T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

ŞEM'Î ŞEM'ULLÂH' IN *ŞERH-İ GÜLİSTÂN*' I (İnceleme-Tenkitli Metin)

Ad SOYAD
Betül YAZGAN ÇİÇEK

Danışman
Prof. Dr. Ramazan EKİNCİ

MANİSA 2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zeka ve program kullanmadığımı beyan ederim.

Betül YAZGAN ÇİÇEK

ÖZET

Doktora Tezi

Betül YAZGAN ÇİÇEK
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ramazan EKİNCİ

Meşhur Fars şairi Sa‘dî-i Şirâzî’nin *Gülistân*’ı Klasik Türk Edebiyatı’nda önemli bir yere sahiptir. Çok sayıda tercüme ve şerhi yapılan eser, Osmanlı dönemi medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Şem‘î Şem’ullâh’ın *Şerh-i Gülistân*’ı, Sa‘dî-i Şirâzî’nin *Gülistân* adlı eserinin XVI. yüzyılda yazılan Türkçe şerhidir. *Şerh-i Gülistân* yaşadığı dönemde pek çok Fars klasiğini Türkçe şerh eden Şem‘î Şem’ullâh’ın ilk şerh eseridir.

Bu çalışmada *Şerh-i Gülistân*’ın tenkitli metni oluşturulmuş ve incelenmiştir. Giriş bölümünde şerh geleneği ve Türk Şerh Edebiyatı’na dair genel bir çerçeve çizilmiştir. Birinci bölümde *Gülistân*’ın müellifi Sa‘dî ve şârih Şem‘î hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde eser muhteva yönünden incelenmiş ve Şem‘î’nin şerh metodu üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Manisa Yazma Eser Kütüphanesi 2620 numarada ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye 4046 numarada kayıtlı nüshalardan hareketle eserin tenkitli metni ortaya konmuştur.

Bu çalışma ile yazıldığı dönemde ve sonrasında en çok okunan ve kopyalanan şerhlerinden birisi olarak Şem‘î’nin *Şerh-i Gülistân*’ı ayrıntılı olarak incelenmiş, tenkitli metni ortaya konmuş ve eserin Türk şerh edebiyatındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Şerh-i Gülistân, Şem‘î Şem’ullâh, Sa‘dî, XVI. yüzyıl

2025, 790

ABSTRACT
PhD Thesis

Betül YAZGAN ÇİÇEK

Manisa Celal Bayar University
Graduate School of Education
Department of Türk Dili ve Edebiyatı

Supervisor: Prof. Dr. Ramazan EKİNCİ

Gülistân of the renowned Persian poet Sa‘dî of Şiraz holds an important place in Classical Turkish Literature. The work, which was translated and annotated numerous times, was used as a textbook in Ottoman madrasas.

Şerh-i Gülistân by Şem‘î Şem’ullâh is a Turkish commentary written in the 16th century on Sa‘dî’s *Gülistân*. It is also the first commentary produced by Şemʿî, authored many Turkish commentaries on Persian classics during his lifetime.

In this study, the critical edition of *Şerh-i Gülistân* has been prepared and examined. The introduction outlines the commentary tradition and provides a general framework for Turkish Commentary Literature. The first chapter presents information about Sa‘dî, the author of the *Gülistân*, and Şem‘î, its commentator; the second chapter analyzes the content of the work and focuses on Şem‘î’s commentary method. In the third chapter, a critical edition of the text has been produced on the basis of the manuscripts registered in the Manisa Manuscript Library under number 2620 and in the Süleymaniye Manuscript Library, Nuruosmaniye Collection, under number 4046.

This study thoroughly examines Şem‘î’s *Şerh-i Gülistân*, which was among the most widely read and copied commentaries of its time and later periods, establishes its critical edition, and aims to determine its place within Turkish commentary literature.

Keywords: Commentary, *Şerh-i Gülistân*, Şem‘î Şem’ullâh, Saʿdî, 16th century

2025,790

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Edebî eserler, tarih boyunca müellifleri tarafından toplumun tamamına ya da belirli bir zümresine hitap etmek amacıyla yazılmış dil mahsulleri olarak kabul edilirler. Farklı milletlerden çok sayıda yazar tarafından edebiyat tarihine kazandırılan bu eserlerin bazıları elden ele, dilden dile aktarılarak klasikleşmiş bazıları zaman içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı kaybolmuştur. Yazıldıkları dönemden başlayarak ister sade ve açık bir dille yazılmış olsunlar ister anlamlandırması dikkat ve birikim isteyen kapalı manalarla örülmüş olsunlar okuyucuları tarafından daima bir anlam verme kaygısı ile okunmuşlardır. Bu anlam verme çabası zamanla derinleşerek söz konusu eserlere dair yorum ve açıklamaların yapıldığı müstakil eserlerin ortaya çıkmasına ve yeni edebî türlerin oluşmasına vesile olmuştur.

Yazılı metinleri anlama ve yorumlama çalışmalarının kökeni İslâmiyet'in ilk devirlerine kadar dayanır. Kur'ân-ı Kerîm'in inişiyle birlikte âyetlerde haber verilen ilahî hakîkat ve hükümlerin doğru anlaşılması ihtiyacı "tefsîr" çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Sonraları bir ilim dalı haline gelen tefsir, din ile alakalı bir diğer alan olan hadis ilmini de etkilemiş ve hadislerin yorumlanması çalışmalarını başlatmıştır. Önceleri "Kırk Hadis", "Yüz Hadis" gibi başlıklarla sadece bir tercüme faaliyeti olarak sürdürülen çalışmalar, devam eden yüzyıllarda daha geniş açıklamalı eserlerin yazıldığı bir ilim sahası haline gelmiştir. Kur'ân hükümleri ve hadisler üzerinde yürütülen bu faaliyetler, bazı meşhur eserlerin yorumlanmasına da zemin hazırlamıştır. Dinî içerikli eserlerle birlikte Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Sa'dî'nin *Gülistân*'ı, *Bostân*'ı ve Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ı gibi klasik kabul edilen pek çok edebî eser de "şerh" adı verilen usûlle değerlendirilmiştir.

Bir anlama ve anlamlandırma çabası olarak başlayan şerh çalışmaları, ilerleyen zamanlarda klasik telif türlerinin önemli bir kolu haline gelmiştir. Bir metnin daha iyi anlaşılması, herkesin fark edemeyeceği manaların ortaya çıkarılması ve genellikle yabancı dildeki bir metnin başka bir dile tercüme edilmesini de amaçlayan şerhlerde şârihin, farklı edebiyatlardaki eserleri kendi edebiyatındaki örneklerle karşılaştırma arzusu da söz konusudur. Tüm bunlar göz önüne alındığında Klasik Edebiyat metinlerinin şerh çalışmalarında, metnin eski harflerden yeni harflere doğru aktarılması ve metnin yazıldığı yüzyılın kendi şartları içerisinde değerlendirilmesi gibi iki önemli husus ortaya çıkmıştır.

Osmanlı sahasında XVI. yüzyıldan itibaren hız kazanan şerh çalışmalarından doğan eserleri sadece filolojik bir malzeme olarak görmek eksik bir yaklaşımdır. Zira Arap ve İran edebiyatına ait klasikler üzerine yapılan bu şerhler, barındırdıkları tarihî, kültürel ve edebî malzemeyle ait oldukları dönemin diğer yönlerini de aydınlatacak yetkinlikte eserlerdir. Genellikle belirli bir medrese tahsilinden geçmiş ve ilmî yönden donanımlı şârihler tarafından oluşturulan eserlerde yer alan her türlü bilgi, bugün karanlıkta kalmış pek çok kültürel ayrıntının da gün ışığına çıkmasını sağlayacak öneme sahiptir. Dolayısıyla Klasik Türk Şerh Edebiyatı'nın önemli kilometre taşlarından olan *Gülistân* şerhlerinin Latin harflerine aktarılması da bu noktada önem arz etmektedir.

Çalışmamızın amacı Şem'î Şem'ullâh'ın *Şerh-i Gülistân*'ını tam metni ile akademik bir çalışma olarak edebiyat dünyasına kazandırmak ve *Şerh-i Gülistân* başlıklı eserler silsilesinin eksik kalmış bir halkasını tamamlamaktır. Bu çalışmayla hem döneminde çok sayıda şerh yapmış olan bir şârihin ilk şerhini edebiyat tarihine Latin harfleriyle yeniden kazandırmak hem de söz konusu eser ve müellifi üzerinde daha sonra yapılacak olan araştırmalara kaynaklık etmek amaçlanmıştır.

Hazırladığımız çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde edebî bir tür olarak şerh hakkında genel bilgi ile Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında şerh türünün gelişimine dair bilgi verilmiştir. Tezimizin birinci bölümü Sa'dî-i Şirâzî ve *Gülistân*'ı ile şârih Şem'î Şem'ullâh'a ayrılmıştır. Sa'dî-i Şirâzî'nin biyografisi ve te'lifatı, bilhassa çalışma konumuz olan *Gülistân*'ı üzerine kısaca bilgi verilmiş tafsilatlı araştırmalar için kaynak oluşturulmuştur. Bu bölümde Türk edebiyatında *Gülistân* tercüme ve şerhleri hakkında bilgi verilmiş, tercüme ve şerhler iki ayrı başlık halinde ele alınmıştır. Şerhler; Arapça Şerhler, Farsça Şerhler ve Türkçe Şerhler olmak üzere üç alt başlığa ayrılmıştır. Yine bu bölümde şârih Şem'î Şem'ullâh'ın biyografisi, eserleri, edebî şahsiyeti ve *Şerh-i Gülistân*'ı ile ilgili ulaşılabilen tüm kaynaklar taranarak en doğru sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüm, "*Şerh-i Gülistân* İncelemesi" ana başlığı altında *Şerh-i Gülistân*, Şerh, Şem'î'nin Şerh Metodu ve Dil, İmlâ ve Üslup Özellikleri olarak dört alt başlıktan oluşmaktadır. "*Şerh-i Gülistân*" başlığında eserin ana hatları kısaca tanıtılmış, "Şerh" başlığında metin muhteva bakımından ele alınmıştır. "Şem'î'nin Şerh Metodu"

başlığında şârihin şerh metodu örnekler üzerinden değerlendirilirken "Dil, İmlâ ve Üslûp Özellikleri" başlığında ise metin biçim yönünden incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise "*Şerh-i Gülistân'ın* Metni" başlığında, eserin nüshaları, nüsha özelliklerine göre gruplandırma çalışmaları, tenkitli metne dahil olan nüshaların imlâ özellikleri gibi hususlar üzerinde durulmuş, metin teşkilinde takip edilen usûle dair bilgi verilmiştir. Son olarak metin, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi 2620 numarada kayıtlı nüsha tenkide esas olacak şekilde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye 4046 numaralı nüsha dahil edilerek tenkit edilmiş, transkripsiyon yazı sistemiyle Latin harflerine aktarılmıştır.

Gülistân, aslına sadık kalınarak Fars alfabesiyle metne dahil edilmiştir. Metin içerisinde şerhi yapılmayan beyitlerin Türkçe çevirileri dipnotlarda Latin harfleriyle verilmiş böylece anlaşılmayan hiçbir kısmın kalmaması amaçlanmıştır. Yine metin içerisinde geçen âyet ve hadisler Arap harfleriyle gösterilmiştir. Âyetlerin manası için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meâli kaynak olarak kullanılmış ve meâller dipnotlarda gösterilmiştir. Gerekli görülen yerlerde metin içerisinde geçen Arapça ve Farsça söz varlıklarının anlamları dipnotlarda bildirilmiştir.

Hazırladığımız bu tez ile şârih Şem'î Şem'ullâh'ın şerh metodu ve *Şerh-i Gülistân'*ının Türk edebiyatı tarihindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır. Şârih'in bilinen ilk şerh eseri olması, *Gülistân*'ın aslı da dahil olmak üzere yoğun Farsça söz varlığının mevcudiyeti, şârihin şerhten ziyade çeviri odaklı yaklaşımı tezin hazırlanma aşamasında muhtelif sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Bütün gayretimize rağmen çalışmamızda, eksikliklerimiz ve dikkatten kaçırdığımız hatalarımız bulunacaktır. Bu noktada eksiklerimizin hoş görülmesini temenni eder, hatalarımızdan dolayı samimiyetle özür dileriz.

Çalışmanın son haline gelmesinde şahsımdan önce ismi anılması gereken emek sahiplerine teşekkürlerimi sunmak isterim. Öncelikle hayat serüvenimin en hakikatli iki kahramanına, annem Ayşe YAZGAN ve babam Kadir YAZGAN'a ruhlarının bu vesile ile şâd olması duasıyla kalbî teşekkürlerimi sunuyorum. İhtiyaç duyduğum her an yanımda olan kardeşlerim Ömer ve Rukiye'ye ve bu meşakkatli sürecin her ânı için fedakâr eşim Gökhan ÇİÇEK'e teşekkürüm sonsuzdur.

Tanıştığımız günden bu ana kadar bana olan inancını hiçbir zaman yitirmeyen cânım Selma BAYRAKTAR'a; yola çıktığım ilk günden itibaren vazgeçmeme asla

müsade etmeyen, bir baba şefkatiyle yanımda olan ağabeyim, hocam Prof. Dr. Bahattin COŞKUN'a ve süreç boyunca destek ve tavsiyeleriyle daima yanımda olan hocam Prof. Dr. Yakup BASMACI'ya gönül dolusu teşekkür ediyorum.

Uzun yollar ancak yol arkadaşlarıyla kolaylaşır sözünün hayatımdaki karşılıkları olan en kıymetli yol arkadaşlarım Dr. Fatih ALTINIŞIK ve Esra AVCI'ya; nüsha temin sürecimde her sıkıntıya benimle birlikte katlanan Ezgi DOĞRUEL'e ve yardımları için Dr. Mehmet ÇEVİK'e; Kıbrıs Devlet Arşivleri'nden temin ettiğimiz nüshalar için Kıbrıs'ın temmuz sıcağında defalarca arşive gidip gelen değerli kardeşim Ersin SAYDAM'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Metnin Arapça çevirileri için yardımlarını esirgemeyen sevgili öğrencim Batuhan OHKAY'a; çevirilerimizi hiçbir karşılık beklemeden kontrol etme nezaketini gösteren kardeşim Dr. Esma AKIŞ'a ve hocamız Prof. Dr. Rıza SAVAŞ'a canıgönülden teşekkür ediyorum.

Tez dönemi boyunca değerli katkılarıyla çalışmamıza yön vermemizi kolaylaştıran ve desteklerini esirgemeyen çok kıymetli hocalarım Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN'a ve Prof. Dr. Oğuzhan ŞAHİN'e teşekkürü borç biliyorum.

Teşekkürlerimin en büyüğü ise öğrencisi olma onurunu ömür boyu taşıyacağım kıymetli hocam Prof. Dr. Ramazan EKİNCİ'yedir. Zahmetli bir süreci desteği, nezaketi ve hoşgörüsüyle rahmete dönüştüren eldir kendisi. İlmî derinliği, cömertliği ve tecrübesi ile her müşkülümde çözüleceğinden şüphe duymadan, çekinmeden kapısını çalabilmem ise en büyük şansımdır. İlmiyle bakî olması niyazıyla kendisine teşekkürüm nihayetsizdir.

Çaba bizden tevfîk Allah'tandır…

Betül YAZGAN ÇİÇEK

Manisa, 2025

KISALTMALAR DİZİNİ

age : Adı Geçen Eser

agm : Adı Geçen Makale

agmd : Adı Geçen Madde

agt : Adı Geçen Tez

AKMB : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

AY : Arapça Yazmalar

Bkz. : Bakınız

c. : Cilt

çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

H. : Hicrî Tarih

Hz. : Hazret-i

Hzl. : Hazırlayan

İst. : İstanbul

Ktp. : Kütüphanesi

Kültür Bak. : Kültür Bakanlığı

M. : Milâdî Tarih

MEB İA. : Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi

Nu. : Numara

Or. : Orient

ö. : Ölüm Tarihi

s. : Sayfa

SBE. : Sosyal Bilimler Enstitüsü

TALİD : Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Terc. : Tercüme

TY. : Türkçe Yazmalar

Üniv. : Üniversitesi

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

vr. : Varak

Yay. : Yayınları

YL : Yüksek Lisans

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo No:	Tablo Adı	Sayfa
Tablo-1	Niceliklerine Göre Nüshalar	162
Tablo-2	Müstensih İsimleri ve İstinsah Tarihlerine Göre Nüshalar	165
Tablo-3	Yüzyıllarına Göre Nüshalar	172

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **III**
ÖZ SÖZ VE TEŞEKKÜR ..... **VI**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **VIII**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **X**
GİRİŞ **1**
1. ŞERH VE ŞERH EDEBİYATI 1
1.1. Şerh Kavramı 1
1.2. Şerhin Gerekliliği 4
1.3. Şerh Edebiyatı Tarihi 6
1.4. Geleneksel Paradoks: Şerhte Usûl 9

BİRİNCİ BÖLÜM
SA‘DÎ-İ ŞİRÂZÎ VE ŞEM‘Î ŞEM’ULLÂH

1.1. Sa‘dî-i Şirâzî ve *Gülistân*’ı 13
1.1.1. Hayatı 13
1.1.2. Edebî Kişiliği 19
1.1.3. Eserleri 22
1.1.3.1. Mensur Eserleri 22
1.1.3.2. Manzum Eserleri 23
1.1.3.3. *Gülistân* 24
1.2. Türk Edebiyatında *Gülistân* Tercüme ve Şerhleri 27
1.2.1. Tercüme ve Şerhler 28
1.2.1.1. Neşredilen Tercümeler 32
1.2.2. Şerhler 32
1.2.2.1. Farsça Şerhler 32
1.2.2.2. Arapça Şerhler 33
1.2.2.3. Türkçe Şerhler 33
1.2.2.4. Gülistân Sözlükleri 35
1.3. Şem‘î Şem’ullâh ve *Şerh-i Gülistân*’ı 36
1.3.1. Hayatı 36

1.3.2. İsmi ve Mahlası 42
1.3.3. Tasavvufî Kimliği 43
1.3.4. Devlet Erkânı ile Münasebetleri 44
1.3.5. Eserleri 48
1.3.5.1. Telif Eserleri 49
1.3.5.2. Tercümeleri 50
1.3.5.3. Şerhleri 51
1.3.5.4. Şem'î'ye İsnâd Edilen Eserler 65

İKİNCİ BÖLÜM
ŞERH-İ GÜLİSTÂN İNCELEMESİ

2.1. *Şerh-i Gülistân* 68
2.1.1. Dîbâce 68
2.1.2. Besmele, Hamdele, Tevhîd 68
2.1.3. Salvele 69
2.1.4. Sebeb-i Teşrih 69
2.1.5. Dua 69
2.2. Şerh 70
2.2.1. Gramer Terimleri 70
2.2.2. Söz Varlığı 73
2.2.2.1. Lugat Düzeyinde Söz Varlığı 75
2.2.2.2. Şiir Düzeyinde Söz Varlığı 76
2.2.2.3. Atasözü, Deyimler, Vecizeler 77
2.2.2.3.1. Arapça Vecizeler 78
2.2.2.3.2. Türkçe Deyim ve Veciz İfadeler 79
2.2.3. Kitabî Malzeme 81
2.2.3.1. Coğrafî Malzeme 81
2.2.3.2. Kültürel Malzeme 83
2.2.3.3. Edebî Malzeme 85
2.2.3.4. Musikî Terimleri 86
2.2.3.5. Tarihî ve Mitolojik Malzeme 87
2.2.3.5.1. Peygamberler Tarihi 88
2.2.3.5.2. İslâm Tarihi 90
2.2.3.5.3. Türk Tarihi 91
2.2.3.5.4. Arap Tarihi 92

2.2.3.5.5. İran Tarihi ve Mitolojisi 93
2.2.4. Belagat ve Retorik 94
2.3. Şem'î'nin Şerh Metodu 97
2.3.1. Göndermeler 100
2.3.1.1. Metin İçi Göndermeler 101
2.3.1.2. Metin Dışı Göndermeler 102
2.3.2. İktibaslar 104
2.3.2.1. Âyetler 104
2.3.2.2. Hadisler 106
2.3.2.3. Arapça İbareler 107
2.3.2.4. Türkçe Mazum Parçalar 108
2.3.2.5. Arapça Manzum Parçalar 109
2.3.2.6. Farsça Manzum Parçalar 110
2.3.2.7. Kaynak Eserlerden Yapılan İktibaslar 112
2.3.3. Dil, İmlâ ve Üslup Özellikleri 113
2.3.3.1. Dil Özellikleri 113
2.3.3.1.1. Ses Özellikleri (Fonetik) 113
2.3.3.1.2. Biçim Özellikleri (Morfoloji) 115
2.3.3.1.2.1. Kelimelerin Yazımı 115
2.3.3.1.2.2. Eklerin Yazımı 118
2.3.3.1.3. Arkaik (Eskicil) Kelime Formları 126
2.3.3.1.4.Cümle Yapısı (Sentaks) 130
2.3.3.2. İmlâ Özellikleri 131
2.3.3.3. Üslup Özellikleri 132
2.3.4. Nüsha Farklarının Değerlendirilmesi 134
2.4. Sonuç 136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

***ŞERH-İ GÜLİSTÂN* METNİ**

3.1. Nüshaların Değerlendirilmesi 142
3.2. Eserin Nüshaları 147
3.2.1. Yurt Dışı Nüshaları 147
3.2.2. Yurt İçi Nüshaları 149

3.2.3. Tenkit Nüshaları 164
3.3. Metin Teşkilinde Dikkat Edilen Hususlar 177
3.3.1. Transkripsiyonda İzlenen Yol ve Esaslar 181
3.3.2. Der-kenâr Kayıtlarının Yazımı 182
3.3.3. Âyet ve Hadislerin Yazımı 183
3.3.4. Arapça ve Farsça İbarelerin Yazımı 183
3.3.5. Minhuvât Kayıtları 184
3.4. Transkripsiyon Alfabesi 188
3.5. *Şerh-i Gülistân*'ın Tenkitli Metni 189
KAYNAKÇA 747
EKLER 774

GİRİŞ

1. ŞERH VE ŞERH EDEBİYATI

1.1. Şerh Kavramı

هرچه نو باشد، از کهنه آمده‌است

(Ne kadar yeni olursa olsun, eskiden gelmiştir)

Edebî metinler, insanlık tarihi yazılı kaynaklarda var olmaya başladığı dönemden itibaren belirli bir kültürel birikimin ürünleri olarak karşımıza çıkarlar ve insanlık tarihiyle birlikte değişerek, gelişerek ve dönüşerek varlıklarını sürdürürler.

Doğaları gereği zaman ve zeminden azade olan edebî metinler, kendi sınırları içinde ve fakat sınırsız birer imgelemler örgüsü olarak her devirde anlaşılmak ve anlamlandırılmak ihtiyacı ile yeniden yorumlanır ve yeni yeni anlamlar doğururlar. Zira zaman ve zeminin değişimi insan algısındaki değişimi de beraberinde getirmekte ve bu değişim kendi seyri içerisinde "eskiler"in artık anlaşılmamaya başladığı algısal bir kısıtlılığa dönüşmektedir. Bu anlaşıl-A-mama ya da anlamlandır-A-mama durumunun pek çok sebebi olmakla birlikte temel sebep dildeki değişimdir denilebilir. Sosyo-kültürel yapıdaki farklılaşmadan da beslenen bu değişim, bir süre sonra geride kalanları anlamayı daha zor hale getirmektedir.

Klasik metinlerin anlaşılır hale getirilmesi çabası yüzyıllar içerisinde sistemli hale gelmiş ve bu metinler üzerinde yapılan çalışmalar, şerh çalışmalarının temelini atmıştır. Elbette her metin kayda değer bir ilgi ile muhatap alınmamış ancak kayda değer bulunanlar üzerinde yoğunlaşılmıştır.

Bilindiği üzere metinleri anlama çalışmalarının kökeni İslâmiyet'in ilk devirlerindeki Kur'ân-ı Kerîm hükümlerinin doğru anlaşılması ve yorumlanması çabasına dayanmaktadır. Sûreler üzerine yapılan "*tefsîr"* çalışmaları zamanla benzer bir ameliyenin hadisler için de uygulanması ile sonuçlanmış ve bu durum âyet, hadislerden sonra önem atfedilen bazı meşhur eserlerin de yorumlanmasına vesile olmuştur. Böylelikle dinî muhtevalı bazı eserler, dua kitapları ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si başta olmak üzere Sa'dî'nin *Gülistân*'ı ve *Bostân*'ı; Attâr'ın *Mantıku't-*

Tayr'ı ve *Pendnâme*'si ve Ka'b bin Züheyr'in *Kasîde-i Bürde*'si gibi klasik kabul edilen pek çok eser "*şerh*" adı verilen usûlle izaha çalışılmıştır.

Elbette ki şerh çalışmalarına dar bir perspektiften bakıp dinî ve edebî eserlerle sınırlandırmak doğru bir tavır olmayacaktır. Zira din ya da edebiyat ile bağlantısı olmayan mantık, felsefe, tıp gibi ilimler ile ilgili manzum, mensur çok sayıda eserin de şerh edildiği bilinmektedir.

Çeşitli lügatlerde birbirine benzeyen tanımlar ve izahatlar ile anlam bulan "*şerh*" kelimesi Arapça " ش ر ح " üçlü kökünden türemiş, Kur'ân-ı Kerîm'de de sadr kelimesi ile birlikte "*göğsü açmak yani ferahlatmak*"[1] anlamında kullanılmıştır.

Lisânü'l-Arab'da "e'ş-şerh, e't-teşrîh: organdan etin kesilmesi, kemik üzerinden etin kesilmesi" ve "e'ş-şerh keşf" manalarıyla karşılanmaktadır[2]. Ayrıca "bir metnin gizli noktalarını keşfetmek ve açıklığa kavuşturmak"[3], "keşf etmek ve beyân etmek"[4], "müşkil ve mübhem ve mahfî makûlesini keşf ü izhâr eylemek, kesmek, açmak, fehm eylemek", "eti büyük parçalara ayırmak, bir organdan yahut kemikten et kesmek, eti parçalamak, bir şeyi genişletmek, açmak, gizli sırları keşf ve tefsîr, müşkil meseleleri açıkça ortaya koymak, anlamca kapalı sözü açıklamak, ortaya çıkarmak, aydınlatmak, sözü anlamak", "açıklama, tanımlama, açma; edebî metinleri yorumlama, yorum; bir kelime ya da pasajın yorumunu yapmak", "genişletme, bast etme, yayma, kesme, açma, arz etme, îzâh, beyân, tevsî', tafsîl, te'vîl, tefsîr", "açma, ayırma; açıklama, yorumlama; bir şeyi açıklamak amacıyla yazılmış kitap; açık ve ayrıntılı anlatma" gibi manalara da sahiptir. Klasik lügatlerde verilen anlamların ortak noktası, kapalılığın giderilip gizli olan şeyin ortaya konmasıdır[5].

Edebî terim olarak ise "bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifadelerini, içinde barındırdığı nükteleri açıklama ve yorumlama; bu yolda yazılan kitap"[6], "bir edebî eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek ihtiva ettiği

---

[1] Ebubekir Sıddık Şahin, *"Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri",* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara, 1997, s. 1.

[2] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 5, Kâhire-Mısır: Dârü'l-Hadîs-i Kâhire, yty, s. 70. [aktaran: Ozan Yılmaz,*"Sûdî'nin Gülistânı",* Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2019, s.2]

[3] *El-Müncid (fi'l-lügat ve'l-a'lâm)*, Beyrouth-Liban: Dâr el-Machreq sarl Publishers, 2005, s. 381.

[4] Mustafa b. Şemseddîn, *el-Karahisarî, Ahterî-i Kebîr*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1321, s. 543.

[5] Ebülbekâ'dan nakleden: M. A. Yekta Saraç, "Şerhler", *Türk Edebiyatı Tarihi* (editörler: Talat Sait Halman ve diğerleri), C. II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 121.

[6] Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lügatı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1943, cilt 3, s.217.

bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlamanın özlü bir ifadesi"[1], "bir metnin, daha iyi anlaşılsın diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması"[2] olarak tanımlanır. Örneğin Anadolu sahası Türk edebiyatının ilk örneklerinden kabul edilen Gülşehrî'nin *Mantıku't-Tayr* adlı eserinde de geçen şerh kelimesi "*açıklamak, izah etmek*" anlamlarında kullanılmıştır:

"Yemlihâ eydür tap imdi söyledün

Bilmedügüni bana ***şerh eyledün"*** [3]

Pek çok lügat ve edebî eserde benzer manalara gelecek şekilde kullanılan şerhin, kavram alanı dikkate alındığında *haşiye*[4]*, ta'lik, ta'likat*[5]*, tefsir, te'vil*[6]*, telhis*[7]*,*

---

[1] Muhammet Nur Doğan, "Metin Şerhi Üzerine", *Osmanlı Divân Şiiri Üzerine Metinler*, ed. Mehmet Kalpaklı, YKY, İstanbul 1999, s. 422–427.

[2] Tunca Kortantamer, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, no. VIII, s. 223-224.

[3] Kemal Yavuz, *Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşennâme) –Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma,* c. II, Ankara, 2007, s. 426.

[4] **Haşiye:** Sözlükte "doldurmak; gereğinden fazla söz söylemek veya yazmak" anlamlarına gelen haşv masdarından türetilmiş bir isimdir. "Söz ve yazıdaki fazlalıklar, bir şeyin kenarı, bir eserin ve yazının bulunduğu sayfanın kenarlarındaki boşluk" manasına gelir. Terim olarak ise "sayfa boşluklarına ilâve edilen açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgiler içeren not" demek olan haşiye, hâmiş ve derkenar kelimeleriyle eş anlamlıdır. Hâşiyeler, genellikle metinlerde geçen özel isim, âyet, hadis, şiir gibi hususlarla ilgili olarak yapılan kısa açıklamalar mahiyetindedirler. Haşiyeler metnin bir bölümü ya da parçasına dair yapılan açıklamaları ifade ederken şerhler eserin bütününe dair daha geniş izahları ihtiva eden kitaplardır. Ancak bilhassa VIII. (XIV.) yüzyıldan sonra şerh mahiyetindeki müstakil eserlere hâşiye de denilmiş ve kelime bu anlamda teknik bir terim haline gelmiştir.

[5] **Ta'lîkāt**: Bir metnin daha iyi anlaşılabilmesi için sayfa kenarlarına yazılan notlar ve yazılardır. Bir müellifin bazı görüş ve düşüncelerinin notlar halinde toplandığı eserlerin de ortak adıdır. Sözlükte "asılı olmak, yapışmak, ilişmek" mânasındaki alak kökünden türeyen ve "iliştirmek; iliştirilen şey" anlamlarına gelen ta'lîk (ta'lîka) kelimesinin çoğulu olan ta'lîkāt (teâlîk) "bir eserdeki ifade ve görüşlere yönelik tenkit, açıklama, ilâve, çıkarma ve tashih mahiyetinde sayfaların kenarlarına ya da alt kısımlarına eklenen notlar" demektir. Ayrıca bir âlimin bir ilim alanındaki görüş ve düşüncelerinin notlar halinde toplandığı risâle veya kitaplar için kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sedat Şensoy, "Ta'lîkat", TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, c. 39, s. 508-510.

[6] **Te'vil:** "Evl" kökünden gelen te'vil "bir şeyin dönüp dolaşıp vardığı son nokta, sözün neticesi, işin âkıbeti, rüyanın yorumu" gibi manalar taşır. Terim olarak ise "Allah'ın Kur'an lafzında açık olmayan muradını kelâmın akışına, Kitap ve Sünnet'e uygun düşecek tarzda ilgili lafzın muhtemel mânalarından çıkararak açıklamak" demektir. Bkz. Abdülhamit Birışık, "Tefsir ve Kur'ân İlimleri Terimlerinin Kaynağı ve Oluşumu", *I. İslâmî İlimlerde Terminoloji Sorunu Sempozyumu* (ed. Abdülhamit Birışık v.dğr.), Ankara 2006, s. 39-68.

[7] **Telhis:** Klasik Türk edebiyatı, fıkıh ve tasavvuf metinlerinde geçen telhis kavramı, bağlama göre farklı nüanslar taşır. Ancak temelde bir kitabın, risalenin veya uzun metnin özlü bir şekilde özetlenmesi anlamına gelir. Genellikle metnin ana fikrini, hükümlerini veya önemli noktalarını kısa ve anlaşılır bir şekilde sunmak için kullanılır.

tercüme gibi kavramlarla ilintili olduğu görülür[1]. Ele aldıkları metinlerin ve açıklamaların nitelikleri hususunda birbirinden ayrılan bu terimlerin hemen hepsi bir metnin açıklığa kavuşturulması amacına yöneliktir.

Şerh ve haşiye meselesini doğru ve yerinde değerlendirebilmek için "metin" ve "kitap" merkezli anlama ve yorumlama çabalarının tamamı hesaba katılmalıdır. Bir metni açmak, tamamlamak, yeniden kurmak, derinleştirmek, tenkit ve tashih etmek ve teferruatlandırmaya doğru bütünsel bir seyirde devam eden çalışmalara *şerh*, *haşiye*, *talik(at)*, *tafsil*, *tevil*, *izah*, *zeyl*, *tetimme, beyan, tekmile, fevaid* gibi isimler verilir. Diğer yandan bir metni tahkim ederek sıkılaştırmak, kısaltmak, fazlalıklardan arındırmak amacıyla yapılan özetlemeye ya da seçmeler yapmaya dönük çalışmalar ise *ihtisar*, *muhtasar*, *hülasa*, *telhis*, *mülahhas*, *müntehab*, *muktetaf* gibi isimlerle anılır. Bunların hepsi için şerh kelimesi kullanılır. Şerh, metin etrafında yapılan her türden açma, anlama, açıklama, kapalılıkları ve metnin problemlerini giderme, tahlil, düzenleme, itiraz, tenkit, tashih, ifadeleri daha vasıflı hale getirme, bölümlendirme, dönemle irtibatlandırma, tamamlama çalışmalarının en genel ismidir[2].

1.2. Şerhin Gerekliliği

Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-Zünun* adlı eserinin giriş bölümünde eser telifinin amaçlarını izah ederken kapalı kalmış hususları açıklama ve eserdeki hataları düzeltme konusundan bahseder. Bu fikirleri edebî geleneğimiz içinde şerh konusuna bakışın küçük bir özeti sayılabilir. Kâtib Çelebî'ye göre her müellif eserini şerhe ihtiyaç kalmadan anlaşılması için yazar ancak üç sebeple şerhe ihtiyaç duyulduğu görülür. Birincisi eserin müellifi konuyu kendi birikim, kabiliyet ve yeterliliği nispetinde ortaya koyar ancak her okuyucu aynı bilgi birikimine sahip olmadığından derin manaların izahı için eserin şerhine ihtiyaç duyulur. İkincisi zaten biliniyor düşüncesi ile bazı temel bilgilerin verilmemesi, bazılarının ihmal edilmesi veya karışıklığa sebep olacak bazı hükümlerin izah edilmemesidir. Üçüncü sebep ise eserde mecazlı veya kinayeli ifadelerin kullanılmasıdır. Ayrıca müellifin de bir insan olduğu hakikati göz önüne alınırsa yanılgıya düşmüş olması muhtemeldir, bu sebepten kaynaklanan yanlışlık ve

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mine Mengi, "Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili", *Turkish Studies*, Volume 2/3, Summer 2007, s. 411.

[2] İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 21.

eksikliklerin giderilmesi de şerhi gerekli kılar[1]. Bu açıdan değerlendirildiğinde şerh, metnin problemlerini çözmekle birlikte okuyucusunu da ilmî açıdan bir üst kademeye taşır.

Şerhlerin öncelikli amacının metnin daha iyi anlaşılması, herkesin fark edemeyeceği manaların ortaya çıkarılması ve genellikle yabancı dildeki bir metnin Türk diline tercüme edilmesi şeklinde ifade edilmesi noktasında fikir birliğine varılmıştır. Ancak bu noktada şerhleri sadece dil ve anlam bağlamıyla sınırlandırmak yeterli bir yaklaşım olmayacaktır. Muhtevaları dikkate alındığında şârih tarafından yapılan izahların sayılan amaçlarla birlikte kendi dönemine ayna tuttuğu ve belki de bilinmeyen pek çok karanlık noktayı aydınlattığı da söylenebilir.

Eski şerhlerdeki fikirlerin isabeti, metodu ne kadar tartışılırsa tartışılsın, değerlendirmeleri ne kadar subjektif görülürse görülsün, onlar, hızla değişen dünyada kaybolan kültür dünyamızın en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdır[2]. Bu yönleriyle şerhlerin, filoloji tarihine hizmet ettikleri kadar içinde oluştukları toplumların sosyo-kültürel hafızasına da katkı sağladıkları ve hatta kaynaklık ettikleri rahatlıkla ifade edilebilir.

Şerhlerde göz ardı edilmemesi gereken bir başka yön ise "metin-mana" düalitesiyle birlikte "müellif-metin" düalitesidir. Birincil amacı metindeki manayı ortaya çıkarmak olan şerh, bu amaca hizmet ederken metinle birlikte müellifi de ortaya çıkarır. Elbette şârihin ortaya koyduğu her mana, müellifin şahsiyetinden bir parçadır demek doğru değildir; ancak müellifi tanıma hususunda birer izdüşüm olduklarını da unutmamak gerekir.

Tüm bunlardan hareketle tıpkı şârihin metindeki anlam katmanlarını ortaya çıkarmaya çalışması gibi şerh; derin ve geniş bir bakış açısıyla manayı, müellifi, şârihi ve hatta bir adım ötede müstensihin kimliğini deşifre etme çabasının kendisidir denilebilir.

---

[1] Kâtib Çelebî*, Keşfü'z-Zunûn*, I, 35-37 (mukaddime), 346-348; II, 1031-1035, 1116.

[2] Amil Çelebioğlu, "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", *Yunus Emre Sempozyumu Bildiriler,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1991, s. 73.

1.3. Şerh Edebiyatı Tarihi

Şerh bir metnin anlaşılır kılınması ve açıklanması amacına dayandığından ilk örnekleri şiirlerde geçen ibare ve kelimelerin açıklanması şeklinde karşımıza çıkmış olsa da günümüze kadar süren şerh geleneği İslâm medeniyetinin ürünüdür[1].

Yaratıcısıyla ilk teması "*Oku*"[2] emri ile kuran bir kolektif bellekte elbette ki akla gelecek ilk metin Kur'ân-ı Kerîm olacaktır. Kur'ân'ın bazı anlaşılmayan kelimelerini -*garîbu'l-Kur'ân*-[3] âyetlerin tek tek veya toplu manalarını, işaret ettiklerini, telmihlerini varsa atıflarını, kelimelerin ikinci ya da üçüncü anlamlarını ve birbirleriyle alakalarını ortaya koyan, açıklayan tefsirlerin ilk şerh örnekleri olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Kur'ân âyetlerinin tefsirinde takip edilen metodun ve uyulan kaidelerin farklı metinlerin şerhinde etkili, belirleyici ve yol gösterici olduğuna şüphe yoktur[4].

Kur'ân âyetlerinin tefsirinden sonra yine kutsal kabul edilen Peygamber sözlerindeki mana ve maksadları açıklığa kavuşturmak da bir ilim kolu haline gelmiştir. İlk defa müstakil bir ilim olarak "*şerh-i hadis"* ilminden bahseden kişi olarak Taşköprîzâde'nin (ö.1561) bu ilmî tarifi de unsurları ve hiyerarşisi bakımından tefsir tarifine çok yakındır[5]:

"İlm-i şerhi'l-hadis: Bu bir ilimdir ki Resulullah'ın ehâdîs-i şerifesinden maksad-ı şerifi ne idüğinden kavâid-i Arabiye ve usûl-i şer'iye hasebince bi-kadri't-tâka bâhistir"[6].

---

[1] M. A. Yekta Saraç, "Şerhler", *Türk Edebiyatı Tarihi*, ed. Talat Sait Halman ve diğerleri, cilt 2 (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), s. 122.

[2] *Âlâk Suresi*, âyet 1.

[3] ***Garîbu'l-Kur'ân:*** Arapça kökenli bir terim olup, kelime anlamı olarak "Kur'an'ın garip (yabancı, nadir, anlaşılması güç) kelimeleri"ni ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'deki garîb lafızların tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin de ortak adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu, TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1996, c.13, s. 379-380.

[4] İsmail Kara, "Unuttuklarını Hatırla! Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Bilim ve Sanat Vakfı, c. 15, no. 28, 2010/1, s. 9.

[5] Zişan Türcan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2008, s. 251, 257 [aktaran: İsmail Kara, "Unuttuklarını Hatırla! Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Divan: Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi,* Bilim ve Sanat Vakfı, c.15, no. 28, 2010/1, s. 9.]

[6] Taşköprîzâde Ahmed Efendi, *Mevzuâtu'l-ulûm*, trc. Kemaleddin Mehmed Efendi, İkdam Matbaası, İstanbul 1313, c. II, s. 13 [aktaran: Kara, *agm.* s. 9.]

İslâm medeniyeti ve İslâmî ilimler içinde doğan şerh, VIII. ve X. yüzyıllar arasında Yunanca ve Süryanice felsefe-bilim külliyatının Arapçaya tercüme faaliyetleri neticesinde şekillenmeye başlamıştır. Bu tercümeler neticesinde Arapça bir felsefe -konunun uzmanları Arap ya da İslâm felsefesi tabiri yerine özellikle bu tabiri kullanmaktadır- vücuda gelmiştir. Arapça felsefenin bu teşekkül yıllarında Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler tarafından bizzat halifenin sarayında mantık, gramer, kelam ve felsefe üzerinde tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Tercüme çalışmaları ile başlayan bu süreç, klasik dönemin nihayetinde İbn Rüşd'ün Aristoteles üzerine yazdığı devasa şerhler ile sona ermiştir[1].

Dönemin ihtiyaçları göz önüne alındığında felsefe yapmanın bir aracı gibi işlev görmüş olan şerhin, sadece etimolojik bir mesele olmadığı, epistemoloji ve ontoloji bağlamında da varlık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Türk edebiyatında Erken Klasik Dönem olarak kabul edebileceğimiz Eski Anadolu Türkçesi döneminde "İhlâs Tefsîri, Mülk Sûresi Tefsîri, Amme Tefsîri, Tebâreke Tefsîri, Yâsîn Tefsîri vb."[2] tefsirlerin kaleme alındığı görülür. Amaçları dinî bir metnin inceliklerini ve ondan ne anlamak gerektiğini ortaya koymak olan bu türden tefsirler klasik şerhin de temeli kabul edilebilirler. Tefsirlerin bir sonraki aşamasını ise şerh faaliyetleri oluşturmuştur.

Klasik dönemde yapılan şerhler incelendiğinde eğitimin birincil ve en önemli belirleyici etken olduğu görülmektedir. Osmanlı sahasında pek çok telif türü gibi şerh de medreselerde gelişmiştir denilebilir. Şöyle ki, kitap bitirme/ders geçme esasına dayalı bir sisteme sahip medreselerde okutulan eserlerin çoğu, Osmanlı coğrafyası dışında da kabul gören ve okutulan eserler olduklarından dönemin telif usûlüne göre kaleme alınmış ve kendi sahalarında klasikleşmiş eserlerdir. Dolayısıyla öğretimde kullanılabilmeleri için izaha ihtiyaç duyulmuştur. Belagatten *Miftahu'l-Ulum*[3]*,*

[1] Peter Adamson, Richard C. Taylor, İslam Felsefesine Giriş, (Tercüme: M. Cüneyt Kaya) Küre Yay., İstanbul 2007, s. VI/1-9. [aktaran: Oğuzhan Şahin, *"Şemʿî Şemʿullâh, Şerh-i Mesnevî (III–IV. ciltler) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*", Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2012, s. 2.]

[2] Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1996, s. 3-13.

[3] ***Miftahu'l-Ulum*:** Ebû Ya'kūb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) Arap grameri ve belâgatına dair eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Sami Benli, "Miftahu'l-Ulum", TDV. *İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2020, cilt: 30 s. 20-21.

matematikten *Hülasatü'l-Hisab*[1], geometride *Eşkalü't-Te'sis*[2], fizikten *Hidayetü'l-Hikme*[3], astronomiden *el-Mulahhas fi'l-hey'e*[4] gibi metinler şerhler ile okutulmuştur[5]. Bunlarla birlikte "*Emsile, Binâ, Maksûd, Avâmil, İzhâr, Kâfiye*" gibi gramer kitaplarının da şerhlerden okutulduğu bilinmektedir. Diğer taraftan medrese hocalarının terfileri ise okutacakları bir metnin şerh risalesini yazmalarına bağlı tutulmuştur. Tüm bunlar şerh geleneğinin gelişmesini sağlayan nedenlerden bazıları olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Edebiyat tarihimizde yer alan şerhlerin yazımında bu eserlerin ders kitabı olarak okutulması kadar ilgililerine geniş ilmî tartışmalar için imkan sunmaları da önemli bir etken olmuştur. Bu türden şerhlerde esas alınan metnin bir problemler veya önermeler listesi şeklinde kabul edildiği görülür. Söz konusu şerhlerde metin müellifinin ne demek istediği açıklanmakta, ardından konuyla ilgili görüşler tartışılmakta, sonunda şerh yazarının düşüncelerine ve itirazlarına yer verilmektedir[6].

Arap edebiyatının klasikleri konumundaki *Muallakatü's-Seb'a* (Yedi Askı) şiirleri, *Kasîde-i Bürde*, *Kasîde-i Tantaraniyye*, İbni Fâriz ve Hz. Ali'nin *Dîvan*ları şerh edilen Arapça eserler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. İran edebiyatında ise, Firdevsî'nin (ö.1020?) *Şehnâme*si ile başlayan uzun süreç Feridüddîn-i Attâr (ö.1221),

---

[1] ***Hülasatü'l-Hisab*:** XI. (XVII.) yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında hesap, cebir ve misâha alanında ders kitabı olarak okutulan eser, daha çok yazarına nisbet edilerek *er-Risâletü'l-Bahâ'iyye (Risâle-i Bahâ'iyye)* adıyla bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Fazlıoğlu, "Hülasatü'l- Hisab", TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, c. 18, s.322-324.

[2] ***Eşkalü't-Te'sis:*** Muhammed b. Eşref es-Semerkandî'nin Öklid geometrisi üzerine yazdığı eser hacminin küçüklüğüne rağmen İslâm dünyasında yaygın biçimde okunmuş, hakkında çok sayıda şerh ve haşiye kaleme alınmış, özellikle Kadızâde-i Rûmî'nin şerhi Osmanlı medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur. Bkz. İlhan Kutluer, "Muhammed b. Eşref es-Semerkandî", TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: 2009, c. 36, s. 475-477.

[3] **Hidâyetü'l-Hikme**: Esîrüddin el-Ebherî'nin (ö. 663/1265) kaleme aldığı mantık eseridir. Îsâgûcî'nin ardından İslâm düşünce tarihinin en meşhur eserlerinin başında gelmektedir. İbn Sînâcı felsefe geleneğinin aktarımında kritik bir konuma sahip olan eserin çok sayıda şerhi ve haşiyesi bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Ayık, *Ebheri'nin Hayatı, Eserleri, Fikirleri,* Selçuk Üniveristesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1991, s. 16; Abdullah Yormaz, *Ebheri'nin Hidayetü'l-hikme'si ve Osmanlı Türk Düşüncesindeki Yeri,* Marmara Ünievrsitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 36.

[4] ***el-Mulahhas fi'l-hey'e*:** Mahmûd b. Muhammed b. Ömer el-Çağmînî el-Hârizmî'nin (ö. 618/1221 [?])İslâm dünyasında yaygın bir şöhrete sahip bulunan ve Osmanlı medreselerinde de uzun süre ders kitabı olarak okutulan astronomi kitabıdır. Esere çok sayıda şerh ve hâşiye yazılmıştır. Bkz. Sadettin Ökten, "Çağmînî", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1993, c. 8, s. 182-183.

[5] Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları,* İstanbul 2000, s. 20.

[6] Harun Anay, "Bir Osmanlı Düşüncesinden Bahsetmek Mümkün mü?", *Dergâh*, VII/76, İstanbul 1996, s. 13.

Sa'dî-i Şirâzî (ö.1292), Hâfız-ı Şirâzî (ö.1390), Molla Câmî (ö.1492), Urfî-i Şirâzî (ö.1591), Sâib-i Tebrizî (ö.1671), Şevket-i Buhârî (ö.1695) gibi büyük şairlerin nazım-nesir olmak üzere pek çok eser kaleme almasıyla devam etmiş, bu eserler hem İran sahasında hem de Osmanlı coğrafyasında sayısız şerhe konu olmuştur[1].

1.4. Geleneksel Paradoks: Şerhte Usûl

Şerh geleneği, Klasik Türk Edebiyatı'nın en köklü ve çok katmanlı alanlarından birisidir. Bu gelenek içerisinde şârihlerce kullanılan tek bir şerh usûlü yoktur. Şerhi yapılan eserlerin birbirinden farklı özelliklere sahip olması, şârihin birikimi ve şerh yapmadaki amacı şerh usûlünün belirlenmesinde belirleyici etkenlerdir. Elbette ki bir hukuk kitabı ile tasavvufî bir metnin şerhinde kullanılan usûl birbirinden farklı olacaktır. Yine bir dilden başka bir dile metnin aktarılması amacıyla yapılan lafzî şerhlerde kelime ve ibarelerin dilsel çözümlenmesi odak noktasıyken, metin-anlam ilişkisine yoğunlaşılan şerhlerde odak, metindeki anlam ilişkileri, temalar ve kavramsal derinlik olacaktır.

Metinlerin şerh edilmesinde kullanılan yöntemlerin geleneksel şerh anlayışı çerçevesinde birbirine benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Bilhassa Kur'ân tefsirlerinde uygulanan izah yöntemi diğer her tür tasavvufî, edebî ve dinî eserin şerhinde benzer şekilde kullanılmıştır. Bu yöntemde genellikle âyetlerde geçen lafızların etimolojik ve semantik tahlilleri, cümlelerin gramer açıklamaları, nüzul sebebi, açıklanan âyetin diğer âyetlerle bağlantısı verilirken âyet hadislerle de desteklenerek açıklanmaktadır. Şerh geleneği içerisinde kaleme alınan eserlerde de bu yöntem tercih edilmiş ve gelenekselleşerek yirminci asrın başına kadar etkisini devam ettirmiştir[2].

"Metinlere ancak şu veya bu kuramla yaklaşılmalıdır tarzındaki mutlaklaştırıcı, kökten, radikal veya fanatik tavırlar geçersiz olsa; bilimde mutlak gerçeklikler değil belirsizlikler, fraktal gerçeklikler, farklı perspektifler söz konusudur dense de"[3] şerhte amaç anlamak ve anlamlandırmak olduğundan bir usûl, bir yöntem, bir metot tercih etmek elzemdir. Eserin içeriği ve şerhin amacı, uygulanacak metot

[1] Ozan Yılmaz, "Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü", *TALİD: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, no. 9, İstanbul, 2007, s. 271-304.
[2] Hasan Gültekin, "Metin Şerhi," *Söylem* 5, no. 1 (Haziran 2020), s. 137–148.
[3] Hasan Akay, "*Şiiri Yeniden Okumak (Bir Yapıçözümleme Girişimi)*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 11.

açısından şârihi yönlendirecektir. Ancak bu noktada şârihin bilgi birikimi uygulanacak olan usûle biçim veren en önemli etkendir demek yanlış olmaz. Zira aynı esere yapılan farklı şerhler incelendiğinde görülür ki şârihlerin birikimi ve söz söylediği alandaki rüşdü, eser aynı olsa bile usûlde farklılığı beraberinde getirir. Bu durum gelenekte kati kuralları olan bir şerh usûlünün oluşmasına engel teşkil etmiştir. Fakat her şeye rağmen usûlsüzlüğün yekunu usûldür fikri mucibince her şerhle birlikte ekseriyetle kabul gören gelenekselleşen bir şerh kompozisyonu Klasik Şerh Edebiyatı içerisinde de oluşmuştur.

Çoğunluğun uymaya çalıştığı bu kompozisyonda önce metin o günün insanının rahatça anlayabileceği bir şekilde ortaya konur. Türkçe dışında yazılmış bir eser ise Türkçe tercümesi yapılır. Daha sonra kelimelerin lügat anlamları verilir ve edebiyat içerisinde ifade ettiği anlam tespit edilir. Ardından kelimenin o metin içerisindeki anlamsal fonksiyonu ve diğer kelimelerle birlikte meydana getirdiği edebî bütünlük belirlenir. En sonunda da eserin arka planda yatan ana fikri bulunup çıkarılır ve çalışma tamamlanır[1].

Bu geleneksel şerh metodu günümüze kadar etkisini sürdürmüştür ve günümüzde bile saygı ile karşılanabilecek bir dil, mantık ve bilgi zemininde varlık göstermektedir[2].

Klasik edebiyatımızın en üretken kollarından biri olan şerhte eser çeşitliliği ve şârih sayıları göz önüne alındığında söz konusu olan metodun uygulama farklılıklarından doğan varyasyonları olduğunu söylemek uygun olacaktır.

Şerhler geleneksel akış içinde dinî-tasavvufî kaynaklardan edebî klasiklere uzanan geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu yönüyle hem yazıldığı dönemin düşünce yapısını hem de edebî estetiğini anlamada önemli birer araç olan bu eserleri muhteva ve şekil bakımından gruplandırmak yerinde bir tavır kabul edilebilir. Öte yandan şerh edilen eserlerdeki biçimsel farklılıklar ve muhteva çeşitliliği bu metinler üzerinde belirgin bir tasnifin yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Somut veriler üzerinden tedkik edildiğinde metot, muhteva, dil ve biçim yönleriyle ele alınan şerhler şu şekilde bir tasnife tabi tutulabilir[3]:

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan, *age,* s. 422.

[2] Kortantamer, *agm,* s. 3.

[3] Şerh tasnifine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, *agm,* s. 3-8.

1. Şerh Metoduna Göre Şerhler
    a. Geleneksel Şerhler
    b. Tercümeye Yakın Şerhler
    c. Modern Şerhler

2. Metnin Muhtevasına Göre Şerhler
    a. Edebî Şerhler
    b. Dinî Eser Şerhleri
    c. Tasavvufî Şerhler
    d. Diğer Bilimlerle Alakalı Şerhler

3. Metnin Diline Göre Şerhler
    a. Arapça Eser Şerhleri
    b. Farsça Eser Şerhleri
    c. Türkçe Eser Şerhleri

4. Manzum veya Mensur Oluşuna Göre Şerhler
    a. Manzum Eser Şerhleri
    b. Mensur Eser Şerhleri

Şerh metoduna göre şerhlerin en kapsamlı ve ele gelir örnekleri elbette ki geleneksel metodun uygulandığı şerhlerdir. Bu şerhlerde şârihin amacı eserin anlaşılmasını sağlamaktır[1]. Tercümeye yakın şerhlerde maksad metindeki bazı müşkülleri gidermek ve metnin açıklamaya ihtiyaç duyulan bir parçasının nasıl anlaşılması gerektiğine dair fikir beyan etmektir. Modern şerhlerde ise usûle bağlı iki alt grup karşımıza çıkar ki birincisi bilimsel esaslı, teorik zemine dayalı olan şerhlerdir[2]. Diğer grup ise geleneği bazı ilavelerle devam ettirenlerdir[3].

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kortantamer, *agm,* s. 3.

[2] Bkz. Cem Dilçin, "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", *Türkoloji Dergisi,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1991, c. 9, no. 1; Victoria RoweHolbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

[3] Bkz. Cihan Okuyucu, "Gazel Şerhi Örnekleri (I)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 4, 1990, s. 467-482; İskender Pala, *Âh Mine'l-Aşk*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999;

Muhtevaya göre şerhlerde ise edebî şerhler kendi içerisinde mesneviler, divanlar, manzum sözlükler, müstakil şiir şerhleri ve diğer edebî türlere dair eserler üzerine yapılan şerhler olarak kendi içinde gruplandırılabilir.

Dinî eser şerhlerinde amaç öğretmek olduğundan âyetlerden siyere kadar çok geniş bir yelpazede çok sayıda şerh karşımıza çıkmaktadır.

Yunus Emre, Niyazî-i Mısrî, Sünbül Sinan gibi tasavvuf büyüklerinin gazel, kaside, şathiye vb. şiirlerine yazılan ve doğrudan tasavvufî öğretiyi amaçlayan şerhlerle birlikte *Fusûsu'l-Hikem*, *Muhammediye*, *Esmâ-i Hüsnâ* manzumeleri, Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı, bir dua kitabı olan *Delâilü'l-Hayrât* vb. eserlere yazılmış şerhler 'tasavvufî şerh' kavramının sınırlarına dahil edilmektedir. Tasavvufî şerhlerde amaç, tasavvufî rumuzlarla ve mecazî anlatımlarla örülmüş manzum yahut mensur eserlere açıklık kavuşturmak, "içlerindeki gizli sırları" ortaya koymaktır. Bu tür şerhlerde sembolik kullanımların şârih nazarından açıklanması esastır[1].

Klasik metinlere yapılan şerhlerde manzum eserler ağırlıktadır. Kaside ve gazelin başı çektiği bu şerhlerde, metnin uzunluğu ya da kısalığı değil şerhe değer olup olmaması önemlidir.

Tüm bunlarla birlikte ince bir nüans olarak klasik şerh kavramını günümüzdeki modern metin şerhi kavramından ayrı tutmak gerekir. Çünkü klasik şerhte şârih kesin bilgiler verme, metnin bütün gramer özelliklerini ve sözlük bilgisini okuyucuya bildirme gayesi gütmez. Amaç metnin daha kolay anlaşılmasını sağlamak olsa da devrin edebî atmosferi göz önüne alındığında şerh okuyucuları okudukları eserin kenarlarına açıklama düşebilecek kadar birikim sahibi kimselerdir. Günümüz metin şerhleri için ise durum böyle değildir. "Eskilerin şerh-i mütûn yani metinler şerhi dedikleri edebî metni/metinleri açıklama ve böylece metnin anlaşılmasını kolaylaştırma çalışmaları, XVI. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelmiş; günümüzdeyse geçmişin tanıtılması, dolayısıyla yaşatılması, geçmişle günümüz arasında bağlantı kurulması açısından büyük önem kazanmıştır"[2].

Klasik şerh geleneğinde şerhlerin yalnızca bir metin açıklama eylemi olmadığı aynı zamanda tarihsel, kültürel ve metodolojik bir sürekliliğin de taşıyıcısı oldukları unutulmamalıdır.

---

[1] Yılmaz*, agt,* s. 2.

[2] İ. Hakkı Aksoyak, "Metin Şerhi", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2002, s. 283.

1. BÖLÜM
SA'DÎ-İ ŞİRÂZÎ VE ŞEM'Î ŞEM'ULLÂH

1.1. Sa'dî-i Şirâzî ve *Gülistân*'ı

1.1.1. Hayatı

XIII. yüzyılda yaşamış olan Sa'dî-i Şîrâzî, Fars edebiyatının en önemli şairlerindendir. Eserleriyle sadece Fars edebiyatında değil dünya edebiyatında da özel bir yere sahiptir.

Yaşadığı dönemde sahip olduğu şöhrete ve halkın takdirini kazanmış olmasına rağmen hayatına dair bilgiler sınırlıdır. Eserlerinden hareketle kaleme alınan biyografilerdeki bilgileri de aktarılan tarihî hadiselerle uyuşmaması sebebiyle ihtiyatla karşılamak gerekir[1].

Türkçe kaynaklarda hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Sa'dî'nin Farsça kaynaklarda da doğum, ölüm tarihi ve mahlası konusunda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. *Gülistân*'da kendisi hakkında verdiği birtakım bilgilerden hareketle hayatı hakkında kesin yorumlar yapılsa da pek çok hususta görüş birliğine varılamamıştır.

Eski tezkire yazarları ve yeni dönem araştırmacılar, Sa'dî'nin doğum tarihini hicrî kamerî H.580-589-601-604-605 gibi çeşitli yıllar olarak söylemişler ancak hiçbiri kesin bilgiye ulaşamamıştır[2].

'Abbâs İkbâl-i Âştiyânî birçok kaynaktan yola çıkarak bir neticeye varmış ve Sa'dî'nin doğum tarihini hicrî kamerî H.610-615 yılları arasında göstermiştir[3]. Jan Rypka ise şairin hicrî kamerî H.610-615/ M.1213-1219 tarihleri arasında doğduğunu belirtmiş ve kültürlü bir ailede dünyaya geldiğine dikkat çekmiştir[4].

---

[1] Mustafa Çiçekler, "Sa'di-i Şirazi", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 405-407.

[2] 'Alî Âgâyî, "*Câygâh-i Belâgat der Gazeliyyât-i Sa'dî*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dânişgâh-i Yezd, Yezd 1376, s. 1.

[3] 'Abbâs İkbâl-i Âştiyânî, "Zemân-i Tevellud ve Evâil-i Zindegânî-i Sa'dî", *Mecelle-yi Sa'dî Şinâsî,* no. 1, Şiraz 1377, s. 26.

[4] Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, Holland, D. Reidel Publishing Company 1968, s. 250.

Pek çok araştırmacı ise Sa‘dî’nin *Gülistân*’ında geçen bazı beyitleri şairin doğum tarihini tespit etme konusunda delil olarak kabul etmekte ve doğum tarihinin H. 585 ya da H. 606 yıllarından biri olabileceğini ifade etmektedirler[1]:

یک شب تأمل ایام گزشته می کردم و بر عمر تلف کرده تأسف می خردم و سنگ سراچهٔ دل به الماس آب دیده می سفتم و این بیت ها مناسب حال خود می گفتم:

هر دم از عمر می رود نفسی

چون نگه می کنم، نماند بسی

ای که پنجاه رفت و در خوابی

مگر این پنج روز در یابی[2]

...Bir gece geçen günlerimi düşünüyor, telef ettiğim ömrüme üzülüyor ve gönül sarayının taşını gözyaşı elmasıyla delerken halime uygun olarak şu beyitleri söylüyordum:

Her an ömrümden bir nefes geçtikçe

Bakıyorum pek bir şey kalmamış

Elli yıl geçti de hala uykudasın

Belki şu beş günün kıymetini anlarsın[3].

Sa‘dî’nin mahlası konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. VIII. yüzyıl tarihçileri şairin Sa‘dî mahlasını Atabeg Sa’d b. Ebû Bekir’e[4] olan bağlılığından dolayı aldığını yazmaktadırlar. Halbuki bu atabeg on iki günden daha fazla atabeglik unvanını taşımamıştır. Çünkü kendisi babasının ölümünden sonra on iki gün tahtta kalıp vefat etmiştir. Bu bakımdan, Sa‘dî’nin mahlasını bu hükümdardan aldığını doğru kabul

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Gamze Gizem Avcıoğlu, *Sa‘dî-yî Şîrâzî’nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2018, s. 17.

[2] Muslihiddîn Sa‘dî, *Kulliyyât-i Sa‘dî,* der.Muhammed ‘Alî Furûgî, İntişârât-i Hermes,Tahran 1385, s.7.

[3] Şîrâzî, Sa‘di-yi Şîrâzî, *Gülistan*, çev. Hicabi Kırlangıç, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 8.

[4] **Atabeg Sa’d b. Ebû Bekir:** (1260) Güzel huylu ve güzel yüzlü olan bu fazilet sahibi hükümdar bilginleri koruyup kollamıştır. Bilginler, şairler ve filozofları etrafında toplamıştır. 1224 yıllında doğan bu hükümdar dönemindeki en büyük şairlerden biri de Sa‘dî’dir. Saltanatı sadece on iki (veya on yedi) gün sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin Kaska, “Sa‘dî-i Şîrâzî ve Salgurlular,” *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Sayısı, Yıl: 4, no.1 (Bahar 2019).

etmek mümkün değildir. Bu takdirde Sa‘dî’nin bu tarihten önce ya başka bir mahlas kullandığını ya da hiç şiir yazmadığını kabul etmek gerekir[1].

Bostân’daki bazı beyitlerden şöhretinin Atabeg Ebû Bekir b. Sa‘d b. Zengî[2] zamanında başladığı anlaşılan Sa‘dî’nin mahlasını Ebû Bekir b. Sa‘d b. Zengî’nin adına nispetle aldığı görüşü daha çok kabul görmüş[3], *Gülistân*’da Atabeg Ebû Bekir b. Sa‘d’ı andıktan sonra Şehzade Sa‘d b. Ebû Bekir’i övmesi ve eserini Ebû Bekir b. Sa‘d’a ithaf etmesi de bu görüşü desteklemektedir.

Fakat Sa‘dî mahlası konusunda asla bir açıklama yapmamıştır[4].

Sa‘dî-yi Şîrâzî, Fars eyaletinin merkezi olan Şîrâz’da *“din âlimleri”* olarak bilinen bir hanedana mensup olarak[5] dünyaya gelmiş ve çocukluğunu Şîrâz’da geçirmiştir[6].

Bostân’daki bir beytinde,

“Haberim vardı çocukların derdinden

Çünkü babam gitti başımdan ben küçükken”[7]

diyerek babasını küçük yaşta kaybettiğini haber veren Sa‘dî, ilk öğrenimini Atabeg Sa‘d b. Zengî’nin mülâzımı olan babasından almıştır. Babasının ölümünden sonra anne tarafından dedesi olan Mes‘ûd b. Muslih el-Fârisî tarafından eğitimi devam ettirilen Sa‘dî, Şîrâz ve çevresinde Moğol baskısı artmaya başlayınca[8] baskıya katlanmak

---

[1] Avcıoğlu, *agt*, s. 33.

[2] **Ebubekir ibn Sa'd:** Muzaffar al-Din Kutlugh Khan olarak da bilinir, 1226'dan 1260'a kadar hüküm süren Sa’d, Fars'ın Salghurid atabegidir. Sa'd'ın oğlu ve halefiydi. Öğrenmeye çok meraklı olan Ebu Bekir’in sarayında Sa’di gibi çok sayıda sanatçı ve alimler vardı. Sa‘dî memduhu olan Ebû Bekir b. Sa‘d için hem Farsça ve Arapça şiirler yazmış, hem de Bostân ve Gülistân adlı eserlerini ona sunmuştur. Fars bölgesi, Salghurî Atabeglerinin himayesi altında bir kültür merkezi haline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, “Salgurlular”, TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, c. 36, s. 29-31.

[3] “Ve daḫı memdūḥı olan şehzādeye -ki Sa‘d bin Ebī Bekrdür- mensūb demek ma‘nāsın iş‘ār murād idinmişdür”, (Rüşdī-Şerh-i Dībāce-i Gülistān), Hülya Canpolat*, Sa‘dî’nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelemesi,* Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2006, s. 4.

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. ‘Abdulhuseyin Zerrînkûb, *Hadîs-i Hoş-i Sa‘dî,* İntişârât-i Suhen, Tahran 1386, s. 22. [aktaran: Avcıoğlu, *agt,* s. 19.]

[5] Halil Hatîb Rehber, *Gülistân*, Tahran, 1348, s. I.

[6] Resûl Tevazu‘i, “*Beyân der Gazeliyyât-i Sa‘dî*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dânişgâh-i Şîrâz, Şîrâz 1374, s. 2.

[7] Sa‘dî-yi Şîrâzî, *Bostan*, çev. Hicabi Kırlangıç, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 89.

[8] Reuben Levy, “Sa‘di of Shiraz”, *An Introduction to Persian Literature*, Newyork and London: Columbia University Press, 1969, s. 60. [aktaran: Yılmaz, *agt,* s. 17]

istememiş H.620/M.1223 yılı civarında tahsilini ilerletmek amacıyla Bağdat'a gitmiştir.

Bağdat'taki Nizamiye Medresesi[1] o zamanın en büyük okullarındandır. Hocaların şöhreti İslâm âlemindeki tüm âlimleri oraya çekmiştir. Bu yüzden Sa'dî de Nizamiye Medresesi'nde eğitim görmeye başlamış ve eğitimi esnasında Nizamiye'den ödenek almıştır[2].

Bahâeddin Zekeriyyâ el-Mültânî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Hamdân, Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Bağdâdî, Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd ez-Zencânî ve Necmeddin el-Bâdrâî gibi âlimlerin o yıllarda Nizamiye Medresesi'nde ders verdikleri göz önüne alındığında Sa'dî'nin bu âlimlerden dersler almış olması kuvvetle muhtemeldir.

Şihâbeddîn Ömer bin Muhammed Sühreverdî[3] ve Ebu'l-Ferec bin el-Cevzî[4] gibi âlimlerden de istifade etmiştir[5].

Bağdat'taki öğrenim yıllarından ve zamanın en büyük müderris ve şeyhlerinin derslerinden yararlandıktan sonra Sa'dî Mekke, Hicaz, Şam, Lübnan ve Rum tarafına

---

[1] **Nizamiye medreseleri:** Selçuklu Devleti'nin resmî kurumu olan bu medreseler, yaptıranın Nizâmülmülk olmasından dolayı "Nizamiye medreseleri" olarak şöhret bulmuştur. İnşası Sultan Alparslan'ın emriyle başlayan medreselerin en meşhuru, hilafet merkezi de olmasından dolayı Bağdat'ta açılanıdır. Vezir Nizâmülmülk, Sultan Alparslan'dan aldığı emir ve izin doğrultusunda 1065 senesinde inşasına başlamış, Bağdat Nizamiye Medresesi 1067'de hizmete açılmıştır. Bağdat Nizamiyesi; dershanesi, yatakhanesi, yemekhanesi, kütüphanesi, mescidi, hamamı vb. müştemilatı ile bir öğrencinin gerek duyabileceği bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanarak inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Nizamiye Medresesi", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, c. 33, s. 188-191;https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/nizamiye-medreseleri#yazar-1[erişim tarihi:11.09.2025]

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Zerrînkûb, *age.* s.15-16. [aktaran: Avcıoğlu, *agt,* s. 24.]

[3] **Şihâbeddîn Ömer bin Muhammed Sühreverdî:** *"Avârifu'l-Meârif"* adlı eserin müellifidir. *"Avârifu'l-Meârif"* tarikatlar döneminde yazılan ilk eserlerden olup Sühreverdî'nin en önemli kitabıdır. Çeşitli baskıları ve tercümeleri bulunan eser son olarak Edîb el-Kemdânî ve Muhammed Mahmûd Mustafa tarafından neşredilmiş Farsça'ya ve Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Kamil Yılmaz, "Sühreverdî", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 38, s. 30-40. Sa'dî Sühreverdî'den *"Mürşit"* olarak bahsetmiş ve hizmetinde bulunduğu yıllarda kendisinden gerekli terbiyeyi alarak hayat felsefesini Sühreverdî'nin görüşleri üzerine kurmuştur.

[4] **Ebu'l-Ferec bin el-Cevzî:** Bağdat'ta Mustansırıyye medresesi müderrislerindendir. "el-Muhtesib" lakabıyla tanınan Cemâlüddîn Ebu'l-ferec bin Abdurrahmân Cevzî, İslâmî ilimlerin hemen her dalındaki çalışmalarıyla tanınan Hanbelî âlimidir. Bağdat'ta doğan Cevzî'nin soyu Hz. Ebû Bekir'e dayanır. Dedelerinden Ca'fer b. Abdullah el-Cevzî'ye nisbetle İbnü'l-Cevzî diye tanınmıştır. İbnü'l-Cevzî tarih, biyografi, hadis, tefsir ve akaid alanlarında eser telif etmiş, aynı zamanda çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, Casim Avcı; "İbnü'l-Cevzî- Ebu'l-ferec", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 20, s. 543-549. İbnü'l-Cevzî'nin hizmetinde bulunan Sa'dî, İbnü'l-Cevzî'den tahsil görüp ilminden istifade etmiştir.

[5] Sa'dî-yi Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan,* çev. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul, Meral Yayınevi, s. 8.

yaptığı uzun yolculuklarına başlamıştır[1]. Batı Asya'nın uzak noktalarından Mezopotamya, Küçük Asya, Hicaz, Şam, Lübnan, Anadolu, el-Cezîre, Suriye, Mısır, Marakeş, Azerbaycan, Belh, Gazne, Gücerat gibi devrin gözde merkezlerini dolaşmıştır[2].

Sa'dî üzerinde derviş kıyafeti ile bu yolculukları yapmış ve birçok insanla bir araya gelmiştir. Özellikle "*Gülistân*" adlı eserinde Sa'dî'yi bazen Arabistan'ın o yakıcı çölünde yolcu kervanın peşinde görüyoruz. Bazen dil bilgisi terminolojisi ile şaka yollu Kaşgar'daki ilkokul çocuklarına takılırken bazen Trablusgarp Şam'da Franklara esir düşerken ve Yahudilerle çalışmak zorunda kalırken bazen de Sûmenât tapınağındaki bir putu keşfederken görüyoruz[3].

Sa'dî, tahmini H.620 yılında başladığı yolculuklarını H.655 yılında Şîrâz'a dönerek tamamlamıştır.

Şîrâz'a döndükten sonra Ebû 'Abdullâh bin Hefîf'in dergâhına yakınlaşan Sa'dî, Ebû Bekir bin Sa'd Zengî'nin sarayında kendisine saygın bir yer edinmiştir[4].

Sa'dî, Moğollar'ın Şîrâz'ı istilâ etmelerinden sonra tekrar yolculuğa çıkmış ve H.662/M.1264 yılında önce Bağdat'a, oradan da hac için Mekke'ye gitmiştir. Dönüşte Tebriz'e uğrayan Sa'dî'nin burada Hâce Şemseddîn Cüveynî (ö.683/1284)[5] ve kardeşi Atâ Melîk Cüveynî (d.681/1283)[6] ile görüştüğüne dair bir iddia bulunsa da kesinlik

---

[1] Zebîhullâh Safâ, "Sa'dî", *Târîh-i Edebiyyât der-Îrân (Hulâsa-i Cild-i Sivom),* İntişârât-ı Firdevs, 11. baskı, Tahran 1384, s. 126.

[2] Sa'îd Nefîsî,*Târîh-i Nazm u Nesr der-Îrân ve der-Zebân-ı Fârisî*, Kitâbfürûşî-i Fürûğî, Tahran 1344, c. 1, s. 167.

[3] Edward G. Browne, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân Ez Firdevsî Tâ Sa'dî,* çev. Gulâmhuseyin Sadrî Efşâr, İntişârât-i Morvârîd, Tahran, s. 213.

[4] 'Abbâs Îmâniyân Bîdgulî, "*Berresî ve Tehlîl-i İşârât der Dîvân-i Sa'di*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dânişgâh-i Kâşân, Kâşân 1390, s. 8.

[5] **Hace Şemseddîn Cüveynî:** Ünlü tarihçi ve devlet adamı Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin kardeşi olup çocukluğu, öğrenimi ve gençliği hakkında hiçbir bilgi yoktur. Hülâgû tarafından 661'de (1263) sâhibdîvânlığa getirilen Cüveynî bu görevine Abaka Han döneminde de (1265-1282) devam etmiş ve ülkeyi büyük bir başarı ile yönetmiştir. Başta edebiyat olmak üzere çeşitli ilim dallarında çok iyi yetiştiği anlaşılan Şemseddin Cüveynî iyi bir yönetici olmasının yanı sıra alim ve sanatçıları korumada gösterdiği hassasiyet ile de ün yapmıştır. Sa'dî-yi Şîrâzî ve Hümâm-i Tebrîzî gibi şairler onu öven şiirler yazmışlar, Nasîrüddîn-i Tûsî, Fahreddîn-i Irâkī ve Safiyyüddin el-Urmevî ise yazdıkları eserleri Şemseddin Cüveynî'ye ithaf etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Cüveynî, Şemseddin", TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1993, c. 8, s. 144-146.

[6] **Atâ Melîk Cüveynî:** İlhanlılar devrinde yetişen ünlü devlet adamı ve tarihçidir. Önemli eseri *Târîḫ-i Cihângüşâ* ile tanınır. Kültürlü bir aile çevresinde ve çok geniş imkânlar içinde yetişen Cüveynî, çocukluk ve gençlik yıllarında mükemmel bir tahsil ve terbiye görmüş, genç yaşta Moğollar'ın İran, Horasan, Irak ve Azerbaycan umumi valisi Argun'un özel kâtipleri arasına girmiştir. Hülâgû 1257

arz etmemektedir. Bazı kaynaklarda görüştüğü kimseler arasında Abaka İlhân'ın da olduğu kaydedilmektedir. Zira *Risâle-i Selâse* adlı eserinin muhtevasını Abaka Han'la yaptığı bu görüşme oluşturur[1]. Yine Tebriz'de bulunduğu günlerde meşhur şair Hümâmüddîn-i Tebrîzî[2] ile de görüşmüş olması muhtemeldir. Bir süre sonra Şîrâz'a geri dönen Sa'dî'nin ömrünün son yıllarını Şîrâz'da ibadet ve riyâzetle geçirdiği bilinmektedir.

Ölümüne dair kaynaklarda farklı tarihler verilmiş olsa da ekseriyetle H.690/691 tarihi üzerinde durulmuştur. Molla Câmî'nin (ö.1492) *Nefahâtü'l-Üns*'ünde geçen ve Sûdî'nin de şerhine dahil ettiği tarih kıt'asına göre Sa'dî'nin ölüm tarihi, H.691'dir:

Hümā-yı rūḥ-ı pāk-i Şeyḫ Sa'dī

Çü der-pervāz şod ez-rūy-ı iḫlāṣ

Meh-i Şevvāl būd [u] şām-ı Cum'a

Ki der-deryā-yı raḥmet geşt ġavvāṣ

Yekī porsīd sāl-i fevt goftem

Zi-ḫāṣān būd ez-ān tārīḫ şod ḫāṣ[3] (10ª)

---

yılında Bağdat üzerine yürüdüğünde yanında bulunan Cüveynî 1259'da bütün Irâk-ı Arab ve Hûzistan eyaletlerinin idaresine getirilmiştir. Hülâgû'nun ölümüne kadar bu görevde kalan Cüveynî, onun oğlu Abaka Han zamanında da (1265-1282) bütün Irâk-ı Arab'ı idare etmiş, ölüm tarihi olan 1283'e kadar yirmi dört sene görevde kalmıştır. Mahir bir devlet adamı olmasının yanında iyi de bir münşî olan Cüveynî Zekeriyyâ el-Kazvînî, Cemâleddin Meysem b. Ali, İbn Bîbî, Şeyh Sa'dî-yi Şîrâzî ve Hümâm Tebrîzî gibi şair ve âlimleri himaye etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Bilgin, "Cüveynî, Atâ Melîk", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. 8, s. 140-141.

[1] Bkz. Eserleri, *Risâle-i Selâse.*

[2] **Hümâmüddîn-i Tebrîzî:** Sa'dî-i Şîrâzî'nin muasırı olan Hümâm-i Tebrîzî, Tebriz'in en meşhur mutasavvıf şairlerindendir. Arapça, Farsça ve Azerice şiirler yazmıştır. Özellikle gazel alanında üstad olan Hümâm-i Tebrîzî, bu türde Sa'dî, Enverî ve Nizâmî'yi takip etmiştir. Çoğunluğu gazellerden oluşan divanında 3944 beyit bulunmaktadır. Manzum ve mensur pek çok eseri bulunan Hümâm'ın dağınık halde toplanılan şiirleri ile kısa mensur bir eseri günümüze ulaşmıştır.
Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin Kaska, "Hümâm-ı Tebrîzî, Dîvânı ve Memduhları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 6, no. 1, Haziran 2019, s. 43-62; Leylâ Sâyegânî, *Sebk Şinâhtî-i Gazelhâ-i Hümâm-i Tebrîzî*, Dânişgân-i Sîstân ve Belûçistân, Yüksek Lisans Tezi, 1387; Zebihullâh Safâ,*Târîh-i Edebiyât Der Îrân*, Enteşârât-i Firdevsî, Tahran 1369.

[3] Şeyh Sa'dî'nin hüma görünümlü temiz ruhu (dünyadan) kurtulmak için kanat çırpmaya başladı. Rahmet denizinde dalgıç olduğunda Şevvâl ayı ve Cuma gecesiydi. Birisi ölüm tarihini sorduğunda ona "hâslardan olduğu için ölüm tarihi de "hâs" oldu" dedim.

"Ḫāṣ" kelimesinin ebced hesabıyla karşılığı H.691/M.1292'dir. Bu bilgiden hareketle Sa'dî'nin ölüm tarihinin H.691/M.1292 yılında Şevvâl ayının bir Cuma gecesi olması kuvvetle muhtemeldir.

Mezarı, Şîrâz'ın doğusuna bir mil mesafedeki Kal'a Bender dağına yakın bir yerdedir. İmareti XVIII. yüzyıl ortalarında Kerim Han Zend isimli bir sanatsever tarafından yaptırılmıştır[1].

1.1.2. Edebî Kişiliği

Hurrem ten-i û ki çün revâneş

Ez-ten bireved sühan revânest[2]

Sa'dî-i Şîrâzî, Firdevsî ve Hâfız (ö.792/1390) ile birlikte Fars edebiyatının üç büyük şahsiyetinden biri olarak kabul edilir[3].

Firdevsî, İran destanlarının yani "*Şehnâme*"nin şairidir. Hâfız da büyük bir liriktir. Sa'dî ise şiirle fikrî hayatı birleştiren bir ahlakçıdır[4].

Sa'dî henüz hayatta iken büyük bir şöhret kazanmış, İran dışında yaşayan Emîr Hüsrev-i Dihlevî ve Hasan Dihlevî gibi çağdaşı şairler gazellerinde onun üslûbunu takip etmiştir. Sa'dî'nin hayatının sonlarında Aksaray'da yaşayan Seyf-i Fergānî de onun bazı şiirlerine nazireler yazmış, hakkında methiyeler söylemiştir[5].

Câize amaçlı şiirler yazmaktan öte halkın hizmetinde olmayı tercih eden Sa'dî'nin kendine has bir külliyatı vardır. Şîrâz'a döndükten sonra tüm hayatı boyunca edindiği tecrübeleri halkla paylaşmış, onlardan aldığı hediyelerle yetinip mutlu olmuştur[6].

Sa'dî eserlerini Irakî üslûbu ile yazmıştır. Dizelerinde okuyucunun dikkatini taze tutan düşünsel bir akış ve düşünceleri arasında bir bağ vardır. O kadar ki tasvirlerle iç içe geçmiş olan bu bağın izi, eserleri tercüme edilirken bile sürülebilir.

---

[1] Sa'îd Nefîsî, *age*, s. 167.

[2] Ne mutlu o kişiye ki canı bedeninden gider de sözleri (kendisinden sonra) hükmünü sürdürür. Bkz. Hatîb Rehber, *age*, s. 6.

[3] Ali Nihad Tarlan, *İran Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944, s. 90.

[4] Hikmet İlaydın, *Sa'dî Hayatı, Sanatı ve Eserleri,* İstanbul, Varlık Yayınevi, 1954, s. 3.

[5] Mustafa Çiçekler, "Sa'dî -i Şirazi", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 405-407.

[6] Jan Rypka, *age*, 1364, s. 104. [aktaran: Yılmaz, *agt,* s. 18]

Sa‘dî, geniş bilgisi ve yüksek düşünce gücü, derin bir tetkik, tecrübe ve müşahede sayesinde insan ruhunu iyi bilişi, ince ve keskin, bazen alaycı bir edayla beşerin bütün zaaflarını ortaya koyması ve özellikle samimi ve oldukça ahenkli, ruhu büyüleyen şiir ve nesri sayesinde İran edebiyatçıları nazarında Firdevsî ve Hâfız'dan daha üstün bir konuma yükselmiştir[1].

Fars edebiyatında onun kadar sözü yumuşak, sade, fasih ve akıcı söyleyen gönül çelici sözlere sahip bir ikinci şair yoktur[2]. Nazımda Firdevsî ve Enverî dışında benzeri olmamakla birlikte nesirde benzersiz denilse layıktır[3]. Şiirlerinde kısmen Firdevsî, Esedî-i Tûsî, Senâî, Enverî, Zahîr-i Fâryâbî gibi şairlerin etkisi görülse de Sa‘dî, taklitçi olmaktan öte istifade ettiği mazmunları kendi hayal gücü ve tecrübesiyle birleştirebilmiş yepyeni bir hüviyet olarak karşımıza çıkar[4]. Âşıkane gazellerindeki mazmunlar aşığın maşuka tesliminin delilidir âdeta[5]. Allah'ı ve dönemin hükümdarlarını övdüğü kasideleri dışında nasihat edip öğüt verdiği didaktik kasideleri de vardır. Bu kasidelerde ahlak ve toplum gibi konulara dair düşüncelerini açıklamıştır.

"Gerçeği söyleyen herkese küstah denmez.

Şüphesiz Sa‘dî için söz hükümdarlıktır"[6]

diyen Sa‘dî, özellikle kasidelerinde aşırıya kaçmamış didaktik şiirin en üst örneklerini vermiştir[7].

"…Sa‘dî'nin ahlâkî kuralları genellikle sadedir. Sa‘dî ahlâk hocasıdır. İki zıt görüş arasında bulunmaktadır. İlki, insanları varoluşa tamamen inandıran kadere güven diğeri ise insanı kendisine terk eden ve ilâhî güçten uzaklaştıran bağımsızlık ve seçimdir. Sa‘dî'nin eserlerinin özellikle de *Gülistân*'ın belirgin özelliği dillerinin tekellüfsüz olmasıdır. Sa‘dî teşbih, istiare, kinaye ve mecazı kullanmada aşırıya kaçma tarafını birçok doğulu yazardan daha çok savunmuş ve ifade de nadiren anlaşılmazlığa kapılmıştır…"[8].

---

[1] Tarlan, *age*, s. 90.
[2] Sa‘îd Nefîsî, *age*, s. 167.
[3] Şemseddîn Sâmî, *age*, s. 2572.
[4] Yazıcı, *agmd*, s. 40.
[5] Ziyâ Muvahhid, "Sa'dî" *Dânişnâme-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî*, Tahran 1388, s. 660.
[6] Sa‘dî-yi Şîrâzî, *Bûstân-i Sa‘dî*, der. Gulâmhuseyin Yûsufî, İntişârât-i Hârezmî, Tahran 1392, s. 591.
[7] Muvahhid, *age*, s. 660-661.
[8] Celâl Setârî, "*Makâm-i Sa‘dî der Edebiyyât-i Ferânse*", der. Kâvûs Hasanlî, *Silsile-yi Mû-yi Dûst,* İntişârât-i Heft Evreng, Şîrâz 1378, s. 470 [aktaran: Avcıoğlu, *agt,* s. 35.]

Sa‘dî şiirde kendisinden önceki Senâî (ö.525/1131), Enverî ve Hâkânî gibi şairleri takip etmiş, Arap şairlerinden de Ebu’t-Tayyip el-Mütenebbî’den (ö.354/965) etkilenmiştir[1].

Sehl-i mümteni[2] tarzındaki gazelleri ile Seyyid Cemâlüddîn-i Kâşî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Hâcû-yı Kirmânî gibi kendisinden sonra gelen pek çok şairi etkilemiştir[3].

“…*Gülistân*’a sehl-i mümteni derler. Müellifinin kemâl devrinde yazdığı bu eser o kadar sehl-i mümtenidir ki Farsça ile biraz meşgul olanlar *Gülistân* gibi bir kitap yazabileceklerini tahmin ederler. Halbuki Kâtibî’nin *“Deh Bâb”*ı, Muînüddîn-i Cüveynî’nin *“Nigâristan”*ı, Câmî’nin *“Bahâristân”*ı ve Kaanî’nin *“Perîşân”*ı gibi nazireler onun kabına varamamışlardır…”[4].

Sa‘dî sanatkârdır. Kendini her alanda, destansı şiir söylemede bile yetenekli ve söze hâkim görür, bu yüzden şiirlerini kendisinden önceki Rûdekî, Ferrûhî, Senâî, Hâkânî gibi şairlerin söyledikleri vezinde söylemiştir; fakat Sa‘dî’nin Enverî’nin şiirlerine özel bir ilgisi olmuş ve Enverî’yi, kendi sanatkârlığının gücünü değerlendirmek amacıyla hedef almıştır. Bunu üç şekilde yapmıştır: Aynı vezin ve kafiye ile, aynı vezin farklı kafiye ile ve aynı kafiye farklı vezinle[5].

Üslûbu ve vücuda getirdiği eserler dikkate alındığında başta Fars edebiyatı olmak üzere doğu ve batı edebiyatlarında ulaştığı zirveyi anlamak zor değildir. Her kesimden insanın kolaylıkla anlayabileceği fakat ancak ehlinin değerini takdir edeceği dizeleriyle Sa‘dî, benzeri olmayan bir söz ustasıdır.

---

[1] Tevfik Subhânî, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân*, İntişârât-i Dânişgâh-i Peyâmnûr, Tahran 1390, s. 144.

[2] **Sehl-i Mümteni:** “Kolay” manasındaki sehl ile “gerçekleşmesi mümkün olmayan” anlamına gelen mümteni‘ kelimelerinden meydana gelen bir terkibdir ve “elde edilmesi hemen hemen imkansız kolaylık” demektir. Edebî terim olarak ise kolayca söylenmiş gibi görünen, ancak benzerinin söylenmesi oldukça güç olan özlü söz ve ifade manasına gelir. Bir başka ifadeyle doğal, kısa ve sade anlatım tarzı olarak tanımlanabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara 2000, s. 62.

[3] Ali Nihad Tarlan, *age*, s. 90.

[4] Kilisli Rıfat Bilge, *age,* s. 10.

[5] ‘Alî Deştî, *Der Kalemrov-i Sa‘dî*, İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1381, s.118-119 [aktaran: Avcıoğlu, agt, s.46.]

1.1.3. Eserleri

Sa‘dî’nin eserlerinin iki yönü vardır: Görkemin doruğunda benzersiz bir lirizm ve buna eşlik eden hikmetli öğütler ile nasihat içeren ahlâkî içerik. Zebîhullah Safâ’nın da deyişiyle, “O nesir yazarken şairdir ve şiir yazarken ise şiirin kendisi.”[1]

Sa‘dî daha hayattayken eserlerini tanzim etmiştir[2]. İlk kez kim tarafından bir araya getirildiği bilinmeyen eserler “Külliyât-ı Şeyh Sa‘dî” başlığı ile birçok kez yayımlanmıştır. Bîsutûn adıyla tanınan Alî bin Ahmed bin Ebîbekir tarafından H.726/M.1326 ve H.734/M.1334 yıllarında iki kez derlenip düzenlenen Sa‘dî külliyâtı 23 eserden meydana gelmektedir. Bîsutûn’un ifadesine göre külliyat 16 kitap ve 6 risâle olmak üzere 22 eser veya 16 kitap 7 risâle şeklinde 23 eseri içerecek şekilde daha önce derlenmiştir[3].

Sa‘dî’nin eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1.1.3.1. Mensur Eserleri

1. *Gülistân*
2. *Risâleler*
3. *Takrîr-i Dîbâce*
4. *Mecâlis-i Pencgâne*
5. *Nasîhatü’l-Mülûk*
6. *Risâle-i 'Akl u 'Işk*
7. *Der Nasîhat-i Enkiyânû (Risâle-i Enkiyânû)*
8. *Risâle-i Sultan Âbâkâ*
9. *Takrîrât-ı Selâse (Risâle-i Selâse/Se Risâle)*
    a. *Mulâkât Şeyh bâ Âbâkâ*
    b. *Hikâyet-i Şemseddîn Tâzikû (Risâle-i Şemseddîn Tâzikû)*
    c. *Suâl-i Hace Şemseddîn Sâhib-kıran*

[1] Daryus Shayegan, *Penc İklim-i Ḥuzūr (Beş Varlık İklimi)*, çev. Zeynep Özel, Nazanin Nigehbal, Ketebe Yayınları, İstanbul 2024, s. 72.
[2] Zebîhullâh Safâ, *age*, s. 114.
[3] Çiçekler, *agmd,* s. 406.

1.1.3.2. Manzum Eserleri

1. *Bûstân*
2. *Gazeliyyât*
    a. *Gazeliyyât-ı kadîm*
    b. *Tayyibât*
    c. *Bedâyi‘*
    d. *Havâtîm*
3. *Kasâid*
    a. *Kasâid-i Fârsî*
    b. *Kasâid-i ‘Arabî*
4. *Merâsî*
5. *Habsiyyât ve Mecâlisü’l-Hezel*
6. *Rubâiyyât*
7. *Kıta’ât/ Mukatta’ât*
8. *Sâhibiyye*
9. *Mesneviyyât*
10. *Müsellesât*
11. *Mülemma’ât*
12. *Tercîât*
13. *Müfredât*

Muhammed ‘Alî Furûgî, Sa‘dî’nin külliyâtının yeni düzenlemesinde “*Takrîr-i Dîbâce”, “Risâle-i Selâse”, “Hezeliyyât”* ve *“Habsiyyât”*ın Sa‘dî’ye ait olmadığına dair açıklamada bulunmuştur[1].

Sa‘dî’nin külliyâtı ‘Abbâs İkbâl-i Âştiyânî, ‘Abdulazîm Karîb, Müzâhir Musaffâ, Halîl Hatîb Rehber ve Hasan-ı Enverî tarafından neşredilmiştir[2].

Şüphesiz bu eserler arasında en meşhurları *Gülistân* ve *Bostân*’dır. *Bostân*, Sa‘dî’nin *Gülistân*’la birlikte en çok bilinen ikinci eseridir[3]. Mesnevî nazım şekli ile H.655/M.1257 yılında yazılan eser yaklaşık 5000 beyitten oluşmaktadır. Bir mukaddime ve on bölüm (bab) halinde tertip edilen eserde bölümler; adalet, ihsan, aşk, tevazu, rıza, kanaat, terbiye, şükür, tövbe, münacat ve hatm-i kitâb başlıklarını taşıyan

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Muvahhid, *age,* s. 659.
[2] Çiçekler, *agmd,* s. 407.
[3] Sa‘îd Nefîsî, *age*, s. 168. [aktaran: Yılmaz, *agt,* s. 22.]

hikâyelerden oluşur. "*Sa'dî-nâme"* adıyla da anılan *Bostân*, aruzun "feûlün, feûlün, feûlün, feûl" vezni ile yazılmıştır. Eserin başında münacat ve peygambere övgü, kitabın nazmedilme sebebi, Ebû Bekir Sa'd b. Zengî'ye ve torunu Muhammed b. Sa'd b. Ebû Bekir'e övgü yer almaktadır[1].

1.1.3.3. *Gülistân*

Gülistân, Sa'dî'nin H.656/M.1258 yılında Salgurlu hükümdarı Sa'd bin Ebubekir bin Sa'd Zengî (ö.1260) adına kaleme aldığı eseridir. Makâme[2] türünde yazılmış olan . *Gülistân,* bir dibâce ve 8 bâbdan oluşmaktadır:

I. **Bâb**: *Der-sîret-i pâdişâhân* (padişahların hâl ve hareketleri, 41 hikâyeden oluşur.)

II. **Bâb***: Der-Ahlâk-ı Dervîşân* (dervîşlerin ahlâkı, 48 hikâyeden oluşur.)

III. **Bâb**: *Der-Fazîlet-i Kanâ'at* (kanaatin fazileti, 29 hikâyeden oluşur.)

IV. **Bâb**: *Der-Fevâ'id-i Hâmûşî* (suskunluğun faydaları, 14 hikâyeden oluşur.)

V. **Bâb**: *Der-'Işk u Cüvânî* (aşk ve gençlik, 21 hikâyeden oluşur.)

VI. **Bâb**: *Der-Za'f u Pîrî* (güçten kesilme ve yaşlılık, 9 hikâyeden oluşur.)

VII. **Bâb**: *Der-Te'sîr-i Terbiyet* (terbiyenin tesîri, 20 hikâyeden oluşur.)

VIII. **Bâb**: *Der-Âdâb-ı Sohbet* (sohbet âdâbı).

Gülistân'ın da tıpkı *Bostân* gibi "Hükümdarlara Öğüt" bölümüyle başlaması çok özeldir[3].

Gülistân, belagati, zarafeti, seçkin, kısa ve öz anlatımıyla muhteşem bir nesirdir ve Fars edebiyatında üslup ve bağlam bakımından az rastlanan eserler kategorisindedir. *Gülistân*'ın üslubundaki öğreticilik okuyucuyu sıkmaz.

Zaten Sa'dî'nin kendisi de *Gülistân'*ın sonunda göz alıcı bir ifadeyle şöyle der:

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Avcıoğlu, *agt,* s. 75-107.

[2] **Makâme:** Hayalî bir kahramanın başından geçen olayların hayalî bir hikâyeci tarafından anlatıldığı kısa hikâyeler serisinden meydana gelen edebî tür ve bu konuda yazılan eserlerin ortak adıdır.
Ayrıntılı bilgi için bkz. Erol Ayyıldız, "Makâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. 27, s. 417-419.

[3] Charles-Henri de Fouchécour, *Akhlāqiyyāt*, çev. Mohammad-Ali Amir Moezzi, Abdolmohammad Ruhbakhshan; *Ahlakiyat,* Üniversite Yayınları (Markaz-e Nashr-e Dâneshghâhî), Tahran 1998, s. 456.

"Sa'dî'nin sözlerinin çoğu iç açıcı, mutluluk verici, tatlı ve güzeldir. Dar görüşlü, anlayışı kıt insanlar bu yüzden söylediklerine dil uzatabilir. Kim bilir belki de beni, "Boşuna zihnini yorarak kandil dumanı yutmak akıllıların yapacağı iş değildir." Diyerek ta'n eylerler. Ama ben anlayış sahibi kişilere seslenmek istedim. Karşımdakileri usandırmadan öğütlerimi onlara sunma fırsatını ve bu mutluluğu yakalamak istedim; sözlerimi bir inci gibi dizdim. Kimi zaman acı öğüt ilacını zarafet hapıyla karıştırıp ikram ettim. Elbette bu sözler onların derin kavrayışında saklı kalmayacaklar."[1]

Eser, gündelik hayatta karşılaşılabilecek olaylarla ilgili 182 küçük hikâyeden oluşur. Mensur yazılan hikâyelerin içerisine konunun akışına uygun olarak Arapça ve Farsça manzum parçalar ilave edilmiş ve sade ama düşündürücü; narin hikâyelerle bezenmiş olan *Gülistân,* manzumelerle zenginleştirilmiştir. Bu iç içe geçmiş yapı sayesinde Sa'dî, eserinin hem öğretici hem de estetik bir görünüm kazanmasını sağlamıştır.

Eserde bazen, Sa'dî'nin seyahatlerinden izlere rastlanır ve kendi başından geçen birtakım olaylar anlatılır. Bu hikâyeler, Sa'dî'nin kendi anlatımını güçlendirmek için kullandığı tahminen hayal mahsulü anlatılardır[2].

Gülistân'da hikâyeler ve manzumeler aracılığıyla sunulan ahlakî öğütler, yeri geldiğinde ayet, hadis ve atasözleriyle desteklenmiş; bireysel ve toplumsal yaşam için vazgeçilmez olan evrensel değerler zarif bir üslupla ortaya konmuştur. Adalet, hoşgörü, sabır ve erdem gibi temalarla örülü olan eser, zaman ve mekân sınırlamasını aşarak günümüze kadar gelmekle kalmamış güncelliğini ve geçerliliğini de korumuştur.

Ayrıca doğa ve insan ilişkisini işleyen motifler, esere hem felsefi hem de sufî bir derinlik kazandırmış; birey ve toplum arasındaki etik ve estetik dengeyi vurgulamıştır[3].

Bu yönleriyle *Gülistân,* sadece edebî bir şaheser ya da bir ahlak kitabı değil aynı zamanda diyalektik bir rol modeldir.

---

[1] Shayegan, *age,* s. 79.
[2] Yılmaz, *agt*, s. 22.
[3] Bahaeddin Ögel, *Fars Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963, s. 132–134.

Yazıldığı dönemin olayları göz önüne alındığında Sa‘dî *Gülistân*’da tarih yazıcılığı gibi yöntemlerle olaylara takılı kalmaktan kaçınmış ve popüler bakış açılarına mesafeli durmuştur. Devrin zorluklarından da mümkün mertebe uzak durmuş, eserini son derece sakin bir havada yazmıştır[1].

Sa‘dî, üslup bakımından her ne kadar *Makâmât* sahibi Hamîdî’nin (ö.559/1163) ve *Kelîle ve Dimne* mütercimi Ebü’l-Me‘âlî Nasrullâh-ı Münşî’nin etkisi altında kalmış gibi görünse de dil kullanımında sadelik ve açıklığı ön planda tutarak kendisine has, secili fakat yumuşak bir nesir üslubu geliştirmiştir.

Klasik makâmelerde olduğu gibi hikâyeler içerisine secili ve cinaslı kısımlar yerleştirerek güldürü unsurundan istifade eden Sa‘dî, eşkıya hikâyeleri söz konusu olduğunda klasik makâmâtların aksine, tekrara düşmekten ve basit konulardan oluşan genel çerçeve ile sınırlı kalmaktan kaçınmıştır. Bunun yerine, hem *Gülistân’*da hem de *Bostân*’da Fars edebiyatındaki pendnâme geleneğini sürdürmüştür[2].

Gülistân sadece Fars edebiyatı içinde varlık göstermiş bir eser değildir. Eserinde çizdiği bireysel ve toplumsal nezaket kurallarını gözeten insan profiliyle ve bilgece hoşgörüsü ve nazik irfanı ile Sa’dî, bilhassa Batı’da tartışmasız kabul görmüştür. Henri Massé “Sa’dî’nin Avrupadaki bu popülaritesi yalnızca onun Batı zihniyle olan entelektüel uyumuyla açıklanabilir” derken; J.Ernest Renan ise “Sa’dî gerçekten bizden biri gibi” der.

Doğu’da ve Batı’da Fars dili ve kültürüne girişte kullanılan ilk kitap *Gülistân*’dır[3].

Molla Câmî’nin (ö.1492) *Baharistân*’ı ve Mecd-i Hâfî’nin (ö.1333) *Ravza-i Huld*’u *Gülistân*’dan esinlenerek yazılan eserler olarak edebiyat tarihlerindeki yerini almış, İngiliz edebiyatının ünlü temsilcisi Shakespeare başta *Hamlet* olmak üzere pek çok eserinde *Gülistân*’ın zengin imaj dünyasından faydalanmıştır. Bunun yanı sıra Denis Diderot, Voltaire ve Ernest Renan gibi Fransız düşünürler, Alman yazarlar

[1] Annemarie Schimmel, “The Genius of Shiraz: Sa‘di and Hâfez, Sa‘di, The Master of Love Poetry”, *Persian Literature* (edited by Ehsan Yarshater), Bibliotheca Persica, Newyork 1988, s. 216.
[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Franklin Lewis, “Golestân-e Sa‘dî”, *Encyclopaedia Iranica*, vol: XI, Encyclopaedia Iranica Foundation, Newyork 2003.
[3] Annemarie Schimmel, *agm*, s. 216.

Johann Wolfgang Goethe ve Johann Gottfried Herder eserlerinde Sa'dî'nin fikirlerini kullanmıştır. Eser, 1805'te Nicolas Dalayrac tarafından opera haline getirilmiştir[1].

Yazıldığı tarihten itibaren büyük rağbet gören *Gülistân*'ın dünya kütüphanelerinde binlerce yazma nüshası bulunmaktadır. İlk olarak Latince tercümesiyle birlikte G. Gentius tarafından yayımlanan eserin (Amsterdam 1651), İslâm dünyasında matbaanın kurulduğu ülkelerde sayısı birkaç yüzü aşan baskıları yapılmıştır[2].

Gülistân, G. Gentius tarafından Latince'ye; André du Ryer, d'Allegre, Rahip Gaudin, N. Semelet, Ch. F. Defrémery ve L. Piat tarafından Fransızca'ya; Friderich Ochssenbach, Adam Olearius, J. G. Schummel, B. Dorm, Philip Wolf ve G. H. F. Nesselmann tarafından Almanca'ya; Stephan Sullivan (seçmeler şeklinde), F. Gladwin, James Dumoulin, James Ross, S. Lee, B. Eastwick, J. T. Platts, E. H. Whinfield, Edwin Arnold, R. H. Hyatt, C. Hampton, A. J. Arberry [sadece iki bölümü] tarafından İngilizce'ye; Gh. de Vincentus ve J. Pizzi tarafından İtalyanca'ya; J. V. Diusberg ve W. Bilderdijk tarafından Felemenkçe'ye; A. Kazimirski Biberstein ve Otvinowski tarafından Lehçe'ye; Evgenii Eduardoviç Berthels tarafından Rusça'ya tercüme edilmiştir[3].

[1] Yılmaz, *agt,* s. 23.
[2] Tahsin Yazıcı, "Gülistân", TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1996, c. 14, s. 240-241.
[3] Bkz. Yazıcı, *agmd,* s. 240.

1.2. Türk Edebiyatı'nda Gülistân Tercüme ve Şerhleri

Gülistân, yalnızca Fars edebiyatının değil, dünya edebiyatının da en çok okunan ve tesir uyandıran klasikleri arasında yer almaktadır. Kısa hikâyeler, hikmetli sözler ve ahlâkî öğretiler üzerine kurulu yapısı ile eser, hem doğuda hem de batıda ilgi odağı haline gelmiştir. Farklı coğrafyalarda pek çok yazma nüshası bulunan *Gülistân,* zamanla Arapça, Türkçe ve pek çok batı diline de tercüme edilerek geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Bilhassa Osmanlı entelektüel çevresinde özellikle şerh geleneği içinde kendisine mümtaz bir konum edinmiş olan eser, yalnızca edebî bir metin olmanın ötesinde, ahlâkî ve kültürel bir rehber olarak yüzyıllar boyunca kültürel aktarımın vazgeçilmez bir aracı haline gelmiştir.

Türk edebiyatı çerçevesinde incelendiğinde *Gülistân*, klasik Fars edebiyatı ile Türk edebiyatı arasında hem dil hem de edebî form açısından özgün bir köprü işlevi görmüştür denilebilir. Özellikle yapılan Türkçe tercümeler, sadece metnin söz dizimini aktarmakla kalmamış, toplumsal ve kültürel değerler bağlamında yorumlanarak okuyucuya yeni bir perspektif sunmuştur. Tercümelerle başlayan bu süreç, metnin şerh geleneği içinde derinlemesine incelenmesini de zorunlu kılmıştır. Böylece *Gülistân*, Türk edebiyatında çeviri ve şerh pratiğinin hem teorik hem de pratik boyutlarını temsil eden referans bir metin haline gelmiş, kültürel aktarım ve entelektüel diyalog açısından da eşsiz bir örnek teşkil etmiştir.

Türk edebiyatında *Gülistân* çalışmalarını tercümeler ve şerhler olarak iki başlık halinde inceleyebiliriz:

1.2.1. Tercümeler[1]

Gülistân' a dair yapılan ilk çeviri çalışması Gülşehrî (ö. 1317) tarafından *Gülistân*'ın iki hikâyesine yapılan tercümedir[2].

[1] *Gülistân* tercümeleri hakkında geniş bilgi almak için bkz. Ahmet Kartal, "Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eseri'nin Türkçe Tercümeleri", *Bilig*, no. 16, Hoca Ahmed Yesevî Üniversitesi, Kazakistan 2001, s. 99-127.

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, *agt,* s. 25.

Diğer tercümeleri ise şu şekilde sıralayabiliriz:

Kitâbu Gülistân bi't-Türkî: *Gülistân*'ın Seyf-i Sarâyî[1] tarafından H.793/M.1391 yılında Kıpçak Türkçesi ile yapılan tercümesidir. Tek yazma nüshası Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan eser, Macar Türkolog J. Thury tarafından bilim dünyasına tanıtılmış[2], Ali Fehmi Karamanlıoğlu tarafından incelenerek Latin alfabesiyle yayınlanmıştır[3].

Terceme-i Gülistân: Sibîcâbî[4] tarafından H.800/M.1397-98 tarihinde Çağatay Türkçesi'ne yapılan çevirisidir[5]. Tek yazma nüshası British Museum'dadır.

Terceme-i Gülistân: Anadolu sahasında yapılan ilk *Gülistân* tercümesidir. II. Murad döneminde yaşayan mütercim Mahmûd bin Kâdî-i Manyas'a[6] aittir. *Gülistân*'ı manzum ve mensur olarak iki kez tercüme etmiştir[7].

---

[1] **Seyf-i Sarâyî:** Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Nisbesinden XIII. yüzyıl ortalarında kurulup XV. yüzyıl ortalarında dağılan Altın Orda Hanlığının başkenti Saray'da doğduğu ve *Süheyl ü Güldürsün* mesnevîsini tamamladığı H.796-797/M.1394'ten sonra Mısır'da öldüğü düşünülmektedir. Emir Bathas Bey'in isteği üzerine Şeyh Sa'dî'nin *Gülistân*'ını Türkçeye tercüme etmiştir. H.793 tarihinde tamamlanan bu eser, edebiyatımızdaki ilk *Gülistân* tercümesi olup birebir yapılmış bir tercümeden ziyade uyarlama niteliğindedir.
Ayrıntılı bilgi için bkz. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyfi-sarayi [erişim tarihi: 27.07.2025]

[2] Janos Eckmann, "Sadî Gülistân'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi", TDK *Belleten 1968*, Ankara: TDK Yay., 1969, s. 17.

[3] Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Gülistân Tercümesi: Kitâbu Gülistân bi't-Türkî*, Ankara: TDK Yay., 1989.

[4] **Sibîcâbî:** Emîr Timur devrinde (1370-1405) Türkistan'da, tahminen XIV. yüzyılın son yarısı ile XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış, Timur'un torunu veliaht Muhammed Sultan'a yakın bir sanat muhitinde bulunmuş Türk şair ve ediblerindendir. Sibîcâbî'nin bilinen tek eseri, Timur'un torunu veliaht Muhammed Sultan'a sunduğu H.800/M.1397-98'de tamamlanmış *Gülistân-ı Türkî* (*Türkçe Gülistân* veya *Çağatayca Gülistân Tercümesi*)'dir.
Ayrıntılı bilgi için bkz. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sibicabi [erişim tarihi: 27.07.2025]

[5] Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Janos Eckmann, "Sadî Gülistân'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi", TDK *Belleten 1968*, Ankara: TDK Yay., 1969, s. 17-29. [aktaran: Yılmaz, *agt*, s.70.]

[6] **Mahmûd bin Kâdî-i Manyas:** Daha çok Manyasoğlu diye şöhret bulan Mahmud bu lakabı Manyas kadılığı yapmış olan babasının adına nisbetle almıştır. Kaynaklarda ve eserlerinde yer alan bilgiler, hayatının önemli kısımlarını aydınlatacak nitelikte değildir. Manyasoğlu Mahmud hadis, fıkıh, kelâm, tefsir gibi dinî ilimlerde üstün bir seviyeye erişmiş ve akranları arasında seçkin bir mevkiye yükselmiştir. Bazı eserlerinde Arapça ve Farsça şiirlerine rastlanması şiir yazabilecek kadar bu dillere vâkıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca *Gülistân*'ı manzum olarak tercüme etimiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Özkan, "Mayasoğlu Mahmud", TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 2003, c. 28, s. 33.

[7] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kartal, "Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eseri'nin Türkçe Tercümeleri", *Bilig*, no. 16, Kazakistan: Hoca Ahmed Yesevî Üniversitesi, Kış-2001, s. 103-104.

Nigâristân: Tam adı *Terceme-i Manzûme-i Gülistân Nigâristân-ı Şehristân-ı Dırahtistân-ı Sebzistân*[1] olan eser, Za'îfî (ö.H.964/M.1557)[2] tarafından yapılan manzum bir çeviridir.

Kitâb-ı Gülzâr der-Nazîre-i Gülistân-ı Şükûfezâr: Tosyalı Mecîdî (ö. H.973/M.1565-66) tarafından Gülistân'a nazire olarak kaleme alınan bir eserdir. Eser şekil itibarıyla nazım-nesir karışıktır.

Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyıh: Pîr Mehmed bin Evrenos bin Nûreddin Za'îfî tarafından kaleme alınan eserin ilk 985 beyti Attâr'ın *Pendnâme'*sinin Türkçe'ye çevirisi, 986-1528 beyitler arası ise *Gülistân*'ın sekizinci bâbının manzum çevirisidir[3].

Gül-i Handân Terceme-i Gülistân: Meşhur tarihçi Hoca Sadeddin'in ikinci oğlu Şeyhülislâm Es'ad Mehmed (ö.H.1034/M.1625)[4] tarafından yazılmış mensur bir çeviridir.

Gül-efşân: Muhammed Sâmî (ö.1146/1733-34) tarafından kaleme alınmış mensur bir çeviridir[5].

Terceme-i Gülistân: *Gülistân*'ın Babadağî İbrâhim Efendi (ö.18. yy.ın ikinci yarısı)[6] tarafından yapılan mensur çevirisidir.

---

[1] Geniş bilgi almak için bkz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz, *"Za'îfî'nin Manzûm Gülistân Tercümesi: Kitâb-ı Nigâristân-ı Şehristân-ı Dırahtistân-ı Sebzistân"*, 2 cilt, basılmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

[2] **Zaî'fî:** Adı Pîr Muhammed bin Evranos bin Nûreddîn bin Fâris Eş-Şehir be-Zaî'fî er-Rumî el-Ma'denî el-Karatovavî'dir, Kratovalıdır, meşhur Hacı Evranos sülalesindendir. Otobiyografik eseri *Sergüzeşt*'e göre çok küçük yaşta iken babasından eğitim alan Zaî'fî, tahsiline Kadı Bedreddin'in yanında devam etmiş; Edirne ve Bursa'dan sonra İstanbul'da Sahn-ı Semân medresesinde öğrenim görmüştür. Dönemin meşhur âlimlerinden Zenbilli Ali Efendi'den mülâzım olmuştur. Tezkirelere göre gazelleri sade, nazmı sağlam olan Za'îfî'nin manzum ve mensur on beş eseri vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vildan S. Coşkun, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, "Zaî'fî", İstanbul 2013, c. 44, s.103-104.

[3] Bkz. Kartal, *agm,* s. 107.

[4] **Şeyhülislâm M. Esad Efendi:** Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi'nin ikinci oğlu olup 10 Muharrem 978'de dünyaya geldi. Büyük kardeşi, Şeyhülislâm M. Efendi'dir. Babasının ihtimamı ile ilim ve irfan sahibi oldu. Kadılıktan şeyhülislâmlığa kadar pek çok devlet görevinde bulunan Esad Efendi, zamanının büyük bilginlerden ve "şeyhü'l-fenn" idi. Üç dilde yani Türkçe, Farsça ve Arapça şiir yazabiliyordu. Şeyhülislâm Esad Efendi'nin *Gül-i Handan Tercüme-i Gülistan*'ından başka *Kasidei Bürde* tahmisi, *Fezail-i Cuma, Zeyl-i Tâcü't-Tevârih, Manzum Tercüme-i Şemail* gibi eserleri vardır.

[5] Ayrıntılı bilgi için bkz. Salih Uzun, *Mehmed Sâmî'nin Gül-efşân adlı Gülistân tercümesi (inceleme-metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi SBE, Manisa 2021.

[6] Ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur Yiğiz, *Babadağlı İbrâhîm Efendi ve Terceme-i Gülistân Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi SBE, Diyarbakır 2023.

Mülistân: Şehzade Reşad Efendi'nin hocası olan Mehmed Sa'îd Efendi'nin (ö.H.1257/M.1841-42) mensur çevirisidir. *Gülistân*' da yer alan manzum kısımlar da mensur olarak tercüme edilmiştir.

Tercüme-i Gülistân-ı Sa'dî: 1875'te matbu olarak basılan eser, Ahmed Sâ'ib Bey (ö.1918-19) ve İzzet (ö.?) tarafından müştereken kaleme alınmış mensur bir tercümedir.

Zübde-i Gülistân: Hem şerh hem de tercüme özelliği taşıyan eser, Osman Faik tarafından kaleme alınmıştır. 1890'da İstanbul'da basılmıştır.

Ezher-i Gülistân: Nüzhet Efendi'nin oğlu Üsküdarlı Sâfî (ö.1901) tarafından 1890'da kaleme alınmış mensur bir çeviridir.

Zübde-i Gülistân: Ca'fer-i Tayyâr bin Ahmed Sâlim tarafından kaleme alınan eser, kısmen şerh özelliği gösterir.

Fihrist-i Gülistân-ı Sa'dî: *Gülistân*'ın sadece manzum kısımları tercüme edilerek meydana getirilmiş olan eserin müellifi ve telif tarihi bilinmemektedir.

Ebyât-i Gülistân: *Gülistân*' da geçen kıt'aların yazılmasıyla oluşturulan eser satır aralarında her kelimenin Türkçe karşılığı verilerek oluşturulmuştur. Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nu. FY124'da kayıtlıdır.

Cidâl-i Sa'dî bâ Müdde'î: Üsküdarlı Sâfî[1] tarafından kaleme alınan eserde Gülistân'ın yedinci bölümünün sonunda geçen "Cidâl-i Sa'dî bâ Müdde'î" başlıklı bölüm şâirâne bir üslupla mesnevî tarzında tercüme edilmiştir. H.1303 tarihinde Ebuzziya Kütüphanesi yayınları arasında çıkan esere, Namık Kemal manzum bir takriz, Muallim Naci ise bir önsöz yazmıştır.

Bahrü'l-kemâl: Hilmi' nin bu eseri H.1027/M.1618 yılında, aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmış olup 4415 beyittir. *Gülistân*' da geçen "İyi Kalpli

[1] **Üsküdarlı Sâfî:** Babasının defterdar olarak görev yaptığı Yanya'da doğdu. Adı Mustafa olup babası Tosyalı Reşidefendizâde şair Mehmed Emin Nüzhet Bey'dir. Ailesi İstanbul'a gelerek Üsküdar İhsaniye mahallesine yerleşti. Henüz beş yaşındayken babasını kaybetti. *Memâlik-i Osmâniyye'nin Târih ve Coğrafya Lugatı*'nın müellifi olan ağabeyi Ali Cevâd Bey tarafından yetiştirildi. Öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli memuriyetlerde görev aldı. Sâfî, genç sayılabilecek yaşta ölmesine rağmen yaşadığı dönemde eserleriyle dikkatleri üzerine çekmiş, Nâmık Kemal, Muallim Nâci, Süleyman Nazif ve Rıza Tevfik gibi edebiyatçıların övgüsüne mazhar olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alim Yıldız, "Sâfî, Üsküdarlı", TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 2008, c. 35, s. 470-471.

Vezir" hikâyesi, Hilmi' nin bazı tasarruflarıyla eserinde "Kıssa-i Sergüzeşt-i Vasf-ı Vezîr" başlığı altında geçmektedir.

Gülistân'ın Neşredilen Tercümeleri

Sâdî-i Şîrâzî, Şeyh, *Gülistân,* (Çeviren: Kilisli Rifat Bilge), İstanbul, 1941, 1956, 1958, 1963. Bu tercümede Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın bir mukaddimesi vardır.

Kilisli Rifat Bilge'nin tercümesi 1984 yılında, Şeyh Sâdî-i Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan* adıyla Can Kitabevi tarafından tekrar basılmıştır.

Sâdî-i Şîrâzî, Şeyh, *Gülistân,* (Çeviren: Hikmet İlaydın), Ankara 1946; İstanbul 1963, 1966, 1974.

Yakup Kenan Necefzâde, Şirazlı Şeyh Sa'di, *Gülistan* (Aslının Tam Tercümesi), Doğu Şaheserleri Serisi: 1, Ülkü Matbaası, İstanbul 1965.

Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, *Çiçek Bahçesi,* (Çeviren: Niğdeli Hakkı Eroğlu), Vilâyet Basımevi, Niğde 1944. (Eser daha sonra Azmi Bilgin ve Mustafa Çiçekler tarafından hazırlanarak tekrar neşredilmiştir.)

1.2.2. Şerhler

Gülistân şerhlerini dil bakımından, Farsça, Arapça ve Türkçe olarak sınıflandırmak mümkündür. Muhteva bakımından ise sadece "Dîbâce" kısmının ele alındığı şerhlerle birlikte eserin tamamının şerh edildiği eserler de vardır.

1.2.2.1. Farsça Şerhler

Gülistân'ın Farsça tek şerhi Tireli Mustafa Efendi'nin oğlu Ayşî Muhammed Efendi (ö.1650)'ye aittir[1].

Nev'îzâde Atâyî, "Fârisîde Gülistânı şerh etmişdür" cümlesi, Ayşî'nin yaptığı şerhin Farsça olduğuna delalet eder.

[1] Nev'îzâde Atâyî, "Fârisîde Gülistânı şerh etmişdür" diyerek Ayşî'nin yaptığı şerhin Farsça olduğuna işaret etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmîleti'ş-Şakâ'ik* Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli, Hzl. Suat Donuk,Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.

1.2.2.2. Arapça Şerhler

Şerh-i Gülistân: Sûdî'nin reddiyelerinde "İbni Seyyid 'Ali" ismiyle andığı Ya'kub bin Seyyid 'Ali tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır. Şerhinde fazla ayrıntıya girmeyen şârih, daha çok çeviri yapmayı uygun görmüş, bazen de kelimelerin lügat anlamları üzerinde durmuştur. Eserin birçok nüshası bulunmaktadır[1].

***Şerh-i Gülistân*:** Gelibolulu Sürûrî'nin Arapça olarak kaleme aldığı şerhtir. Şerhinde kelimelerin lügat manasını veren Sürûrî, zaman zaman gramerle ilgili özelliklere değinmiş ve gerekli gördüğü yerlerde edebî terimler hakkında izahatta bulunmuştur. Sûdî ve Kefevî Hüseyin Çelebi şerhlerinde reddedilen şarihler arasındadır.

1.2.2.3. Türkçe Şerhler

Şerh-i Dîbâce-i Gülistân*[2]*: Lâmi'î Çelebi tarafından *Gülistân*'ın sadece dîbâce kısmı esas alınarak yapılmış bir şerhtir. Eserin başında Farsça hakkında kısa bir önsöz bulunmaktadır. Bilinen, telif tarihi en eski *Gülistân* dîbâcesi şerhi olduğundan *Gülistân*'ı daha sonra şerheden şarihler tarafından Lâmi'î'ye göndermeler yapılmıştır[3].

***Şerh-i Dîbâce-i Gülistân*[4]:** Rüşdî' nin şerhi, *Gülistân*'ın sadece dîbâcesi esas alınarak yapılmış şerhlerdendir. Rüşdî, eserinin giriş kısmında kendisinden önce şerh yapan Lâmi'î, Şem'î, İbni Seyyid 'Ali ve Sürûrî'nin şerhlerinden de bahseder ve onlara övgüde bulunur[5].

***Şerh-i Dîbâce-i Gülistân*:** Pîr Hamdî'nin *Gülistân* dîbâcesi şerhidir.

***Şerh-i Cedîd-i Dîbâce-i Gülistân*:** Safvet adında bir şârih tarafından yapılmış olan bu şerhte, *Gülistân*'ın sadece dîbâcesi esas alınmıştır. Giriş bölümünde Farsça kavâidine dair birtakım malumatlar verilen eserde Sûdî'nin şerhinden övgüyle bahsedilir.

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, *agt*, s. 28.

[2] Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim İmran Öztahtalı, *Lâmi'î Çelebi: Şerh-i Dîbâce-i Gülistân, İnceleme-Metin*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, SBE, Bursa 1997.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hülya Canpolat, *Lâmi'î: Şerh-i Dîbâce-i Gülistân*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2000.

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. Şükrü Baştürk, *Rüşdî, Şerh-i Dîbâce-i Gülistân* (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1997.

[5] Canpolat, *agt*, s. 18.

***Şerh-i Gülistân*:** Bkz. Şem'î Şem'ullâh ve *Şerh-i Gülistân*.

***Bostân-efrûz-ı Cinân der-Şerh-i Gülistân*[1]:** Kefevî Hüseyin Çelebi[2] tarafından yapılan *Gülistân* şerhidir. Teknik bakımdan sağlam olan eserde Kefevî diğer şerhlere göndermeler yapmış, Sürûrî ve Şem'î' yi eleştirmiştir[3].

***Şerh-i Gülistân*[4]:** Hevâyî-i Bursevî[5] tarafından yazılan eserde *Gülistân* detaylı olarak şerhedilmiş; Şem'î ve Sürûrî'nin şerhleri ise tenkit edilmiştir.

***Şerh-i Gülistân*[6]:** Sûdî, önce *Gülistân*'ın güç bir beytine daha sonra da Şem'î gibi eserin tamamına şerh yazmıştır[7]. Eseri geniş gramer ve anlam açıklamalarıyla şerh eden Sûdî, yeri geldikçe Lâmi'î Çelebî, Şem'î, Sürûrî, Mevlânâ Ya'kûb Seyyid Alî ve Kânî gibi şârihlere gönderme yaparak şerhlerini eleştirmiştir.

***Şerh-i Gülistân*:** Kâfî'nin[8] *Gülistân Şerhi* hakkında elimizde yeterli malumat yoktur. Sûdî'nin "redd-i Kâfî" ibareleriyle tenkit etmesinden hareketle varlığından

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Gözde Özcanar Sel, *Hüseyin Kefevî ve Bustân-Efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistân: (İnceleme-Tenkitli Metin),* Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Eskişehir 2020.

[2] **Kefevî Hüseyin Çelebi:** Kefevî Hüseyin b. İbrahim, Kefeli Hüseyin, Hüseynü'l-Kefevî, Hüseyn-i Kefevî, Kefevî Hüseyin Efendi ve Hüseyin Çelebi adlarıyla anılır. İlk tahsilini Kefe'de yapan Hüseyin Efendi, Kefe'de emlâk sahibi tanınmış bir tâcir iken dünyadan el çekip ilim tahsili için İstanbul'a gitmiş; İstanbul'daki medreselerde dinî ve aklî ilimleri okumuştur. Müderrislik ve kadılık gibi görevlerde bulunmuştur. 1602'de vefat etmiştir. Mezarı Mekke'dedir. Klâsik tarzda söylenmiş şiirleri bulunmaktadır (Nâil Tuman, *age*, I, s. 201).

[3] Atâyî, *age,* s. 455.

[4] Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi 07 El 50 numarada kayıtlı *Gülistân Tercümesi* başlıklı yazma eser, kütüphane kataloğunda Hevâyî'ye nispet edilmiştir. Ancak söz konusu nüshada Hevâyî ile ilgili bir kayıt bulunmadığı gibi eser bir şerh değil *Gülistân*'ın eksik bir tercümesidir. Söz konusu nüshanın 6a varağında eserin H.833/M.1430 yılının Şaban ayında tercüme edildiği bilgisi kayıtlıdır ki bu tarih de Hevâyî'nin hayatta olduğu dönemden yaklaşık yüz elli yıl öncesidir. Tüm bunlar dikkate alındığında eserin Hevâyî'ye ait olma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmîleti'ş-Şakâ'ik* Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli, Hzl. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.
https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulistan-serhi-hevayi [erişim tarihi: 03.08.2025]

[5] **Hevâyî-i Bursevî:** Bursa'da Abdülmü'min Câmii hatibidir. 1017/1608 tarihinde vefat eden Hevâyî Bursa Pınarbaşı'na defnedilmiştir (Nâil Tuman, *age*, II, s. 1207). Fars edebiyatı müntesiplerinden olup *Gülistân* ve *Bostân*'ı şerh etmiştir. Mürettep *Divan*'ından başka *Vâmık u Azrâ*, *Yûsuf u Zelîhâ* manzumeleri bulunmaktadır (Bursalı Mehmed Tâhir, *age*, II, s. 488).

[6] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ozan Yılmaz, *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin),* Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 2008.

[7] Nazif, M. *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesi'nin Metni*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980, 22. [aktaran: Canpolat, *agt,* s. 16.]

[8] **Kâfî Efendi:** Hasan Kâfî Efendi bin Orhan bin Dâvud bin Ya'kûb el-Zîbî. Bosna'da Akhisarlı, Akhisar kadısı. 951/1544 tarihinde Akhisar'da doğdu. Vefâtı Şa'ban 1125/1616'dır. Akhisar'da Nevâbâd kasabasında yaptırdığı câmi'de medfûndur (Nâil Tuman, *age*, II, s. 840).

haberdar olduğumuz eserden bazı kısımlara Sûdî'nin reddiyelerinde yaptığı iktibaslar üzerinden ulaşmaktayız[1].

1.2.2.4. Gülistân Sözlükleri

Gülistân'ın okuyucular tarafından daha kolay anlaşılabilmesini sağlamak için *Gülistân* kelimelerinden oluşan çeşitli sözlüklerin yazıldığı bilinmektedir[2].

Kitâb-ı Lûgat-i Gülistân*: Gülistân*'da geçen Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermek amacıyla hazırlanmıştır. Kelimeler, ilk harflerine göre tertip edilmiştir. Çok kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin okunuşları verilmeyip "bi't-Türkî" ibaresinden sonra Türkçe karşılığı yazılmıştır.

Müşkilât-ı Gülistân: Müellifi belli olmayan lügat, *Gülistân*'dan derlenen 1000 kadar Arapça ve Farsça kelimeden oluşmaktadır. Kelimeler, metinde geçtiği şekilde alınmıştır.

Miftâh-ı Gülistân: Eser, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *Gülistân*'da geçen ya da işaret edilen ayetlere, ikinci bölümde hadislere, üçüncü bölümde veciz sözlere yer verilirken dördüncü bölümde anlaşılması güç bazı beyit ve şiirlerin Türkçe tercümeleri yapılmıştır. Beşinci bölümde ise, *Gülistân*'dan derlenmiş Arapça ve Farsça yaklaşık 1800 kelimenin Türkçe karşılıkları verilmiştir.

Lügat-i Gülistân-ı Sa'di: "Hâzâ Lügat-i Gülistân-ı Sa'di" ibaresiyle başlayan ve Cifr el-imâm Alî adına kayıtlı olan bu sözlük risalesi, dört bâbdan oluşmaktadır. Kelimeler *Gülistân*'da geçtiği şekilde verilmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ı, yalnızca klasik Fars edebiyatının şaheserlerinden biri olmanın ötesinde Türk-İslâm kültür çevresinde de derin izler bırakmış bir eserdir.

Türk lehçelerine yapılan tercümeler eserin ahlâkî ve edebî değerinin geniş kitleler tarafından benimsenmesini sağlamış, Türk edebî geleneğinde derin ve sürekli bir etkileşim sahası yaratmıştır. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren kaleme alınan kapsamlı şerhler, metni yalnızca açıklamakla kalmamış, aynı zamanda dönemin

[1] Bkz. Yılmaz, *agt,* s. 31.
[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kartal, *agm,* s. 117.

entelektüel ve kültürel ufkunu da yansıtan yorumlar üretmiştir. Bu çeviri ve şerh faaliyetleri, *Gülistân*'ın Türk edebiyatındaki yerini pekiştirirken, aynı zamanda dönemin kültürel ufkunu da gözler önüne sermiştir.

Sonuç olarak, *Gülistân* sadece bir eser değil Osmanlı entelektüel hayatının ve çeviri-şerh faaliyetlerinin merkezinde yer alan dinamik bir edebî tecrübedir.

1.3. Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Gülistân'ı

1.3.1. Hayatı

Klasik edebiyatımızda benzer mahlasları kullanan şair ve ediplerin zaman içerisinde birbiri ile karıştırılması sorunu Şem'î söz konusu olduğunda da karşımıza çıkmaktadır. Edebiyat tarihi kaynaklarında Şem'î mahlasını kullandığı tespit edilmiş on müellif vardır. Bu on müelliften sekizinin ölüm tarihleri belli iken ikisinin ölüm tarihleri konusunda net bilgi yoktur. Bu müelliflerden XV. asrın sonu ile XVI. asrın başında yaşamış olan şair Şem'î ile XVI. asırda yaşamış olan şârih Şem'î ile ilgili bilgilerde de aynı mahlası kullanmış olmaları sebebiyle birtakım karışıklıklar vardır. Genel kanaate göre doğum yerleri, meslekleri, hayat hikâyeleri ve eserleri gibi bilgilerde ortaya çıkan bu karışıklığın en önemli sebebi birbirine yakın dönemlerde yaşamış olmalarıyken bir diğer sebep ise Mevlevîlik'e olan yakınlıklarıdır.

Kendisinden bahseden kaynakların çoğunda *Mesnevi* şârihi olarak anılan Şem'î Şem'ullâh'ın (ö.1011/1602-1603) hayatı hakkında elimizde çok fazla bilgi mevcut değildir. XVI. ve XVII. yüzyıl kaynakları başta olmak üzere birçok tezkire, tarih kitabı, edebiyat tarihi ve biyografik eserde adı zikredilen; kendisiyle ilgili olarak tez ve makaleler yazılan Şem'î hakkında verilen bilgiler detaylı olmayıp genellikle birbirini tekrarlar niteliktedir.

Bazı kaynaklarda şârih Şem'î'nin Prizrenli şair Şem'î ile karıştırılmış olması da verilen bilgilere temkinle yaklaşılmasını gerektirmektedir. Nitekim kaynaklarda hayatına dair sağlıklı bilgilere ulaşamadığımız şair Şem'î'nin Rumelili bir şair olduğu ve o zamanlar Üsküp'e bağlı olan Prizren kasabasında dünyaya geldiği bilinmekle birlikte doğumu, ailesi, eğitimi ve mesleğine dair kesin bilgiler bulunmamaktadır[1]. Söz

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Ali Karavelioğlu, *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005.

konusu karışıklığın kuvvetle muhtemel mahlaslarının benzerliğinden ve bazı mecmualarda "*Şem'ullâh*" ismine de rastlanmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir[1].

Şârih Şem'î'nin hayatına dair ilk gerçekçi bilgiler Nev'îzâde Atâyî'nin *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmîleti'ş-Şakâ'ik* adlı eserinde yer almaktadır. Mevlevîlik kaynaklarından olan *Tezkîre-i Şuarâ-yı Mevleviyye*'de müellif Esrar Dede'nin Şem'î'yi (ö.1011/1602-1603); şuarâ tezkirelerinde adı "*Prizrenli Şem'î*" olarak geçen ve vefat tarihi H.936/M.1529 olarak verilen şair Şem'î ile karıştırması ile başlayan yanlış tespitler silsilesine *Atâyî Zeyli*'nde rastlanmaz. Atâyî; "*Molla Şem'î*" başlığı altında Şem'î'nin müderris kişiliğine atıflarda bulunmuş, ölüm tarihi hakkında doğruya yakın ifadeler kullanarak, hakkında şu bilgileri vermiştir:

"*Şem'-i fikreti îkâd ve cevâhir-i âbdâr ilm ü irfânı intikâd edip lâ'ik-ı menâsıb ve müstahikk-ı merâtib olmuş iken meşreb-i fenâdan hissedâr ve pergâr-ı himmetine nokta-i sırr-ı tasavvuf medâr olmagın fârig ü âzâde ve dâ'ire-i terk ü tecerrüdde karâr-dâde olup ta'lîm-i ebnâ-yı nâs ve huddâm-ı ekâbiri cihet-i maâş ve mâye-i me'âbe'l-inti'âş kalmış idi. Elf-i kâmil hudûdında şem'-i vücûdı püf-zede-i sarsar-ı himâm ve rişte-i 'ömr-i memdûdı âteş-i harâret-i garîziyye ile temâm oldı. Mevlânâ-yı mezbûr ma'ârif-i cüz'iyye[2] ile meşhûr, mukaddimât-ı ulûm[3] ifâdesine kâdir, leme'ât-ı zav' u mısbâh-ı ifâzasında mâhir idi. Mesnevî-i Şerîf'e şerhi vardur. Dîvân-ı Hâfız'ı, Gülistân ve Bostân'ı Türkî şerh eylemişdür. Tullâbı yanında makbûl ve mütedâvildür."*[4]

Atâyî'nin ifadelerine göre Şem'î, yeterli bir öğrenim gördükten sonra daha yüksek mevkilere gelebilme imkanı varken dünyadan el-etek çekmiş[5], hayatını müderrislikle sürdürmeyi tercih etmiş mutasavvıf bir âlimdir[6].

Atâyî'nin Şem'î'nin hayatına dair verdiği bilgiler Kâtip Çelebi'nin *Fezleketü't-tevârih*'inde aynı şekilde tekrar etmekle birlikte Şem'î'nin meşrebi, ilmî seviyesi, talebeleri yanındaki itibarı ve tanınmış eserlerinden bahsedilerek vefat tarihi

[1] Karavelioğlu, *agt*, s. 29.
[2] Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarsılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 20.
[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, s. 51.
[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmîleti'ş-Şakâ'ik* Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli, Hzl. Suat Donuk,Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.
[5] "Ve künc-i ḳanā'ati genc-i dünyā üzre iḫtiyār idüp āsūde oturmış idüm" Şem'î Şem'ullâh, *Şerh-i Gülistân,* Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa HK. 2620, vr. 2a.
[6] Şeyda Öztürk, *Şem'î'nin Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2007, s. 60.

H.1000/M.1591 olarak kaydedilmektedir[1]. *Keşfü'z-zunûn*'da ise Semâniye Medresesi'nden emekli olduğu bilgisi ile birlikte Atâyî zeylinde adı geçmeyen eserlerinden bahseder. *Mesnevî Şerhi*'nin yanında *Mantıku't–tayr, Tuhfetü'l-ahrâr, Subhatü'l-ebrâr, Mahzenü'l-esrâr, Divân-ı Şâhî, Divân-ı Hâfız* şerhlerini de tanıtır ve bu şerhlerin kimlere ithâf edildiğini de belirtir. Ayrıca şârih Şem'î'nin divan sahibi şair Şem'î ile aynı kişi olmadığına da dikkat çeker[2].

Sicill-i Osmânî'de ise şârih Şem'î'nin hayatını müderrislikle geçirdiği ve öğrencilerinden pek çoğunun ilmiyyede yüksek makamlara eriştiği kaydedilmiştir[3].

Şem'î'nin hayatına ışık tutan bir diğer önemli kaynak Sahih Ahmed Dede'nin *Tevârîh-i Mevleviyye'si*dir. Sahih Ahmed Dede *Tevârîh-i Mevleviyye*'de H.975/M.1567 senesine işaretle "*ve bu sâlde Şem'î Efendi cenâbı Fârîsî-hân olduğu nümâyân oldu*" diyerek Şem'î Efendi'nin Farsça muallimi olduğunu ifade etmekte ve dolaylı yoldan Şem'î'nin *Gülistân Şerhi*'nin dibâcesinde verdiği Farsça muallimliği yaptığı bilgisini de doğrulamaktadır[4]. Sahih Ahmed Dede, aynı sene içerisinde Kanûnî Sultan Süleyman'ın vefat ettiğini ve II. Selim'in 45 yaşında tahta çıktığını belirtir. Şehzade III. Murad'ın ise henüz 21 yaşında olduğunu, oğlu Şehzade III. Mehmed'in ise yeni doğduğunu kaydeder. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin de 32 yaşında olup Bursa Ferhâdiye Medresesi'nde müderris ve aynı zamanda mahkeme-i sugrâda nâib olduğunu haber verir. Ahmed Dede'nin yapmış olduğu bu karşılaştırmalı tarihten yola çıkarak Şem'î'nin II. Selim'in tahta çıktığı yıllarda İstanbul'da müderrislik yaptığını söylemek mümkündür[5].

Hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Şem'î'nin ailesi de dahil doğum tarihi ve yeri hakkında kendi eserlerinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*'nin bir yerinde Şem'î'nin Derviş Pervâne ile birlikte Konya'dan İstanbul'a geldiği bilgisini verirken, "Şem'î Dede" başlığı altında da memleketinin Prizren olduğunu kaydeder. Ancak Tezkire'de, Şem'î'ye dair verilen bilgilerin, şair Şem'î'ye (ö.936/1529) ait bilgilerle karıştırıldığı dikkate alınırsa

[1] Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-funûn*, I-II (nsr. Kilisli Muallim Rifat –Şerefeddîn Yaltkaya), İstanbul Maârif Matbaası 1360/1941, c. II., s. 7.
[2] Kâtip Çelebi, *age,* s. 1864.
[3] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i meşâhir-i Osmâniyye*, Hzl.Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülâgü, Sebil Yay. İstanbul 1996, c. III., s. 190.
[4] Şem'î Efendi*, Şerh-i Gülistân*, İ.Ü.Ktp., TY 3060, vr.1b.
[5] Öztürk, *agt*, s. 60.

verilen bilgilere temkinli yaklaşma gereği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Şem'î'nin eserlerinde memleketinin Prizren olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ailesi hakkında da detaylı bilgi bulunmayan Şem'î'nin Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyyetü'l-Ârifîn* adlı eserinde *"Şem'î er-Rûmî-Mustafa Çelebi bin Muhammed el-Kostantiniyye"*[1] başlığı ile anlatılmasından hareketle asıl adının Mustafa ve baba isminin Muhammed olduğunu söylemek mümkün görünse de *Şerh-i Mesnevî*'nin birinci cildinden yola çıkarak şârihin baba isminin Abdullah olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır[2]. Söz konusu ihtimaller karışıklığa yol açarak baba adının tespitini de ortadan kaldırmaktadır.

Hediyyetü'l-Ârifîn'de verilen bilgilerden hareketle şârihin Anadolu kökenli olduğu (er-Rumî) ve bununla birlikte İstanbul'u kendine mesken edindiği söylenebilir. Esrar Dede, Derviş Pervane maddesinde Şem'î'nin Konyalı olduğunu ve oradan Derviş Pervane ile birlikte İstanbul'a geldiğini haber verir. O dönemde İstanbul'da yeterli Mevlevî dergâhı olmadığından Şeyh Vefa Hankahı'nda Derviş Pervane ile bir hücrede inzivaya çekildiklerini belirtmiştir[3].

Şem'î'nin medrese tahsilini hangi şehirde, hangi hocalardan ders alarak tamamladığına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Hayatı ile ilgili en sıhhatli bilgileri edindiğimiz Nev'îzâde Âtâyî'nin *Şakâyık Zeyli*'nden yola çıkarak Şem'î'nin yeterli bir öğrenim gördüğünü daha sonra tasavvufta karar kıldığını, yüksek mevkilere gelme imkânı varken dünyadan el çekerek, hayatını müderrislikle, özellikle önemli kişilerin hizmetinde bulunanları yetiştirerek geçirmeyi tercih ettiğini ve mutasavvıf bir âlim olduğunu söylemek yerinde olacaktır. *Şerh-i Mesnevî*'nin ikinci cildinde belirttiği üzere Şem'î, geçimini dönemin devlet büyüklerinin ihsanıyla sağlamaktadır[4].

Şem'î'nin müderrisliği yanında yaşadığı dönemde tanınmasını sağlayan en önemli özelliği şüphesiz, başta *Mesnevî* olmak üzere birçok Fars klasiğini tercüme ve şerh yoluyla Türkçeye kazandırmış olmasıdır. Şem'î tercüme ve şerhlerinin hemen tamamı devrin padişahları başta olmak üzere üst düzey devlet adamları adına yapılmıştır.

---

[1] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn, Esmâru'l-Müellifîn, Âsâru'l-Musannıfîn*, Hzl. Nâil Bayraktar, II, s. 438.

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Dağlar, *Şem'î Şemullah, Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2009, s. 73.

[3] Esrar Dede; Tezkire..., s. 66-67. [aktaran: Dağlar, *agt,* s. 73.]

[4] Dağlar, *agt,* s. 74.

Şem‘î'nin eserlerinde hayatıyla ilgili verdiği birkaç bilgi kendisi hakkında detaylı malumata ulaşmamızı sağlamasa da en sağlıklı bilgilerdir. Nitekim *Tuhfetü'l-Âşıkîn* adlı eserini III. Murad'a sunmuş, *Mesnevî* şerhi için padişah tarafından görevlendirilmiştir. Sokullu Mehmed Paşa için *Baharistân*'ı şerh eden Şem‘î, padişahın yakınlarından Zeyrek Ağa'ya *Saâdetnâme* ve *Şerh-i Pend-i Attâr*'ı sunmuştur. Yine dönemin vezirlerinden Hasan Paşa'ya *Tuhfetü'l-Ahrâr* şerhini ve birçok iyiliğini gördüğünü belirttiği[1] Kapıağası Gazanfer Ağa’ya da *Subhatü'l-Ebrâr* ve *Mahzenü'l-Esrâr* şerhlerini sunduğu görülmektedir. Bu durum bir yandan onun maişetine katkı sağlarken diğer yandan da saray içerisinde saygın bir mevki kazanmasına vesile olmuştur.

Vefat tarihi ile ilgili olarak da kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Atâyî vefat tarihini H.1000/M.1591 senesi olarak verirken[2] Kâtib Çelebi *Fezleke*’de H.1000/M.1591[3]; *Keşfü’z-zünûn*’da ise H.1005/M.1596[4] senesini verir. Naîmâ[5], Hammer[6] ve Bursalı Mehmet Tâhir[7] ölüm tarihi olarak Atâyî’nin verdiği H.1000/M.1591 tarihini tekrar ederler. Mehmed Süreyya ise H.1005/M.1596 olarak tespit etmiştir[8]. Ancak son eseri olan *Mahzenü'l-Esrâr*'ın bitiş tarihinin H.1011/M.1602-3 olması bu iki tarihin doğru olmadığını göstermektedir. Zira H.1009/M.1600 senesinde kaleme aldığı *Subhatü’l-Ebrâr* şerhinde yaşlılık hallerinden şikayetle hüsn-i hâtime isteyen[9] Şem‘î, *Mahzenü'l-Esrâr'*da da kendisi ve eserini ithaf ettiği Gazanfer Ağa adına hüsn-i hâtime istemektedir[10]. Bu kayıttan hareketle ölüm tarihinin en iyi ihtimalle H.1011/M.1602 olduğu söylenebilir.

Abdülbâki Gölpınarlı Ş*erh-i Mesnevî’*nin bitiş tarihinden yola çıkarak ölüm tarihini H.1009/M.1600 senesinden sonra olarak tespit ederken *İslâm Ansiklopedisi’*nde bulunan “Şem‘î”[11] maddesinde Atâyî ve Kâtip Çelebi’de verilen

[1] Öztürk, *agt*, s. 100.
[2] Atâyî, *age*, s. 332.
[3] Kâtip Çelebi, *age,* s. 332.
[4] Kâtip Çelebi, *age*, II, s. 1864.
[5] Nâimâ, *age*, c. I, s. 70.
[6] Joseph von Hammer*, Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmed Ata, Bugünkü Dille Özetleyerek yeniden yazan Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, MEB. Yayınları, İstanbul 1991, c. II, s. 203.
[7] Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, hzl. İsmail Özen-Ali Fikri Yavuz, Meral Yayınları, 1972. c. 2, s. 258.
[8] Mehmed Süreyya, *age*, c. III, s. 190.
[9] Şem’î Efendi, *Şerh-i Subhatü’l- Ebrâr*, Süleymâniye Ktp. Fâtih 3960, vr. 97b; vr. 292a.
[10] Şem’î Efendi, *Şerh-i Mahzen-i Esrâr,* Süleymâniye Reşid Efendi 821, vr. 149b.
[11] Şeyda Öztürk, “Şem’î”, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, s. 503-504.

tarihlerin yanlışlığına dikkat çekilir ve vefat tarihinin H.1012/M.1603-4 yılından sonra olabileceği ifade edilir.

Ölüm tarihiyle ilgili en isabetli tespiti yapan kaynağın yine Sahih Ahmed Dede'nin *Tevârih-i Mevleviyyesi* olduğunu söylemek mümkündür. Sahih Ahmed Dede, kronolojik bir sıra takip ederek yazdığı eserinde, Şem'î'nin vefat tarihini; H.1011/M.1602-1603 senesi olarak belirtirken vefatı hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler verir ve mezarının Üsküdar'da Ayazma'nın üst tarafında Rûmî Mehmed Paşa Camii'nden İmrahor'a giden bir sokakta olduğunu belirtir. Günümüzde tarif edilen yerde bu bilgilere uyan bir türbe mevcuttur.

Üsküdar Belediyesi tarafından "Şair Şem'î Şemʿullâh Efendi Türbesi" adı verilen türbede H.1000/M.1591-92 tarihli bir kitabe bulunmaktadır[1]. Öztürk, bu tarihin şârih Şem'î'nin ölüm tarihine daha yakın olması sebebiyle türbenin şârih Şem'î'ye ait olma ihtimaline dikkat çekmiştir[2]. Kitabedeki H.1000/M.1591-92 tarihinin ise Şem'î'nin hayatına dair bilgilerin alındığı kaynakla ilgili olması kuvvetle muhtemeldir.

Bursalı Mehmed Tahir ise Sahih Ahmed Dede'nin verdiği bilgileri tekrarlar ve Rûmî Mehmed Paşa Camii'nin kıble yönündeki avlu kapısı dışında medfun olduğunu belirterek mezar taşında şu beyitin yazılı olduğunu aktarır:

Rûşen etsün hâne-i kalbin Hudâ

Şem'î'nin rûhuna kim kıla duâ[3]

Tüm bu bilgilerden hareketle Şem'î'nin mezarı ile ilgili Sahih Ahmed Dede'ye itimat etmek yerinde olacaktır zira şair Şem'î'nin mezarı İstanbul'da Şeyh Vefa Camii'nin haziresinde olduğu bilinmektedir[4].

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/turbeler/1_3/sair-semi-semullah-efendi-turbesi/1248 [erişim tarihi: 17.07.2025]

[2] Öztürk, *agt*, s. 64.

[3] Bursalı Mehmed Tâhir, *age*, s. 258.

[4] Bkz. Murat A. Karavelioğlu, "Klâsik Türk Edebiyatında Şemʿî Mahlaslı Şairler ve Prizrenli Şemʿî", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 32 (2005), s. 75.

Ölüm tarihi ile ilgili olarak da *Mahzenü'l-Esrâr* şerhinin H.1011/M.1602'de bitmesi[1] ve Şem'î'nin bu eserde de yaşlılıktan yakınmasına bakılırsa onun H.1011/M.1602'den sonra vefat ettiğini söylemek mümkündür.

1.3.2. İsmi ve Mahlası

İsmi ve lakabıyla ilgili verilen bilgiler incelendiğinde kaynaklarda bu konuda da fikir birliği olmadığı görülür. Şârihe dair kullanılan *Şem'ullâh, Şem'î, Şem'î Şem'ullâh, Şem'î Mustafa, Şem'î Çelebi, Şem'î Dede* gibi isimlerin karışıklığa yol açtığı aşikardır. Bununla birlikte şârih, eserlerinin çoğunda "*Şem'î"* mahlasını kullanmayı tercih etmiştir.

Şem'î mahlası dışında *Tuhfetü'l-Âşıkîn*'de *Şem'ullah*[2], *Şerh-i Mesnevî*'nin dördüncü cildinin ferağ kaydında ise *Muhammed bin Mustafa eş-şehîr bi-Şem'î Halife*[3] ismi dikkat çeker. Bu kullanımlara ilave olarak kütüphane kataloglarında *Şem'î Şem'ullâh*[4]*, Şem'î Mustafa Çelebi bin Muhammed*[5]*, Mustafa Şem'î, Şem'ullah Mustafa bin Muhammed el-İstanbulî* adlarına da tesadüf edilmektedir.

Ayrıca kendisinden bahseden tezkirelerde, biyografik eserlerde, tarih kitaplarında mesleği, memleketi veya mensup olduğu tarikat esas alınarak çeşitli isimlendirmelere gidilmiştir. Atâyî, Kâtip Çelebi ve Nâimâ *Mollâ Şem'î*[6]*;* Mehmed Süreyya *Şem'î Çelebi*[7]; Esrâr Dede *Şem'î Dede*[8]; Sahih Ahmed Dede *Şârih-i Şeş*

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Ünver, "Şem'î Şem'ullah", *Türk Dili*, XLIX (yıl; 34) no.: 397, Ocak-1985, s. 40.

[2] Şem'î, *Tuhfetü'l Âşıkîn,* Süleymâniye Ktp. Şehit Ali Paşa Bl. nr. 1135, vr. 30/a.

[3] Şem'î, *Şerh-i Mesnevî,* Süleymâniye Ktp. Dârü'l-Mesnevî Bl. nr. 204, vr. 324/b.

[4] Bkz: Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Katoloğu,* Ankara 1971, c. I, s. 129; Bursalı Mehmet Tahîr, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1971, c. II, s. 258; İsmail Ünver, "Şem'î Şem'ullah", *Türk Dili*, XLIX (yıl 34) no. 397, Ocak 1985, s. 38.

[5] Bkz: Mehmet Önder, İsmet Binark, Nejat Sefercioğlu, *Mevlânâ Bibliyografyası(2) Yazmalar*, Ankara 1974, s.179; İsmail Ünver, "Şem'î Mustafa", *Türk Ansiklopedisi*, (MEB), XXX, Ankara 1981, s.249; Atilla Özkırımlı, "Şem'î", *Türk Edebiyâtı Ansilkopedisi*, İstanbul 1984, c. IV, s. 1071.

[6] Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmîleti'ş-Şakâ'ik Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli, Hzl. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017; Kâtip Çelebi, *Fezleketü't-tevârih*, Cerîde-i Havâdis Matbaası İstanbul 1287, c. II, s.7; Mustafa Nâimâ, *Nâimâ Târihi(Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati ahbâri'l-hafikayn),*çev. Zuhûri Danışman, İstanbul 1967, c. I, s. 70.

[7] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i mesâhir-i Osmâniyye*, hzl. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülâgü, Sebil Yay., İstanbul 1996, c. III, s. 190.

[8] İlhan Genç, *Esrâr Dede, Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1986, s. 204.

Mücelled-i Mesnevî Şem'î Efendi[1]; Derviş Mahmud *Şârih-i Elfâz-ı Mesnevî Ahî Azîz-i Uhrevî Eş-şehîr Şem'î Efendi*[2] lakaplarını kullanmışlardır. Müelliflerin isim ve memleket sırasına göre ele alındığı *Hediyyetü'l-Ârifîn'*de[3] ise *Şem'î er-Rûmî- Mustafa Çelebi bin Muhammed el-Kostantînîyye* biçiminde tanıtılmıştır.

Şem'î şârihliği, müderris oluşu ve tasavvuf ehli olması sebebiyle birtakım şöhretler bulmuştur. Kaynakların aktardığına göre Şem'î'yi tanımlayan şöhretler şu şekildedir:

Şârih	Şem'î ya da Şem'î Halife, Şem'ullâh
Müderris	Molla Şem'î, Şem'î Çelebi
Mutasavvıf	Şem'î Dede

Şerh-i Mesnevî'nin, muhtelif ciltlerinin sebeb-i te'lif kısımları incelenecek olursa, Şem'î isminin öne çıktığı ve müellifin Şem'î adıyla şöhret bulduğu kolaylıkla görülebilir[4].

1.3.3. Tasavvufî Kimliği

Mesnevî şârihi olarak tanınan Şem'î'nin tasavvufî kimliği hakkında kaynakların verdiği bilgiler oldukça sınırlıdır. Sahih Ahmed Dede onun tarikatı hakkında bilgi vermezken Esrar Dede, "Şem'î Dede" şeklinde bahsettiği Şem'î'nin Mevlevî olduğunu belirtmekte ve Sultân Divânî'ye (ö.951/1544'ten sonra) müntesip olduğu bilgisini vermektedir[5]. Ancak Esrar Dede'nin "Şem'î Dede" başlığı altında, Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi tezkirelerine dayanarak verdiği bilgilerin şair Prizrenli Şem'î'ye (ö.1536) ait olması; Sultan Divânî (Semâî Dede)'nin Mesnevî şârihi Şem'î Efendi'den ziyâde Prizrenli şair Şem'î'nin şeyhi olma ihtimalini güçlendirmektedir[6].

Tasavvufî kimliğine dair yapılan araştırmalardan Mevlevî muhit tarafından itibar gören bir şahsiyet olduğu anlaşılan Şem'î'nin mesnevîhan Mahmud Dede ile H.998/M.1588'de görüştüğü ve Mahmud Dede'nin Şem'î'nin teşvikiyle *Sevâkıb-ı*

---

[1] Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*), hzl. Cem Zorlu, İstanbul 2003, s. 282.
[2] Derviş Mahmud Dede, *Tercüme-i Sevâkıb-ı Menâkıb*, Süleymâniye Ktp.Pertevniyâl 419, vr.3b.
[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *age*, s. 438.
[4] Dağlar, *agt*, s. 71.
[5] Genç, *age*, s. 205.
[6] Öztürk, *agt,* s. 61.

Menâkıb isimli eserin tercümesine yöneldiği bilinmektedir. Nitekim Mahmud Dede *Sevâkıb*'ın dibâcesinde Şem'î ile tanışmalarına yer verir ve Şem'î'den "kardeşim" hitabıyla bahseder. III. Murad'ın *Sevâkıb Tercümesi*'nden Şem'î vesilesiyle haberdar olduğunu bildirir[1].

Yine Sahih Ahmed Dede, Mevlevîlik tarihinde önemli bir yeri olan Yenikapı Mevlevîhânesi'nin açılışı (H.1006/M.1597) sırasında Şem'î'nin hazır bulunduğunu ifade eder ve Şem'î'nin Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa ve şair Bâkî (ö.1008/1599) ile birlikte dergâhın ilk şeyhi olan Kemal Ahmed Dede (ö.1010/1601) ile aynı mecliste bulunarak sohbet ettiklerini belirtir. Bu görüşmeye "Bâb-ı Rızâ" ve "Bâb-ı Şeyh Kemâl" şeklinde tarih düşüldüğünü haber verir[2].

*Şerh-i Mesnevî'*de seyr ü sülûkunu kimden tamamladığına dair bilgi vermeyen Şem'î de Hz. Mevlânâ'ya olan bağlılığını sıkça dile getirmektedir. Sonuç olarak gerek eserlerinden gerekse kendisi ile ilgili verilen bilgilerden hareketle Şem'î Efendi'nin muhibban taifesine mensup bir Mevlevî olduğunu söylemek mümkündür[3].

1.3.4. Devlet Erkânı ile Münasebetleri

Kitap telif geleneğinin en dikkate değer yönlerinden biri şair ve yazarın önemli gördüğü eserini, dönemin idarecisine takdim etmesidir. Bu takdim, yazarın te'lif ücreti talebini ifade etmektedir[4]. Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i Tabgaç Buğra Han'a sunmasıyla başlayan gelenek sonraki yüzyıllarda da devam etmiş; padişahlar, şehzadeler ve paşalar ilim ve sanat erbabı ile daimî bir temas halinde bulunmuşlardır. O kadar ki sanat erbabı ile gündelik hayatlarını dahi paylaşmışlar ve şair ve edipleri etraflarında tutmuşlardır.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gelişmesi bilhassa Kanunî Devri'nde gücünün zirvesine ulaşması ilim ve kültür sahalarında da karşılık bulmuş, bilim, kültür, sanat ve edebiyatta büyük bir gelişme gözlemlenmiştir. Henüz sancaklarda şehzade iken bilim ve sanat erbabına sahip çıkan padişahlar, bulundukları sancakların birer ilim ve kültür merkezi olmasını sağlamakla kalmamış saltanat yıllarındaki himaye

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, *agt,* s. 62.
[2] Sahih Ahmed Dede, *age,* s. 280.
[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk*, agt,* s. 62.
[4] Muhsin Kalkışım, "Osmanlı Devleti'nde Şair ve Yazarları Himaye Kriterleri," *Millî Folklor* 15, no. 57 (2003): s. 105-108.

anlayışlarının da temelini atmışlardır. Saray başta olmak üzere, Kazasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (ö.922/1516), sadrazam Pîr Mehmed Paşa (ö.939/1532); büyük ilim adamı Kemal Paşazâde, kapudân-ı deryâ Seydi Ali Reis gibi meşhur devlet adamlarının konakları ile Zâtî, Karamanlı Subûtî, Râhikî gibi ticaretle uğraşan şairlerin dükkanları, Sütlüce'deki Câferâbâd tekkesi gibi bazı tekkeler şair, yazar ve ilim adamlarının toplandığı yerler haline gelmiştir. Sosyokültürel yapıdaki hiyerarşik kademelenmeye rağmen ilim ve sanata gösterilen bu rağbet İstanbul'u lisanı, terbiyesi, nezaketi ve gelenekleri ile sadece devletin değil millî kültürün de merkezi haline getirmiştir.

Padişahların şahsında sarayın edebiyata bilhassa şiire olan yakın alakası XVI. yüzyılda artarak devam etmiştir. Kendileri de birer şair olan asrın padişahları; II. Bayezid "Adlî", Yavuz Sultan Selim "Selîmî", Kânûnî Sultan Süleyman " Muhibbî", Sultan II. Selim "Selîmî", Sultan III. Murad "Murâdî" ve III. Mehmed "Adlî" mahlaslarıyla şiirler yazmışlar ve bu ilginin sonucu olarak da şairleri ve âlimleri korumuşlardır.

Eserlerini genellikle bir devlet adamına veya saray çevresinden nüfuzlu birine ithaf eden şairler, müellifler ve diğer sanat erbabı bu yolla hem ulufe, ihsan gibi maddî destek sağlamışlar hem de manevî prestij kazanmışlardır.

Ölçülü bir alma-verme dengesi üzerine kurulu olan himaye anlayışı, taraflardan birine sarayın ve saygınlığın kapılarını açarken himaye edene de sunulan eserler hayatta kaldığı sürece isimlerinin övgü ile anılacağı tarih kayıtları oluşturmuşlardır. Zira himaye edilen kişi eserinde hamisinden daima övgü, dua ve methiyelerle bahsetmiş ve onurlandırmıştır. Devlet-i ebed-müddet anlayışıyla varlığını sürdüren bir coğrafyada bir eserin ve beraberinde hamisinin isminin kalıcılığı, en az devletin varlığını sürdürmesi kadar önemsenmiştir.

İthaf edilen bir eser hem siyasî nüfuzun hem de entelektüel itibarın göstergesi olduğundan genellikle sunulacağı kişinin imajıyla uyumlu içeriklere sahiptir.

Şem'î'nin eserlerini sunduğu kimseler incelendiğinde çift yönlü bir takdim anlayışı ve hitap geliştirdiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki devlet erkânına sunduğu eserlerinde yaptığı siyaset, adalet, düzen vurgusu iken bir diğeri saray entelektüellerine sunduğu eserlerindeki tasavvufî ve edebî vurgudur. Bir yandan klasik Fars edebiyatı eserlerini şerh eden bir âlim kimliği ile eserlerini sunan Şem'î öte

yandan hamilerin beklentilerine uygun bölümler ile saray çevresinde itibar kazanmıştır. Dönem eserleriyle kıyaslandığında eksikleri fazlaca görülse ve eleştirilse de Şem'î'nin eserlerinin bu kadar çok sayıda çoğaltılması ve isminin saygıyla anılmasında bu doğru stratejik hamlelerin etkisi büyüktür denebilir.

Şem'î bilinen ilk eseri olan *Şerh-i Gülistân*'ı kendisinden Farsça okuyan ve daha sonra sarayda debîr[1] olan Mehmed Çelebi'nin isteği üzerine kaleme almıştır[2].

İkinci eseri olan *Dîvân-ı Hâfız* Şerhi'ni *ise* devrin ileri gelenlerinden sayılan Ahmed adlı Ferîdun lakaplı bir kimsenin ismine şerh ettiğini belirten Şem'î, eserini onu teşvik eden Ferîdûn'a ithaf etmiştir[3].

Şem'î *Şerh-i Dîvân-ı Şâhî'*yi eserin sebeb-i tarih bölümünde de ifade ettiği gibi maddî anlamda yardımlarını gördüğü Ser-çavuşzadegânından[4] Ahmed bin Mehmed adındaki bir zat için şerh etmiştir[5].

Baharistân'ı H.986/M.1578 yılında dönemin önemli sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa (ö.1579) adına tercüme ve şerh etmiştir[6].

III. Murad'ın musâhiblerinden Zeyrek Ağa'ya ithâf edilen *Pendnâme*, girişinde Zeyrek Ağa'yı tanıtan bir bölümün de bulunması hasebiyle hem edebî bir eser hem de tarihî bir vesika olarak değerlidir.

Şem'î'nin Fars klasiklerine yaptığı diğer tercüme ve şerhlerden farklı olarak mensur kaleme aldığı tek eseri *Tuhfetü'l-Âşıkîn*'dir. Türkçe yazılan eser, dönemin padişahı III. Murad'a ithâf edilmiştir. Giriş kısmında, kendisini "*Şem'ullâh*" ismiyle tanıtan Şem'î, eseri tasavvufî yönüne övgülerde bulunduğu III. Murad ile tanışmak amacıyla yazdığını söylemekte ve eserin buna vesile olmasını temenni etmektedir[7].

---

[1] **Debîr:** Kâtip, münşî. Bkz. Sadi S. Kucur, "Debîr", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, s. 63.

[2] Şem'î Şem'ullâh, *Şerh-i Gülistân*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa HK. 2620, vr. 1b. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünver; "*Şem'î Şem'ullah*", s. 41.

[3] Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmet Efendi 403, vr. 1b. Ayrıntılı bilgi için bkz. Naser Soleimanzadeshekarab, *Şem'î Şemullâh ve Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2019.

[4] Ser-çavuş: Yençeri ocağında ağa bölüklerinden beşinci bölüğün kumandanı ve bütün Yeniçeri ocağının başçavuşu durumunda olan kişinin ünvanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sertoglu, *age*, s. 35.

[5] Mehmet Nuri Çınarcı, *Mustafa Şem'î'nin Şerh-i Dîvân-ı Şâhî Adlı Eseri (İnceleme-Tenkîtlî Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 2011.

[6] Şem'î, *Şerh-i Bahâristan*, Süleymaniye Ktp.Hâlet Efendi 713, vr.2a Ayrıntılı bilgi için bkz. Davut Akat, *Şem'î, Şerh-i Bahâristân,* Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1999.

[7] Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk*, agt,* s. 89.

*Mantıku't-Tayr Şerhi'*ne ise Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa ile *Mantıku't-Tayr* üzerine yaptıkları bir mütalaa esnasında Tırnakçı Hasan Ağa'nın ısrarla bu eserin şerhini rica etmesi üzerine başlayan Şem'î, eseri zâhir ehlinin de istifadesi için kaleme aldığını bildirmektedir. Eserde Hasan Ağa'nın vasfı da yer almaktadır[1].

H.1006/M.1597 yılında tamamladığı *Tuhfetü'l-Ahrâr Şerhi*'ni[2] Saray-ı Hümâyûn Ak Ağalarından[3] Hadım Hasan Paşa'ya (ö.1599) sunan Şem'î, *Subhatü'l-Ebrâr Şerhi'*ni[4] ise Bâbü's-saâde Ağası Gazanfer Ağa adına H.1009/M.1600 yılında şerhetmiştir.

Son eseri olarak kabul edilen *Mahzenü'l-Esrâr Şerhi*'ni de tıpkı *Subhatü'l-Ebrâr* Şerhi gibi Gazanfer Ağa adına şerhetmiştir. Eserin dîbâcesinde, yardımlarını gördüğü Gazanfer Ağa hakkında bilgi vererek, ondan övgüyle bahsetmiştir.

Şem'î'nin *Şerh-i Mesnevî'*si Anadolu sahasında *Mesnevî*'nin tamamına yapılan ilk Türkçe şerhtir. Şemʿî, bu şerh için III. Murad tarafından bizzat görevlendirilmiştir. *Mesnevî* şerhi bu özellikleriyle Şem'î'ye haklı bir şöhret kazandırmıştır.

Eserlerini yazmasına vesile olan kimseler ve eserlerin sunulduğu kişiler dikkate alındığında Şem'î'nin sarayla yakın ilişkiler kurduğu anlaşılmaktadır. Ancak Şem'î, bu ilişkileri ikbal yolunda kullanmaktan ziyade edebî şöhreti için bir basamak haline getirmeyi tercih etmiştir. Örneğin padişahın Mevlânâ'nın kerametleri ve *Mesnevî*'nin gizli sırlarını haber veren kitaplara olan ilgisini Şemʿî'den duyan Derviş Mahmud, *Sevâkıb-ı Menâkıb*'dan bir seçme yaparak padişaha göndermiş, çalışmayı inceleyen padişah, Zeyrek Ağa vasıtasıyla Derviş Mahmud'a tercümeyi bitirmesini emretmiştir[5]. Bu bilgi Şem'î'nin padişaha ve padişahın şahsında saraya ne kadar yakın olduğunu göstermesi bakımından mühimdir.

Şem'î'nin eserlerinde hamileri için yaptığı övgüler, klasik Osmanlı patronaj anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu ifadeler, sadece birer edebî

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, *agt,* s. 96.

[2] Yusuf Öz, *Sûfilere Armağan Tuhfetü'l- Ahrâr*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.

[3] Akağası: Osmanlı sarayında çalıştırılan hadımağalarının bir sınıfı. Akağalar ya doğuştan hadım olanlardan veya sonradan hadım edilenlerden seçilirlerdi. Bunların asıl hizmeti üçüncü kapının korunması ve sarayların temiz tutulmasıydı. Kapıağası terfî ile taşra hizmetine çıkarsa kendisine vezirlik rütbesi ve çoğu zaman Mısır valiliği verilirdi. İçlerinde sadrazâmlıga kadar yükselenleri vardı. Bkz. Sertoğlu, *Osmanlı Târih Lügatı*, s. 10.

[4] Taner Gök, *Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı* (İnceleme-Tenkitli Metin), Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale 2014.

[5] Derviş Mahmud Dede, *age*, vr. 4a. [aktaran: Öztürk, *agt,* s. 63.]

saygı göstergesi değil, aynı zamanda müellifin eserini dolaşıma sokmasını, kabul görmesini ve ilmî çevrelerde itibar kazanmasını sağlayan bir strateji olarak da okunabilir.

1.3.5. Eserleri

Şem'î'nin eserleriyle ilgili olarak çeşitli kaynaklarda farklı sayılar verilmekle birlikte son tahlilde şârihe isnad edilen eser sayısı 17'dir. Bu 17 eserin yurt içi ve yurt dışında 230'u aşkın el yazması nüshasının bulunması[1] bilinen ilk eseri olan *Şerh-i Gülistân*'dan (H.976/M.1568) son eseri *Mahzenü'l-Esrâr*'a (H.1011/M.1603) kadar geçen otuz beş yıllık sürede Şem'î'nin ne kadar geniş bir okuyucu kitlesine ulaştığını göstermesi bakımından oldukça mühimdir.

Nev'îzâde Âtâyî, müellifin *Mesnevî* Şerhi, *Dîvân-ı Hâfız Şerhi, Gülistân* Şerhi ve *Bostân Şerhi* olmak üzere 4 eserinden bahsetmektedir.

Fezleke'sinde Atâyî'nin zikrettiği dört eserden bahseden Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*'da bu dört esere *Mantıku't-Tayr Şerhi*, *Subhatü'l-Ebrâr Şerhi*, *Tuhfetü'l-Ahrâr Şerhi* ve *Mahzenü'l-Esrâr Şerhi'*ni de ilave etmiştir. Mehmed Süreyya sadece Atâyî'nin zikrettiği eserlerden bahsederken Bağdatlı İsmail Paşa, Kâtip Çelebi'nin kaydettiği eserlere *Pendnâme Şerhi* ve *Dîvân-ı Şâhî Şerhi'*ni de eklemiş ve kayıtlı eser sayısını 10'a çıkarmıştır.

Sahih Ahmed Dede ismi geçen şerhlerle birlikte *Şâhidî Şerhi* ve *Müretteb Lügat Kitabı* isimli iki eserden daha bahsetmektedir [2].

Bağdatlı İsmail Paşa'nın verdiği listeye, *Bahâristan Şerhi'*ni ilâve eden Bursalı Mehmed Tâhîr ise Şem'î Efendi'nin Fars klasiklerine yaptığı şerhlerin dışında *Tuhfetü'l-Âşıkîn* isminde mensur bir eserinin de bulunduğunu belirterek bu eserin bir nüshasının Şehid Ali Paşa Kütüphanesinde bulunduğunu bildirmektedir[3].

İsmail Ünver ise yalnızca İstanbul kütüphanelerini esas alarak yaptığını ifade ettiği taramasında ismi geçen eserlerle birlikte *Terceme-i Şurûtü's-Salât* ve *Terceme-i Akaid-i Lâmiyye alâ mezhebi Mâtürüdiyye* adlı iki eseri daha saymaktadır[4].

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, *agt,* s. 66.
[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Sahih Ahmed Dede, *age*, s. 282.
[3] Bursalı Mehmed Tâhir, *age*, c. II, s. 258.
[4] İsmail Ünver, *agm*, s. 250.

Âmil Çelebioğlu *Mevlânâ Bibliyografyası*'nda müellifi meçhul olarak gösterilen *Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'*nin de Şem'î'ye ait olduğunu ifade etmektedir[1].

*MEB İslâm Ansiklopedisi'*nin "Şem'î" maddesinde *Miftâh-ı Fütuhât* adlı bir hadis-i erbâin tercümesi ile birlikte *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*'nde *Kasîde-i Nûniyye*[2] adlı akaid risâlesini şerh edenler arasında Şem'î'nin de sayılması Şem'î'nin eser sayısını on yediye çıkarmaktadır.

Bu eserlerden Şem'î'ye ait olduğu kesinlik arz etmeyen 2 eser dışında diğer 15 eserin 11'i şerh, 3'ü tercüme, 1'i ise telif eserdir.

1.3.5.1. Telif Eserleri

Tuhfetü'l-Âşıkîn

Şem'î'nin tek telif eseridir. Müellif, mensur bir eser olan *Tuhfetü'l-Âşıkîn*'de tasavvufa dair önemli konuları ve ana kaideleri sufilerin sözlerinden derleyerek sade bir dille herkesin anlayabileceği şekilde açıklamaya çalışmıştır[3]. H.986/M.1578 yılında tamamlanan eser, dönemin padişahı III. Murad'a ithaf edilmiştir. Eserin giriş bölümünde kendisini "Şem'ullâh" ismiyle tanıtan Şem'î, eserini padişahla tanışmaya vesile olması için yazdığını ifade eder.

Otuz bâbdan oluşan eserde konular belli bir şablona göre işlenmiştir. Hatime bölümünde de eserin H.986/M.1578 ramazan ayının sonunda tamamlandığı bilgisi verilmiştir[4].

Eserin bilinen 2 nüshası vardır[5].

Tuhfetü'l-Âşıkîn üzerine yapılmış iki yüksek lisans tezi mevcuttur[6].

---

[1] Âmil Çelebioğlu, "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler", *Selçuk Üniv. 1.Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler,* 3-5 Mayıs 1985 Konya, s. 23.

[2] Mustafa Said Yazıcıoğlu, "el-Kasîdetü'n-Nûniyye*",* TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 24, s. 571-572.

[3] Şemʿî, *Tuhfetü'l-Âşıkîn*, Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa 1135, vr. 4b.

[4] Şemʿî, *Tuhfetü'l-Âşıkîn*, Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa 1135, vr. 82b.

[5] Öztürk, *agt,* s. 89-90.

[6] Bkz. Önder Yaşar, *Şem'i Şem'ullah Tuhfetü'l-Aşıkin Adlı Eseri: İnceleme Metin,* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale 2016; Seda Usta, *XVI. Asır Osmanlı Mutasavvıfı Şem'î Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkin İsimli Eseri (Metin ve İnceleme),* Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2017.

1.3.5.2. Tercümeleri

Tercüme-i Kasîde-i Emâlî[1]

Fergana şehri müftüsü Ali bin Osmân el-Ûşî tarafından kaleme alınan *Kasîde-i Emâlî,* Mâturidiyye akaidinin anlatıldığı, üç bölüm ve altmış yedi beyitten oluşan manzum bir risaledir.

Medreselerin başlangıç sınıflarında okutulan akâid ve kelam metinleri arasında bulunan *El- Emâlî* çok rağbet görmüş, üzerinde tercüme ve şerh olarak birçok çalışma yapılmıştır[2].

Eserin, yurt içi kütüphanelerinde 8, yurt dışı kütüphanelerinde 1 nüshasını tespit eden Şeyda Öztürk'e ilave olarak Taner Gök, yurt içi kütüphanelerde 3 nüshasını daha tespit etmiştir[3].

Tercüme-i Kasîde-i Nûniyye[4]

105 beyitten oluşan *el-Kasîdetü'n-Nûniyye*[5], Osmanlı âlimi Hızır Bey (ö.1459)[6] tarafından manzum akaid risâlesi olarak kaleme alınmıştır. Arapça yazılan eser, Fatih Sultan Mehmed'e takdim edilmiştir.

Cevâhirü'l-akaid olarak da adlandırılan kasidede, Allah'ın varlığı, selbî ve subûti sıfatları, ihtiyari fiiller, hidâyet ve dalalet, rızık ve ecel, nübüvvet, velînin kerametleri, iman-islâm terimleri, mukallidin imanı, iman-amel iliskişi gibi belli başlı konular veciz bir şekilde ele alınmıştır.

Birçok kez tercüme ve şerh edilen eser H.1258/M.1842 yılında basılmıştır.

---

[1] Bkz. Taner Gök, *"Şârihin Manzum Tercümesi: Şemʿî'nin Terceme-i Kasîde-i Emâlî'si"*, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, no. 10, Yıl: 2017.

[2] *Kasîde-i Emâlî*'nin Türkçe, Arapça ve Farsça şerhleri hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Durmuş Özbek, "El-Ûşî ve Kasidetü'l-Emali", *İlahiyat Dergisi*, no. 5, 1994, s. 261-308.

[3] Gök, *agt,* s. 107; Öztürk, *agt,* s. 103-105.

[4] Bkz. Serkan Türkoğlu, "Şemʿî'nin Manzum Kasîde-i Nûniyye Tercümesi", *Dedekorkut: Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergis,* no 32, Yıl: 2023.

[5]Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Sait Yazıcıoğlu, "el- Kasîdetü'n- Nûniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 24, s. 571; M. Sadi Çöğenli, *Hızır Bey'in (ö. 863/1459) "el-Kasîdetü'n-Nûnîyye" İsimli Manzum Risalesi ve Türkçeye Çevirisi*, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 52 (2015), s. 269-284;

[6]Bkz. M. Sait Yazıcıoğlu,"Hızır Bey ve Kasîde-i Nûniyye'si", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 26, no.1, Ankara 1984, s. 549-550.

Kasîde-i Nûniyye Tercümesi'nin bilinen 2 adet nüshası bulunmaktadır.

Tercüme-i Şurûtü's-Salât

"*Mukaddimetü's-Salât*" olarak da bilinen *Şurûtü's-Salât*[1] ilk Osmanlı şeyhülislâmı olan Molla Fenârî'ye (ö.1431)[2] ait Arapça bir namaz risalesidir.

Namazın şartlarının anlatıldığı eserde her konu mensur olarak maddeler halinde yazılmıştır. Şem'î, bu maddeleri mesnevi nazım şekliyle tercüme etmiştir[3].

Eserin bilinen 5 nüshası vardır[4].

1.3.5.3. Şerhleri

Şerh-i Gülistân[5]

Gülistân, Sâdî-i Şirâzî (ö.H.691/M.1292) tarafından H.656'da Salgurlu hânedanından Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî adına kaleme alınmıştır.

Gerek kendi türü (makâme) içinde gerek sanat değeri bakımından taklit edilemeyen bir eser olan *Gülistân* münâcât, na't ve yazılış sebebini anlatan bir önsözden sonra padişahların hal ve hareketlerini, dervişlerin ahlâkını, kanaatin faziletini, susmanın faydalarını, aşk ve gençliği, güçsüzlük ve ihtiyarlığı, terbiyenin etkisini ve sohbet âdâbını konu alan sekiz bölüm halinde düzenlenmiştir. Bölümler, çok defa günlük hayatta karşılaşılan olaylar dikkate alınarak bunlardan ahlâkî ve edebî sonuçlar çıkarılabilen hikâyeler, nükteler ve beyitlerle süslenmiştir[6].

182 hikayeden oluşan eserde Farsça ve Arapça şiirlerle birlikte âyet, hadis ve atasözlerine de yer verilmiştir.

---

[1] Necmettin Azak, "Molla Fenârî'nin Şurûtu's-Salât Eseri Etrafındaki Literatürün Belirlenmesi ve Analizi", *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergis,i* no. 5/1, Yıl: 2025, s. 27–51; Aysun Çelik, "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurûtu's-Salât'ın Manzum Tercümesi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD)* no. 3/1, Yıl: 2020, s. 25–57; Hasan Karaca, "Mensur Bir Şurûtu's-Salât Tercümesi: Kitâbu Şurûtu's-Salâti li-Mevlânâ Fenârî." *Edebi Eleştiri Dergisi* 9, no. 2, Yıl: 2025, s. 611–630.

[2] Aydın Yıldırım,Edip Yılmaz, "İlk Osmanlı Şeyhülislâmı Molla Fenârî", *Diyanet İlmi Dergi*, no. 3, c. 31, s.71-80.

[3] Gök, *agt,* s. 110.

[4] Gök, *agt,* s. 111.

[5] *Şerh-i Gülistân*'ın nüshaları ile ilgili bilgi "Eserin Nüshaları" bölümünde verilecektir.

[6] Tahsin Yazıcı, "*Gülistân*", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 14, s. 240.

Birçok dilde tercüme ve şerhleri yapılan *Gülistân* sadece İran edebiyatının değil bütün dünya edebiyatlarının en sevilen eserlerinden biri olmuştur.

Eseri, Türk edebiyatında ilk defa H.793/M.1391'de Seyf-i Sarayî Kıpçak Türkçesine daha sonra H.800/M.1397'de Sibicâbî Çağatay Türkçesine çevirmiştir. Bu iki çevirinin dışında Türk edebiyatında 17 çevirisi daha mevcuttur.

Şerh-i Gülistân, Şem'î'nin bilinen ilk eseridir. Şem'î eserini bir zamanlar kendisinden Farsça okuyan ve sonra sarayda debîr olarak görev yapan Mehmed Çelebi'nin isteği üzerine yazmış ve beş ayda tamamlamıştır:

" *Ve künc-i ḳanā'ati genc-i dünyā üzre iḫtiyār idüp āsūde oturmış idüm. Māḥī-i baġī vü 'ināḍ, ḥāmī-i sebīl-i reşād, ḥażret-i pādişāh-ı 'ālem-penāhuñ reşk-i heşt-baġçelerinüñ debīri, melek-ḥaṣlet, nigū-sirişt Meḥemmed Çelebi ki niçe zamān bu ḥaḳīrden fenn-i Fürs'i taḥṣīl üzre olmış idi.* ***[M2b]*** *Bir gün eṣnā-yı muṣāḥabetde Gülistān'a lisān-ı Türkī ile şerḥ olınmasını ṭaleb eyledi. 'Āḳıbet ibrām u ilhāhı bā'iṯ-i ḥuṣūl-i murād olup bi-'avni'llāhi'l-Meliki'l-'Allām beş ayda bilā-tesvīd tamām oldı*[1]*."*

Şem'î eserinde *Şerh-i Gülistân*'ı yazmadan önce iki yüzden fazla *Gülistân* nüshası görüp incelediğini bildirmektedir:

"Ve 'ıḳd-ı ṣüreyyā ez-tārekeş der-āviḫte, ve ülker boġmaġı ya'nī 'ıḳda beñzer ṣüreyyā ol dıraḫtlaruñ farḳında aṣılmışdur dir idüñ ki evrāḳuñ içinde eyle görinür idi. Eger tārek yirine tāk lafẓı vāḳi' olsa ziyāde laṭīf olur idi. Ki ṣan'at-ı tarṣī' bulunur idi. Līkin faḳīr iki yüzden ziyāde Gülistān gördüm. Cemī'sinden tārek vāḳi' olmış idi. Bu cihetden tārek lafẓını iḫtiyār idüp anuñ üzre şerḫ itdüm ve tāk lafẓını terk eyledüm[2]*."*

Şem'î eserini H. 976/M.1568 yılında tamamladığını hatime bölümünde haber verir:

"Temmeti'l-kitāb bi-'avni'l-Meliki'l-Vehhāb fī şehr-i İstanbul ba'de'l-'işā mine's-sābi' min şehr-i Muḥarremü'l-ḥarām fī sene tis'a ve seb'īn ve tis'a mi'e mütercimü'l-faḳīr Şem'ī[3]*"*

[1] Şem'î Şem'ullâh, *Şerh-i Gülistân*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa HK. 2620, vr. 2a/ 2b.
[2] Şem'î Şem'ullâh, *Şerh-i Gülistân*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa HK. 2620, vr. 23b.
[3] Şem'î Şem'ullâh, *Şerh-i Gülistân*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa HK. 2620, vr. 289b.

Şem‘î’nin *Gülistân* şerhi Sûdî-i Bosnevî’nin (ö.1000) *Gülistân* şerhi[1] ile birlikte 1876’da basılmıştır[2].

Şerh-i Gülistân üzerine Seyhan Dündar tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Çalışmada *Şerh-i Gülistân*’ın dîbâce bölümü incelenmiştir[3].

Şerh-i Dîvân-ı Hâfız

Türk Edebiyatında *Hâfız Dîvânı*’nın tamamına şerh yazan 4 kişi vardır. Bunlardan Sürûrî (ö.1561–62), Şem‘î (ö.1602-3) ve Sûdî (ö.1598) XVI. yüzyılda yaşamışlardır. Konyalı Vehbî (ö.1828) ise XIX. yüzyılda yaşamıştır. *Hâfız Dîvânı*’na yazılan ilk Türkçe şerh Sürûrî’ye ait olup, H.966/M.1559 tarihinde telif edilmiştir[4]. *Dîvân-ı Hâfız*’ın edebiyatımızdaki ikinci şârihi olan Şem‘î, eserini yazmaya H.981/M.1573 yılında başlayıp bir sene sonra H.982/M.1574 yılında tamamlamıştır[5].

Şem‘î, sebeb-i teşrih bölümünde eserini devrin ileri gelenlerinden sayılan Ahmed isminde “Ferîdun” lakaplı bir kimse adına şerh ettiğini belirtir:

“Nāmeş Aḥmed laḳab Ferīdūn est/ Her ki dāred ʿadāvāteş dūn est[6]”

Tercüme ağırlıklı şerhi tercih eden Şem‘î, *Dîvân-ı Hâfız*’ın ilk tercümesini yapan Abdulbâki Gölpınarlı tarafından birçok mazmunu anlamamak ve zorlama tasavvufî manalar bulmak bakımından eleştirilmiştir[7].

Bu eser ile ilgili yapılan katalog taramalarında 23’ü yurt içinde 6’sı da yurt dışında olmak üzere toplam 29 nüshası tespit edilmiştir.

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ozan Yılmaz, *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân’ı (İnceleme-Tenkitli Metin),* Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 2008.

[2] Şem’î, Ş*erh-i Gülistân*; Ebu Abdullah Muslihuddîn Sâdî Şirâzi, 691/1292; tr Sûdî Bosnevî-Şem’ûllah Şem’î, İstanbul Ali Bey Matbaası, İstanbul 1876.

[3] Seyhan Dündar, *Şem‘î Şem’ullâh’ın Şerh-i Gülistân’ı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1998.

[4] Ahmet Faruk Çelik, *Sürûrî’nin Hâfız Divânı Şerhi’nin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1996, s. 9.

[5] Ünver, “Şem‘î Şem’ullah”, s. 41.

[6] Şem‘î, Şerh-i Divân-i Hâfız, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmet Efendi 403, vr. 2a.

[7] Hâfız-ı Şîrâzî, *Hâfız Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 26.

Şem‘î’nin *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*’ı üzerine bir yüksek lisans ve bir doktora tezi hazırlanmıştır[1].

Şerh-i Dîvân-ı Şâhî

Dîvân-ı Şâhî, XV. yüzyılda İran’ın Sebzvâr kentinde yaşamış olan İbn Melik Cemaleddin Firûz Kûhî (ö.830)’nin tek eseridir. *Dîvân-ı Şâhî*’nin ülkemiz kütüphanelerinde tespit edilmiş 13 nüshası mevcuttur. *Dîvân-ı Şâhî* İran’da basılmıştır[2].

Şem‘î, *Şerh-i Dîvân-ı Şâhî’*yi maddi anlamda yardımlarını gördüğünü söylediği serçavuş- zâdegânından Ahmed bin Muhammed adına hazırlamıştır:

“İnnî Aḥmed bin Meḥmed ki kerîm bin kerīmest. Hemîşe be-ʿizz ü devlet ve be-ḳadr-i rifʿat. Beyt (…) Rûzî ez-în bende-i ḳalīlü’l-biżâʿa Şemʿî ki şermende-i kerem-i vey bûdem terceme-i în dîvân iltimās kerd. Ḥaḳîr în dîvân-râ be-nâm-ı şerîf-i ân şerḥ kerdem. Ve çün nâmeş Aḥmed şud.”[3]

*Şerh-i Dîvân-ı Şâhî’*den bahseden ilk kaynak Bağdatlı İsmail Paşa’nın *Hediyyetü’l-Arifîn* adlı eseridir.

Eserin yazılış tarihi ise Lala İsmail Paşa nüshasının ketebe kaydında ifade edildiğine göre Rebiü’lahir ayının Pazartesi günü ikindi vakti H.982/M.1574’tür[4].

Şerh-i Dîvân-ı Şâhî’nin yurt içi kütüphanelerinde 4, yurt dışı kütüphanelerinde 1 adet olmak üzere toplam 5 adet nüshası vardır.

Şerh-i Dîvân-ı Şâhî üzerine yapılmış bir doktora tezi mevcuttur[5].

---

[1] Elif Beyza Şahin, *Şem‘î Şem‘ullah’ın Şerh-i Dîvân-ı Hâfız’ı (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2015; Naser Soleimanzadeshekarab, *Şem‘î Şemullâh ve Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2019.

[2] Sa‘id Hamîdiyân, *Dîvân-ı Emîr Şâhî (Ez-Şu‘arâ-yı Büzürg Sede-i Nühüm Hicrî),* İntişarât-ı İbn-i Sînâ, Tahran 1348.

[3] Mehmet Nuri Çınarcı*, Mustafa Şemʿî’nin Şerh-i Divan-ı Şâhî Adlı Eseri: İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük,* Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 2011, s. 137-138.

[4] Çınarcı, *agt,* s. 46.

[5] Mehmet Nuri Çınarcı, *Mustafa Şemʿî’nin Şerh-i Dîvân-ı Şâhî (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 2011.

Şerh-i Bahâristân

Abdurrahman Câmî'nin (ö.1492) H.892'de Sâ'dî'nin *Gülistân*'ını örnek alarak yazdığı *Bahâristân*[1], Sultan Hüseyin Baykara'ya ithâf edilmiştir. Tıpkı *Gülistân* gibi bir mukaddime, sekiz bölüm ve bir hâtimeden oluşan *Bahâristân*, eğitici ve öğretici bir eserdir. Edebiyat tarihimizin en çok okunan Farsça eserlerinden biridir.

Şem'î, *Şerh-i Bahâristân*'ı bir arkadaşının tavsiyesi üzerine darlık günlerine bir ferahlık vesilesi olması ve ihsan kapılarını aralamak amacıyla kaleme almıştır.

H.986/M.1578'de tamamladığı eserini dönemin sadrâzâmı Sokullu Mehmed Paşa (ö.1579) adına tercüme ve şerh etmiştir[2].

Şem'î'nin eseri nasıl şerh edeceğini izah ettiği kısım şerh usûlünü yansıtması bakımından oldukça önemlidir. "*Elfazın manasına iltifat etmemiştir*" diyerek şerh usûlüne gelebilecek eleştirilere peşinen cevap veren Şem'î, eleştirilmemesini özellikle istemiştir:

"Erbāb-ı faẕl u kemāl ve aṣḥāb-ı feraḥ maḳāle maʿlūm ola ki bu şerḥde cemīʿ-i elfāẕuñ maʿānīsine taʿarruż olınmaz belki ekṣer-i mevāżiʿde istiʿmāl u ıṣṭılāḥ olan üslūb üzere şerḥ olınmuşdur her lafẓuñ maʿnāsına iltifāt itmemiş diyü daḫl u ṭaʿn itmeyeler[3]"

Şeyda Öztürk, *Şerh-i Mesnevî* üzerine hazırladığı doktora tezinde *Şerh-i Bahâristân*'ın 50 nüshasını tespit etmiştir. Taner Gök'ün hazırladığı *Şerh-i Subhatü'l-Ebrar* başlıklı doktora tezinde ise *Şerh-i Bahâristân*'a ait olduğu söylenen 17 nüsha daha tespit edilmiş ve eserin 67 nüshası kaydedilmiştir.

Şerh-i Bahâristân üzerine bir yüksek lisans tezi yapılmıştır[4].

Şerh-i Pend-i Attâr (Saâdetnâme)

İranlı şair Feridüddin Attâr'ın (ö.1221) *Pendnâme* isimli eserinin şerhidir. *Pendnâme,* Tasavvuf prensiplerini kısa öğütler halinde anlatan seksen beş öğütlük manzum bir nasihatnâmedir. Bilhassa gençlere ve yetişkinlere yönelik nasihatlerden

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Okumuş, "*Bahâristân*", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c.4, s. 470-471.
[2] Şeyda Öztürk, *agt,* s. 81.
[3] Şem'î', *Şerh-i Bahâristân*, Manisa İl Halk Ktp, 45 Hk 2637 vr. 1b-2b.
[4] Davut Akat, *Şerh-i Bahâristân (Giriş-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1999.

oluşan eser, Osmanlı döneminde okullarda da okutulmuş ve çok sayıda şerhi yapılmıştır. Günümüz Türkçe'sine ilk kez M.Nuri Gençosman tarafından aktarılmıştır[1].

Pend-nâme'yi edebiyatımızda ilk defa H.986/M.1578'de Şem'î şerh etmiştir[2].

Şem'î, *Sebeb-i Te'lif-i Kitâb* bölümünde esere neden *Sa'âdet-nâme* adını verdiğini şu şekilde açıklar:

"*Bu risāle-i pür-menāfiʿüñ şerḥinüñ nām-ı şerīfini Sa'ādet-nāme ḳodum. Zīrā her kim ki anda meṣtūr u mekşūf olan neṣāyiḥle ʿamel ide, elbette saʿādet-i ebediyyeye vuṣūl bulmaḳ muḳarrerdür*."[3]

Dostlarından Ömer b. Hüseyin'in teklifi üzerine şerhe başlayan Şem'î, eseri Zeyrek Ağa'ya ithâf etmiştir. Eserin girişinde Zeyrek Ağa'yı tanıtan bir bölüm de yer almaktadır.

Önceki çalışmalarda 65 nüshası tespit edilen *Şerh-i Pend-i Attâr*'ın Şeyda Öztürk'ün tezinde 51 nüshası daha tespit edilmiştir. Taner Gök'ün yaptığı son taramada ise 73 nüshası daha tespit edilen eserin nüsha sayısı 138'e yükselmiştir[4].

Şem'î'nin *Şerh-i Pendnâme'*si üzerine yapılmış iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır[5].

Şerh-i Bostân

Bostân[6], Sa'dî-i Şîrâzî'nin H.655/M.1257'de tamamladığı ve Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî'ye ithaf ettiği, bir mukaddime ve on bâbdan oluşan meşhur mesnevîsidir. Eserde adalet, ihsan, aşk, tevazu gibi konular, sade ve anlaşılır bir dille hikâyelerle işlenmiştir.

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Nuri Gençosman, *Pendnâme Tercümesi*, MEB Basımevi 1968.
[2] Gök, *agt,* s. 65.
[3] Sevgi Elif Keyik, *XVI. Yüzyıl Sanatçılarından Şem'î'nin Şerh-i Pendnâme'si*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2001, s. 73.
[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. Gök, *agt,* s. 66.
[5] Şükrü Akkoyun, *Şem'î Saâdetnâme (giriş-metin),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1999; Elif Keyik, "*XVI.yy sanatçılarından Şem'î Şerh-i Pendnâmesi*", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2001.
[6] Ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Karaismailoğlu, *"Bostân",* TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 6, s. 307.

Bilinen ilk Türkçe tercümesi H.755/M.1354'de Hoca Mes'ûd b. Ahmed tarafından yapılmıştır. Türkçe tercümelerinden günümüzde en yaygın olanları ise Kilisli Rifat Bilge ve Hikmet İlaydın'ın tercümeleridir.

Çeşitli dillerde çok sayıda şerhi de yapılan *Bostân*, Türk edebiyatında Mehmed Çelebi, Surûrî (ö.1562), Sûdî (ö.1596), Şem'î (ö.1602) ve Hevâyî Mustafa Çelebi (ö.1608) gibi isimler başta olmak üzere birçok müellif tarafından şerh edilmiştir.

Bir sohbet sırasında dostlarından birinin *Bostân*'ı Türkçe şerh ederek, müşkillerini izah etmesi için yaptığı ricayı kıramayan Şem'î, şerhe başlamış ve H.989/M.1581 yılında[1] eseri tamamlamıştır. Ancak Hidayet Verim, "*Şem'î Mustafa Efendi'nin Şerh-i Bostân*'ı" başlıklı tezinde eserin bitiş tarihinin Şeyda Öztürk'ün vermiş olduğu tarihten 8 yıl önceye denk geldiğini belirtmekte ve H.981/M.1573 olduğunu bildirmektedir[2]. Buna göre muhtemeldir ki Şem'î H.976/M.1568 yılında *Gülistân*'ı şerh ettikten sonra *Bostân*'ı şerh etmiştir.

Yapılan taramalarda eserin yurt içi ve yurt dışı yazma eser kütüphanelerinde 80 nüshası tespit edilmiştir[3].

Şerh-i Bostân üzerine bir yüksek lisans tezi yapılmıştır[4].

Şerh-i Mesnevî

Mesnevî-i Ma'nevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî* adıyla meşhur ve altı defter ile yaklaşık 25.700 beyitten meydana gelen Farsça eseridir. Ne zaman yazılmaya başlandığı konusunda kesin bilgi bulunmayan *Mesnevî'*nin tamamlandığı tarihten itibaren istinsah edilen nüshaları arasında gözle görülür bir hacim farkının bulunmaması eserin sevilip okunduğu kadar itinayla korunduğunu da göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Gülşehrî, Anadolu sahasında *Mesnevî*'nin ilk Türkçe mütercimi kabul edilir. *Feleknâme* ve Mantıku't-tayr'ında *Mesnevî*'deki "Mumla Pervâne", "Tavukla Kaz Palazları" hikâyelerini tercüme ederek kullanmıştır.

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, *agt,* s. 91.

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hidayet Verim, *Şem'î Mustafa Efendi'nin Şerh-i Bostân'ı (Transkripsiyonlu Metin) [1b-200b]*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 2014.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Gök, *agt*, s. 79.

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. Verim, *agt.*

Mesnevî'nin ilk tam Türkçe manzum tercümesi XVIII. yüzyılda Nahîfî tarafından yapılmıştır. Âmil Çelebioğlu bu çeviriyi sadeleştirerek metni ve *Mesnevî*'nin Bulak baskısının tıpkıbasımıyla birlikte yayımlamıştır[1].

Çok sayıda tercümesi yapılan *Mesnevî'*nin tamamına, müstakil olarak çeşitli ciltlerine ve ilk 18 beytine yapılan şerhler de bulunmaktadır. Anadolu sahasında Mesnevî'nin tamamına Surûrî (ö.1569), Şem'î, İsmail Rusûhî-i Ankaravî (ö.1631), Şifâyî Mehmed Dede (ö.1671), Şeyh Murâd-ı Buhârî (ö. 1848), Ahmed Avni Konuk (ö.1938), Tâhirü'l-Mevlevî (ö.1951) ve Abdülbâki Gölpınarlı (ö.1982) şerhler yapmışlardır. Sürûrî'nin *Şerh-i Mesnevî'*si Farsça olmasına rağmen Anadolu sahasındaki ilk tam Mesnevî şerhi olması bakımından önemlidir.

Mesnevî'nin tamamını Nahîfî, Mehmed Şâkir ve Ahmet Metin Şahin manzum olarak; Veled Çelebi İzbudak, Şefik Can, Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs-Hicabi Kırlangıç ise mensur olarak tercüme etmişlerdir[2].

Anadolu sahasında *Mesnevî*'nin tamamını Türkçe şerh eden ilk şârih ise Şem'î' dir. Şerhinin ilk tam Türkçe *Mesnevî* şerhi olduğu bilgisini eserinin 6. cildinde şu sözlerle doğrulamaktadır[3]:

"Hadden ziyâde meşhûrdur ki yarân-ı safâ bir gün ser-çeşme-i āşk u ma'rifet ve deryâ-yı kerâmet ü velâyet Sultânü'l- ârifîn Hazret-i Mevlânâ'ya (kaddesallāhu sırrahu'l-azîz) demişler ki: "Bu Mesnevî-i Şerîf lisân-ı Türkî ile şerh olunsa nef'i umûm üzere olup halk-ı âlem ondan müntefi' olurdu ve cihânda küllî söhret ve iştihâr bulurdu. Hazret-i Mevlânâ (kaddesallāhu sırrahu'l-azîz) buyurmuşlar ki: "Bizden sonra bir mikdâr zaman mürûr edip ehibbâmızdan bir kimse geliserdir ki lisân-ı Türkî ile şerh eylese gerekdir. Hak Subhânehu ve Teâlâ Hazretine sad hezâr şükr ü sipâs ve hamd-i bî-kıyâs ki bu hâlet-i hatîr bu hakîr-i pür-taksîr Şem'î'ye müyesser oldu. Ol Âsitâne'ye bu kadar nisbet ü intisâb, müsebbib-i saâdet-i dâreyn idügine hiç şekk ü reyb yokdur."[4]

Mesnevî'yi şerh etmesi için bizzat III. Murad tarafından görevlendirilen Şem'î, şerhine H.995/M.1587 yılında başlamış ve H.1001/M.1591 yılına kadar ilk beş cildin şerhini tamamlamış ve padişaha teslim etmiştir. İlk beş cildi teslim ettikten sonra şerhe

[1] Semih Ceyhan, "*Mesnevî*", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, s. 325-334.
[2] Dağlar, *agt,* s. 29-66.
[3] Öztürk, *agt,* s.110.
[4] Şem'î Efendi*, Şerh-i Mesnevî VI*, vr. 285b-286a.

iki yıla yakın bir süre ara vermiştir. Sahih Ahmed Dede'ye göre bu duruma Şem'î'nin hastalığı sebep olmuştur[1]. III. Mehmed'in fermanıyla H.1005/M.1596'da şerhi tamamlamış ve III. Mehmed'e ithaf etmiştir.

Mesnevî şerhinin tamamı ve ciltleri üzerine ayrı ayrı beş doktora tezi yapılmıştır[2].

Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrâr

Abdurrahman Câmî'nin (ö.1492) Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr* adlı mesnevîsine nazire olarak H.886/M.1481 yılında kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Ahrâr, Hamse'*sinin birinci, *Heft Evreng'*in üçüncü mesnevisidir. Sevgi ve saygısının göstergesi olarak şeyhi Hâce Nâsıruddîn Ubeydullah'a (ö.1490) ithâf etmiştir.

Mensur bir hamdele ile başlayan eser, 1690 beyitten oluşmaktadır. Mesnevide her biri ayrı bir konuyu ele alan yirmi makale yer almaktadır[3].

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*'da *Tuhfetü'l- Ahrâr'*ın Şem'î ve Bursalı Rahmi Çelebi'ye (ö.1566) ait iki Türkçe şerhi olduğunu haber verir[4] ancak söz konusu yanılgı Gülgün Erişen'in Rahmi Çelebi üzerine yaptığı çalışma ile giderilmiştir[5]. *Keşfü'z-Zünûn*'daki bu hatalı bilgi, İsmail Beliğ, Şemseddin Sami, Mehmed Süreyya ve Bursalı Mehmed Tâhir'in eserlerinde de devam etmiştir. *Tuhfetü'l-Ahrâr*'ı edebiyatımızda yalnızca Şem'î şerh etmiştir[6].

Şem'î eserini H.1006/M.1597 yılında tamamlamış ve Saray-ı Hümâyûn ak ağalarından Hadım Hasan Paşa'ya (ö.1599) sunmuştur.

---

[1] Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârîh*, s. 279.

[2] *Şerh-i Mesnevî* hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. Şeyda Öztürk, *Şem'î'nin (15.-16 YY.) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi),* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2007; Abdülkadir Dağlar, *Şem'î Şem'ullah, Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2009; Turgut Koçoğlu, *Şem'î Şem'ullah Şerh-i Mesnevi (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2009; Oğuzhan Şahin, *Şem'î Şem'ullâh, Şerh-i Mesnevî (III-IV. Ciltler)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2012; Sait Yılter, Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (VI. cilt) (inceleme-tenkitli metin-sözlük), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2016.

[3] Yusuf Öz, *Sufîlere Armağan Tuhfetü'l-Ahrâr,* 2. Baskı, Ravza Matbaası, İstanbul 2009, s. 14-15.

[4] Kâtip Çelebi, *age,* cilt: I, s. 361.

[5] Gülgün Erişen, "Bursalı Rahmî ve Gül-i Sad-berg'i", *Türkoloji Dergisi*, c.10, no.1, 1992, s. 306- 315.

[6] Geniş bilgi için bkz. Mustafa Erdoğan, *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, s. 64.

Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrâr'ın bilinen 13 nüshası mevcuttur.

Tuhfetü'l-Ahrâr; Şem'î Efendi'nin *Tuhfetü'l-Ahrâr Şerhi*'nden istifâde ile günümüz Türkçesine Yusuf Öz tarafından tercüme edilmiştir[1]. Eserin inceleme ve tenkitli metni Mehmet Halil Erzen tarafından yayınlanmıştır[2].

Şerh-i Mantıku't-Tayr

Mantıku't-Tayr, Feridüddin-i Attâr'ın vahdet-i vücud anlayışını ve seyr ü sülukun mertebelerini *talep, aşk, marifet, istiğna, tevhit, hayret* ve *fena vadisi* başlıklarıyla sembolleştirerek anlattığı mesnevisidir. Eser 31 bölüm ve 4725 beyitten oluşmuştur[3].

Hem kendi devrinde hem de sonraki devirlerde büyük rağbet gören eserin Türk edebiyatında da derin etkileri olduğu yadsınamaz bir hakikattir. Edebiyatımızdaki Derviş Şemseddin/*Deh Murg* (ö.1514)[4], Şemseddin-i Sivasî/*Gülşen-âbâd* (ö.1578)[5], Şâhidî İbrahim Dede/*Gülşen-i Vahdet* (ö.1536)[6], Ârif Mehmet Efendi/*Ravzatu't-Tevhid* (ö.1540)[7] ve Hamdullah Hamdî/*Tuhfetü'l-Uşşâk* (?) gibi pek çok eser *Mantıku't-Tayr* örnek alınarak yazılmıştır.

---

[1] Yusuf Öz*, Sûfilere Armağan Tuhfetü'l- Ahrâr,* Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.

[2] Mehmet Halil Erzen, *Şem'î Şem'ullâh'ın Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrâr'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Kesit Yayınları, İstanbul 2018.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Günay Kut, "Mantıku't-Tayr", *TDEA,* cilt:6, s. 142-143, Dergah Yayınları, İstanbul 1986; Ahmet Sevgi, "Mantıku't-tayr", TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 28, s. 29-30.

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Kaplan, *Deh-Murg-ı Şemsî (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları, Manisa 2003; Hasan Aksoy, *Derviş Şemseddin, Kuşların Münazarası, Deh Murg*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1998; İ. Güven Kaya, *Derviş Şemsi and his Mesnevi Deh Murg, Textual Analysis, Critical Edition and Facsimile (Derviş Şemsi ve Deh Murg Mesnevisi, İnceleme, Tenkitli Metin ve Tıpkıbasım)*, The Department of Near Eastern Languages&Civilizations Harvard University, 1997; Sıddık Karadüz, *Derviş Şemsî'nin Deh Murg'unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2000.

[5] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivasî Gülşen-âbâd*, İslâm Medeniyeti Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

[6] Ayrıntılı bilgi için bkz. Numan Külekçi, *Şâhidî İbrahim Dede Gülşen-i Vahdet*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996; Mustafa Çıpan, *Muğlalı İbrahim Şahidi Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri, Divan ve Gülşen-i Vahdet (Tenkitli Metin),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 1985.

[7] Ayrıntılı bilgi için bk. Kezban Gündüz, *Ravzatü't-Tevhid Adlı Mesnevinin İncelenmesi ve Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2006.

Mantıku't-Tayr'ın Türkçe 5 manzum çevirisi vardır. Bunlardan ilki Gülşehrî'nin *Gülşen-nâme*[1] adıyla bilinen H.717/M.1317'de tamamladığı 4408 beyitlik *Mantıku't-Tayr* çevirisidir. Sonrasında Ali Şîr Nevâî, *Lisânü't-Tayr*; Zaifî, *Gülşen-i Simurg*[2]; Kadı-zâde Şeyh Mehmed, *İnşirâhu's-Sadr*[3] ve Fedaî Dede, *Mantık-ı Esrâr*[4] isimleriyle *Mantıku't-Tayr'ı* manzum olarak tercüme etmişlerdir[5].

Mantıku't-Tayr'ın bilinen tek Türkçe şerhi ise Şem'î'ye aittir[6].

Mantıku't-Tayr'ı şerh etmesi için dostları ve şöhret sahibi kimseler, Şem'î'ye çok defa rica etmişler ancak bu ricaları bir süre yerini bulmamıştır. Bir gün Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın huzurunda marifetler ve sırlar hakkında konuşulurken *Mantıku't-Tayr*'ın adı geçmiş, bunun üzerine Hasan Ağa Şem'î'den bu eseri Türkçe şerh etmesini istemiştir:

Ḫullān-ı ṣıdḳ u ṣafā ve dūstān-ı mihr ü vefā ve aṣḥāb-ı devlet ü ʿulādan egerçi bisyār kimse bu kitābuñ şerḥ olınmasını bu ḥaḳīrden ḥadden bīrūn istidʿā vü ricā eylediler. Līkin bu ḥālet müyesser olmayup bir zamān mürūr eyledi. İttifāḳen bir gün ʿizzet ü

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Yavuz, *Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşen-nâme)*, *Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma*, c. 2, Ankara 2007; Günay Kut, *"Gülşehrî", Büyük Türk Klasikleri, c.I, s.273-274, İstanbul 1985;* Ahmet Kartal, *Ahilik Araştırmaları Sempozyumu-Bildiriler, Kırşehir 2004*; Agâh Sırrı Levend, *Gülşehrî-Mantıku't-Tayr (Tıpkıbasım),* Ankara 1957; Müjgân Cunbur, *Gülşehrî ve Mantıku't-Tayr't,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 1957; Cem Dilçin, Mantıku't-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma, *Ankara Üniversitesi, DTCF Dergisi, Ankara 1993* ; Ahmet Atillâ Şentürk-Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008; Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, MEB. Yayınları, İstanbul 1998, s. 103-104; Aziz Merhan, *Die 'Vogelgespräche' Gülşehris und die Anfänge der türkischen Literatur [Gülşehrinin Mantıkuttayrı ve Anadoluda Türk Edebiyatının Başlangıcı]*. Göttingen: Pontus Verlag, 2003.

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Berrin Uyar Akalın, *Za'îfî, Gülşen-i Si-Murg (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara 2001; Ali Rıza Özuygun, *Za'îfî Pir Mehmed ve Gülşen-i Si-murg (Tenkitli Metin ve İnceleme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1993; Kamil Akarsu, *Rumelili Za'îfî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanından Seçmeler*, MEB Yayınları, İstanbul 1993; Abdülhakim Koçin, *Za'îfî ve Bostân-ı Nesâyih'i (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 1995; Ümit Tokatlı, *Pîr Mehmed b. Evrenos b. Nureddin Za'îfî, Kitâb-ı Bostân-ı Nesâyih*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1996.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Vesile Albayrak Sak, *Kadıoğlu Şeyh Mehmed ve İnşirahu's-Sadr Mesnevisi (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2009.

[4] Ayrıntılı bilgi için bk. Tacettin Şimşek, *Fedâyî Dede Mantık-ı Esrâr (Tenkitli Metin-İnceleme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1993.

[5] Cem Dilçin, "Mantıku't-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1993, s. 36.

[6] Muhittin Turan, *Şemʿî Şemʿullâh Şerh-i Mantıku't-Tayr*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, Adana 2014, s. 12-14.

saʿādet-i dü cihānī ve ʿavārif ü ʿavāṭıf-ı Sübḥānī ṣāḥibi ṣāḥib-saʿādet Yeñiçeri Aġası Ḥasan Aġa ḥażretlerinüñ ḥużūr-ı şerīflerinde ḥāżır olup esrār u maʿārifden muṣāḥabet olınurken eṣnā-i muṣāḥabetde Şeyḫ ʿAṭṭār ḥażretlerinüñ Manṭıḳu'ṭ-Ṭayr nām kitābı teẕekkür olınup bisyār medḥ ü vaṣf olınduḳda ẕikr olunan ṣāḥib-devlet kitāb-ı mezbūruñ lisān-ı Türkī ile şerḥ olınmasını murād idinüp bu ḥaḳīre bisyār ibrām u ilḥāḥ eyledi."[1]

Bu olaydan sonra şârih H.1005/M.1597 yılının Ramazan ayında başladığı şerhini H.1007/M.1599 yılının Ramazan ayında tamamlamıştır[2].

Bilinen 4 nüshası mevcuttur.

Eser üzerine bir yüksek lisans bir de doktora tezi yapılmıştır[3].

Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr

Abdurrahman Câmî tarafından Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara (ö.911/1506) adına yazılan *Subhatü'l-Ebrâr,* yedi mesneviden oluşan *Heft Evreng'*in dördüncü mesnevîsidir.

"Ikd" adı verilen kırk fasıl ve 2569 beyitten oluşan eserde gönül, şükr, tevekkül, havf, reca, tevazu vb. tasavvufî ve ahlâkî konular ele alınmıştır[4].

Subhatü'l-Ebrâr, Türk edebiyatında biri şerh olmak üzere üç esere kaynaklık etmiştir[5]. Taşlıcalı Yahya H.1482/83'te yazılan esere, H.1540/41 yılında *Gencine-i Râz*[6]isimli bir nazire yazmış*;* H.1600 yılında ise eser Şem'î tarafından şerh edilmiştir. H.1625/26'da ise Nev'îzâde Atâyî, *Subhatü'l-Ebrâr*'dan esinlenerek *Sohbetü'l-Ebkâr*'ı yazmıştır[7].

---

[1] Turan, *agt,* s. 6.

[2] Turan, *agt,* s. 7.

[3] Muhammet İnce, *Şem'î'nin Mantıku't-Tayr Şerhi: İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2012; Muhittin Turan, *Şemʿî Şemʿullâh Şerh-i Mantıku't-Tayr*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, Adana 2014.

[4] Hicabi Kırlangıç, *Câmî'nin Subhatü'l-Ebrâr Mesnevisi ve Çevirisi*, s. 41.

[5] Gök, *agt,* s. 101.

[6] Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Çınar, *Taşlıcalı Yahya Gencine-i Râz İnceleme Metin İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1995.

[7] Ayrıntılı bilgi için bkz. Nev'îzâde Atâyî, *Sohbetü'l-Ebkâr*, (Hzl. Muhammet Yelten), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1999.

Subhatü'l-Ebrâr'ın tek Türkçe şerhi Şem'î'ye aittir[1]. Şem'î eseri Bâbü's-saâde Ağası Gazanfer Ağa adına şerhetmiş ve eserin on üç yerinde Gazanfer Ağa'nın adını anmıştır.

Eserin bazı bölümlerinde kendisinden ve yaşadığı dönemin genel özelliklerinden bahseden Şem'î, eserin sonuna geldiğinde "*bī-çāre ḥaḳīr ü pür-taḳṣīr Şem'ī hem ża'īf ü nātüvān pīr oldı*" ifadesiyle yaşlandığını bildirir ve eserini ithaf ettiği Gazanfer Ağa ve kendisi için hüsn-i hâtime ister[2].

*Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'*ın bilinen 14 nüshası mevcuttur.

Eser üzerinde bir doktora tezi hazırlanmıştır[3].

Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr

Nizâmî'nin Hamse'sinin ilk mesnevîsi olan *Mahzenü'l-Esrâr,* H.570/M.1174 veya H.572/M.1176 yılında Fahreddin Behram Şah adına kaleme alınmıştır. Makale adı verilen 20 bölüme ayrılan eser, 2400 beyitten oluşmaktadır. Didaktik bir eserdir.

İran, Hindistan ve Türk edebiyatlarında büyük ilgi görmüş olan Mahzenü'l-Esrâr, ilk defa XIV. yüzyılda yaşamış olan Haydar Hârizmî tarafından Türkçeye aktarılmıştır[4].

Anadolu sahası Türk edebiyatında *Mahzenü'l-Esrâr'*a çok sayıda nazire yazılmıştır[5].

Mahzenü'l-Esrâr, Şem'î'nin tespit edilen son şerhidir. Şem'î *Mahzenü'l-Esrâr*'ı, H.1011/M.1603 yılında Gazanfer Ağa adına şerhetmiştir. Eserin yazılış tarihi, Şem'î'nin ölüm tarihi konusundaki ihtilafın giderilmesi açısından da son derece önemlidir. Eserin H.1011/M.1602-3'te tamamlandığı göz önüne alındığında Şem'î'nin bu tarihte halen hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

---

[1] Gök, *agt,* s. 102.

[2] *Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr*, Hüdâî Efendi, vr. 213b-214a. [aktaran: Gök, *agt,* s.104.]

[3] Taner Gök, *Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı* (İnceleme-Tenkitli Metin), Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, 2014.

[4] Mehmet Kanar, "Nizâmî-i Gencevî", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, s. 184.

[5] Hayâlî'nin *Ravzatü'l-Envâr*'ı, Maʿnevî'nin *Mahzen-i Ebrâr*'ı, Ahmed-i Rıdvân'ın *Mahzenü'l-Esrâr*'ı, Taşlıcalı Yahya'nın *Gülşen-i Envâr*'ı, Rahmî'nin *Gül-i Sad-berg*'i, Âzerî İbrahim Çelebi'nin *Nakş-ı Hayâl*'i, ʿÂlî'nin *Tuhfetü'l-Uşşâk*'ı, Cinânî'nin *Riyâzü'l-Cinân*'ı, Nevʿîzâde ʿAtâyî'nin *Nefhatü'l-Ezhâr*'ı, Emîrî'nin *Mahzenü'r-Râz* ve *Sohbetnâme*'si *Mahzenü'l-Esrâr'*a yazılan nazirelerdir.

Şem‘î, bu şerhinde Nizâmî ve *Mahzenü’l-Esrâr*’la ilgili bilgiler vermiş; yeri geldikçe yaşadığı toplumun aksayan yönlerini de eleştirmiştir[1].

Şerhinin sonunda son iki eseri *Subhatü’l-Ebrâr* ve *Mahzenü’l-Esrâr* şerhlerini kendisine ithaf ettiği Gazanfer Ağa’dan övgüyle söz eden Şem‘î, kendisi için de dua ister.

Şerh-i Mahzenü’l-Esrâr’ın tespit edilmiş 4 nüshası mevcuttur.

Eser üzerinde bir doktora tezi hazırlanmıştır[2].

1.3.5.4. Şem‘î’ye İsnat Edilen Eserler

Teşrihü’ş-Eflâk fî-İlmi’l-Heyet:

Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 734 numarada Şem‘î adına kayıtlı olan bu eser, aslında *Şerh-i Bostân*’ın bir nüshasıdır. Eserin adının yanlış girilmesi sonucunda ortaya çıktığını düşündüğümüz bu yanlışlık, söz konusu nüshanın incelenmesi sonucu tespit edilmiştir[3].

Esmârü’l-Hadâ’ik:

Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Yz. A 549 ve Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları S.H.M.H.K.Yaz. 493 numaralarda Şem‘î adına kayıtlı olan eser, XIX. yüzyılda yaşamış olan Mehmed Şem‘î’ye aittir. Çünkü eserin hatimesinde Padişah Abdülmecid’e dua edilmektedir[4].

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl:

[1] İsmail Ünver, “Şem‘î Şem’ullah”, s. 42-43.

[2] Sara Behzad, *Şem‘î Şem‘ullâh ve Şerh-i Mahzenü’l-Esrâr (İnceleme-Tenkitli Metin-Özel İsimler Sözlüğü)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2017.

[3] Gök, *agt*, s. 111.

[4] Gök, *agt,* s. 112.

Türkiye'deki kütüphane kataloglarında Şem'î'nin böyle bir eseri bulunmamaktadır. Ancak Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Ms.or.oct. 2031, Ms.or.oct. 1976 ve Ms.or.oct. 1599 numaralardaki üç nüsha Şem'î adına kayıtlıdır.

Şebistân-ı Hayâl'in edebiyatımızdaki tek şerhi Sürûrî tarafından yapılmıştır[1].

Sürûrî'ye ait olan bu eser kuvvetle muhtemel bir yanlışlık sonucu Şem'î'ye isnat edilmiştir.

Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî:

Âmil Çelebioğlu, "Muhtelif Şerhlere Göre *Mesnevî*'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler" isimli tebliğinde Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Murad-Mehmed Emin 220 numarada kayıtlı müellifi belli olmayan eserin Şem'î'ye ait olduğunu söylemektedir. Kim tarafından yazıldığı belli olmayan eserde, birinci cildin ilk 584 beyti bulunmaktadır. Bu yönüyle söz konusu nüshanın müstakil bir eser değil, Şem'î'nin *Mesnevî* şerhinin eksik bir nüshası olması muhtemeldir.

Manzum Akaid:

Tunus Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 13266 numarada Şem'î adına kayıtlı olan eserin manzum oluşu ve akaidi işlemesi nedeniyle kataloğa Şem'î adına kaydedilmiş olması mümkündür[2].

Terceme-i Şeref-nâme:

İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Or. 18547/1 ve Or. 18547/2 numaralarda kayıtlı olan *Terceme-i Şeref-nâme* Şem'î adına kaydedilmiştir. Ancak kaynaklarda Şem'î'nin *Şeref-nâme* adlı eseri tercüme ettiğine herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Elbir, *Sürûrî'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i Metin-İnceleme*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2003.
[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Gök, *agt,* s. 113.

Deh Murg:

Deh Murg'un, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Or. 7203 ve Avusturya Dükalık Kütüphanesi Gotha Koleksiyonu Türkçe Yazmaları aus arab. 192/ Seetzen: Haleb 436 numaralarda kayıtlı olan nüshalarında yazarının Şem'î olduğu belirtilmiştir. Fakat kaynaklarda Şem'î'nin *Deh Murg* adlı bir mesnevisinin olduğu bilgisi yoktur. *Deh murg*, XVI. yüzyılın başlarında yaşayan Şemsî'nin H.919/M.1513'te yazarak Yavuz Sultan Selim'e sunduğu nasihatnâme türündeki eserdir. Muhtemelen Şem'î ve Şemsî'nin isimlerinin benzerlikleri böyle bir hatanın yapılmasına sebebiyet vermiştir[1].

Pervâne-i Lâmî:

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 2195/4 numarada kayıtlı eser Şem'î'nin adıyla kaydedilmiştir. Ancak söz konusu nüshanın, Lâmiʾî Çelebi'nin *Şem ü Pervâne* adlı mesnevisine ait olduğu Gönül Ayan'ın çalışmasıyla ortaya konmuştur[2].

Miftâh-ı Fütûhât:

Fransa Milli Kütüphânesi Türkçe Yazmaları Schefer bölümünde Şem'î adına kayıtlı görünen eser, kaynaklarda ve Türkiye'deki mevcut kütüphane kayıtlarında görülmemektedir.

Şâhidî Şerhi ve Müretteb Lügat Kitabı:

Sahih Ahmed Dede, Şem'î'nin *"Gülistân, Bostân, Hâfız Dîvânı, Pend-nâme* ve *Mesnevî"* şerhleriyle birlikte *"Şâhidî Şerhi"* ve *"Müretteb Lügat Kitabı"* adlı iki eserinin daha olduğunu haber vermiştir. Ancak kaynaklarda ve kataloglarda söz konusu eserlere dair herhangi bir kayıt mevcut değildir.

Müntahâb-ı Şerh-i Gülistân

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Gök, *agt,* s. 113.

[2] Gönül Ayan, "Lâmiʾî Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no. 1, s. 61.

İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Or. 12172 numarada kayıtlı eser, Şem‘î adına kaydedilmiştir. Ancak Şem‘î’nin ele aldığı eserlerin daima tamamını şerh ettiği göz önüne alındığında seçme beyit ya da bölümlerden müteşekkil bir şerh, onun eser telif etme tarzına uygun görünmemektedir. Hiçbir kaynakta şârihin böyle bir eserinin olduğuna dair herhangi bir bilginin bulunmaması da *Müntahâb-ı Şerh-i Gülistân*’ın Şem‘î’ye ait olduğu bilgisine ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir.

2. BÖLÜM

ŞERH-İ GÜLİSTÂN İNCELEMESİ

2.1. Şerh-i Gülistân

Eserin Adı: *Şerh-i Gülistân*

Müellifi: Şem‘î Şem’ullâh

Te’lif tarihi: H.976/M.1568

Asıl esere uygun olarak tanzim edilen eser sekiz bâbdan oluşmaktadır.

2.1.1. Dîbâce

Kelime anlamı olarak bugünkü “ön söz”e karşılık gelen dîbâce, Farsça kökenli bir kelimedir. Klasik eserlerde müellifin asıl metne başlamadan önce yazdıkları giriş kısmıdır. Bu bölümde müellif, eseri yazma amacını ve eserin konusunu açıklar. Genellikle manzum eserlerin başında bulunan bu giriş bölümünde Allah’ın varlığı ve birliğini ifade eden besmele-hamdele-tevhîd, Hazreti Peygamber’e övgünün yapıldığı salvele ve eserin yazıldığı kişiye adanmış medhiye ve dua bölümleri yer alır. Bazı dîbâcelerde müellifin edebî, dinî veya ahlâkî düşüncelerini açıkladığı da görülür.

Şem‘î’nin bütün şerhlerinde bu bölümler yer almakla birlikte kimi şerhlerinde dört halifenin övgüsünün yapıldığı medh-i çehâr-yâr-ı güzîn bölümü de yer alır. Kimi şerhlerinde ise dîbâceyi tamamen Farsça yazmıştır.

2.1.2. Besmele-Hamdele-Tevhîd

Şerh-i Gülistân’da geleneksel düzene uyan Şem‘î, dîbâceye besmele ile başlar ve oldukça kısadır. Diğer şerhlerinde de görülen bir tavır olarak Allah’ın ulûhiyyet ve azametini ifade eden birkaç cümleden sonra ifade etmek istediği manayı destekleyen beyitlerle sözünü tamamlar. *Şerh-i Gülistân*’da da Abdurrahman Câmî’nin *Heft Evreng’*inde “*Yûsuf u Züleyhâ*” mesnevisinden aldığı beyitlerle Allah’ın övgüsünü yapmış ve tevhîdi tamamlamıştır.

2.1.3. Salvele

Şem‘î tevhîd bölümündeki tavrını bu bölümde de sürdürür ve oldukça kısa tutar. Hazret-i Peygamber’e övgüsünü âyetlerden iktibaslarla destekleyen Şem‘î, Hz. Peygamber’in yaratılışının güzelliğinden ve Allah’a olan yakınlığından bahseder, Abdurrahman Câmî’nin *Heft Evreng*’inden[1] bir beyit ile de sözünü tamamlar. Salvele bölümünü Hz. Peygamber’in ailesi ve ashâbını överek bitirir.

2.1.4. Sebeb-i Teşrih

Sa‘dî-i Şîrâzî’nin *Bostân*’ından bir beyitle sebeb-i teşrihe giriş yapar. *Gülistân* şerhini bir zamanlar kendisinden Farsça dersleri almış olan Mehmed Çelebi’nin isteği üzerine yazdığını belirten Şem‘î, eseri beş ayda tamamladığını haber verir.

Ve künc-i ḳanā‘ati genc-i dünyā üzre iḫtiyār idüp āsūde oturmış idüm. Māḥī-i baġī vü ‘ināḍ, ḥāmī-i sebīl-i reşād, ḥażret-i pādişāh-ı ‘ālem-penāhuñ reşk-i heşt-baġçelerinüñ debīri, melek-ḥaṣlet, nigū-sirişt Meḥemmed Çelebi ki niçe zamān bu ḥaḳīrden fenn-i Fürs’i taḥṣīl üzre olmış idi. Bir gün eṣnā-yı muṣāḥabetde Gülistān’a lisān-ı Türkī ile şerḥ olınmasını ṭaleb eyledi. Her ne ḳadar ki ‘öẕr ü bahāne beyān itdüm ḳatında maḳbūl olmadı. ‘Āḳıbet ibrām u ilhāhı bā‘iṣ-i ḥuṣūl-i murād olup bi-‘avni’llāhi’l-Meliki’l-‘Allām beş ayda bilā-tesvīd tamām oldı. Ḥażret-i Feyyāż-ı ẓevārif-i ‘avārifden mutażarrı‘dur ki bu şerḥden istifāża-i menāfi‘ idenlerüñ ṣudūrını luṭfından münşeriḥ ide. Anlar daḫı şāriḥ u bā‘iṣini ḫayr-du‘ādan ferāmūş itmeyeler (M2[b]).

2.1.5. Dua

Şem‘î birkaç cümleden oluşan dua kısmına Allah’a şükrederek başlar ve *Şerh-i Gülistân*’dan fayda görenler için iyi dileklerde bulunur. Daha sonra kendisi ve Sa‘dî-i Şirâzî için okuyucudan dua talep ederek sözünü tamamlar.

[1] Yesrib’in (Medine’nin) kıymetlisi, Bathā (Mekke) soyunun seçkin evlâdıdır/ Ümmîdir, fakat vahyin levhinden ezeli sırrı okur (M2[a]).

Ḥażret-i Feyyāż-ı ẕevārif-i ʿavārifden mutażarrıʿdur ki bu şerḥden istifāża-i menāfiʿ idenlerüñ ṣudūrını luṭfından münşeriḥ ide. Anlar daḫı şāriḥ u bāʿiṯini ḫayr-duʿādan ferāmūş itmeyeler (M2[b]).

2.2. Şerh

Anlaşılması güç metinlerin belli bir düzene uyarak açıklanması ve anlamlandırılması esasına dayanan şerhlerde geleneksel bir anlayış söz konusudur. Genellikle esas metnin beyit ve mısralarından sonra kelime anlamları verilerek önce metnin ne söylediğinin anlaşılması amaçlanır. Gerekli görülen yerlerde ise açıklanan kısmın gramer açısından incelemesi yapılır. Sonrasında varsa dinî, tasavvufî ve tarihî bilgiler verilir.

Tercüme odaklı bir şerh olmasına rağmen *Şerh-i Gülistân* da benzer hususiyetler taşımaktadır. Şemʿî çoğunlukla incelediği kısmın sadece çevirisini verse de gerekli gördüğü yerlerde "*ya'nī, zīrā, lā-cerem, bundan murād*" gibi ifadelerle şerhe geçiş yapar. İhtiyaç duyduğu yerlerde âyet, hadis ve veciz ifadelerden istifade ederek şerhini desteklemiştir.

2.2.1. Gramer Terimleri

Klasik şerhlerin ekserisinde metnin Türkçe'ye çevrilmesi, anlamlandırılması ve edebî yönü üzerine değerlendirmeler yapılması ile birlikte okuyucuyu aydınlatmak amacıyla sözcük ve cümle düzeyinde gramer bilgileri de verilmektedir.

Şemʿî de bu usûle uymuş; yeri geldikçe gramer kâideleri, bu kâidelerin işlevleri ve metin içindeki durumu ile ilgili muhtasar bilgiler vermiştir. Söz konusu gramer terimleri genellikle Arapça terimlerdir.

Şerh-i Gülistân'da kullanılan gramer terimleri şunlardan ibarettir: cemʿ, cemʿ-i müzekker, edât, edât-ı teşbîh, edât-ı nefy, emr-i hâzır, kâf-ı 'arabî, kâf-ı farsî, masdar, masdar-ı murahham, masdar-ı lahîk, mef'ûl, mevsûf, muttasıl, muzâf, muzâfunileyh, muzâri', tahsîn-i lafz, ism, ism-i fâʿil, ism-i masdar, ism-i mef'ûl, terkîb, terkîb-i tavsîfî, zamîr-i gâib.

Dıraḫtuñ elif nūn ile cem‘i isti‘āre ṭarīḳi ile degüldür. Belki neşv ü nemāsı ve taḥrīki olan kelimātdan ba‘ż-ı kelimeleri elif nūn ile ***cem‘*** *itmişlerdür* (M6[a]).

Ḫışāl, cemī‘ ḫaṣletdür. Ṣallü emr-i ḥāżır ***cem‘-i müẕekkerdür*** *ṣallī yuṣellādan* (M9[a]).

Ṭā‘ateşde olan [şın] ***żamīr-i ġā’ib****, Ḥaḳ te‘ālā ḥażretine rāci‘dür. Bunda olan ki* ***edātdur*** *ki mā-ba‘dını mā-ḳabline irtibāṭ itmek içündür* (M3[a]).

Maḳṭū‘ul-lisān ya‘nī ḫāmūş olup bir bucaḳda ṣummun bukmun oturmış kimse. Bu taḳdīrce ***edāt-ı teşbīh*** *muḳarrer i‘tibār olınmaz ve ṣummun u bukmun ẕikr-i cem‘ ve irāde-i vāḥid ḳabīlinden olur* (M20[a]).

Merdlik ve ḳavīlik ile ‘ācizlerüñ elini ṣaya ya‘nī anlara cefā eyleye ve añа ḳala böyle degüldür bu beytüñ ibtidāsında olan ***edāt-ı nefy*** *beytüñ cümlesine maṣrūfdur ol sebebden bu vechle şerḥ olındı* (M285[a])

Zen bunda zeden ma‘nāsınadur ki ***emr-i ḥāżır*** *ṣūretinde maṣdardur ki yuḳarıda sebeb-i te’līfde maṣdar kaç vechle isti‘māl olındıġını beyān eyledük* (M32[b]).

Ol büzürg nānumı ziyāde eyledi ve āb-rūyımı eksitdi bu vechle daḫı ma‘nā ḳābildür nānum ziyāde oldı ve āb-ı rūyım eksildi bu taḳdīrce ol iki ***fi‘l*** *lāzım olur ammā evvelki ma‘nāya göre muṭī‘dür* (M152[b]).

Dileş ve māleş ve kūyeş gibi mef‘ūl vāḳi‘ olur. Ḳaçan ***fi‘lüñ*** *āḫirine lāḥiḳ olsa dīdendeş ve şenīdendeş ve güftemeş ve didemeş gibi* (M9[a]).

Maṣdarı *ber-dārīden* ***mużāri‘i*** *ber-dāreddür (M* 7[b]).

Fermān ber-dār ***vasf terkībi****dür. Ḳavl-i eṣaḥ üzre aṣlı ber-dārende-i fermāndur. ‘Alāmet-i* ***ism-i fā‘il*** *ki nūn ve dāl ve hādur, ḥaẕf olınup mef‘ūl taḳdīm olınmaḳ ile fermān ber-dār oldı. Ma‘nāsı buyruk ṭutıcıdur* (M7[b]).

Perīşān lafẓını rūzgār lafẓına ***mużāf*** *olmaḳ cā’izdür* (M9[a]).

Dili zindeye ve nefsi mürdeye ***mużāf*** *olmaḳda cā’izdür ol vaḳt ma‘nā böyle olur dervīşüñ ḥaḳīḳati diri göñüldür ölmiş nefsidür* (M142[a]).

Bāzeşde olan şın ***żamīr-i ġā'ib****dür. Ḳaçan isme* ***muttaṣıl*** *olsa* ***mużāfunileyh*** *vāḳi' olur. Dileş ve māleş ve kūyeş gibi mef'ūl vāḳi' olur* (M9[b]).

Maṣdarı *ber-dārīden* ***mużāri'i*** *ber-dāreddür. Ber* ***taḥsīn-i lafẓ*** *içündür ammā Lāmi'i Çelebi bu maḥalde ziyāde ḫaṭā itmişdür* (M7[b]).

Bāzeşde olan şın ***żāmīr-i ġā'ib****dür. Ḳaçan isme muttaṣıl olsa mużāfunileyh vāḳi' olur* (M9[a]).

Zīrā ḫ ʾordenden müştaḳdur. Aṣlında elif yoḳdur. Ba'ż-ı kimse vaṣf-ı terkībīyi ***terkīb-i tavṣīfī*** *ẓann ider. Terkīb-i tavṣīfī* ***ṣıfat*** *ile* ***mevsūf****dan mürekkebdür ḥayvān-ı nāṭıḳ gibi* (M5[b]).

Fermān ber-dār ***vasf terkībi****dür. Ḳavl-i eṣaḥ üzre aṣlı ber-dārende-i fermāndur. 'Alāmet-i* ***ism-i fā'il*** *ki nūn ve dāl ve hādur, ḥaẕf olınup* ***mef'ūl*** *taḳdīm olınmaḳ ile fermān ber-dār oldı* (M7[b]).

Mürebbī'l-fużalā, fāżılları terbiye idicidür. Bu ma'nā üzre mürebbī ***ism-i fā'il****dür. Bu vechle daḫı ma'nā ḳābildür. Mürebbā'l-fużalā fāżıllaruñ terbiye olınmışdur. Bu taḳdīrce mürebbā* ***ism-i mef'ūl****dür bānuñ fetḥi ile* (M28[a]).

Ammā gāh olur ki bu żamīr merfū' olur bāzeşde olan żamīr gibi. ***İsm-i maṣdar****uñ āḫirine lāḥiḳ olan şın nefs-i kelimedendür ḫūriş ve reviş ve renciş gibi* (M9b).

Ḥālbuki sen ādemsin ve saña eṣer eylemez bu ***istifhām*** *olmaḳda cā'izdür ya'nī saña eṣer eylemez mi* (M120[a]).

Azıḳsız kimse adım yuḳarı ṭutmaz ya'nī meşye ḳudreti olmaz bu vechle daḫı ma'nā laṭīfdür murād ḥāṣıl itmez ol vaḳt kām olur kāf-ı 'Arabī ile murād ma'nāsına egerçi adım ma'nāsına olan daḫı ***ḳāf-ı 'Arabī*** *faṣīḥdür* ***kāf-ı fārisī*** *ile meşhūrdur* (M157[b]).

Belki andan evlādur ol cüvān bir pākīze-rūy maḥbūb ile keştīde idi. Bu taḳdīrce ger vāv ḳonmaḳ gerek ***kāf-ı 'Arabī'nüñ*** *ve rānuñ fetḥi ile ki keştī ma'nāsınadur deryā lafẓı bu ma'nāyı mü'eyyeddür* (M218[b]).

Mürd burda mürden ma'nāsına masdar-ı muraḫḫamdur. Maṣdaruñ isti'māli üç vech üzredür. Biri kendü ṣīġası üzredür āmeden ve reften gibi. Biri daḫı māzī ṣīġası üzredür

ki aña ***maṣdar-ı muraḫḫam*** *dirler ki iki ḳısmdur. Biri bu ki vāv-ı ʿāṭıfa ile istiʿmāl olunur güft ü şünüft gibi ki güften ve şünüften maʿnāsınadur* (M17[b]).

Biri daḫı bu ki ***vāv-ı ʿātıfa*** *ile istiʿmāl olınmaz. Āmed şüd gibi ki āmeden şüden maʿnāsınadur* (M17[b]).

Üçünci vech ***emr-i ḥāżır*** *ṣīġası üzre istiʿmāl olınur. Tek ü dü gibi ki tekīden ve dūyiden maʿnāsınadur* (M18[a]).

Hem-sāyenüñ şefāʿati ve minneti ile cennete gitmek yaʿnī cennete girmek pāy-ı merd-i şefīʿ maʿnāsınadur yā ***maṣdar-ı lāḥiḳ*** *olmaḳ ile şefāʿat maʿnāsına olur nitekim şefīʿ maʿnāsına Bostān'da vāḳiʿ olmışdur* (M146[b]).

Gülistān' da "Müşt-zen" ḥikāyetinde vāḳiʿ olmışdur ve bīḫ-i giyāhān ber āverden girift, ki ***müfredi*** *giyāhdur ve lebān dirler ki* ***müfredi*** *leb* (M6[a]).

Bizüm aḥvālümüz muʿcize iẓhār itdügümüz hemān ḳalḳıcı berḳ gibidür yāḫūd maʿnā böyle ola. Cihānuñ berḳi gibidür iki vechle bile ***ādāt-ı teşbīh****e maḥẕūfdur* (M104[b])

Ḫˇor ***vaṣf-ı terkībī****dür ekṣer maḥalde elif ile bile vāḳiʿ olur, ḫūn-ḫˇār ve ġam-ḫˇār ve bisyār-ḫˇār gibi* (M5[a]).

2.2.2. Söz Varlığı

Edebî metinlerin önemli hususiyetlerinden bir tanesi sahip oldukları söz varlıklarıdır. Araştırmacılar tarafından edebî, ilmî, sosyal ve kültürel yönleriyle araştırmaya konu edilen edebî eserlerin, hiç şüphesiz ilk ve belki de en dikkat çeken yönleri dil birikimleridir. Müellifleri tarafından hangi amaçla kaleme alınmış olurlarsa olsunlar tüm metinlerin öncelikli hedefi anlatılanın okuyucuya doğru ulaştırılmasıdır. Bilhassa şerhler gibi geniş kitlelere hitap eden ve nihaî amacı mevzu edilen eserin daha iyi anlaşılması olan eserlerde dil, diğer eserlere oranla daha baskın ve hassas bir hususiyettir. Herhangi bir şerh metninde binlerce kelimenin sözlük anlamlarıyla birlikte aktarılan dillerdeki eşanlamlılarını ve metin içinde kazandıkları bağlamsal/mecazi anlamlarını bulmak mümkündür. Bu noktada elbette şârihin eseri yazmadaki asıl amacı belirleyici olmaktadır. Örneğin amacı tasavvufî öğretileri aktarmak olan mana-metin odaklı bir şerhte dil ve gramer özellikleri geri planda

kalırken hedefi eserin bir dilden başka bir dile aktarılması olan bir şerhte dil özellikleri ön plana çıkacaktır. Özellikle dil öğretimini önceleyen ve şerhlerinde bir metnin Türkçeye nasıl tercüme edileceğini uygulamalı olarak gösteren şârihlerin şerhlerinde, manaya ve gramere dair izahlar geride tutulmuş, sade ve anlaşılır bir dil ile kısa açıklamalar yapılmıştır. Bu tür şerhlerde kelime kadrosu öğretici yönü ile ön plana çıkarken; mecaz, mazmun ve metaforlarla örülü tasavvufî bir metinde kelime manaları anlam örüntüsünü izaha yöneliktir.

Şem'î, eserleri teoride şerh pratikte tercüme bir şârih olarak Farsça bir metnin Türkçe'ye nasıl tercüme edileceğini uygulamalı olarak gösterirken, dil öğretimi bakımından yetkin eserler ortaya koymuştur. Gramatikal ve anlamsal açıklamalara fazla yer vermemiştir. Zira Şem'î, bir şârih olmasının yanında bir dil eğitmenidir. Şerhlerinde kullandığı usûlün ana hattını da hiç şüphesiz bu yönü belirlemiştir. *Şerh-i Gülistân*'da klasik şerh unsurlarına fazla yer vermeyen Şem'î, tercüme ağırlıklı şerhinde kısa açıklamaları tercih etmiştir. Buna bağlı olarak da söz varlığı açısından diğerlerine göre sınırlı bir eser ortaya koymuştur.

Kelime anlamlarını verirken hangi sözlüklerden yararlandığını belirtmeyen Şem'î, birçok kelimenin anlamını Türkçe karşılığıyla değil, Türkçede yaşayan Arapça veya Farsça eşanlamlısı ile vermiştir. Atasözü, deyim, kalıp ifade ve ikileme gibi unsurlara da eserlerinde sık rastlanmaz.

Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'da kullandığı kelime kadrosu, XVI. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin tipik özelliklerini göstermekle birlikte Arapça ve Farsçanın dil unsurlarından yeri geldikçe yararlanılmıştır. Bu çeşitlilik, hem şârihin klasik ilim geleneği içindeki konumunu hem de metnin öğretici ve açıklayıcı üslubunu destekler niteliktedir.

Kelime anlamlarını verirken sistemli ve tutarlı bir metot kullanmayan Şem'î, metnin akışına göre davranmayı tercih etmiştir. Kimi zaman kelime anlamlarını birebir vermiş kimi zaman da "*murād*" ve "*ma'nāsınadur*" gibi ifadelerle kelimenin metin bağlamındaki anlamını vermeyi tercih etmiştir.

Bu yönleriyle *Şerh-i Gülistân* söz varlığı bakımından her ne kadar kısıtlı ve sınırlı gibi görünse de hem şârihin ilk şerhi olması hem de yazıldığı dönemin dil hususiyetlerine dair fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir.

Şem‘î’nin *Şerh-i Gülistân*’ını söz varlığı açısından üç başlık halinde incelemek mümkündür:

1. Lügat Düzeyinde Söz Varlığı
2. Metin Düzeyinde Söz Varlığı
3. Atasözü, Deyimler, Tabirler

2.2.2.1. Lügat Düzeyinde Söz Varlığı

Şem‘î bazı kelimelerin anlamlarını verirken doğrudan lügat anlamlarını vermiş ve ayrıntı zikretmemiştir. Burada birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Atabek lüġaten Türkmāndur. Taṣarruf ehli dimekdür cümletü’l-melik ma‘nāsına (M13[a]).

Bār ya‘nī geçende bir ulu bāzergān sütūrundan düşdi yāḫūd pād yirine bār oḳuna bā-i ‘Arabī ile ma‘nā yük ulusı ve ṣāḥibi dimek olur bi-ḥasebi’l-lüġat (M161[a]).

Sübḥānallāh! Ben Ḥaḳ te‘ālā ḥażretini tenzīh iderüm lüġat ma‘nāsı budur ammā ma‘nāyı isti‘mālī ta‘accüb içündür ya‘nī ne ‘aceb ḥāl olur (M164[a]).

Ḳasīm, güzel yüzlü ma‘nāsınadur. Ḳasāmetden i‘tibār olınacak olur ise ḫalḳ ortasında ‘ilmi ḳısmet idici ma‘nāsınadur (M8[b]).

Anuñ sa‘ādeti dā’im olsun. Sa‘d bunda sa‘ādet ma‘nāsınadur (M14[b]).

Gürīz, büdd ma‘nāsınadur luġatda ammā lāzım olmayan nesne ma‘nāsına isti‘māl olınur. Nā-gürīz, lā-büdd ma‘nāsınadur luġatda ammā lāzım olan nesne ma‘nāsına isti‘māl olınur (M22[b]).

Devḥa luġatda şecer-i ‘aẓīm ma‘nāsınadur (M24[a]).

Sālār ulu ma‘nāsınadur (M161[a]).

Sub‘ yedide bir heft sub‘ tamām muṣḥaf ma‘nāsınadur (M192[b]).

Bu taḳdīrce ger vāv ḳonmaḳ gerek kāf-ı ‘Arabī’nüñ ve rānuñ fetḥi ile ki keştī ma‘nāsınadur deryā lafẓı bu ma‘nāyı mü’eyyeddür (M218[b]).

2.2.2.2. Şiir Düzeyinde Söz Varlığı

Şârih Şem'î, metin içerisinde açıkladığı kelimelerden bazılarına mana verirken şiir bilgisini de ortaya koyar. Genellikle kelimelerin tek anlamını verir ancak uygun gördüğü yerlerde metni daha anlaşılır kılmak için ikinci hatta üçüncü manalarına da yer verdiği olur. Bu tür açıklamaları yapmadan önce genellikle "murâd", "ya'nî", "bunda…. ma'nâsınadur" gibi kalıp ifadelerle şerhe başlar ve "ma'nâ böyle dahı câ'izdür", "bu vechle dahı câ'izdür / mümkindür" gibi ifadelerle anlamın uygunluğuna dikkat çeker ve sözünü tamamlar.

'Ahd ü ḳavl ve ḳarār u yemīn ve vaṣiyyet ü fermān ve ḥıfẓ u sıyānet ve zamān ma'nāsına gelür. Ammā bunda ma'nā-yı āḫar murāddur (M15[b]).

Tā şebī be-būstān, tā ki bir gice bostānda bā-yekī ez-dūstān, dostlardan biri ile yekīden murād bunda yuḳarıda tā yekī ez-dūstānda olan kimse olmaḳ ẓāhirdür (M23[a]).

Sirācu'l-milleti'l-bāhire, rūşen ve ġālib milletüñ çerāġıdur ya'nī anuñ ile rūşen olur. Millet-i bahīreden murād ehl-i İslām'dur. *Cemālü'l-enām,* ḫalḳuñ cemīlidür. *Mefḫarü'l-İslām,* İslām'uñ mefḫarıdur (M26[a]).

Sa'dī āzāde düşmiş ya'nī tevāżu' idici bir āzādedür ki kimse ile ḫuṣūmeti yoḳdur. Bunda üftāde tevāżu' idici ma'nāsınadur (M31[b]).

Zīrā sencileyin çoḳ kimseyi besledi ve terbiyet ve ri'āyet eyledi daḫı 'āḳıbet helāk eyledi bu vechle de ma'nā mümkindür. Çoḳ kimseyi sencileyin ma'nā-yı evvel ile ma'nā-yı ṣānī beyitde muḫālefet bu ḥuṣūṣdadur (M38[a]).

Ve sebze-i gülistān-ı izāreş, ve ol cüvānuñ 'izārı gülistānınuñ sebzesi ya'nī ḫaṭṭı nev-demīde tāze yitmiş idi (M44[a]).

'Acemlerüñ 'ādetidür 'alemi omuza düşürürler bu söz aña göredür. 'Alem bunda sancāḳ ma'nāsına degüldür ṭamġa ma'nāsınadur ki cāmelere baṣarlar (M99[a]).

Bir vaḳt a'lā ve bülend ṭārem üzre otururum ṭāremden murād bunda felekdür mecāzā ya'nī gāhī felek üzre belki andan bülend mekān üzre cülūs iderüm (M104[b])

Eyitmişlerdür endekī-i cemāl, cemāl azlıġı bih ez-bisyārī-i māl, māl çoḳlıġından yegdür bu vech daḫı cā'izdür azıcuḳ cemāl bir vāfir māldan yegdür bu veche üzre maġza i'tibār olınmaz ammā bunda ma'nā-yı evvel evlādur (M168[a]).

Fi'l-cümle imkān-ı muvāfaḳat nebüved, muḥaṣṣal-ı kelām muvāfaḳata imkān olunmadı ve be-müfāraḳat encāmīd, muvāfaḳata irişdi bu vechle daḫı maʿnā cā'izdür müfāraḳat ile āḫir oldı yaʿnī irişdiler (M223[a]).

Benüm lemmemi limmi kişinüñ başından çekeler yine ṣarḳan ṣaçdur ammā bundan muṭlaḳā ṣaç u ṣaḳal murāddur gūyā Ḥażret-i Şeyḫ bu beyt ile kendüsine ḫiṭāb ider (M225[b]).

Dir ki benüm vardur baṭık ṭūfāndan ne bāki vardur bu vechle daḫı maʿnā mümkindür baṭa ṭūfāndan ne bāk vardur ḥāṣıl-ı maʿnā baṭık ṭūfāndan ḫavfı olmaduġı gibi ġanīnüñ daḫı yoḳluḳdan ḫavfı yoḳdur (M255[b]).

Düşmānı ki tīr ile helāk eylemek mümkindür bu vechle daḫı maʿnā cā'izdür düşmānı ki tīre dikmek yaʿnī helāk eylemek mümkindür bu iki maʿnā maʿnāda birdür (M260[b]).

2.2.2.3. Atasözü, Deyimler, Vecizeler

Şem'î, *Şerh-i Gülistân*'da şerh ettiği kimi beyitlerde vermek istediği anlamı güçlendirip pekiştirmek amacıyla atasözü, deyim ve veciz ifadelerden faydalanmıştır. Metne dahil ettiği bu ifadeler genellikle beytin verdiği anlama paraleldir. Sınırlı sayıda olan bu ifadeler, Şem'î'nin bilgi birikimi ve dili kullanmadaki yetkinliğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Zira mecaz anlam taşıyan ifadeleri herhangi bir edebî metnin içinde anlam akışına uygun şekilde, söz yerine geldikçe kullanabilmek Şem'î'nin neden saray çevresinde Farsça muallimliği yaptığını göstermesi bakımından da mühimdir.

Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'da kullandığı atasözü ve veciz ifadelerden örnekler iki alt başlık halinde şu şekilde örneklendirilebilir:

2.2.2.3.1. Arapça Veciz İfadeler

Eger su'āl olınursa ki beytden mefhūm olan budur ki hergiz kimse ḳādir olmaya. Āyet-i kerīmeden mefhūm olan budur ki ba'ż-ı kimse ḳādir ola. Eyleye ikisinüñ mā-beyninde taṭbīḳ ne vech ile olur aña cevāb [1] « اَلنَّادِرُ كَالْمَعْدُومِ » dur (M4[b]).

Ḳanda ḳaldı ki anuñ 'ışḳına vuṣūl bulmış olalar. K'ān-rā ki ḫaber şüd ḫaberī bāz neyāmed, zīrā ol kimseye ki ḫaber oldı ya'nī vāṣıl-ı ḥaḳ oldı. Ol kimseden bir ḫaber girü gelmedi. Ḳanda ḳaldı ki da'vī eyleye. [2] « مَنْ عَرَفَ اَلْحَقَّ كُلُّ لِسَانِهِ » (M12[a]).

Ki hergiz anuñ meşaḳḳatinden mevtden ġayrı ile ḳurtılmaḳ mümkin degüldür.

[3] « لَيْسَ اَلْخَسُودُ رَاحَةً » (M48[b]).

Çünki ḥāl böyledür pes sen daḫı luṭf eyle ki bīgāne senüñ ḫalḳa be-gūşuñ ola.

[4] « إِنَّ اَلْإِنْسَانَ عَبْدُ اَلْإِحْسَانِ » (M49[b]).

Ḥażret-i Şeyḫ tābe ş̱erāhū bu ebyāt ile iş'ār u işāret ider ki ol dervīşi pādişāha maḥallinde arż itmediler ve illā pādişāh bī-ḥużūr olup añı iḥsānından maḥrūm itmez idi.

[5] « لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ » (M57[b])

Anuñ sözini senüñ ḥaḳḳuñda acı istemez iseñ anuñ aġzını ḫurdī nesne ile ṭatlu eyle [6] « مَنْ عَذُبَ لِسَانُهُ كَثُرَ إِخْوَانُهُ » (M77[b]).

Her çi dervīşānend, senüñ ziyāretüñe gelenlerden anlar ki dervīşlerdür īşān-rā vāmī bidih kalīl ü ke̱şīr anlara bir ḳarż vir ve her çi tüvāngerānend, ve anlar ki ġınālardur ez-īşān çīzī bi-ḥ̌āh, anlardan bir nesne ḳarż iste ki dīger gird-i tü negerdend, ki girü senüñ

[1] Az olan yok hükmündedir.
[2] Kim ki hakkı bildi tüm lisanı bildi.
[3] Haset edene huzur yoktur.
[4] İnsan iyilik ve ihsanın kölesidir.
[5] Her makama uygun bir söz vardır.
[6] Diline eziyet edenin yani dili tatlı olanın dostu çok olur.

etrāfuña ṭolanmazlar ve yanuña gelmezler bu vechle daḫı cā'izdür ki girü senüñ eṭrāfuña ṭolanmayalar ve yañuna gelmeyeler [1] « فَإِنَّ الْقَرْضَ مِقْرَاضُ المَحَبَّةِ » (M134[b]).

Tā ki helāk olduñ ne olaydı ḳarınca uçmayaydı zīrā uçmaḳ anuñ helākine sebebdür ne olaydı senden daḫı ḳudret ve ḥükm ṣāḥibi olmayaydı [2] « وَ مِنَ الْعِصْمَةِ أَنْ لَا تَقْدِرَ » (M156[a]).

« المعلم كاذهب والمتعلم كالفضنت والباقى كالمهج» *Öğretmen altın gibidir, öğrenci gümüş gibidir, geri kalanlar ise saman gibidir* (M167[b]).

Ġarīb içün ġarībden ġayrı mūnis yoḳdur ya'nī ġarībüñ mūnisi yine ġarībdür ki

[3] « اَلْجنسُ إِلَى اَلْجنسُ يمِيلُ » (M176[a]).

Zīrā ṣabr egerçi acıdur ammā şīrīn yimiş ṭutar ya'nī fā'idesi vardur

[4] « كُلُّ مر دَوَاءٌ » (M66[a]).

[5] « مَنْ خَدَمَ خُدِمَ » (M80[b]).

2.2.2.3.2. Türkçe Deyimler ve Veciz İfadeler

Būy-ı gülem çünān mest kerd, gülüñ rāyiḥası beni ancılayın ***mest eyledi*** *ya'nī aḳlumı zā'il itdi ki dāmenem ez-dest bireft, ki ḫayretden dāmenüm elümden gitdi ki kendümi bilmez oldum* (M11[b]).

Ki el-kerīmü iẕā 'ahd-i vefā, ki kerīm ḳaçan bir nesneye 'ahd itse ya'nī va'de eylese vefā ider ***'ahdinden dönmez*** *eyleyesin* (M25[a]).

Faṣlī dü hemān rūz, bir iki faṣl hemān ol gün ittifāḳ der-beyāż üftād, ittifāḳ beyāża düşdi ya'nī va'du'l-kerīm-i deynün, ḥasebince hemān ol gün şürū' idüp bir iki faṣlı ***beyāża getür****düm* (M25[b]).

[1] Çünkü borç muhabbete makastır.
[2] Bazen ismet (korunmuşluk), bir şeyin sana kader olarak yazılmamasıdır.
[3] Cins, cinse meyleder.
[4] Bütün acılar devadır.
[5] Hizmet eden hizmet görür.

Melik ez-īn süḫan derhem keşīd, pādişāh ikinci vezīrüñ bu sözinden yüzini bir yire çekdi yaʿnī vezīre bī-ḥużūr olup ***yüzini burtardı*** (M37[a]).

Ḫalḳ ez-mekāyid-i ẓulmeş, ḫalḳ ol pādişāhuñ ẓulmi keydlerinden der-cihān bireftend, cihāna gitdiler ve ez-ḳurbet-i cevreş, ol pādişāhuñ cevrinüñ şiddetinden ve kesretinden rāh-ı ġurbet giriftend, ***terk-i diyār idüp*** *ġurbet yolını ṭutdılar* (M49[a]).

Ḳulaġuñdan penbeyi ṭaşra getür ve ḫalḳuñ dādını vir yaʿnī ***güş-ı dilden ġaflet penbesini çıḳar*** *ve ḫalḳa ādl u dād eyle ki sańa ʿuḳbāda fā'idelü budur* (M55[a]).

Bā-ū be-cān cüvān-merdī netüvān kerd, ol pādişāha cān ile cüvānmerdliḳ eylemek mümkin degüldür yaʿnī anuñ yolında ***terk-i ser eylemek*** *maʿḳūl degüldür* (M59[a]).

Ez-īn bīş, bundan ziyāde rīş u derüneş-rā, anuñ göñlinüñ cerāhatini be-nāḫun-ı melāmet, melāmet ṭırnaġı ile ḫırāşīden ṭırmalamaḳ ve nemek pāşīden, ve ***anuñ üzerine ṭuz ṣaçmaḳ*** *yaʿnī aña cefā idüp ḫāṭırunu perīşān itmegi maʿḳūl görmedüm* (M67[a]).

Tā ki ḫiẕmet ile arḳanı iki ḳat eylemeyesin yaʿnī belā ve ***meşaḳḳat çekmeyesin*** (M91[a]).

Eger beni helāk idesin ve eger cürmümi bağışlayasın yüzüm ve başum āsitānuñ üzredür yaʿnī hergiz senden ***yüz çevirmem*** (M97[a]).

Mevcūd olan şeyüñ ġamını ve maʿdūm olan şeyüñ perīşānlıġını ṭutmazam yaʿnī dünyā içün aṣlā ***ġam yimezem*** (M109[b]).

Kör olmaḳ yegrekdür āftāb siyāh olmaḳdan zīrā ***ẓarār-ı āmdan ẓarār-ı ḫāṣ evlādur*** (M49[a]).

Babañ bostānı ṣatılmış yegdür yaʿnī anlaruñ ḫāṭırı bostānuñ ṣatılması ile mütesellī itmek mümkin ise ṣatılmaḳ yegdür. Zīrā ***bostāndan dostān lāzım ve evlādur*** (M88[b]).

Her ne ki sarāy esbābıdur yanmış yegdür zīrā ***sarāy ve māl ele girer ammā yār-ı ṣādıḳ ele girmez*** (M89[a]).

El-fāḳīrü lā yemlikü, ve kimseye memlūk degüldür yaʿnī ***fāḳīr dünyāda ne mālik ve ne memlūkdur*** (M107[b]).

Āhenden düzilmiş mīḫ ṭaşa batmaz ya'nī ***siyeh-dil[e] naṣīḥat eylemek ṭaşa mīḫ āhenīn batmaġa beñzer*** (M111[b]).

Taḥḳīḳ her 'usr ile yüsr ve her ġam ile sürūr vardur (M121[b]).

Alnı açılmış olan kimsenüñ işi aşaġa baġlanmaz ya'nī ***ḫande-rūy olanuñ maḳṣūdı ḥāṣıl olur*** (M152[a]).

Şöyledür bir serkeş ve bir ḥürmet isteyici ya'nī ***iki 'āḳil biri biri ile ceng itmedügi gibi bir 'āḳil cāhil ile ceng itmez*** (M183[b]).

2.2.3. Kitabî Malzeme

Yazma eserlerde metnin akışı içerisinde yer alan kitabî malzemeler, o eserin sanatsal değerini belirler. Bir eser ithaflar, göndermeler, kaynak gösterimler ve edebî sanatlar gibi unsurlar açısından ne derece zenginse edebî kıymet bakımından da o derece önemlidir. Söz konusu unsurların metinde kullanımı ve üslup içerisindeki işlekliği bir yandan metnin estetiğini beslerken diğer yandan müellifin edebî yetkinliğini de ortaya koyar. Metni salt bir yazılı metin olmaktan çıkaran kitabî malzemeler, metne "eser" değeri kazandıran en önemli unsurlardır.

2.2.3.1. Coğrafî Malzeme

Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ında bazı yerlerin adı geçmektedir. Şârih çoğu yer adını sadece lafzî olarak geçirirken bazı yer isimleri ile ilgili derkenarlarda tek cümlelik bilgiler vermiştir.

Eserde adları geçen yerlerden bazıları şunlardır:

Yekī ez-müsta'ribān-ı Baġdād, ***Baġdād*** *müsta'riblerinden birine pürsīdend, su'āl eylediler ki mā teḳūlü fi'l-mürd, ki emredler ḥaḳḳında ne dirsin güft lā ḫayra fīhim, ol müsta'rib eyitdi aṣlā anlarda ḫayr yoḳdur* (M199[b]).

Güft, ol nedīm eyitdi: Men ū rā 'ıyd-ı aḍḥā, men anı ḳurbān bayramında der-Baṣra dīdem, ***Baṣra*** *şehrinde gördüm* (M87[b]).

Kāfir dilenmek ḫavfından ***Çīn*** *memleketine gider ya'nī cenk itmeyüp ḳaçar* (M134[b]).

Der-Cāmi‘-i ***Dımışḳ****, Şām Cāmi‘i’nde ki murād Cāmi‘-i Benī Ümeyye’dür* (M54[a]).

Ṣayyād-ı bī-rūzī naṣībsiz ṣayyād der-Dicle māhī negīred ***Dicle ırmaġı****nda māhī ṭutmaz ve māhī-i bī-ecel der-ḥüşkī nemīred ve ecelsiz māhī ḳurıda ölmez* (M276[a]).

*Sālī çend der-****diyār-ı ‘Arab*** *būd, ol ṭabīb bir nice yıl ‘Arab diyārında oldı* (M147[a]).

Çünki Ka‘be-i şerīf ḥācet ḳıblesi oldı ya‘nī ḥācetler ḥāṣıl olıcaḳ yir oldı. Ol sebebdendür ki ***Iraḳ diyārı****ndan bu ḳadar meşaḳḳat ile ḫalḳ anı görmege ve ziyāret itmege giderler* (M69[b]).

Ber-ḥālet-i men raḥmet āverd, ol re’is çünki beni ol belāda gördi benüm ḥālüm üzre teraḥḥum getürdi ve be-deh dīnār, ve on dīnār ile ez-ḳayd-ı Frengem ḫalāṣ kerd, Frengüñ ḳaydından beni ḫalāṣ eyledi ve bā-ḫod be-Ḥaleb bürd, ve beni kendüsi ile ***Ḥaleb*** *şehrine iletdi* (M126[b]).

Binā berānest, bu ḫuṣūṣ anuñ üzre mebnīdür ya‘nī sebebi oldur ki ṭāife-i ḥukemā-yı Hind, ki ***Hind*** *‘āḳillerinüñ bir bölügi der feżā’il-i Büzürcmihr, Büzürcmihr’üñ fażīletlerinde süḫan mī-güftend, söz söylediler ya‘nī baḥṣ eylediler* (M30[a]).

Ez-süḫanhā-yı perīşān güften, perīşān ve nā-ma‘ḳūl sözler söylemekden böyle diyü ki fülān enbāzem, ki fülān şerīküm be-Türkistānest, ***Türkistān****dadur ve fülān biżā‘at be-****Hindūstān****, ve fülān metā‘um Hindūstān’dadur* (M160[b]).

Şāhidī mī-fürūşem velī ne-der-Ken‘ān, maḥbūblıḳ ṣatarum ammā Ken‘ān’da degül ya‘nī ***Ken‘ān’****da Yūsuf gibi maḫbūb vardur* (M32[a]).

Be-cāmi‘-i Kūfe der āmedem, ***Kūfe****nüñ cāmi‘ine geldüm ya‘nī girdüm* (M158[a]).

Der-ān müddet, ol zamānda merā bā-ṭā’ife-i yārān, bir bölük dostlar ile baña ittifāḳ-ı sefer-i ***Mekke*** *üftād, Mekke seferinüñ ittifāḳı düşdi ya‘nī Ka‘be’ye göçmek vāḳi‘ oldı. Çün ez-ziyāret-i Mekke bāz āmeden, çünki Mekke ziyāretinden girü geldüm* (M66[a]).

Ḥārūnü’r-Reşīd-rā çün mülk-i Mıṣr, Hārūnü’r-Reşīd’e çünki ***Mıṣr*** *mülki müsellem şüd, müsellem oldı ya‘nī żabṭ eyledi. Güft, Hārūnü’r-Reşīd eyitdi: Be-ḫılāf-ı ān ṭaġī, ol ṭaġīnün körligine ki murād Fir‘avun ‘aleyhi’l-la‘nedür* (M92[a]).

*Şenīdem ki īn cā ʿaẓīm ḳıymet dāred, işitdüm ki kükürd anda ziyāde [M161a] ḳıymet ṭutar ve ez-ān cā kāse-i Çīnī be-**Rūm** āverem, ve oradan Çīn kāsesini ki murād faġfūrīdür Rūm'a getürem ve dībā-yı Rūmī be-Hind berem, ve Rūm'uñ dībāsını Hind'e iledem* (M161[a]).

*Ez-süḫanhā-yı perīşān güften, perīşān ve nā-maʿḳūl sözler söylemekden böyle diyü ki fülān enbāzem, ki fülān şerīküm be-Türkistānest, **Türkistān**dadur* (M160[a]).

*Ve pulād-ı Hindī be-Ḥaleb, ve Hind'üñ pūlādını **Ḥaleb**'e iledem ve âbgīne-i Ḥalebī be-Yemen, ve Ḥaleb'üñ ṣırçāsını Yemen'e iledem ve bürd-i Yemānī be-Pārs ve Yemen'üñ bürdini Fārs'a iledem ve ez-ān pes terk-i ticāret künem, ve andan soñra ticāreti terk eyleyem* (M161[a]).

*Ki feylesūfān-ı Yūnān, zīrā **Yūnān** memleketinüñ feylesūfları güfteend eyitmişlerdür* (M220[b]).

Şemʿî'nin metinde ismini andığı diğer yer isimleri ise şöyledir:

Âdîne Mescidi (M215[a]), Baʿalbek Camii (M105[a]), Devlet-i Kâhire (M26[a]), Diyâr-ı Bekr (M223[b]), Diyâr-ı Mağrib (M230[b]), Diyâr-ı Maşrık (M95[a]), Fırat Irmağı (M129[b]), Gûr Sahrası (M161[a]), Hemedân (M211[b]), Horasan (M38[a]), İskenderiyye (M153[a]), Karaman (M111[a]), Malatya (M87[b]), Şehr-i İstanbûl (M289[b]), Zevzen (M76[b]).

2.2.3.2. Kültürel Malzeme

Edebî eserleri içinde var oldukları toplumun sadece edebî birikimi olarak değerlendirmek, söz konusu eserlerin tarihî, kültürel ve toplumsal işlevlerini göz ardı etmek olur. Bu metinlerin, ortak kültürel hafızanın taşıyıcısı oldukları unutulmamalıdır. Okuyucusuna eserin yazıldığı döneme dair âdetler, inanışlar, gündelik hayattan izler vb. gibi konularda fikir veren bu metinler, dönemin zihniyetini, toplumsal yapısını ve değerler dünyasını yansıtırlar. Bu yönleriyle tarihî ve sosyolojik bir belge niteliği kazanarak, yalnızca estetik bir metin olmanın ötesine geçerler.

Şerh-i Gülistân içerisinde XVI. yüzyıla ait âdetlere, inanışlara ve gündelik yaşamdan izlere rastlanmaktadır. Bu kültürel malzeme okuyucusuna eserin yazıldığı dönem ve Osmanlı coğrafyasının ortak kültürüne dair fikir vermektedir.

Metinde rastladığımız kültürel malzeme unsurlarından bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Bir maḥbūbuñ elinden benüm elüme irişdi gilden murād bunda kildür ʿavratlar anı başlarına sürerler Acem'de gövdelerine bile sürerler ammā Rūm'da ʿaybdur. Meger bir maḥbūb kendüsi içün ḥammāma gil getürmiş ki sürüne andan bir miḳdār Ḥażret-i Şeyḫ'e virmiş (M13[b]).

Anuñ ʿacūzı añа ṣandal sürer idi ẓann ider idi ki ṣandaluñ añа fāʾidesi ola ṣandal ḫod ṣadāʿ ve ḥarāret içün eyüdür ki defʿ ider (M221[a]).

Görmez misin ḳaṣṣārlar nā-pāk cāme pāk olsun diyü ṭaş üzre ururlar (M63[a]).

Pādişāhlar ve ṣāḥib-devletler gibi başuñ üzre tāc ve omuzuñ üzre ʿalem ḳo yaʿnī ṭamġalu ve ʿalemlü ḳaftān key. ʿAcemlerüñ ʿādetidür ʿalemi omuza düşürürler bu söz añа göredür. ʿAlem bunda sancāḳ maʿnāsına degüldür ṭamġa maʿnāsınadur ki cāmelere baṣarlar (M99[b]).

Püser naʿra bized, ol püser çünki bu ḥāli gördi bir naʿra urdı ve güft, daḫı eyitdi: Ey merdān bi-kūşīd, ey merdān çalışıñuz ve ġayret idiñüz tā cāme-i zenān nepūşīd, tā ʿavretler libāsını giymeyesiz zīrā cenkden ḳaçmaḳ merdlere ʿaybdur (M41[a]).

Sūdmend ü ḫaṭarnāk, fāʾidelü ve ḫaṭarlu yā genc ber-girī, yā budur ki genc ḥāṣıl idersin yā der ṭılısm bimīrī, yā budur ki ṭılısmda olursın ṭılısm define üzre olan ṣūrete dirler (M67[a]).

Muṣḥaflaruñ varaḳları üzre ṭāvūs ḳanadını gördüm zīrā sabīlerüñ ʿādetidür münaḳḳaş olduġından ötri iʿtibār iderse muṣḥafları içinde ḳorlar (M168[a]).

Ādetdür ki bende āzād itmege mālik ve ḳādir olan kimseler Luṭflarından pīr ḳulı azād iderler (M144[a]).

Bir ḳurı ʿavret ṣaçını siyāh eylemiş idi nitekim ʿavretlerüñ ʿādetidür (M194[a]).

Ḥaḳ teʿālā ḥażreti dıraḫtlara yaşıl varaḳ ḳaftanını giydürmişdür nitekim pādişāhlaruñ ʿādetidür ki ol günde ekābir ü aʿyāna ḫilʿat iḥsān iderler (M6[a]).

Baş altına ṭaş ḳoyup uyumaḳ mümkin ve ḳābildür (M180[b]).

Abanosdan aġaçdan düzilmiş çevgānuñ ḫamında fil üstüḫᵛānından düzilmiş ṭop gibi idi (M215[a]).

Ve şebeh ve ṣarı boncuḳ yāḫūd şebeh didükleri bir siyāh nesnedür ki ḫalḳ ortasında meşhūrdur. Murād ol olsa. Bu maʿnā daḫı cāizdür. Der-bāzār-ı cevheriyān, cevher-fürūşlar bāzārında cevī neyāred, bir arpa getürmez yaʿnī bir arpa miḳdārı iʿtibārı yoḳdur ve kimse bir arpaya almaz (M31[b]).

Ḳadeḥī berf-āb der-dest girifte būd bir ḳadeh ḳarlu ṣu elinde ṭutmış idi ve şeker der-ān rīḫte ve anda şeker dökmiş idi ve be-ʿaraḳ der-āmiḫte ve anı ʿaraḳ ile ḳarışdurmış idi ve şeker der-ān rıḫte ve andan şeker dökmiş idi ve be-ʿaraḳ ber-āmiḫte ve anı ʿaraḳ ile ḳarışdurmış idi yaʿnī gül-āb ile teʿbiye olınmış şeker şerbeti getürdi (M204[b]).

Tü rā hᵛāb-ı nīm-i rūz, saña cemīʿ ʿibādetlerden öyle namāzına ḳarīb vaḳtde uyumaḳ ṣevāblurekdür. Ol ḳaylūledür ki nevm-i sünnetdür ʿibādet olması bu vechledür. Tā der-ān yek-nefes ḫalḳ-rā neyāzārī, tā ki ol bir nefesde ḫalḳı rencīde itmeyesin (M56[a]).

2.2.3.3. Edebî Malzeme

Şerh metinleri özleri itibarıyla açıklama ve yorumlama odaklıdırlar. Bu açıklamalar yapılırken edebî gelenek içerisinde yer alan unsurlar hakkında bilgi vermek kaçınılmazdır. Zira Klasik edebiyatın ifade dünyası izâha muhtaç remiz ve mazmunlarla örülüdür. Şârih, eseri yorumlarken Klasik edebiyatın yerleşik hayal dünyasını ve mazmun sistemini açıklarken aslında geleneği bir kez daha kurar. Her açıklama ve yorumda hem metni hem de anlam dünyasını oluşturan unsurları yeniden üretir. Bu açıdan şerh salt bir açıklama değil bir bakıma geleneğin yeniden inşasıdır diyebiliriz.

Çok sayıda klasik eseri şerh etmiş bir şârih olarak Şemʿî de zaman zaman metinlerindeki edebî unsurları açıklamış, onlar hakkında bilgi vermiş ve eser bağlamında yorumlamıştır. Her ne kadar *Şerh-i Gülistân* bir tercüme-şerh olsa da Şemʿî uygun düşen yerlerde kısa bilgiler vermekten geri durmamıştır.

Mecrūḫlaruñ yaʿnī dil-rīş ʿāşıḳlaruñ yarası üzre nemek ziyāde ider nemekīn münāsebeti ile nemek ẕikr-i laṭīfdür ḥāṣıl-ı maʿnā benüm maḥbūbum çünki bu ḥālet ile tebessüme gele ʿāşıḳlaruñ maḥabbeti ve ṣuverini ziyāde ider (M203[a]).

Zīrā ol kimse ṭuzı eli üzre ṭutar ve ben mecrūḥ ʿużvum üzre ṭutarum yaʿnī sā'ir ʿāşıḳlaruñ ʿışḳı benüm ʿışḳuma nisbet eli üzre olan ṭuz ile mecrūḥ ʿużv üzre olan ṭuz gibidür ki el andan elem çekmez ammā mecrūḥ ʿużv ziyāde elem çeker (M211[b]).

ʿĀşıḳlar maʿşūḳuñ depelenmişleridür (M211[b]).

Bir vaḳt aʿlā ve bülend ṭārem üzre otururum "ṭārem"den murād bunda felekdür mecāzā yaʿnī gāhī felek üzre belki andan bülend mekān üzre cülūs iderüm (M104[b]).

Eger zer ṭutar iseñ yaʿnī zerüñ var ise ol vaḳt ḳuvvete muḥtāc degülsün zīrā altun ile cemīʿ mühimmāt ḥāṣıl olur müşt-zenden murād zūr-bāz idügi bu beytden ziyāde rūşendür (M171[b]).

Eyitdüm ki birḳaç nefesi murādum ile yuḳarı getürem yaʿnī ʿömr sürem ve āsūde-ḥāl olam (M219[b]).

Ammā buña murād ādemoġlıdur ḳudret ve faż̄ilet ile dükelisinden geçdi yaʿnī ziyāde oldı bu maʿnā daḫı laṭīfdür ḳudret ve faż̄iletde bu maʿnāya göre bitmeginde olan bāḳī maʿnāsına olur (M268[a]).

Ḥaḳ teʿālā ḥażreti çiçek külāhını anlaruñ başı üzre ḳomışdur ve ʿuṣāre-i nāyī, ve bir nevʿ kamışuñ ṣıḳındısı bu maʿnā-yı nāydan murād şeker kamışı olduġı taḳdīrcedür. Be-ḳudret-i ū şehd-i fāiḳ şüde, ol Allāh'uñ ḳudreti ile aʿlā vü leẕīẕ şeker olmışdur. Bu maʿnā daḫı cā'izdür (M7[a]).

2.2.3.4. Musikî Terimleri

Güzel sanatlar içinde hemen her insanın ilgisini çeken musikî, edebî eserler için de oldukça önemlidir. Özellikle divanlarda musikî terimleri, beste ve çalgılar tevriye ve tenasüp yapmak amacıyla kullanılmıştır[1].

Şârih Şemʿî de metin içerisinde yeri geldikçe bu terimlerden çeşitli amaçlarla istifade etmiş bazıları hakkında tek cümlelik bilgi vermiş, bazıları ile ilgili kendi değerlendirmesini kaydetmiştir.

[1] Mahmut Kaplan, *Divandan Seslenen Bilge Şair,* Öncü Kitap, Ankara, 2009, s.131

Lîkin ol câhil bilmez ki Ḥicāza mensūb olan ṣadā ya'nī ***Ḥicāz*** *perdesi Ḥicāz on iki maḳāmdan bir maḳāmuñ ismidür* ***'Uşşāḳ*** *ve* ***Ṣıfāhānī*** *gibi* (M272[a]).

Eger 'Uşşāḳ ve Ṣıfāḥān ve ger Ḥicaz perdesidür ya'nī bu üç maḳāmdan ser-āġāz iderse de ki bunlar laṭīf ve maḳbūl maḳāmlardur (M115[b]).

Ḳopuz *muṭribüñ elinden ḳaçan güş-māl yir ya'nī yimez zīrā aṣlā añа iḥtiyāc ḳalmaz* (M118[a]).

Göçmek ***kūs****ını çaldılar ve yükini düzmedi ya'nī ġafleti terk idüp āḫiret tedārikinde olmadı* (M17[a]).

Ol ***muṭrib*** *ḳabīḥ ve nā-sāz āvāzı ile bizüm beynümüzi iltdi ve kendü boġazını yırtdı. Bu sözler Şeyḫ Sa'dī ḥażretine ṭa'n iden kimse cānibindendür ki Ḥażret-i Şeyḫ anuñ aġzından beyān ider* (M114[b]).

2.2.3.5. Tarihî ve Mitolojik Malzeme

Kültürler arası temas, tarih boyunca toplumların birbirinden beslenmesini sağlamıştır. Farklı coğrafyalarda ortaya çıkan düşünce, sanat ve edebiyat ürünleri, diğer kültürlerle karşılaştıkça zenginleşmiş ve dönüşmüştür. Bu etkileşim kültürel kimliklerin daha dinamik ve çok katmanlı hâle gelmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle edebî metinler ait oldukları coğrafyanın ve dönemin sınırlarını aşarak evrensel bir anlam alanı kurmuşlardır.

Türk edebiyatı, İslâmiyet'in kabulünden sonra aynı medeniyet dairesindeki Arap ve Fars edebiyatıyla bir "maya"lanma sürecine girmiştir[1]. İlk etapta bir kültürel karışım gibi algılanan bu durum zamanla kendisine has bir duyuş ve ifade tarzı olan özgün bir edebiyatın oluşmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu edebiyatlarla kurulan yoğun temasın etkisiyle pek çok ortak yazınsal unsur müellifler tarafından kullanılmıştır. Klasik edebiyat literatürüne dahil hemen eserde karşımıza çıkan bu ögeler, metinlere estetik zenginlik katmanın yanı sıra okuyucuya kültürel bağ kurma imkanı da vermektedirler.

[1] Osman Horata, Kalsik Türk Edebiyatının Yerlilikle İmtihanı, *Klasik Türk Edebiyatında Yerlilik*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 125.

Şem‘î’nin *Şerh-i Gülistân*’ında da Arap ve bilhassa Fars edebiyatına dair edebî unsurlar karşımıza çıkmaktadır. Şem‘î tercüme odaklı bir şerh usûlü tercih ettiğinden hemen hiçbir konuda teferruatlı izahlar yapıp bilgi vermemiştir. Bir ya da birkaç cümle ile yetinmiştir. Fakat metnin tamamında göndermeler yoluyla andığı isimler şârihin bilgi birikimini göstermesi bakımından mühimdir. Peygamberler tarihi, dinler tarihi, Arap tarihi ve İran mitolojisiyle ilgili göndermeler tarihî ve mitolojik malzeme olarak kabul edilebilir.

2.2.3.5.1. Peygamberler Tarihi

Şem‘î metin içerisinde bazı peygamber isimlerini sadece lafız olarak anıp bu peygamberlerle ilgili olaylara göndermeler yapsa da bazı peygamberlerle ilgili daha ayrıntılı izahlarda bulunmuştur.

Muḥammed Muṣṭafā, *bu evṣāf ile mevṣūf ve bu elḳāb ile maʿrūf olan Muḥammed Muṣṭafā’dur ʿaleyhi’s-selām, Allāh’uñ ṣalātı ve selāmı anuñ üzerine olsun. Allāhümme erzaḳnā şefāʿat’ün yevmi’l ḳıyāme şefīʿün muṭāʿun nebiyyün kerīm, Şefīʿ, ḳıyāmet güni ḫalḳa şefāʿat idicidür. Muṭāʿ, iṭāʿat olınmışdur yaʿnī ḫalḳ aña muṭīʿ olup nübüvvetini ḳabūl itmişlerdür. Nebī, peyġamberdür yaʿnī Ḥaḳ teʿālā ḥażretinden ḫalḳa ḫaber getüricidür yāḫūd maʿnā böyle ola. Cemīʿ-i ḫalḳdan refīʿdür. Kerīm, kerem idicidür. Ḳasīm, cesīm, vesīm, besīm. Ḳasīm, güzel yüzlü maʿnāsınadur. Ḳasāmetden iʿtibār olınacak olur ise ḫalḳ ortasında ʿilmi ḳısmet idici maʿnāsınadur* (M8[b]).

Ne ḫavf deryā mevcinden ol kimseye ki ***Nūḥ*** *peyġamber ʿaleyhi’s-selām anuñ mellāḥı ola* (M8[b]).

Kenʿān, maḥbūblıḳ ṣatarum ammā Kenʿān’da degül yaʿnī Kenʿān’da ***Yūsuf*** *gibi maḫbūb vardur. Anda dilberlik ṣatmaġa ḳādir degülüm zübde-i kelām naḫl-bendler bostānda naḫl-bendlik ṣatmaġa ḳādir olmaduḳları gibi ve maḥbūblar Kenʿān’da Ḥażret-i Yūsuf ʿaleyhi’s-selām ḳatında dilberlik ṣatmaġa ḳādir olmaduḳları gibi ben daḫı egerçi ehl-i fażlum ammā vezīrüñ meclisine gelen fużalānuñ ḳatında faźl ṣatmaġa ḳādir degülüm diyü Ḥażret-i Şeyḫ raḥmetu’llāhi ʿaleyh ḥadden ziyāde tevāżuʿ itmişdür* (M32[a]).

Yūnus *peyġamber ʿaleyhi’s-selām balıḳ aġzına gitdügi gibi anlar uykuya eyle gitdiler yaʿnī anlaruñ ḫˇābı ḥadden ziyāde müşted oldı* (M43[b]).

Yaramazlara ya'nī Lūṭ ḳavmine yār oldı ***Lūṭ*** *peyġamber 'aleyhi's-selāmuñ ḫātunı, Ol ḫatunuñ nübüvveti ḫandānī żāyi' oldı ya'nī peyġamberüñ çifti olup cennete girse gerek idi. Ol ḳabāḥat sebebi ile kefere ile cehenneme girdi* (M45[b]).

Ḥikmet nedür ki ***Yūsuf*** *'aleyhi's-selāmuñ pirāheninüñ rāyiḥasını Mıṣr'dan işitdüñ ḥālbuki Mıṣr ile Ken'ān mābeyninde çoḳ mesāfe vardur* (M104[b]).

Mūsā *'aleyhi's-selām dervīşī-rā dīd, Mūsā 'aleyhi's-selām bir dervīşi gördi ez-berehnegī be-rīg ender nihān şüde, 'uryānlıġından ḳum içinde nihān olmış. Güft, ol 'uryān eyitdi: Yā Mūsā! Du'āyī kün, Ey Mūsā! Bir du'ā eyle tā Ḫudāy te'ālā me-rā kefāfī dihed tā ki Allāhu te'ālā bańa bir kefāf ya'nī bir miḳdār ḳudret vire ki ez-bī-ṭāḳatī be-cān āmedem, ki ṭāḳatsizliḳden cāna geldüm. Mūsā 'aleyhi's-selām du'ā kerd ve bereft, Mūsā 'aleyhi's-selām anuñ içün du'ā eyledi ve gitdi. Tā Ḥaḳ te'ālā ū-rā destgāhī dād, tā ki Ḥaḳ te'ālā ḥażreti ol dervīşe bir ḳudret virdi. Ba'd ez-çend rūzī, birḳaç günden soñra ez-münācāt bāz āmed, Ḥażret-i Mūsā 'aleyhi's-selām münācātdan girü geldi. Dīdeş giriftār, ol dervīşi giriftār gördi. Ve ḫalḳī enbūh ve bir vāfir ḫalḳ ber-ū gird āmede, anuñ üzre cem' olmış. Mūsā 'aleyhi's-selām güft Mūsā 'aleyhi's-selām ol ḫalḳa eyitdi īn-rā çi ḥālest bu faḳīre ne ḥāl olmışdur. Güftend eyitdiler: Ḫamr ḫorde est, şarāb içmişdür. Ve 'arbede kerde ve ġavġā eylemişdür. Ve yekī-rā küşte ve bir kimseyi ḳatl itmişdür. Eknūn ḳıṣāṣ mī künend, şimdi buńa ḳıṣāṣ iderler ya'nī andan ötri bunı daḫı helāk iderler* (M155[b]).

Çehārüm ḫoş-āvāzī, ol beş ṭā'ifenüñ dördüncisi bir ḫoş āvāz ki be-ḫançere-i Dāvūdī, ki Dāvūdī boġaz ile ya'nī ***Dāvūd*** *peyġamber 'aleyhi's-selām gibi āvāzı olmaḳ ile āb ez-cereyān, ṣuyı aḳmaḳdan ve murġ ez-ṭayerān, ve ḳuşı [uçmaḳdan bāz dāred, girü ṭuta pes be-vesīlet-i īn fażīlet, eyleye bu fażīlet sebebi ile ki murād ḥüsn-i ṣavtdur. Dil-i merdümān ṣayd küned, ādemlerüñ göñlini ṣayd eyleye ve erbāb-ı mā'nī, ve ma'nā ṣāḥibleri ya'nī ṣāḥib-diller be-münādemet-i ū raġbet nümāyed, anuñ muṣāḥabetine raġbet ve meyl göstereler* (M169[a]).

Dest-i ta'addī dırāz kerd ta'addī elini dırāz eyledi ya'nī ḫuṣūmete şürū' eyledi ü bīhūde güften āġāz ve 'abeṯ ve nā-ma'ḳūl söylemege āġāz eyledi. Ki sünnet-i cāhilānest zīrā cāhillerüñ ṭarīḳi ve sīretidür ki çün be-delīl ez-ḫaṣm fürū mānend ki çün delīlde ḫaṣmdan aşaġa ya'nī 'āciz ve zebūn ḳala silsile-i ḫuṣūmet bicünbānend ḫuṣūmet zencīrini deper

dirler ya'nī ḫuṣūmete başlarlar çün Āzer-i büt-terāş büt yunıcı ya'nī büt düzici Āzer gibi ki be-ḥüccet bā-püser ber neyāmed ki maḥabbetde püseri ile ya'nī Ḥażret-i İbrāhim 'aleyhi's-selām ile yuḳarı gelmedi be-ceng ber-ḫāst cenge ḳalḳdı ki ḳāle'llāhu te'ālā:

﴿ ...لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ ... ﴾[1] *Āzer* ***Ḥażret-i İbrāhim*** *'aleyhi's-selāma eyitdi eger sen beni 'aṣnāma 'ibādetüñ men'inden ferāġat itmeyesin elbette ben seni recm iderüm* (M253[a]).

Hazret-i Âdem, Süleymân, Yâkup ve *Yahyâ* peygrambeler metin içinde sadece isim olarak anılmış ve yaşadıkları olaylara göndermeler yapılmıştır.

2.2.3.5.2. İslâm Tarihi

Peygamberler dışında İslâm tarihinde adı geçen ve Klasik Türk Edebiyatı'nda telmih unsuru olarak kullanılan başka isimler de metin içerisinde zikredilmiştir.

Loḳmān*-rā güftend, Loḳmān Ḥakīme eyitdiler: Edeb ez-ki āmuḫtī, edebi kimden ögrendüñ? Güft, Loḳmān Ḥakīm eyitdi: ez bī edebān, edebsizlerden ögredim. Herçi ez-īşān der naẓarem Nā pesend āmed, şu vechle ki her nesne ki anlardan benüm naẓarumda nā-maḳbūl ve nā-ma'ḳūl geldi. Ez-fa'l-i ān perhīz kerdem, anı işlemekden perhīz ve iḥtirāz eyledüm* (M115[b]).

Ne ḳadar miḥnet ile içdi ve ol kimse āb-ı ḥayātı içdi ya'nī naṣībi olanı içdi ki murād ***Ḫıżır*** *'aleyi's-selāmdur* (M276[a]).

Bu şol kimsedür ki siz beni melāmet itdüñüz anuñ içün ya'nī anuñ 'ışḳından zīrā Mıṣr'uñ ḫātunları ki Yūsuf'uñ 'ışḳından ***Züleyḫā****'ya ṭa'n itmişler idi Yūsuf 'aleyhi's-selām anlara göstermek ile anları ḫacil idüp melāmetlerinden ḫalāṣ buldı idi* (M210[a]).

Mūsā 'aleyhi's-selām ***Ḳārūn****-rā naṣīḥat kerd Mūsā 'aleyhi's-selām Ḳārūn'a naṣīḥat eyledi böyle diyü ki* ﴿ وَاَحْسِنْ كَمَآ اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ ﴾[2] *ki ḫalḳa iḥsān eyle nitekim Allāhu te'ālā ḫażreti saña iḥsān eyledi. Neşenīd ve 'āḳıbeteş şenīdī Ḳārūn Ḥażret-i Mūsā'nuñ naṣīḥatini ḳabūl eylemedi ammā anuñ 'āḳibetini işitdük ki nice helāk oldı* (M257[b]).

---

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Meryem Sûresi, 19/46.* "…Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım…"

[2] *Kur'ân-ı Kerîm, Kasas Sûresi, 28/77.* "Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de insanlara ihsanda bulun…"

Çünki Ken‘ān’uñ ṭabī‘ati hünersiz idi ya‘nī zātında hüner yoḳ idi. ***Ken‘ān*** *Nūh peyġamberüñ ‘aleyhi’s-selām oġlınuñ ismidür ki kāfirler ile ġarḳ oldı* (M272[b]).

[1] ﴿ الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ ﴾ *Ve tü rā mīrāṯ-ı Fir‘avn u* ***Hāmān*** *resīd, ve ammā saña Fir‘avn ile Hāmān’uñ mīrāṯı irişdi ya‘nī melik-i Mıṣr ki ol Mıṣr salṭanatıdur* (M145[b]).

Bizüm ‘aẕābumuzı gördükleri vaḳt getürdükleri īmān anlara fā’ide virmez zīrā ol īmān īmān-ı ye’sdür ***Fir‘avn*** *‘aleyhi’l-la‘nenüñ ve ḥāletiniz nez‘de īmāna gelen keferenüñ īmānı gibidür* (M217[a]).

2.2.3.5.3. Türk Tarihi

Tenī çend ez-bendegān-ı ***Sulṭān Maḥmūd***[2]***,*** *Sulṭān Maḥmūd’uñ bendelerinden bir nice kimse Ḥasan Meymendī-rā güftend, Ḥasan Meymendī’ye eyitdiler* ***Ḥasan Meymendī***[3] *Sulṭān Maḥmūd’uñ vezīridür ki sulṭān imrūz türā çi güft, ki sulṭān bugün saña ne didi? Der-fülān maṣlaḥat, fülān maṣlaḥatda güft, Ḥasan Meymendī anlara eyitdi: Ber-şumā hem pūşīde nebāşed ol sözler sizüñ üzre daḫı mestūr olmaz ya‘nī siz daḫı bilürsüz güftend anlar eyitdiler tü düstūr-ı memleketī, sen memleketüñ vezīrisin ān çi bā-tü gūyed, ol nesneyi ki pādişāh saña söyler bā-miṣāl-i mā güften revā nedāred, ol sözi bizüm gibilere dimegi revā ṭutmaz ve lāyıḳ görmez. Güft, Ḥasan Meymendī eyitdi: Bā-i‘timād-ı ān ki ol i‘timād ile söyler ki dāned ki be-kes negūyem, pādişāh bilür ki kimseye dimezem pes çirā mī pürsīd, eyleye niçün su’āl idersiz* (M184[b]).

---

[1] *Hadîs-i Şerîf,* “Alimler, peygamberlerin varisleridir.” Bkz. Buharî, İlim: 10; Ebû Dâvud, İlim: 1; İbn-i Mâce, Mukaddime: 17; Dârimî, Mukaddime: 32; Müsned, 5:196.

[2] **Sultan Mahmud:** Gazneliler Devleti’nin Türk kökenli hükümdarı olup 998–1030 yılları arasında saltanat sürmüştür. Babası Sebüktegin’in kurduğu hanedanı devralan Mahmud, batı-doğu ekseninde genişleme politikaları izlemiş, Horasan’dan Hindistan’a kadar geniş bir etki alanı oluşturmuştur.

[3] **Ahmed b. Hasan el-Meymendî**: Gazneliler Devleti’nin en önemli vezirlerinden biri olup İran asıllı bir devlet adamıdır. Horasan bölgesindeki Meymend kasabasında doğmuş, bu nedenle “Meymendî” nisbesiyle anılmıştır. Babası Hasan Meymendî, Gazne bölgesinde görevli bir yöneticiydi ve oğlunun devlet hizmetine girişinde önemli rol oynamıştır. Ahmed Meymendî genç yaşta Sultan Mahmud’un hizmetine girmiş; önce divanlarda kâtiplik ve münşilik gibi görevler üstlenmiş, daha sonra maliye ve askeri teşkilatın başına getirilerek vezirlik makamına kadar yükselmiştir. Döneminin en güçlü idarecilerinden biridir. Yönetimdeki titizliği, siyasi becerisi ve kültürel birikimiyle tanınan Meymendî, Ferrûhî-i Sîstânî gibi şairlerin methiyelerine konu olmuştur. 1032 yılında Herat’ta vefat etmiştir.

2.2.3.5.4. Arap Tarihi

Arap dili, İslâm dininin kutsal dili olarak Fars topraklarında VII. yüzyıldan itibaren prestij kazanmış ve Fars edebiyatı, özellikle dinî ve bilimsel metinlerde Arap alfabesiyle yazılmaya başlanmıştır. Bu kabul, Arap edebiyatına ait unsurların Fars edebiyatında kullanılmaya başlanmasını beraberinde getirmiştir. Arap edebiyatına ait bu unsurların kullanımı Fars edebiyatında o kadar ileri bir seviyeye ulaşmıştır ki, Arap şiir geleneğinde gelişen aruz ölçüsü, Fars edebiyatında gerçek bir ritim unsuru haline gelmiştir. Arap klasik şiirinden gazel, kaside, münacat gibi türleri ve ahlâkî, tasavvufî temaları da alan Fars şairleri, tüm bunları kendi dilleriyle ve kültürel yapılarıyla harmanlamışlardır. Fars edebiyatında Arapça kelimeler, deyimler ve Kur'ân'dan, hadislerden telmihler yoğun olarak kullanılmıştır. Dil ve kültür zemininde oluşan bu güçlü bağın izlerini Fars edebiyatının seçkin eserlerinde görmek mümkündür. Bu eserler arasında müstesna bir yere sahip olan *Gülistân*'da da söz konusu unsurlar yeri geldikçe kullanılmıştır. *Gülistân* her ne kadar Fars edebiyatına ait edebî unsurlarla örülmüş bir metin olsa da Arap edebiyatından manzum parçalar, özlü sözler ve telmih unsuru olarak tarihî kişiliklere de eserde rastlanır. Şem'î de *Gülistân*'ı şerh ederken bu ögeleri aynen korumuş ve eserinde yer vermiştir. Haccâc ve Hârûnü'r-Reşîd bu karakterlerden ikisi olarak örneklendirilebilir:

Dervîşî müstecâbü'd-da'vet, du'âsı maḳbûl bir dervîş der-Baġdâd pedîd âmed, Baġdâd'da ẓâhir geldi ya'nî meşhûr oldı. ***Ḥaccâc-ı Yûsuf[1],*** *Yûsuf oġlı Ḥaccâc bih'ândeş, ol dervîşi kendü ḳatına oḳıdı ve güft daḫı Ḥaccâc ol dervîşe eyitdi: Du'â-yı ḫayr ber-men kün, benüm ol üzerüme ḫayr du'â eyle. Güft, dervîş eyitdi: Ḫudâyâ! Câneş bisitân, Ey Ḫudâ! Ol Ḥaccâc'uñ cânını al. Güft, Ḥaccâc, ol dervîşe eyitdi: Ez-behr-i Ḫudâ în çi du'âst, Allâh içün bu ne du'âdur ki benüm ḫaḳḳumda eyledüñ? Güft, dervîş Ḥaccâc'a eyitdi: du'a-yı ḫayrest tü râ, bu benüm du'âm ḫayr ve fâ'idelüdür* zîrâ keşret-i ẕünûbdan ḫalâṣ *bulursın ve cümle-i müselmânân-râ ve cemî' müslümânlara ḫayr du'âdur ki senüñ ẓulmüñden halâṣ bulurlar* (M55[b]).

---

[1] **Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî**: 661 yılında Tâif'te doğmuş, Emevîler döneminin en tartışmalı figürlerinden biridir. Sakîf kabilesine mensup olan Haccâc, küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemiş ve babasıyla birlikte çocuklara Kur'an öğretmiştir. Emevîler'e olan bağlılığı nedeniyle "Küleyb" (köpek yavrusu) lakabıyla da anılmıştır. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifeliği sırasında yetişen Haccâc, Emevîler'in iktidarını yeniden pekiştirmede önemli rol oynamıştır. Mervân b. Hakem'in halifeliği sırasında, Haccâc ve babası Yûsuf b. Hakem'in desteğiyle Emevîler'in yeniden iktidara gelmesi sağlanmıştır.

Ḥārūnü'r-Reşīd[1]*-rā çün mülk-i Mıṣr, Hārūn er-Reşīd'e çünki Mıṣr mülki müsellem şüd, müsellem oldı ya'nī żabṭ eyledi. Güft, Hārūn er-Reşīd eyitdi: Be-ḫılāf-ı ān ṭaġī, ol ṭaġīnün körligine ki murād Fir'avun 'aleyhi'l-la'nedür. Ki be-gurūr-ı mülk-i Mıṣr, Mıṣır salṭanatınuñ ġurūrı sebebi ile da'vī-i Ḫudāyī kerd, ulūhiyyet da'vāsını eyledi. Nebaḫşem īn memleket-rā, bu memleketi bağışlamazam meger bi-kemterīn-i ne-bendegān, meger bendelerümüñ ednāsına bağışlarum* (M92[a]).

2.2.3.5.5. İran Tarihi ve Mitolojisi

Şerh-i Gülistân'da karşımıza en yoğun çıkan tarihî ve mitolojik malzeme şüphesiz Fars edebiyatına ait olanlardır. Şem'î tercih ettiği şerh usûlü gereği bilgilendirme yapmadan bilgi verir. Tarihî ve mitolojik karakterleri metinle ustaca mezcederek okuyucunun ismi anılan karaktere dair fikir sahibi olmasını sağlar.

Nūşirevān*'uñ mübārek adı diridür 'adl ile* (M39[a]).

Melik nīz, Nūşirevān-ı 'ādil daḫı hemçünīn buncılayın ya'nī vezīrlerinüñ endīşe mīkerd, endīşe eyledi. Büzürcmihr-rā re'y-i melik, ***Büzürcmihr*** *Nūşirevān'uñ re'yi iḫtiyār üftād, iḫtiyār düşdi* (M86[a]).

Bir gün ol ẓālim pādişāhuñ meclisinde kitāb-ı Şeh-nāme hemī ḫᵛāndend, Şeh-nāme kitābını oḳurlar idi. Der zevāl-i memleket-i Ḍaḥḥāk, ***Ḍaḥḥāk****'uñ salṭanatınuñ zevālinde idi ol oḳunan maḥall ü 'aḥd-i* ***Ferīdūn****, ve Ferīdūn'uñ pādişāh olmasınuñ beyānında idi ol meclisde oḳunan ḳıṣṣa vezīr melik-rā pürsīd, vezīr pādişāha tecāhül ṭarīḳı ile böyle diyü su'āl eyledi ki Ferīdūn genc ü mülk ü ḫaşem nedāşt, ki Ferīdūn Ḍaḥḥāk ile cenk itmezden evvel genc ü hazīne ve mülk ü salṭanat ve leşker ü ḫaşem ṭutmaz idi* (M50[a]).

Hürmüz-i tāc-dār-rā güftend: ***Hürmüz tāc-dāra*** *eyitdiler: Ez-vezīrān-ı peder çi ḫaṭā dīdī, babañ vezīrlerinden ne ḫaṭā gördüñ ki heme-rā bend fermūdī, ki cemī'isine*

[1] **Hârûnü'r-Reşîd:** (766–809) Abbâsî Devleti'nin beşinci halifesidir. Halife Harun Reşid'in dönemi Abbâsîlerin en parlak devri olarak kabul edilir. Bu dönemde devletin sınırları genişlemiş, Bağdat ilim, kültür ve sanat merkezi olmuştur. Beytü'l-Hikme gibi kurumlar güçlü biçimde desteklenmiştir. Zenginliği, adaleti ve ihtişamlı saray hayatı klasik edebiyatta sıkça telmih konusu olur; özellikle "ihtişamlı hilafet" ve "adalet" imgesinin simgesidir.

bend ü ḥabs buyurduñ? Güft: Ḫaṭāyī ma'lūm nekerdem, Hürmüz su'āl idenlere eyitdi: Aṣlā anlaruñ bir ḫaṭāsını ma'lūm eylemedüm ve żararlarını görmedüm (M52[b]).

Eger ***Behrām-ı Gūr*** *bir yaban eşegini biryān eyleye. Behrām-ı Gūr 'Acem pādişāhlarından bir pādişāhuñ ismidür ki güruñ ṣaydına meyl ü müdāvemeti olduġından Behrām-ı Gūr didiler. Metinde meẕkūr olan gūr Behrām'a maṣrūf degüldür zīrā taḳdīrī eger biryān küned Behrām-ı Gūr gürīdür şöhretinden ve żarūret-i şi'rden ḥaẕf olunmışdur* (M122[b]).

İşitmemiş misin ki ***İskender*** *ẓulumāta gitdi* (M276[a]).

Der-sīret-i ***Erdeşīr-i Bābekān****, Erdeşīr-i Bābekān'uñ sīretinde āmede est, gelmişdür ki ḥakīmī 'Arab-rā pürsīd ki, Erdeşīr bir 'Arab ḥakīmine su'āl eyledi ki rūzī (çi) māye ṭa'ām bāyed ḫorden, ki bir gün ya'nī her gün ne miḳdār tene ḳuvvet ü ṣıḥḥat ḥāṣıl ola* (M148[a]).

2.2.4. Belâgat ve Retorik

Belagat ve retorik, sözün anlam derinliği ve etkileyiciliği bakımından birbirine yakın iki kavramdır.

Arapça be-la-ğa kökünden gelen belagat, "ulaşmak" veya "maksada varmak" anlamına gelir. Arap edebiyatında duygu ve düşünceleri yerinde, uygun ve güzel biçimde ifade etme sanatını karşılar. Klasik anlayışa göre *meânî* (sözün bağlama uygunluğu), *beyân* (anlamı farklı biçimlerde anlatma yolları) ve *bedî'* (sözü süsleyen sanatlar) olmak üzere üç ana bölümde incelenir. Bu yönüyle belagat, dilin estetik gücünü ortaya çıkarır ve sözün zarafetini ön plana alır.

Kökeni Antik Yunan'a dayanan retorik ise bir düşünceyi yalnızca güzel söylemekle kalmayıp okuyucuyu ikna etmeyi, etkilemeyi ve düşüncelerini değiştirmeyi de amaçlayan bir hitabet sanatıdır. Aristoteles'e göre retoriğin temelini *ethos* (konuşmacının güvenilirliği), *pathos* (dinleyicide uyandırılan duygu) ve *logos* (mantıksal yapı) oluşturur.

Sözün hem biçimsel güzelliğini hem de anlam gücünü bütüncül biçimde ortaya koymayı hedefleyen belagat ve retorik bu yönüyle Klasik Edebiyat ile doğrudan ilişkilidir. Edebî sanatların belagatin konusu olduğu genel kabul gören bir görüştür.

Şem‘î’nin *Şerh-i Gülistân*’ında belagat ve retoriğe dair bazı yorumlara rastlanmaktadır. Ancak şerh kısımlarının azlığı sebebiyle bu hususlarda yapılan açıklamalar sınırlıdır. Şem‘î gerekli gördüğü yerlerde açıklamalar yapmış ve zaman zaman kendi görüşlerini dile getirmiş, bazı düzeltmeler yapmıştır. Hakkında en çok yorum yaptığı konu edebî sanatlardır.

Şem‘î’nin edebî sanatlara dair izahlarını şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

Hezli terk eyle ve andan cedd ü murādı ḥāṣıl eyleme bu beyt-i āḫīr ol pīrüñ keşf-i dūzah ‘iṭāb ṭarīḳi ile olması rūşendür ol taḳdīrce ez-ūdan murād duḫter olur. Ḥażret-i Şeyḫ’üñ kendü aġzından ***ḫiṭāb-ı ‘āmm*** *ṭarīḳi ile* (M141[a]).

Ol Ebū Bekr sebebi ile ya‘nī anuñ ‘adl u keremi ile ‘ālem ḫalḳı āsūde vü raḥat oldılar. Anuñ sa‘ādeti dā’im olsun. Sa‘d bunda sa‘ādet ma‘nāsınadur ve pādişāhuñ veledinüñ ismine ***ihām-ı laṭīfi*** *vardur* (M14[b]).

Āb altında ve ādemi arḳası üzre ya‘nī ol muḫanneṯüñ merkebi üstünde ḫalḳ nice bir gice Ḫażret-i Şeyḫ püşt ẓikrinde ***ihām-ı ḳabīḥ*** *ḳaṣd itmişdür muḫanneṯ lafẓına lāyıḳ* (M154[a]).

Ey ḳardeş! Düşmen ān bih ki nīkī nebīned, ol yeg ki düşmān eyülük görmeye bunda ***ihām-ı laṭīf*** *vardur* (M181[a]).

Fi’l-ḥaḳīḳa Sa‘dī güldür līkin düşmānlaruñ gözine ḫārdur bunda ***ihām-ı laṭīf*** *vardur* (M181[a]).

Güft, ṣāḥib-dil aña eyitdi: Ez-behr-i Ḫudā meḫ‘ān, Allāh içün oḳuma bunda ***ihām-ı laṭīf*** *vardur* (M188[b]).

Ve hergiz ref‘ müstaḳīm ve ḥāṣıl olurdı cerr ‘āmilinden ya‘nī ‘āmil-i cerrden ref‘ müyesser olmaduġı gibi cerrü zeyle mu‘tād olan dilberden re’sini ref‘ü’l-mülk gelmez ve hel yestaḳīmü’r-ref‘, mıṣrā‘ında ***ihām-ı laṭīf*** *vardur ehline maḫfī degüldür* (M206[a]).

Ne ‘aceb ḥāl olur ki biz sañā meşġūlüz sen ‘Amr u Zeyde meşġūlsin ***bu mıṣrā‘da ihām-ı laṭīf*** *vardur* (M206[b]).

Her kim ki altun gördi baş egdi ya‘nī altuna meyl idüp cemī‘ umūra iṭā‘at eyledi bunda ***ihām-ı laṭīf*** *vardur* (M214[b]).

Senüñ ki elüñ ditrer güher delmek ne bilürsin bu mıṣrā'da ***ihām-ı laṭīf*** *vardur ma'lūmdur luṭfına ṭab' olına.* (M228[a]).

Ḥaḳ te'ālā ḥażreti daḫı luṭfından ol vaḳtde eşcāra yaşıl yapraḳdan ve arża yaşıl çemenden ḫil'at giyürür. Dıraḫtuñ elif nūn ile cem'i ***isti'āre*** *ṭarīḳi ile degüldür* (M6[a]).

Lā-cerem, ol ecilden der-büzürgī, büyüklükden çünīn maḳbūlend ü maḥbūb, buncılayın maḳbūlller ve maḥbūblardur bu söz ***istihzā*** *ṭarīḳi iledür ya'nī maḳbūl degüldür* (M235[b]).

Pencāh keşretden penc ḳılletden ***kināyet****dür. Ṣıfat-ı iştiḳāḳdan ḳaṭ'-ı naẓar* (M17[a]).

Meger gitmek vaḳti ki nefesüñi çekesin ya'nī ḫāmūş olasın ol vaḳt senün semā'uñda olan ḥużūr ider bu mıṣrā'-ı ṣānī mevtden ***kināyet*** *olmaḳ cā'izdür.* (M113[a]).

Ki ṣubḥ-ı tābān-rā dest ez-ṣabāḥat-ı ū ber-dilest, ammā eyle ḥüsn-i ṣanem ki ṣubḥ ṭābānuñ eli anuñ ḥüsninden ḳalbi üzredür ya'nī ṣubḥ-ṭābān kendüden bu ḳadar raḫşende ve tābende iken anuñ ḥüsninden ṭāḳat ḳalmayup kendüden geçmişdür bu söz ziyāde ḥüsnden ***kināyet****dür ve* ***mübālaġa*** *ṭarīḳi vardur* (M248[b]).

Bir vaḳt a'lā ve bülend ṭārem üzre otururum ṭāremden murād bunda felekdür ***mecāzā*** *ya'nī gāhī felek üzre belki andan bülend mekān üzre cülūs iderüm* (M104[b]).

Ḥażret-i Şeyḫ tābe ş̱erāhu bunuñ ile pādişāhını ziyāde medḥ ider belki medḥinde tamām ***mübālaġa*** *ider* (M16[b]).

Ḥażret-i Şeyḫ raḫmetu'llāhi 'aleyh bunuñ ile pādişāhuñ medḥinde ***mübālaġa*** *ider* (M26[a]).

'Amel-i ṣāliḥ ile pāk ve riyāsız zāhid ol aṭlas key ya'nī bātınuñ ma'mūr olsun ẓāhirüñ nice olursa żarār itmez. Bunda ***mübālaġa*** *yoḳ degüldür* (M100[a]).

Sürūrī Efendi çendī ve ma'rūf Tatar ma'nāsına ḳayd itmişdür. Faḳīr iḫtiyār itdügüm ma'nāda mübālaġa vardur. Nitekim yuḳarıda geçmişdür ki anda daḫı ***mübālaġa*** *vardur ki maḥalle tamām mülāyemeti vardur yuḳarıda geçen bu mıṣrā'dur* (M109[a]).

Dirsen ki cān ṭamarını ḳaṭ' ider anuñ sāzınuñ zaḫmesi şöyle nā-sāz idi ki anı işiden ziyāde eleminden güyā helāk olur idi bunda mübālaġa-i tammī vardur (M112[b])

Ḥażret-i Şeyḫ bunda ***mübālaġa*** *ider ya‘nī fīrāḳ bir ḥāletdür ki zi-rūḫdan ġayrı nebātāta belki cemādāta bile te’eṩṩür ider dimişdür nitekim kendünüñ dīvānında ve sā’ir şu‘arānuñ dīvānlarında ḥadden ziyāde vāḳi‘ olmışdur* (M207[b]).

Eger tārek yirine tāk lafẓı vāḳi‘ olsa ziyāde laṭīf olur idi. Ki ***ṣan‘at-ı tarṣī‘*** *bulunur idi. Līkin faḳīr iki yüzden ziyāde Gülistān gördüm. Cemī‘sinden tārek vāḳi‘ olmış idi* (M23[b]).

Ol vaḳt hīç kimseyi kendüñden ‘ācizrek ve ḥakīrrek görmezsin bunda ***ṣan‘atü’t-teżād*** *vardur, mine’l ġaybet ile’l-ḥiṭāb* (M103[a]).

Vezīr pādişāha ***tecāhül*** *ṭarīḳi ile böyle diyü su’āl eyledi ki Ferīdūn genc ü mülk ü ḫaşem nedāşt, ki Ferīdūn Ḍaḥḥāk ile cenk itmezden evvel genc ü hazīne ve mülk ü salṭanat ve leşker ü ḫaşem ṭutmaz idi. Padişāhī ber ū çi gūne muḳarrer şüd, pādişāhlıḳ anuñ üzerine ne vechle muḳarrer oldı* (M49[b]).

Ḥażret-i Şeyḫ raḥmetu’llāh pervāne[y]i ‘āşıḳ-ı ṣādıḳa ***teşbīh i****der. Murġ-ı seḥeri ‘ışḳ-ı ilāhīden bī-behre olan kezẕāba teşbīh ider* (M11[b]).

Ḥażret-i Şeyḫ raḥmetu’llāh haẕmen li nefsihī kendüsini gile pādişāhuñ naẓarını rāyiḥa-i güle ***teşbīh*** *itmişdür* (M14[a]).

Bizüm aḥvālümüz mu‘cize iẓhār itdügümüz hemān ḳalḳıcı berḳ gibidür yāḫūd ma‘nā böyle ola. Cihānuñ berḳi gibidür iki vechle bile ***edāt-ı teşbīhe*** *maḫẕūfdur* (M104[b]).

Be-zenbūr-ı bī-‘asel, ‘aselsiz zenbūra beñzer bu ***teşbīh*** *ziyāde ḫūb vāḳi‘ olmışdur ve murād ne idügi rūşendür* (M277[b]).

2.3. Şem‘î’nin Şerh Metodu

Şerhler, klasik edebî eserler içinde metin ile anlam arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmayı amaçlayan yoruma dayalı metinlerdir. Öznelliğin esas olduğu şerhlerde ortaya konan eser, şârihin ilmî ve zihnî bir yansımadır. Zira şârih, metni yorumlarken kendi bilgi birikimini, edebî zevkini ve yetkinliğini işe koşar. Bu yönüyle şerhler, durağan edebî faaliyetler olmaktan ziyade anlamın şârihler tarafından çoğaltıldığı dinamik birer yorum alanıdırlar.

Şerhleri oluşturan iki önemli unsur vardır: metin ve şârih. Metin ne kadar değerli olursa olsun o değerin hakkını verecek olan elbette şârihtir. Bu bakımdan ilmî ve edebî ehliyeti mühimdir. Şârihin bilgi birimi, estetik duyarlılığı ve dönemin kültürel anlayışına hakimiyeti hem metni anlaşılır kılacak hem de şerhi yaşayan bir süreç haline getirecektir.

Şârihin işlevi bağlamında ismi ilk anılması gerekenlerden biri olarak Şem'î, kendisine has şerh usûlü ile çok sayıda Farsça klasik eseri şerh etmiştir. Şem'î, edebiyatımızda geleneksel usûlle şerhlerin yapıldığı, sahanın en yetkin eserlerinin verildiği bir dönemde geleneğin içinde fakat gelenekten farklı, kendisine has bir usûl geliştirmiştir.

Şem'î üzerine çalışma yapan araştırmacıların hemen hepsi şârihin muhtasar şerh ya da tercüme-şerh yaptığı konusunda hemfikirdirler[1]. Eserleri incelendiğinde ilk şerhi olan *Şerh-i Gülistân*'dan son eseri olan *Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr*'a kadar tüm şerhlerinde aynı usûlü sürdürdüğü görülür. Bu konuda en uygun tespiti şüphesiz Esrâr

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyhan Dündar, *Şem'î Şem'ullah'ın Şerh-i Gülistan'ı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1998, s. 19-24; Davut Akat, *Şerh-i Bahâristân (Giriş-Metin),* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1999, s.13-19; Şükrü Akkoyun, *Şem'î Saâdetnâme (giriş-metin),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1999 s.27-29; Sevgi Elif Keyik, *XVI. Yüzyıl Sanatçılarından Şem'î'nin Şerh-i Pendnâme'si,* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2001, s. 23-30; Şeyda Öztürk, *Şem'î'nin Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi),* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2007, 174-186; Abdülkadir Dağlar, *Şem'î Şemullah, Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2009, s. 91-107; Turgut Koçoğlu, *Şem'î Şem'ullah Şerh-i Mesnevi (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük),* Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2009, s. 48-61; Mehmet Nuri Çınarcı, *Mustafa Şem'î'nin Şerh-i Divan-ı Şâhî Adlı Eseri: İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük,* Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 2011, s. 89-90; Oğuzhan Şahin, *Şem'î Şem'ullâh, Şerh-i Mesnevî (III-IV. Ciltler),* Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2012; Muhammet İnce, *Şem'î'nin Mantıku't-Tayr Şerhi: İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2012; Hidayet Verim, *Şem'î Mustafa Efendi'nin Şerh-i Bostân'ı (Transkripsiyonlu Metin)* [1b-200b], Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 2014, s. 24-29.; Taner Gök, Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı (İnceleme-Tenkitli Metin), Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale 2014, s.116-120; Muhittin Turan, *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mantıku't-Tayr*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, Adana 2014, s. 41; Elif Beyza Şahin, *Şem'î Şem'ullah'ın Şerh-i Dîvân-ı Hâfız'ı (İnceleme-Metin-Sözlük),* Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2015, s.16; Sara Behzad, *Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr (İnceleme-Tenkitli Metin-Özel İsimler Sözlüğü),* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2017, s. 69-74; Naser Soleimanzadeshekarab, *Şem'î Şemullâh ve Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2019, s.63-82; Önder Yaşar, *Şem'i Şem'ullah Tuhfetü'l-Aşıkin Adlı Eseri: İnceleme Metin.* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Çanakkale 2016; Seda Usta, *XVI. Asır Osmanlı Mutasavvıfı Şem'î Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkin İsimli Eseri (Metin ve İnceleme),* Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul 2017.

Dede yapmıştır. Tercüme ve şerh kavramlarını birleştiren Esrâr Dede, Şem'î'nin *Mesnevî*'yi tercüme tarzında şerh ettiğini ifade etmiştir[1].

Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'dan başlayarak son şerhine kadar sürdürdüğü bu şerh usûlü, şârihin şerhlerinde görünen amacıyla birlikte görünmeyen bir amacı olduğunu da düşündürmektedir. Bu noktada eğitimci kişiliğinin usûlünü belirlemede en etkili özelliği olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zira Şem'î eseri çevirmekle kalmaz, istifade eden kişiye temel düzeyde bir dil eğitimi de verir.

Şem'î şerhin başında *Şerh-i Gülistân*'ı yazmadan önce iki yüzden fazla *Gülistân* nüshası gördüğünü ifade eder[2]. Bu bilgi hem Şem'î'nin yeterliğini hem de bu şerh metodunu bilinçli tercih ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu bakış açısıyla Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'daki şerh usûlünü maddeler halinde değerlendirmek gerekirse:

1. Şem'î, şerhinde klasik şerh usûlünün bütün unsurlarını kullanmış ancak uygulamada bu unsurların hepsine eşit derecede yer vermemiştir. Örneğin şerh yaparken çok az sayıda kelimenin anlamını vermiştir. Dolayısıyla şerhi tercümeye daha yakındır.

2. Açıklama yaptığı bölümlerde izahı oldukça kısa tutmuş, mümkün mertebe teferruata girmemiştir.

3. Beyitleri bütün olarak değil de kelime gruplarına bölerek çevirip şerh etmiştir. Anlamdan emin olamadığı durumlarda ikinci bir tercüme ile beyiti çevirmiş ve "*böyle daḫı ma'nā cā'izdür*", "*bu vechle daḫı ma'nā ḳābildür*", "*yāḫūd ma'nā böyle ola*" gibi kalıp ifadelerle tercümesinin doğruluğunu pekiştirmiştir. Bu yönüyle ilmî üslubunu korurken özgün bir dil işçiliği de ortaya koymuştur.

4. Birden fazla mana verdiği bazı cümlelerinde "*ḥāsıl-ı ma'nā* ","*muḥaṣṣal-ı kelām*", "*fi'l-ḥaḳīḳa* " gibi ibarelerle anlamı sonuçlandırmıştır.

5. Anlamı pekiştirmek istediği yerlerde örnek beyitler ve Arapça özlü sözler ile manayı desteklemiştir. Âyet ve hadislerden alıntılar yaparak ifadesini güçlendirmiştir. Bazı hadisleri verirken hadisin tam metnini almamış ifadeye ettiği manayı

[1] Esrâr Dede, *age,* s. 261.
[2] Şem'î Şem'ullâh, *Şerh-i Gülistân*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa HK. 2620, vr. 23b.

kuvvetlendirecek kısmını metne dahil edip kalanını eksiltili ifade olarak bırakmayı tercih etmiştir.

6. Bazı beyitlerde şerhini desteklemek amacıyla farklı eserlerden beyitlere de yer vermiştir. Açıklamasından hemen sonra "*nitekim ……'de/da vāḳi' olmışdur*" şeklinde bir cümle ile sözüne devam etmiş ve hemen ardından örnek beyti vermiştir. Bu beyitlerin bazılarında sadece eser ismi anılırken bazılarında eser, müellifi ile birlikte anılmıştır.

7. Sınırlı da olsa gerekli gördüğü yerlerde gramere dair ayrıntılı açıklama yapmış ve kendi içinde açıklama yaptığı konuyu tartışıp, bir sonuca ulaşmıştır.

8. Bazı kelimelerin dil bilgisi özelliklerine hususen geniş vermiştir.

9. Nüsha farklarına dikkat eden Şem'î, değerlendirme yaparken "*ba'z-ı nüsḫada*" diyerek söze girmiş ve mukayeselerde bulunmuştur.

10. Beyitleri şerh ederken tutarlı bir tavır sergilememiştir. Çoğu beyitte ilk mısraın anlamını verip, açıklamasını yaptıktan sonra ikinci mısraya geçmiş olsa da istisnaları vardır. Bazı beyitlerde ise mısra sırası gözetilmemiş beyit bütün olarak çevrilmiştir.

11. Şem'î bazı mısraları çevirirken metnin sözdizimsel özelliğine dikkat etmiş, kelime vurgusunu takip ederek yorumunu buna göre yapmıştır.

12. Lâmiî Çelebi'nin *Şerh-i Dibāce-i Gülistân*'ını incelediği anlaşılan Şem'î birkaç yerde Lâmiî Çelebi'nin yaptığı hatalara değinmiş ve söz konusu hataları açıklamıştır.

Şârihin şerh usûlüne dair genel özellikleri bu şekilde sıraladıktan sonra bu usûlü oluşturan diğer parçaları alt başlıklar halinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

2.3.1. Göndermeler

Göndermeler, müellifin metnin önceki ya da sonraki bölümlerine veya başka bir esere yönelttiği atıflardır. Metinde bağdaşıklık ve tutarlılık unsuru olarak işlev görürler. Müellif bu göndermeler aracılığıyla metin içi anlam ağını genişletir, yorum katmanlarını derinleştirir. Özellikle şerh metinlerinde açıklamanın sistematik biçimde ilerlemesini sağlayan bu göndermeler, şârihin metin üzerindeki hermenötik

yaklaşımını da görünür kılar. Bu durum metnin yapılsal bütünlüğünü sağladığı kadar müellifin metin üzerindeki hakimiyetini de gösterir.

Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ındaki göndermeler metin içi ve metin dışı olmak üzere iki başlık halinde incelenebilir.

2.3.1.1. Metin İçi Göndermeler

Metin içi gönderme müellifin kendi metni içinde, daha önce veya daha sonra yer alan bir ifadeye, olaya, kavrama ya da bölüme atıfta bulunmasıdır. Bu tür göndermeler, metnin kendi içinde anlamsal bağ kurmasını sağlar. Çoğu zaman helezonik bir söylem yapısına zemin hazırlayan göndermeler, hem metnin bütünlüğünü korur hem de düşünsel ilerlemeyi döngüsel bir süreklilik içinde gerçekleştirir.

Şem'î de şerhinde gerekli gördüğü yerlerde metnin farklı bölümlerine göndermeler yapmıştır.

Zen bunda zeden ma'nāsınadur ki emr-i ḥāżır ṣūretinde maṣdardur ki yuḳarıda sebeb-i te'līfde maṣdar kaç olındığını beyān eyledük (M32[b]).

Ḥażret-i Şeyḫ raḥmetu'llāh bu beytleri getürmekden murād tevāżu'dur. Nitekim yuḳarıda beyān olınmışdur (M33[b]).

Sürūrī Efendi çendī ve ma'rūf Tatar ma'nāsına ḳayd itmişdür. Faḳīr iḫtiyār itdügüm ma'nāda mübālaġa vardur. Nitekim yuḳarıda geçmişdür ki anda daḫı mübālaġa vardur ki maḥalle tamām mülāyemeti vardur yuḳarıda geçen bu mıṣrā'dur (M109[a]).

Biri daḫı ḳat ma'nāsı içün gelür. Nitekim bu kitābda bu beytde vāḳi' olmışdur (M35[b]).

Bu iki beyt bāb-ı evvelde Hārūnü'r-Reşīd'üñ püserinüñ ḥikāyetinde geçmişdür ol maḥalle mürāca'at olına ki anda tamām şerḥ olınmışdur ekṣer nüsḫada bu iki beyt tekrār vāḳi' olur ol sebebden tekrār olmasını iḫtiyār itdüm (M183[b]).

2.3.1.2. Metin Dışı Göndermeler

Metin dışı göndermeler, müellifin kendi metni dışında kalan eserlere yaptığı atıflardır. Bu göndermeler metnin anlam alanını genişletirken, sadece kendi iç dinamikleriyle değil daha geniş bir edebî birikimle ilişkilendirilerek okunmasını sağlar. Böylelikle yazar, metnini sınırsız bir anlam evreni içinde istediği edebî çizgide konumlandırır. Şem'î, *Şerh-i Gülistân*'da çok sayıda esere gönderme yaparak bir yandan kendi metnini anlam açısından zenginleştirirken diğer yandan ilmî birikimini ve yorum gücünü ortaya koymuştur.

Metinde gönderme yapılan eser isimleri şu şekilde örneklendirebilir:

Dıraḫtuñ elif nūn ile cem'i isti'āre ṭarīḳi ile degüldür. Belki neşv ü nemāsı ve taḥrīki olan kelimātdan ba'ż kelimeleri elif nūn ile cem' itmişlerdür. Nitekim ***Gülistān****'da* ***"Müşt-zen"*** *ḥikāyetinde vāḳi' olmışdur ve bīḫ-i giyāhān ber āverden girift, ki müfredi giyāhdur ve lebān dirler ki müfredi leb* (M6[a]).

Berg-i ḫuşk ve rūzgārān dirler ki müfredi rūzgārdur ki ***Dīvān-ı Ḥāfiẓ****'da vāḳi' olmışdur* (M6[a]).

Ve rūzān dirler ki müfredi rūzdur ki Cāmī'nüñ ***Yūsuf u Zelīḫā'****sında vāḳi' olmışdur. Bu beytde şebān lafẓı daḫı vāḳi' olmışdur ki müfredi şebdür* (M6[b]).

Üçünci vech emr-i ḥāżır ṣīġası üzre isti'māl olınur. Tek ü dü gibi ki tekīden ve dūyiden ma'nāsınadur. Nitekim ***Dīvān-ı Şāhī'****de vāḳi' olmışdur* (M18[a]).

Ta'līl içün olan mıṣrā-ı ṯānīde olan tā lafẓīdür. Mıṣrā'-ı evvelde olan tā intihā-yı ġāyet içündür. Biri daḫı istimrār içün gelür. Nitekim ***Kemāl-i İṣfahānī****'nüñ bu beytinde vāḳi' olmışdur* (M34[b]).

Anuñ şi'rini ya'nī getürdügi ḳaṣīdeyi ***Enverî'nüñ dīvānında*** *buldılar ki bu ḳıt'a daḫı Enverî' nüñdür* (M87[b]).

Nitekim maḥal añа ḳarīnedür ve hem zebān-ı Fārsīde ekṯer maḥalde Tatar kāfir ma'nāsına istimāl olınur kendü ma'nāsına daḫı gelür ki ***Mihr ü Müşterī****'de vāḳi' olmışdur* (M109[a]).

Ḥażret-i Şeyḫ'e bu ḥikāyetden ötri nā-ma'ḳūl kelimāt iderler sen hemān ḳıṣṣadan ḥiṣṣe ne ise anı gör nitekim Mevlānā ***Meṣnevī'****de getürmişdür* (M125[a]).

Çeşm-i teng, aç göz teng çeşm, aç gözlü nitekim ***Silsiletü'ẕ-Ẕeheb****'de defter-i ṣānīde vāḳi' olmışdur* (M161[b]).

Ba'ż-ı maḥalde medḥ maḳāmında isti'māl olunur nitekim ***Bostān****'da* ***Sulṭān Maḥmūd Ḥikāyeti'****nde vāḳi' olmışdur* (M181[a]).

Ma'lūm ola ki pīç pīç lafẓları ba'ż-ı maḥalde ẕemm maḳāmında isti'māl olunur nitekim ***Bostān****'da* ***Ma'rūf Kerḫī Ḥikāyeti'****nde vāḳi' olmışdur* (M181[b]).

Diğer *Şerh-i Gülistân* şârihlerinden Lâmiî Çelebi ve Sürûrî de Şem'î'nin gönderme yaptığı isimler arasındadır:

Fermān ber-dār vasf terkībidür. Ḳavl-i eṣaḥ üzre aṣlı ber-dārende-i fermāndur. 'Alāmet-i ism-i fā'il ki nūn ve dāl ve hādur, ḥaẕf olınup mef'ūl taḳdīm olınmaḳ ile fermān ber-dār oldı. Ma'nāsı buyruk ṭutıcıdur. Maṣdarı ber-dārīdenmużāri'i ber-dāreddür. Ber taḥsīn-i lafẓ içündür ammā ***Lāmi'i Çelebi*** *bu maḥalde ẓaṭā itmişdür ki bürdendendür diyü taṣrīḥ itmişdür. Ammā şunlar ki fermān-bür-dār oḳurlar. Bā'nuñ żāmmı ile 'aceb ġalaṭdur murdār okurlar* (M7[b]).

Belki dervīş ṣıfatlu ol aḫlāḳ-ı ḫamīde ḥāṣıl eyle ve mensūb külāh ṭut ya'nī Tatar külāhı gibi Tatar bunda kāfir ma'nāsınadur. Nitekim maḥal añа ḳarīnedür ve hem zebān-ı Fārsīde ekṣer maḥalde Tatar kāfir ma'nāsına istimāl olınur kendü ma'nāsına daḫı gelür ki Mihr ü Müşterī'de vāḳi' olmışdur. ***Sürūrī Efendi*** *çendī ve ma'rūf Tatar ma'nāsına ḳayd itmişdür. Faḳīr iḫtiyār itdügüm ma'nāda mübālaġa vardur* (M109[a]).

Şem'î'nin " ba'ż-ı kimse" diyerek isim vermeden yaptığı örtük göndermeler de vardır:

Ẓāhir budur ki elif ile olması isti'māldür. Zīrā ḫ ordenden müştaḳdur. Aṣlında elif yoḳdur. ***Ba'ż-ı kimse*** *vaṣf-ı terkībīyi terkīb-i tavṣīfī ẓann ider. Terkīb-i tavṣīfī ṣıfat ile mevsūfdan mürekkebdür ḥayvān-ı nātıḳ gibi. Vaṣf terkībi hemān ma'nā-yı vaṣfiyyet bulunan terkībdür ki ol iki ḳısmdur* (M5[b]).

Zīrā Ḥaḳ teʿālā ḥażretinden ġayrı bir kimse ile bańa muṣāḥabet ü muḳārenet olmadı yaʿnī Ḥaḳ teʿālā ḥażretinden ġayrı ile bańa muḳārenet ve ḥaẕẕ olmaduġı ecilden ādemleri terk idüp kūh u deşte ḳaçar idüm. ***Baʿż-ı kimse*** *bu mıṣrāʿuñ maʿnāsını ki Ḫudā'dan ġayrı bir kimse ile bańa muḳārenet olmaya diyü taʿyīn ve taṣrīḥ itmişdür. Bu taḳdīrce ne budem gerekmez nebūdem gerekdür ve vāvuñ fetḥi ile yaʿnī ṣīġa-i ḥicr gerekmez ṣīġa-i nefy gerekdür* (M125[b]).

Eger zer ṭutar iseñ yaʿnī zerüñ var ise ol vaḳt ḳuvvete muḥtāc degülsün zīrā altun ile cemīʿ mühimmāt ḥāṣıl olur müşt-zenden murād zūr-bāz idügi bu beytden ziyāde rūşendür ***baʿż-ı kimse*** *güreşci maʿnāsına ẓann itmişdür* (M171[b]).

Şerh esnasında şerh edilen metnin muhtevası ile bağlantılı diğer eserleri de göz önünde bulundurmak metnin estetik değerine katkı sağlarken yorum gücünü de arttırır. Farklı eserlerden yapılan atıflar, geleneğe aidiyetin ve kültürel sürekliliğin de en kuvvetli göstergelerindendir.

Şemʿî de gerek metin içi gerek metin dışı göndermelerden istifade ederek metinler arası duyarlılığını ve bilgi birikimini ortaya koymuştur.

2.3.2. İktibaslar

Bir tür metinler arası ilişki biçimi olan iktibas, metne anlam derinliği katmak ve estetik etkiyi arttırmak amacıyla kullanılır. Müellif iktibaslar aracılığıyla metnine hem meşruiyet hem de otorite kazandırır. Âyet, hadis gibi kutsal metinlerden ya da atasözü ve kelâm-ı kibâr gibi kültürel kaynaklardan konunun akışına uygun olarak seçilen bu parçalar metne manevi güç verirken, metni ait olduğu geleneğe bağlar.

Şemʿî'nin şerh usûlünün önemli hususiyetlerinden birisi de metne uygun yaptığı iktibaslardır. Metnin bütününe yayılmış olan bu iktibaslar; âyet, hadis ve beyitlerden oluşmaktadır. Bu iktibasları şu alt başlıklarda incelemek mümkündür:

2.3.2.1. Âyetler

Şerh-i Gülistân'da metnin akışına uygun yerlerde Kur'ân-ı Kerîm'den iktibaslar yapılmıştır. Anlatımı güçlendirmek veya şârihin herhangi bir yorumunu desteklemek amacıyla yapılan bu iktibaslar şu şekilde örneklendirilebilir:

Ve be-şükr endereş mezīd-i ni'met ve ol Allāh'uñ şükri içinde mezīd-i ni'met vardur ya'nī Ḥaḳ te'ālā ḥażreti virdügi ni'mete şükr eylemek ni'metüñ ziyāde olmasına sebebdür. Nitekim Ḥaḳ te'ālā ḥażreti buyurmışdur: [1] ﴿ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾ (M3[b]).

Egerçi ol sözi eyü bilürsin līkin i'tirāż eyleme [2] ﴿ وَفَوْقَ كُلِّ ذي عِلْمٍ عَليمٌ ﴾ (M269[a]).

Metinde âyetlerden iktibasların yapıldığı yerlerin varak numaraları şöyledir:

Fâtiha Sûresi 1/1 (M1[b]), Tîn Sûresi 95/4 (M1[b]), Ahzâb Sûresi 33/72 (M1[b]), Necm Sûresi 53/2 (M2[a]), Zâriyat Sûresi 51/56 (M3[a]), Alak Sûresi 96/19 (M3[a]), Kadir Sûresi 97/4 (M3[b]), Sebe Sûresi 34/13 (M4[b]), Enbiyâ Sûresi 21/107 (M8[a]), Kalem Sûresi 68/4 (M9[a]), Sâffât Sûresi 37/135 (M46[a]), İsrâ Sûresi 17/27 (M57[b]), Kasas Sûresi 28/81 (M70[b]), Şûrâ Sûresi 42/40 (M72[b]), Bakara Sûresi, 2/206 (M81[a]), Fussilet Sûresi 41/46 (M90[b]), Ahzâb Sûresi 33/72 (M96[b]), Kâf Sûresi 50/16 (M105[a]), Nûr Sûresi 24 /37 (M118[b]), İsrâ Sûresi 17/44 (M120[b]), İnşirâh Sûresi 94/5 (M121[b]), Bakara Sûresi 2/201 (M126[b]), Yûsuf Sûresi 12/36 (M128[b]), Talâk Sûresi 65/3 (M132[a]), Bakara Sûresi 2/44 (M135[a]), Furkân Sûresi 25/72 (M136[b]), Şûrâ Sûresi 42/23 (M140[a]), Lokmân Sûresi 31/15 (M140[a]), A'râf Sûresi 7/31(M149[b]), Şurâ Sûresi 42/27 (M156[b]), Yûnus Sûresi 10/90 (M162[a]), Ankebût Sûresi 29/65 (M162[b]), A'râf Sûresi 7/148 (M164[b]), Bakara Sûresi 2/195 (M170a), Lokmân Sûresi 31/19 (M186b), Yûsuf Sûresi 12/32 (M210a), Mü'min Sûresi 40/85 (M217[a]), Âl-i İmrân Sûresi 3/37(M230[a]), Mâide Sûresi 5/99 (M233[a]), Mü'minûn Sûresi 23/101 (M235[a]), Meryem Sûresi 19/46 (M253[a]), Talâk 65/3 (M255[a]), Kasas Sûresi 28/77 (M257b), Bakara 2/264 (M258[a]), Cuma 62/5 (M258[b]), Yâsin Sûresi 36/60 (M267[b]), Yûsuf Sûresi 12/18 (M281[b]), Sâffât Sûresi 37/142 (M283[a]), Secde Sûresi 32/21 (M283[b]), Fetih Sûresi 48/10 (284[a]), Yâsîn Sûresi 36/17 (M289[a]).

Metinde üç yerde âyetler birebir alınmamış, âyetlerde geçen lafızlar üzerinden açık göndermelerde bulunulmuştur:

1. "Ve nerede olursanız olun Allah sizinledir" manasına gelen
   "وَاللهُ مَعَكُمْ اَيْنمَا كُنْتُمْ" ibare *Hadîd Sûresi* 4. âyetten alıntılanmıştır.

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, İbrâhîm Sûresi, 14/7.* "Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim."
[2] *Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi 12/76. "*Her bilenin üstünde daha çok bilen biri vardır."

2. Metinde lafız olarak " اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الظَّالِمينَ " şeklinde yapılan iktibas *Şûrâ Sûresi* 40. âyetten yapılmıştır ancak Kur'ân-ı Kerîm'deki âyet lafzı ile birebir aynı değildir. Metne Kur'ân-ı Kerîm'deki orijinal hali ile dahil edilmiştir.

3. " مَن يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَن يُضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ" (M284[b]) olarak yapılan alıntı ise *Kehf Sûresi* 17. âyettendir. Manası, "Allah (C.C) bir kimseyi hidayete erdirirse, kimse onu saptıramaz. O kimi de dalâlete iterse, kimse onu hidayete getiremez" demektir.

2.3.2.2. Hadisler

Şem'î metin içerisinde öne sürdüğü görüşlerini veya bir konuya dair fikirlerini desteklemek için hadislerden iktibaslar yapmıştır. Metinde geçen hadislerden bazılarını şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

Ḳasīm, güzel yüzlü ma'nāsınadur. Ḳasāmetden i'tibār olınacak olur ise ḫalḳ ortasında 'ilmi ḳısmet idici ma'nāsınadur. Ḳasemden i'tibār olınacak olursa nitekim Ḥabīb-i ekrem buyurmışdur ṣalla'llāhu 'aleyhim, [1]﴿ انا مدينته العلم و علی بابها ﴾ (M8[b]).

'Ākifān-ı Ka'be-i celāleş, ol Allāh'uñ celāli Ka'be'sinüñ mu'tekifleri ya'nī bir ān anuñ ṭā'atinden ḫālī olmayanlar be-taḳṣīr-i 'ibādet mu'terifend 'ibādetlerinüñ ḳuṣūrın i'tirāf idicilerdür böyle diyü ki [2]﴿ ماَ عَبَدْناكَ حَقَّ عِبادَتِكَ ﴾ *ki biz saña 'ibādetüñ ḥaḳḳı 'ibādet itmedük ya'nī saña lāyıḳ 'ibādet itmedük* (M10[b]).

[3] " لَقَنَاعَةُ كَنْزٌ لاَ يفْنَي" hadîs-i şerîfi metin içerisinde iki yerde geçer.

Metinde geçen hadislerin varak numaraları şu şekildedir: M45[b], M69[a], M75[a], N75[a], M103[a] (2 tane), M122[b], M138[a], M145[a], M145[b], M243[a], M254[a], M257[a].

Şârih metnin iki yerinde kaynaklarda hadis olarak zikredilen ancak hadis olmadığı delillendirilmiş iktibaslar yapmıştır.

---

[1] *Hadîs-i Şerîf,* "Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır." el- Cami'us-Sağir 1/415.

[2] *Hadîs-i Şerîf,* "Yalnızca kendisine ibadet edilen Allah'ım, Sana hakkıyla kulluk edemedik." Hâkim, 8739

[3] *Hadîs-i Şerîf*, "Kanaat tükenmez bir hazinedir." Bkz. et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat: 7:84; el-Beyhakî, ez-Zühd: 2:88; el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2:133.

Bunlardan bir tanesi metinde şu şekilde geçer:

كَلِّمِ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ *sen nāsa söyle anlaruñ aḳılları miḳdārı üzre ya'nī ta'allüḳ itdükleri ḳadar güftem, eyitdüm* (M206[b]).

Bu ifade bazı kaynaklarda hadis-i şerif olarak zikredilse de Mehmet Yılmaz'ın *Dört Halifeden Vecizeler Sözlüğü* adlı çalışmasında Hz. Ali'ye atfedilmiştir[1].

Diğeri ise metinde şöyle geçmektedir:

Benüm içün ya'nī bañā maḫṣūṣ Allāhu te'ālā ile bir vaḳt vardur.

« لَا يَسَعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ » [2] *ile vaḳt ki bañā vüs'at virmez ol vaḳtde muḳarreb melik ü mürselīni ya'nī ol vaḳt bañā maḫṣūṣdur ki ben ol vaḳtde Ḥaḳ te'ālā ḥażretine bir mertebe taḳarrüb ḥāṣıl iderüm ki ol taḳarrübe ne muḳarreb melik ve ne mürsel nebī irişür* (M103[b]).

"O günde bana ne mukarreb bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber soru soramaz" manasına gelen bu lafız bazı mutasavvıflar tarafından hadis olarak zikredilse de sahih hadis kitaplarında (*Kütüb-i Sitte vb*.) senetli ve sabit bir hadis olarak geçmemektedir.

2.3.2.3. Arapça İbareler[3]

Metin içerisinde Arapça kelâm-ı kibâr kabilinden bazı mensur ibareler bulunmaktadır. Bu ibareler şârih tarafından anlatımı güçlendirmek amacıyla yapılmış iktibaslar olarak değerlendirebilir.

---

[1] Bkz. Yılmaz, *age*. s.218.

[2] O günde ne mukarreb bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber bana bunu yaşatamaz."
(Bkz. el-Mekasidü'l-Hasene fî Beyani Kesîrin Mine'l-Ehâdîsi'l-Meşhure Ala'l-Elsinei IV, 356; İbn Sa'd, Tabakat, I, 422) Bu lafız bazı mutasavvıflar tarafından hadis olarak zikredilmiştir ancak muteber hadis kitaplarında (*Kütüb-i Sitte vb*.) senetli ve sabit bir hadis olarak geçmemektedir. Bazı alimler bunu mütevatir olmayan, sahih olmayan rivayetler arasında değerlendirmiştir. Bazı kaynaklarda ise mevzu (uydurma) olduğuna dair görüşler bulunur.

[3] Bu bölümde verilecek örnek sayısı konu hakkında "Söz Varlığı" başlığında yeteri miktarda örnek verildiğinden dört örnekle sınırlı tutulmuştur. Daha fazla örnek için "Söz Varlığı" başlığına bakınız.

Ḥażret-i Şeyḫ nevvera'llāhu merḳadehu bunuñ ile işāret ider ki bu ḥāl ẕevḳidür. (M11[b]) [1] « مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَعْرِفْ »

Belki [2] « الكَلامُ يَجْرِي الكَلامُ » *iḳtiżāsınca ṣabr itdüm tā ḥadīṣ-i ẕellet-i yārān, tā ki yārānuñ ḫitāb-ı sözi der-miyān āmed, ortaya geldi ya'nī ẕikr olındı* (M69[b]).

Dirler yimek ümmīdi yegdür yinmiş olmaḳdan bu söz lisān-ı 'Arabda ḍarb-ı meṣeldür ki dirler [3] « الماءِ المَقولُ خَيْرٌ مِنَ المأكول » (M285[a]).

Der-bilād-ı 'Arab gūyend, ve 'Arab şehrlerinde eyidürler: ضَرَبَ الحَبِيبُ زَبِيبًا *maḥbūbuñ ḍarbı kendü 'āṣıḳına ḳurı üzümdür ya'nī ancılayın leẕīẕdür* (M212[b]).

2.3.2.4. Türkçe Manzum Parçalar

Şem'î tarafından şerhe bazı Türkçe manzum parçalar ilave edilmiştir ancak şârih bu manzumelerin kaynaklarını ya da şairlerini belirtmemiştir. Metin içerisinde az sayıda karşımıza çıkan bu manzum parçalar şunlardır:

Ḫor baḳma her ża'īfe merd iseñ merdāne baḳ

Bir ḳarıncayı dilāver gör şehā şīrāne baḳ (M40[a], M262[a])

Eger ẕehr ise ḫoşdur yār elinden

Gerekmez sükkeri aġyār elinden[4] (M151[b])

Ne ḫayr umarsın ey dil şundan āḫir.

Çepel şeklinde anuñ ḫasırı ẓāhir (M152[b])

[1] Tatmayan bilmez.
[2] Söz sözü çeker.
[3] Verilen su, içilen sudan daha hayırlıdır.
[4] Beyit bazı kaynaklarda Şeyhi'ye atfedilmiştir.

Ḳul olmaz degme bir şāha

Göñül ālī-cenāb ister[1] (M190[b])

Bir mücerreb nesne buldum ismi anuñ sīm ü zer

Kime kim ḥarc eylesem ḳaddin büker baġrın ezer (M214[b])

Eger efsūn-ı ecel baġlamaz ise dehenüm

Cān virirken lebinüñ ẕikri ola her süḫanum[2] (M219[a])

2.3.4.5. Arapça Manzum Parçalar

Metinde "Şi'r", "Şi'r-i 'Arabī", "'Arabī" ve "'Arabī Naẓm" gibi başlıklarla verilmiş Arapça manzum parçalar bulunmaktadır. Müellif tarafından kaynak ya da şairi belirtilmeden metne dahil edilen bu iktibasların bazıları Şeyh Sa'dî'nin Arapça gazellerinden alınma beyitlerden oluşmaktadır. Bunlar dışında İbn-i Sînâ'nın bir dörtlüğü Arapça manzum iktibaslar arasında yer almaktadır:

اعتصام الورى بمغفرتكَ

عجز الواصفون ان صفتكَ

ثب علينا فاننا بشر

ما عرفناكَ حق معرفتكَ [3]

[1] Kaynaklarda Üsküplü İshâk Çelebi'ye ait olarak görünen mısra, Gazel-i İsḥâḳ içinde yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Keklik, *Üsküplü İshâk Çelebi Divan (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, Doktora Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi SBE, Bişkek 2014.

[2] Beyit bazı kaynaklarda Necati Bey'e atfedilmiştir.

[3] Halka ulaşmak senin mağfiretinledir, vasıflar senin sıfatın hususunda aciz kaldılar.
Biz beşeriz, bağışla bizi. Biz seni tam olarak tanıyamadık (M10[b])

Ayrıca metinde "Şi'r" başlığıyla Klasik Arap edebiyatının ünlü şairlerinden el-Mütenebbî'ye ait bir dize de yer almaktadır:

لَوْلَا مَفَارَقَةُ الأَحِبَّةِ مَا وَجَدْتُ لَهَا الْمَنَايَا إِلَى أَرْوَاحِنَا سُبُلاً [1]

Yine metinde "Şi'r" başlığı ile verilen bir manzum parça bazı Arap kaynaklarında meşhur bir darb-ı mesel olarak, bazı divan şiirlerinde ise iktibas şeklinde görülür:

لقد ربيت جروًا طول عمرى

فلما صار كلبا عضّ رجلى[2]

Metinde yer alan 'اطلبوا الأرزاق من أسبابها وادخلوا الأوطان من أبوابها' (Rızıkları sebeplerinden isteyin, yurtlara kapılarından girin) ifadesi ise Hz. Ömer'e atfedilen 'اطلبوا الأرزاق من أسبابها' sözünün edebî bir uyarlamasıdır. Sebeplere sarılmanın ve işlerin meşru yollarla yapılmasının gereğini vurgulayan bu kelâm-ı kibâr, hikmetli söz geleneğinin tipik bir örneğidir. Mecazen "Her işin bir yolu, her nimetin bir sebebi vardır; usûlüne göre davranın, hilesiz çalışın" anlamına gelen söz, İbn Hacer el-Askalânî, Süyûtî, ve bazı edeb hikmet kitaplarında benzer şekilde geçmektedir.

2.3.2.6. Farsça Manzum Parçalar

Şerhte Farsça manzum parçalara da yer verilmiştir. Bu manzumeler Hâfız-ı Şîrâzî başta olmak üzere, Molla Câmî, Kemâl-i İsfahanî, Enverî gibi İran şairlerinden yapılmış manzum iktibaslardan oluşmaktadır. Şârih bu iktibasları genellikle kendi görüşlerini desteklemek amacıyla örnek olarak şerhine dahil etmiştir. *Şerh-i Gülistân*'da özellikle Sa'dî'nin *Bostân*'ından çok sayıda beyte yer verilmiştir.

Bu beyitlerden bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

Berg-i ḫuşk ve rūzgārān dirler ki müfredi rūzgārdur ki ***Dīvān-ı Ḥāfiẓ****'da vāḳi' olmışdur:*

[1] Eğer sevgililerden ayrılık olmasaydı, ölümlerin ruhlarımıza giden bir yolu olmazdı.
el-Mütenebbî, *Dîvân al-Mutanabbî*, nşr. Abdülvahhab el-Cebbî, Beyrut: Dâr Sâdır, c. 1, s. 129.
[2] Bir köpek yavrusu besledim ömrüm boyunca/ Ne zaman ki köpek oldu, ayağımı ısırdı (M282[a])

Beyt

حافظ اسرار الهی کس نمیداند خموش

از که می پرسی که دور روز کاران را جشد [1]

Ta'lîl içün olan mıṣrā-ı ṣānīde olan tā lafẓīdür. Mıṣrā'-ı evvelde olan tā intihā-yı ġāyet içündür. Biri daḫı istimrār içün gelür. Nitekim ***Kemāl-i İṣfahānī****'nüñ bu beytinde vāḳi' olmışdur:*

Beyt

تا جهانست صدر عادل باد

فیض جودش چو عدل شامل باد[2]

Sa'dī *āzāde düşmiş ya'nī tevāżu' idici bir āzādedür ki kimse ile ḫuṣūmeti yoḳdur. Bunda üftāde tevāżu' idici ma'nāsınadur. Nitekim Bostān'da bu beytde vāḳi' olmışdur:*

Beyt

اکر زیر دستی بیفتد چه خاست

زیر دست افتاده مرد خداست [3]

Metinde şairi belirtilmiş Farsça manzum iktibaslarla birlikte şairi belirtilmemiş iktibaslar da bulunmaktadır. Bunları bulundukları yerlere göre şöyle sıralayabiliriz:

Şairi belirtilmiş olanlar: Hâfız-ı Şîrâzî (M6[a], M10[b], M17[b], M34[b], M35[a], M35[b]), Sa'dī Şîrâzî (M5[a],M6[a], M6[b], M31[a], M35[b], M146[b], M148[a], M180[b], M181[a]), Molla Câmî (M6[a], M8[b], M17[b]) , Mevlânâ (M125[a]), Enverî (M87[b]), Kemâl-i İṣfahânî (M34[b]), Şâhî (M18[a]), Latîfî (M34[b]).

[1] Hâfız sus! İlâhî sırları kimse bilmez/ Dünya zamanının akıbetini kime soruyorsun? (M6[a])

[2] Dünya var oldukça yönetici adil olsun/ Onun cömertliği de adalet kadar kuşatıcı olsun. (M34[b])

[3] Eğer bir kimse başkasının hükmü altına girerse ne çıkar/ Çünkü hüküm altındaki Allah'ın (sevgili) kuludur. (Bir kimse ezilirse ne gam? Mazlum, Allah'ın has kuludur) (M31[b])

Şairi belirtilmemiş olanlar: M1[b], M2[a], M3[b], M6[a], M8[b], M9[b], M10[b], M11[b], M17[b], M18[a], M18[b], M19[a], M23[a], M24[b], M29[b], M30[a], M30[b], M34[a], M34[b], M35[b], M39[a], M41[a], M42[a], M53[b], M56[b], M58[a], M59[b], M65[b], M69[a], M80[b], M81[b], M85[a], M89[a], M91[b], M92[b], M93[a], M95[b], M97[b], M104[a], M105[a], M106[a], M107[a], M108[b], M109[b], M111[a], M111[b], M112[a], M115[b], M118[a], M118[b], M120[a], M122[b], M124[a], M124[b], M126[b], M130[a], M130[b], M135[a], M137[b], M139[a], M142[a], M144[a], M144[b], M146[b], M147[b], M149[b], M154[b], M159[a], M161[b], M165[a], M168[b], M189[b], M190[a], M193[b], M194[a], M196[a], M201b, M205[b], M206[b], M207[a], M209[a], M210[a], M214[a], M216[b], M218[a], M218[b], M219[a], M222[a], M232[b], M248[a], M254[b], M257[a], M261[b], M267[b], M276[a], M282[a], M283[a], M283[b], M287[a], M288[b].

Müellifi belirtilmemiş olan bu parçaların çoğu şerhte hikâyelerden sonra konuyu estetik bir ifade ile nihayete erdirmek için eklenmiştir. Hemen hepsi hikâyelerdeki ana fikri özetleyen beyitlerdir.

2.3.2.7. Kaynak Eserlerden Yapılan İktibaslar

Şem'î ileri sürdüğü görüşü desteklemek ve delillendirmek amacıyla bazı eserlerden örnek beyitler alır. Çoğunluğu gramere dair bir izahtan sonra yapılan bu iktibaslarda ismi en çok zikredilen eser Sa'dî'nin *Bostân*'ıdır. Çok sayıda beyit alıntılanan *Bostân* (M5[a], M6[a], M6[b], M31[b], M35[b], M146[a], M148[a], M180[b], M181[a]) ile birlikte *Hâfız Dîvânı* (M5[a], M6[a], M17[b], M34[b], M35[a]) ve Câmî'nin *Yûsuf u Zelîha*'sı (M6[b], M17[b]) da iktibas yapılan diğer eserlerdir. Açıklamalarını oldukça kısa tutan Şem'î, kaynak eser konusunda da sınırlı tercihlerde bulunmuş, *Dîvân-ı Şâhî* (M18[a]), *Mesnevî* (M125[a]), *Silsiletü'z-Zeheb* (M161[b]) ve *Mihr ü Müşterî*'den (M109[a]) birer defa alıntı yapmış, *Müşt-Zen Hikâyesi* (M6[a]), *Ma'rûf Kerhî Hikâyesi* (M180[b]), *Sultan Mahmud Hikâyesi* (M181[a]) gibi eserler içinden belirli bölümlerden iktibaslar yapmıştır. Eserlere yaptığı göndermeler şöyle örneklendirilebilir:

Ve destān dirler ki müfredi destdür nitekim ***Bostān****'da vāḳi' olmışdur.* (M6[b])

Beyt

بد ستان خود بند از او بر کرفت

سر شرا ببوسید و در بر کرفت [1]

Berg-i ḫuşk ve rūzgārān dirler ki müfredi rūzgārdur ki ***Dīvān-ı Ḥāfıẓ****'da vāḳi' olmışdur* (M6[a])

Beyt

حافظ اسرار الهی کس نمیداند خموش

از که می پرسی که دور روز کاران را جشد [2]

2.3.3. Dil, İmlâ ve Üslup Özellikleri

Bir eserin ait olduğu dönemin dil anlayışını, yazı geleneğini ve edebî zevkini en iyi yansıtan unsurlar, onun dil, imlâ ve üslup özellikleridir. Dil, eserin ait olduğu devrin edebî birikimini gösterirken, imlâ ses ve anlam arasındaki bağı ortaya koyar. Üslup ise müellifin birikimiyle ortaya çıkardığı özgün anlatım tarzı olarak tüm bu unsurların estetik bir birleşimidir.

Bu özelliklerin araştırmacılar tarafından incelenmesi metnin doğru anlaşılmasını sağlarken yazıldığı devrin dil anlayışı, kültürel yapısı ve edebî zevki hakkında da önemli ipuçları verir. Bilhassa Osmanlı Türkçesi gibi farklı dillerin etkisinin yoğun olduğu dillerde, bu incelemeler daha önemlidir.

Şerh-i Gülistân'ın çeviriyazısında Manisa ve Nuruosmaniye olmak üzere iki ayrı nüshadan yararlanılmıştır. Bu iki nüsha dil ve imlâ özellikleri bakımından büyük oranda benzerlik göstermektedirler.

---

[1]Kötülük eden bizzat bağını ondan çözdü/ başını öptü ve onu bağrına bastı.
Saʿdî-i Şîrâzî; *Bostân,* Birinci Bâb, 28. Hikâye "Gûr hükümdarı ile Dervîş".
[2] Hâfız sus! İlâhî sırları kimse bilmez/ Dünya zamanının akıbetini kime soruyorsun?
Hâfız-ı Şîrâzî; *Divân-ı Hâfız,* Gazel No. 169.

Şem‘î’nin *Şerh-i Gülistân*’ını bu bağlamda inceleyecek olursak dil, imlâ ve üslup özellikleri olmak üzere üç alt başlık oluşturulabilir.

2.3.3.1. Dil Özellikleri

Şerh-i Gülistân yazıldığı dönemin dil özelliklerini göstermektedir. Kelimelerin ve eklerin yazımı, özellikle ünlü-ünsüz harflerin gösterilip gösterilmemesi noktasında metin, XVI. yüzyılın morfolojik özelliklerini örneklendirmesi bakımından önemlidir.

Aşağıda sıralanan dil özellikleri her iki nüshada ortak olan unsurlardır.

2.3.3.1.1. Ses Özellikleri (Fonetik)

Şerh-i Gülistân’ın yazıldığı H.976/M.1568 tarihi Türk dili tarihinde Osmanlı Türkçesi dönemi[1] olarak kabul edilse de eserde Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini görmek mümkündür. Zira canlı bir kültür varlığı olan dile ait hiçbir unsur birden ortaya çıkmaz ya da kesin bir sonla ortadan kalkmaz. Dil, dönemsel sınırlamalardan muaftır. Takvimlerle ölçülemeyen periyodlarda değişir, gelişir ve süregelen bir devinim içinde varlığını sürdürür. Bu bakış açısıyla Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi arasında dönemsel olarak keskin bir ayrım yapmak oldukça güçtür. Örneğin XV. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Türkçesi’nin başlangıcını oluştururken Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini sürdüren eserler de yazılmaya devam etmiştir. *Şerh-i Gülistân* da XVI. yüzyıla ait bir eser olmasına rağmen Eski Anadolu Türkçesine ait ses, biçim ve imlâ özelliklerinin görüldüğü eserlerdendir. *Şerh-i Gülistân*’ın ses özellikleri değerlendirilirken bu bilgi göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu ses özelliklerden bazıları şunlardır:

1. Bazı Türkçe kelimelerde ses uyumunu korumaya özen gösterilmiş olsa da Osmanlı Türkçesinin karma fonetik yapısı sebebiyle genel anlamda ünlü uyumu söz konusu değildir:

   ايلدى - كلمز يدى - كتمهسى

   اولمشدر - قيجق - كورنور

[1] Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara 2003, s. C.

2. Dönemin dil anlayışına uygun olarak ünsüzlerde benzeşme görülmez:

سیلمکده - اولمقدن - یقدر

3. Arapça ve Farsça kelimelerde, herhangi bir ses değişimi görülmez ve kelimelerin kökeni korunur. Telaffuzda Türkçeleşmiş olsalar da yazımda orijinal şekilleriyle bırakılmıştır:

حیات - خدمت

4. Metinde özellikle tekrar eden kelimelerle kendi içinde bir ritmik ses düzeni oluşturulmuştur:

her nefesī ki fürū mī reved, her bir nefes ki aşaġa gider

"Nefes" kelimesinin tekrarı ve " m- f- s" seslerinin ardışıklığı dilsel bir ahenk sağlamıştır.

Dıraḫt dirler mā-dām ki bir hey'et-i uḫrā ile muttaṣıf olmaya gerekse ḥāli üzre berkarār olsun gerekse kökinden ḳopsuñ gerekse bir kimse ḳaṭ' eylesüñ ammā gāh olur ki bir hey'et-i uḫrā ile muttaṣıf iken gene dıraḫt dirler (M6[b]).

2.3.1.1.2. Biçim Özellikleri (Morfoloji)

Bir eserin biçim özellikleri, metnin kelime yapısını ve kelimeler arasındaki ilişkileri ortaya koyar. Biçim özellikleri dilin işleyiş mantığını anlamak bakımından önemlidir.

Bu bağlamda Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ında kullanılan kelimelerin kökenleri, türetme ve çekim ekleri, tamlama ve birleşik kelime yapıları, zamir ve fiil çekimleri gibi hususlar kelimelerin ve eklerin yazımı olarak iki alt başlıkta incelenebilir.

2.3.3.1.2.1. Kelimelerin Yazımı

1. Metnin geneli incelendiğinde kelimelerin yazımında tutarsızlıklar dikkat çeker. Bu tutarsızlıkların genellikle " پ – ب ", " ط – ت ", " چ – ج", " ص – س ",

“ ك – ق ” gibi harflerin birbiri yerine kullanılmasından kaynaklandığı görülür:

آتش (M129[b]) - عطش (M158[b])

چاپک (M167[a]) - چابک (M275[a]) - جابک (268[b])

2. “Gibi, ile, içün” vb. edatlar bazı kelimelerde dönemin Türkçesine uygun şekilde ekleşmiştir:

haḳḳıçün (M14[b])

3. Dönüşlülük zamiri olarak daima “kendü” kullanılmıştır.

ʿĀlim degül ol kimse ki ḫalḳa dir yaʿnī naṣīḥat ider līkin kendüsi añı eylemez (M135[b]).

Zīrā ḳabīḥ ḫuylarumı bañа ḫūb u laṭīf gösterürler beni kendü ʿaybum üzre ḫaberdār itmezler (M187[a])

4. Sıfatlarda karşılaştırma, bugün kullanılmayan –rak, -rek ile yapılmıştır. Ek sadece Türkçe kelimelerle değil Arapça ve Farsça kelimelerle de kullanımıştır:

Zāhid ṭaʿāmı andan azrek yidi (M101[b])

Ve nefsüñ ḳaydı ḳuldan incerekdür yaʿnī tevbe yaʿnī nefsüñ ḳaydı tevbedür (M148[a])

ʿĀlemde nā-dāndan faḳīrrek kimse olmaz idi līkin böyle degüldür (M92[b])

Bu ʿacebrek ki ben andan ırаġum (M105[b])

Bu cihāndan müşevveşrek ve müşkīlrek bir belā yoḳdur (M122[b])

Asgarda senden kemter ve ḫaḳīrterüz ü be-ʿayş ez-tü ḫoşter, ve dirilmekde senden ḫoşreküz (M141[b])

Sizden birüñüz ki dilāverrekdür ü merdāne vü zūr-mend, daḫı merdānerek ve ḳuvvetlürekdür (M173[a])

5. Bağlama edatı olarak yalnız Türkçe edatlar değil Arapça ve Farsça kökenli edatlar da kullanımıştır. Bunlardan bazıları “velîkin, ve, dahı, nitekim; halbuki, zira, lîkin, madam” vb. olarak sıralananilir.

Velīkin *maʿnā ve şevḳ ḳapusı açıḳ idi u silsile-i süḫan-rā dırāz, ve söz zincīri dırāz idi yaʿnī söz götürür maḥall idi* (M105[a]).

Līkin *ḫalḳuñ dilini bağlamaḳ mümkin degüldür elbette söylerler* (M200[b]).

Ḥayretinden ziyān ellerini biri biri üzre sürer idi ***yaʿnī*** *aldanmış ve ziyān itmiş kimseler gibi bī-ḥużūrlıḳlarından ellerini ovdıḳları gibi ʿazāb* ***daḫı*** *ṭūṭīnüñ maḳāretinden aldanmış* ***ve*** *ziyān itmiş ki tamām ıżṭırābından ellerini ovar idi. ʿAzāb daḫı ṭuṭanuñ maḳāretinden guyā ki aldanmış ve ziyān olmışdur.* ***Nitekim*** *bu ḥāle mübtelā olan ellerini biri birine sürmek ıżṭırābından nāşīdür.* (M201[b]).

Zīrā *gül ḫārdan ve İbrāhīm ʿaleyi's-selām Āzer'dendür eger aṣla iʿtibār olınıcaḳ olur ise lāzım gelür* ***ki*** *Ḥażret-i İbrāhīm'e ve güle iʿtibār olınmaya* ***ḥālbuki*** *böyle degüldür* (M272[b]).

6. Metinde "bile" beraberlik bildiren edat görevinde kullanılmıştır. Anlamı kuvvetlendirmek için "ile" edatı ile birlikte kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

Yā budur ki ṭāliʿ müsāʿadesi ile kişi iki eli ***bile*** *altun kenārda eyler yaʿnī vāfir zer ḥāṣıl idüp deryāda ġarḳ olmaḳdan ḫalāṣ bulur* (M67[a]).

Loḳmān Ḥakīm meger ol ortada idi yaʿnī kārvān ***ile bile*** *idi* (M111[b]).

7. Şemʿî, eserde *de, da* bağlaçlarına yer vermekle birlikte bazı yerlerde *hem* kelimesini de bu görevde kullanmıştır.

Anuñ ḥaḳḳında söz söylemek ve vaṣfını beyān eylemek sevdāsından geçmek hem lāyıḳ degüldür (M153[b]).

Kendüñ hem bir temettuʿ ṭut yaʿnī sen daḫı ye (M162[b]).

8. 3. Tekil şahıs zamirinin "ol, an*"* şeklinde kullanımları vardır:

Aṣlā anda bir ḳabīḥ ḫūy yoḳ idi (M9[a]).

Ve be-ṣanʿat bā-ū berāberem, ve ṣanʿatda anuñ ile beraberüm hiçbir vechle andan ḳalmazam (M82[b]).

Fi'l-ḥāl, ol cesed baḳar gibi āvāz virdi (M165[a]).

9. Türkçede “it-, eyle, kıl-, ol-“ yardımcı fiilleriyle yabancı kökenli kelimelerden birleşik fiil türetilebilmektedir. Metinde “tut-, bul-, ur-“ fiillerinin de yardımcı fiil olarak kullanıldığı örnekler vardır:

Daḫı fırṣatı ṣaḳlı ṭutdılar (M43[b]).

Ol malı nigeh ṭutam ya‘nī ḥıfẓ eyleyem (M70[b]).

Ya‘nī bu sen maḥabbet itdügüñ şeh-zādenüñ ‘ışḳından senden ġayrı çoḳ kimse viṣāle vuṣūl bulmayup nice belāya irişmişlerdür (M191[a]).

Bir nefes cūş u ḫurūşdan ārām bulmadı ve ḫāmūş olmadı (M119[a]).

Velī ḫavfdan başını içerü çeker ki aṣlā dem urmaġa mecāli olmaz (M283[a])

Ki nefes urmaġa mecāl ṭutmadı ḳanda ḳaldı ki su’āline cevāb virüp muṣāḥabet itmege ḳādir ola (M192[b]).

2.3.3.1.2.2. Eklerin Yazımı

Şerh-i Gülistân’da eklerin yazımı ve kullanımı çeşitlilik göstermektedir.

Yapım Ekleri

İsimden İsim Yapım Ekleri

-lıḳ, lik: Ekin لق yazımı ile birlikte لك yazımı da görülür.

طانقلق ṭanıḳlıḳ (M203[a]) اولولق ululıḳ (M47[b])

محبتسز لک maḥabbetsizlik (M203[a]) کوچک لک küçeklik (M47[b])

-cı, -ci: Ekin yazımında farklı şekillerin olduğuna rastlanmamıştır.

واقیجی oḳuyıcı (M119[b]) بشمقجی başmaḳcı (M140[b])

-lı, -li: Ekin yazımında çoğunlukla “لو ” şekli kullanılır ancak bazı örneklerde “لی” şeklinin kullanıldığı da görülür.

صقلی ṣaḳlı (M73[a]) خویلو ḫuylu (M126[a])

-nci: Ekin imlâsı “ نجی ” şeklindedir.

ایکنجی ikinci (M231[a]) اوچنجی üçünci (M18[a])

-cik, -cık: Ekin kullanımında kalın ünlülerde “ جق ” ince ünlülerde “ جك ” şekli kullanılmıştır.

قرنجه جق ḳarıncacıḳ (M174[a]) جاريه جک cāriyecik (M93[a])

-rak, -rek: Nüshalarda ek sadece “ **رك** ” şeklindedir.

حقيررک ḥakīrrek (M103[a]) الچقرک alçaḳrek (M171[a])

-cağız: Ekin ince şekli “ جكز ” ve kalın şekli “ جغز ” kullanılmıştır.

قزجغز ḳızcaġız (M140[b]) ercegiz ارجكز (M140[b])

İsimden Fiil Yapım Ekleri

-la, -le: Ek vokalsiz “ ل” şeklinde yazılmıştır.

بغلمش baġlamış (M171[a]) بشلدى başladı (M227[b])

-al, -el: Ekin imlası “ ل” şeklindedir.

اكسلدى eksildi (M49[a])

-l: Ekin imlası “ ل” şeklindedir.

درلدى dirildi (M110[a])

-len: Ekin imlası “ لن ” şeklindedir.

كوپكلنمش köpüklenmiş (M139[a]) دكلندى diklendi (M175[a])

Fiilden Fiil Yapım Ekleri

İstisnalar bulunmakla beraber eklerin çoğu vokalsiz yazılmıştır.

-n: Ekin imlâsı “ ن” şeklindedir.

الندى alındı (M45[b]) صلنور ṣalınur (M225[b]) قلندى ḳılındı (M2[a])

-l: Ekin imlası “ ل” şeklinde vokalsiz, bazen de “ يل ” şeklinde vokallidir.

كورله görüle (M165[a]) وريلمشدر virilmişdür (M31[a])

-ş: Ekin çoğunlukla vokalsiz hâli kullanılmasına rağmen “ وش ” şeklinde de kullanımı vardır.

ايرشر irişür (M257[b]) اوپوشوب öpüşüp (M256b)

-r: Ekin imlâsı “ ور ” şeklinde vokalli, bazen “ ر” şeklinde vokalsizdir.

دوشورم düşürem (M19[b]) بیشردی bişürdi (M17[a])

-dur, -dür: Ekin imlâsı “ در ” şeklindedir.

سودرمک sevdürmek (M200[a]) دوندردی döndürdi (M171[b])

-t: Bu ek bazen **“ ات ”** şeklinde vokalli, bazen de **“ ت”** şeklinde vokalsiz yazılır. **“ د ”** ile yazılmış bir örnek de mevcuttur.

اوزاتدی uzatdı (M113[b]) دپردر depredür (M264[b])

-ma, -me: Bu ek çoğunlukla vokalsiz gösterilmiştir.

کلممشم gelmemişüm (M96[b]) اولمیوب olmayup (M21[b])

Fiilden İsim Yapım Ekleri

-ıcı, -ici: Ekin imlası “ یجی ” şeklindedir.

صتیجی ṣatıcı (M21[b]) کوریجی görici (M141[b])

-ik: Ek vokalsiz olarak kullanılmakla beraber kalınlık/incelik durumuna göre “ ك ” ve “ ق ” şeklinde değişiklik göstermektedir.

آچق açıḳ (M105[a]) کسک kesik (M76[b]) بطک baṭık (M255[b])

-ma, -me: Ekin imlası bazen “ **م**” şeklinde vokalsiz bazen de “ مه ” şeklinde vokallidir.

دنمسی dönmesi (M205[a]) اورمسندن urmasından (M215[b])

-mak, -mek: Ekin imlâsı “مق” ve “ مك” şeklindedir.

اولمقدن olmaḳdan (M149[b]) ایتمکدن itmekden (M286[b])

-ş, -ış, -iş: Ekin imlâsı “ش ” şekl indedir. Bazen vokallerle (-ı, -i) birlikte kullanılmıştır.

کلشلی gülüşlü (M195[a]) کدیشده gidişde (M199[a])

-m: İmlâsı “ ” şeklinde olan bu ek bazen vokallerle kullanılmıştır.

اولوم ölüm (M191[b])

Sıfat-Fiil Ekleri

-an, en: Bu ek hem vokalli hem de vokalsiz olarak yazılmıştır.

اغلاين aġlayan (M110[a]) كورن gören (M199[a])

-mış, -miş: Ek, daima vokalsiz olarak " مش " şeklinde yazılmıştır.

اولمش olmış (M127[b]) طولمش ṭolmış (M180[b])

-dık, -duk: Ek, uyuma göre " دك " ve " دق " şekillerinde yazılmıştır.

getürdükleri (M217[a]) كتوردكلرى olduḳları (M137[a]) اولدقلرى

-maz, -mez: Ekin imlası genellikle vokalsizdir. Bazı kelimelerde vokalli olarak da kullanılmıştır.

يرامز yaramaz (M14[b]) بلمز bilmez (M51[a])

-acaḳ, -ecek: Ek, dil uyumuna göre " جك " ve " جق " şekillerinde yazılmıştır.

كچه جك geçecek (M98[a]) اوتورجق oturacaḳ (M224[a])

Zarf-Fiil Ekleri

-up, -üp: Bu ek, Osmanlı Türkçesinde "b" ile yazılıp "p" okunur. Nüshada çoğunlukla vokallidir.

بصوب baṣup (M75[b]) ارتوب artup (M106[a])

-madan, -meden: Ek vokalsiz olarak yazılmıştır.

اولمدن ölmeden (M106[b])

-arak, -erek: Uyuma göre " رك " ve " رق " şekillerinde yazılmıştır.

دوشه رك düşerek (M63[a]) قچارق ḳaçaraḳ (M63[a])

-ınca, -ince: İmlası " نجه " şeklindedir.

طويينجه ṭoyınca (M101[b]) كلنجه gelince (M76[b])

-ken: Ekin imlası " ايكن " şeklindedir.

لطيف ايكن laṭīf iken (M181[b])

-ıcak, -icek:

اولجق olıcak (M208[b]) كفايت ايدجك kifāyet idicek (M127[b])

Çekim Ekleri

Hâl Ekleri

Yükleme Hâli: Bu hâl “ ى” ve “ ۀ” şeklinde iki değişik şekilde gösterilmiştir. Eksiz yazıldığı örnekler de vardır.

نازنى nāzuñı (M68[b]) كاسهۀ kāse[y]i (M271[b]) قصدن ḳaṣdın (M24[b])

Yönelme Hâli: “ ه” eki ile gösterilmiştir.

جانبه cānibe (M108[a]) كتابه kitāba (M228[b])

Bulunma Hâli: Daima “ ده ” şeklinde yazılmıştır.

يولده yolda (M110[a]) مجلسده meclisde (M113[a])

Ayrılma Hâli: Bu ekin yazımı da sabittir ve “دن” şeklinde yazılmıştır.

دهاندن dehāndan (M115[a]) چشمندن çeşminden (M117[b])

İlgi Hâli: Bu ekin metindeki imlâsı yerine göre “ م - ك - نك” şeklindedir.

بزم bizüm (M117[b]) قوپزگ ḳopuzuñ (M118[a]) دنيانگ dünyānuñ (M135[a])

Vasıta Hâli: Ekin yazımında tutarlılık yoktur. Bazı durumlarda “ ايله ” şeklinde eklendiği kelimeden ayrı bazı durumlarda ise “ له ” şeklinde kelimeye bitişik yazılmıştır.

جان كولغى ايله cān ḳulaġı ile (M136[a]) وجهله vechle (M152[a])

İyelik Ekleri

I. Tekil Şahıs:

اميدم ümmīdüm (M185[b]) محبوبم maḥbūbum (M194[b])

II. Tekil Şahıs:

جمالگ cemālüñ (M196[a]) عشقگ ‘ışḳuñ (M212[a])

III. Tekil Şahıs:

حسنى ḥüsni (M204[b]) وصالى viṣāli (M208[b])

I. Çokluk Şahıs: Çoğunlukla vokalsiz yazılmasına rağmen birkaç kelimede “ موز ” şeklinde de yazılmıştır.

ذکرمزه zikrümüze (M34[b]) گونلموزدن gönlümüzden (M206[b])

II. Çokluk Şahıs: Ekin imlası genellikle “ کوز ” şeklindedir.

رایگز re’yüñüz (M91[b]) نفسلرینوز nefesleriñüzüñ (M128[a])

III. Çokluk Şahıs:

عقللری aḳılları (M206[a]) کرملرینگ keremlerinüñ (M244[b])

Bildirme Ekleri

I. Tekil Şahıs:

Metin içinde ekin yazımında tutarsızlıklar vardır. Aynı cümle içerisinde bile iki farklı yazıma rastlamak mümkündür.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan eserlerde görülen “ام” ve “ ایم ” eklerine de metinde sık yer verilmiştir.

بنده سی ام bendesi[y]em (M143[b])

II. Tekil Şahıs:

مغنی سن muġannīsin (M113[a]) آدم سن ādemsin (M120[a])

III. Tekil Şahıs

مزیندر müzeyyendür (M122[a]) محبوبدر maḥbūbdur (M131[b])

I. Çokluk Şahıs:

بنده لریوز bendeleriyüz (M138[a]) مشغولوز meşġūlüz (M206[b])

III. Çokluk Şahıs

منصوبلر در mensūblardur (M10[b]) دانشمندلردر dānişmendlerdür (M219[b])

Zaman Ekleri

Şerh-i Gülistân’da kullanılan zaman ekleri incelendiğinde dönemin özelliklerine uygun şekilde tekli biçimler dikkat çeker. Bu zaman ekleri Eski Anadolu

Türkçesi döneminden itibaren süregelen eklerdir[1] ve Osmanlı Türkçesi döneminde de kullanılmışlardır.

Geniş Zaman

I. Tekil Şahıs

توترم ṭutarum (M96[b]) ایچرم içerüm (M266[b])

II. Tekil Şahıs

قزرسن ḳızarsın (M80[b]) ایسترسن istersin (M102[a])

III. Tekil Şahıs:

بیورر buyurur (M97[a]) کلور gelür (M97[b])

I. Çokluk Şahıs

چکرز çekerüz (M122[a]) ایدرز iderüz (M138[b])

II. Çokluk Şahıs

بلورسز bilürsiz (M157[b]) یازرسکز yazarsuñuz (M239[b])

III. Çokluk Şahıs

ایرلرلر ırlarlar (M222[a]) اکلرلر añlarlar (M280[b])

Görülen Geçmiş Zaman

I. Tekil Şahıs

ایشتدم işitdüm (M198[a]) کولدم güldüm (M266[a])

II. Tekil Şahıs

اتدک atduñ (M76[b]) اولشدک ulaşduñ (M267[a])

III. Tekil Şahıs

اوردی urdı (M87[a]) صیدی ṣaydı (M98[b])

I. Çokluk Şahıs:

سویلشدک söyleşdük (M22[b]) طوتدق ṭutduḳ (M100[b])

III. Çokluk Şahıs

[1] Hatice Şahin, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 59-63.

بشله دی لر başladılar (M208[a]) قندر دی لر ḳandurdılar (M216[b])

Anlatılan Geçmiş Zaman

I. Tekil Şahıs

کورممشم görmemişem (M205[b]) بغلمشم bağlamışam (M232[b])

II. Tekil Şahıs

ایتمش سن itmişsin (M79[a]) صنامش سن ṣınamışsın (M138[b])

III. Tekil Şahıs

بغلنمش bağlanmış (M143[a]) دوشمش düşmiş (M174[b])

I. Çokluk Şahıs

اوقومشز okumışuz (M12[a]) اتمشز itmişüz (M117[b])

III. Çokluk Şahıs

حاضر اولمشل ḥāżır olmışlar (M171[a])

Gelecek Zaman:

Gelecek zaman eki olarak "-ısar/-iser" ekleri kullanılmıştır.

II. Tekil Şahıs:

بغليسرسن bağlayısarsın (M142[a])

III. Tekil Şahıs:

بولميسردر bulmayısardur (M62[a]) اولميسردر olmayısardur (M225[b])

Emir Kipi

II. Tekil Şahıs:

کتمه gitme (M151[b]) حزر ايله ḥazer eyle (M81[a])

III. Tekil Şahıs:

معمور اولسن ma'mūr olsun (M100[a]) قو کتسن ḳo gitsün (M125[a])

I. Çokluk Şahıs:

قیالوم ḳoyalum سوره لوم sürelüm کده لم gidelüm (M176[a])

II. Çokluk Şahıs:

ایلمکوز eylemeñüz (M191[a]) دیکوز diñüz (M211[a])

İstek Kipi

I. Tekil Şahıs:

کیدم gidem (M113[a]) قوریلم ḳıvrılam (M212[a])

II. Tekil Şahıs:

سیلیه سن söyleyesin (M115[b]) ییه سن yiyesin (M150[a])

III. Tekil Şahıs:

اوله ola (M157[b]) ال قالدره el ḳaldura (M162[b])

I. Çokluk Şahıs: Ek iki yerde Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan biçimi ile yazılmıştır.

اولا وز olavuz (M207[a]) کوسترہ لم gösterelüm (M114[b])

III. Çokluk Şahıs:

گله لر geleler (M61[b]) طوترلر ṭutarlar (M147[b])

Şart Kipi

II. Tekil Şahıs:

استر ایسک ister iseñ (M72[b]) طوتمز ایسک ṭutmaz iseñ (M171[b])

III. Tekil Şahıs:

وار ایسه var ise (M205[b]) کورسه görse (M181[b])

III. Çokluk Şahıs:

کسه لر keseler (M107[b]) دیسه لر diseler (M112[b])

2.3.1.1.3. Arkaik (Eskicil) Kelime Formları

Arkaik kelimeler bugün artık kullanılmayan yada anlamı değişmiş Türkçe kökenli kelimedir. Osmanlı Türkçesi metinlerinde zaman zaman yer alan bu unsurlar, metnin yazıldığı dönemin dil özelliklerini belirlemek açısından olduğu kadar Türkçenin tarihî seyrini göstermesi bakımından da önem taşırlar. Bu kelimeler genellikle Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi veya Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinden Osmanlı Türkçesi dönemine taşınmıştır.

Şerh-i Gülistân'da da bazı arkaik kelime eklere rastlamak mümkündür.

ancılayın: Onun gibi, o kadar, öyle.

Ancılayın ki senüñ iri āvāzuñ gönli ṭırmalar yaʿnī tīşenüñ seng-i ḫāraya teʾşīrinden dile senüñ iri āvāzuñuñ teʾşīri ziyādedür (M188[a]).

aşaġa: Aşağı

Zīrā çölmek ṭaʿām ile pür olup sac ayaḳ üzre naṣb olunmışdur līkin ḳadr u ḥürmet aşaġa olmışdur (M152[a])

bağlan-: Kapanmak, yumulmak.

ve baġlanmış ḳapularuñ miftāḥıdur ki aṣlā aña red yoḳdur (M168[a]).

baş çek-: Ulaşmak.

Baş çekici biri birinüñ muḫālifi dört nesne ki murād ʿanāṣır-ı erbaʿadur (M19[a]).

başmakçı: Ayakkabıcı.

Ḳızcaġızını bir başmaḳçıya virdi (M140[b]).

bıldır: Geçen

Sen bıldır āhū gibi laṭīf ve maḳbūl gitmişsin yaʿnī geçendesin bundan gidişde āhū gibi laṭīf ve maḳbūl idüñ ki gören meyl iderdi (M199[a]).

bile: Birlikte, beraber, dahi, de, ile.

İkisi bile bir girdāba düşdiler (M218[b]).

börk: Keçe ya da kürkten yapılan başlık, baş giysisi.

Sañа külāh börki giymek ḥācet ve lāzım degüldür (M109[a]).

buncılayın: Bunun gibi.

Zükūt u fitre daḫı ḳurbān vardur yaʿnī buncılayın ḫayrāta ḳādirlerdür (M244[b]).

bunda: Burada.

Ammā bunda maʿnā-yı āḫir murāddur (M15[b]).

burtarmak: Yüzünü buruşturmak, surat asmak.

Ümmīd-vārdur ki şeh-zāde bu kitāba naẓar itdüginden melāl yüzini çekmeye yaʿnī melūl olup yüzini burtarmaya (M27[a]).

çapmaḳ: Koşuşturmak.

Düşmen her ṭarafdan anuñ üzerine çapar yaʿnī hücūm ider. Baʿż-ı nüsḫada mıṣraʿ-ı ṯānī yirine bu mıṣraʿ vāḳiʿ olur (M31[b]).

depmek: Tekmelemek.

Düşmānı bugün depele çünki depelemek mümkindür yaʿnī ḳādirsin āteşi bugün söndür çünki söndürmek mümkindür (M206[b]).

depilme: Tepilmek, sokulmak.

Depelenmişlerden āvāz yuḳarı gelmez (M10[b]).

depret-: Sallamak.

Dostlıḳ zincīrini depredür (M265[a]).

devşür-: Toplamak, bir araya getirmek.

Ol püserüñ maḥabbeti boncıġını devşürdüm (M197[b]).

dükeli: Hep, hepsi, bütün, cümle.

Ṣırça dükeli yerde vardur ol sebebden anuñ ḳadri yoḳdur (M268[a]).

dütre-: Titremek.

ḫavfından ol ġulāmuñ endāmı üzre lerze düşdi yaʿnī ditremege başladı (M51[b]).

egür-: Toplamak, düzletmek.

Zīrā egüre çünki ḳopuzuñ āheng ü ṣadāsı rāst u muvāfıḳ ola (M118[a]).

eyit-: Söylemek.

Ḥaccāc ol dervīşe eyitdi (M55[a]).

eyle: Öyle.

Ol ḳarıncanuñ ḥāli senüñ ḥālüñ gibidür filüñ ayaġı altında ya'nī sen filüñ ayaġı altında nice iseñ ḳarınca daḫı senüñ ayaġuñ altında eyledür (M75[b]).

ılan: Yılan.

ırla-: Türkü söylemek, ezgiyle ses çıkarmak, nağme yapmak

Zīrā anlar her nefes bir ġayrı gül üzre ırlarlar ya'nī bir ġayrı güle meyl ve maḥabbet iderler (M222[a]).

ıssı: Sıcak.

Gice ile esen ıssı yeli damāġınuñ ṣuyını ya'nī tükrügi ḳurır idi (M204a).

ilt-: Bağlamak, tutturmak, eklemek, iliştirmek.

Ol muṭrib ḳabīḥ ve nā-sāz āvāzı ile bizüm beynümüzi iltdi ve kendü boġazını yırtdı (M114[b]).

ḳaḳ-: Çalmak, vurmak, itmek.

Ol kimse ile ki ṣulḥ ḳapusını ḳaḳar ya'nī ṣulḥ ṭaleb ider ceng isteme (M261[b]).

ḳarış murış: Karmakarışık.

Cihān ḫalḳı bir birine düşmiş ve ḳarış murış olmış idi zengī ṣaçı gibi ziyāde ġavgādan (M15[a]).

kömek: Yardım, destek olmak.

'Amelde kömek yüriyicilik ya'nī ḫıyānet eyleme eger ister iseñ (M63[a]).

ḳucuş-: Kucaklaşmak.

Pādişāhı kenārında ṭutdı ya'nī pādişāh ile ḳucuşdı (M180[a]).

sencileyin: Senin gibi.

Mādam ki ol iḳlīmüñ başı üzre sencileyin bir ʿādil pādişāh ola (M16[a]).

şın-: Kırılmak.

Şarāb dökülmiş ve ḳadeḥ şınmış gördi (M216[b]).

söyün-: Sönmek.

Çerāġum āsitīnim ile depelenmiş oldı yaʿnī söyündi (M194[b]).

şol: Şu, o.

Şol kimseye göñül bağlama ve maḥabbet itme ki ol kimse saña göñül bağlamış ve taʿalluḳ itmiş degüldür (M140[a]).

ṭaşra: Dışarı.

Ki anuñ ʿazīz vücūdundan bir cān ṭaşra gider (M220[b]).

ṭayrınmak: Kaymak, sürçmek.

Çünki balçıḳ çoḳ oldı filler bile ṭayrınur (M206[b]).

yağrı: Omuz.

Hergiz gördük mi ki bir deġānuñ eli yaġrını üzre bağlanmış (M247[a]).

yaldır-: Parlamak.

Bülendlik ve saʿādet sitāresi yaldırur idi (M47[b]).

yarlıġa-: Bağışlamak.

Zīrā şāḳīlere yarlıġanmaḳ ümmīdi vardur sen maġfiret itmeyicek kim ider (M245[a]).

yeg: Daha iyi, üstün, efdal, kuvvetli, yeğin.

Dirler yimek ümmīdi yegdür yinmiş olmaḳdan (M285[a]).

yular: Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmasına bağlanan ip.

ve iḫtiyār yularını elinden virmişdür ki hīç birisine muḳayyed degüldür (M209[b]).

2.3.1.1.4. Cümle Yapısı (Sentaks)

Şârih metni tercüme-şerh usûlü ile yazdığından cümle yapıları da bu metoda uygun olarak şekillenmiştir.

Gülistân'ın mensur bölümlerini tercüme ederken genellikle cümleyi anlamlı dil birimlerine bölerek çeviren Şem'î, manzum parçalarda anlamı doğru vermek adına cümle bütünlüğünü esas almıştır. Buna bağlı olarak *Şerh-i Gülistân*'da mensur bölümlerde cümle bütünlüğü bulunmazken manzum bölümlerde ise çeviri genellikle tek cümle halinde yapılmıştır.

Tercümeye yakın bir şerh yapıldığı için cümleler genellikle kısadır. Ancak açıklama yapılan yerlerde uzun cümleler tercih edilmiştir.

İzahların yapıldığı cümlelerde "ya'ni, zira, muhassal-ı kelâm, nitekim" gibi bağlaçlarla birimler birbirine bağlanmış ve uzun cümleler oluşturulmuştur. Bunlar arasında "ya'ni" en çok kullanılan bağlaçtır.

İhtiyaç duyduğu yerlerde -ki'li cümlelerle bağımlı cümle yapıları oluşturmaktan çekinmeyen şârih, bu yolla anlatımdaki durağanlığı da kırmıştır.

Metin, bir Farsça klasik eser olması hasebiyle elbette Farsça unsurlar çoğunluktadır. Ancak dikkatlice incelendiğinde Şem'î'nin sade ve anlaşılır bir Türkçe ile şerhini kaleme aldığı görülür. Şârih, açıklama yaptığı kısımlarda Arapça ve Farsça gramer unsurlarına, kelime kadrosu dışında çok fazla yer vermemiş, örneğin tamlama yapmak istediği yerlerde Türkçe tamlama yapısını tercih etmiştir.

Genellikle Türkçe cümle yapısına uyan Şem'î, özne-nesne-yüklem sıralamasını korumuştur. Fakat metnin akışı içerisinde ifadeyi güçlendirmek için devrik ya da eksiltili cümleler kullandığı da olur.

Çevirisi verilen cümlelerde çeviri anlamı ifadeye kafi değil ise ikinci bir alternatif cümleyle anlamı netleştirmeye çalışan Şem'î, bu kısımlarda genellikle isim cümlelerini tercih etmiştir. Söz konusu cümleler metnin şerhi değil çevirinin daha anlamlı ve net ifade edilmiş biçimleridir.

Özetle yazıldığı dönemin dil yapısına uyan *Şerh-i Gülistân* cümle yapıları bakımından da devrin karakteristik özelliklerini göstermektedir.

2.3.3.2. İmlâ Özellikleri

Şerh-i Gülistân'ın çeviriyazısında yararlanılan her iki nüshanın imlâ özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

Manisa nüshasında bazı kelimelerde vokaller hareke ile gösterilirken Nuruosmaniye nüshasında gösterilmemiştir.

Kelimelerde kalın ve ince seslerin yazımında tam birlik söz konusu değildir.

Türkçe eklerin yazımında her iki nüshada çeşitlilik söz konusudur. Aynı ekin farklı yerlerde ayrı ve bitişik yazımları görülür.

Yine Türkçe eklerde, bir ekin vokal ile yazılmış örnekleri olduğu gibi vokalsiz yazılmış örnekleri de mevcuttur.

Bazı kelimelerin yazımında nüsha farkları gözlemlendiği gibi aynı nüshada farklı yazımlar da dikkat çeker. Örneğin üzre – üzeri gibi.

Hemzeli kelimelerin yazımında da tutarlılık söz konusu değildir. Hemze bazı kelimelerde yazılmış bazılarında yazılmamıştır.

Şart anlamı taşıyan "ise"nin kimi durumlarda ekleşerek yazıldığı görülür.

Arapça- Farsça kelimelerin yazımında kelimelerin orijinal yazımlarına çoğunlukla sadık kalınmıştır. Ancak "līk, līkin" gibi bazı kelimelerde aslî uzunluğun gösterilmediği örnekler de mevcuttur.

2.3.3.3. Üslup Özellikleri

Üslup, bir yazarın veya şairin duygularını, düşüncelerini ve anlatım biçimini dil aracılığıyla kendine özgü bir tarzda ortaya koymasıdır. Sadece kelime seçimleri veya cümle yapısı ile sınırlı olmayan üslup, sözcüklerin birlikte kazandıkları ritmi ve anlatımın yoğunluğunu da kapsar. Cümlelerin uzunlukları, mecaz ve terkiplerin kullanımı, cümle çeşitliliği gibi pek çok unsurun bir araya gelmesiyle oluşur.

Yazarın düşüncelerini etkili bir biçimde aktarmasıyla ortaya çıkan üslup, özellikle edebî metinlerde eserin estetik değerini arttırırken ikna gücünü de besleyen temel unsurdur.

Bu açılardan Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ına dair üslup özellikleri şu şekilde değerlendirelebilir:

1. Şem‘î’nin şerhinde üslubunu belirleyen en önemli etken şerhin yapılma amacıdır. Şem‘î, her ne kadar şerhi bilindik bir sebeple (bir öğrencisinin ricası ve ısrarı üzerine) yaptığını söylese de metnin genel akışından şerhin amacının tercüme, dolayısıyla dil öğretimi olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Zira Şem‘î’nin Farsça muallimliği yaptığı ve şerhlerinin talebeleri tarafından iltifat gördüğü bilinmektedir[1].

2. Klasik şerh eserlerinde dil genellikle ağırdır ve bu durum okuyucunun iyi derecede Arapça ve Farsça gramer bilgisine ihtiyaç duymasına sebeptir. Tercüme eserlerde ise maksad metni çevirmek olduğundan neyin nasıl çevrileceğine dair bilgi verilmez. Ancak Şem‘î bir dil eğitmeni olarak ihtiyacın farkındadır ve bu farkındalıkla eserini şerh etmiştir. Şerhlerini uzun izahlar yerine kısa ve sade ifadeler kullanarak yapan şârih, hem metnin okuyan herkes tarafından rahatça anlaşılması amacını gütmüş hem de tercümelerinde esas metne bağlı kalarak Farsça öğrenmek isteyenler için bir nevi talim alanı oluşturmuştur. Bu yönüyle Şem‘î’nin *Şerh-i Gülistân*’ı bir tercüme şerh olmasının yanında talîmî bir metindir denilebilir.

3. Üsluba dair esas fikri veren bölümler tercümeden sonra gelen yorum kısımlarıdır. Metin içerisinde şârihin “ya‘nī” diyerek söze girdiği bölümler incelendiğinde açık ve sade anlatım dikkat çekmektedir.

4. Kısa cümleleri ve net anlatımıyla çoğu zaman okuyucu ile yüz yüzeymiş hissi veren Şem‘î, söylemek istediklerini karşılıklı konuşuyormuş gibi ifade eder. Fakat bu anlatım tarzı şârihi yeri geldiğinde daha uzun açıklamalar yapmaktan alıkoymaz. Açıklamaya ihtiyaç duyulan kısımlarda kelimelerin etimolojileri, okunuşuna dair bilgiler, harekeli harekesiz oluşları ve vezinleri gibi konularda uzun izahlar yapılmış ve gramer bilgileri verilmiştir. Kısa cümlelere oranla oldukça az sayıda olan bu uzun cümleler, üslubu somutlaştırması bakımından önemlidirler.

5. Şem‘î’nin üslubunun en belirgin özelliği akıcılıktan uzak olmasıdır. Çevirinin parça parça yapılmasından kaynaklanan ahenksizlik, üslubun edebî keyfiyetini kendi dönemine göre sekteye uğratan bir aksaklık olarak kabul edilebilir.

[1] Bkz. Nev’îzâde Atâyî’, *Hadaiku’l-Hakaik...,* s. 332.

6. Mensur eserlerde ahenk ve akıcılığı sağlayan seci, Şem‘î’de sadece girişteki tevhid, naʿt, sebeb-i teşrîh gibi bölümlerde görülür. Bu da metnin akışındaki uyumu bozan en önemli etkendir.

7. Bir metinde üslubun ortaya çıkmasını sağlayan en önemli vasıta cümle yapıları ve cümle çeşitleridir şüphesiz. Bu bağlamda *Şerh-i Gülistân*'da şârih özellikle uzun yorumların yapıldığı bölümlerde birleşik cümlelere yer vermiştir. Uygun bağlaçlar vasıtasıyla birbirine bağlanan bu cümlelerde kelime tekrarları ve telaffuzu zor seslerin bir araya gelmesi gibi nedenlerden dolayı metnin iç ritmi kesintiye uğramış ve ahenk sağlanamamıştır.

8. Şem‘î’nin üslubunda dikkat çeken bir diğer husus devrik ve eksiltili cümlelerdir. Tercümelerde çoğunlukla klasik Türkçe cümle yapısına sadık kalan şârih, yorum kısımlarında devrik cümlelere daha fazla yer verir. Fakat bu durum zaman zaman manada aksamalara sebep olmuştur.

9. Şârihin üslubunda dikkat çeken bir başka özellik -ki'li cümlelerdir. Şem‘î bu cümlelerle vurguyu arttırmayı amaçlamıştır.

10. Şem‘î metin akışı içerisinde uygun düşen yerlerde âyet ve hadislerden iktibaslar yapmış, Arapça veciz ifadeler kullanmıştır. Bu unsurlar bir yandan metnin dilini zenginleştirirken diğer yandan üslubu desteklemiş ve kuvvetlendirmiştir[1].

Sayılan tüm bu özelliklerden hareketle Şem‘î'nin üslubuna dair olumsuz bir fikre kapılmak mümkündür ancak bir yargıya varmadan önce incelenen metnin bir şerh olduğu unutulmamalıdır. Nitekim şerh metinlerinde üslubun, metnin konusuna, amacına ve hedef kitlesine göre şekillendiği bilinen bir gerçektir. *Şerh-i Gülistân*'ın üslubu değerlendirilirken bu hakikat göz önünde bulundurulmalıdır.

2.3.4. Nüsha Farklarının Değerlendirilmesi

"*Şerh-i Gülistân*"ını kaleme almadan önce iki yüzden fazla *Gülistân* nüshasını inceleyen Şem‘î, bu incelemeler esnasında farklı nüshalarda yer alan kelime, ibare ve beyit varyantlarını mukayese etme olanağı bulmuştur. Bu hazırlık süreci, onun

[1] Bu konuda daha geniş bilgi için "Söz Varlığı" bölümüne bakınız.

yalnızca bir şârih değil, aynı zamanda metin tenkidi bilincine sahip bir araştırmacı kimliği taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir.

Şem'î, bu karşılaştırmalar neticesinde tercih ettiği varyantları kendi şerhinde kısa da olsa gerekçeleriyle açıklamış, kimi zaman da diğer nüshalarda rastlanan ibare farklılıklarını zikrederek değerlendirmelerde bulunmuştur. Netice itibarı ile şerhte uyguladığı bu ameliye metnin sıhhat ve sağlamlığına katkı sağlaması bakımından dikkat çeken bir husustur.

Bu farklılıklardan bazıları şârih tarafından şu şekilde bildirilmiştir:

Ẓāhir budur ki elif ile olması isti'māldür. Zīrā ḫ ordenden müştaḳdur. Aṣlında elif yoḳdur. Ba'ż-ı kimse vaṣf-ı terkībīyi terkīb-i tavṣīfī ẓann ider. Terkīb-i tavṣīfī ṣıfat ile mevsūfdan mürekkebdür ḥayvān-ı nāṭıḳ gibi (M5[b]).

Ba'ż-ı nüsḫada ve tamām ān ki şeved ki be-ḥaḳīḳat pesendīde āyed, vāḳi' olur ya'nī ki lafẓı be-ḥaḳīḳat lafẓınuñ mā-ḳablinde vāḳi' olur. Ol vaḳt be-ḥaḳīḳat lafẓı pesendīde lafẓına maṣrūf olur ma'nāsı böyle olur (M26[a]).

Ve der-zümre-i ṣāḥib-cemālān, ve ṣāḥib-cemāller bölüginde mütecellī neşeved, rūşen olıcı olmaz. Ba'ż-ı nüsḫada ṣāḥib-dilān vāḳi' olur (M27[b]).

Ba'ż-ı nüsḫada cevī nī-rezed vāḳi' olur ma'nā bir arpaya degmez dimekdür (M31[b]).

Düşmen her ṭarafdan anuñ üzerine çapar ya'nī hücūm ider. Ba'ż-ı nüsḫada mıṣra'-ı ṯānī yirine bu mıṣra' vāḳi' olur (M31[b]).

Ḥayf u dirīġ ola ki ol kimse ġayrlardan ötri pādişāha eyü ve maḳbūl sözden ġayrı söyleye ba'ż-ı nüsḫada bu beyt vāḳi' olur:

Beyt

وروغی که حال دلت خوش کند

Bir yalan ki şimdi senüñ ḳalbini ḫoş ve mesrūr eyleye.

به أز را استی که مشوش کند

Yegdür bir ṭoġrı sözden ki müşevveş ü maġmūm eyleye (M37[b]).

Ba'ż-ı nüsḫada be-yāmuḫt vāḳi' olmışdur. Ol vaḳt fā'ili edīb olur (M46[b]).

Ba'ż-ı kimse bu mışrā'uñ ma'nāsını ki Ḫudā'dan ġayrı bir kimse ile bañа muḳārenet olmaya diyü ta'yīn ve taṣrīḥ itmişdür. Bu taḳdīrce ne budem gerekmez nebūdem gerekdür ve vāvuñ fetḥi ile ya'nī ṣīġa-i ḥicr gerekmez ṣīġa-i nefy gerekdür (M126[a]).

Ba'ż-ı nüsḫada be-pāy-ı merdüm hem-sāye vāḳi' olur be-pāy-ı mürdī yirine (M147[a]).

Ma'lūm ola ki pīç pīç lafẓları ba'ż-ı maḥalde ẕemm maḳāmında isti'māl olunur nitekim Bostān'da Ma'rūf Kerḫī Ḥikāyeti'nde vāḳi' olmışdur (M180[b]).

Ba'ż-ı maḥalde medḥ maḳāmında isti'māl olunur nitekim Bostān'da Sulṭān Maḥmūd Ḥikāyeti'nde vāḳi' olmışdur (M181[a]).

Bu iki beyt bāb-ı evvelde Hārūnü'r-Reşīd'üñ püserinüñ ḥikāyetinde geçmişdür ol maḥalle mürāca'at olına ki anda tamām şerḥ olınmışdur ekṣer nüsḫada bu iki beyt tekrār vāḳi' olur ol sebebden tekrār olmasını iḫtiyār itdüm (M183[b]).

2.4. Sonuç

Klasik Türk Edebiyatı'nda önemli bir yere sahip olan şerhler, sadece bir açıklama faaliyeti olmanın ötesinde, geleneksel ilim anlayışının kavrayış biçimini, estetik yorumlama yetisini ve kültürel süreklilik bilincini yansıtan önemli metinlerdir. Klasik Türk Edebiyatı'nın tarihî seyri içerisinde XVI. yüzyıla kadar daha yavaş ilerleyen şerh çalışmaları, devletin yükselişine paralel olarak XVI. yüzyılda ivme kazanmıştır. Osmanlı kültür ve medeniyetinin genel yükseliş seyri, ilmî üretkenliği ve saray çevresinin kültürel yaşantısı, diğer edebî metinleri etkilediği gibi şerh faaliyetlerini de doğrudan etkilemiştir. İlmî üretimin artmış olması, şerh çalışmalarını nicelik ve nitelik bakımından geliştirirken dinî, ahlâkî ve edebî metinler etrafında zengin bir şerh literatürü teşekkül etmesini sağlamıştır. Çok sayıda eserin yoğun şekilde şerh edildiği bu dönemde, Fars edebiyatının seçkin metinleri Osmanlı şârihlerinin dikkatini çekmiştir. Sa'dî-i Şirâzî'nin *Gülistân*'ı edebî değeri ve ahlâkî öğütleri ile bu ilginin merkezinde yer almış ve diğer şerhler arasında istisnaî bir

konuma sahip olmuştur. Medreselerde ders kitabı olarak okutulan eserin bu dönemde çok sayıda tercüme ve şerhi yapılmıştır.

Bu çalışma, Şem'î Şem'ullâh'ın Klasik Şerh Edebiyatı'na katkısını *Şerh-i Gülistân* adlı eseri üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. *Şerh-i Gülistân*, Fars edebiyatına ait çok sayıda klasik eseri şerh eden Şem'î Şem'ullâh'ın ilk şerhi kabul edilmektedir. Çalışma kapsamında *Şerh-i Gülistân* içerik ve metot açısından detaylı biçimde incelenmiş ve tenkitli metni hazırlanmıştır. Şârihin metne yaklaşımı, şerh yöntemi, dil tercihleri ve ilmî birikimi sistematik biçimde değerlendirilmiş, Fars klasiklerini Türkçeye aktarma biçimi metin üzerinden ortaya konmuştur. Yapılan inceleme, Şem'î'nin şerh metodunun yüzeyde görüldüğünden çok daha planlı bir yapı arz ettiğini, metne yaklaşımının salt bir açıklama çabasından ibaret olmadığını, dönemin kültürel, ilmî ve eğitim pratikleriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Metinde ilk bakışta dikkat çekmeyen fakat şerhin bütününde arka planda işleyen düzenli bir yorumlama stratejisi ile birlikte kendi içinde istikrarlı bir kompozisyon mantığı gözetilmiştir. Eserin metin yapısı ve şerh yöntemi, yazıldığı dönemde dil öğretimine dair rolünü belirlemek açısından da önemlidir. Bu yönleriyle Şemʿî'nin şerhi, yazıldığı dönemde en çok okunan ve kopyalanan şerhlerden biri olarak Türk Şerh Edebiyatı'nın gelişiminde dikkate değer bir örnektir.

Yapılan araştırmada elde edilen bulgular, Şem'î Şem'ullâh'ın şerh anlayışında belirgin ve kendi içinde tutarlı bir yapısal örgünün bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Şem'î'nin metne yaklaşımında:

- çeviri merkezli çözümlemeyi öne çıkarma
- aşırı yorumdan kaçınma
- asıl metne sadakat
- okuyucuyu esas metne yöneltme gibi belirgin eğilimler tespit edilmiştir.

Şem'î, metnini kendi ilmî birikimine tâbi kılmak yerine, anlaşılmasını öncelemiş ve şerhini mümkün olduğunca nesnel, açık ve öğretici bir çerçevede gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Metni alt unsurlara bölerek Türkçeye aktarımı, ihtiyaca cevap veren kelime ve cümle açıklamaları, terkip çözümlemeleri, mecaz yorumları ve kısa kültürel göndermeleri ile eserini pratik bir ders malzemesine dönüştürmüş ve özellikle medrese talebeleri için anlaşılır, sistemli, kolay takip edilebilir bir başvuru metni haline getirmiştir. Bununla birlikte Şem'î'nin en kayda değer yönü özlü, ölçülü

ve itidalli bir şerh dili tercih etmesidir. Bazı şârihler metni genişletme yoluna giderken Şem'î, metni yalnızca anlaşılır kılacak ölçüde yorumlamakla yetinmiştir. Bu bilinçli kısalık, eserin sade ve hacim bakımından sınırlı görünmesine yol açsa da şerhin "haftalık ders metni" gibi pratik kullanım amacına uygun olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Şârihin saray çevresindeki bazı önemli kimselere Farsça dersleri verdiği göz önünde bulundurulduğunda Şem'î'nin eseri ile ilgili hiçbir tasarrufunun rastlantısal olmadığı anlaşılmaktadır.

Şem'î'nin şârih kimliği ile yaptığı bu tercihler, onu XVI. yüzyıl şerh geleneği içerisinde didaktik yönü belirgin, metin merkezli ve yorumu ölçülü biçimde daraltılmış açıklama stratejisi benimseyen bir şârih olarak konumlandırmaktadır. Şem'î'nin metne yaklaşımında gözlenen tutarlılık; terkip çözümlemeleri, kelime/cümle açıklamaları ve mecaz yorumları arasında kurduğu denge ve 'anlamın açıklanması' sınırları içerisinde kalma yönündeki metodolojik istikrarı ile dilinin sadeliği onun şârih kimliğini belirleyen temel parametreler olarak değerlendirilebilir. İlk şerhi olan *Şerh-i Gülistân*'dan son şerhi *Mahzenü'l-Esrâr*'a kadar sürdürdüğü bu şerh metodu ile Şem'î, bir yandan klasik şerh geleneğinin yorum ve disiplini gözeten çizgisini korurken diğer yandan kendisine has bir açıklama modeli ortaya koymuştur.

Tüm bu hususlar dikkate alındığında *Şerh-i Gülistân*'ın yazıldığı dönemden itibaren artan bir ilgiyle okunup çoğaltılmasının arka planı daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Şem'î'nin bilinen bütün şerhleri arasında nüsha sayısı en yüksek eseri *Şerh-i Gülistân*'dır. Eser üzerinde yapılan ilk çalışmada 66 nüshası tespit edilen *Şerh-i Gülistân,* bu çalışma kapsamında 150 nüsha ile temsil edilmekte ve böylece ilk tespitin neredeyse iki buçuk katı kadar nüshası olduğu ortaya konmaktadır.

Söz konusu nüshaların coğrafî dağılımı da gözlemlenen bu yoğun ilginin tesadüfi olmadığını göstermektedir. Yurt dışı yazma eser kütüphanelerinde nüshaların bulunduğu ülke çeşitliliği ile yurt içi koleksiyonlardaki dağılım birlikte değerlendirildiğinde *Şerh-i Gülistân*'ın belirli bir çevrede değil geniş bir kültürel coğrafyada rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Yurt içi yazma eser kütüphanelerinin neredeyse hepsinde nüshasının bulunması ise eserin dolaşım hacminin ve kabul düzeyinin ne derece yüksek olduğunu göstermesi bakımından önemli bir veridir.

Buna ek olarak tespit edilen nüshaların yüzyıllara göre dağılımı incelendiğinde ortaya çıkan tablo ise eserin yalnızca yazıldığı dönemde değil sonraki yüzyıllarda da

okunmaya ve çoğaltılmaya devam edildiğini göstermektedir. Bu süreklilik, *Şerh-i Gülistân*'ın zamanı aşan etkisini, istinsah açısından canlılığını ve edebî çevrelerdeki kalıcı konumunu kanıtlayan yeterli veriyi sunmaktadır. Tüm bu yönleriyle *Şerh-i Gülistân* emsalleri arasında ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır.

Çalışmada ulaşılan bir diğer önemli sonuç, Şem'î'nin şerh faaliyetlerinin saray çevresiyle kurduğu ilişkiler üzerinden şekillendiğini göstermektedir. *Gülistân*'ı sarayda debîr (kâtip, müsteşar) olarak görev alan eski bir öğrencisinin ricası üzerine kaleme aldığını haber veren Şem'î, diğer şerhlerinde de Gazanfer Ağa ve Sokullu Mehmed Paşa gibi devlet erkânına ithaflarda bulunmuştur. Bu durum Şem'î'nin ilmî ve edebî yetkinliğinin saray nezdinde fark edildiğine ve şârihin himaye edildiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda *Şerh-i Gülistân*, yalnızca bir şerh niteliği taşımakla kalmayıp XVI. yüzyıl saray bürokrasisinin kültürel himaye politikalarıyla da ilişkili bir ürün olarak değerlendirilebilir. Nüsha sayısındaki dikkat çekici yoğunluk ve geniş coğrafî yayılımı bu himaye ilişkileriyle birlikte düşünüldüğünde, *Şerh-i Gülistân*'ın dönemin kültürel-siyasal ağları içinde kazandığı meşruiyet ve dolaşım gücü daha belirgin hale gelmektedir.

Bu noktaya kadar ortaya konan değerlendirmeler, eserin tarihsel konumu ve dolaşım pratikleri hakkında temel bir perspektif sunarken, çalışmanın kendi sınırlarını ve ele aldığı meseleleri daha açık biçimde ifade etmeyi gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, yürütülen çalışma *Şerh-i Gülistân*'ın metin yapısı, şerh yöntemi ve istinsah geleneğini ele alarak eserin filolojik ve edebî konumunu daha görünür kılmayı amaçlamıştır. İnceleme sürecinde metnin imlâ özellikleri, şerh tekniği ve açıklama stratejileri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca literatürde daha önce 66 olarak tespit edilen nüsha sayısının bu çalışma sonucunda 150'ye ulaşması, eserin Osmanlı kültür sahasındaki kabulü üzerine yapılan değerlendirmeleri genişletmiş; Şemʿî'nin şerh faaliyetinin kronolojik, metodolojik ve sosyo-kültürel boyutlarını daha sağlam verilerle tartışmaya olanak tanımıştır. Bu yönleriyle çalışma, *Şerh-i Gülistân*'ın şerh geleneği içerisindeki yeri bakımından bugüne kadar eksik kalan bazı noktalarını tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Çalışma kapsamında Klasik Türk Şerh Edebiyatı'nın gelişimi ile ilgili bilgi verilmiş ve Fars klasiklerinin Türkçe şerhlerinin dil, üslup ve öğretim amaçlı kullanımlarına dair tespitlerde bulunulmuştur. Yapılan inceleme çalışması Şem'î'nin şerh metoduna dair sistemli bir değerlendirme sunmuştur. Nüsha tarama ve tespitleri

ile *Şerh-i Gülistân*'ın XVI. yüzyıl Osmanlı şerh geleneğindeki yeri belirlenmiş ve eserin tenkitli metni ile gelecek araştırmalar için uygun bir zemin oluşturulmuştur.

Tüm bunlarla birlikte her bilimsel çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Şem'î'nin çok sayıda şerh eserinin bulunması ve bunların ayrıntılı olarak değerlendirilememiş olması, şârihin bütüncül metodolojisinin ortaya konmasını kısmen sınırlandırmıştır. Nüsha sayısının çokluğu ve bazı yazmaların fiziki erişim veya kataloglama yetersizlikleri nedeniyle incelenememiş olması, nüsha karşılaştırmalarının kapsamını daraltmıştır. Buna rağmen mevcut malzeme üzerinden yapılan inceleme, eserin ana çizgilerini ortaya koymak için yeterli veriyi sağlamıştır. Söz konusu sınırlılıklar, çalışmanın temel bulgularını geçersiz kılmamakta bilakis yapılacak farklı araştırmalar için alan açmaktadır.

Şem'î'ye ve *Şerh-i Gülistân*'a dair bütüncül bir bakış açısı sunan bu çalışma, daha geniş kapsamlı araştırmalar adına bir başlangıç niteliği taşımaktadır. Şem'î'nin diğer şerhlerinin *Şerh-i Gülistân* ile mukayesesi, XVI. yüzyıl şerh yazarlarının yöntemlerinin karşılaştırmalı incelemesi, saray himaye sisteminin şerh faaliyetleri üzerindeki etkisini arşiv belgeleriyle destekleyen araştırmalar, *Gülistân* şerhlerinin Osmanlı eğitim tarihindeki kullanımına yönelik çalışmalar ve Farsça–Türkçe şerh literatürünün dil öğretimi açısından değerlendirilmesi gibi pek çok yönden yapılacak çalışmalar için işlevsel bir çıkış noktası sunmaktadır.

Sonuç olarak Şem'î Şem'ullâh'ın *Şerh-i Gülistân*'ı, XVI. yüzyıl Osmanlı kültür ve ilim hayatının zihniyet dünyası ile eğitim pratiklerini yansıtan özgün bir metindir. Şerhin, yüzeydeki sadeliğine rağmen derinlikli bir ilmî birikime dayandığı, şârihin dil hâkimiyeti ve metin çözümleme yetisi sayesinde *Gülistân*'ın Osmanlı entelektüel sahasında anlaşılır kılındığı görülmektedir. XVI. yüzyılın en velûd şârihleri arasında kabul edilen Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ı kendi emsalleri arasında kimi açılardan zayıf gibi görünse de satır araları iyi okunduğunda şârihinin her adımını bilinçli attığı, metin içerisinde hiçbir şeyi rastlantıya bırakmadığı görülür. Şem'î ne dönemdaşları gibi sözü uzatmış ne de okuyucunun ihtiyaçlarını göz ardı etmiştir. Bu bilinçli tavrı onu döneminin diğer şârihlerinden ayırmaktadır. Kendi ifadesiyle "Türkî dil" ile Farsçanın çok kıymetli eserlerini şerh ederken amacı esas metnin üzerine çıkmak değil metni edebî hafızaya Türkçe kazandırmaktır. Birikimi ve yetkinliği konusunda tartışmaya mahal vermeyecek kadar akıcı manevralarla metnini

şekillendiren Şem'î'yi hakkıyla değerlendirebilmek için eserlerinin niceliğine değil niteliğine bakmak yeterli olacaktır.

Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ı XVI. yüzyıl şerh geleneğinin özgün bir örneği ve Klasik Türk Edebiyatı'nın önemli bir parçası olarak şerh literatürünün bütünlüklü olarak incelenmesi için yerinde bir temel sunmakta ve Türk şerh edebiyatının gelişimini takip etmek için bir referans niteliği taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERH-İ GÜLİSTÂN METNİ

3.1. Nüshaların Değerlendirilmesi

Oldı hâsiyyeti def'-i teb-i gam

Nüshasın almağa tâlib âlem[1]

Yazma eser ve nüsha, eserin birbirinden ayrı, fakat birbirine sıkıca bağlı iki vechesidir. Biri müellifin zihninde neşv ü nema bulmuş ve müellifin kelimeleriyle ete kemiğe bürünmüş halidir. Diğeri müstensihin ve hatta kârîlerinin el izi değmiş, yazmadan zuhur etmiş halidir. Klasik edebiyatta edebî tecrübe var olduğundan beri üzeri örtülü yapılan bu ayrım Nev'izâde'nin dizelerinde oldukça nettir; kitap tamamlanmış nüsha alıcısına arz edilmiştir. Nitekim telif ve istinsah kayıtlarının bir arada bulunduğu metinlerde durum daha açıktır. Müellifin telif kaydını düştüğü yerde "kitāb tamām oldı" denirken, müstensih istinsah kaydını düşerken "nüsha-i nefîselerinden istinsah… olınmıştır"[2] der.

Lafzen dikkat çeken bu farkın nedeni sebeb-i te'liftir[3] elbette. Uygulamada "el-kitap"[4] yani metin doğrudan okunmak için yazılmışken nüshanın çok çeşitli sebeplerle çoğaltıldığı bilinen bir hakikattir. Fakat yazılma nedeni ne olursa olsun metni elden ele dolaştıranın ve dolaşırken dolduranın da nüsha olduğu unutulmamalıdır.

Bir edebî metnin kendi döneminde ve sonrasında gördüğü iltifatın en somut delili olarak nüsha sayıları önem arz etmektedir. Arz-talep dengesinde terazinin kefesini talepten yana çeken nüshalar, bir yandan eseri merkeze çekerken diğer yandan

---

[1] Nev'izâde Atayî, *Sohbetü'l-Ebkâr* (Haz. Muhammet Yelten), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1999. s. 274-277.

[2] *Semeretü'l Fuad,* AÜ S.Ö. ktp. ASL. 58 [aktaran: Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri I-II*, Eser Basım Yayınları, Erzurum 2015, s. 346.]

[3] "Sebeb-i telif" ifadesi burada terim olarak değil eserin yazılma sebebi anlamında tamlama olarak kullanılmıştır.

[4] Sami Arslan, *Osmanlı'da Bilginin Dolaşımı-Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak*, Ketebe Kitap ve Dergi Yayınları, İstanbul 2020, s. 26.

metnin yeniden inşasına olanak tanırlar. Esas metindeki kusurları kendi hüneri dahilinde tashih etmeye çalışan müstensih, eksiklikleri de ikmal ederek metni bu yolla yeniden inşa eder. Nüshanın değeri müstensihinin ehliyetine bağlı olarak arttığından müstensihleri ayrıca değerlendirmek gerekmektedir. Fakat biz kabul edelim ya da etmeyelim müstensihler nüshalar üzerinde tasarruf sahibidirler ve onların etkilerini doğrularıyla ve yanlışlarıyla anlamadan bir metni bihakkın değerlendirmek mümkün olmayacaktır[1].

Öte yandan müellif elinden çıkan ilk metnin müstensih elinde şekillenmiş hali olan nüshalar üçüncü bir ele yani kârîsine ulaştığında bir iştirake daha muhatap olurlar. Kimi eserlerde bizzat müstensih tarafından metni tashihe davet edilen okuyucu, kendi kabiliyeti ve imkânı ölçüsünde nüshaya dahil olur. Yerinde ve gerektiği şekilde yapılmış bazı müdahaleler makul hatta makbul bile kabul edilebilirler. Ehil bir okuyucunun durduğu yerden, bulunduğu çağdan ve kendi perspektifinden gördükleriyle nüshada varlık göstermesi metnin sıhhatine katkı sağladığı gibi nüshanın çoğalmasına da vesile olur. Bu artış elbette keyfiyet ile birlikte kemiyete de hizmet eder.

Hülasa müellif, müstensih ve kârî üçgeninde hayat bulan her metin bir sonraki müstensihte yeniden, bir sonraki okuyucuda yeniden şekillenir. Her yeni, bir varyant olarak nüsha hanesine artı bir olarak ilave edilir.

Yüzlerce yıllık bir gelenek içinde sayısını bilmediğimiz kadar çok metinde tekrarlanan bu döngü bugün, metin neşri çalışmalarının zeminini teşkil etmektedir ki o da nüshaların değerlendirilmesi meselesidir. Neşri yapılacak bir eserin müellif hattının elde olmadığı durumlarda nüshalar asıl çalışma alanını oluştururlar. Tenkitli metnin oluşturulması sürecinde nüshaların tespiti, temini ve tavsifi olarak üç aşamada gerçekleşen çalışmada şüphesiz en zorlayıcı husus nüsha sayılarının çokluğudur.

Müellif hattına en yakın metni oluşturabilmek için eldeki nüshaların özelliklerinin bilinmesi, pek çok ölçüte göre değerlendirilmesi ve belli bir yönteme göre gruplandırılması elzemdir.

Metin tenkidi tarihine bakıldığında gruplandırma çalışmalarında kullanılan yöntemler şu şekilde sıralanabilir:

---

[1] Gürol Pehlivan, "Müstensihin Edebi Eserin Yaratımındaki Rolü. -Dede Korkut Kitabı Örneğinde-", *Milli Folklor*, no. 101, Bahar 2014, s. 110.

1. Soyağacı/Şema Yöntemi (Genealogical Method/Stemmatics)
2. Gruplandırma Yöntemi
3. Mekanik/Analitik/İstatistiksel Yöntemler
4. Kopya Metin Yöntemi (Copy-text editing)
5. En İyi Metin Yöntemi (Best-text editing)
6. Metnin Bütün Varyantlarının Bir Arada ve Karşılaştırılabilecek Şekilde Neşri (Variorum)[1]

Klasik Türk edebiyatı metin çalışmalarında bu altı yöntemden Soyağacı Yöntemi en çok rağbet gören yöntemdir demek yanlış olmaz. Müellif hattı metinlerin elde bulunduğu ya da az sayıda nüshası olan metinlerde bu yöntem sorunsuz işlerken nüsha sayısı fazla olan metinlerde tatbiki daha zordur. Örneğin ilmî bir eser ile çok okunan bir edebî metnin nüshaları arasında nesep bağı kurmak aynı kolaylıkta olmayacaktır. Zira yöntemin işlevselliğini arttıran en önemli unsurlar metnin türü, nüsha sayısı ve nüshaların yayılımıdır. Çünkü nüsha sayısı arttıkça istinsah biçimleri çeşitlilik arz eder, çeşit arttıkça organik bağlar kurmak zorlaşır. Bu noktada çok nüshalı metinlerde tek bir yöntem seçmek yerine daha kompleks yapılar oluşturmak ve daha eklektik bir yaklaşımla ilerlemek uygun olacaktır.

Varak sayısı binleri aşan, nüsha sayısı yüzü bulan ve birden çok telif süreci olan eserlerde bilhassa birden fazla ciltten oluşan kitaplarda müstensih biçim ve muhteva yönünden kendi tasarrufuna göre istinsah yapabilir. Böyle bir durumda eserin şeceresi oluşturulurken stemmatoloji[2] biliminin yönergelerinin yeterli olmayacağı aşikardır[3]. Bu durumda araştırmacı, eseri neşre hazırlarken çok yönlü değerlendirmeler yapmalıdır.

---

[1] Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010. [aktaran: Muhsin Macit, Hatayî Dîvânı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 89, İstanbul 2017, s. 77.]

[2] **Stemmatoloji**: Metinlerin soyağacı (textual genealogy) ve stemma codicum (nüsha soyağacı) oluşturulmasına odaklanan tüm akademik ve bilimsel çalışmaları kapsayan bir üst terimdir. Elde bulunan metnin özelliklerinden yola çıkarak belirli bir *stemma* (nüsha ağacı) inşa etmeyi amaçlar. Daha geniş bilgi için bkz. Paul Maas, *Textkritik.* 4th ed. Leipzig 1960. Thomas Bein, *Textkritik: Eine Einführung in Grundlagen germanistisch-mediävistischer Editionswissenschaft: Lehrbuch mit Übungsteil.* 2008 Frankfurt.

[3] Suat Donuk, Fazla Sayıda Yazma Nüshası Bulunan Hacimli Bir Eserin Nüsha Ailesinin ve Tenkitli Metninin Kurulması Hakkında Değerlendirmeler: Künhü'l-ahbâr Örneği, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 21*, İstanbul 2018, s. 115-146.

Yazıldığı dönemde elden ele dolaştığı haber verilen[1] Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ı, gördüğü rağbete paralel olarak şârihin nüsha sayısı en fazla olan şerhidir. Daha önce yapılan çalışmalarda *Şerh-i Pend-i Attâr*'ın 65 olarak bilinen nüsha sayısının 138 olduğu tespit edilmiş ve *Şerh-i Gülistân* ile aynı sayıda istinsah edildiği ifade edilmiştir[2]. Ancak yurt içi ve yurt dışı kütüphane kataloglarında yapılan kapsamlı taramada Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ı adına kayıtlı 165 nüsha tespit edilmiştir.

Bu nüshaların müşterek ve şahsî hatalarından, fiziksel özelliklerinden hareketle bir soy ağacı çıkartmak ve benzer özellikler sergileyen yazmalardan bir nüsha ailesi oluşturmak oldukça zordur[3]. Soyağacı yöntemi yerine nüshaları belirgin özelliklerine göre gruplandırmanın daha doğru olacağı düşünülmüştür.

Bu bağlamda *Şerh-i Gülistân*'ın nüshaları önce yurt içi ve yurt dışı nüshalar olmak üzere iki basit gruba ayrılmıştır. Yurt dışı nüshaların çeşitli kütüphanelerde bulunduğu görülmüştür. Katalog kayıtlarına göre bu nüshaların hiçbirinin müellif hattı olmaması, eserin ülkemizdeki yazma eser kütüphanelerinde onlarca nüshasının bulunması ve yurt dışındaki nüshaların temin sıkıntısı gibi hususlar göz önünde bulundurularak değerlendirme dışı bırakılmasına karar verilmiştir. Elde edilen verilerin kayıtlara geçmesi için ayrıca bir liste oluşturulmuştur[4]. Bu listeye göre eserin, İngiltere, İtalya, Fransa, İran, Mısır, Almanya, Bosna Hersek, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve ABD gibi ülkelerin yazma eser kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. Bu nüshaların yedi tanesi Mısır'da, beş tanesi İngiltere'de, dört tanesi Bosna Hersek'te, dördü Fransa'da, ikisi Almanya'da, ikisi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndedir. Diğer dört nüsha ise ABD, İtalya, İran ve Slovakya kütüphanelerindedir. Bu nüshalardan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, devlet arşivinde bulunan II. Mahmud Ktp. 70 ve II. Mahmud Ktp. 93 demirbaş numaraları nüshalar ile Bibliotheque nationale de France'da bulunan Persian 291 numaralı nüshalar temin edilip incelenmiştir. Bunlardan II. Mahmud Ktp. 93 demirbaş numaralı nüshanın Sûdî'nin *Şerh-i Gülistân*'ına ait olduğu görülmüştür.

---

[1] Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmîleti'ş-Şakâ'ik Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli, Hzl. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.

[2] Bkz. Gök, *agt*, s. 238.

[3] Donuk, *agm*, s. 115-146.

[4] Bkz. s. 143.

Bu süreçte yurt içi nüshalardan 107'si temin edilmiş, diğerleri dijital kayıt olarak incelenmiştir. Temin edilen 3 yurt dışı nüsha ile birlikte toplam 138 nüsha görülmüştür. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 45 numarada kayıtlı olduğu bildirilen nüsha araştırılmış ancak böyle bir nüshanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Topkapı Y.4015, Süleymaniye Yazma Bağışlar 10457 ve Amasya Beyazıt Gümüşhacı Köyü 133 numaralı 3 nüshaya ise erişim sağlanamamıştır.

Nüshalar üzerinde yapılan incelemede kütüphane kataloglarında müellif ismi belirtilmemiş *Şerh-i Gülistân* başlıklı bazı eserlerin Şem'î'ye ait olduğu belirlenmiştir. *Şerh-i Gülistân* olarak künyelenmiş bazı nüshaların ise bu esere ait olmadığı görülmüştür. Konya Koyunoğlu Müze Kütüphanesi'ndeki 10057 ve Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 611 numaralı nüshalar *Gülistân*'ın Türkçe tercümeleridir. Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki 1633 numaralı nüsha Sadreddin Konevî'nin *Fütühatü'l-İlâhiye* isimli eserine; baştan ve sondan eksik olan Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan 133 numaralı diğer nüsha ise İmam Müslim'in *Sahih-i Müslim* adlı hadis kitabına aittir. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar arasında bulunan K.930 numaralı nüsha Sûdî-i Bosnavî'nin *Gülistân Şerhi*'dir. Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi 595 numaralı nüsha ise Sa'dî-i Şirâzî'nin *Bostân* isimli eserinin şerhine aittir. Ankara Milli Kütüphane'de bulunan 06 Mil Yz A 1462/4 numaralı nüsha Cezerî (?) isimli bir müellife ait 20 yapraklık eksik bir *Nasih-Mensuh Risalesi*'dir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi 3771-002 numaralı nüsha ise Şem'î'nin *Pendnâme* şerhine aittir. İstanbul Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonu'nda 34 Fe 1657; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 428; Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi 11248 ve 15 Hk 76/2 numaralı nüshalar ile Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi 2498/04 numaralı nüshanın hangi eserlere ait olduğu tespit edilememiştir.

Temin edilen nüshalar ikinci bir gruplandırma ile tam veya eksik olma durumuna göre değerlendirilmiş, iki gruba ayrılmışlardır[1]. İncelenen tüm nüshalar listelenmiş; eksik nüshaların varsa istinsah tarihleri ve müstensih isimleri ile asgari fiziksel özellikleri kaydedilerek, eksiklikleri belirtilmiştir. Tam nüshalar daha kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuş, belirgin özelliklerin verilmesine dikkat edilmiştir.

[1] Bkz. Tablo 1. s. 166.

Listelenen tüm nüshalardan istinsah tarihleri ve varsa müstensih isimlerini gösteren bir tablo oluşturulmuştur[1]. Daha sonra istinsah tarihleri bulunanlar ayrı bir grup haline getirilmiş, eserin dönemsel yayılımını daha kolay takip edebilmek adına nüshaların yüzyıllara göre gösterildiği bir tablo düzenlenmiştir[2].

3.2. Eserin Nüshaları

Şerh-i Gülistân'ın muhtelif kütüphane sistemi ve yazma eser kütüphanelerine ait yazma eser kataloglarında çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Ayrıca eser, 1286'da Matbaa-i Âmire'de ve 1293'te Ali Bey Matbaası'nda Sûdî'nin *Gülistân Şerhi* ile birlikte iki kez basılmıştır[3].

Seyhan Dündar, *Şerh-i Gülistân'ın* dibace kısmı üzerine hazırladığı yüksek lisans tezinde eserin 66 nüshası olduğu bilgisini vermiştir[4]. Şeyda Öztürk çalışmasında bu sayıyı 105 olarak bildirir[5]. Taner Gök ise nüsha sayısının 138 olduğunu belirtmiştir[6]. Bu bilgiler ışığında yapılan incelemede adı geçen çalışmalarda bazı nüshaların sehven birden fazla kez yazıldığı görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında tespit edilen nüshalar şu şekilde sıralanabilir:

3.2.1. Yurt Dışı Nüshalar

1. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Talat 8: Mesud b. İbrahim tarafından istinsah edilmiştir.
2. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Talat 232.
3. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, no. 13.
4. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, no.14.
5. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, S 4411.
6. Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, no. 5577.
7. Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, no. 5578.
8. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Harl. 5485: Ahmed Belgradî tarafından H.1000/M.1591 tarihinde istinsah edilmiştir.

[1] Bkz. Tablo 2. s. 169.
[2] Bkz. Tablo 3. s. 176.
[3] Bu baskıların dijital kayıtlarına Ankara Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü arşivinden ulaşılabilir.
[4] Dündar, *agt,* s. 19-24.
[5] Öztürk, *agt,* s. 70-76.
[6] Gök, *agt,* s. 44-53.

9. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Sloane 7746: Molla Hüseyin Hâfız tarafından H.1224/M.1809 tarihinde istinsah edilmiştir.
10. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Harl. 19509: müellifi belli olmayan nüsha H.1058/M.1648 tarihinde istinsah edilmiştir.
11. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Or. 12172.
12. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Sloane 2651.
13. Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, no. 648.
14. Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, no. 2312.
15. Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, no. 2333.
16. Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, no. 6723.
17. Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Regius: H.1025/M.1616 tarihinde istinsah edilmiştir. 197 yapraktır.
18. Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Regius: H.1032/M.1622 tarihinde istinsah edilmiştir. 267 yapraktır.
19. Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Regius: H.1201/M.1786 tarihinde istinsah edilmiştir. 234 yapraktır.
20. Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Persan 291: 200 varak, 19 satır. H.1038/M.1629 tarihinde istinsah edilmiştir. Zahriyesinde "Fakirü'l-hakir Süleyman b. Ali el-Müverrih 1139" kaydı mevcuttur.
21. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Ms.or.oct.2197: 243 yp.
22. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Ms.or.oct.3794: 129 yp.
23. Kıbrıs II. Mahmud Kütüphanesi, no.70: 110x195 (45x135), 252 yaprak, 19 satır, talik hattır. Baştan eksiktir.
24. Kitabhane-i Meclisi-i Şura-yi Milli Türkçe, no.7947: H.1030/M.1620 tarihinde istinsah edilmiştir.
25. Mechitarista S. Lazzaro Kütüphanesi Türkçe Yaz., Bibl. Mechitarista 93.
26. Princeton Üniversitesi Türkçe Yazmaları, New Series Ottoman Turkish Texts 1619: H.1053/M.1643 tarihinde istinsah edilmiştir.
27. Arabske, Turecke A Perzske Rukopisy Univerzitnej Kniznice V Bratislave TF: 105: 21×15-18×9 cm, 196 varak 21 satır. Mehmed b. Hasan el-Akhisârî tarafından H.1006/M.1597 tarihinde istinsah edilmiştir.

3.2.2. Yurt İçi Nüshalar

1. **Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, 05 Ba 1266:** 206 yaprak ve 17 satırdır. 280x185-205x120 mm. ölçüsünde olan yazma, talik hatla kaleme alınmıştır. Sadreddin Bekrî tarafından H.228/M.1812 tarihinde istinsah edilmiştir. Çaharkuşe kahverengi meşin, kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızı mürekkeple belirlenmiştir. Mustafa Tevfik bağışıdır.

2. **Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, 05 Ba 1444:** 173 yaprak ve 21 satırdır. 205x130-130x75 mm. ölçülerinde olan yazma, talik hatla kaleme alınmıştır. H.1027/M.1617 tarihinde istinsah edilmiştir. Çaharkuşe kahverengi meşin, ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Bölüm başları ve asıl metin kırmızı mürekkeple belirlenmiştir. Mustafa Tevfik Efendi bağışıdır.

3. **Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Gümüşhacı Köyü 133:** 239 yaprak ve 19 satır olan yazma, 201x145-155x106 mm. ölçüsündedir. Sırtı ve sertabı kahverengi meşin, ebru kâğıt kaplı mukavva bir cildi vardır. Söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple belirlenmiştir.

4. **Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi 05 Ba 1172:** 170 yaprak ve 21 satır olan yazma, 203x125-140x60 mm. ölçüsündedir. Talik hatla yazılmıştır.

5. **Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi 05 Ba 1339:** 237 yaprak ve 23 satır olan yazma, 210x145-170x90 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmıştır. Çaharkuşe kahverengi meşin, mıklebli, kopmuş, kâğıt kaplı mukavva bir cildi vardır. Keşideler kırmızı mürekkeple belirlenmiştir.

6. **Milli Kütüphane 03 Gedik 17765:** Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 206 yaprak ve 21 satır olan yazma, talik hatla kaleme alınmıştır. H.1027/M.1617 tarihinde istinsah edilmiştir.

7. **Milli Kütüphane 03 Gedik 18226:** Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 146 yaprak ve 21 satır olan yazma, talik hatla kaleme alınmıştır.

8. **Milli Kütüphane 06 Hk 338:** Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 184 yaprak ve 19 satır olan yazma, 280x170-235x115 mm. ölçüsündedir. Talik hatla yazılmıştır ve Ahmed b. Sinan tarafından istinsah edilmiştir. Sırtı bordo deri işlemeli renkli lake cildlidir. Yaldız işlemeli irankâri mihrabiyeli, cetveller kırmızı, mavi yaldızlıdır. Söz üstleri kırmızıyla

çizilidir. Söz başları kırmızıdır. Mahmud Dede'nin mührü ile Seyyid Hüsnî' ye ait temellük mührü vardır. Ahmed adlı birine ait bir mühür bulunmaktadır.

9. Milli Kütüphane 06 Hk 4464: Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp. koleksiyonundadır. 304 yaprak ve 20 satır olan yazma, 197x121-142x64 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile kaleme alınmış, Derviş Ali b. Masur tarafından H.1006/M.1597 tarihinde istinsah edilmiştir. Asıl metnin üzeri, söz başları, çift cetvel kırmızı, salbek şemseli, zencirekli mıklebli kahverengi meşin mukavva ciltlidir. Şirazesi bozuk, son üç yaprak tamir edilmiş, ilk iki sayfa yaldız cetvellidir.

10. Milli Kütüphane 06 Hk 4719: Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp. koleksiyonundadır. 191 yaprak ve 24 satır olan yazma, 110x143-131x78 mm. ölçüsündedir. Nestalik hatla yazılmış ve Mustafa Hüseyin tarafından H.1030/M.1620 tarihinde istinsah edilmiştir. Asıl metnin üzeri, söz başları kırmızı, çaharkuşe yıpranmış kahverengi meşin, ebru kâğıt kaplı mukavva, mıklebli, şirazesi bozuk, sırttan ikiye ayrılmış ciltlidir. Mülevven mihrabiyelidir. 191a'da Sultan Osman Gazi'den Sultan Ahmed'e kadarki Osmanlı padişahlarının saltanat müddetleri ve tahta çıkış tarihlerinin listesi verilmiştir. 191b'de ebced hesabı, 193ab'de bazı tabiînlerin adları vardır. Kadızâde İsmail'e ait bir mülkiyet kaydı vardır. H.1168/M.1754 tarihinde ise Murad Çavuşzâde Hüsameddin'in mülkiyetine geçmiştir.

11. Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 3452: Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonunda bulunmaktadır. 232 yaprak ve 21 satır olan yazma, 200x127-168x75 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmış ve Ramazan b. İlyas tarafından H.1038/M.1628 tarihinde istinsah edilmiştir. Şemseli, zencirekli, siyah meşin bir ciltlidir. Sözbaşları, söz üstleri ve cetveller kırmızı, yapraklar rutubet lekelidir.

12. Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 9473: Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonundadır. 244 yaprak ve 21 satır olan yazma, talik hat ile Osman b. Hayreddin tarafından H.998/M.1589 tarihinde istinsah edilmiştir. Şemseli siyah deri ciltlidir. Müzehheb ve mülevven mihrabiyelidir. Söz başları kırmızıdır. Yapraklar mürekkep lekelidir.

13. Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 9492: Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonundadır. 217 yaprak ve 21 satır olan yazma, talik hat ile kaleme alınmış, Seyyid Mustafa tarafından H.1136/M.1724 tarihinde istinsah edilmiştir. Kırmızı mukavva ciltlidir. Zahriyede eserin bölümlerini gösteren bir fihrist verilmiştir.

Satır sayısı 21 ile başlayıp ilerleyen yapraklarda değişkendir. Söz başları kırmızıdır. Rutubet lekeli dağınık yapraklar mevcuttur.

14. Milli Kütüphane 18 Hk 330: Çankırı İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 214 yaprak ve 17 satır olan yazma, harekeli nesih hat ile kaleme alınmıştır. Mehmed b. Seyyid Ömer tarafından H.1056/M.1645 tarihinde istinsah edilmiştir. Arapça Farsça alıntılar ve söz başları kırmızıdır. Zahriyede Hâfız-ı Kütüb Mustafa Efendi'ye ait H.1250/M.1864 tarihli vakıf kaydı yer almaktadır.

15. Milli Kütüphane 60 Zile 166: Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 232 yaprak ve 19 satır olan yazma, 200x125-140x70 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmıştır. H.1003/M.1594 tarihinde istinsah edilmiştir. Sırtı kahverengi meşin ile onarılmış, kenarları yıpranmış, kahverengi, şemseli meşin ciltlidir. Cetveller, ana metin üstleri kırmızı keşideli, söz başları kırmızıdır.

16. Milli Kütüphane Mil Yz. A 6549: 261 yaprak ve 19 satır olan yazma, 205x150 mm. ölçüsündedir ve nestalik hatla kaleme alınmıştır. Ciltsizdir. Söz başları, söz üstleri ve cetveller kırmızıdır. Yapraklar rutubet lekelidir.

17. Milli Kütüphane 52 Hk 1310: Ordu İl Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 185 yaprak ve 21 satır olan yazma, 203x117-140x57 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmıştır. Söz başları ve metin üstleri kırmızı mürekkeple belirlenmiştir. Kırmızı kâğıt kaplı bir cildi vardır. Baştan ve sondan eksiktir.

18. Milli Kütüphane 55 Hk 108: Samsun İl Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 103 yaprak ve 21 satır olan yazma, 200x150-155x80 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmıştır. Sırtı ve sertabı koyu kahverengi, deffeleri yıpranmış ve nemlenmiş, mavi karton kaplı şirazesi dağılmış bir cilt içerisindedir.

19. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi 45 Ak Ze 217: Manisa Akhisar Zeynelzade koleksiyonunda bulunmaktadır. 289 yaprak ve 19 satır olan yazma, 200x125-150x72 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile yazılmış ve H.1301/M.1882 tarihinde istinsah edilmiştir. Sırtı kahverengi meşin, mıklebli, yeşil cilt bezi kaplı ciltlidir. Söz başları, cetveller, keşideler kırmızıdır. Yapraklar lekelidir. Mülevven ve müzehhep mihrabiyeli, deffe içleri ebru kâğıt kaplıdır. H.1212/M.1797 tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır.

20. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi 45 Hk 2619: Manisa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 187 yaprak ve 23 satır olan yazma, 205x145-160x95 mm. ölçüsündedir. Nestalik hat ile kaleme alınmıştır ve H.1026/M.1617 tarihinde istinsah edilmiştir. Salbekli, şemseli, mıklebli, sırtı vişnerengi meşin; zencirekli, köşebentli kahverengi meşin bir cildi vardır. Söz başları kırmızı, asıl metin kırmızıdır. Keşidelidir ve bazı yapraklar lekelidir. Sonda I yaprak beyaza boştur. Sonda bir mühür vardır.

21. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi 45 Hk 2621: Manisa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 133 yaprak ve 25 satır olan yazma, 206x148-132x78(156x96) mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile kaleme alınmış ve H.1030/M.1620 tarihinde Ahmed b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir. Mıklebli, deffeler ebru desenli kâğıt kaplı, az yıpranmış çaharkuşe bordo meşin ciltlidir. Söz başları, keşideler ve (bir kısım sayfa) cetveli kırmızıdır. Sayfalar nem lekelidir, kalem farklılığı vardır. 1a da H.1221/M.1806 tarihli Muradiye Kütüphanesi Osman Ağazade Hacı Hüseyin b. Hacı Ahmed adına vakıf kaydı ve mührü vardır.

22. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi 45 Hk 6433: Manisa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 1+260 yaprak ve 19 satır olan yazma, 200x120-140x70 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmıştır. Sağ deffe ciltten düşük, sol deffe altın yaldız zencirekli, kahverengi meşin ciltlidir. Sayfa kenarları haşiyelidir. Mülevven ve müzehheb serlevha içinde eser ismi yazılıdır. Zahriyede Hüseyin Osman Ağazade'ye ait H.1213/M.1798 tarihli bir temellük kaydı ve mühür vardır.

23. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 15 Hk 1787: Burdur İl Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 211 yaprak ve 21 satırdır. Mehmed b. Durmuş Şakird-i Vardarî tarafından H.1021/M.1611 tarihinde istinsah edilmiştir. Söz başları ve keşideler kırmızıdır. Şemseli, zencirekli, köşebentli, kahverengi meşin bir cilt içerisindedir. Zahriyede H.1243/M.1827 tarihli Seyyid Halil bin Mustafa adına bir vakıf kaydı ve mühür mevcuttur.

24. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 32 Hk 2035: Isparta İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 286 yaprak ve 21 satır olan yazma, talik hat ile kaleme alınmıştır. Kahverengi şemseli ciltlidir. Boş serlevhalı, atınyaldız cetvelli, sözbaşları kırmızıdır. Zahriyede Halil Hamid Paşa adına bir temellük kaydı ve mühür bulunmaktadır.

25. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 32 Yalvaç 9: Isparta/Yalvaç İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 265 yaprak ve 25 satır olan yazma, nesih-talik hatla kaleme alınmıştır. Söz başları kırmızıdır. Zahriyede Hz. Peygamber'in isimlerine dair bir metin mevcuttur.

26. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY0000006074: 254 yaprak ve 19 satır olan yazma, 205x150-165x80 mm. ölçüsündedir. Şemseli, kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeplidir.

27. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY0000004563: 262 yaprak ve 21 satır olan yazma, 240x140-180x80 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmıştır. Siyah meşin, şemseli mıklepli ciltlidir. Söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeplidir. Cetveller yaldızlıdır. H.994/M.1586 tarihinde istinsah edilmiştir.

28. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY0000005546: 206+II yaprak ve 19 satır olan yazma, 205x145-155x75 mm. ölçüsündedir. Nesih hatla kaleme alınmıştır. Şemseli, mıklepli çeharkuşe mukavva ciltlidir. Söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeplidir. H.1082/M.1671 tarihinde Musa b. İsa tarafından istinsah edilmiştir.

29. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY0000005637: 168 yaprak ve 19 satır olan yazma, 208x140-135x80 mm. ölçüsündedir. Nesih hatla kaleme alınmış ve H.994/M.1585 tarihinde istinsah edilmiştir.

30. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY0000004952: 140 yaprak ve 23 satır olan yazma, 204x149-150x117 mm. ölçüsündedir. Nesih hatla kaleme alınmıştır.

31. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 32 Ulu 322: Isparta Uluborlu İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 142 yaprak ve 23 satır olan yazma, nestalik hatla kaleme alınmıştır. Asıl metin üzeri ve söz başları kırmızıdır. Çaharkuşe kahverengi meşin, deffeleri ebru kâğıt kaplı karton bir cilt içerisindedir.

32. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY000000383: 107 yaprak ve 23 satır olan yazma, 270x105-210x65 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmıştır. Kahverengi, şemseli deri ciltlidir. Me'vâc tertiptir. Sözbaşları kırmızıdır.

33. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 4670: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 185 yaprak ve 25 satır olan yazma, 210x120-160x65 mm. ölçüsündedir. Nesih hatla kaleme alınmıştır.

Sırtı tamir görmüş, mıklebi ciltten kopuk, kahverengi şemseli meşin ciltlidir. Asıl metnin üstü ve söz başıları kırmızıdır. Yakub b.Hasan tarafından H.998/M.1589 tarihinde istinsah edilmiştir.

34. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 4671: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 171 yaprak ve 19 satır olan yazma, 210x150-130x85 mm. ölçüsündedir. Talik kırması hala yazılmış ve H.1118/M.1705 tarihinde istinsah edilmiştir. Kahverengi, zencirekli meşin ciltlidir. Asıl metin kırmızı çizgilidir. Sonda bir sahife nakildir. Sahib Seyyid Hasan adına bir temellük kaydı vardır.

35. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 4751: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 283 yaprak ve 21 satır olan yazma, 200x150-150x100 mm. ölçüsündedir. Talik kırması hat ile yazılmış ve H.1271/M.1853 tarihinde istinsah edilmiştir. Baştan 16 yaprakta *Gülistân*'da geçen Arapça kelimelerin satır arası Türkçe karşılıkları verilmiştir fakat bu lügat eksik bırakılmıştır.

36. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 12951/2: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonundadır. 266 yaprak ve 19 satır olan yazma, 220x155-145x95 mm. ölçüsündedir. Nesih/talik hatla H.1217/M.1802 tarihinde Fethullah b. Osman tarafından istinsah edilmiştir. Gömme salbekli, şemseli ve zencirekli siyah meşin ciltlidir. Söz başları ve keşideler kırmızıdır. Pend-i Attâr şerhiyle birliktedir.

37. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi 37 Hk 1060: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 299 yaprak ve 21 satır olan yazma, 208x135-150x75 mm. ölçüsündedir. Talik kırması hat ile Fethullah b. Fethullah-ı Konevî tarafından H.1038/M1628 tarihinde istinsah edilmiştir. Zencirekli, tam kahverengi meşin ciltlidir. Cedvelleri ve metin kırmızı çizgilidir. İçi boş serlevhalı, ilk varak altınyaldız çift cetvelli, diğer varaklar kırmızı cetvellidir. Hasan Huzûrî'ye ait vakıf kaydı ve mühür vardır.

38. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi 37 Hk 2498/4: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. 83b-92a arası varaklardır ve 21 satırdır.

39. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 21 Hk 1574: 165 yaprak ve 29 satır olan yazma, 200x130-150x70 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmıştır.

Sırtı yeşil bez, pembe renkli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları, keşideleri ve cetvelleri kırmızıdır, kenarları haşiyelidir.

40. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 2147: Selimiye Yazma Eser Koleksiyonunda bulunmaktadır. 297 yaprak ve 19 satır olan yazma, 20x14,5-19x8,5 mm. ölçüsündedir. Nesih hatla kaleme alınmıştır. İç kapak ebrulu kâğıttır. Serlevhalı ve kırmızı cetvellidir. Söz başları kırmızıdır. H.1045/M.1635 tarihinde istinsah edilmiştir. Zahriyede okunaksız iki mühür vardır.

41. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 4989: Selimiye Yazma Eser Koleksiyonunda bulunmaktadır. 232 yaprak ve 23 satır olan yazma, 195x150-165x80 mm. ölçüsündedir. Harekeli nesih hat ile Ömer b. Nureddin tarafından H.1049/M.1640 tarihinde istinsah edilmiştir. Kahverengi şemseli ciltlidir. İlk varaklar kırmızı çift cetvelli, devamı kırmızı cetvellidir. Rutubet ve mürekkep lekeli yapraklar mevcuttur.

42. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 627: Selimiye Yazma Eser Koleksiyonunda bulunmaktadır. 200 yaprak ve 23 satır olan yazma, 130x204-74x170 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile Ebu Bekir tarafından H.1041/M.1632 tarihinde istinsah edilmiştir

43. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi B5442: Beyazıt koleksiyonunda bulunan yazma; II+284+I yaprak, 17 satırdır ve 200x150-150x60 mm. ölçüsündedir. Talik hatla kaleme alınmıştır. Şirazesi dağınıktır. 268'den sonraki varaklar numarasızdır.

44. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi B5465: Beyazıt koleksiyonunda bulunan yazma; 219+I yk., 21 satırdır ve 190x110-130x65 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile Ağazâde İsmail b. Mustafa tarafından H.1023/M.1615 tarihinde istinsah edilmiştir.

45. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi B5467: Beyazıt koleksiyonunda bulunan yazma; 307 varak, 17 satırdır ve 205x135-135x65 mm.ölçüsündedir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır. Söz başları kırmızıdır. Satır sayısı ve hat değişkendir. Zahriyesinde Muhammed Mevlevî adına bir vakıf mührü vardır. H.997/M.1590 tarihinde istinsah edilmiştir.

46. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi B5545: Beyazıt koleksiyonunda bulunan yazma; I+137+II yaprak, 19 satırdır ve 210x145-150x85 mm. ölçüsündedir. Ahmed b. Osman tarafından istinsah edilmiştir.

47. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi B5559: Beyazıt koleksiyonunda bulunmaktadır. I+371 yaprak ve 17 satır olan yazma, 212x13 -140x65 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır.

48. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi B5560: Beyazıt koleksiyonunda bulunmaktadır. I+1-76 yaprak ve 25 satır olan yazma, 190x130-160x95 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile Derviş Ahmed b. Hacı Osman tarafından H.1107/M.1695 tarihinde istinsah edilmiştir.

49. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi V3808-75: Veliyüddin Efendi koleksiyonunda bulunmaktadır. 175 varak ve 26 satır olan yazma, 260x160-185x95 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile İbrahim Bitlisî tarafından H.1132/M.1719 tarihinde istinsah edilmiştir. Kahverengi meşin ciltlidir. Kırmızı cetvellidir, söz başları kırmızıdır.

50. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp., Belediye 218: 114 varak ve 31 satır olan yazma, 215x160, 145x100 mm. ölçüsündedir. H.1173/M.1760 tarihinde Ahmed el-Bolevî tarafından istinsah edilmiştir. Kahverengi ciltlidir. Söz başları kırmızıdır.

51. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp., Muallim Cevdet 246: 221 varak ve 23 satır olan yazma, 200x115, 160x60 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır. Ebru desenli ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Zahriyede eserin bölümlerini gösteren bir fihrist bulunmaktadır.

52. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 0572: 272 varak ve 17 satırdır. Talik hat ile Mehmed b. Durmuş tarafından H.1029/M1610 tarihinde istinsah edilmiştir. Kahverengi şemseli meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır.

53. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 5760: 456 varak ve 15 satırdır. Nesih hat ile kaleme alınmıştır. Ebru desenli ciltlidir. Altınyaldız serlevhalıdır. Sözbaşları kırmızıdır. Rutubet lekeli yapraklar vardır. Derviş Şahidî tarafından H.1010/M.1601 tarihinde istinsah edilmiştir.

54. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 1009: 354 varak ve 15 satırdır. Nesih hat ile H.989/M.1581 tarihinde istinsah edilmiştir. Bordo meşin, gömme şemseli ciltlidir. Rutubet lekeli yapraklar mevcuttur.

55. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 3060: 196 varak ve 21 satırdır. Talik hat ile kaleme alınmıştır. Küçük boy meşin ciltlidir.

Müzehheb, altınyaldızlı mihrabiyelidir. Söz başları kırmızıdır. H.1041/M.1631 tarihinde istinsah edilmiştir.

56. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 0721: 184 varak ve 19 satırdır. Talik hat ile H.1085/M.1674 tarihinde istinsah edilmiştir.

57. İzmir Milli Kütüphanesi, İzmir 1473: İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. 218 yaprak ve 19 satırdır. Talik hat ile H.1330/M.1911 tarihinde Abdülkerim b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Zahriyede Hasan Fennî'ye ait bir istishabe kaydı ve mührü vardır.

58. Zeytinoğlu İl Halk Kütüphanesi 383: 150 varak ve 23 satır olan yazma, talik hat ile kaleme alınmıştır. H.1030/M.1620 tarihinde istinsah edilmiştir. Rutubet lekeli yapraklar mevcuttur.

59. Zeytinoğlu İl Halk Kütüphanesi 0845: 219 varak ve 21 satırdır, talik hat ile H.1003/M.1594 tarihinde istinsah edilmiştir. Rutubet lekeli yapraklar mevcuttur.

60. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz.A 153: 147 yaprak ve 29 satır olan yazma, nesih hat ile kaleme alınmıştır. Sırt lacivert meşin, satıhlar lacivert bez kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları ve cetveller kırmızıdır. H.1018/M.1609 tarihinde istinsah edilmiştir.

61. Bursa İnebey Kütüphanesi Orhan Gazi Camii 1172: 105+I yaprak olan yazma 15 satırdır ve 214x156-142x85 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile Osman b. Ali tarafından H.1198/M.1784 tarihinde istinsah edilmiştir.

62. Raşid Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 26135: 209 varak ve 23 satır olan yazma, talik hat ile kaleme alınmıştır. Siyah deri ciltlidir. Mülevven ve müzehheb mihrabiyeli, tahrirli altınvarak çift cetvellidir. Söz başları kırmızıdır. Mustafa b. Ali el-Burusevî tarafından H.1000/M.1591 tarihinde istinsah edilmiştir.

63. Raşid Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Eski 1404: Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler koleksiyonundadır. 200 yaprak ve 21 satırdır. Talik hat ile kaleme alınmıştır. Hacı Halil Efendi ibn el-Hâc Ali Hoca adına bir vakıf mührü vardır.

64. Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi 00969: 296 yaprak ve 19 satır olan yazma, 210x143-135x67 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır. H.1026/M.1618 tarihinde istinsah edilmiştir.

65. Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Kemankeş 00480: 193 yaprak ve 23 satır olan yazma, 203x137-150x75 mm. ölçüsündedir. Kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır.

66. Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi 262: Sivas Yazma koleksiyonundadır. 206 yaprak ve 19 satırdır. 208x145-155x80 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile H.984/M.1577 tarihinde istinsah edilmiştir. Sonunda İbrahim Efendi ibn. Abdülmennân adına H.1109/1697 tarihli bir temellük kaydı vardır.

67. Sadberk Hanım Müzesi 461: Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. 246 yaprak ve 21 satırdır. Talik hat ile Muharrem b. Selman el-Müderris tarafından H.1099/M1687 tarihinde istinsah edilmiştir. Kahverengi şemseli deri ciltlidir. Mülevven ve müzehheb mihrabiyeli, tahrirli çift cetvellidir. Söz başları kırmızıdır. Zahriyesinde "el-fakirü'l hakir İbrahim Edhem Efendi Mühürzâde 1201" şeklinde bir mühür mevcuttur.

68. İstanbul Arkeoloji Müzeleri 01015: Arkeoloji Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. 212 yaprak ve 17 satır olan yazma, 110x185-60x140 mm.ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır. 1b tezhiplidir.

69. İstanbul Arkeoloji Müzeleri 00984: Arkeoloji Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. II+204+IV yaprak ve 19 satır olan yazma, 205x130-160x70 mm. ölçüsündedir. Rik'a hat ile Hasan b. Muhammed tarafından H.1062/M.1651 tarihinde istinsah edilmiştir.

70. Topkapı Müzesi Türkçe Yazmaları Emanet Hazinesi 1645: 195 yaprak ve 23 satır olan yazma, talik hat ile kaleme alınmıştır. Müzehheb ve mülevven mihrabiyelidir, kırmızı çift cetvel içindedir. İshak b. Hasan-ı Karamanî tarafından H.1057/M.1647 tarihinde istinsah edilmiştir.

71. Topkapı Müzesi Türkçe Yazmaları Revan 1911: 258 yaprak ve 19 satır olan yazma, H.1061/M.1651 tarihinde istinsah edilmiştir.

72. Topkapı Müzesi Türkçe Yazmaları Hazine 842: 195 yaprak ve 23 satırdır. Müzehheb ve mülevven mihrabiyeli, atınvarak cetvellidir. Söz başları kırmızıdır. Talik hat ile Mustafa b. Hasan tarafından H.1000/M.1591 tarihinde istinsah edilmiştir.

73. Topkapı Müzesi Türkçe Yazmaları Yeni Yazmalar 668: 114 yaprak ve 17 satır olan yazma, talik hat ile kaleme alınmıştır.

74. Mevlânâ Müzesi Türkçe Yazmaları 4921: 16-160b arasında olan yazma, 17 satırdır. Talik hat ile kaleme alınmıştır.

75. Mevlânâ Müzesi Türkçe Yazmaları 7015: 156 varak ve 19 satır olan yazma, talik hat ile H.1088/M1677 tarihinde istinsah edilmiştir.

76. Koyunoğlu Müzesi 10042: Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. 196 varak ve 22 satırdır. İshak b. Muhammed tarafından H.1039/M.1629 tarihinde istinsah edilmiştir. Kahverengi şemseli deri ciltlidir. İç kapak ebru kâğıttır. İlk varak tahrirli çift cetvelli devamı kırmızı cetvellidir. Söz başları kırmızıdır. Rutubet ve mürekkep lekeli yapraklar mevcuttur. Zahriyesinde Hacı Osman Hilmi adına bir vakıf kaydı ve mührü vardır.

77. Koyunoğlu Müzesi 10218: Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. 177 varak ve 19 satır olan yazma, nesih hat ile kaleme alınmıştır. Kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır.

78. Koyunoğlu Müzesi 10977: Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. 10 varak ve 23 satır olan yazma eksik bir nüshadır.

79. Koyunoğlu Müzesi 11247: Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonundadır. 63 varak ve 27 satır olan yazma, talik hat ile kaleme alınmıştır. Şirazesi dağınıktır, kızıl meşin ciltlidir. Kırmızı cetvellidir. Söz başları kırmızıdır.

80. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye 4047: Nuruosmaniye koleksiyonunda bulunmaktadır. 207 yaprak ve 21 satır olan yazma, 210x145-155x77 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır. Mukavva üzerine kahverengi deri kaplı, yaldızlı gömme şemseli, salbekli cetvelli zencerekli, şirazeli mıklebli ciltlidir. Ön ve arka kapaklar kopuktur. Abdî b. Muhammed ez-Zâhirî tarafından H.1047/M.1638 tarihinde istinsah edilmiştir. İbrahim Hanif adına bir mühür, Mustafa b. İbrahim adına temellük kaydı vardır.

81. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye 4048: Nuruosmaniye koleksiyonunda bulunmaktadır. 186 yaprak ve 21 satır olan yazma, 197x135-150x80 mm. ölçüsündedir. Mukavva üzerine sırtı, sertabı ve kenarları kahverengi deri kaplı, ortası ebrulu şirazeli mıkelbli ciltlidir. Fehmî b. İbrâhîm tarafından H.1011/M.1602 tarihinde istinsah edilmiştir.

82. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtıf Efendi ktp. 2186: 198 varak ve 23 satırdır. Talik hat ile Abdullah Şeyhzâde tarafından H.1153/M.1740 tarihinde istinsah edilmiştir. Zahriyede eserde geçen hikayeler sıra numaraları ve isimleriyle verilmiş ve bir çeşit fihrist oluşturulmuştur.

83. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtıf Efendi ktp. 2187: 247 varak ve 18 satır olan yazma, talik hat ile kaleme alınmıştır. H.1001/M.1592 tarihinde istinsah edilmiştir. Zahriyede Hacı Ömer Efendi'ye ait bir vakıf mührü vardır.

84. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbî 1759: 254 varak ve 21 satır olan yazma, 201x141-152x75 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile İbrahim b. Abdülbaki tarafından H.1091/M.1680 tarihinde istinsah edilmiştir. Kızıl, şemseli deri ciltlidir. Nüshanın başından Şem'î'yi anlatan kısa bir mensur metin mevcuttur. Zahriyede Muhammed b. Katib el-Hâc Ali Konevî adına bir temellük kaydı ve mühür vardır.

85. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbî 1683: 244 yaprak ve 17 satır olan yazma, 212x150-muhtelifxmuhtelif mm. ölçülerindedir. Nesih hat ile H.1092/M.1681 tarihinde İbrahim b. Abdullah tarafından istinsah edilmiştir.

86. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Çelebi Abdullah 312: 232 varak ve 23 satır olan yazma, 200x130-150x190 mm. ölçülerindedir. Talik hat ile H.1057/M.1647 tarihinde Selim b. Hacı Mehmed tarafından istinsah edilmiştir. Zahriyede "Büyük pederim merhum Süleyman Ağa'nun vakf itdügi…" şeklinde devam eden bir vakıf kaydı ve mühür mevcuttur.

87. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Denizli 381: 191 varak ve 25 satır olan yazma, 200x125-160x65 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile Mustafa Katib tarafından H.1086/M.1675 tarihinde istinsah edilmiştir. Çiçekli bez ciltlidir. Söz başları kırmızıdır.

88. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih 3987: 132 varak ve 19 satır olan yazma, 198x148-161x107mm. ölçüsündedir. Divanî hat ile H.1032/M.1622 tarihinde istinsah edilmiştir. Lekeli yapraklar mevcuttur.

89. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmut 5100: 247 varak ve 19 satır olan yazma, 210x148-143x89 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile İbrahim b. Mehmed tarafından H.1067/M.1656 tarihinde istinsah edilmiştir. Gölgeli ve lekeli yapraklar mevcuttur.

90. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmut 5111: 240 varak ve 19 satır olan yazma, 201x123-128x67 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile Abdi b. Hüsam el-Germiyânî tarafından H.1029/M.16197 tarihinde istinsah

edilmiştir. Söz başları kırmızıdır. Metnin sonunda bölümlerin varak numaralarını gösteren bir fihrist mevcuttur.

91. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmut 5115: 214 varak ve 23 satır olan yazma, 194x115-165x65 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır. İlk varak müzehheb ve mülevven mihrabiyeli, tahrirli çift cetvellidir. Söz başları kırmızıdır. Zahriyede Ebu Bekir Necib adına H.1240/M.1824 tarihli bir temellük kaydı vardır.

92. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hafid Efendi 00309: 177 yaprak ve 23 satır olan yazma, 195x132-157x70 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır.

93. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi 00709: 112 varak ve 20 satır olan yazma, 200x140-140x75 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile Hamza el-Fenârî tarafından H.1031/M.1621 tarihinde istinsah edilmiştir. Söz başları çoğunlukla kırmızı, bazı yerlerde yeşildir.

94. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İbn Mirza 00160: 338 yaprak ve 17 satır olan yazma, 207x135-165x95 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır.

95. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İbrahim Efendi 00603: 241 varak ve 17 satır olan yazma, 208x148-130x83 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile Mustafa b. Receb tarafından H.1153/M.1740 tarihinde istinsah edilmiştir.

96. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İbrahim Efendi 00610: 169 varak ve 21 satır olan yazma, 206x151-170x117 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır. H.1030/M.1620 tarihinde istinsah edilmiştir.

97. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İzmir 00560: 173 varak ve 19 satır olan yazma, 215x155-175x110 mm. ölçüsündedir. Ali b. Seyyid Mustafa tarafından H.1183/M.1769 tarihinde istinsah edilmiştir. İç kapakta ve zahriyede metin içerisinde geçen hikâye isimleri ve bölüm başlıkları verilmiştir.

98. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İzmir 00562: 268 varak ve 15 satır olan yazma, 205x140-145x90 mm.ölçüsündedir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır. Kahverengi deri ciltli, ebrulu iç kapaklıdır. Söz başları kırmızıdır. Derviş Hasan el-Mevlevî tarafından istinsah edilmiştir. Zahriyede H.1279/1862 tarihli bir mühür mevcuttur.

99. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli 1838: 158 varak ve 22 satır olan yazma, 203x145-157x100 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile H.1023/M.1614 tarihinde istinsah edilmiştir.

100. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ömer İşbilir 00156: 225 yaprak ve 17 satır olan yazma, 204x121-136x64 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile H.1022/M.1613 tarihinde Muhammed b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir.

101. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Pertev Paşa 429: 168 varak ve 23 satırdır. Kırmızı meşin cilt üzerine ebru işlemeli kâğıt kaplamalı ciltlidir. Mustafa Alemşah tarafından H.1008/M.1599 tarihinde istinsah edilmiştir.

102. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Pertevniyal 780: 346 varak ve 15 satır olan yazma, 206x143-125x70 mm. ölçüsündedir. Divanî hat ile H.1028/M.1619 tarihinde Münirzâde Abdulgafur Efendi tarafından istinsah edilmiştir.

103. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reisülküttab 842: 188 varak ve 23 satır olan yazma, 203x108-160x62 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır. Kahverengi şemseli deri ciltli, iç kapak ebru desenli kağıtlıdır. Müzehheb ve mülevven mihrabiyeli, altın varak cetvellidir. H.999/M.1590 yılında Hüseyin b. Mehmed tarafından istinsah edilmiştir.

104. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 00425: 120 yaprak ve 27 satır olan yazma, 212x135-158x81 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile H.1005/M.1596 tarihinde istinsah edilmiştir.

105. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2881: 239+2 varak ve 21 satır olan yazma, 143x90-200x150 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile Muhammed b. İbrahim tarafından H.993/M.1585 tarihinde istinsah edilmiştir.

106. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 3977: 200 varak ve 18 satır olan yazma, 165x95-221x153 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile Pir Muhammed Veledcân Muhammed b. Mahmud tarafından H.1101/M.1689 tarihinde istinsah edilmiştir.

107. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 4075: 230 varak ve 21 satır olan yazma, 200x140-150x75 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile H.993/M.1585 tarihinde istinsah edilmiştir.

108. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 4599: 223 yaprak ve 20 satır olan yazma, 210x150-145x93 mm. ölçüsündedir.

Nesih hat ile kaleme alınmıştır. H.1040/M.1631 tarihinde Mustafa b. Abdullah tarafından istinsah edilmiştir.

109. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 4862: 58+I yaprak ve 19 satır olan yazma, 185x122-120x73vmm. Ölçüsündedir. Talik hat ile H.990/M.1582 tarihinde İhsan b. Abdullah tarafından istinsah edilmiştir.

110. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 6631: I+255+I yaprak ve 21 satır olan yazma, 245x150-170x80 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmış ve H.978/M.1570 tarihinde istinsah edilmiştir.

111. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 7545: 292 yaprak ve 19 satır olan yazma, 198xmuhtelif-muhtelifx64 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır.

112. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 7263: 14+I yaprak ve 23 satır olan yazma, 200x146-155x101 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile H.1046/M.1636 tarihinde istinsah edilmiştir.

113. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 8978: 152 yaprak ve 19 satır olan yazma, 212x144-158x75 mm. ölçüsündedir. Nestalik hat ile kaleme alınmıştır.

114. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 116: 24 yaprak ve 17 satır olan yazma, 199x155-157x98 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır.

115. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 1278: 24 yaprak ve 17 satır olan yazma, 300x196-muhtelifx115 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır. Hacı Osman Efendi adına bir mühür vardır.

116. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 07 Tekeli 740: Antalya Tekelioğlu Kütüphanesi koleksiyonundadır. 93 yaprak ve 25 satır olan yazma, 205x150-180x110 mm. ölçüsündedir. Nestalik hat ile kaleme alınmıştır. Sırtı siyah, deffeleri açık kahverengi meşin, şirazesi dağınık bir cildi vardır. Söz başları ve keşideleri kırmızı mürekkepledir. Kurt yeniklidir.

117. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Dârü'l Mesnevî 443: 210 yaprak ve 21 satır olan yazma, 198x138-154x75 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile kaleme alınmıştır. Asıl metin üstü kırmızı ve fasıllar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. es-Seyyid Hafız Muhammed Murad Şeyh-i Hankâh-ı Murad Molla adına vakıf kaydı bulunmaktadır.

118. **Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Y-44:** Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. 177 yaprak ve 21 satır olan yazma, 230x140-164x68 mm. ölçüsündedir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır. Serlevha müzehheptir, ilk iki yaprakta cetveller altın yaldızlıdır, devamı kırmızı cetvellidir. Çermikli Ali Efendi b. Muhammed adına temellük kaydı vardır.

119. **Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Serez 2554:** 25 yaprak ve 19 satır olan yazma, 207x143-142x69 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile H.1049/M.1639 tarihinde Hüseyin el-Vardarî tarafından istinsah edilmiştir.

120. **Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Serez 2555:** 23 yaprak ve 19 satır olan yazma, 205x127-140x70 mm. ölçüsündedir. Talik hat ile H.1018/M.1609 tarihinde istinsah edilmiştir.

3.2.3. Tenkit Nüshaları

Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, 45 Hk 2620:

Çaharkuşe vişne çürüğü renginde meşin, mıklebli, şemseli bir cildi vardır. Ön ve arka kapak koyu kahverengi deridir. Mıklebi ciltten kopuktur. Âharlı orta kalınlıkta, krem rengi çapa filigranlı kâğıt kullanılmıştır. 207x113-157x70 mm. ölçüsündedir. 290 yaprak ve 19 satırdır.

Talik hat iel yazılan nüshada söz başları sürh, asıl metin siyah üzeri sürh, keşideli, sayfa kenarları haşiyelidir. 1b müzehheb ve mülevven laciverdî nefis mihrabiyelidir. 1b ve 2a altınyaldız zerefşanlı cetveldir.

H.1223/M.1808 tarihi Hacı Hüseyin b. Ahmed'in Muradiye Kütüphanesi vakıf kaydı ve mührü vardır. Başta 1 yaprak beyaza boştur.

Başı 1^{b}: *sipās-ı bī-pāyān ol Ṣāni'-i bī-naẓīre ki gülistān-ı cihān ṣun'-ı āftābından bir ẕerre ve bostān-ı felek ḳudret-i deryāsından bir ḳatredür.*

Sonu 290^{b}: *Yā nāẓiren fīhi se'ele'llāhe merḥametehu Ey bu kitāba naẓar idici ya'nī bu kitābı oḳuyıcı Allāhu Te'ālā Ḥażretinden meḥamet ṭaleb eyle.*

290^{b}'de "Temmeti'l-kitāb bi-'avnillāhi'l-Meliki'l-Vehhāb fī şehri İstanbul ba'de'l-işā mine's-sābi' min şehri muharremi'l-muhterem 979" şeklinde temmet kaydı vardır.

H.979/M.1570 tarihinde istihsah edilmiş olup müstensihi belli değildir.

Nuruosmaniye 4046:

Mukavva üzerine kahverengi deri kaplı, gömme şemseli, cetvelli, şirazesi kısmen zarar görmüş koyu kahverengi deri bir cilde sahiptir.

Aharlı, filigranlı, yatay ve dikey su yollu, samani ve nohudi renkte, kenarları meşruhatlı, orta kalınlıkta kâğıt kullanılmıştır. 215x140-140x73 mm. ölçüsündedir. 249 yaprak ve 17 satırdır.

Nestalik hat ile yazılan nüshada söz başları sürh, asıl metin siyah üzeri sürh ve harekelidir. Sayfa kenarları haşiyelidir.

Başı 1[b]: *sipas-ı bi-pāyan ol Ṣani‘-i bī-naẓīre ki gülistān-ı cihān ṣun‘-ı āftābından bir ẕerre ve bostān-ı felek ezhār-ı maṣnū‘ātı deryā-yı vücūdından bir ḳatredür.*

Sonu 249[a]: *Yā naẓīren fīhi se’ele’llāhe merḥametehu Ey bu kitāba naẓar idici ya‘nī bu kitābı oḳuyıcı kimse Allāhu te‘ālā ḥażretinden merḥamet ṭaleb eyle.*

Zahriyede Arapça bir dua ve Farsça bazı fevâid vardır. 1a’da altta küçük siyah bir mühr ile *“Elḥamdü lillahi’llezi hedānā li-haẕā ve mā künnā li-nehtediye levlā en hedānāllah (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf Sûresi 7/43) Vaḳf-ı Maḥmūd Ḫān bin Muṣṭafā Şah el-muẓaffer dā’imā*” şeklinde siyah vakıf mührü bulunmaktadır.

249[a]’da “Temmet haẕe’l-kitāb bi-‘avni’l-Meliki’l-Vehhāb ‘an-yedi ‘*abdü’ż-ża‘īfi ibādullāh Yaḥyā bin Muḥammed b. ‘Abdu’r-raḥmān* el-ḥaḳīr en-naḳşibendī es-sākinu fī ẕāviyeti Emīrü’l-Buḫārī ‘aleyhi’r-rahme el-Bārī yevmü’l-ehad ḳable vaḳti’ẓ-ẓuhr fī şehri Cumāde’l-ūlā min şuhūri sene 981” şeklinde istinsah kaydı mevcuttur.

Yahyâ b. Muhammed tarafından H.981/M.1572 tarihinde istinsah edilmiştir.

Tablo 1: Niceliklerine Göre Nüshalar

Tam Nüshalar	Eksik Nüshalar
1. 03 Gedik 17765 (Afyon) 2. 03 Gedik 18226 (Afyon) 3. 05 Ba 1266 (Amasya) 4. 05 Ba 1444 (Amasya) 5. 06 Hk 338 (Ankara) 6. 06 Hk 4464 (Ankara) 7. 06 Hk 4719 (Ankara) 8. 06 Mil Yz A 3452 (Ankara) 9. 06 Mil Yz A 9473 (Ankara) 10. 06 Mil Yz A 9492 (Ankara) 11. 15 Hk 1787 (Burdur) 12. 18 Hk 330 (Çankırı) 13. 19 Hk 4670 (Çorum) 14. 19 Hk 4671 (Çorum) 15. 19 Hk 4751 (Çorum) 16. 22 Sel 2147 (Edirne) 17. 22 Sel 4989 (Edirne) 18. 32 Hk 2035 (Isparta) 19. 32 Yalvaç 9 (Isparta/Yalvaç) 20. 37 Hk 1060 (Kastamonu) 21. 45 Ak Ze 217 (Manisa/Akhisar) 22. 45 Hk 2619 (Manisa) 23. 45 Hk 2620 (Manisa) 24. 45 Hk 2621 (Manisa) 25. 45 Hk 6433 (Manisa) 26. 60 Zile 166 (Tokat/Zile) 27. Zeytinoğlu Ktp.383 (Kütahya) 28. Zeytinoğlu Ktp. 0845 (Kütahya) 29. Raşid Efendi 26135 (Kayseri) 30. Ziya Bey Ktp. 262 (Sivas) 31. İzmir- 1473 32. Beyazıt Gümüşhacı Köyü 133 (Amasya)	1. 05 Ba 1172 (Amasya) 2. 05 Ba 1339 (Amasya) 3. 06 Mil Yz A 6549 (Ankara) 4. 07 Tekeli 740 (Antalya) 5. 19 Hk 12951/2 (Çorum) 6. 21 Hk 1574 (Diyarbakır) 7. 22 Sel 627 (Edirne) 8. 32 Ulu 322 (Isparta) 9. 37 Hk 2498/4 (Kastamonu) 10. 52 Hk 1310 (Ordu) 11. 55 Hk 108 (Samsun) 12. Râşid Efendi Eki 1404 (Kayseri) 13. İnebey Orhan Gazi 1172 (Bursa) 14. İstanbul Üniv. TY. 0721 15. Beyazıt B5560 16. Konya BY00004952 17. Konya BY00005637 18. Konya BY00000383 19. Koyunoğlu 10218 (Konya) 20. Koyunoğlu 10977 (Konya) 21. Koyunoğlu 11247 (Konya) 22. Mevlânâ 4921 (Konya) 23. Mevlânâ 7015 (Konya) 24. S. Dârü'l- Mesnevî 00443 25. S. Lâleli 01838 26. S. Tercüman Gazetesi Y-44 27. S. Bağdatlı Vehbi 01683 28. S. Ömer İşbilir 00156 29. S. Serez 02554 30. S. Serez 02555 31. S. Yazma Bağışlar 00116 32. S. Yazma Bağışlar 00425

33. Konya BY0000004563 34. Konya BY0000005546 35. Konya BY0000006074 36. İstanbul Büyükşehir Bel. Atatürk Kitaplığı. Belediye 218 37. İstanbul Büyükşehir Bel. Atatürk Ktp. Muallim Cevdet 246 38. İstanbul Üniv. Ktp. TY. 0572 39. İstanbul Üniv. Ktp. TY. 5760 40. İstanbul Üniv. Ktp. TY. 1009 41. İstanbul Üniv. Ktp. TY. 3060 42. TDK. Yz. A 153 43. Sadberk Hanım Müzesi 461 (Hüseyin Koçbaş Kitaplığı) 44. Topkapı Emanet Hazinesi 1645 45. Topkapı Hazine 842 46. Topkapı Revan 1911 47. İst. Arkeoloji Yazmaları 00984 48. İst. Arkeoloji Yazmaları 01015 49. Koyunoğlu 10042 (Konya) 50. Hacı Selim Ağa 00969 51. Hacı Selim Ağa Kemankeş 480 52. Beyazıt B5442 53. Beyazıt B5465 54. Beyazıt B5467 55. Beyazıt B5545 56. Beyazıt B5559 57. Beyazıt Veliyüddîn Ef. 3808 58. S. Nuruosmaniye 4046 59. S. Nuruosmaniye 4047 60. S. Nuruosmaniye 4048 61. S. Âtıf Efendi Ktp. 02186 62. S. Âtıf Efendi Ktp. 02187 63. S. Bağdatlı Vehbi 01759 64. S. Çelebi Abdullah 00312 65. S. Denizli 00381	33. S. Yazma Bağışlar 01278 34. S. Yazma Bağışlar 04862 35. S. Yazma Bağışlar 07263 36. S. Yazma Bağışlar 08978 37. Topkapı Yeni Yazmalar 668

66. S. Fatih 03987 67. S. Hacı Mahmut 05100 68. S. Hacı Mahmut 05111 69. S. Hacı Mahmut 05115 70. S. Hafid Efendi 00309 71. S. Halet Efendi 00709 72. S. İbn.Mirza 00160 73. S. İbrahim Efendi 00603 74. S. İbrahim Efendi 00610 75. S. İzmir 00560 76. S. İzmir 00562 77. S. Pertev Pasa 00429 78. S. Pertevniyal 00780 79. S. Reisülküttab 00842 80. S.Yazma Bağışlar 02881 81. S.Yazma Bağışlar 03977 82. S.Yazma Bağışlar 04075 83. S. Yazma Bağışlar 04599 84. S. Yazma Bağışlar 06631 85. S. Yazma Bağışlar 07545	

Tablo 2: Müstensih İsimleri ve İstinsah Tarihlerine Göre Nüshalar

Tam Nüshalar		Müstensih	İst. Tr. Hicrî	İst. Tr. Milâdî
1	03 Gedik 17765	---	1027	1617
2	03 Gedik 18226	---	---	---
3	05 Ba 1266	Sadreddin Bekrî	1228	1812
4	05 Ba 1444	---	1027	1617
5	06 Hk 338	Ahmed b. Sinan	---	---
6	06 Hk 4464	Derviş b. Ali Mansur	1006	1597
7	06 Hk 4719	Mustafa Hüseyin	1030	1620
8	06 Mil Yz. A 3452	Ramazan b. İlyas	1038	1628
9	06 Mil Yz. A 9473	Osman b. Hayreddin	998	1589
10	06 Mil Yz. A 9492	---	1136	1724
11	15 Hk 1787	Mahmud b. Durmuş	1021	1611
12	18 Hk 330	Muhammed b. Seyyid Ömer	1056	1645
13	19 Hk 4670	Yakub b. Hasan	998	1589
14	19 Hk 4671	---	1118	1705
15	19 Hk 4751	---	1271	1853
16	22 Sel 2147	Mustafa…	1045	1635
17	22 Sel 4989	---	1049	1640
18	32 Hk 2035	---	---	---

19	32 Yalvaç 9	---	---	---
20	37 Hk 1060	Fethullah b. Fethullah Konevî	1038	1628
21	45 Ak Ze 217	---	1301	1882
22	45 Hk 2619	---	1026	1617
23	45 Hk 2620	---	979	1570
24	45 Hk 2621	Ahmed b. Mustafa	1030	1620
25	45 Hk 6433	---	---	---
26	60 Zile 166	---	1003	1594
27	Zeytinlioğlu 0383	---	1030	1620
28	Zeytinlioğlu 0845	---	1003	1594
29	Raşid Efendi 26135	Mustaf b. Ali el-Burusevî	1000	1591
30	Ziya Bey 262	---	984	1577
31	İzmir 1473	Abdülkerim b. Muhammed	1330	1911
32	B.Gümüşhacı Köyü 133	---	---	---
33	Konya BY0000004563	---	994	1586
34	Konya BY0000005546	Musa b. İsa	1082	1671
35	Konya BY0000006074	---	---	---
36	İBB. Atatürk Ktp.218	Ahmed el-Bolevî	1173	1760

37	İBB. Muallim Cevdet 246	---	---	---
38	İst.Üniv.TY. 0572	Mehmed b. Durmuş	1029	1610
39	İst.Üniv.TY. 5760	Derviş Şahidî	1010	1601
40	İst.Üniv.TY. 1009	---	989	1581
41	İst.Üniv.TY. 3060	---	1041	1631
42	TDK. Yz. A 153	---	1018	1609
43	Sadberk Hanım 0461	Muharrem b. Selman	1099	1687
44	Topkapı E.H. 1645	İshak b. Hasan Karamanî	1057	1647
45	Topkapı H. 842	Mustafa b. Hasan	1000	1591
46	Topkapı R. 1911	---	1061	1651
47	İst. Arkeoloji Yz. 00984	Hasan b. Muhammed	1062	1651
48	İst. Arkeoloji Yz. 01015	---	---	---
49	Koyunoğlu 10042	İshak b. Muhammed	1039	1629
50	Hacı Selim Ağa 00969	---	1026	1618
51	H.Selim Ağa Kemankeş 480	---	---	---
52	Beyazıt B5442	---	---	---
53	Beyazıt B5465	Ağazâde İsmail b. Mustafa	1023	1615
54	Beyazıt B5467	---	997	1590
55	Beyazıt B5545	Ahmed b. Osman	---	---

56	Beyazıt B5559	---	---	---
57	B.Veliyüddin Efendi 3808	İbrahim Bitlisî	1132	1719
58	S. Nuruosmaniye 4046	Yahya b. Muhammed b. Abdurrahman	981	1573
59	S. Nuruosmaniye 4047	Abdî b.Muhammed ez-Zâhirî	1047	1638
60	S. Nuruosmaniye 4048	Fehmî b. İbrahim	1011	1602
61	S. Âtıf Efendi 02186	Abdullah Şeyhzâde	1153	1740
62	S. Âtıf Efendi 02187	---	1001	1592
63	S. Bağdatlı Vehbi 01638	İbrahim b. Abdullah	1092	1681
64	S. Bağdatlı Vehbi 01759	İbrahim b. Abdulbaki	1091	1680
65	S. Çelebi Abdullah 00312	Selim b. Hacı Mehmed	1057	1647
66	S. Denizli 00381	Mustafa Kâtib	1086	1675
67	S. Fatih 3987 03987	---	1032	1622
68	S. Hacı Mahmut 5100	İbrahim b. Mehmed	1067	1656
69	S. Hacı Mahmut 5111	Abdî b. Hüsam el-Germiyanî	1029	1619
70	S. Hacı Mahmut 5115	---	---	---
71	S. Hafid Efendi 00309	---	---	---

72	S. Halet Efendi 00709	Hamza el-Fenârî	1031	1621
73	S. İbn Mirza 00160	---	---	---
74	S. İbrahim Efendi 00603	Mustafa b. Receb	1153	1740
75	S. İbrahim Efendi 00610	---	1030	1620
	S. İzmir 00560	Ali b. Seyyid Mustafa	1183	1769
77	S. İzmir 00562	Derviş Hasan el-Mevlevî	---	---
78	S. Pertev Paşa 00429	Mustafa Alemşah	1008	1599
79	S. Pertevniyal 00780	Münirzâde Abdulgafur Efendi	1028	1619
80	S. Reisülküttab 00842	Hüseyin b. Mehmed	999	1590
81	S. Yazma Bağışlar 02881	Muhammed b. İbrahim	993	1585
82	S. Yazma Bağışlar 03977	Pir Muhammed Veledcan Muhammed b. Mahmud	1101	1689
83	S. Yazma Bağışlar 04075	---	993	1585
84	S. Yazma Bağışlar 04599	Mustafa b. Abdullah	1040	1631
85	S. Yazma Bağışlar 06631	---	978	1570
86	S. Yazma Bağışlar 07545	---	---	---
Eksik Nüshalar				
87	05 Ba 1172	---	---	---

88	05 Ba 1339	---	---	---
89	06 Mil Yz A 6549	---	---	---
90	19 Hk 12951/2	Fethullah b. Osman	1217	1802
91	21 Hk 1574	---	---	---
92	22 Sel 627	Ebû Bekir	1041	1632
93	32 Ulu 322	---	---	---
94	37 Hk 2498/4	---	---	---
95	52 Hk 1310	---	---	---
96	55 Hk 108	---	---	---
97	Raşid Efendi Eki 1404	---	---	---
98	İnebey Orhan Gazi 1172	Osman b. Ali	1198	1784
99	İst. Üniv. TY. 0721	---	1085	1674
100	Beyazıt B5560	Derviş Ahmed b. Hacı Osman	1107	1695
101	Konya BY0000004952	---	---	---
102	Konya BY0000005637	---	994	1585
103	Konya BY0000000383	---	---	---
104	Koyunoğlu 10218	---	---	---
105	Koyunoğlu 10977	---	---	---

106	Koyunoğlu 11247	---	---	---
107	Mevlânâ 4921	---	---	---
108	Mevlânâ 7015	---	1088	1677
109	S. Dârü'l-Mesnevî 00443	---	---	---
110	S. Lâleli 01838	---	1023	1614
111	S.Tercüman Y-44	---	---	---
112	S. Bağdatlı Vehbi 01638	İbrahim b. Abdullah	1092	1681
113	S. Ömer İşbilir 00156	Mehmed b. Ahmed	1022	1613
114	S. Serez 02554	Hüseyin el-Vardarî	1049	1639
115	S.Serez 02555	---	1018	1609
116	S. Yazma Bağışlar 00116	---	---	---
117	S. Yazma Bağışlar 00425	---	1005	1596
118	S. Yazma Bağışlar 01278	---	---	---
119	S. Yazma Bağışlar 04862	İhsan b. Abdullah	990	1582
120	S. Yazma Bağışlar 07263	---	1046	1636
121	S. Yazma Bağışlar 08978	---	---	---
122	Topkapı Y.Yazmalar 668	---	---	---

Tablo 3: Yüzyıllarına Göre Nüshalar

YILLARA GÖRE ŞERH-İ GÜLİSTÂN NÜSHALARI

1500'lü yıllar	1600'lü yıllar	1700'lü yıllar	Tarihsizler
1. 45 Hk 2620 2. S. Yazma Bağışlar 06631 3. S. Nuruosmaniye 4046 4. Ziya Bey 262 5. 06 Hk 4464 6. İstanbul Üniv. TY. 1009 7. S. Yazma Bağışlar 04862 8. S.Yazma Bağışlar 02881 9. S.Yazma Bağışlar 04075 10. Konya BY0000005637 11. Konya BY0000004563 12. 06 Mil Yz A 9473 13. S. Reisülküttab 00842 14. Beyazıt B5467 15. 19 Hk 4670 16. Raşid Efendi 2635 17. Topkapı Hazine 842 18. S.Âtıf Efendi Ktp. 02187 19. 60 Zile 166 20. Zeytinoğlu İH.Ktp. 0845 21. S. Yazma Bağışlar 0425 22. S. Pertev Pasa 00429	1. İstanbul Üniv. TY. 5760 2. S. Nuruosmaniye 4048 3. S.Serez 02555 4. TDK. Yz. A 153 5. İstanbul Üniv. TY. 0572 6. 15 Hk 1787 7. S. Ömer İşbilir 00156 8. S. Lâleli 01838 9. Beyazıt B5465 10. 03 Gedik 17765 11. 05 Ba 1444 12. 45 Hk 2619 13. Hacı Selim Ağa 0969 14. S. Pertevniyal 00780 15. S. Hacı Mahmut 5111 16. 06 Hk 4719 17. 45 Hk 2621 18. Zeytinoğlu İH.Ktp.383 19. S. İbrahim Efendi 00610 20. S.Halet Efendi 709 21. S.Fatih 3987 22. 37 Hk 1060 23. 06 Mil Yz A 3452 24. Koyunoğlu 10042 25. İstanbul Üniv. TY. 3060 26. S. Yazma Bağışlar 04599 27. 22 Sel 0627 28. 22 Sel 2147 29. S. Yazma Bağışlar 07263 30. S. Nuruosmaniye 4047 31. S.Serez 2554 32. 22 Sel 4989 33. 18 Hk 330 34. S. Çelebi Abdullah 00312 35. Topkapı Emanet Hazinesi 1645 36. Topkapı Revan 1911 37. İst. Arkeoloji 984 38. S.Hacı Mahmut 5100 39. Konya BY0000005546 40. İst. Üniv. TY. 0721 41. S. Denizli 00381 42. Mevlâna 7015 43. S. Bağdatlı Vehbi 01759 44. S. Bağdatlı Vehbi 01983 45. Sadberk Hanım Müzesi 461 46. S.Yazma Bağışlar 3977 47. Beyazıt B5560	1. 19 Hk 4671 2. Beyazıt Veliyüddîn Ef. 3808 3. 06 Mil Yz A 9492 4. S. Âtıf Efendi Ktp. 02186 5. S. İbrahim Efendi 00603 6. İstanbul BB. Atatürk Ktp. 218 7. S. İzmir 0560 8. İnebey Orhan Gazi 1172 **1800'lü yıllar** 1. 19Hk 12951/2 2. 05 Ba 1266 3. 19 Hk 4751 4. 45 Ak Ze 217 **1900'lü yıllar** 1. İzmir- 1473	1. 03 Gedik 18226 2. 06 Hk 338 3. 32 Hk 2035 4. 32 Yalvaç 9 5. 45 Hk 6433 6. Amasya Gümüşhacı Köyü 7. Konya BY0000004952 8. Konya BY0000006074 9. İst. Arkeoloji 1015 10. İst. BB. Atatürk Ktp. Muallim Cevdet 246 11. Raşid Efendi 26135 12. Hacı Selim Ağa Kemankeş 480 13. S. Hacı Mahmut 05115 14. S. İbrahim Efendi 0610 15. S. İzmir 0562 16. S. Yazma Bağışlar 116 17. S.Yazma Bağışlar 1278 18. S.Yazma Bağışlar 7545 19. S. Hafid Efendi 00309 20. S. İbn Mirza 0160 21. Beyazıt B5442 22. Beyazıt B5545

3.3. Metin Teşkilinde Dikkat Edilen Hususlar

Beşerî ve tabii ilimlerden dinî ilimlere kadar farklı alanlarda pek çok metnin kaleme alındığı Osmanlı Türkçesi önemli bir kültür dilidir. Ancak Osmanlı Türkçesi metinleri üzerinde çalışan araştırmacılar çoğu zaman üzerinde çalıştıkları eserin müellif nüshasına ulaşamazlar. Müellif hattına ulaşmanın güç olduğu durumlarda ya da müellif nüshasının mevcut olmadığı durumlarda araştırmacılar, müstensihler tarafından çoğaltılmış nüshalar üzerinden çalışmalarını sürdürürler. Müellif nüshası temin edilememiş eserin istinsah edilmiş nüshaları temin edilir ve birbirleriyle karşılaştırılarak esas metne en yakın metne ulaşılmaya çalışılır. Bir metnin ulaşılabilen nüshalarını kullanarak müellifin kaleminden çıkan metnin en yakın nüshasına ulaşma çabasına "metin tenkidi"denir[1]. Tenkitli neşir çalışması, en basit ifade ile bütün nüshaların tavsif edilip mukayese ile farklarının aparatta gösterilmesidir. Bununla birlikte müellif, eser, metin, nüshalar ve konu ile ilgili araştırma yapıp gerekli yerlerde açıklamalar yapmayı da kapsar[2].

Tenkitli metin kurmaktan maksat, mümkün olduğu kadar kusursuz ve mükemmel bir nüsha elde etmek değildir. Eğer müellif bir hata yapmışsa ve bu hata sonradan herhangi bir ehil müstensih tarafından tashih edilmişse, doğal olarak neşredilen metinde müellifin sözü yerine başka bir şey bulunacaktır. Metin tenkidinin asıl gayesi müellifin kaleminden çıkan orijinal nüshaya en yakın neşri gerçekleştirmektir[3].

Klasik Türk edebiyatı alanında metin neşri çalışmalarının en meşakkatli aşaması metinin çeviriyazısını oluşturmaktır. Önceleri herhangi bir sisteme tâbi tutulmayan bu çalışmalarda 1940'lı yıllardan itibaren batıdaki çeviriyazı sistemlerinden yararlanılmaya başlanmıştır. Bilhassa XIX. yüzyıla kadar olan Arap harfli metinlerin neşrinde transkripsiyon ya da çeviriyazı olarak adlandırılan sisteminin kullanılmaya başlanması beraberinde bazı soruları da getirmiştir. Transkripsiyonun hangi kaidelere göre, nasıl yapılması gerektiği; Arapça-Farsça

[1] Berat Açıl, Sadık Yazar, Kadir Turgut, Özgür Kavak, "*Tenkitli Neşir Kılavuzu*", İSAM Yayınları, İstanbul 2022, s. 54.

[2] Açıl vd., *age*, s. 19.

[3] Ahmed Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında (Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman Münasebeti İle)", *Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, 1942, s. 256.

birleşik kelime, edat, ön ek ve son eklerin nasıl yazılacağı ve terkiplerin nasıl gösterileceği gibi temel bazı sorulara cevaplar aranmış ve çeşitli teklifler ileri sürülmüştür[1]. Bu teklifler arasında en çok kabul gören şüphesiz İsmail Ünver'in transkripsiyonla ilgili görüşleri olmuştur[2]. Klasik metin çalışmaları bir yandan Ünver ve diğer araştırmacıların önerileri doğrultusunda devam ederken diğer yandan yeni teklifler sunulmaya devam etmiştir[3]. Bu çalışmada genel temayüle uygun olarak İsmail Ünver'in tekliflerine bağlı kalınmıştır.

Bu amaç doğrultusunda müellif nüshası bulunmayan ancak çok sayıda müstensih nüshası tespit edilmiş olan Şem'î Şem'ullâh'ın *Şerh-i Gülistân* adlı eseri müellifin kaleminden çıkan nüshaya en yakın şekliyle kurulmaya çalışılmıştır.

---

[1] Bkz. İsmail Ünver, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, C. XI, S. 1, Ankara 1993, İsmail Ünver, "Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevrisinde Karşılaşılan Yanlışlar, (Bu makale I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu'nda – 17-18 Ocak 1992 İlesam, Ankara, tebliğ olarak sunulmuştur.); Tunca Kortantamer, "Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları", *Türklük Araştırmaları Dergisi,* Marmara Üni. Fen-Edebiyat Fak. Yayını, İstanbul 1993, c. VII, s. 253-267; Ahmet Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebeti İle)", *Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, 1942, s. 253-267; Osman Horata, "*Klâsik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlâ ile İlgili Bazı Problemler"*, (Bu makale I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu'nda – 17-18 Ocak 1992 İlesam, Ankara – tebliğ olarak sunulmuştur.); Adnan İnce, "Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri", (Bu makale I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu'nda – 17-18 Ocak 1992 İlesam, Ankara – tebliğ olarak sunulmuştur.); Ziya Avşar, "Tenkitli Metin Neşrinde İmla Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler", *Turkish Studies*, Volume 3/6, Fall 2008, Mertol Tulum, "Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1983, s. 175-228; Mehmet Çavuşoğlu, "Bir Divan Neşri Üzerine Notlar", *Erdem*, c. I, s. 3, Eylül 1985, 801-824; Atabey Kılıç, "Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler", *GÜ Kırşehir Eğitim Fak. Dergisi*, no. 1, Kırşehir 2004, s. 331-345; Ahmet Tanyıldız, "Süreli Yayınlar Bağlamında Bazı Çevriyazı Sorunları", *Turkish Studies*, Volume 2/3, Summer 2007, s. 526-534; Yusuf Ziya Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usul*, Emel Matbaacılık, Ankara 1976; Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usûl (Menâkıbü'l-Kudsiyye Üzerine Bir Deneme)*, Deniz Kitabevi, İstanbul 2000.

[2] İsmail Ünver, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, c. XI, s. 1, Ankara 1993.

[3] Bkz. Berat Açıl, Sadık Yazar, Kadir Turgut ve Özgür Kavak, *Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)* İSAM / Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2022.; Walter G. Andrews, Murat İnan, Sevim Kebeli ve Stacy Waters, "Osmanlıca Metinlerin Transkripsiyonunu Yeniden Düşünmek: Geri Dönüştürülebilir Transkripsiyon," *Turkish Studies* 5, no.2, 2010, s. 1210–1248.; Ziya Avşar, "Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler," *Turkish Studies / International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3, no. 6, 2008; Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, (çev. Ali Benli, M. Cüneyt Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul 2017; M. Fatih Köksal, *Klasik Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul 2012; Fatih Rukancı vd., *Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2016; Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*, Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2015; Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu,* İSAM Yayınları, İstanbul 2018; Recep Aksoy, *Osmanlı Türkçesinde İmlâ Sorunları Çerçevesinde Bir Yazım Kılavuzu*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, SBE 2021.

Şerh-i Gülistân'ın tenkitli metni kurulurken eserin te'lif tarihine en yakın istinsah tarihli olan iki nüshadan faydalanılmıştır. Bu nüshalar ve kısaltmaları şu şekildedir:

1. Manisa İl Halk Kütüphanesi 2620'de kayıtlı metin: M nüshası,
2. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye 4046'da bulunan eser: N nüshası.

Nüshaların seçimi öncelikle mevcut, erişilebilir ve eksiksiz olmaları kriterine dayanmıştır. Ayrıca, her iki nüsha birbirinden bağımsız özellikler taşıdıkları için metin varyantlarını karşılaştırmak ve en güvenilir metni oluşturmak açısından uygun görülmüştür. Bu nüshalar üzerinden yapılan karşılaştırmalar, Şemʿî'nin şerhindeki dil, anlatım ve şerh yöntemi ile metnin bütünlüğünü en doğru şekilde ortaya koymayı sağlamaktadır.

Bunlardan Manisa İl Halk Kütüphanesi 2620'de kayıtlı olan nüsha, müellif hayattayken istinsah edilmiş olması, mevcut nüshların en eski tarihlisi, eserin yazım tarihine en yakın tarihli nüsha olması ve bölümlerinin tam olması sebebi ile tenkide esas metin olarak kabul edilmiştir.

Tenkit nüshası olan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye 4046 numarada kayıtlı nüshanın ise, eserin yazım tarihine en yakın ikinci nüsha olması, metin bütünlüğü açısından eksiksiz olması, hattının ve imlâ özelliklerinin okunabilirliği gibi özellikleri dikkate alınarak tenkide elverişli bulunmuştur. Bazı kelime ve ifadelerde Manisa nüshasından farklılıklar içermesi özellikle manzum parçalarda kullanılan başlıkların farklılığı varyant analizi açısından değerli görülmüştür. Fiziksel olarak iyi korunmuş olması da hata ve kayıpların en az seviyede olacağını düşündürmüş bu durum da metnin tenkit nüshası olarak tercih edilmesini sağlayan bir başka etken olmuştur.

Tenkitli metni hazırlarken nüsha farklarının gösterimi ile eksik ya da yanlış kısımların tamir ve inşasında belirli karineler doğrultusunda bir usûl takip edilmiştir. Buna göre:

Nüsha farklılıklarını göstermede, klasik aparat yöntemi yerine dipnotla gösterme usûlü tercih edilmiştir.

Aparatta farkları gösterirken olabildiğince az cümle ile farkı ifade esas alınmıştır. Bu nedenle eksiklik ve fazlalıkları cümle ile ifade etmek yerine kolay anlaşılacak standart işaretler kullanılmıştır.

Kullanılan işaretleme sistemi şu şekildedir:

" - " Nüshadaki eksikliği gösteren işaret.

" + " Nüshadaki fazlalığı gösteren işaret.

" : " Tercih edilen varyanttan sonra kullanılan işaret.

" , " Nüsha kısaltmaları arasında kullanılan işaret.

" ; " Tercih edilememiş birden fazla varyant arasında kullanılan işaret.

Aparatlarda tercih edilen varyant önce, farklar sonra yazılmıştır.

Tercih edilen varyantın yer aldığı nüshanın kısaltması yazılmamış, fark nüshasının kısaltması yazılmıştır.

Nüshalarda standart bir biçimde tekrarlanan imlâ özellikleri ile bazı kısaltma, dua ve saygı ibarelerindeki farklar nüsha farkı olarak işlenmemiştir.

Örneğin: *'aleyhi'r-rahme* vb.

Aparatta gösterilmeyen standart farklardan bazıları şunlardır:

a. Türkçe bölümlerde vokallerin harfler ya da hareke ile gösterilmesi ve hareke ile gösterildiği nüshalarda harekelerin unutulduğu durumlar
b. Türkçe eklerin ayrı ve bitişik yazımı (Örnek: olmışdı /olmış idi)
c. Bağlama etki etmeyen "ki" bağlacının yerine "nitekim" kelimesinin kullanılması
d. Metindeki "*te'ālā, rahmetu'llāh 'aleyh…*" gibi dua ve saygı ifadelerinin bazı nüshalarda yazılıp bazılarında yazılmadığı durumlar
e. Allah yerine Hudā tercih edildiğinde
f. Olur ise: olursa yazıldığı durumlar
g. *'Aleyhi's-selam* ve *aleyhi's-salātü vesselam* şeklinde saygı ve dua ibarelerindeki farklar

h. Mana bakımından aynı olan kelimelerde. Örneğin “”yine/gine” ya da “ider/eyler” gibi.

i. Anlam değişmediği için “üzre” ve “üzeri” kelimelerinde.

Tenkide esas metinde metnin orijinalinde bulunduğu varsayılan ancak istinsah esnasında yazımı unutulmuş bazı sözcük ve ibarelerin satır aralarına eklendiği durumlarda, metnin bütünlüğünü bozmamak adına bu sözcük ve ibareler köşeli parantez içerisinde metne dahil edilmiş, dipnot usûlü ile tekrar gösterilmemiştir.

Tenkide esas metinde derkenarda verilen az sayıdaki sah kaydı tenkit nüshası ve seçilen ikinci bir kaynak nüsha ile üçlü mukayese edilmiş, metnin bağlamı göz önüne alınarak metin içerisinde belirtilmemiş ve dipnotlarda gösterilmemiştir.

3.3.1. Transkripsiyonda İzlenen Yol ve Esaslar

Klasik metinlerin çeviriyazı sürecinde, metnin orijinalliğini korumak ve okunabilirliğini sağlamak amacıyla belirli bir yol izlenmesi gerekmektedir. Sadece harflerin değiştirilmesi anlamına gelmeyen transkripsiyon çalışmalarında ünlü-ünsüz seslerin uyumu, özel isimlerin ve yabancı unsurların yazımı gibi pek çok hususiyetin dikkate alınması elzemdir.

Şerh-i Gülistân’ın çeviriyazısında takip edilen uygulama esasları şu şekilde sıralanabilir:

Arapça şahıs ve eser isimlerinin yazımında bir tamlamanın ikinci kısmı özel isimse büyük harfle, cins isimse küçük harfle yazılmıştır[1].

Örnek: Ḥażret-i Şeyḫ, Nūşirevān-ı ‘ādil

Yer isimlerinin yazımında sadece Arapça-Farsça kökenli olduğu kesin olarak bilinen isimlerde uzun ünlüler gösterilmiştir.

Örnek: Şām (M54[a]), Baġdād (M199[b])

“Muhammed” kelimesinin okunuşunda Arap, Fars asıllı olduğu kesin olarak bilinen şahıslar için “Muhammed”, diğerleri için “Mehemmed” şekli tercih edilmiş ve tasarrufta bulunulmuştur.

[1] “İmlâ Esasları”, *DİA*, İstanbul 1988, c. 1.

Örnek: Meḥemmed Çelebi (M2[a])

Muḥammed Ġazzālī (278[b])

Yazar, metin boyunca başlıkları sürh mürekkeple yazdığı için bu ibareler kalın puntolu (bold) yazılmıştır.

Varak numaralarını bildirmek için köşeli parantez kullanılmış, satır aralarına eklenmiş ve herhangi bir aparatla ne olduğu açıklanmamış sözcük ve ibareler metnin anlamı göz önünde bulundurularak parantezle metne dahil edilmiştir.

"Ba'z" kelimesinde tamlamanın belirtilmediği ve metnin anlamına göre tamlama söz konusu olduğu durumlarda belirtme hâl eki olan "-i" kelimeye köşeli parantez içinde eklenmiştir.

Örnek: ba'ż[ı] kimse (27[a])

Sonu ünlü ile biten ve aldığı ek ünlü ile başlayan kelimelerde telaffuzu kolaylaştırmak için araya epentez (kaynaştırma) ünsüzü eklenmiştir.

Örnek: aḳçe[y]i (M132[b])

Metin boyunca esas metin dışında birçok manzum parça yer almaktadır. Bu manzum parçalar Arap harfli orijinal halleriyle çalışmaya dahil edilmiştir. Çevirisi ya da şerhi metin içerisinde verilmeyen parçaların Türkçe çevirileri dipnotlarda verilmiştir. Yazarın kaynak gösterdiği manzumelerin alıntılandığı eserler dipnotlarda belirtilmiş, kaynak gösterilmeyen alıntılarda Türkçe çeviri ile yetinilmiştir.

Mensur kısımlarda noktalama işareti kullanılmış, şiir örneklerinde ise nida ifadelerini belirginleştirmek için sadece ünlem (!) işareti kullanılmıştır.

3.3.2. Der-kenâr Kayıtlarının Yazımı

Şerh-i Gülistân'ın tenkide esas kabul edilen Manisa nüshasında az sayıda der-kenâr kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtların çoğunda metindeki eksik ibare ya da düzeltmelere işaret eden tashih notları şeklindedir ve " ء – ع – ط " gibi iç metin işaretleri ile gösterilmiştir. Söz konusu kayıtlar doğrudan metne katkı sağlıyorsa asıl metnin içine köşeli parantez [der-kenâr] ile eklenmiş; herhangi bir katkısı yoksa dipnotta [der-kenâr] olarak gösterilmiştir.

3.3.3. Âyet ve Hadislerin Yazımı

Metinde geçen âyet ve hadisler Arapça orijinal hâlleriyle metindeki ilgili bölüme (﴿ ﴾) sembolleri içine yazılmış ve transkribe edilmemiştir.

Âyetlerin meâlleri dipnotta verilmiştir. Sırası ile âyetin geçtiği sûrenin adı, sırası ve âyet numarası bildirilmiş; ardından tırnak içinde meâl yazılmıştır. Âyetin tam olarak alıntılanmadığı durumlarda iktibas yapılan lafza karşılık gelen kısmı meâl olarak verilmiş kalanı üç nokta ile gösterilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, Âlâk Sûresi, 96/19. "Secdeye kapan ve Allah'a yakınlaş." (M2[b])

Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/206. " … gururu kendisini günaha sürükler…" (M81[a])

Hadisler yazılırken de önce hadisin manası verilmiş ardından hangi kaynakta geçtiği belirtilmiştir:

Hadîs-i Şerîf, "İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmiş olmaz." Tirmizî, Birr, 35. (M69[b])

3.3.4. Arapça ve Farsça İbarelerin Yazımı

*Şerh-i Gülistân'*da çok sayıda Arapça-Farsça manzum parça ve kelâm-ı kibâr kabilinden veciz ifadeler bulunmaktadır. Âyet ve hadislerin yazımında takip edilen usûl bu ibarelerde de sürdürülmüş, metne asıl şekilleriyle dahil edilen parçalar kolay ayırt edilebilmesi için çift köşeli tırnak (« ») içinde yazılmış ve tercümeleri dipnotta verilmiştir.

فَإِنَّ الْقَرْضَ مِقْرَاضُ الْمَحَبَّةِ (M134[b])

"Çünkü borç muhabbete makastır."

Metin içerisinde yer alan Arapça kısa dua cümleleri, metin boyunca birlik sağlamak adına orijinal halleriyle yazılmış, anlamları dipnotlar ile gösterilmiştir.

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ (M181[b])

"Güç ve kuvvet yalnızca yüce ve büyük olan Allah iledir."

3.3.5. Minhuvât Kayıtları

Yazma eserlerde asıl metnin dışında fevâid[1], istinsah (ferağ)[2], kıraat ve sema[3], mukabele/tashih[4], mütâlaa[5], temellük/tesahüp[6], rekabe/ta'kîbe[7], fihrist[8] ve vakıf[9] kaydı gibi pek çok kayıt bulunur.

Bu kayıtlar dışında bir de daha çok ilmî eserlerdeki hâşiyelerde görülen minhuvât kayıtları vardır. Edebî metinlerden ziyade ilmî eserlerde görülen bu kayıtlar istinsah veya mukabele kaydı olarak da değerlendirilmiştir[10].

Bilhassa islamî ilimlere dair eserlerde sıkça rastlanan bu kayıtların müellife ait olduğu kabul edildiğinden metin tenkidi için önem taşımaktadır. Minhuvât, metin içerisinde kapalı kalan bazı hususları açıklayan, ilâve bilgi veren, bazen bir eleştiri ya da itirazı dile getiren ve cevap veren kayıtlardır. Kimi zaman da tüm bunların dışında bir katkı ile metne dahil olur[11].

Minhuların genel hatlarıyla incelendiğinde, nüshaların sayfa kenarlarına veya asıl metinde açıklanmak istenen kısma yakın bir konuma eklendikleri görülür[12].

Tükçede "ondan" anlamına gelen "minhu" yazarın bir başka eserinden yapılmış olabileceği gibi, eserin başka bir elyazmasındaki yazara ait yorumunun aktarılmış şekli de olabilmektedir[13]. Bir müellifin, eserin metninden bağımsız olarak

---

[1] Yazma eserlerin baş ve sonlarında bulunan boş sayfalardaki muhtelif konulardaki kayıtlardır.

[2] Nüshanın kim tarafından, nerede ve ne zaman yazıldığını ifade eden kayıttır.

[3] Bir eserin müellife okunup gözden geçirilmiş olduğunu bildiren kayıttır.

[4] Eserin başka nüshalarıyla karşılaştırılarak istinsah edilmiş olduğunu gösteren kayıttır.

[5] Okunmak ya da göz gezdirmek şeklinde bir nüshadan faydalanılmış olduğunu gösteren kayıttır.

[6] Bir kitabın kime ait olduğunu bildiren kayıttır.

[7] Sayfa sırasını kaybetmemek için sayfa sonuna, bir sonraki sayfanın ilk kelimesi yazılarak oluşturulan takip kaydıdır.

[8] Çoğunlukla yazma eserlerin baş kısmında bulunan bu kayıt eserdeki başlıkları ve bazen de varak numarasını gösterir. Günümüzde "içindekiler" bölümünün mukabili olan kayıttır.

[9] Bir yazma eserin şahıs mülkiyetinden çıkıp herkesin istifadesine sunulduğunu gösteren kayıttır.

[10] Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II),* Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2015, 376, 656.

[11] Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*, 4. Basım, İSAM Yayınları, İstanbul 2023, s. 111-112.

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. Rosemarie Quiring-Zoche, "*Minhiyat – Marginalien des Verfassers in arabischen Manuskripten,"* 1004-1008. [aktaran: Mustafa Altuğ Yayla, "Minhuların Osmanlı Elyazmalarındaki Rolü: Lâmiî Çelebi Evliyâ Tabakâtı Tercümesini Neden 'Dipnot'landırdı?'", *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, no. 51 (2021), s. 77-94].

[13] Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, (çev. Ali Benli, M. Cüneyt Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul 2017, s. 106.

düştüğü bu notlar metne fiziksel katkı sağlayabileceği gibi anlaşılmasını da kolaylaştırabilir.

İçerik işlevlerine göre,

Nüsha Farkları Hakkında Bilgi Veren Minhuvât Kayıtları

Sözlük İşlevindeki Minhuvât Kayıtları

Kelimelerin İmlâsı Hakkındaki Minhuvât Kayıtları

Metni Açıklayıcı Minhuvât Kayıtları

Referans Mahiyetindeki Minhuvât Kayıt(lar)ı

Sosyal Hayat Hakkında Bilgi Veren Minhuvât Kayıtları

Literatüre Katkı Sağlayabilecek Minhuvât Kayıt(lar)ı

Müellifin Kendisi ve Başkaları Hakkında Bilgi Verdiği Minhuvât Kayıtları[1]

olarak gruplandırılabilen bu kayıtlar dahil olduğu eser özelinde farklı işlevlere de sahip olabilirler.

Bu kayıtların müellife ait olup olmadığı nüshanın baş ve son kısımlarında bulunan diğer kayıtlardan veya harici kaynaklardan tetkik edilmeli ve müellife aidiyeti delilleriyle birlikte ortaya konmalıdır[2]. Müellife ait olduğu tespit edilen minhuvâtın dipnot bölümünde "minhu" kaydı ile birlikte çalışmaya dahil edilmesi metnin sıhhati açısından önem arz etmektedir. Ancak burada müellife aidiyetin tespiti karar verici etkendir. Aidiyeti tespit edilemeyen kenar notlarına, aidiyet problemine işaret etmek şartıyla ihtiyaten yer verilebilir[3]. Örneğin Lâmiî'nin *Evliyâ Tabakâtı Tercümesi*'nde sayıları üç yüz dördü bulan minhuvât arasında bir tanesi doğrudan Lâmiî'nin dilinden "bu hakirin sebeb-i saadetümüz olan"[4] ifadesiyle aktarılmış ve minhuların şüpheye çok da yer bırakmayacak şekilde Lâmiî Çelebi'ye ait olduğuna delil teşkil etmiştir[5].

[1] Songül Karaca, "Minhuvât Kayıtlarının Tenkitli Metin Neşirleri İçin Önemi: Fütûhu'l-Mücâhidîn Örneği," *Türkiyat Araştırmaları 71*, Mayıs 2021.
[2] Yılmaz, *age*, s. 111.
[3] Yılmaz, *age*, s. 111.
[4] Bu ifadede Ahmed Buharî'den yani Lâmiî'nin şeyhinden bahsedilmiştir. Bkz. Yayla, *agm,* s. 9.
[5] Bkz. Yayla, *agm,* s. 9.

Şerh-i Gülistân'da bulunan minhuvât bu görüşler doğrultusunda incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tenkide esas nüshada müstensih hattı ile kaydedilmiş minhular dışında iki farklı hat ile yazılmış minhular bulunmaktadır. Bu durum notların müellife aidiyetinin tespitini zorlaştıran bir etkendir.

Tenkide esas nüsha (M) ile tenkit nüshası (N) arasında minhuvât bakımından farklılıklar vardır. Bu farklılıkların dipnotlarda gösterilmesi tenkitteki farklarla minhu farklarının karışmasına sebebiyet verecektir.

Nüshada hemen her yaprakta karşılaşılan bu kayıtları herhangi bir aparat ile metne dahil etmek metnin sıhhatini bozacağı gibi dipnotlarda göstermek de dipnotlarda yığılmaya sebep olacaktır.

Okunan minhuların ekserisinin sözlük işlevinde olduğu görülmüştür. "Bunda ….. ma'nāsınadur" kalıp ifadesiyle kaydedilen bu notlarla kelimelerin metindeki manalarına işaret edilmiş fakat uzun açıklamalar yapılmamıştır. Çoğunlukla cümle bütünlüğünde olmayan bu eksiltili ifadelerin metne herhangi bir şekilde dahil edilmesi mümkün görünmemektedir.

Örnek: Rūzī rızḳ ma'nāsınadur (M5[a])

Nāciz lā şey' ma'nāsına (M14[a])

Cümle bütünlüğüne sahip minhularda ise genellikle metinde geçen bir kelimenin gramerine dair tek bir yargı bildirilmiştir.

Örnek: "Müferriḥ" ism-i fā'ildür tef'īl bābıbdan (M3[b])

Āvered fi'l-i mużāri'-i ġāyibdür (M4[b])

Metnin tenkit nüshaları haricindeki diğer nüshaları incelendiğinde, bir kısmında az sayıda minhuvât dikkat çekerken bir kısmında bu notlara hiç rastlanmamıştır. Örneğin Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 2147 numarada kayıtlı nüshada tek tek sayılacak kadar az minhu kaydı varken Milli Kütüphane 03 Gedik 17765 numaralı nüshada sadece bir yaprakta minhu kaydı vardır. Bu da söz konusu kayıtlara ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir. Bu kayıtların nüshalara göre farklılık göstermesi ayrı bir bölüm olarak değerlendirilmesini de mümkün kılmamaktadır.

Tenkide esas nüshada bazı minhu kayıtlarının altına ayrıca “ ص ح” harfleri ile işaretlemenin yapıldığı görülmüştür. Tenkid esnasında bu bölümlerin esas metne dahil olduğu ve bu işaretlerle sahh kaydı düşüldüğü anlaşılmıştır. Bu da nüshadaki minhuvâtın değerlendirilmesi noktasında bir başka problemi beraberinde getirmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında minhuvât kayıtları tenkitli metne dahil edilmemiştir.

3.4. Transkripsiyon Alfabesi

Ünlüler :

a) Kısa :

ا : a, e, ı, i, u, ü

ه : a, e ,ـِ ی : ı, i ُ

او , و : o, ö, u, ü

b) Uzun :

ا : ā ای : ī او : ū

ای : (elif-i maksûre) ā

Ünsüzler

ء	ʾ	ص	ṣ
ب	b, p	ض	ḍ, ż
پ	p	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	s̱	ع	ʿ
ج	c, ç	غ	ġ
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ك	k, g, ñ
د	d	گ	g
ذ	ẕ	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
ژ	j	ه	h
س	s	و	v
ش	ş	ی	y

3.5. Şerh-i Gülistân'ın Tenkitli Metni

Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm[1]

[M1b] Sipās-ı bī-pāyān ol Ṣāni'-i bī-nazīre ki gülistān-ı cihān ṣun'-ı āftāb[ın]dan bir ẕerre ve bostān-ı felek [2] ḳudreti deryāsından bir ḳatredür.

Meṣnevī

فلک یک نقطه از کلک کمالش

جهان یک غنجه از باغ جمالش

ز بحر قدرتش کردون حبابی

ز نور حکمتش خرشید تابي [3]

Zihī kerīm-i bī-hemtā ki ẕāt-ı insānı bir avuç ḫākden maḫlūḳ iken ﴿ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴾ [4] ḥilyesi ile ārāste idüp cümleden zībā vü a'lā ve luṭf-ı 'amīmī ile [5] ﴿ انَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ ﴾ āyetinüñ ḳabūli sebebi ile anı ẕāt u ṣıfātına āyīne-i mücellā ḳıldı ve dürūd-ı bī-ḥadd ve ṣenā-yı bī-'add ol fāris-i meydān-ı

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Fâtiha Sûresi, 1/1.* "Rahman ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla".

[2] felek : +izhār-ı maṣnū'ātı deryā-yı vücūdından N.

[3] Gökyüzü, onun kemal kaleminden sadece bir noktadır/ Dünya ise onun cemal bahçesinden yalnızca bir tomurcuktur. Kudret denizinden gök kubbeyi bir kabarcık yaptı/ Hikmet nurundan ise güneşe bir parlaklık verdi. Abdurrahman Câmî, *Heft Evreng*, "Yûsuf u Züleyhâ", bölüm:39.
https://ganjoor.net/jami/7ourang/7-5-yusof-zoleykha/sh39 [erişim tarihi: 16.06.2025]

[4] *Kur'ân-ı Kerîm, Tîn Sûresi, 95/4.* "Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır."

[5] *Kur'ân-ı Kerîm, Ahzâb Sûresi, 33/72.* "Biz emaneti … teklif ettik.

﴿ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى ﴾[1] ve ṣadr-nişīn-i bārgāh-ı *Sübḥāne'l-lezī* **[M2a]** *esrā*ya ki dürr-i baḥr-i risālet ve şem'-i bezm-i hidāyetdür ki ḳabā-yı ﴿ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ ﴾[2] anuñ ḳāmet-i mevzūnı içün rāst u mu'lem ve Ḫātemü'n-nebiyyīn enbiyā vü rüsül ortasında añа müsellem ḳılındı.

Meṣnevī[3]

قائد الخلق بالهدا و العون

شاه لولاك لما خلقت الكون

نقد يثرب سلالۀ بطحا

امّى لوح خوان ما اوحى[4]

Daḫı anuñ āl-i kirāmı ve aṣḥāb-ı 'iẓāmı üzre olsun ki pīşvāyān-ı rāh-ı **[N2a]** şer' u dīn ve ġarīḳ-i baḥr-i ṣıdḳ u yaḳīnleridür *raḍiyallāhu te'ālā 'anhüm ecma'īn*. Ba'dehū bu cevr-i zamāne ile şikeste-ḥāl ve ālām-ı rūzgārdan perīşān-bāl, kemīne-i bende-i pür-melāl **Şem'ī** ki *es-selāmetu fi'l-vaḥdet* muḳtezāsınca gūşe-i vaḥdetde fāriġu'l-bāl ṣoḥbet-i ḫalḳdan dāmen-i iḫtilāṭı kendüme dirmiş idüm.

Beyt[5]

كسي گيرد ارم دل در كنار

كه ازصحبت خلق كيرد كنار[6]

---

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Necm Sûresi, 53/2.* "… iki yay kadar hatta daha yakın..."

[2] Hadîs-i Kudsî: "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım."

[3] Meṣnevī: -N.

[4] Sen, mahlûkatın hidayet ve yardım önderisin/ Ey alemlerin şâhı! Sen olmasaydın, kâinat yaratılmazdı. Yesrib'in (Medine'nin) kıymetlisi, Bathâ (Mekke) soyunun seçkin evlâdıdır/ Ümmîdir, fakat vahyin levhinden ezeli sırrı okur.

* Mesnevî, üslup ve tema bakımından Câmî'nin *Silsile-i Zeheb* mesnevîsine uygun görünmektedir; ancak doğrudan nüsha eşleşmesi yapılamamıştır.

[5] Beyt: -N.

[6] Öyle bir dostum var ki, kalbim onunla huzur bulur/ Halkın (insanların) sohbetinden uzak durur.

Ve künc-i ḳanā‘ati genc-i dünyā üzre iḫtiyār idüp āsūde oturmış idüm. Māḥī-i baġī vü ‘inād, ḥāmī-i sebīl-i reşād, ḥażret-i pādişāh-ı ‘ālem-penāhuñ reşk-i heşt[1]-baġçelerinüñ debīri, melek-ḥaşlet, nigū-sirişt **Meḥemmed** Çelebi ki niçe zamān bu ḥaḳīrden fenn-i Fürs’i taḥṣīl üzre olmış idi. **[M2b]** Bir gün eṣnā-yı muṣāḥabetde *Gülistān*’a lisān-ı Türkī ile şerḥ olınmasını[2] ṭaleb eyledi. Her ne ḳadar ki ‘öẕr ü bahāne beyān itdüm ḳatında maḳbūl olmadı. ‘Āḳıbet ibrām u ilhāhı bā‘iṯ-i ḥuṣūl-i murād[3] olup bi-‘avni’llāhi’l-Meliki’l-‘Allām beş ayda bilā-tesvīd tamām oldı. Ḥażret-i Feyyāż ẓevārif-i ‘avārifden mutażarrı‘dur ki bu şerḥden istifāża-i menāfi‘ idenlerüñ ṣudūrını luṭfından münşeriḥ ide. Anlar daḫı şāriḥ u bā‘iṯini ḫayr-du‘ādan[4] ferāmūş itmeyeler.

Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu’llāh* [5] « حَمْد إِتَيانَ مَا يَشْعُرُ بِٱلتَّعَظِيمِ » olduġı i‘tibār üzre ḥadīṯ-i şerīf mūcibince ba‘de’t-tesmiye ḥamde şürū‘ eyledi. **[N2b]** *Minnet Ḫudāy-rā*, şükr ü sipās ve ecr ü ‘ivāżsız ni‘met virmek Allāh içündür yāḫūd ma‘nā böyle ola. İmtinān-ı ni‘met ve ta‘dād-ı ni‘met Allāh içündür ya‘nī Allāhu te‘ālā ḥażretine lāyiḳ ve maḫṣūṣdur anuñ ġayrısından ḳabīḥdür. Zīrā fi’l-ḥaḳīḳa mün‘im oldur[6] ġayrılar sebebdür. Lafẓ-ı *ḥudāy* ‘alem-i ḫāṣdur. Ḥaḳ te‘ālādan ġayrıya[7] ıṭlāḳı cā’iz degüldür. Meger bir lafẓ-ı āḫar ile terkīb ḳılına ḫāne-ḫudāy ve dih-ḫudāy gibi ol vakt ṣāḥib ma‘nāsına olur. *‘Azze ve celle* ancılayın Ḫudā ki ‘azīz ve celīl oldı **[M3a]** ya‘nī dā’imā bu iki ṣıfat ile muttaṣıfdur. Ḥażret-i Şeyḫ *nevverallāhu merḳadehu* ba‘de’l-ḥamd ṭā‘at lafẓına ta‘arruż itdi. Bu āyet-i kerīmenüñ muḳteżāsınca ḫilḳat-i insāna sebeb ne idügini beyān itmek içün

[8] ﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾ egerçi müfessirūn *li-ya‘budūn* kelimesini *li-ya‘rifūn* ile tefsīr itmişlerdür. Bu nükteyi beyān içün ki evvelā ‘ibādet kime olur anı ma‘lūm itmek

[1] heşt: +behişt N.
[2] olınmasını: olmasını N.
[3] murād: merām N.
[4] ḫayr-du‘ādan: du‘ā-i ḫayrdan N.
[5] Hakîki hamd odur ki, içinde azametin izini duyurur.
[6] oldur: odur N.
[7] ġayrıya: +anuñ N.
[8] *Kur’ân-ı Kerîm, Zâriyat Sûresi, 51/56.* “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.”

gerek ki ol ʻibādetüñ fāʾidesi ola *ki ṭāʻateş mūcib-i ḳurbetest,* ki ol Allāhʾuñ ṭāʻati[1] īcāb idicidür yaʻnī ṭāʻat ṭāʻat idicinüñ Ḥaḳḳʾa ḳarīb olmasına sebebdür. Nitekim Ḥaḳ teʻālā ḥażreti buyurmışdur: [2] ﴿ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴾ *ṭāʻat* bunda mefʻūline mużāf olmışdur[3]. *Ṭāʻat-i bende ūrā* taḳdīrindedür. *Ṭāʻateş*de olan [şın] żamīr-i ġāʾib, Ḥaḳ teʻālā ḥażretine rāciʻdür. Bunda olan *ki* edātdur ki mā-baʻdını mā-ḳabline[4] irtibāṭ itmek içündür. **[N3a]** Bu maḥal ki murādı *ṭāʻateş*dür ve bunun emṡāli maḥaller sebebine isnād olan ḳabīldendür *benī emīrü'l-medīne* gibi. *Ve be-şükr endereş mezīd-i niʻmet* ve ol Allāhʾuñ şükri içinde mezīd-i niʻmet[5] vardur yaʻnī Ḥaḳ teʻālā ḥażreti virdügi niʻmete şükr eylemek niʻmetüñ ziyāde **[M3b]** olmasına sebebdür. Nitekim Ḥaḳ teʻālā ḥażreti buyurmışdur:

﴿ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾ [6]

Beyt[7]

شکر نعمت نعمت افزون کند

کفر نعمت از کفت بیرون کند [8]

Şükr ṭāʻatden bir nevʻ iken Ḥażret-i Şeyḫ anı efrād-ı biʾẕ-ẕikr eyledi[9] ʻaṭfuʾl-ḫāṣ ʻaleʾl-ʻām ṭarīḳi üzre [10] ﴿ تَنَزَّلُ الْمَلَٰئِكَةُ وَالرُّوحُ ﴾ gibi. Ḥaḳ teʻālānuñ niʻmetine lāyıḳ şükr eylemek ziyāde maḳbūl ve ṣuʻūbet üzre idügini beyān itmek içün.

Beyt

عطاییست هر مویی ازو برتنم

---

[1] ṭāʻati: +ḳurbeti N.
[2] *Kurʾân-ı Kerîm, Alak Sûresi, 96/19.* "Secdeye kapan ve Allāhʾa yakınlaş."
[3] mużāf olmışdur: mużāfdur N.
[4] mā-baʻdını mā-ḳabline: mā-ḳablini mā-baʻdına N.
[5] mezīd-i niʻmet: niʻmet ziyādeligi N.
[6] *Kurʾân-ı Kerîm, İbrâhîm Sûresi, 14/7.* "Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim."
[7] Beyt: -N.
[8] Nimetin şükrü, nimeti artırır/ Nimete nankörlük ise, onu elden alır.
[9] eyledi: -N.
[10] *Kurʾân-ı Kerîm, Kadir Sûresi, 97/4.* "O gece melekler ve ruh iner dururlar."

چکونه بهر موی شکری کنم [1]

Ḥażret-i Şeyḫ *ṭābe ş̱erāhu* ni‘met beyānına şürū‘ eyledi. Zīrā evvelā ni‘met kendüsi ma‘lūm olmaḳ gerek tā ki aña göre mün‘ime şükr itmek mümkin ola. Farażā eger nefes niçe ni‘met idügi beyān olınmasa [nefes] anuñ emş̱āli ni‘met idügi degme kimsenüñ ḫāṭırına gelmez idi. *Her nefesī ki fürū mī reved*, her[2] bir nefes ki aşaġa gider *mümidd-i ḥayātest*, [ḥayātı] uzadıcıdur ya‘nī ḥayātuñ imtidādına sebebdür. Zīrā ḥaḳīḳatde mümid olan Ḥaḳ te‘ālā ḥażretidür. Bu daḫı sebebine isnād olan ḳabīldendür *ve çün ber mī āyed*, daḫı çünki ol nefes yuḳarı gele *müferriḥ-i ẕāt*, ẕāta ya‘nī bedene feraḥ viricidür. Mümidd-i ḥayātda isnād nice ise bunda daḫı eyledür. *Pes her nefesī,* **[M4a]** her bir nefesüñ aşaġa gitmesi mümidd-i ḥayāt, yuḳarı gelmesi müferriḥ-i **[N3b]** ẕāt idügi ẓāhir oldı ise[3] her bir nefesde *dü ni‘met mevcūdest*, iki ni‘met mevcūddur ki biri imtidād-ı ḥayāt biri meserret-i ẕātdur *ve ber-her ni‘metī şükrī vācib,* ve her bir ni‘met üzre bir şükr vācibdür. Eyleye her bir nefesde iki şükr vācib olur. Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu’llāhi ‘aleyh* Ḥaḳ te‘ālānuñ ni‘metine lāyıḳ kimse şükr itmege ḳādir olmaduġına[4] bu beyt ile işāret ider.

Beyt

ازدست و زبان که بر آید

Kimüñ elinden ve kimüñ dilinden gelür ya‘nī kim ḳādir olur.

کز عهده شکرش بدر آید

Ki ol Allāh’uñ şükri ḥaḳḳından ṭaşra gele ya‘nī anuñ in‘āmına lāyıḳ şükr ide. Buña ḫod kimse ḳādir degüldür. Zīrā şükre ḳudret başḳa bir ni‘metdür ol ḫod Ḥaḳ te‘ālādandur.[5] Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu’llāhi ‘aleyh* kendü beytini iṯbāt itmek[6] içün şükr ḫuṣūṣında ‘adem-

[1] Vücudumdaki her bir tüy, O'ndan bir lütuftur. Ben şimdi her tüy için nasıl bir şükür edebilirim? Sa‘dî-i Şirâzî; *Bostân,* Sekizinci Bâb: Der şükr ber ‘āfiyet (Şükür ve nimet üzerine).

[2] her: -N.

[3] ise: +eyleye N.

[4] olmaduġına: olmaduġında N.

[5] te‘ālādandur: te‘ālā ḥażretidür N.

[6] iṯbāt: -itmek N.

i ḳudreti bu āyet-i kerīme ile istidlāl eyledi: [1] ﴿ اِعْمَلُوا اٰلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴾ Ey Dāvūdoġulları! Şükr ʿamelini eyleñüz yaʿnī size itdügüm iḥsāna şükr eyleñüz. Ḫālbuki bendelerümden ziyāde[2] şükr idici azdur. Eger suʾāl olınursa ki beytden mefhūm olan budur ki hergiz kimse ḳādir olmaya. Āyet-i kerīmeden **[M4b]** mefhūm olan budur ki baʿż-[ı] kimse[3] ḳādir ola. Eyleye ikisinüñ mā-beyninde taṭbīḳ ne vech ile olur añа[4] cevāb

[5] « اَلنَّادِرُ كَالْمَعْدُومِ » dur. Ḫażret-i Şeyḫ *ḳaddesallāhu sırrahu'l-ʿazīz* [bu] ḳıṭʿa ile işāret ider ki çün hiç kimse añа lāyıḳ şükr itmege ḳādir degüldür. Eyleye ṭarīḳ-i ʿacze sülūk idüp kendinüñ ḳuṣūrın iʿtirāf itmekden ġayrı **[N4a]** bir ṭarīḳ yoḳdur zīrā

[6] « اَلْعَجْزُ عَنِ اَلشُّكْرِ كَاَلشُّكْرِ »

Ḳıṭʿa

بنده همان به كه زتقصير خويش

Bendeye [hemān] ol yig ki kendü ḳuṣūrından, bu maʿnā daḫı cāʾizdür. Bende [hemān] ol yeg ki, bu taḳdīrce[7] *rā* lafẓı mukadder iʿtibār olınmaz

عذر بدرگاه خداي آورد

Ḫudāʾnuñ dergāhına ʿöẕr getüre yaʿnī ḳuṣūrın iʿtirāf ide

ورنه سزاوار خداوندیش

Yoḫsa yaʿnī eger bende ḳuṣūrın muʿterif olup dergāh-ı Ḥaḳḳʾa ʿöẕr getürmeyicek olursa anuñ Ḫudāvendīlügine ve ulūhiyyetine lāyıḳ şükr

كس نتواند كه بجاي آورد

---

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Sebe Sûresi, 34/13.* "Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çaba gösterin. Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır."

[2] ziyāde: -N.

[3] kimse: kimesne N.

[4] añа: ki N.

[5] Az olan yok hükmündedir.

[6] Şükürden acziyet şükür gibidir. (Şükrün aczini idrak etmek de bir nevi şükürdür.)

[7] taḳdīrce: taḳdīr üzre N.

Kimse ḳādir olmaz ki yirine getüre ya‘nī bilā-ḳuṣūr edā ide.

Bārān-ı raḥmet-i bī-ḥisābeş, ol Allāh’uñ ḥesābsuz raḥmeti yaġmurı *heme-rā resīde,* dükeliye irişmişdür *ve ḫˇān-ı ni‘met-i bī-dirīġeş,* **[M5a]** ve ol Allāh’uñ dirīġsiz ni‘met sofrasını[1] *heme cā keşīde,* dükeli yire çekilmişdür. *Perde-i nāmūs-ı bendegān,* bendelerinüñ[2] ‘ırż u vaḳārı perdesini *be-günāh-ı fāḥiş nedered*, ḳabīḥ günāh sebebi ile yırtmaz ya‘nī Ḥaḳ te‘ālā ḥażreti *‘azze ismuhu* bendelerinüñ tenhāda itdükleri ḳabāḥatlerini fāş itmek ile ḫalḳ ortasında ‘ırż u vaḳārlarına ḫalel getürmez *ve vaẓīfe-i rūzī,* ve Ḥaḳ te‘ālā ḥażreti bendelerinüñ rızḳ vaẓīfesini[3] *be-ḫaṭā-yı münker nebüred*, nā-meşrū‘ ḫaṭā sebebi ile kesmez. Bunlaruñ her birisi laṭīf ni‘metdür.

Ḳıṭ‘a

اي كريمى كه ازخزانه غيب

Ey Allāh sen eyle kerīmsin ki ġayb ḫazīneñden

گبر و ترسا وظيفه خور داري

Āteş-perest ile sā’ir kefereyi vaẓīfe yiyici ṭutarsın **[N4b]** ya‘nī luṭfuñdan anlara rızḳlarını virirsin. Ḫˇor[4] vaṣf-ı terkībīdür ekşer maḥalde elif ile bile vāḳi‘ olur, ḫūn-ḫˇār ve ġam-ḫˇār ve bisyār-ḫˇār gibi nitekim *Bostān*’da vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

مكن رحم بر گاو بسيار خوار

كه بسيار خسب است و بسيار خوار [5]

Dīvān-ı Ḥāfiẓ’da bu beytde elifsiz vāḳi‘ olmışdur:

[1] sofrasını: sofrası N.

[2] bendelerinüñ: bendelerüñ N.

[3] rızḳ vaẓīfesini: rızḳı vaẓīfesi N.

[4] ḫˇor: vaẓīfe-ḫor N.

[5] Çok yiyen (obur) öküze merhamet gösterme/ Çünkü o çok uyur (yorgundur) ve çok yer.

Beyt

ما برفتیم تو دانی و دل غمخور ما

بخت بد تا بکجا می برد آبشخور ما [1]

Ẓāhir budur ki elif ile olması istiʿmāldür. Zīrā *ḫ ʿorden*den müştaḳdur. Aṣlında elif yoḳdur. Baʿż-ı kimse vaṣf-ı terkībīyi **[M5b]** terkīb-i tavṣīfī ẓann ider. Terkīb-i tavṣīfī ṣıfat ile mevsūfdan mürekkebdür ḥayvān-ı nātıḳ gibi[2]. Vaṣf terkībi[3] hemān maʿnā-yı vaṣfiyyet bulunan terkībdür ki ol iki ḳısmdur. Bir ḳısmı oldur ki kelime-i ṯāniye müşteḳātdan ola *dil-ber* ve *dil-dār* ve *dil-rūz* ve *dil-keş* ve *dil-güşā* gibi. Bir ḳısmı daḫı oldur ki kelime-i ṯāniye müşteḳātdan olmaya. Belki iki kelimenüñ ictimāʿından maḥżā bir ṣıfat ḥāṣıl ola. *Ferişte-ḫūy* ve *nigū-ḫūy* ve *bed-ṭabʿ* ve *bed-girdār* ve *deryā-dil* ve *gedā-ṭabʿ* ve *sebük-rūḫ* gibi.

Dūstān-rā kücā künī maḥrūm, dostlaruñı ḳanda maḥrūm idersin. *Tü ki bā-düşmenān naẓar dārī,* sen ki düşmanlaruña naẓar ṭutarsın ki dünyāda anlara bu ḳadar inʿam idersin. *Ferrāş-ı bād-ı ṣabā-rā güfte,* ṣabā yeli ferrāşına dinilmişdür. Bu maʿnā daḫı cāʾizdür. Ḥaḳ teʿālā ḥażreti ṣabā yeli ferrāşına eyitmişdür *tā ferş-i zümürridīn bigüstered,* tā zümürrüd renklü ferşi ki[4] murād çemendür yiryüzi üzre döşeye *ve dāye-i ebr-i bahār yir āfer müde,* **[N5a]** ve bahāra mensūb olan bulut dāyesine buyurmışdur bu vechle daḫı cāʾizdür. Ḥaḳ teʿālā ḥażreti *ʿazze ismuhu* bahāra mensūb olan buluṭ dāyesine buyurmışdur:[5] *Tā benāt-ı nebāt-rā,* **[M6a]** ol[6] ot ḳızlarını *der mehd-i zemīn bipervered,* yir beşiginde besleye *ve dıraḫtān-rā be-ḫilʿat-i nevrūzī,* ve eşcāra nevrūzlıḳ ḫilʿati ile *ḳābā-yı sebz-i varaḳ der-ber-girifte,* yaşıl yaprak ḳaftānı giydürilmişdür bu vechle daḫı cāʾizdür. Ḥaḳ teʿālā ḥażreti

[1] Gönlümüzün acısını ve nereye gittiğimizi sen bilirsin/ Kötü kaderimiz, ne kadar daha götürecek bizi, su içtiğimiz yerden (Kötü talih bizi daha nerelere sürükleyecek)
Hâfız-ı Şirâzî, *Dîvân-ı Hâfız,* gazel 161.

[2] terkīb-i tavṣīfī ṣıfat ile mevsūfdan mürekkebdür ḥayvān-ı nātıḳ gibi: -N

[3] vaṣf terkībi: terkīb-i tavṣīfī N.

[4] ki: -N

[5] bu vechile daḫı cāʾizdür. Ḥaḳ teʿālā ḥażreti ʿazze ismuhu bahāra mensūb olan buluṭ dāyesine buyurmışdur: -N

[6] ol: tā N.

dıraḫtlara yaşıl varaḳ ḳaftanını giydürmişdür nitekim pādişāhlaruñ ʻādetidür ki ol günde[1] ekābir ü aʻyāna ḫilʻat iḥsān iderler. Ḥaḳ teʻālā ḥażreti daḫı luṭfından ol vaḳtde eşcāra yaşıl yapraḳdan ve arża yaşıl çemenden ḫilʻat giyürür. Dıraḫtuñ *elif nūn* ile cemʻi istiʻāre ṭarīḳi ile degüldür. Belki neşv ü nemāsı ve taḥrīki olan kelimātdan baʻż kelimeleri *elif nūn* ile cemʻ itmişlerdür. Nitekim *Gülistān*'da "*Müşt-zen*" ḥikāyetinde vāḳiʻ olmışdur *ve bīḫ-i giyāhān ber āverden girift,* ki müfredi giyāhdur ve lebān dirler ki müfredi leb[2]

Beyt

خالی که بران لبان نوشته نوشتست

زنکی بچۀ شکر که نوشته[3] فروشست [4]

Ve bahārān dirler ki müfredi bahārdur nitekim *Bostān*'da vāḳiʻ olmışdur:

Beyt

بهاران که بار آورد بید مشگ

بریزد درخت کهن [5]

Berg-i ḫuşk ve rūzgārān dirler ki müfredi rūzgārdur ki *Dīvān-ı Ḥāfiẓ*'da vāḳiʻ olmışdur:

Beyt

حافظ اسرار الهی کس نمیداند خموش

از که می پرسی که دور روز کاران را جشد [6]

---

[1] günde: günide N.

[2] leb: lebdür N.

[3] که نوشته: -N.

[4] O dudaklar ki üzerine yazgının yazısı yazılmıştır ki hāli budur/ Şükür çocuğu olan o zenci, alın yazısını satmaktadır**.**

[5] Baharlar misk kokulu söğütü meyveye durdurduğunda/ İhtiyar ağaç yaprağını döker.
Saʻdî-i Şirâzî; *Bostân,* Dokuzuncu Bâb, Tövbe ve Doğru Yol, bölüm 2.

[6] Hâfız sus! İlâhî sırları kimse bilmez/ Dünya zamanının akıbetini kime soruyorsun?
Hâfız-ı Şirâzî; *Divân-ı Hâfız,* gazel 169.

[**M6b**] Ve destān dirler ki müfredi destdür nitekim[1] *Bostān*'da vāḳi' olmışdur. [**N5b**]

Beyt[2]

به دستان خود بند از او بر گرفت

سرش را ببوسید و در بر گرفت [3]

Ve şebān dirler ki müfredi şebdür ki *Bostān*'da vāḳi' olmışdur:

Beyt

نه خوابش کگرفتی شبان یک نفس

نه از دست فریاد او خواب کس [4]

Ve rūzān dirler ki müfredi rūzdur ki *Cāmī*'nüñ *Yūsuf u Zelīḫā*'sında vāḳi' olmışdur. Bu beytde şebān lafẓı daḫı vāḳi' olmışdur ki müfredi şebdür.

Beyt

بروزان شبان این بود کارش

نه بود از کار و یک دم قرارش [5]

Niçe yirde daḫı[6] bunun emṯāli vāḳi' olmışdur. Tetebbu' iden kimseye ziyāde rūşen ü ma'lūmdur. Dıraḫt dirler mā-dām ki bir hey'et-i uḫrā ile muttaṣıf olmaya gerekse ḥāli üzre ber-karār olsun gerekse kökinden ḳopsuñ gerekse bir kimse ḳaṭ' eylesüñ ammā gāh olur

---

[1] nitekim: ki N.

[2] Beyt: -N.

[3] Kötülük eden bizzat bağını ondan çözdü/ başını öptü ve onu bağrına bastı.

Sa'dî-i Şirâzî; *Bostân*, Birinci Bâb, 28. Hikâye "Gûr hükümdarı ile Dervîş".

[4] Geceleri ne bir an (gözüne) uyku girdi/ Ne de kimse onun feryadından uyuyabildi.

Sa'dî-i Şirâzî; *Bostân*, Dördüncü Bâb, 12. hikâye "Ma'rûf-i Kerḫî ve Müsafir-i Rencûr".

[5] Geceleri de, gündüzleri de hāli buydu (ki)/ Ne bu hālden (kurtulurdu) ne bir an huzur bulurdu.

Beyit, *Bostân*'ın dördüncü bâbı içinde yer alan "Ma'rûf-i Kerḫî" hikâyesinin devamında geçmektedir.

[6] daḫı: -N.

ki bir hey'et-i uḫrā ile muttaṣıf iken gene dıraḫt dirler. Bi-i'tibāru'l-aṣl ki *Bostān*'da vāḳi' olmışdur:

Beyt

سرایی کنم پای بستش رخام

درختان سقفش همه عود خام [1]

Ammā *çūb* lafẓınuñ isti'māli *'alā-sebīli'l-iştirāk*dur nitekim *Bostān*'da vāḳi' olmışdur:

Beyt

رطب ناورد چوب خرز هر بار **[M7a]**

چو تخم افکنی بر[2] همان چشم دار [3]

Bu beyt daḫı dıraḫtdan ḳaṭ' olınmazdan evvel oldığına göredür. Dıraḫtdan ḳaṭ' olunduḳdan ṣoñra çūb ıṭlāḳı ziyāde şāyī'dür *ve eṭfāl-i şāh-rā,* ve daḫı[4] budaḳ ṭıfıllarınuñ *be-ḳudūm-ı mevsim-i rebī',* yaz zamānı gelmek ile *külāh-ı şükūfe,* çiçek külāhı *ber ser-nihāde,* **[N6a]** başı üzre ḳonmışdur. Bu ma'nā daḫı cā'izdür. Ḥaḳ te'ālā ḥażreti çiçek külāhını anlaruñ başı üzre ḳomışdur ve *'uṣāre-i nāyī,* ve bir nev' kamışuñ ṣıḳındısı bu ma'nā-yı nāydan murād şeker kamışı olduġı taḳdīrcedür. *Be-ḳudret-i ū şehd-i fāiḳ şüde,* ol Allāh'uñ ḳudreti ile a'lā vü leẕīẕ şeker olmışdur. Bu ma'nā daḫı cā'izdür. Arınuñ boġazına mensūb [olan] ṣıfatdan ol Allāh'uñ ḳudreti ile fā'iḳ ve şīrīn-şehd olmışdur. *Ve toḫm-ı hurma be-terbiyeteş,* ve ḫurma çekirdegi ol Allāh'uñ terbiyesi ile *naḫl-ı bāṣıḳ geşte,* bülend ḫurma aġacına dönmişdür ya'nī bülend[5] ḫurma aġacı olmışdur [6] « وَهُوَ عَلَى مَا يَشَاءُ »

---

[1] Temeli mermer bir ev yapacağım/ Ve tüm tavan direklerini ham öd ağacından öreceğim.
Sa'dî-i Şirâzî; *Bostân,* Dokuzuncu Bâb, Tövbe ve Doğru Yol, 8. Hikâye.

[2] بر : -N.

[3] Dikenli odun her defasında taze hurma vermez (verimsiz ağaçtan meyve beklenmez)/ Nasıl bir tohum ekersen, onu bekle (ondan o çıkar).
Sa'dî-i Şirâzî; *Bostân,* Birinci Bâb, Adalet ve Akıl, 20. hikâye.

[4] ve daḫı: -N.

[5] bülend: yüksek N.

[6] O, dilediğini yapar.

Ḳıt‘a

ابر و باد و مه خرشید و فلک در کارند

Seḥāb u bād ve ḳamer u şems ve felek işdedür ya‘nī bunlaruñ her birisi ne ḫiẕmet içün ḫalḳ olundı ise ol ḫiẕmet üzredür. [M7b]

تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری

Bunlaruñ böyle olması şunuñ içündür ki tā sen bir nānı elüñ ayasına getüresin ya‘nī ḥāṣıl idesin ve ġaflet eylemeyesin ya‘nī ol nānuñ ḥuṣūlini bunlardan bilmeyüp belki bunları iş üzre ḳoyan Ṣāni‘’den bilüp anuñ şükrini edā idesin.

همه از بهر تو سر گشته و فرمان بر دار

Cemī‘si senden ötri ya‘nī senüñ nef‘üñden ötri ḫiẕmet bilici ve buyruk ṭutıcıdur. *Fermān ber-dār* vasf terkībidür. Ḳavl-i eṣaḥ üzre aṣlı ber-dārende-i fermāndur. ‘Alāmet-i ism-i fā‘il ki *nūn* ve *dāl* ve *hā*dur, ḥaẕf olınup mef‘ūl taḳdīm olınmaḳ ile [N6b] *fermān ber-dār* oldı. Ma‘nāsı buyruk ṭutıcıdur. Maṣdarı *ber-dārīden*[1] mużāri‘i *ber-dāred*dür.[2] *Ber* taḥsīn-i lafẓ içündür ammā Lāmi‘i Çelebi bu maḥalde ziyāde ḫaṭā itmişdür ki *bürden*dendür diyü taṣrīḥ itmişdür. Ammā şunlar ki *fermān-bür-dār* oḳurlar. *Bā*’nuñ żāmmı ile ‘aceb ġalaṭdur murdār oḳurlar.

شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

İnṣāf şarṭı olmaya ya‘nī inṣāfuña lāyıḳ degüldür ki sen buyruḳ itmeyesin. Ḥālbuki ol Ḫudā senüñ rızḳuñ ḥuṣūline bu ḳadar ḫiẕmetkār naṣīb itmiş ve seni iḥsān deryāsına ġarḳ eylemişdür. Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu’llāh* ba‘de’l-ḥamd taṣliyeye şürū‘ eyledi. [M8a] *Der-ḫaberest*, ḥadīṯ-i şerīfde vardur *ez-server-i kāināt*, maḫlūḳātuñ serverinden *ve mefḫār-i mevcūdāt,* ve mevcūdātuñ mā-yefteḫiru-bihisinden *ve raḥmet-i ‘ālemiyān,* ve ‘ālemlerüñ raḥmetinden ya‘nī on sekiz biñ ‘ālemüñ raḥmetine sebeb olandan

[1] ber-dārīden: ber-dāştendür N.

[2] ber-dāreddür: ber-dārdur N.

﴿ وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾[1] *ve ṣafvet-i ādemiyān,* ve ādemīlerüñ[2] güzīdesinden *ve tetimme-i devr-i zamān* ve devr-i zamānuñ nübüvvet ile tamām olunmışından bu vechle daḫı maʿnā cāʾizdür ve devr-i zamānı nübüvvet ile tamām idiciden[3] maʿnā-yı evvele göre tetimme maṣdar be-maʿnā mefʿūldür. Maʿnā-yı ṣāniye göre maṣdar be-maʿnā fāʿildür. *Muḥammed Muṣṭafā,* bu evṣāf ile mevṣūf ve bu elḳāb ile maʿrūf olan Muḥammed Muṣṭafāʾdur *ʿaleyhiʾs-selām,* Allāhʾuñ ṣalātı ve selāmı anuñ üzerine olsun. *Allāhümme erzaḳnā şefāʿatʾün yevmiʾl ḳıyāme*[4] *şefīʿün* **[N7a]** *muṭāʿun nebiyyün kerīm, Şefīʿ,* ḳıyāmet güni ḫalḳa şefāʿat idicidür. *Muṭāʿ,* iṭāʿat olınmışdur yaʿnī ḫalḳ aña muṭīʿ olup nübüvvetini ḳabūl itmişlerdür. *Nebī,* peyġamberdür yaʿnī Ḥaḳ teʿālā ḥażretinden ḫalḳa ḫaber getüricidür yāḫūd maʿnā böyle ola. Cemīʿ-i ḫalḳdan refīʿdür. *Kerīm,* kerem idicidür. *Ḳasīm, cesīm, vesīm, besīm. Ḳasīm,* güzel yüzlü maʿnāsınadur. Ḳasāmetden **[M8b]** iʿtibār olınacak olur ise ḫalḳ ortasında ʿilmi ḳısmet idici maʿnāsınadur. Ḳasemden iʿtibār olınacak olursa nitekim Ḥabīb-i ekrem buyurmışdur *ṣallaʾllāhu ʿaleyhim,*

﴿ انا مدينته العلم و علی بابها ﴾[5] *Cesīm,* bunda ʿaẕīmüʾl-ḳadr maʿnāsınadur. Zīrā enbiyādan hīç birisi cesīm yaʿnī iri gövdelü ve büyük ḳarunlu degül idi. *Besīm,* güler yüzlüdür. *Vesīm,* nübüvvet mühri ile nişān olınmışdur yaʿnī mübarek ẓahrında keklik yumurdası miḳdārı var ola[n] nūrdan bir mühr var idi ki anuñ nāmı mühr-i nübüvvet idi.

Beyt

چه غم دیوار امترا که دارد چون پشتیبان

Ne ġam ümmet[6] dīvārına ki sencileyin püştibān ṭuta yaʿnī ki ḳıyāmet güni ʿaẕābdan ne ġam şol ümmete ki sencileyin peyġamberi ola

چه باک ازموج بحر آنرا که باشد نوح کشتیبان

Ne ḫavf deryā mevcinden ol kimseye ki Nūḥ peyġamber *ʿaleyhiʾs-selām* anuñ mellāḥı ola

---

[1] *Kurʾân-ı Kerîm, Enbiyâ Sûresi, 21/107.* "Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

[2] ādemīlerüñ: ādemlerüñ N.

[3] idiciden: olınmışından N.

[4] *yevmiʾl ḳıyāme: +Şiʿr-i ʿArabī N.*

[5] *Hadîs-i Şerîf,* "Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır." el- Cami'us-Sağir 1/415.

[6] ümmet: +Muḥammed N.

Beyt

ای دل آر سیل فنا بنیاد هستي بگند

چون تورا نوح است کشتیبان ز طوفان غم مخور[1]

[N7b]

Şi‘r

بلغ العلی بکماله

کشف الدجی بجماله

Ol Resūl bülend-mertebelere irişdi. **[M9a]** Kemāli ile küfr ẓulümātını yāḫūd dünyā ẓulümātını açdı ya‘nī ref‘ eyledi cemāli ile[2] *bi-kemālihi*’de ve *bi-cemālihi*’de olan *bā* sebeb içün olmaḳ da cā’izdür.

حسنت جمیع خصاله

صلوا علیه و آله

Gökçek oldı ol Resūl’üñ cemī‘ ḫuyları, aṣlā anda bir ḳabīḥ ḫūy yoḳ idi. Nitekim Ḥaḳ te‘ālā ḫażreti anuñ ḫaḳḳında buyurmışdur: [3] ﴿ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُق عَظيمٍ ﴾ ṣalavāt getürüñ ol Resūl üzre ve anuñ āli üzre. *Ḫıṣāl,* cemī‘ ḫaṣletdür. Ṣallü emr-i ḫāżır cem‘-i müẕekkerdür ṣallī yuṣellādan. *Der-ḫaberest,* lafẓı[4] ki yuḳarıda geçmişdür, anuñ maḳūl ḳavli budur.

Yekī ez-bendegān-ı günehkār-ı perīşān-rūzgār, perīşān rūzgārlu ya‘nī ‘ömrini ma‘āṣīye ṣarf eylemiş günehkār bendelerden biri. *Perīşān* lafẓını *rūzgār* lafẓına[5] mużāf olmaḳ cā’izdür. Ol vaḳt ma‘nā rūzgārı perīşān dimek olur. *Dest-i ināḥet*, cemī‘ ma‘āṣīden rücū‘ ve tövbe eylemek elini *be-ümmīd-i icābet*, ḳabūl olmaḳ ümīdi ile *be-dergāh-ı Ḥaḳ celle ve ‘alā*, celīl ve ‘ālī Allāh’uñ dergāhına *ber-dāred*, yuḳarı ṭuta ya‘nī niyāz u tażarru‘ elini ḳaldurup

[1] Ey gönül, fanilik seli varlık temelini yıksa da/ Senin kaptanın Nûh ise, tufanlardan korkma, gam yeme!

[2] cemāli ile: +dimek ola N.

[3] *Kur’ân-ı Kerîm, Kalem Sûresi, 68/4.* “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.”

[4] lafẓı: -N.

[5] lafẓına: lafẓında N.

itdügi günāhlarına[1] tövbe eyleye. *Īzed Allāh*[2] *der-vey naẓar neküned*, ʿālī Allāh anda naẓar eylemeye yaʿnī anuñ tövbesini eger ḳabūl itmeye. *Bāzeş biḫˇāned*, ol bende girü oḳuya yaʿnī duʿā eyleye. **[M9b]** *Bāz iʿrāż küned*, Ḥaḳ teʿālā ḥażreti girü iʿrāż eyleye yaʿnī ḳabūl itmeye. *Bāzeş be-tażarruʿ u* **[N8a]** *zārī biḫˇāned*, girü [ol] bende tażarruʿ ve zārlıḳ ile duʿā eyleye. *Bāzeş* de olan *şın* żamīr-i ġāʾibdür. Ḳaçan isme muttaṣıl olsa mużāfunileyh vāḳiʿ olur. *Dileş* ve *māleş* ve *kūyeş* gibi mefʿūl vāḳiʿ olur. Ḳaçan fiʿlüñ āḫirine lāḥiḳ olsa *dīdendeş* ve *şenīdendeş* ve *güftemeş* ve *didemeş* gibi. Edevāt[3] u revābıṭa ile muttaṣıl olan daḫı bu ḳabīldendür, *egereş* ve *keş* gibi. Ammā gāh olur ki bu żamīr merfūʿ olur *bāzeş*de olan żamīr gibi. İsm-i maṣdaruñ āḫirine lāḥiḳ olan *şın* nefs-i kelimedendür *ḫūriş* ve *reviş* ve *renciş* gibi.

Ḥaḳ subḥānehü ve teʿālā güyed pāk, ve ʿālī Allāh melāʾikeye ḫiṭāb idüp eyide yaʿnī üçinci nevbetde duʿāsını ḳabūl ide. *Yā melāiketī*, Ey benüm meleklerüm! *Ḳad isteḥaytü min ʿabdī*, taḫḳīḳ ben ʿabdümden utandum yaʿnī keremüme lāyıḳ görmedüm ki benüm dergāhuma gele anı dergāhumdan maḥrūm gönderem.

Beyt

محال است اگر سر بر این در نهی

که باز آیدت دست حاجت تهی[4]

Ve leyse lehü Rabbi gayrī, Ḥālbuki ol bende içün yaʿnī ol bendenüñ benden ġayrı Rabbi yoḳdur ki anuñ murādını ḥāṣıl eyleye **[M10a]** *Feḳad ġafartü lehü*, çünki böyledür. Tahḳīḳ ben anı yarlıġadum. *Daʿveteş-rā icābet kerdem*, luṭfumdan anuñ duʿāsın ḳabūl eyledüm *ve ḥāceteş-rā ber-āverdem* ve anuñ ḥācetini yuḳarı getürdüm yaʿnī ḥāṣıl eyledüm. *Ki ez-bisyārī-i duʿā vü zārī-i bende*, zīrā ol günehkār bendenüñ duʿāsı ve zārlıġı çoḳluġından

[1] günāhlarına: günāhlara N.
[2] Allāh: teʿālā N.
[3] edevāt: ādāt N.
[4] Eğer bu kapıya (yani kötü bir meclise) baş koyarsan/ Geri döndüğünde ihtiyacın eli boş kalır.

hemī şerm dārem, şerm ṭutarum ya‘nī lāyıḳ görmezim ki anuñ du‘āsını ḳabūl itmeyüp **[N8b]** dergāhumdan maḥrūm gönderem.

Beyt

كرم بين و لطف خداوندگار

Allāhu te‘ālānuñ kerem ü luṭfını gör

گنه بنده كردست و او شرمسار

Bende günāh eylemişdür Ol Allāh şerm-sārdur ya‘nī bendenüñ günāhını ‘afv idüp kereminden murādını ḥāṣıl ider

Beyt

مپندار اين دركه هرگز نيست

كه محروم گردد بر آورده دست[1]

Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu’llāhi ‘aleyh* yuḳarıda Allāhu te‘ālāya lāyıḳ şükr itmege kimsenüñ ḳudreti olmaduġına işāret itdügi gibi bunda daḫı işāret ider ki Allāhu te‘ālāya lāyıḳ ṭā‘at ve ẕātınuñ ḥaḳīḳatini bilmege[2] hergiz kimse ḳādir degüldür. *‘Ākifān-ı Ka‘be-i celāleş*, ol Allāh'uñ celāli Ka‘be’sinüñ mu‘tekifleri ya‘nī bir ān anuñ ṭā‘atinden ḫālī olmayanlar *be-taḳṣīr-i ‘ibādet mu‘terifend* ‘ibādetlerinüñ ḳuṣūrın i‘tirāf idicilerdür böyle diyü ki

﴿ مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ ﴾[3] ki biz saña ‘ibādetüñ ḥaḳḳı ‘ibādet itmedük ya‘nī saña lāyıḳ ‘ibādet itmedük. **[M10b]** *ve vāṣıfān-ı ḥilye-i cemāleş*, daḫı ol Allāh’uñ cemāl-i ḥilyesinüñ vaṣıfları ya‘nī anuñ cemāli müşāhedesinden bir nefes ḫālī ve cüdā olmayanlar *be-taḥayyür mensūb*, ḥayrete mensūblardur. Ya‘nī müteḥayyir olub böyle diyü ḳuṣūrlarına i‘tirāf iderler.

[1] Bu kapıyı (yani Allāh’ın kapısını) asla yok sayma/ Çünkü ellerini (dua için) kaldıran, mahrum kalmaz.
[2] bilmege: bilmekde N.
[3] *Hadîs-i Şerîf*, “Yalnızca kendisine ibadet edilen Allah'ım, Sana hakkıyla kulluk edemedik.” Hâkim, 8739

[1] « كَمَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ » ki biz ḥaḳ maʿrifetüñ olan maʿrifet ile seni bilmedük yaʿnī künhüñ ile seni bilmedük.

Beyt

بس غرقاۀ بحر وصل كآهر

هم بر سرحال حيرت آمد [2]

Şiʿr[3]

اعتصام الورى بمغفرتكَ

عجز الواصفون ان صفتكَ **[N9a]**

تب علينا فاننا بشر

ما عرفناكَ حق معرفتكَ [4]

Kıṭʿa

گر كسى وصف او زمن پرسد

Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu'llahi ʿaleyh* eydür: Eger bir kimse ol Allāh'uñ vaṣfını benden su'āl eyleye

بيدل از بينشان چه گويد باز

Bī-dil olan kimse nişānsızdan girü ne dir yaʿnī şarāb-ı ʿışḳ ile mest ü bī-ʿaḳl olan kimse Ḥaḳ teʿālā ḥażretinden ne dimege ḳādirdür

عاشقان كشتگان معشوقند

[1] Seni hakkıyla bilemedik.
[2] Nice kimseler vuslat denizinde öylece boğuldular ki/ En yüksek hâl sahibi bile sonunda hayret içinde kaldı. Hâfız-ı Şirâzî; *Divân-ı Hâfız*, gazel 172.
[3] Şiʿr: şiʿr-i ʿArabī N.
[4] Halka ulaşmak senin mağfiretinledir, vasıflar senin sıfatın hususunda aciz kaldılar.
Biz beşeriz, bağışla bizi. Biz seni tam olarak tanıyamadık.

ʿĀşıḳlar maʿşūḳuñ depelenmişleridür

برنیاید زکشتگان آواز

Depelenmişlerden āvāz yuḳarı gelmez. Ḥażret-i Şeyḫ *ṭābe şerāhu* bunuñ ile işāret ider ki anuñ ẕātından hergiz bir vechle ḫaber müyesser degüldür

Beyt

نه بر اوج ذاتش پرد مرغ وهم

نه در زیل وصفش رسد دست فهم[1]

Yekī ez ṣāḥib-i dilān, Evliyāʾu'llāhdan biri **[M11a]** Ḥażret-i Şeyḫ kendüsi olmaḳ iḫtimāldür *ser be-ceyb-i murāḳabe*, başını murāḳabe yaḳasına *fürū bürde būd*, aşaġa iletmiş idi yaʿnī murāḳabeye varmış idi. Nitekim meşāyıḫūñ ādetidür *ve der-baḥr-i mükāşefe müstaġraḳ şüde*, ve mükāşefe baḥrinde müstaġraḳ olmış idi yaʿnī cānān-ı ezelüñ cemāli müşāhedesine irişmiş idi. *Āngāh ki ez-ān ḥālet bāz āmed*, ol vaḳt ki[2] ṣāḥib-dil olan şeyḫ ol ḥāletden girü geldi yaʿnī ol ḥālet andan gitdi. *Yekī ez-aṣḥab-ı ū*[3], anuñ aṣḥābından birisi *be-ṭarīḳ-i inbiṣāt güft*, laṭīfe ṭarīḳi ile ṣāḥib-dile eyitdi: *Ez-īn būstān ki tü būdī* **[N9b]** bu bostāndan ki sen olduñ yaʿnī bu seyr itdügüñ bostāndan *mā-rā çi tuḥfe-i kerāmet āverdī*, bize ne kerāmet tuḥfesini getürdüñ? *Güft:* ṣāḥib-dil ol kimseye cevāb virüp[4] eyitdi: *Be-ḫāṭır dāştem*, ḫāṭırumda ṭutdum yaʿnī ḫāṭırumda idi. *Ki çün be-dıraḫt-ı gül biresem*, ki çün gül aġacına irişem yaʿnī ʿālem-i müşāhedeye yetişem. *Dāmenī pür künem*, ol gülden bir dāmen pür eyleyem[5] yaʿnī gülşen-i ḳudsde gördigüm esrārdan bir miḳdārını ʿaḳlumda ṭutam. *Hediyye-i aṣḥab-rā*, aṣḥaba armaġan içün ki gelüp anlara ḫaber virem *çün biresīdem*, çün[6] gül aġacına irişdüm **[M11b]** yaʿnī Cenāb-ı ḳudse vuṣūl buldum. *Būy-ı gülem çünān mest kerd*, gülüñ rāyiḥası beni ancılayın mest eyledi yaʿnī aḳlumı zāʾil itdi *ki*

[1] Ne hayal kuşu zatının zirvesine uçar/ Ne de akıl eli, sıfatlarının eteğine ulaşır.

[2] ki: +ol N.

[3] ū: -N.

[4] virüp: virdi N.

[5] bir dāmen pür eyleyem: bir etek ṭolduram N.

[6] çün: çünki N.

dāmenem ez-dest bireft, ki ḥayretden dāmenüm elümden gitdi ki kendümi bilmez oldum. Ḳanda ḳaldı ki andan bunda bir ḫaber getürem. Ḥażret-i Şeyḫ *nevvera'llāhu merḳadehu* bunuñ ile işāret ider ki bu ḥāl ẕevḳidür [1] « مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَعْرِفْ »

Beyt

مشکل عشق نه درحوصلۀ دانش ماست

حل این نکته بدین فکرخطا نتوان کرد [2]

Ḳıt'a

ای مرغ سهر عشق زپروانه بیاموز

Ey seḥer ḳuşı ya'nī[3] ey bülbül 'ışḳı pervāneden ögren

کان سوخته را جان شد و آواز نیامد

Zīrā ol yanmışuñ cānı gitdi ve āvāz gelmedi ya'nī helāk oldı ve andan hergiz bir ṣadā ẓāhir olmadı.

Beyt

کمال عاشقی پروانه دارد

که هیچ ازسوختن پروا ندارد [4]

Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu'llāh* pervāne[y]i 'āşıḳ-ı ṣādıḳa[5] teşbīh ider. Murġ-ı seḥeri 'ışḳ-ı ilāhīden bī-behre olan kezzāba teşbīh ider. **[N10a]**

Beyt

آتش آن نیست که بر شعلۀ او خندد شمع

[1] Tatmayan bilmez.

[2] Aşkın sırrı bizim bilgimizin kapasitemize sığmaz/ O inceliği bu yanlış düşünceyle çözmek mümkün değildir.

[3] Ey seḥer ḳuşı ya'nī: -N.

[4] Aşkın kemâli (en yüksek derecesi) pervaneye mahsustur/ Çünkü o, yanmaktan asla çekinmez.

[5] 'āşıḳ-ı ṣādıḳa: ṣādıḳ 'āşıḳa N.

آتش آن است که درخرمن پروانه زدند [1]

Īn müdde'īyān der-ṭalebeş bī-ḫaberānend, bu müdde'īler ol Allāh'uñ ṭalebinden ḫabersizlerdür. Ḳanda ḳaldı ki **[M12a]** anuñ 'ışḳına[2] vuṣūl bulmış olalar. *K'ān-rā ki ḫaber şüd ḫaberī bāz neyāmed,* zīrā ol kimseye ki ḫaber oldı ya'nī vāṣıl-ı ḥaḳ oldı. Ol kimseden bir ḫaber girü gelmedi. Ḳanda ḳaldı ki da'vī eyleye [3] « مَنْ عَرَفَ ٱلْحَقَّ كُلُّ لِسَانِهِ »

Ḳıṭ'a

ای برتز ازخیال و قیاس و گمان و وهم

Ey ḫayāl u ḳıyāsdan ve gümān u vehmden yücerek olan Allāh! Ya'nī ẕāt-ı pāki bunlar ile ma'lūm olmayan Allāh!

وز هرچه گفته اند شنیدیم و خوانده ایم

Daḫı her nesneden ki eyitmişlerdür ki anuñ ba'żısını işitdük ve ba'żısını oḳumışuz. Ya'nī bunlardan daḫı berter olan Allāh

مجلس تمام گشت و باخر رسید عمر

'Ömr-i meclis-i ḥamd yāḫūd kitāb tamām oldı ve 'ömr āḫire irişdi. Ādetdür evvel kitābı andan dibāceyi tamām iderler

ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم

Biz ancılayın henüz[4] senüñ vaṣfuñ evvelinde ḳalmışuz. Ḳanda ḳaldı ki anı nihāyetine irişdürmege ḳādir olavuz

Der meḥāmid-i pādişāh-ı İslām ḫalleda'llāh[5] *mülkehū ẕikr-i cemīl-i Sa'dī,* Sa'dī'nüñ gökçek ẕikri *ki der-efvāh-ı 'avām üftādeest* ki 'avāmuñ aġızlarına düşmişdür ya'nī şöhreti bir mertebededür ki ḫalḳ-ı 'ālemüñ ma'lūmı olup anı medḥ iderler.*Ve ṣıyt-ı süḫaneş ki*

[1] Ateş, mumu gülümseten bir kıvılcım değildir/ Ateş odur ki, pervanenin harmanına (yıldırım gibi) düşsün!
[2] 'ışḳına: 'ışḳında N.
[3] Kim ki hakkı bildi tüm lisanı bildi.
[4] henüz: -N.
[5] ḫalleda'llāh: ḫallede N.

[M12b] *der-basīṭ-i zemīn refte,* daḫı ol Sa'dī'nüñ sözinüñ ṣadāsı ki yiryüzinde gitmişdür ya'nī anuñ sözi meşhūr-ı āfāḳ olmışdur *ve ḳaṣabu'l-ḥabīb-i* **[N10b]** *ḥadīṯeş,* ve ol Sa'dī'nüñ şeker ḳamışına beñzer leẕīẕ ü laṭīf sözini *ki hem-çü şekker mī-ḫorend*, ki ḫalḳ şeker gibi yirler ya'nī tamām ḥaẓẓ u sürūr ile oḳurlar *ve ruḳ'a-ı münşeāteş*, ve ol Sa'dī'nüñ münşe'ātınuñ ruḳ'asını ya'nī anuñ sözleri yazılmış kāġıd pāresini *ki çün kāġād-ı zer mī-berend*, ki ḫalḳ altun kāġıd gibi eyledürler ya'nī ziyāde iltifāt u i'tibār iderler. *Ber-kemāl-i faẓl u belāġat-ı u ḥaml ne-tūvān kerd*, Sa'dī'nüñ bu ḥālini anuñ faẓl u belāġatı kemāli üzre nisbet eylemek olmaz ya'nī Sa'dī'nüñ ḫalḳ ḳatında böyle maḳbūl u merġūb ve sözinüñ bu vechle maṭbū' u meşhūr olması faẓl u belāġatından ötri degüldür diyü tevāżu' iderler līkin ẓarāfet ile kendünüñ faẓl u belāġatını bu ṭarīḳle iş'ār ider. *Belki ḫudāvend-i cihān*, belki cihānuñ pādişāhı *ve ḳuṭb-ı dāire-i zamān,* ve zamān dā'iresinüñ ḳuṭbı ya'nī zamānda olan ḫalḳuñ seyyidi. *Kā'im-maḳām-ı Süleymān,* Süleymān'uñ maḳāmına ḳā'im olıcı *ve nāṣır-ı* **[M13a]** *ehl-i imān* ve imān ehlinüñ nāṣırı *şehenşāh-ı mu'aẓẓam,* ulu pādişāh *Atabek-i a'ẓām,* ulurek Atabek. Atabek lüġaten Türkmāndur. Taṣarruf ehli dimekdür cümletü'l-melik ma'nāsına. *Muẓafferü'd-dīn* dīnüñ muẓafferi ya'nī dīni ḳavī *Ebu Bekr Bin Sa'd Bin Zengī*, bu evṣāf ile mevṣūf olan pādişāh Zengī oġlı Sa'd Sa'd oġlı Ebū Bekr'dür. *Żıllu'llāhi fī arżihī*, Allāhu te'ālānuñ sāyesidür. Ol Allāh'uñ yirinde ya'nī ḫalḳı ḥıfẓ idicidür. *Rabbī irża 'anhü,* Ey benüm Rabbüm! Ol pādişāhdan rāżī ol *ve arżihi* ve anı kendüñden rāżī eyle in'ām u iḥsānuñ ile. *Be-'ayn-ı 'ināyet naẓar kerdeest,* ol pādişāh bu kitāba 'ayn-ı 'ināyet ile **[N11a]** naẓar eylemişdür. Be-'ayn-ı 'ināyet meẕkūr olan belki ḫudāvend ḳulına müte'alliḳdür. *Ve taḥsīn-i belīġ fermūde* ve ziyāde *taḥsīn* buyurmışdur *vü irādet-i ṣādıḳ nümūde,* ve gerçek irādet ve maḥabbet göstermişdür.

Lā-cerem ol eclden şeksüz *kāffe-i enām,* ḫalḳuñ cemī'si *ez-ḫavvāṣṣ u 'avām,* ḫāṣlardan ve 'āmlardan *be-maḥabbet-i ū*, ol Sa'dī'nüñ maḥabbetinde *girāyīdeend*, meyl itmişlerdür *ki e'n-nāsu 'alā dīni mülūkihim*, bu ḥāl 'aceb degül zīrā ḫalḳ pādişāhlarınuñ dīni üzredür[1].

Rubā'ī

زانگه که ترا بر من مسکین نظرست

[1] üzredür: üzerinedür N.

[M13b] Ol vaḳtden berü ki senüñ ben miskīn üzre naẓaruñ vardur ya‘nī sen bańa naẓar u iltifat idelden beri

آثارم از آفتاب مشهورترست

Benüm eşerlerüm ya‘nī mü’ellefātum āftābdan meşhūrrekdür

گر خود همه عیبها برین بنده درست

Eger ḫod ya‘nī egerçi bi’ẕ-ẕāt dükeli ‘ayblar bu bendede vardur līkin ġam degüldür zīrā

هر عیب که سلطان بپسندد هنرست

Her ‘aybı ki sulṭān begene ol hünerdür

Ḳıṭ‘a

گلی خوش بوی درحمام روزی

Laṭīf rāyiḥalu bir gil ḥammāmda bir gün

رسید ازدست محبوبی بدستم

Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Bir maḥbūbuñ elinden benüm elüme irişdi gilden murād bunda kildür ‘avratlar anı başlarına sürerler[1] ‘Acem’de gövdelerine bile sürerler ammā Rūm'da ‘aybdur. Meger bir maḥbūb kendüsi içün ḥammāma gil getürmiş ki sürüne andan bir miḳdār Ḥażret-i Şeyḫ’e virmiş. Bu söz vuḳū‘ī olmaḳ ve iddi‘āī olmaḳ da iḫtimāldür bunuñ gibinüñ vuḳū‘ı çoḳdur ġaflet olınmaya.

بدوکفتم که مشکی یا عبیری

Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Ben ol gile ḫiṭāb idüp eyitdüm ki: Müşg misün **[N11b]** yoḫsa ‘abīr misün?

که از بوی دلاویز تو مستم

Ki senüñ göñül ta‘alluḳ u meyl **[M14a]** idici būyuñdan mestem

[1] sürerler: sürer N.

بگفتا من گلی ناچیز بودم

Ol gil lisān-ı ḥāl ile baña cevāb virüp eyitdi ben hīç bir nesneye yaramaz lāşī bir balçıḳ idüm

ولیکن مدتی با گل نشستم

Ammā bir zamān gül ile oturdum zīrā gili gül ile ta‘biye iderler ol sebebden gülüñ rāyiḥası anda te’ṯīr idüp ḫoş-būy olur.

Kemāl-i hem-nişīn der-men eṯer kerd, muṣāḥibimüñ kemāli ki murād gülüñ rāyiḥasıdur zamān geçmek ile bende eṯer eyledi *vegerne men hemān ḫākem ki hestem,* yoḫsa ya‘nī eger[1] anuñ rāyiḥası bende te’ṯīr itmemiş olaydı ben hemān yine sā’ir ḫākden farḳum yoḳ. Ḫākem ki varum ya‘nī sā’ir ḫāk ile beraberüm. Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu’llāh ḥażmen li nefsihī* kendüsini gile pādişāhuñ naẓarını rāyiḥa-i güle teşbīh itmişdür. Gūyā şeyḫe bu ḳadar ḥālet pādişāhuñ iltifatından olmışdur diyü iş‘ār ider. *Allāhumme!* Ey Allāh! *Metti‘’il-müslimīn,* Müslümanları fā’idelendür. *Biṭūli ḥayātihi*, ol Ebū Bekr’üñ ḥayātı uzunlığı ile *ve żā‘if-i ṯevābe cemīlihi ve ḥasenātihi,* ve muża‘af eyle ol Ebū Bekr’üñ gökçek ṯevābını ve ḥasenātını. *Ve erfa‘ derecete eviddā’ihī ve vülātihi,* daḫı refī‘ eyle ol pādişāhuñ dostlarınuñ ve ḥākimlerinüñ mertebesini *ve demmir ‘alā a‘dā’ihi ve şünātihi*, ve ḳahr eyle anuñ düşmenlerini ve aña buġż idicileri. *Bimā tüliye fi’l-Ḳur’āni min āyātihi*, şunuñ **[M14b]** ḥaḳḳıçün ki Ḳur’ān-ı ‘azīmden oḳundı. Anuñ āyetlerinden ya‘nī Ḳur’ān-ı ‘azīmde olan āyetler ḥaḳḳıçün *Allāhumme!* Ey benüm çalabum! *Āmīn beledehu*, emīn ü ḥıfẓ eyle anuñ şehrini vīrān olmaḳdan ve sā’ir belādan. *V’aḥfaẓ veledehu,* ve anuñ veledini **[N12a]** yaramaz gözden ve sā’ir żarardan ḥıfẓ eyle.

Şi‘r[2]

لقد سعد الدنیا به دام سعده

[1] eger: -N.

[2] Şi‘r: Şi‘r-i ‘Arabī N.

Allāh ḥaḳḳıçün taḥḳīḳ-i dünyā gökçek ve laṭīf oldı. Ol Ebū Bekr sebebi ile yaʿnī anuñ ʿadl u keremi ile ʿālem ḫalḳı āsūde vü raḥat oldılar. Anuñ saʿādeti dā'im olsun. Saʿd bunda saʿādet maʿnāsınadur ve pādişāhuñ veledinüñ ismine ihām-ı laṭīfi vardur.

وايد المولى بالوية النصر

Daḫı Allāhu teʿālā ḥażreti nuṣret sancaḳları ile anı düşmenleri üzre ḳavī ve manṣūr eylesün

كذلك تنشأ لينته هو عرقها

Ol Ebū Bekr gibi neşv ü nemā bulur bir ḫurmā aġacı budaġı. Ḥālbuki Ebū Bekr ol budaġuñ aṣlıdur

و حسن نبات الارض من كرم البذر

Zīrā arżda biten nebātuñ gökçek ve leṭāfeti[1] toḫmuñ eyüligindendür yaʿnī pādişāh eyü oldığı gibi veledi daḫı eyüdür

Ḳıtʿa

ندانی كه من در اقاليم غربت

Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu'llāh* ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳi ile eydür: Bilmez misin ki men ġurbet iḳlīmlerinde

چرا روزگاری بكردم درنگی

[M15a] Niçün bir zamān eglenmeklük eyledüm

برون رفتم از ننگ تركان كه ديدم

Ṭaşra gitdüm Türklerüñ ʿārından zīrā gördüm

جهان درهم افتاده چون موی زنگی

Cihān ḫalḳı bir birine düşmiş ve ḳarış murış olmış idi zengī ṣaçı gibi ziyāde ġavgādan

همه آدميزاده بودند ليكن

[1] gökçek ü leṭāfeti: gökçekligi ve leṭāfeti N.

Şirāz üzre gelen Türk ʻaskeri ẓāhiren dükelisi ādem oġlı idiler

چو گرگان بخونخوارگی تیز چنگی

Ḳan içicilikte niçeleri keskünlikde ḳurdlar gibi idi yaʻnī ziyāde ḫūn-rīz idiler. Ḥażret-i Şeyḫ gürgān ile Türkān **[N12b]** ʻaskerine işāret ider. *Çü bāz āmedem kişver āsūde dīdem*, Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Çünki ġurbet iḳlīminden girü geldüm.[1] İḳlīmi yaʻnī Şīrāzı āsūde gördüm. *Pelengān rehā kerde ḫūy-ı pelengī*, ḳaplanlar ḳaplanlıḳ ḫuyını terk eylemişler. Ḥażret-i Şeyḫ pelengān ile Şīrāz pādişāhınuñ ʻaskerine ʻişāret ider.

درون مردمی چون ملک نیکمحضر

Şehr içinde bir ṭāʾife var idi melek gibi eyü ve laṭīf ḫuylu

بیرون لشکری چون هزبران جنگی

Ṭaşrada bir ʻasker var idi ceng idici arslanlar gibi. Ḥażret-i Şeyḫ mıṣraʾ-i evvel ile şehr ḫalḳına mıṣraʾ-ı ṯānī ile pādişāhuñ ʻaskerine işāret ider.

چنان بود در عهد اول که دیدم

Ancılayın **[M15b]** oldı ol evvel zamānda ki gördüm

جهان پر زآشوب و تشویش و تنگی

Cihān memlū idi ġavgā ve ḫavfdan ve ṭarlıḳdan. ʻAhd ü ḳavl ve ḳarār u yemīn ve vaṣiyyet ü fermān ve ḥıfẓ u sıyānet ve zamān maʻnāsına gelür. Ammā bunda maʻnā-yı āḫar murāddur.

چنین شد در ایام سلطان عادل

ʻĀdil sulṭānuñ zamānında böyle oldı yaʻnī ḫalḳ tamām emn ü ḥużūrda oldı

اتابک ابو بکر سعد ابن زنگی

Ol Sulṭān-ı ʻādil Zengī oġlı Saʻd Saʻd oġlı Ebū Bekrʾdür ki atabegdür.

[1] çünki ġurbet iḳlīminden girü geldüm: ġurbet iḳlīminden çünki girü geldüm N.

Ḥikāyet olunur ki Sa‘d oġlı Ebū Bekr üzre, meger Tātār ṭā’ifesi ġālib olup memleketinden sürmiş. Ḥażret-i Şeyḫ daḫı bi’ż-żarūrī terk-i diyār itmiş. Ṣoñra Ebū Bekr bir ‘aẓīm ‘asker ile gelüp düşmanını ḳahr eylemiş. Ḥażret-i Şeyḫ daḫı girü ‘avdet idüp **[N13a]** bu ḳıt‘ayı ol zamānda inşā’ itmiş. *Īzed Te‘ālā ve taḳaddes*, ‘ālī ve pāk Allāh *ḥıṭṭa-i pāk-i Şīrāz-rā*, pāk Şīrāz’uñ dā’iresini *be-heybet-i ḥākimān-ı ‘ādil*, ‘ādil pādişāhlaruñ ‘ādli ve heybeti sebebi ile *ve himmet-i ‘ālimān-ı ‘āmil*, ve ‘amel idici ‘ālimlerüñ du‘āsı ve himmeti sebebi ile[1] *tā zamān-ı ḳıyāmet*, ḳıyāmet zamānına degin *der-emān-ı selāmet*, selāmet emānında *nigeh-dāred*, nigāh ṭuta ya‘nī ḥıfẓ eyleye.

Ḳıt‘a

اقلیم پارسیرا غم از آسیب دهر نیست

Pārs iḳlīmine **[M16a]** zamānuñ fitnesinden ve żarārından ġam yoḳdur

تا بر سرش بود چو تویی سایه خدا

Mādam ki ol iḳlīmüñ başı üzre sencileyin bir ‘ādil pādişāh ola. Ey ẓıll-i ilāh ya‘nī ey pādişāh!

امروز کس نشان ندهد در بسیط خاک

Bugün yiryüzinde kimse nişān virmez

مانند استان درت مأمن رضا

Senüñ bābuñ āsitānına müşābihe-i rıżā me’meni ya‘nī rāżī ve emīn olıcaḳ yir netice-i kelām dünyāda bir pādişāh yoḳdur ki ḫalḳ senüñ bāb-ı sa‘ādetüñde emīn ü rāżī oldıġı gibi anuñ āsitānında ancılayın emīn ü rāżī olalar.

Ḥażret-i Şeyḫ *tābe ṣerāhu* bunuñ ile pādişāhını ziyāde medḥ ider belki medḥinde tamām[2] mübālaġa ider

بر توست پاس خاطر بیچارگان و شکر

[1] *ve himmet-i ‘ālimān-ı ‘āmil* ve ‘amel idici ‘ālimlerüñ du‘āsı ve himmeti sebebi ile: -N.

[2] tamām: ziyāde N.

Senüñ üzeriñedür ya‘nī sańa lāyıḳ ve[1] lāzımdur. Biçārelerüñ ḫāṭırınuñ ri‘āyet ve ḥıfẓı ve bizüm üzerimüze şükr lāzımdur

برما و برخدا جهان آفرين جزا

Ve cihān yaradıcı Ḫüdā üzre sańa biçārelere ri‘āyet itdügüñden ötri ve bize şükr itdügümüzden ötri cezā ve ‘ıvāżdur ya‘nī lāyıḳ olan budur. Nitekim luṭfı ile va‘d eylemişdür [2] ﴿ فَاِنَّ اللهَ لَا يُضيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنينَ ﴾

یا رب زباد فتنه نگه دار خاک پارس

[N13b] Ey benüm Rabbüm! Pars memleketini **[M16b]** nigāh ṭut fitne yelinden ya‘nī fitneden ḥıfẓ eyle.

چندان که خاکرا بود و بادرا بقا

Ol zamāna degin ki ḫāk ü bāda beḳā ola ya‘nī kıyāmete degin.

DER-SEBEB-İ TE’LİF-İ KİTĀB-I GÜLİSTĀN[3]

Gülistān kitābınuñ te’lifinüñ sebebi beyānındadur.

Yek şeb, bir gice *te’emmül-i eyyām-ı güzeşte mī-kerdem*, geçmiş eyyāmı fikr ider idüm. *Ve ber-‘ömr-i telef-kerdī,* daḫı telef eylenmiş ‘ömr üzre *te’essüf mī-ḫordem*, taḥassür ider idüm.*Ve seng-i serāçe-i dil,* ve göñül evcügüzinüñ ṭaşını *be-elmās-ı āb-ı dīde mī-süftem*, gözyaşı elmāsı ile diler idüm ya‘nī aġlamaḳ ile ḳalbüme riḳḳat ḥāṣıl olur idi. *Ve īn beythā-i münāsib-i ḥāl-i ḫod,* ve bu kendü ḥālüme münāsib olan beytleri *mī-güftem*, eydür idüm. Bu vechle daḫı ma‘nā ḳābildür. Daḫı[4] bu beytleri kendü ḥālüme münāsib eydür idüm. Bu taḳdīrce[5] *beyṭhā* lafẓı *münāsib* lafẓına mużāf olmaz.

---

[1] lāyıḳ ve: N.

[2] *Kur’ân-ı Kerîm, Hûd Sûresi, 11/114; Yûsuf Sûresi 12/90.* “Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez.”

[3] Der-Sebeb-i Te’līf-i Kitāb-ı Gülistān: Sebeb-i Te’līf-i Kitāb-ı Gülistān N.

[4] daḫı:-N.

[5] taḳdīrce: taḳdīr üzre N.

Meṣnevī

هر دم از عمر می رود نفسی

Her dem ʻömrden bir nefes gider

چون نکه می کنی نماند بسی

Çünki[1] naẓar idesin görürsin ki ʻömrden çoḳ ḳalmadı. Bu vechle daḫı maʻnā[2] ḳābildür maġrūr olup ʻömrüñe nice iltifāt ü iʻtimād idersin ki ʻömrün çoḳ ḳalmadı

ای که پنجاه رفت در خوابی

Ey kimse ki ʻömrinüñ elli yılı gitdi daḫı ḫʷābda yaʻnī ġafletdesin

مگر این پنج روز در یابی

İllā bu beş gün ki daḫı gitmedi irişesin ve añlayasın yaʻnī ḥāl nice idügini añlayup aña göre tedārik idesin. Bu vechle **[M17a]** daḫı maʻnā ḳābildür. Meger bu beş gün ki henüz geçmedi irişür ve añlar mısın? **[N14a]** Yaʻnī ʻömrüñüñ ekṣeri ġaflet ile geçdi. İdrāk ve tedārik itmedüñ. Bu beş gün miḳdārı ki ḳalmışdur. Anı ḳanda idrāk[3] idersin. Pencāh keṣretden penc ḳılletden kināyetdür. Ṣıfat-ı iştiḳāḳdan ḳaṭʻ-ı naẓar[4].

خجل آنکس که رفت و کار نساخت

Ol kimse ki dünyādan āḫirete gitdi ve iş düzmedi yaʻnī ʻamelsiz oldı

کوس رحلت زدند و بار نساخت

Göçmek kūsını çaldılar ve[5] yükini düzmedi yaʻnī ġafleti terk idüp āḫiret tedārikinde olmadı

خواب نوشین بامداد رحیل

[1] çünki: çün N.

[2] maʻnā:-N.

[3] idrāk: +ve tedārik N.

[4] ṣıfat-ı iştiḳāḳdan ḳaṭʻ-ı naẓar: -N.

[5] Der-kenār: daḫı.

Göç ṣabāḥınuñ leẕīẕ uyḳusı

باز دارد پیاده را زسبیل

Piyādeyi yoldan girü ṭutar yaʿnī ʿamel atına süvār olmayan[1] ṣırāṭ-ı müstaḳīmden cüdā düşer

هر که آمد عمارتی نو ساخت

Her kim ki dünyāya geldi bir yeñi ʿimāret düzdi yaʿnī kendüsine bir yeñi sarāy yapdı ki anuñ içinde āsūde ola

رفت و منزل بدیگری پرداخت

ʿĀḳıbet ol kimse gitdi ve binā itdügi menzili bir ġayrı kimseye tamām eyledi yaʿnī öldi ve ol menzili maʿnāda ġayri kimse içün binā eyledi. Aña hemān zaḥmeti ḳaldı

و آن دگر پخت همچنین هوسی

Ol biri daḫı buncılayın bir heves bişürdi yaʿnī ol daḫı ancılayın bir yeñi sarāy[2] eyledi. ʿĀḳıbet terk idüp gitdi

وین عمارت بسر نبرد کسی

Muḥaṣṣal-ı kelām bu ʿimāreti **[M17b]** bir kimse başa iletmedi yaʿnī ebedī bunda ḳaldı

یار نا پایدار دوست مدار

Beḳāsız yāri dost ṭutma yaʿnī maḥabbet itme

دوستی را نشاید این غدار

Bu vefāsız ki murād dünyādur dostluġa **[N14b]** lāyıḳ degüldür.

Beyt

عروس جهان گرچه در حد حسن است

[1] olmayan: +kimse N.

[2] sarāy: +binā N.

ز حد می برد شیوهٔ بی وفایی[1]

نیک و بد چون همی بباید مرد

Eyü kişi ve yaramaz kişi ya‘nī mü’min ü kāfir ve ṣāliḥ ü ṭāliḥ çünki ölse gerek ya‘nī ‘āḳıbet ölürler

خنک آنکس که گوی نیکی برد

Baḫtlu ol kimse ki eyülük ṭopını atdı ya‘nī dünyadan[2] ‘amel-i sāliḥ ile gitdi.

Mürd burda *mürden* ma‘nāsına masdar-ı muraḥḥamdur. Maṣdaruñ isti‘māli üç vech üzredür. Biri kendü ṣīġası üzredür *āmeden* ve *reften* gibi. Biri daḫı māzī ṣīġası üzredür ki aña maṣdar-ı muraḫḫam dirler ki iki ḳısmdur. Biri bu ki vāv-ı ‘āṭıfa ile isti‘māl olunur *güft ü şünüft* gibi ki *güften* ve *şünüften* ma‘nāsınadur nitekim *Dīvān-ı Ḥāfiẓ*’da vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

سخن عشق نه انست که اید بزبان

ساقیا می ده و کتاه کن این گفت و شنفت [3]

Biri daḫı bu ki vāv-ı ‘ātıfa ile isti‘māl olınmaz. *Āmed şüd* gibi ki *āmeden şüden* ma‘nāsınadur nitekim Cāmī’nüñ *Yūsuf u Zelīḫā*’sında vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

بزندان تا مهش خلوتنشین بود

شد آمد سوی زندانش چنین بود [4]

---

[1] Dünya gelini her ne kadar güzellikte kusursuz olsa da/ Kendinden (doğasından) vefasızlık yolunu almıştır.

[2] dünyādan: -N.

[3] Aşk sözü dile gelmez (dille ifade edilemez)/ Ey Sākī! Bu dedikoduyu kısa kes de şarap ver!
Hâfız-ı Şirâzî, *Dîvân-ı Hâfız,* gazel 81.

[4] Zindanına gidiş geliş o kadar çoktu ki Ay bile onun bulunduğu zindanda kalıyordu.
Abdurrahman Câmî, Heft Evreng, “Yûsuf u Züleyhâ”, bölüm 59.

[M18a] Üçünci vech emr-i ḥāżır ṣīġası üzre isti‘māl olınur. *Tek ü dü* gibi ki *tekīden* ve *dūyiden* ma‘nāsınadur. Nitekim *Dīvān-ı Şāhī*'de vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

عمری براه عشق زسر ساختم قدم

باز آرزوی آن تک ودو می کند مرا [1]

برگ عیشی بگور خویش فرست

Bir dirlük azığını kendi ḳabrüñe gönder ya‘nī ölmezden evvel amel-i ṣāliḥ eyle **[N15a]**

کس نیارد زپس تو پیش فرست

Ṣoñradan kimse getürmez. Sen öñ gönder ya‘nī sen dünyādan rıḥlet itdükden ṣoñra senüñ içün kimse ḫayr itmez. Hemān sa‘y eyle. Ölmezden evvel añı kendüñ eyle. Ṣaḳın hergiz kimseye i‘timād eyleme.

Beyt

تو باخود ببر توشه خویشتن

که شفقت نیاید ز فرزند و زن[2]

عمر برفست و آفتاب تموز

‘Ömr ḳardur ya‘nī berf ziyāde tīz eriyici olduġı gibi ‘ömr daḫı ziyāde serī‘ü’z-zevāldür temmūz āftābı

اندکی ماند و خواجه غره هنوز

https://ganjoor.net/jami/7ourang/7-5-yusof-zoleykha/sh59 [erişim tarihi: 16.06.2025]

[1] ‘Ömrümü aşk yolunda koşuşturmakla geçirdim. Hālen yine aşk peşinde koşma heveslisiyim.

[2] Sen, kendi iyiliğin için kendine dost ol/ Çünkü şefkat (her zaman) evlât ve eşten gelmez.

‘Ömr berfini biraz ḳodı ya‘nī ziyāde az ḳodı. Ḫᵛāce henüz maġrūrdur.[1] Ḥāṣılı ‘ömrüñ ‘eḳalli ḳaldı kişi keşret-i ‘ömrine henüz maġrūrdur

ای تهی دست رفته در بازار

[M18b] Ey bāzāra sīm ü zerden eli boş gitmiş kimse!

ترسمت پر نیاوری دستار

Ḳorḳarum[2] destmālini ṭolu götürmeyesin ya‘nī ey āḫirete ‘amelsiz gitmiş kimse ḳorḳarum ki anda hīç nesne bulmayasın.

Beyt

به بازار می رود مرد تنگ دست

که وجهی ندارد به حسرت نشست[3]

هر که مزروع خود بخورد بخوید

Her kim ki kendünüñ zirā‘at olınmışını yidi[4] ya‘nī ekinini tamām olmaġa ḳomayup ḳaṣīl iken tamām yedi ya‘nī żāyi‘ eyledi

وقت خرمنش خوشه باید چید

Ḫarman vaḳti ol kimseye başaḳ dirmek gerek zīrā hīç nesnesi ḳalmadı. Bu söz temṯīl ṭarīḳi iledür ya‘nī her kim ki ‘ālem-i şebābda ‘ömrini hevā ve hevese ṣarf eyleye aña lāzımdur ki pīrlik ‘āleminde ‘ibādete tamām sa‘y[5] eyleye. Tā ki āḫiretde ḫacīl olmaya. **[N15b]**

مایهٔ عیش ادمی شکمست

Ādem oġlınuñ ‘ıyşınuñ ve aṣlı ve ḥayātınuñ sebebi şikemdür ya‘nī ekl ü şürbdür

[1] Ḫᵛāce henüz maġrūrdur: -N.
[2] ḳorḳarum: +ben seni N.
[3] Cennet pazarına eli dar (yoksul) bir adam geldi/ Ama bir bedeli (değeri) olmadığından hasretle oturdu.
[4] yidi: -N.
[5] sa‘y: +u iḳdām N.

تا بتدریج می رود چه غم است

Mādām ki ol ṭa‘ām tedrīc ile gider ki hīç maraz ‘ārıż olmaz mevtden ne ġam vardur

گر ببندد چنان که نکشاید

Eger bağlaya ancılayın ki açılmaya ya‘nī eger ḳabż ola ki ‘ilāc ḳābil **[M19a]** olmaya

گر دل از عمر بر کند شاید

Ol kimse eger ‘ömrden göñül ḳopara ya‘nī ḥayātdan ümīd ḳaṭ‘ ide lāyıḳdur

ور گشاید چنانکه نتوان بست

Eger açılsa ancılayın ki bağlamaḳ mümkin olmaya ya‘nī ziyāde līnet ‘ārıż olup ‘ilāca ḳābil olmaya

کو بشوی از حیات دنیا دست

Di añа dünyā ḥayātından el yu ya‘nī yusun. Ḥāṣıl-ı ma‘nā ümīdini ḳaṭ‘ eylesün dimekdür

چار طبع مخالف سرکش

Baş çekici biri birinüñ muḫālifi dört nesne ki murād ‘anāṣır-ı erba‘adur

پنج روزی بودند با هم خوش

Bir beş gün ya‘nī bir azıcuḳ zamān biri biri ile ḫoş ve mümtezic oldılar

گر یکی زین چهار شد غالب

Eger bu dörtden biri öbürleri üzre[1] ġālib oldı ise ya‘nī ġālib ola[2]

جان شیرین بر آید از قالب

Ṭatlu cān cismden yuḳarı gelür ya‘nī mevt muḳarrer olur.

[1] üzre: üzerine N.

[2] ya‘nī ġālib ola: -N.

Beyt

در آنان نبندد دل اهل شناخت

که پیوسته با هم نخواند ساخت[1]

لا جرم مرد عارف کامل

Ol sebebden kāmil olan ʻārif kiş

ننهد بر حیات دنیا دل

Dünyā ḥayātı üzre göñül ḳomaz yaʻnī meyl eylemez

پند سعدی بگوش جان بشنو

Saʻdī'nüñ naṣīḥatini cān kulaġı ile istimā'[2] eyle **[M19b] [N16a]**

ره چنینست مرد باش و برو

Yol böyledür. Er ol ve yüri yaʻnī seni Cenāb-ı ḳudse irişdüren ṭarīḳ budur. Hemān vuṣūline saʻy eyle.

Baʻd ez-te'emmül-i īn maʻnā, bu maʻnānuñ fikrinden ṣoñra yaʻnī dünyānuñ fenāsını mülāḥaẓa itdükden soñra *maṣlaḥat ān dīdem*, maʻkūl anı gördüm *ki der-nişīmen-i ʻuzlet nişīnem*, ki ʻuzlet köşesinde oturam. Yaʻnī ḫalḳdan ʻuzlet iḫtiyār idem *ve dāmen-i ṣoḥbet ferā ḫod çīnem*, ve ṣoḥbet ü iḫtilāṭ etegini kendüme yaḳīn düşürem yaʻnī kimse ile muṣāḥabet ü muḫālaṭat itmeyem. *Ve defter ez-güftehā-yı perīşān bişūyem*, ve defteri perīşān ve nā-maʻḳūl sözlerden yuyam yaʻnī maḫv idem. *Ve min baʻd perīşān negūyem*, ve andan ṣoñra hergiz perīşān söylemeyem.

[1] Hakikat ehli, kalbini onlara bağlamaz/ Çünkü tabiatları birbiriyle hiç uyuşmaz, bağdaşmaz.

[2] istimā': +ve ḳabūl eyle N.

Beyt

زبان بریده بکنجی نشسته صم و بکم [1]

Aṣamlar ve ebkemler gibi bir bucaḳda lisānı kesülmiş yaʿnī ḫāmūş oturmış kimse. Bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür. Maḳṭūʿul-lisān[2] yaʿnī ḫāmūş olup bir bucaḳda ṣummun bukmun oturmış kimse. Bu taḳdīrce edāt-ı teşbīh muḳarrer iʿtibār olınmaz ve ṣummun u bukmun ẕikr-i cemʿ ve irāde-i vāḥid ḳabīlinden olur. **[M20a]** Ġaflet olunmaya.

به از کسی که نباشد زبانش اندر حکم

Yegdür bir kimseden ki anuñ lisānı kendü ḥükminde olmaya yaʿnī nā-maʿḳūl söyleye. *Tā yekī ez-dūstān*, bu niyyet üzre bir zamān bir gūşede oturdum tā ki dostlarumdan biri *ki der-kecāve enīs-i men būdī*, ki ol dost maḥfede benüm enīsüm idi. *Vü der-ḥücre celīs-i men*, ḥücrede benüm muṣāḥibüm idi yaʿnī seferde ve ḥażarda benüm refīḳüm idi. *Be-resm-i ḳadīm ez-der der-āmed,* ol dost eski ʿādeti ile ḳapudan içerü geldi. *Çendān ki neşāṭ-ı mülāʿabet kerd*, ol ḳadar ki **[N16b]** mülāʿabet sürürını eyledi yaʿnī evvelki ḥāl üzre anuñ ile muṣāḥabet itmedügümden[3] muṣāḥib[4] beni ġamġīn ẓann idüp neşāṭ u sürür virmek içün luʿb u laṭīfe eyledi. *Ve bisāṭ-ı mürāġabet gustered,* ve murāġabet bisāṭını döşedi yaʿnī beni kendüsi ile muṣāḥabet itmege[5] raġbet itdürmek diledi. *Cevābeş negüftem*, Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Ben aña cevāb dimedüm. *Ve ser ez-zānū-yı taʿabbüd ber-negiriftem,* ve ʿubūdiyyet ve fikret dizinden baş yuḳarı ṭutmadum yaʿnī başumı ḳaldırup aña muḳayyed olmadum. *Rencīde nigeh kerd ve güft*, ol dost benüm bu ḥālümden **[M20b]** incinmiş olduġı ḥalde yaʿnī ġażab ile baña naẓar eyledi ve eyitdi:

Ḳıṭʿa[6]

کنونت که امکان گفتار هست

Şimdi ki saña söylemek imkānı vardur yaʿnī söylemege ḳādirsin

---

[1] صم و بکم ifadesi ile *Bakara Sûresi* 18 ve 171. âyetlere gönderme yapılmıştır.

[2] yaʿnī ḫāmuş oturmış kimse. Bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür. Maḳṭuʿul-lisān: -N.

[3] itmedügümden: itmekden N.

[4] muṣāḥib: -N.

[5] itmege: -N.

[6] Ḳıṭʿa: -M.

بگو ای برادر بلطف و خوشی

Söyle ey ḳardaş luṭf ve ḫoşlıḳ ile

که فردا چو پیک اجل در رسد

Zīrā yarın çünki ecel peyki irişe yaʿnī mevt muḳarrer ola

به حکم ضرورت زبان در کشی

Żarūret ḥükmi ile lisānuñı çekersin yaʿnī bi'ż-żarūrī söylemege ḳādir olmazsın.

Yekī ez-müteʿalliḳān-ı meneş, benüm müteʿālliḳlerümden[1] biri ol dostı *ber-ḥaseb-i vāḳıʿa,* vāḳıʿanuñ ḥasebi üzre yaʿnī vāḳiʿ olan ḥāl üzre ki murād Şeyḫ'üñ ʿuzlet ü ṣoḥbet iḫtiyār itdügidür *muṭṭaliʿ gerdānīd,* muṭṭaliʿ eyledi. Zübde-i kelām[2] Şeyḫ'üñ müteʿālliḳleründen biri çünki ol dostuñ rencīde ve müte'ellim olduġını gördi. Şeyḫ'üñ aḥvālini añа beyān eyledi. Bundan ṣoñra gelen kelimāt ile *ki fülān,* ki Şeyḫ Saʿdī Ḥażreti **[N17a]** *ʿazm kerdeest,* ḳaṣd eylemişdür. *Ve niyyet-i cezm,* ve ḳaṭʿī niyyet yaʿnī bu ḫuṣūṣa muḥkem niyyet eylemişdür. *Ki baḳıyye-i ʿömr muʿtekif nişīned,* ki ʿömrüñ baḳıyyesini yaʿnī bāḳīsini muʿtekif otura yaʿnī ʿömri olduḳça ḫalḳdan ʿuzlet **[M21a]** ide. *Ve ḫāmūşī güzīned,* ve ḫāmūşlıḳ iḫtiyār ide. Ammā ḥaḳ budur ki maʿḳūl itmişdür. *Tū nīz,* Ḥażret-i Şeyḫ'üñ müteʿalliḳātından olan kimse ol dosta ḫitāb idüp eydür: Sen daḫı *eger tüvānī,* eger ḳādir iseñ *ser-i ḫʏīş gīr,* kendü başuñı ṭut yaʿnī kendü tedārüküñ eyle *ü rāh-ı mücānebet pīş,* ve nā-meşrūʿdan ictināb eylemek ṭarīḳini öñüne ṭut yaʿnī ol ṭarīḳe sülūk eyle. *Güftā,* ol dost çünki ol kimseden bu sözleri işitdi añа ḫiṭāb idüp eyitdi: *Be-ʿizzet-i ʿaẓīm,* ʿaẓīmüñ ʿizzeti ḥaḳḳıçün *ü ṣoḥbet-i ḳadīm,* ve mā-beynümüzde olan ḳadīm muṣāḥabet ve dostluk ḥaḳḳıçün *ki dem ber-neyārem,* ki nefes yuḳarı getürmeyem yaʿnī anuñ ile muṣāḥabet itmeyem.*Ve ḳadem ber-nedārem,* ve ḳadem yuḳarı ṭutmayam yaʿnī bu mekāndan gitmeyem. *Meger āngeh,* meger ol vaḳt muṣāḥabet idem ve buradan gidem *ki süḫan güfte şeved,* ki Şeyḫ Saʿdī Ḥażreti söz söylemiş ola. *Ber-ʿādet-i meʾlūf,* kadīm ʿādet üzre *u ṭarīḳ-i maʿrūf,* ve maʿlūm meşhūr olan ṭarīḳ üzre yaʿnī evvelki gibi *ki āzürden-i dūstān,* zīrā dostları rencīde itmek *cehlest,* cāhilliḳdür. Ḥālbuḳi Şeyḫ Saʿdī gibi kimseden

[1] müteʿālliḳlerümden: müteʿālliḳümden N.

[2] Der-kenār: budur ki.

buncılayın fi'l ṣādır **[N17b]** olmaḳ lāyıḳ degüldür. *Ve keffāret-i yemīn sehl[est],* **[M21b]** ve yemīnüñ keffāreti āsāndur. Yemīn meşhūr olan ma'nālardan ġayrı ḳudret[1] ve bahādırlıḳ ve dād ve mertebe ma'nāsına gelür. *Ve ḫilāf-ı rāh-ı ṣavāb,* 'aksidür ya'nī ma'ḳūl degüldür. *Ki Ẕü'l-fiḳār-ı 'Alī der-niyām,* ki 'Ali'nüñ ẕü'l-fiḳārı ġılāfında olmaḳ zīrā ġılāfından çıḳsa niçe ġazālar ider. Ġılāfında olsa nesne ḥāṣıl olmaz *u zebān-ı Sa'dī der-kām,* ve Sa'dī'nüñ lisānı ṭamaḳda olmaḳ ya'nī ḫāmūş olmaḳ zīrā ḫāmūş olsa bu ḳadar ma'rifet mesṭūr olmayup mastūr olmaḳ lāzım gelür idi.

Ḳıṭ'a

زبان دردهان ای خردمند چیست

Dehān içinde lisān ey 'āḳıl nedür? Bilür misin?

کلید در گنج صاحب هنر

Ṣāḥib-hünerüñ ḫazīnesi ḳapusınuñ miftāḥıdur

چو دربسته باشد چه داند کسی

Çünki ḳapu bağlanmış ola bir kimse ne bilür

که جوهر فروشست و یا پیلور

Ki ol kimse cevher ṣatıcı mıdur yoḫsa çerçi midür ya'nī mādām ki bir kişi sükūt üzre ola ma'lūm olmaz ki ol kimse 'ālim midür yoḫsa cāhil midür.

Ḳıṭ'a

اگرچه پیش خردمند خاموشی ادبست

Egerçi 'āḳil ḳatında ya'nī 'āḳil olan kimseye sükūt edebdür **[M22a]**

بوقت مصلحت آن به که در سخن کوشی

[N18a] Ammā maṣlaḥat vaḳtinde ol yeg ki söze çalışasuñ ya'nī ma'ḳūl söz söylemege sa'y idesin

[1] ḳudret: +ve ḳuvvet N.

دو چیز طیره عقلست دم فرو بستن

İki nesne ʿaḳlı ġażaba getüricidür yaʿnī maʿḳūl degüldür ol iki nesnenüñ birisi nefesi aşaġa baġlamaḳdur yaʿnī ḫāmūş olmaḳdur söylemek vaḳtinde

بوقت کفتن و گفتن بوقت خاموشی

Birisi daḫı söylemekdür ḫāmūşlıḳ vaḳtinde.

Fi'l-cümle, muḥaṣṣal-ı kelām *zebān ez-mükāleme-i ū der-keşīden,* anuñ mükālemesinden dil çekmege yaʿnī anuñ ile söyleşmemege *ḳuvvet nedāştem,* ḳuvvet ṭutmadum yaʿnī kādir olmadum. *Ve rūy ez-muḥādeṣe-i ū gerdānīden,* ve anuñ muḥādeṣesinden yüz döndürmegi yaʿnī anuñ muṣāḥabetinden ferāġat itmegi *mürüvvet nedānişтem,* mürüvvet bilmedüm ve maʿḳūl görmedüm. *Ki yār-ı muvāfıḳ būd,* zīrā ol dost muvāfıḳ yār idi *ü muḥibb-i ṣādıḳ,* ve ṣādıḳ muḥib idi.

Beyt

چو جنگ آوری با کسی بر ستیز

Çünki ceng getürürsin bir kimse ile lecc ü ʿinād ile

که از وی کزیرت بود یا گریز

Ki ol kimseden saña ayrılmaḳ ya ḳaçmaḳ ola yaʿnī çünki ceng itmek murād idersin bārī şol kimse ile ceng ü ʿinād eyle ki **[M22b]** aña iḫtiyācuñ olmaya ve anuñ iftirāḳından müteʾellim olmayasın yāḫūd senüñ helāküñe ve żararuña ḳaṣd itse kendüñi andan ḫalāṣ itmege ḳādir olasın. *Gürīz,* büdd maʿnāsınadur luġatda ammā lāzım olmayan nesne maʿnāsına istiʿmāl olınur. *Nā-gürīz,* lā-büdd maʿnāsınadur luġatda ammā lāzım olan nesne maʿnāsına istiʿmāl olınur. Tetebbuʿ iden **[N18b]** kimseye maʿlūmdur.

به حکم ضرورت سخن گفتیم

Żarūret ḥükmi ile söz söyleşdük yaʿnī biʾż-żarūrī anuñ ile ṣulḥ eyledük

و تفرج کنان بیرون رفتیم

Ve ol dost ile seyr iderek ṭaşra gitdük.

Der-faṣl-ı rebī‘ī, ammā yazuñ bir vaḳtinde[1] idi ol teferrüce gitdügümüz vaḳt *ki ṣavlet-i berd āremīde būd,* ki ol zamān ṣovuġuñ şiddeti diñlenmiş ya‘nī gitmiş idi. *Ve evān-ı devlet-i verd resīde,* ve gülüñ devleti ve leṭāfeti zamānı irişmiş idi.

Beyt[2]

پراهن برگ بردرخت[3]

Yapraḳ göñlegi aġaçlar üzre

چون جامه عید نیک بختان

Nīk-baḫtlaruñ bayram güni giydükleri cāme gibi idi

اول ارد بهشت ماه جلالی

Ol vaḳt Celāl Şāh’a mensūb olan tārīḫ-i ḳameriyye üzre orta yaz ayınuñ evveli idi. Bu tārīḫi ta‘yīn itdi. Zīrā tārīḫi şemsiyye üzre orta yaz ayınuñ evveli olmaz. Bu ḳayd ile fürs-i ḳadīmüñ ürd-i behiştinden iḫtirāz ider. Zīrā ol **[M23a]** i‘tibār ile gül zamānı vāki‘ olmaz.

بلبل گوینده بر منابر قضبان

Bülbül söyleyici ve terennüm idici idi budaḳlar minberleri üzre

Ḳażbān ḳazīb lafẓınuñ cem‘idür aṣl *kāf*uñ żammı iledür ḳāfiye eclinden *kāf*uñ feṭḥi ile oḳundı celālden murād Melik-Şāh-ı Selçūḳīdür.

بر گل سرخ ازنم افتاده لآلی

Kırmızı gül üzre şebnemden lü’lü’ler düşmiş idi

همچو عرق برعذار شاهد غضبان

Ġażab idici maḥbūbuñ ‘iẕārı üzre olan dür gibi.

Tā şebī be-būstān, tā ki bir gice bostānda *bā-yekī ez-dūstān,* dostlardan biri ile *yekī*den murād bunda yuḳarıda *tā yekī ez-dūstān*da olan kimse olmaḳ ẓāhirdür. Anuñ ġayrı olmaḳ

[1] vaḳtinde: faṣlında N.
[2] Beyt: Rubā‘ī N.
[3] درختان :درخت N.

da **[N19a]** mümkindür *ittifāḳ mebīst üftād*, gice mülk ittifāḳı düşdi ya‘nī gice añda yatduḳ. *Mevżi‘ī ḫoş-ı ḫurrem*, ol bostān ḫoş u ḫurrem bir mevżi‘ idi *ü dıraḫtān-ı dilkeş ve derhem*, ve göñül çekici ve bir yire cem‘ olmış laṭīf aġaçları var idi.

Beyt

درختانش کشیده شاخ در شاخ

به تنگ آغوش هم نیک گستاخ[1]

Güftī ki ḫurde-i mīnā ber-ḫākeş rīḫte est, ol vaḳt eger sen ol bostānı göreydüñ eydür idügüñ ki[2] ḫāk üzre ṣırça duvaġı dökülmişdür yir üzre **[M23b]** biten şükūfelerden ve āftābuñ pertevinden ki evrāḳuñ arasından bāduñ ḥareketi ile vāḳi‘ olur idi.

Meṣnevī

فروغ خور به صحنش نیم روزان

زژنکاری مشبکها فروزان

به هم آمخته خورشید و سایه

ز مشک و زر زمین را داده مایه

ز جنبش لمعهای نور در ظلّ

دف کل را شده زرین جلاجل

[1] Ağaçlar dal dal birbirine dolanmış/ Birbirinin kucağına girip oldukça küstahlaşmışlardır.

[2] ki:+anuñ N.

عنادل زان جلاجل نغمه پرداز

درین فیروزه کاه افکنده اوآز[1]

Ve ʻıḳd-ı şüreyyā ez-tārekeş der-āviḫte, ve ülker boġmağı yaʻnī ʻıḳda beñzer şüreyyā ol dıraḫtlaruñ farḳında aṣılmışdur dir idüñ ki evrāḳuñ içinde[2] eyle görinür idi. Eger tārek yirine tāk lafẓı vāḳiʻ olsa ziyāde laṭīf olur idi. Ki ṣanʻat-ı tarṣīʻ bulunur idi. Līkin faḳīr iki yüzden ziyāde *Gülistān* gördüm. Cemīʻsinden tārek vāḳiʻ olmış idi. Bu cihetden tārek lafẓını iḫtiyār idüp anuñ üzre şerḥ itdüm ve tāk lafẓını terk eyledüm[3].

Şiʻr[4]

روضة ماء نهرها سلسال

Ol mevżiʻ bir ravżadur ki anuñ ırmaġınuñ ṣuyı sıñucıdur yāḫūd maʻnā böyle ola **[N19b]** Anuñ ırmaġınuñ ṣuyı cennetde olan selsāldur yaʻnī selsāl gibi laṭīfdür

دوحة سجع طیرها موزون

Ol mevżiʻ bir bāġçedür ki anuñ **[M24a]** ṭayrınuñ yaʻnī anda olan tayrlaruñ āvāzı mevzūn u laṭīfdür.

Maḥal iʻtibārı ile ravża ḥāl iʻtibārı ile devḥadur. Devḥa luġatda şecer-i ʻaẓīm maʻnāsınadur. Devḥayı Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu'llāhi ʻaleyh* bāġçe ve aġaçlıḳ maʻnāsına ẕikr itdüginde nükte vardur yaʻnī ol dıraḫtlar biri birine şöyle ḳarīb ve bir yire şöyle müctemiʻ olmış idi ki gūyā[5] bir dıraḫt idi. Ḥaḳīḳatde bir dıraḫt degül idügine mīvehā-yı gūn-ā-gūn şāhiddür.

آن پر لاله رنگارنگ

---

[1] Güneşin parıltısı, öğle vakti avlusuna yayılmış/ O ışık, sanatla örülmüş kafeslerden süzülerek parlar.
Güneşle gölge birbirine karışmış/ Yeryüzüne misk ve altınla bezeli bir öz kazandırmış.
Gölgede ışığın parıltılı kıpırtısından/ Tüm doğa sanki altın zillerle donanmış bir def gibi çalmakta.
Bülbüller o altın zil gibi titreşimlerden ezgiler örer/ Bu firuze renkli kubbede seslerini yayarlar.

[2] içinde: içinden N.

[3] terk eyledüm: tārek aldum N.

[4] Şiʻr: Şiʻr-i ʻArabī N.

[5] gūyā: +cümlesi N.

Ol ravża reng-ā-reng lālelerden ṭolu idi

وین پر از میوه های گوناگون

Bu devḥa dürlü dürlü meyvelerden ṭolu idi

باد در سایه درختانش

Yel ol ravżanuñ aġaçları[1] sāyesinde

گسترانیده فرش بوقلمون

Būḳalemūn renklü ferşi döşemiş[2] idi.

Bāmdādān, ale'ṣ-ṣabāḥ *ki ḫāṭır-ı bāz āmeden*, ki ol ravżadan girü şehre gelmek ḫāṭırı *be-re'y-i nişesten ġālib āmed,* oturmaḳ fikri üzre ġālib geldi ya'nī şehre rücū' muḳarrer eyledük. *Dīdemeş*, Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Ben ol dostı gördüm. *Dāmenī gül ü reyḥān*, ol bostāndan bir etek gül ü feslegen *ve sünbül ü żaymurān*, daḫı sünbül ve sulṭān yüregi *ferāhem āverde,* bir yire getürmiş ya'nī cem' eylemiş *ve āheng-i rücū'-ı*[3] *şehr kerde,* **[M24b]** ve şehre rücū' eylemek ḳaṣdın eylemiş. *Güftem*, Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Serīü'z-zevāl olan şükūfelere ol dostuñ çünki bu ḳadar meylini gördüm. Aña eyitdüm: *Gül-i būstān-rā,* bostānuñ gülini *çünān ki dānī,* ancılayın ki bilürsin. **[N20a]** *Beḳāyī ne-bāşed,* bir beḳāsı olmaz ya'nī aṣlā beḳāsı yoḳdur *ve 'ahd-i gülistān-rā vefāyī ne-bāşed*[4] ve gülistān zamānınuñ bir vefāsı olmaz ya'nī aṣlā vefāsı yoḳdur.

Beyt

می بیاور که ننازد بگل باغ جهان

هر که غارت گری باد خزانی دانست[5]

[1] aġaçları: -N.

[2] döşemiş: döşetmiş N.

[3] rücū': -N.

[4] *ne-bāşed: -N.*

[5] Şarap getir! Çünkü sonbahar rüzgârının bu dünyanın bahçesindeki her şeyi talan eden bir yağmacı olduğunu bilen kimse, dünyanın güzellikleriyle övünmez, onlara aldanmaz.

Ve hükemā güfteend, ve ʿāḳiller eyitmişlerdür: *Herçi nepāyed,* her nesne ki eglenmez yaʿnī bī-beḳādur *dil-bestegī-rā neşāyed,* göñül baġlamaḳlıġa yaramaz yaʿnī[1] maḥabbete lāyıḳ olmaz. *Güftā,* ol kimse çünki benden bu sözleri işitdi bańa eyitdi: *Ṭarīḳ çīst,* ṭarīḳ nedür yaʿnī niçe itmek gerek. *Güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ *ʿaleyhi'r-raḥme* eydür: Ben ol dosta eyitdüm: *Berāy-ı nüzhet-i nāẓırān,* naẓar idicilerüñ sürūrı içün yaʿnī oḳuyanlara feraḥ ḥāṣıl olsun içün *u füsḥat-ı ḫāṭırān* ve ḫāṭırlara füsʿat ve beşāret ḥāṣıl olsun içün *kitāb-ı Gülistān, Gülistān* kitābını yaʿnī *Gülistān* adlu kitāb *tüvānem taṣnīf kerdem,* taṣnīf itmege ḳādirüm. *Ki bād-ı ḫazān-rā,* ammā eyle laṭīf *Gülistān* kitābı ola ki ḫazān **[M25a]** yelinüñ *ber-varaḳ-ı ū, Gülistān* kitābınuñ varaḳı üzre *dest-i teṭavül nebāşed,* ẓulm eli olmaya yaʿnī aña[2] żarar irişdürmeye. *Ve gerdiş-i zamān,* ve zamānuñ dönmesi *ʿıyş-ı rebīʿeş-rā,* anuñ yazı dirligini yaʿnī leṭāfetini *be-ṭayş-ı ḫarīf,* güz çalmaḳ ile *mübeddel neküned,* tebdīl eylemeye yaʿnī faṣl-ı ḫazān irişmek ile zamānuñ dönmesi anı bozmaya.

Meṣnevī

به چه کار آیدت ز گل طبقی

Senüñ ne işüñe gelür yaʿnī ne işüñe yarar kilden bir ṭabaḳ

از گلستان من ببر ورقی

Benüm *Gülistān*umdan **[N20b]** bir varaḳ ilet ki andan biñ mertebe yegdür

گل همین پنج روز شش باشد

Zīrā gül ancaḳ beş ve altı gün olur andan soñra ṣolar

وین گلستان همیشه خوش باشد

Ammā bu *Gülistān* dāimā laṭīf ve ḫoş olur aṣlā ṣolmaz.

Ḥālī ki men īn süḫan bigüftem, ol zamānda hemān ki ol dosta bu sözi eyitdüm. *Dāmen-i gül birīḫt,*[3] gül etegini yaʿnī eteginde olan güli dökdi *ü der-dāmenem āvīḫt* ve benüm dāmenüme aṣıldı yaʿnī dāmeni muḥkem ṭutup eyitdi: *Ki el-kerīmü iẕā ʿahd-i vefā,* ki

[1] yaramaz yaʿnī: -N.

[2] aña: -N.

[3] *birīḫt:* +ve benüm N.

kerīm ḳaçan bir nesneye ʿahd itse yaʿnī vaʿde eylese vefā ider ʿahdinden dönmez eyleyesin. Daḫı *Gülistān* nām kitābı taṣnīf itmege ʿahd itdüñ, pes lāzım oldı ki anı yirine getüresin **[M25b]** *Faṣlī dü hemān rūz,* bir iki faṣl hemān ol gün *ittifāḳ der-beyāż üftād*, ittifāḳ beyāża düşdi yaʿnī *vaʿdu'l-kerīm-i deynün,* ḥasebince hemān ol gün şürūʿ idüp bir iki faṣlı beyāża getürdüm. *Der-ḥüsn-i muʿāşeret,* ol iki faṣluñ biri ḥüsn-i muʿāşeret beyānındadur ki murād yedinci bābdur dimişler *ü ādāb-ı muḥāveret,* ve biri daḫı muṣāḥabet edebleri beyānındadur ki murād sekizinci bābdur dimişler. *Der-libāsī ki mütekellimān-rā be-kār āyed,* ammā bir ʿibāretde vāḳiʿ oldı ki Fārsī tekellüm idicilere işe gelür yaʿnī işe yarar *ve müteressilān-rā belāġat efzāyed,* ve münşī olanlara belāġat ziyāde ider. *Fi'l-cümle,* muḥaṣṣal-ı kelām *henüz ez-gül-i būstān,* henüz bostānuñ gülinden *baḳıyyetī mevcūd būd,* bir baḳıyye mevcūd idi **[N21a]** yaʿnī bir mikdār var idi. *Ki kitāb-ı Gülistān tamām şüd,* ki *Gülistān* kitābı tamām oldı *ve tamām āngeh şeved be-ḥaḳīḳat,* ve ammā ḥaḳīḳat ile ol vaḳt tamām olur. *Ki pesendīde āyed,* ki ol kitāb maḳbūl gele *der-bār-gāh-ı şāh-ı cihān-penāh*, cihān-penāh olan şāhuñ bārgāhında yaʿnī naẓarında. Baʿż-ı nüsḫada *ve tamām ān ki şeved ki be-ḥaḳīḳat pesendīde āyed,* vāḳiʿ olur yaʿnī ki lafẓı *be-ḥaḳīḳat* lafẓınuñ māḳablinde vāḳiʿ olur. Ol vaḳt *be-ḥaḳīḳat* lafẓı *pesendīde*[1] lafẓına **[M26a]** maṣrūf olur maʿnāsı böyle olur. *Gülistān* kitābı ol vaḳt tamām olur ki ḥaḳīḳat ile yaʿnī gerçekden cihān-penāh olan şāhuñ naẓarında maḳbūl gele. *Sāye-i kirdgār*, ki ol pādişāh żıllu'llāhdur. *Pertev-i luṭf-ı perverdigār*, perverdigār-ı ʿālemüñ yaʿnī Allāh'uñ[2] luṭfı şuʿlesidür. *Ẕuḫr-ı zamān,* zamānuñ ẕaḫīresidür yaʿnī zamānede olan ḫalḳ andan ẕaḫīrelenürler. *Kehf-i emān*, emānuñ maġarasıdur yaʿnī ḫalḳuñ melce'idür. *El-mü'eyyed mine's-semā'*, semādan yaʿnī Ḫāliḳ-ı semānuñ ḳatında mü'eyyed ve muvaffaḳdur. *El-manṣūr-i ʿale'l-aʿda'*, düşmanları[3] üzre manṣūr ve muẓafferdür. *ʿAżdü'd-Devleti'l-Ḳāhire*, Devlet-i Ḳāhire'nüñ bāzūsıdur yaʿni Devlet-i Ḳāhire anuñ ile kuvvetlenür[4]. Ḥażret-i Şeyḫ *raḫmetu'llāhi ʿaleyh* bunuñ ile pādişāhuñ medḥinde mübālaġa ider. *Sirācu'l-milleti'l-bāhire,* rūşen ve ġālib milletüñ çeraġıdur yaʿnī anuñ ile rūşen olur. Millet-i bahīreden murād ehl-i İslām'dur. *Cemālü'l-*

[1] lafẓı pesendīde: -N.

[2] yaʿnī Allāh'uñ: -N.

[3] düşmanları: düşmeni N.

[4] Devlet-i Ḳāhire'nüñ bāzūsıdur yaʿni Devlet-i Ḳāhire anuñ ile kuvvetlenür: Devlet-i Ḳāhire anuñ ile kuvvetlenür yaʿnī Devlet-i Ḳāhire'nüñ bāzūsıdur N.

enām, ḫalḳuñ cemīlidür. *Mefḫarü'l-İslām*, İslām'uñ mefḫarıdur **[N21b]** ya'nī ehl-i İslām'uñ mā-yefteḫiru bihisidür. *Sa'd bin atabek-i a'ẓam,* bu evṣāf ile mevṣūf olan pādişāh Atabek-i a'ẓam oġlı Sa'd'dur. Atabekden murād bunda Ebū Bekr bin Sa'd'dur ki püserine pederinüñ ismini ḳomışdur. Ebū Bekr künyesidür. İsmi 'Abdullāh'dur. **[M26b]** Sa'd lafẓından ṣoñra vāḳi' olan evṣāf Ebū Bekr'üñdür, Sa'd'uñ degüldür. Ḥażret-i Şeyḫ *ṭābe-serāhu Gülistān*'ı Sa'd'uñ nāmına te'līf eylemişdür. Ol sebebden añı Ebū Bekr üzre taḳdīm itdi. *Şāhenşāhü'l-mu'aẓẓam*, ziyāde 'aẓīm pādişāhdur. *Mālik-i riḳābu'l-ümem,* ümmetler boyunlarınuñ mālikidür ya'nī cemī'-i ümemüñ pādişāhıdur. *Mevlā-yı mülūkü'l-'Arab ve'l 'Acem,* 'Arab ve 'Acem pādişāhlarınuñ mu'īnidür ki cemī'isi aña ilticā iderler. *Sulṭānu'l-berr ü ve'l-baḥri,* berr ü baḥrüñ ya'nī berr ü baḥrde olanlaruñ sulṭānıdur. *Vāriṣ-i mülk-i Süleymān*, Süleymān mülkinüñ vāriṣidür. *Muẓafferü'd-dīn*, dīne ẓafer bulmışdur ya'nī dīni tamām ḳuvvetdedür. *Ebū Bekr bin Sa'd bin Zengī*, bu evṣāf ile mevṣūf olan pādişāh Zengī oġlı Sa'd Sa'd oġlı Ebū Bekr'dür. *Edāmellāhü iḳbālehümā*, Allāhu te'ālā[1] ol ikisinüñ iḳbālini dā'im eylesün. İḳbāl ḫayr ile sa'adetüñ teveccühidür. *Ve ce'ale ilā külli ḫayrin meālehümā,* ve Allāhu te'ālā ḥażreti ol ikisinüñ malını ḫayruñ küllīsine ḳılsun ya'nī 'āḳıbetlerini ḫayr eylesin. *Ve bekirişme-i luṭf-ı ḫudāvendī,* ve Ebū Bekr oġlı Sa'd ḫudāvendlik luṭfınuñ göz ucı ile *müṭāla'a fermāyed*, bu kitāba müṭāla'a buyura ya'nī naẓar eyleye. *Be-kirişme-i luṭf-ı Ḫudāvendī,* yuḳarıda **[N22a]** meẕkūr olan pesendīde āyed **[M27a]** terkībine ma'ṭūfdur.

Ḳıṭ'a

کر التفات خداوندیش بیاراید

Eger Ebū Bekr oġlı Sa'd'uñ ḫudāvendīlik iltifātı bu *Gülistān*'ı bezeye

نگارخانه چینی و نقش ارژنکیست

Ol iltifātdan bu *Gülistān* Çīn'e mensūb olan Nigār-ḫāne'dür ve Erjeng'e mensūb olan naḳşdur ya'nī şeh-zādenüñ iltifātından benüm *Gülistān*um bir mertebe zīnet ü letāfet bulur ki Çīn'üñ Nigār-ḫānesi ve Erjeng adlu kitābuñ naḳşı gibi maḳbūl olur. Erjeng, Mānī nām naḳḳāşuñ fenn-i naḳşda te'līf itdügi kitābuñ ismidür. Nigār-ḫāne-i Çīn'den murād

[1] te'ālā: +ḥażreti N.

baʿż[ı] kimse eydür ki Çīn vilāyetinüñ bütḫānesidür ki ʿacāyib ü ġarāyib naḳşlar ile müzeyyendür. Baʿż[ı] kimse eydür ki Çīn vilāyetinde bir ḫānedür ki Çīn'den ne ḳadar üstād naḳḳāş ḥāṣıl oldı ise her birinüñ anda bir yādgārı vardur

اميد هست كه روي ملال در نكشد

Ümmīd-vārdur ki şeh-zāde bu kitāba naẓar itdüginden melāl yüzini çekmeye yaʿnī melūl olup yüzini burtarmaya

ازين سخن كه گلستان نه جاي دلتنگيست

Bu sözden yaʿnī bu sebebden ki *Gülistān* dil-tenglik ve bī-ḫużūrlıḳ yiri degüldür. Belki dil-tengligi defʿ içündür

على الخصوص كه ديباجه همايونش

Ḫuṣūṣān ki ol *Gülistān*'uñ mübārek ve laṭīf **[M27b]** dibācesi

بنام سعد ابى بكر سعد بن زنگيست

Zengī oġlı Saʿd, Saʿd oġlı Ebū Bekr, Ebū Bekr oġlı Saʿd'uñ nāmı iledür yāḫūd anuñ nāmınadur dimek ola. **[N22b]**

Ẕikr-i Emīr-i Kebīr Faḫrü'd-dīn Ebū Bekr bin Ebū Naṣr, bu maḥal dīnüñ faḫri olan emīr-i kebīrüñ ẕikri beyānındadur ki o Ebū Naṣr oġlı Ebū Bekr'dür ki pādişāhuñ vezīridür. *Dīger ʿarūs-ı fikr-i men,* girü yaʿnī artuḳ benüm fikrüm gelini yaʿnī fikrüm *ez-bī-cemālī ser ber-neyāred,* cemālsızlıġından baş yuḳarı getürmez yaʿnī başını yuḳarı ḳaldurmaz. *Ve dīde-i ye's,* daḫı maḥrūmlıḳ gözini *ez-püşt-i pāy-ı ḫacālet,* ḫacālet ayaġınuñ arḳasından *ber nedāred,* yuḳarı ṭutmaz yaʿnī ḫacāletinden gözini yuḳarı ḳaldurup kimsenüñ yüzine naẓar itmege ḳādir olmaz. *Ve der-zümre-i ṣāḥib-cemālān,* ve ṣāḥib-cemāller bölüginde *mütecellī neşeved,* rūşen olıcı olmaz. Baʿż-ı nüsḫada ṣāḥib-dilān vāḳiʿ olur. *Meger āngeh,* meger ol vaḳt fikrüm gelini başını ve ye's gözini yuḳarı ḳaldırur ve ṣāḥib-cemāller zümresinde mütecellī olur *ki mütecellī kerded,* ki fikrüm ʿārusı zīnetlenici ola. *Be-zīver-i ḳabūl-i emīr-i kebīr,* Emīr-i kebīrüñ ḳabūli zīveri ile yaʿnī anuñ maḳbūli ola. Emīr-i kebīrden murād vezīrdür ki **[M28a]** yuḳarı yanında ẕikr olundı. *ʿĀlim ü ʿādil ki,* ol emīr-

i kebīr ʿālim[1] ve ʿādildür. *Mü'eyyed,* Ḥaḳ teʿālānuñ ḳaṭında ḳuvvetlenmiş ve muḥkem olmışdur. *Muẓafferü'd-dīn,* ve dünyāya ẓafer bulmışdur. *Ẓahīr-i serīr-i salṭanat,* pādişāhlıḳ taḫtınuñ muʿīnidür. *Müşīr-i tedbīr-i memleket,* memleket tedbīrinüñ müşīridür ki cemīʿ umūr-ı memleket aña müfevveżdür. *Kehfü'l-fuḳarā,* faḳīrlerüñ maġarasıdur ki anuñ sāyesinde ḥużūr idüp aña **[N23a]** ilticā iderler. *Melāẕü'l-gurebā,* gariblerüñ ṣıġınacaḳ yiridür. *Mürebbī'l-fużalā,* fāżılları terbiye idicidür. Bu maʿnā üzre mürebbī ism-i fāʿildür. Bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür.[2] *Mürebbā'l-fużalā* fāżıllaruñ terbiye olınmışdur. Bu taḳdīrce mürebbā ism-i mefʿūldür *b*ānuñ feṭḥi ile. *Muḥibbü'l-etḳıyā'*, ṣāliḥleri sevicidür. *İftiḫār-i āl-i Fārs*, Fārs ṭā'ifesinüñ iftiḫārıdur yaʿnī Fārs ḫalḳı anuñ ile iftiḫār iderler. Fārs bir ʿaẓīm vilāyet ve bir ḳadīm memleketdür ki Şīrāz anuñ dāru'l-mülkidür. Lisān-ı Fārsī aña nisbet olınur. *Yemīnü'l-mülk,* mülk ḳuvvetidür yaʿnī salṭanat anuñ ile ḳuvvetlenür. *Melikü'l-ḫavāṣṣ*, ḫāṣlaruñ begidür yaʿnī seyyididür. *Faḫrü'd-devlet ve'd-dīn*, devletüñ ve dīnüñ ulusıdur. *Gıyāṣü'l-İslām ve'l-müslimīn*, İslām'uñ ve müslimanlaruñ feryād-resi yaʿnī muʿīnidür. **[M28b** *ʿumdetü'l-mülūk ve's-selāṭīn*, beglerüñ ve sulṭanlaruñ muʿtemed-i ʿaliyyesi ve güzīdesidür. Ebū Bekr ibn Ebū Naṣr bu evṣāf ile mevṣūf olan Ebū Naṣr oġlı Ebū Bekr'dür. *Aṭāla'llāhu ʿömrehū,* Ḥaḳ teʿālā ḥażreti anuñ ʿömrini ṭavīl eylesün *ve ecelle ḳadrehū,* ve anuñ ḳadrini celīl eylesün *ve şaraha ṣadrahū,* ve anuñ ṣadrını keşf eylesün[3] yaʿnī ḳalbini münevver eylesün *ve żāʿafe ecrehū,* ve anuñ ecrini mużāʿaf eylesün. *Ki memdūḥ-ı ekābir-i āfāḳest,* ki ʿālem ekābirinüñ medḥ olınmışıdur *ve mecmaʿ-i mekārim-i aḫlāḳ,* ve gökçek ḫūylaruñ cemʿ olıcaḳ yiridür.

Beyt

هر که در سایه عنایت اوست

Her kim ki ol vezīrüñ ʿināyeti sāyesindedür

کنهش طاعتست و دشمن دوست

[1] ʿālim:ʿālimdür N.
[2] mürebbī ism-i fāʿildür. Bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür: -N.
[3] eylesün: -N.

Ol kimse[1] anuñ[2] günehi ṭā'at ve düşmeni dostdur. **[N23b]** Farażā eger andan bir cürm ṣādır olsa vezīrüñ ḫavfından kimse aña söz söylemege ḳādir olmaz ve eger anuñ bir düşmeni olsa ol daḫı vezīrüñ ḫavfından anuñ ile dost olur.

Ber-her yekī ez-sāir bendegān u ḫavāşī, dükeli bendelerden ve yanaşmalardan her birisi üzre *ḫidmetī mu'ayyenest*, bir ḫiẓmet ta'yīn olınmışdur *ki eger der-edā-yı*[3]*ḫiẓmet*, ki eger ol ḫiẓmetüñ edāsında *tehāvün ü tekāsül revā dārend,* süstlük ve kāhillik **[M29a]** revā ṭutalar ya'nī ḫiẓmetde çāpük olmayalar. *Her āyīne elbette der-mi'rāż-ı ḫiṭāb āyend,* söz yirine gelürler ya'nī söz işidürler *ü der-maḥall-i 'itāb,* ve 'itāb maḥalline gelürler ya'nī ġażaba maẓhar düşerler. *Meger ber īn ṭāife-i dervīşān*, illā bu dervīşler ṭā'ifesi üzre ki ḫiẓmet yoḳdur *ki şükr-i ni'met-i büzürgān vācibest*, ki anlar üzre hemān ulularuñ ni'metinüñ şükri vācibdür *ve ẕikr-i cemīl,* ve gökçek ẕikr ya'nī anları eyülük ile yād eylemek vācibdür. *Ve du'ā-yı ḫayr,* ve anlar içün ḫayr du'ā eylemek vācibdür *ü edā-yı çünīn ḫidmetī* ḥalbuki buncılayın ḫiẓmetüñ edāsı ya'nī ni'metüñ şükri *ve ẕikr-i cemīl ve du'ā-yı ḫayr der-ġaybet evlā terest*, ġaybetde ya'nī ardında evlārekdür *ki der-ḥużūr*, ki buncılayın ḫiẓmeti ḥużūrda muvācehede itmekden *ki īn be-taṣānnu' nezdīkest,* zīrā bu ya'nī dervīşlere müte'alliḳ olan ḫiẓmeti ḥużūrunda muvācehede[4] eylemek riyāya ḳarībdür *ve ān ez-tekellüf dūr,* ve ū ya'nī dervīşlere müte'alliḳ olan ḫiẓmet-i **[N24a]** ḳafādan[5] muvācehede eylemek tekellüf ve riyādan ba'īddür *ve be-icābet maḳrūn,* ve buncılayın du'a icābet ile maḳrūndur ya'nī ẓāhiren maḳbūl olmaġa ḳarībdür.

Ḳıt'a

پشت دو تاي فلک راست شد از خرمی

Felegüñ[6] iki ḳat olmış arḳası ḫurremlıġdan ṭoġrı oldı ya'nī aña[7] ziyāde beşāşet ḥāṣıl oldı

تا چو تو فرزند زاد مادر ايام را

[1] kimse: kimsenüñ N.
[2] anuñ: -N.
[3] *der-edā-yı: +ān* N.
[4] muvācehede: -N.
[5] ḳafādan: -N.
[6] felegüñ: felek N.
[7] aña: -N.

Eyyām anası **[M29b]** tā ki sencileyin ferzend ṭoġurdı. Bu ma‘nā daḫı ḳābildür eyyām anasınuñ tā ki sencileyin ferzendi ṭoġdı.

حکمت محضست اگر لطف جهان آفرین

Ṣāfī ḥikmetdür eger cihān yaradıcınuñ luṭfı

خاص کند بنده ای مصلحت عام را

Ḫalḳuñ maṣlaḥatını görmek içün bir bendesini ḫāṣ eyleye

دولت جاوید یافت هر که نکو نام زیست

Ebedī devlet buldı. Her kim ki dünyāda eyü adlu dirildi

کز عقبش ذکر خیر زنده کند نام را

Zīrā anuñ ‘aḳabinden ẕikr-i ḫayr anuñ nāmını diri eyler ya‘nī ol kimse öldükden ṣoñra ḫalḳ anı eyülük ile yād iderler eyleye ḥaḳīḳatde ölmemiş olur zīrā dünyāya gelmekden murād eyü nām ḳomaḳdur

وصف ترا گرکنند ور نکنند اهل فضل

Ehl-i faẓl eger seni vaṣf ideler eger vaṣf itmeyeler ‘ale’s-seviyyedür[1] aṣlā aña iḥtiyācuñ yoḳdur

حاجت مشطه نیست روي دلارام را

Dilārāmuñ yüzine meşşāṭa ḥācet degüldür

Mıṣrā‘

نقش مشاطه چه باحسن خدا داد کند

عذرتقصیر خذمت و موجب اختیار عزلت[2]

[1] ‘ale’s-seviyyedür: +ki N.

[2] Hakk’ın bağışladığı güzelliğin yanında meşşāte ne yapsın/ Bu, hizmette kusurun mazereti inzivayı seçmeye sebeptir.

Ḫiẕmet taḳṣīrinüñ ʿöẕri ve ʿuzlet iḫtiyārınuñ **[N24b]** sebebi beyānındadur.

Taḳṣīr ü teḳāʿüdī, bir taḳṣīr ve teḳāʿüd *ki der-muvāẓabet-i ḫıdmet-i* **[M30a]** *bārgāh-ı ḫudāvendī mīreved*, ki Ḫudāvendlik bārgāhınuñ ḫiẕmetinüñ müdāvemetinden gider yaʿnī künc-i ḳanāʿatde teḳāʿüd idüp ḳuyūd-ı dünyā ile muḳayyed olmaduġumdan ötri pādişāhuñ ve vezīrüñ ḫiẕmetinde bizden ḳuṣūr ṣādır olur. *Ḥażret-i Şeyḫ raḥmetu'llāh* bunuñ ile ḫiẕmet[1] ḳuṣūrına iʿtirāf idüp iʿtiẕār ider. *Binā berānest*, bu ḫuṣūṣ anuñ üzre mebnīdür yaʿnī sebebi oldur *ki ṭāife-i ḥukemā-yı Hind*, ki Hind ʿāḳillerinüñ bir bölügi *der feżā'il-i Büzürcmihr*, Büzürcmihr'üñ faẓīletlerinde *süḫan mī-güftend*, söz söylediler yaʿnī baḥṣ eylediler. *Āḫir-i ʿāḳıbet ʿaybeş nedānişt*end, anuñ bu ʿaybından ġayrı bilmediler *ki der-süḫan güften baṭīst*, ki Büzürcmihr söz söylemekde ve bir söze cevāb virmekde baṭīdür *yaʿnī direng bisyār mīküned*, yaʿnī çoḳ eglenmek eyler yaʿnī çoḳ eglenür[2]. *Müstemiʿ-rā besī muntaẓır bāyed büved*, ol vaḳt muḫāṭaba çoḳ zamān munṭaẓır olmaḳ gerek. *Tā ve'y taḳrīr-i süḫan küned*, tā Büzürcmihr ol maḥalde lāzım olan sözi taḳrīr eyleye. *Büzürcmihr bişenīd güft,* Büzürcmihr bu ḫuṣūṣı işitdi ve añlara cevāb virüp eyitdi: *Endīşe kerden ki çi güyem*, fikr eylemek ki ne diyem yaʿnī sözi fikr ile söylemek.

Beyt

تأمل كنان درخطاب وصواب

به از ژاژخایان حاضر جواب[3]

[M30b] *Bih ez-peşīmānī ḫ ˇorden ki çirā güftem*, yegdür peşīmānlıḳ yimekden ki niçün eyitdüm yaʿnī niçün fikrsiz söyledüm diyü peşīmān olmaḳdan ise fikr ile söylemek yegdür.

Meṣnevī

سخن دان پرورده پیر کهن

Kühen pīrün mürebbīsi olan söz bilinci

[1] ḳuṣūr ṣādır olur. *Ḥażret-i Şeyḫ raḥmetu'llāh* bunuñ ile ḫiẕmet: -N.

[2] yaʿnī çoḳ eglenür: -N.

[3] Sözünü ve doğruluğunu düşünerek söyleyen kişi/ Hemen cevap verip çok konuşandan daha iyidir.

بیندیشد آنگه بگوید سخن

[N25a] Fikr ider andan ṣoñra söz söyler

مزن بی تأمل بگفتاردم

Te’emmülsiz ya‘nī tamām fikr itmedin söze nefes urma

نکو گوي گر دیر گویی چه غم

Sözi eyü ve ma‘ḳūl söyle eger geç söyleyesün ne ġam

بیندیش وانگه بر آور نفس

Fikr eyle ve añdan ṣoñra nefes yuḳarı getür ya‘nī söyle

وزان پیش بس کن که گویند بس

Ve añdan öñ ḫāmūş ol ki ḫāmūş ol diyeler ya‘nī şol ḳadar çoḳ söyleme ki ġayrı kimseler sańa ḫāmūş ol diyeler

بنطق آدمی بهترست از دواب

Ādemī nuṭḳ sebebi ile ḥayvānātdan yegrekdür

دواب از تو به کر گویی صواب

Līkin devvāb senden yegdür eger ma‘ḳūl söylemeyesin

Beyt

کمالست در نفس انسان سخن

تو خود را بگفتار ناقص مکن[1]

Rubā‘ī

صراف سخن باش و سخن بیش مگو

Söz ṣarrāfı ol ve sözi çoḳ söyleme

[1] Söz söylemek, insan nefsinin kemâlidir, özüdür/ Sen kendini eksik sözle kusurlu kılma, kendini düşürme.

چيزي كه نه پرسند ز تو پيش مگو

[M31a] Bir nesneyi ki senden su'āl itmeyeler evvel söyleme

كوش تو دو داده و زبان تو يكي

Saña ḳulaḳ iki ve dil bir virilmişdür ya'nī Ḥaḳ te'ālā[1] saña iki ḳulaḳ ve bir dil virmişdür

هركه دو بشنوى يكى بيش مگو

Eyle olmasına nükte budur ki her vaḳt ki iki söz istimā' idesin bir söz söyle ziyāde söyleme ya'nī iki söz işitdüñ bir söz söyle.

Fe-keyfe lā 'ale't-ta'yīn, her yirde çoḳ söylemek ma'ḳūl degüldür. *Ḫuṣūṣā der-naẓar-ı ā'yān-ı Ḥażret-i Ḫudāvendī,* Ḫudāvendī ḥażretine mensūb olan ekābirüñ naẓarında *'azze naṣrahu* **[N25b]** ol Ḫudāvend'üñ naṣrı ya'nī umūr-ı salṭanatda anuñ nāṣırı olan vezīr 'azīz olsun. Naṣr bunda maṣdar be-ma'nā fā'ildür ki murād vezīrdür. *Ki mecma'-i ehl-i dilest*, ki ol vezīr ehl-i dilüñ cem' olıcaḳ yiridür *ve merkez-i 'ulemā-ı mütebaḥḥir,* ve ulu 'ālimlerüñ ḳarār idicek yiridür. *Eger der-siyāḳat-ı süḫan,* eger söz sevḳinde ya'nī söz söylemekde *dilīrī künem,* bahādırlıḳ ve cür'et eyleyem. *Şūḫī kerde bāşem*, küstāḫlıḳ eylemiş olam yāḫūd olurum dimek ola *ve bıżā'at-ı müzcāt,* ve ḳalīl meta'ı tuḥfe ṭarīḳi ile *be-ḥażret-i 'azīz āvurde,* 'azīz'üñ ḥużūrına getürmiş olam yāḫūd getürmiş oluram dimek ola. Ve şebeh ve ṣarı boncuḳ yāḫūd şebeh didükleri bir siyāh nesnedür ki **[M31b]** ḫalḳ ortasında meşhūrdur. Murād ol olsa. Bu ma'nā daḫı cāizdür. *Der-bāzār-ı cevheriyān,* cevher-fürūşlar bāzārında *cevī neyāred*, bir arpa getürmez ya'nī bir arpa miḳdārı i'tibārı yoḳdur ve kimse bir arpaya almaz. Ba'ż-ı nüsḫada *cevī nī-rezed,* vāḳi' olur ma'nā[2] bir arpaya degmez dimekdür *ve çerāġ pīş-i āftāb pertevī nedāred,* ve çerāġ āftāb ḳatında bir pertev ṭutamaz ya'nī aṣlā pertevi yoḳdur *ve mināre-i bülend,* ve yüksek mināre *der-dāmen-i kūh-ı Elvend,* Elvend ṭaġınuñ eteginde ya'nī yanında *pest nümāyend*, alçaḳ görinür. Elvend Hemedān'da bir ṭaġuñ ismidür.

[1] te'ālā: +ḥażreti N.

[2] ma'nā: ya'nī N.

Meṣnevī

هر که گردن بدعوی افرازد

Her kim ki da‘vā ile boynını yücelde ya‘nī ‘ucb u kibr eyleye

دشمن ازهرطرف براو تازد

Düşmen her ṭarafdan anuñ üzerine çapar ya‘nī hücūm ider. Ba‘ż-ı nüsḫada mıṣra‘-ı ṣānī yirine bu mıṣra‘ vāḳi‘ olur

خویشتن را بگردن اندازد

Kendüsini[1] **[N26a]** boynı üzerine atar ya‘nī kendüsini helāk ider

سعدی افتاده است ازاده

Sa‘dī āzāde[2] düşmiş ya‘nī tevāżu‘ idici bir āzādedür ki kimse ile ḫuṣūmeti yoḳdur. Bunda üftāde tevāżu‘ idici ma‘nāsınadur nitekim *Bostān*’da bu beytde vāḳi‘ olmışdur[3]:

Beyt

اگر زیر دستی بیفتد چه خواست

زیر دست افتاده مرد خداست [4]

کس نیاید به جنگ افتاده

[M32a] Kimse tevāżu‘ idicinüñ cengine gelmez ve anuñ ile ḫuṣūmet ṭaleb itmez.

اول اندیشه وانگهی گفتار

[1] kendüsini: -N.

[2] āzāde: -N.

[3] olmışdur: -N.

[4] Eğer bir kise başkasının hükmü altına girerse ne çıkar/ Çünkü hüküm altındaki Allāh’ın (sevgili) kuludur. (Bir kimse ezilirse ne gam? Mazlum, Allāh’ın has kuludur.)
Sa‘dî-i Şirâzî; *Bostân,* Dördüncü Bâb, Tevazu‘, 26. Kısım.

Evvel fikr ve andan ṣoñra sözdür. Zīrā fikr[1] sözüñ esāsıdur

پایبسته آمدست پس دیوار

Zīrā evvel esās andan ṣoñra dīvār gelmişdür ya'nī evvel temel ḳurulur andan ṣoñra dīvār bünyād iderler

Naḫl-bendem velī ne der-būstān, naḫl-bendīlik bilürüm ammā bostānda degül ya'nī bostānda olan naḫl gibi itmege ḳādir degülüm. Zīrā bu naḫl ile bostānda olan naḫluñ farḳı çoḳdur ki bostānda olan naḫluñ hem rengi hem meyvesi ḫūb u laṭīfdür

Şāhidī mī-fürūşem velī ne der-Ken'ān, maḥbūblıḳ ṣatarum ammā Ken'ān'da degül ya'nī Ken'ān'da Yūsuf gibi maḫbūb vardur. Anda dilberlik ṣatmaġa ḳādir degülüm zübde-i kelām naḫl-bendler bostānda naḫl-bendlik ṣatmaġa ḳādir olmaduḳları gibi ve maḥbūblar Ken'ān'da Ḥażret-i Yūsuf *'aleyhi's-selām* ḳatında dilberlik ṣatmaġa ḳādir olmaduḳları gibi ben daḫı egerçi ehl-i faẓlum ammā vezīrüñ meclisine gelen fuẓalānuñ ḳatında faẓl ṣatmaġa ḳādir degülüm diyü Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu'llāhi 'aleyh* ḥadden ziyāde tevāżu' itmişdür. Zīrā bu tevāżu' ma'nāda vezīre ta'ẓīmdür. **[N26b]**

Loḳmān Hakīm-rā güftend, Loḳmān Ḥakīm'e eyitdiler: Ki **[M32b]** *ḥikmet ez-ki āmūḫtī,* ki ḥikmeti kimden ögrendüñ. *Güft,* Loḳmān Ḥakīm anlara cevāb virüp eyitdi: *Ez-nā-bīnāyān,* körlerden ögrendüm dimek geldi ki nice ögrendüñ. Mā-ba'dı ile anlara cevāb virür ki *tā cāy nebīnend,* zīrā körler mādām ki yir görmeyeler ya'nī ayaḳ ḳoyıcaḳ yiri bilmeyeler *pāy nenihend,* ayaḳ ḳomazlar. *Ḳaddimi'l-ḫurūc ḳable'l-vülūc,* sen ḫurūcı taḳdīm ile vülūcdan öñ ya'nī evvel fikr eyle andan ṣoñra bir işe mübāşeret eyle.

Mıṣrā'

مردیت بیازماي و انگه زن کن

Evvel racūliyyetüñi imtiḥān eyle andan ṣoñra evlenmek fikrin eyle. Egerçi bu mıṣrā'uñ ma'nāsı bunuñ ile meşhūrdur ammā bu ma'nānuñ bu maḥalle[2] aṣlā mülāyemeti yoḳdur. Zīrā mā-ba'dında olan ebyāt ile hergiz münāsebeti yoḳdur. Belki bunuñ maḥalle mülāyim ü münāsib olan ma'nāsı budur ki merdligiñi ṣına andan ṣoñra urmaḳ eyle ya'nī evvelā gör

[1] fikr: -N.

[2] Der-kenār: çendān.

sende şecā‘at ve ḳuvvet var mıdur? Andan ṣoñra ceng eyle. *Zen* bunda *zeden* ma‘nāsınadur ki emr-i ḥāżır ṣūretinde maṣdardur ki yuḳarıda sebeb-i te’līfde maṣdar kaç vechle isti‘māl olınduġını beyān eyledük.

Rubā‘ī[1]

کرچه شاطر بود خروس بجنگ

Egerçi ḫurūs[2] ile ceng itmekde şāṭır u **[M33a]** bī-bākdür

چه زند پیش باز رویان چنگ

Ammā tūc gibi muḥkem[3] pençelü ṭoġan ḳatında ne çalar ya‘nī keskin ve muḥkem pençelü ṭoġan ḳatında neye ḳādirdür

گربه شیرست در گرفتن موش

Kedi arslandur ṣıçan ṭutmaḳda[4] **[N27a]** ḳaplan cenginde fāredür

لیکن موشست در مضاف پلنگ

Ammā gürbe ḳaplan cenginde fāredür.

Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu’llāh* bu beytleri getürmekden murād tevāżu‘dur. Nitekim yuḳarıda beyān olınmışdur. Ḥażret-i Şeyḫ *raḥmetu’llāh* ammā be-i‘timād sa‘t-ı aḫlāḳ-ı büzürgān ile iş‘ār ider ki benüm kitāb taṣnīf itmege ḳudretüm yoḳ idi. Līkin ulularuñ aḫlāḳ-ı ḥamīdesine i‘timāden bu ḫuṣūṣa şürū‘ itdük. Bu söz daḫı *hażmā li-nefsihi*dür.

Ammā be-i‘timād-ı vüsa‘t-i aḫlāḳ-ı büzürgān, ammā ulularuñ aḫlāḳ-ı vüsa‘tına ya‘nī aḫlāḳ-ı ḥamīdesine i‘timād itmek sebebi ile *ki çeşm ez-‘avāyib-i zir-destān bipūşend*, zīrā anlar zīr-destlerüñ ‘ayblarından göz örterler ya‘nī kendülerden aşaġa olanlaruñ ‘uyūbına naẓar itmezler *ve der-ifşā-yı cerāyim-i kihterān negūşend*, ve kihterlerüñ ve ḥaḳīrlerüñ ḫaṭālarını fāş itmege sa‘y itmezler belki setr ider.

---

[1] Rubā‘ī’nin Manisa nüshasında eksik olan son mıṣra‘ı Nuruosmaniye nüshasından tamamlanmıştır.

[2] ḫurūs: + ḫurūs N.

[3] gibi muḥkem: -N.

[4] ṭutmaḳda: +eger *be* kāf-ı ‘acemīnüñ żammı iledür bu maḥalde Lāmi‘ Çelebi ḫaṭā itmişdür.
لیکن موشست در مضاف پلنگ Ammā gürbe N.

Kelīme-i çend, birḳaç kelīme *ber-sebīl-i iḫtiṣār*, iḫtiṣār ṭarīḳi üzre *ez-nevādir ü emṡāl*, nevādir ü ġarāyibden[1] ve meṡellerden *ve ḥikāyāt ü eş'ār*, ve ḥikāyetlerden ve şi'rlerden *ve siyer-i mülūk-ı māżī*, ve geçmiş pādişāhlaruñ sīretlerinden **[M33b]** *raḥimehümu'llāh* Allāhu te'ālā ḥażreti anlara raḥmet eylesin. *Der-īn kitāb*, bu kitābda *derc kerdīm* cem' eyledük *ü berḫī ez-'ömr-i girān-māye*, ve aġır bahālu ya'nī ziyāde ḳıymetlü ve maḳbūl 'ömrden ba'żısını[2] anuñ üzerine ya'nī *Gülistān* kitābınuñ taṣnīfi üzre harc eyledük.

Mūcib-i taṣnīf-i kitāb-ı Gülistān īn būd, *Gülistān* kitābınuñ taṣnīfinüñ sebebi bu idi *ve billāhi't-tevfīḳ*, **[N27b]** ve tevfīḳ Allāhu te'ālā ḥażreti iledür. Ḥażret-i Şeyḫ *ḳaddesallāhu sırrahu'l-'azīz Gülistān* kitābınuñ tamām olması Ḥaḳ te'ālā ḥażretinüñ tevfīḳi iledür diyü ġurūrı nefsden dūr ider.

Ḳıṭ'a

بماند سالها این نظم و ترتیب

Bu naẓm ve[3] tertīb nice yıllar ḳalur ya'nī bu naẓm ve neṯr ile müretteb olan kitāb çoḳ nice zamān bu ḥal üzre ḳalur

زما هر ذره خاک افتاده جایی

Ḥālbuki bizden her ẕerre ḫāk bir yire düşmiş olur ya'nī cismimüz türāb olduḳdan ṣoñra her bir ẕerresi bir yire düşer.

Meṯnevī

اگر خاک شد سعدی اورا چه غم

که در زندگی خاک بودست هم

به بیچارگی تن فرا خال داد

وگر گرد عالم برآمد چو باد

[1] nevādir ü ġarāyibden: nādirü'l-vuḳū' olanlardan N.

[2] ba'żısını: +ḫurūc kerdīm N.

[3] ve:+bu N.

بسی بر نیاید که خاکش خورد

دگر باره بادش بعالم برد[1]

غرض نقشیست کز ما باز ماند

Bu kitābuñ te’līfiden ġaraż bu naḳşdur ki bizden girü ḳala ve bizüm ẕikrümüze sebeb ola

که هستیرا نمی بنیم بقایی

Zīrā varlıġuñ aṣlā bir beḳāsını görmezem ya‘nī bī-beḳā idügi ziyāde rūşendür

مگر صاحبدلی روزی برحمت

Meger bir ṣāḥib-dil **[M34a]** bir gün merḥamet ile

کند درکار درویشان دعایی

Dervīşlerüñ işinde bir du‘ā ide ya‘nī bańa bir du‘ā eyleye. Tevāżu‘an Ḥażret-i Şeyḫ kendüsini dervīşler zümresine münselik ḳıldı [2] ﴿ اَلْفَقْرُ فَخْرِي ﴾ ḫadīṯi ile ‘amel eyledi[3].

Meṯnevī

الا ای که بر خاک ما بگزری

بخاک عزیزان که یاد آوری

[1] Eğer Sa‘dî toprağa döndüyse, ona ne gam/ Zira o zaten hayatı boyunca mütevazı bir toprak gibiydi. Çaresizlikle kendini yere vurdu, yoksullukla boyun eğdi/ Ama çalıştı; dünyayı bir rüzgâr gibi arkasından sürükledi. Toprak onu yutsa da çok geçmez/ Adı yeniden rüzgârla tüm âleme yayılır.

[2] Fakirlik benim övüncümdür (gururumdur).

*Metinde hadis olarak verilen bu ifade muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır ve sahih hadîs olarak kabul edilmemektedir.

[3] ‘amel eyledi: ‘amel idüp N.

نگر تا گلستان معنی شکفت

برو هیچ بلبل چنین خوش نگفت

عجب کز نمیرد چنین بلبلی

که بر استخوانش نروید گلي[1]

Ḥaḳ teʿālā ol kimseyi raḥmeti deryāsına ġarḳ eylesün ki bu kitābuñ **[N28a]** muṣannifi duʿāsında ḫayr ile yād itdükde luṭfından bu kitābuñ şāriḥi olan **Şemʿī**'yi daḫı ferāmūş itmeye.

Beyt

فرستی وگر رحمتی در پیم

که بر کرده خویش واثق نیم[2]

Ḥażret-i Şeyḫ *tābe ṣerāhu Gülistān* kitābınuñ bābları sekizden ziyāde ve eksük olmaduġına bundan soñra meẕkūr olan kelimāt ile işāret ider.

İmʿān-ı naẓar, naẓaruñ tedḳīḳi yaʿnī benüm diḳḳat-i naẓarum *der-tertīb-i kitāb, Gülistān* kitābınuñ tertībinde *u tehẕīb-i ebvāb,* ve anda olan bābları tenḳīḥinde yaʿnī laṭīf kelimāt ile anı edā itmekde *īcāz-ı süḫan-rā,* sözüñ iḫtiṣārını *maṣlaḥat dīd*, maʿḳūl gördi.

Tā merīn ravża-i raʿnā, tā ki bu raʿnā ravża tā lafż-ı Fārsīde birḳaç maʿnāya gelür biri intihā-yı ġāyet içündür nitekim bu beytde vāḳiʿ olmışdur:

[1] Ey bizim toprağımızdan geçen yolcu/ Azizlerin yattığı bu toprağı an, unutma onları.
Mana bahçesi hiç böyle bir çiçek açmadı/ Hiçbir bülbül onun kadar güzel ötmedi.
Şaşılır ki böylesi bir bülbül nasıl ölmesin/ Üstelik onun kemiklerinden bir gül bile yeşermemişken.

[2] Sen [ölüye] rahmet göndermedikçe/ Kendi yaptıklarımdan emin olamam.

Beyt

آنم که یک دم از تک و تازم شکیب نیست

تا مکه و مدینه نکبرم حسیب نیست[1]

[M34b] Biri daḫı ibtidā-yı ġāyet içündür nitekim *Dīvān-ı Ḥāfiẓ*'da vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

تا شدم خلقه بکوش در میخانهٔ عشق

هر دم آید غمی از نو بمبارک بادم[2]

Biri daḫı ġāyet-i ġaraż içündür nitekim bu beytde vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

بفرمود تا رخش را زین کنند

دم اندر دم نای رویین کنند[3]

Biri daḫı taḫẕīr içün gelür nitekim bu beytde vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

تا نکنی خدمت سلطان دلیر

[1] Ben öyle biriyim ki bir an bile sükûnetim yoktur/ Mekke ile Medine'ye ulaşmadıkça kendimi temiz saymam.

[2] Ne zamanki aşk meyhanesinin halkasına katıldım/ Her an yeniden bir gam geldi, ne mutlu bana ki sarhoşum!

Hâfız-ı Şirâzî; *Dîvân-ı Hâfız,* gazel 317.

[3] Emretti ki (Rüstem'in) atını eğerlesinler/ Üzerindeki demirler her an neşter gibi parıldasın.

*Beyit, Firdevsî'nin *Şehnâme* adlı eserinin "Sührâb" bölümünde Rüstem'in emriyle atının hazırlanması sahnelerinde geçmektedir.

تیغ و سنان رویی از اندام شیر[1]

Biri daḫı mādām ma‘nāsı içün[2] gelür nitekim *Dīvān-ı Ḥāfiẓ*'da vāḳi‘ olmışdur: **[N28b]**

Beyt

تا علم و فضل بینی بی معرفت نشینی

یک نکته ات بگویم خودرا مبین که رستی [3]

Biri daḫı ta‘līl içün gelür nitekim *Laṭīfī*'nüñ bu beytinde vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

از مهد تا باحت بیاموز و پاک زی

تا نزد حق و خلق جهان معتبر شوی [4]

Ta‘līl içün olan mışrā-ı ṯānīde olan *tā* lafẓīdür[5]. Mışrā‘-ı evvelde olan *tā* intihā-yı ġāyet içündür. Biri daḫı istimrār içün gelür nitekim *Kemāl-i İṣfahānī*'nüñ bu beytinde vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

تا جهانست صدر عادل باد

فیض جودش چو عدل شامل باد[6]

---

[1] Sen cesur bir yürekle padişaha hizmet etmediğin sürece/ Kılıç da mızrak da aslanın gücü olmadıkça bir anlam taşımaz.

[2] ma‘nāsı içün: ma‘nāsına N.

[3] Her ne kadar ilim ve fazilet ile görünsen de marifetsizsen (marifetten yoksunsan)/ Sana tek bir şey söyleyeyim kendini doğru (yolda) görme (kendini doğru sanma).
Hâfız-ı Şirâzî; *Dîvân-ı Hâfız*, gazel 434.

[4] Beşikten mezara kadar öğren ve temiz yaşa/ Ki Hakk'ın ve halkın nezdinde itibarlı bir insan olasın.

[5] lafẓīdür: -N.

[6] Dünya var oldukça yönetici adil olsun/ Onun cömertliği de adalet kadar kuşatıcı olsun.

Biri daḫı ḳat maʿnāsı içün gelür nitekim bu kitābda bu beytde vāḳiʿ olmışdur:

Beyt

پشت دوتا ي فلک راست شد ازخرمی

تا چو تو فرزند زاد مادر ایام را [1]

Ḳat maʿnāsına **[M35a]** olan mıṣraʿ-ı evvelde olan *tā* lafẓıdur. Āḫirinde olan *tā* iżāfetden gelmişdür *ve ḥadīḳa-yı ʿulyā,* daḫı bu yüksek bāġçe *çün behişt*, cennet gibi. Behişt *b*ānuñ kesri ile faṣīḥdür. *B*ānuñ fetḥi ile meşhūrdur. Behişt bāb sekiz bāb ile *ittifāḳ üftād*, ittifāḳ düşdi. Zübde'-i kelām imʿān-ı naẓarum şunı maʿḳūl gördi ki bu kitābuñ cennete müşābeheti olsun içün sekiz bāb üzre tamām ola.

Meftūḥ *bā*[2] birḳaç maʿnāya istiʿmāl olunur biri ḳısm içündür nitekim *Dīvān-ı Ḥāfiẓ*'da bu beytde vāḳiʿ olmışdur:

Beyt

بجان خواجه و حق قدیم و عهد درست

که مونس دم صبحم دعاي دولت نست [3]

Biri daḫı *fī* maʿnāsınadur nitekim *Ḥāfiẓ*'uñ bu beytinde vāḳiʿ olmışdur: **[N29a]**

---

*Beyit, İranlı şair ve mutasavvıf Kemâl-i İsfahânî'nin *Terkîb-i Bend*'inden alınmıştır. 4. bendde yer almaktadır.

[1] Göğün iki kanadı neşeyle açıldı/ Ta ki sen doğana dek, günler seni analara bahşetti.

Saʿdî bu beyitte, "senin gibi üstün bir insan yükselince, gök iki kat eğilir; zamanı yaratan, günü doğuran analara çocuğunu verir gibi seni analara doğurur" anlamında derin bir mecaz kullanır. Yani, sen o kadar yücesin ki zaman sana bahşedilmiş gibi bir anlam taşır.

[2] bā: -N.

[3] Efendimin canı, ezeli hak ve sadık ahd üzerine yemin olsun ki/ Devletin için ettiğim dua sabah vaktimin yoldaşıdır.

Hâfız-ı Şirâzî; *Dîvân-ı Hâfız*, gazel 28.

Beyt

کس بدور نرکست طرفی نست از عافیت

به که نفروشند مستوری بمستان شما [1]

Biri daḫı sebeb ma'nāsı içün gelür *be-günāh-ı fāhiş*de olan *bā* gibi. Biri daḫı ilā ma'nasına gelür nitekim *Dīvān-ı Ḥāfıẓ*'da vāḳi' olmışdur:

Beyt

عاشق که شد که یار بحالش نظر نکرد

اي خواجه درد نیست و گر نه طبیب هست [2]

Biri daḫı muṣāḥabet içündür nitekim *Dīvān-ı Ḥāfıẓ*' da vāḳi' olmışdur:

Beyt

بهست و نیست هرنجان ضمیر و خوش دل باش

که نیست سر انجام هر کمال که هست [3]

Biri daḫı zāyiddür ki aṣlā bir ma'nā **[M35b]** ifāde eylemez belki hemān taḥsīn-i lafẓ içündür nitekim bu beytde vāḳi' olmışdur:

[1] Kimse nergis gözünün devrinde bir an bile huzur bulmadı/ En iyisi iffet ehlinin sizin gibi mestlere satılmamasıdır.
Hâfız-ı Şirâzî; *Dîvân-ı Hâfız,* gazel 12.
[2] Aşık olunca da sevgili onun haline nazar etmedi/ Ey dost! Eğer bu bir derd değil ise doktor da yok.
Hâfız-ı Şirâzî; *Dîvân-ı Hâfız,* gazel 63 (Bazı nüshalarda 64 olarak da geçmektedir.)
[3] Varlık ve yokluk her şeyde geçicidir, için huzurla dolu olsun/ Çünkü her kamil şey sonunda yok olur. (Varlık da yokluk da gönlünü incitme, çünkü nihayetinde her kâmil şey de bir son bulur.)
Hâfız-ı Şirâzî; *Dîvân-ı Hâfız,* gazel 25.

Beyt

گر زتیغش مزاحمت بیند

چون دو پیاکر شود اشد بدو نیم[1]

Biri daḫı ilṣāḳ içündür nitekim *Bostān*'da bu beytde vāḳi' olmışdur:

Beyt

بجنگ آرو با درنگران نوش کن

نه بر فضله دگران کوش کن [2]

Ez-īn sebeb muḫtaṣar āmed, bu sebebden *Gülistān* kitābı muḫtaṣar geldi ya'nī muḫtaṣar vāḳi' oldı *tā be-melālet yencāmed*, ta ki melālet ile āḫir olmaya. Zīrā iḫtimāldür ki bundan ziyāde olsa oḳıyanlara melāl ḥāṣıl ola ve ṭab'a nefret gele[3].

Bāb-ı evvel der-sīret-i pādişāhān, evvelki bāb pādişāhlaruñ sīreti beyānındadur.

Bāb-ı düvüm der-aḥlāḳ-ı dervişān, **[N29b]** ikinci bāb dervīşlerüñ ḫalḳları beyānındadur.

Bāb-ı süvüm der-fażīlet-i ḳanā'at, üçünci bāb ḳanā'atuñ fażīleti beyānındadur.

Bāb-ı çehārüm der-fevāyid-i ḫāmūşī, dördünci bāb ḫāmūşluġuñ fāi'deleri beyānındadur.

Bāb-ı pencüm der-'ışḳ u cüvānī, beşinci bāb 'ışḳ ve cüvānlıḳ beyānındadur.

Bāb-ı şeşüm der-ża'f-ı pīrī, altıncı bāb ża'f ve pīrlik beyānındadur.

Bāb-ı heftüm der- te'ṯīr-i terbiyet, yedinci bāb terbiyetüñ te'ṯīri beyānındadur.

Bāb-ı heştüm der-ādāb-ı ṣoḥbet, sekizinci bāb muṣāḥābet edebleri beyānındadur. **[M36a]**

Tārīḫ-i Kitāb-ı Gülistān, *Gülistān* kitābınuñ tariḫi beyānındadur.

---

[1] Eğer cömertliğiyle ortaya çıkarsa, kurak havaya altın damlaları serper/ Ya da ona karşı koyarsan ona, kılıcının (adaletiyle) aslan gibi iki parça keser.

[2] Zamanı, dünyevi kelamlarla değil/ Gerçek bilgiden içki gibi içerek yaşa.

[3] nefret gele: *+Allāhu ā'lem bi'ṣ-ṣavāb:* İşin doğrusunu Allāh daha iyi bilir N.

Beyt[1]

در آن مدت ما را وقت خوش بود

Ol zamānda ki bizüm vaḳtümüz ḫoş ve laṭīf idi ve bu kitāb-ı şerīf tamām oldı

زهجرت شش صد و پنجاه شش بود

Hicret-i nebeviyyeden altı yüz elli **[N30a]** altı yıl idi yaʿnī bu ḳadar yıl geçmiş idi.

مراد ما نصحت بود گفتیم

Bu kitābuñ teʾlīfinden bizüm murādumuz naṣīḥat idi eyitdük:

حوالت با خدا کردیم و رفتیم

Seni Allāhu teʿālā ḥażretine ḥavāle eyledük yaʿnī seni Ḫudāʾya ışmarladuk ve gitdük. ***Tārīḫ-i Şerḥ-i Kitāb-ı Gülistān*** hicret-i nebeviyyeden ṭoḳuz yüz yetmiş yedinci yılda rebīʿü'l-evvelüñ yigirminci güninde cumʿa güni tamām oldı *bi-ʿavni'llāh.*

BĀB-I EVVEL: DER-SĪRET-İ PĀDİŞĀHĀN

Ḥikāyet

Pādişāh[2]*-rā şenīdem ki be-küşteni'l-esīrī işāret kerd,* bir pādişāh işitdüm ki bir esīri helāk eylemege[3] işāret ve emr[4] eyledi. *Bī-çāre der-ān ḥālet-i nevmīdī,* bīçāre esīr ol ümmīdsizlik ḥālinde ki hergiz kimseden şefāʿat ve teraḥḥum ricāsını görmedi. *Be-zebānī ki dāşt,* şol dil ile ki ṭutar idi yaʿnī bildügi dil ile meşelā ʿArab ise lisān-ı ʿArabī ile ʿAcem ise zebān-ı ʿAcemī ile ve eger Türk ise Türkī ile[5] *melik-rā düşnām dāden girift,* **[M36b]** pādişāha düşnām virmege ṭutdı yaʿnī sögmege başladı *ü saḳaṭ güften,* ve nā-māʿḳūl söz söylemege āġāz u[6] şürūʿ eyledi. *Ki güfteend,* zīrā işitmişlerdür *her ki dest ez-cān bişūyed,* her kimse

[1] Beyt: Meşnevī N.
[2] pādişāh: pādişāhī N.
[3] eylemege: itmege N.
[4] ve emr: -N.
[5] ve eger Türk ise Türkī ile: -N.
[6] āġāz u: -N.

ki canından oluyor ya‘nī ḥayātından ümmīdini ḳat‘ ider. *Herçi der-dil dāred bigūyed*, her ne söz ki gönlüñde maḫfī ve mestūr ṭutar bī-bāk anı āşikāre söyler.

Şi‘r-i ‘Arabī

اذا يئس الانسان طال لسانه

Ḳaçan insān nevmīd olsa anuñ lisānı uzar **[N30b]** ya‘nī diline her ne gelürse söyler

كسنور مغلوب يصول على الكلب

Maġlūb ve zebūn olmış kedi gibi ki kelb üzerine hücūm ve ḥamle ider

Beyt

وقت ضرورت چونماند گريز

Żarūret ve ıżṭırāb vaḳti çünki ḳaçmaġa mecāl ve ḳudret ḳalmaya ki düşmān anuñ üzerine hücūm eyleye

دست بگيرد شمشير تيز

Ol kimse düşmenüñ keskin ḳılıcı ṭarafına elini ṭutar bu vechle daḫı ma‘nā mümkindür eli ile keskin ḳılıcuñ ucını ṭutar bu i‘tibār ile dest lafẓı *be-dest* taḳdīrinde olur.

Melik-i pürsīd ki çi mīgūyed, pādişāh çünki ol esīrüñ sözini istimā‘ eyledi su’āl itdi ki bu esīr ne dir ve[1] ne[2] söyler? *Yekī ez-vüzerā-yı nīk maḥżar*, eyü huylı vezirlerden biri *güft*, eyitdi: *Ey Ḫüdāvend!* **[M37a]** Ey pādişāh! *Hemī gūyed*, ol esīr eydür: *Ve’l-kāẓmine’l-ġayẓa ve’l-āfīne ani’n-nāsi*, ma‘nāsı ġażab[3] ḫışmını yudıcılar ve nāsdan ṣuç ‘afv idiciler içündür ya‘nī ol esīr sizden teraḥḥum ve ‘afv ricā ider diyü ol vezīr esīrüñ sözini bu vechle te’vīl eyledi. *Melik-rā ber-ū raḥmet āmed*, vezīrden çünki bu sözi istimā‘ eyledi pādişāha ol esīr üzre teraḥḥum geldi ya‘nī teraḥḥum eyledi. *Ve’z ser-i ḫūn-ı ū der-güzeşt*, ve ol esīrüñ ḳanı hevesinden geçdi ya‘nī anı ḳatl eylemekden ferāġat eyledi. *Vezīr-i dīger ki żidd-ı ū būd*, bir ġayru vezīr ki ol vezīrüñ żıddı idi ya‘nī ol nīk maḥżar bu bed maḥżar idi. *Güft*,

[1] ne dir ve: -N.

[2] ne: +vechle N.

[3] ġażab: cennet N.

ol vezīr eyitdi: *Ebnā-yı cins-i mā-rā,* bezm-i ebnā' cinsimüze ya'nī vezīrlere **[N31a]** *neşāyed ki der-haẕret-i pādişāhān*, lāyıḳ degüldür ki pādişāhlar ḥużūrında *cüz' be-rastī süḫan güften*, rāstlıḳdan ġayrı ile ya'nī rāst sözden ġayrı söz[1] söylemek *īn,* bu esīr *melik-rā düşnām dād*, pādişāha düşnām virdi ya'nī sögdi *ve nā-sezā güft*, ve nā-ma'ḳūl söz eyitdi: *Melik*[2] *ez-īn süḫan derhem keşīd*, pādişāh ikinci vezīrüñ bu sözinden yüzini bir yire çekdi ya'nī vezīre bī-ḥużūr olup yüzini burtardı *ve güft merā ān dürūġ-ı ve'y*, daḫı pādişāh eyitdi: **[M37b]** Bańa vezīrüñ ol yalan sözi *pesendīde ter āmed*, maḳbūlrek ve ma'ḳūlrek geldi. *Ez īn rāst ki tü güftī,* bu gerçek sözden ki sen eyitdüñ ḫiṭāb ol bed maḥżar vezīredür. *Ki ān-rā rūy der-maṣlaḥatī būd,* zīrā ol evvelki vezīrüñ rūyı ya'nī[3] teveccühi bir maṣlaḥatda idi ki bīçāreyi ḳatlden ḫalāṣ itmege sa'y ider idi. *Ve īn-rā binā ber-ḫubṣ*, ve bu ikinci vezīrüñ teveccühi ḫabāṣet üzre mebnī idi ki evvelā ol vezīri pādişāha ġammaz itdi ṣāniyā ol bīçāre esīri helāk itdirmege ḳaṣd eyledi. *Ve hukemā güfteend,* ve 'āḳiller eyitmişlerdür: *Dürūġ-ı maṣlaḥatāmīz*, maṣlaḥat ḥāṣıl idici yalan *bih ez-rāst-ı fitne-engīz,* fitne ḳoparıcı ve ġayra żarar irişmege sebeb olan gerçek sözden[4] eyü ve maḳbūldür.

Beyt

هر که شاه آن کند که او گوید

Her kimse ki pādişāhuñ maḳbūli ola ki pādişāh anuñ didügini eyleye hergiz sözini red itmeye

حیفا باشد که جز نکو گوید

Ḥayf u dirīġ ola ki ol kimse ġayrlardan ötri pādişāha eyü ve maḳbūl sözden **[N31b]** ġayrı söyleye ba'ż-ı nüṣḫada bu beyt vāḳi' olur:

Beyt

وروغی که حال دلت خوش کند

Bir yalan ki şimdi senüñ ḳalbini ḫoş ve mesrūr eyleye

[1] söz: -N.

[2] melik: +rūyī N.

[3] rūyı ya'nī: -N.

[4] gerçek sözden: gerçekden N.

به أز را استی که مشوش کند

[M38a] Yegdür bir ṭoġrı sözden ki müşevveş ü maġmūm eyleye[1]

Laṭīfe: *Ber-ṭāḳ-ı eyvān Ferīdūn nüvişte būd,* Ferīdūn'uñ dīvān-ḫānesinüñ kemeri üzre bu beytler yazılmış idi:

Meṣnevī

جهان ای برادر نماند بکس

Ey birāder cihān kimseye ḳalmaz ya'nī her kim ki dünyāya gele elbette ölür

دل اندر جهان آفرین بند و بس

Çünki ḥāl böyledür eyleye göñlini cihān yaradıcıya baġlaya ancaḳ ya'nī hemān Ḥaḳ te'ālā ḥażretine maḥabbet eyle

مکن تکیه بر ملک دنیا و پشست

Dünyānuñ salṭanatı ve mu'īn olması üzre tekye ve i'timād eylemeye[2]

که بسیار کس چون تو پرورد و کشت

Zīrā sencileyin çoḳ kimseyi besledi ve terbiyet ve ri'āyet eyledi daḫı 'āḳıbet helāk eyledi bu vechle de ma'nā mümkindür. Çoḳ kimseyi sencileyin ma'nā-yı evvel ile ma'nā-yı ṯānī beyitde muḫālefet bu ḥuṣūṣdadur.

چو آهنگ رفتن کند جان پاک

Pāk cān çünki gitmek ḳaṣd[3] eyleye ve mevt muḳarrer ola

چه بر تخت مردن چه بر روی خاک

---

[1] ba'ż-ı nüsḫada bu beyt vāḳi' olur.

وروغی که حال دلت خوش کند / Bir yalan ki şimdi senüñ ḳalbini ḫoş ve mesrūr eyleye.

به أز را استی که مشوش کند / Yegdür bir ṭoġrı sözden ki müşevveş ü maġmūm eyleye: -N.

[2] eylemeye: eyleme N.

[3] ḳaṣd: ḳaṣdın N.

Ne farḳ pādişāhlar gibi taḫt üzre ölmek ne farḳ gedālar gibi ṭopraḳ yüzi üzre ölmek ya‘nī berāberdür[1].

Ḥikāyet

Yekī ez- mülūk-ı Ḫorāsān, Ḫorāsān meliklerinden birisi *Sulṭān Maḥmūd Sebüktegīn-rā,* Sebüktegīn oġlı Sulṭān Maḥmūd’ı *be-ḫˇāb dīd,* **[M38b]** düşinde gördi *ba‘d ez vefāt-ı ū be-ṣad sāl,* Sulṭān Maḥmūd’uñ vefātından ṣoñra yüz yılda ya‘nī yüzinci yılda *ki cümle vücūd-ı ū,* ki anuñ cisminüñ cümle eczāsı *rıḫte būd u ḫāk şüde,* dökülmiş idi ya‘nī tamām çürümiş ve ḫāk olmış idi. *Meger çeşmān-ı ū,* illā ol Sulṭan Maḥmūd’uñ gözleri **[N32a]** çürümemiş idi *ki der çeşm-ḫāne hemī gerdīd,* ki[2] gözi anda devr ü hareket ider idi *ü naẓar mī-kerd,* ve etrāfına naẓar ider idi[3]. *Sā’ir hukemā ez-te’vīl-ı ān fürū‘ māndend,* sā’ir ‘āḳiller ol düşüñ ta‘birinden ‘āciz ḳaldılar. *Meger dervīşī ki ḫidmet be-cāy-ı āverd,* illā bir dervīş ki ol ta‘birüñ ḫiẕmetini ve ḥaḳḳını yirine getürdi ki anı tamām aṣlı ile rūşen eyledi *ve güft*, daḫı ol dervīş eyitdi: *Henüz nigerānest,* henüz Sulṭan Maḥmūd ki naẓar idicidür. *Mülkeş bā-digerānest*, ki Sulṭan Maḥmūd’uñ salṭanatı ġayrılar iledür ya‘nī dünyāda sulṭan iken salṭanata olan taḥassüri ve meyli henüz bāḳīdür.

Ḳıṭ‘a

بس نامور بر یر زمین دفن کرده اند

Çoḳ nāmdār ve meşhūr kimseyi yir altına defn eylemişlerdür

کز هستیش بر زمین بر نشان نماند

Ki ol nāmverüñ varlığından yir yüzi üzre aṣlā nişān ve eṯer ḳalmadı

وان پیر لاشه را که سپردند زیر خاک

[M39a] Daḫı ol sīst ü[4] ża‘īf cismi ki ṭoprak altına ṭabşırdılar ya‘nī defn eylediler

خاکش چنان بخورد کزو استخوان نماند

[1] ya‘nī berāberdür: -N.

[2] Der-kenār: hem-çünān.

[3] *ü naẓar mī-kerd,* ve etrāfına naẓar ider idi: -N.

[4] sīst ü: N.

Ḫāk ancılayın yidi ki andan üstüḫˇān ḳalmadı

زنده است نام فرخ نوشروان بعدل

Nūşirevān'uñ mübārek adı diridür 'adl ile

گرچه بسی کزشت که نوشیروان نماند

Egerçi çoḳ zamān geçdi ki Nūşirevān-ı 'ādil dünyāda ḳalmadı

خیری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر

Bir ḫayr eyle ey kişi ve 'ömrüñi ġanīmet ṣay

زان پیشتر که بانگ بر آید که فلان عاند

Andan evvellerüñ ki āvāz yuḳarı gele[1] ki fülān kimse ḳalmadı **[N32b]** ya'nī sa'y eyle ḳable'l-mevt bir ḫayr idesin ve *illā ba'de'l-mevt,* aṣlā imkān yoḳdur.

Beyt

ده روزه مهر گردون افسانه است

و افسون نیکی بجاي یاران فرصت شمار یارا [2]

Ḥikāyet

Melik-zāde-i-rā, bir pādişāh oġlını *be-şenīdem ki kūtāh būd u haḳīr,* işitdüm ki ḳaṣīrü'l ḳadd ḳabīhü'l-medd ü[3] zişt-rūy idi. *Ve diger birāderāneş bülend ü ḫūb-rūy*, ve ol pādişāh-zādenüñ ġayrı birāderleri bülend-bālā ve ḫūb-rū idi. *Bārī pedereş,* bir kerre ol ḥaḳīr şeh-zādenüñ babası sā'ir birāderlerinüñ yanında *be-kerāhiyet ü istiḥḳār der-vey naẓar kerd*, kerāhiyet ve ḥaḳāret **[M39b]** ile ol püsere naẓar eyledi. *Püser be-firāset der-yāft*, püser pādişāhuñ kendüsine ḥaḳāret ile naẓar itdügini ferāset ile añladı *ve güft,* daḫı eyitdi[4]: *Ey peder!* Ey baba! *Kutāh-ı ḫıred-mend,* sāhib-i 'aḳl olan ḳaṣīrü'l-ḳadd *bih ez ki nādān-ı*

[1] gele: gelür N.

[2] Gök sevgisinin ömrü, on güne sığan masal ve efsundur/ Ey dost! Bu kısa fırsatta dostlarına karşı iyilik yapmayı fırsat bil.

[3] ḳabīhü'l-medd ü: -N.

[4] eyitdi: didi N.

bülend, bülend-bālā olan nādan kimseden eyü ve maḳbūldür. *Ne herçi be-ḳāmet mihter be-ḳıymet bihter*, her nesne ki ḳāmetde ulurekdür ḳıymet ü bahāda yegrek degüldür[1]. *Ki eş-şāt-i naẓīfetün*, zīrā ḳoyun küçükdür pāk u laṭīfdür. *Ve'l fīlü cīfetün*, daḫı fil büyükdür cīfe ve murdārdur.

ʿArabī[2]

اقل جبال الارض طور و انه

Yir yüzinde olan ṭaġlaruñ kūçegi[3] Ṭūr ṭaġıdur ve ṭaḥḳīḳ ol Ṭūr ṭaġı bu ḥaḳīrligi ile bi'l-ittifāḳ

لأعظم عند الله قدرا و منزلا

ʿAzīmrek ve maḳbūlrekdür, Allāhu teʿālā ḥażretinüñ ḳatında ḳadr ü ḥürmet ve mertebe ve ʿizzet[4].

Ḳıṭʿa

آن شنیدی که لاغری دانا

Anı işitdüñ mi ki bir lāġar **[N33a]** dānā yaʿnī bir żaʿīf ʿālim[5]

گفت روزی به بلهی فرنه

Bir gün bir semiz cāhile eyitdi:

اسب تازی اگر ضعیف بود

ʿArab atı eger żaʿīf ve lāġar ola

همچنان از طویلهٔ خربه

Ancılayın yaʿnī ol ḥāl ile bir tavīle eşekden yeg ve maḳbūldür

[1] degüldür: -N.
[2] ʿArabī: Şiʿr-i ʿArabī N.
[3] kūçegi: kūçekregī N.
[4] ʿizzet: +yönünden N.
[5] ʿālim: ʿāḳil N.

Peder be-ḥandīd, şeh-zādenüñ bu sözinden melik-zādelerüñ babası ya‘nī pādişāh güldi *ve erkān-ı devlet pesendīdend,* ve anda olan **[M40a]** ekābir ü a‘yān ol şeh-zādenüñ bu sözini begendiler. *Ve birāderān-ı be-cān berçīdend,* ve anuñ birādeleri bu ḥuṣūṣa cān ile incindiler ya‘nī ziyāde bī-ḥużūr oldılar.

Meşnevī[1]

تا مرد سخن نگفته باشد

Mādām ki kişi söz söylememiş ola

عیب و هنرش نهفته باشد

Ol kimsenüñ ‘ayb u hüneri maḫfī vü pūşīde olur

هربیشه گمان مبر که خالیست

Her mīşeyi żann itme ki ḫālī vü tehīdür

شاید که پلنگ خفته باشد

İhtimā[l] ki ol mīşede kaplan uyumış ola pelengüñ lafẓı ḫufte lafẓına mużāf olmaḳ da cā’izdür ki bu taḳdīrce uyumış kaplan ola dimek olur.

Beyt

Ḫor baḳma her żaʿīfe merd iseñ merdāne baḳ

Bir ḳarıncayı dilāver gör şehā şīrāne baḳ.

Şenīdem ki der-ān müddet, işitdüm ki ol zamānda *düşmenī saʿb*, bir ḳavī düşmen *rūy-nümūd,* yüz gösterdi ya‘nī ẓāhir oldı. *Çün dü leşker rūy behem āverdend*, çünki iki ‘asker biri birine yüz getürdiler ya‘nī muḳābil oldılar. Ma‘rekde[2] *evvel kesī ki esb der-meydān-ı cehānīd*, evvel bir kimse ki meydāna at ḳalḳıtdı ve *ḳaṣd-ı mübārīz kerd*, ve cenk itmege

[1] Meşnevī: Ḳıṭ‘a N.
[2] ma‘rekde: -N.

ḳaṣd eyledi *ān püser būd*, ol püser eyitdi: *Ve güft*, daḫı ol püser eyitdi: Maḳūl ḳavl budur. **[N33b]**

Ḳıṭʿa

آن نه من باشم که روز جنگ بینی پشت من

[M40b] Ben ol kimse degülüm ki cenk güni benüm arḳamı göresin yaʿnī ben cenkden ḳaçmazam ve kimseden pāk ṭutmazam

آن منم کاندر میان خاک و خون بینی سری

Belki ben ol ki kimseyüm ki ḫāk ile ḫūn içinde bir baş görürsin yaʿnī cenk içinde görmeseñ beni ḳaçmışdur diyü ḫāṭıruña getürme belki ṭopraḳ ile ḳan içinde[1] düşmiş bir baş gördikde budur diyü ḫāṭıruña getüresin

کانکه جنگ آرد نچون خویش بازی میکند

Zīrā ol kimse ki ceng getürür kendü ḳanı ile oyun ider yaʿnī cenk iden kimsenüñ żarārı ancaḳ kendü nefsinedür

روز میدان انکه بگریزد بخون لشکری

Meydān ve cenk güni ol kimse ḳaçar bir ʿaskerüñ ḳanı ile oyun ider yaʿnī bir ʿaskerüñ ḳanına girer zīrā ol kimse ḳaçmaḳ ile ʿaskere tamām inhizām vāḳiʿ olur

Īn bigüft ve ber-sipāh-ı[2] *düşmen-zed*, ol püser bu sözi eyitdi ve kendüsini düşmen ʿaskerine urdı. *Ve tenī çend ez-merdān-ı kārī dīde biyendāḫt*, ve işe yarar bahādur kimselerden birḳaç kimseyi yıḳdı ve helāk eyledi *çün pīş-i peder bāz āmed*, çünki ol siper girü babasınuñ ḳatına geldi. *Zemīn-i ḫıdmet bibūsīd ve güft*, ḫizmet yirini öpdi yaʿnī taʿẓīm ḫizmetini tamām edā eyledi ve eyitdi:

Ḳıṭʿa

ای که شخس منت حقیر نمود

[1] görmeseñ beni ḳaçmışdur diyü ḫāṭıruña getürme belki ṭopraḳ ile ḳān içinde: -N.

[2] Der-kenār: ḫod.

Ey kimse ki benüm ṣaḫṣum sańa ḫōr **[M41a]** u ḫaḳīr göründi ya‘nī ey pādişāh ki sen bańa ḫaḳāret ile naẓar eyledüñ

تا در شتی هنر نپنداری

Ṣaḳın büyüklügi hüner ṣanmayasın ya‘nī bahādırluḳ cesāmete göredür diyü ẓann itmeyesin

اسب لاغر میان بکار آید

Zīrā meydān u cevelān güni **[N34a]** ince bellü at işe yarar meydān güninde[1]

روز میدان نه گاو پرواری

Beslü ve semiz gāv işe yaramaz.

Āverde end ki sipāh-ı düşmen bī-ḳıyās būd, ḥikāyet itmişlerdür ki düşman ‘askeri ḳıyāssuz idi *ve īnān endek*, ve bunlar az idi. *Tā’ife-i āheng-i girīz kerdend*, bu şeh-zāde ‘asākirinden[2] bir bölük ḳaçmaḳ ḳaṣdın eylediler. *Püser na‘ra bized*, ol püser çünki bu ḥāli gördi bir na‘ra urdı *ve güft*, daḫı eyitdi: *Ey merdān bi-kūşīd*, ey merdān[3] çalışıñuz ve ġayret idiñüz *tā cāme-i zenān nepūşīd*, tā ‘avretler libāsını giymeyesiz zīrā cenkden ḳaçmaḳ merdlere ‘aybdur.

Beyt

مخنث به از مرد شمشیر زن

که روز دعاسر نباید چوزن[4]

Süvārān-rā be-güften-i ū tehevvür ziyādet geşt, anda olan süvārlara ve bahādırlara ol püserüñ bu sözi ile tehevvür ve şecā‘at ziyāde oldı. *Be-yek bār ḥamle kerdend*, hemān bir

[1] meydān güninde: -N.

[2] ‘asākirinden: ‘askerinden N.

[3] merdān: merdler N.

[4] Muḫanneṯ (kadınsı erkek), kılıç kullanan bir erkekten daha iyidir/ Eğer dua günü (zorlu gün) bir kadın gibi başını eğmeyecekse.

kereden düşman üzerine[1] ḥamle ve hücūm eylediler. *Şenīdem ki hem der ān rūz*, işitdüm ki hem ol günde *ber-düşmen ẓafer yāftend*, düşman üzerine ġālib olub ẓafer buldılar *melik ser ü çeşmeş bibūsīd,* **[M41b]** pādişāh tamām ḫaṭṭından ol püserüñ başını gözini öpdi *ve der kenār girift*, ve ḳucaġında ṭutdı. *Ve her rūz naẓar-ı bīş kerd*, ve her gün ol püsere naẓar ve iltifātı ziyāde eyledi. *Tā velī ʿahd-i ḫ̬ᵛīş kerd*[2], tā ol püseri pādişāh kendüye velī ʿahd eyledi[3] kendüsinden ṣoñra pādişāhlıḳ ol püsere müfevviż ola. *Birāderāneş ḥased bürdend,* birāderleri pādişāhuñ ol püsere bu ḳadar iltifātına ḥased itdiler[4] *ve zehr der-ṭaʿāmeş kerdend*, ve ol püserüñ ṭaʿāmına zehr ḫ̬alt eylediler. *Ḫ̬ᵛāhereş ez-ġurfe bedīd*, **[N34b]** ol püserüñ ḳız ḳarındaşı[5] ġurfeden bu ḥāli gördi *ve derīçe ber hem zed,* pencereyi biri birine urdı. *Püser der yāft ve dest ez-ṭaʿām bāz keşīd ü güft*, ol püser bu işāretden ḥāl ne idügini añladı ve elini ṭaʿāmdan girü çekdi ve birāderlerine eyitdi: *Muhālest ki hünermendān bimīrend*, muḥāldür ki hünerlüler ola[6] *ü bī-hünerān cāy-ı īşān begirend,* ve hünersizler anlaruñ yirini ṭutalar ve mertebesine irişeler.

Ferd[7]

کس نیاید بزیر سایه بوم

Kimse dünyāda bayḳuş[8] sāye[s]i altına gelmez ve añа tālib ü rāġıb olmaz

ور همای از جهان شود معدوم

Eger hümā cihāndan maʿdūm u nā-peydā ola.

Peder-rā ez-īn ḥālet āgehī dādend, yaʿnī pādişāha bu ḥāletden āgāhlıḳ **[M42a]** virdiler yaʿnī aḥvāli tamām maʿlūm eylediler. *Birāderāneş-rā biḫ̬ᵛānd*, pādişāh ol püserüñ birāderleri ḳatına*ve gūşmālī be-vācibī dād,* ve anlara vācib ve lāzım ile bir gūşmāl virdi yaʿnī muḥkem teʾdīb eyledi. *Pes her yekī-rā ez-eṭrāf-ı bilād*, baʿdeʾd-teʾdīb şeh-zādelerüñ

[1] üzerine: üzre N.
[2] kerd: -N.
[3] eyledi: +ki N.
[4] itdiler: eylediler N.
[5] ḳarındaşı: ḳardeşi N.
[6] ola: olalar N.
[7] Ferd: Beyt N.
[8] bayḳuş: bayḳuşuñ N.

her birine şehrlerüñ eṭrāfından *ḥişşe-i merażā mua'yyen kerd*, rāżī olıcaḳ bir ḥişşe ta'yīn eyledi ya'nī her birisine bir şehr virdi. *Tā fitne binişest ü nizā' ber-ḫāst*, tā ki bu ḥāl ile fitne oturdı ve nizā' u ḫuṣūmet ḳalḳdı ya'nī gitdi *ki güfteend*, zīrā eyitmişlerdür: *Deh dervīş der-kilīmī bi-husbend*, on dervīş ḥużūr ile bilā-nizā' bir kilīmde uyurlar *ve dü pādişāh der-ıḳlīmī ne-kencend*, ve ammā iki pādişāh bir iḳlīme ṣıġmazlar elbette cenk ü ġavġā iderler. **[N35a]**

Ḳıṭ'a

نیم نانی گر خورد مرد خدای

Allāh dostı eger bir nānuñ nıṣfını yiye

بزل درویشان کند نیمی دگر

Öbür nıṣfı dervīşlere bezl ider

ملک اقلیمی بگیرد پادشاه

Pādişāh bir iḳlīm mülkini ṭutar ve tamām żabt ider anuñ ile ḳanā'at eylemez

همچنان در بند اقلیمی دگر

Ancılayın yine bir ġayrı iḳlīm feṭḥ eylemek fikrinde ve ḳaydındadur.

Beyt

قناعت کن ای نفس بر اندکی

که سلطان و درویش بینی یکی[1]

Ḥikāyet

Ṭāife-i düzdān-ı 'Arab, bir bölük 'Arab ḥarāmīleri **[M42b]** *ber-ser-i kūhī nişeste būdend*, bir ṭaġuñ başı üzre oturmış idiler *vü menfez-i kārvān beste*, ve kārvānuñ ṭarīḳini baġlamış idiler. *Ve ra'iyyet büldān*, ve şehrlerüñ ra'iyyet ve ḫalḳı *ez-mekāyid-i īşān merġūb*, anlaruñ mekrleründen maḫūf[2] idi *u leşker-i sulṭān maġlūb*, ve ol ıḳlīm sulṭānınuñ 'askeri anlaruñ

[1] Ey nefis! Az olana ḳana'at et/ Ki (bir gün) sultanla dilenciyi (aynı kefede) göreceksin.

[2] maḫūf: ḫā'if N.

elinden maġlūb ve zebūn idi. *Be-ḥükm-i ān ki*, ol sebeb ile ki *mülāzī meni‘* bir muḥkem ve bülend sığınacak yir. *Ez-ḳulle-i kūhī*, bir ṭaġuñ depesinden *be-dest āverde būdend*, ele getürmiş idiler *ü melce’ ü me’vā-yı ḫod kerde*, ve ol ṭaġuñ üstini kendülere melce’ ve maḳām eylemiş idiler. *Müddebirān-ı memālik-i ān ṭaraf*, ol ṭarafda olan memleketlerüñ müdebbirleri *der def‘-i mażarrast īşān*, ol ḥarāmīlerüñ żararını def‘ itmekde *meşveret kerdend*, meşveret eylediler böyle diyü. *Ki eger īn ṭāife*, ki eger bu ḥarāmīler bölügi *ber-īn nesaḳ*, bu üslūb üzre *rūzgārī müdāvemet nümāyend*, bir zamān müdāvemet göstereler **[N35b]** ve bu ḥāl üzre olalar *mukāvemet bā-īşān mümteni‘ kerded*, anlar ile muḳābele ve cenk itmek mümteni‘ ve müşkil olur.

Ḳıṭ‘a[1]

درختی که اکنون گرفتست پاي

Bir dıraḫt ki şimdi ayaḳ **[M43a]** ṭutmışdur ya‘nī[2] muḥkem olmışdur

به نیروی شخصی بر آید زجای

Yalñız bir kimsenüñ kuvveti ile ol şecer yirinden yuḳarı gelür ve kökden[3] ḳopar

و رش همچنان روزگاری هلی

Ammā eger ol dıraḫtı ancılayın bir zamān terk idesin ve ḥāli üzre ḳoyasın mürūr-ı eyyām ile bir mertebede ḳavī ve muḥkem olur

بگردونش از بیخ بر نگسلی

Ki anı gerdūn ile kökinden ḳoparımazsın ḳanda ḳaldı ki suḥūlet ile çıḳa

سرچشمه شاید گرفتن ببیل

Çeşmenüñ başını pīl ile ṭutmaḳ ve cereyāndan men‘ eylemek mümkindür

چو پر شد نشاید گزشتن بپیل

[1] Ḳıṭ‘a: Meşnevī N.
[2] Der-kenār: kök ṭutmışdur.
[3] kökden: kökinden N.

Ammā çünki ṭoldı ya‘nī vāfir oldı fil ile geçmek mümkin degüldür.

Süḫan ber-īn muḳarrer şüd, söz bunuñ üzerine muḳarrer oldı. *Ki yekī rā be-taḥsīn īşān ber-gümāştend*, ki bir kimseyi ol ḥarāmīlere cāsūslıġa gönderdirler *ve furṣat nigāh mī dāştend*, daḫı[1] fırṣatı ṣaḳlı ṭutdılar *tā vaḳtī* şol vaḳte degin *ki ber ser-i ḳavmī rānde būdend*, ol ḥarāmīler bir ḳavmüñ başı üzre sürmiş idiler ya‘nī anlara eyle ḫaber eyleyüp[2] ya‘nī anlara ġāret itmege ṭaġdan inmiş idiler *ü buḳ‘a ḥālī mānde*, ve aldıḳları iri ḥālī ve tenhā ḳomış idiler.

Tenī çend ez-merdān-ı vāḳı‘a-dīde vü ceng-azmūde-rā bifiristādend, [M43b] iş görmiş ve cenge susamış merdlerden birkaç kimseyi gönderdiler. *Tā der şi‘b-i cebel pinhān şüdend*, tā ol kimseler [N36a] varup ṭaġ yolında pinhān ve mestūr oldılar. *Şebāngāh dūzdān bāz āmedend*, aḫşam vaḳti ḥarāmīler girü geldiler. *Seferkerde vü ġāret āverde*, sefer eylemişler ve cenk idüp ġāret ü tārāc getürmişler. *Silāh biküşādend*, kendülerden silāḥı çözdiler *ve rahat ü ġanīmet nihādend*, ve esbāb u ġanīmeti ḳodılar. *Nüḫustīn düşmenī ki ber-ser-i īşān tāḫt*, evvel bir düşman ki anlaruñ başı üzre çapdı ya‘nī tamām sür‘at ile geldi. *Ḫˇāb būd*, hˇāb idi zīrā yorġun tā’ife fevrī ḫˇāb tamām müşted oldı.

Ferd[3]

قرص خورشید در سیاهی شد

Cirm-i şems ẓulümāt içine ġurūb itdügi gibi anlar ḫˇāb içine eyle gitdiler

یونس اندر دهان ماهی شد

Yūnus Peyġamber *‘aleyhi’s-selām* balıḳ aġzına gitdügi gibi anlar uykuya eyle gitdiler ya‘nī anlaruñ ḫˇābı ḥadden ziyāde müşted oldı.

Merdān-ı dilāverān, bahādır ve dilāver, merdler *ez kemīn be-der cüstend*, pusudan ṭaşra şıçradılar *ve dest-i heme-rā*, ve cümlesinüñ elini *yegān yegān*, bir bir[4] *ber-ketīf bestend*, ketifleri üzre ya‘nī ardlarına bağladılar. *Bāmdādān be-dergāh-ı melik ḥāżır averdend*, ‘ale’s-

[1] daḫı: -N.
[2] ya‘nī anlara eyle ḫaber eyleyüp: -N.
[3] Ferd: Beyt N.
[4] bir bir: birer birer N.

ṣabāh padişāhuñ dergāhına **[M44a]** ḥażır getürdiler. *Heme-rā be-küşten işāret fermūd*, pādişāh cemīʿisini ḳatl itmege işāret buyurdı. *İttifāk der-ān meyān cüvānī būd*, ittifāḳ ol ortada yaʿnī[1] ḥarāmīlerüñ ortasında bir cüvān vār idi **[N36b]** *ki mīve-i ʿunfuvān şebābeş nev-resīd*, ki anuñ yigitligi evvelinüñ meyvesi yeni irişmiş idi yaʿnī henüz cüvān olmış idi. *Ve sebze-i gülistān-ı izāreş*, ve ol cüvānuñ ʿizārı gülistānınuñ sebzesi yaʿnī ḫaṭṭı *nev-demīde* tāze yitmiş idi.

Yekī ez-vüzerā, vezīrlerden birisi *pāy-ı taḫt-ı melik rā būse dād*, padişāhuñ taḫtı ayaġına būse virdi yaʿnī öpdi *ve rūy-ı şefāʿat ber-zemīn nihād*, ve şefāʿat yüzini yir üzre ḳodı *ve güft*, daḫı eyitdi: *Īn püser*, bu püser[2] *hemçünān*, ancılayın *ez bāġ-ı zindegānī ber-nehorde est*, dirlük bağından meyve yememişdür idi *ve ez-reyeʿān*[3] *cüvānī temettüʿ neyāfte*, ve cüvānlıḳ ḥāsılından temettuʿ ve fāʾide bulmamışdur. *Tevākkuʿ be-kerem-i aḫlāḳ-ı ḫudāvendī ānest*, ḫüdāvende mensūb olan aḫlāḳ-ı ḥamīdeye ve kereme benüm ricām oldur *ki baḫşīden-i ḫūn*, oña[4] ol cüvānuñ ḳanını bağışlamaḳ ile **[M44b]** *ber-bende minnet-nihed*, bende üzre minnet ḳoya *melik rūy ez-īn süḫan derhem keşīd*, pādişāh bu sözden yüzini bed yire çekdi yaʿnī[5] burtardı *ve muvāfıḳ-ı reʾy-i bülendeş neyāmed*, daḫı vezīrüñ sözi ol pādişāhuñ bülend ve laṭīf reʾyine muvāfıḳ gelmedi *ve güft*, daḫı eyitdi:

Ḳıṭʿa[6]

پرتو نیکان نگیرد هر که بنیادش بدست

Eyülerüñ pertev[7] ve üslūbını ṭutmaz her kimse ki anuñ bünyād u ḫilḳati[8] yaramazdur

تربیت نا اهل را چون گردگان بر گنبدست

Nā-ehle yaʿnī bed ʿaṣl olana terbiyet idüp ıṣlāḥ eylemek ḳubbe üzre ceviz ṭurġurmaḳ gibidür.

---

[1] ortada yaʿnī: -N.

[2] püser: oġlan N.

[3] *ber-nehorde est*, dirlük bağından meyve yememişdür idi *ve ez-reyeʿān*: -N.

[4] oña: ki N.

[5] bed yire çekdi yaʿnī: -N.

[6] Ḳıṭʿa: Beyt N.

[7] pertev: pertevini N.

[8] ḫilḳati: aṣlı N.

Nesl-i fesād īnān, bunlaruñ fesād u nā-maʿḳūl neslini *münḳatıʿ kerden evlāterest,* münḳatıʿ ve nā-yāb eylemek evlārekdür ve maʿkūlrekdür. *Ve bīh tebār-ı īşān,* ve ol ḥarāmīlerüñ ḳabīlesinüñ kökini **[N37a]***ber-āverden bihter,* yuḳarı getürmek yaʿnī cemīʿisini helāk eylemek esvāb ve evlādur *ki āteş nişānden ve aḫker güzāşten* zīrā āteşi söyündürmek ve közi ḳomaḳ *ü efʿā küşten ve beççe īş nigāh dāşten,* ve efʿā helāk eylemek ve yavrusını ṣaḳlayu ṭutmak yaʿnī öldürmemek *kār-ı ḫıredmendān nīst,* ʿāḳillerüñ işi degüldür.

Ḳıṭʿa

ابر اگر آب زندگی بارد

Seḥāb eger ḥayat yaġdura **[M45a]**

هرگز از شاخ بید بر نخوری

Hergiz sögüt budaġundan yemiş yimezsin zīrā aṣlında ḳonmamışdur

با فرومایه روزگار مبر

Alçaḳ aṣılluya rūzgār iletme yaʿnī anuñ terbiyetinde saʿy u ömrüñ żāyiʿ eyleme[1]

کز نی بور یا شکر نخوری

Zīrā hasır ḳamışından şeker yimezsin.

Vezīr īn süḫan bişenīd, şefāʿat iden vezīr pādişāhuñ bu söziñi istimāʿ eyledi. *Tavʿan ve kerhen bipesendīd,* tavʿan ve kerhen ḳabūl eyledi *ve ber-ḥüsn reʾy-i melik,* ve pādişāhuñ ḥüsn-i reʾyi ve laṭīf fikri üzre *āferīn ḫ̌ānd ü güft,* taḥsīn oḳıdı ve eyitdi: *Ānçi ḫüdāvend dāme mülkehū* ol sözi ki ḫüdāvendānuñ salṭanatı dāʾim olsun *fermūd,* buyurdı *ayn-ı ḥaḳīḳat est,* ḥaḳīḳatüñ ʿaynıdur yaʿnī biʾl-ittifāḳ maʿḳūl ve maḳbūldür. *Eger der silk-i ṣoḥbet-i ān bedān,* eger bu cüvān ol yaramazlaruñ ṣoḥbeti silkinde münselik olup *terbiyet yāftī,* terbiyet bulaydı. *Ve ḫūy-ı inān giriftī,* bunlaruñ ḫuyını ṭutaydı *ve yekī ez īşān şüdī,* ve anlardan biri olaydı yaʿnī anlar gibi ḫun-rīz olaydı ol vaḳt pādişāh **[N37b]** ḥażretinüñ sözi mesmūʿ ve maḳbūl olur idi. *Ammā bende ümmīd-vārest,* ammā bende ümmīd-vārdur

[1] eyleme: itme N.

ki be-ʻışret-i ṣāliḥān, ki ṣāliḥlerüñ muṣāḥabeti ile *terbiyet pezīr,* **[M45b]** terbiyet ḳabūl eyleye *ve ḫūy-ı ḫıredmendān gīred*, ve tamām ıṣlāḥa gelüp ʻāḳillerüñ ḫūyını ṭuta *ki henüz ṭıflest*, zīrā henüz ṭıfldur *ve sīret baġī vü ʻinād-ı gürūh,* ve ol ṭā'ifenüñ baġīlik ve muʻānedliḳ sīreti *der-nihād ve'y mütemekkin neşüdest*, ol cüvānuñ zāt u ṭabʻında muḥkem ve ṯābit olmamışdur *ve der-ḥadīṯest,* ve ḥadīṯ-i şerīfde vardur:

﴿ مامن مولود إلا يولد على الفطرة، فأبواه يهوّدَانِه أو ينْصِرَانِه أو يمَجِّسانِه﴾ [1] ki ʻālemde hiçbir veled yoḳdur illā taḥḳīḳ ol mütevellid olur İslam ḫilḳati ve istiʻdādı üzre ṣoñra ol veledüñ vālid ü vālidesi anı yahūdī iderler kendüler yahūdī iseler ve ol veledüñ peder ü māderi anı naṣrānī iderler kendüler naṣrānī iseler ve ol veledüñ atası anası anı mecūsī iderler kendüleri mecūsī iseler.

Beyt[2]

با بدان یار گشت همسر لوط

Yaramazlara yaʻnī Lūṭ ḳavmine yār oldı Lūṭ Peyġamber *ʻaleyhi's-selāmuñ* ḫātunı

خاندان نبوتش گم شد

Ol ḫatunuñ nübüvveti ḫandānī żāyiʻ oldı yaʻnī peyġamberüñ çifti olup cennete girse gerek idi. Ol ḳabāḥat sebebi ile kefere ile cehenneme girdi. ﴿ اِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴾[3] anuñ **[M46a]** ḥaḳḳındadur.

سگ اصحاب کهف روزی چند

Aṣḥāb-ı kehf kelbi birḳaç gün

پی نیگان گرفت و مردم شد

[N38a] Eyülerüñ yaʻnī aṣḥāb-ı kehfüñ izini ṭutdı ve anlara tābīʻ oldı bu ḳadar ḳabīḥ iken ādem oldı zīrā ḳıyāmetde adem ṣūretine mütemeṩṩil olup cennete girse gerekdür.

---

[1] *Hadîs-i Şerîf,* "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi yahut Hıristiyan veya Mecûsî yapar…" Buhârî, Tefsîr, 2; Müslim, Kader, 22.

[2] Beyt: Ḳıṭʻa N.

[3] *Kur'ân-ı Kerîm, Sâffât Sûresi, 37/135.* "Ancak geridekiler arasında kalan yaşlı bir kadın dışında…"

Īn bİgüft, vezīr bunı eyitdi:*Ve ṭā'ife-i ez-nüdemā-yı melik*, ve pādişāhuñ muṣāḥiblerinden bir bölük *bā ū be-şefā'at yār şüdend,* ol vezīre şefā'atde yār oldılar *tā melik ez-ser-i ḫūn ū der-güzeşt*, tā pādişāh ol cüvānuñ ḳanını dökmek sevdāsından geçdi *ve güft*, daḫı pādişāh eyitdi: *Baḫşīdem egerçi maṣlaḥat nedīdem*, ol cüvānuñ ḳanını sāña bağışladum egerçi ma'ḳūl görmedüm.

Rubā'ī

دانی که چه گفت زال با رستم گرد

Bilür misin ki Zāl kendü ferzendi bahādur Rüstem'e ne didi

دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد

Düşmanı ḥaḳīr ve bīçāre ṣaymaḳ lāyıḳ ve ma'ḳūl degüldür

دیدیم بسی آب ز سر چشمهٔ خرد

Çoḳ gördük ki ufaḳ çeşme başından su

چون بیشتر آمد شتر و باد ببرد

Çünki ziyāderek geldi ya'nī mā-i ḳalīl iken mā-i keṯīr oldı deve ve yüki alındı[1] ya'nī deveyi yüki ile getürdi.

Fi'l-cümle vezīr püser-rā beḫāne bürd, ve muḥaṣṣal-ı kelām **[M46b]** vezīr ol püseri kendü ḫānesine iletdi. *Ve be-nāz u ni'met biperverd*, ol püseri nāz u ni'met ile besledi. *Ve üstād ü edīb-rā be-terbiyeteş naṣb kerd*, ve edeb ü 'ilm ta'līm idici üstād ol püserüñ terbiyetine naṣīb ve ta'yīn eyledi. *Tā ḥüsn-i ḫiṭāb*, tā ki laṭīf ma'ḳūl ḫiṭāb[2] *u redd-i cevāb*, ve cevāb müsteṭāb redd itmegi *ve sā'ir ādāb-ı ḫıdmet mülūkeş*, ve pādişāhlara lāyıḳ olan ḫiẕmet edeblerinüñ **[N38b]** cemī'isini ol püsere *biyāmūḫtend*, ṭa'līm eylediler. Ba'ż-ı nüsḫada be-yāmuḫt vāḳi' olmışdur. Ol vaḳt fā'ili edīb olur[3]. *Tā der-naẓar-ı hemginān*, ol püser bir mertebede müeddeb oldı ki dükelilerüñ naẓarında *pesendīde amed*, maḳbūl geldi. *Bārī vezīr ez-şemā'il ü aḫlāḳ-ı ū*, bir kerre vezīr ol püserüñ ḫulḳlarından ve ḫuylarından *der*

[1] alındı: iletdi N.

[2] ḫiṭāb: -N.

[3] Ba'ż-ı nüsḫada be-yāmuḫt vāḳi' olmışdur. Ol vaḳt fā'ili edīb olur: -N.

ḥażret-i melik şemme'i mī-güft, pādişāhuñ ḥużūrında birazcuḳ eyitdi: *Ki terbiyet-i ʿāḳilān,* ki ʿāḳillerüñ terbiyeti *der-vey eṣer kerdeest,* ol püserde eṣer eylemişdür *ve cehl-i ḳadīm ez-cibillet-i ū be-der bürde,* ve ḳadīm cehlini ol püserüñ cibilliyetinden ṭaşra iletmişdür yaʿnī izāle eylemişdür *melik-rā ez-īn süḫan tebessüm āmed ü güft,* pādişāha vezīrüñ bu sözinden tebessüm geldi ve eyitdi:

Beyt[1]

عاقبت گرگ زاده گرگ شود

ʿĀḳıbet ḳurd yavrusı ḳurd olur

گرچی با آدمی بزرگ شود

[M47a] Egerçi ādemī ile büyüse.

Sālī dü ber-īn ber-āmed, bu ḥal üzre bir iki yıl geldi yaʿnī bir müddet geçdi *tā'ife-i evbāş-ı maḥalle,* bir bölük maḥalle levendleri *der-peyvestend,* ol püsere yanaşdılar *ve ʿıḳd-i muvāfaḳat bestend,* ve muvāfaḳat ve murāfaḳat ʿaḳdini baġladılar. *Tā be-vaḳt-i furṣat,* tā fırṣat vaḳtinde *vezīr-rā bā-dü püsereş,* vezīri iki püseri ile *biküşt,* ol bed-aṣl püser depeledi *ve niʿmet-i bī-ḳıyās ber-dāşt,* daḫı ol vezīrüñ mālından ḳıyāssız māl getürdi.*Ve der-maġara-i düzdān,* ve ḥarāmīler maġarasında *be-cāy-ı peder binişest,* babasınuñ yirinde oṭurdı *ve ʿāṣī şüd,* daḫı ʿāṣī oldı. *Melik dest-i taḥayyür,* pādişāh taḥayyür ve taʿaccüb elini *be-dendān girift u güft,* dişi ile ṭutdı ve eyitdi: **[N39a]**

Beyt[2]

شمشیر نیک از آهن بد چون کند کس

Bir kimse yaramaz āhenden eyü ḳılıç nice ider bu ḫod mümkin degüldür

ناکس بتربیت نشود از حکیم کس

Ey ʿāḳıl-ı nākes ve bed-aṣl terbiyet ile kimse olmaz

باران که در لطافت طبعش خلاف نیست

[1] Beyt: -M.
[2] Beyt: Ḳıṭʿa N.

Yaġmūr ki anuñ ṭab‘ınuñ ve zātınuñ leṭāfetinde ḫilāf yoḳdur

در باغ لاله روید در شوربوم خس

Şöyle iken baġda lāle ve gül ve yasemen biter ve şūre yirde ḫār u ḫas biter. **[M47b]**

Rubā‘ī[1]

زمین شوره سنبل بر نیارد

Şūre yir sünbül yuḳarı getürmez ya‘nī anda sünbül bitmez

و تخم و عمل ضایع مگردان راه

Şūre yirde toḫmı ve ‘ameli żāyi‘[2] eyleme

نکویی بابدن کردن جنانست

Yaramazlara iḥsān ve kerem eylemek ancılayındur

که بر کردن بجاي نیک مردان

Ki eyü kimselerüñ ḥaḳḳında nā-sezā ve nā-ma‘ḳūl eylemek ya‘nī yaramazlara ri‘āyet eylemek eylere ihānet eylemek gibidür ki ma‘ḳūl degüldür.

Ḥikāyet

Serheng-zāde-i-rā, bir çāvūş oġlını *ber-der-i serā-yı Uġlumış dīdem*, Uġlumışuñ sarayınuñ ḳapusı üzre gördüm ki *‘aḳl u kiyāsetī ve fehm u firāsetī zā’idü’l-vaṣf dāşt*, ki ol çāvūş oġlı zāyidü’l-vaṣf ya‘nī vaṣfından ziyāde bir ‘aḳl u kiyāset ve bir fehm ü ferāset ṭutar idi ya‘nī var idi. *Hem ez-‘ahd-i ḫurdī*, hem kūçeklik zamānından *āṯār büzürgī*, ululıḳ eṯerleri ve sa‘ādet nişānları *der-nāṣiye-i ū būd*, ol püserüñ cebhesinde zāhir idi. **[N39b]**

Beyt

بالاي سرش زهوشمندی

Ol püserüñ başı üzre aḳıllulıġından

[1] Rubā‘ī: Ḳıṭ‘a N.
[2] żāyi‘: +ve telef N.

Bülendlik ve saʿādet sitāresi yaldırur idi.

Fi'l-cümle maḳbūl-i naẓar-ı sulṭān āmed, muḥaṣṣal-ı kelām ol püser sulṭānuñ naẓarınuñ maḳbūli geldi *ki cemāl-i ṣūret ü kemāl-i maʿnī dāşt*, zīrā ol püser ḫūb-ṣūret daḫı maḳṣūd u maḳbūl **[M48a]** olan kemāl ü hüner ṭutar idi. Yaʿnī ḫūb-rūy ve hüner-mend idi.

Ve hükemā güfteend, ve ʿāḳiller eyitmişlerdür *ki tüvāngerī be-hünerest ne-be-cān*, ġanīlik hüner iledür māl ü ensāb ile degüldür *ve büzürgī be-ʿaḳlest ne be-sāl*, ve ululıḳ ʿaḳl iledür sāl ü pīrlik ile degüldür.

Enbā-yı cins-i ū, anuñ enbāı cinsi yaʿnī sā'ir çāvūş-zādelere *ber-ḥased bürdend* ol püser üzerine ḥased iletdiler *ve be-ḫıyānetī müttehim kerdend*, ve ol püseri bir ḫıyānet ile töhmetlü[1] eylediler. *Ve der-küşten-i ū*, ve ol püserüñ ḳatlinde *saʿy-i bī-fā'ide nümūdend,* fā'idesiz saʿy gösterdiler yaʿnī çoḳ saʿy eylediler ammā fā'ide virmedi.

Ḳıṭʿa[2]

دشمن چه زند چو مهربان باشد دوست

Düşmān ne urur yaʿnī neye ḳādirdür çünki dost şefḳatlü ola.

Melik pürsīd, pādişāh bu ḥāle muṭṭaliʿ oldıḳdan ṣoñra ol püsere su'āl eyledi böyle diyü *ki mūcib-i ḥasmī-i īşān*, ki ol çāvūş-zādelerüñ ḫusūmetinüñ sebebi *der-ḥaḳḳ-ı tü çīst*, senüñ ḥaḳḳuñda ne dir *güft*, ol püser eyitdi: *der-sāye-i devlet-i ḫüdāvendī,* ḫüdāvende menṣūb olan devlet[3] yaʿnī pādişāhuñ devleti sāyesinde *hemginān-rā rāżī kerdem,* dükelileri rāżī eyledüm. **[N40a]** *Meger ḥasūd-rā*, illā ḥasūdı rāżī itmege ḳādir olmadum **[M48b]** *ki rāżī nemī şeved*, zīrā ol ḥasūd rāżī olmaz. *İllā be-zevāl-i niʿmet- i men*, illā benüm niʿmetimüñ[4] gitmesi ile rāzī olur *ve iḳbāl ü devlet ḫüdāvendī bāḳī bād*, ve efendiye mensūb olan pādişāhuñ devleti ve saʿādeti bāḳī olsun.

[1] töhmetlü: müttehim N.
[2] Ḳıṭʿa: Mışraʿ N.
[3] devlet: -N.
[4] niʿmetimüñ: niʿmetüñ N.

Beyt[1]

توانم آنکه نیازارم اندرون کسی

Ḳādirüm aña ki bir kimsenüñ ḫāṭırını incitmeyim

حسود را چه کنم کوز خود برنج درست

Līkin ḥasūda ne çāre idem ki ol ḥasūd kendüden rencīdedür yaʿnī ḥased ʿārıżī bir nesne degüldür ki izālesi ḳābil ola

بمیر تا برهی اي حسود کین رنجیست

Ol tā ki ḥasedden ḫalāṣ bulasın ey ḥasūd zīrā bu ḥased bir marażdur

که از مشقت آن جزبمرگ نتوان رست

Ki hergiz anuñ meşaḳḳatinden mevtden ġayrı ile ḳurtılmaḳ mümkin degüldür.

[2] « لَيْسَ ٱلْخَسُودُ رَاحَةً »

Beyt[3]

شور بختان بآرز و خواهند

Bed-baḫtān tamām ārzū vü şevḳ ile yaʿnī cān u dilden ṭaleb iderler

مقبلان را زوال نعمت و جاه

Ṣāhib-i devlet ü saʿādet olanlaruñ mālınuñ ve manṣıbınuñ gitmesi

گر نبید بروز شب پره چشم

Eger gündüzde şeb-perenüñ gözi görmeye

چشمه آفتابرا چه گناه

[1] Beyt: Ḳıṭʿa N.
[2] Haset edene huzur yoktur.
[3] Beyt: Ḳıṭʿa N.

Āftāb çeşmesinüñ **[M49a]** ne günāhı var zīrā bu ḳabāḫat şemsden degüldür belki[1] yarasanuñ kendüsindendür

راست خواهی هزار چشم چنان

Sözüñ ṭoġrısını su'āl ider iseñ muḳarrer bil[2] ancılayın göz

کور بهتر که آفتاب سیاه

Kör olmaḳ yegrekdür āftāb siyāh olmaḳdan zīrā ẓarār-ı āmdan ẓarār-ı ḫāṣ evlādur.

Ḥikāyet

Yekī rā ez-mülūk-ı 'Acem,[3] pādişāhlardan biri *ḥikāyet küned,* **[N40b]** ḥikāyet iderler *ki dest-i teṭāvül be-māl-i raʿiyyet dırāz-kerde būd,* ki raʿiyyetüñ mālına ẓulm elini dırāz eylemiş idi *u cevr ü eziyyet āġāz,* ve cevr ü ezāya şürūʿ eylemiş idi. *Ḫalḳ ez-mekāyid-i ẓulmeş,* ḫalḳ ol pādişāhuñ ẓulmi keydlerinden *der-cihān bireftend*, cihāna gitdiler *ve ez-ḳurbet-i cevreş,* ol pādişāhuñ cevrinüñ şiddetinden ve kesretinden *rāh-ı ġurbet giriftend,* terk-i diyār idüp ġurbet yolını ṭutdılar.

Çün raʿiyyet kem şüd, çün raʿiyyet eksildi. *İrtifāʿ-ı vilāyet noḳṣān pezīreft,* ol vilāyetüñ maḥṣūli noḳṣān ḳabūl eyledi. *Ve ḫazīne tehī mānd,* ve ḫazīne boş ḳaldı *ve düşmenān ez-her ṭaraf,* ve düşmanlar her ṭarafdan *zūr āverdend*, zūr u hücūm getürdiler.

Ḳıṭʿa

هر که فریاد رسی روز مصیبت خواهد

Her kim ki muṣībet ü miḥnet güni feryād irişdirici ve muʿāvenet idici ṭaleb ider **[M49b]**

گو در ایام سلامت بجوانم دخی کوش

Di aña selāmet ve ḫużūr eyyāmında seḫāvete ve kereme saʿy eylesün tā ki ol günde aña dost olalar

بنده خلقه بگوش از ننوازی برود

---

[1] belki: -N.

[2] bil: -N.

[3] *ʿAcem:* +ʿAcem N.

Ḫalḳa be-gūş ḳavli eger nevāḫat ve riʿāyet ümmiyesin seni terk idüp gider yaʿnī ḳaçar

لطف کن که بیگانه شود خلقه بگوش

Çünki ḥāl böyledür pes sen daḫı luṭf eyle ki bīgāne senüñ ḫalḳa be-gūşuñ ola.

« إِنَّ ٱلْإِنْسَانَ عَبْدُ ٱلْإِحْسَانِ » [1]

Bir gün ol ẓālim pādişāhuñ meclisinde *kitāb-ı Şeh-nāme hemī ḫˇāndend*, *Şeh-nāme* kitābını oḳurlar idi. *Der zevāl-i memleket-i Ḍaḥḥāk*, Ḍaḥḥāk'uñ salṭanatınuñ zevālinde idi ol oḳunan maḥall **[N41a]** *ü ʿaḥd-i Ferīdūn*, ve Ferīdūn'uñ pādişāh olmasınuñ beyānında idi ol meclisde oḳunan ḳıṣṣa *vezīr melik-rā pürsīd*, vezīr pādişāha tecāhül ṭarīḳi ile böyle diyü su'āl eyledi *ki Ferīdūn genc ü mülk ü ḫaşem nedāşt*, ki Ferīdūn Ḍaḥḥāk ile cenk itmezden evvel genc ü hazīne ve mülk ü salṭanat ve leşker ü ḫaşem ṭutmaz idi. *Padişāhī ber ū çi gūne muḳarrer şüd*, pādişāhlıḳ anuñ üzerine ne vechle muḳarrer oldı ḥālbuki Ḍaḥḥāk her cihet ile andan ziyāde idi. *Güft*, pādişāh eyitdi: *Ānçünān ki şenīdī*, **[M50a]** ancılayın ki işitdüñ *ḫalḳī ber-ū be-taʿassub gird āmedend*, be-vāfir ḫalḳ ol Ferīdūn üzre Ḍaḥḥāk'a nisbet ile cemʿ oldılar *ve taḳviyet kerdend*, ve aña muʿāvenet eylediler. *Pādişāhī yāft*, bu vechle Ferīdūn pādişāhlıḳ buldı. *Vezīr güft*, vezīr pādişāha eyitdi: *Çün gird āmeden-i ḫalḳ*, çünki ḫalḳuñ içtimāʿı ve ittifāḳı *mūcib-i pādişāhīst*, pādişāhlıġa sebebdür. *Tü ḫalḳ-rā çirā perīşān mī-künī*, sen niçün ẓulm ile ḫalḳı kendüñden perīşān ve perākende idersin. *Meger ser-i pādişāhī nedārī*, meger pādişāhlıḳ hevesin ṭutmazsın?

Beyt

همان به که لشکر بجان پروی

Çünki böyledür eyleye hemān ol yeg ki leşkeri cān ile besleyesin ve tamām riʿāyet idesin

که سلطان بلشکر کند سروری

Zīrā sulṭān leşkerle serverlik ve pādişāhlıḳ eyler.

Güft, pādişāh eyitdi: *Mūcib-i gird āmeden-i sipāh u raʿiyyet çīst*, asākir ile raʿiyyetüñ cemʿ olmasına sebeb nedür? *Güft*, vezīr eyitdi: *Pādişāh-rā ʿadl bāyed*, **[N41b]** pādişāha ʿadl

[1] İnsan iyilik ve ihsanın kölesidir.

gerek. *Tā ber-ū gird āyend*, tā ki anuñ üzerine cem‘ olalar *ve raḥmet,* ve teraḥḥum gerek. *Tā der-sāye-i devleteş*, tā ki ol pādişāhuñ devleti sāyesinde *emīn nişīnend,* emīn ve āsūde oturalar. *Ve türā īn her dü nīst*, ve senüñ bu ikisi de yoḳdur **[M50b]** pes niçe pādişāhlıḳ idersün?

Beyt[1]

نکند جور پیشم سلطانی

Ẓālim sulṭānlıḳ eylemez

که نیاید ذگرگ چوپانی

Zīrā ḳurtdan çobānlıḳ gelmez

پادشاهی که طرحی ظلم افکند

Bir pādişāh ki ẓulm tarḥını bıraḳdı ya‘nī ẓulme bünyād eyledi

پای دیوار ملک خوش بکند

Ḥaḳīḳatde ol pādişāh kendü salṭanatı dīvārınuñ ayaġını ḳazdı ya‘nī kendü sulṭānlıġına żarar irişdürdi.

Melik-rā pend-i vezīr nāsıḥ, ol ẓālim pādişāha naṣīḥat idici vezīrüñ naṣīḥati *muvāfiḳ- ṭab‘ neyāmed*, ṭab‘ına muvāfiḳ gelmedi. *Bend fermūd*, pādişāh vezīre ḳayd u bend buyurdı *ve be-zindān firistād*, ve ol vezīri zindāna gönderdi. *Besī ber neyāmed ki benī ‘amm-ı sulṭān,* bu ḥāl üzre çoḳ gelmedi ya‘nī çoḳ zamān geçmedi ki sulṭānuñ ‘ammusı oġulları. *Be-münāza‘at ber ḫāstend*, ol pādişāh ile münāza‘a itmege ḳalḳdılar *ve be-muḳāvemet leşker ārastend*, ve muḥārebe ve muḳābele itmege leşker bezediler ya‘nī müheyyā ve ḫażır eylediler. *Ve mülk-i peder ḫˇāstend*, ve pederlerinüñ mülkini ṭaleb eylediler.

Ḳavmī ki ez-dest tetāvül-i īn, bir ḳavm ki bu ẓālimüñ ẓulmi elinden *be-cān āmede būdend*, cāna gelmiş idiler. *Ve perīşān şüde*, ve perīşān u perākende olmış idiler. *Ber-īşān gird āmedend*, anlar üzre cem‘ oldılar **[N42a]** *ve taḳviyet kerdend* **[M51a]** ve anlara mu‘āvenet

[1] Beyt: Meşnevī N.

eylediler. *Tā mülk-i ez-taṣarrufeş be-der reft,* tā ʿāḳıbet salṭanat ol ẓālim pādişāhuñ taṣarruf ve ḥükminden ṭaşra gitdi *ve ber-ānān muḳarrer geşt,* ve anlar üzre muḳarrer oldı.

Beyt[1]

پادشاهی کور وا دارد سختم بر زیر دست

Bir pādişāh ki ol pādişāh zīr-dest ve raʿiyyet üzre ẓulmi revā ve maʿḳūl ṭutar

دوست دارش روز سختی دشمن زور آورست

Ol ẓālim pādişāhuñ dostı saḫtlıḳ ve miḥnet güni zorlu ve ḳavī düşmāndur

با رعیت صلح کن وز جنگ خصم ایمن نشین

Ve raʿiyyet ile ṣulḥ eyledi yaʿnī anlara ʿadl u dād eyle ve düşmān cenginden emīn ü bī-bāk otur

زانکه شاهنشاه عادل رعیت لشکرست

Ol sebebden ki[2] ʿādil pādişāha raʿiyyet leşkerdür.

Ḥikāyet

Pādişāhī bā-ġulām-ı ʿacemī, bir pādişāh aḥvāl bilmez bir ʿacemī ġulām ile ki kendünüñ maḥbūbı idi. *Der-keştī nişeste būd,* gemide oṭurmış idi yaʿnī gemiye girmemiş idi. *Ġulām dīger deryā nedīde būd,* ol ġulām hergiz deryā görmemiş idi *ve miḥnet-i keştī neyāzmūde,* keştīnüñ miḥnet ü meşaḳḳatini tecrübe ve āzmūde itmemiş idi. *Girye vü zārī āġāz kerd,* girye ve zārlıḳ itmege āġāz u şürūʿ eyledi. *Ve lerze ber-endāmeş üftād,* ḫavfından ol ġulāmuñ endāmı üzre lerze düşdi yaʿnī ditremege başladı. *Çendān ki mülāṭafet kerdend,* **[N42b]** ol ḳadar ki ol ġulāma mülāṭafet ve mülāyemet eylediler. *Ārām negirift,* mütesellī olup ārām ṭutmadı. **[M51b]** *Melik-rā ʿayş ez-ū münaġġaṣ şüd,* pādişāhuñ ʿayş u ẕevḳi ol ġulāmuñ bu ḥālinden mükedder ve perīşān oldı. *Çāre nemī dānistend,* bu ḥuṣūṣa hergiz bir çāre bilmediler. *Ḥakīmī der-ān keştī būd,* ittifāḳ ol keştīde bir ʿāḳil vār idi. Güft, pādişāha eyitdi: *Eger fermānī men ū-rā ḫāmūş künem,* eger buyurur iseñ bir ṭarīḳ ile ben

[1] Beyt: Ḳıṭʿa N.
[2] ol sebebden ki: +ʿādil pādişāha leşkerī raʿiyyetdür bu vechle daḫı maʿnā cāʾizdür N.

ol ġulāmı ḫāmūş ve sākit eyleyem[1]. *Güft,* pādişāh eyitdi: *Ġāyet-i luṭf bāşed,* ġāyet luṭfdur. *Ḥakīm fermūd*, ol ʻāḳil buyurdı *tā ġulām-rā be-deryā endāḫtend,* ki ol ġulāmı deryāya atdılar. *Bārī çend,* bir nice kerre *ġavṭa ḫord,* ġavṭa yidi yaʻnī birḳaç kerre batdı çıḳdı *v'ez-ān pīş mūyeş bigiriftend,* ve andan soñra ol ġulāmuñ kākülini ṭutdılar *ve sūy-ı keştī āverdend,* ve keştī cānibine getürdiler. *Ġulām be-her dü dest*, ġulām cān ḫavfından her iki eli ile *der-sükkān-ı keştī āviḫt,* keştīnüñ dāmenine[2] aṣıldı. *Çün ber-āmed* çünki ġulām ol ıżṭırābdan ḫalāṣ bulup yuḳarı keştīye geldi. *Be-gūşeī binişest*, edeb ile bir köşede oturdı. *Ve ḳarār yāft,* ve girye ve zārīden ḳarār ve teskīn[3] buldı. *Melik-rā pesendīde āmed,* pādişāha bu ʻāḳilüñ ol ḥāli maḳbūl geldi *ve güft*, pādişāh ol ʻāḳile eyitdi: *Der-īn çi ḥikmetest,* bunda ne ḥikmet vardur? **[M52a]** *Güft*, ol ʻāḳil pādişāha eyitdi: *Evvel miḥnet-i ġarḳ şüden,* evvel bu ġulām ġarḳ olmaḳ miḥnetini *neçeşīde būd,* **[N43a]** tanımamış idi *ve ḳadr-i selāmet-i keştī,* ve keştīnüñ selāmet ü ṣıḥḥat ḳadrini *nemī dānist,* bilmez idi. *Hemçünīn,* böylece *ḳadr-i ʻāfiyet,* ṣıḥḥat ü ḥużūr ḳadrini *kesī dāned ki be-muṣībet giriftār āyed*, bir kimse bilür ki bir muṣībete giriftār gele yaʻnī ola bir miḳdār miḥnet ü elem çeke.

Beyt[4]

ای سیر ترا نان جوین خوش ننماید

Ey toḳ kimse saña arpa etmegi ḫoş ve laṭīf görünmez

معشوق منست آنکه بنزدیک تو زشست

Līkin benüm maḳbūlüm ve matbūʻmdur ol nesne ki senüñ ḳatuñda zişt ü nā-maʻḳūldür

حوران بهشت را دوزخ بود اعراف

Cennet ḥūrīlerine behişt nisbet ile[5] aʻrāf cehennem olur

از دوزاخیان پرس که اعراف بهشتست

Ammā cehennemlülerden su'āl eyle ki dūzaḫa nisbet aʻrāf anlara behiştdür.

---

[1] Der-kenār: pādişāh.

[2] dāmenine: dümenine N.

[3] ḳarār ve teskīn: teskīn ve ḳarār N.

[4] Beyt: Ḳıṭʻa N.

[5] ile: -N.

Beyt

فرقست میان آنکه یارش در بر

Farḳ vardur ol kimsenüñ ortasındaki anuñ maḥbūbı sīnesinde ola ve andan mütemetti‘ ola

با آنکه دو چشم انتظارش در بر

Ol kimse ile ki anuñ iki intiẓār gözi ḳapu üzre ola.

Ḥikāyet

Hürmüz-i tāc-dār-rā güftend: Hürmüz tāc-dāra eyitdiler: *Ez-vezīrān-ı peder çi ḫaṭā dīdī,* babañ vezīrlerinden ne ḫaṭā gördüñ *ki heme-rā bend fermūdī,* **[M52b]** ki cemī‘isine bend ü ḥabs buyurduñ? *Güft: Ḫaṭāyī ma‘lūm nekerdem,* Hürmüz su’āl idenlere eyitdi: Aṣlā anlaruñ bir ḫaṭāsını ma‘lūm eylemedüm ve żararlarını görmedüm.*Velīkin dīdem,* ammā gördüm *ki mehābet-i men,* ki benüm meḥābetüm *der-dil-i īşān,* anlaruñ göñlünde *bī-kerānest,* nihāyetsizdür ya‘nī benden ḥadden ziyāde ḫavf iderler *ve ber-‘ahd-i men i‘timād-küllī nedārend,* ve benüm ‘ahd ü **[N43b]** peymānum üzre küllī i‘timād u i‘tiḳād ṭutmazlar. *Tersīdem ki ez-bīm-i güzend-i ḫ‘īş,* ḫavf itdüm ki kendülerine benden żarār ve ziyān irişmek ḫavfından *ḳaṣd-ı helāk-i men küned,* benüm helāküme ḳaṣd iderler. *Pes ḳavl-i hükemā-rā kār bestem,* çünki bu ḥülyā[1] gördüm pes ben daḫı ‘āḳillerüñ sözini bağladum ya‘nī anlaruñ sözi ile ‘amel eyledüm. *Ki güfteend,* ki ‘āḳiller eyitmişlerdür:

Beyt[2]

از آن کز تو ترسد بترس ای حکیم

Ol kimseden ḫavf eyle ki senden ḫavf ider ey ‘āḳil!

وگر با چو او صد بر آیی بجنگ

Eger yüz ancılayın ile cengde yuḳarı gelesin ya‘nī ġālib olasın

[1] ḥülyā: ḥāli N.

[2] Beyt: Ḳıṭ‘a N.

نبینی که چون گربه عاجز شود

Görmezsin ki çünki[1] kendi ʿāciz ve mużṭarib ola

بر آرد بچنگال چشم پلنگ

Pençesi ile ḳaplanuñ gözini çıḳarur

ازآن مار بر پایی راعی زند

Ol sebeden ılan çobanuñ ayaġını urur yaʿnī[2] **[M53a]** ṣoḳar

که ترسد سرش را بکوبد بسنگ

Zīrā ılan ḫavf ider ki çoban anuñ başını ṭaş ile döger yaʿnī ezer diyü ol sebebden ṣoḳar.

Ḥikāyet

Yekī ez-mülūk-ı ʿArab rencūr būd, ʿArab pādişāhlarından biri marīż idi. *Der-ḥālet-i pīrī*, ve pīrlik ḥālinde *ve ümmīd ez-zindegānī ḳaṭʿ kerde*, ve ḥayātından ümmīdini ḳaṭʿ eylemiş idi. *Nāgāh süvārī ez-der der-āmed*, nāgāh bir süvār ḳapudan içerü geldi *ve beşāret āverd*, ve pādişāha muştuluḳ getürdi. *Fülān ḳalʿa-rā*, ki filān ḳalʿayı *ber-devlet-i ḫüdāvendī*, pādişāhuñ devletinde *güşādīm*, feṯḥ eyledüñ *ve düşmenān esīr şüdend*, ve ol ḳalʿada olan düşmānlar esīr oldılar.*Ve sipāh u raʿiyyet-i ān ṭaraf*, ve ol ṭarafuñ sipāh ve raʿiyyeti *be-cümlegī muṭīʿ-i fermān geştend*, **[N44a]** cümlesi pādişāhuñ fermānına muṭīʿ ve münḳād oldılar. *Melik çün beşenīd*, pādişāh ol süvārdan çünki bu sözi işitdi *nefesī serd ber-āverd īn*, bir ṣovuḳ nefes yuḳarı getürdi yaʿnī bir kerre ḫarāret ile āh eyledi *ve güft īn müjde merā nīst*, daḫı Pādişāh eyitdi: Bu beşāret baña degüldür. *Belki düşmenānem rāst*, belki benüm düşmānlarumadur *yaʿnī vāriṯān-ı memleket*, yaʿnī ol düşmānlar memleket vāriṯleridür.

Beyt[3]

در این امید بسر دریغ عمر عزیز

[1] çünki: çün N.

[2] urur yaʿnī: -N.

[3] Beyt: Ḳıṭʿa N.

Bu ümmīdde ki murād mıṣra‘-ı ṣānīnüñ mażmūnıdur ḫayfā ve dirīġā ‘ażīz ü laṭīf ‘ömr boşa gitdi ya‘nī ‘ömr āḫire irişdi **[M53b]**

که آنچه در دلمست از درم فراز آید

Ol nesne ki benüm ḳalbümdedür ḳapudan bañа yaḳīn gele ya‘nī ümmīdüm zaḥmetsiz ve meşaḳḳatsiz ḥāṣıl ola

امید بسته بر آمد وی چه فائده

Baġlanmış diyü ümmīd yuḳarı geldi ya‘nī murād ḥāṣıl oldı ammā ne fā’ide ol sebebden ki

امید نیست که عمر گذشته باز آید

Ümmīd yoḳdur ki hergiz geçmiş ‘ömr girü gele.

Beyt[1]

کوس رخلت بکوفت دست اجل

Rıḥlet ve sefer kūsını çaldı ecel eli ya‘nī ecel irişdi

ای دو چشمم وداع سر بکنید

Benüm iki gözüm yaşı [ile][2] vedā‘ eyleñüz zīrā ḫāk içinde çürüyüp biri birüñüzden cüdā olursız

ای کف دست و ساعد و بازو

Ve ey el ayası ve ey sā‘id ve ey bāzū

همه تودیع یکدگر بکنید

Cümleñüz biri birüñüz ile vedā‘ eyleñüz

بر من افتاد مرک دشمن مراد کام

Düşmānuñ maḳṣadı olan mevt benüm üzerüme düşdi ya‘nī müddet irişdi

[1] Beyt: Ḳıṭ‘a N.
[2] ile: -N.

آخر ای دوستان گذر بکنید

Āḫir ey dostlar! Güzer **[N44b]** eyleñüz ya‘nī uġrayup benüm ḥālümi göresiz[1].

Beyt

دی گفت طبیب از سر حسرت چو مرا دید

هیهات که رنج تو زقانون ثفا رفت[2]

روزگارم بشد بنادانی

Benüm ‘ömrüm ve zamānum nādānlıḳ ve ġaflet ile gitdi

من نکردم شما حذر بکنید

Ben ‘ömri ġaflet ile hevā ve hevese ṣarf eylemekden ḥaẕer eylemedüm. **[M54a]** Ey dostlar! Bārī siz ḥaẕer eyleñüz.

Ḥikāyet

Be-sālī ber-bālīn-i türbet-i Yaḥyā peyġamber ‘aleyhi’s-selām, bir pīl Yaḥyā peyġamber ‘*aleyhi’s-selāmuñ* türbesinüñ bālīni üzre ya‘nī başı ucında *mu‘tekif būdem,* mu‘tekif oldum. *Der-Cāmi‘-i Dımışḳ,* Şām Cāmi‘i’nde ki murād Cāmi‘-i Benī Ümeyye’dür.*Yekī ez-mülūk-ı ‘Arab,* ‘Arab meliklerinden biri *ki be-bī-inṣāfī mevṣūf būd,* ki inṣāfsızlıḳ ile ṣıfatlanmış idi ya‘nī ẓālim idi. *İttifāḳā be-ziyāret āmed,* ittifāḳ ol ẓālim melik mezār-ı şerīfi ziyāret itmege geldi. *Ve namāz kerd ve ḥācet ḫˇāst,* ve namāz ḳıldı ve ḥācet diledi.

Beyt

درویش و غنی بنده این خاک درند

Dervīş ve ġanī bu ḳapu ṭopraġınuñ bendeleridür

[1] göresiz: görüñüz N.

[2] Dün beni görünce, hekim hasretle iç çekerek dedi ki: Eyvah! Senin derdine Kanun bile şifa olmaz artık. *İbn-i Sînâ’nın ünlü tıp kitabı *El-Kanun fi’t-Tıbb*’a bir gönderme vardır.

وانان که غنی ترند محتاجترند

Ve anlar ki[1] muḥtācreklerdür.

Āngeh rūy be-men kerd ve güft, ol ẓālim melik andan soñra bana teveccüh eyledi ve eyitdi: *Ez-āncā ki himmet-i dervīşānest,* ol yirde ki dervīşlerüñ himmetidür *ve ṣıdḳ-ı muʿāmele-i īşān,* ve anlaruñ muʿāmelesinüñ ṣıdḳıdur ki hergiz anlara riyā ve nifāk yoḳdur. *Ḫaṭırī hem-rāh-ı men künīd*[2] [N45a]

Beyt

هر آن که مستهانت بدرویش برد

اکر بر فریدون زداز پیش برد[3]

Ki ez düşmān-ı ṣaʿb, zīrā ṣaʿb u ḳavī düşmāndan *endīşnākem,* ḫavfnākem yaʿnī ki ḫavfluyam. [M54b] *Güftem ber-raʿiyyet-i żaʿīf raḥmet kün,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol ẓālim melike eyitdüm: Żāʿif ü ʿāciz raʿiyyet üzre teraḥḥum eyle *tā ez-düşmen-i ḳavī zaḥmet nebīnī,* tā ki sen daḫı ḳavī ve ġālib düşmāndan zaḥmet ü elem görmeyesin.

Beyt[4]

تا که ببازوان توانا و قوت سر دست

Zorlu ve ḳavī bāzūlar ile ve ol cenk ḳuvveti eyle

خطاست پنچه مسکین نا توان بشکست

Nātüvān ve żaʿīf miskīnüñ pençesini ṣımaḳ ve añа cevr ü ẓulm eylemek ḫaṭā ve nā-maʿḳūldür

بترسد آن که بر افتادگان نبخشاید

[1] anlar ki: +ġanīreklerden ziyāde N.

[2] *künīd:* +bir ḫāṭır bañа yoldāş eyleñüz yaʿnī duʿādan ferāmūş itmeyesiz N.

[3] Her kim ki bir dervişi küçümseyip hor görürse/ Feridun'u bile yense, nihayetinde yenilgiyi önden tatmıştır.

[4] Beyt: Rubāʿī N.

Ḫavf eylesüñ ol kimse ki düşmānlar ve żaʿīfler üzre teraḥḥum eylemez

من لا ترهم که گزر پای در آید کسش نکیرد دست

Zīrā ol kimse[1] ayaḳdan gele yaʿnī başına bir belā gele[2] anuñ elini ṭutmaz yaʿnī terāḥḥum idüp muʿāvenet eylemez

هر آن که تخم ندی کشت و چشم نیکی داشت

Her ol kimse ki yaramazlıḳ toḫmını ekdi ve eyülük ümmīdini ṭutdı yaʿnī ḫalḳa ẓulm eyledi ve kendüye andan fā'ide mülāḥaẓa eyledi

دماغ بیهوده پخت و خیالی باطل بست

Ol kimse bī-fā'ide bir dimāġ beşerdi ve bāṭıl ḫayāl baġladı yaʿnī nā-maʿḳūl fikr eyledi ve fā'idesiz sevdāya saʿy eyledi

زگوش پنبه بیرون آر و داد خلق بده

Ḳulaġuñdan penbeyi ṭaşra getür ve ḫalḳuñ dādını vir yaʿnī gūş-ı dilden ġaflet **[N45b]** penbesini çıḳar ve ḫalḳa ādl u dād eyle ki saña ʿuḳbāda fā'idelü budur **[M55a]**

وگر تو می ندهی داد روز دادی هست

Ve ger sen dünyāda ḫalḳa dād virmeyesin bir dād viricek gün vardur ki ṣırad ḳıyāmet günidür.

Beyt[3]

بنی آدم اعضائ یکدیگرند

Ādemoġulları ḥaḳīḳatde biri birünüñ ʿużuvlarıdur

که در آفرینیش ز یک گوهرند

Zīrā rūz-ı ezelde olan ḫilḳatde cümlesi bir ẕātdandur murād Ḥażret-i Ādem *ʿaleyhi's-selām*

[1] kimse: +eger N.

[2] gele: +kimse N.

[3] Beyt: Meşnevī N.

چو عضوی بدرد آورد روزگار

Çünki zamāne bir ʿużvı derd ü eleme getüre yaʿnī[1] ʿużva derd getüre

دگر عضوهارا نماند قرار

Ol ʿużvuñ[2] sā'ir ʿużuvlara daḫı ḳarār ve sükūn ḳalmaz

تو کز محنت دیگران بی غمی

Senüñ sā'irlerüñ miḥnet ve derdinden ġamsız senüñ hergiz müte'ellim olmazsın belki mesrūrsın

نشاید که نامت نهند آدمی

Lāyıḳ degüldür ki senüñ nāmuñı ādemī ḳoyalar yaʿnī saña ādemī vü insān diyeler[3].

Ḥikāyet

Dervīşī müstecābü'd-daʿvet, duʿāsı maḳbūl bir dervīş *der-Baġdād pedīd āmed,* Baġdād'da ẓāhir geldi yaʿnī meşhūr oldı. *Ḥaccāc-ı Yūsuf,* Yūsuf oġlı Ḥaccāc *bih ̌āndeş,* ol dervīşi kendü ḳatına oḳıdı *ve güft* daḫı Ḥaccāc ol dervīşe eyitdi: *Duʿā-yı ḫayr ber-men kün,* benüm ol üzerüme ḫayr duʿā eyle. Güft, dervīş eyitdi: *Ḫudāyā! Cāneş bisitān,* Ey Ḫudā! Ol Ḥaccāc'uñ cānını al. *Güft,* Ḥaccāc, ol dervīşe eyitdi: *Ez-behr-i Ḫudā īn çi duʿāst,* Allāh içün bu ne[4] duʿādur ki benüm ḫaḳḳumda eyledüñ? *Güft,* dervīş Ḥaccāc'a eyitdi: **[M55b]** **[N46a]** *Īn duʿa-yı ḫayrest tü rā,* bu benüm duʿām ḫayr ve fā'idelüdür[5] zīrā keşret-i ẕünūbdan ḫalāṣ bulursın *ve cümle-i müselmānān-rā* ve cemīʿ müslümānlara ḫayr duʿādur[6] ki senüñ ẓulmüñden halāṣ bulurlar.

Beyt[7]

ای زبر دست زیر دست آزار

[1] yaʿnī: +bir N.
[2] ʿużvun: +vecʿinden N.
[3] diyeler: dirler N.
[4] ne: nice N.
[5] fā'idelüdür: fā'idelü duʿādur N.
[6] ḫayr duʿādur: duʿā-yı ḫayrdur N.
[7] Beyt: Meşnevī N.

Ey eli altındaġını rencīde idici yaʿnī bīçārelere ẓulm idici ḳavī kimse!

گرم تا کی بماند این بازار

Bu bāzār ḳaçana degin germ ḳalur[1] ki aña maġrūr olup ḫalḳa cefā[2] idersin

بچه کار ایدت چهان داری

Pādişāhluḳ senüñ ne işüñe yarar?

مردنت به که مردم آزاری

Saña ölmek yeg zīrā ḫalḳı[3] incidürsin[4] Bu taḳdīrce vaṣf terkībi olmaz.

Ḥikāyet

Yekī ez-mülūk-ı bī-inṣāf, ẓālim pādişāhlardan biri *pārsāyī-rā pürsīd,* bir ṣāliḥe suʾāl eyledi *ki ez-ʿibādethā güdām fāżılterest,* ki ʿibādetlerden ḳangısı ṣevāblurekdür. *Güft*, ṣāliḥ ol ẓālim pādişāha eyitdi: *Tü rā hˇāb-ı nīm-i rūz*, saña cemīʿ ʿibādetlerden öyle namāzına ḳarīb vaḳtde uyumaḳ ṣevāblurekdür. Ol ḳaylūledür ki nevm-i sünnetdür ʿibādet olması bu vechledür. *Tā der-ān yek-nefes ḫalḳ-rā neyāzārī*, tā ki ol bir nefesde ḫalḳı rencīde itmeyesin. **[M56a]**

Beyt[5]

ظالمیرا خفته دیدم نیم روز

Bir ẓālimi öyle vaḳti uyumış gördüm

گفتم این فتنست خوابش برده به

Eyitdüm ki bu ẓālim olan kimse ḫalḳa fitnedür ḫˇāb anı egitmiş yeg ki[6] ḫalḳ anuñ cevr ü ẓulminden āsūde olur ve şerrinden ḫalāṣ bulurlar

[1] ḳalur: +yaʿnī bu dünyā devleti ve manṣıbı ne zamāna degin bāḳī ḳalur N.

[2] cefā: -N.

[3] ḫalḳı: ādem N.

[4] incidürsin: +bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür saña ölmek yeg zīrā ādem incidürsin N.

[1] Beyt: Ḳıṭʿa N.

[6] bu ẓālim olan kimse ḫalḳa fitnedür ḫˇāb anı egitmiş yeg ki: -N.

آن که خوابش بهتر از بداریست

[N46b] Ol kimse ki anuñ uyḳusı ḫalḳa uyanıḳlığından yegrek ve fā'idelürekdür bu vechle daḫı ma'nā ḳābildür ol kimse ki aña ḫ̬āb bīdārlıḳdan yegrekdür

آنچنان بد زندگانی مرده به

Ancılayın yaramaz ve nāma'ḳūl dirlikden ölmiş olmaḳ[1] yegdür bu vechle daḫı ma'nā ḳābildür. Ancılayın bed-zindegānī olan kimse ya'nī dirligi ḳabīḥ olan ẓālim ölmiş yeg ki ḫalḳ anuñ ẓulminden ḫalāṣ bulurlar[2].

Ḥikāyet

Yekī-rā ez-mülūk, pādişāhlardan birini *şenīdem ki şebī der-'işret*, işitdüm ki bir gice bir ṣohbetde *rūz kerde būd*, rūz eylemiş idi ya'nī ṣabaḥa degin 'ıyş u nūş itmiş idi *ve der-peyān-ı mestī mī güft*, ve mestliḳ nihāyetinde eyidür idi.

Beyt

ما را بجهان خشتر از این یک دم نیست

Bize cihānda bundan ḫoşrek ve laṭīfrek bir dem bir vaḳt yoḳdur

کز نیک و بد اندیشه واز کسی غم نیست

Zīrā eyü fikirlüden ve yaramaz fikirlüden ve kimseden ġam yoḳdur[3].

[M56b] *Dervīşī bürehne*, bir 'uryān dervīş *bīrūn be-sermā*, ṭaşra ṣovuḳda *ḫufte-būd*, yatmış uyumış idi. *Be-şenīd ü güft*, pādişāhuñ bu sözini işitdi ve eyitdi: *Ey ān ki be-iḳbāl-i tü der-'ālem nīst*, Ey şol kimse! Ya'nī ey pādişāh! Ki senüñ iḳbālüñ ve devletüñ ile 'ālemde kimse yoḳdur. *Gīrem ki ġamet nīst ġam-ı mā hem nīst*, farż idem ki senüñ ġamuñ yoḳdur bizüm ġamumuz daḫı yoḳ mıdur ya'nī sen pādişāhsın senüñ aṣlā bir nesneye ihtiyācuñ

[1] olmaḳ: -N.

[2] bulurlar: + النوم اخ الموت N.

[3] yoḳdur: +ya'nī dostdan ve kimseden bu dem ġuṣṣa ve ḫavf yoḳdur N.

yoḳdur ġamuñ daḫı yoḳdur **[N47a]** ammā biz faḳīr ve bī-ser ü pāyuz bizüm ġamumuzı sen görmek gereksin niçün bizüm ḥālümüzi sormayasın[1].

Beyt

ای صاحب کرامت شکراندر سلامت

روزی تفقدی کن درویش بی سوار[2]

Melik īn süḫan ḫoş āmed, pādişāha ol dervīşüñ bu sözi ḫoş ve maḳbūl geldi. *Ṣurre-i hezar dīnār,* içinde biñ filori var bir kīseyi *ez-revzen bīrūn dāşt*, pencereden ṭaşra ṭutdı *ve güft,* daḫı pādişāh eyitdi: *Ey dervīş! Dāmen bidār!* Ey dervīş! Dāmenün ṭut ya'nī aç! *Güft,* dervīş pādişāha cevāb virüp eyitdi: *Dāmen ez-kücā ārem,* dāmen ḳande getürem *ki câme ne-dārem,* ki câme ṭutmazım ya'nī üstümde ḳaftanum yoḳdur.

Pādişāh-rā ber-ża'f-ı ḥāl-i ū raḥmet-i ziyāde geşt, ol dervīşüñ ḥālinüñ żā'fı üzre pādişāhuñ merḥameti ziyāde oldı. **[M57a]** *Ḫil'atī ber-ān mezīd kerd*, ol biñ filori üzre bir ḫil'at ziyāde eyledi *ve bīrūn firistād,* ve añı bir kimse ile ṭaşra gönderdi. *Dervīş ān nuḳūd-rā*, dervīş ol biñ dīnārı *be-endek müddet biḫord*, azıcuḳ zamānda yidi *ve telef kerd*, ve telef eyledi. *Bāz āmed*, ve girü geldi ki pādişāh iḥsān ide. Bu beyt dervīşüñ[3] aġzından degüldür.

Beyt

قرار بر کف آزادگان نگیرد مال

Dervīşler elinde māl ḳarār ṭutmaz ki zamān-ı ḳalīlde añı ṣarf iderler[4]

نه صبر در دل عاشق نه آب نه غربال

Ne 'āşıḳuñ ḳalbinde ṣabr ne ġırbālde āb ḳarār ṭutar.

---

[1] sormayasın: görmeyesin N.

[2] Ey kerem sahibi, şükürler olsun ki sağlıklısın/ Bir gün, atı olmayan (yaya kalmış) bir dervişe ilgi göster.

[3] dervīş: dervīşüñ N.

[4] añı ṣarf iderler: ḫarc iderler N.

Der ḥālī ki melik-rā pervā-yı ū nebūd, ammā ol dervīş bir ḥālde ve bir vaḳtde geldi ki pādişāha anuñ ḳapusı yoḳ idi ki **[N47b]**[1] pādişāha eyitdiler. *Be-hem ber-āmed,* munḳabiż ve bī-ḥużūr oldı *ve rūy derhem keşīd,* ve yüzini burtardı.

Ve ez-īncā güfteend, ve bu sebebden eyitmişlerdür, *aṣḥāb-ı fiṭnat u ḫayret,* fiṭnat ve ḫayret[2] ṣāhibleri ki tizliginden ve ġażabından *ber-ḫaẕer bāyed būd,* ve ḫaẕer üzre olmaḳ gerek *ki ġālib himmet-i īşān,* zīrā anlaruñ ekṣer himmeti ve işi *ber-muʿẓimāt-ı umūr-ı memleket,* umūr-ı memleketüñ muʿẓırı[3] üzre *müteʿalliḳ bāşed,* müteʿalliḳ olur yaʿnī buncılayın meṣāliḥ ile muḳayyedlerdür.*Taḥammül-i izdiḥām-ı ʿavām nekünend,* **[M57b]** ʿavāmuñ keṣret ü izdiḥāmına taḥammül ve ṣabr eylemezler.

Beyt[4]

حرامش بود نعمت پادشاه

Ol kimseye pādişāhuñ niʿmeti ve iḥsānı ḥarām olur

که هنگام فرصت ندارد نگاه

Fırṣat vaḳtini ḥıfẓ ṭutmaya

مجال سخن تا نبینی زپیش

Mādām ki sözüñ maḥallini görmeyesin

به بیهوده گفتن مبر قدر خویش

Öñden beyhūde söylemek ile kendü ḳadrüñi iletme yaʿnī hürmetüñi żāyiʿ eyleme.

Ḥażret-i Şeyḫ *tābe ṣerāhū* bu ebyāt ile işʿār u[5] işāret ider ki ol dervīşi pādişāha maḥallinde arż itmediler ve illā pādişāh bī-ḥużūr olup añı iḥsānından maḥrūm itmez idi.

[1] N47b: +pādişāhdan ol beşāşet gitmiş idi *ḥāleş begüfteend* ol dervīşüñ ḥālini N.

[2] ḫayret: +ki ez ḥiddet ü sūret-i pādişāhān ki pādişāhlaruñ N.

[3] muʿẓırı: +ve müşkilleri N.

[4] Beyt: Meṣnevī N.

[5] işʿār ve: -N.

[1] « لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ » *Güft,* pādişāh eyitdi: *Birānīd īn gedā-yı şūḫ-ı çeşm-i mübeẕẕir-rā,* bu işrāf idici küstāh gedāyı burdan sürüñüz *ki çendīn niʿmet ü māl-rā,* ki bu ḳadar niʿmet ve malı *be-endek müddet,* **[N48a]** azıcuḳ zamānda *ber-endāḫt,* telef eyledi *ki ḫazīne-i beytü'l-māl,* ki beytü'l-māl hazīnesi *loḳma-i mesākīnest,* miskīnlerüñ loḳmasıdur. *Ne tuʿme-i iḫvān-ı şeyāṭīn,* şeyāṭīn ḳardaşlarınuñ rızḳı degüldür.

[2] ﴿ اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ﴾

Beyt

ابلهی کو روز و روشن شم کافوری نهد

Bir ebleh ki ol ebleh rūşen gün kāfur-ı şemʿ ḳor yaʿnī yaḳar

زود بینی کش بشب روغن نباشد در چراغ

Görürsün ki gice ile anuñ çerāğında yaḳacak yağı olmaz.

Yekī ez-vüzerā-yı nāṣıḥ, **[M58a]** nāṣıḥ ve maʿḳūl vezīrlerden biri *güft,* pādişāha eyitdi: *Ey Ḫudāvend!* Ey pādişāh! *Maṣlaḥat-ı ān mī bīnem,* maʿḳūl anı gördüm. *Ki çünīn kesān-rā* ki buncılayın kimselere *vech-i kefāf,* kefāf vechini yaʿnī sīm ü zeri *be-tefāriḳ mecrā ve muʿīn dārend,* azar azar mecrā ve muʿīn ṭutalar yaʿnī vireler.*Tā der-nafaḳa'-i isrāf nekünend,* tā ki dervīşler daḫı nafaḳada bu vechle isrāf eylemeyeler.

Ammā ançi fermūdī, ammā anı ki buyurduñ *ez-zecr ü menʿ,* rencīde itmekden ve ḳovmaḳdan *münāsib-i sīret-i erbāb-ı himmet nīst,* himmet ve kerem ṣāḥiblerinüñ sīretine münāsib ve lāyıḳ degüldür. *Yekī-rā be-luṭf ümmīd-vār gerdānīden,* birini evvel luṭf u kerem ile ümmīdlü döndürmek yaʿnī ümmīdlü eylemek *ve bāz be-nevmīdī ḫaste-ḫāṭır kerden,* ve gīr ü nevmīdliḳ ile anı ḫaste ḫāṭır ve perīşān dil eylemek.

Beyt

چو باز شد بدرشتی فراز نتوان کرد

[1] Her makâma uygun bir söz vardır.
[2] *Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ Sûresi, 17/27.* "Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır."

بروی خود در اطماع باز نتوان کرد [1]

[N48b] Ammā çünki ümmīd ḳapusı açıldı andan ṣoñra yavuzlıḳ ile[2] redd eylemek mümkin degüldür.

Beyt

هر که علم شد بسنجا و کرم

بند نشاید که نهد بر درم[3]

Beyt[4]

کس نبیند که تشنگان حجاز

Kimse görmez ki Ka'be-i şerīf seferini iden ṣusuzları ki anlarda bu ḳadar **[M58b]** ḥarāret ve 'āteş var iken

بلب آب شور گردانید آبی

Ṣu kenārına cem' olalar ya'nī cem' olmazlar

هر کجا چشمه بود شیرین

Belki her ḳande ki bir şīrīn çeşme ve lezīz āb ola bilā tefāvüt

مردم و مرغ مور گرد آیند

Ādemī ve murġ u mūrānde cem' olurlar.

---

[1] Bu beyt Nuruosmaniye nüshasında ikinci mısra önce birinci mısra daha sonra olacak şekilde alınmış ve her iki mısra' ayrı ayrı açıklanmıştır:

بروی خود در اطماع باز نتوان کرد kendü yüzine ümmīdle ümmīd kapusını güçle açmaḳ mümkin degüldür ya'nī senden bilā-rıżā bir nesne almaḳ mümkin degüldür meger sen iḥsān idesin.

چو باز شد بدرشتی فراز نتوان کرد

[2] ile: +ümmīd ḳapusını N.

[3] Her kim ilim sahibi olduysa ölçüp tartmalı ve cömertlik de onunla olmalı/ Çünkü fakir birinin kapısını kapatmak (ona yardım etmemek) yakışmaz.

[4] Beyt: Ḳıṭ'a N.

Beyt

مرغ جایی رود که چی نبود[1]

Murġ şol yire ḳonmaz ki anda hiç nesne olmaya

نه بجایی رود که می نبود[2]

Ḥikāyet

Yekī ez-pādişāhān-ı pīşīn, Ḥażret-i Şeyḫ pādişāhlaruñ[3] biri ḥikāyet idüp eydür senden ilerü ve muḳaddem gelen pādişāhlaruñ biri ya'nī pīşīn lafẓı pādişāha nisbet iledür. Ḥażret-i Şeyḫe nisbet ile degüldür nitekim aşaġada *yekī ez-ān ne ki 'öẕr kerdend bā-meneş dūstī būd* da olan ma'nā anı mübeyyendür. *Ki der-ri'āyet-i memleket süstī kerdī,* ki memleketüñ ri'ayetinde süstlük ve kāhillik eyledi *ve leşker be-saḫtī daştī,* ve leşkerini saḫtlıḳ ile ṭutdı ki vazīfelerine ihtimām idüp ri'ayet itmedi. *Çün düşmen-i ṣā'b,* çünki ḳavī ve ṣa'b düşmān *rūy nümūd,* yüz gösterdi ya'nī ẓāhir oldı. *Heme püşt bidādend,* dükeli askeri arḳa virdiler ya'nī ol pādişāhı terk idüp ḳaçdılar.

Beyt

چو دارند گنج از سپاهی دریغ

Çünki pādişāhlar genci sipāhīden dirīġ ṭutalar **[N49a]**

دریغ آیدش دست بردن به تیغ

Sipāhīye daḫı elini ḳılıca iletmek ve anuñ içün cenk eylemek çoḳ[4] gelür.

Yekī ez-ānān **[M59a]** *ki ġadr kerdend,* anlardan biri ki ġadr u ḫıyānet eylediler idi[5]. *Bā-meneş dūstī būd,* anuñ benüm ile dostlıġı var idi. *Melāmeteş kerdem ve güftem,* anı melāmet eyledüm ve eyitdüm: *Dūnest ü nā-sipās denī,* ve nā-sipāsdur. *Ve süfle vü*[6] *nā-*

[1] مرغ جایی پرد که چی نبود: +Murġ şol yire gider ki anda dericek nesne ve dāne ola N.

[2] نه بجایی رود که می نبود : +Murġ şol yire gitmez ki ānda hīç nesne olmaya N.

[3] pādişāhlaruñ: pādişāhına N.

[4] çoḳ: ḫayf N.

[5] anlardan [biri] ki ġadr u ḫıyānet eylediler idi: anlardan ki ḫıyānet ve 'öẕr eylediler idi N.

[6] *sifle vü: -N.*

ḥaḳ nā-şinās, ve süfle ve nā-ḥaḳ şināsdur. *Ki be-endek teġayyür-i ḥāl,* ki ḥālüñ azıcuḳ teġayyür eyle yaʿnī azıcuḳ bī-ḥużūrluḳ eyle. *Ez-maḫdūm-ı ḳadīm-i ḫod,* kendünüñ ḳadīm efendisinüñ[1] *ber-gerded,* döne yaʿnī terk eyleye *ve ḥuḳūḳ-ı niʿmet-i ṣālyānī,* ve bu ḳadar yıllar ki niʿmet ḥaḳḳını *der-neverded,* ṭayy eyleye. Yaʿnī sābıḳda gördügi niʿmete küfrān-ı niʿmet ile ferāmūş eyleye[2]. *Güft,* ol kimse bańa eyitdi: *Eger bigūyem maʿẕūr dārī,* eger bu ḥuṣūṣuñ ḫaḳīḳatini söyleyem ve seni beyān eyleyem muḥaḳḳaḳ beni maʿẕūr ṭutarsın ve melāmet itmekden ferāġat idersin. *Şāyed ki esbem bī-cev büved,* lāyıḳ mıdur benüm atum arpasız ola *ü nemed-i zīn be-girev,* ve tegilti ḳudretsizliḳden rehende ola *ve sulṭān ki be-zer bā-sipāhī baḫīlī küned,* ve pādişāh altun ile sipāhīye baḫīlliḳ eyleye yaʿnī vaẓīfe virmeye. *Bā-ū be-cān cüvān-merdī netüvān kerd,* ol pādişāha cān ile cüvānmerdliḳ eylemek mümkin degüldür yaʿnī anuñ yolında terk-i ser eylemek maʿḳūl degüldür.

Beyt

زر بده مرد سپاهیرا تا سر بنهد

Sipāhīlere altun vir tā ki baş ḳoya **[M59b]** yaʿnī muṭīʿ olup yoluñda cān u baş fedā eyleye

وگرش زر ندهی سر بنهد درعالم

Ve ger sipāhīlere altun virmeyesin ʿāleme baş ḳor yaʿnī seni terk idüp baş alup gider.

ʿArabī[3]

اذا شب الکمی یصل بطشا

Ḳaçan bahadır ṭuysa muḥkem ṭutmaġa ve ḳıtāle ḥamle ider[4] yaʿnī **[N49b]** sīm ü zerī ve eṣbāb u silāḥı ve eṣbi[5] mükemmel olsa cenkde ḳavī ve secīʿ olur

وخاوی البطنی یبطش بالفرار

[1] efendisinüñ: efendisinden N.

[2] Yaʿnī sābıḳda gördügi niʿmete küfrān-ı niʿmet ile ferāmūş eyleye: -N.

[3] ʿArabī: Şiʿr-i ʿArabī N.

[4] ider: eyler N.

[5] ve eṣbī: -N.

Ve ḳaçan bahadıruñ ḳarnı ḥālī olsa ḳaçmaġa muḥkem ṭutar ya‘nī ḳudreti olmasa cenge aṣlā ṭāḳat getürmeyüp firār ider.

Ḥikāyet

Yekī ez-vüzerā me‘zūl şüd, vezīrlerden biri ma‘zūl oldı *ve be-ḫalḳa-i dervīşān der-āmed,* ve dervīşlerüñ meclisine geldi *ve bereket-i ṣoḥbet-i īşān,* ve anlaruñ ṣoḥbetinüñ bereketi *der-vey eṯer kerd,* ol vezīrde eṯer eyledi. *Ve cem‘iyyet-i ḫāṭıreş dest-dād,* ve ol vezīre cem‘iyyet ḫāṭır olurdı[1] ya‘nī sükūn müyeṯṯer oldı. *Men irādü’l-meclis me‘allāh fi’l-meclis me‘a ehlü’t-taṣavvuf melik bār-ı diger pādişāh gird berū dil-ḫoş kerd,* ol vezīr üzre göñlini ḫoş eyledi ya‘nī bī-ḥużūrlıġı gitdi. *Ve ‘amel fermūd,* ve ‘amel buyurdı ya‘nī tekrār vezāret virdi. *Ḳabūl nekerd,* ammā vezīr ‘ālī himmet oldıġından ḳabūl eylemedi.

Beyt

حافظ از برصدر نشیند

زعالی همتیست عاشق دردی[2]

[M60a] *Keş enderīned māl u cāh nīst ve güft,* daḫı vezīr pādişāha eyitdi: *Ma‘zūlī bih ki meşġūlī,* ma‘zūlluḳ yeg ki meşġūlluḳ ya‘nī ma‘zūlluḳ meşġūlluḳdan yegdür.

Beyt[3]

آنان که بکنج عافیت بنشستند

Anlar ki ‘āfiyet ve ḳanā‘at bucaġında oturdılar

دندان سگ و دهان مردم بستند

Kelbüñ dişini ve ḫalḳuñ aġzını baġladılar

قاغاذ بدریدند و قلم بشکستند

[1] ve ol vezīre cem‘iyyet ḫāṭır olurdı: ve ol vezīrde eṯer eyledi cem‘iyyet ḫāṭır oluvirdi N.

[2] Hafız (şair) ezberinden yani bildiği gibi okur/ Gerçek aşık ise büyük bir azimle dertlidir yani samimiyetle hisseder.

[3] Beyt: Ruba‘ī N.

Ḳāġıdı yırtdılar ve ḳalemi ṣıdılar ve cemīʿ nesneden el çekdiler

وز دست و زبان حرف کران رستند

Ve noḳṣān ṭutıcılaruñ ve ʿayb göricilerüñ **[N50a]** elinden ve dilinden ḳurtıldılar.

Melik güft, pādişāh vezīre eyitdi: *Her āyīne,* elbette *mā-rā ḫıredmendī kāfī bāyed,* bize bir zīrek ü[1] maṣlaḥat-güzār bir ʿāḳil gerek *ki tedbīr-i memleket-rā,* şāyed ki memleket tedbīrine yaʿnī vezīrlige lāyıḳ ola. *Güft,* vezīr pādişāha eyitdi: *Nişān-ı ḫıredmend-i kāfī,* zīrek ʿāḳilüñ nişānı *ānest* oldur *ki be-çünīn kār-hā tez der-nedihed,* ki buncılayın işlere ten virmeye yaʿnī kendü rıżāsı ile umūr-ı salṭanatı ḳabūl itmeye.

Beyt

همای بر همه مرغان ازان شرف دارد

Hümā ḳuşı cemīʿ ḳuşlar üzeri ol sebebden şeref ṭutar ki

استخوان خورد و جانور نیازارد

Zīrā hümā ḳuşı üstüḫˇān yir ve cānlu incitmez.

Meṣel

Siyāh-güş-rā güftend, ḳaraḳulaġa eyitdiler: **[M60b]***Türā mülāzemet-i ṣoḥbet-i şīr,* sañā arslanuñ muṣāḥabetinüñ mülāzemeti *be-çi vech iḫtiyār üftād,* ne sebeb ile iḫtiyār düşdi? *Güft,* siyāh ḳuş eyitdi: *Tā fażla-i ṣaydeş mī ḫorem,* tā anuñ ṣaydınuñ fażlasını yiyem *ve ez-şerr-i düşmenān,* ve düşmānlarınuñ şerrinden *der-penāh-ı ṣavleteş,* anuñ heybeti ḥıfẓında ve sāyesinde *zindegānī mī künem,* dirlik eyleyem.

Güftend, siyāh ḳuşa eyitdiler: *Eknūn ki be-ẓıll-i ḥimāyeteş der-āmedī,* şimdi ki anuñ ḥimāyeti ve ḥıfẓı sāyesine geldüñ *ve be-şükr-i niʿmeteş*[2] *iʿtirāf nümūdī,* iḳrār gösterdüñ *çerā nezdīkter neyāyī,* niçün arslana daḫı yaḳınrek gelmezsüñ *tā be-ḥalḳa-i ḫaṣānet der-āvered,* tā seni ḫaṣibler ḥalḳasına maḳbūller zümresine getüre. *Ve ez-bende-gān-ı muḫliṣet şumāred,* ve seni muḫliṣ ve ṣādıḳ bendelerinden ṣaya. *Güft,* siyāh ḳuş suʾāl idenlere eyitdi:

[1] vezīre eyitdi: *Her āyīne,* elbette *mā-rā ḫıredmendī kāfī bāyed,* bize [bir] zīrek ü: -N.

[2] *niʿmeteş:* +ve anuñ niʿmetinüñ şükrine N.

Hemçünān, ancılayın ya‘nī anuñ[1] gibi *ez-baṭş-ı ū eymen nīstem,* anuñ muḥkem ṭutmasından emīn degülüm. **[N50b]**

Beyt

اگر صد سال گبر آتش فروزد

Yüz yıl eger āteş-perest āteşi şu‘lelendire ya‘nī ma‘būd diyü[2] ri‘āyet ide anı ziyāret idüp dā’imā ki[3] secde eyleye

اگر یک دم دراو افتاد بسوزد

Bu ḳadar ḫiẕmet ile āteş-perest eger bir dem **[M61a]** āteşüñ içine düşe āteş anuñ ḫiẕmetini ve ri‘āyetini bilmeyüp fevrī yaḳar ya‘nī pādişāhlar daḫı arslan ve āteş gibidür.

Üftend ki nedīm-i ḥażret-i ṣulṭān zer beyābed, gāhī vāḳi‘ olur ki sulṭān ḥażretinüñ muṣāḥibi altun bulur ya‘nī pādişāhın‘ām ider. *Ve bāṣed ki ser bireved,* ve gāhī olur ki başı gider ya‘nī pādişāhuñ, ġażabına maẕhar düşer. *Ve hükemā güfteend,* ve ‘āḳiller eyitmişlerdür: *Ez-televvün ṭab‘-ı pādişāhān,* pādişāhlaruñ ṭab‘ınuñ televvüninden *ber-ḥaẕer bāyed büved,* ḥaẕer üzre olmaḳ gerek *ki geh be-selāmī birencend,* zīrā gāhī bir selām ile incinürler *ve gāhī be-düşnāmī ḫil‘at dihend,* ve gāhī maḥżā bir düşnām ile ḫil‘at virürler. *Güfteend,* ve ‘āḳiller eyitmişlerdür: *Ki ẓarāfet-i bisyār,* ki çoḳ ẓarāfet ya‘nī muḍḥiklik ve masḫaralıḳ *ki hüner-i nedīmānest*, nedīmlerüñ muḍḥiklerüñ hüneridür *ü ‘ayb-ı ḥakīmān,* ve ‘āḳillere ‘aybdur çoḳ ẓarāfet ya‘nī muḍḥiklik ve masḫaralıḳ.

Beyt

تو بر سر قدر خویشتن باش و وقار

Sen kendü ḳadr ü hürmetüñ ve ‘ırż u vaḳāruñ hevesi üzeri ol

بازی و ظرافت بندیمان برگذار بازی

Ve ẓarāfeti ve hezl ü maḥzı nedīmlere ḳo zīrā anlara lāyıḳdur.

---

[1] anuñ: evvelki N.

[2] diyü: -N.

[3] ki: añа N.

Ḥikāyet

Yekī ez-refīḳān, Ḥażret-i Şeyḫ *tābe şerāhū* eydür refīḳlerümden biri *şikāyet-i rūzgār-ı nā-müsā'id,* murād üzre dūr itmeyici muḫālif rūzgār şikāyetini *be-nezdīk-i men āverd,* benüm ḳatuma getürdi böyle diyü **[N51a]** *ki kefāf-ı endek dārem,* **[M61b]** ki azıcuḳ harclıḳ ṭutardum *ü 'ıyāl-i bisyār,* ve çoḳ 'ıyāl ṭutardum *ve ṭāḳat-i bār-ı faḳr nemī ārem,* ve faḳr yükine ṭāḳat getürmezem. *Bārhā der-dilem āmed,* nice kerre ḳalbüme geldi *ki be-iḳlīm-i diger revem,* ki bir ġayrı iḳlīme gidem *tā der-her ṣūret ki zindegānī künem,* tā her ṣūretde ki dirlik eyleyem. *Kesī-rā ber-nīk ü bed-i men,* bir kimsenüñ benüm eyü ve kem ḥālüm üzre ya'nī *faḳr u ġınāme ıṭṭılā' nebāşed,* ıṭṭılā'ı olmaya.

Beyt[1]

بس گرسنه خفت و کس ندانیست که کیست

Ġurbetde çoḳ kimse aç uyudı ve kimse bilmedi kim kimdür

بس جان بتب امد برو کس نگریست

Çoḳ cān lebe geldi ya'nī çoḳ kimse öldi. Ḥālbuki anuñ üzerine kimse aġlamadı nihāyet ben daḫı böyle bir ḥāle giriftār olam.

Bāz ez-şemātet-i a'dā, līkin gīr ü düşmānlarımuñ ḫande ve ṭa'nından *mī endīşem,* ḫavf iderüm *ki be-ta'ne,* ki ta'ne ile anlar *der-ḳafā-yı men biḫanded,* benüm ardumda geleler *ve sa'y-ı merā,* ve benüm sa'yumı *der-ḥaḳḳ-ı 'ıyāl,* ı'yālüm ḥaḳḳında *ber-'adem-i mürüvvet,* mürüvvetsizliḳ üzre *ḥilm künend,* nisbet ideler *ve gūyend,* ve eyideler:

Beyt[2]

ببین آن بحمیت را که هرگز

Gör ol gayretsizi ki hergiz

نخواهد دید روی نیک بختی

Dünyāda nīk baḫtlıḳ ve sa'ādet yüzini görmeyiser ve devlet **[M62a]** bulmayısardur

[1] Beyt: -M.
[2] Beyt: Ḳıṭ'a N.

تن آسانی گزیند خویشترا

Zīrā kendüsine ten āsānlıḳ ve ḥużūr iḫtiyār ider

زن و فرزند بگزارد بسختی

Zen ü ferzendini saḫtlıḳda ve belāda ḳor.

Ve der ʿilm-i muḥāsebe, ve muḥāsebe ʿilmine *çünān ki maʿlūmest,* ancılayın ki maʿlūmdur. *Çīzī*[1] **[N51b]** *muʿīn kerded,* bir cihet ve sebeb[2] muʿayyen olsa *ki mūcib-i cemʿiyyet-i ḫāṭır bāşed,* ki ol cihet benüm cemʿiyyet ḫāṭıruma ve ḥużūruma sebeb olur. *Baḳıyye-i ʿömr,* ʿömrünüñ baḳiyyesinde yaʿnī ʿömrüm oldıḳça dünyāda *ez-ʿuhde-i şükr-i ān,* anuñ şükrinüñ ḥaḳḳından *netüvānem bīrūn āmeden,* ṭaşra gelmege ḳādir olmazam yaʿnī anuñ şükrini tamām edā itmege ḳudretim olmaz. *Gūştem*[3], refīḳden çünki bu sözleri işitdüm aña eyitdüm: *Ey yār!* Ey dost! ʿ*Amel-i pādişāh,* pādişāha müteʿalliḳ olan ʿamel *dü ṭaraf dāred,* iki ṭaraf ṭutar. *Ümmīd-i nān ve bīm-i cān,* biri nān ümmīdi yaʿnī ġınā ve manṣıb ricāsı biri daḫı cān ḫavfı yaʿnī siyāset ü helāk ıżṭırābı *ve ḫilāf-ı reʾy-i ḫıredmendānest,* ve ʿāḳillerüñ reʾyinüñ ḫilāfıdur. *Bedīn ümmīd,* bu ümmīd ile yaʿnī devlet ü riyāset ümmīdi ile *der-ān bīm üftāden,* ol ḫavfuñ yaʿnī cān ḫavfına düşmek. **[M62b]**

Beyt[4]

کس نیاید بخانهٔ درویش

Dervīşüñ ḫānesine kimse gelmez

که خراج زمین و باغ بده

Ki yirüñ ve bāġun ḫarācını yaʿnī yirüñ muḳāṭaʿasını ve bāġuñ ʿöşrini vir diyü taḳaża ide yaʿnī dünyāda ḥużūr dervīşlikdedür ġanīlikde degüldür zīrā kimse aña elem ve ıżṭırāb virmez

یا بتشویش و غصه راضی شو

[1] *çīzī: +dānem*, bir miḳdār bilürüm. *Eger be-cāh şümā*, eger sizüñ ʿizzetüñüz ile *cihetī* N.

[2] sebeb: manṣıb N.

[3] gūştem: güftem N.

[4] Beyt: Ḳıṭʿa N.

Ya teşvīş ve ġuṣṣaya ya‘nī faḳr u iḥtiyāca rāżı ve ḳāni‘ ol

یا جگر بند پیش ذاغ بنه

Ya bu bögreküñi ḳuzgūn öñine ḳo ya‘nī kendüñi maḳtūl bil.

Güft refīḳ, çünki benden bu sözi[1] işitdi eyitdi: *İn süḫan muvāfıḳ-ı ḥāl-i men negüftī,* bu sözi benüm ḥālüme muvāfıḳ itmedüñ *ve cevāb-ı su’āl -i men neyāverdī*, ve benüm su’ālümüñ cevābını **[N52a]** getürmedüñ. *Şenīde’-i ki güfteend,* işitmiş misin ki eyitmişler *her ki ḫıyānet verzed*, her kim ki ḫıyānete çalışur *desteş ez-ḥisāb bilerzed,*[2] kimsenüñ eli ḥesābdan ditrer ve ḫıyāneti ẓāhir olur.

Beyt

راستی موجب رضای خداست

Ṭoġrılıḳ ve emīnliḳ Ḥaḳ te’ālā ḥażretinüñ *‘azze ismuhu* rıżāsına sebebdür

کس ندیدم که گم شد ازره راست

Dünyāda kimseyi görmedüm ki ṭoġrı yoldan kem ve żāyi‘ oldı.

Ve hükemā güfteend, ve **[M63a]** āḳiller eyitmişlerdür: *Çehar kes,* dört kimse *ez-çehar kes* dört kimseden *be-cān birenced,* cān ile incinürler ya‘nī ziyāde ḫavf iderler. *Ḥarāmī ez-sulṭān,* ol dörtden biri ḥarāmīdür ki sulṭāndan ḫavf ider.*Ve düzd-i pāsbān,* biri daḫı düzddür ki pāsbāndan ḫavf ider. *Ve fāsıḳ ez-ġammāz,* biri daḫı fāsıḳdur ki ġammāzdan ḫavf ider. *Ve rū-nesebī ez-muḥtesib,* daḫı ruspūdur ki ṣubaşından ḫavf ider. *Ve ān-rā ki ḥisāb-pākest,* ve ammā ol kimsenüñ ki ḥesābı pākdür ki ‘amelinde ḫıyāneti yoḳdur *ez-muḥāsebe çi bākest,* ol kimsenüñ muḥāsebe ve teftīşinden ne bāḳi ve ne ḫavfı vardur.

Beyt[3]

مکن فراخ روی در عمل اگر خواهی

‘Amelde kömek yüriyicilik ya‘nī ḫıyānet eyleme eger ister iseñ

[1] sözi: sözleri N.

[2] *bilerzed:* +ol N.

[3] Beyt: Ḳıṭ‘a N.

وقت رفع تو باشد مجال دشمن تنگ

Ki senüñ ʿazl ü teftīşüñ vaḳtinde düşmānuñ mecāli ṭar ola

تو پاک باش مدار ای بذادر از کس باک

Sen ʿamelde pāk ve emīn ol daḫı ey birāder kimseden ḫavf ṭutma **[N52b]**

زنند جامه نا پاک کازران بر سنگ

Görmez misin ḳaṣṣārlar nā-pāk câme pāk olsun diyü ṭaş üzre ururlar.

Güftem, refīkden çünki bu sözi işitdüm ṣoḥbet ṭarīḳi ile aña eyitdüm: *Ḥikāyet-i ān rubāh,* ol tilkünüñ ḥikāyeti *münāsib ḥāl-i tüst,* senüñ ḥālüñe münāsibdür. *Ki dīdeneş, ki* ol tilküyi gördiler. *Girīzān,* ḳaçaraḳ *ü üftān u ḫīzān,* daḫı düşerek daḫı ḳalḳaraḳ *kesī güfteş,* bir kimse ol tilküye eyitdi: *Çi āfetest,* bu ne āfet ve ne belādur. *Ki mūcib-i çendīn meḫāfetest,* ki bu ḳadar ḫavf ve ıżṭırāba sebebdür. *Güft,* tilkü ol kimseye eyitdi: *Şenīdem ki şütür-rā,* işitdüm ki deveyi *be-suḫre mī gīrend* ücretsiz ʿamele ṭutarlar. *Güftend,* tilküye eyitdiler: *Ey sefīh*[1] *şütür-rā bā-tü çi münāsebetest,* **[M63b]** şütrüñ senüñ aña ne münāsebetüñ[2] vardur.

Güft ḫāmūş bāş[3]*,* tilkü[4] eyitdi: Ḫāmūş[5] oluñuz. *Eger ḥasūdān be-ġaraz güyend,* eger ḥasūdlar ġaraz ile eyideler *ki īn şütürest,* ki bu tilkü ẓann itdügüñüz devedür *ve giriftār āyem,* ve giriftār gelem yaʿni[6] şütür diyü ṭutup bilā-ücret ʿamele ṭutalar. *Ki rā ġam-ı taḫlīṣ-i men bāşed,* ol vaḳt beni[7] ol ḳayddan ḫalās itmege kimüñ ġamı olur. *Teftīş-i ḥāl-i men küned,* ḥaḳīḳat ḥāli maʿlūm olsun içün tā benüm ḥālümi teftīş eyleyeler *ve tā tiryāḳ ez-ʻIrāḳ āverde bāşend,* ve tā ʻIrāḳ memleketinden tiryāḳ getüreler yaʿnī getürinceye degin *mār-gezīde mürde bāşed,* ılan soḳmış kimse ölmiş olur.

[1] Ey sefīh: +ey delü N.
[2] münāsebetüñ: müşābehetüñ N.
[3] bāş: -N.
[4] tilkü: +ānlara N.
[5] ḫāmūş: epsem N.
[6] yaʿni: +beni N.
[7] beni: -N.

Ve tü rā hemçünīn ve senüñ daḫı buncılayın *faẕlest ü diyānet,* faẕl u diyānetüñ vardur. *Ammā ḥasūdān der-kemīnend,* **[N53a]** ammā ḥasūdlar seni gözetmek içün pusudadur. *Müddeʿiyān gūşe-nişīn* ve müddeʿiyānlaruñ gūşe nişīnidür *ānçi ḥüsn-i sīret-i tüst,* ol nesne ki senüñ ḥüsn-i sīretüñ ve emānetüñdür. **[M64a]** *Be-ḫilāf-ı ān taḳrīr künend,* düşmānlaruñ anuñ aḳsini taḳrīr iderler. *Der-miʿrāż-ı ḫiṭāb-ı pādişāhī āyī,* ol vaḳt pādişāhuñ sözi yirine gelürsin *ve der-maḥall-i ʿitāb,* ve pādişāhuñ ʿitāb u ġażabı yirine gelürsin. *Der-ān ḥālet,* o ḥālde *ki-rā mecāl-i maḳālet bāşed* senüñ ḥaḳḳuñda kimüñ söz söylemege mecāli olur. *Pes maṣlaḥat ān mī bīnem,* çünki ḥāl böyledür pes maʿḳūl ve fā'idelü anı görürüm *ki mülk-i ḳanāʿat-rā ḥirāset künī,* ki ḳanāʿat mülkini ḥıfẓ idesin. *Ve terk-i riyāset gūyī,* ve riyāset ü manṣıb terkini diyesin yaʿnī terk idesin. *Ki ʿāḳilān güfteend,* zīrā ʿāḳiller eyitmişlerdür:

Beyt

بدریا نافع بی شمارست

Deryāda menfaʿatler bī-ʿadeddür

وگر خواهی سلامت درکنارست

Līkin eger selāmet ve ṣoḥbet ister iseñ kenārdadur.

Refīḳ īn süḫan bişenīd, refīḳ bu sözi benden işitdi *be-hem ber-āmed,* münḳabıż oldı *ve rūy derhem keşīd,* ve yüzini burtardı *ve süḫanhā-yı renciş-āmīz,* ve renc ḳarışdırıcı yaʿnī ḫāṭır rencīde idici sözler *güften girift,* **[M64b]** söylemege şürūʿ eyledi[1]. Böyle diyü *ki īn çi ʿaḳl u kifāyetest ü fehm ü dirāyet,* ki bu[2] ʿaḳl u idrāk ve fehm ü ʿilmdür. *Ve ḳavl-i hükemā dürüst āmed,* ve ʿāḳillerüñ sözi dürüst ve ṣaḥīḥ geldi. *Ki güfte end,* ki ʿāḳiller eyitmişlerdür: *Dūstān der-zindān be-kār āyend,* dostlar zindanda işe gelürler yaʿnī dostı zindānda iken anuñ ḫalāṣına saʿy u iḳdām eyleye **[N53b]** ol kimse ṣādıḳ dostdur. *Ki ber-süfre,* zīrā süfre üzre *heme düşmenān,* dükeli düşmanlar *dūst nümāyend,* dost görinürler.

[1] şürūʿ eyledi: ṭutdı N.

[2] bu: +nice N.

Beyt[1]

دوست مشمار آن که درنعمت زند

Dost ṣanmaya ol kimseyi ki niʿmet ü ḥużūrda ve nāz u sürūrda

لاف یار و برادر خواندگی

Yārlıḳ ve ḳardaş oḳumaḳlıḳ lafını ve her dem maḥabbet iẓhār ide

دوست دانم که گیرد دست دوست

Belki ṣādıḳ dost anı bilürüm ki dostuñ elini ṭuta ve muʿāvenet ide

در پریشان حالی و در ماندگی

Perīşān-ḥāl ü müşevveşü'l-bāllıḳde ve ʿacz ü bīçārelıḳde.

Beyt[2]

دشمن به از کسی که بمیرد برای دوست[3]

Dīdem ki müteġayyir mīşeved, Ḥażret-i Şeyḫ eydür gördüm ki refīḳ müteġayyir ve bī-ḥużūr olur. *Ve naṣīḥat-i men be-ġareż mī şineved,* ve benüm naṣīḥatümi ġaraz ile istimāʿ **[M65a]** ide. *Be-nezdīk-i ṣāḥib-i dīvān reftem,* vezīr-i aʿẓamuñ ḳatına gitdüm. *Be-sābıḳa-i maʿrifetī,* ḳadīm maʿrifet ve āşinālıḳ sebebi ile *ki der-miyān-ı mā būd,* ki bizüm ortamuzda idi. *Ṣūret-i ḥāleş bigüftem,* ol refīḳüñ ṣūret-i ḥālini vezīr-i aʿẓama eyitdüm *ve ehliyyet ü istiḥḳāḳeş,* ve anuñ ehliyyet ve istiḥḳāḳını *beyān kerdem,* beyān eyledüm. *Tā be-kārī muḫtaṣareş,* tā ki benüm şefāʿatüm ile anı bir muḫtaṣar işe yaʿnī bir ḥaḳīr ḫiẕmete *naṣb kerdend,* naṣb ve taʿyīn eylediler.

Çend rūz berīn ber-āmed, bu ḥāl üzre nice gün geldi yaʿnī bir zamān geçdi. *Luṭf-ı ṭabʿeş-rā bidīdend,* ol refīḳüñ luṭfı ṭabʿını gördiler ve ẕātınuñ[4] tamām ḳabiliyyetini añladılar. *Ve*

[1] Beyt: Ḳıṭʿa N.
[2] Beyt: Mıṣraʿ N.
[3] Düşman, dost için ölen kişiden daha iyidir.
[4] ẕātınuñ: ẕātını N.

ḥüsn-i tedbīreş-rā pesendīdend, ve anuñ ḥüsn-i tedbīrini begendiler[1]. *Kāreş ez-ān der-güzeşt,* anuñ işi ol mertebeden geçdi **[N54a]** *ve be-mertebe-i berter ez-ān,* ve andan bülendrek bir mertebeye *mütemekkin geşt,* mütemekkin oldı ya'nī irişdi. *Hemçünīn,* böylece ya'nī bu tertīb üzre *necm-i sa'ādeteş,* anuñ sa'ādet yıldızı *der-teraḳḳī būd,* teraḳḳīde ve terfī'de idi ya'nī dā'imā[2] devlet ve sa'ādeti tezāyüdde idi. *Tā be-evc-i irādet resīd,* tā ki kendü irādetüñ evcine ve murādınuñ nihāyetine irişdi[3] muḳarrebi ve maḳbūli oldı **[M65b]** ve müşārün ileyh bi'l-benān ve engüşt nümā-yı cihān oldı. *Ve mu'temedü'n 'aleyh inde'l-a'yān,* ve a'yān ve ṣāḥib-devletler ḳatında mu'temedü'n-ileyh bir kimse oldı. *Ber-selāmet-i ḥāleş,* anuñ ḥālinüñ selāmeti ve bu mertebede rif'ati üzre *şādmānī kerdem,* şādmānlıḳ eyledüm *ve güftem,* daḫı eyitdüm:

Beyt

زکار بسته مبندیش و دل شکسته مدار

Baġlanmış işden ya'nī murāduñ ḥāsıl olmaduġından ġamgīn olma ve ḳalbini münkesir ve mużṭarib ṭutma ki

آب چشمه حیوان درون تاریکست

Zīrā āb-ı ḥayāt çeşmesi ḳarañūlıḳ içindedür.

Beyt

شاد بر آنم که دل ما غمست

کآمدن غم سبب خرمیست[4]

'Arabī[5]

الا لا تحزنن اخا البلیة

[1] *Ve ḥüsn-i tedbīreş-rā pesendīdend,* ve anuñ ḥüsn-i tedbīrini begendiler: -N.

[2] dā'imā: yevmen-fe-yevmen N.

[3] irişdi: +ve muḳarreb-i ḥażret-i sulṭān şüd ve sulṭān ḥażretinüñ N.

[4] Kalbimde bir hüzün var diye sevinçliyim/ Ki gamın gelmesi mutluluğun sebebidir.

[5] 'Arabī: Şi'r-i 'Arabī N.

Ey belā ḳardaşı![1] Ya‘nī ey miḥnet ve belāya irişmiş kimse! Elbette maḥzūn ve ġamgīn olma āgāh u ḫaberdār ol şu ḥāle ve bu ḥuṣūṣa

فللرحمن الطاف خفية

Ki Allāhu te‘ālā ḥażreti içün ḫafī vü mestūr luṭflar vardur.

Beyt

منشين ترش از گردش ايام صبر

Ki ṣabr eyyāmuñ devrinden türş-rūy ve bī-ḥużūr oṭurma ḥaḳ budur ki bu maḥalde ṣabr-ı ma‘rūf olan acı ot olmaḳ evlā ve rūşendür **[N54b]**

تلخست وليكن بر شيرين دارد

Zīrā ṣabr egerçi acıdur ammā şīrīn yimiş ṭutar **[M66a]** ya‘nī fā’idesi vardur [2] « كُلُّ مر دَوَاءٌ »

Der-ān müddet, ol zamānda *merā bā-ṭā’ife-i yārān,* bir bölük dostlar ile bańa *ittifāḳ-ı se fer-i Mekke üftād,* Mekke seferinüñ ittifāḳı düşdi ya‘nī Ka‘be’ye göçmek vāḳi‘ oldı. *Çün ez-ziyāret-i Mekke bāz āmeden,* çünki Mekke ziyāretinden girü geldüm. *Dü menzilem istiḳbāl kerd,* ol refīḳ iki menzīl bańa istiḳbāl eyledi. *Ẓāhir-i ḥāleş perīşān dīdem,* anuñ ẓāhir ḥālini perīşān gördüm *u der-hey’et-i dervīşān,* ve dervīşler şeklinde gördüm. *Güftem ḥāl çīst,* ol refīḳe eyitdüm ḥālüñ nedür? *Güft,* refīḳ eyitdi: *Çünān ki tü güftī,* ancılayın ki sen naṣīḥat ṭarīḳi ile bańa eyitdüñ ammā ben ḳabūl itmedüm. *Ṭā’ife-i ḥased bürdend,* benüm rif‘atüme bir ṭā’ife ḥased iletdiler *ve be-ḫıyānetem mensūb kerdend,* ve beni ḫıyānete mensūb eylediler ya‘nī bańa ḫıyānet işnād itdiler.[3] *Ve melik der-keşf-i ḥaḳīḳat-i ān,* ve pādişāh ol ḥuṣūṣuñ ḫaḳīḳatinüñ keşfinde *istifsār nefermūd,* teftīş buyurmadı tā ki benüm ḫıyānetüm ve emānetüm pādişāha ma‘lūm olsa *ve yārān-ı ḳadīm* ve ḳadīm yārlar *ü dūstān-ı raḥīm,* ve merḥametlü dostlar *ez-kelime-i ḥaḳ ḫāmūş şüdend,* ḥaḳ sözden

[1] ḳardaşı: ḳarındaşı N.
[2] Bütün acılar devadır.
[3] itdiler: eylediler N.

ḫāmūş[1] oldılar *ve ṣoḥbet-i dīrīne* **[M66b]** *ferāmūş kerdend,* eski muṣāḥabeti ferāmūş ile diyeler[2].

Beyt[3]

بصنع خدا چون کسی افتاد

Ḥaḳ teʿālā ḥażretinüñ sunʿı ve hikmeti ile çün bir kimse manṣıbdan düşdi

همه عالمش پای برسر نهند

Dükeli ʿālem anuñ başı üzre ayaḳ ḳodılar yaʿnī aṣlā añа iʿtibār itmezler belki ihānet iderler

چو بینند اقبال دستش گرفت

Ammā çün göreler ki devlet ü saʿādet anuñ elini ṭutdı yaʿnī ol kimse ʿālī manṣıba irişdi **[N55a]** ve refīʿü'l-ḳadr oldı

ستایشکنان دست بر برنهند

Ol kimseyi medh iderek cümle ʿālem ellerini sīneleri üzre ḳorlar ve tamām taʿẓīm iderler.

Fi'l-cümle, muḥaṣṣal-ı kelām *be-envāʿ-ı ʿuḳūbet giriftār būdem,* envāʿ-ı ʿuḳūbete ve ʿazāba giriftār oldum. *Tā der-īn hefte,* tā bu heftede *ki müjde-i selāmetī-i ḥuccāc resīd,* ki ḥācīlerüñ selāmetligi ve ṣıḥḥati muştılığı irişdi. *Ez-bend-i girānem ḫalāṣ kerdend,* beni ṣaḳīl bendden ḫalāṣ eylediler. *Ve milk-i mevrūṯem ḫāṣṣ,* ve benüm irṯ ile olan milkümi ḫāṣṣ eylediler yaʿnī anı[4] bile aldılar.

Güftem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol refīḳe eyitdüm: *Ān nevbet,* ol nevbet *işāret-i men ḳabūl nekerdī,* benüm işāretümi yaʿnī remz ile olan pendümi ḳabūl **[M67a]** eylemedüñ ki ben sañа didüm *ki ʿamel-i pādişāhān çün sefer-i deryāst,* ki pādişāhlaruñ ʿameli deryā seferi gibidür. *Sūdmend ü ḫaṭarnāk,* fā'idelü ve ḫaṭarlu *yā genc ber-girī,* yā budur ki genc ḥāṣıl idersin *yā der ṭılısm bimīrī,* yā budur ki ṭılısmda olursın ṭılısm define üzre olan ṣūrete dirler.

---

[1] ḫāmūş: asamm N.

[2] ferāmūş ile diyeler: unutdılar N.

[3] Beyt: Ḳıṭʿa N.

[4] anı: -N.

Beyt

یا زر بهر دو دست کند خواجه در کنار

Yā budur ki ṭāliʿ müsāʿadesi ile kişi iki eli bile altun kenārda eyler yaʿnī vāfir zer ḥāṣıl idüp deryāda ġarḳ olmaḳdan ḫalāṣ bulur

یا موج روزی افکندش مرده بر کنار

Yā budur ki ṭāliʿinüñ nüḫūstinden murāda irişmeyüp mevc ānı bir gün kenāra ölmiş bıraġur.

Maṣlahat nedīdem, maʿḳūl görmedüm. *Ez-īn bīş*, bundan ziyāde *rīş u derüneş-rā,* anuñ gönlinüñ cerāhatini *be-nāḫun-ı melāmet*, melāmet ṭırnaġı ile ḫıräşīden ṭırmalamaḳ *ve nemek pāşīden*, ve anuñ üzerine ṭuz ṣaçmaḳ yaʿnī aña cefā idüp ḫāṭırunu **[N55b]** perīşān itmegi maʿḳūl görmedüm. *Bedīn dü beyt iḫtisār kerdem,* hemān bu iki beyt ile iḫtisār eyledüm.

Beyt[1]

ندانستی که بینی بند بر پای

Bilmez mi idüñ ki ayaġuñ üzre ḳayd u bend görürsin

چو در گوشت نیامد پند مردم

[M67b] Çünki senüñ ḳulaġuña kimsenüñ naṣīḥati gelmedi yaʿnī naṣīḥat ḳabūl itmedüñ

دگر ره کر نداری طاعت نیش

Eger nīşe ṭāḳat ṭutmaz iseñ bir kerre daḫı

مکن انگشت درسوراخ کژدم

Barmaġuñ ʿaḳreb delügine eyleme yaʿnī ṣoḳma kendüñe żarar idersin.

[1] Beyt: Ḳıṭʿa N.

Ḥikāyet

Tenī çend der-ṣoḥbet-i men būdend, birḳaç kimse benüm ṣoḥbetümde idiler yaʿnī baña mürīd olmış idiler. *Ẓāhir īşān be-ṣalāḥ ārāste,* anlaruñ ẓāhiri ẓuhr u ṣalāḥ ile ārāste ve pīrāste idi.

Yekī ez-büzürgān, ṣāḥib-i devletlerden biri *der-ḥaḳḳ-ı īn ṭā'ife,* bu ṭā'ifenüñ ḥaḳḳında *ḥüsn-i ẓann-ı beliġ dāşt,* vāfir ḥüsn-i ẓann ṭutar idi yaʿnī anlara tamām ḥüsn iʿtiḳādı var idi. *Ve idrārī muʿayyen kerde būd,* ve anlara bir vaẓīfe taʿyīn itmiş idi. *Meger yekī ez-īşān,* meger anlardan birisi *ḥareketī kerd nā-münāsib-i ḥāl-i dervīşān,*[1] dervīşlerüñ ḥāline münāsib ve lāyıḳ degül bir ḥareket eyledi. *Ẓann-ı ān şaḫs fāsid şüd,* ol kimsenüñ anlar ḥaḳḳında olan ḥüsn-i ẓannı fāsid oldı *ü bāzār-ı inān kāsid,* ve bunlaruñ bāzārı kāsid oldı yaʿnī evvelki ilṭifāt ve riʿāyet gitdi.

Ḫʿāstem, Ḥaẓret-i Şeyḫ eydür murād idündüm *tā be-ṭarīḳī,* tā[2] bir ṭarīḳdür ẓarāfet ile **[M68a]** *kefāf-ı yārān-rā,* benüm ḳaṭumda olan yārānuñ yaʿnī mürīdlerimüñ kefāfını *müstaḫlāṣ künem,* ḫalās ve peydā eyleyem.

Āheng-i ḫıdmeteş kerdem, ol ṣāḥib-i devletüñ ḥuzūrına gitmege **[N56a]** ḳaṣd eyledüm *derbānem rehā nekerd*[3], bevvāb beni içerüye ṣalıvirmedi *ve cefā kerd,* ve baña cefā eyledi. *Maʿẕūreş dāştem,* bevvābuñ ol cefāsını maʿẕūr ṭutmadum. *Be-ḥükm-i ān ki güfteend,* ol sebeb ile[4] ki eyitmişlerdür:

Beyt[5]

در میر و وزیر و سلطان را

Emīr ve vezīr ve sulṭān ḳapusınuñ

بی وسیلت مگرد پیرامن

Vāsıtasız ve münāsebetsiz eṭrāfına ṭolanma zīrā

---

[1] meger anlardan birisi *ḥareketī kerd nā-münāsib-i ḥāl-i dervīşān*: -N.

[2] tā: ki N.

[3] nekerd: nekerdem N.

[4] sebeb ile: sebebden N.

[5] Beyt: Ḳıṭʿa N.

سگ و دربان چو یافتند غریب

Kelb ile bevvāb çünki ġarīb buldılar

این گربان بگیرد آن دامن

Buña murād derbāndur ġarībüñ yaḳasını ṭutar aña murād kelbdür ġarībüñ dāmenini ṭutar.

Çendān ki ol zamāna degin ḳapuda bevvāb ile ḫuṣūmet u ġavġāda oldum ki *muḳarrebān-ı ḥażret-i ān büzürg*, ol ulu ḥażretüñ muḳarrebleri *ber-ḥāl-i men vāḳıf şüdend*, benüm ḥālüm üzre vāḳi‘ oldılar. *Be-iḳrāmem der-āverdend*, beni iḳrām ile içerü getürdiler *ve berter maḳāmī mu‘ayyen kerdend*, ve bülendrek bir maḳām ta‘yīn eylediler ya‘nī teklīf itdiler. **[M68b]** *Ammā men be-tevāẕu‘ fürūter nişestem*, ammā ben tevāẕu‘ ile aşaġarek oturdum *ve güftem*, daḫı eyitdüm:

Beyt

بگذار که بندهٔ کمینم

Ḳo beni a‘lā maḳāma teklīf eyleme zīrā kemīne vü ḥaḳīr bendeyem

تا در صف بندگان نشینم

Tā bendeler ṣafında oturdum.

Güft, ol büzürg çünki benden bu sözi istimā‘ eyledi baña eyitdi:

Mıṣra‘

الله الله چه جای این سخنست

Allāh Allāh bu sözüñ ne maḥaldür?

Beyt

گر برسر و چشم من نشینی

Eger benüm başum ve gözüm üzre oturasın

نازت بکشم که نازنینی

Senüñ **[N56b]** nāzuñı çekerüm zīrā nāzenīsin.

Fi'l-cümle, muḥaṣṣal-ı kelām *nenişestem*, oṭurdum *ve ez-her derī süẖan der-peyvestem*, ve her bābdan söz ulaşdurdum ya'nī ibtidā' maḳṣūdu beyān itmedüm.

Belki [1] « اَلكَلامُ يَجْرِي الكَلامُ » iḳtiżāsınca ṣabr itdüm *tā ḥadīṣ-i żellet-i yārān*, tā ki yārānuñ ḥitāb-ı sözi *der-miyān āmed*, ortaya geldi ya'nī żikr olındı. *Güftem*, ol münāsebet ile eyitdüm:

Beyt[2]

چه جرم دید خداوند سابق الانعام

Sābıḳu'l-in'ām ṣāḥibi olan ṣāḥib-i devlet bu bendesinüñ ne günāhını gördi

که بنده در نظر خویش خور میدارد

Ki bendesini kendü naẓarında ẖaḳīr ṭutar **[M69a]**

خدای راست مسلم بزرگواری و لطف

Ḫaḳ te'ālā ḥaẓretine müsellem ve lāyıḳdur ululıḳ ve luṭf

که جرم بیند و نان بر قرار میدارد

Ve zīrā bendelerinüñ cürm ü ẖatāsını görür ve evvelki gibi nānı ḳarār üzeri[3] ṭutar.

Beyt

ولیکن خداوند بالا و پست

بعصیان در رزق بر کسی نسبت[4]

[1] Söz sözü çeker.
[2] Beyt: Ḳıṭ'a N.
[3] üzeri: üzre N.
[4] Fakat yücelerin ve alçakların Rabbi olan Allah/ Hiç kimsenin rızkını günahına bağlamaz.

Ḥākīm-rā süḫan ʿaẓīm pesendīde āmed, Ḥaḳīme bu söz ʿaẓīm ve ziyāde maʿḳūl ve maḳbūl[1] geldi. *Ve esbāb-ı maʿaş-ı yārān,* ve yārānuñ māʿişet esbābını *fermūd,* buyurdı *tā ber-ḳāʿide-i māżī,* tā ki geçmiş ʿādet ve tertīb üzeri[2] *bī-ḳuṣūr müheyyā dārend,* ḥāżır ṭutalar *ve me'ennet-i eyyām-ı taʿṭīl vefā künend,* ve muʿaṭṭal ḳalmış günlerüñ mü'ennetini vefā ideler.

Şükr-i niʿmet bigüftem, niʿmet şükrini itdüm zīrā [3] ﴿ مَن لَم يَشْكُرِ النَّاسَ لَم يَشْكُرِ اللَّهَ ﴾ *ve ẕemīn-i ḫıdmet bibūsīdem,* ve ḫiẕmet yirini öpdüm *ve ʿöẕr-i cesāret biḫˇāstem,* ve bu ḥuṣūṣda ḥadden tecāvüz eylemek ʿöẕrini diledüm. **[N57a]** *Ve der-ḥālet-i bīrūn āmeden,* ve ol ṣāḥib-i devletüñ ḫānesinden ṭaşra gelmek ḥālinde *īn bi-güftem,* bunı eyitdüm:

Beyt[4]

چو کعبه قبله حاجت شد از دیار بعید

Çünki Kaʿbe-i şerīf ḥācet ḳıblesi oldı yaʿnī ḥācetler ḥāṣıl olıcaḳ yir oldı. Ol sebebdendür ki **[M69b]** Iraḳ diyārından bu ḳadar meşaḳḳat ile

روند خلق بدیدارش ارسی فرسنگ

Ḫalḳ anı görmege ve ziyāret itmege giderler

ترا تحمل امثال ما بباید کرد

Saña bizcileyin kimselere taḥammül ve ṣabr eylemek ve buncılayın bī-edebāne vaṣfı maʿżūr ṭutmak gerek

که هیچ کس نزند بر درخت بی بر سنگ

Zīrā hiç kimse meyvesiz dıraḫt üzerine ṭaş urmaz yaʿnī ṭaş atmaz.

[1] maʿḳūl ve maḳbūl: maḳbūl ve maʿḳūl N.

[2] üzeri: üzre N.

[3] *Hadîs-i Şerîf,* "İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmiş olmaz." Tirmizî, Birr, 35.

[4] Beyt: Ḳıṭʿa N.

Ḥikāyet

Melik-zādeī, bir pādişāh oġlı *genc-i firāvān,* vāfir genc[1] *ez-peder mīrāṯ yāft,* pederinden mīrāṯ buldı yaʿnī pederi yirine pādişāh olup anuñ cümle genc ü mālını żabṭ eyledi. *Dest-i kerem ber-küşād,* şeh-zāde seḫā ve kerem elini açdı *ve dād-ı seḫāvet bidād,* ve seḫāvet dādını virdi yaʿnī tamām cüvānmerdlik eyledi. *Ve niʿmet-i* [2]*bī-ḳıyās,* ve ol ḳıyāssız niʿmet ve mālı *bī-dirīġ,* dirīġsiz *ber-sipāh u raʿiyyet biriḫt,* sipāh ve raʿiyyet üzeri dökdi yaʿnī beẕl eyledi.

Beyt[3]

نیاشاید مشام از طبله عود

Dimāġ-ı ʿūduñ ṭablasından diñlenmez yaʿnī rāyiḥāsından maḥẓūẓ olmaz

بر آتش نه که چون عنبر ببوید

Līkin ʿūdı āteş üzre ḳo ki ʿanber gibi **[M70a]** ḳoḳa ve dimāġ anuñ rāyiḥasından muʿattar ola

بزرگی بایدت بخشندگی کن

Saña ululıḳ ve pādişāhlıḳ gerek bağışlayıcılık ile yaʿnī **[N57b]** inʿām ve iḥsān ile

که دانه تا نیفشانی نروید

Zīrā mādām ki dāne-i ḫāke ṣaçmayasın bitmez yaʿnī ʿālī-ḳadr olmaḳ isterseñ sen daḫı sīm ü zerī ḫalḳ üzre ṣaç.

Yekī ez-cülesā-yı bī-tedbīr, tedbīrsiz ve idrāksiz muṣāhiblerinden biri *naṣīḥateş āġāz kerd,* ol şeh-zādeye naṣīḥat itmege şürūʿ eyledi böyle diyü *ki mülūk-ı pīşīn,* ki senden evvel gelen pādişāhlar *īn niʿmet-rā,* bu niʿmet ve malı *be-saʿy endūḫteend,* saʿy ve meşaḳḳat ile ḳazanmış ve cemʿ itmişlerdür. *Ve berāy-ı maṣlaḥat,* ve anı maṣlaḥat ve mühimmāt içün *nihādeend* [4] ḳomışlardur.

---

[1] genc: ḫazīne N.

[2] niʿmet: +māl ü N.

[3] Beyt: Ḳıṭʿa N.

[4] *nihādeend: nihāde* N.

Dest ez-īn ḥareket kūtāh kün, bu ḥareketden elini ḳıṣa eyle ya‘nī sīm ü zeri böyle perīşān eyleme ki *vāḳı‘ahā der-pīşest,* zīrā vāḳı‘alar ve ḥādiṯeler añdadur *ü düşmenān der pes,* ve düşmānlar ārazda ḥāżırdur *ne-bāyed ki,* gerekmez ki ya‘nī olmaya *ki be-vaḳt-i ḥācet,* ḥācet vaḳtinde *fürūmānī,* ‘āciz ḳalasın.

Beyt[1]

اگر گنجی کنی بر عامیان بخش

[M70b] Eger avām üzere bir genci[2] baḫş ve iḥsān idesin

رسد هر کدخداییرا برنجی

Her bir ev ṣāḥibine ya‘nī her birisine bir birinc ya‘nī birinc mikdārı irişür

چرا نستانی ازهر یک جوی سیم

Niçün her birinden bir arpa mikdārı sīm almazsın

که گرد آید ترا هر روز گنجی

Tā ki her gün saña bir ḫazīne cem‘ ola.

Melik-zāde, şeh-zāde *ez-īn süḫan rūy derhem keşīd*, ol bedbaḫtuñ bu nā-ma‘ḳūl sözinden yüzini burtardı. *Ki muvāfiḳ-ı ṭab‘eş neyāmed,* zīrā ol şeh-zādenüñ ṭab‘ına muvāfiḳ gelmedi. *Merū-rā zecr fermūd,* ol bedbaḫta **[N58a]** zecr ü ‘uḳūbet buyurdı *ve güft,* daḫı[3] eyitdi: *Ḫudāy ‘azze vü celle,* ‘azīz ve celīl Allāh *merā mālik-i īn memleket gerdānīdeest,* beni bu memleket[4] pādişāhı eylemişdür *tā biḫorem ü bibaḫşem,* tā ki bīm ü ḫalḳa baḫşīş eyleyem *ne pāsbānem ki nigeh-dārem,* pāsbān degülüm ki ol malı nigeh ṭutam ya‘nī ḥıfẓ eyleyem.

Beyt

قارون هلاک شد که چهل خانه و گنج داشت

[1] Beyt: Ḳıṭ‘a N.
[2] genci: ḫazīne[y]i N.
[3] daḫı: +şeh-zāde N.
[4] memleket: memleketüñ N.

Ḳārūn helāk oldı ḥālbūki ḳırḳ ḫāne genc ü ḫazīne ṭutdı ya‘nī mālik oldı līkin mālı[1] fā’ide virmedi ‘āḳıbet anı yir **[M71a]** yutdı [2] ﴿ فَخَسَفْنَا بِه وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ ﴾

نوشروان نمرد که نام نکو گزاشت

Nūşirevān ölmedi zīrā dünyāda ‘adl sebebi ile eyü nām ḳodı.

Ḥikāyet

Āverdeend ki Nūşirevān-ı ‘ādil-rā, tevāriḫde getürmişlerdür ki *Nūşirevān-ı ‘ādil der-şikārgāhī* bir şikār yirinde *ṣaydī kebāb kerdendī,* bir ṣaydı kebāb eylediler idi. *Nemek nebūd,* ittifāḳ orada ṭuz ḥażır degül idi. *Ġulāmī be-rūstā firistādend,* bir ġulāmı köye gönderdiler *tā nemek āvered,* tā ki köyden ṭuz getüre. *Nūşirevān güft,* Nūşirevān ol ġulāma eyitdi: *Nemek-rā be-ḳıymet bisitān,* ṭuzı ḳıymet ile al ṣakın müft alma *tā resmī negerded,* tā ki bu daḫı köy ḫalḳı üzre bir ‘ādet ve ḳānūn olmaya. *Ve dih ḫarāb neşeved,* ve bunuñ ile köy ḫarāb olmıya.

Güftend, anda ḥāżır olanlar eyitdiler: *Ez-īn ḳadar,* bu ḳadar ḳalīl nesneden *çi ḫalel zāyed,* ne ḫalel ṭoġru ne nāḳıs[3] olur. *Güft,* Nūşirevān eyitdi: *Bünyād-ı ẓulm,* ẓulm bünyādı **[N58b]** *der-cihān* cihānda *evvel endek būdeest,* evvel az olmışdur *ve her ki āmed ber-mezīd kerd,* ve her kim ki cihāna geldi anuñ üzerine dünyāda eyledi *tā bedīn ġāyet resīd,* tā bu mertebeye irişdi.

Beyt[4]

اکر زباغ رعیت ملک خرد سیبی

Eger ra‘iyyetüñ bāġından pādişāh ẓulm ile bir elma yiye **[M71b]**

بر آورند غلامان او درخت ازبه

Pādişāhuñ ġulāmları[5] aġacı kökinden çıḳarurlar

---

[1] malı: +aña N.

[2] *Kur’ân-ı Kerîm, Kasas Sûresi* 28/81. “Derken onu konağı ile beraber yere geçirdik…”

[3] ne nāḳıs: ne noḳṣān N.

[4] Beyt: Ḳıṭ‘a N.

[5] ġulāmları: ḳulları N.

به پنج بیضه که سلطان ستم روا دارد

Pes beyżaya ki pādişāh[1] ẓulmi revā ṭuta

زنند لشکریانش هزار مرغ بسیخ

Pādişāhlaruñ leşkeri[2] biñ murġı dumūra ururlar yaʿnī ẓulm ile alup kebāb iderler.

Beyt[3]

نماند ستمگار بد روزگار

Yaramaz ḥāllü ve nā-maʿḳūl zamānlu ẓālim ḳalmaz ʿāḳıbet dünyādan gider

بماند بر و لعنت پایدار

Līkin anuñ üzerine ebedī laʿnet ḳalur.

Ḥikāyet

Āmilī-rā şenīdem, bir āmili işitdüm *ki ḫāne-i raʿiyyet ḫarāb kerdī,* ki raʿiyyetüñ ḫānesini ḫarāb eyledi yaʿnī raʿiyyete ziyāde ẓulm eyledi *tā ḫazīne-i sulṭān ābādān küned,* tā ki sulṭānuñ ḫayrına seni maʿmūr ve pür eyleye. *Bī-ḫaber ez-ḳavl-i ḫukemā ki güfteend* ammā ʿāḳillerüñ sözinden[4] ḫabersiz ki eyitmişlerdür: *Her ki Ḫudāy teʿālā-rā biyāzāred,* her kim ki ʿālī Allāh'ı incide yaʿnī bendelerine ẓulm eyleye [5] ﴿ ... اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِينَ ﴾

Tā dil-i ḫalḳī be-dest āred, bir maḫlūḳuñ gönlin ele getüre yaʿnī pādişāhuñ gönline tesliye virmek içün Ḥaḳ teʿālā ḥażretinüñ emrine muḫālefet idüp ẓulmi irtiḳāb eyleye. *Ḫudāy teʿālā,* ʿālī Allāh *hemān ḫalḳ-rā,* hemān ḫalḳı *ber vey gümāred,* ol ẓālim üzre ḥavāle ider. *Tā demār ez-rūzgāreş ber-āred,* **[N59a]** ḫalḳ anuñ zamānında **[M72a]** demār yuḳarı getürür yaʿnī helāk ider

آتش سوزان نکند با سپند

---

[1] pādişāh: ṣulṭān N.

[2] leşkeri: bendeleri N.

[3] Beyt: -M.

[4] sözinden: ḳavlinden N.

[5] *Kur'ân-ı Kerîm, Şûrâ Sûresi, 42/40.* "... Hiç şüphe yok ki Allāh, haksızlık edenleri sevmez." Metinde yapılan iktibas âyet lafzı ile birebir aynı değildir ancak burada âyetten doğrudan alıntılayarak dahil edilmiştir.

Yaḳıcı āteş yüzerlige eylemez

آنچه کنت دود دل مستمند

Anı ki eyler mażlūmuñ göñül dūdını ya‘nī anı ki[1] mażlūmuñ āhı ve bed-du‘āsı ẓālime eyler.

Latīfe[2]

Gūyend, eyidürler *server-i cümle-i ḥayvānāt,* cümle ḥayvanātlaruñ serveri[3] *şīrest,* arslandur *ve kemterīn cānverān ḫarest,* ve canavarlaruñ denīregi ḫardur.*Ve be-ittifāḳ-ı ḫıredmendān,* ve ‘āḳillerüñ ittifāḳı ile *ḫar-ı bār-ber,* yük iledici ḥimār *bih ez-şīr-i merdüm-der ādem,* yırtıcı arslandan yegdür.

Beyt[4]

مسکین خر اگرچه بی تمیز است

Miskīn ḫar[5] egerçi bī-temīz ve bī-idrākdür

چون باز همی کشد عزیزست

Līkin çünki yük çeker ‘azīz ve maḳbūldür

گاوان و خران بار بر دار

Yük getürici sıġırlar ve eşekler

به زادمیان مردم آزار

Ādem incidici adamlardan yegdür.

Melik-rā ṭarafī ez-zemāyim-i aḫlāḳ-ı ū, pādişāha ol ẓālimüñ meẕmūm ve nā-ma‘ḳūl ḫuylarından ba‘żı ḫuyı ya‘nī ẓulm itdügi *ber-ḳarāyīn ma‘lūm şüd,* ḳarīneler ve ‘alāmetler

[1] eyler mażlūmuñ göñli ya‘nī anı ki: -N.
[2] Latīfe: Ḥikmet N.
[3] ḥayvanātlaruñ serveri: ḥayvanlaruñ başı N.
[4] Beyt: Meṣnevī N.
[5] ḫar: eşek N.

ile maʿlūm oldı. *Der-şikence keşīdeş,* ol ʿāmili şikenceye çekdi *ve be-envāʿ-ı ʿuḳūbet biküşt,* ve envāʿ-ı ʿuḳūbet ve ʿaẕāb ile depeledi.

Beyt[1]

حاصل نشود رضا سلطان

Sulṭānuñ rıżāsı ḥāṣıl olmaz yaʿnī sulṭān senden rāżı olmaz

تا خاطر بندگان بجویی

Mādām ki sulṭān bendelerinüñ **[M72b]** ḫāṭırını istemeyesin yaʿnī anları rāżı itmeyesin

خواهی که خدای بر تو بخشد

İster iseñ ki Allāhu teʿālā **[N59b]** ḥażreti senüñ üzerüñe teraḥḥum eyleye

با خلق خدای کن نکویی

Ḫaḳ teʿālā ḥażretinüñ maḫlūḳına eyülük eyle.

Āverde end yekī ez-sitem dīdegān, tevāriḫde getürmişlerdür ki ʿāmillerden ẓulm görmişlerden birisi *ber-ser-i ū,* o helāk oldıḳdan soñra anuñ başı üzre *bigüzeşt*, geçdi yaʿnī ol ʿamelüñ siyāseti yirine uġradı *ve der-ḫālet-i ū taḥammül kerd ve güft,* ve anuñ ḥāline taḥammül ve naẓar eyledi.

Beyt[2]

نه هر که قوت بازو و منصیبی دارد

Böyle degüldür ki her kim ki bāzū ve bir[3] manṣıb ḳuvvetini ṭuta yaʿnī bāzūsında ḳuvveti ola ve bir manṣıb ṣāḥibi ola

بسلطنت بخورد مال مردومان بگزاف

Ḳuvvet ve salṭanat ile ḫalḳuñ malını güzāf eyle yaʿnī beyhūde ẓulm ile alup yiye ve bu itdügi aña ḳala muḥāldür zīrā

[1] Beyt: Ḳıṭʿa N.
[2] Beyt: Ḳıṭʿa N.
[3] bir: -N.

توان لخلق فرو بردن استخان درشت

İri kemügi boġazdan aşaġa iletmek[1] mümkindür[2]

ولی شکم بدرد چون بگیرد اندر ناف

Līkin şüşkimi yırtar çünki göbekde ṭutula.

Ḥikāyet

Merdüm-āzārī-rā, bir ẓālimi *ḥikāyet künend,* ḥikāyet iderler *ki sengī,* ki bir ṭaşı *ber-ser-i ṣāliḥī zed,* bir ṣāliḥüñ başına urdı. *Dervīş-rā* [**M73a**] *mecāl-i intiḳām nebūd,* dervīşüñ ol vaḳtde intiḳām itmege mecāli yoḳ idi. *Seng-rā bā-ḫod nigeh mī dāşt,* ol ṭaşı dervīş kendü ile ṣaḳlı[3] ṭutdı *tā vaḳtī* ki tā şol vaḳte degin *ki melik ber-ān leşkerī,* pādişāh ol leşker üzre *ḫaşm girift,* ḫışm ṭutdı ya'nī ġażab eyledi *ve der-çāheş kerd,* ve anı zindānda ḥabs eyledi.

Dervīş der-āmed, dervīş ol ẓālimüñ ḥabs oldıġı yire geldi [**N60a**]*ve ān seng-rā,* ol ṭaşı *ber-sereş endāḫt,* anuñ başı üzre atdı ya'nī başına urdı.[4] *Güft,* dervīş ol ẓālime eyitdi dervīşe: *Tü kīstī,* sen kimsüñ *ve īn seng-rā,* ve bu ṭaşı *ber-ser-i men çirā zedī,* benüm başuma niçün bu ṭaşı[5] urduñ? Güft: dervīş ol ẓālime eyitdi: *Men fülānem,* ben filān kişiyem[6] *ve īn seng hemān sengest,* ve bu ṭaş hemān ol ṭaşdur *ki der fülān tārīḫ,* ki filān zamānda *ber-ser-i men zedī,* benüm başuma urduñ. *Güft,* ol kimse eyitdi dervīşe *çendīn müddet kücā būdī,* bu ḳadar zamān ḳanda idüñ ki ben seni görmedüm? *Güft,* dervīş ol bedbaḫta eyitdi: *Ez-cāhet endīşe mī kerdem,* senüñ manṣıbuñdan ḫavf ider idüm. *Eknūn ki der-çāhet yāftem,* şimdi ki seni çāh[7] u zindānda buldum. *Furṣāt-rā ġanīmet dānistem,* furṣatı ġanīmet bildüm. *Ki güfte end,* ki 'āḳiller eyitmişlerdür:

[1] iletmek: +ya'nī yutmaḳ N.

[2] mümkindür: mümkin ve ḳābil degüldür N.

[3] ṣaḳlı: ṣaḳlayu N.

[4] ya'nī başına urdı: -N.

[5] bu ṭaşı: -N.

[6] kişiyem: kimseyem N.

[7] çāh: ḳuyuda N.

Beyt[1]

نا سزلیی را چو بینی بختیار

Bir nā-ma‘ḳūli çünki baḫtiyār ve devlet-mend göresin anuñ gibi maḥalde

عاقلان تسلیم کردند اختیار

‘Āḳiller ol **[M73b]** nā-sezāya iḫtiyārını teslīm eylediler ve emrine münḳād oldılar sen daḫı eger ‘āḳil iseñ iḫtiyārı teslīm eyle[2]

چون نداری ناخن درنده تیز

Çünki tiz kesici ṭırnaḳ ṭutmazsın ya‘nī muḳābeleye ḳādir degülsin

با بدان آن به که کم گیری ستیز

Ol yeg ki yaramazlar ile ve nā-ma‘ḳūller ile sitīz ve ‘inādı az ṭutasın ya‘nī ḫuṣūmet itmeyesin

هر که با پولاد بازو پنجه کرد

[N60b] Her kim ki pulād bāzūlı ile pençe eyledi ya‘nī ziyāde ḳuvvetlü kimse ile pençe ṭutışdı

ساعد سیمین خود را رنج کرد

Kendünüñ sīm gibi beyāż ve nāzik sā‘idini rencīde eyledi[3] ve aġrıtdı ve elem virdi

باش تا دستش ببندد روزگار

Ṣabr ile tā ki zamāne anuñ elini baġlaya ve manṣıbını elinden alup ḫor ve ḥaḳīr eyleye

پس بکام دوستان مغزش برآر

Andan soñra dostlaruñ murādı ile anuñ beynini[4] çıḳar ya‘nī helāk eyle.

---

[1] Beyt: Meşnevī N.

[2] teslīm eyle: +ve hergiz emrine muḫālefet eyleme N.

[3] eyledi: +ya‘nī N.

[4] beynini: beynisini N.

Ḥikāyet

Yekī-rā ez-mülūk, pādişāhlardan birinüñ *marażī hā'il būd,* maḫūf ve ḳabīḥ bir marażı var idi. *Ki i'ādet ẕikr-i ān kerden,* ki ol marażuñ ẕikrini i'āde ve tekrār eylemek *müvecceh nīst,* ma'ḳūl degüldür. *Ṭā'ife-i ḥukemā-yı Yunān,* bir bölük Yunān ḥekimleri bu vechle daḫı ma'nā ḳābildür. Yunān ḥekimlerinüñ bir bölügi *müttefiḳ şüdend,* ittifāḳ idici **[M74a]** oldılar. *Ki merīn renc-rā,* ki bu rence *devāyī nīst*[1] bir devā ve bir 'ilāc yoḳdur. *Meger zehre-i ādemī,* meger ādemīnüñ ödi *ki be-çendīn ṣıfat mevṣūf büved,* ki ol ādemī bu ḳadar ṣıfat ile ṣıfatlanmış ola ya'nī her kimsenüñ ödinüñ fā'idesi yoḳdur.

Melik bifermūd, pādişāh buyurdı: *Tā ṭaleb kerdend,* tā anı ṭaleb eylediler. *Dihḳān püserī yāftend,* bir köy ekincisinüñ oğlını buldılar. *Bedān ṣıfat,* ol ṣıfat ile *ki ḥukemā güfte būdend,* ki ḥukemā eyitmiş idiler.

Peder ü mādereş-rā biḫ ̌ānd, pādişāh ol püserüñ[2] babasını ve anasını oḳudı[3] *ve be-ni'met-i bī-kerān ḫoşnūd gerdānīd,* ve anları bī-ḳıyās ve bī-girān māl u ni'met ile rāżı eyledi. **[N61a]** *Ḳāḍī fetvā-dād,* ḳāḍī fetvā virdi böyle diyü *ki ḫūn-ı yekī ez-ra'iyyet rīḫten,* ki ra'iyyetden birinüñ ḳanını dökmek ya'nī helāk eylemek *berāy-ı selāmetī-i nefs-i pādişāh,* pādişāhuñ ẕātınuñ selāmetligi içün *revā bāşed,* revā ve cā'izdür.

Cellād ḳaṣd-ı püser kerd, cellād ol püseri helāk itmege ḳaṣd eyledi. *Püser ser-i be-sūy-ı āsmān kerd,* püser çünki bu ḥāli gördi başını āsmān cānibine eyledi ya'nī yüzini göge ṭutdı *ve biḫandīd,* ve daḫı güldi.

Melik güft, pādişāh ol püsere eyitdi: **[M74b]** *Der-īn ḥālet çi cāy-ı ḫandeest,* bu ḥāletde ne gülmek yiridür bu vechle daḫı cā'izdür bu ḥālde gülmek ne yiridür.

Püser güft, püser pādişāha eyitdi: *Nāz-ı ferzendān ber-peder ü māder bāşed,* ferzendlerüñ nāzı babanuñ ve ananuñ ḳatında olur. *Ve da'vī pīş-i ḳāḍī berend,* ve da'vā-yı ḳāḍī ḳatına iletirler *ve dād ez-pādişāh ḫ ̌āhend,* ve 'adl-i pādişāhdan ṭaleb iderler. *Eknūn peder ü māderem,* şimdi peder ve māderüm[4] *be-'illet-i ḫiṭām-ı dünyā,* dünyā metā'ı sebebi ile *merā*

[1] nīst: +aṣlā N.

[2] püserüñ: oğlanuñ N.

[3] oḳudı: +çağırdı N.

[4] peder ve māderüm: anam ve babam N.

be-ḫūn der-siperdend, beni ḳana ṭabşırdılar ya‘nī benüm helāküme rāżı olup beni pādişāha teslīm eylediler. *Ve ḳāḍī be-küştenem fetvā-dād,* ve ḳāḍī[1] beni helāk itmege fetvā virdi. *Ve sulṭān sıḥḥat-i ḫ ̮īş,* ve ḥālbuki sulṭān kendü ṣıḥḥatini *der-helāk-i men mī-bīned,* benüm helākümde görürsin. *Pes be-cüz Ḫudāy te‘ālā,* eyleye Ḥaḳ te‘ālā ḥażretinden ġayrı *penāhī nedārem,* bir melce’ ṭutmazam bu ecilden Cenāb-ı Ḥaḳḳa teveccüh itdüm.

Beyt

پیش که بر آورم ز دست فریاد

Senüñ elüñden kimüñ ḳatına feryād getürem ve senden kime şikāyet idem

هم پیش تو از دست تو میخواهم داد

Hem senüñ ḳatuñda senüñ elüñden dād dilerüm ya‘nī senden yine sağa[2] şikāyet iderüm **[M75a] [N61b]** zīrā senden ġayra şikāyet eylemek mümkin degül.

Sulṭān-rā dil ez-īn süḫan behem ber-āmed, sulṭānuñ göñli püserüñ bu sözinden bī-ḥużūr oldı ve munḳabıż oldı.[3] *Ve āb der-dīde bigerdānīd,* ve gözinden yaş döndürdi ya‘nī çeşmi yaş ile ṭoldı *ve güft* daḫı[4] eyitdi: *Helāk-i men evlāterest,* benüm helāküm evlārekdür.[5] *Ez-ḫūn çünīn bī-günāhī rīḫten,* buncılayın bir günahsızuñ ḳanını dökmekden *ser ü çeşmeş rā bi-būsīd,* böyle didikden ṣoñra[6] ol püserüñ başını ve gözini öpdi tesellī virmekden ötri *ve der-kināra girift,* ve ol püseri[7] ḳucaġında ṭutdı ya‘nī teraḥḥumā der-āġūş eyledi *ve ni‘met-i bī-kerān baḫşīd ve āzād kerd,* ve ol püsere nihāyetsiz māl u ni‘met iḥsān eyledi ve helāk itmekden āzād itdi. *Gūyend ki hem der-ān hefte şifā yāft,* eyidürler ki pādişāh Ḥaḳ te‘ālā ḥażretinüñ luṭfı ile hem ol heftede ol marāżdan şifā buldı.

﴿ الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهمُ الرَّحمنُ، ارحَمُوا أهلَ الأرضِ يَرْحَمْكُم مَن في السّماء ﴾ [8]

[1] ḳāḍī: +daḫı N.
[2] sağa: -N.
[3] bī-ḥużūr oldı ve munḳabıż oldı: bī-ḥużūr ve munḳabıż oldı N.
[4] daḫı: +pādişāh N.
[5] evlārekdür: evlārek ve ma‘ḳūlrekdür N.
[6] ṣoñra: +pādişāh N.
[7] püseri: +pādişāh N.
[8] *Hadîs-i Şerîf,* “Merhametli olanlara Rahman merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki, gökteki de size merhamet etsin.” Ebū Dāvūd, Edeb 4941.

همچنان درفکر آن بیتم که گفت

Ancılayın ol beytüñ fikrindeyim yaʿnī ol beytüñ maʿnāsını henüz ḫāṭırumdan gitmişdür ki o beyti eyitdi:

پیلبانی برلب دریای نیل

Bir filci Nil deñizinüñ kenārında

زیر پایت گر ندانی حال مور

[M75b] Ol filci bir kimseyi görmiş ki ayaġı ile karıncaları baṣup incidür aña ḫitāb idüp eydür: Eger ayaġuñ altında olan ḳarıncanuñ ḥālini bilmez iseñ ve anlara teraḥḥum itmez iseñ

همچو حال تست زیر پای پیل

Ol ḳarıncanuñ ḥāli senüñ ḥālüñ gibidür filüñ ayaġı altında yaʿnī sen filüñ ayaġı altında **[N62a]** nice iseñ ḳarınca daḫı senüñ ayaġuñ altında eyledür. Eyleye anı ayaġuñ altında çīneme.

Ḥikāyet

Yekī ez-bendegān-ı ʿAmrü'l-Leyṯ, Leyṯ oġlı ʿAmr bendelerinden biri *gürīḫte būd,* ḳaçmış idi. *Kesān der-ʿaḳabeṣ reftend,* pādişāhuñ emri ile baʿż-ı kimseler ol bendenüñ ardınca gitdiler *ve bāz āverdend,* ve anı ṭutup girü getürdiler. *Vezīr-rā bā-vey ġarażī būd,* ittifāḳā meger vazīrüñ o bendeye[1] ol ġarażı var idi. *İşāret be-küşten-i ū kerd,* ol bendeyi ḳatl itmege işāret eyledi *tā dīger bendegān,* tā ki ġayrı bendeler *çünīn ḥareket nekünend,* buncılayın nāmaʿḳūl ḥareket eylemeyeler. *Bende pīş-i ʿAmr ser ber-zemīn nihād ve güft,* bende çünki vezīrüñ bu ḥālini gördi ʿAmr önünde başını yir üzre ḳodı ve eyitdi:

Beyt

هر چه رود بر سرم چون پسندی رواست

[1] bendeye: +bir N.

Her ne ki benüm başum üzre gider ya‘nī her ne şenā’et belā vü cefā benüm **[M76a]** başuma gelür çünki sen añı begenürsin ve ma‘ḳūl görürsin ve revā-sezādur

بنده چه دعوی کند حکم خداوند راست

Bende ne da‘vā ider ki ḥükm efendinündür murādı ne ise anı ider.

Ammā be-mūceb-i ān ki, ammā ol sebeb ile ki *perverde-i ni‘met-i īn ḫānedānem,* bu ḫanedānuñ ni‘metinüñ beslenmişiyem ya‘nī bu ḥāle gelince pādişāhuñ in‘ām u iḥsānını görmişüm. *Neḫ ̌āhem ki der-rūz-ı ḳıyāmet,* istemezem ki ḳıyāmet güninde *be-ḫūn-ı men giriftār āyī,* benüm ḳanum sebebi ile ġażāba giriftār gelesin ya‘nī giriftār olasın. *Eger bī-gümān,* eger şeksiz *īn bende -rā bī-ḫ ̌āhī küşt,* **[N62b]** bu bendeyi ḳatl itmek ister iseñ *bārī be-te’vīl-i şer‘ biküş,* bāri şer‘ī ṣūret ile depele *tā der-ḳıyāmet,* tā ki ḳıyāmetde[1] *mu’āḫaẕ nebāşī,* giriftār olmayasın.

Güft, pādişāh bendeye eyitdi: *Te’vīl çi güne künem,* te’vīl nice ideyim? *Güft,* ol bende pādişāha eyitdi:[2] *icāzet fermāy,* icāzet buyur[3] *tā men vezīr-rā biküşem,* tā ki evvel ben vezīri depeleyem. *Āngeh,* andan soñra *be-ḳıṣaṣ-ı ū,* anuñ ḳıṣaṣı ile *merā bifermāy küşten,* beni ḳatl eylemeye buyur *tā be-ḥaḳ küşte bāşī,* tā ki ḥaḳ ile ḳatl itmiş olasın. *Melik biḫandīd,* pādişāh çünki bendeden bu ẓarāfeti gördi güldi *vezīrā güft,* daḫı vezīre eyitdi: *Çi maṣlaḥat mī bīnī,* nice maṣlaḥat ya‘nī[4] ne[5] olmasını ma‘ḳūl görürsün? **[M76b]** *Güft,* vezīr pādişāha eyitdi: *Ey Ḫudāvend!* Ey pādişāh! *Be-ṣadaḳa-i gūr-ı pederet,* babañ ḳabrinüñ ṣadaḳasına ya‘nī babañ canı içün *īn ḥaramzāde-i rā,* bu ḥaramzādeyi *āzād kün,* ḳatlden azād eyle *tā merā nīz der-belāyī neyefkened,* tā ki beni daḫı bir belāya bıraḳmaya. *Günāh ez-menest* günāh bendendür *ki ḳavl-i ḥukemā-rā mu‘teber nedāştem,* ki ‘āḳillerüñ ḳavlini mu‘teber ṭutmadum ya‘nī i‘tibār eylemedüm. *Ki güfteend,* ki ‘āḳiller eyitmişlerdür:

---

[1] ḳıyāmetde: ḳıyāmet güninde N.

[2] *Te’vīl çi güne künem,* te’vīl nice ideyim? *Güft,* ol bende pādişāha eyitdi: -N.

[3] buyur: +ya‘nī icāzet vir N.

[4] nice maṣlaḥat ya‘nī: -N.

[5] ne: nice N.

Beyt[1]

چو کردی با کلوخ انداز پیکار

Çünki kesik atıcı ile cenk eyledüñ

سر خود را بنادانی شکستی

Nādānlıḳ ile kendi başuñı ṣıduñ zīrā elbette rāstlayup başuña urur

چو تیر انداختی در روی دشمن

Çünki düşmānuñ yüzine oḳ atduñ yaʿnī tīr ile urup anı helāk itmege ḳaṣd itdüñ

حزر کن کاندر اووماجش نشستی

Ḥazer eyle anuñ tīrinden zīrā anuñ oḳunuñ nişānında oturduñ nitekim sen anı tīr ile urup helāk itmek istersin **[N63a]** ol daḫı oḳa seni nişān itmek ister tā ki seni helāk eyleye.

Ḥikāyet

Melik-i Zevzen-rā, Zevzen pādişāhınuñ *ḫˇāceī būd,* bir ḫˇācesi var idi. *Kerīmü'n-nefs ü nīk-maḥżar,* zātı kerīm ve eyü ḫuylu *ki hemginān-rā,* ki dükelisine *der-muvācehe ḫıdmet kerdī,* muḳābelede ḫizmet ve riʿāyet **[M77a]** ider idi. *Ve der-ġaybet nikūyī hemī*[2] *güftī,* ve ḳafāda dükelisinüñ eyüligini söyler idi.

İttifāḳ ez-vey, meger ol ḫˇāceden *ḥareketī der-naẓar-ı melik,* pādişāhuñ naẓarında bir ḥareket *nā-pesend āmed,* nā maḳbūl geldi. *Müṣādere kerd,* ol ḫˇāceye müsādere eyledi yaʿnī bi-ġayr-i ḥaḳ malını aldı. *Ve ʿuḳūbet fermūd,* ve amma ʿuḳūbet buyurdı. *Serhengān-ı melik,* pādişāhuñ serhengleri *bi-sevābıḳ-ı niʿmet-i ū,* ol ḫˇācenüñ niʿmet ṣābıḳlarına ve ḳadīm inʿamlarına *muʿterif būdend,* muʿterif[3] idiler *ü be-şükr-i ān,* ve ol niʿmetüñ şükri ile *mürtehen,* rehn olınmış idiler yaʿnī ol ḫˇāceden gördikleri inʿāmuñ henüz şükrini ve ḥaḳḳını edā itmemiş idiler. *Der-müddet-i tevkīl-i ū,* aña vekīl olmaḳ müddetinde[4] yaʿnī anuñ üzerine vekīl oldıḳları zamānda *rıfḳ u mulāṭafet kerdendī,* mülāyemet ve mülāṭafet

[1] Beyt: Ḳıṭʿa N.
[2] hemī: -N.
[3] muʿterif: maḳarr N.
[4] ve ḥaḳḳını edā itmemiş idiler. *Der-müddet-i tevkīl-i ū,* aña vekīl olmaḳ müddetinde: -N.

eylerler idi. *Ve zecr ü muʿātebet revā ne dāştendī,* ve aña zecr ü ʿitāb itmegi revā ve maʿḳūl ṭutmazlar idi belki tamām riʿāyet iderler idi.

Beyt[1]

صلح با دشمن اگر خواهی هرکه که تورا

Eger düşmān ile ṣulḥ itmek ister iseñ ve senüñ ile dost olsun dir iseñ

درقفا عیب کند درنظرش تحسین کن

[M77b] Her ġāh ki ol[2] seni ḳafāda taʿyīb eyleyesin anı naẓarında taḥsīn ve medh eyle

سخن آخر بدهن می گذرد معذیریرا

Āḫir muʿẕīnüñ saña sözi dehen vesīlesi ile **[N63b]** güzer eyler yaʿnī saña eẕāsı aġzından çıḳan söz iledür sā'ir aʿżā ile degüldür

سخنش تلخ نخواهی دهنش شیرین کن

Anuñ sözini senüñ ḥaḳḳuñda acı istemez iseñ anuñ aġzını ḫurdī nesne ile ṭatlu eyle.

[3] « مَنْ عَذُبَ لِسَانُهُ كَثُرَ إِخْوَانُهُ »

Ānçi mażmūn-ı ḥiṭāb melik būd, ol nesne ki pādişāhuñ sözinüñ mażmūnı idi yaʿnī anı ki müsāderede emr itdi idi. *Ez-ʿuhde-i baʿż,* baʿżısınuñ ḥaḳḳından *bīrūn āmed,* ṭaşra geldi yaʿnī virdi *ve be-bāḳıyyetī der-zindān-ı ān bimānd,* ve anuñ bāḳī ḳalan nesne sebebi ile zindānda ḳaldı.

Yekī ez-mülūk nevāhī, etrāf meliklerinden biri *der-ḫufye-i peyġāmeş firistād,* gizlüce[4] ol ḫᵛāceye ḫaber gönderdi yaʿnī bir mektūb gönderdi ki anda bu vechle yazılmış idi. *Ki mülūk-ı ān ṭaraf,* ki ol ṭarafuñ melikleri *ḳadr-i çünān büzürgvārī,* ancılayın bir ulunuñ ḳadri *nedānistend,* bilmediler. *Ve bi-ʿizzetī kerdend,* ve ʿizzetsizliḳ eylediler yaʿnī aña ʿizzet itmeyüp ḫᵛor ve ḥaḳīr eylediler.

[1] Beyt: Ḳıṭʿa N.
[2] ol: +düşmān N.
[3] Kimin dili tatlı olursa dostu çok olur.
[4] gizlüce: gizlüde N.

Eger ḫāṭır-ı fülān-ı ʿazīz, eger fülān **[M78a]** ʿazīzüñ yaʿnī ḫˇācenüñ ḫāṭırı *aḥsena'llāhü ḫalāṣabe,* Ḥaḳ teʿālā ḥażreti luṭfı ile anuñ zindāndan ḫalāṣını iḥsān eylesün *ki eger be-cānib-i mā iltifātī küned,* ki eger bizüm cānibümüze bir iltifāt eyleye ki bizüm ḳatumuza gelmek cā'iz ola. *Der riʿāyet ḫāṭıreş,* anuñ ḫāṭırınuñ riʿāyetinde *herçi tamāmter,* her nesne ki tamāmrekdür. *Saʿy kerde şeved,* saʿy eylemiş ola yaʿnī riʿāyetde hīç ḳuṣūr komayam. *Ve aʿyān-ı īn memleket,* ve bu memleketüñ ekābir ü aʿyānı *be-dīdār-ı ū müfteḫirend,* anuñ dīdārı ile faḫr idicilerdür *ü cevāb-ı īn ḫurūf-rā muntaẓır,* ve bu ḫurūfuñ yaʿnī irsāl olınan mektūbuñ cevābına muntaẓırlardur. **[N64a]**

Ḫˇāce ber-īn vuḳūf yāft, ḫˇāce bu ḥāl üzre vuḳūf buldı bu mektūbdan murād ne idügini bildi[1]. *Ez ḫāṭar endīşed,* ḫāṭar u żarardan ḥavf eyledi. *Cevābī muḫtaṣar,* bir muḫtaṣar cevāb *çünān ki maṣlaḥat dīd,* ancılayın ki maʿḳūl gördi. *Ber-ḳafā-i varaḳ,* ol irsāl olınan mektūbuñ ardına *nüvişt,* yazdı *ve revān kerd,* ve irsāl eyledi. *Yekī ez-müteʿalliḳān-ı melik,* pādişāha müteʿalliḳ olanlardan yaʿnī muṣāḥiblerinden[2] biri *ber-īn vāḳıʿa,* bu ḫuṣūṣ üzre *ıṭṭılāʿ yāft,* ıṭṭlāʿ buldı.*Ve melik-rā iʿlām kerd,* ve bu ḫuṣūṣı pādişāha iʿlām eyledi **[M78b]** *ve güft,* daḫı eyitdi: *Fülān-rā ki ḥabṣ fermūde,* fülān ḫˇāceyi ki ḥabṣ buyurmışsın. *Bā-mülūk-ı ne-vāhī mürāselet dāred,* etrāf melikleri ile mürāselet ṭutar yaʿnī mektūblaşur.

Melik be-hem ber-āmed, pādişāh çünki bu sözi işitdi munḳabıż olup ġażab eyledi *ve keşf-i īn ḫaber fermūd,* ve bu ḫaberüñ keşfini buyurdı tā göreler ki vāḳiʿ midür. *Ḳāṣıd-rā bi-giriftend,* ol mektūbı getüren kimseyi ṭutdılar *ve risāle-rā biḫˇāndend,* ve mektūbı oḳıdılar. *Nüvişte būd,* ol mektūbda yazılmış idi *ki ḥüsn-i ẓann-ı büzürgān,* ki ulularuñ ḥüsn-i ẓannı *bīş ez-fażīlet-i īn bendeest,* bu bendenüñ fażīlet ve ʿilminden ziyādedür yaʿnī anlaruñ ẓann itdügi gibi degülüm *ve teşrīf-i ḳabūlī ki fermūdeend,* ve bu āsitāneyi terk idüp ol āsitāneyi ḳabūl eylemek teşrīfini ki buyurmışlardur. *Bende-rā imkān-ı icābet ān nīst,* bendeye añı ḳabūl itmege imkān yoḳdur.

Be-ḥükm-i ān ki, ol sebeb ile *ki perverde-i niʿmet-i īn ḫānedānem,* bu ḫānedānuñ niʿmetinüñ beslenmişi[y]em **[N64b]** *ve ḥadden bīrūn,* inʿam ve iḥsānı görmişüm *ve be-endek māye-i teġayyür-i ḫāṭır,* ve ḫāṭıruñ azıcuḳ miḳdārı bī-ḥużūrlıḳ sebebi ile *bā-veliyy-*

[1] bildi: maʿlūm oldı N.

[2] yaʿnī muṣāḥiblerinden: -N.

i niʿmet-i ḫod, kişi kendinüñ veliyy-i niʿmetine *bī-vefāyī netüvān kerd,* vefāsızlıḳ eylemek mümkin ve lāyıḳ degüldür. *Ki güfte end,* zīrā **[M79a]** ʿāḳiller eyitmişlerdür:

Beyt

آنرا که جای تست هر دم کرمی

Ol kimsenüñ ki her dem senüñ ḥaḳḳuña bir keremi vardur yaʿnī saña ziyāde kerem itmişdür

عذرش بنه ارکند بعمری ستمی

Anuñ ʿöẕrini ḳabūl eyle eger saña bir ʿömrde bir ẓulm eyleye yaʿnī bir nice zamānda bir kerre seni bī-ḥużūr ve perīşān-ḫāṭır eyleye.

Melik-rā ḥaḳ-şināsī, ol pādişāha anuñ ḥaḳ-şināslıġı *pesend āmed,* maḳbūl geldi. *Ḫilʿat u niʿmet baḫşīd,* aña ḫilʿat ve niʿmet baġışladı *ve ʿöẕr ḫ ̌āst,* ve itdügi ḫaḳāretüñ ʿöẕrini diledi böyle diyü *ki ḫatā kerdem ki türā bī-günāh biyāzürdem,* ki ḫaṭā eyledüm ki zīrā[1] seni bī-günāh incitdüm. *Güft,* ḫ ̌āce pādişāha eyitdi: *Ey Ḫudāvend!* Ey Efendi![2] *Bende der-īn ḥālet,* bende bu ḥāletde *şumā-rā günāhī nemī bīned,* sizüñ bir günāhuñuzı görmezem yaʿnī bu ḥuṣūṣı sizden bilmem. *Belki taḳdīr-i Ḫudāy teʿālā,* belki ol[3] ʿālī Allāhʾuñ taḳdīri *çünīn būd,* buncılayın idi. *Ki merīn bende-rā mekrūhī biresed,* ki bu bendeye bir ḥaḳāret irişe *pes be-dest-i tü evlāterest,* eyleye senüñ elüñ ile irişmek evlārekdür[4]. *Ki sevābıḳ-ı niʿmet,* ki niʿmet-i ṣābıḳalar[5] *ber-īn bende dārī,* bu bende üzre ṭutarsın *vü āyādī minnet,* ve minnet niʿmetlerini ṭutarsın yaʿnī ḥadden ziyāde inʿām itmişsin ol inʿām sebebi ile **[N65a]** belki minnet yüklet saña lāyıḳdur. *Ve ḥukemā güfte end,* ve ʿāḳiller eyitmişlerdür: **[M79b]**

Beyt[6]

گر گزندت رسد زخلق مرنج

[1] zīrā: -N.

[2] Ey Efendi!: -N.

[3] ol: -N.

[4] evlārekdür: evlādur N.

[5] niʿmet-i ṣābıḳalar: +ve vāfir inʿāmlar N.

[6] Beyt: Meṣnevī N.

Ẓāhiren eger ḫalḳdan sańa żarar u elem irişe incinme[1]

که نه راحت رسد زخلق[2] نه رنج

Zīrā ḥaḳīḳatde ḫalḳdan ne rāḥat u ḥużūr ne renc ü elem irişür belki cümlesi Ḥaḳ teʿālā ḥażretinden irişür

از خدا دان خلاف دشمن و دوست

Allāhu teʿālā ḥażretinden bil düşmānuñ ve dostuñ ḫilāfını yaʿnī dostuñ dost ve düşmānuñ düşmān olmasını

که دل هر دو در تصرف اوست

Zīrā ikisinüñ daḫı göñli ol Allāh'uñ hükmindedür istedügi gibi ider

گرچه تیر از کمان همی گزرد

Egerçi ẓāhire oḳ atıldıkda yaydan güzer ider

از کمان دار بیند اهل خرد

Līkin ʿāḳil yay ṭutıcıdan yaʿnī atıcıdan görür ve andan añlar.

Beyt

در این نوع از شرک پوشیده هست

که زیدم بیازار دو عمرم بخست[3]

Ḥikāyet

Yekī ez-mülūk-ı ʿArab, ʿArab pādişāhlarından biri *müteʿalliḳān-ı dīvān-rā*, dīvān müteʿalliḳlerine yaʿnī erkān-ı devlete *fermūd,* buyurdı. *Ki mersūm-ı fülān-rā,* ki filān kimsenüñ vaẓīfesini *çendān ki hest*, ol ḳadar ki vardur. *Mużāʿaf künīd*, mużāʿaf eyleñüz yaʿnī bir ol ḳadar daḫı ziyāde eyleñüz. *Ki mülāżım-ı dergāhest,* zīrā ol kimse dergāhuñ

[1] incinme: +ve perīşān-ḫāṭır olma N.

[2] Metinde mısra, که نه راحت رسد زخلق و حضور نه رنج şeklinde yazılmıştır.

[3] Zeyd'in bana eziyetine takılıp iki dünyamı (hem dünyamı hem ahiretimi) mahvettim/ Bu gizli bir şirk çeşididir.

mülāżımıdur *ü müteraṣṣıd fermān,* ve fermān gözedicidür. *Sā'ir ḫıdmet-kārān,* bāḳī ḫiẕmetkārlar **[M80a]** *be lehv ü la'b meşġūlend,* lehv ü la'be meşġūllerdür *ve der edā-i ḫıdmet mütehāden,* ve ḫiẕmet edāsında süstlerdür. *Ṣāḥib-i dilī bi-şenīd ü güft,* bir ṣāḥib-i dil bu ḥuṣūṣı **[N65b]** işitdi ve eyitdi: *'Uluvvī derecāt-ı bende[gān],* bendelerüñ derecātınuñ 'uluvvi ya'nī bülend mertebeleri *be-dergāh-ı Ḥaḳḳ celle ve 'alā,* 'ālī ve celīl Allāh'uñ dergāhında *hemīn emṯāl dāred,* hemīn[1] bu miṯāl ṭutar ya'nī bu ki meṯābedür.

Şi'r[2]

دو بامداد اگر آیدی بخدمت شاه

Anı ṣabāḥ bir kimse[3] pādişāhuñ ḫiẕmetine gele ve cān u dilden ḫiẕmetini edā eyleye

سوم هر آیینه در وی کند بلطف نگاه

Üçinci ṣabāḥ elbette pādişāh ol kimseye luṭf ile naẓar ider

امید هست پرستندگان مخلصرا

İḫlās ile 'ibādet idicilere ümmīd ü recā vardur

که نا امید نگردند زاستان اله

Ki Ḥaḳ te'ālā ḥażretinüñ āsitānından maḥrūm dutmayalar.

Meṯnevī

مهتری در قبول فرمانست

Ululuḳ fermān ḳabūl itmekden ve bendenüñ şarṭını yirine getirmekdedür

ترک فرمان دلیل حرمانست

Fermān terk eylemek ve 'ubūdiyyet ḥaḳḳını edā itmemek maḥrūmlıġa delīl ve sa'ādetsizliġe nişāndur

هر که سما ی راستان دارد

[1] hemīn: ya'nī N.
[2] Şi'r: Rubā'ī N.
[3] kimse: +eger N.

Her kimse ki rāstlaruñ ve saʿādetlülerüñ ʿalāmetini ṭutar ve anlar[1] ve anlaruñ ṭarīḳine sülūk ider

سر خدمت بر آستان دارد

[M80b] Ḫiẕmet bāġını[2] āsitān üzre ṭutar yaʿnī ḫiẕmet ider.

Beyt

ندانستی ای کودک خود پسند

که مردان ز خدمت به جایی رسند[3]

« مَنْ خَدَمَ خُدِمَ »[4]

Ḥikāyet

Ẓālimī-rā ḥikāyet küned, bir ẓālimi ḥikāyet iderler *ki hīyzüm-i dervīşān,* ki dervīşlerüñ hīzemini[5] *ḫarīdī be-ḫayf,* żulm ile ṣatun alur idi *u vāngerān-rā dādī be-ṭarḫ,* ve ġanīlere fāʾide ve narḫ ile virirdi yaʿnī ṣatardı. *Ṣāḥib-i dilī,* bir ṣāḥib-i dil, bu kitābda[6] ekşer maḥalde ṣāḥib-i dilden murād Ḥażret-i Şeyḫ **[N66a]** kendisidür dirler, *ber-ū bigüzeşt,* anuñ üzerine uġradı yaʿnī ol ẓālim olduġı yire geldi *ve güft,* ve ol ẓālime eyitdi:

Beyt

ماری تو که هر که را ببینی بزنی

Sen bir ılansın ki her kimi ki göresin ṣoḳarsın yaʿnī sen bir ẓālimsin her kime[7] ḳādir olasın ẓulm idersin

یا بوم که کجا نشینی بکنی

Yāḫūd baykuşsın ki her ḳande ki otururbut ḳızarsın yaʿnī virān idersin.

---

[1] ve anlar: -N.

[2] bāġını: başını N.

[3] Ey kendini beğenmiş çocuk, bilmiyorsun ki/ Gerçek adamlar hizmet ederek yücelir.

[4] Hizmet eden hizmet görür.

[5] hīzemini: odunını N.

[6] bu kitābda: *Gülistān*da N.

[7] kime: +ki N.

Ḳıṭʿa[1]

زورت از بیش میرود با ما

Eger senüñ ḳuvvetüñ bize ziyāde geçerse yaʿnī egerçi dervīşlere ve ṣūfilere ziyāde ẓulm ve cevr itmege ḳādir olursın

با خداوند غیبدان نرود

Līkin ġayb bilici Allāh geçmez āḫir andan ḫavf eyle

زورمندی مکن براهل زمین

Bir ḫalḳ üzre zūrmendlik ve ẓālimlik eyleme ḥaẕer eyle **[M81a]**

تا دعایی برآسمان نرود

Tā āsmān üzre bir duʿā gitmeye yaʿnī senüñ ḥaḳḳında bed-duʿā itmeyeler.

Mıṣrāʿ

مکر آه سحر خیزان سمی گردون نخواهد شد [2]

Ẓālim ez īn süḫan bi-rencīd, ẓālim[3] bu sözden incindi *ve rūy ez-ū derhem keşīd,* ve yüzini andan burtardı *ve ber-ū iltifātī ne-kerd,* ve anuñ üzerine bir iltifāt eylemedi.

Ḳavluhū teʿālā [4] ﴿ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ ﴾ [5] ʿizzeti cāhiliyyesi anı günāha ṭutdı yaʿnī ʿizzetine maġrūr olup pend pezīr olmadı belki ẓulmi ziyāde eyledi.[6]

Tā şebī āteş ez-maṭbaḫ, tā ki bir gice ol ẓālimüñ maṭbaḫından *āteş der enbār-ı ḫıyzümeş üftād,* anuñ ḫīzemi enbārına düşdi *ve sāʾir emlākeş bi-suḫt,* ve anuñ sāʾir emlākini ateş

[1] Ḳıṭʿa: -M.
[2] Seher vaktinde kalkıp ibadet edenlerin ahına karşı hile zehir tutmaz.
[3] ẓālim: +ziyāde müteʾellim olup N.
[4] *Kurʾân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/206.* " … gururu kendisini günaha sürükler…"
[5] اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ: +Ḥaḳḳ teʿālā ḥażretinüñ ʿizzeti anı ṭutdı günāhı sebebi ile N.
[6] ʿizzet-i cāhiliyyesi anı günāha ṭutdı yaʿnī ʿizzetine maġrūr olup pend pezīr olmadı belki ẓulmi ziyāde eyledi: -N.

tamām yaḳdı. *Ve ez-pister-i nerm ve mülāyim bisāṭ ve ferā şüden. Ber-ḥākister-i germeş nişānd,* [**N66b**] āteş ol ẓālimi issi kül üzre dikdi yaʿnī cümle esbābı tamām yaḳup kül eyledi.

İttifāken hemān ṣāḥib-dilī, ittifāḳa yine ol ṣāḥib-dil *ber-ū bigüzeşt,* ol ẓālim üzre uġradı. *Şenīdeş*[1] ol ẓālimi işitdi *ki bā-yārāneş hemī güft,* ki kendünüñ dostlarına eydür idi: *Nedānem ki īn āteş,* bilmezim ki bu āteş *ez-kücā der-serāy-ı men üftād,* ḳanden benüm sarayuma düşdi? *Güft,* ṣāḥib-dil [2] eyitdi: *Ez-dūd-ı dil-i dervīşān,* dervīşlerüñ āh ve bed-duʿāsından.

Beyt[3]

حزر کن ز دود درونهای ریش

Mecrūḥ göñüllerüñ āh u bed-duʿāsından ḥaẕer eyle [**M81b**]

که ریش درون عاقبت سرکند

Zīrā anlaruñ göñli yarası ʿāḳıbet baş eyler yaʿnī duʿāsı maḳbūl olup ẓālime andan eṣer ve żarar irişür

بهم بر مکون تا توانی دلی

Mādām ki ḳādirsin bir gönli bī-ḥużūr ve münḳabıż eyleme ki

اهی جهانی بهم بر کند

Zīrā[4] āh bütün cihānı müşevveş ü perīşān eyler yaʿnī bir bed-duʿā ile tamām cihān ḫalḳına ziyān irişür.

Laṭīfe[5]**:** *Ber tāc-ı Keyḫusrev nüvişte būd,* Keyḫusrev'üñ tācı üzre bu ḳıṭʿa yazılmış idi:

---

[1] şenīdeş: + ol ṣāḥib-dil N.

[2] ṣāḥib-dil: +anda ḥāżır idi ol ẓālime N.

[3] Beyt: Ḳıṭʿa N.

[4] zīrā: +bir N.

[5] Laṭīfe: -M.

Beyt[1]

چه صالهای فراوان عمرهای دراز

Ne vāfir yıllar ve ne uzun ʻömrler

که خلق برسر ما برزمین نجواهد رفت

Ki ḫalḳ yir üzre bizüm başumuz üzre gitse gerek ve ḳabrümüz üzre yürüse gerek.

Beyt

هر قدمی فرق ملکزاده ای است

هر ورقی چهره آزاده ای است[2]

چنان که دست بدست آمدست ملک بما

[N67a] Ancılayın ki salṭanat bize elden ele gelmişdür yaʻnī sā'ir pādişāhlardan bize intikāl itmişdür

بدستهای دگر همچنین بخواهد رفت

Buncılayın yaʻnī bu üslūb üzre bizden soñra ġayrı pādişāhlaruñ ellerine gitse gerek.

Ḥikāyet

Yekī der-ṣanʻat-ı küştī gīrī, bir kimse güreşcilik ṣanʻatında *ber-āmede būd,* başa gelmiş ve fāyıḳu'l-aḳrān olmış idi. *Si ṣad u şaṣt bend-i fāḫir,* üç yüz altmış laṭīf ü maḳbūl bend yaʻnī oyun **[M82a]** *der-īn ʻilm* bu ʻilmde *dānistī,* bilür idi *ve her rūz,* ve her gün *be-nevʻī küştī giriftī,* bir nevʻ ile güreş ṭutar idi yaʻnī ziyāde kāmil ve üstād idi.

Meger güşe-i ḫāṭıreş, meger ol üstāduñ ḫāṭırınuñ güşesi *bā cemāl-i yekī ez-şāgirdān meylī dāṣt,* şākirdlerinden biri cemīline bir meyl ṭutar idi yaʻnī bir mikdār aña maḥabbet itmiş idi. Nitekim üstādlaruñ ve muʻallimlerüñ ʻādetidür. *Si ṣad u pencāh ve nüh bendeş der-*

[1] Beyt: Ḳıṭʻa N.
[2] Her adımı bir melik-zādenin alnıdır/ Her sayfası bir azadenin yüzüdür.

āmuḫt, ve ol maḥabbet sebebi ile ol şākirde üç yüz elli ṭoḳuz fenni ṭa'līm eyledi. *Meger yek bend,* illā[1] bir bendi ṭa'līm itmedi. *Ki der ṭa'līm ān def' endāḫtī,* ki ol bir bendüñ ṭa'līminde def' atar idi ya'nī ṣavuşdurur idi.

Püser der san'at u ḳuvvet, ol püser san'at ve ḳuvvetde *be ser-āmed,* başa geldi ve üstād oldı. *Ve kesī-rā bā-ū mecāl-i muḳāvemet nebūdī,* ve bir kimsenüñ anuñ ile beraberleşmege ve güreşmege mecāl ve ḳudreti yoḳ idi. **[N67b]** *Tā be ḥaddī ki pīş-i sulṭān güft,* tā bir mertebede ki sulṭān ḳatında idi. *Üstād-rā fażīletī ki ber menest,* üstāduñ şol fażīleti ve ziyādeligi ki benüm o üzerümdedür. *Ez-rūy-ı büzürgī ve ḥaḳḳ-ı terbiyetest,* ululuḳ yüzinden ve terbiyet ḥaḳḳındandur ya'nī üstādlıḳ terbiyet ḥaḳḳıdur. *Ve ger ne be-ḳuvvet ez-ū kemter nīstem,* ve illā[2] ḳuvvetde andan ednā ve kemter degülüm. **[M82b]** *Ve be-ṣan'at bā-ū berāberem,* ve ṣan'atda anuñ ile beraberüm hiçbir vechle andan ḳalmazam.

Melik-rā īn terk-i edeb, pādişāha bu edeb terki ya'nī bu edebsizlik *ez vey,* ol püserden *pesendīde ne yāmed,* maḳbūl gelmedi. *Bi-fermūd,*[3] buyurdı *tā muṣāra'at künend,* tā görmişler *maḳāmī müttesi'* , bir vāsi' maḳām *mua'yyen kerdend,* ta'yīn eylediler. *Erkān-ı devlet ü a'yān-ı ḫażret vüzerā ve ekābir ḥāżır şüdend,* ol maḳāmda ḥāżır oldılar tā göreler üstād ile şākirdüñ ḥāli neye irişür. *Ger çün pīl-i mest,* kendüsine i'timādı olduġından sermest fil gibi *der āmed be ṣādmetī,* ammā bir ṣadmet ve heybet ile *ki eger kūh-ı āhenīn būdī,* ki eger ol meydānda āhenden ṭaġ olaydı *ez-cāy ber-künedī,* yirinden ḳoparur idi. *Üstād dānist ki cüvān be-ḳuvvet ez-ū berterest,* üstād bildügi cüvān ḳuvvetde andan berter ve a'lādur. *Bed-ān bend-i ġarīb,* ol 'acīb bend ile *ki ez vey nihān dāşte būd,* ki ol püserden nihān ve dirīġ ṭutmış idi. *Bā vey der āviḫt,* ol püsere anuñ ile aşıldı **[N68a]** ya'nī püser ile anuñ ile güreşdi. *Cüvān def'-i ān netüvānīst,* cüvān ol bendi def' itmege ḳādir olmadı. *Üstād be dü dest* üstād iki eli ile *ez zemīn ber-dāşt* ol cüvānı yirden **[M83a]** yuḳarı ḳaldurdı *ve ber bālā-yı ser bürd,* ve başı üzerine iletdi *ve ber zemīn zed,* daḫı yir üzre ya'nī yire[4] urdı. *Ġırīv ez-ḫalḳ ber-ḫāst,* ḫalḳdan ġırīv ve ġavġā ḳalḳdı.

[1] illā: +meger N.

[2] illā: eger N.

[3] *bi fermūd:* +pādişāh N.

[4] ya'nī yire: -N.

Melīk fermūd, pādişāh buyurdı *tā üstād rā ḫil'at ü ni'met dādend,* ki üstāda ḫil'at ve ni'met virdiler. *Ve püser-rā zecr ü melāmet kerdend,* püsere zecr ü melāmet eylediler böyle diyü *ki perverende-i ḫ'īş*, ki kendü mürebbīñ ile *da'vī-i muḳāvemet kerdī,* beraberleşmek da'vāsın eyledüñ *ve be ser ne-revedī,* ve başa iletmedüñ. *Püser güft*, püser çünki pādişāhdan bu 'itābı işitdi[1] eyitdi: *Ey Ḫudāvend*! Ey pādişāh! *Be zūr-ı ḳuvvet,* zor ve ḳuvvet ile *ber-men dest ne-yāft,* benüm üzerüme el bulmadı ya'nī ġālib olmadı. *Belki der-'ilm-ı küştī,* belki güreş 'ilminde *daḳīḳa-i mānde būd,* bir daḳīḳa ḳalmışdı *ki ez-men dirīġ hemī dāşt,* ki anı benden dirīġ ṭutardı. *İmrūz bedān daḳīḳaī*, bugün ol daḳīḳa ile *ber-men dest yāft,* benüm üzerüme el buldı. *Üstād güft,* üstād püserden çünki bu sözi işitdi, eyitdi: *Ez behr-i çünīn rūz nigāh mī dāştem,* ol daḳīḳayı buncılayın günden ötri nigāh ṭutar idüm ya'nī ḥıfẓ ider idüm.[2] *Ki ḥukemā güfteend,* ki 'āḳiller eyitmişlerdür:*Dūst-rā çendān ḳuvvet medīh,* **[M83b]** dosta ol ḳadar[3] ḳudret ve ḳuvvet virme **[N68b]** ki *eger düşmenī küned netüvāned,* ki eger bu ba'd-ı zamān düşmānlıḳ eyleye ḳādir ola. *Ne-şenīde ki çi güft,* işitmemiş[4] ki ne didi *āngeh ki perverde-i ḫod,* ol kimse ki kendü bilmesinden *cefā dīd,* cefā gördi.

Beyt[5]

يا وفا خود نبود درعالم

Ya budur ki vefā kendüsi 'ālemde olmadı ki mevcūdu'l-ism ve ma'dūmü'l-cism bir nesnedür

يا مگر كس دراين زمانه نكرد

Ya budur ki bu zamānede[6] kimseye vefā eylemedi ve hergiz kimse andan nişān virmedi

كس نيامخت علم تير ازمن

Dünyāda kimse benden oḳ 'ilmini ögrenmedi

[1] işitdi: +pādişāha N.
[2] ya'nī ḫıfẓ ider idüm: -N.
[3] ḳadar: -N.
[4] işitmemiş: +misin N.
[5] Beyt: Ḳıṭ'a N.
[6] zamānede: +kimse N.

که مرا عاقبت نشانه نکرد

Ki beni ʻāḳıbet tīre nişān eylemedi yaʻnī her kimseye ki tīr ʻilmini taʻlīm eyledüm ʻāḳıbet beni tīr ile urmaġa ḳaṣd eyledi.

Beyt

مجو عصار مهراز طبع مردم

که هرکز دشورستان تخیرد

وفا ازصورت بی معنای خلق

جواز صورت ملائک می کریزد

بغربال فلک برفرق اینها

فضاخر مگر غداری نبیزد

مهرآنرا که نیک پیش خواهی

بکینه هر زمان بدتر ستیزد

چو اشک آنرا که سازی جایی درچشم

اگر دستش دهد خونت بریزد[1]

[1] İnsanların tabiatının özünü ölçme/ Çünkü asla tuzlu toprakta tohum bitmez.
Sadakat, insanların anlamsız dış görünüşünden değildir/Asıl geçerliliği meleklerin görünüşünden alır, oradan akar.
Göklerin süzgecinden geçenlerin başına (kaderin sınamasından geçenlerin alnına)/ Yani üstün kimselere düzenbazlık ve hainlik uygun değildir.
Dostun o kişidir ki (ona karşı) iyi niyet beslersin/ O ise kinle ve her defasında daha kötü karşılık verir.
Tıpkı onun gözyaşı gibi gözünde yer edinirsin/ Eğer eli izin verirse kanını döker.

Ḥikāyet

Dervīşī mücerred, bir mücerred dervīş *be-kūşe-i ṣaḥrāī*, bir ṣaḥrā köşesinde *nişeste būd*, oturmış idi. *Pādişāhī ber-ū bigüzeşt,* [**M84a**] bir pādişāh anuñ üzerine mürūr eyledi. *Dervīş ez īn cā ki ferāġ-ı mülk-i ḳanā'at est*, dervīş ol sebeden ki ḳanā'at mülkinüñ ferāġıdur ki kimseye iḥtiyācı yoḳdur. *Ser-ber neyāvered,* başını yuḳarı ḳaldurmadı. *Pādişāh ez incā ki saṭvet-i salṭanatest,* pādişāh ol sebebden ki salṭanat ḳuvvetidür ya'nī ben pādişāh olam bu dervīş [**N69a**] bana hürmet itmedi diyü *behem ber-āmed*, bī-ḥużūr ve münḳabiż oldı ve *güft*, daḫı pādişāh eyitdi: *În tā'ife-i ḫırḳa-pūşān*, bu ḫırḳa-pūşlar ṭā'ifesi ya'nī sūfiyyūn zümresi *ber miṣāl-i ḥayvānend,* ḥayvān gibidür *ki ehliyyet ve ādemiyyet ne dāred,* ki ehliyyet ve ādemiyyet ṭutmazlar ki ṣāḥib-devletlere ri'āyet ve iltifāt itmezler. *Vezīr güft,* vezīr çünki pādişāhdan bu sözi işitdi gelüp dervīşe eyitdi: *İy dervīş pādişāh-ı rūy-ı zemīn*, ey dervīş yir yüzinüñ pādişāhı *ber-tü güzer kerd* senüñ üzerine güzer eyledi. *Çirā ḫiẕmet ne kerdī,* niçün pādişāha ḫiẕmet ve ta'ẓīm eylemedüñ *ve şarṭ-ı edeb be-cāy neyāverdī,* ve e[d]eb şarṭını yirine getürmedüñ? *Dervīş güft,* dervīş vezīre eyitdi: *Bigū melik-rā*, pādişāha di *tevaḳḳu'-ı ḫıdmet ez-kesī dār*, ḫiẕmet ümmīdini şol kimseden ṭutsun *ki tevaḳḳu'-ı ni'met ez tü dāred,* ki ol kimse senden ni'met ümmīdini ṭutar. *Ve dīger bedān ki,* dervīş vezīre eyitdi girü bil *ki mülūk ez-behr-i pās-ı ra'iyyetend,* pādişāhlar ra'iyyeti ri'āyet ve himāyet itmekden ötridür [**M84b**] *ne ra'iyyet ez behr-i ṭā'at-i mülūk,* ra'iyyet pādişāhlaruñ ṭā'atinden ve ḫiẕmetinden ötri degüldür.

Beyt[1]

پادشاه پاسبان درویشست

Pādişāh dervīşüñ ḥāfıẓı ve pāsbānıdur ki anuñ sāyesinde āsūde olurlar

گرچه نعمت بفر دولت اوست

Egerçi ni'met anuñ devletinüñ ḳuvveti iledür ki ṣāḥib-i ni'amdur

گوسفند ازبرای جوبان نیست

Ḳoyun çobandan ötri degüldür

[1] Beyt: Ḳıṭ'a N.

بلکه جوبان برای خدمت اوست

[N69b] Belki çoban anuñ ḫiẕmeti ve ḥıfẓı içündür.

Kıṭʿa

یکی امروز کامران بینی

Bugün dünyādan birini murād sorıcı ve ʿıyş u nūş idici görürsin

دیگریرا ازمجاهده ریش

Bir ġayrısınuñ göñlini mücāhede ve ıżṭırābdan mecrūh ve perīşān görürsin

روزگی چند باش تا بخورد

Birḳaç gün çeker ṣabr ile

خاک مغز سرخیال اندیش

Tā ḫāk ḥayāl fikr idici başuñ beynini yiye yaʿnī çüriye

فرق شاهی و بندگی برخاست

Şāhlıḳ ve bendelik farḳ ḳalmadı[1]

چون قضای نوشته آمد پیش

Çünki yazılmış ḳażā öñüne geldi yaʿnī eceli irişüp öldi

گرکسی خاک مرده باز کند

Eger bir kimse mürdenüñ ḳabrini girü ḳaza

نشناسد توانگر ازدرویش

[M85a] Ol kimse tüvāngeri dervīşden bilmez yaʿnī ikisini biri birinden farḳ idemez.

Beyt

شکوه تاج سلطانی که بیم جان درود جست

[1] ḳalmadı: +yaʿnī gitdi ki ikisinüñ mābeyninde farḳ ḳalmadı N.

کلاه دلکشت اما برترکی سرنمی آردد[1]

Melik-rā güftār-ı dervīş üstüvār āmedī, pādişāha dervīşüñ sözi muḥkem ve mü'eṩṩer geldi. *Güft,* pādişāh dervīşe eyitdi: *Ez-men çizī biḫ̌āh,* benden bir nesne iste. *Güft,* dervīş[2] eyitdi: *Ān mī-ḫ̌āhem,* anı isterüm *ki dīger bār-ı zaḥmet-i men nedihī,* ki girü bir daḫı bana zaḥmet virmeyesin. *Güft merā pendī bidih,* pādişāh dervīşe eyitdi: Bana bir naṣīḥat vir. *Güft,* dervīş[3] eyitdi:

Beyt

در یاب کنون که نعمتت هست بدست

Añla şimdi ki ni'met ü māl senüñ elüñde ve tasarrufuñdadur kendü cānuñ içün anı Ḥaḳ[4] **[N70a]** yolına beẕl eyle

کین دولت[5] و ملک میرود دست بدست

Zīrā[6] ni'met ve mülk ki şimdi senüñ elüñdedür 'āḳıbet elden ele[7].

Beyt

پریشان کن امروز گنجینه چست

که فردا کلیدش نه دردست تست[8]

Ḥikāyet

Yekī ez-vüzerā, vezīrlerden biri *pīş-i Ẕü'n-nūn-ı Mıṣrī reft,* Ẕü'n-nūn-ı Mıṣrī ḥażretinüñ *ḳaddesa'llāhu ṣırrahu'l 'azīz* ḳatına gitdi *ve himmet ḫ̌āst,* ve himmet ve du'ā ṭaleb eyledi böyle diyü ki *rūz u şeb be-ḫidmet-i sulṭān meşġūlem,* ki rūz u şeb[9] **[M85b]** pādişāhuñ

[1] Saltanat tacının ihtişamı can korkusuyla geri çekildi/ O gönül alıcı (çekici) kalpağın güzel ama bir Türk'ün başına yakışmaz.

[2] dervīş: +pādişāha N.

[3] dervīş: +pādişāha N.

[4] Ḥaḳḳ: +teālā ḥażretinüñ N.

[5] Metinde نعمت yazılmıştır.

[6] zīrā: +bu N.

[7] elden ele: +gider N.

[8] Bugünün hazinesi nedir?/ Zira yarının anahtarı sizin elinizde değil.

[9] rūz u şeb: gice ve gündüz N.

ḫizmetine meşġūlüm *ü be-ḫayreş ümmīd vārem*, ve anuñ ḫayr ve fā'idesine ümmīdlüyem *ve ez-'uḳūbeteş tersān*, ve anuñ 'uḳūbetinden ḫavf itmeyem. *Ẕü'n-nūn ḳuddise sırrahū*, Ẕü'n-nūn ḥażreti *ḳudduse sırrahu* çünki vezīrden bu sözi işitdi *bigirīst ve güft* aġladı ve eyitdi: *Eger men ez-Ḫudāy te'ālā*, eger ben a'lā Allāh'dan *çünīn tersīdī*, buncılayın cān u dilden ḫavf ideydüm *ki tü ez-sulṭān* ki sen sulṭāndan ḫavf idersin *ez-cümle-i ṣıddıḳān būdī* ṣıddıḳlar bölüginden olur idüm.

Beyt[1]

گر نبودی امید راحت و رنج

Eger dünyāda rāḥat u renc ve elem ü ḥużūr ümmīdi olmayaydı

پای درویش برفلک بودی

Dervīşüñ ayaġı felek üzre olur idi ve Cenāb-ı ḳudse irişürdi

گر وزیر ازخدا بترسیدی

Eger vezīr Allāhu te'ālā ḥażretinden ḳorḳaydı

همچنان کز ملک بودی

Ancılayın ki pādişāhdan ḳorḳar muḳarrer ferişte olur idi.

Ḥikāyet

Pādişāhī beküşten bī-günāhī fermān dād, **[N70b]** bir pādişāh bir günāhsızı ḳatl itmege fermān virdi ya'nī buyurdı. *Güft*, bīçāre pādişāha eyitdi: *Ey melik!* Ey pādişāh! *Be-müceb-i ḫışmī*, şol ḫışm sebebi ile *ki türā ber-menest*, ki senüñ benüm üzerimdedür **[M86a]** ya'nī baña ġażab itmek ile *āzār-ı ḫod mecūy*, kendü żararuñ isteme. *Güft çi-güne*, pādişāh eyitdi: Kendü żararum istemek nice olur? *Güft*, ol bīçāre eyitdi: *Īn 'uḳūbet ber-men be-yek nefes be-ser-āyed*, bu 'uḳūbet benüm üzerüme bir nefesde başa gelür ki anuñ eleminden ḫalāṣ olurum *ve beze-i ān*, līkin anuñ günāhı *ber-tü cāvid bimāned*, senüñ üzerüñde bāḳī ve cāvid ḳalur.

[1] Beyt: Ḳıṭ'a N.

Beyt[1]

دوران بقا چو باد صحرا بگزشت

Dünyā beḳāsınuñ ve ḥayātınuñ zamānı ṣaḥrā yeli gibi tamām sürʿat ile geçdi

تلخی و خهشی زشت و زیبا بگزشت

Telḫliḳ ve ḫoşlıḳ ve zīşt ü zībā geçdi. Bu vechle daḫı ḳābildür ziştliḳ ve zībālıḳ bu taḳrīrce zīştī ve zībāyı taḳrīrindedür ki yā maṣdarı ikisine bile maʿrūfdur

پنداشت ستمگر که ستم برما کرد

Ẓālim ṣandı ki dünyāda bizüm üzerimüze ẓulm itdi belki kendüsine ẓulm eyledi

درگردن او بماند و برما بگزشت

Zīrā ol ẓulm anuñ boynında ḳaldı ve bizüm üzerimüze yaʿnī bizden geçdi ki bir bir demde anuñ ẓulminden ḫalāṣ bulduḳ ammā ḳıyāmetde ol ẓālim ġazaba giriftār oldı.

ملک را نصحت او سود مند آید

Melik-rā naṣīḥat-i ū sūdmend āmed, pādişāha **[M86b]** ol bī-günāhuñ naṣīḥati fāʾidelü geldi *ve ez-ser-i ḫūn-ı ū der-güzeşt ve ʿöẕr ḫˇāst*, ve anuñ ḳanını dökmek hevesinden geçdi yaʿnī afv eyledi.

Ḥikāyet

[N71a] *Vüzerā-i Nūşirevān-ı ʿādil*, Nūşirevān-ı ʿādilüñ vezīrleri *der-mühimmī ez-meṣāliḥ-i memleket*, memleket maṣlaḥatlarından bir mühimmede *endīşe mī-kerdend*, endīşe ve fikr eylediler. *Her yekī ber-veflḳ-i dāniş ḫod*, her birisi kendü ʿilminüñ vefḳi üzere yaʿnī ʿilmine muvāfıḳ *reʾyī mīzed* bir reʾy urdı. *Melik nīz*, Nūşirevān-ı ʿādil daḫı hemçünīn buncılayın yaʿnī vezīrlerinüñ *endīşe mīkerd*, endīşe eyledi. *Büzürcmihr-rā reʾy-i melik*, Büzürcmihr Nūşirevānʾuñ reʾyi *iḫtiyār üftād*, iḫtiyār düşdi[2]. *Vezīrān der-sırrı güftendeş*, vezīrler tenhāda Büzürcmihrʾe eyitdiler: *Reʾy-i melik-rā çi meziyyet dīdī ber-fikr-i çendīn*, ḥakīm pādişāhuñ reʾyinüñ ne meziyyetini ve ne ziyādeligini gördüñ? Bu ḳadar ʿāḳilüñ fikri

[1] Beyt: Rubāʿī N.
[2] Der-kenār: yaʿnī iḫtiyār eyledi.

üzre *güft,* Büzürcmihr vezīrlere eyitdi: *Be-mūcib-i ān ki,* ol sebeb ile iḫtiyār eyledüm ki *zīrā*[1] *encām-ı kār,* işüñ ʿāḳıbeti *maʿlūm nīst,* maʿlūm ve ẓāhir degüldür. *Ve reʾy-i hemginān,* ve dükelilerüñ reʾyi *der-meşiyyet-i Allāh est,* Allāhu teʿālānuñ irādetindedür *ki ṣavāb āyed yā ḫaṭā,* ki ṣevāb gele ya ḫaṭā gele çünki **[M87a]** ḥāl böyledür. *Pes muvāfaḳat-ı reʾy-i melik,* eyleye pādişāhuñ reʾyine muvāfaḳat eylemek *evlāterest,* evlārek ve maʿḳūlrekdür *tā eger beḫilāf-ı ṣavāb āyed,* tā eger ol reʾy ve tedbīr-i ṣevābuñ ḫilāfı ve ʿaksi gele. *Be-ʿıllet mütābaʿat-ı ū,* pādişāha tābiʿ olmaḳ sebebi ile *ez-muʿāteb-i ū iymīn bāşem,* pādişāhuñ ʿitābından emīn olam.

Beyt[2]

خلاف رأی سلطان رأی جستن

Sulṭānuñ reʾyine muḫālif reʾy istemek **[N71b]** yaʿnī anuñ reʾyine tābī olmamaḳ

به خون خویش باشد دست نه شستن

Bunı muḥaḳḳaḳ bil ki kendü ḳanı ile el yumaḳdur yaʿnī kendüsini helāk eylemekdür

اگر خود روزرا گوید شب است این

Eger ḫod pādişāh rūz bu şebdür diye yaʿnī böyle rūşen bir nesnede pādişāh ʿaksi ḳabūl eyleye

بباید گفتن آنک ماه پروین

ʿİnād itmeyüp āşikāre dimek gerek işte ay ve ülker ki bunlar ʿalāmet-i şebdür.

Ḥikāyet

Şeyyādī gīsūvān tabāfet, bir şeyyād gīsūlarını urdı *ki men ʿalevīem,* ki ben şerīfüm diyü *ve bā-ḳāfile-i ḥicāz,* ve ḥicāz ḳāfilesi ile yaʿnī ḥacılar ile *şehr der-āmed,* şehre geldi. *Ki ez-ḥacc mīāyem,* ki ḥacdan ne[3] gelürüm diyü *ve ḳaṣīdeī pīş-i melik bürdī,* ve ol şehr pādişāhınuñ ḳatına bir ḳaṣīde iletdi *ki men güfte em* ki bu ḳaṣīde[y]i ben dimişüm diyü. **[M87b]** *Yekī ez-nedīmān-ı melik,* pādişāhuñ muṣāḥiblerinden biri *der-ān sāl ez-sefer-i*

[1] zīrā: -N.
[2] Beyt: Meşnevī N.
[3] ne: -N.

deryā āmede būd, ittifāḳ ol yılda deryā seferinden gelmiş idi. *Güft,* ol nedīm eyitdi: *Men ū rā ʿıyd-ı aḍḥā,* men anı ḳurbān bayramında *der-Baṣra dīdem,* Baṣra şehrinde gördüm. *Ḥācī çi güne bāşed,* ol şeyyād nice ḥācī olur ḥālbuki ol gün Kaʿbe-i şerīfde olmaḳ gerek ki ḥācī ola. *Dīgerī güft,* anda ḥāżır olanlardan biri daḫı eyitdi: *Pedereş naṣrānī būd,* anuñ pederi naṣrānī idi. *Der-Malāṭiyye,* Malāṭya şehrinde olur idi. *ʿAlevī çi güne bāşed,* nice ʿalevī olur *ve şiʿreş-rā* **[N72a]** *der-dīvān-i Enverî yāftend,* ve anuñ şiʿrini yaʿnī getürdügi ḳaṣīdeyi[1] *Enverî*'nüñ dīvānında buldılar ki bu ḳıtʿa daḫı *Enverî*'nüñdür.

Beyt[2]

هر بلا گر آسمان آید

گرچه بر دگری قضا باشد

بر زمین نا رسیده میگوید

خانه انوری کجا باشد[3]

Melik fermūd, pādişāh eyitdi: *Tā bizenendeş ve nefy künend,* tā ki anı uralar ve şehrden süreler. *Ki çendīn dürūġ çirā güftī,* bu ḳadar yalanı niçün eyitdüñ diyü zīrā üç yalan söyledi. *Güft,* ol şeyyād eyitdi:[4] *Ey bigūyem,* bir söz daḫı söyleyem *eger rāst nebāşed,* eger ol söz gerçek olmaya **[M88a]** *be-her ʿuḳūbet ki fermāyī,* her ʿuḳūbete ki buyurursın *sezā-vārem* lāyıḳ ve müsteḥaḳum. *Güft,* pādişāh eyitdi: *Ān çīst,* ol söz nedür? *Güft,* Şeyyād eyitdi:

[1] yaʿnī getürdügi ḳaṣīde[y]i: -N.

[2] Beyt: Ḳıṭʿa N.

[3] Ne bela gelirse göklerden gelir/ Çünkü hepsi kaderin emri üzerinedir.
Yere tam varmadan fısıldıyor/ Enverî'nin evi nerede olabilir?

[4] eyitdi: +Ey ḫudāvend-i rūy-ı zemīn, ey yir yüzinüñ pādişāhı, süḫan-ı diger bigūyem N.

Beyt[1]

غریبی گرت ماست پیش آورد

Bir ġarīb eger senüñ ḳatuña yoġurt getüre

دو پیمانه آبست و یک چوچه دوغ

Getürdügi yoġurtuñ iki ölçegi ṣu ve bir çömçesi ayrandur ya‘nī ṣaḥiḥ yoġurt degüldür eyleye kiẕb itmiş olur. Sebeb ne ki aña bī-ḥużūr olmazsın baña bī-ḥużūr olursın

گر ازبنده لغوی شنیدی مرنج

Eger bendeden bir laġv ve bir kiẕb işitdüñ ise incinme zīrā

جهان دیده بسیار گوید دروغ

Cihān-dīde olan kimse yalanı çoḳlar söyler.

Melik bi-ḫandīd ve güft, pādişāh şeyyāddan çünki bu sözi işitdi geldi ve eyitdi: *Ez-īn rāstter süḫan der ‘ömr-i ḫod ne-güftei,* **[N72b]** kendü ‘ömrüñde bundan gerçekrek söz söylememişsin. *Bifermūd,* pādişāh buyurdı: *Tā ānçi me’mūl-i ūst,* tā ol nesne ki ol şeyyāduñ me’mūli ve murādıdur. *Müheyyā dārend,*[2] ve ḥāżır ṭutalar *tā be-dil-i ḫūşī bi-reved,* tā ki dil ḫoşlıḳ ile gide.

Ḥikāyet

Āverde end, ḥikāyetde getürmişlerdür *ki yekī ez-vüzerā,* ki vezīrlerden[3] biri *ber-zīr-destān raḥmet āverdī,* zīr destler ve ża‘īfler üzre teraḥḥum getürür idi. *Ve ṣalāḥ-ı hem-ginān cüstī,* ve dükelilerüñ ṣalāḥ ve fā’idesini **[M88b]** ṭaleb ider idi. *İttifāḳen be-ḥiṭāb-ı melik giriftār āmed,* ittifāḳ ol vezīr pādişāhuñ ḥiṭāb u ‘itābına giriftār geldi ya‘nī pādişāh aña ġażab eyledi. *Hemginān der-mūcib-i istiḥlāṣ-ı ū,* dükeliler anuñ istiḥlāṣınuñ sebebine *sa‘y kerdend,* sa‘y eylediler. *Müvekkilān der mu‘āḳabateş* ve anuñ üzerine müvekkil ve ḥavāle olanlar aña ‘iḳāb itmekde *mülāṭafet kerdendī,* mülāṭafet eylerler idi. *Ve büzürgān-ı dīger,* ve ġayrı ulular *der-sīret-i nīk-i ū,* anuñ eyü sīretini *be-pādişāh güftend,* pādişāha eyitdiler:

[1] Beyt: Ḳıṭ‘a N.
[2] *müheyyā:* +ve ḥāżır N.
[3] vezīrlerden: vüzerādan N.

Tā melik ez-ser-i ḫaṭā-yı ū der-güzeşt, tā pādişāh anuñ ḫaṭāsı hevesinden geçdi yaʿnī afv eyledi. *Ṣāḥib-dilī ber-īn ḥāl ıṭṭılāʿ yāft,* bir ṣāḥib-dil bu ḥāl üzre ıṭṭılāʿ buldı *ve güft* daḫı eyitdi:

Ḳıṭʿa[1]

تا دل دستان بدست آری

Tā ki dostlaruñ gönlini ele getüresin yaʿnī ele getürmekden ötri

بوستان پدر فروخته به

Babañ bostānı ṣatılmış yegdür yaʿnī anlaruñ ḫāṭırı bostānuñ ṣatılması ile mütesellī itmek mümkin ise **[N73a]** ṣatılmaḳ yegdür zīrā bostāndan dostān lāzım ve evlādur

پوختن دیگ نیک خواخانرا

Eyünüñ[2] ḫᵛāhlaruñ ve dostlarınuñ çölmegi yaʿnī taʿām bişmek içün

هر چه رخت سراست سخته به

Her ne ki sarāy esbābıdur yanmış yegdür zīrā sarāy ve māl ele girer ammā yār-ı ṣādıḳ ele girmez. **[M89a]**

بابد اندیش هم نکوییکن

Bed endīşe ve düşmāna daḫı eyülük ve iḥsān ile

دهن سگ بلقمه دوخته به

Zīrā kelbüñ aġzını bir loḳma ile dökülmiş yegdür.

Beyt

بدانرا نوازش کس ای نیک مرد

که سنگ پاس دارد چونان تو خورد[3]

[1] Ḳıṭʿa: -M.
[2] iyinüñ: nīküñ N.
[3] Ey iyi insan, kötülere de şefkat göster/ Çünkü senin gibi biri taşı bile incelikle korur.

Ḥikāyet

Yekī ez püserān-ı Hārūn'ür-Reşid, Hārūn'ür-Reşīd'üñ püserlerinden[1] biri *pīş-i peder āmed,* babasınuñ ḳatına geldi. *Ḫışmnāk, ġażābl*u *ki fülān serheng-zāde,* pederine şikāyet idüp eyitdi ki filān çavuş oġlı *merā düşnām-ı māder dād,* bana māder düşnāmı virdi ya'nī ḳabīḥ lafẓ ile anamı sögdi. *Hārūn erkān-ı devlet-rā,* Hārūn erkān-ı devlete *güft* eyitdi: *Cezā-yı çünīn kes çi bāşed,* buncılayın kimsenüñ cezāsı nedür? *Yekī be-küşten işāret kerd,* erkān-ı devletden biri ol kimseyi ḳatl itmege işāret eyledi *ve dīgerī be-zebān bürīden,* biri daḫı ol kimsenün dilini ḳaṭ' itmege işāret eyledi *ve dīgerī be-müsādere vü nefy,* biri daḫı[2] ẓulm ile mālını alup kendüsini şehrden sürmege işāret eyledi. *Hārūn güft,* Hārūn eyitdi: *Ey püser! Kerem ānest ki 'afv künī,* Ey püser! Kerem[3] oldur ki bundan bu günāhı 'afv idesin. *Ve ger netüvānī,* ve eger 'afv itmege ḳādir olmayasın *tü nīz düşnām mādereş diheş,*[4] daḫı aña ana düşnāmı vir **[N73b]** ya'nī māderine sög. *Ne çendān ki intiḳām ez-ḥadd der-güzerī,* ammā ol ḳadar düşnām virme ki intiḳām ḥadden geçe aña düşnāmını vir[5] **[M89b]** *Angāh ẓulm ez-ṭaraf-ı tü bāşed,* ol vaḳt ẓulm senüñ ṭarafından olmış[6] olur *ve da'vā ez-ḳabl-ı ḫaşm,* ve da'vā ḫaşm cānibinden olur.

Ḳıṭ'a

نه مردست آن بنزدیک خردمند

'Āḳil[7] ḳatında merd degüldür o kimse

که با پیل دمان پیکار جوید

Ki gögermiş fil ile cenk isteye ya'nī cenk itmege ḳudreti[8]

بلی مرد آنکسست ازروی تحقیق

[1] püserlerinden: oġullarından N.
[2] daḫı: +ol kimsenüñ N.
[3] kerem: +ve luṭf N.
[4] diheş: dih N.
[5] aña düşnāmını vir: -N.
[6] olmış: -N.
[7] āḳil: āḳiller N.
[8] ḳudreti: +ola N.

Belī taḥḳīḳ yüzinden merd ol kimsedür

که چون آیدش باطل نگوید

Ki çün ol kimseye ġażab gele bāṭıl ve nāmaʿḳūl söyleye.

Meṣnevī

یکیرا زشتخویی داد دشنام

Bir seyyi' aḫlāḳ seyyiü'l-ḫulḳ bir kimseye düşnām virdi

تحمل کرد و گفت ای خوب فرجام

Ol kimse ol düşnāma taḥammül eyledi ve aña eyitdi: Ey ḫūb ʿāḳıbetlü!

بتر زانم که خواهی گفتن آنی

Ben ondan yaramazuñ yaramazrek ve nā-maʿḳūlreküm ki sen baña üstün dimek istersin yaʿnī didügüñden daḫı ziyādeyüm[1]

که دانم عیب من چون من ندانی

Zīrā bilirüm benüm ʿaybumı bencileyin bilmezsin.

Ḥikāyet

Bā-tā'ife-i büzürgān, bir bölük ulular ile *der-keştī būdem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Gemide idüm. *Zevrākī der-pey-i mā ġarḳ şüd,* bizüm ardımuzda bir zevraḳ ġarḳ oldı. *Ve dü birāder der-girdābī der-üftādend,* ittifāḳā ol zevrāḳ-ı ḫalḳdan[2] iki birāder bir gir[d]āba düşdiler. *Yekī ez-büzürgān-ı mellāḥ-rā güft,* ol keştīde olan ululardan biri mellāḥa eyitdi: *Bīgirān īn her* **[M90a]** *dü birāder-rā tā türā ṣad dīnār bidihem,* ṭut yaʿnī ḫalāṣ eyle bu iki birāderi sana yüz dīnār virem. **[N74a]** *Mellāḥ tā yekī-rā ḫalāṣ kerd,* mellāḥ tā ki birini ḫalāṣ eyledi yaʿnī ḫalāṣ idince *ān digerī helāk şüd,* öbürisi helāk[3] oldı. *Güftem* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ben eyitdüm: *Baḳıyyet-i ʿömreş nemānde būd,* anuñ ʿömrinüñ baḳıyyesi ḳalmamış idi[4]. *Ez-ān*

[1] yaʿnī didgüñden daḫı ziyādeyüm: -N.

[2] zevrāḳ-ı ḫalḳdan: zevrāḳ ḫalḳından N.

[3] helāk: +yaʿnī ġarḳ N.

[4] ḳalmamış idi: +yaʿnī ʿömri āḫire irmiş idi N.

sebeb, ol sebebden *der-giriften-i ū te'ṯīr üftād,* añı ṭutmaḳda te'ṯīr düşdi[1]. *Mellāḥ ne çendīd ve güft,* mellāḥ çünki benden bu sözi işitdi güldi ve eyitdi: *Ān-çi tü güftī rāst est* anı ki sen eyitdüñ rāst ve ṣaḥīḥdür. *Līkin meyl-i ḫāṭır-ı men,* līkin benüm ḫāṭırumuñ meyli *be-rehānīden īn pīşter būd,* bunı ḫalāṣ itmege ziyāderek idi. *Be-sebeb-i āngeh* ol sebeb ile *ki vaḳtī der-beyābān mānde būdem,* bir vaḳt berr ü beyābānda yorulmış ḳalmış idüm. *Īn merā,* bu kimse beni *ber-üştür nişānd,* deve üzerine bindürdi.*Ve ez-dest-i ān dīger,* ve ol ġarḳ olanuñ elinden *tāziyāne ḫorde būdem,* ḳamçı yimiş idüm ya'nī beni tāziyāne ile dögmiş idi *der ṭıflī,* ṭufūliyyetüm zamānında.*Güftem,* eyitdüm: *Sadaka'llāhu'l-'azīm* 'aẕīm Allāh ṣādıḳ oldı ki kelām-ı ḳadīminde buyurmışdur:

﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحاً فَلِنَفْسِه وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا ﴾[2] bir kimse 'amel[3] itse ol kendü nefsi içündür ve bir kimse 'amel-i ḳabīh itse **[M90b]** o kendü nefsi üzredür.

Ḳıṭ'a

تا توانی درون کس مخراش

Mādām ki ḳādirsin kimsenüñ ḫāṭırını tırmalama ya'nī perīşān ve bī-ḥużūr itme

که اندرین راه خارها باشد

Zīrā bu yolda ḫārlar vardur ya'nī her ne ider iseñ **[N74b]** anı bulursın

کار درویش مستمند برآر

Maẓlūm u bīçāre dervīşüñ işini yuḳarı getür ya'nī murādını ḥāṣıl eyle

که ترا نیز کارها باشد

Zīrā saña daḫı işler olur ya'nī *ānçe,* nesne saña lāzım olur ġayrı kimseler daḫı senün maḳṣūdını ḥāṣıl ideler.

---

[1] düşdi: +ya'nī eglenmek vāḳi' oldı N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm, Fussilet Sûresi, 41/46.* "Kim dine ve dünyaya yararlı bir iş yaparsa kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur…"

[3] 'amel:+ -i ṣāliḥ N.

Ḥikāyet

Dü birāder būdend, iki birāder var idiler. *Yekī ḫiẕmet-i sulṭān kerdī,* birisi sulṭāna ḫiẕmet ider idi. *Ve dīgerī be-saʿy-ı bāzuvān nān ḫordī,* biri daḫı bāzū saʿy ile nān yir idi yaʿnī keṣb ile kefāf ḥāṣıl ider idi. *Bārī bir kerre ān tüvāger dervīş-rā güft,* ol ġanī birāder dervīş birāderine eyitdi: *Çirā ḫiẕmet-i sulṭān nemī künī,* niçün sulṭāna ḫiẕmet itmezsin *tā ez meşaḳḳat-i kār kerden,* tā rencberlik meşaḳḳatinden *birehī,* ḫalāṣ bulasın. *Güft,* dervīş birāder ġanī birāderine eyitdi: *Tü çirā kār nekünī,* sen niçün kesb itmezsin.*Tā ez-meẕellet-i ḫiẕmet,* tā kendüñ gibi bir maḫlūḳuñ ḫiẕmetini meẕelletden *ḫalāṣ yābī,* ḫalāṣ bulasın. *Ki ḥükemā güfte end,* **[M91a]** ki ʿāḳiller eyitmişlerdür: *Nān-ı ḫod ḫorden ve nişesten,* kişi kendü nānı yimek ve oturmaḳ yaʿnī ḳatıḳsız nān yiyüp ḥużūr[1] oturmaḳ *bih,* yegdür *ki kemer ü şemşīr zerrīn besten ve be-ḫiẕmet-i istādān,* ki altun ḳuşaḳ ve[2] ḳılıç ḳuşanmaḳ ve ḫiẕmet ile ayaġ üzre ṭurmaḳdan.

Şiʿr[3]

بدست اهنگ تافته کردن خمیر

El ile ḳızmış alçuyı ḫamīr eylemek yegdür

به ازدست برسینه پیش امیر

Emīr önüñde elini sīne üzre ḳoyup ṭurmaḳdan **[N75a]**

Ḳıṭʿa

عمر گران مایه درین صرف شد

Aġır behā o ʿömr bunda ṣarf ve ḫarc oldı

تا چه خورم صیف و چه پوشم شتا

ʿAceb yazın ne yiyem ve ḳış ne giyem yaʿnī bu fikrde ʿömr āḫire irdi

ای شکم خیره بنانی بساز

[1] ḥużūr: +ile N.

[2] ve: +altun N.

[3] Şiʿr: Beyt N.

Ey lecūc ve ṭoymaz ḳarın! Ḳatıḳsız bir nān ile ḳanā‘at eyle

تا نکنی پشت بخدمت دو تا

Tā ki ḫiẕmet ile arḳanı iki ḳat eylemeyesin ya‘nī belā ve meşaḳḳat çekmeyesin[1].

Ḥikāyet

Kesī pīş Nūşirevān-ı ‘ādil, bir kimse Nūşirevān-ı ‘ādil ḳatına[2] *müjde āverd,* beşāret getürdi böyle diyü *ki Ḫudāy ‘azz ü celle,* ki ‘azīz ve celīl Allāh *fülān düşmenet-rā,* senüñ filān düşmānuñı *ber-dāşt,* dünyādan götürdi ya‘nī helāk eyledi. *Güft,* Nūşirevān-ı ‘ādil o kimseye eyitdi: *Hīç şenīdī ger me-rā fürū güzāşt,* hiç işitdüñ mi ki beni aşaġa ḳodı ya‘nī beni dünyāda beni ebedī ḳodı işte ḥaḳīḳatde beşāret budur. **[M91b]**

Beyt

اگر بمرگ عدو جای شادمانی نیست

Eger düşmān öldi ise şādmānlıḳ ve mesrūr olmaḳ maḥalli degüldür ya‘nī ma‘ḳūl ve lāyıḳ degüldür

که زندگانی مانیز جاودانی نیست

Zīrā bizüm ḥayātımuz daḫı bāḳī degüldür.

Beyt

مکن شادمانی به مرگ کسی

که دهرت نماند پس ازوی بسی[3]

Ḥikāyet

Gürūhī ḥukemā, bir bölük ‘āḳiller *der-bārgāh-ı Kisrī,* Nūşirevān’uñ dīvān-ḫānesinde *be-maṣlaḥatī süḫan mī güftend,* bir maṣlaḥatda söz söylediler ya‘nī bir mühimmede tedbīr eylediler. *Büzürcmihr ḫāmūş būd,* Büzürcmihr ḫāmūş oldı. *Güftend,* **[N75b]** anda olan

[1] çekmeyesin: + القناعتة کز لا یفنی N. *Hadîs-i Şerîf,* “Ḳanā‘at tükenmez bir hazīnedir.” Deylemî III, 236/4699.

[2] Nūşirevān-ı ‘ādil ḳatına: ‘ādil Nūşirevā’nuñ ḳatına N.

[3] Birinin ölümüne sevinme/ Çünkü bu dünya ondan sonra da çok kalmaz.

ʻāḳiller eyitdiler: *Çirā der īn baḥṣ,* niçün bu baḥiṣde *bā-mā süḫan ne-mī güy,* bizüm ile böylece söz söylemezsin. *Güft, Büzürcmihr* anlara eyitdiler:[1] *Vüzerā miṣāl-i eṭıbbā end,* vezīrler ṭabībler gibidür *ve ṭabīb dārū ne dihed,* ve ḥālbuki ṭabīb dārū virmez yaʻnī ʻilāc eylemez *ḫaber be-saḳīm rā,* ḫastadan ġayrıya.

Beyt

عاشق که شد که یار به حالش نظر نکرد

ای خواجه درد نیست وگرنه طبیب هست[2]

Pes çün bīnem ki re'y-i ṣumā, eyleye çün gördüm ki sizüñ re'yiñüz *ber-nehc-i ṣavābest,* ṣavāb ṭarīḳi[3] üzre *merā der-ān süḫan güften,* bańa ol maḥalde söz söylemek *ḥikmet ne-bāṣed,* hikmet olmaz. **[M92a]**

Meṣnevī

چو کاری بی فضول من بر آید

Çünki bir iş benüm fużūllıġımsız ḥāṣıl ola

مرا دروی سخن گفتن نشاید

Ol vaḳt bańa ol işde söz söylemek lāyıḳ degüldür

وگر بینم که نابینا و چاهست

Ammā eger görem ki ḳuru ḳuyudur

اگر خاموش بنشینم گناهست

Ol maḥalde eger ḫāmūş oturam günāhdur zīrā telef-i nefes lāzım gelür.

[1] eyitdiler: +cevāb virüp eyitdi N.

[2] Âşık olan kimdir ki, sevgili ona göz ucuyla bile bakmamış olsun? Ey hoca! Dert yok değil; dert olmasa hekim de olmazdı.

[3] ṭarīḳi: +üzredür yaʻnī maʻḳūldür N.

Ḥikāyet

Ḥārūnü'r-Reşīd-rā çün mülk-i Mıṣr, Hārūnü'r-Reşīd'e çünki Mıṣr mülki *müsellem şüd,* müsellem oldı ya'nī żabṭ eyledi. *Güft,* Hārūnü'r-Reşīd eyitdi: *Be-ḫılāf-ı ān ṭaġī,* ol ṭaġīnün körligine ki murād Fir'avun *'aleyhi'l-la'ne*dür. *Ki be-gurūr-ı mülk-i Mıṣr,* Mıṣır salṭanatınuñ ġurūrı sebebi ile *da'vī-i Ḫudāyī kerd,* ulūhiyyet da'vāsını eyledi. *Nebaḫşem īn memleket-rā,* bu memleketi bağışlamazam *meger bi-kemterīn-i ne-bendegān,* meger bendelerümüñ[1] **[N76a]** ednāsına bağışlarum.

Güyend, eyidürler: *Siyāhī dāşt kūdek,* bir siyāh kūdek kölesi[2] var idi. *Nām-ı ū Ḫuṣayb,* anuñ nāmı[3] Ḫuṣayb idi. *Mülk-i Mıṣr-rā be-vey' erzānī dāşet,* Hārūn'ür-Reşīd Mıṣır mülkini ol siyāha lāyıḳ ṭutdı ya'nī aña iḥsān itdi. *Güyend,* eyidürler *'aḳl-ı ū kifāyet-i ū,* ol siyāhuñ aḳlı vezīrlikteki *tā be-ḥaddī būd,* tā bir mertebede idi. *Ki ṭā'ife-i ḥurrāṣ-ı Mıṣr,*[4] ekincilerinüñ bir bölügi *şikāyet āverdend,* şikāyet **[M92b]** getürdiler böyle diyü *ki penbe kāşte būdīm,* ki penbe ekmiş idüñ *ber-kenār-ı Nīl,* Nil ırmaġı kenārında. *Bārān-ı bī-vaḳt āmed telef şüd,* vaḳtsiz yaġmur geldi ya'nī yaġdı ve ol penbe telef oldı bunlaruñ murādı muḳāṭa'ayı ve 'öşri 'afv itmek idi anuñ içün şikāyet itdiler. *Güft,* siyāh çünki anlardan bunı işitdi murādlarını añlamayup eyitdi: *Peşm bāyistī kāşten,* yün ekmek gerek idi. *Tā tebāh nişdī,* tā tebāh ve telef olmayaydı. Bīçāre ḳara aḥmaḳ yüñi ekilür ṣanur imiş.

Beyt

فلک به مردم نادان دهد زمام مراد

تواهل دانش و فضل همین گناهت بس[5]

Ṣāḥib-dilī īn kelām bi-şenīd ve güft, bir ṣāḥib-dil bu kelāmı işitdi ve eyitdi:

---

[1] bendelerümüñ: +eñ N.

[2] kölesi: bendesi N.

[3] nāmı: adı N.

[4] *Mıṣr:* +ki Mıṣır N.

[5] Felek muradın dizginini bilgisiz kimselerin eline verir/ Ey ilim ve fazilet sahibi! Bu sana bu günah olarak yeter.

Meṣnevī

اگر روزی بدانش بر فزودی

Eger rızḳ ve māl ʻilm ü faẓl ile ziyāde olaydı

زنادان تنگ روزیتر نبودی

ʻĀlemde nā-dāndan faḳīrrek kimse olmaz idi līkin böyle degüldür

بنادانان چنان روزی رساند

Ammā Allāhu teʻālā ḥażreti *ʻazze ismuhu* nā-dānlara ancılayın vāfir rızḳ irişdürür ve bir mertebede ġınā virür **[N76b]**

که دانا اندران حیران بماند

Ki ʻāḳil anda ḥayrān u müteḥayyir ḳalur ki anuñ ġanī olmasına sebeb ve hikmet ne idügi rūşen ü ẓāhir olmaz. **[M93a]**

Beyt[1]

بخت و دولت بکار دانی نیست

Baḫt u devlet kār-dānlıḳ[2] ʻāḳilliḳ ile degüldür

جز تبأیید آسمانی نیست

Belki āsmāne mensūb olanuñ yaʻnī Ḥaḳ teʻālānuñ ʻavn u tevfīḳinden ġayrı ile degüldür[3]

افتادست درجهان بسیار

Cihānda çoḳ vāḳiʻ olmışdur

بیتمیز ارجمند و عاقل خوار

İdrāksiz cāhil tamām ḳudretlü ve hürmetlü *ve* ʻāḳil-ḫ˅or[4] iʻtibār

---

[1] Beyt: Meṣnevī N.
[2] kār-dānlıḳ: +ve N.
[3] degüldür: +zīrā N.
[4] ʻāḳil ḫ˅or: +ve bī- N.

کیمیاگر بغصه مرده و رنج

Kimyācı yaʿnī kimyā ṭaleb idici ġuṣṣa ve renc ile ölmiş ki bu ḳadar belā vü meşaḳḳat çeker eline nesne girmez

ابله اندر خرابه یافت گنج

Eyle zaḥmetsiz virānede genc bulmış ve ḥużūr u sürūrda ölmiş.

Beyt

جام می وخون دل هر یک به کسی دادند

در دایرهٔ قسمت اوضاع چنین باشد[1]

Ḥikāyet

Yekī-rā ez-mülūk, pādişāhlardan birine *gīr key ḫuttī,* bir ḫasetlü cāriyecik *āverde būdend,* getürmiş idiler. *Ḫˇāst,* pādişāh diledi *ki der ḥālet-i mestī*[2] *cemʿ āyed,* ki mestlik ḥālinde ol duḫter ile cemʿ gele yaʿnī cimāʿ eyleye. *Duḫter mümānaʿat kerd* duḫter menʿ eyledi[3]. *Melik der ḫışm şüd,* pādişāh duḫterüñ bu fiʿlinden ḫışma gitdi[4] yaʿnī ġażab eyledi *ve mer ū rā* ve ol duḫteri *be-siyāhī baḫşīd,* mestlik ḥālinde bir siyāha bağışladı. *Ki leb-i zebernīş,* ki ol siyāhuñ üst ṭudağı *ez perre-i ḳanad bīnī güzeşte būd,* burnınuñ ḳanadından **[M93b]** geçmiş idi *ve zīrīneş*[5] ve alt ṭudağı **[N77a]** *be-giribān fürū hişte*, aşağa yaḳasına ṣarḳmış idi. *Heykelī būd,* ol siyāh bir ḥayāt ve bir ṣūret idi *ki ṣiḥr-i cinnī,* ki ṣiḥr-i cinnī ki Ḥażret-i Süleymān'uñ[6] ḫātemini ḥīle idüp[7] bir cāriyenüñ elinden aldı idi ki ḥadden ziyāde ḳabīḥ idi. *Ez-ṭalʿateş biremīdī,* ol ḳabīḥ ile ol siyāhuñ ṭalʿatından nefret ider idi. *Ve ʿaynü'l-ḳıtr* daḫı baḳar u ḳıṭrān çeşmesi *ez-baġaleş bigendīdī,* anuñ çirkin ḳoltuġundan ḳoḳar idi yaʿnī ol siyāhuñ baġali ʿaynü'l-ḳıṭrdan murdār ḳoḳar idi.

[1] Şarap kadehi ile gönül kanı her biri başkadır/ Çünkü kader dairesinde işler işte böyle olur.

[2] mestī: *+bā vey* N.

[3] menʿ eyledi: +yaʿnī pādişāha ḳā'il olmadı N.

[4] gitdi: geldi N.

[5] *zīrīneş: +daḫı ol siyāhuñ N.*

[6] Ḥażret-i Süleymān'uñ: +salṭanat N.

[7] idüp: ile N.

Şi‘r[1]

تو گویی تا قیامت زشترویی

Sen dirsen ki ḳıyāmete degin zīşt-rūylıḳ ve endāmsızlıḳ

برو ختمست و بر یوسف نکویی

Ol siyāh üzre ḫatm ü tamām olmışdur ve Yūsuf üzre güzellik ve mevzūnlıḳ ḫatm olmışdur ya‘nī Yūsuf’dan ḫūb ve andan zīşt ḳıyāmete degin gelmez diye idüñ eger añı göreydüñ

شخسی نه چنان کریه منظر

Ancılayın ḳabīḥ ṣūretlü bir şaḫıṣ degül idi

گر زتی او خبر توان داد

Ki anuñ zīştliginden ḫaber virmek mümkin ola ya‘nī mümkin degüldür zīrā ḳabīḥine nihāyet yoḳ idi

وانکه بغلش نعوذ بالله

Ve andan soñra anuñ koltuġı var idi **[M94a]** ki *ne‘ūzübillāh*[2] ḳabīh rāyiḥasından zīrā zengīlerüñ ḳoltuġı ġāyet ile murdār ḳoḳar

مردار بافتاب مردار

Murdār be-āftāb-ı murdād, murdār ayınuñ āftābında olan cīfe gibi ya‘nī ol siyāhuñ baġali bu ẕikr olınan ayda cīfe nice ḳabīḥ ḳoḳar ise eyle ḳabīḥ ḳoḳar idi.

Siyāh-rā der-ān müddet, ittifāḳā siyāhuñ ol zamānda *nefsi ṭālib būd,* nefsi cīmā‘a ṭālib idi **[N77b]** *u şehvet ġālib* ve ārzū ve meyli ġālib idi. *Mühreş bi-cünbīd ol kenīz,* ki siyāhuñ maḥabbeti ḥareket eyledi ve göñli çekdi. *Ve mihreş ber-dāşt*, ve ol kenīzekin mührini ḳaldırdı ya‘nī bekāretini izāle eyledi[3]. *Bāmdādan,* ‘ale’ṣ-ṣabāḥ *melik kenīzek-rā cüst,* pādişāh kenīzeki ṭaleb eyledi *ve ne-yāft,* daḫı bulmadı.*Mācerā bi-güftend*, ḥikāyeti

[1] Şi‘r: Beyt N.
[2] ne‘ūzübillāh: +anuñ N.
[3] izāle eyledi: zā’il eyledi N.

eyitdiler. *Ḫışm girift,* ḫışm ṭoldı[1]. *Ve bifermūd,* daḫı buyurdı *tā siyāh-rā bā kenīzek rā,* tā siyāh ile kenīzeküñ *dest ü pā-rā üstüvār bi-bendend,* elini ve ayaġını muḥkem baġlayalar *ve ez-bām-ı cevsaḳ be-ḳaṣr-ı ḫandeḳ der-endāzend,* ve ḳal'a burcı üzre olan ḳaṣruñ ṭamından ḳal'anuñ ḫandeḳine atalar. *Yekī ez-vüzerā-yı nīk-maḥżar,* eyü ḫūylı vezīrlerden biri[2] *be-rūy-ı şefā'at ber-zemīn nihād,* **[M94b]** şefā'at yüzini yir üzre ḳodı *ve güft,* daḫı eyitdi: *Siyāh bīçāre-rā der-īn ḫaṭāyī nīst,* bīçāre siyāhuñ bu ḥuṣūṣda aṣlā bir ḫaṭāsı yoḳdur. *Belki sā'ir bende-gān,* belki sā'ir bendeler *be-baḫşīş ü in'ām-ı ḫudāvendī,* Ḫudāvende mensūb olan baḫşīş ve in'āma *mu'tādend,* mu'tādlardur[3]. *Güft,* pādişāh vezīre eyitdi: *Eger muḳāża-i ū şebī te'ḫīr kerdī,* eger siyāh ol cāriyenüñ müşāreketinde ya'nī aña cimā' itmede bir gice te'ḫīr eyleyeydi *çi şüdī,* ne olur idi. *Güft,* vezīr[4] eyitdi: *Ey Ḫudāvend!* Ey pādişāh! *Ne-şenīdeī ki güfte end,* işitmiş misin ki 'āḳiller eyitmişlerdür.

Şi'r[5]

تشنه سوخته در چشمه حیوان چو رسید

[N78a] Yanmış ṣusuz ya'nī ziyāde ḥarāretlü kimse çünki āb-ı ḥayāt çeşmesine irişdi

تو مپندار که از پیل دمان اندیشد

Sen ẓanneyleme ki ol demde kükremiş filden ḫavf u ḫaẕer ide

ملحد گرسنه در خانه خالی پر خوان

Ni'met ile ṭolu ḫālī vü tenhā ḫānede aç mülḥid

عقل باور نکند کز رمزان اندیشد

'Aḳl i'tiḳād eylemez ki o mülḥid mīżān-ı fikr eyleye ve ṭa'ām yemeye ya'nī elbette ṭa'ām yir.

Melik-rā īn laṭīfe ḫoş āmed, pādişāha bu laṭīfe ḫoş geldi *ve güft,* daḫı eyitdi:*Siyāh-rā be-tü baḫşīdem,* siyāhı sañā baġışladum *ammā kenīzek-rā çe künem* ammā kenīzeki

[1] ḫışm ṭoldı: pādişāh ḫışm ṭutdı ya'nī ġażab eyledi N.

[2] vezīrlerden biri: +çünki pādişāhuñ bu ẓulmini gördi N.

[3] mu'tādlardur: +ya'nī 'ādet idinmişlerdür N.

[4] vezīr: +pādişāha N.

[5] Şi'r: Ḳıṭ'a N.

n'eyleyüm? **[M95a]** *Güft,* vezīr[1] eyitdi: *Kenīzek-rā hem be-siyāh baḫş,* kenīzeki hem siyāha bağışla *ki nīm ḫorde-i ū hem ū-rā şāyed,* zīrā anuñ artuğı hem yine añа lāyıḳdur.

Kıṭ'a

هرکز اورا بدوستی مپسند

Hergiz añı dostlığa ḳabūl eyleme

که رود جای ناپسندیده

Ki ol kimse nā-ma'ḳūl ve istemedügüñ yire gide

تشنه را دل بخواهد آب زلال

Ṣusuzuñ göñli şīrīn ve leẕīẕ ṣu istemez

نیم خورد دهان گندیده

Ḥālbuki ol ṣu ḳoḳmamış ağzuñ artuğı ola ya'nī ağzı ḳoḳar bir kimse andan ṣu içmemiş ola

Ḳıṭ'a[2]

دست سلطان دیگر کجا بیند

Sulṭānuñ elini girü ḳande görür

چون بسرگین درافتاد ترنج

Çünki turunc ḥayvān necsine düşdi ya'nī sulṭān hergiz ol turuncı eline almaz zīrā sulṭānlaruñ dili sā'irlerüñ diline beñzer degüldür

تشنه دلی نخواهد آب زلال

Teşnenüñ göñli ḳaçan leẕīẕ ü şīrīn āb ṭaleb ider ya'nī[3] itmez

کوزه بگزشته بر دهان سلنج

[1] vezīr: +pādişāha N.
[2] Ḳıṭ'a: -M.
[3] ya'nī: +ṭaleb N.

[N78b] Ḥālbuki ol kūze ṭudaġı yalamanuñ aġzı üzre geçmiş ola ya‘nī andan ṣu içmiş ola.

Ḥikāyet

İskender-i Rūmī-rā pürsīdend, İskender Rūmī'ye su'āl eylediler böyle diyü *ki diyār-ı maşrıḳ u maġrib be-çi giriften,* ki maşrıḳ ve maġrib diyārını ne vechle ṭutduñ ve cümle ‘ālemi nice müsaḫḫar eyledüñ? *Ki mülūk-ı pīşīn-rā bīş*[1]*ḫazā'in ü ‘ömr ü leşker,* ki senden öñ[2] gelen pādişāhlaruñ ḫazīneleri ve ‘ömr ve leşkeri *ez-īn būd,* bundan ya‘nī senden ziyāde idi. *Ve īşān-rā,* [M95b] ve anlara *çünīn fetḥī müyesser neşüd,* buncılayın bir fetḥ müyesser olmadı. *Güft,* İskender su'āl idenlere eyitdi: *Be-‘avn-i Ḫudāy te‘ālā,* ‘ālī Allāh'uñ ‘avn u ‘ināyeti ile *her memleket-rā ki giriftem,* her memleketi ki ṭutdum ya‘nī musaḫḫar eyledüm. *Ra‘iyyeteş-rā neyāzürdem,* anuñ ra‘iyyetini incitmedüm *ve nām-ı pādişāhān,* ve pādişāhlaruñ nāmını *cüz' bi-nigūyī nebürdem,* eyülükden ġayrı ile iletmedüm ya‘nī eyülük ile yād eyledüm.

Şi‘r[3]

بزرگش نخوانند اهل خرد

Ehl-i ‘aḳl ol kimseyi büzürg ve sa‘ādetlü oḳumazlar ve maḳbūl ṭutmazlar

که نام بزرگان بزشتی برد

Ki ulularuñ nāmını ḳabāḥat ile ilede ya‘nī nā-ma‘ḳūlluḳ ile yād ide.

Şi‘r[4]

این همه هیچست چون می بگزرد

Bu dükelisi hīç ve lā-şey'dür çünki geçer ve fānī olur *īn heme*den murād mışra‘-ı ṣānīdür ġaflet ve ḫaṭā olınmaya

تخت و بخت و امر و نهی و گیر و دار

[1] *bīş*: -N.
[2] öñ: evvel N.
[3] Şi‘r: Beyt N.
[4] Şi‘r: -N.

Taḫt u baḫt ve emr ü nehy ya‘nī ḥükm ü ḥükūmetlü ve gīrūdār ya‘nī ṭumṭurāḳ ve ṭanṭana *ve ṣal büret,* bunuñ isti‘māli budur ġaflet olınmaya **[N79a]**

نام نیک رفتگان ضایع مکن

Gitmişlerüñ ya‘nī ölmişlerüñ eyü adını żāyi‘ eyleme belki anlaruñ nāmını eyülük ile yād eyle

تا بماند نام نیکت پایدار

Tā ki senüñ nāmını eyülük ile yād ideler[1].

Beyt

نام نکو گر بمند زآدمی

به کاز او ماند سرای زرنگار[2]

[M96a]

BĀB-I DÜVÜM: AḪLĀḲ-I DERVĪŞĀN

Ḥikāyet

Yekī ez-büzürgān pārsāyī-rā güft, ululardan biri bir ṣāliḥe eyitdi: *Ki çi gūyī der-ḥaḳḳ-ı fülān ‘ābid,* ki filān ‘ābidüñ ḥaḳḳında ne dirsin? *Ki dīgerān der-ḥaḳḳ-ı ū,* ki ġayrılar anuñ ḥaḳḳında *be-ṭa‘n*, ṭa‘n ile *süḫānhā güfte-end,* sözler eyitmişlerdür. *Güft,* ol pārsā eyitdi: *Ber-ẓāhireş ‘ayb nemī bīhem,* anuñ ẓāhiri üzre ‘ayb görmezem *ve der-bāṭıneş ġayb nemī dānem,* ve anuñ bāṭınında ‘ayb bilmezem.

Kıṭ‘a

هرکه را جامه پارسا بینی

Her kimi ki pārsā cāmesi ile göresin ya‘nī ẓāhirā ṣāliḥ ola

[1] Tā ki senüñ nāmını eyülük ile yād ideler: Tā ki senüñ eyü nāmuñ dünyāda pāyidār ve bāḳī ḳala ki ġayrılar daḫı senüñ nāmuñ eyülük ile yād ideler N.

[2] İnsandan geriye güzel bir ad kalırsa/ Altın ve saraydan daha değerlidir.

پارسا دان و نیکمرد انگار

Añı ṣāliḥ bil ve eyü kimseẓann eyle nā maʿḳūl iʿtiḳād eyleme

ور ندانی که درنهادش چیست

Eger bilmez iseñ ki ṭabʿında ne vardur

محتسبرا درون خانه چه کار

Muḥtesibüñ ev içinde ne işi vardur.

Ḥikāyet

Dervīşī-rā dīdem, bir dervīşi gördüm *ser ber-āstān-ı Kaʿbe nihāde būd,* ki başını Kaʿbe-i şerīfüñ āsitānı üzre ḳomış idi. *Ve rūy-ı der-nermīn mī mālīd ve mī nālīd,* ve yüzi yire sürer ve aġlar idi[1] *ve mī künet,* daḫı eyidür idi: *Yā Ġafūr ü yā Raḥīm!* Ey ʿāṣīlere maġfiret idici ve ey bīçārelere teraḥḥum idici **[N79b]** Allāh! *Tü dānī ez-ẓalūm u cehūl çi mī āyed,* sen bilürsin ki ẓalūmden ve cehūlden **[M96b]** ne ʿamel gelür *ki tü-rā şāyed,* ki saña lāyıḳ ola. [2] ﴿ اِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً ﴾

Şiʿr[3]

عذر طقسیر خذمت آوردم

Dergāhuña ḫiẕmet ḳusūrunuñ ʿöẕrini getürdüm

که ندارم بطاعت استظهار

Zīrā ṭāʿate istiẓhār ṭutmazam belki senüñ luṭfuña iʿtimād ṭutarum

عاصیان ازگناه توبه کنند

ʿĀṣīler günāhdan tövbe iderler

عارفان ازعبادت استغفار

[1] aġlar idi: iñler idi N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm, Ahzâb Sûresi 33/72,* "… Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir."

[3] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

Ammā ʻārifler ʻibādetden istiġfār iderler gūyā hergiz ʻibādet itmemişlerdür.

ʻĀbidān cezā-yı ṭāʻat ḫˇāhend, ʻābidler itdükleri ṭāʻatüñ cezāsını isterler *ü bāzargānān behā-yı biżāʻat,* ve bāzargānlar metāʻlarınuñ bahāsını isterler.*Ve men bende* ammā ben bende *ümmīd āverde-em* ne ṭāʻat ümmīde getürmemişüm ṭāʻat getürmemişüm.*Ve be-deryūze āmedeem ne be-ticāret,* ve dergāhuña suʾāle gelmişüm metāʻ-ı ʻamel ile taḥārete gelmemişüm [1] « أَضَنعْ لَنَا مَا أَنْتَ أَهْلُهُ » işle bizüm ḥaḳḳımuzda şol nesneyi ki sen aña lāyıḳsun ol maʻrifet ve raḥmetdür ki ʻāṣī bendelerüñ senden anı ricā iderler [2] « ولا تَفْعَلْ بِنا مَا نَحْنُ أَهْلُهُ» ve işleme bizüm ḥaḳḳımuzda şol nesneyi ki biz aña lāyıḳuz zīrā bize lāyıḳ olan ḫaṭā ʻisyānımuzdan ötri ʻazāb u ʻiḳābdur ammā sen luṭfuñdan ʻaf idüp bizi cehennemden azād eyle. **[M97a]**

Beyt

گر کشی ور جرم بخشی روی و سر برآستانم

Eger beni helāk idesin ve eger cürmümi bağışlayasın yüzüm ve başum āsitānuñ üzredür yaʻnī hergiz senden yüz çevirmem **[N80a]**

بنده را فرمان نباشد هرچه فرمایی بر آنم

Bendenüñ fermānı olmaz ve nesneye ḳādir degüldür her ne ki buyurursın anuñ üzerine emr yaʻnī cemīʻ emr ki muṭīʻ ve münḳādüm.

Beyt

چو کحل بینش ما خاک آستان شماست

کجا رویم بفرما ازین جناب کجا [3]

Mıṣrāʻ

بنده را فرمان باشد هرچه فرمایی بر آنم

[1] "Bize, senin layık olduğun şeyi uygula."(Ey Rabbimiz! Bize Senin layık olduğun şeyi yap.)
[2] "Bize, bizim lâyık olduğumuz muameleyi yapma."
[3] Sizin eşiğinizin toprağı, bizim gözümüzde sürme gibidir/ Böyleyken biz biçareler nereye gidelim, söyleyin.

Bendenüñ fermānı olmaz ve nesneye kādir degüldür her ne ki buyurırsın anuñ üzerine ammā ya‘nī cemī‘ emrüñe muṭī‘ ve münḳādum. Ḳul ḳaçan ṭutmayıser anı ki sulṭān buyurur.

Ḳıṭ‘a[1]

بر در کعبه سائل دیدم

Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Ka‘be-i şerīfüñ ḳapusı üzre bir sā’ili gördüm

که همی گفت و می گرستی خوش

Ki ol sā’il cān u dilden Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a teveccüh idüp[2] idi ve ḥarāret ile ḫoş ḫoş aġlar idi ma‘ḳūl ḳavl bu beytdür

من نگویم که طاعتم بپذیر

Ey benüm Rabbüm! Ben dirüm ki benüm ṭā‘atümi ḳabūl eyle ve andan ötri bañа ecr ü ṣevāb vir

قلم عفو بر گناهم کش

Belki didüm ki luṭfuñ ile ‘afv eyle, ḳalemi günāhum üzre çek ya‘nī günāhumı ‘afv eyle netīce-i kelām ṭā‘at itdüm dimezem[3] aṣlā ṭā‘atüm bu ḳadar belki cemī‘ ef‘ālüm ḫaṭā ve günāhdur ammā sen keremüñ ile ‘afv eyle.

Beyt

کمر کوه کم است ازکمر مور اینجا

ناامید از در رحمت مشوای باده پرست [4]

[1] Ḳıṭ‘a: -M.
[2] idüp: +eydür N.
[3] dimezem: +zīrā N.
[4] Buradaki dağın beli, karıncanın beli yanında zayıftır/ Merhamet kapısından umudu kesen, şarap tiryakisi gibidir.

Ḥikāyet

‘Abdü’lḳādir Gīylānī-rā dīdend, Gīylānlu ‘Abdü’lḳādir’i gördiler *ḳaddesa’llāhu ṣırruhu ‘azīz ki der ḥarem-i Ka‘be rūy ber- ḥaṣā nihāde hemī güft,* ki Ka‘be-i şerīf ḥareminde yüzi ḫurde ṭaş üzre **[M97b]** ḳomış eydür idi: *Ey Ḫudāvend! Bi-baḫşāy!* Ey Efendi! Bu ‘āṣī bendeñe teraḥḥum eyle. *Ve ger müstevcib-i ‘uḳūbetem,* ammā eger ‘aẕāba müsteḥaḳ isem ki bańa elbette ‘uḳūbet ider iseñ *der-ḳıyāmet merā nā bīnā ber-engīz,* bārī ḳıyāmetde beni gözsiz ḳoyar *tā der rūy-ı nikān şermsār ne şevem,* **[N80b]** tā ki senüñ maḳbūllerüñ yüzinden ḥacil olmayam.

Şi‘r[1]

روی بر خاک عجز می گویم

Yüzümi ‘acz ü bīçārelik ḫāki üzre ḳoyup eyidürüm

هر سهرگه که باد می آید

Her seḥer vaḳti ki yel gelür ya‘nī eser maḳūl ḳavl budur

ای که هرگز فراموشت نه کنم

Ey Ḫudā ki hergiz seni bir nefes ferāmūş eylemezem

هیچت از بنده یاد می آید

‘Aceb hīç sańa bendeñden yād gelür mi ya‘nī yād ider misin? Ya‘nī añar mısın? [2]

Beyt

از این جانب فراموش محالست

از ان جانب نمی دانم چه حالست [3]

[1] Şi‘r: Ḳıṭ‘a N.
[2] Ya‘nī añar mısın?: -N.
[3] Bu taraftan unutmak imkânsızdır/ Öte taraftan ise ne hâlde olduğunu bilemiyorum.

Ḥikāyet

Düzdī be-ḫāne-i pārsāyī der-āmed, bir uġrı bir ṣāliḥüñ ḫānesine geldi ki andan bir nesne uġrılıya. *Çendān ki ṭaleb kerd*[1]*,* ol ḳadar ki ḫānede alacaḳ nesne ṭaleb eyledi *çīzī neyāft,* aṣlā bir nesne bulmadı zīrā ol pārsā ziyāde faḳīr idi. *Dil-teng şüd,* ol düzd dil-teng ve bī-ḥużūr oldı yāḫūd maʿnā böyle ola. Oradan dil-teng gitdi bu taḳdīrce "şüd", "reft" maʿnāsınadur. *Pārsā rā ḫaber şüd,* pārsāya ḫaber oldı. *Kilīmī ki ber-ān ḫufte būd,* bir kilīm ki anuñ üzerine yatmış idi. *Der reh güzār-ı düzd endāḫt*, ol **[M98a]** kilīmi düzdüñ geçecek yolına iletdi[2] yaʿnī bıraḳdı. *Tā maḥrūm ne kerded,* tā ki ol kilīmi ala ve andan maḥrūm dönmeye yāḫūd maʿnā böyle ola. Tā ki maḥrūm olmaya bu taḳdīrce "ne kerded" "neşüd" maʿnāsına olur.

Şiʿr[3]

شنیدم که مردان راه خدای

İşitdüm ki Ḫudā yolınuñ erleri yaʿnī Allāhu teʿālā ḥażretinüñ dostları

دل دشمنانرا نکردن تنگ

[N81a] Düşmānlarınuñ göñlini ṭar eylemediler yaʿnī perīşān ḫāṭır itmediler

ترا کی میسر شود این مقام

Bu maḳām ve bu mertebede saña ḳaçan müyesser olur

که با دوستانت خلافست و جنگ

Zīrā senüñ dostlar ile ḫilāf ve cengüñ vardur ki muṭṭaṣıl anlaruñ ile ḫuṣūmet idersin.

Meveddet-i ehl-i ṣafā çi der-rūy ve çi der-ḳafā, ehl-i ṣafānuñ maḥabbeti yaʿnī evliyāʾullāhuñ dostlığı yüzde ne, vāridde ne ikisi de ʿale's-seviyyedür. *Ne çünān ki ez-püşt ʿayb-gīr tü rā,* ancılayın degül ki senüñ arduñdan ʿayb ṭutalar ve seni zemm ideler *ü pīşet bi-mīrend* ve senüñ öñüñde ziyāde olalar yaʿnī temellüḳ ve tevāżuʿ ideler.

[1] *tāleb kerd: tāleb āmed* N.

[2] iletdi: atdı N.

[3] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

Şi‘r[1]

در برابر چو گوسفند سلیم

Muḳābelede anlar selīm ü ḥalīm gūsfend gibidür ya‘nī ziyāde tevāżu‘ iderler

درقفا همچو گورگ مردم خوار

[M98b] Ammā ḳafāda ādem yiyici ve yırtıcı ḳurd gibidür ya‘nī ẕemm iderler belki helāke ḳaṣd iderler ammā ehl’u’llāh böyle degüldür anlarda muvācehe ve ḳafā berāberdür.

Beyt

هر که عیب دیگران پیش تو آورد و شمرد

Her kim ki ġayrılaruñ ‘aybını senüñ ḳatuña getürdi ve ṣaydı ya‘nī taḳrīr itdi

بیگمان عیب تو پیش دیگران خواهد برد

Şübhesiz senüñ ‘aybuñı daḫı ġayrılaruñ ḳatına iletse gerekdür.

Beyt [2]

ما نه مردان ریا بیم و نه ازا نفاق[3]

Ḥikāyet

Tenī çend ez revendegān, seyāḥat idici ṣūfilerden birḳaç kimse *müttefîk-i siyāḥat būdend,* seyāḥate müttefiḳ oldılar *ve şerīk-i renc ü rāḥat,* ve rīḫ u rāḥata ortaḳ oldılar ya‘nī ‘ahd itdiler ki cemī‘-i ḫuṣūṣda biri birine ẓahīr ve mu‘īn olalar. *Ḫᵛāstem ki mürāfa‘at künem,* **[N81b]** Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Diledüm ki anlara yoldāşlıḳ eyleyem[4] anlar ile seyāḥate gidem ammā bańa muvāfaḳat eylemediler ya‘nī yārlıġa ḳabūl eylemediler.

Güftem, eyitdüm: *Ez-kerem ü aḫlāḳ-ı büzürgān bedī‘est,* ulularuñ kereminden ve aḫlāḳ-ı ḥamīdesinden bedī‘ ve ba‘īddür. *Ki rūy ez-muṣāḥabet-i miskīnān ber tāften* ki miskīnlerüñ

[1] Şi‘r: Beyt N.

[2] Beyt: Mıṣra‘ N.

[3] Biz ne riya ve korkaklık sahipleriyiz, ne de ikiyüzlülük sahipleriyiz. Yani biz ne gösteriş meraklısıyız ne de iki yüzlüyüz.

[4] eyleyem: +ya‘nī N.

muṣāḥabetinden yüz çevirmek *ve fā'ideī dirīġ dāşten* ve fā'ideyi dirīġ ṭutmaḳ *ki men der-nefs-i ḫ'īş,* zīrā ben kendü ẕātumda *īn ḳadar ḳuvvet ü sür'at* **[M99a]** *mī şināsem,* bu ḳadar ḳuvvet ve sür'at eglerüm *ki der ḫidmet-i merdān,* ki merdler ve yārlar ḫiẕmetinde *yār-ı şāṭır bāşem,* bahādır ve ḫiẕmet güzār yār olam *ne bār-ı ḫāṭır,* ḫāṭır yüki olmayam.

'Arabī[1]

إن لم أكن راكب المواشى

Eger ben merkeblere binici olmayam ya'nī sizüñ ile hem-'inān olup muṣāḥabetlere liyāḳatüm olmaya

أسعى لكم خامل الغواشى

Sa'y iderüm sizüñ ġāşiyelerüñizi götürmeye ya'nī ḫiẕmetüñüz iderüm.

Yekī ez-ān miyān güft, çünki bu ḳadar ibrām itdüm ol ortadan biri eyitdi ya'nī ḳabūl itmediklerine 'öẕr-i beyān itdi böyle diyü *ez-īn süḫan ki şenīdī,* bu sözden ki işitdüñ *dil-teng medār,* gönlini teng ve bī-ḥużūr ṭutma. *Ki der-īn rūzhā,* zīrā bu günlerde ya'nī bu yaḳında *düzdī be-ṣūret-i ṣaliḥān der-āmed,* bir düzd ṣāliḥler ṣūretinde bize geldi *ve ḫod-rā der-silk-i ṣoḥbet-i mā muntaẓam kerd,* ve kendüsi bizüm muṣāḥabetimüz silkinde muntaẓam ve muḥallet eyledi. **[N82a]**

Beyt

چه دانند مردم که درجامه کیست

Ādemler ne bilürler ki cāmede kimdür ṣāliḥ midür yoḫsa fāsıḳ mıdur

نویسنده داند که در نامه چیست

Ḳātib bilür ki nāmede ne vardur.

Ez-īncā ki selāmet-i ḥāl-i dervīşānest, ol sebebden ki dervīşlerüñ ḥālinüñ selāmetidür ki **[M99b]** tamām ḫulūṣ-ı ḳalbe ve ṣafā-yı ḫāṭıra māliklerdür. *Gümān-ı fużūleş ne bürdend,*

[1] 'Arabī: Şi'r-i 'Arabī N.

ol düzde ḳabīh ve nāmaʿḳūl ẓann iletmediler yaʿnī bu dervīş degüldür belki bir fużūl kimsedür dimediler *ve be-yārī ḳabūleş kerdend,* ve añı ṣāliḥ diyü yārlıġa ḳabūl itdiler [1].

Beyt

ظاهر حال عارفان دلکست

ʿĀriflerüñ ẓāhir ḥāli delḳdür yaʿnī ʿalāmet-i ẓāhireleri ḫırḳa giymekdür

این قدر بس که روی در خلقست

Anlara bu ḳadar yiter yaʿnī ḫırḳa ile ʿārif oldıḳları kāfīdür zīrā anlaruñ yüzi ḫulḳdadur. Fi'l-ḥaḳīḳat bāṭınları maʿmūr olmaḳ lāzım degüldür. Zīrā ʿārif-i billāh degüllerdür. Bu beyt be-ṭarīḳ istihzārdur ġaflet olınmaya.

Beyt[2]

در عمل کوش و هرچه خواهی پوش

ʿAmel-i ṣāliḥ saʿy ile ve melbūsātdan her ne ister iseñ key

تاج برسر نه و عالم بردوش

Pādişāhlar ve ṣāḥib-devletler gibi başuñ üzre tāc ve omuzuñ üzre ʿalem ḳo yaʿnī ṭamġalu ve ʿalemlü ḳaftān key. ʿAcemlerüñ ʿādetidür ʿalemi omuza düşürürler bu söz aña göredür. ʿAlem bunda sancāḳ maʿnāsına degüldür ṭamġa maʿnāsınadur ki cāmelere baṣarlar

زاهدی در پلاسپوشی نیست

Zāhidlik palās giyicilikde degüldür

زاهد پاک باش و اطلس پوش

ʿAmel-i **[M100a]** ṣāliḥ ile pāk ve riyāsız zāhid ol aṭlas key yaʿnī bātınuñ maʿmūr olsun ẓāhirüñ nice olursa żarār itmez. **[N82b]** Bunda mübālaġa yoḳ degüldür.

[1] itdiler: eylediler N.

[2] Beyt: Rubāʿī N.

Beyt[1]

ترک دنیا و شهوتست و هوس

Pārsālıḳ ve zāhidlik dünyā ve şehvet ve arzū ve hevā vü hevesi terk eylemekdür

پارسایی نه ترک جامه و بس

Ancaḳ laṭīf ve ḥarīr câme keymegi terk eylemek degüldür

در کژاغند مرد باید بود

Zırhda bahādur kimse olmaḳ gerek

بر محنث سلاح جنک جه سود

Muḥnis ya'nī ḳorḳaḳ üzre ceng silāḥı ne fā'ide zīrā anuñ ile bile ḳaçar bu söz temṡīl ṭarīḳi iledür.

Fi'l-cümle, muḥaṣṣal-ı kelām *rūzī tā şeb refte būdīm,* bir gün tamām aḫşāma degin gitmiş idük *ü şebāngeh be-pāy-ı ḥiṣārī,* ve aḫşam vaḳti bir ḥiṣāruñ dibinde *ḫufte,* istirāḥat içün yatmış idük. *Ve düzd-i bī-tevfīḳ,* sa'ādetsiz uġrı *ibrīḳ-i refīḳ ber-dāşt,* bir refīḳüñ ibrīkini götürdi. *Ki be-taḥāret mī-revem,* ki taḥārete giderüm diyü *ū ḫod be-ġāret mī-reft,* ḥālbūki o ḫod yaġmaya gider idi.

Beyt[2]

پارسا بین که خرقه دربر کرد

pārsāyı gör ki üzerinde ḫırḳa eyledi ya'nī ṣāliḥler gibi ḫırḳa geydi

جامه کعبه را جلّ خر کرد

Ka'be örtüsini gūyā eşek cüll eyledi ya'nī aṣlā ol anda ṣāliḥler libāsı yaraşmadı nitekim Ḳa'be örtüsi ḫara yaraşmadı.

[1] Beyt: Meṣnevī N.
[2] Beyt: -M.

Çendān ki ez-naẓar-ı dervīşān ġā'ib şüd, **[M100b]** ol ḳadar ırāḳ gitdi ki dervīşlerüñ naẓarından ġayb ve nā-bedīd oldı. *Be-burcī ber-reft,* bir burc üzre gitdi ya'nī[1] çıḳdı *ve dürcī bidüzdīd,* ve ol ḥişārdan bir cevāhir ü zi-ḳıymet nesne ile ṭolu bir ḥoḳḳa uġurladı. *Tā rūz rūşen şüd,* rūz rūşen olıncaya degin *ān tārīk-dil,* **[N83a]** ol ḳara göñüllü düzd *meblaġī rāh refte būd,* bir vāfir yol gitmiş idi. *Ve refīḳān-ı bī-günāh,* günāhsız refīḳler *ḫufte,* uyumış idiler. *Bāmdādān,* 'ale'ṣ-ṣabāḥ *heme-rā be-ḳal'a bürdend,* dükelisini ḳal'aya iletdiler *ve be-zindān kerdend,* ve zindāna eylediler ya'nī zindāna ḳodılar 'āḳıbet ḫalāṣ buldıḳ. *Ez-ān tā renc terk-i ṣoḥbet güftīm,* ol zamāndan beri ṣoḥbet terkini itdük ya'nī kimse ile muṣāḥabet itmegi terk itdük *ve ṭarīḳ-ı 'uzlet giriftīm,* ve 'uzlet ṭarīḳini ṭutduḳ. *Ki es-selāmetü fi'l-vaḥdetin,* zīrā selāmet ve ḫużūr vaḥdetdedür.

Şi'r[2]

چو از قومی یکی بیدانیشی کرد

Çünki bu ḳavmden biri cāhilliḳ ya'nī edebsizliḳ eyledi

نه که را منزلت ماند نه مهرا

Anuñ edebsizliginden ol ḳavmüñ ne ulusına ḥürmet ne gencisine hürmet ve 'izzet ḳalur anuñ ḳabāḥati cümlesine irişür

نمی بینی که گاوی در علف زار

Görmedüñ mi ki bir gāv 'alef-zārda

بیالاید همه گاوان دهد

Köpek dükeli ṣafralarını bulaşdırur ya'nī anuñ sebebi ile dükelisine żarār irişür **[M101a]** ki 'alefzāruñ ṣāḥibi görüp dögüp ḳovar. Ḳabāḥati birisi ider ammā cümlesi müttehem olur.

Güftem sipās u minnet-i Ḫudāy-rā, Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Anlardan bu ḥiḳāyeti istimā' itdükden ṣoñra eyitdüm. 'Azīz ve celīl Allāh'a şükür ve minnet *ki ez fevā'id-i dervīşān maḥrūm nemāndem,* ki dervīşlerüñ fā'idelerinden maḥrūm ḳalmadum *egerçi ez-ṣoḥbet-i īşān vaḥīd şüdem,* egerçi anlaruñ muṣāḥabetinden vaḥīd olmadum ya'nī anlar ile

[1] gitdi ya'nī: -N.

[2] Şi'r: Ḳıṭ'a N.

muṣāḥabet müyesser olmadı. **[N83b]** *Ammā bedīn ḥikāyet ki güftī,* ammā bu ḥikāyet ki eyitdüñ *müstefīd güştem,* müstefīd ve fā'ide-mend oldum. *Ve emṡāl-i merā,* ve benüm gibilere *der-heme 'ömr īn naṣīḥāt be-kār āyed,* dükeli 'ömrinde bu naṣīḥat işe gelür ya'nī işe yarar.

Şi'r[1]

بیک نا تراشیده در مجلیسی

Bir edebsiz[2] ile bir meclisde

برنجد دل خوشمندان بسی

Çoḳ 'āḳillerüñ göñli incinür ve perīşān olur[3]

اگر برکه ای پر کنند ازگلاب

Eger bir sūfī gül-ābdan ya'nī[4] gül-āb ile pür eyleyeler

سگی دروی افتد کند منجلاب

Bir kelb ki ol ṣu ḥavuẓa düşe anı nā-pāk[5] ider yāḫūd ma'nā böyle ola gülāb nā-pāk[6] olur bu taḳdīrce *küned şüd* ma'nāsına olur.

Ḥikāye

Zāhidī mihmān-ı pādişāhī būd, bir zāhid bir pādişāha mihmān oldı. *Çün ber-süfreī binişestend,* çünki sofra **[M101b]** üzre oturdılar ve ṭa'āma şürū' eylediler. *Kemter ez-ān ḫord,* zāhid ṭa'āmı andan azrek yidi *ki 'irādet-i ū būd,* ki anuñ irādeti idi ya'nī bīçāre zāhid riyā belāsından ḳarnı ṭoyınca yimedi.*Ve çün be-namāz ber-ḫˇāstend* ve çünki namāza ḳalḳdılar *bīşter ez-ān kerd,* āndan ziyāderek eyledi ya'nī[7] ḳıldı. *Ki 'ādet-i ū būd,*

[1] Şi'r: Meṣnevī N.
[2] edebsiz: +sebebi N.
[3] رنجد دل خوش مندان بسی Çoḳ 'āḳillerüñ göñli incinür ve perīşān olur: -N.
[4] gülābdan ya'nī: -N.
[5] nā-pāk: +ṣu N.
[6] nā-pāk: +ṣu N.
[7] eyledi ya'nī: -N.

ki anuñ ādeti idi. *Tā ẓann-ı ṣalāḥiyyet der-ḥaḳḳ-ı ū ziyādet künend,* ol mürāyī bu vechle riyāyı andan ötri eyledi ki tā ṣāliḥliḳ ẓannı anun ḥaḳḳında ziyāde eyleyeler.

Ḳıṭ'a[1]

ترسم نرسی بکعبه اعرابی

Ḳorḳarum Ka'be'ye irişmezsin ey A'rābī!

کین ره که تو می روی بترکستانست

Zīrā bu yol ki sen gidersin Türkistān'adur ya'nī bu riyā yolı seni Ḥaḳ te'ālā ḥażretine irişdürmez belki daḫı[2] ziyāde bu'de sebeb olur.

Çün be-maḳām hīç bāz āmed, **[N84a]** çünki ol zāhid girü kendü maḳāmına geldi. *Süfre ḫ ̌āst tā tenāvül küned,* sofra ṭaleb eyledi tā ki ṭa'āmlana. *Püserī dāşt ṣāḥib-i firāset,* ol zāhid ṣāḥib-i ferāset bir püser ṭutar idi ya'nī var idi. *Güft,* ol püser babasına eyitdi: *Ey peder!* **[M102a]** Ey baba! *Der-da'vet-i sulṭān çīzī ne-ḫordī,* pādişāhuñ da'vetinde bir nesne yimedüñ mi? *Güft,* zāhid[3] eyitdi: *Der-naẓar-ı īşān,* anlaruñ naẓarında *çīzī ne-ḫordem ki be-kār āyed,* bir nesne yimedim ki işe yaraya ya'nī murādumca yimedim. *Güft,* püser[4] eyitdi: *Namāz-rā hem-ḳażā kün,* ḳılduġuñ namāzı daḫı ḳażā eyle *ki çīzī nekerdī ki be-kār āyed,* zīrā bir nesne eylemedüñ ki işe yaraya ya'nī Ḥaḳ te'ālā ḥażretine lāyıḳ bir namāz ḳılmaduñ.

Şi'r[5]

ای هنرها نهاده برکف دست

Ey hünerlerini eli ayası üzre ḳomış ve āşikāre eylemiş kimse

عیبها درگرفته زیر بغل

'Ayblarını ḳoltuġı altına ṭutmış ve setr eylemiş kimse!

---

[1] Ḳıṭ'a: Beyt N.
[2] daḫı: -N.
[3] zāhid: püser N.
[4] püser: +babasına M.
[5] Şi'r: Ḳıṭ'a N.

تا چه خواهی خریدن ای مغرور

ʿAceb ne ṣatun almaḳ istersin ey maġrūr yaʿnī ne ṣatun alsan[1] ey ġāfil!

روز در ماندگی بسیم دغل

ʿĀcizliḳ ve bīçāreliḳ güni ḳalb u nāsıra sīm ü direm ile yaʿnī riyā ile olan ʿamel ile āḫiretde ṣevāb ve derecāt ümmīdin ṭutma.

Ḥikāyet

Yād dārem ki der-ʿahd-i ṭufūliyyet, Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Yād ṭutarum yaʿnī ḫāṭırumdadur ki ṭufūliyyet[2] zamānında *müteʿabbid būdem,* ʿibādet idici idüm *ü şeb-ḫīz,* ve gice ile ḳalḳıcı idüm *ve mūlaʿ-i ẕühd ü perhīz* ve ẕühd ü perhīze ḥarīṣ idüm.

Şebī der-ḫidmet-i peder nişeste būdem, bir gice babam ḥuzūrında oturmış idüm **[M102b] [N84b]** *ve heme şeb dīde ber-hem nebeste,* ve dükeli gice gözümi bir yiri üzre bağlamamış idüm yaʿnī ol gice ṣabāḥa degin uyumadum. *Ve muṣḥaf-ı ʿazīz der-kinār girifte,* ve ʿazīz muṣḥafı ḳucaġumda ṭutmış idüm yaʿnī tilāvet ider idüm. *Ve ṭāʾife-i gird-i mā ḫufte,* ve bir ṭāʾife bizüm eṭrāfımuzda uyumış idiler. *Peder-rā güftem,* babama ol ḥālde eyitdüm: *Ez-īnhā yekī ser- ber-nemī dāred,* bunlardan biri başını yuḳarı ḳaldurmaz *ki dügāne-i bi-güzāred,* ki bir iki rekʿat namāz edā ide. *Der-ḫˇāb ġaflet çünān ḫufte end,* ġaflet ḫˇābında ancılayın muḥkem uyumışlardur *ki gūyī mürdeend,* ki dirsen bunlar ölmişlerdür. *Güft pederem,* çünki benden bu sözi işitdi naṣīḥat ṭarīḳi ile bańa eyitdi:*Can-ı peder!* Ey babanuñ cānı! *Tü nīz eger bi-ḫuftī,* sen daḫı[3] bunlar gibi eger[4] uyuyayduñ *bih ki der pūstīn-i ḫalḳ üftī,* yeg idi ki ḫalḳuñ ġıybetine düşesin yaʿnī uyumaḳ yeg idi ḫalḳı ġıybet itmekden.

Şiʿr[5]

نبیند مدعی جز خویشتنرا

[1] alsan: +gerek N.

[2] ṭufūliyyet: oġlancıḳluġum N.

[3] daḫı: +eger N.

[4] eger: -N.

[5] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

Müdde‘ī ve ḫod-bīn kendüden ġayrısını görmez

که دارد پرده پندار درپیش

Zīrā öñünde ẓann ve ‘ucb perdesini ṭutar ya‘nī ḫod-perestlik anuñ dīde-i dili ḳatında perdedür ki ġayrı görmege māni‘ ḳavīdür

اگر چشم خدا بینی ببخشند

Eger ol müdde‘īye Ḫudā **[M103a]** göricilik gö[zin] bağlayalar *bi-baḫşen*dün fā‘ili Allāhu te‘alā ḥażretidür ta‘ẓīmen ṣīġa-i cem‘ ile getürdi nitekim rūşen ve ẓāhirdür

نبیند هیچ کس عاجزتر ازخویش

Ol vaḳt hīç kimseyi kendüñden ‘ācizrek ve ḥakīrrek görmezsin **[N85a]** bunda ṣan‘atü’t-teżāt vardur, mine’l ġaybet ile’l-ḫiṭāb.

Ḥikāyet

Büzürgī-rā der-maḥfilī hemī sütūdend, bir uluyı bir meclisde medḥ itdiler. *Ve der-evṣāf-ı cemīleş,* ve anuñ cemīl ve laṭīf vaṣıflarında *mübālaġa hemī nümūdend,* mübālaġa gösterdiler. *Ser ber-āverd ve güft*, ol kimse başını yuḳarı ḳaldurdı ve anlara cevāb virüp eyitdi: *Men ānem ki men dānem,* ben ol kimseyüm ki ben bilirüm ya‘nī ben sizden yeg bilirüm.

‘Arabī[1]

كفيت اذياً يا من تعد محاسنى

Sen kifāyet olunduñ eẕā yöninden ey şol kimse ki sen benüm eyü ḫuylarumı ṣayarsın ya‘nī senüñ bańa bu ḳadar cefā yeter ki ḫalḳ ortasında beni medḥ idersin. Zīrā ol medḥden bańa ġurūr ve kibr ü ‘ucb ḥāṣıl olur ki ol medḥ ma‘nāda benüm helāküme ve ḥaḳdan dūr olmaḳluġuma sebeb olur. *Ḳāle’n-nebiyyi sallallāḫu ‘aleyhi ve sellem,*

[2] ﴿ احثوا التراب فى وجوه المداحين ﴾ *ve ḳāle Rasul’ullāhi sallallāhu ‘aleyhi ve sellem*

[1] ‘Arabī: Şi‘r-i ‘Arabī N.
[2] *Hadîs-i Şerîf,* “Meddahların suratına toprak serpiniz." bkz. Feyzü'l-Kadir, 1/182

[1] ﴿ و یحک قطعت عنق صاحبک ﴾ *ṣadaḳa Ḥabīb'ullāh fī cemī''l-maḳāl.*

[2] علا نیتی هذا و لم تدر باطنی

[M103b] Benüm içün ya'nī bańa maḫṣūṣ Allāhu te'ālā ile bir vaḳt vardur

[3] « لَا يَسَعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ » ile vaḳt ki bańa vüs'at virmez ol vaḳtde muḳarreb melik ü mürselīni ya'nī ol vaḳt bańa maḫṣūṣdur ki ben ol vaḳtde Ḥaḳ te'ālā ḥażretine bir mertebe taḳarrüb ḥāṣıl iderüm ki ol taḳarrübe ne muḳarreb melik ve ne mürsel nebī irişür *ve negüft 'ale'd-devām,* ve Ḥabīb-i ekrem *'aleyh efdalü's-salavāt ve ekmelü'l-ḥayāt li-me'allāh,* 'ale'd-devām dimedi. *Vaḳtī çünīn ki fermūd,* ki bir vaḳt buncılayın ki buyurdı *be-cebra'īl vü mikā'il ne-perdāḫtī,* ol vaḳtde Cebra'il ve Mikā'il ile muṣāḥabet ü

---

[1] *Hadîs-i Şerîf,* "Yazık sana! (Sanki) sen, arkadaşının boynunu kestin." bkz. Müslim, 8/227

[2] Tenkide esas olan Manisa (M) nüshasında bulunmayan ancak tenkid nüshası olan Nurusomaniye (N) nüshasında bulunan yaklaşık iki varaklık kısım bu dipnotta gösterilmiştir.

علا نبیی هذا و لم تدر باطنی: +Bu sen gördügün benüm ẓāhirimdür daḫı sen benüm bāṭınumı ve ḳalbümi müte'alliḳ olan ḥālümi bilmedüñ ol sebebden bańa ḥüsn-i i'tiḳād itmişsin. *Şaḫsem be-baḫşem 'ālemiyān ḫūb manẓarest* benüm şaḫṣım 'ālemīler gözinde ḫūb manẓardur ya'nī herkes bańa ṣāliḥdür diyü i'tiḳād ider ve ḥüsn-i ẓann ṭutar ve beni medḥ ider. *V'ez ḫubeş bāṭınem ser-i ḥacālet fütāde pīş* līkin bātınumuñ ḥabāsetinden ḫacālet başı öñüme düşmişdür ya'nī beni şerm-sār **[N85b]** *Tāvūs rā be-naḳş u nigārı ki hest* ḫalḳ ṭāvūsa ol naḳş u nigār sebebi ile ki anda vardur. *Taḥsīn künend ü ū ḫacil ez-pāy-ı zişt-i ḫūyiş* ḫalḳ taḥsīn iderler ammā o kendünüñ zişt ayaġından ḫacildür.

Ḥiḳāyet: *Yekī ez-ṣuleḥā-i ḥaml-i Lübnān* Lübnān ṭāġında sākin olanlardan biri *ki maḳāmāt-ı ū der diyār-ı 'Arab meẕkūr būd* ki ol ṣāliḥüñ maḳāmātı 'Arab diyārında meẕkūr idi. *Ve kerāmāt-ı ū meşhūr* ol ṣāliḥüñ kerāmetleri meşhūr idi. *Be-cāmi'-i Dımışḳ der-āmed* ol ṣāliḥ Şām cāmi'ine geldi ki cāmi'e benī ümeyye dimek ile meşhūrdur. *Ve ber-kenāred bürke-i kellāse* ve birke-i kellāsenüñ kenārında bürke-i kellāse ol bir bāb yanında vāḳi' olmış bir ḥavużuñ ismidür. *Ṭahāret hemī kerd* ṭahāret ider idi. *Pāyeş bilaġzīd nāgāh* ḳażā ile ol ṣāliḥüñ ayaġı ṭarındı. *Ve be-ḥavż der-üftād* ve ol ḥavża döndi. *Ve be-meşāḳḳat-i bisyār* ve çoḳ zaḥmet ile *ez-īncā ḥalāṣ yāft* oradan ḫalāṣ buldı. *Çün namāz-rā perdāḫtend* çünki namāzı tamām eylediler. *Yekī ez-aṣḥāb güft* aṣḥābdan ya'nī mürīdlerinden biri Şeyḫ'e eyitdi: *Merā müşkilī hest* benüm bir müşkilüm vardur. *Güft* Şeyḫ eyitdi: *Ān çīst* ol müşkīl nedür *güft* ol mürīd eyitdi *yād dārem ki tü ber-rūy-ı der pāy-ı maġrib mī-reftī* yād ṭutarum ya'nī el-ān benüm ḫāṭırumdadur ki sen maġrib deryāsınuñ yüzi üzre gitdüñ *ve ḳademet ter neşüdī* ve ḳademüñ yaş olmadı idi degül ki ġarḳ olayduñ imrūz bugün çi şüd ne oldı ki der-īn yek ḳāmet āb **[N86a]** ki bu bir ādem boyı ṣuda ez-helāket çīzī nemānde būd senüñ helākiñden bir nesne ḳalmamış idi ya'nī ḳarīb idi ki ġarḳ olayduñ. *Der-īn çi ḥikmetest* bunda ne ḥikmet vardur *Şeyḫ ser be-ceyb tefekkür fürū büred* Şeyḫ çünki ol kimseden bu sözi işitdi başını tefekkür yaḳasına aşaġa iletdi *ve pes ez-ta'til bisyār* ve çoḳ ta'tilden ṣoñra *ser-ber āvered ve güft* başını yuḳarı ḳaldurdı ve ol kimseye cevāb virüp eyitdi: *Neşenīde-i ki seyyid-i 'ālem* işitmemiş misin ki 'ālemüñ seyyidi Muḥammed Muṣṭafā *ṣallallāhu 'aleyhi vesellem güft* eyitdi: *Me'allāh-i vaḳt* N.

[3] "O günde ne mukarreb bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber bana bunu yaşatamaz."
(Bkz. el-Mekasidü'l-Hasene fi Beyani Kesîrin Mine'l-Ehâdîsi'l-Meşhure Ala'l-Elsinei IV, 356; İbn Sa'd, Tabakat, I, 422) Bu lafız bazı mutasavvıflar tarafından hadis olarak zikredilmiştir ancak muteber hadis kitaplarında (*Kütüb-i Sitte vb.*) senetli ve sabit bir hadis olarak geçmemektedir. Bazı alimler bunu mütevatir olmayan, sahih olmayan rivayetler arasında değerlendirmiştir. Bazı kaynaklarda ise mevzu (uydurma) olduğuna dair görüşler bulunur.

muḳārenet itmez idi. *Ve dīger vaḳt bā-Ḥafṣa ve Zeyneb der-sāḫtī,* ve bir vaḳt[1] Ḥafṣa ve Zeyneb ile muṣāḥabet ü muḳārenet ider idi *radıyallāhu ʻanhümā. Müşāhedetü'l-ebrār beyne't-tecellī ve'l-istitār,* **[N86b]** eyülerüñ yaʻnī maḳbūl dergāh olanlaruñ müşāhedesi ve kerāmet iẓhār itmesi āşikāre ile nihān beynindedür *Mīnümānīd ü mīrübānīd,* bir dem gösterürler ve bir dem ḳoparırlar yaʻnī setr iderler.

Beyt

دیدار می نمایی و پرهیز می کنی

Dīdārını gösterirsin ve perhīz ve setr idersin

بازار خویش و آتش ما تیز می کنی

Kendü bāzāruñı ve bizüm āteşimüzi tīz ü ziyāde idersin **[M104a]** yaʻnī ʻışḳumuzı ve saña[2] meylümüzi müteżāʻif idersin.

Beyt

شیدا از آن شدم که نگارم چو ماه نو

ابرو نمود و جلوه گری کرد و رو ببست[3]

ʻArabī[4]

أشاهد من أهوا بیغیر وسیلة

Müşāhede iderüm şol kimseyi ki ben anı severüm vesīle ve sebebsiz yaʻnī maḥbūbumı āşikāre görürüm kimse baña vesīle olmaḳsız

فیلحقنی شأن أضلُّ طریقا

[1] bir vaḳt: +daḫı N.

[2] ve saña: -N.

[3] Sevgilimin hilal gibi kaşını gördüğümde mest oldum/ Kaşı göründü bir (güzellik) cilvesi yaptı ve yüzünü gizledi.

[4] ʻArabī: Şiʻr-i ʻArabī N.

Ol müşāhede sebebi ile bańa bir ḥāl lāḥiḳ u ʿārıż olur ki ol ḥāl sebebi ile ṭarīḳi belki kendümi kem ve nā-peydā iderüm .

يؤجج نارا ثم يطفى برشة

Firāḳında beni ʿışḳ āteşinde yaḳar ṣoñra viṣālin ḥūbınuñ serpindisi ile ol āteşi söyündürür

لذاك ترانى محرقا و غريقا

Şol ecilden sen beni görürsin gāhī ʿışḳ[1] ile yanmış olduġum ḥālde ve gāhī viṣāl ābına ġarīḳ[2] bu maʿnā muḥarraḳā ve ġarīḳā ḥāl olduġına göredür ammā *türānīden* rü'yet-i ḳalb murād olınıcaḳ olursa ol vaḳt *türā*nuñ mefʿūl-i ṣānīsi olur.

Ḥikāyet-i Manẓūme

یکی پرسید از آن گم کرده فرزند

Ol ferzendini kem ve żāyiʿ eylemişden ki murād Yaʿḳūb *ʿaleyhi's-selāmdur*, bir kimse su'āl eyledi böyle diyü **[N87a]**

که ای روشنگهر پیر خرد مند

Ki ey rūşen ve laṭīf aşıllu ʿāḳil

زمصرش بوی پراهن شنیدی

Ḥikmet nedür ki **[M104b]** Yūsuf *ʿaleyhi's-selāmuñ* pirāheninüñ rāyiḥasını Mıṣr'dan işitdüñ ḥālbuki Mıṣr ile Kenʿān mābeyninde çoḳ mesāfe vardur

چرا در چاه کنعانش ندیدی

Anı Kenʿān çāhında niçün görmedüñ ḥālbuki çāh-ı Mıṣr'a nispet ziyāde ḳarībdür belki tamām bir menzil yoḳdur.

بگفت احوال ما برق جهانست

[1] ʿışḳ: +āteşi N.

[2] ġarīḳ: +olduġum ḥālde N.

Ḥażret-i Yaʿḳūb *ʿaleyhi's-selām* ol kimseye[1] eyitdi: Bizüm aḥvālümüz muʿcize iẓhār itdügümüz hemān ḳalḳıcı berḳ gibidür yāḫūd maʿnā böyle ola. Cihānuñ berḳi gibidür[2] iki vechle bile edāt-ı teşbīhe maḥẕūfdur.

دمی پیدا و دیگر دم نهانست

Ki evvel berḳ bir dem peydā ve bir dem nihāndur enbiyā ve evliyānuñ aḥvāli daḫı böyledür

گهی بر تارم اعلی نشینم

Bir vaḳt aʿlā ve bülend ṭārem üzre otururum *ṭārem*den murād bunda felekdür mecāzā yaʿnī gāhī felek üzre belki andan bülend mekān üzre cülūs iderüm

گهی بر پشت پای خود نبینم

Bir vaḳt kendü ayaġum arḳasınuñ üzerini yaʿnī ayaġumuñ arḳasını görmezem

اگر درویش بر حالی بماندی

Eger dervīş bir ḥāl üzre ḳalaydı ki murād tecellī ve müşāhededür

سر دست از دو عالم بر فشاندی

Elinüñ ucını iki ʿālemden silker idi yaʿnī ferāġat ider idi. **[M105a]**

Beyt

یک دمه دیدار دوست هر دو جهانش بهاست

اوّل صحبت خیز کآخر دنیا فتاست[3]

Ḥikāyet

Der Cāmīʿ-i Baʿalbek, Baʿalbek Cāmīʿinde *kelime-i çend,* birḳaç kelime **[N87b]** *be-ṭarīḳ-i vaʿẓ mī-güftem,* vaʿẓ ṭarīḳi ile eydür idüm. *Bā-cemāʿatī efsürde-i dil-mürde,* göñül ölmiş

[1] ol kimseye: +cevāb virüp N.

[2] yāḫūd maʿnā böyle ola. Cihānuñ berḳi gibidür: -N.

[3] Dostu bir an görür görmez, iki dünyasını da feda etti/ Aşkın ilk anında öyle bir hâl oldu ki, akıl bile anlamadı. *Beyit Saʿdī'nin bir gazelinden iki farklı mısranın bir araya getirilmesi ile meydana gelmiştir.

gönüllü müncemid ya‘nī fehmsiz bir ṭā’ifeye *ve rāh ez-‘ālem-i ṣūret be-ma‘nī nebürde,* ve ṣūret ‘āleminden ma‘nāya yol iletmemiş bir tā’ifeye *dīdem,* gördüm *ki nefesem der-nemī gired,* ki nefesüm ya‘nī naṣīḥatüm te’ṯīr itmez *ve āteş-i germ-i men,* ve benüm germ āteşüm *der-hiyzem-i ter-i īşān,* anlaruñ yaş hīyzeminde *eṯer nemī küned,* eṯer eylemez ya‘nī sözümüñ aṣlā te’ṯīri yoḳ. *Dirīġ āmedem,* bañа çoḳ geldi *terbiyet sütürān,* binitlere ve ḥayvānlara terbiyet eylemek *ve āyīne dārī der-maḥalle-i kūrān,* ve körler maḥallesinde āyīnedārlıḳ ve āyīne-fürūşlıḳ eylemek.*Velīkin der-i ma‘nī bāz būd,* velīkin ma‘nā ve şevḳ ḳapusı açıḳ idi *u silsile-i süḫan-rā dırāẕ,* ve söz zincīri dırāẕ[1] idi ya‘nī söz götürür maḥall idi.

Der-ma‘nī-yi īn āyet, ki bu āyet-i kerīmenüñ ma‘nāsında [2] ﴿ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴾ biz insāna ḳarībreküz şāh ṭamarından *süḫan be-cāyī resānīde būdem,* sözi bir yire irişdürmemiş idüm *ki mī-güftem,* ki eydür idüm va‘ẓ olan Ḥażret-i Şeyḫ kendüsidür. **[M105b]**

Ḳıṭ‘a

دوست نزدیکتر ازمن بمنست

Dost ya‘nī Ḥaḳ te‘ālā ḥażreti benden bañа yaḳınrekdür

وین عجبتر که من از وی دودم

Bu ‘acebrek ki ben andan ıraġum

چه کنم باکه توان کفت که او

N’eyleyüm kime dimek mümkindür ki ol Allāh *‘azze ismuhu*

درکنار من و من مهجورم

Benüm kenārumda ya‘nī benümle bile bir ān benden cüdā olmaz ammā ben andan dūr ve mehcūre [3] « وَاللَّهُ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ »

[1] dırāẕ: uzun N.

[2] *Kur’ân-ı Kerîm, Kâf Sûresi, 50/16.* “….. biz ona şah damarından daha yakınız.”

[3] “Ve nerede olursanız olun Allāh sizinledir.” *Hadîd Sûresi* 4.ayetten alıntılanmıştır.

Men ez-şarāb-ı īn süḫan mest, **[N88a]** ben bu sözüñ şarābından ya‘nī bu sözde olan ḥāletden mest idüm *ü fażla-i ḳadeḥ der-dest,* ve ḳadeḥüñ fażlası elümde idi ya‘nī henüz sözümi tamām itmemiş idüm.

Ki revendei, ki bir gidici yāḫūd bir sālik dimek ola *ez-kenār-ı meclis güzer kerd,* meclis kenārından güẕer eyledi.[1] *Ve devr-i āḫir,* āḫir devirde *der ū eṯer kerd* ol kimseye eṯer eyledi. *Na‘reī çünān zed,* şevḳından ancılayın bir na‘ra urdı *ki dīgerān be-muvāfaḳat-ı ū der-ḫurūş āmedend,* ki ġayrılar aña muvāfaḳat itmek ile ḫurūşa geldiler *ü ḫāmān-ı meclis der-cūş* ve meclisüñ ḫamları ya‘nī bī-mühim ve bī-şevḳleri anuñ sebebi ile cūşa geldiler. *Güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Çünki bu ḥāli gördüm ta‘accübā eyitdüm. *Subḥānallāh! Dūrān-ı bā-ḫaber,* ne ‘acīb ḥāl olur ki ḫayr u fehm ile olan **[M106a]** dūrlar ya‘nī meclisden ırağ olanlardur. *Der-ḥużūr,* ma‘nāda ol meclisde anlar ḥużūrdadur ya‘nī ḳarīblerdür zīrā fehm iderler. *Ve nezdīkān-ı bī-baṣar,* ve baṣarsız ve fehmsiz nezdīkler ya‘nī[2] va‘ẓa ḳarīb oturan ahmaḳlardur[3]. Ḥaḳīḳatde anlar meclisden ba‘īdlerdür zīrā fehm itmezler.

Ḳıṭ‘a

فهم سخن چون نکند مسمع

Müsemma‘ çünki mütekellimüñ sözini fehm eylemeye

قوت طبع از متکلم مجوی

Artıḳ mütekellimden ṭab‘ ḳuvvetini ṭaleb eyleme ya‘nī mütekellimüñ kelāma ḳudreti olmaz. Çün göre ki muḫāṭab anuñ sözini cān u dilden istimā‘ idüp fehm eylemez

فصحت میدان ارادت بیار

İrādetüñ vāsi‘ meydānını getür ya‘nī vāsi‘ meydāna *bigüzer,* irādeti getür ve cān u dilden söylenen sözi gūş-ı ‘aḳl ile ṣafā eyle

تا بزند مرد سخنگوی گوی

[1] güẕer eyledi: geçdi N.

[2] ya‘nī: +meclisde N.

[3] oturan ahmaḳlardur: oturanlardur N.

[N88b] Tā ki sözi söyleyici artup ura yaʿnī murādı üzre meydān-ı süḫanda feṣaḥat ve belāġat ʿarż ide.

Beyt

هر که اواز هم[1] زبانی شد جدا

بی زبان شد گرچه دارد صد نوا [2]

Ḥikāyet

Şebī der-beyābān-ı Mekke, bir gice Mekke beyābānında *ez-ġāyet-i bi-ḫˇābī,* ziyāde uyḳusuzluḳdan *pāy-ı reftenem nemānd,* gitmek ayaġum ḳalmadı yaʿnī meşye aṣlā ḳudretüm ḳalmadı. *Ser bi-nihādem,* bir ṭarafda uyḳuya baş ḳodum ki bir miḳdār ḥużūr idem. **[M106b]** *Ve şütürbān-rā güftem,* ve şütürbāna[3] eyitdüm: *Dest ez-men bidār,* benden el çek[4] ḳo beni bir miḳdār burda uyuyam.

Ḳıṭʿa

پای مسکین پیاده چند رود

Bīçāre ve ḳudretsiz ayaḳ piyāde nice bir gide

کز تحمل ستوه[5] شد بختی

Ḥālbuki taḥammül ve ṣabrdan bi-sürek deve bütün[6] ʿāciz ve zebūn oldı

تا شود جسم فربهی لاغر

Tā ki bir ferbihüñ cismi lāġar ola yaʿnī bir semiz arıḳ olıncaya degin

لاغری مرده باشد از سختی

---

[1] Metinde بی yazılmıştır.

[2] Her kim ki dilsizin (ya da sessizin) sesi olursa, o ayrıdır (özeldir)/ Kendi dili olmasa da, yüzlerce ezgisi (anlatımı) vardır.

[3] şütürbāna: deveciye N.

[4] el çek: +yaʿnī N.

[5] Metinde ستوده yazılmıştır.

[6] bütün: -N.

Bir lāġar saḫtlıḳdan ölmeden ölmiş olur.

Güft şütürbān çünki benüm bu ḥālümi gördi naṣīḥat ṭarīḳi ile bańa eyitdi: *Ey birāder! Ḥarem der pīşest,* ey birāder[1] ḥarem öñüñdedür *ü ḥarāmī der-pes* ve ḥarāmī arduñdadur. *Eger fertī bibürdī,* eger gitdüñ cān iletdüñ ya'nī ḥarāmīden ḫalāṣ bulduñ *ve ger ḫuftī mürdī,* eger bunda uyuduñ öldüñ ya'nī[2] uyuyasın[3] helāk iderler.

Beyt

خوشست زیر مغیلان براه بادیه خفت

Göç gicesi ṣaḥrā yolında muġaylān altında uyumaḳ ḫoş ve laṭīfdür

شب رحیل ولی ترک جان بباید گفت

Ammā cān terkini dimek gerek ya'nī kendü rıżāsı ile cānından ümmīd ḳaṭ' itmek gerek.

Ḥikāye

Pārsāyī-rā dīdem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Bir pārsāyı gördüm. **[N89a]** *Ber-kenār-ı deryā,* deryā kenārında *ki zaḫm-ı peleng dāşt,* ki ḳaplan zaḫmını ṭutar idi ya'nī ḳaplan **[M107a]** anı mecrūḥ itmiş idi *ve be-hīç dāru bih nemī şüd,* ve hīç 'ilāc ile eyü olmaz idi. *Ve müddethā rencūr būd,* ve nice zamānlar ol cerāḥatden marīż idi. *Dem-be-dem dā'imā şükr-i Ḫudāy te'ālā mī kerd,* ol ḥālde 'ālī Allāh'a şükr ider idi. *Ve mī güft,* daḫı eydür idi: *Elhamdüli'llāh ki be-muṣībetī giriftārem,* Elhamduli'llāh ki bir muṣībete ve belāya giriftārum *ne be-ma'ṣiyyetī* bir ma'ṣiyete ve fısḳa giriftār degülüm[4].

Ḳıṭ'a

گر مرا زار بکشتن دهد آن یار عزیز

Eger benża'īfi ḳaṭl itmege rıżā[5] vire ya'nī buyura ol 'azīz yār

[1] birāder: ḳarındāş N.
[2] ya'nī: +eger N.
[3] uyuyasın: +seni N.
[4] degülüm: +dir idi N.
[5] rıżā: -N.

تا نهگویی که دران دم غم جانم باشد

Ṣaḳın dimeyesin ki baña ol demde cānum ġamı olur ya‘nī aṣlā cāndan ötri ġam yimezem ve elem çekmezem

گویم از بنده مسکین چه گنه صادر شد

Belki ol vaḳt eyidirüm miskīn ve bīçāre bendeden ‘aceb ne güneh ṣādır oldı[1]

که دلازرده شد ازمن غم آنم باشد

Ki ol ‘azīz yār benden dil āzurde ve perīşān ḫāṭır oldı baña hemān anuñ ġamı olur.

Beyt

گر نثار قدم یار گرامی نکنم

گوهر جان به چه کار دگرم بازآید[2]

Ḥikāyet

Dervīşī-rā żarūretī pīş āmed, bir dervīşüñ öñüne bir żarūret geldi ya‘nī ziyāde lāzım bir mühimm vāḳi‘ oldı. *Kilīmī ez-ḫāne-i yārī bi-düzdīd bi’z-zarūrī,* bir dostun ḫanesinden bir kilīm uġurladı. **[M107b]** *Ḥākim fermūd ki desteş-rā bi-bürend,* ḳāḍī buyurdı ki anuñ elini keseler. *Ṣāḥib-i kilīm,* kilīm ṣāḥibi *şefā‘at kerd,* şefā‘at eyledi böyle diyü *ki men ū-rā baḥil kerdem,* ki ben kilīmi aña ḥelāl eyledüm. *Güft,* ḳāḍī eyitdi: *Be-şefā‘at-i tü,* senüñ şefā‘atüñ ile *ḥadd-i şer‘-rā fürū ne küned ārem,* **[N89b]** şer‘ ḥaddini aşaġa ḳomam ya‘nī Allāhu te‘ālānuñ ḥükmini, terk itmezem. *Güft,* ṣāḥib-i kilīm[3] eyitdi: *Rāst fermūdī,* gerçek buyurduñ *ammā her ki ez-māl-i vaḳf çīzī bi-düzded,* ammā her kim ki vaḳıf malından bir nesne uġrılaya *ḳaṭ‘eş lāzım neyāyed,* aña ḳaṭ‘ lāzım gelmez *ki el-faḳīrü lā yemlikü*[4], ve kimseye memlūk degüldür ya‘nī faḳīr dünyāda ne mālik ve ne memlūkdur. *Her çi dervīşān*

[1] Belki ol vaḳt eyidirüm miskīn ve bīçāre bendeden ‘aceb ne güneh ṣādır oldı. که دل آزرده شد از من غم آنم باشد: -N.

[2] Eğer canımın mücevherini sevgilinin ayaklarının dibine sermeyeceksem/ Bu kıymetli can cevheri neye yarar.

[3] ṣāḥib-i kilīm: +ḳāḍīya N.

[4] *lā yemlikü: +şey’en* zīrā faḳīr kendüsi bir şeye mālik degüldür. *Velā yemlikü* N.

rāst vaḳf-ı muḥtāc ānest, her nesne ki dervīşlerüñdür maʿnāda ol nesne muḥtāclaruñ vaḳfıdur ki kimseden dirīġ itmezler.

Ḥākim dest ez-ū bi-dāşt ḳāḍī çünki bu sözi işitdi andan el çekdi yaʿnī elini ḳaṭʿ itmekden ferāġat eyledi *ve güft,* daḫı ṭaʿn ile sāriḳe eyitdi: *Cihān ber-tü teng āmede būd,* cihān senüñ üzerüñe ṭar mı gelmiş idi *ki düzdī ne-kerdī illā ez-ḫāne-i çünīn yārī,* ki sāriḳliḳ eylemedüñ illā buncılayın bir dostun ḫānesinden eyledüñ. *Güft,* sāriḳ[1] eyitdi: *Ey Ḫudāvend!* **[M108a]** *ne-şenīdeī ki güfte end,* Ey Efendi! İşitmemiş misin ki eyitmişlerdür *ḫāne-i dūstān birūb,* dostlaruñ ḫānesini süpür yaʿnī ḫānede ne var ise götür *ve der-i düşmenān mekūp,* ve düşmānlaruñ ḳapusını ḳaḳma yaʿnī anlardan[2] nesne ṭalep eyleme.

Beyt

چون فرو مانی بسختی تن بعجز اندر مده

Çünki saḫtlıḳda ve faḳīrliḳde ʿāciz ḳalasın ve mużṭarib olasın teniñi[3] ʿacze virme yaʿnī bī-dest ü pālar gibi ʿacz ile oturma **[N90a]**

دشمنانرا پوست برکن دوتانرا پوستین

Belki düşmanlaruñ postını ṣoy yaʿnī helāk eyle dostlaruñ postını ṣoy yaʿnī kürkini al tā bu mertebe saʿy u iḳdām eyle.

Ḥikāyet

Yekī ez-pādişāhān, pādişāhlardan biri *pārsāyī-rā dīd ve güft,* bir ṣāliḥi gördi ve aña eyitdi: *Hīçet ez-mā yādī āyed,* hiç saña bizden añmaḳ gelür mi yaʿnī yād ider misin? *Güft belī,* pārsā[4] eyitdi: Belī yād iderüm yaʿnī yād itmem dimekdür. Her kim ki *Ḫudāy-rā ferāmūş mī künem,* her kim[5] ki Allāhu teʿālāyı ferāmūş eyleyem bu söz taʿlīḳ-i muḥāl bi'l-mecāldür zīrā Ḫudāy ferāmūş itmeḳ yoḳ eyleye añı daḫı yād eylemek yoḳ.

[1] sāriḳ: +olan kimse ḳāḍīya N.
[2] anlardan: +hīç N.
[3] tenüñi: tenüñ N.
[4] pārsā: +ol pādişāha N.
[5] kim: vaḳt N.

Beyt

هر سو دود آن کس ز درخویش براند

Her cānibe yilür ol kimse ki añı Ḥaḳ teʿālā ḥażreti *ʿazze ismuhu* kendü ḳapusından süre yaʿnī red eyleye

وانرا که بخواند بدر کس ندواند

[M108b] Ve ammā ol kimseyi ki kendü ḳatına oḳuya yaʿnī maḳbūl idine kimsenüñ ḳapusına yeldürmez belki hergiz añı kimseye muḥtāc itmez.

Beyt

حافظ آب رخ خود بردر هر سفله مریز

حاجت آن به که بر قاضی حاجات بریم[1]

Ḥikāyet

Yekī ez ṣulehā, ṣāliḥlerden biri *pādişāhī-rā ne-cevāb dīd der-behişt,* bir pādişāhı düşinde cennetde gördi *ü pārsāyī-rā der-dūzaḫ*, ve bir ṣāliḥi düşinde cehennemde gördi ve pārsāyī-rā der-dūzāḫ ve bir ṣāliḥ düşinde cehennemde gördi. *Pürsīd,* ol ṣāliḥ düşinde bir kimseden suʾāl eyledi böyle diyü *ki mūcib-i derecāt īn çīst,* ki bunuñ yaʿnī pādişāhuñ derecāt-ı ʿulyāya irişmege ve maḳbūl-i Cenāb-ı kibriyā olmaġa sebeb nedür? *Ve sebeb-i derekāt ān çi,* ve anuñ yaʿnī pādişāhuñ derekāt-ı süflīye irişmege sebeb nedür, bize beyān eyle. **[N90b]** *Ki mā be-ḫilāf-ı īn pindāştīm,* ki dünyāda biz[2] bunuñ ḫilāfını ẓann eyledük ne ʿaceb ki ʿaksi vāḳiʿ olmış? *Güft*, ol kimse ṣāliḥe cevāb virüp eyitdi: *Īn*[3] bu pādişāh *be-maḥabbet-i dervīşān der-behişt est*, dervīşlere maḥabbet ve riʿāyet itmek sebebi ile cennetdedür *ve ān,* daḫı ol pārsā *be-taḳarrüb-i pādişāhān,* pādişāhlara yaḳın olmaḳ ve maḥabbet eylemek sebebi ile *der-dūzaḫ*, cehennemdedür.

[1] Ey Hâfız! Onurunu her değersizin kapısında dökme/ O ihtiyacı, en iyisi gerçek hâkime (Allāh'a) sun.

[2] biz: -N.

[3] īn: +pādişāh N.

Ḳıṭ'a

دلقت بچه کار آید و تسبیح[1] مرقع

Delḳ ü tesbīḥüñ ve muraḳḳa'uñ ne işe gelür ya'nī [ne] işe yarar **[M109a]**

خودرا زعملهای نگوهیده بری دار

Ḥaḳīḳatde dervīş ve ṣāliḥ iseñ kendüñ ḳabīh 'amellerden ve meẕmūm ḫūylardan pāk ve berī ṭut

حاجت بکلاه برگی داشتنت نیست

Külāh börki ṭutmaḳ ya'nī dervīşler gibi saña külāh börki giymek ḥācet ve lāzım degüldür zīrā ṣūrete aṣlā i'tibār yoḳdur

درویش صفت باش و کلاه تتری دار

Belki dervīş ṣıfatlu ol aḫlāḳ-ı ḥamīde ḥāṣıl eyle ve[2] mensūb külāh ṭut ya'nī Tatar külāhı gibi. Tatar bunda kāfir ma'nāsınadur. Nitekim maḥal aña ḳarīnedür ve hem zebān-ı Fārsīde ekṣer maḥalde Tatar kāfir ma'nāsına istimāl olınur kendü ma'nāsına daḫı gelür ki *Mihr ü Müşterī*'de vāḳi' olmışdur. *Sürūrī Efendi* çendī ve ma'rūf Tatar ma'nāsına ḳayd itmişdür. Faḳīr iḫtiyār itdügüm ma'nāda mübālaġa vardur. Nitekim yuḳarıda geçmişdür ki anda daḫı mübālaġa vardur ki maḥalle tamām mülāyemeti vardur yuḳarıda geçen bu mıṣrā'dur. **[N91a]**

Mıṣrā'

زاهد پاک پاش و اطلس پوش [3]

Ḥikāyet

Piyādeī ser ü pā bürehne, başı ve ayaġı çıplaḳ ya'nī ziyāde ḳudretsiz bir piyāde *bā-kārvān-ı Ḥicāz* Ka'be-i şerīf[4] kervānı ile *ez-Kūfe der-āmed,* Kūfe şehrinden ṭaşra geldi ve ol kervān

[1] Metnide مسحی yazılmıştır.
[2] ve: + Tatar'a N.
[3] Zahid, temiz ayaklı atlas giyen biridir.
[4] Ka'be-i şerīf: +e gider N.

ile Ka'be-i şerīfe gitmege ḳaṣd itdi. *Ve hem-rāh mā şüd,* **[M109b]** Ḥażret-i Şeyḫ *raḍiyallāhu teʿālā ʿaleyhe* eydür: Ol dervīş bize yoldaş oldı. *Ḫıramān hemī reft ve mī-güft,* bu ḳadar faḳr ile ol dervīş ṣalınaraḳ gider idi ve eydür idi.

Rubāʿī

نه براشتری بسوارم نه چو استر زیر بارم

Ne bir deve üzre binmişim ne deve gibi yük altındayam

نه خداوند رعیت نه غلام شهریارم

Ne raʿiyyet ṣāḥibiyem yaʿnī ne pādişāhum ne pādişāh ḳulıyam

غم موجود و پریشانی معدوم ندارم

Mevcūd olan şeyüñ ġamını ve maʿdūm olan şeyüñ perīşānlıġını ṭutmazam yaʿnī dünyā içün aṣlā ġam yimezem

نفسی می زنم آسوده و عمری بسر آرم

Āsūde bir nefes ururum ve bir ʿömri boşa getürürüm yaʿnī ḥużūr ile ʿömr sürerüm.

Beyt

ما عاشقیم و بی سر و سامان و می پرست

قانع بهرچه باشد و فارغ زهر چه هست [1]

Üştür süvārī güfteş, deveye binmiş bir kimse teraḥḥuma ol dervīşe eyitdi: *Ey dervīş kücā mī-revī,* ey dervīş bu ḥāl ile ḳande gidersin *bāz gerd,* girü dön *ki bi-saḫtī bi-mīrī,* ki saḫtlıḳ ve meşaḳḳat ile ölürsün. *Ne-şenīd,* dervīş anuñ sözini istimāʿ itmedi *ve ḳadem der-beyābān nihād u bi-reft,* ve kārvān ile beyābāna ḳadem ḳodı ve gitdi. *Çün be-naḫle-i maḥmūd resīdīm,* **[N91b]** çünki naḫl-i maḥmūda irişdüñ. *Tüvānger-rā,* ol üştür süvār

[1] Biz âşığız; başıboşuz, mey (aşk) sarhoşuyuz/ Olan her ne varsa razıyız ve olan bitenden de uzağız (derdimiz yok)

olan **[M110a]** tüvängere *ecel ferā resīd,* ecel irişdi. *Dervīş be-bālīneş biyāmed firār āmed,* dervīş ol tüvängerüñ bālinine ya‘nī başı ucına yaḳīn geldi *ve güft*, daḫı eyitdi: *Mā be saḫtī ne-mürdīm,* biz saḫtlıḳ ile ölmedük *vü tü ber-buḫtī bimürdī,* ve ammā sen *bīserek*, deve üzre öldüñ.

Beyt

شخصی همه شب برسر بیمار گریست

Bir kimse dükeli gice ya‘nī ṣabāḥa degin bir ḫastanuñ başı üzre aġladı ki anı ölür ẓann eyledi

چون بروز شد او بمرد و بیمار بزیست

Çünki rūz oldı nā-gāh ol aġlayan kimse öldi ve ḫasta Ḥaḳ te‘ālānuñ luṭfı ile dirildi ya‘nī ṣıḥḥat buldı.

Ḳıṭ‘a

ای بسا اسب تیز رو که بماند

Ey çoḳ tīz ve sür‘at ile yorılıcı at ki yolda ḳaldı mezile irişmedi

که خر لنگ جان بمنزل برد

Ki aḳsaḳ ve ża‘īf ḫar cānını menzile iletdi ve helāk olmaḳdan ḫalāṣ buldı

بس که در خاک تندرستانرا

Çoḳ ten-dürüstleri ki ḫākde

دفن کردن و زخمخورده نمرد

Defn eylediler ve zaḫm yimiş kimse ölmedi ya‘nī çoḳ kimse zaḫm yimedin ve ḫasta olmadın eceli irişüp öldi ve nice zaḫm yimiş ve müddet-i medīde **[M110b]** marīż olmış kimse ölmedi.

Ḥikāyet

‘Ābidī-rā pādişāhī ṭaleb kerd, bir ‘ābidi bir pādişāh ṭaleb eyledi. *‘Ābid endīşīd kerd*, ‘ābid fikr eyledi. *Ki dārī-yı biḫorem tā ẓa‘īf şevem,* ki bir dāru yiyem ve bir şerbet içem tā ki

ẓa‘īf olam. *Tā i‘tiḳād der-ḥaḳḳ-ı men ziyādet küned,* tā pādişāh riyāżat idici ve ṣavm ṭutıcıdur diyü[1] ḥaḳḳumda i‘tiḳād ve maḥabbeti ziyāde eyleye. **[N92a]** *Āverde end,* ḥikāyetde getürmişlerdür *ki dāru ḳātil būd biḫored ve bimürd,* ki ol ‘ābid yidügi dāru ḳātil idi yidi ve öldi.

Ḳıṭ‘a

آن که چون پسته دیدمش همه مغز

Ol kimseyi ki fıstıḳ gibi dükeli iç gördüñ ya‘nī anı tamām ṣāliḥ ve maḳbūl-i ḥaḳ ẓann eyledüñ ve cān u dilden aña maḥabbet ve mu‘teḳid olduñ

پوست برپوست بود همچو پیاز

Ḫaberüñ yoḳ ki piyāz gibi pōst pōst üzre idi ya‘nī sīret-i nīkden ve iḫlāṣdan aṣlā behresi yoḳ idi. Piyāzuñ aṣlā içi yoḳdur hemān pōst pōst üzredür

پارسایان روی درمخلوق

Yüzi maḫlūḳda olan pārsālar

پوشت برقبله می کنند نماز

Ma‘nāda arḳalarını ḳıbleye virüp namāz ḳılurlar ya‘nī kāfir olurlar. **[M111a]**

Meṣnevī

کسی گر بتابد زمحراب روی

به کفرش گواهی دهند اهل کوی

گرت با خدا نیست روی نیاز

تو هم پشت برقبله درنماز [2]

[1] diyü: +benüm N.

[2] Bir kimse meyhaneden (aşk yolundan) saparsa/ Mahalle halkı bile onun küfrüne şahit olur.
Eğer Allāh’a yönelen bir yüzün yoksa/ Sen de kıbleye sırtını dön (boşuna) namaz kılma.

Beyt

چون بنده خدای خویش خواند

Çünki bende kendü Ḫudāsını oḳıya yaʿnī çünki ẕākir-i ḥaḳḳ olup anuñ ṭalebinde ola

باید که بجز خدا نداند

Gerek ki Ḫudā'dan ġayrısını bilmeye[1] ve ṭāleb ve maḥabbet itmeye tā ki ol kimse ṣādıḳ ola.

Beyt

دل سرا پردهٔ محبت اوست

دیده آینه دار طلعت اوست [2]

Ḥikāyet

Kārvānī-rā der-zemīn-i Yunān bi-zedend, Ḳaraman memleketinde ḥarāmīler bir kārvānı urdılar *ve niʿmet-i bī-ḳıyās bürdend,* ve ol kārvāndan **[N92b]** ḥarāmīler ḳıyassız niʿmet ü māl iletdiler yaʿnī aldılar. *Bāzar-gānān girye vü zārī kerdend*, bāzargānlar girye ve zārlıḳ eylediler[3] ve *Ḫudā ve Resūl-rā şefīʿī āverdend,* Allāhu teʿālā ḥażretini ve Resūl ḥażretini şefīʿ getürdiler *sūdī ne dāred*, ammā bir fā'ide virmedi.

Beyt

چو پیروز شد دزد تیره روان

Çünki cānı ḳara ḥarāmī kārvān üzre muẓaffer ve ġālib oldı

چه غم دارد ازگریه کاروان

Kārvānuñ aġlamasından ne ġam **[M111b]** ṭutar ve ne teraḥḥum ider.

Loḳmān Ḥakīm der-ez-miyān būd, ve Loḳmān Ḥakīm meger ol ortada idi yaʿnī kārvān ile bile idi. *Yekī ez-kārvāniyān,* ol kārvānda olanlardan biri *güft* Loḳmān Ḥakīm'e eyitdi:

---

[1] bilmeye: +yaʿnī lāyıḳ olan budur ki ol kimse Ḥaḳḳ teʿālāsından ġayrısını bilmeye N.

[2] Gönül, onun aşkının gizli perdesidir/ Göz ise onun cemâlinin aynasını tutandır.

[3] eylediler: +yaʿnī aġlayup fiġān itdiler N.

Kelime-i çend ez-ḥikmet ü mev'iẓat bā-inān bigūy, ḥikmet ü va'ẓdan bunlara birḳaç kelime söyle. *Bāşem ki ṭarafī ez-māl-i mā dest be-dārend,* ola ki bir miḳdār bizüm mālımuzdan el ṭutalar ya'nī cümlesini almayalar. *Dirīġ bāşed ki ni'met żāyi' kerded*, ḥayf ola ki bu ḳadar ni'met ü māl żāyi' ola. *Loḳmān güft*, Loḳmān Ḥakīm[1] eyitdi: *Dirīġ kelime-i ḥikmet bāşed,* ḥayf ḥikmet kelimesine olur *ki bā-īşān güften,* ki anlara dimek zīrā aṣlā te'ṯīr yoḳdur.

Ḳıṭ'a

آهنی را که موریانه بخورد

Bir āhenī pas yidi[2] paslandı

نتوان برد ازاو بصیقل زنگ

Ṣayḳal ile ol āhenden pası gidermek mümkin degüldür

باسیه دل چه سود گفتن وعظ

Ḳara göñüllüye ne fā'ide va'ẓ dimek ve naṣīḥat eylemek

نرود میخ آهنین درسنگ

Āhenden düzilmiş **[N93a]** mīḫ ṭaşa batmaz ya'nī siyeh-dil[e] naṣīḥat eylemek ṭaşa mīḫ āhenīn batmaġa beñzer.

Ḳıṭ'a

بروزگار سلامت شکستگان دریاب

Selāmet ve ḥużūr zamānında faḳīrlere iriş **[M112a]** murādlarını ḥāṣıl ve ḫāṭırlarını mütesellī eyle

که جبر خاطر مسکین بلا بگرداند

Zīrā miskīnüñ şikeste ḫāṭırını ṣarmaḳ ya'nī mesrūr eylemek belāyı döndürür ya'nī def' ider.

[1] Loḳmān Ḥakīm: +ol kimseye N.

[2] yidi: +ya'nī N.

Beyt

دعای گوشه نشینان بلا بگرداند

چرا به گوشهٔ چشمی به ما نمی نگری [1]

چو سائل ازتو بزاری طلب کند چیزی

Çünki sā'il zārlıḳ ile senden bir nesne ṭaleb eyleye

بده وگرنه ستمگر بزور بستاند

Vir yoḫsa ẓālim ẓulm ü ḳuvvet ile anı senden alur harāmīler bāzargānlardan ẓulm ü zor ile aldıḳları gibi.

Ḥikāyet

Çendān ki merā şeyḫ-i ecell, ol ḳadar ki baña şeyḫ-i ecell *Şemsü'd-dīn Ebū'l-Ferec bin Cevzī,* Ferec babası Cevze mensūb olan Şemsü'd-dīn *be-terk-i semā' fermūdī,* semā' terkini buyurur idi *ve be-ḫalvet ü 'uzlet işāret kerdī,* ve ḫalvet ve 'uzlete işāret eyler idi. '*Unfuvān-ı şebābem ġālib āmedī,* yektelik evvelā baña ġālib gelür idi ya'nī cüvānlıḳ mānī' olur idi. *Ve hevā vü heves ṭālib*, ve hevā ve heves ṭālib gelür idi ki baña[2] rehzen olur idi. *Nāçār be-ḫilāf-ı re'y-i mürebbī ḳademī çend*, bi'ż-żarūrī şeyḫüñ re'yine muḫālif birḳaç *ḳadem bi-reftemī*, gider idüm[3]. **[N93b]***Ve ez-semā' ve muḫālaṭat ḫaẓẓī bi-reftemī,* ve semā' **[M112b]** iḫṭilāṭdan bir ḫaẓẓ ve zevḳ ṭutar idüm ya'nī semā' ider idüm. *Ve çün naṣīḥat-i şeyḫem yād āmedī,* ve çünki şeyḫümüñ naṣīḥati ḫāṭıruma gelürdi. *Güftemī,* eydür idüm.

Beyt

قاضی ازباما نشیند برفشاند دسترا

Ḳāḍī meclisde eger bizüm ile bile otura elini silker ya'nī semā' ider

[1] Gönül ehlinin duası belayı def eder/ Peki sen neden bir göz ucu (ile) bile bize bakmazsın?

[2] baña: -N.

[3] gider idüm: +ya'nī Şeyḫ ḥażretlerinüñ emrine muḫālefet ider idüm N.

محتسب گر می خورد معذور دارد مسترا

Muḥtesib eger şarāb içe mesti maʿẕūr ṭutar incitmez.

Beyt

رقص برشعر تر و نالۀ نی خوش باشد

خاصه رقصی که درآن دست نگادن گیرند [1]

Tā şebī be-mecmaʿ-ı ḳavmī resīdem, tā ki bir gice bir ḳavmüñ meclisine irişdüm ki derān miyān *muṭribī dīdem* ki ol ortada bir muṭrib gördüm.

Beyt

گویی رگ جان می گسلد زخمه سازش

Dirsen ki cān ṭamarını ḳaṭʿ ider anuñ sāzınuñ zaḫmesi şöyle nā-sāz idi ki anı işiden ziyāde eleminden güyā helāk olur idi bunda mübālaġa-i tammī vardur

تا خوشتر ازآوازه مرگ پدر آوازش

Anuñ āvāzı baba ölümi āvāzından nā-ḫoşrek ve ḳabīḥrek idi yaʿnī bir kimseye babañ öldi diseler ol kimse nice bī-ḥużūr olur maʿlūmdur[2] ol muṭribüñ āvāzını işitse andan ziyāde bī-ḥużūr olur idi.

Gāhī engüşt-i ḥarīfān ez-ū der-güş būd **[M113a]** gāhī ol meclisde olanlaruñ barmaġı anuñ ḳabīḥ ṣavtını işitmemekden ötri ḳulaḳlarında idi *u gāhī ber-leb ki ḥāmūş,* ve gāhī anlaruñ barmaġı leb üzre ki ḫāmūş **[N94a]** oldı ve işāret iderler idi.

Şiʿr-i ʿArabī

یهاج الی صوت الاغانی لطیبه

[1] Taze şiir ve ney iniltisiyle dans etmek ne güzeldir/ Öyle bir dans ki, o ellerin dokunamadığı (ruhani) bir haldedir. (Kimse ellerini uzatmamalı, dokunmamalıdır.)

[2] maʿlūmdur: +eger N.

Muġannīlerüñ irilerinüñ ṣavtına meyl olınur anlaruñ ṣavtı laṭīf ve ḫoş olduġı içün

و انت مغنی ان سکت تطیب

Ḥālbuki sen bir muġannīsin ki eger sükūt idesin laṭīf olursın

Beyt

نبیند کسی درسماعت خوشی

Bir kimse senüñ semā'uñda ḫoşluḳ ve sürūr görmez

مگر وقت رفتن که دم درکشی

Meger gitmek vaḳti ki nefesüñi çekesin ya'nī ḫāmūş olasın ol vaḳt senün semā'uñda olan ḥużūr ider bu mıṣrā'-ı ṯānī mevtden kināyet olmaḳ cā'izdür.

Meṯnevī

چون درآواز آمد آن بربطسرای

Çünki āvāza geldi ya'nī ayrılmaġa başladı ol ḳopuz çalıcı

کدخدارا گفتم ازبهر خدای

Ev ṣāḥibine eyitdüm: Allāh içün

زباکم درکوش کن تا نشنوم

Ḳulaġumda zīver eyle ya'nī ḳulaġumı zīver ile pür eyle tā ki bu nā-sāz muṭribüñ hergiz sadāsını istimā' itmeyem

یادرم بکشای تابیرون روم

Yāḫūd luṭf eyle baña ḳapuyı aç tā ki ṭaşra gidem.

Fi'l-cümle pās ḫāṭır-ı yāren, **[M113b]** muḥaṣṣal-ı kelām dostlaruñ ḫāṭırını ṣiyānet içün *muvāfaḳat kerdem,* anlara muvāfaḳat eyledüm *ve şebī be-çendīn mücāhede*, ve ol giceyi bu ḳadar zaḥmet ile *be-rūz āverdem,* rūza getürdüm ya'nī ṣabāḥa çıḳardum.

Ḳıṭ‘a

موذن بانگ بیهنگام برداشت

Müeẕẕin vaḳtsiz āvāz ḳaldurdı ya‘nī bī-vaḳt[1] ezān virmege şürū‘ eyledi

نمی داند که چند ازشب کزشتست

[N94b] Ammā bilmez ki giceden ne miḳdār geçmişdür

درازی شب ازمژگان من پرس

Ol gicenüñ uzunlıġını benüm kirpiklerümden ṣor

که یک دم خواب درچشمم نگشتست

Zīrā ol gice bir dem uyḳu benüm gözümde ṭolanmamışdur ya‘nī bir nefes uyumadum.

Bāmdādān ki be-ḥükm-i teberrük, ‘ale’ṣ-ṣabāḥ ki baḫşiş ḥükmī ile *destārī ez-ser ü dīnārī ez-kemer biküşādem,* başumdan bir dülbend çözdüm ve kemerümden bir dīnār çıḳardum *ve pīş-i muġannī bi-nihādem,* ve ol nā-sāz u bed-āvāz muġannīnüñ öñüne ḳodum[2]. *Ve der-kināreş giriftem,* ve anı ḳucaġumda ṭutdum ve aña tamām maḥabbet iẓhār eyledüm. *Ve besī şükr güftem,* ve çoḳ şükür didüm. *Yārān-ı irādet-i men der-ḥaḳḳ-ı ān,* meclisde olan yārlar ol muġannīnüñ ḥaḳḳında benüm maḥabbet ve ri‘āyetümi *ber-ḫilāf-ı ādet dīdend,* ‘ādetüñ ḫilāfı üzre ya‘nī ādete muḫālif gördiler zīrā ol **[M114a]** muġannīden aṣlā ḥaẓẓ olunmadı ki bu ḳadar iltifāt ve ri‘āyete lāyıḳ ola. *Ber-ḫıffet-i ‘aḳl-ı men,* bu işi benüm ‘aḳlumuñ ḫıffeti üzre *ḥaml kerdend,* nisbet eylediler ya‘nī bana ḫafīfü’l-‘aḳl didiler *ve nühufte bi-ḫandīdend,* ve ḥafiyyen benüm bu ḥālüme güldiler. *Yekī ez-īşān,* anlardan biri *zebān-ı ta‘arruż dırāz kerd,* ṭa‘n dilini uzatdı *ü melāmet kerden,* āġāz ve melāmet itmege şürū‘ eyledi böyle diyü. *Ki īn ḥareket-rā münāsib-i re’y ḫıred-mendān ne-kerdī,* ki bu ḥareketi ‘āḳillerüñ re’yine münāsib eylemedük. *Ḥırḳa-i meşāyiḫ,* ki şeyḫler ḫırḳasını ki murād bunda iḥsān itdügi destārdur. *Be-çünīn muṭribī dādī,* ki buncılayın bir ḳabīḥ muṭribe virdüñ *ki der heme ‘ömreş diremī der-keff* **[N95a]** *ne-būde est,* ki dükeli

[1] āvāz ḳaldurdı ya‘nī bī-vaḳt: -N.

[2] öñüne ḳodum: +ya‘nī iḥsān eyledüm N.

ʿömrinde anuñ avucunda bir direm olmamışdur yaʿnī kimse aña bir direm virmemişdür *ü ḳurāżaī der-deff,* ve definde bir ḳurāża olmamışdur.

Meṣnevī

مطربی دور ازین خجسته سرای

Bu bir muṭribdür ki bu ḥuceste ve mübārek sarāydan ıraġ olsun

کس دو بارش ندیده دریک جای

Kimse ol muṭribi bu yirde iki kerre görmemişdür ve hergiz bir yire iki kerre daʿvet olınmamışdur

راست چون بانگش ازدهن برخاست

Ṭoġrı yaʿnī ber-āvazdan çünki anuñ āvāzı aġzından çıḳdı ve terennüm itmege başladı.

خلقرا موی بربدن برخاست [1]

[M114b] Anda olan ḫalḳuñ mūyı ol savtuñ ḥuṣūlinden bedeni üzre ḳalḳdı

مرغ ایوان زهول او بپرید

Eyvānuñ murġı ol ṣavtuñ heybet ü hiddetinden uçdı yaʿnī ürkdi

مغز ما برد و خلق خود بدرید

Ol muṭrib ḳabīḥ ve nā-sāz āvāzı ile bizüm beynümüzi iltdi ve kendü boġazını yırtdı. Bu sözler Şeyḫ Saʿdī ḥażretine ṭaʿn iden kimse cānibindendür ki Ḥażret-i Şeyḫ anuñ aġzından beyān ider. Maʿlūm ola ki bu ḥikāyet Şeyḫ Saʿdī'nüñ kendüsine vāḳiʿ olmışdur.

Güftem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Çünki ol kimsenüñ bu ṭaʿnını gördüm aña cevāb virüp eyitdüm. *Maṣlaḥat ānest ki zebān-ı taʿarruz kūtāh künī,* maʿḳūl[2] oldur ki ṭaʿn ve taʿarruz dilini ḳaṣd idesin. *Be-ḥükm-i ān,* ki ol sebeb ile ki *merā kerāmet-i īn şaḫṣ ẓāhir şüd,* baña bu şaḫsuñ kerāmeti ẓāhir oldı yaʿnī bu muṭrib benüm fā'ideme sebeb oldı ki murād terk-

[1] ṭoġrı yaʿnī ber-āvazdan çünki anuñ āvāzı aġsından çıḳdı ve terennüm itmege başladı خلق را موی بر بدن بر خاست: -N.

[2] maʿḳūl: +olan N.

i semā‘dur. *Güft,* ol ṭa‘n iden kimse Ḥażret-i Şeyḫ’e eyitdi: *Merā nīz ber-keyfiyyet-i īn muṭṭali‘ gerdān,* beni daḫı bunuñ niteligi ve ḥaḳīḳati üzre muṭṭali‘ eyle. *Tā hemginān taḳarrüb nümāyīm,* **[N95b]** tā dükelimüz taḳarrüb gösterelüm ya‘nī bu ḥuṣūṣda seni taṣdīḳ idelüm *ve ber-mutāyebe ki reft istiġfār künīm,* ve şol bir laṭīfe üzre kim gitdi ya‘nī vāḳi‘ oldı istiġfār idelüm. *Güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ **[M115a]** eydür anlara eyitdüm: *Merā Şeyḫ-i ecellem,* tā ki benüm ulurek Şeyḫüm *bārhā terk-i semā‘ fermūde būd,* kerrāt ile semā‘ terkini buyurmış idi *ve mev‘iẓhā-yı belīġ,* daḫı vāfir va‘żlar *güfte* eyitmiş idi: *Ve be-ḫalvet ü ‘uzlet işāret kerde,* ve ḫalvet ü ‘uzlete işāret eylemiş idi. *Der-sem‘-i ḳabūl-i men neyāmede,* ammā benüm ḳabūl ḳulaġuma gelmemiş idi ya‘nī Şeyḫüñ naṣīḥatini ḳabūl itmemiş idüm. *İmşeb,* līkin bu gice *merā ṭāli‘-i meymūn,* bana mübārek ṭāli‘ *ve baḫt-ı humāyūn,* daḫı ḳutlu ve sa‘ādetlü baḫt *bedīn buḳ‘a,* bu mevżu‘da *rehberī kerd* rehberlik eyledi. *Tā be-dest-i īn muṭrib,* tā ki bu muṭribüñ elinde *tevbe kerdem,* tevbe eyledüm *ki dīger bār,* ki bir kerre daḫı *gird-i semā‘ u muḫālaṭāt negerdem,* semā‘ ve iḫtilāṭ ṭarafına ṭolanmayam ya‘nī bi’l-külliye ferāġat idem.

Ḳıṭ‘a

آواز خوش ازکام و دهان و لب شیرین

Ḫoş ve laṭīf āvāz şīrīn lebden ve şīrīn dehāndan ve şīrīn ṭamaḳdan ya‘nī maḥbūbuñ aġzından laṭīf ṣavt

گر نغمه کند ور نکند دل بفریبد

Ol ṣan‘atlu güyende eger naġme eyleye istimā‘ idenlerüñ gönlini aldadur ya‘nī meyl itdürür

ور پرده عشاق و صفاهان و حجازست

Eger ‘Uşşāḳ ve Ṣıfāḥān ve ger[1] Ḥicaz perdesidür ya‘nī bu üç maḳāmdan **[M115b]** ser-āġāz iderse de ki bunlar laṭīf ve maḳbūl maḳāmlardur

از خنچره مطرب مکروح نبیزد

[1] ger: -N.

Mekrūḥ ve ḳabīḥ muṭribüñ boġazından yaraşmaz.

Ḥikāyet

Loḳmān-rā güftend, Loḳmān Ḥakīme eyitdiler: *Edeb ez-ki āmuḫtī*, edebi kimden ögrendüñ? *Güft*, Loḳmān Ḥakīm eyitdi: *ez bī edebān*, edebsizlerden ögredim. *Herçi ez-īşān der naẓarem* **[N96a]** *Nā pesend āmed*, şu vechle ki her nesne ki anlardan benüm naẓarumda nā-maḳbūl ve nā-ma'ḳūl geldi. *Ez-fa'l-i ān perhīz kerdem*, anı işlemekden perhīz ve iḥtirāz eyledüm.

Ḳıṭ'a

نه گوینده ازسر بازیچه حرفی

Bāzīçe ucından ya'nī lü'b ü laṭīfe ile bir maḥalde bir ḥarf dimezler

کزآن پندی نگیرد صاحب خوش

Ki ol ḥarfden 'aḳıl ṣāḥibi bir naṣīḥat ṭutmaya ya'nī lü'b ile bir ḥarf diseler ṣāḥib-i 'aḳl olan kimse andan mütenaṣṣıḥ olur

وگر صد باب حکمت پیش نادان

Ammā eger nādān öñünde yüz ḥikmet bābını oḳuyasın ve daḳāyıḳ u ḥaḳāyıḳ söyleyesin

بخوانی آیدش بازیچه درگوش

Ol nādānuñ ḳulaġına ol cümle ḥikmet bāzīçe ve lü'b gelür aṣlā andan nesne ḥāṣıl eylemez.

Beyt

نکته گفتن بیش کم فهمان زحکمت بی گمان

گوهری چند ازجوآهر نحستین پیش خرست [1]

Ḥikāyet

'Ābidī-rā ḥikāyet künend, bir 'ābidi ḥikāyet iderler *şebī deh men ṭa'am ḫordī*. Ki her gice on batman ṭa'ām yir idi *ve tā seḥer ḫatmī der-namāz kerdī*, ve ṣabāḥa **[M116a]** degin

[1] Az anlayanlarla derin sözler konuşmak hikmete aykırıdır/ Birkaç mücevheri eşeğin önüne atmak gibidir.

namāzda bir ḫatm eyler idi yāḫūd ma‘nā bir gice on baṭman yidi ve seḥere degin namāzda bir ḫatm eyledi dimek ola. *Ṣāḥib-dilī bişenīd ve güft*, bir ṣāḥib-dil ‘ābidüñ bu ḥālini işitdi ve eyitdi: *Eger nīm-i nānī bi-ḫordī ve bi-ḫuftī*, eger ol ‘ābid hemān bir nānuñ nıṣfını yidi ve uyıdı *bisyārez-ān fāżılter būdī*, çoḳ mertebe andan ṣevāblurek olur idi.

Ḳıṭ‘a

اندرون ازطعام خالی دار

İçüñi ṭa‘āmdan ḫālī ṭut ya‘nī çoḳ yime

تا دراو نور معرفت بینی

Tā anda ma‘rifet **[N96b]** nūrını göresin ve ẕevḳ ḥāṣıl idesin

تهی ازحکمتی بعلت آن

Ḥikmet ve ‘ilmden boşsan ol sebeb ile

که پری ازطعام تا بینی

Zīrā ṭa‘āmdan burnuña degin memlūsın eyleye ḥikmet anda nice ḳarār ṭutar.

Ḥikāyet

Baḫşāyiş-i ilāhī, Ḥaḳ te‘ālā ḥażretinüñ teraḥḥumı ve iḥsānı[1] *güm şüde-rā der-menāhī*, menāhī ve ma‘āṣīde güm ve żāyi‘ olmış bir kimseye *çerāġ-ı tevfīḳ ferā rāh dāşt*, tevfīḳ ve hidāyet çerāġını yolına yaḳın ṭutdı ya‘nī luṭfı ile aña inṣāf virdi ki cümle ḳabāyiḥden tevbe ve istiġfār eyledi. *Tā be-ḥalḳa-i ehl-i taḥḳīḳ der-āmed*, tā ki ol kimse ehl-i taḥḳīḳüñ ḥalḳasına geldi ya‘nī luṭfı ile aña inṣāf virdi ki cümle ḳabāyiḥden tövbe ve istiġfār eyledi. *Yümn-i ṣoḥbet-i dervīşān* dervīşlerüñ muṣāḥabetinüñ mübārekligi ile *ve ṣıdḳ-ı nefes-i īşān*, ve anlaruñ nefesinüñ ṣıdḳı ile *zemāyim-i aḫlāḳeş*, anun ḳabīḥ ve mezmūm ḫuyları *be-ḥamāyid mübeddel geşt*, eyü ḫuylara mübeddel oldı *ve dest ez-hevā vü heves*, ve hevā ve hevesinden elini **[M116b]** *kūtāh kerd*, ḳaṣd eyledi ya‘nī ferāġat eyledi. *Ve zebān-ı ṭā‘inān der-ḥaḳḳ-ı ū dırāz būd* egerçi ol kimse ṣıdḳ u iḫlāṣ ile ṭā‘ate şürū‘ eyledi līkin ṭa‘n idicilerüñ dili anuñ ḥaḳḳında dırāz idi böyle diyü *ki hemçünān ber-ḳā’ide-i evvelest*, ki ol kimse

[1] ve iḥsānı: -N.

ancılayın evvel olan ḳā‘ide üzeredür ya‘nī yine evvelki gibidür. *Ve zühd ü ṣalāḥeş bī-ma‘ḳūl,* ve anuñ zühd ü ṣalāḥı i‘timādsızdur.

Beyt

بعذر توبه توان رستن ازعذاب خدای

Tevbe ‘öẕri ile ya‘nī tevbe sebebi ile Ḥaḳ te‘ālā ḥażretinüñ ‘azābından ḳurtulmaḳ mümkin ve ḳābildür

ولیک می نتوان از زبان مردم رست

[N97a] Ammā ḫalḳuñ zebānından ḫalāṣ bulmaḳ mümkin degüldür.

Çün ṭāḳat-i cevr-i zebānhā neyāverd, ol kimse çünki diller cevrine ṭāḳat getürmezdi ya‘nī ṭa‘n idicilerüñ ṭa‘nına taḥammül eyledi. *Şikāyet pīş-i pīr-i ṭarīḳat bürd,* ṭarīḳat pīrinüñ ḳatına şiḳāyet iletdi ya‘nī varup şeyḫine şiḳayet eyledi. *Şeyḫ bigirīst ve güft,* Şeyḫ çünki anuñ şiḳāyetini gördi aġladı ve eyitdi: *Şükr-i īn ni‘met çi güne güzārī,* bu ni‘metüñ şükrini nice edā idersin *ki bihter ez-ānī ki pindārendet,* ki andan yegreksin ki seni ṣanurlar ya‘nī ẓann itdüklerinden eyüsin.

Ḳıṭ‘a

چند گویی که بد اندیش و حسود

[M117a] Nice bir dirsin ki bed-endīş ü ḥasūd

عیب جویان من مسکینند

Ben miskīnüñ ‘aybını eyidicilerdür

که بخون ریختم بر خیزند

Gāhī benüm ḳanumı dökmege ḳalḳarlar ya‘nī beni helāk itmege ḳaṣd iderler diyü şikāyet idersin

که ببد خواتنم بنشینند

Gāhī benüm ‘aybumı ṭaleb itmege otururlar ya‘nī beni ġıybet ü meẕemmet iderler diyü bī-ḥużūr olursın

نیک باشی و بدت گویند خلق

Ammā sen eyü olasın ve ammā ḫalḳ sañа yaramaz diyeler ya‘nī seni ẕemm ideler bu ḥāl sañа yeg ve fā’idelüdür

به که بد باشی و نیکت بینند

Ol ḥālden ki sen yaramaz olasın ammā ḫalḳ seni eyü göreler ya‘nī ḥaḳīḳatde sen ṣāliḥ olasın ve[1] ḫalḳ sañа fāsıḳ diyeler bu ḥāl yegdür andan ki sen fāsıḳ olasın ḫalḳ sañа ṣāliḥ diyeler.

Beyt

چو روی پرستیدنت در خداست

اگر خیر نیست بیند رواست [2]

Velīkin merā bīn, velīkin beni gör *ki ḥüsn-i ẓann-ı hemginān,* dükelilerüñ ḥüsn-i ẓannı **[N97b]** *der-ḥaḳḳ-ı men be-kemālest,* benüm ḥaḳḳumda kemāl iledür *ü men der-‘ayn-ı noḳṣān,* ḥālbuki ben ‘ayn-ı noḳṣāndayam.

Beyt

گر آنها که می گفتمی کردمی

Eger ol naṣīḥatleri ki ben ḫalḳa eyitdüm idi anlara ben eyideydüm[3]

نکوسیرت و پارسا مردمی

Eyü sīretlü ṣāliḥ kimse olur idüm.

[1] ve: ammā N.

[2] Eğer yüzünü görmek isteğin Allah içinse/ Onda bir hayır olmasa bile görmek helâldir.

[3] ben eyideydüm: +ya‘nī ol pendler ile ben ‘amel ideydüm N.

Şi‘r[1]

انی لمستتر من عین جیرانی

Taḥḳīḳ ben himāyelerimüñ çeşminden [M117b] pinhān olıcı ve ‘ayblarumı setr idiciyem

و الله یعلم أسراری و أعلانی

Līkin Allāhu te‘ālā ḥażreti ‘*azze ismuhu* benüm sırlarumı ve āşikārelerümi bilür.

Ḳıṭ‘a

در بسته بروی خود زمردم

Ḫalḳdan kendü yüzümüze ḳapuyı bağlamışuz ya‘nī ‘uzlet iḫtiyār itmişüz

تا عیب نگسترند مارا

Tā ki bizüm ‘aybumuzı düşmeyeler ya‘nī ‘aybumuza muṭṭali‘ olup fāş itmeyeler

در بسته چه سود عالم الغیب

Ḳapu bağlanmış olmaḳ[2] ne fā’ide ‘ālimü’l-ġayba ya‘nī Allāhu te‘ālā ḥażretine[3]

دانای نهان و آشکارا

Zīrā ‘ālimü’l-ġayb āşikārı ve nihānı bilicidür eyleye ḳapuyı bağlamaḳdan ne fā’ide[4] olur.

Ḥikāyet

Gile kerdem pīş-i yekī ez-meşāyiḫ, meşāyiḫden birinüñ ḳatında şikāyet eyledüm böyle diyü *ki fülān der-ḥaḳḳ-ı men güvāhī dādest be-fesād*, ki filān kimse benüm ḥaḳḳumda fısḳ ile ṭanıḳlıḳ virmişdür ya‘nī fāsıḳ dimişdür. *Güft be-ṣalāḥeş ḫacil kün,* Ḥażret-i Şeyḫ

[1] Şi‘r: Şi‘r-i ‘Arabī N.
[2] olmaḳ: -N.
[3] ya‘nī Allāhu te‘ālā ḥażretine: -N.
[4] fā’ide: +ḥāṣıl N.

eydür ol şeyḫ bańa naṣīḥat ṭarīḳi ile eyitdi sen ol kimseyi *be-ṣalāḥ,*[1] ile ḫacil ile ya‘nī sen ṣāliḥ ol tā ki ol kimse senüñ ḥaḳḳında nā-ma‘ḳūl söz söylemege[2] ḳādir olmaya. **[N98a]**

Rubā‘ī

تو نکو روش باش تا بدسکال

Sen eyü yüriyüşlü ol tā yaramaz ṣanucı ya‘nī sen ṣāliḥ ol tā ki düşmān **[M118a]**

بنقص تو کفتن نیابد مجال

Senüñ ‘ayb u noḳṣānuñ söylemege mecāl ü ḳudret bulmaya

چو آهنگ بربط بود مستقیم

Zīrā egüre çünki ḳopuzuñ āheng ü ṣadāsı rāst u muvāfıḳ ola

کی ازدست مطرب خورد گوشمال

Ḳopuz[3] muṭribüñ elinden ḳaçan güş-māl yir ya‘nī yimez zīrā aṣlā aña iḥtiyāc ḳalmaz.

Beyt

گرآنی که دشمنت گوید مرنج

وگر نیستی گو برو بادسنج [4]

Ḥikāyet

Yekī ez-meşāyiḫ-i Şām, Dımışḳ şehrinüñ şeyḫlerinden birine *pürsīdend ki ḫaḳīḳat-i taṣavvuf çīst,* su’āl eylediler ki taṣavvufuñ ḥaḳīḳati nedür ve ḥaḳīḳatde ṣūfī kime dirler? *Güft,* ol şeyḫ[5] eyitdi: *Pīş ez-īn,* bundan evvel ya‘nī bizüm zamānımuzdan evvel *ṭā’ife-i būdend der-cihān,* cihānda bir ṭā’ife var idi. *Perāgende be-ṣūret ü be-ma‘nī cem‘,* ol ṭā’ife ṣūretde perāgende ve ma‘nā cem‘ idiler ya‘nī bāṭınları maḥabbetu’llāh ile ve zühd ü ṣalāḥ

[1] *be-ṣalāḥ: +ṣalāḥ ile N.*

[2] söylemege: -N.

[3] ḳopuz: -N.

[4] Kur’an buyurur ki: düşmanına bile darılma/ Peki sen kime neye dayanarak ölçüp yargılıyorsun?

[5] ol şeyḫ: +su’āl idenlere N.

ile ma‘mūr idi. Ammā ẓāhirlerini ıṣlāḥ itmekden ferāġat itmişler idi. Ḥaḳīḳat-i taṣavvuf budur ve bunuñ ile muttaṣıf olanlar maḳbūl-ı ḥaḳ olan ṣūfīdendür.

Beyt

چو بیت المقدس درون پر قباب

رها کرده دیوار بیرون خراب[1]

İmrūz ḳavmī end, ammā bu kavm ya‘nī bizüm zamānımuzda bir ḳavm vardur *be-ẓāhir cem‘ ü be-bāṭın perāgende,* **[M118b]** anlar ẓāhirde cem‘ ve bāṭında perīşāndur ya‘nī ẓāhirleri ṣūfiyyūn libāsı ile ārāste ve riyā ile olan ‘amel-i ṣāliḥ ile pīrāste līkin bātınları maḥabbet-i māsivā ile ve kibr ü ‘ucb ile ḫarāb ü yebāb olmış.

Beyt

مرائی که چندین ورع می نمود

بدیدند و هیچش درانبان نبود [2]

Ḳıṭ‘a[3]

چوهر ساعت ازتو بجایی رود دل

[N98b] Çünki her sā‘at ḳalbüñ bir yire gider ve bir dem ḳarār u ārām itmez

بتنهایی اندر صفایی نبینی

Bu ḥāl ile tenhālıḳda ve ḫalvetde bir ṣafā ve zevḳ görmezsin

کرت مال و جاهست و زرع و تجارت

Eger senüñ māl u manṣıbuñ ve zer‘ ü ticāretüñ ola ya‘nī ẓāhiren bunlara muḳayyed olasın

[1] İçi kubbelerle dolu Beytü’l-Makdis (Kudüs) gibi/ Dış duvarları yıkık dökük, harap.

[2] Nice takva gösteren o gösterişçiyi gördüm ki/ İçinde zerre kadar dizgin (kendini tutma) yoktu: -N.

[3] Ḳıṭ‘a: -N.

چو دل با خدایست خلوت نشینی

Ammā çünki dükeli Ḫudāy iledür ya‘nī ḳalbinde maḥabbetu’llāhdan ġayrı nesne yoḳdur ḫalvet ve tenhā otursın aṣlā ol ticāret ve manṣıbuñ ve sā’ir eşġālüñ sańa ziyānı olmaz nihāyet keşretde vaḥdet olur [1] ﴿ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ ... ﴾

Ḥikāyet

Yād dārem ki der-kārvānī, ḫāṭırumdadur ki bir kārvānda *heme şeb refte būdem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Dükeli gice gitmiş idüm *ü seḥer der-kenār-ı bīşe ḫufte,* ve seḥer vaḳti bir mīşe kenārında yatmış uyumış idüm. *Şūrīde-i ki der-ān sefer hem-rāh-ı mā būd,* bir şūrīde **[M119a]** ki ol seferde bizüm yoldāşımuz idi. *Na‘ra’-i bīzed nāgāh,*[2] bir na‘ra urdı *ve rāh-ı beyābān girift,* ve beyābān yolını ṭutdı *ve yek-nefes ārām neyāft,* ve bir nefes cūş u ḫurūşdan ārām bulmadı ve ḫāmūş olmadı. *Çün rūzeş,* çünki ṣabāḥ oldı *güftemeş,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ben ol şūrīdeye eyitdüm: *İn çi ḥāletest,* bu ne ḥāletdür ki bu gice eyledüñ? *Güft,* ol dervīş[3] eyitdi: *Bülbülān-rā dīdem ki be-nāliş der-āmede būdend ez-dıraḫt,* **[N99a]** bülbülleri gördüm ki aġaçdan nāliş ü fiġāna gelmiş idiler ve lisān-ı ḥāl ile Ḫudā’nuñ tesbīḫine şürū‘ itmiş idiler *ü kebkān ez-kūh,* keklikleri gördüm ki ṭāġdan nāliş ü fiġāna gelmiş idiler *ü ġūkān ez-āb u bahāyim ez-bīşe,* ve ḳurbaġaları ābdan ve ḥayvanātı mīşeden gördüm ki cümlesini nālişe belki zebān-ı ḥāl ile ẕikr ü tesbīḫe gelmiş idiler. *Endīşe kerdem,* fikr eyledüm *ki mürüvvet nebāşed,* ki mürüvvet olmaya. *Heme der-tesbīḫ refte būd,* dükeli tesbīḫe gitmiş ya‘nī tesbīḫ-i Ḫudā’ya şürū‘ itmiş ola *ve men be-ġaflet ḫufte,* ve ben ġaflet ile uyumış olam ḥālbuki bu cümleden mükerrem olup ṭā‘at u maḥabbet içün maḫlūḳ olam.

Ḳıṭ‘a

دوش مرغی بصبح می نالید

Dün gice bir murġ ṣabāḥa degin iñledi

[1] *Kur’ân-ı Kerîm, Nûr Sûresi, 24/37.* “O adamlar, ticaretin de alışverişin de kendilerini Allāh'ı hatırlamaktan, alıkoyamadığı kişilerdir.”

[2] *nāgāh: +bir şūrīde N.*

[3] dervīş: şūrīde N.

عقل و صبرم ببرد و طاقت و خوش

ʻAḳl u ṣabrumı ve ṭāḳat u ḫoşumı iletdi yaʻnī beni bī-ʻaḳl u bī-ḫoş eyledi.

Yekī ez-dūstān-ı muḫliṣ-rā, muḫliṣ ve ṣādıḳ dostlardan birinüñ *meger āvāz-ı men biresīd be-gīş*[1], benüm āvāzum anuñ ḳulaġına irişdi

گفت باور نداشتم که ترا

Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol dost çünki benüm ḥālümi gördi eyitdi iʻtiḳād ṭutmazam yaʻnī inanmaz idüm ki seni bu ʻaḳl ile

بانگ مرغی چنین کند مدهوش

Bir ḳuş āvāzı **[M119b]** böyle medhūş ve ḥayrān eyleye

گفتم این شرط آدمیت نیست

Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol dosta cevāb virüp eyitdüm: Bu fiʻli ādemīliġe lāyıḳ degüldür

مرغ تسبیحخوان و من خاموش

Murġ bu ḥāl ile tesbīḥ oḳuyıcı ola ve ben ḫāmūş olam **[N99b]** ḥālbuki ādemī olam

Bu ḳıṭʻa Ḥażret-i Şeyḫ'üñ ḥasbiḥālidür meẕkūr şūrīdenüñ ḥasbiḥāli degüldür.

Ḥikāyet

Vaḳtī der-sefer-i ḥicāz, bir vaḳt Kaʻbe-i şerīf seferinde *ṭā'ife-i cüvānā-ı ṣāḥib-i dil* bir bölük ṣāḥib-dil cüvānlar *hem-dem ü hem-ḳadem-i men būdend*, belki hemdem ve hemḳadem oldılar. *Vaḳthā zemzeme-i kerdendī*, gāh gāh ol cüvānlar bir ṣadā ve terennüm iderler idi. *Beytī çend muḥaḳḳaḳāne bigüftendī*, ve muḥaḳḳıḳ-āne ve tevḥīde müteʻalliḳ birḳaç beyt eyidürler idi *ve ʻābidī der-sebīl münkir-i ḥāl-i dervīşān būd*, ve ol yolda bir ʻābid var idi ki dervīşlerüñ ḥāline münkir idi. *Ve bī-ḫaber ez-derd-i īşān*, ve anlaruñ derdinden bī-ḫaber idi. *Tā bi-resīdīm beccī Benī Hilāl* tā ki Benī Hilāl ḳabīlesine irişdüñ. *Kūdekī siyāh ez-ḥayy-i ʻArab be-der āmed*, bir ḳara oġlancuḳ ol ʻArabī ḳabīlesinden ṭaşra geldi *ve āvāzī ber-āverd*, ve bir āvāz yuḳarı getürdi ki yaʻnī ol kūdeküñ tamām ḥüsn-i ṣavtı var imiş ol

[1] be-gīş: +meger N.

maḥalde bir terennüm itdi. *Ki murġ ez-hevā der-āverd,* ki murġ havadan indirdi. *Üştür-i ʻābid-rā dīdem ki be-raḳs der-āmed*, **[M120a]** ol ṣavtuñ şiddetinden münkir ʻābidüñ devesini gördüm ki raḳṣa geldi *ve ʻābid-rā biyendāḫt*, ve ʻābidi arḳasından itdi *ve rāh-ı beyābān girift*, ve beyābān yolını ṭutdı ve gitdi. *Güftem, İy Şeyḫ!* Ḥażret-i Şeyḫ eydür çünki bu ḥāli gördüm ol ʻābide eyitdüm: *Ey Şeyḫ der-ḥayvān eṯer kerd,* ol gördügüñ āvāzı buncılayın bir ḥayvāna eṯer eyledi bu ḥāle irişdi *ve tü rā eṯer nemī küned,* ḥālbuki sen ādemsin ve sañа eṯer eylemez bu istifhām olmaḳda cā'izdür **[N100a]** yaʻnī sañа eṯer eylemez mi?

Rubāʻī

دانی چه گفت مرا آن بلبل سحری

Bilür misin ol seḥer bülbüli lisān-ı ḥāl ile bañа ne didi

تو خود چه آدمی کز عشق بیخبری

Sen ḫod nice ādemsin ki ʻışḳdan bī-ḫabersin.

Mıṣrāʻ

عشق کاریست که موقوف هدایت باشد[1]

اشتر بشعر عرب در حالست است وطرب

Üştürʻ Arab şiʻri ile ḥālet ve şevḳdedür ki laṭīf ṣadādan ẕevḳ ider

گر ذوق نیست ترا کجطبع جانوری

Eger senüñ ʻışḳdan zevḳ ü ṭarābuñ yoḳ ise egri ṭabʻlu ve bed hilḳatlü cān-versin.

Beyt

شتررا چو شور و طرب درسرست

Şütrüñ çünki başında şūr u ṭarab ve şevḳ u ẕevḳ vardur

[1] Aşk, ancak hidayet ile mümkün olan bir meşguliyettir.

اگر آدمیرا نباشد خرست

Eger ādemīnüñ ʻışḳdan ẕevḳ ḥāleti olmaya maʻnāda ḫardur ādemī dimek lāyıḳ degüldür.

Şiʻr[1]

و عند هبوب الناشرات على الحما

[M120b] Ḳorı üzre yeller esdügi vaḳtinde yaʻnī ol vaḳtde [2]

تميل غصون البان لاالحجر الصلد

Aġacuñ budaḳları yelden eṭrāfa meyl ü ḥareket ider yābis ü muḥkem ṭaş aṣlā meyl ü ḥareket itmez eyleye anlaruñ ki letāfet-i ṭabʻı vardur ḫūb ṣadādan ve ʻışḳdan ve ẕevḳden ḥaẓẓ[3] iderler ammā anlar ne keşīf ṭabʻ ve efsürde dil[4] vardur[5] bunun gibilerden ḥaẓẓ u[6] ẕevḳ itmez.

Meṣnevī

بذکرش هر جه بینی درخروشست

ʻĀlemde her neyi ki görürsin maʻnā yüzinden ol Allāh'uñ ẕikr ü tesbīḥi ile cūş u ḫurūşdadur

Ḳavluhū teʻālā [7] ﴿ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِه وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَلِيماً غَفُوراً ﴾

دلی داند درین معنی که گوشست

[1] Şiʻr: Şiʻr-i ʻArabī N.
[2] yaʻnī ol vaḳtde: -N.
[3] ḥaẓẓ: +u ẕevḳ N.
[4] efsürde dil: füsurde dildür N.
[5] vardur: -N.
[6] ḥaẓẓ u: -N.
[7] *Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ Sûresi, 17/44.* "…O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız…"

Ammā bunı bir dil bilür ki anuñ bu maʿnāda ḳulaġı vardur yaʿnī ḥaḳāyıḳ-şinās olan kimse bu zārı **[N100b]** fehm ider ʿavam maḥsūṣatı güçle idrāk ider ḳanda ḳaldı ki bu sırrı idrāk ide

نه بلبل برگلش تسبیح خوانست

Gül üzre ol Allāh'a tesbīḥ oḳıyıcı ancaḳ bülbül degüldür

که هر خاری بتسبیحش زبانیست

Belki her bir ḫar ki görürsin ol Allāh'un tesbīḥine bir lisāndur ki zebān-ı ḥāl ile aña tesbīḥ ider.

Ḥikāyet

Yekī ez-mülūk, pādişāhlardan biri *müddet-i ʿömreş siperī şüd,* anuñ ʿömri zamānı tamām oldı *ve ḳā'im-i maḳām nedāşt,* ve ol pādişāh bir ḳā'im maḳām ṭutmadı yaʿnī yirine ḥākim olıcaḳ bir kimsesi yoḳ idi. *Vaṣiyyet kerd,* pādişāh vaṣiyet eyledi *ki bāmdādān,* ki ʿale'ṣ-ṣabāḥ **[M121a]** *nüḫustīn kesī ki ez-der-i şehr der-āmed,* evvel bir kimse ki şehr ḳapusından içerü gele *tāc-ı pādişāhī ber-ser-i vey nihīd,* pādişāhlıḳ tācını anuñ başı üzre ḳoyalar *ve tefvīż-i memleket bedū künend,* ve memleketi aña tefvīż ve teslīm eyleyeler.

İttifāḳen evvel kesī ki ez-der-i şehr der-āmed, ittifāḳ evvel bir kimse ki şehr ḳapusından içerü geldi. *Gedāyī būd ki heme ʿömr loḳma endūḫte,* bir gedā idi ki dükeli ʿömrinde bir loḳma ḳazanmamış idi *ve ruḳʿa ber-ḫırḳa duḫte,* ve ḫırḳa üzre yama dikmiş idi yaʿnī ziyāde faḳīr idi. Erkān-ı devlet ve aʿyān-ı ḥażret[1] pādişāhuñ vaṣiyyetini yirine getürdiler *ve teslīm mülk ü mefātiḥ-i ḳalʿa vü ḫazāyin bedū kerdend* ve salṭanatı ve ḳalʿalaruñ ve ḫazīneleriñ miftāḥlarını aña teslīm eylediler. *Müddetī memleket rānd,* dervīş bir zamān salṭanat sürdi.

Tā baʿżī ez-ümerā-yı devlet, **[N101a]** tā ki ümerā-yı devletden *baʿż gerden ez-mütābaḳat-ı ū piçānīdend,* anuñ mutābaḳatından bütün çevirdiler yaʿnī dervīşi ḳabūl itmeyüp ʿāṣī oldılar. *Ve mülūk-ı diyār ez-her ṭaraf be-münāzaʿat ber-ḫāstend,* ve diyār begleri her ṭarafdan ol dervīş ile nizāʿa ḳalḳdılar *ve be-muḳāvemet leşker ārāstend,* ve ol dervīş ile muḳābele ve muḳātele itmege leşker bezediler yaʿnī müheyyā eylediler. *Fi'l-cümle sipāh u*

[1] Erkān-ı devlet ve aʿyān-ı ḥażret: +vaṣiyyet-i melik becāy āverdeend. Erkān-ı devlet ve aʿyān-ı ḥażret N.

raʿiyyet be-hem ber-āmedend, muḥaṣṣal-ı kelām sipāh ve raʿiyyet bī-ḥużūr ve mużṭarib oldılar *ve berḫī ez-bilād,* **[M121b]** ve şehirlerden baʿżı *ez-dest-i taṣarruf-ı ū be-der reft,* anuñ taṣarrufı elinden ṭaşra gitdi.

Dervīş ez-īn vāḳıʿa ḫaste-ḫāṭır hemī būd, dervīş bu ḥuṣūṣdan ḫaste-ḫāṭır ve perīşān-dil idi. *Tā yekī ez-dūstān-ı ḳadīmeş,* tā ki ol dervīşüñ ḳadīm dostlarından biri *ki der-ḥālet-i dervīşī ḳarīn-i ū būd,* ki dervīşlik ḥālinde anuñ[1] muṣāḥibi idi. *Ez-sefer bāz-āmed,* seferden girü geldi *ū-rā der-çünān mertebe dīd,* bu dervīş ol dervīşi ancılayın mertebede gördi *ve güft,* daḫı seferden gelen dervīş pādişāh olan dervīşe eyitdi: *Minnet Ḫudāy-rā ʿazze vü celle,* ʿazīz ve celīl Allāh'a şükr ü minnet *ki baḫt-ı bülendet yāverī kerd,* ki baḫt-ı bülend sañа muʿāvenet eyledi *ü iḳbāl ü devlet rehberī* ve saʿādet-i devlet sañа rehberlik eyledi yaʿnī delīl ve rehber oldı. *Tā gület ez-ḫār,* tā ki senüñ gülüñ ḫārdan *ve ḫāret ez-pāy be-der āmed,* ve ayaġuñdan ḫār ṭaşra gele yaʿnī çıḳdı ki faḳrdan ḫalāṣ bulup ḥużūr eyledüñ **[N101b]** *ve bedīn pāye resīdī,* ve bu mertebeye irişdüñ.

﴿ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴾[2] Ḥaḳ teʿālā ḥażreti buyurmışdur taḥḳīḳ her ʿusr ile yüsr ve her ġam ile sürūr vardur.

Beyt

شکوفه گاه شکوفتست و گاه خوشیده

Şükūfe açılmış ve gāh buruşmış ve pejmürde olmışdur

درخت وقت برهنست و گاه[3] پوشیده

[M122a] Dıraḫt gāhī evrāḳ u eṣmārdan bürehne ve ʿārīdür ve gāhī evrāḳ u eṣmār libāsı ile pūşīde ve müzeyyendür. Ġayr-ı ẕevī'l-ʿuḳūlüñ ḥāli böyle olduġı gibi ẕevi'l-ʿuḳūl ḥāli daḫı[4] böyledür gāh ġanī vü faḳīr gāh ʿazīz ü ḫaḳīr olur bir ḥāl üzre ber-ḳarār degüldür.

[1] anuñ: +ḳarīni ve N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm, İnşirâh Sûresi, 94/5.* "Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır."

[3] Metinde وقت yazılmıştır.

[4] daḫı: -N.

Güft, pādişāh olan dervīş[1] eyitdi: *Ey birāder! Taʿziyetem kün*, Ey birāder! Benüm taʿziyetüm ile yaʿnī mātemzedelere ve meṣā'ib ü ālām irişmişlere ʿezā virdükleri gibi sen daḫı baña ʿezā eyle[2]. *Ki cāy-ı tehniyyet nīst*, zīrā tehniyet yirü degüldür. *Āngeh ki tü dīdī ġam-ı nānī dāştem*, zīrā ol vaḳt ki sen gördüñ yaʿnī dervīşlik ʿāleminde bir nān ġamını ṭutdum[3] *ve imrūz teşvīş-i cihānī*, ve bu gün bir cihānuñ yaʿnī cihān ḫalḳınuñ ġamını ṭutarum[4].

Meṣnevī

اگر دنیا نباشد دردمندیم

Eger dünyā olmaya faḳr u ihtiyāc cihetinden der(d)mend ve bīçāreyüz ki dā'imā elem çekerüz

وگر باشد بمهرش پایبندیم

Eger dünyā ola anuñ maḥabbeti ile pāy-bendüz ki Ḥaḳ teʿālā ḥażretinüñ maḥabbet ü ṭāʿatinden anuñ sebebi ile dūr olmışuz

بلایی زین جهان آشبتر نیست

Bu cihāndan müşevveşrek ve müşkīlrek bir belā yoḳdur

که رنج خاطرست ار هست ور نیست

[M122b] Zīrā dünyā ḫāṭıruñ renc ü elemidür yaʿnī renc ü elemden **[N102a]** ḫalāṣ müyesser degüldür eger dünyā vardur eger yoḳdur.

Beyt

نکهبانی ملک و دولت بلاست

گدا پادشاه است و نامش گداست [5]

[1] dervīş: +çünki ol dervīşden bu sözi işitdi aña N.

[2] ʿezā eyle: +ʿezā vir N.

[3] ṭutdum: ṭutarum N.

[4] *ve imrūz teşvīş-i cihānī,* ve bu gün bir cihānuñ yaʿnī cihān ḫalḳınuñ ġamını ṭutarum: -N.

[5] Mülkü ve iktidarı korumak bir beladır/ Nerede şimdi o padişah? Adı bile kalmamış!

Ḳıt‘a[1]

مطلب گر توانگری خواهی

Eger ġanīlik ister iseñ

جز قناعت که دولتیست هنی

Ḳanā‘atden ġayrı bir nesne ṭaleb eyleme zīrā ḳanā‘at ḥaẓm olıcı ve ebedī bir devletdür

﴿ القَنَاعَةُ كَنْزٌ لاَ يفَنَي ﴾ [2]

گر غنی زر بدامن افشاند

Farażā eger ġanī anuñ ile altun ṣaça ya‘nī ḥaḳ yolına beẕl ü iḥsān eyleye

تا نظر درثواب او نکنی

Āgāh ol ṣaḳın anuñ ṣevābından naẓar itmeyesin ve benüm ġınām olaydı ben daḫı ṣevāb içün iḥsān ider idüm dimeyesin

کز بزرگان شنیده ام بسیار

Zīrā ululardan çoḳ işitmişüm ki didiler

صبر درویش به که بذل غنی

Dervīşüñ ṣabrı yeg ki ġanīnüñ beẕli ya‘nī anuñ ṣabrı bunuñ beẕlinden yegdür.

Beyt

اکر بریان کند بهرام گوری

Eger Behrām-ı Gūr bir yaban eşegini biryān eyleye.

Behrām-ı Gūr ‘Acem pādişāhlarından bir pādişāhuñ ismidür ki gūruñ ṣaydına meyl ü müdāvemeti olduġından Behrām-ı Gūr didiler. Metinde meẕkūr olan gūr Behrām’a

[1] Ḳıṭ‘a: Rubā‘ī N.

[2] *Hadîs-i Şerîf,* “Kanaat tükenmez bir hazinedir.” bkz. et-Taberânî, el-Mu’cemü’l-Evsat: 7:84; el-Beyhakî, ez-Zühd: 2:88; el-Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ: 2:133.

maṣrūf degüldür zīrā *taḳdīrī eger biryān küned* Behrām-ı Gūr gürīdür şöhretinden ve żarūret-i şi'rden[1] ḥaẕf olunmışdur.

نه چون پای ملاه باشد زموری

[M123a] Bir ḳarıncadan bir çekirge ayaġı gibi olmaz zīrā mūra nisbet pāy-ı melāh ziyāde 'azīmdür Behrām'a nisbet gūr ziyāde ḥaḳīrdür.

Ḥikāyet

Yekī dūstī būd ki 'amel-i dīvān kerdī, **[N102b]** bir kimsenüñ bir dostı var idi ki dīvān 'amelini eyler idi ya'nī dīvāna müte'alliḳ bir 'amel üzre idi. *Müddetī ittifāḳ-ı dīdeneş neyüftād,* ittifāḳ bir zamān bu dost dīvān 'ameline mensūb olan dostı görmek düşmedi. *Kesī güft* bir kimse bu dosta eyitdi: *Fülān rā dīr şüd ki nedīdī* fülānı ya'nī dīvān 'amelini iden dostı çoḳ zamān oldı ki görmedüñ. *Güft men ū-rā nemī ḫ̬ˇāhem ki bīnem,* bu dost eyitdi: Ben istemezem ki anı görem. *Ḳażārā ez-kesān-ı ū ḥāżır būd,* ittifāḳ ol dostuñ adamlarından birisi[2] ḥāżır idi. *Güft,* ol kimse ol dosta eyitdi: *Çi ḫ̬aṭā kerde est ki ez dīden-i ū melūlī,* ol dost ne ḫ̬aṭā eylemişdür ki anı görmekden melūlsın ya'nī anı görmek istemezsin? *Güft ḫ̬aṭāyī nīst,* bu dost ol dostuñ ādemīsine eyitdi: Aṣlā bir ḫ̬aṭā yoḳdur ya'nī andan ḫ̬aṭā ṣādır olmamışdur *ammā dūst-ı dīvānī-rā,* ammā dīvāna mensūb olan dostı *vaḳtī tüvān dīd ki ma'zūl bāşed,* şol vaḳt görmek mümkindür ki ma'zūl ola. **[M123b]** *Ve merā rāḥat ḫ̬ūyiş der-renc-i ū nemī bāyed,* ve anuñ rencinden baña kendü rāḥatum gerekmez ya'nī ol ki keşret-i iştiġālden muṭṭaṣıl renc ü elemdedür ol vaḳt aña mülāḳī olmaḳ baña rāḥat u ẕevkdür ki mülāḳatdan ḥāṣıl olur ammā aña rencdür zīrā iştiġāldedür.

Ḳıṭ'a

در بزرگی و دار و گیر عمل

Ululuḳda ya'nī manṣıbda ve 'amel dār u gīrinde[3] ya'nī 'amel ġavġāsında

زاشنایان فراغتی دارند

[1] żarūret-i şi'rden: żarūret-i şi'r içün N.

[2] birisi: +anda N.

[3] ve 'amel dār u gīrinde: -N.

Āşinālardan **[N103a]** fāriġliḳ ṭutarlar keşret-i iştiġālden devlet-i fānīye maġrūr olduḳlarından

روز در ماندگی و معزولی

Līkin ʿācizliḳ ve maʿzūlluḳ güninde

درد دل پیش دوستان آرند

Göñül derdini[1] dostlar ḳatına getürürler pes maʿḳūl olan budur ki bunuñ gibi kimseler ile dostlıḳ olmaya.

Ḥikāyet

Ebī Hureyre raḍıyallāhu ʿanh, Ebā Hureyre ḥażreti Allāhu teʿālā ḥażreti andan rāżı olsun Ebā Hureyre künyetidür ism-i şerīfi ʿAbdu'r-raḥmāndur. *Her rūz be-ḫıdmet-i Muṣṭafā sallallāhu ʿaleyhi vesellem āmedī,* her gün Ḥabīb-i Ekrem'üñ ḥużūr-ı şerīfine gelür idi. *Güft,* Ḥażret-i Resūl'ullāh *sallallāhu ʿaleyhi vesellem* eyitdi: *Yā Ebā Hureyre!* Ey Ebā Hureyre! *Zürnī ġıbban,* beni gün aşırı ziyāret eyle. *Tezded ḥubban,* sen ziyāde olansın maḥabbet yöninden yaʿnī *her rūz meyā tā maḥabbet ziyādet kerded,* **[M124a]** yaʿnī her gün gelme tā maḥabbet ziyāde ola.

Ṣāḥib-dilī-rā, bir ṣāḥib-dile *güftend,* eyitdiler: *Bedīn ḥūbī ki āftābest,* bu ḫūbluḳ ile ki āftābdur *neşenīdeīm,* işitmemişiz *ki kesī ū-rā dūst girifte est,* ki bir kimse anı dost ṭutmışdur yaʿnī ṭutmamışdur *ve ʿışḳ āverde,* ve ʿışḳ getürmişdür yaʿnī bir kimse aña ʿāşıḳ olmamışdur. *Güft,* ol ṣāḥib-dil eyitdi: *Ez-berāy-ı ān,* ki ol sebebden *ki her rūzī tüvān dīd,* her gün āftābı görmek mümkindür. *Meger der-zemistān,* meger ḳışda mümkin degüldür *ki maḥcūbest ü maḥbūb,* ki zemistānda āftāb mestūrdur ammā ol vaḳt merġūb ve maḳbūldür. **[N103b]**

Ḳıṭʿa

بدیدار مردم شدن عیب نیست

Ḫalḳuñ dīdārına ve ziyāretine gitmek ʿayb degüldür

[1] göñül derdini: göñülden N.

ولیکن نچندان که گویند بس

Ammā ol ḳadar degül ki yeter diyeler. Yaʿnī dostlar ile mulāḳat ve muṣāḥabet maḳbūldür līkin ḥadden ziyāde maḳbūl degüldür zīrā keşret-i müşāhede ḳıllet hürmeti mūcibdür

اگر خویشترا ملامت کنی

Eger kendüñi melāmet idesin keşreti müşāhede ve muṣāḥabet eyle

ملامت نباید شنیدن زکس

Eyle kimseden[1] melāmet istemek gerekmez zīrā ḥaḳīḳatde sen seni melāmet idersin.

Beyt

خوشا دلی که مدام از پی نظر نرود

به هردرشی نخوانند بی خبرنرود [2]

Ḥikāyet

Yekī ez-büzürgān, ululardan biri *bād-ı muḫālif der-ikem pīçīden girift,* muḫālif yel anuñ ḳarnında ṣarılmaḳ ṭutdı yaʿnī ziyāde hücūm idüp çıḳmaga ḳaṣd eyledi. **[M124b]** *Ve ṭāḳat-i żabṭ-ı ān nedāşt,* daḫı ol ulu ol bādı żabṭ itmege ṭāḳat ṭutmadı yaʿnī ḳādir olmadı. *Bī-iḫtiyār ez-vey ṣādır şüd,* iḫtiyārsız ol uludan renc ṣādır oldı. *Güft,* ol ulu ḥayāsından anda olanlara eyitdi: *Ey dūstān,* Ey dostlar! *Merā der ānçi kerdem iḫtiyārī nebūd,* anı ki eyledüm benüm anda aṣlā bir iḫtiyārum yoḳ idi yaʿnī bu ḳabāhati iḫtiyārum ile itmedüm. *Ve beze'ī ber-men nenüvīsend,* ve andan ötri benüm üzerüme bir günāh yazmazlar *ve rāḥatī be-men resīd,* ve andan baña bir rāḥat irişdi ḥālbuki kimseye andan żarar irişmedi. *Şumā nīz be-kerem maʿẕūr dārīd,* siz daḫı **[N104a]** kerem ile bu ḥuṣūṣda beni maʿẕūr ṭutuñuz.

Meşnevī

شکم زندان بادست ای خردمند

[1] kimseden: +müşāhede N.

[2] Sürekli başkalarının görüşüne kapılmayan kişi ne güzeldir ki (habersiz kişi) her kapıya çağırmazlar o da habersiz girmez.

Ey ʻāḳil şikem bāduñ zindānıdur

ندارد هیچ عاقل باد دربند

Hiç ʻāḳil bādı bende ṭutmaz belki rehā ve ḫalāṣ ider

چو باد اندرشکم پیچید فروهل

Çünki şikemde yel ṣarıla ve saña ziyāde ıżṭırāb vire aşaġa ḳoyuvir gitsün

که باد اندر شکم باریست بردل

Zīrā şikemde yel göñül üzere bir yükdür yaʻnī ziyāde mü'ellemdür eyleye elemden ḫalāṣ olmaḳ evlādur.

Beyt

عیب رندان مکن ای زاهد پاکزه سرشت

که گناه دگران بر تو نخواهند نوشت [1]

[M125a]

Beyt

خریف ترشروی نا سازگار

Muvāfiḳ olmayan ekşi yüzlü ḫerīf

چوخواهد شدن دست پیسش مدار

Çünki gitmek ister anuñ öñüne el ṭutma gitmege māniʻ olma ḳo gitsün bu beytden murād ne idügi maʻlūmdur taṣrīḥ itmege ihtiyāc yoḳdur baʻżı bī-edeb sūfīler? Ḥażret-i Şeyḫ'e bu ḥikāyetden ötri nā-maʻḳūl kelimāt iderler sen hemān ḳıṣṣadan ḥiṣṣe ne ise anı gör nitekim *Mevlānā Meṣnevī*'de getürmişdür:

Beyt

بیت من بیت نیست اکلیمست

[1] Ey temiz yaratılışlı zahit, zindanı ayıplama/ Çünkü başkalarının günahını sana yazmayacaklar.

هزل من نیست تعلیمست[1]

Ḥikāyet

Ez-ṣoḥbet-i yārān-ı Dımışḳem, Şām'da olan dostlarımuñ muṣāḥabetinden bana *melāletī pedīd āmede būd,* bir melālet ẓāhir gelmiş idi ya'nī anlardan bana bir bī-ḥuẓūrlıḳ vāḳi' olmış idi.*Ser der-beyābān-ı Ḳudüs nihādem,* **[N104b]** ol sebebden Ḳudüs-i şerīf beyābānına baş ḳodum ya'nī Şām-ı şerīfi terk idüp ol semte gitdüm. *Ve bā-ḥayvānāt üns giriftem,* ve insānı terk idüp ḥayvānlar ile üns ṭutdum. *Tā vaḳtī,* şol vaḳte degin *ki eşīr-i ḳayd-ı Freng şüdem,* ki Frengüñ ḳaydına eşīr oldum ya'nī Freng beni eşīr eyledi[2]. *Der ḫandeḳ-ı Ṭrablus,* ve Ṭrablus ḫandeḳinde *bā-cehūdānem be-kār-ı gil bidāştend,* cehūdlar ile beni balçuḳ işine ṭutdılar ya'nī anlar ile beni ırġadlıġa ḳoşdılar. *Tā yekī ez-rü'esā-yı Ḥaleb,* **[M125b]** ol zamāna degin anda kāfirler elinde eşīr olup balçuḳ ṭaşıdum ki Ḥalep re'islerinden biri *sābıḳa'-i ma'rifetī der-miyān-ı mā būd,* ki anun ile bizüm ortamuzda ḳadīmden bir āşinālıḳ var idi *güzer kerd,* ben olduġum yire uġradı *ve merā bişināḫt,* ve beni anda görüp aġladı *ve güft ey fülān,* ve ol kimse bana eyitdi: Ey filān ya'nī ey Sa'dī! *Īn çi ḥāletest,* bu ne ḥāletdür ve bunda neylersin *ü çi güne mī güzarānī,* ve nice geçinürsin? *Güftem,* cevāb virüp eyitdüm:

Ḳıṭ'a

همی گریختم ازمردمان بکوه و بدشت

Firār ider idüm ādemlerden ṭāġ ve ṣaḥrāya

که ازخدای نبودم بدگری پرداخت

Zīrā Ḥaḳ te'ālā ḥażretinden ġayrı bir kimse ile bana muṣāḥabet ü muḳārenet olmadı ya'nī Ḥaḳ te'ālā ḥażretinden ġayrı[3] ile bana muḳārenet ve ḥaẓẓ olmaduġı ecilden ādemleri terk idüp kūh u deşte ḳaçar idüm. Ba'ż-ı kimse bu mışrā'uñ ma'nāsını ki Ḫudā'dan ġayrı bir kimse ile bana muḳārenet olmaya diyü ta'yīn ve taṣrīḥ itmişdür. Bu taḳdīrce *ne budem*

[1] Benim beyitim beyit değildir, bir âlemdir (iklimdir)/ Benim şakam şaka değildir, bir öğretidir (öğreti taşır).
[2] ya'nī Freng beni eşīr eyledi: -N.
[3] bir kimse ile bana muṣāḥabet ü muḳārenet olmadı ya'nī Ḥaḳḳ te'ālā ḥażretinden ġayrı: -N.

gerekmez *nebūdem* gerekdür ve vāvuñ feṭḥi ile yaʿnī ṣīġa-i ḥicr gerekmez ṣīġa-i nefy gerekdür **[N105a]**

قیاس کن که چه حالم بود درین ساعت

Ḳıyās eyle ki bu sāʿatde bu ḳadar zaḥmetde ḥāl nice olur **[M126a]** ve ne ḳadar elem irişür

که در طویله نامردمم بباید ساخت

Ki baña nāmerdler yaʿnī kāfirler tavīlesinden geçmek gerek yaʿnī anlar ile muṣāḥabet ve iḫtilāt eylemek lāzımdur eyleye şimdi benüm ḥālümi nice idügin bildüñ mi Ḥażret-i Şeyḫ bu sözleri ol reʾise dir.

Beyt

پای درزنجیر پیش دوستان

Dostlar ḳatında ayaḳ zincīrde olmaḳ

به که با بیگانگان دربوستان

Yeg ki yādlar ile bostānda olmaḳdan ve anda şevḳ u ẕevk itmekden.

Ber-ḥālet-i men raḥmet āverd, ol reʾis çünki beni ol belāda gördi benüm ḥālüm üzre teraḥḥum getürdi[1] *ve be-deh dīnār,* ve on dīnār ile *ez-ḳayd-ı Frengem ḫalāṣ kerd,* Frengüñ ḳaydından beni ḫalāṣ eyledi *ve bā-ḫod be-Ḥaleb bürd,* ve beni kendüsi ile Ḥaleb şehrine iletdi. *Duḫterī dāşt,* ol reʾis bir duḫter ṭutar idi yaʿnī bir ḳızı var idi. *Be-ʿaḳd-i nikāh-ı men der-āvered,* ol duḫteri benüm nikāḥum ʿaḳdine getürdi yaʿnī baña[2] itdi *be-kābīn-i ṣad dīnār,* yüz dīnār kābīn ile. *Çün müddetī ber-āmed,* çünki bu ḥāl üzre bir zamān geldi yaʿnī geçdi. *Duḫter-i bed-ḫūy u sitīze-rūy būd,* ol duḫter na-maʿḳūl ḫuylı ve ʿināḍ idici idi. *Zebān-dırāzī kerden girift,* zebān-dırāzlıḳ eylemege ṭutdı yaʿnī şürūʿ eyledi **[M126b]** *ü ʿayş-ı merā münaġġaż dāşten āġāzīd,* ve benüm ʿayşumı münaġġaż u mükedder ṭutmaġa āġāz eyledi. *Çünān ki güfteend,* ancılayın ki eyitmişlerdür. **[N105b]**

[1] teraḥḥum getürdi: +yaʿnī teraḥḥum eyledi N.

[2] baña: +nikāḥ N.

Meṣnevī

زن بد درسرای مرد نگو

Yaramaz ʻavret eyü erüñ sarāyında

هم درین عالمست دوزخ او

Hem bu ʻālemdedür anuñ dūzaḫı

زنهار ازقرین بد زنهار

Yaramaz yoldaşdan zinhār

وقنا ربنا عذاب انار [1]

Ey bizüm Rabbimüz! Bizi ḥıfẓ eyle nār ʻazābından gūyā ḳarīn-i bed ki bunda yaramaz ʻavret murāddur hemān nār ʻazābıdur ki ziyāde elem virür.

Beyt[2]

چاک خواهم زدن این دلق ریایی چه کنم

روح را صحبت ناجنس عزابی ست الیم [3]

Bārī zebān-ı taʻannüt derāz kerde hemī güft, bir kerre taʻannüt dırāz dilini dırāz eylemiş olduġı ḥālde eyidür idi *tüvān nīstī ki peder-i men,* sen ol degül misin ki[4] babam *tü rā ez-ḳayd-ı Freng bāz ḫarīd,* seni Freng'üñ ḳaydından girü ṣatun aldı yaʻnī ḫalāṣ eyledi. *Güftem belī,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol duḫtere cevāb virüp eyitdüm: *Belī be-deh dīnār bāz ḫırīd,* on dīnāra Freng'üñ elinden[5] ṣatun aldı *ve be-ṣad dīnār,* ve yüz dīnār ile ki murād-ı mehr-i mü'cceldür *be-dest-i tü giriftār kerd,* senüñ elüñde giriftār eyledi **[M127a]** ve senüñ elüñden ḫalāṣ olmaḳ andan ṣaʻbdur.

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi* 2/201. "…Ve bizi cehennem azabından koru…".

[2] Beyt: -N.

[3] Bu riya hırkasını yırtmak istiyorum, ne yapayım? Çünkü ruh için kötü dostluk, acı ve azaptır.

[4] degül misin ki: +benüm N.

[5] Freng'üñ elinden: +girü N.

Meṣnevī

شنیدم کوسفندیرا بزرگی

İşitdüm ki bir gūsfendi bir ulu

رهانید ازدهان و دست گرگی

Bir ḳurduñ aġzından ve elinden yaʿnī pençesinden ḳurtardı

شبانگاه گارد برحلقش بمالید

Fevrī aḫşām vaḳti anuñ boġazı üzre bıçaḳ uraydı yaʿnī boġazladı tā ki żāyiʿ olmaya

روان گوسفند ازوی بنالید

Gūsfendüñ cānı andan iñledi ve lisān-ı ḥāl ile didi

که ازچنگال گرگم دربودی

[N106a] Ki beni ḳurtarduñ pençesinden ḳapduñ yaʿnī ḥalāṣ eyledüñ

چو دیدم عاقبت گرگم تو بودی

Çünki naẓar eyledüm gördüm ʿāḳıbet ḳurdum sen olduñ.

Ḥikāyet

Yekī ez-pādişāhān, pādişāhlardan biri *ʿābidī-rā pürsīd,* bir ʿābide suʾāl eyledi böyle diyü *ki evḳāt-ı ʿazīzet çün mī güẕered,* ki senüñ ʿazīz vaḳtlerüñ nice geçer ve neye ṣarf idersin *Güft,* ʿābid pādişāha eyitdi: *Heme şeb der-münācāt,* dükeli gice Ḥaḳ teʿālā ḥażretine münācātda *ve seḥer der-duʿā-i ḥācāt,* ve seḥer vaḳti ḥācetler duʿāsında yaʿnī ḥuṣūl-i ḥācāt içün duʿā itmekde *ve heme rūz der-bend-i iḫrācāt,* ve dükeli gün levāzım ḳaydında ki nefsüm ve ʿıyālüm içün gerekdür. *Melik-rā maẕmūn işāret ʿābid maʿlūm keşt,* **[M127b]** pādişāha ʿābidüñ işāretinüñ maẕmūnı ol sözden maḳṣūdı ne idügi maʿlūm ve ẓāhir oldı. *Fermūd,* pādişāh buyurdı *tā vech-i kefāf-ı* tā ki anuñ vech-i kefāfını yaʿnī anuñ levāzımına kifāyet idicek ḳadar ḫarçlıḳ *muʿayyen dārend,* ḫazīneden muʿayyen ṭutalar yaʿnī vireler. *Tā bār-ı ʿıyāl ez-dil-i ū ber-ḫīzed,* tā ehl-i beyt yüki yaʿnī ıżṭırābı anuñ göñlinden ḳalḳa yaʿnī gide tā ki cemīʿ-i evḳātını ṭāʿate ṣarf ide.

Beyt[1]

ای گرفتار پایبند عیال

Ey ʻıyāl pāy-bendine giriftār olmış kimse

دگر آزادگی مبند خیال

Girü āzādeliḳ ḫayālini baġlama yaʻnī şimden ṣoñra ḥużūr u sürūr fikrin eyleme

غم فرزند و نان و جامه و قوت

Zīrā ferzend ü nān ve cāme vü ḳut ġamı

بازت دارد زسیر درملکوت

ʻĀlem-i melekūtda **[N106b]** olan seyr ü müşāhededen seni girü getürür yaʻnī Cenāb-ı ḳudsüñ vuṣūline saña mānīʻ olur

روز همه اتفاق می سازم

Ḥażret-i Şeyḫ eydür dükeli gün ittifāḳ düzdüm yaʻnī cehd ü iḳdām idüp ḫāṭırumda muḳarrer iderüm

که بشب باخدای پردازم

Ki gicede Ḥaḳ teʻālā ḥażreti ile muḫālaṭāt idem yaʻnī münācāt vea ṭāʻat idem ve ḫalḳuñ maḥabbetini ḳalbümden izāle eyleyem **[M128a]**

شب چو عقد نماز می بندم

Ammā gice çünki namāz ʻaḳdini baġlayam yaʻnī tekbīr idüp namāza şürūʻ eyleyem

چه خورد بامداد فرزندم

Evvel hemān ḫāṭıruma gelür ki ʻaceb ṣabāḥ ferzendüm ne yir yaʻnī aña ḳuvveti ne vechle ḥāṣıl idem.

[1] Beyt: Meṣnevī N.

Ḥikāyet

Yekī ez-müteʿabiddān-ı Şām, Şām ʿābidlerinden bir *der bīşeī,* bir mīşede *sālhā ʿibādet kerdī,* nice yıllar ʿibādet eyledi. *Ve berg-i dıraḫtān ḫordī,* ve ṭaʿām yirine aġaçlar yapraġını yidi. *Pādişāh-ı ān ṭaraf,* ol ṭarafuñ pādişāhı *be-ḥükm-i ziyāret be-nezdīk-i ū reft,* ziyāret ḥükmi ile ol ʿābidüñ ḳatına gitdi. *Güft,* pādişāh ʿābide eyitdi: *Eger maṣlaḥat bīnī,* eger maʿḳūl görür iseñ *der-şehr ez-berāy-ı tü maḳāmī sāzīm,* şehrde senden ötri bir maḳām düzelüm *ki ferāġ ʿibādet ez-īn bih müyesser şeved,* ki ʿibādetüñ ḫużūrı bundan yeg müyesser ola *ve digerān-ı hem,* ve ġayrı kimseler daḫı *be-berekāt-ı enfās-ı şumā müstefid şevend,* sizüñ nefesleriñüzüñ bereketleri ile yaʿnī mübārek nefesleriñüz ile müstefid olalar *ve be-aʿmāl-i ṣāliḥ-i şumā iḳtidā künend* ve sizüñ ṣāliḥ ve maḳbūl ʿamellerüñize iḳtidā eyleyeler.

Zāhid īn süḫan-rā ḳabūl nekerd, **[N107a]** zāhid bu sözi ḳabūl eylemedi. *Erkān-ı devlet güftend,* erkān-ı devlet zāhide eyitdiler. **[M128b]** *Pās-ı ḫāṭır-ı melik-rā,* pādişāhuñ ḫāṭırını riʿāyet itmek içün *maṣlaḥat ānest ki çend rūzī be-şehr der-āyī,* maʿḳūl oldur ki birḳaç gün şehre gelesin *eger ṣafā-yı vaḳt-i ʿazīzān* eger ʿazīzlerüñ ṣafā ve luṭf vaḳti *ez-ṣoḥbet-i aġyār kudūretī peẕīred,* eger ġayrılaruñ ṣoḥbetinden bir ḳudūret ḳabūl eyleye yaʿnī ıżṭırāb ve elem irişe. *İḫtiyār bāḳīst,* iḫtiyār bāḳīdür murād idinürsüñüz gine evvelki maḳāmlara gidesiz. *Āverde end,* ḥikāyātda getürmişlerdür. *Ki ʿābid be-şehr der-āmed,* ki ʿābid şehre geldi. *Būstān-serāy-ı ḫāṣṣ-ı melik-rā,* pādişāhuñ ḫāṣ būstān-serāyını *ez-berāy-ı ū perdāḫtend,* ol ʿābidden ötri ḫāżır ve müheyyā eylediler. *Maḳāmī dil-küşāy,* ol būstān-serāy dil-küşā ve meserret-baḫş bir maḳām idi *u revān-āsāy,* ve revān-āsāy u ḥayāt-efzā mekān idi.

Meṣnevī

گل سرخش چو عارض حوبان

Ol būstān-sarāyuñ ḳırmızı güli ḫūblaruñ ʿārıżı gibi rengīn ve laṭīf idi

سنبلش همچو زلف محبوبان

Anuñ sünbüli letāfet ü rāyiḥadan maḥbūblaruñ zülfi gibi idi

همچنان ازنهیب برد عجوز

Ancılayın berd-i ʻacūzuñ ḫavfından

شیر ناخورده طفل دایه هنوز

Henüz dāye ḳucaġında olan süt emmemiş ṭıfl gibi idi. Yaʻnī henüz **[M129a]** anuñ gül ü sünbüli berd-i ʻacuzuñ ḫavf u şiddetinden tamām açılmamış idi ammā açılsa Ḫażret-i Şeyḫ vaṣf itdügi gibi olur idi buña *bi-iʻtibārü'l-meʼāl* dirler nitekim kelām-ı ḳadīmde *Sūre-i Yūsuf*da vāḳiʻ olmışdur: [1] ﴿ اِنّي اَرٰيني اَعْصِرُ خَمْراً ﴾ **[N107b]**

Şiʻr-i ʻArabī

و افانین علیه جلنار

Budaḳları üzre inār şükūfesi

علقت با لشجر الاخضر نار[2]

Güyā yaşıl aġaca āteş aṣıldı ki hemān aña beñzer idi.

Melik der-ḥāl, pādişāh zāhid geldügi gibi *fevrī kenīzekī ḫūb-rūy pişes firistād,* bir ḫūb-rūy cāriyecik ol zāhidüñ ḳatına gönderdi.

Rubāʻī

ازین مهپاره ای عابد فریبی

Bu ʻābid aldatıcı meh-pāreden

ملائک صورتی طاووس زیبی

Melāʼik ṣūretlü ṭāvus zīnetlü bir kenīzek idi yaʻnī ziyāde ḫūb idi ve raʻnā libās geymiş idi

که بعد ازدیدنش صورت نبندد

Ki anı gördükden ṣoñra ṣūret baġlamaz yaʻnī mümkin ve mutaṣavver degüldür

---

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/36.* "… Ben rüyada şarap yaptığımı gördüm …"

[2] "الاخضر نار" ibāresi *Kur'ân-ı Kerîm*'de Yāsin Sūresi 80. ayette geçmekte ve "yeşil ağaçtan bir ateş" anlamına gelmektedir.

وجود پارسایانرا شکیبی

Ṣāliḥlerüñ vücūdına ṣabr eylemeklik ya‘nī ṣāliḥler eger ol kenīzeki görselerdi anuñ ile mülāḳāt ṭaleb iderler idi ṣabra mecālleri yoḳ[1] idi.

Hemçünān der-‘āḳabeş ancılayın ya‘nī cāriye gönderdügi gibi ol cāriyenüñ ‘aḳabince *ġulāmī bedī‘ül-cemāl ü laṭīfü’l-i‘tidāl,* **[M129b]** cemāli bedi‘ ve ‘acīb ve ḫilḳati laṭīf ve mu‘tedīl bir ġulām[2] *firistād,* pādişāh anuñ ri‘āyetinde hergiz ḳuṣūr ḳalmasun içün anuñ ḳatına gönderdi.

Şi‘r[3]

هلك الناس حوله عطشا

Nās helāk oldı ġulāmuñ eṭrāfında ‘aṭaş yöninden ya‘nī anuñ ‘ışḳı ‘āṭeşinden ḥāṣıl olan āteş ve ḥarāretden ḫalḳ helāk oldı

وهو ساق یری و لا یسقی

Ḥālbuki ol ġulām bir sāḳīdür ki ṣusuza ābı gösterür ammā ṣu virmez

دیده ازدیدنش نگشتی سیر

Göz anı görmekden **[N108a]**[4] sīr olmaz ve ḳanā‘at gelmez idi. Ol ġulām bu mertebede ḫūb idi

همچنان کز فرات مستسقی

İstisḳā marażına mübtelā olmış kimse Fırāt ırmağından ḳanmaduġı gibi.

Ābid loḳma-i leẕīẕ ḫorden girift, ‘ābid leẕīẕ loḳma ve nefīs ṭa‘ām yemege şürū‘ eyledi *ü kisvet-i laṭīf pūşīden,* ve laṭīf cāme geymege şürū‘ eyledi *ve ez-fevākih ü meşmūm ḥalāvet ü temettu‘ yūften* ve tāze meyvelerden ve ḫoş būylardan ḥalāvet ü temettu‘ bulmaġa başladı ya‘nī tāze meyve yemeye ve laṭīf rāyiḥalar ḳoḳulamaġa şürū‘ eyledi *ü der-cemāl-i*

[1] yoḳ: ḳalmaz N.

[2] cemāli bedi‘ ve ‘acīb ve ḫilḳati laṭīf ve mu‘tedīl bir ġulām: cemāli bedi‘ ve ḳāmeti laṭīf ve mu‘tedīl bir ġulām N.

[3] Şi‘r: Şi‘r-i ‘Arabī N.

[4] [N108a]: +ve aña naẓar eylemekden N.

ġulām u kenīzek, ve pādişāh gönderdügi ġulām ile kenīzeküñ cemāline naẓar eylemege başladı. **[M130a]** Bu maḥallde ġulāmuñ kenīzek üzre taḳdīmine işāret-i ḫafiyye vardur gūyā ol ʻābidüñ maḥbūba naẓarı ziyāde idügini işʻār ider zīrā yuḳarıda kenīzeki ġulām üzre taḳdīm itmiş idi bu maḥalde teʼḫīr itdi bu nükteyi beyāndan ötri. *Ve ḫıredmendān güfteend,* ve ʻāḳiller eyitmişlerdür *zülf-i ḥubān zencīr-i pāy-i ʻaḳlest,* ḫūblaruñ zülfi ʻaḳl ayaġı[n]uñ zencīridür *ü dām-ı murġ-ı zīrek,* ve zīrek ḳuşuñ ṭuzaġıdur.

Beyt

در سر کار تو کردم دل و دین با همه دانش

Dükeli ʻilm ile dilümi ve dīnümi senünʻışḳ u maḥabbetüñ sevdāsından ṣarf u fedā eyledüm

مرغ زیرک بحقیقت منم امروز تو دامی

Ḥaḳīḳatde murġ-ı zīrek benüm bugün sen ṭuzaksın ki zīrek ḳuş iki ayaġından ṭutuldugı gibi ben daḫı saña ṭutuldum.

Beyt

علم و فضلی که به چل سال دلم جمع آورد

ترسم آن نرگس مستانه به یغما ببرد[1]

[N108b] *Fi'l-cümle devlet-i vaḳt-i mecmūʻeş be-zevāl āmed,* muḥaṣṣal-ı kelām ol ʻābidüñ cemʻ olmış devletinüñ vaḳti[2] zevāle geldi yaʻnī evvelki ẕevk u ḥālet gitdi. *Çünān ki güfteend,* ancılayın ki ʻāḳiller eyitmişlerdür.

Ḳıṭʻa

هر که هست ازفقیه و پیر و مرید

Her kimse ki vardur faḳīh ve şeyḫden ve mürīdden **[M130b]**

وز زبان آوران پاک نفس

[1] Kırk yılda kalbimin topladığı ilim ve fazileti/ Korkarım o sarhoş nergis bir anda yağma eder götürür.

[2] devletinüñ vaḳti: vaḳtinüñ devleti N.

Daḫı pāk nefeslü ve laṭīf sözlü zebān-āverlerden ya‘nī ‘ālimlerden ve vā‘iẓlerden

چون بدنیای دون فرود آمد

Dükelisi çünki denī dünyāya aşaġa geldi ya‘nī dünyāya maḥabbet idüp anuñ ẕevḳine aldandı ve anuñ maġlūbı oldı

بعسل در بماند همچو مگس

‘Aselde meges gibi ḳaldı ya‘nī ‘aselde meges pāy-beste olup ḫalāṣ bulmaduġı gibi dünyā-yı denīyye[1] maḥabbet ü meyl idenler daḫı andan ḫalāṣ bulup ḫabāb-ı ḳuds ile āşinālıḳ ḥāṣıl idemezler.

Beyt

طرهٔ شاهد دنیی همه بنداست و فریب

عارفان برسر این رشته نجویند نزاع [2]

Ḳıṭ‘a

گر شاهدان نه دنیا و دین می برند

و پس زاهان برای چه خلوت کزیده اند

Eyleye zāhidler niçün ḫalvet iḫtiyār itmişlerdür ya‘nī ḫūblar kendülere iltifāt idenleri bī-‘aḳl u bī-dīn itdüklerinden ötri zāhidler ol ḫavfdan ḫalvet iḫtiyār itmişlerdür.

Beyt

منعم کنی زعشق وی ای مفتی زمان

معزور دارمت که تواو را ندیده ای [3]

[1] dünyā-yı denīyye: dünyāya N.

[2] Dünya güzellerinin zülfü tamamen tuzak ve aldatmadır/ Ey ârifler, bu saç teline (bu oyuna) baş koymayın.

[3] Ey zamanın müftüsü! Beni aşktan men ediyorsun/ Ama seni mazur görüyorum; çünkü sen aşkı hiç tatmamışsın.

Zinhār rā eger be-dāne-i ḫāleş naẓar künī **[M131a]** Eger anuñ dāneye müşābih ḥāline naẓar idesin *mī dān ki dām-ı zülf-i ber ū güsterīdeend,* muḥaḳḳaḳ bil ki zülf-i dāmeni anuñ üzerine düşmişdür **[N109a]** göñüller ṣaydından ötri.

Bārī melik be-dīden-i ū raġbet kerd, bir kerre pādişāh ol ʻābidi görmege meyl eyledi. *ʻĀbidī-rā dīd,* ʻābidi gördi *ez hey'et-i nühustīn bigerdīde,* ki evvelki şeklinden dönmiş *ve sürḫ u sefīd geşte,* ve teleẕẕeẕ ü ẕevḳden yüzinüñ baʻżı yiri ḳızıl ve baʻżı yiri aḳ olmış *ve ferbih şüde,* ve niʻam ve ḥużūrdan semiz olmış *ve ber-bāliş-i dībā tekye-zede,* ve dībā yaṣdıḳ üzre tekye urmış yaʻnī ṭayanmış *ve ġulām-ı perī-peyker,* ve perī ṣūretlü bir ġulām *bā-mirvaḥa-i ṭāvūsī,* ṭāvūs ḳanādından düzilmiş bir[1] mirvaḥa ile *bālā-yı sereş istāde,* anuñ başı üzre[2] ṭurmış *ber-selāmet-i ḫāleş şādmānī kerd,* ve pādişāh ol ʻābidüñ selāmet ḥāli üzre şādmānlıḳ eyledi *ve ez-her derī süḫan güftend,* ve her bir[3] bābdan *el-ḳelāmü yüḥabbirü'l-kelām*[4] ṭarīḳi ile pādişāh ʻābid ile ol maḥalde söz söyleşdiler *tā melik be-encām-ı süḫan güft,* tā ki pādişāh söz āḫirinde eyitdi: *Men īn dü ṭā'ife-rā der-cihān dūst mī-dārem,* ben bu iki ṭā'ifeyi cihānda dost ṭutarum **[M131b]** ʻulemā ve zühhād ki ol iki ṭā'ifenüñ biri ʻālimler ve biri zāhidlerdür.*Vezīrī feylesūf-ı cihān dīde,* bir cihān-dīde ʻāḳil vezīr *ḥāżır-būd,* ol meclisde ḥāżır idi. *Güft,* pādişāh eyitdi: *Ey melik!* Ey Pādişāh! *Şarṭ-ı dūstī ānest ki bā-her dü ṭā'ife nīkūyī künī,* dostluġuñ şarṭı ve lāyıḳı oldur ki her iki ṭā'ifeye eyülük idesin *ʻulemā-rā zer bidih,* ʻālimlere altun vir *tā digerān bi-ḫ ̌ānend,* **[N109b]** tā ki ġayrılar ol riʻāyeti görüp oḳıyalar ve ʻilm u faẓl taḥṣīl ideler *ve zühhād-rā çīzī medih tā zāhid bimānend,* ve zāhidlere bir nesne virme tā zāhid ḳalalar.

Beyt

نه زاهدرا درم باید نه دینار

Zāhide ne direm ne dīnār gerek

چو بستد زاهدی دیگر بدست آر

[1] bir: -N.

[2] başı üzre: +ayaġ üzre N.

[3] bir: -N.

[4] Söz sözü sever.

Çünki ol zāhid direm ü dīnār aldı bir ġayrı zāhid ele getür anı terk eyle zīrā ol zāhid degüldür.

Ḳıṭ'a

آنرا که سیرت خوش وسریست با خدای

Ol kimsenüñ ki ḫoş ve laṭīf sīreti ve Allāh ile bir sırrı vardur

بی نان وقف و لقمه دریوزه زاهدست

Vaḳf etmeksiz ve dilenmek loḳmasız ol zāhide bunlara iḥtiyācı yoḳdur

انگشت خوبروی و بناگوش دلفریب

Ḫūb-rūyuñ barmaġı ve maḥbūbuñ ḳulaġı ṭozı

بیگوشوار و ختم فیروزه شاهدست

Güşvārsız firūze ḫātemsiz maḥbūbdur ya'nī güşvār ile **[M132a]** ve firūze ḳaşlu ḫātem ile vesā'ir zīnet ile[1] maḥbūbı tezyīn eylemek lāzım ve ḥācet degüldür.

Ḳıṭ'a

درویش نیکسیرت فرخنده رأی را

Eyü sīretlü ve mübārek ve ma'ḳūl rāylu dervīşe

نان ربات لقمه دریوزه گو مباش

Ribāṭ etmegi ve dilenmek loḳması di olmasuñ zīrā aṣlā aña iḥtiyāc yoḳdur

﴿ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ﴾ [2]

خاتون خوب صورت و پاکیزه رویرا

Ḫūb ṣūretlü ve pākīze yüzlü ḫātūna

نقش و نگار و خاتم فیروزه گو مباش

---

[1] ile: +ol N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm, Talâk Sûresi, 65/3.* "… Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter…"

Naḳş u nigār u ḫātem fīrūze ve zīnet virenüñ ve būy di olmasun ki aṣlā añā[1] iḥtiyāc yoḳdur. **[N110a]**

Beyt

تا مرا هست و دیگرم باید

Mādām ki benüm ḳuvvet-i lā-yemūt miḳdārı nesneye ḳudretüm vardur ve andan ġayrı bañā gerek ola yaʿnī olan nesne ile ḳanāʿat itmeyem

گر نخوانند زاهدم شاید

Bu ḥāl ile eger bañā zāhid oḳumayalar yaʿnī zāhid degüldür diyeler lāyıḳdur zīrā ḳanāʿatüm yoḳdur.

Ḥikāyet

Muṭābıḳ-ı īn süḫan, bu söze muvāfıḳ bir ḥikāyetdür bu ẕikr olıncaḳ *ḥikāyet pādişāhī-rā mühimmī pīş āmed,* bir pādişāhuñ öñüne bir mühim geldi *güft,* ol pādişāh eyitdi: *Eger encām-ı īn ḥālet,* eger bu ḥālüñ ʿāḳıbeti *ber-murād-ı men bāşed,* benüm murādum üzre ola *çendīn direm zāhidān bidihem,* zāhidlere bu ḳadar direm virürüm diyü neẕr eyledi **[M132b]** *çün ḥāceteş ber-āmed,* çünki pādişāhuñ ḥāceti ḥāṣıl oldı *vefāyī-i neẕreş be-mūcib-i şarṭ lāzımeş āmed,* pādişāha neẕrini vefā eylemek lāzım geldi şarṭ sebebi ile *lā-cerem,* ol sebebden *yekī ez-bendegān-ı ḥāṣṣ-rā,* ḫāṣṣ bendelerinden birine *kīse-i direm dād,* bir kise aḳçe virdi *tā be-zāhidān tefrīḳa küned,* tā ki bī-ḳuṣūr ol aḳçe[y]i zāhidlere tefrīḳa eyleye yaʿnī ulaşdıra *gūyend,* eyidürler *ān ġulām-ı ʿāḳil ü hüşyār būd,* ol ġulām ʿāḳil u nuḫsend idi *heme rūz bigerdīd,* dükeli gün ṭolandı *ve şebāngeh bāz āmed,* ve aḫşām vaḳti girü pādişāha geldi *ve diremhā-rā būse dād,* ve pādişāha taʿẓīmen ol diremlere būse virdi yaʿnī ol kīse ile aḳçeyi öpdi *ve pīş-i melik nihād ve güft,* daḫı pādişāhuñ öñüne ḳodı ve eyitdi: **[N110b]** *Çendān ki zāhidān-rā ṭaleb kerdem ne-yāftem,* ol ḳadar ki zāhidleri ṭaleb eyledüm bulmadum. *Güft,* pādişāh eyitdi: *Īn çi ḥikāyet est,* bu ne ḥikāyet ve ne sözdür? *Ānçi men dānem,* meşhūr olanlardan anı ki ben bilirüm *der-īn şehr,* bu şehirde *çehār ṣad zāhidend,* dört yüz zāhiddür sebeb nedür ki sen anları görmeyesin? *Güft,* ol ġulām eyitdi:

[1] añā: -N.

Ey ḫudāvend-i cihān! Ey cihānuñ pādişāhı! *Ān ki zāhidest nemī sitāned,* **[M133a]** ol zāhiddür almaz *ve ān ki mīsitāned zāhid nīst,* ve ol ki alur zāhid degüldür siz ḫod zāhidlere taʿyīn itdüñüz. *Melik biḫˇandīd,* pādişāh[1] geldi *ve nedīmān-rā güft,* ve muṣāḥiblerine eyitdi: *Çendān ki* ol ḳadar ki *me-rā der-ḥaḳḳ-ı īn ṭā'ife-i Ḫudā-perestān,* benüm bu Ḫudā-perestler yaʿnī ābidler ve zāhidler ṭā'fesinüñ ḥaḳḳında *irādetest ü iḳrār,* maḥabbet ü iḳrārum vardur *īn şūḥ-dīde-rā ʿadāvetest ü inkār,* bu küstāhuñ anlar ḥaḳḳında ʿadāvet ve inkārı vardur *līkin ḥaḳḳ be-cānib-i ūst,* līkin ḥaḳ ol ġulām cānibindedür.

Beyt

زاهد که درم گرفت و دینار

Zāhid ki direm ve dīnār ṭutdı yaʿnī aldı[2]

زاهدتر ازاو یکی بدست آر

Āndan zāhidrek bir zāhid ele getür.

Ḥikāyet

Yekī-rā ez-ʿulemā-yı rāsiḫ, ʿilmde rüsūḫ bulmış ʿālimlerden birine *pürsīdend,* suʿāl eylediler böyle diyü *ki çü gūyī der-nān-ı vaḳf,* ki vaḳf etmegi ḥaḳḳında ne dirsin helāl midür yoḫsa harām mıdur? *Güft,* ol ʿālim eyitdi: *Eger ez-behr-i cemʿıyyet-ḫāṭur ve firāġ-ı ʿibādet mī-sitānend helālest,* **[N111a]** eger vaḳf etmegini ḥāṭıruñ cemʿiyyetinden ve ʿibādetüñ ḫużūrından ötri alalar ḥelāldür *ve eger mecmūʿ ez-behr-i nān mī-nişīnend ḥarām,* ve ammā[3] eger cümlesi nāndan ötri cemʿ olup oturalar ḥarāmdur. **[M133b]**

Beyt

نان ازبرای کنج عبادت گرفته اند

Sāḥib-diller nānı ʿibādet bucaġından ötri ṭutmışlardur ki tā anda ḫużūr ile ʿibādet eyleyeler

صاحبدلان نه کنج عبادت برای نان

[1] pādişāh: +çünki ġulāmdan bu sözi işitdi N.

[2] yaʿnī aldı: -N.

[3] ammā: -N.

‘İbādet bucaġını nān içün ṭutmışlardur zīrā böyle idenler yezdān-perest olmazlar belki nān-perest olurlar.

Ḥikāyet

Dervīşī be-maḳāmī resīd, bir dervīş bir maḳāma irişdi. *Ki ṣāḥib-i ān buḳ‘a,* ki ol buḳ‘anuñ ṣāḥibi *merdī kerīmü’n-nefs būd,* kerīmü’n-nefs bir kimse idi. *Ṭā’ife-i ehl-i faż̧l u belāġat,* bir bölük ehl-i faż̧l ü belāġat ya‘nī bir bölük fużalā *der-ṣoḥbet-i ū,* ol ṣāḥib-i buḳ‘anuñ ṣoḥbetinde *her yekī bezle vü laṭīfe’i,* anda olan ehl-i faż̧ldan her birisi bir bezle ve bir laṭīfe *çünān ki resm-i ẓarīfān bāşed,* ancılayın ki ẓarīflerüñ ‘ādetidür. *Hemī güftend,* eyitdiler: *Dervīş-rāh-ı beyābān ḳaṭ‘ kerde būd,* dervīş beyābān yolını ḳaṭ‘ eylemiş idi ya‘nī yola çıḳmış idi *ve mānde şüde,* ve yorġun olmış idi *ve çīzī neḫorde,* ve ol vaḳte degin bir nesne yimemiş idi. *Yekī ez-ān miyān,* ol ortadan ya‘nī meclisde olanlardan biri *be-ṭarīḳ-i inbisāt,* laṭīfe ṭarīḳi ile *güft,* ol dervīşe eyitdi: **[M134a]***Tü rā hem çīzī bibāyed güft,* saña daḫı bu meclisde bir nesne dimek gerek. *Dervīş cevāb dād,* dervīş böyle cevāb virdi *ki me-rā çün dīgerān faż̧l u belāġatī nīst,* **[N111b]** ki benüm ġayrılar gibi bir faż̧l u belāġatüm yoḳdur *ve çīzī neḫ ̌āndeem,* ve bir nesne oḳımamışum *be-yek beyt ez-men ḳanā‘at künīd,* hemān bir beyt ile benden ḳanā‘at eyleñüz *hemginān be-raġbet ü irādet güftend bigūy,* dükeliler meyl ü maḥabbet ile dervīşe eyitdiler ol beyti di *güft,* dervīş eyitdi:

Beyt

من گرسنه در برابرم سفره نان

Ben aç berāberümde nān sofrası

همچون عزاب بردر حمام زنان

‘Avretler ḥammāmınuñ ḳapusı üzeri olan azgın gibiyem ya‘nī ṭa‘āma ziyāde iştihām vardur.

Heme pesendīde, cümle anda olanlar bu beyti begendiler. *Ve süfre pīş āverdend,* ve ol dervīşüñ öñüne sofra getürdiler *ṣāḥib-i da‘vet güft,* ṣāḥib-i da‘vet olan kimse dervīşe eyitdi: *Ey yār zamānī tevaḳḳuf kün,* ey yār bir zamān tevaḳḳuf eyle *ki perestārānem küfte biryān*

mīsāzend, ki cāriyelerüm köfte bişirürler *dervīş ser ber-āvered,* dervīş[1] başını ḳaldurdı *güft,* daḫı eyitdi:

Beyt

كفته درسفره من گو مباش

Di benüm soframda köfte olmasın **[M134b]**

كوفته را نان تهی كفته است

Zīrā ālām-ı sofra ile köfte ve zebūn olmış ḳatıḳsız etmek köftedür belki andan ziyādedür zīrā itmām-ı iştihāya rast gelür.

Ḥikāyet

Mürīdī pīr-rā güft, bir mürīd şeyḫine eyitdi: *Çi künem ez-ḫalāyıḳ ki be-zaḥmet enderem,* nice ideyüm ḫalāyıḳdan ki zaḥmetde[y]em *ez-bisyārī ki be-ziyāretem hemī āyend,* çoḳluḳdan ki benüm ziyāretüme gelürler ya'nī ziyāretüme ziyāde çoḳ geldüklerinden *ve evḳāt-ı merā,* ve benüm evḳātuma *ez-tereddüd-i īşān teşviş ḥāṣıl mī-şeved,* anlaruñ gelüp gitmelerinden **[N112a]** teşvīş ü perīşānlıḳ ḥāṣıl olur. *Güft,* şeyḫ mürīde eyitdi: *Her çi dervīşānend,* senüñ ziyāretüñe gelenlerden anlar ki dervīşlerdür *īşān-rā vāmī bidih* kalīl ü keşīr anlara bir ḳarż vir *ve her çi tüvāngerānend,* ve anlar ki ġınālardur *ez-īşān çīzī bi-ḫˇāh,* anlardan bir nesne ḳarż iste *ki dīger gird-i tü negerdend,* ki girü senüñ etrāfuña ṭolanmazlar ve yanuña gelmezler bu vechle daḫı cā'izdür[2] ki girü senüñ eṭrāfuña ṭolanmayalar ve yañuna gelmeyeler [3] « فَإِنَّ الْقَرْضَ مِقْرَاضُ المَحَبَّةِ »

Beyt

گر گدا پیشرو لشكر اسلام بود

Eger gedā İslām asākirinüñ muḳaddemi ola

كافر ازبیم توقع برود تا در چین

[1] dervīş: +çünki bunı işitdi N.

[2] ki girü senüñ etrāfuña ṭolanmazlar ve yanuña gelmezler bu vechle daḫı cā'izdür: -N.

[3] Çünkü borç muhabbete makastır.

Kāfir dilenmek ḫavfından Çīn memleketine gider ya‘nī cenk itmeyüp ḳaçar. **[M135a]**

Ḥikāyet

Faḳīhī peder-rā güft, bir faḳīh pederine eyitdi: *Hīç ez-īn süḫanān-ı dil-āvīz-i mütekellimān,* hiç mütekellimlerüñ ya‘nī vā‘iẓlerüñ ve ‘ālimlerüñ bu göñül meyl ve ta‘alluḳ idici laṭīf sözlerinden *der-men eṯer nemī kerd,* bende eṯer eylemez *be-‘illet-i ān ki,* ol sebeb ile ki *īşān-rā nemī bīnem kerdārī muvāfiḳ-ı güftār,* anlaruñ bir ‘amelini sözlerine muvāfiḳ görmezem *Ḳavluhū te‘ālā* [1] ﴿ اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ ﴾ ‘aceb nāsa eyülük emr idersiz ve kendü nefisleriñüz ferāmūş idersiz.

Meṯnevī

ترک دنیا بمردم آموزند

Dünyānuñ terkini ḫalḳa ögredürler ya‘nī sīm ü zer cem‘ itmeñüz diyü ḫalḳa va‘ż u naṣīḥat iderler

خیشتن سیم غله اندوزند

Ammā kendüler sīm ü zer ü maḥṣūl ḳazanurlar ve esbāb u emlāk cem‘ iderler Ḫaḳ te‘ālā ḥażretinden *‘azze ismuhu* ḫavf itmezler

عالمیرا که گفت باشد و بس

Bir ‘ālimün ki ancaḳ sözi ola ‘ameli olmaya **[N112b]**

هرچه بگوید نگیرد اندر کس

Ol ‘ālim her ne söz ki söyleye ve her ne naṣīḥat ki eyleye kimse te’ṯīr itmez.

Beyt[2]

واعظان کاین جلوه درمهراب و منبر می کنند

چون به خلوت می روند آن کار دیگر می کنند [3]

[1] *Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/44.* “… insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?...”
[2] Beyt: -N.
[3] Mihrapta ve minberde gösteriş yapan vaizler/ Tenhaya çekilince bambaşka işler yaparlar.

عالم آن کس بود که بد نکند

Belki ḥaḳīḳatde ʿālim ol kimsedür ki nā-meşrūʿ veflḳ eylemez

نه بگوید بخلق او خود نکند

ʿĀlim **[M135b]** degül ol kimse ki ḫalḳa dir yaʿnī naṣīḥat ider līkin kendüsi añı eylemez

Beyt

عالم که کامرانی و تنپروری کند[1]

ʿĀlim ki murād sever baḥīlik ve ten-besleyicilik eyler yaʿnī nefsine tābiʿ olup nāz u taneʿme saʿy ider

او خواشتن گمست کرا رهبری کند

Ol kendüsi ḍalldür kime rehberlik eyler.

Güft, babası püserinden çünki bu sözi işitdi naṣīḥat ṭarīḳi ile aña eyitdi: *Ey püser!* Ey oġul! *Be-mücerred īn ḫayāl-i bāṭıl,* maḥżā bu bāṭıl nā-maʿḳūl ḫayāl ile *neşāyed,* lāyıḳ degüldür. *Rūy ez-terbiyet-i nāṣihān ber-tāftan,* naṣīḥatlerüñ terbiyetinden yüz çevirmek *ve ʿulemārā be-ḍalālet mensūb kerden,* ve ʿālimlere ḍalālet nisbet eylemek ve añlaruñ ḥaḳḳında nāşāyeste kelimāt itmek *ve der-ṭaleb-i ʿālim-i maʿṣūm,* ve maʿṣūm ve ṣāliḥ ʿālim ṭalebinde *ez-fevāʾid-i ʿilm maḥrūm mānden,* ʿilm fāʾidelerinden maḥrūm ḳalmaḳ. *Meṯel-i hemçünān nā-bīnāyī ki şebī,* şol kör gibi ki bir gice *der-baḥal üftāde būd ve mī-güft,* bataḳda düşmiş idi ve eydür idi: *Ey müselmānān!* Ey müselmānlar![2] *Çerāġī ferā-rāh-ı men (mī) dārīd,* benüm yoluma yaḳın bir çerāġ ṭutuñuz. *Zenī fācire bişenīd ve güft,* bir fācire ʿavret ol körüñ sözini işitdi ve aña[3] eyitdi: *Tü ki çerāġ nebīnī,* sen ki çerāġı görmezsin **[N113a]** *be-çerāġ çi bīnī,* çerāġ ile ne görürsün? *Hemçünīn,* böylece *meclīs-i vaʿẓ çün külbe-i bezzāz ānest,* vaʿẓ meclisi bāzārlar ve bāzargānlar dükkānı gibidür **[M136a]** *ān cā tā naḳdī nedihī biżāʿatī nesitānī,* anda yaʿnī bezzāzlar dükkānında mādām ki bir naḳd virmeyesin bir

[1] Metinde شود olarak yazılmıştır.

[2] Ey müselmānlar: -N.

[3] ve aña: +ḫiṭāb idüp N.

ḳumaş almazsın *ve īn cā tā irādetī neyārī saʿādetī neberī,* ve bunda yaʿnī ʿulemā meclisinde mādām ki bir irādet ü maḥabbet getürmeyesin bir saʿādet iletmezsin.

Ḳıṭʿa

گفت عالم بگوش جان بشنو

ʿĀlimüñ sözini cān ḳulaġı ile istimāʿ eyle

ور نماند بگفتنش کردار

Eger ol ʿālimüñ sözine ʿameli beñzemez ise de[1]

باطلست آن مدعی گوید

Bāṭıl ve nā-maʿḳūldür ol sözi ki düşmān ve müddeʿī dir ol söz mıṣraʿ-ı ṣānīdür

خفته را خفتگی کند بیدار

Uyumış ḳaçan bīdār ider yaʿnī şol ʿālim ki ʿilmden aña fā'ide olmaya ġayra ne vechle fā'idesi olur

مرد باید که گیرد اندر گوش

Līkin merd ve ḳābil vücūd gerekdür ki ḳulaġında ṭuta yaʿnī naṣīḥat-pezīr olup tamām irādet getüre

ور نوشتست پند بر دیوار

Egerçi naṣīḥat dīvār üzre yazılmışdur yaʿnī dīvār üzre yazılmış ise de dimekdür ġaflet olınmaya.

Ḥikāyet-i Manẓūme

صاحبدلی بمدرسه آمد زخانقاه

Bir ṣāḥib-dil ḫānḳāhdan yaʿnī ḫānḳāhı terk idüp medreseye geldi

بشکست عهد صحبت اهل طریقرا

[1] ise de: +yaʿnī kendünüñ ʿameli yoḳ ise de N.

Ol ṣāḥib-dil ehl-i ṭarīḳüñ ṣoḥbeti ʿahdi ṣıdı **[M136b]** yaʿnī ṣūfīyyūnı terk idüp ʿulemā zümresine iḫtiyār itdi

گفتم میان عالم و عابد چه فرق بود

[N113b] Ḥażret-i Şeyḫ eydür ben ol ṣaḥib-dile eyitdüm ʿālim ile ʿābidüñ ortasında ne farḳ var idi

تا اختیار کردی ازان این فریقرا

Ki ol bölükden ferāġat idüp bu bölügi iḫtiyār eyledüñ

گفت آن کلیم خویش بدر می برد زموج

Ol ṣāḥib-dil[1] eyitdi ol ṣūfī ancaḳ kendü kilimini mevcden ṭaşra iledür yaʿnī hemān kendü nefsini ıṣlāḥ ider ġayra nefʿi olmaz

وین جهد می کند که بگیرد غریقرا

Ammā bu yaʿnī ʿālim cehd ü saʿy ider ki maʿāṣī deryāsına ġarḳ olmışı ṭuta ve andan[2] ḫalāṣ eyleye.

Ḥikāyet

Yekī ber-ser-i rāhī mest ḫufte būd, bir kimse bir yol başı üzre mest yatmış idi[3] *u zimām iḫtiyār ez-dest dāde,* ve iḫtiyār yularını elden virmiş idi yaʿnī ziyāde mest idi. *ʿĀbidī ber-ser-i ū güẕer kerd,* o ḥālde bir ʿābid ol mest kimsenüñ başı üzre güẕer eyledi yaʿnī ol yire uġradı *ve der ḥālet-i müstakbeḥ-i ū naẓar kerd* ve anuñ ḳabīḥ ḥāline naẓar eyledi. *Cüvān ser ber āverd ve güft,* ol mest cüvān başın yuḳarı ḳaldurdı ve ʿābide eyitdi:

﴿ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَاماً ﴾[4] Ḥaḳ teʿālā ḥażretinüñ ḳulları vardur ki ḳaçan ehl-i laġve ve günāhkāra mürūr eyleseler anlar mürūr eylerler ehl-i laġve[5] **[M137a]** kerīmler yaʿnī

[1] ol ṣāḥib-dil: +cevāb virüp N.

[2] ṭuta ve andan: -N.

[3] yatmış idi: +yaʿnī mest olup yolda düşmiş ḳalmış idi N.

[4] *Kur'ân-ı Kerîm, Furkân Sûresi, 25/72.* "… boş ve mânasız davranışlarla karşılaştıklarında onurluca çekip giderler."

[5] ehl-i laġve: +ikrām idici oldukları ḥālde N.

ḥalīmler ve perhīz-kārlar oldıḳları ḥālde[1] ve āvāreden edeb ile iʿrāż idici olduḳları ḥālde ki aṣlā ol günāhkāra ḥaḳāret ile naẓar idüp ṭaʿn itmezler belki rencīde-ḫāṭır olmasun diyü edeb ü hürmet ile geçerler. Ey ʿābid! Sen niçün bañа ḥaḳāret ile naẓar idersin? **[N114a]**

Şiʿr[2]

اذَا رأيت اثيمما

كن ساتراً و حليمما

Ḳaçan bir günāhkārı görseñ ki fısḳ ider anuñ ʿayb u ḫaṭāsını setr idici ol ve anuñ ḫaṭāsından bī-ḥużūr olup ġażab eyleme ḥalīm ol.

يا من تقبح لغو

لم لا تمر كريما

Ey şol kimse ki benüm laġv ü ḫaṭām sañа ḳabīḥ ve nā-maʿḳūl görinür niçün kerīm olduġuñ ḥālde benüm üzerime mürūr eylemezsin.

Ḳıṭʿa

متاب ای پارسا روی از گنهکار

Ey ṣāliḥ günāhkārdan yüz çevirme[3]

ببخشایندگی دروی نظر کن

Belki ol günāhkāra teraḥḥum ve luṭf ile naẓar eyle anı taʿayyüb eyleme

اگر من نا جوانمردم بکردار

Eger ben ʿamel ile nā-cüvān-merd ve nā-maʿḳūl isem yaʿnī ʿamel-i ṣāliḥ işlemeyüp fısḳ u fücūr idersem

تو برمن چون جوانمردان گذر کن

[1] kerīmler yaʿnī ḥalīmler ve perhīz-kārlar oldıḳları ḥālde: -N.

[2] Şiʿr: Şiʿr-i ʿArabī N.

[3] yüz çevirme: +ve andan iʿrāż eyleme N.

Sen benüm nā-maʿḳūllıġıma naẓar eyleme belki üzerüme cüvān-merdler ve kerīmler gibi güẕer eyle **[M137b]**

Beyt

نه خور می رود هرکه چویای اوست

به عنفش کشان می برد لطف دوست [1]

Ḥikāyet

Ṭā'ife-i rindān, bir bölük levendler *be-inkār-ı dervīşī be-der āmedend,* bir dervīşe inkār ile ṭaşra geldiler yaʿnī ẓāhir oldılar *ve süḫanān-ı nā-sezā güftend,* ve ol dervīşe nā-maʿḳūl sözler söylediler *ve birencānīdend,* ve ol dervīşi incitdiler. *Şikāyet pīş-i pīr-i ṭarīḳat bürd,* dervīş ol levendlerden ṭarīḳat pīrinüñ ḳatına şikāyet iletdi yaʿnī şeyḫe şikāyet eyledi böyle diyü *ki ber men çünīn ḥāletī reft,* ki benüm üzerüme buncılayın bir ḥālet gitdi yaʿnī vāḳiʿ olan ḥāli beyān eyledi. *Güft şeyḫ,* çünki bu sözleri ol dervīşden işitdi naṣīḥat **[N114b]** ṭarīḳi ile ana eyitdi: *Ey ferzend!* Ey oġul! *Ḫırḳa-i dervīşān,* dervīşler ḫırḳası *câme-i rıżāst,* rıżā ḳaftānıdur yaʿnī kim ki bu câmeyi giye cümle belāya ṣabr itmek gerek. *Her ki der īn kisvet taḥammül-i bī-murādī neküned,* her kimse ki bu kisvetde murādsızlıġa taḥammül eylemeye *müddeʿīst,* ol kimse keẕẕābdur dervīş degüldür *ve ḫırḳa ber-vey ḥarām,* ve ḫırḳa anuñ üzerine ḥarāmdur.

Beyt

دریای فراوان نشود تیره بسنگ

Firāvān ve bī-pāyan deryā taş ile tīre olmaz yaʿnī bölünmez

عارف که برنجد تنک آبست هنوز

[M138a] ʿĀrif ki ḫalḳuñ ṭaʿn u cefāsından incine henüz ol ʿārif yufḳa ṣudur daḫı deryā olmamışdur.

[1] O dostun (sevgilinin) arayışındadır ve kendi isteğiyle gitmez/ Dostun lütfu, onu zorla ve sürükleyerek götürmektedir.

Ḳıṭ‘a

گر گذندت رسد تحمل کن

Eger ḫalḳdan saña żarar ve elem irişe taḥammül ve ṣabr eyle ki

و بعفوازگناه پاک شوی

Zīrā ḫalḳdan irişen ḫaṭāyı ‘afv itmek ile günāhdan pāk olursın

ای برادر چو عاقبت خاکست

Ey birāder![1] Çünki ‘āḳıbet ḫāk olmaḳdur

خاک شو پیش ازان خاک شوی

Ḫāk ol andan evvel ki ḫāk olursın ya‘nī ölmezden evvel ḫāk gibi her cefāya taḥammül eyle

﴿ مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا ﴾ [2]

Ḥikāyet-i Manẓūme

این حکایت شنو که در بغداد

Bu ḥikāyeti işit[3] ki Baġdād’da

رایت و پرده را خلاف افتاد

Saçaḳ ile ḳapu perdesine muḫālefet ve ġavġā düşdi ya‘nī vāḳi‘ oldı[4]

رایت از گرد راه و رنج رکاب

Sancaḳ yol tozından ve rikāb zaḥmetinden ki seferde çekmişdür

گفت با پرده از طریق عتاب

Perdeye ‘iḳāb yolından[5] eyitdi:

---

[1] Ey birāder: Ey ḳarındāş N.

[2] *Hadîs-i Şerîf,* “Ölmeden evvel ölünüz.” Bkz. Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, 2669, s.350.

[3] işit ki: istimā‘ eyle N.

[4] ya‘nī vāḳi‘ oldı: -N.

[5] ‘iḳāb yolından: +ya‘nī ‘iḳāb ile N.

من و تو هر دو خواجه تاشانیم

Ben ve sen ki ikimiz bile bir efendinüñ bendeleriyüz **[N115a]** bu mıṣrāʿ-ı ṯānī mıṣrāʿ-ı evveli mübeyyen ve müfesserdür

بنده بارکاه سلطانیم

Bir sulṭān bārgāhınuñ bendesiyüz **[M138b]** yaʿnī bir bārgāha hiẕmet iderüz

من زخذمت دمی نیاسودم

Ben ḫiẕmetden bir dem diñlenmedüm

گاه و بیگاه درسفر بودم

Vaḳtlü vaḳtsüz seferde oldum

تو نه رنج آزموده ای نه حصار

Ammā sen ne renc ṣınamış ne ḥiṣār ṣınamışsın yaʿnī ne zaḥmet ü meşaḳḳat ne ḥiṣār cengini görmişsin dā'im āsūdesin

نه بیابان و باد گرد و غبار

Ne beyābān ve ne ḳaṣırġa ve ne ġubār ṣınamışsın yaʿnī bunları görmemişsin

قدم من بسعی پیشترست [1]

Saʿyde benüm ḳademüm senden ilerirekdür

پس چرا عزت تو بیشترست

Pes niçün senüñ ʿizzetüñ benden ziyāderekdür

تو بر بندگان مهرویی

Sancaḳ perdeye eyitdi sen ay yüzlü bendeler ve maḥbūblar ḳatundasın

با کنیزان یاسمینبویی

[1] قدم من بسعی پیشترست: +saʿyda benüm ḳademüm senden ilerü gerek. N. پس جراغنت بوبشترست

Yāsemīn rāyiḥalu cāriyeler ilesün

من فتاده بدست شاگردان

Ammā ben hiẕmetkārlar elinde ḫ̌or ve ḥaḳīr düşmüşüm aṣlā riʿāyet ve ʿizzetüm yoḳdur

بسفر پایبند و سر گردان

Seferde at üzre ayaġum baġlu ve sergerdān u serāsime

گفت من سر برآستان دارم

Perde sancaḳdan çünki bu sözleri işitdi aña cevāp virüp eyitdi: Benüm bu ḳadar ʿizzet ü ḥużūruma sebeb oldur ki ben başumı āstān üzre ṭutarum ve ḫāk gibi tevāżuʿ iderüm.

نه چو تو سر برآسمان دارم

[M139a] Sencileyin kibr ile başumı āsmān üzre ṭutmazam

[1] « مَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللَّهُ، وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ »

Her ki bīhūde gerden efrāzed her kim ki bī fā'ide boyun yücelde yaʿnī kibr ile *ḫ̌īşten-rā be-gerden endāzed* ol kimse kendüsini boynı üzre atar yaʿnī kendüsini helāk ider. **[N115b]**

Beyt

دراین حضرت آنان گرفتند صدر

که خرد افرو تر نهادند قدر [2]

Ḥikāyet

Yekī ez-ṣāḥib-i dilān, ṣāḥib-dillerden biri *zūr-āzmāyī-rā dīd,* bir zūr-bāzı gördi *ki behem ber-āmede,* ki bī-ḥużūr u munḳabiż olmış *ve der-ḫaşm refte,* ve ġażaba gitmiş yaʿnī ġażaba gelmiş *ve keff ber-dehān āverde,* ve aġzı üzre keff getürmiş yaʿnī ziyāde ıżṭırābdan aġzı köpüklenmiş. *Güft,* ol ṣāḥib-dil anda olanlardan birine eyitdi: *Īn-rā çi ḥālest,* bu zūr-bāza ne ḥāl olmışdur ki böyle olmışdur? *Kesī güft,* bir kimse ol ṣāḥib-dile eyitdi: *Fülān ū-rā*

[1] Kim tevazu gösterirse Allah (cc) onu yüceltir ve kim kibirlenirse Allah (cc) onu alçaltır.
[2] Bu dünya garipliğinde, makamlara onlar erişti ki/ Çünkü aklı (hikmeti) daha parlak tuttular, değeri ona göre verdiler.

düşnām dādest[1] *īn fürūmāye,* bu alçaḳ aṣıllu *hezār menn seng ber mī-dāred,* biñ baṭman aġrı ṭaş ḳaldırur *ve ṭāḳat-i süḫanī nemī āred* ve bir söz yükine ṭāḳat getürmez mi ne ʿaceb ḥāl olur.

Ḳıṭʿa

لاف سر پنچگی و دعوی مردی بگذار

Ḳavīlik lafını ve merdlik daʿvāsını ḳo[2]

عاجز نفس فرومایه چه مردی چه زنی

Ey alçaḳ nefsüñ ʿācizi! Ne er ne ʿavretsin yaʿnī merdligüñ ve zenligüñ beyānında aṣlā farḳ yoḳdur **[M139b]**

گرت ازدست برآید دهنی شیرین کن

Eger senüñ elinden[3] gelürse bir aġzı ṭatlu eyle ve bir kimsenüñ murādını ḥāṣıl eyle

مردی آن نیست که مشتی بزنی بردهنی

Merdlik ve mürüvvet ol degüldür ki bir dehān üzre bir müşt urasın[4].

Ḳıṭʿa

اگر خود بردرد پیشانی پیل

Eger ḫod ḳuvvet ile filüñ āletini yırta ve ḫorṭumını ḳopara ve niçe gerekse **[N116a]** fil zebūn eyleye

نه مردست آن که دروی مردمی نیست

ʿĀrifler ḳatında merd degüldür ol kimse ki anda ādemīlik ve mürüvvet yoḳdur

بنی آدم سرشت از خاک دارد

[1] *dādest:* +fülān kimse ol zīr-bāza düşnām virmişdür. *Güft* ol ṣāḥib-dil eyitdi N.

[2] ḳo: +yaʿnī terk eyle N.

[3] senüñ elinden: erliginden N.

[4] urasın: +yaʿnī bir kimsenüñ aġzına bir müşt virüp ḫāṭırını perīşān ve bī-ḫużūr itmek bahādırlıḳ degüldür N.

Benī ādem ḫilḳatini ḫākden ṭutar yaʿnī türābdan maḫlūḳdur

اگر خاکی نباشد آدمی نیست

Eger ḫāke mensūb olmaya yaʿnī ḫāk gibi ḥalīm ve müteḥammil olmaya fi'l-ḥaḳīḳa ol kimse[1] ādemī degüldür egerçi ṣūretā ādeme müşābihdür.

Ḥikāyet

Büzürgī-ra pürsīdend es-sīret-i iḫvān-ı ṣafā, bir uluya iḫvān-ı ṣafānuñ sīretinden su'āl eylediler yaʿnī evliyāu'llāh nice kimselerdür didiler. *Güft,* ol ulu su'āl idenlere cevāb virüp eyitdi: *Kemīne ān ki,* iḫvān-ı ṣafānuñ ednāsı ol kimsedür ki *murād-ı ḫāṭır-ı yārān,* kendü dostlarınuñ ḫāṭırınuñ murādını *ber-meṣāliḥ-i ḫod muḳadddem dāred,* kendü maṣlaḥatları üzre muḳaddem ṭutar. *Ve ḥukemā güfte end,* ve ʿāḳiller eyitmişlerdür: *Birāder ki der-bend-i ḫˇīşest,* birāderüñe kendü meṣāliḥ ve nefʿī ḳaydındadur **[M140a]** *ne birāder ve ne ḫˇīşest* ol kimse ḥaḳīḳatde ne birāder ve ne ḫışmdur zīrā sā'ir kimseler ile anuñ farḳı yoḳdur.

Beyt

همراه اگر شتاب کند همره تو نیست

Yoldaş eger yolda ive saña muvāfaḳat eylemeye senüñ yoldaşuñ degüldür

دل درکسی مبند که دلبسته تو نیست

Şol kimseye göñül baġlama ve maḥabbet itme ki ol kimse saña göñül baġlamış ve taʿalluḳ itmiş degüldür.

Beyt

چون نبود خویشرا دیانت و تقوی

Çünki ḫaṣmuñ diyānet ve taḳvāsı olmaya

قطع رحم بهتر از مودت قربی

[1] kimse: -N.

Ancılayın ḫaşm ile meveddet-i ḳurbīden ḳarābeti ḳaṭʿ eylemek yegrekdür zīrā iḥtimāldür ki muṣāḥabet ile seni nā-meşrūʿa meyl itdire.

Yād dārem, **[N116b]** Ḥażret-i Şeyḫ eydür yād ṭutarum yaʿnī ḫāṭırumdadur *ki müddeʿī'ī,* ki bir müddeʿī *der īn beyt ber-men iʿtirāż kerd,* bu beytde benüm üzerüme iʿtirāż eyledi yaʿnī ḳabūl eylemedi *ve güft* daḫı[1] eyitdi: *Ḥaḳ celle ve ʿalā,* celīl ve ʿālī Allāh *der-kitāb-ı mecīd,* Ḳur'ān-ı ʿaẓīmde *ez-ḳaṭʿ-ı raḥim nehy kerde est,* ḳarābeti ḳaṭʿ eylemekden neyh eylemişdür [2] ﴿...الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰىۗ﴾ *fermūde,* ve aḳrabānuñ maḥabbetine buyurmışlardur *ve ānçi tü güftī münāḳıż-ı ānest,* ve anı ki sen eyitdüñ anuñ münāḳıżıdur yaʿnī Ḳur'ān-ı ʿazīmde vāḳiʿ olan āyet-i kerīmeye muhālifdür. *Güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol iʿtirāż idene eyitdüm: *Ġalat kerdī ki muvāfiḳ-ı Ḳur'ānest,* ġalat eyledüñ ki benüm sözüm Ḳur'ān-ı ʿaẓīme muvāfıḳdur nitekim Ḥaḳ teʿālā ḥażreti buyurmışdur:

﴿ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ﴾ [3] **[M140b]** eger vālideynüñ cehd itseler seni baña müşrik ḳılmaġa şol nesneyi ki senüñ ʿilmüñ yoḳdur sen vālideynüñe iṭāʿat eyleme zīrā bunuñ gibi ḫuṣūṣda maḫlūḳa iṭāʿat eylemek Ḥaḳ teʿālā ḥażretine *ʿazze ismuhu* ʿāṣī olmaḳdur ḥaẕer ile.

Beyt

هزار خویش که بیگانه از خدا باشد

Biñ ḫaşm ki Ḥaḳ teʿālā ḥażretinden bīgāne ola yaʿnī maḳbūl-i ḥaḳ olmaya

فدای یک تن بیگانه کاشنا باشد

Ol biñ ḫaşm bir bīgāne kimseye fedā olsun ki ol bīgāne Ḥaḳ teʿālā ḥażretinüñ āşināsı ola[4] yaʿnī maḳbūl-i dergāh ola.

---

[1] daḫı: +ol müddeʿī N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm, Şûrâ Sûresi, 42/23.* "… De ki: "Sizden akrabalık sevgisinden başka bir karşılık istemiyorum…"

[3] *Kur'ân-ı Kerîm, Lokmân Sûresi, 31/15.* "Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma…"

[4] ola: olduġı N.

Ḥikāyet-i Manẓūme

پیر مردی لطیف در بغداد

Laṭīf ü ḫoş ṭab‘ bir pīr kimse Baġdād’da

دخترشرا بکفشدوزی داد

Ḳızcağızını bir başmaḳçıya virdi **[N117a]**

مردک سنگدل چنان بگزید

Taş göñüllü ercegiz ancılayın muḥkem ışırdı ḳızı

لب دوختر که خون ازو بچکید

Ol duḫterüñ lebini ki andan ḳan ṭamladı

بامدادان پدر چونان دیدش

‘Ale’ṣ-ṣabāḥ ḳızuñ babası ḳızını ancılayın gördi

پیش داماد رفت و پرسیدش

Güveginüñ ḳatına gitdi ve aña su’āl eyledi böyle diyü

کی فرومایه این چه دندانست

Ki ey alçaḳ aşıllu bu ne dişdür anuñ lebini ne muḥkem ışırmışsın

چند خایی لبش نه انبانست

Anuñ lebini nice bir çinersin ṭaġarcuḳ degüldür ya‘nī saḥtiyān ve meşin degüldür

بمزاحات نگفتم این گفتار

[M141a] Bu sözi ben saña laṭīfe ile dimedüm

هذل بگذار و جد ازو بردار

Hezli terk eyle ve andan cedd ü murādı ḥāṣıl eyleme bu beyt-i āḫīr ol pīrüñ keşf-i dūzah ʻiṭāb ṭarīḳi ile olması rūşendür ol taḳdīrce *ez-ū*dan murād duḫter olur. Ḥażret-i Şeyḫ'üñ kendü aġzından ḫiṭāb-ı ʻāmm ṭarīḳi ile[1]

خوی بد درطبیعتی که نشست

Yaramaz ḫūy bir ṭabiʻatde ki otura yaʻnī muḥkem oldı

نرود جز بروز مرگ از دست

Ol ḫūy ölmek vaḳtinden ġayrı ile elden gitmez yaʻnī terk itmez[2].

Ḥikāyet

Faḳīhī duḫterī dāşt be-ġāyet-i zişt-rūy, bir faḳīhüñ ziyāde zişt-rūy bir ḳızı var idi *ve be-cāy-ı zenān resīde,* ve ʻavretler ḥaddine irişmiş idi yaʻnī bāliġa idi *bā-vücūd-ı cehhāz u niʻmet,* ve ol ḳızuñ cihāz u niʻmetinüñ vücūdı ile yaʻnī cihāzı ve mālı var iken *kesī der-münākeḥat-i ū raġbet nenümūd,* bir kimse **[N117b]** ol duḫterüñ niḳāḥına raġbet ve meyl göstermez idi.

Beyt

زشت باشد دبیقی و دیبا

Zişt olur debīḳī ve dībā ḳaftānı

که بود بر عروس نازیبا

Ki yaraşıḳsız ve ḳabīḥü'l-vech gelin üzre ola.

Fi'l-cümle, muḥaṣṣal-ı kelām *be-ḥükm-i żarūret,* żarūret ḥükmi ile yaʻnī bi'ż-żarūrī *bā-ḍarīrī,* bir kör ile[3] ʻaḳd-i nikāḥ itdiler *āverdeend,* **[M141b]** ḥikāyetde getürmişlerdür *ki der-ān tārīḫ,* ki ol tārīḫde *ḥakīmī,* bir ṣādıḳ ḥakīm *ez-Serendīb āmede būd,* Serendīb'den gelmiş idi *ki dīde-i nā-binānyān rūşen kerdī,* ki körlerüñ gözini rūşen eyler idi. *Faḳīh-rā güftend,* faḳīhe eyitdiler: *Çirā dāmādet-rā ʻilāc nekünī,* niçün güyegüye ʻilāc eylemezsin?

[1] ile: +olmaḳda cā'iz ve ḳābildür N.

[2] yaʻnī terk itmez: +**Meşel** خیلی مشکل در کشی ترک ایلمک معتادی N.

[3] bir kör ile: +ʻaḳd-i nikāḥeş bestend añun nikāḥı ʻaḳdini yaʻnī aña N.

Güft, faḳīh[1] eyitdi: *Tersem ki bīnā şeved,* ḳorḳarum ki görici ola *ve duḫterem-rā ṭalaḳ dihed,* ve duḫterüme ṭalaḳ vire.

Mıṣra‘

شوی زن زشتروی نابینا به

Ḳabīḥü’l-vech olan ‘avretüñ zevci kör olmaḳ yegdür tā ki muṣāḥabet ḳābil ola.

Ḥikāyet

Pādişāhī be-çeşm-i ḥaḳāret, bir pādişāh ḥaḳāret gözi ile *der-ṭā’ife-i dervīşān naẓar kerdī,* dervīşler ṭā’ifesine naẓar eyledi *yekī ez-īşān ber-ferāset der-yāft,* ol dervīşlerden biri ferāset ile pādişāhuñ ol ḥālini añladı *ve güft,* daḫı eyitdi: *Ey Melik!* Ey pādişāh! *Mā der-īn dünyā,* biz bu dünyāda *be-ceyş ez-tü kemterīn,* asgarda senden kemter ve ḥaḳīrterüz *ü be-‘ayş ez-tü ḫoşter,* ve dirilmekde senden ḫoşreküz *ü be-merg berāber,* ve mevtde berāberüz **[N118a]** *ü be-ḳıyāmet bihter,* ve ḳıyāmetde yegreküz.

Meṣnevī

اگر کشور کشایی کامرانست

Eger murād sürüci ve iḳlīm feth idicidür ya‘nī eger pādişāhdur **[M142a]**

اگر درویش حاجتمند نانست

Eger nāna muḥtāc olan dervīşdür

درآن حالت خواهند این وآن مرد

Ol ḥāletde ki bu ve o ölseler gerekdür

نخواهند ازجهان بیش ازکفن برد

Cihāndan kefenden ziyāde[2] iletmeyiserlerdür.

[1] faḳīh: +anlara cevāb virüp N.

[2] ziyāde: ġayrı N.

Beyt

اگر پهلوانی و گر تیغزن

نخواهی به در بردن الا کفن [1]

چو رخت ازمملکت بر بست خواهی

Çünki dünyā memleketinden raḥt u esbābı baġlayısarsın yaʿnī çünki dünyādan[2] rıḥlet idersin

گدایی خوشترست از پادشاهی

Eyleye gedālık pādişāhlıḳdan ḫoşrekdür.

Ẓāhir-i dervīş, dervīşüñ ẓāhiri *câme-i jindeest,* eski cāmedür *ü mūy-ı sütürde,* ve ṣaçı yolınmışdur yaʿnī zīnet ü libāsdan mücerred ṣūretā ḥaḳīr ü bī-ḳadr u bī-iʿtibārdur *ve ḥaḳīḳat-i ān,* ve ammā anuñ yaʿnī dervīşüñ ḥaḳīḳati *dil zinde ve nefs mürde,* ḳalbi ẕikr-i Ḥaḳ ile diridür ve nefsi riyāzet ü mücāhede ile ölmişdür. Dili zindeye ve nefsi mürdeye mużāaf olmaḳda cā'izdür ol vaḳt maʿnā böyle olur dervīşüñ ḥaḳīḳati diri göñüldür ölmiş nefsidür[3].

Ḳıṭʿa

نه آن که بردر دعوی نشیند ازخلقی

Dervīş degül ol kimse ki daʿvā ḳapusı üzre otura

که گر خلاف کنندش بجنگ بر خیزد

Ki ḫalḳdan bir nice kimse eger aña muḫalefet ideler taḥammül itmeyüp ceng ü ḫuṣūmete ḳalḳa

[1] İster pehlivan ol, ister kılıç ustası (yiğit savaşçı)/ Sonunda bu dünyadan götüreceğin sadece kefendir.

[2] dünyādan: dünyā sarāyından ʻāḳıbet N.

[3] Dili zindeye ve nefsi mürdeye mużāf olmaḳda cā'izdür ol vaḳt maʿnā böyle olur dervīşüñ ḥaḳīḳati diri göñüldür ölmiş nefsidür: -N.

وگر زکوه فرو غلطد آسیاسنگی

[M142b] Eger ṭaġdan aşaġa bir degirmen ṭaşı yuvarlana[1]

نه عارفست که از راه سنگ برخیزد

ʿĀrif degüldür ol kimse ki Ḥaḳ teʿālāya tevekkül itmeyüp ṭaş yolından ḳalḳa belki ʿārif ol kimsedür ki **[N118b]** Ḥaḳ teʿālānuñ cemīʿ ḳażāsına rıżā virüp ḫāṭıruna ġam getürmeye.

Ṭarīḳ-i dervīşān, dervīşlerüñ ṭarīḳi *ẕikrest ü şükr,* Ḥaḳ teʿālā ḥażretini ḳalbi ve lisānı ile ẕikr eylemekdür ve Ḥaḳ teʿālānuñ niʿmetlerine şükr eylemekdür *ü ḫiẕmet ü ṭāʿat,* ve ḫiẕmet ü ṭāʿatdür *ü īṣār u ḳanāʿat,* ve ḳudreti olduġı miḳdārı Ḥaḳ teʿālā ḥażreti yolına mālını beẕl eylmekdür ve Ḥaḳ teʿālā ḥażreti virdügi nesne ile ḳanāʿat eylemekdür *ü tevḥīd ü tevekkül,* ve Ḥaḳ teʿālā ḥażretini tevhīd eylemekdür ol tevhīd gerekse bi-ḥasebi'l-efʿāl gerekse bi-ḥasebi'ṣ-ṣıfāt gerekse bi'ẕ-ẕāt olsun ve cemīʿ ḫuṣūṣda Ḥaḳ teʿālā ḥażretine[2] teslīm eylemekdür[3] bu mertebedeki ḫalḳdan recāyı ḳaṭʿ ide ve teslīm ü taḥammül ve kendüsini cemīʿ ḫuṣūṣda[4] Ḥaḳ teʿālā ḥażretine teslīm eylemekdür ve her belā ki ana irişür bī-ḥużūr olmayup taḥammül eylemekdür.

Her ki bedīn ṣıfathā mevsūfest, her kim ki bu ẕikr olan ṣıfatlar ile ṣıfatlanmışdur *be-ḥaḳīḳat dervīşest,* ḥaḳīḳatde dervīşdür *egerçi der-ḳabāst,* egerçi ol kimse ḳaftāndadur yaʿnī ḥelāl olan ḳabālardan laṭīf ḳabā giyer ise de. *Ammā herze-gūy u bī-namāz ve hevā-perest ü heves-bāz,* ammā şol kimse ki **[M143a]** nā-maʿḳūl söyleyici *ve bī-namāz ve hevā-perest* ve heves-bāzdur *ki rūzhā be-şeb āred der-bend-i şehvet,* ki günāhları giceye getürür şehvet ḳaydında *ve şeb-hā be-rūz küned der-ḫˇāb-ı ġaflet,* ve giceleri gündüze eyler ġaflet uyḳusında yaʿnī sabāḥa degin yatur uyur *biḫored herçi der-miyān āyed,* ve her nesne ki ortaya gelür **[N119a]** yir, dimez ki ḥelāl midür yā ḥarām mıdur *ve bi-gūyed herçi ber-zebān āyed,* ve nā-maʿḳūl sözlerden diline her ne gelürse söyler *rindest egerçi der-ʿabāst,* ol kimse rinddür egerçi ʿabādadur yaʿnī ʿabā giyer ise de.

---

[1] yuvarlana: -N.

[2] Ḥaḳḳ teʿālā ḥażretine: +tevekkül ve iʿtimād eylemekdür.

[3] teslīm eylemekdür: -N.

[4] cemīʿ ḫuṣūṣda: +dükeli ḥālde N.

Ḳıṭ'a

ای درونت برهنه ازتقوی

Ey şol kimse ki senüñ bāṭınuñ taḳvā ve ṣalāḥdan 'ārī ve ḫālīdür

گر برون جامه ریا داری

Ki ṭaşradan riyā cāmesini ṭutarsın ya'nī zühd ü ṣalāḥuñ riyā iledür aṣlā iḫlāsuñ yoḳdur

پرده هفت رنگ درمگذار

Ṣāḥib-devletler gibi ḳapuña yedi renklü perde ḳoma ya'nī aşma

تو که درخانه بوریا داری

Sen ki evüñde būriyā ṭutarsın ya'nī ḥaṣır düşmişsin.

Ḥikāyet-i Manẓūme

دیدم گل تازه چند دسته

Birḳaç deste tāze gül gördüm

بر گنبدی ازگیاه بسته

Otdan bir yüfn üzre baġlanmış ya'nī bir miḳdār gül bir miḳdār giyāh üzre baġlanmış gördüm

گفتم چو بود گیاه نا چیز

[M143b] Ḥażret-i Şeyḫ eydür çünki bunı gördüm eyitdüm ne olur ya'nī ne fā'ideye yarar ve ne i'tibārı vardur ki lā-şey' ve ḥaḳīr o

تا درصف گل نشیند و نیز

Tā ki ol giyāh daḫı gül ṣafında otura

بگریست گیاه و گفت خاموش

Giyāh çünki benden bu sözi işitdi aġladı ve lisān-ı ḥāl ile eyitdi ḫāmuş ol bu sözi söyleme ol sebebden[1]

صحبت نکند کرم فراموش

Ehl-i kerem sābıḳda olan muṣāḥabeti ve dostlıġı ferāmūş eylemez

گرنیست جمال و رنگ و بویم

Eger[2] gül gibi benüm cemāl ü rengüm ve būyum yoḳ ise

آخر نه گیاه باغ اویم

Āḫir anuñ bāġınuñ otı degül miyem? Ya‘nī ol bitdügi bāġda bitmişüm ve anda ḥāṣıl olmışum bu ḳadar münāsebet kāfīdür. **[N119b]** Ḥażret-i Şeyḫ *raḥimehumü’llāh ‘aleyh* ḥaṣṣa ve ma‘rifet beyānına şürū‘ eyledi

من بنده حضرت کریمم

Ben cemī‘ ‘āleme kerem idici Allāh ḥażretinüñ[3] bendesi[y]em

پرورده نعمت قدیمم

Ol Allāh’uñ ḳadīm ni‘metinüñ beslenmişi[y]em ya‘nī anuñ ni‘am-ı zāhiresi ve ni‘am-ı bāṭınası ile terbiyet bulmışum

گر بی هنرم و گر هنرمند

Eger hünersizüm ve ger hünerlüyem ya‘nī eger ṭā‘at ü ‘amelüm var ve eger yoḳ

لطفست امیدم ازخداوند

Şöyle iken gine benüm ümmīdüm Allāhu te‘ālā ḥażretinden luṭf u iḥsāndur

باآن که بضاعتی ندارم

Şunuñ birle ki aṣlā biżā‘at tutmazam ya‘nī **[M144a]** ‘amelüm yoḳdur

---

[1] ol sebebden: -N.

[2] eger: -N.

[3] Allāh ḥażretinüñ: Allāh’uñ N.

سرمایه طاعتی ندارم

Bir ṭāʿat sermāyesi ṭutmazam yaʿnī ṭāʿat ve ʿamelüm yoḳdur[1]. Bu mıṣraʿ-ı ṯānī mıṣraʿ-ı evveli mübeyyendür[2]

او چاره کار بنده داند

Ol Allāh bendenüñ işinüñ çāresini bilür ve günāhını ʿafv idüp aña raḥmet ider zīrā erḥame'r-rāḥimīndür.

Beyt

تو خدا ی خود انداز کارودل خوشرار

که رحم اکر نکند مدعی خدا کند[3]

چون هیچ وسیلتش نماند

Çünki ol Ḫudā'ya ṭāʿat ve ʿibādetden hiçbir vesīle ḳalmaya[4]

رسمست که مالکان تحریر

ʿĀdetdür ki bende āzād itmege mālik ve ḳādir olan kimseler

آزاد کنند بنده پیر

Luṭflarından pīr ḳulı azād iderler

ای بار خدای گیتی آرای

Ey ʿālemi ṣunʿ ve āṯārı ile müzeyyen ve gün-ā-gün şüḳūfeler ile cennet gibi laṭīf ve gülşen idici yüce Allāh!

[1] Sermāye-i ṭāʿatī nedārem bir ṭāʿat sermāyesi ṭutmazam yaʿnī ṭāʿat ve ʿamelüm yoḳdur: -N.

[2] mübeyyendür: mübeyyen ve müfessirdür N.

[3] İşini Allah'a bırak ve gönlünü hoş tut/ Çünkü eğer zalim (iddia eden) merhamet etmezse, Allah eder.

[4] hiçbir vesīle ḳalmaya: +şöyle iken ki ol kerīm bendenüñ maṣlaḥatını ve aña maʿḳūl olanı luṭfından ḥāṣıl ider N.

بر بنده پیر خود ببخشای

Senüñ ḫizmetinde ṣaḳalını aġartmış kendü pīr ḳuluñ üzre teraḥḥum eyle

سعدی ره کعبه رضا گیر

Ey Saʿdī rızā Ḳaʿbesinüñ yolını ṭut **[N120a]** yaʿnī Ḫudā'nuñ rıżāsını ṭaleb eyle

ای مرد خدا ره خدا گیر

Ey Allāh dostı Allāh[1] yolını ṭut ki añа vāṣıl olup iki ʿālemde saʿādet ḥāṣıl idesin

بد بخت کسی که سربتابد

Bed-baḫt şol kimse ki boş çevire **[M144b]**

زین در که در دگر نیابد

Bu ḳapudan yaʿnī Allāh ḳapusından zīrā bir ġayrı ḳapu bulmaz.

Beyt

گوبرو وآستین به خون جگر شوی

هر که دراین آستانه راه ندارد [2]

Ḥikāyet

Ḥakīmī-rā pürsīdend, bir ʿāḳile suʾāl eylediler *ki ez-şecāʿat ü seḫāvet küdām bihterest,* kim şecāʿat ile seḫāvetden ḳanḳısı yegrekdür. *Güft,* ʿāḳil[3] eyitdi: *Ān-rā ki seḫāvet be-şecāʿat ḥācet nīst,* ol kimsenüñ ki seḫāveti vardur şecāʿate iḥtiyāc yoḳdur zīrā mālı cāndandur ve hem ḥadd-i ẕātında seḫāvet Ḥaḳ teʿālā ḥażreti ḳatına ve maḫlūḳ ḳatına maḳbūl ve şerīfdür.

Beyt

نوشتست بر گور بهرام گور

[1] Allāh: Ḫudā N.

[2] Bu kapının eşiğinde nasibi olmayan kişi/ Gitsin de ciğerinin kanıyla eteğini yıkasın; çünkü aşk yoluna layık değildir.

[3] ʿāḳil: cevāb virüp N.

Behrām-ı Gūr'uñ ḳabri üzre yazılmışdur bu mıṣrā'

که دست کرم به زبازوی زور

Ki sehā ve kerem eli ḳuvvet bāzūsından yegdür.

Ḳıṭ'a

نماند حاتم طائی ولیک تا بابد

Ḥātem-i Ṭāyī egerçi dünyāda ḳalmadı velīkin tā ebedī 'ālemde

بماند نام بلندش بنکویی مشهور

Anuñ bülend nāmı eyülük ve sehā ile meşhūr ḳaldı ki ma'nī olmadı.

Beyt

سخانماند سخن طی کنم شراب کجاست

بده به شادی روح و روان حاتم طای[1]

زکوت مال بدر کن که فضله رزرا

[M145a] māluñ zekātını ihrāc eyle zīrā rızḳ fażlasını

چو باغبان ببرد بیشتر دهد انگور

Çünki baġbān gitse ya'nī buraya engüriyi ziyāderek **[N120b]** virür zekāt daḫı böyledür ẓāḫir egerçi nāḳıs olur ammā ma'nāda ziyāde olur ve hem ṣevāb ḥāṣıl olur.

[1] Sözler boşa kaldı, artık çölde sessizliğe yürürüm/ Sen bana müjde ver, Hatem-i Tâî'nin cömert ruhunun yüzü adına.

BĀB-I SİVÜM: DER-FAŻĪLET-İ ḲANA‘AT

Ḥikāyet

Ḫˇāhende-i maġribī, bir maġrib dilencisi *der-ṣaff-ı bezzāzān-ı Ḥaleb,* Ḥaleb bezirgānlarınuñ ṣafında *mī güft,* eydür idi: *Ey Ḫudāvendān-ı ni‘met!* Ey ni‘met ṣāḥibleri! Ya‘nī ey ġanīler! *Eger şumā-rā inṣāf būdī ve mā-rā ḳanā‘at,* eger sizüñ inṣāfıñuz ve bizüm ḳanā‘atimüz olaydı *resm-i su’āl ez-cihān ber hāstī,* su’āl ‘ādeti cihāndan mürtefi‘ olur idi.

Ḳıṭ‘a

ای قناعت توانگرم گردان

Ey ḳanā‘at beni ġanī eyle

که ورای تو هیچ نعمت نیست

Zīrā senden ırāḳ ‘ālemde hiç ni‘met ve ḥużūr yoḳdur

کنج صبر اختیار لقمانست

Ṣabr bucaġı Loḳmān’uñ iḫtiyārıdur

هر کرا صبر نیست حکمت نیست

Eyle her kimüñ ki ṣabrı yoḳdur ḥikmeti yoḳdur ﴿لقَنَاعَةُ كَنْزٌ لاَ يفْنَي﴾[1]

Hikāyet

Dü emirzāde būdend der-Mıṣr, Mıṣır’da iki beg-zāde var idi *yekī ‘ilm āmūḫt,* birisi ‘ilm ögrendi *ve dīgerī māl endūḫt,* ve birisi māl kesb eyledi. **[M145b]** *Ān ‘allāme-i ‘aṣr şüd,* ol ‘ilme sa‘y iden ‘āḳıbet zamānuñ ‘allāmesi oldı *ve īn ‘azīz-i Mıṣr geşt,* ve bu māl cem‘ iden mürūr-ı eyyām ile Mıṣr şehrinüñ ‘azīzi oldı. *Pes īn tüvānger,* pes bu ġanī birāder *be-çeşm-i ḥaḳāret der-faḳīh naẓar kerd ve güft,* ḥaḳāret gözi ile faḳīh birāderine naẓar eyledi ve eyitdi[2]: *Men be-salṭanat resīdem* ben salṭanata irişdüm *ve tü hemçünān der-meskenet*

[1] *Hadîs-i Şerîf,* “Kanaat tükenmez bir hazinedir.” Bkz. *et-Taberânî,* el-Mu’cemü’l-Evsat: 7:84; *el-Beyhakî,* ez-Zühd: 2:88; *el-Aclûnî,* Keşfü’l-Hafâ: 2:133.

[2] ve eyitdi: -N.

bimāndī, ve sen evvelki gibi meskenet ü faḳrda ḳalduñ. *Güft,* ʿālim birāder ġanī birāderine eyitdi: *Ey birāder!* Ey ḳardeş! *Şükr-i niʿmet bārī teʿālā,* **[N121a]** ʿālī Allāh'uñ niʿmetinüñ şükrini *ber men efzūn-terest,* benüm üzerüme ziyāderekdür senden *ki mīrāṯ-ı peyġamberān yāftem,* zīrā ben peyġāmberlerüñ mīrāṯını buldum yaʿnī ki ol ʿilmdür.

[1] ﴿ اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ اَلْاَنْبِيَاءِ ﴾ *Ve tü rā mīrāṯ-ı Firʿavn u Hāmān resīd,* ve ammā saña Firʿavn ile Hāmān'uñ mīrāṯı irişdi yaʿnī *melik-i Mıṣr,* ki ol Mıṣr salṭanatıdur.

Meṯnevī

من آن مورم که در پایم بمالند

Ben ol mūrem ki beni ayaġ altında çiynerler yaʿnī aṣlā iʿtibār itmeyüp ḫor ve ḫaḳīr iderler

نه زنبورم که از نیشم بنالد

Zenbūr degülüm ki benüm elümden iñleyeler

کجا خود شکر این نعمت گذارم

Bu niʿmetüñ şükrini ḫod ḳanda edā idem yaʿnī bu ḥālet bir niʿmetdür ki ben şükrini tamām edā itmege ḳādir degülüm ol niʿmet **[M146a]** mıṣrāʿ-ı ṯānīdür

که زور مردم آزاری ندارم

Ki dünyāda merdüm-āzārlıḳ ve ẓālimliḳ zūrını ṭutmazam ki kimsenüñ ḫāṭırını perīşān idem.

Ḥikāyet

Dervīşī-rā şenīdem ki der-āteş-i faḳā mī-suḫt, bir dervīşi işitdüm ki faḳr āteşinde yanar idi yaʿnī ziyāde müteʾellim idi *ve ruḳʿa-i (ber) ḫırḳa mī dūḫt,* ve ziyāde faḳrinden ḫırḳa üzre yama diker idi *ve tesellī ḫāṭır-ı ḫod bedīn beyt mī kerd,* ve bu beyt ile kendü ḫāṭırını tesellī ve teskīn eyler idi.

[1] *Hadîs-i Şerîf,* "Alimler, peygamberlerin varisleridir." Bkz. *Buharî,* İlim: 10; *Ebû Dâvud,* İlim: 1; *İbn-i Mâce,* Mukaddime: 17; *Dârimî,* Mukaddime: 32; Müsned, 5:196.

Beyt

بنان خشک قناعت کنیم و جامه دلق

Ḳurı etmek ile yaʿnī ḳatıḳsız nān ile ve eski câme ile ḳanāʿat idelüm

که بار محنت خود به که بار منت خلق

Zīrā kişi kendünüñ miḥneti yükini çekmek yegdür ki ḫalḳuñ minneti yükini çekmekden.

[N121b] *Kesī güfteş,* bir kimse ol dervīşe eyitdi *çi nişīnī* ne oturursın *ki fülān der-īn şehr,* ki fülān kimse bu şehirde *ṭabʿ-ı kerīm dāred,* kerīm ṭabʿ ṭutar *ü kerem-i ʿamīm,* ve ʿāmm-ı kerem ṭutar yaʿnī dükeli ḫalḳa kerem ider *miyān be-ḫidmet-i āzādegān beste,* āzādeler ve dervīşler ḫiẓmetine bel bağlamışdur *ve ber-der-i dilhā nişeste,* ve göñüller ḳapusı üzre oturmışdur yaʿnī göñüller ile getürmege ḥāżırdur *eger ber-ṣūret-i ḥāl-i tü muṭṭaliʿ kerd,* ve eger ol kimse senüñ ṣūret-i ḥālüñ üzre muṭṭaliʿ ola yaʿnī faḳrını añlaya *pās-ı ḫāṭır-ı ʿazīzet minnet dāred,* **[M146b]** senün ʿazīz ḫāṭırunuñ riʿāyetini minnet ṭutar yaʿnī saña iḥsān itmegi minnet bilür. *Güft,* ol faḳīr[1] eyitdi: *Ḫāmūş,* aṣamm ol *ki der-nīstī mürden,* ki yoḳluḳda ölmek *bih ki ḥācet pīş-i kesī bürden,* yeg ki bir kimse ḳatına ḥācet iletmekden[2] *ki güfteend,* ki eyitmişlerdür[3]:

Ḳıṭʿa

هم رقعه دوختن به و الزام کنج صبر

Hem ruḳʿa dikmege ve ṣābr bucağında boyun urmaḳ yaʿnī ḳabūl idüp ḥaḳḳından gelmek yegdür

کز بهر جامه رقعه بر خواجگان نوشت

Ki câmeden ötri aġniyā ḳatına ruḳʿa yazmaḳdan yaʿnī câme ṭaleb itmekden ötri ḳaġıd yazup anlara irsāl eylemekden

Ḥaḳḳā ki bā-ʿuḳūbet-i dūzaḫ berāberest, Allāh ḥaḳḳıçün ki cehennem ʿazābı ile berāberdür *reften be-pāy-merdī hem-sāye der-behişt,* hem-sāyenüñ şefāʿati ve minneti ile

[1] ol faḳīr: +çünki ol kimseden bu sözi işitdi aña N.

[2] iletmekden: +yaʿnī ḥācet ʿarż itmekden ölmek yegdür N.

[3] ki eyitmişlerdür: -N.

cennete gitmek ya‘nī cennete girmek *pāy-ı merd-i şefī‘* ma‘nāsınadur yā maṣdar-ı lāḥiḳ olmaḳ ile **[N122a]** şefā‘at ma‘nāsına olur nitekim şefī‘ ma‘nāsına *Bostān*’da vāḳi‘ olmışdur:

Beyt

یکی گفتش ای مجلس آرای مرد

که بود اندرین مجلست پایمرد [1]

Ba‘ż-ı nüsḫada be-pāy-ı merdüm hem-sāye vāḳi‘ olur be-pāy-ı merdī yirine.

Ḥikāyet

Yekī ez- **[M147a]** *mülūk-ı ‘Acem,* ‘Acem pādişāhlarından biri *ṭabībī ḥāẕıḳ-rā,* bir ḥāẕıḳ ve māhir ṭabībi *be-ḫiẕmet-i Muṣṭafā sallā’llahu ‘aleyh,* Ḥażret-i Resūl’üñ ḥużūr-ı şerīfine ve ḫiẕmetine *salavātu’llāhı ve selām ‘aleyh firistād* gönderdi. *Sālī çend der-diyār-ı ‘Arab būd,* ol ṭabīb bir nice yıl ‘Arab diyārında oldı. *Kesī be-tecrübetī pīş-i ū neyāmed,* ṣaḥābeden bir kimse bir tecrübe ile anuñ ḳatına geldi *ve mu‘āceletī ez vey der-neḫ ̌āst,* ve andan bir ma‘ālece ṭaleb eylemedi. *Rūzī pīş-i Resūlu’llāh ‘aleyhi’s-selām āmed,* ol ṭabīb bir gün Ḥażret-i Resūl’üñ ḳatına geldi *‘aleyhi’s-selām ve gile kerd,* ve şikāyet eyledi böyle diyü *ki merā berāy-ı mu‘lecet-i aṣḥāb,* ki beni aṣḥāba ‘ilāc itmek içün *firistāde end,* göndermişlerdür. *Hīç kesī der īn müddet,* līkin hiç kimse bu müddetde *be-men iltifāt nekerd,* baña bir iltifāt eylemedi *tā ḫıdmetī ki ber-īn bende mu‘ayyenest be-cāy āred,* tā bir ḫiẕmet ki bu bende üzre ta‘yīn olınmışdur yirine getüre. *Resūlu’llāh ‘aleyhi’s-selām,* Allāh’uñ Resūli selām anuñ üzerine olsun *fermūd ki īn ṭā’ife-rā ṭarīḳīst,* buyurdı ki bu ṭā’ifenüñ bir ṭarīḳi ya‘nī bir ‘ādeti vardur *ki tā iştihā ġālib neşeved,* ki mādām iştihā ġālib olmaya *Çīzī neḫordend,* bir nesne yimezler. **[M147b]** **[N122b]** ve henüz iştihā bāḳī olur ya‘nī bāḳī iken ṭa‘āmdan el girü ṭutalar ya‘nī ferāġat iderler. *Ḥakīm güft,* ḥakīm[2] eyitdi: *Īnīst mūcib-i ten-dürüstī,* ṣıḥḥate sebeb budur *pes zemīn-i ḫıdmet bibūsīd ve reft* pes, ḥakīm ḫiẕmet yirini öpdi ya‘nī Ḥażret-i Resūl’üñ öñünde baş ḳoyup ta‘żīm itdi ve gitdi.

---

[1] Biri ona dedi ki: “Ey meclisi süsleyen adam! Bu meclisde sana arka çıkan, destek olan kimdir?”
Sa‘dî-i Şirâzî; *Bostân,* İkinci Bâb: Ehsân (İyilik-Refah) 29. Hikâye.

[2] ḥakīm: +çünki Ḥabīb-i ekremden bu sözi işitdi N.

Meṣnevī[1]

سخن آنگه کند حکیم آغاز

ʻĀḳil ol vaḳt söz söylemege şürūʻ eyler

یا سر انگشت سوی لقمه دراز

Yāḫūd barmaġınun ucını loḳma cānibine ol vaḳt dırāż eyler yaʻnī ṭaʻām yimeye şürūʻeyler

که ز نا گفتنش خلل زاید

Ki ana söylememekden ḫalel ṭuta yaʻnī żarar ḥāṣıl ola

یا ز ناخوردنش بجان آید

Yāḫūd ṭaʻām yimemekden ol ʻāḳil cāna gele yaʻnī ziyāde żaʻf u ıżṭırāb gele

لاجرم حکمتش بود گفتار

Ol sebebden anuñ sözi ḥikmet ve maʻḳūl olur

خوردنش تندرستی آرد بار

Anuñ yimesi ṣıḥḥat yemişini getürür yaʻnī ṣıḥḥat ḥāṣıl olur ki her kimse andan ḥaẓ eyler[2]

Ḥikāyet

Yekī tevbe bisyār kerdī, bir kimse çoḳ tevbe eyler idi *ve bāż şikestī,* ve girü tevbeyi ṣordı.

Beyt

اساس توبه که در محکمی چو سنگ نمود

ببین که جام زجاجی چه طرفه اش بشکست [3]

[1] Meṣnevī: Ḳıṭʻa N.

[2] ki her kimse andan ḥaẓ eyler: -N.

[3] Tövbenin temeli, taş gibi sağlam görünüyordu/ Gör ki camdan bir kadeh nasıl da şaşırtıcı biçimde onu parçaladı.

Tā yekī ez-meşāyiḫ bedū güft, tā ki şeyḫlerden biri aña eyitdi **[M148a]** *çünīn şināsem ki bisyār ḫorden ʿādet dārī,* böyle añlarum ki çoḳ ṭaʿām yimek ʿādet ṭutarsın **[N123a]** *ve ḳayd-ı nefs ez-mūy bārikter,* ve nefsüñ ḳaydı ḳuldan incerekdür yaʿnī tevbe yaʿnī nefsüñ ḳaydı tevbedür *ve nefs-rā çünīn ki tü mī perverī,* ve nefsüñi böyle ki sen bilürsin. *Zencīr mī güsilāned,* zencīr ḳır at *ve rūzī āyed ki türā bidered,* ve bir gün gelür yaʿnī bir gün olur ki seni yırtar ve helāk eyler.

Beyt

یکی بچه گرگ می پرورید

Bir kimse bir ḳurd yavrusını besledi

چو پرورده شد خواجه را بر درید

Çünki beslenmiş oldı yaʿnī büyüdi ṣāḥibini yırtdı helāk eyledi bu beyt *Bostān*'dandur.

Ḥikāyet

Der-sīret-i Erdeşīr-i Bābekān, Erdeşīr-i Bābekān'uñ sīretinde *āmede est,* gelmişdür ki *ḥakīmī ʿArab-rā pürsīd ki,* Erdeşīr bir ʿArab ḥakīmine su'āl eyledi *ki rūzī (çi) māye ṭaʿām bāyed ḫorden,* ki bir gün yaʿnī her gün ne miḳdār[1] tene ḳuvvet ü ṣıḥḥat ḥāṣıl ola? *Güft,* ḥakīm[2] eyitdi: *Ṣad direm seng kifāyet mī küned,* yüz dirhem aġarlığı ṭaʿām kifāyet ider. *Güft,* Erdeşīr ḥakīme eyitdi: *Īn ḳadar çi ḳuvvet dihed,* bu ḳadar ṭaʿām cisme ne ḳuvvet virür? *Ḥakīm güft,* ḥakīm eyitdi: *Hāẕe'l-miḳdāru yaḥmilüke ve mā zāde ʿalā ẕālike fe ente ḥāmiluhu* yaʿnī *īn ḳadar türā ber-pāy hemī dāred,* yaʿnī bu ḳadar ṭaʿām seni ayaġ üzre ṭutar ṣıḥḥatüñe sebeb olur **[M148b]***ve herçi ber-īn ziyādet künī*[3] *tü ḥammāl-ı ānī,* ol vaḳt sen anuñ ḥammālısın ki belāsını çekersin.

Beyt

خوردن برای زیستن و ذکر کردنست

Yimek dirilmek ve ẕikr ü ṭāʿat itmek içündür **[N123b]**

[1] miḳdār: ṭaʿām yimek gerek ki N.

[2] ḥakīm: +Erdeşir'e N.

[3] *ziyādet künī:* +ve her ne ki bunuñ üzerine ziyāde eyleyesin N.

تو معتقد که زیستن از بهر خورد نست

Ammā sen iʿtiḳād idicisin ki dirilmek ancaḳ yimekden ötridür.

Ḥikāyet

Dü dervīş-i Ḫorāsānī, iki Ḫorāsānlı dervīş *ki mülāzım-ı ṣoḥbet-i yekdiger,* ki biri birinüñ ṣoḥbetine *mülāzım siyāḥat kerdendī,* seyāhat eylerler idi. *Yekī żaʿīf būd,* ol iki dervīşden biri zaʿīf idi *ki be-her dü şeb ifṭārī kerdī,* ki her iki gicede bir iftār ider idi *ve ān dīger ḳavī būd,* ve ol biri ḳavī idi *ki rūzī se bār ḫordī,* bir gün üç kerre yir idi. *İttifāḳā ber-der-i şehrī,* ittifāḳen bir şehrüñ ḳapusı üzre *be-töhmet-i cāsūsī giriftār şüdend,* cāsūslıḳ töhmeti ile giriftār oldılar. *Her dü-rā be-ḫāneī kerdend,* ikisinde bir ḫāneye eylediler yaʿnī ḥabs eylediler *ve dereş rā be-gil ber-āverdend,* ve ol[1] ḫānenüñ ḳapusını balçıḳ ile yapdılar. *Baʿd ez dü hefte maʿlūm şüd ki bi-günāhend,* iki haftadan ṣoñra maʿlūm oldı ki ol iki **[M149a]** dervīş günāhsızdur[lar] *der bigüşādend,* ḳapuyı açdılar. *Ḳavī-rā dīdend mürde,* ḳavīyi gördiler ölmiş *ve żaʿīf cān be-selāmet bürde,* ve żaʿīf canını selāmet ile iletmiş yaʿnī ölmekden ḫalāṣ bulmış. *Der-īn ʿaceb bimāndend,* bu ḥāle vāḳıf olanlar bu ḫuṣūṣda ʿacebe ḳaldılar. *Ḥakīmī güft,* bir ʿāḳil eyitdi: *Ḫilāf-ı īn ʿaceb būdī,* bunuñ aḳsi ʿaceb idi *ki ān yekī bisyār-ḫˇor būd,* zīrā ol biri çoḳ yiyici idi *ṭāḳat-i bī-nevāyī nedāşt,*[2] açlıġa ṭāḳat ṭutmadı **[N124a]** *Helāk şüd,* helāk oldı *ve ān diger ḫˇīşten-dār būd,* ve ol birisi kendüsini ḥıfẓ idici idi yaʿnī az ṭaʿām yemege muʿtād olmış idi *ber-ʿādet-i ḫod ṣabr kerd ve selāmet bimānd,* kendü ʿādeti üzre ṣabr eyledi selāmet ile ḳaldı.

Ḳıṭʿa

چو کم خوردن طبیعت شد کسیرا

Çünki az yimek bir kimseye ʿādet ve ḫuy oldı

چو سختی پیسش آید سهل گیرد

Çünki anuñ öñüne saḫtlıḳ gele farażā bir nice gün ṭaʿām bulmasa elem çekmeyüp sehl ü āsān ṭutar

[1] ve ol: -N.

[2] *nedāşt:* +niʿmetsizliġe yaʿnī N.

وگر تنپرورست اندر فراحی

Ammā eger vüs‘at ve ḳudretde ten besleyici ve çoḳ yiyici ise

چو تنگی بیند از سختی بمیرد

Ol kimse çünki ṭarlıḳ göre saḫtlıḳdan ölür ya‘nī bir nice gün ṭa‘ām bulmaya belā ve meşaḳḳat **[M149b]** ile helāk olur eyleye ‘āḳil olana lāzımdur ki kendüye çoḳ yimegi ‘ādet ve ḫūy itmeye.

Beyt

شکم بند دست است و زنجیر پای

شکم نبنده نادر پرستد خدای[1]

Ḥikāyet

Yekī ez ḥükemā püsereş-rā nehy kerd ez-ḫorden bisyār, Ḥükemādan biri püserini çoḳ yimekden men‘ eyledi böyle diyü ki *sīrī şaḫs-rā rencūr dāred,* ki ṭoḳluḳ kişiyi rencūr ṭutar[2]. *Güft,* püser babasına eyitdi: *Ey peder!* Ey baba! *Gürisnegī merdüm-rā bigüşt*[3]*,* ey peder işitmemiş misin ki ẓarīfler eyitmişlerdür *be-sīrī mürden bih ki bā-gürisnegī zīsten,* ṭoḳluḳ ile ölmek yeg ki açlıḳ ile diri olmakdan. *Güft,* ol ḥakīm püserine eyitdi: **[N124b]** *Endāze nigeh dār,* miḳdārı ḥıfẓ ile ya‘nī ben saña hiç yime ve hadden ziyāde çoḳ ye dimezem belki i‘tidāl üzre yi dirüm ki ne helāk ve ne marīż olursın. *Ki kāle’llāhu te‘ālā,* ki Ḥaḳ te‘ālā ḥażreti Ḳur’ān-ı ‘azīmde bendelerine emr idüp eyitdi: [4] ﴿ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُو ﴾ yiñüz ve içiñüz daḫı isrāf eylemeñüz.

Beyt

نه چندان بخور کز دهانت برآید

[1] Açlığı ne el zinciriyle ne de ayak bağlarıyla bastırırsın/ Çünkü açlık, Allah’ın yarattığı nadide bir kanıttır yani Allah’ın nadide ve hikmetli bir imtihanıdır.

[2] rencūr ṭutar: +ya‘nī marīż ider N.

[3] *bigüşt*: +açlıḳ adamı depeler. *Neşenīdeī ki ẓāriġān güfteend* N.

[4] *Kur’ân-ı Kerîm, A’râf Sûresi, 7/31.* “… yiyin için fakat israf etmeyin…”

Ol ḳadar çoḳ yimeye aġzuñdan yuḳarı gele yaʿnī ḥadden ziyāde çoḳ yime

نه چندان که از ضعف جانت برآید

Ol ḳadar az yime ki żaʿfdan canuñ yuḳarı gele yaʿnī helāk olasın. **[M150a]**

Ḳıṭʿa

باآنکه در وجود طعامست حظ نفس

Şunuñ birle ki ṭaʿāmuñ vücūdundadur nefsüñ ḥaẓẓı ve ḥabāseti

رنج آورد طعام که بیش از قدر بود

Maraż getür ṭaʿāmuña miḳdārdan ziyāde ola yaʿnī çoḳ[1] yir iseñ marīż olursın

گر گلشکر خوری بتلف زیان کند

Eger tekellüf ile gülbeşeker yiyesin żarar ider insāna tamām nefʿī var iken

ور نان خشک دیر خوری گلشکر بود

Ammā eger ḳurı etmegi geç yaʿnī iştihā ile yiyesin gülbeşeker olur tekellüfden murād bunda toḳluḳdur dīrden murād açlıḳdur ẕikr-i lāzım ve irāde-i malzūm ṭarīḳi ile.

Beyt[2]

هر که شکم پر بکند

تا گلوریش نیست گذاریده [3]

Ḥikāyet

Rencūrī-rā güftend dilet çi mī ḫˇāhed, bir marīże eyitdiler göñlüñ ne ister *güft,* ol marīż eyitdi *angeh dilem çīzī neḫˇāhed,* anı ister ki göñlüm bir nesne ṭaleb itmeye.

[1] çoḳ: ziyāde N.

[2] Beyt: -M.

[3] Her kim karnını tıka basa doldurursa, (lokmayı) boğazından bile geçiremez hâle gelir.

Beyt[1]

معده چو پر گشت و شکم درد خاست

[N125a] Çünki miʿde ve şikem ṭaʿām ile ṭoldı derd ü maraż ḳalḳdı yaʿnī maraż ḥāṣıl oldı.

سود ندارد همه اسباب راست

Dükeli rāst sebebler aṣlā fāʾide tutmaz yaʿnī cemīʿ aʿżā-i ẓāhirenüñ ṣıḥḥati ve esbāb-ı muʿāşekar istiḳāmeti ol derdüñ ẓāhir olmasına fāʾide virmez zīrā keşret ekl-i żarardan ḫālī degüldür.

Ḥikāyet

Baḳḳālī-rā diremī çend ber-ṣūfīyān gird āmede būd, bir baḳḳāluñ ṣūfīler üzre birḳaç aḳçesi cemʿ olmış idi andan baʿż-ı nesne almaḳ ile *ve her rūz muṭālebet kerdī,* ve baḳḳāl ṣūfīlerden her gün ol aḳçeyi ṭaleb ider idi *ve süḫanhā-yı bā-ḫuşūnet güftī,* ve ol ṣūfīlere **[M150b]** ḫuşūnet ile ve ġażab ile sözler söyler idi. *Aṣḥab ez-taʿannüt-i ū ḫaste ḫāṭır hemī būdend,* aṣḥab yaʿnī ṣūfīler ol baḳḳāluñ taʿannütinden ḫaste-ḫātır ve perīşān-dil idiler *ve cüz ez-taḥammül çāre nebūd,* ve taḥammülden ġayrı bir çāre yoḳ idi. *Ṣāḥib-dilī ez-ān miyān güft,* ol ortadan bir ṣāḥib-dil eyitdi *nefs-rā vaʿde dāden be-ṭaʿām,* nefse ṭaʿām ile vaʿde virmek *āsānterest,* āsānrekdür *ki baḳḳāl-rā be-direm,* ki baḳḳāla direm ile vaʿde virmekden zīrā soñra nefsüñ elemini çekmezsin ammā baḳḳāluñ cefāsını çekersin.

Şiʿr[2]

ترک احسان خواجه اولیتر

Ṣāḥib-i devletüñ iḥsānını terk eylemek evlārekdür[3]

کاحتمال جفای بوابان

Ki bevvāblaruñ cefāsını çekmekden

بتمنای گوشت مردی به

[1] Beyt: -M.
[2] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.
[3] evlārekdür: evlārek ve maʿḳūlrekdür N.

Et ārzūsı ile ölmek yegdür

كه تقاضای زشت قصابان

Ki zişt ḳaṣṣābларuñ taḳażāsını çekmekden.

Ḥikāyet

[N125b] *Cüvānmerdī-rā der-ceng-i Tatar,* bir cüvān-merde[1] kāfir cenginde *cerāḥātī hevl resīd,* bir maḫūf cerāḥat irişdi. *Kesī güfteş,* bir kimse ol cüvān-merde eyitdi: *Fülān bāzārgān nūş-dārū dāred,* fülān bāzārgān nūş-dār ṭutar ya'nī nūş-dārūsı vardur ki senüñ cerāḥatüñe fā'idelidür *eger biḫˇāhī,* eger isteyesin *şāyed ki ḳadarī bidihed* şāyed, **[M151a]** ki bir miḳdār vire *ve gūyend,* daḫı eyitdiler *ān bāzārgān be-buḫl ma'rūf būd,* ol bāzārgān buḫl ile meşhūr idi.

Beyt

گر بجایی نانش اندر سفره بودی آفتاب

Eger ol bāzārgānuñ sofrasında etmek yirine āftāb olaydı

تا قیامت روز روشن کس نه دیدی درجهان

Ḳıyāmete degin cihānda kimse rūşen gün görmez idi zīrā sofrası hergiz açılmaz idi.

Cüvānmerd güft, ol mecrūḥ[2] cüvān-merd eyitdi: *Eger nūş-dārū ḫˇāhem dihed yā nedihed,* eger ol baḫīl bāzārgāndan nūş-dārū ṭaleb idem iḥtimāldür ki vire yā virmeye *ve eger dihed menfa'at küned yā neküned,* ve eger vire iḥtimāldür ki fā'ide eyleye yā eylemeye *be-her ḥāl ḫˇāsten ez-ū,* her ḥālde andan nūş-dārū istemek *zehr-i ḳātilest* zehr-i ḳātildür.

Beyt

هرچه ازدونان بمنت خواستی

Alçaḳlardan her ne minnet ile ṭaleb eyledüñ

درتن افزودی و از جان کاستی

[1] cüvānmerde: +tatar ya'nī N.

[2] mecrūḥ: +olan N.

Egerçi anuñ ile tende ziyāde eyledüñ ki cisme andan ḳuvvet ḥāṣıl oldı ammā cāndan eksildüñ ki andan nesne istemek ile ʿırżuña ḫalel ve noḳṣān irişdi.

Ve ḥakīmān güfteend, ve ʿāḳiller eyitmişlerdür: *Eger āb-ı ḥayāt-rā,* eger āb-ı ḥayātı *fi'l-meṣel be-āb-ı rūy fürūşend,* farażā yüz **[N126a]** ṣuyına ṣatalar *dānā neḫıred,* ʿāḳil olan kimse ʿırżını virüp āb-ı ḥayātı ṣatın almaz. **[M151b]** *Ki mürden be-ʿızzet bih ez-zindegānī be-mezellet,* zīrā ʿizzet ile ölmek yegdür mezellet ü ḥaḳāret ile dirilmekden.

Beyt

اگر حنظل خوری از دست خوش خوی

Eger Ebū Cehil ḳarpuzı yiyesin laṭīf ḫūylu ve güler yüzlünüñ elinden

به از شیرینی از دست تورشروی

Ekşi yüzlünüñ elinden şīrīn ü leẕīẕ nesne yimekden.

Beyt

Eger ẕehr ise ḫoşdur yār elinden

Gerekmez sükkeri aġyār elinden.

Ḥikāyet

Yekī ez-ʿulemā ḫorende-i bisyār dāşt, ʿulemādan biri çoḳ ḫorende ṭutar idi *ve kefāf endek,* azacıḳ kefāf ṭutar idi. *Bā-yekī ez-büzürgān,* ululardan birine *ki ḥüsn-i ẓann-ı belīġ der-ḥaḳḳ-ı ū dāşt,* ol ʿālimüñ ḥaḳḳında ziyāde ḥüsn-i ẓann ṭutar idi. *Bigüft,* ol ʿālim aña kendü ḥālini eyitdi *rūy ez-tevaḳḳuʿ-ı ū derhem keşīd,* ol ulu ʿālimüñ ümmīdinden yüzini buruşdurdı *ve taʿarruż-ı suʾāl ez-ehl-i edeb,* ve edeb ehlinden yaʿnī ʿālimden suʾāl ʿarż itmek ve iḥtiyāc göstermek *der-naẓareş ḳabīḥ āmed,* ol ulunuñ naẓarında ḳabīḥ[1] geldi.

Beyt[2]

زبخت روی ترش کرده پیش یار عزیز

Baḫtuñdan yüzüñi türş eylemiş olduġuñ ḥālde ʿazīz yāruñ ḳatına gitme

[1] ḳabīḥ: +ve nā-maʿḳūl N.

[2] Beyt: Ḳıṭʿa N.

مرو که عیش برو نیز تلخ گردانی

Zīrā dirligi anuñ üzerine[1] acıya döndürürsin ya‘nī acı idersin ḥāṣıl-ı ma‘nā[2] ‘ıyşından **[M152a]** bīzār idüp ziyāde bī-ḥużūr idersin dimekdür[3]

بحاجتی که روی تازه روی و خندان رو

[N126b] Bir ḥācete ki gidersin tāze-rūy ve ḫandān git

فرو نبند کار کشاده پیشانی

Alnı açılmış olan kimsenüñ işi aşaġa baġlanmaz ya‘nī ḫande-rūy olanuñ maḳṣūdı ḥāṣıl olur.

Bu ḳıṭ‘adan ma‘lūm olur ki ol ‘ālim iḥtiyāc ‘arż itdükde ol ulunuñ ḳatına türüş-rūy ve bī-ḥużūr gitmiş. *Āverde end,* getürmişlerdür *ki endekī der-vaẓīfe-i ū ziyādet kerd,* ki anuñ vaẓīfesinde birazcuḳ ziyāde eyledi *ü bisyārī ez-irādet kem kerd,* ve maḥabbet ü irādetden çoḳluḳ nāḳıṣ eyledi. *‘Ālim pes ez-çend rūz,* ‘ālim birḳaç günden soñra *çün maḥabbet-i ma‘ḥūd ber-ḳarār nedīd,* çünki ḳadīm ve ma‘ḥūd maḥabbeti evvelki ḳarār üzre görmedi. *Güft,* eyitdi:

Şi‘r-i ‘Arabī

بئس المطاعم حین الذل تکسبها

Ne ḳabīḥ olur şol ṭa‘āmlar ki ḫ̌ārlıḳ vaḳtinde sen ol ṭa‘āmları kesb idesin

القدر منتصب والقدر محفوظ

Zīrā çölmek ṭa‘ām ile pür olup[4] sac ayaḳ üzre naṣb olunmışdur līkin ḳadr u ḥürmet aşaġa[5] olmışdur.

[1] üzerine: +daḫı N.

[2] ḥāṣıl-ı ma‘nā: +anı daḫı N.

[3] dimekdür: -N.

[4] pür olup: +ocaḳda N.

[5] aşaġa: +itmişdür ya‘nī nāḳıṣ N.

Beyt

نانم افزود وآب رویم کاست

Ol büzürg[1] nānumı ziyāde eyledi ve āb-rūyımı eksitdi bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür nānum ziyāde oldı ve āb-ı rūyım eksildi[2] bu taḳdīrce ol iki fiʿl lāzım olur ammā evvelki maʿnāya göre muṭīʿdür **[M152b]**

بینوایی به از مذلت خواست

Bī-nevālıḳ yaʿnī faḳīrliḳ dilenmek ḫᵛorlıġından yegdür.

Ḥikāyet

Dervīş-rā żarūretī pīş āmed, bir dervīşüñ öñüne bir żarūret geldi *kesī güfteş,* bir kimse ol dervīşe eyitdi *fülān niʿmet-i bī-ḳıyās dāred,* fülān kimse ḳıyāssız niʿmet ṭutar *eger ber-ḥācet-i tü vāḳıf gerded* **[N127a]** eger senüñ iḫtiyācuñ üzre vāḳıf ola *hemānā der-ḳażāyī-i ān tevaḳḳuf revā nedāred,* şöyle maʿlūm olur ki ol hācetüñ ḳażāsında[3] tevāḳḳufı revā ve maʿḳūl tutmaz. *Güft,* dervīş[4] eyitdi: *Men ū-rā nedānem,* ben ol kimseyi bilmezem. *Güft* ol kimse[5] eyitdi: *Menet reh-berī künem,* ben saña rehberlik eyleyem. *Desteş bigirift,* ol kimse dervīşüñ elini ṭutdı *ve be-menzil-i ān kes der-āverd,* ve ol kimsenüñ menziline getürdi *dervīş yekī-rā dīd,* dervīş bir kimseyi gördi *leb fürū hişte,* ve dudaġı aşaġa ṣarḳmış *ve tünd nişeste,* ve tünd ve bī-ḥużūr oturmış *süḫan negüft,* dervīş ol kimseye aṣlā söz söylemedi *ve bāz geşt,* ve girü döndi. *Kesī güfteş,* bir kimse ol dervīşe eyitdi: *Çi kerdī,* nice itdüñ? *Güft,* dervīş[6] eyitdi: *ʿAṭā-yı ū be-liḳā-yı ū baḫşīdem,* anuñ iḥsānını anuñ ṣūretine bağışladum.

[1] büzürg: ulu N.

[2] bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür nānım ziyāde oldı ve āb-rūyım eksildi: -N.

[3] ol hācetüñ ḳażāsında: +yaʿnī ḥāṣıl itmekde N.

[4] dervīş: +ol kimseye N.

[5] ol kimse: +dervīşe N.

[6] dervīş: +aña N.

Beyt[1]

Ne ḫayr umarsın ey dil şundan āḫir

Çepel şeklinde anuñ ḫasırı ẓāhir.

Ḳıṭ'a

مبر حاجت بنزدیک ترشروی

[M153a] Ekşi yüzlünüñ ḳatına ḥācet iletme ve andan nesne ṭaleb itme

که از خوی بدش فرسوده گردی

Zīrā anuñ ḳabīḥ ve nā-ma'ḳūl ḫūyından fersūde ve bī-ḥużūr dönersin[2] yāḫūd ma'nā böyle ola fersūde ve bī-ḥużūr olursın[3]

اگر گویی غم دل باکسی گوی

Eger dir iseñ göñül ġamını şol kimseye di

که از رویش بنقد آسوده گردی

Ki anuñ yüzinden ol ḥālde āsūde ve mesrūr dönesin yāḫūd āsūde ve mesrūr olasın dimek ola.

Ḥikāyet

Ḫüşk sālī-rā der-İskenderiyye pedīd şüd, İskenderiyye'de bir ḳaḥt yıl żāhir oldı **[N127b]** *çünān ki 'inān-ı ṭāḳat-i ḫalḳ,* ancılayın ki ḫalḳuñ ṭāḳat-i 'inānı *ez-dest refte būd,* elinden gitmiş idi ya'nī ṭāḳatleri ṭaḳ olmış idi *u derhā-yı āsmān ber-zemīn beste,* ve āsmānuñ ḳapuları zemīn üzre baġlanmış idi ya'nī yaġmur yaġmaz idi *vü feryād-ı ehl-i zemīn,* ve yir ḫalḳınuñ feryādı *be-āsmān peyveste,* āsmāna ulaşmış[4] idi.

[1] Beyt: -M.
[2] dönersin: olursın N.
[3] yāḫūd ma'nā böyle ola fersūde ve bī-ḥużūr olursın: -N.
[4] ulaşmış: irişmiş N.

Ḳıṭ‘a

نماند جانور از وحش وطیر و ماهی ومور

Ḳalmadı cānlu cinsi vaḥşī ü ṭayrdan ve māhī vü mūrdan

که برفلک نشد از بینوایی افغانش

Ki ḳudretsizliḳden ya‘nī açlıḳdan anuñ fiġānı felek üzre gitmedi ya‘nī bu cümlenüñ fiġānı felege irişdi ḳaḫṭ belāsından **[M153b]**

عجب که دود دل خلق جمع می نشود

‘Aceb ki ḫalḳuñ göñli dūdını ya‘nī āhı cem‘ olmaya

که ابر گردد و سیلاب دیده بارانش

Ki ol dūd-ı dil-i sehāb ola ve ḫalḳuñ gözinüñ seylābı ol seḥābuñ bārānı ola ya‘nī böyle olmaduġına ta‘accüb iderüm zīrā ḥadden ziyāde āh ve girye itdiler.

Der-çünīn sālī, buncılayın bir yılda *muḫanneṣī dūr ez-dūstān,* bir muḫanneṣ ki dostlardan ırag olsun *ki süḫan der-vaṣf-ı ū terk-i edebest,* ki anuñ vaṣfında söz söylemek edeb terk eylemekdür. *Ḫāṣṣa der-ḥażret-i büzürgān,* ḫuṣūṣen ulular ḥużūrında *ve be-ṭarīḳ-i ihmāl,* ve iḥmāl ṭarīḳi ile *ez-ser-i ān der-güzeşten hem neşāyed,* anuñ ḥaḳḳında söz söylemek ve vaṣfını beyān eylemek sevdāsından geçmek hem lāyıḳ degüldür *ki ṭā’ifeī,* zīrā bir ṭā’ife[1] *ber-‘acz-i güyende ḥaml künend,* iḥmāl itmegi söyleyicinüñ ‘aczi üzre nisbet iderler ya‘nī dirler ki anı vaṣf itmege ḳādir olmamış **[N128a]** *ber-īn dü beyt iḫtiṣār künīm,* bārī vaṣfını bu iki beyt üzre iḫtiṣār idelüm *ki endekī delīl-i bisyārī büved,* zīrā birazcuḳ nesne birçoḳ nesneye[2] delīl olur meṣelā baḫrden bir miḳdār alup ṭatmaḳ ile baḫrüñ tamām keyfiyyet-i ḥāli ma‘lūm olur *ve müştī nümūne-i ḫarvārī,* ve bir avuç nesne bir yüküñ örnegi olur meṣelā bir yük **[M154a]** birincden bir avuç birinc alınsa ḳalanı nice idügi ẓāhir olur.

Ḳıṭ‘a

گر تتر بکشد آن مختثرا

[1] bir ṭā’ife: -N.

[2] birçoḳ nesneye: çoḳluġa N.

Eger kāfir ol muḫanneṯi depelese

تتریرا بد آن نباید کشت

Ol Tatarı anuñ sebebi ile ya‘nī ol muḫanneṯi ḳatl itdügi içün[1] depelemek gerekmez zīrā vācibü’l-ḳatl idi

چند باشد چه جسر بغدادش

Ol muḫanneṯ nice bir Baġdād köprüsi gibi ola

آب در زیر وآدمی بر پشت

Āb altında ve ādemi arḳası üzre ya‘nī ol muḫanneṯüñ merkebi üstünde ḫalḳ nice bir gice Ḥażret-i Şeyḫ püşt żikrinde ihām-ı ḳabīḥ ḳaṣd itmişdür muḫanneṯ lafẓına lāyıḳ.

Çünīn ṣaḫṣī ki ṭarafī ez-na‘t-i ū beşenīdī, buncılayın bir ṣaḫṣ ki bir miḳdār anuñ na‘tından işitdüñ *der-ān sāl,* vaṣf olınan muḫanneṯ ol yılda *ni‘met-i bī-kerān dāşt,* bī-kerān ni‘met ṭutar idi ya‘nī bī-ḳıyās mālı[2] var idi *teng destān-rā,* faḳīrlere *sīm ü zer dādī,* sīm ü zer virürdi *ve müsāfirān-rā süfre nihādī,* ve misāfirlere sofra ḳodı[3] *gürūhī dervīşān,* bir bölük dervīşler *ez-cevr-i fāḳa,* faḳr cevrinden *be-cān āmede būdend,* cāna gelmiş ve ziyāde mużṭarib olmış idiler. *Āheng-i da‘vet-i ū kerdend,* anuñ da‘vetine ḳaṣd eylediler *ve meşveret be-men āverdend,* ve meşvereti bańa getürdiler ya‘nī benüm ile müşāvere eylediler *ser-ez muvāfaḳat bāz zeden,* anlaruñ muvāfaḳatından **[N128b]** başumı girü urdum ya‘nī tābi‘ olmadum *ve güftem,* daḫı eyitdüm: **[M154b]**

Ḳıṭ‘a

نخورد شیر نیمخورده سگ

Arslan kelbüñ artuġını yimez

گر بسختی بمیرد اندر غار

Eger maġārada saḫtlıḳ ve açlıḳ ile ola

[1] ḳatl itdügi içün: ḳatl itdügünden ötri N.

[2] mālı: ni‘meti N.

[3] sofra ḳodı: +ya‘nī anlara ṭa‘ām virdi N.

تن ببیچارگی و گرسنگی

Tengī ya‘nī kendüñi çāresizliġe ve açlıġa ḳo

بنه و دست پیش سفله مدار

Ve elüñi sifle öñüne ṭutma ya‘nī andan nesne ṭaleb eyleme

گر فریدون شود بنعمت ومال

Eger bī-hüner ni‘met ve māl ile Ferīdūn olsa

بی هنررا بهیچ کس مشمار

Hünersizi hīç kimse ‘add eylemeye ve ādem diyü añа iltifāt ve i‘tibār itme

پرنیان و نسیج برنااهل

Dībā-yı münāḳḳaş ve aṭlas u kemhā ve bunlara müşābih olan ḳıymetlü câme nā-ehl ü cāhil üzre

لاجورد و طلاست ب دیوار

Güyā dīvār üzre naḳş olınmış lāciverd ve altun suyıdur ki aṣlā yaraşmaz.

Beyt

قلندران حقیقت به نیم جو نخرند

قبای اطلس آن کس که از هنر عاری ست[1]

Ḥikāyet

Ḥātem-i Ṭāyī-rā, Ṭāyy ḳabīlesine mensūb olan Ḥātem’e ki ziyāde seḫā ve kerem ile meşhūrdur. *Güftend,* eyitdiler*: Ez-ḫod büzürgter himmet,* kendüñden ulu himmetlürek *der-cihān dīdeī yā şenīdeī,* cihānda görmiş yā işitmiş misin? *Güft,* Ḥātem eyitdi: *Rūzī çihil şütür ḳurbān kerde būdem,* bir gün ḳırḳ deve ḳurbān eylemiş idüm *ve bā-ümerā-yı ‘Arab,* ve ‘Arab begleri ile *be-gūşe-i ṣaḥrā mī bīrūn reftīm,* seyr içün bir ṣaḥrā **[M155a]** köşesine

[1] Hakikat ehli kalenderler, sanattan/erdemden yoksun olan kimsenin atlas kaftanını bir yarım arpaya bile satın almazlar.

ṭaşra gitdük. *Ḫār-kenī-rā dīdem,* bir diken ḳoparıcıyı[1] gördüm *ki püşte-i ḫār ferāhem āverde,* ki bir arḳa yüki dikeni bir yire getürmiş ya'nī cem' eylemiş *güftem* **[N129a]** *be-mihmānī-i Ḥātem çirā nerevī,* Ḥātem eydür ben ol ḫār-kene eyitdüm: Ḥātem'üñ żiyāfetine niçün gitmezsin? *Ki ḫalḳī ber-simāṭ-ı ū gird āmedeend,* ki bir vāfir ḫalḳ anuñ simāṭı üzre cem' olmışdur. *Güft,* ol ḫār-ken Ḥātem'e eyitdi:

Beyt

هر که نان از عمل خویش خورد

Her kim ki nānı kendü 'amelinden (yir) ya'nī kesb itdügi[2] ile ḳanā't ider

منت حاتم طایی نبرد

Ol kimse Ḥātem-i Ṭayī'ye minnet iletmez ve iḥtiyāc 'arż itmez Ḥātem-i Ṭayī'nüñ minneti iletmez bu vechle daḫı ma'nā laṭīfdür.

Men ū-rā be-himmet ü cüvānmerdī, Ḥātem eydür ben anı himmet ve seḫāvetde *berter ez-ḫod dīdem,* kendümden bülendter ve bihter gördüm.

Ḥikāyet

Mūsā 'aleyhi's-selām dervīşī-rā dīd, Mūsā *'aleyhi's-selām* bir dervīşi gördi *ez-berehnegī be-rīg ender nihān şüde,* 'uryānlığından ḳum içinde nihān olmış. *Güft* ol 'uryān eyitdi: *Yā Mūsā! Du'āyī kün,* Ey Mūsā! Bir du'ā eyle *tā Ḫudāy te'ālā me-rā kefāfī dihed* tā ki Allāhu te'ālā bańa bir kefāf ya'nī bir miḳdār ḳudret vire **[M155b]** *ki ez-bī-ṭāḳatī be-cān āmedem,* ki ṭāḳatsizliḳden cāna geldüm. *Mūsā 'aleyhi's-selām du'ā kerd ve bereft,* Mūsā *'aleyhi's-selām* anuñ içün du'ā eyledi ve gitdi. *Tā Ḫaḳ te'ālā ū-rā destgāhī dād,* tā ki Ḫaḳ te'ālā ḥażreti ol dervīşe bir ḳudret virdi. *Ba'd ez-çend rūzī,* birḳaç günden soñra *ez-münācāt bāz āmed,* Ḥażret-i Mūsā *'aleyhi's-selām* münācātdan girü geldi. *Dīdeş giriftār,* ol dervīşi giriftār gördi. *Ve ḫalḳī enbūh* ve bir vāfir ḫalḳ *ber-ū gird āmede,* anuñ üzre cem' olmış. *Mūsā 'aleyhi's-selām güft* **[N129b]** Mūsā *'aleyhi's-selām* ol ḫalḳa eyitdi *īn-rā çi ḥālest* bu faḳīre ne ḥāl olmışdur. *Güftend*[3] eyitdiler: *Ḫamr ḫorde est,* şarāb içmişdür. Ve 'arbede

[1] ḳoparıcıyı: ḳırıcıyı N.

[2] itdügi: -N.

[3] Güftend: +Ḥażret-i Mūsā'ya N.

kerde ve ġavġā eylemişdür. *Ve yekī-rā küşte* ve bir kimseyi ḳatl itmişdür. *Eknūn ḳışāṣ mī künend,* şimdi buña ḳışāṣ iderler ya‘nī andan ötri bunı daḫı helāk iderler.

Beyt

گربه مسکین اگر پر داشتی

Miskīn kedi eger ḳanad ṭutaydı[1]

تخم گنجشک از جهان برداشتی

Serçenüñ toḫmını cihāndan yuḳarı ṭutar idi ya‘nī köküni keser idi.

Şi‘r[2]

عاجز باشد که دست قدرت یابد

‘Āciz ve ża‘īf olan kimse olur ki ḳudret elini bulur ya‘nī ḳudretlü olur

برخیزد و دست عاجزان برتابد

Ḳalḳar ve ‘ācizlerüñ elini çevirür ya‘nī anlara ẓulm ider.

Mūsā ‘aleyhi’s-selām be-ḥikmet-i cihān āferīn iḳrār kerd, Mūsā *‘aleyhi’s-selām* cihān yaradıcınuñ **[M156a]** ḥikmetine iḳrār eyledi *ve ez-tecāsür-i ḫ ̌īş istiġfār,* ve kendünüñ tecāsürinden ya‘nī cür’et[3] istiġfār eyledi. *Ḳavluhū te‘ālā,* ‘ālī Allāh’uñ ḳavlidür:

﴿ وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِه لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَآءُ اِنَّهُ بِعِبَادِه خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴾[4]

Eger Allāhu te‘ālā ḥażreti ‘ibādı içün rızḳı ziyāde eyleyeydi elbette bir de ‘āṣī olurlar idi ya‘nī ṭāḳat itmezler idi.

---

[1] ṭutaydı: +ya‘nī uçmaġa ḳudreti olaydı N.

[2] Şi‘r: Beyt N.

[3] ya‘nī cür’et: -N.

[4] *Kur’ân-ı Kerîm, Şurâ Sûresi, 42/27.* “Şayet Allah kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir.”

Şi‘r[1]

ماذا اخاضك يا مغرور فى الخطر

Maġrūr ne nesne ya‘nī maḫūf ve nā-meşrū‘ işe şürū‘ itdürdi

حتى هلكت فليت النمل لم يطر

Tā ki helāk olduñ ne olaydı ḳarınca uçmayaydı zīrā uçmaḳ anuñ helākine sebebdür ne olaydı senden daḫı ḳudret ve ḥükm ṣāḥibi[2] olmayaydı **[N130a]** [3] « وَ مِنَ الْعِصْمَةِ أَنْ لَا تَقْدِرَ »

Ḳıṭ‘a[4]

سفله چو جاه آمد و سيم و زرش

Sifleye çünki manṣıb ve sīm ü zer geldi ya‘nī ġanī olup bir manṣıba irişdi

سيلى خواهد بحقيقت سرش

Ḥaḳīḳat ile ya‘nī muḥaḳḳaḳ anuñ başı bir sille ister tā ki maġrūr ve mütekebbir olmaya

اين مثل نه حكيمى زدست

Bu meṡeli āḫir bir ‘āḳil urmamış mıdur ol meṡel budur

مور همان به كه نباشد پرش

Ḳarıncaya hemān ol yeg ki anuñ ḳanadı olmaya[5] ḳarıncanuñ ḳanadıdur zevāli.

Beyt

پدررا عسل بسيارست

Pederüñ ‘aseli çoḳdur

---

[1] Şi‘r: Şi‘r-i ‘Arabī N.

[2] ve ḥükm ṣāḥibi: -N.

[3] Senin bir şeye gücünün yetmemesi, korunmayı sağlar. (Kim dünyadan kendisine yetecek miktardan fazlasını alırsa, kendi helakına sebep olur ve farkına varmadan helak olur. Yetecek miktarı aşmak helak edicidir.)

[4] Ḳıṭ‘a: Rubā‘ī N.

[5] olmaya: +Mıṣra‘ N.

ولیکن پسر گرمی دارست

Ammā püseri ḥarāretlüdür ki ʿaselüñ żararı vardur pederi ol sebebden **[M156b]** ʿasel andan menʿ ider bu söz temṯīl ṭarīḳi iledür murād ne idügi mā-baʿdından olan beyt iş'ār ider.

Beyt

آن کس که توانگرت نمی گرداند

Ol Allāh ki seni ġanī eylemez

او مصلحت تو از تو بهتر داند

Ol Allāh senüñ maṣlaḥatuñı ve saña lāyıḳ ve evlā olan senden yegrek[1].

Ḥikāyet

Aʿrābī-rā dīdem, Ḥażret-i şeyḫ eydür bir Aʿrābīyi gördüm *der-ḫalḳa-i cevheriyān-ı Baṣra,* Baṣra cevher-fürūşlarınuñ ṣafında. *Ḥikāyet hemī kerd,* ḥikāyet ider idi böyle diyü ki *ki vaḳtī der-beyābān rāh güm kerde būdem,* ki bir vaḳt ṣaḥrāda yolı żāyiʿ eylemiş idüm *ve ez-zād-ı aʿnī bā-men çīzī nemānde būd,* ve murād olunan azıḳdan benüm ile bir nesne ḳalmamış idi. *Dil ber-helāk nihādem,* helāk üzre dil ḳodum yaʿnī helāki muḳarer bildüm. *Nā-gāh kīseī yāftem pür ez-mürvārīd nāgāh,* bir kīse buldum mürvārīden pür yaʿnī mürvārīd ile pür olmış. *Hergiz ān zevḳ u şādī ferāmūş nekünem,* Hergiz ol ẕevḳi ve ol sürūrı ferāmūş eylemezüm. *Ki pindāştem ki gendüm-i biryānest,* **[N130b]** ki anı ḳavrulmış buġdāy ṣandum *ve bāz ferāmūş nekünem,* ve girü ferāmūş eylemezüm *ān telḫī vü nā-ümmīdī,* ol telḫīliġi ve ol maḥrūmlıġı *ḳi maʿlūm kerdem ki mürvārīdest,* ki maʿlūm eyledüm ki kīsenüñ **[M157a]** içindeki mürvārīdür.

Şiʿr[2]

در بیابان خوشک و ریگ روان

Ḳurı yaʿnī otu ve ṣuyı yoḳ ṣaḥrāda ve aḳıcı ḳumda yaʿnī ziyāde ḳumluḳda

[1] yegrek: +bilür N.

[2] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

تشنه را در دهان چه در چه صدف

Ṣusuzuñ aġzında ne dür ne ṣadef berāberdür ikisi dahı ʿaṭaşı defʿ itmez

مرد بیتوشه کفتاد از پای

Azıḳsuz kişi ki o ayaḳdan düşdi yaʿnī açlıġından ki ʿāciz ve żaʿīf oldı

در کمربند او چه زر چه خزف

Anuñ kemerbendinde altun ne ṣaḳṣı pāresi ne hiç farḳ yoḳdur[1].

Ḥikāyet

Yekī ez-ʿArab ʿArab'dan bir kimse *der-beyābānī* bir ṣaḥrāda *ez-ġāyet-i teşnegī* ziyāde ṣusuzluġundan *mī güft* eydür idi:

ʿArabī[2]

یا لیت قبل منیتی

یوما افوز بمنیتی

Ne olaydı mevtimden evvel bir gün murāduma ẓafer bulaydum[3]

نهر تلاطم رکبتی

فأظل أملأ قربتی

Bir ırmaḳ ki benüm dizümi dögeydi[4] yaʿnī derüñliġi dizüme çıḳaydı ve ben ḳırbamı ol ırmaḳ ṣuyı ile ṭolduraydum.

Hemçünīn, böylece *der-ḳāʿ-ı baṣīṭ,* bir vāsiʿ ṣaḥrāda *müsāfirī güm şüde būd,* bir misāfir güm olmış idi yaʿnī yol yitürmiş idi *ve ḳuvvet ü ḳūteş nemānde,* ve anuñ azıġı ve cismünüñ ḳuvveti ḳalmamış idi *ve diremī çend,* ve birḳaç aḳçe *ber-miyān dāşt* belinde ṭutar idi yaʿnī birḳaç aḳçesi var idi **[N131a]** *bisyārī bigerdīd,* çoḳluḳ ṭolandı **[M157b]** *rāh be-cāyī*

[1] yoḳdur: +zīrā ol vaḳt altūn ne maṣlaḥata yarar N.
[2] ʿArabī: Şiʿr-i Arabī N.
[3] bulaydum: +yaʿnī irişeydüm N.
[4] dögeydi: uraydı N.

nebürd, yolı bir yire iletmedi *ve be-saḫtī helāk şüd,* ve ol bīçāre saḫtlıḳ ile helāk oldı *ṭā'ifeī biresīdend* bir ṭā'ife ol maḥalle irişdiler *ve diremhā pīş-i rūyeş nihāde dīdend,* diremleri yüzi öñünde ḳomış gördiler *ü ber-ḫāk nüvişte,* ve ḫāk üzre bu ḳıṭ'ayı yazmış gördiler[1].

Naẓm[2]

کر همه زر جعفری دارد

Eger dükeli Ca'ferī altun ṭuta ya'nī yanında ṣāfī Ca'ferī altun ola

مرد بیتوشه بر نگیرد گام[3]

Azıḳsız kimse adım yuḳarı ṭutmaz ya'nī meşye ḳudreti olmaz bu vechle daḫı ma'nā laṭīfdür murād ḥāṣıl itmez ol vaḳt kām olur kāf-ı 'Arabī ile[4]

در بیابان فقیر سوخته را

Beyābānda āftābda yanmış aç ve ṣusuz faḳīre

شلغم پخته به که نقره خام

Bişmiş şalġam ḫām gümişden yegdür.

Ḥikāyet

Hergiz ez-devr-i zamān nenālīde būdem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür hergiz zamānuñ devrinden nāle itmemiş idüm *ve rūyī ez-gerdī-i āsmān derhem nekeşīde,* ve āsmānuñ dönmesinden yüzümi burtarmamış idüm *meger vaḳtī ki pāyem berehne mānde būd,* meger bir vaḳt ki ayaġum çıplaḳ ḳalmış idi *ve istiṭā'at-ı pāy-pūşī nedāştem,* ve bir ayaḳḳabı almaġa ḳudret ṭutmadum. *Be-cāmi'-i* **[M158a]** *Kūfe der āmedem,* Kūfenüñ cāmi'ine geldüm ya'nī girdüm. *Dil-teng bī-ḥużūr yekī-rā dīdem ki pāy nedāşt,* anda bir kimseyi gördüm ki ayaḳ ṭutmaz idi ya'nī yoḳ idi. *Sipās-ı ni'met-i Ḥaḳ,* Ḥaḳ te'ālānuñ ni'metinüñ şükrini *be-cāy*

[1] *ü ber-ḫāk nüvişte,* ve ḫāk üzre bu ḳıṭ'ayı yazmış gördiler: -N.

[2] Naẓm: Ḳıṭ'a N.

[3] Metinde غام yazılmıştır.

[4] Der-kenār: Murād ma'nāsına egerçi adım ma'nāsına olan daḫı ḳāf-ı 'Arabī faṣīḥdür kāf-ı fārisī ile meşhūrdur.

āverdem, yirine getürdüm ya‘nī şükr eyledüm *ve ber-bī-kefş ṣabr kerdem,* ve kefşsizliḳ üzre ṣabr eyledüm.

Şi‘r[1]

مرغ بریان بچشم مردم سیر

Bişmiş ḳuş ṭoḳ kimsenüñ gözine

کمتر ازبرگ تره برخوانست

Ṭa‘ām ile pür olmış **[N131b]** sofra üzre olan tere yapraġından kemter ve ḥaḳīrterdür

وان کرا دستکاه و قدرت نیست

Ammā ol kimse ki anuñ sīm üzere dest-gāh ve ḳudreti yoḳdur

شلغم پخته مرغ بریانست

Bişmiş şalġam bişmiş ḳuşdur.

Ḥikāyet

Yekī ez-mülūk, pādişāhlardan biri *bā-tenī çend ez-ḫāṣṣān,* ḫāṣlardan birḳaç kimse ile *der-şikārgāhī,* bir av yirinde *der-zemistān,* ḳışda *ez-‘imāret dūr üftād,* ‘imāretden ırāḳ düşdi ya‘nī şehrden ıraḳ oldı *şeb der-āmed,* gice geldi[2] *ḫāne-i dihḳānī dīdend,* orada bir dihḳanuñ ḫānesini gördiler. *Melik güft,* pādişāh eyitdi: *Şeb ān cā revīm,* gice andan gidelüm *tā raḥmet sermā nebāṣed,* tā ki ṣovuḳ zaḥmeti olmaya. *Yekī ez-vüzerā,* vezīrlerden biri *güft,*[3] eyitdi: *Lāyıḳ-ı ḳadr-i bülend-i pādişāhān nebāṣed,* pādişāhlaruñ ‘ālī ḳadrine lāyıḳ olmaz ya‘nī lāyıḳ degüldür. **[M158b]** *İlticā be-ḫāne-i dihḳānī rekīk bürden,* bir ża‘īf ve ḥaḳīr dihḳānuñ ḫānesine[4] ilticā itmek ya‘nī ana ṣığınmaḳ *hem īn cā ḫayme zenīm,* hem burada çadır ḳuralum *ve āteş efrūzīm,* ve āteş şu‘lelendürelüm ya‘nī āteş peydā idelüm. *Dihḳān-rā ḫaber şüd,* pādişāhuñ anda ḳalmasından dihḳāna ḫaber oldı ki vezīr māni‘ oldı yoḫsa pādişāh senüñ ḥāneñe ḳonsa gerek idi. *Mā-ḥażarī ez-ṭa‘ām tertīb kerd,* ṭa‘āmdan

[1] Şi‘r: Ḳıṭ‘a N.
[2] gice geldi: +ya‘nī gice irişdi N.
[3] güft: +pādişāha N.
[4] bir ża‘īf ve ḥaḳīr dihḳānuñ ḫānesine: bir ża‘īf ve ḥaḳīrden N.

ḥāżır olanı tertīb ü müheyyā eyledi *ve pīş-i sulṭān bürd,* ve pādişāhuñ ḳatuna iletdi *ve zemīn-i ḫiẕmet bibūsīd ve güft,* ve ḫiẕmet yirini öpdi yaʿnī **[N132a]** taʿẓīm şarṭını yirine getürdi ve eyitdi: *Ḳadr-i bülend-i sulṭān,* sulṭānuñ bülend ḳadri *bedīn ḳadar nāzil meşüdī,* bu ḳadar ile nāzil ve nāḳış olmaz idi. *Velīkin neḫ ˇāstend,* ammā istemediler *ki ḳadr dihḳān bülend şeved,* ki dihḳānuñ ḳadri bülend ola. *Melik-rā süḫan güften-i ū maṭbūʿ āmed,* pādişāha ol dihḳānuñ söz söylemesi ve edāsı maṭbūʿ ve maḳbūl geldi. *Şebāngāh,* aḫşām vaḳti *be-menzil-i ū naḳl kerdend,* ol dihḳānuñ menzīline naḳl eylediler. *Bāmdādān,* ʿale'ṣ-ṣabāḥ *ḫilʿat ü niʿmet baḫşīd,* pādişāh ol dihḳāna ḫilʿat ve niʿmet bağışladı. *Şenīdem ki der-rikāb-ı melik,* işitdüm ki pādişāhuñ **[M159a]** rikābında *ḳademī çend,* birḳaç ḳadem *mī reft ve mī güft,* gitdi ve eyitdi:

Naẓm[1]

ز قدر شوکت سلطان نگشت چیزی کم

Sulṭānuñ ḳadr ü şevketinden bir nesne nāḳış olmadı

زالتفات بمهمانسرای دهقانی

Bir dihḳānuñ mihmān-serāyına iltifāt eylemekden ya ʿnī anda ḳonduġından ötri

کلاهگوشه دهقان بافتاب رسید

Ammā dihḳānuñ külāhı ucı āftāba irişdi ve refīʿü'l-ḳadr oldı

که سایه برسرش انداخت چو توسلطانی

Zīrā sencileyin bir sulṭān anuñ başı üzre sāye atdı ve añа iltifāt u iʿtibār eyledi.

Beyt

نظر کردن به درویشان منافی بزرگی نیست

سلیمان با چنان خشمت نظرها بود با مورش[2]

[1] Naẓm: Ḳıṭʿa N.

[2] Onlara (küçüklere) bakmak, büyüklüğe aykırı sayılmaz/ Hz. Süleyman bile gazabı ile karıncası üzerine nazar ederdi.

Ḥikāyet

Gedāyī hevl-rā, bir maḫūf ve bed-ḥāl gedāyī *ḥikāyet künend* ḥikāyet iderler *ki niʿmet-i vāfir dāşt,* ki vāfir niʿmet ṭutar idi yaʿnī vāfir sīm **[N132b]** ü zer cemʿ itmiş idi. *Yekī ez-mülūk ū-rā güft* pādişāhlardan biri ol gedāya eyitdi: *Hemī nümāyed ki māl-i bī-kerān dārī,* görinür ki yaʿnī añlanur ki nihāyetsiz māl ṭutarsın yaʿnī bī-ḥadd māla mālik olursın[1] *ve mā-rā mühimmī hest,* ve bizüm bir mühimmimüz vardur. *Eger be-berḥī-i ez-ān dest-girī künī,* eger ol māldan bir miḳdār ile bize destgirlik ve muʿāvenet idesin *be-ḥükm-i ʿāriyyet,* ʿāriyet ve ḳarż ḥükmi ile yaʿnī minnet istemezem **[M159b]** *çün irtifāʿ-ı velāyet resed,* çünki velāyetüñ ḥāsılı irişe *vefā kerde şeved,* vefa eylenmiş ola. *Güft,* gedā pādişāha eyitdi:[2] *Lāyıḳ-ı ḳadr-i bülend-i ḫudāvend-i cihān nebāşed,* cihān pādişāhınuñ bülend ḳadrine lāyıḳ olmaya *ki dest-i himmet be-māl-i çün men gedāyī,* ki himmet elini bencileyin bir gedānuñ mālı ile *ālūde kerden,* ālūde eylemek yaʿnī benden māl almaḳ *ki cev cev ferāhem āverdeem,* zīrā ben ol mālı cev cev yaʿnī azar azar cemʿ eylemişim. *Güft,* pādişāh[3] eyitdi: *Ġam nīst,* ġam degüldür *ki be-kāfirān mī dihem,* zīrā ḳāfirlere ben māl[4] virürüm. *El-ḫabīṯatü li'l-ḫabīṯīn,* ḫabīṯler ḫabīṯler içündür.

ʿArabī Naẓm[5]

قالوا عجين الكلس ليس بطاهر

Alçu ḫamīri yaʿnī ḫamīr gibi yoġurulmış alçu pāk degüldür dirler

قلنا نسد به شقوق المبرز

Biz anlara eyitdük biz alçu ile ḥelā yarıḳlarını sedd iderüz. Mescide ṣarf itmezüz ki maʿfūr olmaya[6].

[1] mālik olursın: māliksin N.

[2] gedā pādişāha eyitdi: gedā çünki pādişāhdan bu sözi işitdi eyitdi N.

[3] pādişāh: +ol gedāya N.

[4] ben māl: -N.

[5] ʿArabī Naẓm: Şiʿr-i ʿArabī N.

[6] Mescide ṣarf itmezüz ki maʿfūr olmaya: -N.

Naẓm[1]

گر آب جاه نصرانی نپاکست

Eger Naṣrānī'nüñ ḳuyısı ṣuyı pāk degül ise

جهود مرده می شویم چه باکست

Ol āb ile cehūd ölisini yurum ne bāk ü ne ġam vardur ya'nī bāk u ġam yoḳdur. **[N133a]**

Şenīdem ki ser ez-fermān-ı melik bāz zed, işitdüm ki ol gedā pādişāhuñ fermānından başını girü urdı ya'nī pādişāhuñ sözini ḳabūl itmedi *ve ḥuccet āverden girift ve delīl,* ve ḥuccet getürmege şurū' eyledi **[M160a]** *ü ṣūḫ çeşmī,* ve yüzsüzlük ve aç gözlülük eylemege başladı. *Melik fermūd,* pādişāh buyurdı *tā maẕmūn-ı ḫiṭāb,* tā sözinüñ maẕmūnını ya'nī emr itdügi mālı *ez-ū be-zecr ü tevbīḫ,* ol gedādan zecr ve tevbīḫ ile *müstaḫlaṣ kerden,* ḫalāṣ eylediler ya'nī aldılar.

Meṣnevī

بلطافت چو برنیاید کار

Mülāṭafet ve ẕevḳ ile çünki iş yuḳarı gelmeye ya'nī maṣlaḥat ḥāṣıl olmaya

سر ببیحرمتی کشد ناچار

Nāçar sonı ḥürmetsüzlige çeker yā'nī 'āḳıbet 'unf u ḳahr ile ol maṣlaḥat ḥāṣıl olur ma'ānīde hemān ḥürmetsüzligi ḳalur

هرکه برخویشتن نبخشاید

Her kim ki kendü 'özrine teraḥḥum itmeye ki kendüden ulu ile 'inādlaşup emrine ṭā'at itmeye

گرنبخشد برو کسی شاید

Eger bir kimse anuñ üzre teraḥḥum itmeye lāyıḳdur.

[1] Naẓm: Beyt N.

Ḥikāyet

Bāzergānī-rā dīdem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir bāzergān gördüm *ki ṣad u pencāh şütürbān dāşt, ki* yüz elli deve yüki var idi *ve çihil bende vü ḫiẕmetgār,* ve ḳırḳ ḫiẕmetkār ḳulı vār idi. *Şebī der-cezīre-i Kīş,* bir gice Kīş cezīresinde *merā be-ḥücre-i ḫᵛīş bürd,* beni ol bāzergān kendü ḥücresine iletdi *ve heme şeb neyārāmīd,* dükeli gice diñlenmedi ve uyumadı.

Ez-süḫanhā-yı perīşān güften, perīşān ve nā-maʿḳūl sözler söylemekden böyle diyü *ki fülān enbāzem,* ki fülān şerīküm *be-Türkistānest,* Türkistāndadur **[M160b]** **[N133b]** *ve fülān biżāʿat be-Hindūstān,* ve fülān metāʿum Hindūstān'dadur *ve īn* ve bu kaġıd *ḳabāle-i fülān zemīnest,* fülān yirüñ ḳabālesidür yaʿnī ol yir benüm idügine ḳāḍīden ḥuccet çıḳarmışdur *ve fülān çīzī-rā fülān kes żamīn,* fülān nesneye fülān kimse żāmindür. *Gāh güftī ki ḫāṭır-ı İskenderiyye dārem,* gāh eyidür idi İskenderiyye ḫāṭırını ṭutarum yaʿnī[1] İskenderiyye'ye gitmek arzūsını ṭutarum *ki hevāyī ḫoşest,* zīrā laṭīf hevāsı vardur. *Yā zi-güftī,* ne ki girü eyidür idi ki İskenderiyye'ye gitmek hevesini ṭutmazam *ki deryā-yı maġrib,* zīrā maġrib deryāsı *müşevveşest,* müşevveş ve maḫūfdur. *Güft Saʿdiyā!* Andan soñra ol bāzergān baña eyitdi: Ey Saʿdī! *Seferī dīger der-pīşest,* öñümde yaʿnī niyyetde bir sefer daḫı vardur. *Eger ān kerde şeved,* ki eger ol sefer eylenmiş ola[2] *baḳıyye-i ʿömr-i ḫᵛīş* kendü ʿömrümüñ baḳıyyesini *be-gūşeī binişīnem,* bir köşede oturam *ve terk-i ticāret künem,* ve ticāreti terk eyleyem. *Güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol bāzergāna eyitdüm: *Ān küdām seferest,* ol ḳanḳı seferdür? *Güft,* bāzergān eyitdi: *Gügürd-i Pārsī be-çünīn ḫᵛāhem bürden,* evvelā Fārsī'nüñ kükürdini Çīn şehrine iletmek isterüm. *Şenīdem ki īn cā ʿaẓīm ḳıymet dāred,* işitdüm ki kükürd anda[3] ziyāde **[M161a]** ḳıymet ṭutar *ve ez-ān cā kāse-i Çīnī be-Rūm āverem,* ve oradan Çīn kāsesini ki murād faġfūrīdür Rūm'a getürem *ve dībā-yı Rūmī be-Hind berem,* ve Rūm'uñ dībāsını Hind'e iledem *ve pulād-ı Hindī be-Ḥaleb,* ve Hind'üñ **[N134a]** pūlādını Ḥaleb'e iledem *ve ābgīne-i Ḥalebī be-Yemen,* ve Ḥaleb'üñ ṣırçāsını Yemen'e iledem *ve bürd-i Yemānī be-Pārs* ve Yemen'üñ bürdini Fārs'a iledem *ve ez-ān pes terk-i ticāret künem,* ve andan soñra ticāreti terk eyleyem *ve be-dükkānī binişīnem,* ve bir

[1] yaʿnī: +ḫāṭırum N.

[2] eylenmiş ola: +yaʿnī ḥāṣıl ola N.

[3] anda: +ʿazīm N.

dükkānda oturam. *Çendīn ez-īn māliḫūlyā* ol ḳadar bu māliḫūlyādan ve nā-maʿḳūlden[1] *bigüft,* eyitdi: *Ki bīş ṭāḳat-i güfteneş nemānd,* ki ol bāzergānuñ artuḳ söylemege ṭāḳati ḳalmadı. *Güft Ey Saʿdī!* Eyitdi: Ey Saʿdī! *Tü nīz süḫanī bigūy,* sen daḫı bir söz söyle *ez-ānhā ki dīdeī vü şenīdeī,* anlardan ki görmiş yā işitmişsin. *Güftem,* ana eyitdüm:

Rubāʿī

آن شنیدستی که درصحرای غور

Anı işitdüñ mi ki Ġūr ṣaḥrāsındaki

بار سالاری بیفتاد ازستور

Bār yaʿnī geçende bir ulu bāzergān sütūrundan düşdi yāḫūd *pād* yirine *bār* oḳuna *bā-i ʿArabī* ile maʿnā yük ulusı ve ṣāḥibi dimek olur bi-ḥasebi'l-lüġat ammā maʿnā-yı istiʿmāli ulu bāzergān dimekdür[2] sālār ulu maʿnāsınadur terkīb olınduġı şey'e nisbet ile meṣelā[3] *ḳāfile-sālār* ḳāfile başı *ḫ ʿān-sālār* çāşnigir başı **[M161b]** sā'ir bunlara ḳıyās olına andan soñra *sālār* ile terkīb olan lafẓuñ āḫiri elbette sākin olur yaʿnī sakin oḳunmaḳ gerekdür.

گفت چشم تنگ دنیادارا

Ol sütūrdan düşen kimse eyitdi dünyā ṭutıcınuñ yaʿnī ġanīnüñ māl ile ṭoymaz ḍār gözini yaʿnī aç gözini

یا قناعت پرکند یا خاک گور

Yā ḳanāʿat yā ḳabr ṭopraġı ṭoldurur bu ikiden ġayrı ile mümkin degüldür.

[1] nā-maʿḳūlden: nā-maʿḳūl sözden N.

[2] dimekdür: dimek olur N.

[3] meṣelā: -N.

Çeşm-i teng, aç göz **[N134b]** *teng çeşm*, aç gözlü nitekim *Silsiletü'ẕ-Ẕeheb*'de defter-i s̱ānīde vāḳi' olmışdur:

Beyt

تنگ چشمان قحط سال جوع

صید شان ضب شکار شان یربوع [1]

Ḥikāyet

Māl-dārī şenīdem, bir māl-dārı işitdüm *ki be-buḫl ender cihān*, ki buḫl ile cihānda *çünān ma'rūf būd*, ancılayın meşhūr idi *ki Ḥātem-i Ṭayyī be-seḫā*, ki Ḥātem-i Ṭayyī seḫā ile meşhūr idi ya'nī Ḥātem-i Ṭayyī seḫā ile meşhūr olduġı gibi ol bāzergān buḫl ile ancılayın meşhūr idi. *Ẓāhir-i ḥāleş*, anuñ ẓāhir ḥāli *be-ni'met-i dünyā ārāste*, dünyā ni'meti ile bezenmiş idi ya'nī ġanī idi *ve ḥısset-i nefs-i cibillī*, ve ḫalḳ-ı nefsüñ ḫısseti *der-nihādeş ançünān mütemekkin*, anuñ ṭab'ında ancılayın s̱ābit ve muḥkem idi *ki nānī be-cānī ez-dest nedādī*, ki bir nānı bir cāna virmez idi ya'nī anuñ ḳatında bir nān bir cāndan maḳbūl idi.*Ve gürbe-i Ebū Hureyre-rā be-loḳmaī nenevāḫtī* ve Ebū Hureyre'nüñ hırresini bir **[M162a]** loḳma ile oḫşamaz idi ya'nī farażā eger Ebū Hureyre'nüñ hırresi ol zamānda mevcūd oldı ri'āyeten aña bir loḳma virmez idi *ve seg-i Aṣḥāb-ı Kehf-rā üstüḫˇānī neyendāḫtī*, ve Aṣḥāb-ı Kehf'üñ kelbine bir üstüḫˇān atmaz idi bu daḫı aña ḳıyās olına *fi'l-cümle*, muḥaṣṣal-ı kelām *ḫāne-i ū-rā kesī nedīdīı der küşāde* kimse anuñ ḫānesinüñ ḳapusını güşāde görmez idi *ve süfre-i ū-rā ser küşāde*, ve anuñ sofrasınuñ başını açılmış kimse görmez idi anuñ buḫli bu ṭabaḳada idi.

Şi'r[2]

درویش بجز بوی طعامش نشنیدی

Dervīş anuñ ṭa'āmınuñ rāyiḥasından **[N135a]** ġayrısını işitmez idi

مرغ ازپس نان خوردن او ریزه نچیدی

[1] Dar ve kıvrılmış gözlü yani aç gözlü avcıların avı/ Zıp zıp kaçan kertenkele ile yabani tavşandır.

[2] Şi'r: Beyt N.

Ḳuş anuñ etmek yedüginden soñra ḫurdesini dirmez idi.

Şenīdem ki be-deryā-yı maġrib, işitdüm ki maġrib deryāsında *rāh-ı Mıṣr ber-girifte būd,* Mıṣr yolını ṭutmış idi *u ḫayāl-i Fir'avnī der-ser,* ve Fir'avnluḳ ḫayālini başında ṭutmış idi.

Ḳavluhū te'ālā [1] ﴿ ... حَتّٰٓى اِذَآ اَدْرَكَهُ الْغَرَقُ ۙ...﴾ 'ālī Allāh'uñ ḳavli ḥattā añа helāk ve ziyāde şiddet irişdi *ki nāgāh bād-ı muḫālif gird-i keştī ber-āmed,* ki nāgāh keştīnüñ eṭrāfına muḫālif yel geldi ya'nī esdi. *Çünān ki güfteend* ancılayın ki eyitmişlerdür:

Beyt

با طبع ملولت چه کند دل که نسازد

Nice itsün göñül ki senüñ melūl ṭab'uñ ile düzele[2]

شرطه همه وقتی نبود لایق کشتی

[M162b] Muvāfıḳ yel her bir vaḳt keştīye lāyıḳ olmaz ya'nī her vaḳt yel keştīye muvāfıḳ esmez belki gāhī muḫālif eser *dest-i du'ā ber-āverd,* ol baḫīl çünki bu ḥāli gördi du'ā elini yuḳarı getürdi ya'nī du'āya el ḳaldurdı *ve feryād-ı bī-fā'ide kerden girift,* ve fā'idesiz feryād itmege başladı.

Ḳāle'llāhü te'ālā: [3] ﴿ فَاِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ﴾ bu 'ālī Allāh'uñ ḳavlidür ḳaçan ki keştīye gireler Allāhu te'ālāya du'ā iderler iḫlāṣ idici olduḳları ḥālde ki dīn Allāh içündür. **[N135b]**

Beyt

دست تضرع چه سود بنده محتاجرا

Tażarru' eline fā'ide virür muḥtāc ḳula ya'nī tażarru'uñ ne fā'idesi olur o kimseye ki

وقت دعا برخدا وقت کرم دربغال

---

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Yûnus Sûresi, 10/90.* "…Sonunda Firavun boğulmak üzereyken …"

[2] düzele: +ya'nī muvāfaḳat idüp anuñ ile ṣulḥ u ittiḥād üzre ola ḥāṣıl-ı ma'nā dil-ṭab' ile her zamān bir ḥāl üzre olmaz. Zīrā gāh şādān gāh nālān olur N.

[3] *Kur'ân-ı Kerîm, Ankebût Sûresi, 29/65.* "Onlar bir gemiye bindikleri zaman (fırtına korkusuyla), kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla Allah'a yakarırlar…"

Du‘ā vaḳti eli Ḫudā üzre ola kerem vaḳti eli ḳoltuġında ola ya‘nī başına bir belā gele du‘āya el ḳaldura ammā[1] āsūdelik zamānında Ḥaḳ içün kimseye bir nesne virmeye.

Şi‘r[2]

از زر و سیم راحتی برسان

Zer ü sīmden miskīnlere bir rāḥat irişdür ya‘nī

خویشتن را بهم تمتعی برگیر

Kendüñ hem bir temettu‘ ṭut ya‘nī sen daḫı ye[3]

آنگه این خانه از تو خواهد ماند

Ol vaḳt ki bu ḫāne senden ḳalsa gerekdür ya‘nī ölürsin

خشتی ازسیم و خشتی از زر گیر

Ol ḫānenüñ bir kerpicini **[M163a]** gümişden bir kerpicini altundan ṭut ya‘nī böyle[4] ne fā’ide *āverdeend,* ḥikāyetlerde getürmişlerdür.

Ki der-Mıṣr eḳārib-i dervīş dāşt, ki ol ġarḳ olan baḫīl Mıṣr’da dervīş ḫışmlar ṭutar idi ya‘nī faḳīrü’l-ḥāl aḳrabāsı var idi. *Be-baḳıyyet-i māl-ı ū tüvānger şüdend,* anuñ mālınuñ bāḳīsi ile ġanī oldılar *ve cāmehā-yı kühen,* ve köhne cāmeleri *be-merg-i ū biderīdend,* anuñ ölmesi ile yırtdılar *ve ḫazz u Dimyāṭī bibürīdend,* ve kendülere ḳaftān içün ḥarīr ve dimyāṭī ḳumaş kesdiler[5] *ittifāḳ der-ān hefte yekī-rā dīdem ez-īşān,* ittifāḳen ol haftada anlardan birini gördüm. *Ber-bād-pāyī revān,* sür‘at ile yüriyici bir at üzre süvār olmış gidici idi *u ġulāmī perī-peyker,* ve perī ṣüretlü bir ġulām *der-pey-i ū devān,* anuñ ardında yilici idi. *Bā-ḫod güftem,* kendüme eyitdüm: **[N136a]**

[1] ammā: -N.

[2] Şi‘r: Ḳıṭ‘a N.

[3] ya‘nī sen daḫı ye: -N.

[4] altundan ṭut ya‘nī böyle: altundan imiş farż eyle andan saña N.

[5] ḳumaş kesdiler: +ya‘nī biçindiler N.

Naẓm[1]

وه که گر مرده باز گردیدی

Veh ki eger ol ölmiş bāzergān girü döneydi

به میان قبیله و پیوند

Ḳabīle ile aḳrabā ortasına ya‘nī tekrār ḥayāt bulup aḳrabāsı ile maḥalle olaydı

رد میراث سخت تر بودی

Mīrāṯı redd eylemek müşkilrek olur idi

وارثان را ز مرگ خویشاوند

Vārişlere ḫışmuñ olmasından.

Be-sābıḳa-i ma‘rifetī ki miyān-ı mā būd, [M163b] şol geçmiş āşinālıḳ sebebi ile ki anuñ ile bizüm ortamızda idi *āstīneş keşīdem,* anuñ yükini çekdüm ya‘nī yükini ṭutup āşinālıḳ eyledüm *ve güftem,* daḫı eyitdüm:

Beyt

بخورای نیک سیرت سره مرد

Yi ey eyü sīretlü maḳbūl ve eyü kimse

کان نگون بخت گرد کرد و نخرد

Zīrā ol nigūn baḫtlu viremez ṭāli‘lü bu ḳadar māl u menāl cem‘ eyledi ve yimedi.

Ḥikāyet

Ṣayyād-ı ża‘īf-rā māhī-i ḳavī der-dām üftāde būd, bir ża‘īf ṣayyāduñ damına bir büyük māhī düşmiş idi *ṭāḳat-i żabṭ-i ān nedāşt,* anı żabṭ itmege ṭāḳat ṭutmadı *māhī ber-ū ġālib āmed,* māhī ol ża‘īf ṣayyāduñ üzerine ġālib geldi *ve dām ez-desteş der-rübūd,* ve ṭuzaġı anuñ elinden ḳapdı *ve bireft,* daḫı gitdi.

[1] Naẓm: Ḳıṭ‘a N.

Ḳıṭ'a

شد غلامی که آب جوی آرد

Gitdi bir ġulām ki ırmaḳ ṣuyını ya'nī ırmaḳdan ṣu getüre

آب جوی آمد و غلام ببرد

Irmaġuñ ṣuyı geldi ve ġulāmı iletdi ya'nī ol ġulām bir nice kerre ırmaḳdan ṣu alup eve iletdi 'āḳıbet bir gün ṣu daḫı ġulāmı getürdi ki

دام هر بار ماهی آوردی

Dam her kerre ya'nī vaḳt-i māhī getürdi idi yāḫūd getürür idi dimek ola **[N136b]**

ماهی این بار رفت و دام ببرد

Māhī bu kerre gitdi ve ṭuzaġı **[M164a]** böylece iletdi.

Dīger ṣayyādān dirīġ ḫordend, ġayrı ṣayyādlar ḥayf idiler *ve melāmeteş kerdend,* ve ol ṣayyādı melāmet eylediler böyle diyü *ki çünīn ṣaydī der-dāmet üftād,* ki buncılayın bir ṣayd senüñ damuña düşdi *netüvānistī nigāh dāşten,* anı ḥıfẓ itmege ḳādir olmaduñ *Güft:* ol ṣayyād eyitdi: *Ey birāderān!* Ey ḳardāşlar! *Çi tüvān kerd,* nice itmek mümkindür ya'nī neye ḳādirüm *ki merā rūzī nebūd,* zīrā ol māhī benüm naṣībüm degül idi *ve māhī-rā hemçünān rūzī mānde būd,* ve māhīnüñ ancılayın deryāda naṣībi ḳalmış idi.

Ḥikmet[1]

Ṣayyād-ı bī-rūzī, naṣībsiz ṣayyād *der-Dicle māhī negīred,* Dicle ırmaġında bu ḳadar māhī var iken māhī ṭutmaz *ve māhī-i bī-ecel,* ve ecelsiz māhī *der-ḫuşkī nemīred,* ḳurı yirde olmaz.

Ḥikāyet

Dest ü pā bürīdeī, eli ve ayaġı kesilmiş bir kimse *hezār-pāyī-rā bişikest,* bir ḳırḳ ayaḳluyı depeledi. *Ṣāḥib-dilī ber-ū bigüẕeşt,* ol ḥālde bir ṣāḥib-dil anuñ üzerine geçdi ya'nī anda uġradı *ve güft,* daḫı eyitdi: *Sübḥānallāh!* Ben Ḥaḳ te'ālā ḥażretini tenzīh iderüm lüġat

[1] Ḥikmet: -M.

maʿnāsı budur ammā maʿnāyı istiʿmālī taʿaccüb içündür yaʿnī ne ʿaceb ḥāl olur. *Bā-hezār pāyī ki dāşt,* biñ ayaḳ ile ki ṭutar idi[1] **[M164b]** *çün eceleş ferā resīd,* çünki anuñ eceli yaḳın irişdi *ez-bī-dest ü pāyī,* bir elsiz ve ayaḳsızdan *netüvān gürīḫt,* ḳaçmaġa ḳādir olmadı.

Meṣnevī

چو آید ز پی دشمن جان ستان

Çünki cān alıcı ve helāk idici **[N137a]** düşmān ardından gele

ببندد اجل پای مرد دوان

Ecel yelici sekr idici erk ayaġı baġlar ve bir adım atmaġa ḳomaz

درآن دم که دشمن پیاپی رسید

Ol demde ki düşmān göz açdurmayup ziyāde sürʿat ile irişdi

کمان کیانی نشاید کشید

Ol maḥalde kemān kiyānı çekmege imkān ve ḳudret olmaz ḳanda ḳaldı ki yāyı çekmege ḳādir ola.

Ḥikāyet

Eblehī-rā dīdem semīn, Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir semiz eblehi gördüm *ve ḫilʿatī der-ber,* ki üzerinde bir bahalu ḫilʿat yaʿnī bir ḳıymetlü ḫilʿat giymiş *ve merkeb-i Ṭāzī der-zīr,* ve altında bir ʿArabī at *ve ḳaṣab-ı Mışrī ber-ser,* ve Mışrī ḳaṣab ki başı üzre anı imāme itmiş idi. *Kesī güft* bir kimse eyitdi: *Ey Saʿdī!* Ey Saʿdī! *Çi güne mī bīnī,* nice görüsün *īn dībā-yı muʿlem,* bu nişānlu dībāyı *ber-īn ḥayvān-ı lā-yaʿlem,* bir nesne bilmez cāhil ḥayvān üzre *güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ben aña eyitdüm: *Ḥaṭṭī zişt est ki be-āb-ı zer nüviştest,* bir ḳabīḥ ḫaṭdur ki altun ṣuyı ile yazılmışdur yaʿnī buña beñzer[2] **[M165a]** *ḳad şābehe bi'l-verā ḥimārun* taḥḳīḳ ḥimār benī ādeme müşābih oldı.

[1] ṭutar idi: +yaʿnī bunuñ ayaġı var iken N.

[2] buña beñzer: +Şiʿr-i ʿArabī N.

﴿ عِجْلاً جَسَداً لَهُ خُوَارٌ ﴾ [1] ʿicl cesedi gibi ki anuñ içün baḳar āvāzı vardur sāhiri benī İsrā'il ḳavminüñ ḥīle ile mālını alup[2] bir buzāġı cesedi düzdi ve anuñ içine bir avuç topraḳ bıraḳdı. Fi'l-ḥāl ol cesed baḳar gibi āvāz virdi sāhiri ol ṭopraġı Fir'avn ʻ*aleyhü'l-laʻnenüñ*[3] ġarḳ olduġı gün ḥażret-i Cibrīl'üñ bindügi yunduñ ayaġı altında ölmiş idi bunuñ tafṣīli maḥallinde görüle.

Beyt

بانگ کاوی چه صداباز دهد عشوه مخر

سامری کیست که دست از ید بیضا ببرد [4]

[N137b]

Şiʻr[5]

بآدمی نتوان گفت ماند این حیوان

Bu ḥayvānı ādemīye beñzer dimek mümkin ve lāyıḳ degüldür

مگر دراعه و دستار و نقش بیرونش

Anuñ dirāʻasından ve ʻimāmesinden ve ṭaşra naḳşından ġayrı hemān bu cihetle ādemīye beñzer ve illā fi'l-ḥaḳīḳa ādemī degüldür

بگرد در همه اسباب و ملک هستی او

Devr ile anuñ dükeli esbāb ve mülkinde daḫı varlıġında yaʻnī anuñ cemīʻi mā-melekinde naẓar eyle gör

که هیچ چیز نیابی حلال جز خونش

---

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, A'râf Sûresi, 7/148.* "… ziynet eşyalarından, böğürebilen bir buzağı heykelini (tanrı) edindiler…"

[2] alup: +andan N.

[3] Fir'avn ʻ*aleyhü'l-laʻnenüñ:* +Nīl'e N.

[4] Böğüren buzağı nasıl bir ses çıkarabilir, ne fayda eder/ Samiri kimdir ki bu buzağıdan el çekebilsin?

[5] Şiʻr: Ḳıṭʻa N.

Ki anuñ hiçbir nesnesini ḥelāl bulmazsın ḳanundan ġayrı ya‘nī hemān ḳatli ḥelāldür bāḳīsi ḥarāmdur.

Ḳıṭ‘a

شریف اگر متضعف شد خیال مبر

Şerīf eger faḳīr ve muḥtāc ola ḫayāl bağlama ve ẓann eyleme

که پایگاه بلندش ضعیف خواهد شد

Ki ol şerīfüñ bülend mertebesiża‘īf olsa gerek ya‘nī anuñ şerīfligine noḳṣān irişmez **[M165b]**

ور آستانه سیمین بمیخ زر دوزد

Eger gümiş eşigi altun mīḫ ile ura ya‘nī eger āsitānesi sīmden ve mīḫi zerden ola ki ġınāsı bu mertebede ola

گمان مبر که یهودی شریف خواهد شد

Ẓann itme ki Yahūdī māl sebebi ile şerīf olsa gerek ya‘nī olmaz.

Ḥikāyet

Düzdī gedāyī-rā güft: bir sāriḳ bir sā’ile eyitdi: *Şerm nedārī*, şerm ṭutmazsın *ki ez-berāy-ı cevī sīm*, ki bir cev miḳdārı gümişden ötri *dest pīş-i her le’īm der ez-mī künī*, elüñi her le’im ve her ḫasīs öñüne dırāz idersin ve andan ḥaber idersin. *Güft*, ol gedā düzde eyitdi:

Beyt

دست دراز ازپی یک حبه سیم

Bir ḥabbe gümişden **[N138a]** ötri her kimsenüñ öñüne dilenmek ile el uzatmaḳ yegdür

به که ببرند بدانگی و نیم

Ki bir dāng ve nıṣf dānigüñ sebebi ile el keseler ya‘nī ṣırḳa ile el ḳaṭ‘ olunmaḳdan ise el dilenmek ile el ṣıḥḥat üzre olmaḳ yegdür.

Ḥikāyet

Müşt-zenī-rā ḥikāyet künend, bir zūr-bāzı ḥikāyet iderler *ki ez-dehr-i muḫālif be-cān āmede būd,* ki muḫālif zamāndan cāna gelmiş idi ya'nī ḳudret ve ġınāya müsā'adesi yoḳ zamāndan ziyāde müteşekkī ve mużṭarīb[1] idi *ve ez-ḫalḳ-ı ferāḥ be-fiġān,* daḫı kekeş ya'nī ḳanā'atsiz boġazından fiġāna gelmiş idi *meşveret pīş-i peder bürd,* ol zūr-bāz babası ḳatına **[M166a]** meşveret iletdi ya'nī müşāvere eyledi *ve icāzet ḫ ̌āst,* ve pederinden icāzet ṭaleb eyledi böyle diyü *ki 'azm-i sefer dārem,* ki sefer ḳaṣdın ṭutam *ki meger be-ḳuvvet-i bāzū,* ki meger bāzū ḳuvveti ile *dāmen-i ḳāmī be-kef ārem,* bir murād etegini ele getürem.

Şi'r[2]

فضل و هنر ضایعست تا ننمایند

Faż̈l u hüner żāyi'dür mādām ki göstermeyeler ya'nī iẓhār itmeyeler

عود بر آتش نهند مسک بسایند

Ūdı āteş üzre ḳorlar miski ezerler ya'nī laṭīf rāyiḥa ḥāṣıl olur[3].

Peder güft babası zūr-bāza eyitdi: *Ey püser! Ḫayāl-i muḥāl ez-ser be-der kün,* ey püser muḥāl ḫayāli başuńdan çıḳar ya'nī terk eyle *ve pāy-ı ḳanā'at der-dāmen-i selāmet keş,* ve ḳanā'at ayaġını selāmet etegine çek ya'nī ḳanā'at eyle. *Ki büzürgān güfteend,* zīrā ulular eyitmişlerdür: *Devlet ne bikūşīdenest,* devlet çalışmaḳ ile degüldür **[N138b]** ya'nī sa'y ile ḥāṣıl olmaz. *Çāre kem-i cūşīdenest,* belki çāre az ḳonmaḳdur ya'nī bī-ḥużūr ve mużṭarib olmamaḳdur.

Beyt

کس نتواند گرفت دامن دولت بزور

Kimse zūr ile devlet etegini ṭutmaġa ḳādir olmaz

کوشیش بیفائده است وسمه برابروی کور

[1] mużṭarīb: mużṭarībü'l-ḥāl N.

[2] Şi'r: Beyt N.

[3] ḥāṣıl olur: żāhir olur N.

Gürg ḳaşı üzre rāstıḳ urmaḳ gözine fā'ide olsun diyü fā'idesiz çalışmaḳdur cedd ü cehd ile devlet ḥāṣıl itmek hemān buña beñzer ki muḥāldür. **[M166b]**

Beyt[1]

اگر بهر سر مویت هنر دو صد باشد

Eger her bir ḳuluñ başında iki yüz hünerüñ olsa

هنر بکار نیاید چو بخت بد باشد

Hüner işe gelmez ya'nī fā'ideye yaramaz çünki ṭāli' naḫs viremez olsa.

Beyt

چه کند زورمند وارون بخت

Şom baḫtlu olanı ḳoy nice itsün.

بازوی بخت به که بازوی سخت

Eyleye devlet ü baḫt bāzūsı yegdür zīrā anuñ sebebi ile nice murādāt ḥāṣıl olur ki muḥkem ve ḳuvvet bāzūsı ile olmaz[2] ya'nī ḳuvvet bāzūsından devlet bāzūsı yegdür.

Püser güft, püser babasına eyitdi: *Ey peder! Fevā'id-i sefer bisyārest,* Ey peder! Sefer fā'ideleri çoḳdur. *Ez-nüzhet-i ḫāṭır,* fevā'idüñ biri ḫāṭıruñ şād olmasından ya'nī olmasıdur[3] *ve ceẕb-i fevā'id,* ve fā'ide ceẕb itmekden ya'nī ol fevā'idüñ biri fā'ideler ceẕb eylemekdür ya'nī menāfi'[4] ḥāṣıl eylemekdür *ve dīden-i 'acāyib,* ve 'acāyib görmekden *ve şenīden-i ġarāyib,* ve ġarāyib işitmekden *ve teferrüc-i büldān,* ve şehrler teferrüc itmekden *ve muḥāveret-i ḫullān,* ve dostlar ile āşinā olup muṣāḥabet eylemekden *ve taḥṣīl-i cāh ü edeb,* ve 'izzet ü edeb taḥṣīl eylemekden *ve mezīd-i māl ü meksib,* ve māl ve ḳarīḫ ziyāde eylemekden **[N139a]** *ve ma'rifet-i yārān,* ve nice kimselere yārān olup āşinālıḳ ḥāṣıl itmekden *ve tecrübet-i rūzgārān,* ve rūzgārları tecrübe eylemekden ki müsā'ade_mi yoḫsa

[1] Beyt: -M.
[2] olmaz: -N.
[3] ya'nī olmasıdur: -N.
[4] ol fevā'idüñ biri fā'ideler ceẕb eylemekdür ya'nī menāfi': -N.

[M167a] muḥālif midür. *Çünān ki sālikān ṭarīḳıyyet güfte end,* ancılayın ki ṭarīḳat sālikleri eyitmişlerdür ya‘nī meşāyiḫ[1].

Naẓm[2]

تا بدکان و خانه درگروی

Mādām ki dükkān ve ḫānede rehīnsin

هرگز ای خام آدمی نشوی

Hergiz ey ḫām ādemī olmazsın

برو اندر جهان تفرج کن

Yüri cihānda Ḥaḳ te‘ālānuñ maṣnū‘ātından ‘acāyib[3] āṯār-ı Ḥaḳ’dan ‘acāyib ü ġarāyib seyr ü teferrüc eyle

پیش ازان روز کزجهان بروی

Ol günden evvelki cihāndan gidersin ya‘nī ölmezden evvel.

Peder güft, babası müşt-zenden çünki bu sözleri işitdi añaeyitdi: *Ey püser!* Ey oġul! *Berīn nemaṭ ki beyān kerdī,*[4] seferüñ fā’ideleri ḥesābsızdur. *Velīkin müsellem penc ṭā’ife-rā est,* ammā hemān beş ṭā’ifeye müsellem ve maġūżdur. *Nüḫustīn bāzargānī ki bā-vücūd-ı ni‘met ü miknet,* ol beş ṭā’ifenüñ evvelkisi bir bāzargān ki ni‘met ü ḳadretüñ vücūdı ile *ki ġulāmān ve kenīzekān-ı dil-āvīz ü şākirdān-ı çāpük dāred,* ki göñül meyl idici zībā ġulāmlar ve ra‘nā kenīzekler daḫı çāpük ve maṣlaḥat-güzār ḫiẓmetkārlar ṭuta *her rūz be-şehrī,* bu ḥāllü bāzargān her gün bir şehirde *ve her şeb be-maḳāmī,* ve her gice bir maḳāmda *ve her dem be-teferrüc-gāhī,* ve her dem bir seyrān-gāhda *ez-na‘īm-i dünyā mütemetti‘ şeved,* dünyā ni‘metinden mütemetti‘ ve ẕevḳ idici ola. **[N139b]**

---

[1] ya‘nī meşāyiḫ: -N.

[2] Naẓm: Rubā‘ī N.

[3] Ḥaḳḳ te‘ālānuñ maṣnū‘ātından ‘acāyib: -N.

[4] beyān kerdī: +bu üslūb üzre ki beyān eyledün. *Menāfi‘-i sefer bīşumārest* N.

Şi‘r[1]

منعم بکوه و دشت و بیابان غریب نیست

[M167b] Ġanī ṭāġ ve ṣaḥrāda daḫı beyābānda ġarīb ü bīkes degüldür

هر جا که رفت حیمه زد و خوابگاه ساخت

Zīrā her yere ki gitdi çadır ḳurdı uyuyıcaḳ ve rāḥat olıcaḳ yir düzdi

وانرا که برمراد جهان نیست دسترست

Ve ammā ol kimsenüñ ki cihānda murādı üzre ḳudreti yoḳdur ya‘nī murād ḥāṣıl olmaz

درزاد و بوم خویش غریبست و ناشناخت

Ol kimse kendünüñ ṭoġduġı büyüdüġi ve ḥāṣıl oldığı vaṭan-ı aṣlīsinde ġarīb ve nā-ma‘lūmdur ya‘nī meşhūr ve kimsenüñ ma‘lūmı degüldür.

Düvüm ‘ālimī ki be-manṭıḳ-ı şīrīn, ol beş ṭā’ifenüñ ikincisi bir ‘ālim ki şīrīn söz ve laṭīf tekellüm sebebi ile *ü ḳuvvet-i fesāḥat ü māye-i belāġat,* daḫı feṣāḥat ḳuvveti sebebi ile ve belāġat sermāyesi sebebi ile ya‘nī ma‘rifet ve faẓl sebebi ile *her cā ki reved,* her yere ki gide *be-ḫıẕmeteş iḳdām nümāyend,* anuñ gibi ‘ālimüñ ḫiẕmetine iḳdām gösterdiler[2] *ve ikrām künend,* daḫı ikrām eylediler.

Şi‘r[3]

وجود مردم دانا مثال زر طلاست

‘Ālim kişinüñ vücūdı ya‘nī ẕātı ḫāliṣ ve ṣāfī altun gibidür.

‘Arabī

المعلّم کاذّهب والمتعلّم کالفضّة والباقی کالمهج[4]

[1] Şi‘r: Ḳıṭ‘a N.
[2] iḳdām gösterdiler: +ya‘nī cān u dilden aña ḥiẕmet iderler N.
[3] Şi‘r: Ḳıṭ‘a N.
[4] Öğretmen altın gibidir, öğrenci gümüş gibidir, geri kalanlar ise saman gibidir.

که هر کجا که رود قدر و قیمتش دانند

Zīrā ol ʻālim her ḳanda ki gide anuñ ḳadr ü ḳıymetini bilürler **[M168a]** ve aña iltifāt ü iʻtibār iderler

بزرگزاده نادان بشهروا ماند

Ammā büzürgüñ ve ġanīnüñ cāhil oġlı şehrvāya beñzer

که در دیار غریبش بهیچ نستانند

Zīrā ġayrı diyārda **[N140a]** anı hiçe almazlar[1].

Sivüm ḫūb-rūyī ki derūn-ı ṣāḥib-dilān be-muḫālaṭat-ı ū meyl küned, ol beş ṭā'ifenüñ üçüncisi bir maḥbūb ki ṣāḥib-dillerüñ dili[2] anuñ iḫtilāṭına meyl eyleye *ve ṣoḥbeteş-rā ġanīmet şināsend,* ve anuñ muṣāḥabetini ġanīmet eyleyeler *ve ḫiẕmeteş minnet dānen,* ve aña ḫiẕmet itmegi minnet bileler *ki güftend,* zīrā eyitmişlerdür *endekī-i cemāl,* cemāl azlığı *bih ez-bisyārī-i māl,* māl çoḳlığından yegdür bu vech daḫı cā'izdür azıcuḳ cemāl bir vāfir māldan yegdür bu veche üzre maġza iʻtibār olınmaz ammā bunda maʻnā-yı evvel evlādur[3]. *Rūy-ı zībā merhem-i dilhā-yı ḫasteest,* ve zībā yüz ḫaste dillerüñ merhemidür *ü kelīd-i derhā-yı beste,* ve baġlanmış ḳapularuñ miftāḥıdur ki aṣlā aña red yoḳdur.

Ḳıṭʻa

شاهد آن جا که رود عزت و خرمت بیند

Maḥbūb ol yire ki gider yaʻnī her ḳanda giderse ḥürmet ve ʻizzet görür ve riʻāyet bulur

ور برانند بقهرش پدر و مادر خویش

Kendünüñ pederi ve māderi eger añı ḳahr ile sorarlar ve redd iderler ise de

پر طاوس دراوراق مصاحف دیدم

[1] almazlar: +ve aṣlā iltifāt ü iʻtibār itmezler N.

[2] dili: -N.

[3] bu vech daḫı cā'izdür azıcuḳ cemāl bir vāfir māldan yegdür bu veche üzre maġza iʻtibār olınmaz ammā bunda maʻnāyı ol evlādur: -N.

Muṣḥaflaruñ varaḳları üzre ṭāvūs ḳanadını gördüm zīrā sabīlerüñ ʿādetidür münaḳḳaş olduġından ötri iʿtibār iderse muṣḥafları içinde ḳorlar

گفتم این منزلت ازقدر تو می بینم بیش

Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir ṭāvūsa eyitdüm **[M168b]** bu mertebeyi senüñ ḳadrüñden ve ḥaddüñden ziyāde gördüm

گفت خاموش که هرکس که جمالی دارد

Ṭāvūs ḳanadı çünki benüm bu sözimi işitdi lisān-ı ḥāl ile[1] cevāb virüp eyitdi ḫāmūş ol zīrā her kimse ki **[N140b]** azıcuḳ ḥüsn ṭuta[2]

هر کجا پای نهد دست ندارندش پیش

Ol kimse her ḳanda ayaḳ ḳoya anuñ öñüne el ṭutmazlar ya ʿnī redd itmezler belki daʿvet iderler.

Beyt[3]

چون درپسر موافقت دل بری بود

Çünki püserde muvāfaḳat u mülāyemet ve dilberlik ola

اندیشه نیست گر پدر از وی بری بود

Ġam degüldür eger pederi ol püserden berī ve bīzār ola zīrā ʿāşıḳları biñ mertebe pederinden añа ziyāde riʿāyet iderler.

Beyt

من استاده ام تا کنمش جان فدا چو شمع

او خود کی زما چو نسیم سخن نکرد[4]

[1] ile: +bañа N.

[2] ḥüsn ṭuta: +yaʿnī anda bir miḳdār ḥüsn ü cemāl olsa N.

[3] Beyt: Rubāʿī N.

[4] Ben bir mum gibi (onun) için canımı feda etmeye hazırım/ O ise, rüzgar gibi gelip geçer, bize esinti gibi bir söz bile söylemez.

او گوهرست گو صدفش درمیان مباد

Ol püser güherdür ya‘nī güher gibi maḳbūldür pederi ṣadef gibidür deyr-i cihānda anuñ ṣadefi olmasun zīrā ṣadef murādımuz degüldür

در یتیمرا همه کس مشتری بود

Dürr-i yetīme dükeli kimse müşterīdür.

Çehārüm ḫoş-āvāzī, ol beş ṭā’ifenüñ dördüncisi bir ḫoş āvāz *ki be-ḫançere-i Dāvūdī,* ki Dāvūdī boġaz ile ya‘nī Dāvūd peyġamber *‘aleyhi’s-selām* gibi[1] āvāzı olmaḳ ile *āb ez-cereyān,* ṣuyı aḳmaḳdan *ve murġ ez-ṭayerān,* ve ḳuşı **[M169a]** uçmaḳdan *bāz dāred,* girü ṭuta[2] *pes be-vesīlet-i īn fażīlet,* eyleye bu fażīlet sebebi ile ki murād ḥüsn-i ṣavtdur. *Dil-i merdümān ṣayd küned,* ādemlerüñ göñlini ṣayd eyleye *ve erbāb-ı mā‘nī,* ve ma‘nā ṣāḥibleri ya‘nī ṣāḥib-diller *be-münādemet-i ū raġbet nümāyed,* anuñ muṣāḥabetine raġbet ve meyl göstereler. **[N141a]**

Şi‘r[3]

سمعی الی حسن الاغانی

Benüm ḳulaġum eġānīnüñ eyüsinedür

من ذا الذی جس المثانی

Kimdür şol kimse ki eli ile meşānī yapışdı ya‘nī meşānī çaldı ki murād ḥüsn-i ṣavtdur.

Naẓm[4]

چه خوش باشد آواز نرم و حزین

Ne ḫoş ve ne laṭīfdür nerm ve ḥazīn āvāz

بگوش حریفان مست صبوح

[1] gibi: +ḫūb N.

[2] ṭuta: +ki bu mertebede ḥüsn ṣavtı ola N.

[3] Şi‘r: Şi‘r-i ‘Arabī N.

[4] Naẓm: Ḳıṭ‘a N.

Ṣabāḥ şarābı ile mest olmış heriflerüñ ḳulaġına

به از روی خوبست آواز خوش

Ḫūb yüzden yegdür ḫoş ve laṭīf āvāz

که آن حز نفسست واین قوت روح

Zīrā o yaʿnī zībā yüz nefsüñ ḥaẓẓıdur ki andan nefs teleẕüẕ ider ve bu yaʿnī ḫoş āvāz rūḥuñ ḳuvvetidür ki rūḥa ḥayāt-ı baḫşdur.

Pencüm pīşeverī ki be-saʿy-ı bāzū kefāfī ḥāṣıl küned, ol beş ṭā'ifenüñ beşincisi bir ehl-i ṣanʿat ki bāzū sebebi ile bir kefāf ḥāṣıl eyleye *tā āb-ı rūy ez-behr-i nān rīḫte neşeved,* tā ki anuñ yüzi ṣuyı nāndan ötri dökilmiş olmaya *çünān ki ḫıredmendān güfteend,* ancılayın ki ʿāḳiller eyitmişlerdür:

Şiʿr[1]

گر بغریبی رود ازشهر خویش

[M169b] Eger kendü şehrinden ġayrilige gide yaʿnī ġurbete düşe

سختی و محنت نبرد پنبه دوز

Eskici saḫtlıḳ ve miḥnet iletmez zīrā kendüye kefāf ḥāṣıl itmege ḳudreti vardur

ور بخرابی فتد ازمملکت

Eger memleketinden ḫarāblıġa yāḫūd bir ḫarāba düşe

گرسنه خسبد ملک نیمروز

Nīmrūz pādişāhı aç uyur zīrā kendüye kefāf ḥāṣıl olmaya[2] ḳādir degüldür.

Çünīn ṣıfathā ki beyān kerdem, buncılayın ṣıfatlar ki beyān eyledüm *der-sefer mūcib-i cemʿiyyet-i ḫāṭırest,* seferde ḫāṭıruñ cemʿiyyetine sebebdür *ü dāʿiye-i ṭayyıb-i ʿayş,* ve ṭayyib-i ʿıyşa ve sürūra bāʿiṣdür. *Ammā ān ki ez-īn cümle bī-behreest,* **[N141b]** ammā ol kimse ki bu cümle ṣıfatlardan naṣībsizdür. *Be-ḫayāl-i bāṭıl der-cihān bireved,* bāṭıl ḫayāl

[1] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.
[2] olmaya: itmege N.

ve nāma‘ḳūl fikr ile cihānda gider ya‘nī seyāḥat-i ‘ālem hevesi ider. *Ve dīger kes nām u nişān neşineved,* ve girü kimse anuñ nām u nişānını işitmez ve nice olduġını bilmez ol sevdā ile kendüsini żāyi‘ ve helāk ider.

Naẓm[1]

هر آن که گردش گیتی بکین او بر خاست

Her ol kimse ki cihānuñ dönmesi anuñ kīnine ḳalḳdı ya‘nī aña intiḳām itmege ḳaṣd itdi

بغیر مصلحتش رهبری کند ایام

Zamāne ol kimseye maṣlaḥatınuñ ‘aḳsine ḳulaġuzlıḳ eyler ya‘nī anı ḫilāf semtine bıraġur **[M170a]**

کبوتری که دیگر آشیان نخواهد دید

Bir kebūter ki girü yuvasını görmese gerek ya‘nī görmek naṣīb olmaya

قضا همی بردش تا بسوی دانه و دام

Ki ḥükm-i ilāhī anı tā dāne ve dām ṭarafına iledür dāne sebebi ile anı anda esīr iderler.

Püser güft, püser[2] eyitdi: *Ey peder!* Ey baba! *Ḳavl-i ḥukemā-rā çi güne muḫālefet künem,* ‘āḳillerüñ sözine nice muḫālefet idem *ki güfteend,* ki eyitmişlerdür *rızḳ egerçi maḳṣūmest,* rızḳ egerçi ḳısmet olınmışdur. *Be-esbāb-ı ḥuṣūl-i ān ta‘alluḳ şarṭīst,* ammā ol rızḳ ḥāṣıl olan sebeblere mübāşeret itmek şart ve lāzımdur *ve belā egerçi muḳadderest,* ve belā egerçi taḳdīr olınmışdur *ez-ebvāb-ı duḫūl-i ān iḫrāz vācib,* ol belā dāḫil olduġı ḳapulardan iḫrāz eylemek vācibdür [3] ﴿ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ ﴾

Şi‘r[4]

رزق اگرچند بیگمان برسد

[1] Naẓm: Ḳıṭ‘a N.
[2] püser: +ki murād müşt-zendür çünki babasından bu sözlerişitdi aña cevap virüp eyitdi N.
[3] *Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/195.* “… ve kendi nefislerinizi tehlikeye düşürmeyiniz…”
[4] Şi‘r: Ḳıṭ‘a N.

Rızḳ egerçi ne ḳadar ḳısmet olındı ise gümānsız[1] irişür **[N142a]**

شرط عقلست جستن ازدرها

Līkin ʿaḳluñ şarṭıdur anı ḳapulardan istemek yaʿnī maʿḳūl olan budur ki anı sebeblerinden ṭaleb idesin.

Şiʿr[2]

اطلبوا الأرزاق من اسبابها

وادخلوا الأوطان من أبوابها [3]

گرچه کس بی اجل نخواهد مرد

Ve egerçi kimse ecelsüz ölmeyiserdür

تو مرو دردهان اژدرها

Ammā sen ejderhānuñ aġzına gitme yaʿnī kendüñi tehlīkeye atma.

Der-īn ṣūret ki menem, bu ṣūretde ki benüm yaʿnī bu ḳadar ḳuvvet ü ṣalābet ki bende vardur *bā-pīl-i* **[M170b]** *demān bizenem* ḳorḳmış fil ile uruşurum *ve bā-şīr-i jiyān pençe der-efkenem* ve güremiş arslan ile pençe ṭutuşurum *maṣlaḥat ānest ki sefer künem* maʿḳūl oldur ki sefer eyleyem *ki ez-īn bīş* zīrā bundan ziyāde *ṭāḳat-i bī-nevāyī nedārem,* ḳudretsizliġe ṭaḳat ṭutmazam.

Naẓm[4]

چون مرد برفتاد زجای و مقام خویش

Çünki kişi kendü yirinden ve[5] maḳāmından düşdi yaʿnī dūr oldı

[1] gümānsız: -N.

[2] Şiʿr: Mıṣraʿ-ı ʿArabīdür N.

[3] Rızkı, rızkı verenin sebeplerinden isteyin/ Ve vatanınıza doğru kapılardan girin.

[4] Naẓm: Ḳıṭʿa N.

[5] ve: +kendü N.

دیگر چو غم خورد همه آفاق جای اوست

Girü ne ġam yir zīrā dükeli ʿālem anuñ cāyīdür ne yerde ister ise ḳarār ider

شب هر توانگری بسرایی همی رود

Gice her bir ġanī bir sarāya gider

درویش هرکجا که شب آمد سرای اوست

Ammā dervīş ḳanda ki gice geldi yaʿnī gice irişdi anuñ sarāyıdur.

Īn güft, müşt-zen babasına bu sözleri eyitdi: *Ve himmet ḫˇāst,* ve pederinden himmet ve duʿā ṭaleb eyledi. *Ve peder-rā duʿā kerd,* ve babası duʿā eyledi *ve revān şeved,* daḫı gitdi *ve der-hengām-ı reften,* gitmek vaḳtinde *şenīdendeş,* anı işitdiler *ki mīgüft,* ki eydür idi:

[N142b]

Beyt

هنرور که بختش نباشد بکام

Hüner-mend ki anuñ baḫtı murād ile olmaya yaʿnī baḫtı aña müsāʿade olmaya

بجایی رود کش ندانند نام

Bir yere gider ki anuñ nāmını bilmezler yaʿnī ḫilāf semte gider.

Tā biresīd be-kenār-ı ābī, tā ki müşt-zen[1] bir ṣu kenārına irişdi. **[M171a]** *ki seng ez-ṣalābet-i ū ber-seng hemī āmed,* ammā eyle ṣu idi ki anuñ şiddetinden ve cereyānınuñ ḳuvvetinden ṭaş ṭaş üzre gelür idi *ve āvāz-ı ġarīdeneş be-ferseng hemī reft,* daḫı ol ṣunuñ cūş u ḫurūşınuñ āvāzı fersenge gider idi.

Naẓm[2]

سهمگین آبی که مرغابی در او ایمن نبودی

Bir heybetlü ṣu idi ki ṣu ḳuşı anda emīn degül idi götürür gider idi

[1] müşt-zen: -N.

[2] Naẓm: Beyt N.

کمترین موج آسیاسنگ از کنارش در ربودی

Anuñ alçaḳrek mevci kenārından degirmen ṭaşı ḳoparur gider idi[1].

Gürūhī merdümān-rā dīd, ol müşt-zen bir bölük ādemleri gördi *ki her yek be-ḳurāżaī,* ki anda olanlaruñ her birisi bir ḳurāża ile *der-mi'ber nişeste,* mi'berde oturmış *ve raḫt-ı sefer beste,* ve sefer esbābını bağlamış ya'nī keştīye girüp[2] gitmege ḥāżır olmışlar *cüvān-rā dest-i 'aṭā beste būd,* līkin cüvānuñ ki murādı müşt-zendür faḳr sebebi ile 'atā el bağlamış idi ya'nī yanında aṣlā bir nesnesi yoḳ idi ki ücret-i keştī diyü vireydi *zebān-ı ṣenā ber-küşād,* ve bi'ż-żarūrī ṣenā dilini açdı ya'nī mellāḥı medḥ itdi *çendān ki zārī kerd,* ol ḳadar ki zārīliḳ eyledi *yārī nekerdend ve güftend,* teraḥḥum idüp aña yārlıḳ eylemediler ve eyitdiler:

Şi'r[3]

بیزر نتوانی که کنی برکس زور

Altunsız ḳādir degülsün **[N143a]** ki kimse üzre zūr u ẓulm eyleyesin ya'nī ḳuvvet ile murāduñı ḥāṣıl itmege ḳādir degülsün **[M171b]**

ور زر بداری بزور محتاج نه ای

Eger zer ṭutar iseñ ya'nī zerüñ var ise ol vaḳt ḳuvvete muḥtāc degülsün zīrā altun ile cemī' mühimmāt ḥāṣıl olur müşt-zenden murād zūr-bāz idügi bu beytden ziyāde rūşendür ba'ż-ı kimse güreşci ma'nāsına ẓann itmişdür[4]. *Mellāḥ-ı bī-mürüvvet,* mürüvvetsiz mellāḥ *ez-ū be-ḫande ber-gerdīd ve güft,* ol müşt-zenden gülmek ile girü döndi ve ṭa'n ile eyitdi:

Beyt

زر نداری نتوان رفت بزور از دریا

Zer ṭutmaz iseñ ya'nī zerüñ yoḳ ise zūr ile deryādan gitmek ya'nī deryāyı geçmek mümkin ve ḳābil degüldür

[1] gider idi: -N.

[2] girüp: -N.

[3] Şi'r: Beyt N.

[4] müşt-zenden murād zūr-bāz idügi bu beytden ziyāde rūşendür ba'ż-ı kimse güreşci ma'nāsına ẓann itmişdür: -N.

زور ده مرده چه باشد زر یک مرده بیار

On er ḳadar ḳuvvet ne olur yaʿnī ne fāʾideye yararsın hemān bir er virdügi ḳadar altun getür yaʿnī ücret-i keştī ġayrılarına virürler ise sen de anı virme ḳuvvetlüsüz diyü senden artuḳ ṭaleb itmezüz bu beytden daḫı ziyāde rūşendür ki müşt andan murād zūr-bāzdur[1].

Cüvān-rā ez-īn ṭaʿne dil behem ber-āmed, mellāḥuñ bu ṭaʿnesinde cüvānuñ göñli bī-ḥużūr ve münḳabiż oldı *ḫˇāst ki ez-ū intiḳām bikeşed,* müşt-zen āvāzı vir[2] diledi ki andan intiḳām çeke *keştī refte būd,* ol vaḳte degin gemi kenārından gitmiş idi *āvāz dād,* müşt-zen āvāz virdi yaʿnī çaġırdı böyle diyü *ki eger bedīn cāme ki pūşīdeem,* eger bu cāme ile ki giymişüm[3] *ḳāniʿ şevī,* ḳāniʿ olasın *dirīġ nīst,* dirīġ degüldür *mellāḥ ṭamaʿ kerd,* mellāḥ aña ṭamaʿ eyledi *ve keştī-rā bāz gerdānīd,* ve keştīyi girü döndürdi ve kenāra geldi. **[M172a]**

Şiʿr[4]

بدوزد شره دیده هوشمند

Ḥırṣ ʿāḳilüñ gözini diker görmez eyler

در آرد تمع مرغ و ماهی ببند

Ṭamaʿ murġ u māhīyi bende getürür ki hevāda ve deryāda **[N143b]** iken anı giriftār ider.

Çendān ki, müşt-zen intiḳām itmege ol ḳadar ṣabr eyledi *ki dest-i cüvān,* cüvānuñ eli *berīş ü girībān-ı mellāḥ biresīd,* mellāḥuñ ṣaḳalına ve yaḳasına irişdi *ū-rā be-ḫod der-keşīd,* muḥkem ṭutub anı kendüsine çekdi *ve bī-muḥābā fürū kūft,* ve meyl ü tevaḳḳufsız aṣlā kimseden ḫavf itmeyüp ve mellāḥa teraḥḥum itmeyüp muḥkem dögdi *yāreş ez-keştī beder āmed,* mellāḥuñ dostı gemiden ṭaşra geldi *ki püştī küned,* ki mellāḥa muʿāvenet eyleye *hemçünān dürüştī dīd,* mellāḥuñ dostı mellāḥ gibi ayrılık gördi yaʿnī let yidi *püşt bigerdānīd,* ol kimse arḳasına döndirdi yaʿnī gemiye ḳaçdı. *Maṣlaḥat ān dīdend ki bā-ū*

[1] ḳuvvetlüsüz diyü senden artuḳ ṭaleb itmezüz bu beytden daḫı ziyāde rūşendür virene müşt andan murād zūr-bāzdur: -N.

[2] āvāzı vir: -N.

[3] giymişüm: +yaʿnī bu giydügüm ḳaftān ile N.

[4] Şiʿr: Beyt N.

muṣālaḥat künend, anu maʿḳūl gördiler ki ol müşt-zen ile ṣulḥ ideler *ve be-ücret-i keştī müsāmaḥat nümāyend,* ve gemi ücret ile müsāmaḥat göstereler[1].

Naẓm[2]

چو پرخاش بینی تحمل بیار

Çünki ceng ü ġavġā göresin taḥammül getür yaʿnī ṭaḥammül eyle

که سهلی ببندد در کارزار

Zīrā mülāyemet ve mülāṭafet ceng ḳapusını baġlar yaʿnī cengi menʿ eyler

لطافت کن آنجا که بینی ستیز

Mülāṭafet ve rıfḳ ile ol yerde ki ʿināḍ[3] görürsün **[M172b]**

نبرد قز نرمرا تیغ تیز

Zīrā mülāyim iki keskin ḳılıc mülāyim olduġından ötri kesmez

بشیرین زبانی و لطف و خوشی

Şīrīn-zebānlıḳ ve luṭf u ḫoşluḳ ile

توانی که پیلی بمویی کشی

Ḳādirsin ki bir fili bir ḳıl ile çekesin yaʿnī yedesin[4].

Be-ʿöẕr-i māżī, geçmiş ʿöẕr sebebi ile *der-ḳademeş üftādend,* mellāḥ ve refīḳleri anuñ ayağına düşdiler *ve būseʾī çend,* ve birḳaç būse **[N144a]** *be-nifāḳ,* nifāḳ ile *ber-ser ü çeşmeş dādend,* ol müşt-zenüñ başı ve gözi üzre virdiler yaʿnī iẓhār-ı maḥabbet idüp münāfaḳan ne anuñ başını ve gözini öpdiler nitekim ʿādet-i nāsdur *ve be-keştī der-āverdend,* ve keştīye getürdiler. *Ve bireftend* [5]ve gitdiler. *Tā biresīdend be-sütūnī,* tā ki bir sütüna irişdiler *ki ez-ʿimāret-i Yūnān,* ki Yūnān ʿimāretinden yaʿnī anlaruñ bināsından *der-āb īstāde būd,*

[1] göstereler: +yaʿnī nesne almayalar N.
[2] Naẓm: Meşnevī N.
[3] ʿināḍ: +u lecc N.
[4] yedesin: -N.
[5] *ve bireftend: -N.*

ṣuda dikilmiş ḳalmış idi. *Mellāḫ güft,* mellāḫ çünki ol sütūnı gördi müşt-zene intiḳām itmekden ötri eyitdi: *Keştī ḫalelī hest,* keştīnüñ bir ḫaleli vardur. *Yekī ez-şumā ki dilāverterest,* sizden birüñüz ki dilāverrekdür *ü merdāne vü zūr-mend,* daḫı merdānerek ve ḳuvvetlürekdür. *Bayed ki ber-īn sütūn bireved,* gerek ki bu sütūn üzre gide ya'nī çıḳa *ve miḳved-i keştī bigīred,* ve orada geminüñ ipini ṭuta *tā 'imāret künīm,* tā ki keştīnüñ[1] ol ḫalelini 'imāret idelüm *cüvān be-ġurūr-ı* **[M173a]** *dil-āverī ki der ser dāşet,* cüvān dil-āverlik ġurūrı ile ki başında ṭutar idi ya'nī kendünüñ dil-āverligine maġrūr olmaḳ ile *ez-ḫaşm-ı dil-āzürde neyendīşīd,* göñli incinmiş ve bī-ḥużūr olmış ḫaşmdan iḥtirāz idüp ḫūn itmedi *ve ḳavl-i ḥukemā neşenīd,* ve 'āḳillerüñ sözini istimā' eylemedi *ki güfte end,* ki eyitmişlerdür *her ki-rā rencī be-dil resānīdī,*[2] her kimüñ ki gönline bir renc ü elem irişdürdüñ *eger der-'aḳib-i ān,* eger ol rencüñ sevkinde *ṣad rāḥat biresānī,* ḫāṭırını mütesellī itmek içün yüz rāḥat irişdüresin *ez-pādāş-ı ān yek renc iymīn mebāş,* düşmānuñ ol bir rencüñ 'ivażından emīn olma *ki peygān ez-cirāḥat be-der āyed,* **[N144b]** zīrā peykān yaradan ṭaşra gelür ve cerāḥat eyü olur *ve āzār der-dil bimāned,* ve ol ammā peykāndan irişen āzār u elem göñülde ḳalur.

Şi'r[3]

چه خوش گفت بکتاش باخیلتاش

Ne ḫoş ve ne laṭīf didi Bektaş Ḫayletāş'a

چو دشمن خراشیدی ایمن مباش

Çünki düşmānı ṭırmaladuñ ya'nī rencīde[4] itdüñ emīn olma[5].

Beyt[6]

مشو ایمن که تنگدل گردی

Emīn olma ki teng-dil ve perīşān ḫāṭır olursın

---

[1] keştīnüñ: geminüñ N.

[2] ki eyitmişlerdür *her ki-rā rencī be-dil resānīdī:* -N.

[3] Şi'r: Beyt N.

[4] rencīde: ezā N.

[5] emīn olma: +ki ol daḫı saña bir cefā ider N.

[6] Beyt: Ḳıṭ'a N.

چون زدست دلی بتنگ آید

Çünki senüñ elüñden bir göñül tenge gele yaʿnī bir kimseyi teng-dil eyleyesin

سنگ بر باره حصار مزن

Ḥiṣāruñ bārusı üzre ṭaş urma

که بود کز حصار سنگ آید

Zīrā iḥtimāldür ki ḥiṣārdan ṭaş gele ki saña andan żarar irişe. **[M173b]**

Çendān ki resīmān-ı keştī ber-sāʿid pīçīd, mellāḥ ol ḳadar ṣabr itdi ki müşt-zen geminüñ ipini sāʿidine ṭoladı *ve ber-bālā-yı sütūn reft,* ve sütūnuñ üzerine gitdi[1] *mellāḥ zimām ez-kefş der-güsilānīd,* mellāḥ[2] yuları yaʿnī[3] ipi anuñ elinden ḳırdı yaʿnī kesdi *ve keştī birānd,* ve gemiyi sürdi *bī-çāre der-ān cā ḥayrān bimānd,* bīçāre müşt-zen ol yerde ḥayrān ḳaldı. *Rūzī dü belā vü miḫnet dīd,* ve bir iki gün belā ve miḫnet gördi *ve saḫtī keşīd,* ve saḫtlıḳ çekdi. *Sivüm rūz,* üçinci gün *ḫ̌ābeş girībān girift,* ḫ̌āb anuñ yaḳasını ṭutdı[4] *ve be-āb endāḫt,* ve ṣuya atdı yaʿnī ḫ̌āb sebebi ile ṣuya düşti *baʿd ez-şebān rūzī,* ol gün ol giceden soñra **[N145a]** *be-kenār üftād,* kenāra düşdi *ez-ḥayāteş ramaḳī mānde būd,* bir mertebe żaʿīf olmış idi ki anuñ ḥayātından bir ramaḳ ḳalmış idi. *Berg-i dıraḫtān ḫorden girift,*[5] aġaçlaruñ yapraġını yimege başladı *ü bīḫ- giyāhān ber-āverden,* ve otlaruñ kökini çıḳarmaġa başladı *tā endekī ḳuvvet yāft,* tā ki[6] birazcıḳ ḳuvvet buldı *ve ser der-beyābān nihād ve bireft* daḫı beyābāna baş ḳodı[7] ve gitdi *tā teşne vü gürsine,* tā ki aç ve ṣusuz *vü bī-ṭāḳat,* ve ṭāḳatsiz *ber-ser-i çāhī resīd,* bir ḳuyu başına irişdi. *Ḳavmī-rā dīd ki ber-ū gird āmede būdend,* bir ḳavmi gördi ki ṣudan **[M174a]** ötri[8] anuñ üzerine cemʿ olmış idiler *ve şerbetī āb,* ve bir içim ṣuyı *be-peşīzī,* bir pul ile *mī āşāmīdend,* içerler idi. *Cüvān--rā peşīzī nebūd,* cüvānuñ bir peşīzi yoḳ idi. *Āb ṭaleb kerd,* āb ṭaleb eyledi. *İbā kerdend,* ibā

[1] gitdi: +yaʿnī çıḳdı N.
[2] mellāḥ: +çünki onu anı gördi N.
[3] yaʿnī: +geminüñ N.
[4] yaḳasını ṭutdı: +yaʿnī aña ḫ̌āb ġalebe eyledi N.
[5] *ḫorden girift:* +ziyāde açlığından N.
[6] tā ki: +anlar ile N.
[7] baş ḳodı: +yaʿnī beyābān yolını ṭutdı N.
[8] ṣudan ötri: ṣu içmekden ötri N.

eylediler[1]. *Dest-i ta'addī dırāz kerd,* müşt-zen bī-ḥużūr olup ta'addī ve ḫuṣūmet elini dırāz eyledi tā ki anlardan ḍarben ṣu alup içe. *Müyesser nebūd,* müyesser ve mümkin olmadı. *Bārī tenī çend-rā fürū kūft,* muḥaṣṣal-ı kelām bir nice kimseyi muḥkem dögdi. *Merdān ġalebe kerdend,* anda olan kimseler müşt-zen üzre ne ġalebe eylediler *ve bī-muḥābā bizedend* ve teraḥḥum itmeyüp urdılar *ve mecrūḥ kerdend,* ve mecrūḥ itdiler.

Şi'r[2]

پشه چو پرشد بزند پیلرا

Sivrisinek çünki çoḳ oldı fili urur ya'nī ṣoḳar ve elem virür

با همه تندی و صلابت که اوست

Ol fil ki bu dükeli ḳuvvet **[N145b]** ü tünd ve cesāmet ü ṣalābet iledür ya'nī anda bu ḳadar ḳuvvet ve ṣalābet var iken zebūn ve 'āciz olur

مورچگانرا چو بود اتفاق

Ḳarıncacıḳlaruñ çünki ittifāḳı ola

شیر ژیانرا بدرانند پوست

Fiġān u mehīb arslanuñ postını yırtarlar.

Be-ḥükm-i żarūret, żarūret ḥükmi ile ya'nī bi'ż-żarūrī *der-pey-i kārvān üftād,* kārvānuñ ardına düşdi *ve bireft,* daḫı gitdi. *Şebāngāh,* aḫşam vaḳti **[M174b]** *be-maḳāmī biresīdend ki ez-düzdān ber-ḫaṭar būd,* bir maḳāma irişdiler ki ḥarāmīlerden ḫavf ve ḫaṭar üzre idi ya'nī maḫūf maḳām idi. *Ḳārvāniyān-rā dīd,* müşt-zen ḳarvānluları gördi ya'nī kārvān ḫalḳını gördi. *Lerze ber-endām üftāde,* ḥarāmīler ḫavfından endāmları üzre lerze düşmiş ya'nī ditreşürler *ve dil ber-helāk nihāde,* ve helāk üzre göñül ḳomışlar ya'nī kendülerden ümmīd ḳaṭ' itmişler. *Güft endīşe medārīd,* müşt-zen[3] ḳārvān ḫalḳına eyitdi ġam ve ḫavf ṭutmañuz *ki men tenhā der-īn meyān,* zīrā ben yalñız bu ortada *ki pencāḥ merd-rā cevāb dihem,* elli kimseye cevāb virürüm *ve dīger cüvānān hem yārī künend,* bu ḳāfilede olan

[1] ibā eylediler: +ya'nī virmediler N.

[2] Şi'r: Ḳıṭ'a N.

[3] müşt-zen: +ḳarvān ḫalḳını çünki ol ḥālde gördi N.

ġayr ya‘nī sā’ir cüvānlar daḫı mu‘āvenet eyleyeler. *Merdümān-rā be-lāf-ı ū dil-ḳavī keşt,* kārvānda olan kimselerüñ göñli anuñ lafı ile ḳavī oldı *ve be-ṣoḥbet-i ū şādmān geştend,* ve anuñ muṣāḥabeti ile şādmān oldılar *ve be-zād u ābeş dest-gīrī kerdend,* ve zād u āb ile aña dest-gīrlik eylediler ya‘nī aña ṭa‘ām ve āb virdiler *cüvān-rā āteş-i* **[N146a]** *mi‘de bālā girifte būd,* cüvānuñ mi‘desi āteşi yüksek ṭutmış idi ya‘nī ziyāde acıḳmış idi. *Loḳmaī çend ez-ser-i iştihā tenāvül kerd,* iştihā ucından birḳaç loḳma tenāvül eyledi ya‘nī tamām iştihā ile ol ṭa‘āmı yidi. *Ve demī çend,* daḫı birḳaç içim ṣu *ber-ū āşāmīd,* anuñ üzerine içdi *tā dīv-i derūneş biyārāmīd,* tā anuñ içinüñ şeytānı ya‘nī **[M175a]** nefsi diklendi *ve ḫˇābeş der-rübūd ve biḫuft,* ve anı uyḳu ḳapdı daḫı yatdı uyudı. *Pīr-merdī puḫte vü cihān-dīde der-kārvān būd,* ol kārvānda puḫte ve cihān-dīde bir pīr var idi. *Güft,* refīḳlerine eyitdi: *Ey yārān!* Ey dostlar! *Men ez-īn bedraḳa-i şumā,* ben bu sözüñ refīḳ ve ḥāfıẓlardan *endīşnākterem,* ḫavflurekem *ne çendān ki ez-düzdān,* ḥarāmīlerden ol ḳadar ḫavflurek degülüm[1].

Çünān ki ḥikāyet künend, ancılayın ki ḥikāyet iderler *ki ‘Arabī-rā diremī çend gird āmede būd,* ki bir ‘Arabī’nüñ birḳaç aḳçesi cem‘ olmış idi ya‘nī bir miḳdār aḳçesi var idi *ve şeb ez-teşvīş-i düzdān tenhā ḫˇābeş nebürdī,* ve gice ḥarāmīlerüñ ḫavfından tenhā ḫˇāb iletmez idi ya‘nī ḫavfından yalñız uyumaġa ḳādir degül idi. *Yekī ez-dūstān nezd-i ḫod bürd,* dostlardan birisini kendü ḳatına iletdi *tā vaḫşet-i tenhāyī* tā yalñızluḳ vaḫşetini *be-dīdār-ı ū munṣarif küned,* anuñ dīdārı ile iẕāle eyleye *şebī çend der-ṣoḥbet-i ū būd,* birḳaç gice anuñ ṣoḥbetinde oldı *çendān ki ber-diremhāyeş vuḳūf yāft,* ol ḳadar ki anuñ **[N146b]** diremleri üzre vuḳūf buldı ya‘nī anuñ aḳçesini ve ne yirde ḫıfẓ itdügini añladı *bibürd ve sefer kerd,* ol kimse ‘Arab’uñ aḳçesini iletdi ve oradan sefer eyledi ya‘nī aḳçe aldı ḳaçdı *bāmdādān ‘Arab-rā dīdend,* **[M175b]** ‘ale’ṣ-ṣabāḥ ‘Arab’ı gördiler *‘uryān u giryān,* ‘uryān u giryān idi[2] *güftend ḥāl çīst,* ol ‘Arab’a eyitdiler ki ḥālüñ nedür *meger ān diremhā-yı türā düzd bürd,* meger o senüñ ma‘lūm olan diremlerüñ uġrı iltdi. *Güft:* ‘Arab anlara ḥāl nice olduġını beyān idüp eyitdi: *Lā va’llāhi bedraḳa bürd,* benüm diremlerümi düzd iltmedi *vallāhi* baña mūnis ve ḥāfıẓ olan dostum iltdi.

[1] degülüm: +ya‘nī bu kimseden ḫavf itdügüm ḳadar ḥarāmīlerden ḫavf itmem N.

[2] ‘uryān u giryān idi: çıplaḳ ve aġlar gördiler N.

Naẓm[1]

هرگز ایمن زمار ننشستم

Hergiz ılandan emīn oturmazam

تا بدانستم آنچه خصلت اوست

Tā ki bildüm ol nesneyi ki anuñ ḫuyıdur yaʿnī mārdan emīn olmadum[2] ādemi ṣoḳup helāk itdügini maʿlūm idelden beri[3]

زحم دندان دشمنی بترست

Şu ḥāllü bir düşmānuñ zaḥmı yaramazrek ve żararlurekdür. Bu mıṣraʿ-ı ṣānī düşmān lafẓınuñ ṣıfatıdur

که نماید بچشم مردم دوست

Ki ol düşmān ḫalḳınuñ gözine dost görine yaʿnī āşikāre düşmān bunuñ gibi düşmāndan yegdür zīrā andan ḥaẕer eylemekden ḳābildür ammā dost ṣūretlü düşmāndan iḥtirāz mümkindür degüldür.

Güft çi dānīd, ol pīr refīḳlerine eyitdi ne bilürsiz *ki īn nīz,* ki bu cüvān daḫı *ez-cümle-i düzdān bāşed,* ḥarāmīler bölüginizden ola *ve be-ʿayyārī der-meyān-ı mā taʿbiye şüde,* ve ʿayyārlıḳ ile bizüm aramuzda ḳarışmış ola *tā be-vaḳt-i furṣat,* tā ki fırṣat vaḳtinde *yārān-rā ḫaber küned,* yoldaşlarına ḫaber eyleye. **[N147a]** *Pes maṣlaḥat ān mī bīnem,* eyle maʿḳūl anı görürüm *ki mer ū-rā ḫufte bigüzārīm,* ki anı bunda **[M176a]** uyumış ḳoyalum *ve birānīm,* daḫı sürelüm yaʿnī gidelüm *cüvānān-rā tedbīr-i pīr üstüvār āmed,* cüvānlara pīrüñ tedbīri muḥkem ve mü'esser geldi *ve mehābetī ez-müşt-zen der-dil giriftend,* ve müşt-zen andan göñüllerinde bir heybet ṭutdılar *raḫt ber-dāştend fevrī,* esbābı yükletdiler *ve cüvān-rā ḫufte bigüẕāştend* ve cüvānı uyumış ḳodılar *angāh ḫaber yāft,* bīçāre ol vaḳt ḫaber buldı *ki āftāb ber-ketifeş tāft,* ki āftāb anuñ ketfi üzre yaldırur idi yaʿnī ketfi ḳızdı. *Ser ber āverd,* ḫˇābdan baş ḳaldurdı *kār-vān-rā nedīd,* kārvānı görmedi. *Besī bigerdīd,*

[1] Naẓm: Ḳıṭʿa N.
[2] mārdan emīn olmadum: -N.
[3] idelden beri: andan emīn oturmadum tamām ḥaẕer üzre oldum N.

etrāfa çoḳ ṭolandı *ve reh be-cāyī nebürd,* ve bir yere yol iletmedi ya‘nī yol bulmadı. *Teşne vü bī-nevā,* ṣusuz ve azıḳsuz ya‘nī aç *rūy ber-ḫāk,* yüzini ḫāk üzre *ve dil ber-helāk nihāde hemī güft,* daḫı göñlini helāk üzre ḳomış eydür idi.

Şi‘r[1]

من ذا یحدثنی و زمر العیس

Kimdür ki burada benüm ile muṣāḥabet eyleye ve vaḥşet kurbetini benden izāle eyleye ḥālbuki ‘ıyş yularlandı ya‘nī ḳāfile gitdi ben burada tenhā ḳaldum

ما للغریب سوی الغریب انیس

Ġarīb içün ġarībden ġayrı mūnis yoḳdur ya‘nī ġarībüñ mūnisi yine ġarībdür ki.

[2] « اَلْجِنسُ إِلَى اَلْجِنسُ یمِیلُ »

Naẓm[3]

درشتی کند با غریبان کسی

Ġılẓet **[M176b]** ve ḫaşūnet ider ġarīblere şol kimse

که نا بوده باشد بغربت بسی

Ki ġurbetde çoḳluḳ olmamış **[N147b]** ve ġurbet belāsını çekmemiş ola.

Ū der-īn süḫan būd, ol bīçāre bu sözde idi *ki pādişāhzāde’i,* ki bir pādişāh oġlı *der-pey-i ṣaydī,* bir ṣayd ardında *ez-leşkeriyān dūr üftāde būd,* yanında olan bendelerinden ve muṣāḥiblerinden ıraḳ düşmiş idi *u bālā-yı sereş īstāde,* ve anuñ başı üzre düşmiş idi *ve īn süḫan hemī bişenīd,* ve anuñ bu sözini istimā‘ ider idi *der-hey’eteş naẓar kerd,* ol müşt-zenüñ heybetine naẓar eyledi *ṣūret-i ẓāhireş pākīze dīd,* anuñ ẓāhir ṣūretini pākize[4] ve laṭīf gördi *ü ḥāleş perīşān,* ve anuñ ḥālini perīşān gördi[5] *pürsīdeş ki ez-kücāyī,* şeh-zāde aña ḳandensin diyü su’āl eyledi *ve bedīn cāy-gehe çi güne üftādī,* ve bu yire nice düşdüñ *berḫī*

[1] Şi‘r: Şi‘r-i ‘Arabī N.
[2] Cins, cinse meyleder.
[3] Naẓm: Beyt N.
[4] anuñ ẓāhir ṣūretini pākize: -N.
[5] *ü ḥāleş perīşān,* ve anuñ ḥālini perīşān gördi: -N.

ez-ānçi ber-ser-i ū güẕeşte būd i'ādet kerd, ol nesneden ki anuñ başı üzre geçmiş idi ba'ẕısını i'āde eyledi ya'nī hikāyet eyledi. *Melik-zāde-rā ber-ū teraḥḥum āmed,* pādişāh-zādeye anuñ üzerine raḥm geldi[1] *ve ḫil'at ü ni'met dād,* ḫil'at ve ni'met virdi *ve mu'temedī bā ve'r hem-rāh-ı kerd,* ve bir mu'temed kimseyi aña yoldaş eyledi. *Tā be-şehr-i ḫ'īş bāz āmed,* tā ki girü kendü şehrine geldi. *Peder bedīden-i ū şādmān şüd,* babası anı görmek ile şādmān **[M177a]** oldı *ve ber-selāmet-i ḥāleş şükr güft,* ve anuñ ḥālinüñ selāmeti üzre şükr didi *şebāngeh,* aḫşām vaḳti *ez-ānçi ber-ser-i ū refte būd,* ve ol nesneden ki anuñ başı üzre gitmiş idi[2] *ez-ḥālet-i keştī* keştī[3] ḥālinden *ve cevr-i mellāḥ,* ve mellāḥuñ cevrinden[4] *ve rūstāyīyān ber-ser cāh,* ve ḳapu başı üzre köylülerüñ cevrinden **[N148a]** *ve ġadr-ı kārvāniyān,* ve kārvānlularuñ vefāsızlıġından *bā-peder güft,* pederine eyitdi: *Peder güft,* babası aña eyitdi: *Ey püser!* Ey oġul! *Negüftemet,* saña dimedüm mi *der vaḳt-i reften,* gitmenüñ vaḳtinde *ki tehī-destān-rā,* ki ḳudretsizlerüñ *dest-i dilīrī besteest,* bahādırlıḳ eli baġlanmışdur *ü pençe-i şīrī şikeste,* ve arslanlıḳ pençesi ṣınmışdur ya'nī nesneye ḳādir olmazlar.

Beyt

چه خوش گفت آن تهیدست سلاحشور

Ne laṭīf didi ol silāḥ-şor olan faḳīr maḳūl ḳabūl budur

جوی زر بهتر از پنجاه من زور

Bir arpa ḳadar altun elli batman ḳuvvetden yegrekdür.

Püser güft, püseri babasına eyitdi: *Ey peder!* Ey baba! *Her-āyīne tā renc neberī genc ber negīrī,* elbette mādām ki renc iletmeyesin ve zaḥmet çekmeyesin genc ü māl yuḳarı ṭutmazsın[5] *ve tā cān der-ḫaṭar nenihī,* ve mādām ki cānuñı ḫaṭarda ḳomayasın ya'nī ḥayātuñdan ümmīdi ḳaṭ' itmeyesin *ber-düşmen ẓafer neyābī,* düşmān üzre ẓafer bulmazsın *ve tā dāne perīşān nekünī,* ve mādām ki dāneyi perīşān itmeyesin ya'nī

[1] raḥm geldi: +ya'nī aña teraḥḥum eyledi N.

[2] gitmiş idi: +ya'nī başından geçmiş idi N.

[3] keştī: gemi N.

[4] ve mellāḥuñ cevrinden: -N.

[5] ṭutmazsın: +ya'nī ḥāṣıl idemezsin N.

ṣaçmayasın ḫāke ve perīşān itmeyesin **[M177b]** *ḫarman ber nedārī,* ḫarman ḥāṣıl idemezsin *nebīnī ki,* görmez misün ki *be-endek māye be-rencī bürdem,* birazcuḳ miḳdārı renc ki iletdüm anuñ sebebi ile *çi taḥṣīl rāḥat kerdem,* ne rāḥat taḥṣīl eyledüm*ve be-nīşī ki ḫordem,* ve şol nīşi ki yedüm anuñ sebebi ile *çi māye ʿaselī āverdem,* ne ḳadar ʿasel getürdüm. ʿAsel ẕikri bunda nīş münāsebeti iledür yoḫsa murād bu ḳadar zaḥmetüñ ki çekdüm anuñ sebebi ile bu ḳadar niʿmet ele getürdüm dimekdür ki murād şeh-zādenüñ **[N148b]** iḥsān itdügidür.

Şiʿr[1]

گرچه بیرون ز رزق نتوان خورد

Egerçi kişi rızḳından ziyāde yimek mümkin degüldür

درطلب کاهلی نشاید کرد

Līkin ṭalebde kāhilliḳ eylemek gerekmez.

Beyt[2]

غواص اگر اندیشه کند کام نهنگ

Ġavvāṣ eger timsāḥuñ ṭamaġını fikr eyleye yaʿnī anuñ yutmasından fikr ide

هرگز نکند در گران مایه بچنگ

Hergiz aġar bahalu dürri eline eylemez yaʿnī deryāya ṭalup eline dürr alama.

Ḥikmet

Āsiyāseng-i zīrān müteḥarrik nīst, degirmenüñ alt ṭaşı ḥareket idici degüldür. *Lā-cerem taḥammül-i bār-ı girān hemī küned,* ol sebebden aġar yüke taḥammül ider yaʿnī aġar yük getürür eger ḥareket ideydi bu ḳadar yük çekmez idi. Eyleye seyāḥat itmek ile nice belā ve elemden ḫalāṣ bulur ammā ḥareket ve seyāḥat itmek ile nice meşaḳḳat ve zaḥmet çeker bu söz müşt-zenüñdür bu ḳıṭʿa ile bile[3].

[1] Şiʿr: Beyt N.
[2] Beyt: -M.
[3] bu söz müşt-zenüñdür bu ḳıṭʿa ile bile: bu sözler ve bu ḳıṭʿa daḫı müşt-zenüñdür N.

Ḳıṭ‘a

چه خورد شیر شرزه در بن غار

[M178a] Şir-şerze[1] arslan maġara dibinde ne yer[2]

باز افتاده را چه قوت بود

Düşmiş ṭoġanuñ ne ḳuvveti olur ya‘nī mādām ki pervāz idüp ṣayd itmege sa‘y itmeye kendüye lāzım olan ḳuvveti[3] ḳande bulur

گر تو درخانه صید خواهی کرد

Eger sen ḫānde ṣayd itmek ister iseñ ya‘nī hergiz sa‘y itmeyesin

دست و پایت چو عنکبوت بود

Senüñ elüñ ve ayaġuñ ‘ankebut[4] gibi olur ya‘nī yirüñde ḳadīd olup ḳalursın.

Peder güft, pederi çünki püserüñ **[N149a]** bu sözlerini işitdi naṣīḥat ṭarīḳi ile aña eyitdi: *Ey püser!* Ey oġul! *Der-īn nevbet,* bu nevbetde ya‘nī bu seferde *felek türā yāverī kerd,* felek mu‘āvenet eyledi *ü iḳbāl reh-berī,* ve iḳbāl ve sa‘ādet[5] murāduñ ḥuṣūline rehberlik eyledi *tā gület ez-ḫār u ḫāret ez-pāy be-der āmed,* tā ki senüñ ḫārından ve ḫār ayaġuñdan ṭaşra geldi ya‘nī çıkdı ki bu ḳadar kurbet ü miḫnetden ḫalāṣ bulduñ *ve ṣāḥib-devletī be-tü resīd,* ve bir ṣāḥib-i devlet saña irişdi *ve ber-tü baḫşīd,* ve senüñ üzerüñe ya‘nī saña iḥsān eyledi *ve teraḥḥum kerdī* daḫı teraḥḥum eyledi *ve kesr-i ḥāl-i türā,* ve senüñ ḥālüñ kesrini *be-tefaḳḳudī cebr kerd,* bir tefaḳḳud ve tefaḥḥuṣ ile cebr eyledi ya‘nī senüñ şikeste ḳalbini in‘ām ve iḥsān ile mütesellī ve mesrūr ḳıldı *ve çünīn ittifāḳ nādir üfted,* buncılayın ittifāḳ nādir düşer[6] *ve ber-nādir ḥükm netüvān kerd,* ve ḳalīlü’l-vuḳū‘[7] üzre ḥükm eylemek olmaz

[1] Şir-şerze: +ve muhīb N.

[2] ne yer: +ya‘nī maġarada ṭaşra çıḳup ṣayd itmek gerek ki ḳærnını muḥkem ṭoyura N.

[3] ḳuvveti: +ol ṭoġan N.

[4] ‘ankebut: örümcek N.

[5] ve sa‘ādet: -N.

[6] nādir düşer: +ya‘nī az vāḳi‘ olur N.

[7] ve ḳalīlü’l-vuḳū‘: +olan şey’ N.

zinhār tā bedīn ṭam‘, ṣaḳın tā bu ümmīd ile **[M178b]** *dīger-bār kerd vāḳı‘ nekerdī*, bir kerre daḫı ḥaramuñ eṭrāfına ṭolanmayasın.

Naẓm[1]

صیاد نه هر بار شغلی ببرد

Ṣayyād her kerre ya‘nī her ṣayd yerinden ḫānesine bir çaḳal iletmez

افتد که یکی روز پلنگش بدرد

Düşer ya‘nī vāḳi‘ olur ki bir gün anı ḳaplan yırtar.

Temṯīl[2]

Çünān ki yekī ez-mülūk-ı Pārs, ancılayın ki zamān-ı māżīde Fārs pādişāhlarından biri *nigīn-i girān-māye der-engüşterī dāşt*, ḫātemінde āġar bahālu bir yüzük ḳaşı ṭutar idi[3] *bārī be-ḥükm-i teferrüc*, bir kerre teferrüc ḥükmi ile *bā-tenī çend ez-ḫāṣān*, **[N149b]** ḫāṣlarından bir nice kimse ile *be-muṣallā-yı Şīrāz*, Şīrāz'uñ namāz-gāhına *bīrūn reft*, ṭaşra gitdi *ve fermūd*, daḫı[4] buyurdı *tā engüşterī-rā*, tā ol ḫātemi *ber-günbed-i ‘ażdü’d-devlet*, ‘ażdü'd-devlenüñ ḳubbesi üzre ki ‘ażdü'd-devle anuñ altında medfūndur *naṣb kerdend*, naṣb eylediler ya‘nī dikdi *tā her ki tīr ez-ḫalḳa-i engüşterī bigüẕārend*, tā her kimse ki ol engüşterīnüñ ḥalḳasından oḳ geçüre *ḫātem ū-rā bāşed* ḫātem anuñ ola *ittifāḳā çehār ṣad ḥükm-endāz*, ittifāḳen dört yüz ḥükm endāz *ki der-ḫıẕmet-i ū būdend*, ki ol pādişāhuñ ḫiẕmetinde idiler *cümle ḫaṭā kerdend*, cümlesi ḫaṭā eylediler *meger kūdekī*, meger bir ṭıfl *ber-bām-ı ribāṭ*, bir kārvān-serāyuñ ṭamı üzre *ki be-bāzīçe*, ki oyuncaḳ ile *tīr ez-her ṭaraf mī endāḫt*, her ṭarafdan oḳ atar idi *bād-ı ṣabā tīr-i ū*, ḳażā ile ḥabā'ili anuñ oḳını **[M179a]** *ez-ḥalḳa-i engüşterī bigüẕerānīd*, ol ḫātemüñ ḥalḳasından geçürdi *engüşterī-rā be-vey erzānī dāştend*, va‘deleri üzre ḫātemi ol ṭıfla lāyıḳ ṭutdılar ya‘nī virdiler. *Ve ni‘met-i bī-ḳıyās dādendeş*, ve aña ḫātemden ziyāde ḳıyāssız ni‘met ü māl virdiler *püser hemān dem* püser hemān ol dem *tīr ü kemān-rā bisūḫt*, elindeki tīr ve kemānı yaḳdı. *Güftend ki çirā*

[1] Naẓm: Beyt N.
[2] Temṯīl: -N.
[3] ṭutar idi: +ya‘nī ziyāde bahalu ve ḳıymetlü bir ḫātemi var idi N.
[4] daḫı: +pādişāh N.

çünīn kerdī, eyitdiler ki niçün böyle itdüñ? *Güft,* püser[1] eyitdi: *Tā revnaḳ-ı evvelīn ber-cāy bimāned,* tā evvelkinüñ revnaḳ ve iʿtibārı yirinde ḳala zīrā bir kerre daḫı atmaġa teklīf olunsa nişāna urmaması muḳarrerdür eyleye evvelki revnaḳ ve iʿtibār ḳalmaz.

Şiʿr[2]

که بود کز حکیم روشن رأی

Gāh olur ki rūşen reʾylü ʿāḳilden **[N150a]**

بر نیاید درست تدبیری

Bir tedbīr dürüst gelmez ḫaṭā ider

گاه باشد که کودکی نادان

Gāh olur ki bir nādān oġlancuḳ

بغلط برهدف زند تیری

Ġalaṭ ve ḫaṭā ile oḳı nişāna urur[3].

Hikāyet

Dervīşī-rā dīdem, bir dervīşi gördüm *der-ġārī nişeste,* bir maġarada oturmış *ve der be-rūy-ı ḫod ez-cihān beste,* ve cihāndan kendü yüzine iḫtilāṭ ve muṣāḥabet ḳapusını bağlamış yaʿnī ʿuzlet iḫtiyār idüp ḫalḳdan iḫtilāṭı ḳaṭʿ itmiş idi *ve mülūk-ı selāṭīn-rā,* daḫı meliklerüñ ve sulṭānlaruñ **[M179b]** *der-çeşm-i himmet-i ū,* anuñ himmeti gözinde *şevket ü heybet nemānde,* şevketi ve heybeti ḳalmamış idi yaʿnī aṣlā iltifāt itmez idi.

Şiʿr[4]

هر که برخود در سوال کشود

Her kim ki kendü üzerine suʾāl ḳapusını açdı yaʿnī dilenmeyi kendüye ʿādet eyledi

[1] püser: +anlara cevāp virüp N.
[2] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.
[3] nişāna urur: +yaʿnī nişāna urur N.
[4] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

تا بمیرد نیازمند بود

Ol kimse ölünceye degin muḥtāc olur ʻömri oldıḳca iḥtiyācdan ḫalāṣ bulmaz

آز بگذار و پادشاهی کن

Ḥırṣı ḳo ve terk eyle pādişāhlıḳ ile

گردن بیطمع بلند بود

Zīrā ṭamaʻsızuñ boynı yüksek olur yaʻnī iḥtiyāc cihetinden kimse ser-fürū itmez.

Yekī ez-mülūk-ı ān ṭaraf, ol ṭaraf pādişāhlarından biri *işāret kerd,* işāret eyledi yaʻnī ṭaleb eyledi böyle diyü. *Ki tevaḳḳuʻ be-kerem-i aḫlāḳ-ı ʻazīzān ānest,* ki ʻazīzlerüñ aḫlāḳ-ı keremi ile ümmīd oldur. *Ki be-nān u nemek bā-mā muvāfaḳat künend,* ki nān u nemekden bize muvāfaḳat eyleyeler yaʻnī bizüm daʻvetümizi ḳabūl ideler *şeyḫ rıżā dād,* Şeyḫ bu söze rıżā virdi *ki icābet-i daʻvet sünnetest,* zīrā daʻveti ḳabūl **[N150b]** eylemek sünnetdür zīrā her ḳaçan bir kimse Ḥabīb-i ekremi *sallallāhu ʻaleyhi vesellem* ṭaʻāma daʻvet eylese ḳabūl ider idi *dīger rūz,* ertesi gün şeyḫe riʻāyet ḳaṣdı ile *melik,* pādişāh *be-ʻöẕr-i ḫıdmeteş reft,* ʻöẕr ile anuñ ḳademine gitdi yaʻnī ʻazīz anuñ żiyāfetine rıżā virdügi içün aña iʻtizār itmege gitdi *ʻābid ber-ḫāst,* **[M180a]** ʻābid çünki pādişāhı gördi taʻẓīmen ayaġ üzre ḳalḳdı *ve melik-rā der-kinār girift,* ve pādişāhı kenārında ṭutdı yaʻnī pādişāh ile ḳucuşdı *ve telaṭṭuf kerd,* ve pādişāha telaṭṭuf ve mülāyemet eyledi *çün melik ġā'ib şüd,* çünki pādişāh ġā'ib oldı yaʻnī şeyḫüñ meclisinden gitdi.*Yekī ez-aṣḥāb,* aṣḥābdan biri *şeyḫ-rā pürsīd,* şeyḫe su'āl eyledi böyle diyü *ki çendīn mülāṭafet ki emrūz pādişāh kerdī,* ki bu ḳadar mülāṭafet ve riʻāyet ki bu gün pādişāha eyledüñ *ḫilāf-ı ʻādetest* senüñ ʻādetüñe muḫālifdür zīrā dünyā ehline bu ḳadar iltifāt itmek senüñ ʻādetüñ degüldür *der-īn çi ḥikmetest,* bunda ne ḥikmet vardur *güft neşenīdeī,* şeyḫ ol kimseye eyitdi işitmemiş misün *ki güfteend,* ki eyitmişlerdür:

Beyt[1]

هرکرا بر سماط بنشستی

Her kimüñ ki sofrası üzre oturduñ yaʻnī ṭaʻāmını yidüñ

[1] Beyt: Ḳıṭʻa N.

واجب آید بخذمتش بر خاست

Anuñ ḫiẕmetine ḳalmaḳ ve aña taʿẓīm eylemek vācib[1] geldi

چون مکافات خیر نتوان کرد

Çünki ol itdügi ḫayruñ ʿivażını itmek mümkin degüldür

عذر بیچارهگی بباید خواست

Bārī bīçārelik ʿöẕrini dilemek gerek. **[N151a]**

Ḥikāyet-i Manżūme[2]

گوش تواند که همه عمر وی

Semiʿ ḳādir olur ki dükeli ʿömr ol ismaʿ

نشنود آواز دف و چنگ و نی

Def ü çeng ü ney āvāzını istimāʿ eylemeye ve aṣlā aña zaḫmet ü elem gelmeye **[M180b]**

دیده شکیبد ز تماشای باغ

Göz ṣabr ider bāġ temāşāsından ki temāşā itmemek ile hergiz aña żarar gelmeye

بی گل و نسرین بسر آرد دماغ

Gülsüz ve nesrīnsiz dimāġ başa gelür yaʿnī laṭīf rāyiḥalar dimāġa irmese aṣlā dimāġa ziyān olmaz ansız ḥayāt müyesser olur

ور نبود بالش آگنده پر

Eger ḳuş ḳanadı ile ṭolmış yaṣdıḳ olmaya

خواب توان کرد حجر زیر سر

Baş altına ṭaş ḳoyup uyumaḳ mümkin ve ḳābildür

---

[1] vācib: +ü lāzım N.

[2] Ḥikāyet-i Manżūme: Meṯnevī N.

ور نبود دلبر همخوابه پیش

Eger bir döşekde öñünde bile yatur dilber olmaya

دست توان کرد درآغوش خویش

İki[1] elini kendü ḳucaġında eylemek mümkindür yaʿnī iki[2] elini ḳuçup yatmaḳ ve dilbersiz olmaḳ ḳābildür insān aṣlā bunlaruñ birisinden zebūn ve mużṭarib olmaz

وین شکم بیهنر پیچ پیچ

Ammā bu ziyāde denī hünersiz ḳarīn-i ʿālemde

صبر ندارد که بسازد بهیچ

Hergiz ṣabr ṭutmaz ki hiç nesne ile ḳanāʿat eyleye belki cümle ʿālemi anuñ yolına ṣarf eyleseñ hergiz ḳanāʿat eylemez insān hemān bundan zebūn olur.

Beyt

چو دوزخ که سیرش کنند ازوقید

دگر بانگ دارد که مسل من مزید [3]

Maʿlūm ola ki pīç pīç lafẓları baʿż-ı maḥalde ẕemm maḳāmında istiʿmāl olunur nitekim *Bostān*'da *Maʿrūf Kerḫī Ḥikāyeti*'nde vāḳiʿ olmışdur[4]:

Beyt

ندیدم چنین پیچ پیچ کس

مکن هیچ رحمت براین هیچ کس[5]

[1] iki: -N.

[2] iki: -N.

[3] Cehennemi yakıtla doyursalar da/ Hâlâ sorar mı: Benim gibisinden başka yok mu?

[4] vāḳiʿ olmışdur: -N.

[5] Ben böylesine dolambaçlı, düzenbaz birini hiç görmedim/ Sakın bu kimseye merhamet etme (sakın acıma). Saʿdî-i Şirâzî; *Bostân*, Dördüncü Bab (Tevâzu), 12. Hikâye.

[N151b] Ba‘ż-ı maḥalde medḥ maḳāmında isti‘māl **[M181a]** olunur nitekim *Bostān*’da *Sulṭān Maḥmūd Ḥikāyetī*’nde vāḳi‘ olmışdur[1]:

Beyt

بدو گفت کای دلبر پیچ پیچ

زیغما چه آورده کفت هیچ [2]

BĀB-I ÇEHĀRÜM: DER-FEVĀ’İD-İ ḤĀMŪŞĪ

Hikāyet

Yekī-rā ez-dūstān güftem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür dostlardan birine eyitdüm: *İmtinā‘-ı süḫan güftenem,* bańa söz söylemek imtinā‘ ya‘nī söz söylememek. *Be-‘ıllet-i ān iḫtiyār üftādeest,* ol sebeb ile iḫtiyār düşmişdür *ki der-ġālib-i evḳāt,* zīrā ekṣer evḳāt *der-süḫan nīk ü bed ittifāḳ üfted,* sözde eyü ve kem ittifāḳ düşer ya‘nī laṭīf ve ma‘ḳūl söz ve nā-ma‘ḳūl söz vāḳi‘ olur. *Ve dīde-i düşmenān cüz ber-bedī nemī āyed,* ve düşmānlaruñ gözi na-ma‘ḳūl ve ḳabīḥ sözden ġayrı üzre gelmez ya‘nī düşmānlar laṭīf sözi görmezler ancaḳ ḳabīḥ sözi görürler. *Güft,* ol dost[3] eyitdi: *Ey birāder!* Ey ḳardeş! *Düşmen ān bih ki nīkī nebīned,* ol yeg ki düşmān eyülük görmeye bunda ihām-ı laṭīf vardur.

Beyt

هنر بچشم عداوت بزرگتر عیبست

Hüner ü kemāl ‘adāvet ü ḥased gözi ile ulurek ‘aybdur ya‘nī ‘adū vü ḥasūd ḳatında ‘aẓīm ü ḳabīḥ ‘aybdur

گلست سعدی و درچشم دشمنان خارست

Fi’l-ḥaḳīḳa Sa‘dī güldür līkin düşmānlaruñ gözine ḫārdur. Bunda ihām-ı laṭīf vardur.

---

[1] vāḳi‘ olmışdur: -N.

[2] Ona ded ki: Ey hilekâr sevgili/ Yağmadan ne getirdin? Dedi ki: Hiçbir şey.
Sa‘dî-i Şirâzî; *Bostân,* Dördüncü Bab (Tevâzu), 12. Hikâye.

[3] ol dost: +çün benüm bu sözimi işitdi cevāb virüp N.

Şi‘r-i ‘Arabī

و أخو العداوة لايمر بصالح

‘Adāvet ḳardeşi ya‘nī ‘adāvet ṣāḥibi ki **[N152a]**[1] mürūr eylemez

و إلا و يلمزه بكذاب أش [2]

İllā **[M181b]** elbette ol ‘adāvet ṣāḥibi ol ṣāliḥe ta‘n ider ke‍ẕẕābdur mütekebbirdür diyü ya‘nī ṣāliḥe ya‘nī ṣāliḥe ba‘żı olan kimse ḳaçan ṣālihi görse[3] aña bu vechle ṭa‘n ider.

Naẓm[4]

نور گيتى فروز چشمه هور

Ḫurşīd çeşmesinüñ cihānı rūşen idici nūrı bu ḳadar laṭīf iken

زشت باشد بچشم موشک كور

Yarasanuñ gözine ḳabīḥdür zīrā aṣlā āftābdan ḥaẓẓ itmez.

Hikāyet

Bāzargānī-rā hezār dīnār ḫasāret üftād, bir bāzargāna biñ dīnār żarar düşdi ya‘nī vāḳi‘ oldı. *Püser-rā güft,* ol bāzargān[5] püserine naṣīḥat ṭarīḳi ile eyitdi: *Nebāyed ki īn süḫan-rā bā-kesī der-meyān nihī,* gerekmez ki bu sözi bir kimse ile ortaya ḳoyasun[6] ya‘nī olmaya ki bunı kimseye diyesün[7]. *Güft,* püser, babasına eyitdi: *Ey peder! Fermān türāst!* Ey baba! Fermān senüñdür ya‘nī emrüñ ber-ser-i çeşm, kimseye dimeyem *ve līkin merā ber-fā’ide-i īn muṭṭali‘ gerdān,* ammā beni bunuñ fā’idesi üzre muṭṭali‘ eyle *ki maṣlaḥat der-nihān dāşten çīst ki,* ki nihān ve mestūr ṭutmaḳda maṣlaḥat ya‘nī[8] fā’ide nedür? *Güft,* babası[9]

---

[1] [N151a] +murād ‘adūdur ber-sürūr u N.

[2] “بكذاب أش” lafzı *Kurân-ı Kerîm*’de *Kamer Sûresi* 25. âyette geçen “كذاب أشر ” ibaresinden alınmış ve “fazla yalancıdır” manasında kullanılmıştır.

[3] görse: +ḫabāṣetden N.

[4] Naẓm: Beyt N.

[5] bāzargān: +kendü N.

[6] bu sözi bir kimse ile ortaya ḳoyasun: bu sözi bir kimseye diyesin N.

[7] ya‘nī olmaya ki bunı kimseye diyesün: -N.

[8] maṣlaḥat ya‘nī: -N.

[9] babası: +püserine N.

eyitdi: *Tā muṣībet dü neşeved,* tā ki muṣībet iki olmaya *yekī noḳṣān-ı māye,* birisi sermāyenüñ nāḳış olması *ve dīger şemātet-i hem-sāye,* ve birisi daḫı hem-sāyenüñ gelmesi ve sürürıdur.

Beyt

مگوی انده خویش با دشمنان

Kendü ġuṣṣañı düşmānlara dime

که لاحوله گویند شادیگنان

[N152b] Zīrā ẓāhiren egerçi bī-ḫużūrluḳ gösterüp *lā ḥavle velā ḳuvvete illā billāhü'l-'āliyyü'l-'aẓīm*[1] diyeler līkin tenhālarında şādlıḳ idiciler **[M182a]** ve mesrūrlardur.

Ḥikāyet

Cüvānī ḫıredmend, bir 'āḳil cüvān *ki ez-fünūn-ı feżā'il,* ki fażīletlerüñ fenlerinden ya'nī dürlü dürlü fażīletlerden *ḥaẓẓ-ı vāfir dāşt,* bir vāfir naṣīb ṭutar idi ya'nī ziyāde ẕü-fünūn idi ü *ṭab'ī nādir,* ve laṭīf ve nādir[2] bir ṭab' ṭutar idi[3] *çendān ki,* ammā ol ḳadar ki *der-meḥāfil-i dānişmendān nişestī,* dānişmendler meclislerinde otururdı *hīç süḫan negüftī,* aṣlā söz söylemez idi. *Bārī pedereş güft,* bir kerre babası aña eyitdi: *Ey püser!* Ey oġul! *Tü nīz ez-ānçi dānī çirā negūyī,* sen daḫı andan ki bilürsin[4] niçün söylemezsin. *Güft,* babasına eyitdi: *Tersem ki pürsendem ez-ānçi nedānem,* ḫavf iderüm ki bañа su'āl eyleyeler ol nesneden ki bilmezem ya'nī ma'lūmum olmayan nesneden su'āl ideler *ve şermsārī berem,* ve şermendelik eyleyem[5].

Naẓm[6]

آن شنیدی که صوفی یی می کفت

Anı işitdüñ mi ki bir ṣūfī ḳaḳar idi

---

[1] Güç ve kuvvet yalnızca yüce ve büyük olan Allah iledir.

[2] nādir: nādirü'l-vuḳū' N.

[3] ṭutar idi: +ya'nī ziyāde laṭīf ṭab'ı var idi N.

[4] bilürsin: +ya'nī ma'lūmuñ olan nesneden N.

[5] eyleyem: +ya'nī ḫacīl olam N.

[6] Naẓm: Ḳıṭ'a N.

زیر نعلین خویش میخی چند

Kendü naʿllerinüñ altına birḳaç[1] kebkeb

آستانش گرفت سرهنگی

Ol ḥālde iken nāgāh bir serheng ol ṣūfīnüñ yegini ṭutdı aña böyle diyü

که بیا نعل بر ستورم بند

Ki ey kişi gel benüm sütūruma naʿl bağla yaʿnī binitlerümi naʿlle.

Beyt

نگفته بر آرد کسی با تو کار

[N153a] Söylememiş iken kimse senüñ ile iş ṭutmaz yaʿnī mādām ki sen ben fülānum ve fülān bilürüm dimeyesin hiç kimsenüñ senüñ ile işi yoḳdur **[M182b]**

ولیکن چو گفتی دلیلش بیار

Ammā çünki eyitdüñ yaʿnī ben şuña buña ḳādirüm didüñ eyleye anuñ delīlini getür ve itdügün daʿvānuñ ḥaḳḳından gel.

Ḥikāyet

Yekī-rā ez-ʿulemā-yı muʿteber, ulu ʿālimlerden birine *münāẓara üftād bā-yekī ez-melāḥide,* mülḥidlerden biri ile mübāḥaṣe düşdi[2] *laʿnehümu'llāh ʿaleyhüme,* Allāhu teʿālā ḥażreti anlaruñ her birisi üzre başḳa başḳa laʿnet eylesün. *Ve bā-ū be-ḥüccet ber ne-yāmed,* ol ʿālim mülḥid ile ḥuccet ü delīlde başa gelmedi yaʿnī aña ġālib olmadı. *Siper biyendāḫt,* ʿāḳıbet püser atdı yaʿnī mülḥidi mülzem itmege ḳādir olmadı[3] yaʿnī münāzaradan ferāġat itdi *ve ber-geşt,* ve oradan rücūʿ eyledi. *Kesī güfteş,* bir kimse ol ʿālime eyitdi *tü-rā bā-çendīn ʿilm ü edeb ve faẓl u ḥikmet bā-bī-dīnī ḥuccet nemānd,* bu ḳadar ʿilm ü edeb ve faẓl u ḥikmet ile bir bī-dīne senüñ ḥuccetüñ ḳalmadı yaʿnī mülḥidi mülzem itmege ḳādir

[1] birḳaç: +mīḫ yaʿnī N.

[2] mübāḥaṣe düşdi: +yaʿnī vāḳiʿ oldı N.

[3] yaʿnī mülḥidi mülzem itmege ḳādir olmadı: -N.

olmaduñ. *Güft,* ʿālim[1] eyitdi: *ʿİlm-i men Ḳur'ānest,* benüm ʿilmüm Ḳur'ān-ı ʿaẓīmdür *ü ḥadīṯ,* ve ḥadīṯ-i şerīfdür *ü güftār-ı meşāyıḫ,* ve meşāyıḫ sözidür *ve ū bedīnhā muʿteḳid nīst,* ve ḥālbuki ol mülḥid bunlara iʿtiḳād idici degüldür *ve nemī şineved,* ve işitmez ve ḳabūl itmez. *Merā şenīden-i küfr-i ū be-çi kār āyed,* eyleye bańa anuñ küfrini işitmek ne işe gelür yaʿnī ne fā'ideye yarar.

Beyt

آن کس که بقرآن و خبر زو نرهی

Ol kimse ki Ḳur'ān[2] **[M183a]** ile ve ḥadīṯ-i şerīf ile **[N153b]** andan ḳurtulamazsın yaʿnī Ḳur'ān-ı ʿaẓīmi ve ḥadīṯ-i şerīfi ḳabūl eylemez

آنست جوابش که جوابش ندهی

Aña cevāb oldur ki hergiz aña cevāb virmeyesin.

Ḥikāyet

Cālīnus, Cālīnus ḥakīm eblehī-rā dīd, bir eblehi gördi *dest der-girībān-ı dānişmendī zede bī-ḥürmetī hemī kerd,* elini bir dānişmendüñ yaḳasına urmış hürmetsizliḳ eyler idi yaʿnī urur idi. *Güft,* Cālīnus eyitdi: *Eger īn dānā būdī,* eger bu dānişmend ʿāḳil ü dānā[3] olaydı *kār-ı ū bā-nādān,* ol dānişmend kāyiş-i nādān ile *bedīn mertebe neresīdī,* bu mertebeye irişmez idi.

Şiʿr[4]

دو عاقلرا نباشد کین پیکار

İki ʿāḳile biri biri ile kīn ve ceng olmaz

نه دانایی ستیزد با سبکسار

[1] ʿālim: +ol kimseye N.

[2] Ḳur'ān: +-ı ʿaẓīm N.

[3] ve dānā: -N.

[4] Şiʿr: Meṯnevī N.

Ne hergiz bir dānā yenecek kimse ile yaʿnī ʿırż-ı vaḳārsız ile ʿināḍ ve ceng ider yaʿnī itmez zīrā kendü ʿırżına żarardur

اگر نادان بوحشت سخت گوید

Eger nādān vaḥşet ile saḫt ve nā-maʿḳūl söyleye ve ʿāḳili bī-ḥużūr ide

خردمندش بنرمی دل بجوید

ʿĀḳil mülāyemet ile anuñ göñlini ister yaʿnī nā-maʿḳūl söz ile ḫāṭırını perīşān itmez

دو صاحبدل نگه دارند مویی

İki ṣāḥib-dil bir mūy ḳadar[1] bī-ḥużūr itmezler

همیدون سر کشی وازرمجویی

Şöyledür bir serkeş ve bir ḥürmet isteyici yaʿnī iki ʿāḳil biri biri ile ceng itmedügi gibi bir ʿāḳil cāhil ile ceng itmez **[M183b]**

اگر برهر دو جانب جاهلانند

Ammā eger her iki cānibde yaʿnī ḫuṣūmet idenüñ ikisi de cāhil olalar

اگر زنجیر باشد بگسلاند

Farażā eger ikisinüñ ortasında zencīr ola ḳırarlar. **[N154a]**

Meṣnevī

یکیرا زشت خویی داد دشنام

تحمل کرد و گفت ای نیک[2] فرجام

بتر زآنم که خواهی گفتن آنی

[1] mūy ḳadar: +yaʿnī hergi birinüñ ḫāṭırını mūy ḳadar N.

[2] نیک :خوب N.

که دانم عیب من چون من ندانی[1]

Bu iki beyt bāb-ı evvelde Hārūnü'r-Reşīd'üñ püserinüñ ḥikāyetinde geçmişdür ol maḥalle mürāca'at olına ki anda tamām şerḥ olınmışdur ekşer nüsḫada bu iki beyt tekrār vāḳi' olur ol sebebden tekrār olmasını iḫtiyār itdüm.

Ḥikāyet

Saḥbān-ı Vā'il-rā, Vā'il oġlı Saḥbānı *der-feṣāḥat bī-nazīr nihādeend,* feṣāḥatde naẓīrsiz ḳomışlardur ya'nī bī-naẓīr idügine ittifāḳ itmişlerdür *be-sebeb āngeh,* ol sebeb ile ki *sālī ber-ser-i cem'ī süḫan güftī,* bir yıl cem'üñ başı üzre ya'nī bir meclisde söz söyleyeydi *lafẓī-rā mükerrer nekerdī,* bir lafẓı tekrār eylemez idi *ve eger hemān ma'nī ittifāḳ üftādī,* ve eger hemān ol ma'nā ittifāḳ düşeydi ya'nī lāzım geleydi *be-'ibāret-i dīger güftī,* ġayrı 'ibāret ile eyidür idi *ve ez-cümle-i ādāb-ı nüdemā-yı ḥażret-i mülūk,* ve pādişāh ḥażretinüñ nedīmlerinüñ edeblerinüñ cümlesinden ya'nī pādişāhuñ nedīmlerine **[M184a]** lāzım olan edeblerden[2] *yekī īnest,* biri budur ya'nī tekrār söylememekdür.

Şi'r[3]

سخن گرچه دلبند و شیرین بود

Söz egerçi maḳbūl ü şīrīn[4] ola

سزاوار تصدیق و تحسین بود

Taṣdīḳ ü taḥsīne lāyıḳ ola ziyāde laṭīf ü ma'ḳūl olduġından

چو یک بار گفتی مگو باز پس

Çünki bir kerre eyitdüñ ol sözini tekrār bir daḫı söyleme

[1] Birine kötü huyuyla kötü sözler etti/ O ise sabredip dedi ki: Ey güzel kader!
Senin beni kötülemek istediğini biliyorum/ Ama sanırım sen benim ayıbımı benim kadar bilmiyorsun.
Sa'dî-i Şirâzî; *Bostân,* Birinci Bab (Adalet), 6. Hikâye *"Hârûnü'r-Reşîd'in Oğlu".*

[2] edeblerden: -N.

[3] Şi'r: Meşnevī N.

[4] maḳbūl ve şīrīn: şīrīn ve maḳbūl ve ma'ḳūl N.

که حلوا چو یک بار خوردند بس

Zīrā ḥelva bu ḳadar şīrīn iken çünki bir kerre yediler yeter tekrār yimekden ḥaẕẕ olınmaz. **[N154b]**

Ḥikāyet

Yekī-rā ez-ḥukemā şenīdem, ʿāḳillerden birini işitdüm *ki mī güft* ki eydür idi: *Hergiz kesī be-cehl-i ḫod iḳrār neküned,* hergiz bir kimse kendü cehline iḳrār eylemez. *Meger ān kes,* meger ol kimse kendü cehline iḳrār eyler *ki çün dīgerī der-süḫan bāşed,* ki çün bir ġayrı kimse sözde ola. *Henūz tamām nā-kerde,* henüz sözini tamām eylememiş *ü süḫan āġāz küned,* ol kimse söz söylemeye şürūʿ eyleye. *Ber cehl ḫod iḳrār kerde bāşed,* ol kimse kendü cehline iḳrār itmiş olur.

Meṣnevī

سخنرا سرست ای خردمند بن

Ey ʿāḳil sözüñ ibtidāsı ve intihāsı vardur

میاور سخن درمیان سخن

Eyleye söz arasına söz getürme yaʿnī söyleme

خداوند فرهنگ و تدبیر و هوش

Kemāl ve tedbīr ve ʿaḳl ṣāḥibi

نگوید سخن تا نبیند خاموش

Söz söylemez mādām ki ġayrsını ḫāmūş görmeye.

Ḥikāyet

Tenī çend ez-bendegān-ı Sulṭān Maḥmūd, **[M184b]** Sulṭān Maḥmūd'uñ bendelerinden bir nice kimse *Ḥasan Meymendī-rā güftend,* Ḥasan Meymendī'ye eyitdiler Ḥasan Meymendī Sulṭān Maḥmūd'uñ vezīridür *ki sulṭān imrūz türā çi güft,* ki sulṭān bugün sañа ne didi? *Der-fülān maṣlaḥat,* fülān maṣlaḥatda *güft,* Ḥasan Meymendī anlara eyitdi: *Ber-şumā hem pūşīde nebāşed* ol sözler sizüñ üzre daḫı mestūr olmaz yaʿnī siz daḫı bilürsüz.

Güftend, anlar eyitdiler: *Tü düstūr-ı memleketī,* sen memleketüñ vezīrisin *ān çi bā-tü gūyed,* **[N155a]** ol nesneyi ki pādişāh sańa söyler *bā-miṣāl-i mā güften revā nedāred,* ol sözi bizüm gibilere dimegi revā ṭutmaz ve lāyıḳ görmez. *Güft,* Ḥasan Meymendī eyitdi: *Bā-iʿtimād-ı ān ki* ol iʿtimād ile söyler ki *dāned ki be-kes negūyem,* pādişāh bilür ki kimseye dimezem *pes çirā mī pürsīd,* eyleye niçün suʾāl idersiz.

Şiʿr[1]

نه هر سخن که بداند بگوید اهل شناخت

Ehl-i idrāk ve ṣāḥib-i ʿaḳl her sözi bilür söylemez yaʿnī ʿāḳil olan cemīʿ bildügini[2] söylemez ve sırrını kimseye fāş eylemez

بسر شاه سر خویشتن نشاید باخت

Zīrā şāhuñ sırrını fāş itmek ile kendü başını terk eylemek yaʿnī kendüsini helāk eylemek lāyıḳ ve maʿḳūl degüldür.

Ḥikāyet

Der-ʿaḳd-i beyʿ-i serāyī müttereddid būdem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir sarāyuñ beyʿ ʿaḳdinde tereddüd idici idüm yaʿnī almasını muḳarrer itmemiş idüm. *Cehūdī güft,* ol ḥālde bir cehūd eyitdi **[M185a]** *men ez-kedḫudāyān-ı ḳadīm-i īn maḥalletem,* ben bu maḥallenüñ ḳadīm kedḫudālarındanum *vaṣf-ı īn ḫāne çünān ki hest,* bu ḫānenüñ vaṣfını[3] ancılayın ki vardur yaʿnī tamām aṣlı ile *ez-men pürs,* benden suʾāl eyle ki anuñ aḥvālini ziyāde ḫūb bilürüm *biḫır* ṣatun al *ki hīç ʿayb nedāred,* ki bu ḫāne hiç ʿayb ṭutmaz[4]. *Güftem be-cüz ān ki tü hem-sāye-i üyī,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ben cehūda eyitdüm ol ḫānenüñ bundan ġayrı hergiz ʿaybı yoḳdur ki sen anuñ hemsāyesisin bu ḫod ʿaẓīm ʿaybdur.

Naẓm[5]

خانه ایرا که چون تو همسایست

[1] Şiʿr: Beyt N.
[2] bildügini: bildügi sözi N.
[3] vaṣfını: -N.
[4] ʿayb ṭutmaz: +yaʿnī aṣlā ʿaybı yoḳdur N.
[5] Naẓm: Ḳıṭʿa N.

Bir ḫānenüñ ki sencileyin hem-sāyesi vardur

ده درم سیم کم عیار ارزد

[N155b] On direm kem ʿayār sīme deger yaʿnī on geçmez direme deger ancaḳ

لیکن امیدوار باید بود

Līkin ümmīdlü olmaḳ gerek yaʿnī ümmīd ḳaṭʿ itmemek gerek

که پس ازمرگ تو هزار ارزد

Zīrā sen öldükden ṣonra ol ḫāne biñ direme deger zīrā ʿaybı ḳalmaz.

Ḥikāyet

Yekī ez-şuarā, şāʿirlerden biri *pīş-i emīr-i düzdān reft,* ḥarāmīlerüñ begi[1] ḳatına gitdi ki andan bir nesne ḥāṣıl ide *ve ṣenā güft,* ve aña ṣenā itdi ve medḥ eyledi *fermūd tā cāmeeş ber-künend,* emīr-i düzdān buyurdı ki anuñ cāmesini ḳoparalar yaʿnī alalar *ve ez-dih be-der künend,* ve ol köyden ṭaşra eyleyeler *Segān der-ḳafā-yı vey üftādend,* kelbler anuñ ardına düşdiler *ḫāst tā sengī ber-dāred,* şāʿir diledi ki bir ṭaş ḳaldıra ki kelbleri ura **[M185b]** *zemīn yaḫ-beste būd,* yer bozulmış idi[2] *ʿāciz şüd,* ʿāciz oldı. *Güft,* şāʿir[3] eyitdi: *Īn çi ḥarāmzāde merdümānend,* bu ne ḥarām-zāde adamlardur ki yaʿnī bunlar ne nuḫsend ṭāʾifedür *ki seg-rā küşādeend ve seng-rā beste,* ki kelbi ṣalıvirmişlerdür ṭaşı bağlamışlardur tā ki kimse ṭāş alup kelbe atmaya. *Emīr ez-ġurfe bişenīd ve biḫandīd,* emīr-i düzdān ġurfeden şāʿirüñ bu laṭīfesini işitdi ve taʿaccüb idüp geldi ve *güft,* daḫı şāʿire eyitdi: *Ey ḥakīm ez-men çīzī biḫ ̌āh,* ey ʿāḳil benden bir nesne iste ki virem. *Güft,* şāʿir eyitdi: *Cāme-i ḫod mī ḫā ̌hem eger inʿam fermāy,* kendü ḳaftānumı isterüm eger inʿām buyurursuñ[4].

Beyt[5]

امیدوار بود آدمی بخیر کسان

[1] begi: ulusı N.

[2] bozulmış idi: + zīrā ḳış idi N.

[3] şāʿir: +çünki bu ḥāli gördi N.

[4] inʿām buyurursuñ: +yaʿnī eger inʿām idersüñ N.

[5] Beyt: -M.

Ādemī kimselerüñ ḫayr u nef'ine ümmīdlü olur ki iḥsān iderler diyü **[N156a]**

مرا بخیر تو امید نیست شر مرسان

Līkin senüñ ḫayruña benüm ümmīdüm yoḳdur hemān şer irişdürme.

Mıṣrā'

رضینا من نوالك بالرحیل

Senüñ 'aṭañdan biz rāżı oldıḳ gitmege ya'nī bundan gitmege māni' olmaduguñ tamām iḥsāndur. *Sālār-ı düzdān-rā ber-ū raḥmet āmed,* ḫarāmīlerüñ ulusına anuñ üzerine teraḥḥum geldi[1]. *Cāmeeş bifermūd,* aña kendü cāmesini buyurdı *ve ḳabāpūstī ber-ān mezīd kerd,* ve anuñ üzerine bir kürkli ḳaftān ziyāde eyledi[2] *ve diremī çend* **[M186a]** *bidād,* ve birḳaç aḳçe virdi.

Ḥikāyet

Müneccimī be-ḫāne-i ḫod der-āmed, bir müneccim kendü ḫānesine geldi *merd-i bī-gāne-rā dīd,* ḫānesinde[3] yād kimseyi gördi *bā-zen-i ḫod,* kendü 'avreti ile *behem nişeste,* böylece oturmış *düşnām dād,* müneccim ol kimseye düşnām virdi[4] *ve saḳat güft,* ve nā-ma'ḳūl söz söyledi *ve fitne vü āşūb ber-ḫāst,* ve fitne ve ġavġā ḳalḳdı *ṣāḥib-dilī ber-īn ḥāl vāḳıf şüd,* bir ṣāḥib-dil bu ḥāl üzre vāḳıf oldı *ve güft,* daḫı eyitdi:

Naẓm[5]

تو براوج فلک چه دانی چیست

Sen üç felek üzre ḥavādiṯden ne bilürsin nedür ya'nī ne ẓāhir olsa gerekdür

چون ندانی که درسرایت تو کیست

Çün bilmezsin ki senüñ sarāyuñda kimdür ya'nī ḫāneñe gelen ve itdügi ḳabāḥati bilmez misin?

---

[1] teraḥḥum geldi: +ya'nī teraḥḥum itdi N.

[2] ve anuñ üzerine bir kürklü ḳaftān ziyāde eyledi: ve bir kürklü ḳaftān anuñ üzerine ziyāde eyledi N.

[3] ḫānesinde: +bir N.

[4] düşnām virdi: +ya'nī sögdi N.

[5] Naẓm: Beyt N.

Ḥikāyet

Ḫaṭībī kerīhü'ṣ-ṣavt, ṣavtı ḳabīḥ bir ḥaṭīb *ḫod-rā ḫoş-āvāz pindāştī,* kendüsini ḫoş-āvāz ṣanurdı *ve feryād-ı bīhūde ber-dāştī,* ve beyhūde feryād ṭutar idi ya'nī ḫuṭbeyi ol ḳabīḥ ṣavtı ile tamām şiddet ile oḳur idi i'tiḳādı bu idi ki ḫalḳ anuñ āvāzından tamām ḥaẕẕ iderler *güftī,* aña sen[1] **[N156b]** anuñ āvāzını istimā' ideydüñ eydür idüñ *na'īb-i ġurābü'l-beyn,* ġurābü'l-beynüñ āvāzı *der-perde-i elḥān-ı üst,* ol ḫaṭībüñ elḥānı perdesindedür ya'nī anuñ ṣavtı ġurābü'l beynüñ ṣavtı gibidür**[M186b]***yā āyet*[2]﴿ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴾ *der-şān-ı ū bā ḫod,* bu āyet-i kerīme anuñ ḥaḳḳında nāzil olmışdur āyet-i kerīmenüñ ma'nāsı taḥḳīḳ ṣavtlaruñ ḳabīḥrek ḥimārlar āvāzıdur.

Şi'r[3]

اذا نهق الخطيب ابو الفوارس

Ebu'l-Fevāris ḫaṭīb ḳaçan aġarsa ya'nī bülend āvāzı ile oḳusa

له صوت يهد الاسطخره فارس

Ol ḫaṭīb içün bir ṣavt vardur ki ol ṣavt ziyāde ḳuvvetde ve ḫaşūnetde olduġundan Fārisüñ istaḫranı yıḳar ḫarāb ider ziyāde istiḥkāmı var iken.

Merdümān-ı dih, ol ḫaṭīb ḫaṭīb olduġı ḳaryenüñ ādemleri *be-'illet-i cāhī ki dāşt,* şol manṣıb sebebi ile ki ol ḫaṭīb ṭutar idi ya'nī ḫaṭīb olduġı ecilden *beliyyeteş mī keşīdend,* anuñ belāsını çeker idi *ve eẕiyyeteş maṣlaḥat nemī dīdend,* ve aña eẕā itmegi ma'ḳūl görmezler idi. *Tā yekī ez-ḫuṭabā-yı ān iḳlīm,* tā ki iḳlīm ḫaṭīblerinden biri *ki bā-vey 'adāvet-i nihānī dāşt,* ki ol ḫaṭībe maḫfī 'adāvet ṭutar idi. *Bārī pürsīden-i ū āmede būd,* bir kerre anı ya'nī ol ḫaṭībüñ ḫāṭırını ṣormaġa gelmiş idi. *Güft,* aña eyitdi: *Türā ḫ̌ābī dīdeem,* senüñ içün ya'nī senüñ ḥaḳḳında bir düş görmişüm *ḫayr bād,* ḫayr olsun *güft* ḫaṭīb nāḫoş āvāz **[N157a]** ol ḫaṭībe eyitdi: *Çi dīde'ī* ne görmişsin. *Güft,* düş gördüm diyen ḫaṭīb eyitdi: *Çünān dīdem ki türā āvāz-ı ḫoş būde,* **[M187a]** ancılayın gördüm senüñ āvazuñ laṭīf olmış *ve merdümān ez-nefeset der-rāḥat būdeend,* ve ādemler senüñ nefesüñden

[1] anuñ āvāzından tamām ḥaẕẕ iderler *güftī,* aña sen: -N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm, Lokmân Sûresi, 31/19.* "… çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır."

[3] Şi'r: Şi'r-i 'Arabī N.

rāḥatda olmışlar. *Ḥaṭīb enderīn saḫtī süḫan biendīşīd*[1], ḫaṭīb bu sözden bir miḳdār fikr eyledi *ve güft,* daḫı eyitdi: *Īn çi mübārek ḫˇābest,* ki didi bu ne mübārek düşdür ki benüm ḥaḳḳumda gördüñ *ki merā ber-ʿayb-ı ḫˇīş muṭṭaliʿ gerdānīdī,* ki beni kendü ʿaybum üzre muṭṭaliʿ eyledüñ. *Maʿlūm şüd ki āvāz-ı nā-ḫoş dārem,* maʿlūm oldı ki nāḫoş āvāz ṭutarum *ve ḫalḳ ez-nefesem der-rencend,* ve ḫalḳ benüm nefesümden renc olmadadur yāḫūd maʿnā böyle ola ḫalḳ nefesümden incinürler bu taḳdīrcedür[2] lafẓ-ı taḥsīn lafẓ içün olur *tevbe kerdem,* tevbe eyledüm *ez-īn pes ḫuṭbe neḫˇānem meger be-āhestegī,* şimden ṣoñra ḫuṭbe oḳumayam meger āhestelik ile yaʿnī āheste āheste oḳuyam.

Naẓm[3]

از صحبت دوستان برنجم

Dostlaruñ muṣāḥabetinden incinürem

کاخلاق بدم حسن نمایند

Zīrā ḳabīḥ ḫuylarumı bańa ḫūb u laṭīf gösterürler beni kendü ʿaybum üzre ḫaberdār itmezler

عیبم هنر و کمال بینند

Maḥabbetlerinden ʿaybumı hüner ü kemāl görürler

خارم گل و یاسمین نمایند

Ḫārumı bańa gül ü yāsemīn gösterürler bu söz temṡīl ṭarīḳi iledür

کو دشمن شوحچشم ناپاک

Bārī ḳanı ʿaybumı āşikāre yüzüme ḳarşu **[N157b]** söylemekden ḫavf itmez küstāḫ düşmānlar

تا عیب مرا بمن نمایند

[1] biendīşīd: +ḥaṭīb çünki ol ḥaṭībden bu sözi işitdi N.

[2] bu taḳdīrcedür: bu taḳdīr üzredür N.

[3] Naẓm: Ḳıṭʿa N.

Tā benüm ʿaybumı bańa göstereler ben daḫı mütenebbih olup aḫlāḳ-ı ḥamīdeye tebdīl itmege saʿy idem. **[M187b]**

Ḥikāyet

Yekī der-mescīd-i Sincāriyye, bir kimse Sincāriyye mescidinde *be-teṭavvuʿ bāng-i namāz güftī,* teṭavvuʿ ile namāz bāngini dir idi yaʿnī Allāh içün ücretsiz ezān oḳur idi. *Be-āvazī ki müstemiʿan-rā ez-ū nefret būdī,* ammā bir edā ve bir ṣadā ile ki müstemiʿlere ol eẕāndan[1] nefret olur idi *Ve ṣāḥib-i mescid emīrī būd ʿādil,* ve mescid ṣāḥibi bir ʿādil beg idi *ü nīkū-sīret* ve eyü sīretlü idi. *Neḫ ̌asteş ki dil-āzürde kerded,* emīr istemedi ki ol kimse dil-āzürde ve bī-ḥużūr ola. *Güft,* emīr ol kimseye eyitdi: *Ey cüvānmerd! Īn mescid-rā müʾeẕẕinān-ı ḳadīmend.* Ey cüvānmerd! Bu mescidüñ ḳadīm müeẕẕinleri vardur *ki her yekī-rā ez-īşān,* ki anlardan her birine *penc dīnār vaẓīfeest,* beş dīnār vaẓīfe vardur *türā deh dīnār bidihem,* saña on dīnār virem *tā be-cāy-ı dīger birevī,* tā bir ġayrı yere gidesin *ber-īn ittifāḳ üftād ve bireft,* bu söz üzre ittifāḳ düşdi yaʿnī ḳabūl eyledi ve oradan gitdi. *Baʿd ez-müddetī,* bir müddetden ṣoñra *der güzerī pīş-i emīr bāz āmed,* bir geçitde yaʿnī br yolda emīrüñ öñüne girü geldi *ve güft,* daḫı eyitdi: *Ey ḫudāvend! ber-men ḥayf kerdī* Ey Ḫudāvend! Bańa ḥayf eyledüñ *ki be-deh dīnārem ez-īn buḳʿa revān kerdī,* ki on dīnār ile beni bu buḳʿadan **[N158a]** revān eyledüñ yaʿnī giderdüñ *ān cā ki refteem,* ol yire **[M188a]** ki gitmişüm *rāżīend bīst dīnārem mī dihend,* rāżılardur ki bańa yigirmi dīnār vireler *ki be-cāy-ı dīger birevem,* ki bir ġayrı yire gidem *ḳabūl nemī künem,* ammā ben ḳabūl itmezem. *Emīr biḫandīd ve güft,* emīr[2] geldi ve eyitdi: *Zīnhār nesitānī,* ṣaḳın almayasın *ki bih pencāh dīnār hem rāżī şevend,* zīrā elli dīnāra daḫı rāżī olurlar.

Beyt

بتیشه کس نخراشد ز روی خارا گل

Kesr ile kimse seng-i ḫārānuñ yüzinden yaʿnī üstinden balçıḳ ḳazımaz yaʿnī ḳazımaġa ḳādir degüldür

چنان که بانگ درشت تو می خراشد دل

[1] eẕāndan: ṣadādan N.
[2] Emīr: +çünki bu sözi ol kimseden işitdi N

Ancılayın ki senüñ iri āvāzuñ gönli ṭırmalar ya'nī tīşenüñ seng-i ḫāraya te'ṯīrinden dile senüñ iri āvāzuñuñ te'ṯīri ziyādedür.

Ḥikāyet

Nā-ḫoş āvāzī, bir ḳabīḥ āvāzlu *be-bāng-i bülend Ḳur'ān hemī ḫ˅ānd,* bülend āvāz ile Ḳur'ān-ı 'aẓīm oḳur idi. *Ṣāḥib-dilī berū bigüẕeşt,* bir ṣāḥib-dil anuñ üzerine güẕer eyledi ya'nī uġradı *ve güft* daḥı eyitdi: *Türā müşāhere çendest,* senüñ müşāherüñ ne ḳadardur[1]. *Güft,* ol ṣāḥib-dil eyitdi: *Pes çirā zaḫmet ḫod mīdehī,* eyleye niçün kendüñe zaḥmet virürsin *güft* ol kimse[2] eyitdi: *Ez-behr-i Ḫudā mīḫ˅ānem,* Allāh içün oḳurum. *Güft,* ṣāḥib-dil aña eyitdi: *Ez-behr-i Ḫudā meḫ˅ān,* **[M188b]** Allāh içün oḳuma bunda ihām-ı laṭīf vardur.

Beyt

کر تو قرآن بدین نمط خوانی

Ḳur'ān-ı 'aẓīmi eger sen bu üslūb ile oḳuyasın

ببری رونق مسلمانی

[N158b] Müselmānlaruñ revnaḳını ve leṭāfetini ilerdürsin ya'nī giderürsin ki Müselmānlıḳda aṣlā revnaḳ ve leṭāfetde eṯer ḳalmaz.

BĀB-I PENCÜM: DER 'AŞḲ-I CÜVĀNĪ

Ḥikāyet

Ḥasan Meymendī-rā güftend, Ḥasan Meymendī'ye eyitdiler: *Sulṭān Maḥmūd çendīn bende-i ṣaḥib cemāl dāred,* Sulṭān Maḥmūd bu ḳadar ṣāḥib-cemāl bende ṭutar ya'nī bu ḳadar maḥbūb bendesi vardur *ki her yekī bedī' cihānend,* ki her birisi cihānuñ bedī' ve bī-miṯlidür. *Çi güneest,* niçündür ya'nī sebeb nedür *ki bā-hīç yek ez-īşān meylī vü maḥabbetī nedāred,* ki ol ṣāḥib-cemāl bendelerden hiç birine bir meyl ve bir maḥabbet ṭutmaz. *Çünān ki bā-Ayāz,* ancılayın ki Ayāz'a ṭutar ya'nī Ayāz'a anlardan ziyāde maḥabbet ider

[1] ne ḳadardur: +güft, hiç ol kimse eyitdi hiç nesnem yoḳdur N.

[2] ol kimse: +ṣāḥib dile N.

ki ū-rā ziyāde ḥüsnī nīst, ḥālbuki anlardan anuñ ziyāde ḥüsni yoḳdur. *Güft,* Ḥasan Meymendī[1] eyitdi: *Herçi der-dil fürūd āyed,* her ne ki göñülde maḳbūl ü maḥbūb gele ya'nī göñül andan ḥaẓẓ idüp maḥabbet ide[2] *der-dīde nikū nümāyed,* bi'ż-żarūrī çeşmde eyü görinür fi'l-ḥaḳīḳa anda ḥüsn yoḳ ise de.

Naẓm[3]

هر كه سلطان مريد او باشد

Her kim ki sulṭān anuñ muḥibbi ola

گر همه بد كند نكو باشد

Ol kimse eger dükeli ḳabāḥat ve nā-ma'ḳūl ide eyü ve maḳbūl olur[4]

وان كرا پادشه بيندازد

Ve ammā ol kimseyi ki pādişāh ata ya'nī **[M189a]** redd ide

كسش از خيل و خانه ننوازد

Pādişāh redd itdi diyü ev ḫalḳından kimse anı oḫşamaz ya'nī iltifāt ü i'tibār eylemez.

Ḳıṭ'a

كسى بديده انكار اگر نگاه كند

Bir kimse eger inkār gözi ile naẓar eyleye

نشان صورت يوسف دهد بناخوبى

[N159a] Yūsuf'uñ ṣūretine ziştliḳ ile nişān virür ya'nī eger bir kimse inkār gözi ile Yūsuf'a naẓar ide bu ḳadar hüsn ile aña ḳabīḥdür dir

وگر بچشم ارادت نگه كند در ديو

Ve ammā eger maḥabbet ve irādet gözi ile şeyṭāna naẓar eyleye

---

[1] Ḥasan Meymendī: +anlara cevāp virüp N.

[2] ya'nī göñül andan ḥaẓẓ idüp maḥabbet ide: -N.

[3] Naẓm: Meşnevī N.

[4] maḳbūl olur: +meşhūrdur N.

فرشته ایش نماید بچشم کروبی

Ol kimsenüñ gözine şeyṭān firişte-i kerrūbī görinür bu ḳadar ḳabīḥ iken.

Ḥikāyet

Güyend, eyidürler yaʿnī ḥikāyet iderler *ḫ̬ᵛāce'ī-rā bende'ī nādirü'l-ḥüsn būd,* bir ḫ̬ᵛācenüñ nādirü'l-ḥüsn[1] bir maḥbūb bendesi var idi *ve bā-vey,* ve ol bendeye *ber-sebīl-i meveddet ü diyānet,* maḥabbet ü diyānet ṭarīḳi üzre *naẓarī dāşt,* bir naẓar ṭutar idi. *Bā-yekī ez-dūstān güft,* ve dostlarından birine eyitdi yaʿnī aña bendesinden şikāyet eyledi böyle diyü *dirīġ eger īn bende,* ḥayf eger bu bende *bā-ḥüsn ü şemāyil ki dāred,* şol ḥüsn ü şemāyil ile ki ṭutar yaʿnī anda ki bu ḳadar ḥüsn ü şemā'il vardur *zebān-dırāz ve bī-edeb nebūdī,* dili uzun ve edebsiz olmayaydı. *Çi ḫ̬oş būdī güft,* ol kimse aña eyitdi: *Ey birāder çün iḳrār-ı dūstī kerdī,* **[M189b]** Ey birāder çünki dostluḳ iḳrārun eyledüñ yaʿnī aña maḥabbet eyledüñ *ez-ū tevaḳḳuʿ-ı ḫ̬iẕmet medār,* ol bendeden ḫ̬iẕmet ümmīdini ṭutma *ki çün ʿāşıḳī vü maʿşūḳī der-miyān āmed,* zīrā çünki ʿāşıḳlıḳ ve maʿşūḳluḳ ortaya geldi *mālikī vü memlūkī ber-ḫ̬āst,* efendilik ve bendelik mürtefiʿ ü münʿadem oldı belki emr ber-ʿaks oldı.

Naẓm[2]

خواجه بابنده پری رخسار

Efendi perī yañaḳlu yaʿnī maḥbūb bende ile

چون در آید ببازی و خنده

[N159b] Çünki oynamaġa ve gülmege gele yaʿnī laṭīfeye ve muṣāḥabete mübāşeret eyleye

چه عجب گر چو خواجه حکم کند

ʿAceb degül ol bende eger ḫ̬ᵛāce gibi hükm ü nāz eyleye

وین کشد بار ناز چون بنده

Ve bu yaʿnī ḫ̬ᵛāce ol ḥālde bendenüñ nāz ve ḥükm yükini çeke bende gibi.

[1] nādirü'l-ḥüsn: +yaʿnī ziyāde güzel N.

[2] Naẓm: Ḳıṭʿa N.

Beyt

غلام آبکش باید و خشتزن

Ġulām saḳā ve getürici gerek ya‘nī dilber ve sāde rūy gerekmez

بود بنده نازنین مشتزن

Zīrā nāzenīn ve maḥbūb bende müşt urıcı ve efendisini dögici olur zīrā ḫiẕmet başḳa būs ü kenār başḳadur.

Ḥikāyet

Pārsāyī-rā dīdem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir ṣāliḥi gördüm *be-maḥabbet-i ṣaḫsī giriftār şüde,* bir kimsenüñ maḥabbetine giriftār ya‘nī ‘āşıḳ olmış *ve rāzeş ez-perde ber-melā üftāde,* ve anuñ zārı perdeden melāya düşmiş ya‘nī ‘ışḳı fāş olmış.

Beyt

پیرانه سرم عشق جوانی به سر افتاد

وین راز که دردل بنهفتم به در افتاد [1]

[M190a] Çendān ki melāmet dīdī ol ḳadar ki ḫalḳdan melāmet görür idi ve ġarāmet keşīdī ve ġarāmet ve ‘aẕāb çeker idi terk-i teṣābī nekerdī iştiyāḳ ve maḥabbeti terk itmez idi ve güftī daḫı eydür idi.

Şi‘r[2]

کوته نکنم ز دامنت دست

Senüñ dāmenüñden destümi ḳıṣa eylemezem ya‘nī seni terk itmezem

ور خود بزنی بتیغ تیزم

Eger ḫod beni keskin ḳılıç ile urasın

[1] İhtiyar başıma gençlik aşkı düştü/ Ve kalbimde sakladığım sır açığa vuruldu.

[2] Şi‘r: Ḳıṭ‘a N.

بعد از تو ملاذ ملجأ ام نیست

Senden ṣoñra yaʿnī senden ġayrı benüm melāẕ ü melceʾim yoḳdur

هم در تو گریزم ار گریزم

Eger ḳaçarsam yine saña ḳaçarum yaʿnī ʿālemde seni bilürüm senden ġayrı kimse bilmezem ki aña ilticā' idem. **[N160a]**

Bārī melāmeteş kerdem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir kerre ol pārsāyı melāmet eyledüm *ve güftem,* daḫı eyitdüm: *'Aḳl-ı nefīset-rā çi şüd ki nefs-i ḫasīs ber-ū ġālib āmed,* senüñ nefs ve laṭīf ʿaḳluña ne ḥāl oldı ki ḫasīs ü ḫabīṯ nefs anuñ üzerine ġālib geldi ki seni bu belāya irgürdi. *Zamānī be-fikret fürū reft,* ol parsā[1] bir zamān fikre ṭaldı *ve güft,* daḫı[2] eyitdi:

Naẓm[3]

هر کجا سلطان عشق آمد نماند

Her ḳande ki ʿışḳ sulṭānı geldi yaʿnī ʿışḳı ẓāhir oldı

قوت بازوی تقوی را محل

Taḳvā ve zühd bāzūsınuñ ḳuvvetine maḥal ve iʿtibār ḳalmadı.

Beyt

نه آن می کند یار در شاهدی

که با او توان گفتن از زاهدی [4]

[M190b]

پاک دامن چون زید بیچاره ای

Pāk dāmen ve ṣāliḥ nice dirile bīçāre

[1] ol parsā: +çünki bu sözi işitdi N.

[2] daḫı: +baña cevāp virüp eyitdi N.

[3] Naẓm: Ḳıṭʿa N.

[4] Sevgili öyle şeyler ediyor ki/ Onunla zahidlikten (dindarlıktan) bahsetmek imkânsız.

که افتاده تا گریبان در وحل

Ki yaḳasına degin bataġa düşmiş ola[1]

Ḥikāyet

Aşḳ ger çi nişān baḫt be-dest neẕd-i ʿāşıḳ saʿādet ebedest yekī-rā dil ez-dest refte būd, bir kimsenüñ gönli elden gitmiş idi yaʿnī ʿāşıḳ olmış idi *ve terk-i cān güfte,* ve cān terkini dimiş idi. Murād cānını terk eylemiş idi yaʿnī maʿşūḳı yolında ölmege rāżī olmış idi[2]. *Ve maṭmaḫ-ı naẓar-ı ū cāy-ı ḫaṭarnāk,* ve ol ʿāşıḳuñ naẓarınuñ maṭmaḫı maḫūf ve ḫaṭar-nāk yer idi zīrā şeh-zāde idi *ü varṭa-i helāk,* ve helāk girdābı idi zīrā iḥtimāl idi ki fāş olduḳda anuñ helākine ḳaṣd ideler.

Beyt[3]

Ḳul olmaz degme bir şāha

Gönül ālī-cenāb ister.

Ne loḳma'ī mutaṣavver şüdī be-kām āyed, **[N160b]** anuñ gibi bir loḳma degül idi ki mümkin ve mutaṣavver olaydı ṭamaġa gele *veyā murġī ki der-dām üfted,* veyāḫūd ancılayın bir murġ degül idi ki ṭuẓaġa düşe yaʿnī hergiz bir ṭarīḳ ile anuñ viṣālinüñ ḥuṣūli müyesser degül idi.

Şiʿr[4]

چو درچشم شاهد نیاید زرت

Senüñ altunuñ çünki şāhidüñ gözine gelmeye yaʿnī maḥbūbuñ senden altun almaya

زر و خاک یکسان نماید برت

Zer ile ḫāk senüñ ḳatuñda yeksān ve berāber görinür zīrā viṣāle vesīle olmadı.

---

[1] düşmiş ola: + نزد عشق سعادت ابدست/ عش کرچه نشان بخت بدست N.

[2] yaʿnī maʿşūḳı yolında ölmeke rāżī olmış idi: -N.

[3] Beyt: Mıṣrāʿ N.

[4] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

Yārān be-naṣīḥateş güftend, dostları aña naṣīḥat ile eyitdiler *ez-īn ḫayāl-i muḥāl,* **[M191a]** *be-tecennüb kün,* bu muḥāl ḫayālden ve bu ḫām sevdādan tecennüb ve ferāġat eyle *ki ḫalḳī hem bedīn heves ki dārī esīrend ü pāy der-zencīr,* zīrā bir vāfir ḫalḳ daḫı bu hevese ki sen ṭutarsın esīrlerdür ve ayaḳları zincīrdedür ya'nī bu sen maḥabbet itdügüñ şeh-zādenüñ 'ışḳından senden ġayrı çoḳ kimse viṣāle vuṣūl bulmayup nice belāya irişmişlerdür eyleye anuñ terki evlādur diyü naṣīḥat itdiler *binālīd ve güft,* ol 'āşıḳ[1] iñledi ve eyitdi:

Naẓm[2]

دوستان گو نصیحتم مکنید

Ey dostlar bana naṣīḥat eylemeñüz!

که مرا دیده برارادت اوست

Zīrā benüm gözüm anuñ irādeti üzredür

جنگ جویان بزور پنچه و کتف

Bahādurlar nice pençe ve yaġrın zūrı ile

دشمنانرا کشند و خوبان دوست

Düşmānlarını depelerler ammā ḫūblar[3] 'āşıḳlarını depelerler.

Şarṭ-ı maḥabbet nebāşed, maḥabbete lāyıḳ olmaya *ki be-endīşe-i cān,* **[N161a]** ki cān ḫavfı ile *dil ez-mihr-i cānān ber-giriften,* cānānuñ maḥabbetinden göñül yuḳarı ṭutmaḳ ya'nī ferāġat eylemek.

Beyt[4]

تو که در بند خویشتن باشی

[1] ol 'āşıḳ: +dostlarından bu nasīḥati işitdi N.
[2] Naẓm: Ḳıṭ'a N.
[3] ḫūblar: dostlarını ya'nī N.
[4] Beyt: Meşnevī N.

Sen ki kendü ḳayduñda olasın yaʿnī mādāmki sen kendü maṣlaḥatuñ fikrinde olasın[1] ve cān yolında helāk olmaḳdan ḫavf idesin

عشق بازی دروغزن باشی

Yalancı bir ʿāşıḳ olursın yaʿnī yalancı ʿāşıḳsın

گر نشاید بدوست ره بردن

Eger dosta yol iletmek yaʿnī viṣāl mümkin ve müyesser olmaya **[M191b]**

شرط یاریست در طلب مردن

Yārlıġuñ şarṭı yaʿnī ʿāşıḳlıġa lāyıḳ olan anuñ ṭalebinde ölmekdür ve anı terk itmemekdür.

Rubāʿī

خیزم چو نماند بیش ازین تدبیرم

Ḳalḳarum yaʿnī viṣāl-i cānāna saʿy u iḳdām iderüm çünki bundan ziyāde tedbīrüm ve ṭāḳatüm ḳalmadı

خصم ار همه شمشیر زند باتیرم

Ḫaṣm eger bańa dükeli şemşīr ura yaʿnī ḫaṣm eger beni tīġ ile yā tīr ile helāk itmege ḳaṣd eyleye

گر دست رسد که آستینش گیرم

Eger ölüm irişürse ki anuñ yegini ṭutam yaʿnī anuñ viṣāline irem ne bahā ve ne saʿādet

ورنه بروم برآستانش میرم

Ve illā yaʿnī eger viṣāl müyesser olmaya gidem anuñ āsitānı üzre fevt[2] olam ki bu daḫı ʿāşıḳ ḳatında bir saʿādetdür.

[1] yaʿnī mādāmki sen kendü maṣlaḥatuñ fikrinde olasın: -N.

[2] fevt: -N.

Müteʿallikāneş-rā ki naẓar der-kār-ı ū būd, ol ʿāşıḳuñ müteʿallikleri ki anuñ işinde anlaruñ naẓarı var idi yaʿnī anları dāʾimā[1] görüp gözedürler idi.*Ve şefḳat be-rūzgār-ı ū,* ve anuñ rūzgārına anlaruñ şefḳati var idi yaʿnī anuñ ḥāline şefḳat iderler idi. *Pendeş dādend,* aña pend virdiler *ve bendeş nihādend,* ve aña Mecnūn gibi bend ḳodılar.

Beyt[2]

گفتمش دل به خم زلف تو در قید بماند

گفت دیوانه همان به که مقید باشد[3]

[N161b] *Sūdī nedāşt* ammā aṣlā bir fāʾide ṭutmadı yaʿnī fāʾidesi olmadı.

Naẓm[4]

دردا که طبیب صبر می فرماید

Derd aña ṭabīb baña ṣabr emīr[5] buyurdı

وین نفس حریصرا شکر می باید

Ammā bu ḥarīṣ nefse şükr gerek bu söz temṯīl ṭarīḳi iledür.

Meṯnevī

آن شنیدی که شاهدی بنهفت

[M192a] Anı işitdüñ mi ki bir maḥbūb tenhāda

بادل ازدست رفته ای می گفت

Bir göñli elden gitmişe yaʿnī ʿāşıḳa eyitdi:

تا ترا قدر خویشتن باشد

Mādāmki saña kendü ḳadrüñ ola

---

[1] dāʾimā: -N.

[2] Beyt: -M.

[3] Dedim ki: Gönlüm senin kıvrımlı zülfüne esir kaldı/ Dedi: Divane için en iyisi de zaten bağlı kalmaktır.

[4] Naẓm: Beyt N.

[5] emīr: -N.

پیش چشمت چه قدر من باشد

Senüñ çeşmüñ ḳatında benüm ne ḳadrüm olur.

Pādişāh-zāde-rā ki maṭmaḥ-ı naẓar-ı ū būd, pādişāh-zādeye ki ol ʻāşıḳuñ naẓarınuñ maṭmaḥı idi yaʻnī anuñ manẓūrı ve maḥbūbı idi. *Ḫaber kerdend,* ḫaber eylediler böyle diyü *ki cüvānī ber-ser-i īn meydān,* ki bir cüvān bu meydān başı üzre *müdāvemet nümāyed,* müdāvemet gösterür hergiz bu[1] meydāndan eksük olmaz *ḫoş-ṭabʻ u şīrīn-zebān,* ḫoş-ṭabʻ ve şīrīn süḫandur *süḫanhā-yı laṭīf ü nüktehā-yı ġarīb ez-ū mī şinevīm,* ol cüvāndan laṭīf sözler ve ʻacīb ü ġarīb nükteler istimāʻ iderüz. *Çünīn maʻlūm mī şeved,* böylece maʻlūm olur *ki be-şūrī der-ser ü sūzī der-dil dāred,* ki başında bir şūr u sevdā ve ḳalbinde bir sūz u ḥarāret ṭutar *şeydā-ṣıfat est,* dīvāne şekldür. *Püser dānist,* şeh-zāde bildi *ki dil-āviḫte-i ūst,* ki ol cüvān şeh-zādenüñ dil-āviḫtesidür yaʻnī şeh-zāde añladı ki vaṣf itdikleri cüvān kendünüñ ʻāşıḳıdur **[N162a]** ki aña tamām taʻallüḳ itmişdür *ve īn gerd-i belā,* ve bu belā tozı *engīḫte-i ū,* anuñ ḳoparılmışıdur yaʻnī ol cüvānuñ bu belāya irişmesine sebeb kendüsi olmışdur. *Merkeb be-cānib-i ū rānd,* şeh-zāde merkebini ol cüvānuñ cānibine sürdi *cüvān çün dīd ki şāhzāde,* cüvān çün gördi **[M192b]** ki şeh-zāde *be-nezdīk-i ū ʻazm-i āmeden dāred,* anuñ ḳatına gelmek ḳaṣdın ṭutar *birgirīst ve güft,* aġladı ve eyitdi:

Naẓm[2]

آن کس که مرا بکشت باز آمد پیش

Ol kimse ki beni ʻışḳı ile depeledi girü benüm ḳatuma geldi

مانا که دلش بسوخت برگشته خویش

Beñzer ki kendünüñ maḳtūli üzre anuñ göñli yandı yaʻnī ʻāşıḳa teraḥḥum itdi.

[1] hergiz bu: dāimā N.

[2] Naẓm: Beyt N.

Çendān ki mülāṭafet kerd, ol ḳadar ki şeh-zāde ol cüvāna mülāṭafet eyledi *ve pürsīdeş ki ez-kücāyī,* ve aña ḳandensin diyü su'āl eyledi ya'nī ne yerdensin[1]. *Vü çi nām dārī,* ve ne nām ṭutarsın[2] *ve çi ṣıfʿaṭ dānī,* ve ne ṣan'aṭ bilürsin *cüvān der-ḳa'r-ı baḥr-i meveddet,* cüvān maḥabbet deryāsınuñ ḳa'rında *çünān ġarīḳ būd,* ancılayın ġarḳ olmış idi *ki mecāl-i dem zeden nedāşt,* ki nefes urmaġa[3] mecāl ṭutmadı ḳanda ḳaldı ki su'āline cevāb virüp muṣāḥabet itmege ḳādir ola.

Şi'r[4]

اگر خود هفت سبع ازبر بخوانی

Eger ḫod didi sub'ı ya'nī tamām kelām-ı ḳadīmi ezber oḳuyasın ki bu ḳadar ḫıfẓuñ ola

چو آشفتی الف بی تی ندانی

Çünki 'āşıḳ olduñ elifi bāyı tāyı bilmezsin ya'nī bilmez olursın eyleye **[N162b]** bu ḫuṣūṣda ol cüvānı ta'ayyüb eyleme.

Sub' yedide bir heft sub' tamām muṣḥaf ma'nāsınadur. Kelām-ı ḳadīmi yedi ḳısm itmişlerdür: Cum'a güni evvelinden Sūre'-i En'ām'a, cum'a ertesi Sūre'-i En'ām'dan Sūre'-i Yūnus'a, yekşenbe Sūre'-i Yūnus'dan Sūre'-i **[M193a]** Ṭaha'ya, düşenbe Sūre'-i Ṭaha'dan Sūre'-i 'Ankebūt'a, seşenbe Sūre'-i 'Ankebūt'dan Sūre'-i Zümer'e, çārşenbe Sūre'-i Zümer'den Sūre'-i Vāḳı'a'ya, pencşenbe Sūre'-i Vāḳı'a'dan āḫirine kim bu tertīb ile Kelām-ı ḳadīmi ḫatm itse ve du'ā dilese maḳbūl olur[5]

Şeh-zāde güft, şeh-zāde cüvāna eyitdi: *Ki bā-men çirā süḫan negūyī,* ki baña niçün söz söylemezsin *ki men hem ez-ḥalḳa-i dervīşānem,* ki ben daḫı dervīşler ḫalḳasındanum *belki ḥalḳa be-gūş-ı īşānem,* belki anlaruñ ḥalḳa-begūşı ya'nī bendesi[y]em. *Āngeh be-ḳuvvet-i istīsnās-ı maḥbūb,* andan ṣoñra cüvān maḥbūbı yānında olmasınuñ ḳuvveti ile *ez-miyān-ı telāṭum-ı emvāc-ı maḥabbet,* maḥabbet mevclerinüñ telāṭumınuñ ortasından *ser ber*

[1] ve aña ḳandensin diyü su'āl eyledi ya'nī ne yerdensin: ve aña ḳandensin ya'nī ne yerdensin diyü su'āl eyledi N.

[2] ne nām ṭutarsın: +ya'nī ismüñ nedür N.

[3] nefes urmaġa: +ya'nī tekellüm itmege N.

[4] Şi'r: Beyt N.

[5] maḳbūl olur: + چون عشق آمد را عقل دیکر مکوی / که دردست چوگان اسیرست کوی N.

āverd ve güft, başını yuḳarı getürdi ve eyitdi ya‘nī dilberi ḳatında söylemege ne belā ile bir miḳdār furṣat buldı tā bu mertebe-i ‘ışḳdur yā sīne ġarīḳ idi.

Beyt

عجبست با وجودت كه وجود من بماند

‘Acebdür ki senüñ vücūduñ ile benüm vücūdum ḳala

تو بگفتن اندر آیی و مرا سخن بماند

Ne disen[1] söze gelesin ve bañа söz ḳala.

Īn bigüft, ol cüvān bunı eyitdi: **[N163a]** *Ve na‘ra’ī bized,* ve bir na‘ra urdı ve *cān teslīm kerd,* ve cānını Ḥaḳḳ’a teslīm eyledi.

Beyt[2]

عجب از كشته نباشد بر درخيمه دوست

Ve dostuñ ḫaymesi ḳapusında depelenmişden ‘aceb olmaz

عجب از زنده كه چون جان بدر آورد تسليم

‘Aceb zindeden ki cānını ṭaşra nice getürdi **[M193b]** ya‘nī nice ölmedi eyleye ta‘accüb bundadur anda degüldür.

Beyt

آباد نشد دل كه خراب پسران شد

حسن پسران آفت صاحب نظران شد [3]

Ḥikāyet

Yekī ez-müte‘allimān kemāl-i behcetī dāşt, şākirdlerden biri bir ḥüsn ü behçet kemālini ṭutar idi ya‘nī ṣāḥib-i ḥüsn idi bu vechle daḫı ma‘nā ḳābildür ḥüsnüñ kemālini ṭutar idi

[1] Ne disen: sen bu N.

[2] Beyt: -M.

[3] Gönül mamur olmadı, gençlerin harabesi oldu/ Gençlerin güzelliği, ehl-i nazarın (seçkinlerin, anlayış sahiplerinin) afeti oldu (gönlünü çeldi).

ya‘nī ḥüsnde ḥadden ziyāde idi. *Ve mu‘allim-rā ez-an cā ki hüsn-i beşeriyyetest ez-ān cā ki ḥiss-i beşeriyyetest,* ve üstāduñ ol yirden ya‘nī ol sebebden ki beşeriyyet ḥüsnidür beşeriyyet ḥissidür *ki insān bi’ż-żarūrī,* hüsne mā’ildür *bā-ḥüsn-i beşere-i ū,* ol şākirdüñ ḥüsni beşeresine ya‘nī ḫūb çehresine *meylī dāşt,* bir meyl ṭutar idi. Nitekim üstādlaruñ ‘ādetidür ki maḥbūb şākirde meyl iderler *be-meşābetī ki zecr ü tevbīḫ ki ber ḳūdekān-ı dīger kerdī,* ammā meyli bir mertebede idi ki ġayrı kūdekler üzre zecr ü tevbīḫ ki eyler idi. *Der-ḥaḳḳ-ı ū revā nedāştī,* ol maḥbūb şākirdüñ ḥaḳḳında anları revā ve ma‘ḳūl ṭutmaz idi belki aña nice ri‘āyet idecegini bilmez idi *ve ġālib-i evḳāt-ı ū der-īn süḫan būdī,* ve ekşer evḳātda ol üstād bu sözde idi.

Ḳıṭ‘a

نه آنچونان بتو مشغولم ای بهشتی روی

Ey behişţī rūy saña ancılayın meşġūl degülüm **[N163b]**

که یاد خویشتنم درضمیر می آید

Ki kendümi añmaḳ **[M194a]** benüm ḫāṭıruma gele ya‘nī saña şöyle meşġūl olmışum ki kendümi yād itmege ferāmūş itmişüm

ز دیدنت نتوانم که دیده بردوزم

Sañā naẓar itmekden ḳādir degülüm ki gözümi dikem ya‘nī gözümi yumam

وگر مقابله بینم که تیر می آید

Veger muḳābilde görem ki oḳ gelür ḥāṣıl-ı ma‘nā bir ān saña naẓar itmemege ḳādir degülüm.

Beyt

بفراغ دل زمانی نظری به ماهرویی

به ازآنکه چند شاهی همه عمرهای و هویی[1]

[1] Kalp ferahlığıyla bir an ay gibi güzel yüze bakmak/ Boş ve anlamsız ömürlerden ve hallerden daha iyidir.

Bārī püser güfteş, bir kerre püser ol üstāda eyitdi: *Ānçünān ki der-ādāb-ı dersem ictihād mī künī,* ancılayın ki benüm dersüm edeblerinde ictihād ve ihtimām ider misin? *Der-ādāb-ı nefsem hem naẓarī fermāy,* nefsüm edeblerinde daḫı bir naẓar buyur *ki eger der-ān aḫlāḳem,* ki eger benüm ḫūylarumdan *nā-pesendī mī bīnī,* bir nā-maʿḳūl göresin *ki merā ān pesendīde mī-āyed,* ki ol nā-maʿḳūl ḫūy bańa maḳbūl gele *ber-ānem muṭṭaliʿ gerdān,* anuñ üzre beni muṭṭaliʿ eyle *tā tebdīl-i ān meşġūl şevem,* tā ki anuñ tebdīline meşġūl olam. *Güft,* üstād ańa eyitdi: *Ey püser! Īn süḫan ez-dīgerī pürs.* Ey püser! Bu sözi bir ġayrıdan su'āl eyle *ki ān naẓar ki merā bā-tüst,* zīrā ol naẓar ki benüm sañadur yaʿnī benüm naẓarum sańa bir ḥālet iledür *ki cüz hüner nemī bīnem,* hünerden ġayrı görmezem.

Ḳıṭʿa

چشم بد اندیش که برکنده باد

Bed-endīşüñ gözi ki ḳopmış[1] olsun **[M194b]**

عیب نماید هنرش درنظر

Hüner anuñ gözine ġayb görinür zīrā ʿadāvet gözi ile naẓar ider

ور هنری داری و هفتاد عیب

Ammā eger bir hüner ve yetmiş ʿayb ṭutasın yaʿnī bir hünerüñ ve yetmiş ʿaybuñ ola

دوست نبیند بجز آن یک هنر

[N164a] Dost ol bir hünerden ġayrısını görmez.

Ḥikāyet

Şebī yād dārem ki yār-ı ʿazīzem ez-der der-āmed, yād ṭutarum yaʿnī ḫāṭırumdadur ki bir gice benüm ʿazīz maḥbūbum ḳapudan içerü geldi. *Çünān bī-iḫtiyār ez-cāy ber- cüstem,* iḫtiyārsız ancılayın yirimden ṣıçradum yaʿnī ayaġ üzre ḳalḳdum *ki çerāġem be-āstīn küşte şüd,* ki çerāġum āsitīnim ile depelenmiş oldı yaʿnī söyündi.

[1] ḳopmış: +yaʿnī çıḳmış N.

Beyt[1]

سرا طیف و من یجلو بطلعته الدجا

Gice ile geldi şol kimsenüñ ḫayāli ki ẓulemāt anuñ ile rūşen olur.

شکفت آمد از بختم که این دولت از کجا

Baḫtumdan baña ʻaceb geldi ki bu devlet ḳandandur.

Binişest ve ʻiṭāb āgāz kerd, maḥbūbum oturdı ve baña ʻitāb itmege şürūʻ eyledi böyle diyü *ki merā der-ḥāl ki dīdī çerāġ-rā biküştī,* ki beni fevrī ki gördüñ yaʻnī gördügüñ dem çerāġ söyündürdüñ sebebi nedür? *Güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür[2] eyitdüm: *Gümān bürdem ki āftāb ber-āmed,* ẓann itdüm ki aftāb ṭulūʻ eyledi *ve nīz ẓarīfān güfteend,* ve ẓarīfler daḫı eyitmişlerdür:

Ḳıṭʻa

گر گرانی بپیش شمع آید

Eger bir ṣaḳīl kimse yaʻnī bir ṣaḳallu şemʻ öñüne gele

خیزش اندر میان جمع بکش

Ṭut ol ṣaḳalluyı cemʻ ortasında depele

ور شکر خنده ایست شیرین لب

[M195a] Ammā eger şemʻ öñüne gelen bir şeker gülüşlü şīrīn-leb yaʻnī zībā dilber ola

استینش بگیر و شمع بکش

Ol maḥbūbuñ yeñini ṭut ve şemʻi söyündür.

[1] Beyt: Şiʻr-i ʻArabī N.

[2] eydür: +maḥbūbuma cevāp virüp N.

Ḥikāyet

Yekī dūstī-rā müddethā nedīde būd, bir kimse maḥbūbını nice zamānlar görmemiş idi **[N164b]** *güft,* ol kimse eyitdi mülāḳātda aña eyitdi[1] *kücāyī ki müştāḳ būdeem,* ḳandasın ki müştāḳ olmışum. *Güft,* maḥbūbı aña[2] eyitdi: *Müştāḳī bih ki melūlī,* görmeyüp müştāḳ olmaḳ yegdür çoḳ görüp melūl olmaḳdan.

Meṣnevī

دیر آمد ای نگار سرمست

Geç geldüñ ey ʿālī-cenāb nigār dilber[3]

زودت ندهیم دامن از دست

Senüñ dāmenüñi elden tīz virmezüz yaʿnī seni yaḳında gitmege ḳomazuz zīrā iştiyāḳımuz saña ḥadden ziyādedür

معشوقه که دیر دیر بینند

Maḥbūbını ki geç geç göreler yaʿnī dāʾimā mülāḳātda olmaya

آخر کم ازان که سیر بینند

Āḫir andan kem midür ki ol maʿşūḳı ṭoyunca göreler yaʿnī melūl olıcaḳ deñlü görmekden gāh gāh görüp iştiyāḳ üzre olmaḳ evlādur gūyā beyt-i evvel ʿāşıḳ cānibinden beyt-i ṯānī maʿşūḳ cānibindendür.

Nükte

Şāhed ki bā-refīḳān āyed, bir maḥbūb ki refīḳleri ile ʿāşıḳını ziyāret itmege gelür *be-cefā kerden āmedest,* maʿnāda ʿāşıḳına cefā itmege gelmişdür *be-ḥükm-i ān,* ki ol sebeb ile *ki ez-ġayret-i mużādet-i ḫālī nebāşed,* ġayretden ve żıdlaşmaḳdan yaʿnī ʿāşıḳına muḫālefetden ḫāli olmaz[4].

[1] aña eyitdi: -N.

[2] aña: +cevāp virüp N.

[3] dilber: -N.

[4] ḫāli olmaz: +elbette muḫālefet ider N.

Şi‘r[1]

اذا جئتنی فی رفقة لتزورنی

Refīḳlerüñ ile ḳaçan sen beni ziyāret itmege gelesin bu mıṣrā‘uñ ma‘nāyı terkībisine ta‘arruż olunmayup ma‘nā-yı muḥaṣṣalası ile iktifā olundı sehven ma‘nā içün **[M195b]**

و إن جئت فی صلح فأنت محارب

Egerçi ṣulḥ itmege geldüñ ammā sen yine ceng idicisin zīrā muḫālefet idersin **[N165a]**

Ḳıṭ‘a

بیک نفس که بر آمیخت یار با اغیار

Bir nefesdeki yār aġyāra ḳarışdı

بسی نماند که غیرت وجود من بکشد

Çoḳ ḳalmadı ki ġayret benüm vücūdımı depeleye ya‘nī ġayret beni helāk ider

بخنده گفت که من شمع جمعم ای سعدی

Maḥbūbum[2] bu sözi işitdi gülmek ile eyitdi ki ben cem‘üñ şem‘iyem ya‘nī ben kimsenüñ maḫṣūṣ dilberi degülüm ey Sa‘dī!

مرا ازان چه که پروانه خویشتن بکشد

Baña andan ne ġam ki pervāne kendüsini diler.

Ḥikāyet

Yād dārem ki der-eyyām-ı pīşīn, yād ṭutarum ki geçmiş zamāndan ya‘nī ḫāṭırumdadur ki cüvānlıḳ ‘āleminde bu ḥikāyet Ḥażret-i Şeyḫ’üñ kendü sergüẕeştidür. *Men u dūstī,* ben ve bir maḥbūb ya‘nī ben bir maḥbūb ile *çün dü maġz-ı bādām der-pūstī,* bir ḳabuḳda ḥāṣıl olmış iki bādām içi gibi ya‘nī iki içli bādām gibi *ṣoḥbet dāştīm,* ol maḥbūb ile muṣāḥabet ṭutar idük. *Nāgāh ittifāḳ-ı sefer üftād,* nāgāh ol maḥbūba sefer ittifāḳı[3] düşdi ya‘nī sefer

[1] Şi‘r: Şi‘r-i Arabī N.
[2] maḥbūbum: +çünki benden N.
[3] ittifāḳı: -N.

eyledi. *Pes ez-müddetī ki bāz āmed,* bir müddetden ṣoñra ki ol maḥbūb girü geldi *ʿitāb āġāz kerd,* bańa ʿiṭāb itmege şürüʿ eyledi böyle diyü *ki der-īn müddet ḳāṣıdī nefiristādī,* ki bu müddetde yaʿnī bu ḳadar zamān geçdi bańa bir ḳaṣid göndermedüñ ki senüñ ṣıḥḥatüñi bilüp ḫurrem olam ve sen daḫı benüm aḥvālümi nice **[M196a]** idügini maʿlūm ideydüñ. *Güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ańa eyitdüm[1]: *Dirīġ āmedem ki dīde-i ḳāṣıd be-cemāl-i tü rūşen gerded,* bańa ḥayf geldi ki ḳaṣidüñ **[N165b]** gözi senüñ cemālüñ ile rūşen ola *ve men maḥrūm bāşem,* ve ben maḥrūm olam.

Ḳıṭʿa

یار دیرینه مرا گو بزبان توبه مده

Ey ḳadīm yār yaʿnī ey ḳadīmden benüm maḥbūbum olan[2] bańa zebān ile tevbe virme beni terk eyle diyü

که مرا توبه بشمشیر نخواهد بودن

Zīrā bańa ḳılıc ile tevbe olmasa gerekdür yaʿnī beni terk eyle yoḫsa seni helāk iderüm diyesin ol ḳabil degüldür ki seni terk eyleyem

رشکم آید که کسی سیرنکه در تو کند

Bańa reşk ü ḥased gelür ki bir kimse sańa ṭoyınca naẓar eyleye

باز گویم نه که کس یرار نخواهد بودن

Girü dirüm ki bańa reşk gelmez zīrā kimse sańa naẓar itmekde yarar olmasa gerekdür.

Beyt

خود را بکش ای بلبل ازاین رشک که گل را

باباد صبا وقت سحر جلوه گری بود [3]

[1] ańa eyitdüm: -N.

[2] olan: +kimse N.

[3] Bülbül, gülün güzelliğine olan kıskançlığından kendini öldürür/ Sabah meltemi, seher vakti cilve ile süzülür.

Ḥikāyet

Dānişmendī dīdem, bir ʿālimi gördüm *be-maḥabbet-i şaḫsī giriftār,* bir kimsenüñ maḥabbetine giriftār olmış *ve rāżī ez-ū bigüftār,* ve ol maḥbūbdan söze[1] rāżī yaʿnī hemān muṣāḥabete rāżī ve ḳaniʿ olmış *cevr-i firāvān bürdī,* ʿālim ol maḥbūbdan vāfir cevr iledür idi *ve taḥammül-i bī-kerān kerdī,* ve nihāyetsiz taḥammül eyler idi. *Bārī be-ṭarīḳ-ı naṣiḥateş güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir kerre ben ol kimseye naṣīḥat ṭarīḳi ile eyitdüm *dānem ki tü-rā der-maḥabbet-i ūn manẓūr ʿılletī nīst,* bilirüm ki sańa bu maḥbūbuñ maḥabbetinde bir ʿillet yaʿnī ġaraż-ı nefsānī yoḳdur **[M196b]** *ve bīnā-yı meveddet ber-zilletī,* ve maḥabbet bināsı bir ḫaṭā yaʿnī şehvet-perestlik üzre degüldür. *Bā-vücūd-ı īn maʿnī,* bu maʿnānuñ vücūdı ile yaʿnī çünki ḥāl böyledür *lāyıḳ-ı ḳadr-i ʿulemā nebāşed,* **[N166a]** ʿulemānuñ ḳadrine lāyıḳ olmaz *ḫod müttehim kerden,* kendüsini nā-meşrūʿ ile töhmetlü eylemek *ve cevr-i bī-edebān bürden,* ve edebsizlerüñ cevrin iletmek ki murād ḫūblardur. *Güft,*[2] ol ʿulemā eyitdi[3]: *Ey yār! Dest-i ʿitāb ez-dāmen-i rūzgārem bidār.* Ey dost! ʿİtāb elini benüm rūzgārum eteginden ṭut yaʿnī bańa ʿitāb eyleme *ki bārhā,* zīrā nice kerre *der-īn maṣlaḥat ki tü gūyī,* bu maṣlaḥatda ki sen dirsin yaʿnī bundan ferāġat ḫuṣūṣunda *endīşe kerdem,* fikr eyledüm: *Ṣabr ber-cefā-yı ū sehleʾī nümāyed,* anuñ cefası üzre ṣabr eylemek āsānrek görinür ki ṣabr ez-ū, ki ol maḥbūbdan ṣabr eylemek yaʿnī anuñ cemāli müşāhedesinde ṣabr itmekden cefāsına ṣabr itmek āsānrek gele ve āsānrek görinür[4]. *Ki ḥakīmān güfteend,* ki ʿāḳiller eyitmişlerdür: *Dil ber-mücāhede nihāden,* cefā ve mücāhede üzre göñül ḳomaḳ yaʿnī taḥammül eylemek *āsānterest,* āsānrekdür *ki çeşm ez-mücāhede ber-giriften,* ki cānānuñ cemāli müşāhedesinden çeşm yuḳarı[5] ṭutmaḳdan yaʿnī naẓar eylemekden.

Meṣnevī

آن که بی او بسر نشاید برد

[1] söze: muṣāḥabete N.

[2] güft: +Ḥażret-i Şeyḫ eydür çün ol ʿālim benden bu sözi işitdi bańa ḫiṭāb idüp eyitdi N.

[3] ol ʿulemā eyitdi: -N.

[4] ki ṣabr ez-ū, ki ol maḥbūbdan ṣabr eylemek yaʿnī anuñ cemāli müşāhedesinde ṣabr itmekden cefāsına ṣabr itmek āsānrek gele ve āsānrek görinür: -N.

[5] yuḳarı: -N.

Ol kimse ki ansız ʻömri başa iletmek mümkin olmaya yaʻnī anuñ müşāhedesinden cüdā olmaḳdan tamām ıżṭırāb ve elem lāzım gele **[M197a]**

گر جفایی کند بباید برد

Ancılayın kimse eger bir cefā ide iletmek gerek yaʻnī cefāsına taḥammül itmek gerek

هر که دل پیش دلبری دارد

Her kimüñ ki göñlini bir dilber ḳatında ṭutar yaʻnī ʻāşıḳdur ʻışḳ ṭutar[1]

ریش دردست دیگری دارد

Ṣaḳalını bir ġayrı kimsenüñ elinde ṭutar ġayrıdan murād bunda maḥbūbdur

آهویی پالهنگ درگردن

Boynunda pālehengi olan āhū

نتواند بخویشتن رفتن

Kendü iḫtiyārı ile murād itdügi yire gitmege ḳādir olmaz zīrā māniʻ vardur

روزی ازدست گفتنش زنهار

[N166b] Bir gün dostdan yine dosta zinhār didüm yaʻnī el-amān senden ki baña bu ḳadar cefā idersin didüm

چند ازان روز کردم استغفار

Edebsizlik itdüm diyü ol günden beri ne ḳadar istiġfār itdüm

نکند دوست زینهار ازدوست

ʻĀşıḳ maʻşūḳdan zinhār eylemez belki anuñ cemīʻ cefāsına taḥammül eyler

دل نهادم بر آنچه خاطر اوست

[1] ʻışḳ ṭutar: -N.

Çünki böyledür eyleye ben daḫı göñül ḳodum ol nesne üzre ki anuñ ḫāṭırı ve murādıdur ya‘nī rāżī oldum her ne iderse itsün

گر بلطم بنزد خود خواند

Eger dost luṭf ile beni kendü ḳatına oḳuya ve vefā eyleye

ور بقهرم براند و داند

Eger ḳahr ile beni ḳatından süre ve cefā eyleye o bilür hergiz muḫālefetüm yoḳdur.

Ḥikāyet

Der-‘unfüvān-ı cüvānī, cüvānlıḳ[1] evvelinde *çünān ki üfted,* ancılayın ki düşer[2] *ve dānī,* daḫı bilürsin *bā-ḫoş püserī,* bir ḫoş püser yāḫūd bir ḫoş püser ile dimek ola *serī vü sırrī dāştem,* bir ser **[M197b]** ve bir sır ṭutdum ya‘nī bir zībā dilbere maḥabbet itdüm. *Be-ḥükm-i ān ki,* ol sebeb ile ki *ḫalḳī dāşt,* ol püser bir boġaz ṭutar idi *ṭayyibü’l-edā,* edāsı laṭīf ya‘nī ḫoş āvāzı var idi *ve ḫalḳī*[3] *ke’l-bedri iẕā bedā,* ayuñ on dördi gibi ḳaçan ẓāhir olur ya‘nī ol püserüñ ḥüsni bir mertebede idi ki bedr mihr gibi görinür idi.

Beyt

آن که نبات عارضش آب حیات می خورد

Ol maḥbūb ki anuñ ‘ārıżınuñ nebātı āb-ı ḥayāt içer

در شکرش نگه کند هر که نبات می خورد

Ol maḥbūbuñ lebine naẓar eylesün her kimüñ ki şekker yir zīrā leẕẕetde[4] anuñ lebine müşābih olsa olur. **[N167a]**

İttifāḳen be-ḫilāf-ı ṭab‘, ittifāḳen ṭab‘uma muḫālif *ez-ū ḥareketī dīdem,* ol yirden bir ḥareket gördüm *ki nepesendīdem,* ki añı begenmedüm *dāmen ez-ū der-keşīdem,* ol püserden dāmeni çekdüm ya‘nī anuñ ile olan muṣāḥabet ve iḥtilāṭı terk eyledüm *ve*

[1] cüvānlıḳ: +‘āleminüñ N.

[2] düşer: +ya‘nī vāḳi‘ olur N.

[3] ve ḫalḳī: +daḫı ol püser bir zān ṭutar idi N.

[4] leẕẕetde: +bir miḳdār N.

mühre-i mihreş ber-çīdem, ve ol püserüñ maḥabbeti boncığını devşürdüm[1] ya‘nī andan ta‘alluḳı ḳaldurdum *ve güftem,* daḫı ol püsere eyitdüm bu ḥikāyet Ḥażret-i Şeyḫ’üñ kendi sergüẕeştidür.

Beyt

برو هرچه می بایدت پیش گیر

Yüri her ne ki saña gerek öñüñe ṭut ya‘nī şimden ṣoñra her ne eyler iseñ eyle saña māni‘ olmam

سر ما نداری سر خویش گیر

Bizüm başumızı ṭutmazsın kendü başuñı ṭut ya‘nī bize muvāfaḳat u mutāba‘at idüp bizüm ile baş ḳoşmazsın var murāduñ olan kimse ile kendü başuñı ṭut[2]

Şenīdemeş ki mī reft ve mī güft, Ḥażret-i Şeyḫ eydür işitdüm ki **[M198a]** ol püser gider idi ve eydür idi:

Beyt

شبپره گر وصل آفتاب نخواهد

Yarasa eger āftābuñ viṣālini ṭaleb itmeye

روناق بازار آفتاب نکاهد

Āftāb bāzārınuñ revnaḳ u leṭāfeti eksilmez.

Īn bigüft ve sefer kerd, ol püser bu sözi eyitdi ve sefer eyledi *ve perīşānī-i ū der-men eṯer kerd* ve anuñ perīşānlığı bende eṯer eyledi.

Şi‘r[3]

فقدت زمان الوصل و المرء جاهل

Ben viṣāl zamānını yitirdüm ḥālbuki kişi bilmeyicidür

[1] devşürdüm: dirdüm N.

[2] kendü başuñı ṭut: baş ḳoş N.

[3] Şi‘r: Şi‘r-i ‘Arabī N.

بقدر لذيذ العيش قبل المصائب

Leẕīẕ ʿıyşuñ ḳadrini muṣībetlerden evvel.

Beyt

باز آی مرا بکش که پیشت مردن

Girü gel beni diyeler zīrā senüñ öñüñde ölmek[1] ḫoşrekdür **[N167b]**

خوشتر که پس از تو زندگانی بردن

Ki senüñ firāḳuñda senden ṣoñra dirlik iletmekden yaʿnī diri olmaḳdan.

Ammā be-şükr ü minnet-i Ḫudā ber-ecell ve ʿalā, ammā celīl ve ʿālī Allāh'a şükr ü minnet *ki bes ez-müddetī bāz āmed,* ki bir zamāndan ṣoñra ol maḥbūbum girü geldi. *Ān ḥalḳ-ı dāvūdī müteġayyir şüde,* ol Dāvūdī boġazı yaʿnī ol laṭīf āvāz müteġayyir olmış *ve cemāl-i Yūsufī be-ziyān āmede,* ve ol Yūsuf'a mensūb olan[2] cemāl ziyāna gelmiş yaʿnī ḥüsni gitmiş *ve ber-sīb-i zenaḫdāneş,* ve ol maḥbūbuñ sīb gibi zenaḫdānı üzre yaʿnī elma gibi[3] laṭīf züḳūnı üzre *çü bih gerdī nişeste,* ayva gibi bir toz oturmış yaʿnī tāze ḫaṭṭı gelmiş *ve revnaḳ-ı bāzār-ı ḥüsneş şikeste,* ve anuñ ḥüsni bāzārınuñ revnaḳı şınmış yaʿnī evvelki leṭāfet gitmiş. **[M198b]***Mütevaḳḳıʿ ki der-kināreş gīrem,* ümmīdlenici idi ki evvelki gibi anı kenārumda ṭutam yaʿnī der-āġūş idüp anuñ ile muʿānaḳa ve muṣāfaḥa idem *kenāre giriftem,* ammā kenāra ṭutdum yaʿnī kenār çizdüm *ve güftem,* daḫı eyitdüm:

Ḳıṭʿa

آن روز که خط شاهدت بود

Ol gün ki senüñ maḥbūb[4] ve laṭīf ḫaṭṭuñ var idi yaʿnī maḥbūb idüñ

صاحب نظر از نظر براندی

Ṣāḥib-naẓarı ḥüsnüñ ġurūrı ile naẓaruñdan sürdüñ yaʿnī terk eyledüñ

[1] ölmek: +bańa N.

[2] mensūb olan: -N.

[3] zenaḫdānı üzre yaʿnī elma gibi: -N.

[4] maḥbūb: şāhid N.

امروز بیامدی بصلحش

Bugün ol ṣāḥib-naẓar ile ṣulḥ itmege geldüñ

کش فتحه و ضمه بر فشاندی

Ḥālbuki şimdi ol ḫaṭṭa fetḥa ve żamme ṣaçduñ ya‘nī ṣaḳaluñ geldi.

Meṣnevī

تازه بهارا ورقت زرد شد

Ey tāze bahār senüñ varaḳuñ zerd oldı ya‘nī ḥüsnüñ güli ṣoldı

دیغ منه کاَتش ما سرد شد

Çölmek ḳoma zīrā bizüm āteşimüz **[N168a]** serd oldı ya‘nī bize nāz u şīve eyleme ki sañа meyl ü iltifātımuz ḳalmadı

چند خرامی و تکبر کنی

Nice bir ṣalınursın ve nice bir tekebbür idersin

دولت پارینه تصور کنی

Bildürdiġi devleti taṣavvur idersin[1] ya‘nī evvelki ḥüsni henüz bāḳī ṣanursın ol ḫod ẕā’il oldı

پیش کسی رو که طلبگار تست

Şimdi bir kimsenüñ öñüne git ki senüñ ṭalebkāruñdur

ناز برآن کن خریدار تست

Ol kimse üzre ya‘nī ol kimseye nāz eyle ki senüñ müşterīñdür.

Ḳıṭ‘a

سبزه در باغ گفته اند خشست

[1] taṣavvur idersin: -N.

Eyitmişlerdür ki baġda sebze ḫoş ve laṭīfdür

داند آن کس که این سخن گوید

[M199a] Mıṣra‘-ı evvelden murād ne idügini ol kimse bilür ki bu sözi dir

یعنی در روی دلبران خط سبز

Ya‘nī dilberlerüñ yüzinde tāze ḫaṭṭı

دل عشاق بیشتر جوید

Āşıḳlaruñ göñli ziyāderek ister

بوستان تو گندنازاریست

Ammā senüñ bostānuñ ya‘nī ḥüsnüñ bir gend-nāzlıkdur

بس که بر می کنی و می روید

Ziyāde ki ḳoparasın ya‘nī her ne ḳadar ki yolarsın girü muttaṣıl biter.

Ḳıṭ‘a

تو پار برفته ای چو آهو

Sen bıldır āhū gibi laṭīf ve maḳbūl gitmişsin ya‘nī geçendesin bundan gidişde āhū gibi laṭīf ve maḳbūl idüñ ki gören meyl iderdi

امسال بیامدی چو پوزی

Ammā bu yıl bir pars gibi geldüñ ki ṣaḳaluñ gelmek ile görenler senden nefret iderler

سعدی خط سبز دوست دارد

Sa‘dī tāze ḫaṭṭı ya‘nī tāze ḫaṭṭı gelmiş dilberi dost ṭutar ve maḥabbet ider

نی هر الف چوالدوزی

Ol maḥbūbı dost ṭutmaz ki[1] ṣaḳaluñ her bir ḳılı bir elif çuvālduz gibi dırāz **[N168b]** ve ḫaşin ola.

Ḳıṭʿa

گر صبر کنی ور بکنی موی بناگوش

Eger bu ḥāle ṣabr idesin ki bināgūşuñ mūyı yolmayasın eger bu ḥāle ṣabr itmeyüp bināgūşuñ mūyını yolasın

این دولت ایام نگویی بسر آید

Elbette bu güzellik zamānınuñ devleti başa gelür yaʿnī nihāyet bulur

گر دست بجان داشتمی همچو تو بر ریش

Eger ben cāna ḳudret ṭutaydum sen ṣaḳaluñ üzre ṭutduġuñ gibi yaʿnī senüñ ṣaḳaluñ ḥükmüñ geçdügi gibi benüm cānuma[2] geçdi

نگذاشتمی تا بقیامت که بر آید

[M199b] Ḳomaz idüm ve ki ḳıyāmete degin ki cānum yuḳarı gele yaʿnī çıḳa ammā sen ḳādirsin pes ne sebebden tıraş itmezsin.

Ḳıṭʿa

سؤال کردم و گفتم جمال روی ترا

Ol maḥbūba suʾāl eyledüm ve eyitdüm senüñ yüzüñüñ cemāline yaʿnī güzel yüzine

چه شد که مورچه بر گرد ماه چوشیدست

Ne ḥāl oldı ki ayak eṭrāfında[3] ḳarıncalar ḳapanmışdur yaʿnī māh gibi laṭīf ʿiẕāruñuñ eṭrāfına ḫaṭṭ gelmişdür

بخنده گفت ندانم چه بود رویمرا

[1] ṭutmaz ki: +anuñ N.

[2] cānuma: +ḥükm N.

[3] etrāfında: +ḳarıncacuk yaʿnī N.

Çünki benden bu sözi işitdi gülmek ile eyitdi bilmem yüzüme ne ḥāl oldı

مگر بماتم حسنم سیاه پوشیدست

Var ise ḥüsnüm mātemi ile ya‘nī ḥüsnümüñ māteminden ötri yüzüm siyāh giymişdür nitekim mātem-zedelerüñ ‘ādetidür.

Ḥikāyet

Yekī ez-müsta‘ribān-ı Baġdād, Baġdād müsta‘riblerinden birine *pürsīdend,* su’āl eylediler *ki mā teḳūlü fi’l-mürd,* ki emredler ḥaḳḳında ne dirsin *güft lā ḫayra fīhim,* ol müsta‘rib eyitdi aṣlā anlarda ḫayr yoḳdur. *Mā dāme eḥadühüm laṭīfen,* zīrā mādāmki anlaruñ yiri laṭīf ve maḳbūl ola **[N169a]** *yeteḫaşenu,* ḫaşūnet ider *fe-iẕā ḫaşüne yetelāṭafu,* ammā ḳaçan ḫaşin olsa mülāṭafet ider *ya‘nī tā ḫūb u laṭīfend dürüşt mī küned,* ya‘nī mādāmki anlar ḫūb u laṭīfdür ayrılık iderler. *Ve çün dürüşt şevend,* ve çün dürüşt olalar *çünān ki bekārī neyāyend,* ancılayın bir işe yaramayalar ya‘nī būs u kenāre ḳābil olmayalar **[M200a]** *telaṭṭuf künend ve dūstī nümāyend,* ol vaḳt telaṭṭuf ve mülāyemet iderler dostluḳ ve maḥabbet göstereler.

Beyt[1]

امرد آنگه که خووب روی و شیرین است

Parlak yüzlü ol vaḳt ki ḫūb u şīrīndür

تلخگفتار و تند خوی بود

Acı sözlü ve nā-ma‘ḳūl ḫuylu olur ki dā’im ḥüsnüne maġrūr olur

چون بریش آمد و بلعنت شد

Ammā çünki emred rīşe geldi ve la‘net ile oldı ya‘nī ṣaḳalı gelmek ile ḫalḳuñ maḥabbet ü iltifātından dūr oldı ki kimse aña iltifāt[2] u i‘tibār itmez oldı

مردم آمیز و مهرجوی بود

[1] Beyt: Ḳıṭ‘a N.
[2] iltifāt: ri‘āyet N.

Ol ḥālde ḫalḳa ḳarışıcı ve maḥabbet isteyici olur yaʿnī herkes ile iḫtilāṭ idüp kendüsini sevdürmek ister.

Ḥikāyet

Yekī-rā ez-ʿulemā pürsīdend, ʿālimlerden birine suʾāl eylediler *ki kesī bā-māh-rūyī der-ḫalvet nişeste,* ki bir kimse bir āy yüzlü maḥbūb ile tenhā ḫalvetde oturmış ola *ve derhā beste ve raḳībān ḫufte,* ve ḳapular bağlanmış yaʿnī ḳapanmış ve raḳībler uyumış olsa *ve nefs ṭālib ü şehvet ġālib,* ve ol vaḳt nefs murādına ṭālib ve şehvet ve arzu ġālib ola **[N169b]** ḥālbuki māniʿ daḫı yoḳdur. *Çünān ki ʿArab güyed,* ancılayın ki ʿArab eydür: *Eʾt-temrü bāniun,* ḫarama irişmiş yaʿnī tāmām laṭīf olmış ola *veʾn-nāṭūru ġayru māniun* daḫı bağbān māniʿ olmaya *hīç bāşed ki be-ḳuvvet-iʿperhīzgārī,* hiç olur mı yaʿnī mümkin midür ki ol kimse perhīzgārlık ḳuvveti ile *ez-ū be-selāmet bimāned,* **[M200b]** ol maḥbūbdan selāmet ile ḳala anuñ viṣāline irmeye *güft,* ol ʿālim anlara cevāb virüp eyitdi: *Eger zi-māh-rūyān selāmet bimāned,* eger olmasa māh rūylardan selāmet ile ḳala ve ol fiʿl ḫāṭırına getürmeye *ez-bed-gūyān nemāned,* elbette bed-gūylardan selāmet ḳalmaz anı derāġūş itmişdür dirler.

Şiʿr[1]

و ان سلم الانسان من سوء نفسه

Egerçi insān kendü nefsinüñ ḳabāḥatinden sālim olursa yaʿnī nefsine tābiʿ olup hergiz nā-meşrūʿ itmeye

فمن سوء ظن المدعى ليسه سليم

Līkin müddeʿīnüñ ẓannınuñ ḳabāḥatinden sālim olur degüldür yaʿnī ḳurtulmaz.

Beyt

شايد پس كار خويشتن بنشستن

Mümkindür kişi kendü işi ardına oturmaḳ yaʿnī cemīʿ nā-meşrūʿdan ferāġat eylemek

ليكن نتوان زبان مردم بستن

[1] Şiʿr: Şiʿr-i ʿArabī N.

Līkin ḫalḳuñ dilini bağlamaḳ mümkin degüldür elbette söylerler.

Ḥikāyet

Ṭūṭī'ī-rā bā-zāġī der-ḳafes kerdend, bir ṭūṭī bir zāġ ile bir ḳafesde eylediler ya'nī ḳafese ḳodılar. *Ṭūṭī ez-ḳubḥ-ı müşāhede-i ū,* ṭūṭī zāġuñ müşāhedesi ḳubḥundan ya'nī anun ḳabīḥ ṣūretini gördügünden ötri *mücāhede mī bürd,* zaḥmet iledür idi ve mużṭarib olur idi. *Ve mī güft,* ve eydür idi: *Īn çi ṭal'at-i mekrūhest* **[N170a]** bu ne mekrūh u ḳabīḥ ṭal'atdur *ü hey'et-i memḳūt* ve buġż olınmış hey'etdür ki hergiz kimse ḥaẓẓ itmez *ü manẓar-ı mel'ūn,* ve la'net olınmış manẓardur ki hergiz[1] anuñ raġbeti yoḳdur[2] ańa maḥabbet ile naẓar olınmaz[3] **[M201a]** *ü şemā'il-i nā-mevzūn,* ve nā-mevzūn şemā'ildür.

Yā ġurābe'l -beyni, ey ġurābe'l-beyn![4] *Yā leyte beynī ve beyneneke ba'de'l-maşrıḳeyni!* N'olaydı senüñ ile benüm ortamda iki maşrıḳ[5] ırāḳlığı ḳadar[6] olaydı ya'nī sen şarḳda ve ben maġribde olaydım.

Beyt[7]

على الصباح بروی تو هر که بر خیزد

'Ale'ṣ-ṣabāḥ kim ki senüñ yüzüñe ḳalḳa ya'nī her kim ki 'ale'ṣ-ṣabāḥ ḫ̬ābdan ḳalḳup[8] senüñ yüzüñi göre

صباح روز سلامت برو مسا باشد

Senüñ şe'āmetinden selāmet güninüñ ṣabāḥı anuñ üzerine mesā olur ve ol gün anuñ işi hergiz rast gelmez

بد اختری چو تو درصحبت تو بایستی

Senüñ ṣoḥbetüñde sencileyin bir bed-aḫter gerek idi

---

[1] hergiz: +kimse N.
[2] anuñ raġbeti yoḳdur: -N.
[3] naẓar olınmaz: naẓar itmez N.
[4] ey ġurābe'l-beyn: +ḳavluhū te'ālā N.
[5] maşrıḳ: şarḳ N.
[6] ḳadar: -N.
[7] Beyt: Ḳıṭ'a N.
[8] ḳalḳub: ḳalḳduḳda N.

ولی چنان که تویی درجهان کجا باشد

Ammā ancılayın ki senün cihānda ḳanda olur yaʿnī ḳabāḥatde ve ḫıyānetde[1] cihānda sañа müşābih yoḳdur.

ʿAcebter ān ki, ʿacebrek ol ki, *ġurāb nīz,* ġurāb daḫı, *ez-mücāveret-i ṭūṭī bī-çāre āmed būd,* ṭūtīnüñ ḳoñşılıgından ve muṣāḥabetinden cāna gelmiş idi yaʿnī ziyāde mużṭarib olmış idi. *Lā ḥavle-künān,* lā ḥavle iderek yaʿnī *lā ḥavle velā ḳuvvete illā bi'llāhi'l-ʿaliyyi'l'azīm*[2] diyerek *ez-gerdiş-i gītī heme nālīd,* cihān gerdişinden yaʿnī[3] dönmesinden iñler idi. *Ve desthā-yı teġābün ber-yekdiger mī mālīd,* ve ḥayretinden ziyān ellerini biri biri üzre sürer idi yaʿnī aldanmış ve ziyān itmiş kimseler **[N170b]** gibi bī-ḥużūrlıḳlarından ellerini ovdıḳları gibi ʿazāb daḫı ṭūṭīnüñ maḳāretinden aldanmış ve ziyān itmiş ki tamām ıżṭırābından ellerini ovar idi. ʿAzāb daḫı ṭuṭanuñ maḳāretinden guyā ki aldanmış ve ziyān olmışdur. **[M201b]** Nitekim bu ḥāle mübtelā olan ellerini biri birine sürmek ıżṭırābından nāşīdür. Bu daḫı ol mertebe mużṭarib olup ḥayretinden gūyā ele alan eline sürer idi[4] *ve mī güft:* daḫı eydür idi: *īn çi baḫt-ı nigūnest,* bu ne münʿakis baḫtdur, *ü ṭāliʿ-i dūn* ve alçaḳ ṭāliʿdür, *u eyyām-ı būḳalemūn,* ve būḳalemūn[5] yaʿnī müteġayyir bir ḥāl üzre ḳarār itmeyici[6] zamāndur.

Lāyıḳ-ı ḳadr-i men ānestī, benüm ḳadrüme lāyıḳ ol idi, *ki bā-zāġī,* ki kendü cinsümden bir zāġ ile, *ber-ser-i dīvār-ı bāġī* bir bāġ dīvārınuñ başı[7] üzre *ḫırāmān hemī reftemī,* ṣalınaraḳ gideydüm.

Beyt

پارسا را بس این قدر زندان

[1] ḫıyānetde: ḥabāṣetde N.

[2] Kuvvet ve güç sadece büyük ve yüce olan Allāh'ın yardımı ile olur.

[3] gerdişinden yaʿnī: -N.

[4] Ġażab daḫı ṭuṭanuñ maḳāretinden guyā ki aldanmış ve ziyān olmışdur. Nitekim bu ḥāle mübtelā olan ellerini biri birine sürmek ıżṭırābından nāşīdür. Bu daḫı ol mertebe mużṭarib olub ḥayretinden gūyā ele alan eline sürer idi: -N.

[5] būḳalemūn: +zamāndur N.

[6] ḳarār itmeyici: olmayıcı N.

[7] başı: -N.

Ṣāliḥe bu ḳadar zindān yiter

که بود هم طویله رندان

Ki levendlerüñ hem-ṭavīlesi yaʿnī anlar ile muḫālaṭat ola.

Beyt

چاک خواهم زدن این دلق ریایی چه کنم

روح را صحبت ناجنس عذابی ست الیم[1]

Tā çi güneh kerdeem, ʿaceb ne günāh eylemişem, *ki rūzgārem be-ʿuḳūbet-i ān,* ki zamān[2] beni ol ʿuḳūbet ile yaʿnī ol günāhdan ötri baña ʿuḳūbet itmek içün, *der-silk-i ṣoḥbet-i çünīn eblehī,* bu sencileyin[3] bir eblehüñ ṣoḥbet-i silkinde, *ki ḫod-re'y,* ki ol ebleh ḫod-re'ydür, *ü nā-cins-i yāfe-derāy,* ve nā-cins u herze-güydur. *Be-çünīn bend-i belā mübtelā kerdeest,* buncılayın belā bendine giriftār **[M202a]** eylemişdür.

Ḳıṭʿa

کس نیاید بپای دیواری

Şol dīvār dibine kimse gelmez

که برآن صورتت نگار کنند

Ki ol dīvār üzre senüñ ṣūretüñi naḳş eyleyeler[4]

گر ترا در بهشت باشد جای

Eger saña cennetde yir ola yaʿnī cennete giresin **[N171a]**

دیگران دوزخ اختیار کنند

Ġayrılar ṣūretüñi görmemekden ötri cehennemi iḫtiyār iderler.

---

[1] Bu riya hırkasını yırtmak, parçalamak istiyorum/ Uygun olmayan sohbet ruhuma azab ve elemdir.

[2] zamān: rūzgār N.

[3] bu sencileyin: buncılayın N.

[4] eyleyeler: ideler N.

Īn meṣel bedān āverdem bu meṣeli ol sebeb[1] ile getürdüm[2] ya‘nī ol ecilden getürdüm *tā bidānī ki* tā bilesin ki *ṣad çendān ki dānā rā ez-nādān nefretest* ki yüz ol ḳadar ki ‘ālimüñ cāhilden nefret ü ictinābı vardur. *Nādān rā zi-dānā vaḥşetest* cāhilüñ ‘ālimden yüz ol ḳadar vaḥşet ü iḥtirāzı vardur.

Ḳıṭ‘a

زاهدی در سماع رندان بود

Rindler semā‘ında bir zāhid var idi anlara muḫalliṭ olmış idi

زان میان گفت شاهد بلخی

Ol ortadan bilinclü bir maḥbūb ol zāhide eyitdi

که ملولی زما ترش منشین

Eger bizden melūl ve bī-ḥużūr iseñ turş-rūy u bī-ḥużūr[3] oturma

تو هم در میان ما تلخی

Zīrā sen daḫı bizüm ortamuzda acısın ya‘nī sen bizden nice ḫaẓẓ itmez iseñ biz daḫı senden eyle ḫaẓẓ itmezüz.

Rubā‘ī

جمعی چو گل و لاله بهم پیوسته

Bir cem‘ gül ü lāle gibi biri birine ulaşmış ya‘nī munṭaẓam olmış

تو هیزم خشک در میانشان رسته

[1] sebeb: münāsebet N.

[2] getürdüm: -N.

[3] bī-ḥużūr: perīşān N.

Sen ḳurı hīzemsin ya‘nī[1] ḳurı odun gibi anlaruñ ortasına düşmişsin[2] ki aṣlā yaḳışmazsın **[M202b]**

چون باد مخالف و چو سرما ناخوش

Bize nisbet ile sen muḫālif yel ile ṣovuḳ gibi nā-ḫoşsın[3] ya‘nī ḫaẕẕ olınmazsın[4]

چون برف نشسته و چون یخ بسته

Bizüm ortamuzda ḳar gibi bürūdet ile oturmışsın ve buz gibi ṭutmışsın ya‘nī münḳabıżsın.

Ḥikāyet

Refīḳī dāştem ki sālhā bā-hem-sefer dih būdīm bir refīḳüm var idi ki nice yıllar biri birimüz ile sefer itmiş idük *ve nān u nemek ḫorde* **[N171b]** ve nān u nemek yemiş idük ve *bī-kerān ḥuḳūḳ-ı ṣoḥbet ṯābit şüd*e ve nihāyetsiz muṣāḥabet ve dostlıḳ ḥaḳları mābeynimüzde ṯābit olmış idi *āḫir be-sebeb nef‘ī endek* āḫir birazcıḳ fā’ide sebebi ile *āzār-ı ḫāṭır-ı men revā dāşt* benüm ḫāṭırumı incitmegi revā ṭutdı *dustī siperī şüd* ol sebebden dostlıḳ tamām oldı *ve bā īn heme* ve bu dükeli muḫālefet ile *ez-her dü ṭaraf dil-bestegī būd* iki ṭarafdan bile meyl ü maḥabbet var idi *be-ḥükm-i ān ki* ol sebeb ile ki *şenīdem ki rūzī dü beyt* işitdüm ki bir gün iki beyt *ez-süḫanān-ı men* benüm sözlerümden *der mecma‘ī hemī güftend* bir mecmu‘ada eyitdiler:

Ḳıṭ‘a

نگار من چودرآید بخنده نمکین

Benüm maḥbūbum çünki nemekīn ḫande ile gele[5]

نمک زیاده کند بر جراحت ریشان

[1] ya‘nī: +sen N.

[2] ortasına düşmişsin: ortasında bitmişsin N.

[3] muḫālif yel ile ṣovuḳ gibi nā-ḫoşsın: ḥaṭar olınmaz yel gibi muḫālif ve ṣovuḳ gibi nā-ḫoşsın

[4] ya‘nī ḫaẕẕ olınmazsın: -N.

[5] gele: +ya‘nī ṭatlu ṭatlu gele N.

Mecrūḫlaruñ yaʿnī dil-rīş ʿāşıḳlaruñ yarası üzre nemek ziyāde ider nemekīn münāsebeti ile nemek ẕikr-i laṭīfdür ḥāṣıl-ı maʿnā benüm maḥbūbum çünki **[M203a]** bu ḥālet ile tebessüme gele ʿāşıḳlaruñ maḥabbeti ve ṣuverini ziyāde ider.

چه بودی از سرزلفش بدستم افتادی

N'olaydı eger anuñ zülfi ucı benüm elüme düşeydi yaʿnī elüme gireydi

چو آستین کریمان بدست درویشان

Kerīmlerüñ yeñi dervīşlerüñ eline düşdügi gibi.

Ṭā'ife-i dūstān bir bölük dostlarına *ber luṭf-ı īn süḫan* bu sözüñ luṭfı üzre degül *belki ber ḥüsn-i sīret ḫˇīş* belki kendülerinüñ ḥüsn-i sīreti üzre *güvāhī dāde būdend* ṭanıḳlıḳ virmiş idiler *ve hem der-ān miyān* ve ol dost daḫı ol ortada *mübālaġa kerde būd* **[N172a]** ol beytüñ luṭfı medḥinde mübālaġa eylemiş idi *ve ber fevt-i ṣoḥbet-i ḳadīm teʾessüf ḫorde* ve ṣoḥbet-i ḳadīmüñ fevti üzre teʾessüf ve taḥassür itmiş idi[1] *maʿlūm kerdem ki ez ṭaraf-ı ū hem raġbetī hest* Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Maʿlūm eyledüm ki anuñ ṭarafından daḫı bir raġbet vardur *īn beythā firistādem* bu beytleri ol dosta gönderdüm *ve ṣulḥ kerdem* daḫı ṣulḥ eyledüm.

Ḳıṭʿa

نه مارا در میان عهد و وفا بود

Ve bizüm ortamuzda ʿahd ü vefā yoḳ mı idi

جفا کردی و بدمهری نمودی

ʿĀḳıbet ʿahd ü vefāyı terk idüp bana cefā eyledüñ ve maḥabbetsizlik eyledüñ[2] gösterdüñ

بیک بار ازجهان دل در تو بستم

Bi'lkülliye cihāndan göñlümi[3] saña baġladum

[1] taḥassür itmiş idi: +ve ḫaṭā-yı ḫūyişiʿtirāf nümūde ve ol dost kendünüñ ḫaṭāsına iʿtirāf getürmez idi yaʿnī iḳrār itmiş idi N.

[2] eyledüñ: -N.

[3] göñlümi: +sende yaʿnī N.

ندانشتم که بر گردی نرودی

Bilmedüm ki tīzlik ile benden dönersin ya‘nī ferāġat idersin

هنوزت گر سر صلحت باز آی

Henüz eger sańa benüm ile ṣulḥ eylemek hevesi var ise girü gel **[M203b]**

کزان محبوبتر باشی که بودی

Andan maḥbūbrek ve maḳbūlrek olursın ki evvel olduń ya‘nī evvelkiden maḳbūlrek olursın.

Ḥikāyet

Yekī rā nī ṣāḥib-cemāl būd der-güzeşt bir kimsenüń bir ṣāḥib-cemāl ‘avreti var idi göçdi ya‘nī vefāt eyledi *ve māder-i zen* ve ol ‘avretüń anası *pīr-i fertūt* bunamış bir[1] ḳarı idi. *Be-‘ıllet-i ṣadāḳ* kābīn sebebi *der-ḫāne mümekkin bimānd* ol kimsenüń evinde[2] **[N172b]** mümekkin ḳaldı. *Merd ez-müḥāveret-i ū be-cān rencīdī* vefāt iden ‘avretüń erinüń māderinüń muṣāḥabetinden cān ile incinür idi ya‘nī ḥadden ziyāde[3] bī-ḥużūr olur idi *ve be-ḥükm-i ṣadāḳ* ve ḳābin sebebi ile *ki der-gerden vārest* ki boynundan ṭutar idi[4] *ez-mücāveret-i ū çāre nedīdī* anuń ḳońşılıgından çāre görmez idi ya‘nī ḫalāṣ u necāta mecāli yoḳ idi[5]. *Yekī ez īn ṭā’ife* bu ṭā’ifeden ya‘nī dostlarından birisi *güft,* eyitdi: *Çi güne der firāḳ-ı yār-ı ‘azīz* ‘azīz yārüń ya‘nī zevcenüń firāḳından nicesin? *Güft,* ol kimse eyitdi: *Nā-dīden-i zen ber-men çendān düşvār nemī āyed* ‘avretümi görmemek[6] bańa ancılayın düşvār ve müşkil gelmez *ki dīden-i māderīn*[7] ki ‘avretüń anasını görmemek ya‘nī ‘avretüń[8] firāḳından vālidesinüń vaṣlı bańa müşkilrek gelür.

---

[1] bir: -N.

[2] evinde: ḫānesinde N.

[3] ziyāde: -N.

[4] *ki der-gerden vārest* ki boynundan ṭutar idi: -N.

[5] mecāli yoḳ idi.: mecāl bulmaz idi N.

[6] görmemek: +benüm üzerüme ya‘nī N.

[7] *ki dīden-i māderīn: -N.*

[8] ‘avretüń: ḫātunuń N.

Meṣnevī

گل بتاراج رفت و خار بماند

Gül tārāca gitdi ve ḫār ḳaldı

گنج بر داشتند و مار بماند

Genci ḳaldurdılar[1] ve ılan **[M204a]** ḳaldı

دیده بر تارک سنان دیدن

Kişi gözini gönderüñ depesi üzre görmek yaʿnī gözi çıḳmak

خوشتر از روی دشمنان دیدن[2]

Düşmānlaruñ yüzini görmekden ḫoşrekdür

واجبست از هزار دوست برید

Biñ dostdan kesilmek vācibdür

تا یکی دوشمنت نباید دید

Ki saña bir düşmānuñ yüzin[3] görmek gerekmez yaʿnī bir düşmānuñ yüzini[4] görmemekden ötri.

Ḥikāyet

Yād dārem ki der eyyām cüvānī, yād ṭutarum yaʿnī henüz ḫāṭırumdadur ki cüvānlıḳ eyyāmında *güẕer dāştem be-kūyī,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür: Bir maḥalleye güẕer ṭutar idüm yaʿnī maḫbūbuñ maḥallesini ṭavāf ider idüm *ve naẓar dāştem be-māh rūyī,* ve bir ay yüzlüye naẓar ṭutar idüm yaʿnī ʿāşıḳ olmış idüm *der faṣl-ı temūzī,* ammā bir temmūzda ṭavāf ider idüm kūy-ı cānını[5] *ki ḥarūreş āb-ı dehān-rā biḫūşānidī,* ki ol temmūzuñ

[1] ḳaldurdılar: +yaʿnī aldılar N.

[2] Kişi gözini gönderüñ depesi üzre görmek yaʿnī gözi çıḳmak
خوشتر از روی دشمنان دیدن :-N.

[3] yüzin: -N.

[4] yüzini: -N.

[5] *ve naẓar dāştem be-māh rūyī* ve bir ay yüzlüye naẓar ṭutar idüm yaʿnī ʿāşıḳ olmış idüm *der faṣl-ı temūzī* ammā bir temmūzda ṭavāf ider idüm kūy-ı cānını: -N.

[N173a] gice ile esen ıssı yeli damāġınuñ[1] ṣuyını yaʿnī tükrügi ḳurır idi *ve semūmeş maġz-ı üstüẖˇān rā bicūşānīdī,* ve ol temūzuñ gündüz esen ıssı yeli üstüẖˇānuñ iligini ḳanadur idi *ez-żaʿf-ı beşeriyyet,* ādemīlik żaʿfından *ve ẖalḳ el-ān żaʿīfan tāb-ı āfītāb-ı hecīr,* öyle āftābınuñ ḥarāretine *ṭāḳat neyāverdem,* ṭāḳat getürmedüm *ilticā be-sāye-i dīvārī kerdem,* biʾẓ-ẓarūrī bir dīvāruñ sāyesine ilticā eyledüm yaʿnī ṣığındum *müteraḳḳıb ki kesī zaḥmet-i ḥarr-ı temūz,* müteraḳḳıb ü mütenaẓẓır idüm ki bir kimse temmūzuñ ḥarāreti zaḥmetini **[M204b]** *ez-men benden be-berdābī fürū nişāned,* bir ṣovuḳ ṣu ile aşaġa oturdum yaʿnī girdüm. *Nāgāh ez-tārīkī-i dehlīz-i ẖāne,* nāgāh ẖāne dehlīzinüñ ḳara ḳulaġundan *rūşenāyī dīdem,* bir aydınlıḳ gördüm *yaʿnī cemālī ki,* yaʿnī bir cemāl gördüm *ki zebān-ı feṣāḥat,* ki feṣāḥat dili *ez-beyān-ı ṣabāḥat-i ū,* ve anuñ ḥüsni beyānından *ʿāciz bimāned,* ʿāciz ḳalur. *Çünān ki der şeb-i tārīk,* ancılayın ki leyle-i maẓlumede *ṣubḥ ber-āyed,* ṣabāḥ ṭulūʿ ider *yā āb-ı ḥayāt ez-ẓulumāt be-der āyed,* yāẖūd āb-ı ḥayāt ẓulumātdan ṭaşra gelür evvel maḥbūbuñ ol maḥalde[2] görünişi hemān buña beñzer idi. *Ḳadeḥī berf-āb der-dest girifte būd,* bir ḳadeh ḳarlu ṣu elinde ṭutmış idi *ve şeker der-ān rīẖte,* ve anda şeker dökmiş idi *ve be-ʿaraḳ der-āmiẖte,* ve anı ʿaraḳ ile ḳarışdurmış idi *ve şeker der-ān rıẖte,* ve andan şeker dökmiş idi *ve be-ʿaraḳ ber-āmiẖte,* ve anı ʿaraḳ ile ḳarışdurmış idi yaʿnī gül-āb ile teʿbiye olınmış şeker şerbeti getürdi. *Nedānem be-gülābeş muṭayyeb kerde,* bilmez ol şerbeti fiʾl-ḥaḳīḳa gül-āb ile ḳaṭup[3] eylemiş idi *yā ḳaṭreʾī çend ez-gül-i rūşen der-ān çekīd,* yāẖūd **[N173b]** anuñ gül gibi laṭīf yüzinden ol şerbetden birḳaç ḳaṭre mey ṭamlamış idi. *Fiʾl-cümle şarāb ez-dest-i nigārīneş ber-giriftem,* muḥaṣṣal-ı kelām şerbeti ol nigārīnüñ elinden aldum *ve biẖordem,* daḫı nūş eyledüm *ve ʿömr-i güẕeşte ez-ser giriftem,* ve geçmiş ʿömri başdan ṭutdum gūyā ki āb-ı ḥayāt aldum[4].

Şiʿr[5]

ظمأ بقلبى لايكاد يسيغه

[1] damāġınuñ: dehānuñ N.

[2] ol maḥalde: -N.

[3] ḳaṭup: +mey N.

[4] aldum: içdüm N.

[5] Şiʿr: Şiʿr-i ʿArabī N.

Bir ʿaṭaş **[M205a]** vardur benüm ḳalbümde ki ḳarīb olmaz yaʿnī mümkin degüldür ki ol ʿaṭaş benüm ʿışḳumı izāle eyleye yaʿnī gidermez[1]

رشف الزلال ولو شربت بحورا

Zülālüñ reşfini belki baḥrler içersem benüm aṭaşumı gidermez.

Ḳıṭʿa

خرم آن فرخنده طالعرا که چشم

Ḫurrem ü mesrūr ol mübārek ṭāliʿlü ki anuñ gözi

بر چنین روی اوفتد هر بامداد

Her ṣabāḥ buncılayın bir cemīl yüz üzre düşe

مست می بیدار گردد نیم شب

Mest olan nıṣfü'l-leylde bīdār olur

مست ساقی روز محشر بامداد

Līkin sāḳīye mest olan yaʿnī maḥbūbuñ ʿışḳ ṣarābı ile mest olan ḳıyāmet güni ṣabāḥ uyanur yaʿnī ṣarāb-ı ʿışḳuñ sekrine nihāyet yoḳdur mādām ki ḥayātdadur bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür maḥbūbuñ ʿışḳ ṣarābı ile mest olan ḳıyāmet güninüñ ṣabāḥı uyanur[2].

Ḥikāyet

Salī Sulṭān Maḥmūd-ı Ḫʿarzemşāh, bir yıl Ḫʿarzemşāh Sulṭān Maḥmūd *bā-melik Ḫaṭāy,* Ḫaṭāy pādişāhı ile *berāy-ı maṣlaḥatī,* bir maṣlaḥat içün *ṣulḥ iḫtiyār kerd,* ṣulḥ iḫtiyār eyledi. *Be-Cāmiʿ-ī Kāşġār der-āmedem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür Kāşġār Cāmiʿine geldüm **[N174a]** yaʿnī içerü girdüm. *Püserī dīdem,* anda bir püser gördüm *der-ḫūbī,* ḫūblıḳda *be-ġāyet-i iʿtidāl ü nihāyet-i cemāl,* iʿtidālüñ ġāyetinde ve cemālüñ nihāyetinde yaʿnī ḥadden ziyāde ḫūb idi. *Çünān ki der-miṣāl-i ū güfteend,* ancılayın ki anuñ emṣāli maḥbūblaruñ ḥaḳḳında eyitmişlerdür.

[1] ol ʿaṭaş benüm ʿışḳumı izāle eyleye yaʿnī gidermez: ol aṭaşı izāle eyleye N.

[2] uyanur: bīdār olur N.

Beyt[1]

معلمت همه شوخی و دلبری آموخت

Muʿallim saña dükeli şūḫluḳ ve dilberlik ögretdi

جفا و ناز و عتاب ستمگری آموخت

ʿĀşıḳa cefā vü nāz ve ʿitāb u sitemgerlik itmek **[M205b]** ögretdi ki bu ḳatlarda ʿaceb üstādsın

من آدمی بچنین شکل و خوی و قد و روش

Benī ādemoġlını buncılayın ḫūb şekilde ve laṭīf ḫuylarda ve mevzūn ḳadde ve raʿnā reviş ü reftārda görmemişem

ندیده ام مگر این شیوه از پری آموخت

Var ise bu püser bu şīveleri perīden ögrendi ki şīvede bu mertebede māhirdür[2].

Beyt

گه ناز و گهی عشوه گهی جور

غیر از تو چه داند دگری این همه [3]

Muḳaddime-i naḥv-i Zemaḫşerī der-dest dāşt, Zemaḫşerī'nüñ naḫv risālesini ol püser elinde ṭutar idi. *Hemī ḫˇāned ḍarabā,* ḍarb ider ʿAmran ol risālede bu terkibi oḳur idi *ve kāne'l-müteʿaddī ʿAmran daḫı ḍarb müteʿaddī,* ve ʿAmr ve mütʿaddī oldı yaʿnī ʿAmr mefʿūl-i bih vāḳiʿ oldı diyü oḳurdı[4]. *Güftem,* Ḫażret-i Şeyḫ eydür, çünki ol püserden bunı işitdüm sebeb-i muṣāḥabet olsun içün laṭīfe ile añа eyitdüm: *Ey püser! Ḫˇārzem ve Ḫaṭā ṣulḥ kerdend,* Ey püser! Ḫˇārzem ile Ḫaṭā pādişāhı ṣulḥ eylediler *ve Zeyd ʿAmr-rā hemçünān ḫuşūnet bāḳīst,* vezīr ile ʿAmr **[N174b]** ancılayın yaʿnī evvelki gibi ḫuṣūmet

[1] Beyt: Rubāʿī N.
[2] māhirdür: +ki dinilmez N.
[3] Gah naz gah işve ve gah cevr… Tüm bunları senden başka kim bilebilir ki?
[4] diyü oḳurdı: -N.

bāḳī midür? *Biḫandīd,* püser çünki benden bu laṭīfeyi işitdi taʿaccüb idüp geldi *ve mevlüdem pürsīd,* ve benüm mevlüdimi ṣordı. *Güftem: Ez-ḫāk-i Şīrāz*[1]*,* Şīrāz memleketindenem. *Güft:* Ol[2] eyitdi: *Ez-süḫanān-ı Saʿdī çi dārī,* Saʿdī'nüñ sözlerinden ne yād **[M206a]** ṭutarsın yaʿnī ḫāṭıruñda ne sözi vardur. *Güftem,* Ḫażret-i Şeyḫ eydür ol püsere eyitdüm:

Ḳıṭʿa[3]

بولیت بنحوی یصول مغاضبا

Ben mübtelā oldum bir naḥv oḳuyıcı maḥbūba ammā eyle maḥbūb ki benüm üzerime[4] ḥamle ider[5] ġażab idici olduġı ḥālde

علی کزید فی المقابلة العمرو

Zeyd'üñ ḥamle itmesi gibi ʿAmr muḳābelesinde

علی جر ذیل لیس یرفع رأسه

Zeylini çekmek üzre olduġı ḥālde buyurur ki ol maḥbūb başını yuḳarı ḳaldurur degüldür yaʿnī mütekebbirler gibi kibr ü nāz ile yüz ve başını ḳaldurup kimse iltifāt eylemez.

وهل یستقیم الرفع من عامل الجر

Ve hergiz refʿ müstaḳīm ve ḥāṣıl olurdı cerr ʿāmilinden yaʿnī ʿāmil-i cerrden refʿ müyesser olmaduġı gibi cerrü zeyle muʿtād olan dilberden re'sini refʿü'l-mülk gelmez *ve hel yestaḳīmü'r-refʿ*, mıṣrāʿında ihām-ı laṭīf vardur ehline maḫfī degüldür.

Laḫtī be-endīşe fürū reft, ol püser çünki benden bu sözleri işitdi yaʿnī bu iki beyti[6] püser hemān fikre vardı[7] *ve güft,* daḫı eyitdi*: Ġālib-i eşʿār-ı ū* ol Saʿdī'nüñ ekşer eşʿārı *der-īn* bu yirde **[N175a]** *be-zebān-ı Fārisīest* Fārsī dil iledür. *Eger bigūyī,* eger Fārsī eşʿārından

[1] Ez-ḫāk-i Şīrāz: +añа cevāb virüp eyitdüm N.
[2] ol: +püser N.
[3] Ḳıṭʿa: Ḳıṭʿa-i ʿArabī N.
[4] benüm üzerüme: -N.
[5] ḥamle ider: +benüm üzerüme N.
[6] bu iki beyti: +bir pāre fikre aşaġa gitdi yaʿnī N.
[7] püser hemān fikre vardı: bir zamān fikre vardı N.

diyesin *be-fehm nezdīkter bāşed,* añlamaġa yaḳīnrek olur. [1] « كَلِّمِ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ » sen nāsa söyle anlaruñ aḳılları miḳdārı üzre ya'nī ta'allüḳ itdükleri ḳadar *güftem,* eyitdüm.

Meṣnevī

طبع ترا تا هوس نحوشد

Senüñ ṭab'ıña tā ki naḫv hevesi oldı ya'nī sen 'ilm-i naḫve heves idelden beri **[M206b]**

صورت عقل از دل ما محو شد

'Aḳl ṣūreti bizüm göñlümüzden maḥv oldı ol sebebdendür ki dersi ġayrıdan oḳursın.

Beyt

خواهم در آتش افکنم اجزای خویش را

ازهر انکه می دهدت دیگری سبق [2]

ای دل عشاق بدام تو صید

Ey maḥbūb ki 'uşşāḳuñ göñli senüñ dāmuña ṣayddur ya'nī senüñ 'ışḳuña esīr ve giriftār olmışdur

ما بتو مشغول و تو باعمرو و زید

Ne 'aceb ḥāl olur ki biz saña meşġūlüz sen 'Amr u Zeyde meşġūlsin bu mışrā'da ihām-ı laṭīf vardur.

Bāmdādān ki 'azm-i sefer muṣammem şüd, 'ale'ṣ-ṣabāḥ ki sefer 'azmi muḳarrer oldı. *Meger ez-kārvāniyān,* meger kārvānda olanlardan *kesī güfte būdeş,* bir kimse ol püsere dimiş idi *ki fülān Sa'dīst,* ki fülān kimse ki senüñ ile muṣāḥabet eyledi[3]. *Dīdem ki devān āmed ve be-vedā',* gördüm ki ol püser bilerek vedā'a geldi *ve telaṭṭuf kerd,* daḫı telaṭṭuf

[1] Bu söz bazı kaynaklarda hadîs-i şerîf olarak zikredilse de Mehmet Yılmaz'ın *Dört Halifeden Vecizeler Sözlüğü* adlı çalışmasında Hz. Ali'ye atfedilmiştir. Bkz. age. s.218

[2] Kendi parçalarımı ateşe atmak isterim (yani büyük bir acıya razıyım)/ Eğer sana biri üstünlük taslıyorsa.

[3] muṣāḥabet eyledi: +Sa'dīdür N.

eyledi *ve te'essüf ḫord,* ve taḥassür itdi böyle diyü *ki çendīn rūz,* ki bu ḳadar gün bu şehrde olduñ *çirā negüftī ki menem,* niçün dimedüñ ki benem ya'nī ki ben Sa'dī[y]em *tā şükr-i ḳudūm-ı büzürgān-rā,* tā ki ulularuñ gelmesi şükrine ya'nī geldiklerinden ötri **[N175b]** *be-ḫidmet miyān bestemī,* ḫizmete bel bağladum *ve güftem,* ol püsere eyitdüm.

Mıṣra'

با وجودت ز من آواز نیامد که منم

Ol vaḳt sende bir ḥāl gördüm ki senüñ vücūduñ ile benden āvāz gelmedi ki benüm diyem zīrā senüñ ḳatuñda maḥv oldum.

Güft, ol püser[1] eyitdi *çi şeved ki der-īn buḳ'a çendīn rūz ber-āsāyī,* ne olur çünki benden bu sözi işitdi bañā[2] **[M207a]** ya'nī ne tefāvüt ider eger birḳaç gün bu yirde diñlenesin ya'nī eglenesin *tā be-ḫiḍmet müstefīd şevem,* tā ki senüñ yanuñda ḫizmet ile müstefīd olavuz. *Güftem netüvānem,* ol püsere eyitdüm ḳādir degülüm *bi-ḥükm-i īn ḥikāyet,* bu ḥikāyet sebebi ile.

Meṣnevī

بزرگی دیدم اندر کوهساری

Bir kūhsārda bir uluyı gördüm

قناعت کرده از دنیا بغاری

Ḳi ol ulu dünyādan ferāġat idüp bir maġārada ḳanā'at eylemiş

چرا گفتم بشهر اندر نیایی

Ol kimseye eyitdüm niçün şehre gelmezsin

که بار بند ازدل بر کشایی

[1] ol püser: +çünki benden bu sözi N.

[2] çünki benden bu sözi işitdi bañā: -N.

Ki bir kerre göñülden bendi açasın[1] ya‘nī ġamı def‘ idesin bendi açasın ya‘nī ‘alāḳayı ḳaṭ‘ idesin[2]

بگفت آنجا پریرویان بنغزند

Ol büzürg çünki benden bu sözi işitdi bańa eyitdi anda ya‘nī şehrde laṭīf perī yüzlüler vardur ki anlara naẓar idenlerüñ dil ü dīnden berī olurlar

چو گل بسیار شد پیلان بلغزند

Dimek geldi ki sen zāhidsin anlardan ne ḫavf idersin aña cevāp virüp eydür çünki balçıḳ çoḳ oldı fīller bile ṭayrınur ya‘nī çünki dilber ziyāde zībā ola zāhidler bile āşufte olur.

Beyt

چشم اگر اینست و ابرو این و ناز و شیوه این

الوداع ای زهد و تقوی الفراق ای عقل و دین [3]

[N176a][M207b] *īn bigüftem,* bunı eyitdüm *ve būse ber-ser ü rūy-ı hem diger dādīm,* ve biribirimüzüñ başumuza ve yüzümüze būse virdük *ve vedā‘ kerdīm,* ve biribirimüzi vedā‘ eyledük.

Meṣnevī

بوسه دادن بروی دوست چه سود

Maḥbūbuñ yüzine būse virmek ya‘nī öpmek ne fā’ide

هم دران لحظه کردنش پدرود

Ol laḥẓada anı vedā‘ idüp esenlemek belki nice zamānlar böyle olmaḳ gerek tā ki fā’ide ḥāṣıl ola

[1] açasın: çözesin N.

[2] bendi açasın ya‘nī ‘alāḳayı ḳaṭ‘ idesin: -N.

[3]Eğer göz buysa, kaş buysa, naz buysa, cilve buysa/Elveda ey zühd ve takvâ, artık ayrılık vaktidir ey akıl ve din!

سیب گویی وداع یاران کرد

Dirsen ki tuffāḥ baġda dostlarını vedā‘ eyledi

روی ازین نیمه سرخ وزآن سو زرد

Yüzi bu cānibden sürḫ ve ol cānibden zerddür ya‘nī yüzinüñ nıṣfı ḳızıl ve nıṣfı ṣarı olmışdur gūyā evvel başdan başa ḳızıl idi ammā yārānınuñ firāḳından nıṣfı ṣarı oldı.

Ḥażret-i Şeyḫ bunda mübālaġa ider ya‘nī firāḳ bir ḥāletdür ki zi-rūḥdan ġayrı nebātāta belki cemādāta bile te’eṣṣür ider dimişdür nitekim kendünüñ dīvānında ve sā’ir şu‘arānuñ dīvānlarında ḥadden ziyāde vāḳi‘ olmışdur.

Şi‘r[1]

ان لم امت یوم الوداع تأ سفا

Eger ben vedā‘ güni teḥassürden ölmeyem

لا تحسبونی فی المودة منصفا

Siz beni maḥabbetde inṣāflu ṣanmañuz.

Şi‘r

لَوْلَا مَفَارَقَةُ الأَحِبَّةِ مَا وَجَدْتُ لَهَا الْمَنَايَا إِلَى أَرْوَاحِنَا سُبُلاً [2]

Ḥikāyet

Ḫırḳa-pūşī, bir ḫırḳa-pūş ya‘nī bir dervīş *der-kārvān-ı Ḥicāz hem-rāh-ı mā būd,* Ḥicāz kārvānında bize yoldaş oldı. *Yekī ez-ümerā-yı ‘Arab,* ‘Arab beglerinden biri **[N176b]** *mer ū-rā ṣad dīnār baḫşīde būd,* ol ḫırḳa-pūşa yüz dīnār **[M208a]** bağışlamış idi *tā nafaḳa-i ‘ıyāl küned,* ki ‘ıyāline nafaḳa eyleye diyü. *Nā-gāh düzdān-ı Ḫafāçe,* nā-gāh Ḫafāçe ḳabīlesinüñ ḥarāmīleri *ber-kārvān zedend,* ḳārvānı urdılar ya‘nī ġāret eylediler *ve pāk bibürdend* ol ḳāfilede olan ḥāli cümle iletdiler[3]. *Bāzargānān girye vü zārī kerden giriftend,*

[1] Şi‘r: Şi‘r-i ‘Arabī N.

[2] Eğer sevgililerden ayrılık olmasaydı, ölümlerin ruhlarımıza giden bir yolu olmazdı.
el-Mütenebbî, *Dîvân al-Mutanabbî,* nşr. Abdülvahhab el-Cebbî, Beyrut: Dâr Sâdır, c. 1, s. 129.

[3] iletdiler: +ya‘nī aldılar N.

bāzergānlar māllarından aḳarı[1] girye vü zārī eylemege şürū‘ eylediler *ü feryād-ı bī-fā’ide ḫ̬ānden,* ve fā’idesiz feryād oḳumaġa ya‘nī feryād itmege başladılar.

Beyt

گر تضرع کنی و گر فریاد

Eger tażarru‘ ve ger feryād idesin

دزد زر باز بس نخواهد داد

Ḥarāmī alduġı altunı saña girü viricek degüldür.

Meger dervīş-i ḫırḳa-pūş, meger ol ḫırḳa-pūş dervīş *ki ber-ḳarār-ı ḫ̬ōd mānde būd,* ki kendü ḳarārı üzre ḳalmış idi *u teġayyür der-ū neyāmede,* ve aña bir teġayyür gelmemiş idi[2]. *Güftem:* Ḥażret-i Şeyḫ̬ eydür[3] aña eyitdüm: *Meger ān ma‘lūm-ı türā nebürdend,* meger senüñ ol ma‘lūmuñı iltmediler ya‘nī ol yüz dīnārı ḥarāmīler almadılar ki bī-ḥużūr degülsin. *Güft:* Ol dervīş eyitdi: *Belī būdend,* belī iltdiler[4] *velīkin merā be-ān ma‘lūm,* velīkin benüm ol ma‘lūm ile *çendān ülfetī nebūd,* ol ḳadar bir ünsüm ve maḥabbetüm yoḳ idi *ki be-müfāraḳat-ı ān ḫ̬aste-dil bāşem,* ki anuñ müfāraḳatı ile ḫ̬aste-dil ve perīşān-ḫ̬āṭır olam.

Beyt

نباید بستن اندر چیز و کس دل

Bir şey’e ve bir kimseye göñül baġlamaḳ gerekmez **[N177a]**

که دل بر داشتن کاریست مشکل

Zīrā ṣoñra göñül ḳaldurmaḳ[5] bir müşkil işdür. **[M208b]**

---

[1] aḳarı: ötri N.

[2] gelmemiş idi: +ya‘nī bī-ḥużūr olup girye vü zārī itmedi N.

[3] eydür: +çünki ol dervīşüñ bu ḥālini gördüm N.

[4] iltdiler: +ya‘nī aldılar N.

[5] göñül ḳaldurmaḳ: +ya‘nī ferāġat eylemek N.

Güftem[1], aña eyitdüm: *Muvāfiḳ-ı ḥāl-i menest,* benüm ḥālüme muvāfıḳdur *ānçi tü güftī,* anı ki sen eyitdüñ *ki merā der-ʿahd-i cüvānī,* ki baña cüvānlıḳ zamānında *bā-cüvānī ittifāḳ [u] muḫālaṭat būdī,* bir cüvān ile muḫālaṭat ittifāḳı oldı yaʿnī anuñ ile iḫtilāṭ eyledüm *ve ṣıdḳ [u] meveddet be-meṣābetī ki ḳıble-i çeşmem cemāl-i ū būd,* ve maḥabbet ṣıdḳı bir meretbede idi ki baña çeşmümüñ ḳıblesi anuñ cemāli oldı yaʿnī çeşmüm anuñ cemālinden ġayrıya naẓar itmez idi *u sūd u ser-māye-i ʿömrem viṣāl-i ū,* ʿömrüm sermāyesinüñ sūdı anuñ viṣāli idi.

Ḳıṭʿa

مگر ملائکه برآسمان وگرنه بشر

Meger āsmān üzre melā'ike ola ḥüsnde aña naẓīr yoḫsa beşer

بحسن صورت او درزمی نخواهد بود

Anuñ ḥüsn-i ṣūreti ile yaʿnī anuñ gibi ḫūb-ṣūret ile yirde olıcaḳ degüldür

بدوستی که حرامست بعد ازو صحبت

Bir dost ḥaḳḳıçün ki andan ṣoñra ṣoḥbet ḥarāmdur yaʿnī anuñ vefātından ṣoñra bir maḥbūba daḫı taʿaşşuḳ idüp anuñ ile muṣāḥabet eylemek ḥarāmdur

که هیچ نطفه آدم چو او نخواهد بود

Hīç nuṭfe ancılayın ādemi olıcak degüldür.

Nāgāh pāy-ı vücūdeş, nā-gāh anuñ vücūdı ayaġı *be-gil-i ecel fürū reft,* ecel balçıġına batdı yaʿnī vefāt eyledi *ve dūd-ı firāḳ ez-dūdmāneş ber-āmed,* ve firāḳ dūdı[2] anuñ ḳabīlesinden yuḳarı geldi yaʿnī anuñ vefātından ötri mātem-zede olup nāle vü efġān eylediler. *Rūzhā ber-ser-i ḫākeş mücāveret keştem,* nice günler anuñ ḳabrinüñ başı üzre[3] **[N177b]** mücāvere eyledüm[4] *ve ez-cümle-i beythā ki der-firāḳ-ı ū güftem,* ve ol beytlerüñ **[M209a]** cümlesinden ki anuñ firāḳından eyitdüm *yekī īn būd,* birisi bu idi.

[1] güftem: +Ḥażret-i Şeyḫ eydür ben ol kimseye eyitdüm N.

[2] dūdı: tütüni N.

[3] başı üzre: +yaʿnī başı ucında N.

[4] mücāvere eyledüm: mücāver oldum N.

Ḳıṭʿa

کاش کآن روز که درپای تو شد خار اجل

Kāşkī ol gün ki senüñ ayaġuña gitdi yaʿnī batdı ecel dikeni yaʿnī vefāt eyledüñ

دست گیتی بزدی تیغ هلاکم برسر

Cihānuñ eli başum üzre helāk tīġini uraydı yaʿnī ben ol gün daḫı öleydüm

تا درین روز جهان بی تو ندیدی چشمم

Tā ki bu günde sensiz cihānı gözüm görmeseydi

این منم برسر خاک تو که خاکم برسر

Bu benüm senüñ ḳabrüñ üzre ki ḫāk benüm başum üzre yaʿnī ey benüm maḥbūbum senüñ firāḳından bu ḥāle giriftār olmuşum.

Ḳıṭʿa

آن که قرارش نگرفتی و خواب

Ol maḥbūb ki ḳarāru ḫˇāb ṭutmaz idi yaʿnī ol maḥbūbuña ḳarār itmez ve uyumaz idi

تا گل و نسرین نفشاندی نخست

Mādām ki ol ferrāşı üzre gül ü nesrīn ṣaçmayaydı bu mertebede nāzik-endām idi

گردش گیتی گل رویش بریخت

Cihānuñ dönmesi ol maḥbūbuñ gül yüzini dökdi yaʿnī ṣoldurdı ki ol ḥüsn gitdi

خاربنان برسر خاکش برست

Diken fidanları şimdi anuñ ḳabri üzre bitdi.

Beyt

عجب نیست بر خاک اگر گل شکفت

که چندین گل اندام در خاک خفت [1]

Baʿd ez-müfāraḳat-ı ū ʿazm kerdem, ol maḥbūbuñ müfārakatinden ṣoñra ḳasd eyledüm *ve niyyet-i cezm,* ve muḥkem niyyet eyledüm *ki baḳıyye-i zindegānī ferş-i heves der-neverdem,* **[N178a]** ki dirlik baḳıyyesinüñ heves ferşini devirem yaʿnī ʿömrüm olduḳça hevesi terk idem *ve gird-i mücāleset nekerdem,* ve mücāleset ü muḫālaṭat eṭrāfına ṭolanmayam yaʿnī ʿuzlet iḫtiyār idem. **[M209b]**

Ḳıṭʿa

سود دریا نیک بودی گر نبودی بیم موج

Deryānuñ nefʿi eyü idi eger mevc ḫavfı olmayaydı

صحبت گل خوش بدی گر نیستی تشویش خار

Gülüñ ṣoḥbeti ve muḳāreneti eyü idi eger ḫˇār teşvīşi olmayaydı

دوش چون طاوس می نازیدم اندر باغ وصل

Dün gice viṣāl bağında ṭāvus gibi tefāḫür ü cilve ider idüm yaʿnī anuñ viṣāli sebebi ile tamām beşāşet ü sürūrda idüm

دیگر امروز از فراق یار می پیچم چو مار

Bu birisi gün yaʿnī bu gün yārüñ firāḳından ılan gibi ḳıvrılırum yaʿnī tamām inḳıyāż u ıżṭırābdayum.

Ḥikāyet

Yekī rā ez-mülūk-ı ʿArab, ʿArab pādişāhlarından birine *ḥadīṯ-i Leylī vü Mecnūn bigüftend,* Leylā ile Mecnūnuñ sözini eyitdiler *ve ṣūriş-i ḥāl-i ū* ve anuñ[2] perīşānlıġını ve cünūnını *beyān kerdend,* beyān eylediler böyle diyü *ki bā-kemāl-i fażl-ı belāġat,* ki fażl u belāġat kemāli ile yaʿnī bu ḳadar fażl u belāġati var iken *ser der-beyābān nihāde est,* ḥayvanāt gibi beyābāna baş ḳomışdur yaʿnī beyābānda olur *ve zimām-ı iḫtiyār ez-dest dāde,* ve iḫtiyār

[1] Eğer topraktan bir gül biterse buna şaşmamalı/ Çünkü nice gül endamlı güzel, toprağın altında uyumaktadır.

[2] anuñ: +ḥālinüñ N.

yularını elinden virmişdür ki hīç birisine muḳayyed degüldür. *Bifermūdeş tā ḥāżır āverdend,* ʻArab pādişāhı buyurdı ki Mecnūnı ḥāżır getür diyeler. *Melāmeteş kerden girift,* **[N178b]**[1] böyle diyü[2] melāmet itmege şürūʻ eyledi *ki der-şeref-i nefs-i insān,* ki insānuñ ẕātınuñ şerefinde yaʻnī cümleden ʻazīz ve şerīf olan insānda *çi ḫalel dīdī,* ne ḫalel ve ne noḳṣān gördüñ *ki ḫūy-ı ḥayvānī giriftī,* **[M210a]** ki ḥayvānlıḳ ḫūyını ṭutduñ *ve terk-i ʻıyş-ı ādemī güftī,* ve ādemīnüñ ʻıyşını terk eyledüñ. *Mecnūn binālīd ve güft,* Mecnūn çünki pādişāhdan bu melāmeti işitdi iñledi ve eyitdi:

Şiʻr[3]

و رب صدیق لامنی فی ودادها

Çoḳ dost beni melāmet eyledi ol Leylī'nüñ maḥabbetinde

الم یرها یوما فتوضح لی عذری

ʻAceb[4] ol dost bir gün Leylī'yi görmeyeydi ki benüm ʻöẕrümi iżāḥ ve rūşen eyle.

Beyt

یا رب سببی ساز که یارم سلامت

بازآید وبرهاندم از بند ملامت [5]

Ḳıṭʻa

کاش کآنان که عیب من جستند

Ol kimseler ki benüm ʻaybum istediler yaʻnī senüñ ʻışḳuñda beni teʻayyüb eylediler

رویت ای دلستان بدیدندی

Kāşki ey dil-sitān senüñ yüzüñi göreler idi

تا بجای ترونج در نظرت

[1] 178b: +pādişāh böyle diyü ki Mecnūn'ı ḥāżır getürdiler N.

[2] böyle diyü: -N.

[3] Şiʻr: Beyt-i ʻArabī N.

[4] ʻaceb: -N.

[5] Ey Rabbim, bir sebeo yarat ki sevgilim selametle geri gelsin ve beni kınama zincirinden kurtarsın.

Tā ki turunc yirine sañа naẓar itmekde

بیخبر دستها بریدندی

Bī-ḫaber ellerini ḳaṭ‘ ideler idi.

Tā ḥaḳīḳat-ı ma‘nī, tā ki ma‘nānuñ ḥaḳīḳati ya‘nī maḥbūbemüñ *ḥüsni ber-ṣüret-i da‘vī,* davā ṣüreti üzre ya‘nī ‘ışḳumuñ ṣıdḳı üzre *güvāhī dādī,* ṭanıḳlıḳ vireydi *ve güftemī,* ve ol ḥālde ben daḫı eyideydüm.

Ḳāle’llāhü te‘ālā [1] ﴿ ... فَذٰلِكُنَّ الَّذي لُمْتُنَّني فيهِ ... ﴾ Bu şol kimsedür ki siz beni melāmet itdüñüz anuñ içün ya‘nī anuñ ‘ışḳından zīrā **[N179a]** Mıṣr’uñ ḫātunları ki Yūsuf’uñ ‘ışḳından Züleyḫā’ya ṭa‘n itmişler idi Yūsuf *‘aleyhi’s-selām* anlara göstermek ile anları ḫacil idüp melāmetlerinden ḫalāṣ buldı idi. Mecnūn daḫı ol semte sülūk idüp ṭa‘n iden **[M210b]** pādişāhuñ melāmetinden ḫalāṣ bulmaḳdan ötri bu āyet-i kerīmeyi iḳtibās eyledi gūyā ol pādişāha ḫiṭāb idüp eyitdi eger sen anı göreydüñ beni melāmet itmez idüñ.

Melik-rā der-dil āmed, pādişāhuñ gönline geldi *ki cemāl-i Leylī-rā müṭāla‘a küned,* ki Leylī’nüñ cemālini müṭāla‘a eyleye *tā bidāned ki çi ṣüretest,* tā göre ki ne ṣüretdür ve ne vechle ḫūbdur *ki mūcib-i çendīn fitneest,* ki bu ḳadar fitneye sebebdür. *Bifermūd ṭaleb kerden,* pādişāh bendelerine Leylī’yi ṭaleb eylemek buyurdı *der-aḥyāyī-i ‘Arab bigerdīdend,* ol kimseler ‘Arab ḳabīlelerinden ṭolandılar ya‘nī ḳabīle ḳabīle anı cüst ü cū eylediler *ve be-dest āverdend,* ve ele getürdiler *ve pīş-i melik der-ṣaḥn-ı serāçe bidāştend,* ve Leylī’yi pādişāhuñ öñünde ol sarāycuġınuñ ortasında ṭutdılar ki pādişāh anı nice kimse idügini göre. *Melik der-hey’et-i ū naẓar kerd,* pādişāh anuñ edām u şekline naẓar eyledi. *Şaḫṣī dīd siyeh-fām,* Leylī’yi ḳara yaġız bir kimse gördi *ża‘īf-endām,* ve ża‘īf-endām ve lāġar bir kimse gördi. *Der-naẓareş ḥaḳīr āmed,* Leylī pādişāhuñ naẓarına ḥaḳīr geldi ya‘nī begenmedi. *Be-ḥükm-i āngeh,* ol sebeb ile *ki kemterīn ḫuddām-ı ḥarem-i ū,* ol pādişāhuñ ḥareminde olan ḫiẕmetkārlaruñ ya‘nī cāriyelerüñ ednāsı *be-cemāl ez-ū pīş būd,* cemālde andan ziyāde idi **[N179b]** *u be-zīnet bīş,* ve zīnetde ilerü idi. *Mecnūn be-ferāset der-yāft,* Mecnūn pādişāhuñ Leylī’ye ḥaḳāret ile naẓar itdügüñi ferāset ile añladı *ve güft:* daḫı **[M211a]** eyitdi: *Ey melik!* Ey pādişāh! *Ez-derīçe-i çeşm-i Mecnūn,* Mecnūn’uñ gözi

[1] *Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/32.* “… İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur…”

penceresinden *be-cemāl-i Leylī naẓar bāyist kerden,* Leylī'nüñ cemāline naẓar eylemek gerek idi *tā sırr-ı müşāhede-i ū,* tā anuñ müşāhedesinüñ sırrı ve cemālinüñ ḥaḳīḳati *ber-tü tecellī küned,* senüñ üzerüñe tecellī eyleye ya'nī ẓāhir ola.

Beyt[1]

ترا بر درد من رحمت نیاید

Benüm derdüm üzre sañа merḥamet gelmez

رفیق من که یک هم درد باید

Benüm refīḳüm sencileyin bir derdlü gerek

که با او قصّه مگویم شب و روز

Ki şeb ü rūz añа kendü ḳıṣṣamı diyem ki

دو هیزم را بهم خوشتر بود سوز

Zīrā iki odunuñ biri biri ile yanması ḫoşrek olur.

Şi'r[2]

ما مرّ من ذکر الحما بمسمع

Şol nesne ki ceybüñ menzilinüñ ya'nī ceybüñ evṣāfınuñ ve ḥüsninüñ ẕikrinden benüm sem'üme mürūr eyledi ya'nī istimā' eyledüm ve ḥüsnde nice idügini ma'lūm eyledüm

لو سمعت ورق الحما صاحت معی

Ḥimānuñ kül renklü gügercinleri eger ol evṣāfı istimā' ideydi ẕevī'l-'uḳūlden degül iken anlar daḫı şevḳlerinden benüm ile ṣayḥa vü efġān ider idi

یا معشر خلان قولو اللمعافی

Ey dostlar bölügi! Siz diñüz ḥālāt-ı 'ışḳdan bī-ḫaber olan 'āfiyetlenmişe ya'nī 'āfiyet ve ḫużūrda olan kimseye

[1] Beyt: Meṣnevī N.
[2] Şi'r: Şi'r-i 'Arabī N.

لست تدری ما بقلب الموجع

Sen añlar degülsün derdlü ve mecrūḥ ḳalbümde **[N180a]** olan söz ve cerāḥati.

Manẓūme[1]

تندرستانرا نباشد درد ریش

Ten-dürüstlere yara derdi olmaz yaʿnī mecrūḥ **[M211b]** olmayanlara cerāḥat elemi olmaz

جز بهمدردی نگویم درد خویش

Eyleye ben kendü derdümi bir hem-derdden ġayrıya dimezem zīrā fāʿidesi yoḳdur belki tesaḫḫur ider

گفتن از زنبور بیحاصل بود

Zenbūrdan söylemek yaʿnī zenbūruñ nīşinden ḥikāyet eylemek fā'idesiz olur

با یکی درعمر خود ناخورده نیش

Bir kimseye ki kendü ʿömrinde nīş yimemişdür yaʿnī[2] anı arı ṣoḳmamışdur

تا ترا حالی نباشد همچو من

Mādām ki saña bencileyin bir ḥāl olmaya yaʿnī bencileyin ʿāşıḳ olmayasın ve elem-i ʿışḳı çekmeyesin

حال ما باشد ترا افسانه پیش

Benüm ḥālüm senüñ ḳatuñda efsāne olur ne taṣdīḳ idersin ve ne müte'eṩṩir olursın belki benüm sözümi bir ḳıṣṣa farż idersin

سوز من با دیگری نسبت مکن

Benüm sūz-ı ʿışḳumı bir ġayra nisbet ve teşbīh eyleme

او نمک بردست و من بر عضو ریش

[1] Manẓūme: Rubāʿī N.
[2] yaʿnī: +hergiz N.

Zīrā ol kimse ṭuzı eli üzre ṭutar ve ben mecrūḥ ʿużvum üzre ṭutarum yaʿnī sā'ir ʿāşıḳlaruñ ʿışḳı benüm ʿışḳuma nisbet eli üzre olan ṭuz ile mecrūḥ ʿużv üzre olan ṭuz gibidür ki el andan elem çekmez ammā mecrūḥ ʿużv ziyāde elem çeker.

Ḥikāyet

Ḳāḍī-i Hemedān-rā ḥikāyet künend Hemedān şehrünüñ ḳāḍīsini ḥikāyet iderler *ki bā-naʿl-bend püserī ser-ḫoş būd* ki bir naʿl-bend oġlı ile başı ḫoş idi[1] *ve naʿl-i dileş der-āteş* **[N180b]** ve anuñ göñül naʿli ol püserüñ ʿışḳı **[M212a]** āteşinde[2] idi yaʿnī anuñ ḳalbine ol püserüñ ʿışḳından tāmam ḥarāret irişmiş idi. *Rūzgārī* bir rūzgār yaʿnī çoḳ zamān *der-ṭalebeş mütelehhif būd u pūyān* ḳādī ol püserüñ ṭalebinde teḥassür idici ve yelici idi *u müteraṣṣıd u cūyān* ve ol püseri gözedici ve ṭaleb idici idi *ve ber-ḥaseb-i vāḳıʿa-gūyān* daḫı vāḳıʿa ḥasebi üzre diyici idi yaʿnī kendünüñ ḥasb-i ḥāli üzre bu beytleri söyleyici idi.

Şiʿr[3]

در چشم من در آمد آن سهی سرو بلند

Benüm çeşmüm geldi ol bülend serv sehī yaʿnī ol ḳaddi bülend maḥbūbı gördüm

بربود دلم زدست و درپای افکند

Gönlümi elimden ḳapdı ve ayaġa bıraḳdı yaʿnī dilümi aldı ve beni ḥaḳīr eyledi

این دیده شوخ می کشد دل بکمند

Bu küstāḫ göz gönlüme kemend ile çeker

خواهی که بکس دل ندهی دیده ببند

İster iseñ ki kimseye göñül virmeyesin gözüñi baġla yaʿnī maḥbūba naẓar eyleme.

Beyt

از یاد تو غافل نتوان کرد بهیچم

[1] başı ḫoş idi: +yaʿnī aña maḥabbet itmiş idi N.

[2] ışḳı āteşinde: āteş-i ʿışḳında N.

[3] Şiʿr: Rubāʿī N.

Seni añmaḳdan hīç nesne ile beni ġāfil eylemege mümkin degüldür ya‘nī seni yād eylemekden hīç nesne bańa māni‘ olmaz

سر کوفته مارم نتوانم که بپیچم

Başı ezdürilmiş ılanum ḳādir degülüm ki ḳıvrılam ya‘nī senüñ ‘ışḳuñ ile bir ḥālete irişmişüm ki kendümi żabṭ itmege ve meṣāliḥüm tedārikine ḳudretüm ḳalmamışdur.

Şenīdem ki der-güẕerī, işitdüm ki bir yolda *pīş-i ḳaḍī bāz āmed,* ol püser **[M212b]** ḳādīnüñ öñüne geldi. *Berḫī ez-īn mu‘āmele,* bu mu‘āmeleden ya‘nī ḳāḍīnüñ ańa olan maḥabbetinden bir miḳdār *be-güşeş biresīde būd,* **[N181a]** ol püserüñ ḳulaġına irişmiş idi *ve zāyidü’l-vaṣf rencīde,* ve ḥadden ziyāde incinmiş idi *düşnām-ı bī-teḥāşī dād,* ol püser ḳāḍīya ızrārsız düşnām virdi ya‘nī bī-bāk sögdi *ve saḳaṭ güft,* ve nā-ma‘ḳūl söz söyledi *ve seng ber-dāşt,* ve ṭaş ḳaldurdı ya‘nī ṭaş çapındı ki ḳāḍī’yi ura *ve hīç ez-bī-ḥürmetī fürū negüẕeşt,* ve hürmetsizliḳden hīç aşaġa ḳomadı ya‘nī elinden gelen ihāneti terk itmedi. *Ḳāḍī bā-yekī ez-‘ulemā-yı mu‘teber ki hem-‘inān-ı ū būd,* ḳāḍī mu‘teber ‘ālimlerden birine ki anuñ hem-‘inānı idi ya‘nī anuñ ile rikāb-ı ikābe[1] muṣāḥabet idüp gider idi *güft*[2], eyitdi:

Beyt

آن شاهدی و خشم گرفتن بینش

Ol maḥbūbuñ maḥbūblıġını ve anuñ ḫışm ṭutmasını ya‘nī ‘āşıḳına ġaḍabını gör ki ne leṭāfet vardur

وآن عقده بر ابروی ترش شیرینش

Ve anuñ şīrīn ü laṭīf ebrūsı üzre[3] ol şīrīn ‘uḳdeyi gör.

Der-bilād-ı ‘Arab güyend, ve ‘Arab şehrlerinde eyidürler: ضَرَبَ الحَبِيبُ زَبِيبًا maḥbūbuñ ḍarbı kendü ‘āşıḳına ḳurı üzümdür ya‘nī ancılayın leẕīẕdür.

[1] rikāb-ı ikābe: rikāb-ı rekābe N.

[2] güft: -N.

[3] üzre: +anuñ ekşi buruşuġı gör ki nice ṣalāvet vardur. bu ma‘nā daḫı ḳābildür anuñ turş ebrūsı üzre N.

Beyt

از دست تو مشت بر دهان خوردن

Senüñ elinden dehānum üzre müşt yimek yaʿnī aġzuma müşt ile urmaḳ

خوشتر که بدست خویش نان خوردن

Ḫoşrek ki kendü elüm ile nān yimek yaʿnī[1] ḫoşrekdür kendü elüm ile nān yimekden

[M213a] *Hemānā ki ez-viḳāhet-i ū,* anuñ ḳılleti ḥayāsından *būy-ı semāḥat mī āyed,* seḥā rāyiḥası gelür **[N181b]**[2] iḥtimāldür ki bu püser daḫı böyle ola.

Naẓm[3]

انگور نو آورده ترش طعم بود

Yeñi getürilmiş engürüñ yaʿnī henüz tāze yetişmiş üzümüñ leẕẕeti ekşi olur

روزی دو سه صبر کن که شیرین گردد

Bir iki üç gün yaʿnī birḳaç gün ṣabr eyle ki şīrīn olur pes bu püserüñ daḫı bir zamān geçmek ile ḳulaġı ögrenür andan ṣoñra ṣayd itmek āsān olur.

Īn bigüft, ḳāḍī hem-ʿinānına[4] bunı eyitdi *ve be-mesned-i ḳażā bāz āmed,* ve maḥkemesine girü geldi. *Tenī çend ez-ʿudūl ki mülāzım-ı ū būdend,* tezkiye idici ʿādillerden bir nice kimse ki ol ḳāḍīnuñ mülāzımı ve muṣāhibi idiler. *Zemīn-i ḫıdmet bibūsīdend,* ḳāḍīnuñ öñünde ḫiẕmet yirini öpdiler böyle diyü *ki be-icāzet süḫanī dārīm der-ḫıdmet bigūyīm,* bir söz ṭutarsız yaʿnī bir sözimüz vardur ki icāzet ile anı ḫiẕmetüñde söyleyelüm *egerçi terk-i edebest,* egerçi böyle itmek terk-i edebdür[5]. *Ve büzürgān güfteend,* ve ulular eyitmişlerdür:

---

[1] yaʿnī: +ol N.

[2] 181b: +yaʿnī mülāyim dilbere beñzer ki pādişāhān-ı süḫān be-salābet mīgüyend zīrā pādişāhlar sözi āşikār-ı ṣālābet ve heybet ile söylerler ve der bāşed ki der-nihān ṣulḥ cüyend ve ulular ki nihānda ṣulḥ isterler eyleye iḥtimāldür ki N.

[3] Naẓm: Beyt N.

[4] hem-ʿinānına: hem-ʿinānı olan bu ʿālime N.

[5] terk-i edebdür: edeb terk itmekdür yaʿnī edebsizlikdür N.

Şi‘r[1]

نه در هر سخن بحث کردن رواست

Her sözde baḥṣ u nizā‘ itmek revā degüldür

خطا بر بزرگان گرفتن خطاست

Belki ulular **[M213b]** üzre ḫaṭā ṭutmak ḫaṭādur ya‘nī ḫaṭā isnād itmek[2].

Ammā be-ḥükm-i ān ki, ammā ol sebeb ile *ki sevābıḳ-ı in‘ām-ı ḫudāvendī,* **[N182a]** Ḫudāvend’e mensūb olan in‘ām-ı sevābıḳ *ki mülāzım-ı rūzgār-ı bendegānest,* ki bendelerüñ rūzgārına mülāzımdur ya‘nī Ḫudāvend’üñ bu ḳadar zamāndan beri in‘āmını görmişlerdür. *Maṣlaḥatī ki bīnend,* bir maṣlaḥatı ki göreler *ve i‘lām nekünend,* ve anı[3] i‘lām itmeyeler *nev‘ī ez-ḫıyānet bāşed,* ḫıyānetden bir nev‘ olur eyleye bendelerüñe lāzımdur ki seni ḫayra delālet ideler. *Ṭarīḳ-ı ṣavāb ānest,* ma‘ḳūl ṭarīḳ oldur ki *pīrāmen-i īn ṭama‘ negerdī,* ki bu ṭama‘uñ etrāfına ṭolanmayasın *ve ferş-i vela‘ der-neverdī,* ve ḥırṣ ferşini düzesin ya‘nī bundan ferāġat idesin *ki manṣıb-ı ḳażā,* bir ḳażā manṣıbı *pāygāhī menī‘est,* bülend ve laṭīf bir mertebedür *tā be-günāhī şenī‘ mülevveṯ negerdānī,* tā ki anı bir şenī‘ ve ḳabīḥ günāh ile mülevveṯ ve nā-pāk itmeyesin. *Ḫarīf ānīst ki dīdī,* maḥabbet itdükleri kimse[4] ki gördüñ hergiz anuñ viṣāli müyesser degüldür *ve ḥadīṯ īn ki şenīdī,* ve anuñ sözi budur ki işitdüñ ki ne ḳadar nā-ma‘ḳūl söz söyledi.

Meṯnevī

یکی کرده بی آب رویی بسی

Bir kimse ki çoḳ yüzsüzlük eylemiş ola

چه غم دارد از آب رویی کسی

Ol kimse bir kimsenüñ yüzi ṣuyından ya‘nī anı rüsvāy eylemekden ne ġam ṭutar

---

[1] Şi‘r: Beyt N.

[2] Belki ulular **[M213b]** üzre ḫaṭā ṭutmak ḫaṭādur ya‘nī ḫaṭā isnād itmek: Belki ulular üzre ḫaṭā ṭutmaḳ ya‘nī anlara ḫaṭā isnād eylemek ḫaṭādur N.

[3] anı: -N.

[4] Kimse: +budur ki N.

بسا نام نیکویی پنجاه سال

Elli yılda ḥāṣıl olmış çoḳ eyü adı

که یک نام زشتش کند پای مال

Ki bir ḳābīḥ nām anı pāy-māl u **[M214a]** żāyiʿ eyler.

Ḳādī-rā, ḳāḍīye *naṣīḥat-i yārān-ı yek-dil,* ṣādıḳ ve müttefiḳdür, dostlaruñ naṣīḥati *pesend āmed,* maḳbūl geldi *ve ber-ḥüsn-i reʾy ü ḥıfẓ-ı vefā-yı īşān āferīn kerd,* **[N182b]** ve anlaruñ kendü ḥaḳḳında olan ḥüsn-i reʾy ü vefā ḥıfẓı ve dostluġı üzre taḥsīn eyledi *ve güft,* daḫı[1] eyitdi: *Naẓar-ı azīzān der-maṣlaḥat-ı ḥāl-i men,* ʿazīzlerüñ naẓarı benüm ḥālümüñ maṣlaḥatında *ʿayn-ı ṣavābest,* ṣavābuñ ʿaynıdur yaʿnī ṣavāb olmaḳdan aṣlā şekā[2] yoḳdur *ü mesʾele-i bī-cevāb,* ve cevābsız mesʾeledür yaʿnī tamām maḳbūl ve maʿḳūldür *velīkin,* ammā bu ḳadar var ki.

Şiʿr[3]

و لو أن حبا بالملامی یزول

Eger taḥḳīḳ maḥabbet ü melāmet ile zāʾil olaydı

لسمعت افکا یفتریه عذول

Elbette ben ḳabūl ider idüm şol kiẕbi ki melāmet idici anı iftirā ider yaʿnī melāmet ile ʿışḳ zāʾil olmaz.

Beyt

ملامت کن مرا چندان که خواهی

Melāmet eyle beni ol ḳadar ki istersin yaʿnī hergiz teʾṯīri bu ḳadar

که نتوان شستن از زنگی سیاهی

Zīrā zengīden siyāhlıġı yumaḳ ve andan ol ḥāleti gidermek mümkin degüldür.

---

[1] daḫı: +anlara N.

[2] şekā: şekk N.

[3] Şiʿr: Şiʿr-i ʿArabī N.

Beyt

هر سر موی مرا با تو هزاران کار است

ما کجاییم و ملامت گر بی کار کجاست [1]

Īn bigüft, ḳāḍī bunı eyitdi *ve kesān-rā,* ve kendü kimselerini *be-tefaḫḫuṣ-ı ḥāl,* ol püserüñ ḥālini tecessüs itmege *ber-engīḫt,* ḳopardı yaʿnī gönderdi *ve niʿmet-i bī-kerān birīḫt,* ve ol püserüñ vuṣūline vāfir **[M214b]** niʿmet dökdi yaʿnī çoḳ sīm ü zer ḫarc eyledi *ki güfteend,* ki eyitmişlerdür: *Her ki-rā zer der-terāzūst,* her kim ki terāzūsında zeri vardur *zūr der-bāzūst,* bāzūsında ḳuvveti vardur yaʿnī altun ile cemīʿ murādına irişmege ḳadirdür. *V'ān ki ber-dīnār dest-res nedāred,* ve ol kimse ki dünyā üzre ḳudret ṭutmaz yaʿnī sīm ü zere ḳudreti yoḳdur **[N183a]** *der-heme ʿālem kes nedāred,* ol kimse dükeli ʿālemde kimse ṭutmaz yaʿnī murādınuñ ḥuṣūline kimse aña muʿīn olmaz.

Beyt

هر که زر دید سر فرود آورد

Her kim ki altun gördi baş egdi yaʿnī altuna meyl idüp cemīʿ umūra iṭāʿat eyledi bunda ihām-ı laṭīf vardur

ور ترازوی آهنین دوشست

Eger demür omuzlu terāzū ise de zer gördikde ser-fürū ider.

Müfred[2]

Bir mücerreb nesne buldum ismi anuñ sīm ü zer

Kime kim ḫarc eylesem ḳaddin büker baġrın ezer.

[1] Her bir saç telimin seninle binlerce işi var/ Biz neredeyiz, işsiz güçsüz kınayıcı nerede?

[2] Müfred: Beyt N.

Fi'l-cümle şebī ḫalvetī müyesser şüd, muḥaṣṣal-ı kelām bir gice maḥbūb ile bir ḫalvet müyesser oldı *ve hem der-ān şeb şaḫne-rā ḫaber şüd,* ve hem ol gicede şaḫneye ḫaber oldı *ki ḳāḍī heme şeb şarāb der-ser,* ki ḳāḍī dükeli gice şarāb başında ya'nī sarḫoş *ü şāhed der-ber,* ve maḥbūb sīnesinde *ez-tena''um neḫuftī,* tena''umdan uyumayaydı *ve be-terennüm güftī,* ve terennüm ile eyitdi:

Şi'r[1]

امشب مگر بوقت نمی خواند این خروس

Bu gice meger vaḳt ile ötmedi bu ḫorūs

عشاق بس نکرده هنوز از کنار و بوس

[M215a] Zīrā 'uşşāḳ henūz kenār u būsdan çoḳ iletmemiş ya'nī murādlarınca kenār-ı būsdan mütemetti' olmamışlar

رخسار یار در خم گیسوی تابدار

Maḥbūbuñ ruḫsār-ı tāb-dār gīsūsınuñ ḫamında

چون گوی عاج درخم چوگان آبنوس

Abanosdan aġaçdan[2] düzilmiş çevgānuñ ḫamında fil üstüḫ̌ānından düzilmiş ṭop gibi idi

یک دم که چشم فتنه بخفتست زینهار

Bir dem ki fitnenüñ gözi[3] uyumışdur ṣaḳın

بیدار باش تا نرود عمر درفسوس

Bīdār ol tā ki 'ömr 'azīz yir-i beyhūde gitmeye

تا نشنوی ز مسجد آدینه بانگ صبح

[1] Şi'r: Rubā'ī N.
[2] Aġaçdan: -N.
[3] fitnenüñ gözi: maḥbūbuñ fitne gözi N.

Mādām ki Ādīne Mescidi'nden ya'nī[1] cāmi'den ṣabāḥ namāzınuñ eẕānını işitmeyesin **[N183b]**

تا از در سرای اتابک غریو کوس

Yāḫūd pādişāhuñ sarāyı ḳapusından kūs ṣadāsını işitmeyesin[2]

لب از لب چو چشم خروس ابلهی بود

Çeşm-i ḫorūs gibi ḳızıl leb üzre lebi eblehlikdür

بر داشتن بگفتن بیهوده خروس

Ḫorūsuñ bīhūde ötmesi ile ḳaldurmaḳ ya'nī ḫorūs ötdi diyü maḥbūbuñ şeker gibi leẕīẕ ḳızıl lebini būs ve kendüsini der-āġūş itmekden ferāġat eylemek eblehlik ve aḥmaḳlıḳdur.

Ḳāḍī der-īn ḥālet būd, ḳāḍī bu ḥālde idi *ki yekī ez-müte'alliḳān der-āmed,* ki ḳāḍīnuñ müte'alliḳlerinden biri içerü geldi *ve güft,* daḫı eyitdi *çi nişīnī ḫīz,* ne otursın ḍur yuḳarı ve *tā pāy dārī gürīz,* mādām ki ayaḳ ṭutarsın ya'nī meşye ḳudretüñ ve ṭāḳatüñ vardur buradan ḳaç *ki ḥasūdān ber-tü daḳḳī girifteend,* **[M215b]** zīrā ḥasūdlar senüñ üzerüñe bir daḳḳ ṭutmışlardur ya'nī seni ġamz itmişlerdür. *Belki ḥaḳḳī güfteend,* belki ol ḥasūdlar bir ḥakk dimişlerdür ya'nī ne vāḳi' ne ise anı söylemişlerdür *tā meger īn āteş-i fitne ki henūz endekest,* tā meger bu fitne āteşi ki henūz azdur *be-āb-ı tedbīrī fürū nişānīm,* anı bir tedbīr ṣuyı ile söyündürelüm ya'nī anuñ def'ine bir tedārik idelüm *mebādā ki ferdā çün bālā gīred,* olmaya ki yārin çün yüksek ṭuta ya'nī bülend ü ziyāde ola *'ālemī-rā ferā gīred,* bütün 'ālemi iḥāṭā ider. *Ḳāḍī be-tebessüm der-ū nigeh kerd ve güft,* ḳāḍī tebessüm ile ol kimseye naẓar eyledi ve eyitdi:

Şi'r[3]

پنچه در صید برده ضیعمرا

Pençesini ṣayda iletmiş ya'nī şikārını almış arslan

---

[1] Ādīne Mescidi'nden ya'nī: -N.

[2] تا از در سرای اتبک غریو کوس

Yāḫūd pādişāhuñ sarāyı ḳapusından kūs ṣadāsını işitmeyesin: -N.

[3] Şi'r: Ḳıṭ'a N.

چه تفاوت کند که سگ لاید

Ne tefāvüt ider ve ne żarar virür ki kelb ura ya‘nī kelbüñ urmasından añа ziyān irişmez

روی در روی دوست کن بگذار

[N184a] Yüzüñi maḥbūbuñ yüzine eyle ve zevḳüñde ol

تا عدو پشت دست می خاید

Andan ṣoñra ḳuvvetā düşmān ıżṭırābından elinüñ arḳasını çīneye.

Melik-rā hem der-ān şeb, pādişāha daḫı ol gicede *āgāhī dādend,* āgāhlıḳ virdiler[1] *ki der-mülk-i tü çünīn münkerī,* ki senüñ memleketüñde buncılayın bir nā-meşrū‘ *ḥādiṯ şüdeest,* ẓāhir olmışdur *çi fermāyī,* ne buyurursın. *Güft,* pādişāh eyitdi: *Men ū-rā,* ben ol Ḳāḍī’yi *ez-cümle-i fużalā-i ‘aṣr,* zamāne fāżıllarınuñ **[M216a]** cümlesinden *ve yegāne-i dehr mī dānem,* ve dehrüñ ferīdi bilürüm. *Bāṣed ki mu‘ānidān,* ola ki mu‘ānidler *der-ḥaḳḳ-ı ū be-ġaraż ḥavż kerde bāşend,* anuñ ḥaḳḳında ġaraż ile buncılayın nā-ma‘ḳūl söze şürū‘ itmiş olalar. *Īn süḫan der-sem‘-i ḳabūl-i men neyāyed,* bu söz benüm ḳabūl sem‘ime gelmez ya‘nī ḳabūl itmezem *meger āngeh ki mu‘āyene gerded,* meger ol vaḳt ḳabūl sem‘ime gelür ki mu‘āyene ve āşikāre ola. *Ki ḥükemā güfteend,* ki ‘āḳiller eyitmişlerdür:

Beyt

بتندی سبک دست بردن بتیغ

Ġażab ile tīz ü fevrī el ḳılıcı iletmek ya‘nī bir kimseyi ḳatl eylemek

بدندان برد پشت دست دریغ

Eyle iden kimse dişi ile dirīġ elinüñ arḳasını ışırur ya‘nī ḫayf olunup ve peşīmān olup elinüñ arḳasını ışırur eyleye her işde te’ennī gerek.

Şenīdem ki seḥergāhī, işitdüm ki seḥer vaḳti *melik,* pādişāh *bā-tenī çend ez-ḫāṣān,* ḫāṣlardan bir nice kimse ile *ber-bālīn-i ḳāḍī āmed,* ḳāḍī’nüñ yaṣduġına ya‘nī başı ucına geldi *şem‘-rā dīd istāde,* şem‘ ḥāli üzre **[N184b]** ṭurmış gördi *ve şāhed nişeste,* ve maḥbūbı

[1] āgāhlıḳ virdiler: +ya‘nī bu ḥālden ḫaberdār itdiler böyle diyü N.

oturmış gördi *ve mey rīḫte ve ḳadeḥ şikeste,* ve şarāb dökülmiş ve ḳadeḥ şınmış gördi *ve ḳāḍī der-ḫˇāb-ı mestī,* ve ḳāḍī mestlik uyḳusında *bī-ḫaber ez-mülk-i hestī,* varlıḳ mülkinden ḫabersiz. *Melik be-luṭfeş bīdār kerd,* pādişāh anı luṭf ile ḫˇābından bīdār eyledi *ve güft,* daḫı eyitdi: *Ber-ḫīz ki āftāb ber-āmed,* **[M216b]** ḳalḳ ki āftāb ṭulū‘ eyledi. *Ḳāḍī deryāft ki ḥāl çīst,* ḳāḍī añladı ki ḥāl nedür? *Ve güft: daḫı eyitdi*[1]*: Ez-küdām cānib ber-āmed,* ḳanḳı cānibden ṭulū‘ eyledi. *Güft,* pādişāh eyitdi: *Ez-cānib-i maşrıḳ,* evvelki gibi yine maşrıḳ cānibinden ṭulū‘ eyledi. *Güft,* ḳāḍī[2] eyitdi: *El-ḥamdü li’llāh ki henūz der-i tevbe bāzest, El-ḥamdü li’llah* ki tevbe ḳapusı meftūḥdur *be-ḥükm-i īn ḥadīṯ,* bu ḥadīṯ-i şerīf ḥükmi ile *ki lā-yuġlaḳu bābü’ttevbeti ‘ale’l-‘ibād,* de ki tövbe ḳapusı ḳapanmaz ḳullar üzre *ḥattā ṭal‘attü’ş-şemsi min-maġribihā,* şems ṭulū‘ itmeyince ġurūb itdügi yirden. *Estaġfiru’llāhe ve etūbü ileyh,* itdügüm nā-meşrū‘ fi‘lden Allāhu te‘ālā ḥażretinden *‘azze ismuhu* maġfiret ṭaleb iderüm ve aña tövbe iderüm ya‘nī günāhdan ferāġat idüp Ḥaḳ te‘ālā ḥażretine rücū‘ iderüm.

Beyt[3]

این دو چیزم بر گناه انگیختند

Bu iki nesne beni günāha ḳandurdılar ya‘nī sebeb oldılar

بخت نا فرجام و عقل نا تمام

Yaramaz baḫtum ve nā-tāmam ‘aḳlum bu mıṣrā‘-ı ṯānī mıṣrā‘-ı evveli mübeyyendür

گر گرفتارم کنی مستوجبم

Eger günāhumdan ötri beni muāḫaẕe ve giriftār idesin müstaḥaḳum

ور ببخشی عفو بهتر زانتقام

Eger luṭfuñ ile **[N185a]** ḫaṭāmı baġışlayasın ‘afv eylemek yegrekdür intiḳām eylemekden.

[1] Ber-ḫīz ki āftāb ber-āmed. Ḳalḳ ki āftāb ṭulū‘ eyledi. ḳāḍī deryāft ki ḥāl çīst ḳāḍī añladı ki ḥāl nedür ve güft: daḫı eyitdi: -N.

[2] ḳāḍī: +çünki pādişāhdan bu sözi işitdi N.

[3] Beyt: Ḳıṭ‘a N.

Beyt

بپوش دامن عفوی بزلت من مست

که آب روی شریعت بدین قدر نرود[1]

Güft, pādişāh eyitdi: *Tevbe der-īn* [M217a] *ḥālet,* tevbeye bu ḥāletde *ki ber-helāk-ı ḫod ıṭṭılā‘ yāftī,* ki kendü helāküñ ‘öẕre ıṭṭılā‘ bulduñ[2] *sūdī nedāred,* bir fā’ide eylemez[3].

Ḳavluhū te‘ālā: [4] ﴿ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ ايمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَا ... ﴾ bizüm ‘aẕābumuzı gördükleri ḥīnde getürdükleri īmān anlara fā’ide virmez zīrā ol īmān īmān-ı ye’sdür Fir‘avn *‘aleyhi’l-la‘nenüñ* ve ḥāletiniz nez‘de īmāna gelen keferenüñ īmānı gibidür.

Ḳıṭ‘a

چه سود از دزدی آنگه توبه کردن

Uġrılıḳdan ol vaḳt tevbe eylemek ne fā’ide ya‘nī aṣlā fā’idesi yoḳdur

که نتوانی کمند انداخت بر کاخ

Ki ḳaṣr üzre kemed atmaġa ḳādir olmayasın

بلند از میوه گو کوتاه کن دست

Bülend-ḳāmet olan kimseye di elini meyveden ḳıṣa ile ya‘nī elini ḳıṣa eylesün[5]

که کوته خود ندارد دست بر شاخ

Zīrā ḳaṣīrü’l-ḳadd olan kimse ḫod elini şāḫ üzre ṭutmaz ya‘nī anuñ eli budaġa irişmez añа tenbīh lāzım degüldür.

---

[1] Ben sarhoşun kusuruna bağış eteğini ört/ Zira şeriatın itibarı bu kadarcık şeyle azalmaz, zedelenmez.

[2] ıṭṭılā‘ bulduñ : +ya‘nī helāküñe muṭṭali‘ olduñ N.

[3] bir fā’ide eylemez: +ya‘nī aṣlā fā’idesi yoḳdur N.

[4] *Kur’ân-ı Kerîm, Mü’min Sûresi 40/85:* “Ama azabımızı gördüklerinde artık inanmaları kendilerine fayda vermeyecektir…”

[5] ile ya‘nī elini ḳıṣa eylesün: -N.

Türā bā-vücūd-ı çünīn münkerī ẓāhir şüd ḫalāṣ ṣūret nebended, buncılayın bir nā-meşrūʿuñ vücūdı ile ki senden ẓāhir olmışdur sańa ḫalāṣ ṭarīḳi ṣūret bağlamaz yaʿnī sen ḫalāṣ bulmaḳ maṣtūr degüldür. *Īn bigüft,* pādişāh bunı eyitdi *ve müvekkilān-ı ʿuḳūbet,* **[N185b]** ve ʿuḳūbet müvekkilleri *der-vey āvīḫtend,* **[M217b]** ańa yapışdılar ki oradan alup gideler. *Güft,* ḳāḍī pādişāha eyitdi: *Merā der-ḫıdmet-i sulṭān yek süḫan bāḳīst,* sulṭānuñ ḫiẓmetinde[1] söyleyicek benüm bir sözüm bāḳīdür[2]. *Melik pürsīd: Ki ān çīst,* pādişāh ḳāḍī'ya su'āl eyledi ki ol söz nedür. *Güft,* ḳāḍī eyitdi:

Ḳıṭʿa

بآستین ملالی که برمن افشانی

Şol melāl yekī ile ki benüm üzre silkersin yaʿnī bī-ḥużūr olup benden iʿrāż idersin

طمع مدار که از دامنت بدارم دست

Ümmīd ṭutma ki senüñ dāmenüñden el ṭutam yaʿnī bańa rencīde-ḫāṭır olmaḳ ile beni terk ider iseñ ẓann eyleme ki ben seni terk idüp dāmenüñi elümden ḳoyam.

اگر خلاص محالست ازین گنه که مراست

Eger bańa ʿuḳūbetden ḫalāṣ olmaḳ muḥāl ise bu günehden ötri ki bańadur yaʿnī benden ṣādır olmışdur

بدان کرم که تو داری امیدواری هست

Ammā ol kerem eyleye ki sen ṭutar anuñ ile[3] bańa ʿuḳūbetden ḫalāṣ olmaġa ümmīdlenmeklik vardur yaʿnī ümmīdümi ḳaṭʿ itmezem.

Melik güft, pādişāh eyitdi: *Īn laṭīfe bedīʿ āverde,* bu laṭīfeyi ʿaceb getürdüñ *ve īn nükte'ī ġarīb güftī,* ve bu nükteyi ġarīb ve ḫūb didüñ *velīkin muḥāl-i ʿaḳlest,* ammā muḥāl-i ʿaḳldur *ü ḫilāfı şerʿ,* ve ḫilāf-ı şerʿdür *ki imrūz* ki bugün *türā faẓl u belāġat,* seni faẓl u belāġat *ez-çeng-i ʿuḳūbet-i men birehāned,* benüm ʿuḳūbetüm elinden ḳurtarur. *Maṣlaḥat ān bīnem,* maʿḳūl anı gördüm *ki türā ez-ḳalʿa be-şīb* **[M218a]** *endāzem,* ki seni ḳalʿadan

[1] ḫiẓmetinde: ḥużūrunda N.

[2] bāḳīdür: +yaʿnī bāḳī ḳalmışdur N.

[3] anuñ ile: -N.

aşaġa atam *tā dīgerān ʿibret gīrend,* tā ki ġayrılar ʿibret ṭutalar ve buncılayın fiʿlden iḥtirāz ideler. **[N186a]** *Güft,* ḳāḍī eyitdi: *Ey ḫudāvend-i cihān!* Ey cihānuñ pādişāhı! *Perverde-i niʿmet-i īn ḫānedānem,* bu ḫānedānuñ niʿmetinüñ beslenmişiyem *ve tenhā men īn güneh nekerdeem,* ve bu günāhı yalñuz ben eylememişüm *dīgerī biyendāz tā men ʿibret gīrem,* bir ġayrısını at tā ben ʿibret ṭutam. *Melik-rā ez-īn süḫan ḫande āmed,* pādişāha bu sözden gülmek geldi[1] *ve be-ʿafv ez-ser-i ḫaṭā-yı ū dergüẕeşt,* ve ʿafv ile anuñ ḫaṭāsı hevesinden geçdi *ve müteʿannitān-rā ki işāret be-küşten-i ū kerde būdend,* ve ḳāḍīnüñ meẕelletini ṭaleb idicilere ki ḳāḍīyi ḳatl itmege işāret eylemiş idiler yaʿnī öldürmege saʿy itmiş idiler. *Güft,* pādişāh anlara ḫiṭāb idüp eyitdi:

Beyt

ای که حمال عیب خویشتنید

Ey kimseler ki kendü ʿaybuñuzuñ ḥammālısız yaʿnī siz de daḫı nice ʿayb vardur

طعنه بر عیب دیگران مزنید

Ġayrılaruñ ʿaybı üzre[2] ṭaʿn urmañuz.

Beyt

محتسب کون برهنه در بازار

قحبه را می زند که روی بپوش [3]

Ḥikāye-i Manẓūme

جوانی پاک باز و پاک رو بود

Bir cüvān var idi ki pāk-pāzū ve pāk-revāydı yaʿnī şehvet-perest degül idi

که باپاکیزه رویی درگرو بود

[1] gülmek geldi: +yaʿnī güldi N.

[2] üzre: +yaʿnī ʿaybdan ötri anlara N.

[3] Muhtesib (ahlâk bekçisi) kendisi çarşıda çıplak dolaşır/ Fahişeye 'yüzünü ört' diye vurur.

Ki bir pākīze yüzlüye rehende idi ya‘nī bir zībā dilbere ‘āşıḳ olmış idi bu vechle daḫı ma‘nā mümkindür. **[M218b]** Belki andan evlādur ol cüvān bir pākīze-rūy maḥbūb ile keştīde idi. Bu taḳdīrce ger *vāv* ḳonmaḳ gerek *kāf-ı ‘Arabī*nüñ ve *r*ānuñ feṭḥi ile ki *keştī* ma‘nāsınadur deryā lafẓı bu ma‘nāyı mü’eyyeddür.

چنین خواندم که در دریای اعظم

Ḥikāyetde böyle **[N186b]** oḳudum ki ol cüvān ile maḥbūbı deryā-yı muḥīṭde

بگردابی در افتادند با هم

İkisi bile bir girdāba düşdiler

چو ملاح آمدش تا دست گیرد

Çünki mellāḥ geldi tā ol cüvānuñ elini ṭuta ki anı ġarḳ olmaḳdan ḫalāṣ ide

مبادا کاندرآن حالت بمیرد

Ölmeye ki ol ḥālde olsa

همی گفت ازمیان موج و تشویر

Ol cüvān ġarḳından bī-bāk olup mevc ortasından ve ḫacāletinden eydür idi

مرا بگذار و دست یار من گیر

Beni ḳo ve benüm maḥbūbumuñ elini ṭut ola ki anı ḫalāṣ idesün.

Beyt

در دوستی ملاخظه مرگ و زیست نیست

دشمن به از کسی نمیرد برای دوست [1]

[1]Dostlukta ölüm ve hayat hesabı yapılmaz/ Dost için ölmeyen kimseye düşman daha iyidir.

در این گفتن جهان بروی برآشفت

Bu sözde cihān anuñ üzre mükedder ve müşevveş oldı ya‘nī ġarḳ olması muḳarrer oldı

شنیدندش که جان می داد و می گفت

Anda olanlar işitdiler ki ol cüvān ol ḥālde cān virür ve eydür idi ma‘ḳūl ḳavl budur

حدیث عشق ازان بطال منیوش

‘Işḳ sözini ol baṭṭāldan işitme ve ‘ışḳına i‘timād eyleme

که در سختی کند یاری فراموش

[M219a] Ki saḫtlıḳda ya‘nī başına bir belā geldikde dostluġı ferāmūş eyleye

Beyt

Eger efsūn-ı ecel baġlamaz ise dehenüm

Cān virirken lebinüñ ẕikri ola her süḫanum

چنین کردند یاران زندگانی

Dostlar böyle dirlik eylediler

زکار افتاده بشنو تا بدانی

İşi düşmişden ya‘nī ḥālāt-ı ‘ışḳdan ḫaber-dār olan kimseden işit ‘ışḳ ḥālini tā ki nice idügini bilesin Ḥażret-i Şeyḫ gerçek dimişdür ammā.

Mıṣrā‘

شنیده کی بود مانند دیده هرگز[1]

Üftādeden murād bunda Ḥażret-i Şeyḫ kendüsi olmaḳ rūşendür *raḥmetu’llāh ‘aleyh* **[N187a]**

[1] Metinde “هرگز” yerine “گار ” yazılmıştır. Ancak mısra “İşitilen şey, görülen gibi olur mu hiç?” manasına gelen yaygın bir ifadedir.

که سعدی راه و رسم عشق بازی

Ki Saʿdī ʿışḳ-bāzlıġuñ ʿādetini ve ṭarīḳini

چنان داند که در بغداد تازی

Ancılayın bilür ki Baġdād'da ʿArabī bilür yaʿnī şübhesiz Baġdād'da ʿArab var idügini bildügi gibi ʿışḳ-bāzlıġuñ resm ü rāhesini daḫı ancılayın bilür

دلارامی که داری دل دراو بند

Bir maḥbūb ki ṭutarsın yaʿnī anı kendüñe maḥbūb itmişsin hemān göñlüñi aña baġla

دگر چشم ازهمه عالم فرو بند

Girü dükeli ʿālemden çeşmüñi aşaġa baġla yaʿnī andan ġayrı bir ferde naẓar eyleme

اگر لیلی و مجنون زنده گشتی

Eger Leylī ile Mecnūn diri olaydı

حدیث عشق ازین دفتر نوشتی

ʿIşḳ sözini bu defterden yazar idi yaʿnī bu kitābdan ögrenür ve ḥāṣıl ider idi.

Beyt

لیلی و مجنون اگر میبود در دوران تو

این یکی حیران من می گشت و آن حیران تو [1]

[1] Eğer Leyla ile Mecnun senin zamanında yaşasaydı/ Biri bana hayran olurdu, diğeri sana.

BĀB-I ŞEŞÜM: DER-ŻA‘F-I PĪRĪ

[M219b] Hikāyet

Bā-ṭā’ife-i dānişmendān, bir bölük dānişmendler ile *der-Cāmi‘-i Dımışḳ,* Şām[1] cāmi‘inde ki murād Cāmi‘i benī Ümeyyedür *baḥşī hemī kerdem,* bir baḥş ider idüm. *Nāgāh cüvānī ez-der der-āmed,* nā-gāh bir cüvān cāmi‘ ḳapusından içerü geldi *ve güft,* daḫı eyitdi: *Der-miyān-ı şumā,* sizüñ ortañuzda *kesī hest ki zebān-ı Fārisī dāned,* bir kimse var mıdur ki Fārisī dilini bilür. *İşāret be-men kerdend,* ol dānişmendler bana işāret eylediler ya‘nī[2] beni gösterdiler. *Güftem: Çi ḥālest,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ben ol kimseye eyitdüm bu ne ḥāletdür ya‘nī Fārisī bilür kimse ṭaleb eylemekden murād nedür. *Güft,* ol kimse eyitdi: **[N187b]** *Pīrī ṣad u pencāh sāle,* yüz elli yaşında bir pīr *der-ḥālet-i nez‘est,* ḥālet nez‘dedür *ve be-zebān-ı Fārisī çīzī mī güyed,* ve ol pīr Fārisī dil ile bir nesne söyler *līkin mefhūm-ı mā nemī gerded,* līkin ol sözler bizüm mefhūmumuz olmaz ya‘nī fehm idemezüz zīrā bizüm lisānımuz degüldür. *Eger be-kerem ḳadem rence ṣevī,* eger kerem ile ḳadem-renc olasın ya‘nī eger keremüñden ol yire gelesin egerçi zaḥmetdür *müzd yābī,* ammā ṣevāb bulursın. *Bāṣed ki vaṣiyyetī küned,* ola ki[3] bir vaṣiyyet ide. *Çün be-bālīneş fürū resīdem,* çünki yaṣduġına ya‘nī başı ucına yaḳın irişdüm *şenīdem ki īn beyt mī güft,* işitdüm ki ol pīr bu beyti eydür idi[4].

Naẓm[5]

دمی چند گفتم بر آرم بکان

Eyitdüm ki birḳaç nefesi murādum ile yuḳarı getürem ya‘nī ‘ömr sürem ve āsūde-ḥāl olam

دریغا بگرفت راه نفس

Ḥayfā ki nefes yolı ṭutdı ya‘nī mevt muḳarrer oldı

---

[1] Şām: Dımışḳ N.

[2] ya‘nī: +ol kimseye N.

[3] ola ki: +ya‘nī iḫtimāldür ki ol pīr N.

[4] işitdüm ki ol pīr bu beyti eydür idi: -N.

[5] Naẓm: Ḳıṭ‘a N.

دریغا که بر خوان الوان عمر

Ḥayfā ki ʿömrüñ gün-ā-gün niʿmet ile pür olmış sofrası üzre

دمی چند خوردیم و گفتند بس

Bir dem yimiş idüñ yeter yidüñ didiler yaʿnī ḳomadılar ki murādum üzre ʿömr sürem.

Maʿnā-yı īn süḫan bā-Şāmiyān be-ʿArabī güftem bu beytüñ maʿnāsını lisān-ı ʿArabī ile Şāmlulara eydür idüm Şāmiyāndan murād bunda cāmiʿde kendü ile baḫş iden dānişmendlerdür ki Ḥażret-i Şeyḫ ile ol pīre gitmişidiler, *taʿaccüb mīkerdend,* ol dānişmendler taʿaccüb iderler idi *ez ömr-i dırāz u teʾessüf ḫorden-i ū ber-ḥayāt-ı dünyā,* ol pīrüñ uzun ʿömrinden ve anuñ dünyā ḥayātı üzre taḥassür yedigünden. *Güftemeş: Çi güne,* **[N188a]** Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol pīre eyitdüm nicesin *der-īn ḥālet*, bu ḥāletde yaʿnī ḥālet nezʿde. *Güft,* ol pīr eyitdi: *Çi güyem,* ne diyem.

Naẓm[1]

ندیده ای که بسختی همی رسد بکسی

Görmemiş misin ki ne saḫtlıḳ ve ne elem irişür bir kimseye

که از دهانش بدر می کند دندانی

Ki anuñ aġzından bir dişini çıḳaralar

قیاس کن که چه حالش بود درآن ساعت

Ḳıyās eyle ki bu sāʿatde anuñ ḥāli nice olur yaʿnī ne meşaḳḳat ve ne elem çeker

که از وجود عزیزش بدر رود جانی

Ki anuñ ʿazīz vücūdundan bir cān ṭaşra gider[2].

[M220b] *Güftem, Taṣavvur-ı merg ez-ḫayāl be-der kün,* ol pīre eyitdüm mevt fikrini ḫayālüñden ṭaşra eyle yaʿnī mevti ḫāṭıruña getürme *ve vehm-rā ber-ṭabīʿat müstevlī*

[1] Naẓm: Ḳıṭʿa N.
[2] ṭaşra gider: +yaʿnī ölür N.

megerdān, ve ṭabī‘at üzre ve hemī ġālib eyleme ya‘nī[1] ve hem iletme[2] *ki feylesūfān-ı Yūnān,* zīrā Yūnān memleketinüñ feylesūfları *güfteend,* eyitmişlerdür: *Mizāc egerçi müstaḳīm büved,* mizāc egerçi müstaḳīm ve ḳavī ola *i‘timād-ı beḳā-rā neşāyed,* beḳānuñ i‘timādına lāyıḳ degüldür ya‘nī mādām ki ṣıḥḥat-i mizāc yirindedür ḥayāt üzre bāḳī olmasına i‘timād itmek gerekmez zīrā nice kimse mizāca inḥirāf ‘ārıż olmazdan evvel mevt irişüp ölür *ve maraż egerçi hāyil büved,* ve maraż egerçi maḫūf ve müştedd ola *delālet küllī ber-helāk neküned,* helāk üzre küllī delālet eylemez ya‘nī mevt muḳarrer olmaz. *Eger fermāyī ṭabībī-rā biḫ ̌ānem tā mu‘ālece küned,* eger buyurur iseñ bir ṭabīb oḳuyalum[3] tā ki ‘ilāc eyleye *ki bih şevī,* ki eyü olasın. *Güft:, Heyhāt,* ol pīr[4] heyhāt didi ya‘nī şimden ṣoñra ‘ilāc muḥāldür. **[N188b]**

Meşnevī

خواجه در بند نقش ایوانست

Ḫ ̌āce eyü enini naḳş eylemek ḳaydındadur[5]

خانه از بایست ویرانست

Ḥālbuki ḫāne temelinden virāndur

دست برهم زند طبیب ظریف

Ẓarīf ṭabīb elini biribirine urur gūyā andan ötri te’essüf birligin ma‘nāda tesaḫḫür ider

چون خریف بیند اوفتاده حریف

Ol ḫaste yatan kimseyi çünki bunamış göre anuñ ‘ilācına mübāşeret itmez zīrā ‘ilācdan geçmişdür

پیرمردی ز نزع می نالید

Bir pīr kişi **[M221a]** nez‘inden iñler idi zīrā cān acısı ziyāde acıdur

---

[1] ya‘nī: +mevti ḫāṭıruña getürme N.

[2] ve hem iletme: -N.

[3] oḳuyalum: +ya‘nī getürelüm N.

[4] ol pīr: +çünki benden bu sözi işitdi N.

[5] ḳaydındadur: +ya‘nī fikrindedür N.

پیره زن صندلش همی نالید

Anuñ ʿacūzı aña ṣandal sürer idi ẓann ider idi ki ṣandaluñ aña fā'idesi ola ṣandal ḫod ṣadāʿ ve ḥarāret içün eyüdür ki defʿ ider

چون محبت شد اعتدال مزاج

Çünki mizācuñ iʿtidāli yaʿnī muʿtedil olan mizāc muḫattal ve münḫarif oldı ḳavī maraż yā pīrlik sebebi ile

نه عزیمت اثر کند نه علاج

Andan ṣoñra aña ne efsūn ne ʿilāc eṣer ve fā'ide ider.

Ḥikāyet

Pīrī merdī ḥikāyet küned, bir pīr kişi ḥikāyet ider *ki duḫterī ḫˇāste būdem,* ki bir ḳızcağız ṭaleb itmiş idüm yaʿnī nikāḥ ile almış idüm *ve be- ḫalvet bā-ū nişeste,* ve ḫalvetde anuñ ile oturmış idüm *ve ḥücre be-gül ārāste,* ve ḥücreyi gül ile müzeyyen itmiş idüm *ve dīde vü dil der-ū beste,* ve gözümi ve göñlümi aña baġlamış idüm yaʿnī iẓhār-ı maḥabbet idüp aña ziyāde muḳayyed olmış idüm[1]. *Şebhā-yı dırāz neḫuftemī,* ve ol vaḳt uzun giceler uyumaz idüm *ve beẕlehā vü laṭīfehā güftemī,* ve beẕleler ve laṭīfeler ider idüm *tā bāşed ki vaḥşet negīred,* tā ola ki vaḥşet ṭutmaya *ve müvāneset peẕīred,* ve muvāneset ḳabūl eyleye yaʿnī bańa enīs ola. *Ve ez-ān cümle şebī bigüftem,* **[N189a]** ol cümle sözlerden ki bir gice aña eyitdüm: *Ki baḫt-ı bülendet yār būd,* ki bülend-baḫt saña yār oldı *u çeşm-i devlet bīdār,* ve devletüñ gözi bīdār oldı *ki be-ṣoḥbet-i pīrī üftādī,* **[M221b]** ki pīrüñ ṣoḥbetine düşdüñ. *Puḫte vü cihān-dīde,* puḫte ve cihān-dīdedür *ve germ ü serd-i rūzgār çeşīde,* rūzgāruñ germ ve serdini ṭutmışdur *ve nīk ü bed āzmūde,* eyü ve yaramaz ṣınamışdur yaʿnī umūr-ı dīdedür *ḥaḳḳ-ı ṣoḥbet bidāned,* ṣoḥbet ḥaḳlarını bilür *ve şarṭ-ı meveddet be-cāy āvered,* ve maḥabbet ve dostluḳ şarṭını yirine getürür *müşfiḳ u mihribān* şefḳatlü ve maḥabbetlüdür *ḫoş-ṭabʿ u şīrīn-zebān,* laṭīf ṭabʿlu ve şīrīn sözlüdür.

[1] yaʿnī iẓhār-ı maḥabbet idüp aña ziyāde muḳayyed olmış idüm: -N.

Naẓm[1]

تا توانم دلت بدست آرم

Mādām ki ḳādirüm senüñ göñlüñi ele getürürüm yaʿnī elimden geldügi ḳadar sańa riʿāyet iderüm

ور بیازاریم نیازارم

Eger sen beni incidesin ben seni incitmem bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür eger sen bańa incinesin ben sańa incinmem bu taḳdīrce lāẕım olur

گرچه طوطی شکر بود خورشت

Eger ṭūṭī gibi senüñ ṭaʿāmuñ şeker ola

جان شیرین فدای پرورشت

Şīrīn cān senüñ perverişüñe ve ṭaʿāmınuñ ḥuṣūline fedā olsun.

Ne giriftār āmedī be-dest-i cüvānī, bir cüvānuñ eline giriftār gelmedüñ yaʿnī anuñ ḫātūnı olmaduñ *muʿcib ü ḫīre-reʾy mütekebbir,* ve żaʿīf reʾylü yaʿnī sifyedür. *Ser-tīz ü sebük-pāy,* ḳaḳıcı ve gezicidür *ki her dem hevesī pezed,* ki her nefes bir heves başarur *ve her laḥẓa reʾyī zened,* ve her laḥẓa bir reʾy urur *ve her şeb cāyī ḥoşbed,* ve her gice bir yirde yatur *ve her rūz yārī gīred,* ve her gün bir yār ṭutar. **[N189b]**

Şiʿr[2]

وفاداری مدار از بلبلان چشم

Bülbüllerden vefā-dārlıḳ **[M222a]** ümmīdini ṭutma

که هر دم بر گلی دیگر سرایند

Zīrā anlar her nefes bir ġayrı gül üzre ırlarlar yaʿnī bir ġayrı güle meyl ve maḥabbet iderler.

[1] Naẓm: Meşnevī N.
[2] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

Cüvānān ḫūb-ruḫsār u dilber, cüvānlar ḫūb yañaḳlular ve dilberlerdür[1]. *Velīkin der-vefā pākes nepāyend,* līkin vefāda kimse ile ber-ḳarār olmazlar ya‘nī vefāsızlardur.

Ammā ṭā’ife-i pīrān, ammā pīrler ṭā’ifesi *be‘aḳl u edeb zindegānī künend,* ‘aḳl u edeb ile dirlik iderler. *Ne ber-muḳteżā-yı cehl-i cüvānī,* cehl ve cüvānlıḳ muḳteżāsı[2] üzre dirlik eylemezler.

Beyt

ز خود بهتری جوی و فرصت شمار

Kendüñden eyürek bir kimse iste ve fırṣat ṣay

که با چون خودی گم کنی روزگار

Zīrā sen bir kendüñ gibi ile rūzgārı kem ve żāyi‘ idersin[3] cedd ü cihetden nice ṭabaḳa senden yeg kimse ile muṣāḥabet eyle tā ki her dem saña andan fā’ide[4] ola.

Beyt

اگر نادان بود هم صحبت تو

بهتر آن که تو تنها نشستی[5]

Güft, ol pīr eyitdi: *Ber-īn nemaṭ bisyār bigüftem,* bu üslūb üzre ol duḫtere çoḳ söz söyledüm *ve gümān bürdem,* ve ẓann itdüm *dileş der-ḳayd-ı men āmed,* ki ol duḫterüñ göñli benüm ḳayduma geldi *ve ṣayd-ı men şüd,* ve benüm ṣaydum oldı ya‘nī cān u dilden beni ḳabūl eyledi. *Nāgāh nefesī serd ez-dil-i pür-derd ber-āverd nāgāh,* derd ile ṭolu göñlinden bir ṣovuḳ nefes yuḳarı getürdi ya‘nī bir kerre āh eyledi *ve güft,* daḫı eyitdi: *Çendīn süḫan ki tü güftī,* bu ḳadar söz ki eyitdüñ **[N190a]** *der-terāzū-yı ‘aḳl-ı men,* benüm ‘aḳlum terāzūsında *vizān-ı ān yek süḫan nedāred,* ol bir sözüñ veznini ṭutmaz ya‘nī

[1] dilberlerdür: +ya‘nī ḫüsnde bī-naẓīrlerdür N.

[2] muḳteżāsı: iḳtiżāsı N.

[3] żāyi‘ idersin: +belki N.

[4] fā’ide: +ḥāṣıl N.

[5]Eğer sohbet arkadaşın cahil ise/ Yalnız oturman daha iyidir.

ol söz[1] senüñ cemīʿ sözlerinden yeg ve maḳbūldür[2] **[M222b]** *ki vaḳtī ez-ḳābile-i ḫᵛīş şenīdeem,* ki bir vaḳt kendü yengemden işitmişüm ki eyitmişdür *ki zen-i cüvān-rā eger tīrī der-pehlū nişīned,* ki eger igenç ʿavretüñ pehlūsına bir tīr bata[3] *bih ki pīrī,* yeg ki ol ʿavretüñ pehlūsında bir pīr otura[4] ol söz ki ḳabīlesinden naḳl eyledi bu ẕikr olunan sözdür ġaflet olınmaya.

Şiʿr[5]

لما رأت بين يدى بعلها

Vaḳtā ki ʿavret kendü zevcinüñ öñünde bir nesne gördi ise

شيئاً كارخى شفة الصائم

Ṣā'imüñ şeftesinüñ līneti ve melāmeti gibi

تقول هذا معه ميت

ʿAvret eydür bu anuñ ile bile olmışdur yaʿnī zevci ve anuñ ẕekeri meyyitdür ki hergiz ḥarekete mecālleri yoḳdur

و انما الرقية للنائم

Ḥālbuki taḥḳīḳ efsūn olmaz ilānā'im içün olur bu ḫod ölmişdür efsūnuñ buña te'sīr yoḳdur.

Naẓm[6]

زن كز بر مرد بى رضا برخيزد

ʿAvretüñ zevcinüñ ḳatından rıżāsız ve icāzsız ḳalḳar

بس فتنه و جنگ ازان سرا برخيزد

[1] ol söz: -N.

[2] maḳbūldür: maʿḳūldür N.

[3] ki eger künc-i ʿavretüñ pehlūsına bir tīr bata: ki eger künc-i ʿavretüñ pehlūsında bir tīr otura yaʿnī pehlūsına bir oḳ bata N.

[4] otura: +yaʿnī pīr oturmaḳdan tīr oturmaḳ yegdür N.

[5] Şiʿr: Şiʿr-i ʿArabī N.

[6] Naẓm: Rubāʿī N.

Ol sarāydan çoḳ fitne vü cenk ḳalḳar ya‘nī zevc ile zevce ortasında çoḳ ḫuṣūmet vāḳi‘ olur

پیری که زجای خویش نتواند خاست

Birbirüñe kendü yirinden ḳalḳmaġa ḳādir olmaz[1]

الا بعصا کیش عصا برخیزد

Ol pīrüñ ‘aṣāsı ya‘nī ẕekeri ḳaçan ḳalḳar ki cimā‘ itmege ḳādir ola ġavġā ḫod anuñ içündür[2].

Fi’l-cümle imkān-ı muvāfaḳat nebüved, muḥaṣṣal-ı kelām muvāfaḳata imkān olunmadı **[M223a] [N191b]** *ve be-müfāraḳat encāmīd,* muvāfaḳata irişdi bu vechle daḫı ma‘nā cā’izdür müfāraḳat ile āḫir oldı ya‘nī irişdiler. *Çün müddet-i ‘iddet ber-āmed* çün ‘iddet zamānı geldi ya‘nī tamām oldı *‘aḳd-i nikāḥeş bā-cüvānī bestend,* anuñ nikāḥı ‘aḳdini bir cüvāna baġladılar ya‘nī anı bir cüvāna nikāḥ ile virdiler. *Tünd-i türş-rūy ki,* ol cüvān yavuz ve türş-rūy idi *tehī-dest-i bed-ḫūy,* daḫı faḳīr ve bed-ḫūy idi. *Cevr ü cefā mī dīd,* ‘avret bu cüvānuñ elinden cevr ü cefā görür idi *ve renc ü ‘ġınā mī keşīd,* ve derd ü belā çeker idi *ve şükr-i ni‘met-i ḥaḳ hemçünān mī güft,* ve ancılayın Ḥaḳ te‘ālānuñ ni‘meti şükrini eydür idi: *El-ḥamdü li’llāh ki ez-ān ‘aẕāb-ı elīm birehīdem,* ki *El-ḥamdü li’llāh* ki ol ‘aẕāb eleminden ḳurtuldum *ve bedīn ni‘met-i muḳīm biresīdem,* ve bu muḳīm ve ebedī ni‘mete irişdüm.

Şi‘r[3]

بااین همه جور و تند خویی

Bu dükeli cevr ü tünd ḫūylıḳ ile ya‘nī senden ki bu ḳadar cevr ü elem çeker

نازت بکشم که خوبرویی

Senüñ nāz u belāñu çekerüm zīrā ḫūb-rūysun.

[1] ḳādir olmaz: +illā ‘aṣā ile N.

[2] ġavġā ḫod anuñ içündür: -N.

[3] Şi‘r: Beyt N.

Naẓm[1]

با تو مرا سوختن اندر عذاب

Bañа senüñ ile ʿaẕābda yaʿnī cehennemde yanmaḳ yegdür

به که شدن با دگری دربهشت

Ki bir ġayr ile yaʿnī ol pīr ile cennetde olmaḳdan

بوی پیاز ازدهن خوبروی

Ḫūb-rūyuñ aġzından piyāz rāyiḥası

نغزتر آید که گل از دست زشت

Laṭīfrek gelür zişt-rūyuñ elinden gelenden[2]. **[M223b]**

Ḳıṭʿa

روی زیبا وجامه دیبا

Zībā yüz ve zībā ḳaftan

عرق و عود و رنگ و بوی و هوس

Gül-āb u ʿūd daḫı renk ü rāyiḥa ve hevā vü heves **[N192a]**

این همه زینت زنان باشد

Dükeli ʿavretlerüñ zīnetidür yaʿnī ellere lāyıḳ ve sezādur

مردرا کیر و خایه زینت بس

Merd olana ẕeker ile ḫāye zīnet yeter gūyā bu sözler evvel zen aġzındandur.

Ḥikāyet

Mihmān-ı pīrī būdem der-Diyār-ı Bekr, Ḥażret-i Şeyḫ eydür seyāḥat zamānında Diyār-ı Bekr'de bir pīre mihmān oldum *ki māl-i fırāvān u ferzend-i ḫūb-rūyī dāşt,* ki ol pīr vāfir

[1] Naẓm: Ḳıṭʿa N.
[2] gelenden: +yaʿnī rāyiḥasından N.

māl ṭutar idi[1] ve maḥbūb oġlı var idi. *Şebī ḥikāyet kerd,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir nice gice anda oldum bir gice ol pīr bañа ḥikāyet eyledi *ki merā der-ʿömr-i ḫoş,* ki benüm kendü ʿömrümde yaʿnī cemīʿ ʿömrümde *be-cüz īn ferzend nebūdest,* bu ferzendden ġayrı olmamışdur. *Dıraḫtī der-īn vādī ziyāretgāhest,* bu vādide ziyāretgāhda bir dıraḫt vardur *ki merdümān be-ḥācet ḫˇāsten ān cā revend,* ki ādemler ḥācet ṭaleb itmege anda giderler yaʿnī duʿāları anda maḳbūl olur. *Şebhā der-pāy-ı ān dıraḫt be-Ḥaḳ nālīdeem,* nice giceler ol dıraḫt dibinde Ḥaḳ teʿālā ḥażretine nāle vü tażarruʿ itmişüm *tā merā īn ferzend baḫşīdeest,* tā ki Allāhu teʿālā ḥażreti luṭfından bañа bu ferzendi bağlamışdur. *Şenīdem ki püser bā-refīḳān āheste mī güft,* ol püser çünki pederinden bu sözi işitdi Ḥażret-i Şeyḫ eydür işitdüm ki püser[2] refīḳlerine āheste eydür idi: **[M224a]** *Çi būdī ki men ān dıraḫt-rā bidānistemī ki kücāst,* ne olaydı ki ben ol dıraḫtı bileydüm ki ḳandadur *tā duʿā kerdemī ki pederem bimīred,* tā duʿā ideydüm ki pederüm öle.

Ḥikmet[3]

Ḫˇāce şādī-künān ferzendem ʿāḳilest, baba şādlıḳ idici ki ferzendüm ʿāḳildür *ü püser ṭaʿne-zenān ki pederem fertūt,* **[N192b]** püser taʿne urıcı pederüm bunamışdur.

Ḳıṭʿa

سالها بر تو بگذرد که گذر

Nice yıllar geçer senüñ üzre

نکنی سوی تربت پدرت

Ki babañ türbesi cānibine güẕer eylemezsin yaʿnī türbesini ziyāret idüp revānını ḫayr ile yād[4] itmezsin

تو بجای پدر چه کردی خیر

Sen pederüñ ḥaḳḳında ne ḫayr itdüñ ise

[1] māl ṭutar idi: + yaʿnī vāfir mālı N.

[2] püser: -N.

[3] Ḥikmet: Laṭīfe N.

[4] yād: şād N.

تا همان چشم داری از پسرت

Püserüñden hemān ol ḫayrı ümmīd ṭutasın.

Ḥikāyet

Rūzī be-ġurūr-ı cüvānī saḫt rānde būdem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür cüvānlıḳ ʿāleminde bir gün cüvānlıḳ ġurūrı ile muḥkem sürmiş idüm yaʿnī ziyāde sürʿat ile yürümiş idüm. *Şebāngeh,* aḫşām vaḳti *be-pāy-ı girīve',* bir bölük dibinde *süst mānde,* süst ve bī-mecāl ḳalmış idüm. *Pīrmerdī żaʿīf,* bir żaʿīf ḳoca kişi *ez-pes-i kārvān hemī āmed,* kārvānuñ ardından gelür idi *ve güft: Çi ḫusbī! Ḫīz!* Bańa eyitdi ne otursın ḳalḳ! *Ki ne cāy-ı ḫuftenest,* ki bura oturacaḳ yir degüldür. *Güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol pīre eyitdüm: *Çūn revem*[1] *ki ne pāy-ı reftenest,* ki gitmek ayaġı degüldür yaʿnī aṣlā ayaġumda reftāra ḳudret ḳalmamışdur. **[M224b]** *Güft:* ol püser eyitdi *neşenīde'ī ki güfteend,* işitmemiş misin ki ʿāḳiller eyitmişlerdür: *Reften ü nişesten,* bir laḥẓa gitmek ve bir laḥẓa oturmaḳ *bih ki devīden ü güsisten,* yeg ki yilmek ve üzülmek yaʿnī eyle itmek yegdür böyle itmekden.

Ḳıṭʿa

ای که مشتاق منزلی مشتاب

Ey kimse ki menzilüñe müştāḳsın ki tīz irişem dirsen uyuma

پند من کار بند و صبر اموز

Benüm pendümi iş bağla yaʿnī naṣīḥatümi ṭut ve ṣabr ögren **[N193a]** yaʿnī istiʿcāl itme

اسب تازی دو تک رود بشتاب

ʿArabī at iki yilmek gider sürʿat ile yaʿnī bir iki kerre ḳoşmaḳ ile yorulur ḳalur

اشتر آهسته برود شب و روز

Ammā üştür āheste āheste şeb ü rūz gider ne ḳalur ve ziyāde elem çeker eyleye her işde te'ennī evlādur.

[1] *çūn revem:* +nice gidem N.

Ḥikāyet

Cüvānī çüst ü laṭīf ü ḫandān u şīrīn-zebān der-ḫalḳa-i ʿişret-i mā būd, çüst yaʿnī çāpük ve laṭīf ve ḫandān u şīrīn-zebān bir cüvān bizüm ʿişretümüz ḥalḳasında idi yaʿnī muṣāḥibimüz idi *ki derdileş,* ki anuñ gönlinde[1] *ez-hīç nevʿī ġam neyāmedī,* hīçbir nevʿden ġam gelmez idi belki ġam ne idügini bilmez idi *ve leb ez-ḫande ferāhem neyāverdī,* lebini ḫandeden bir yire getürmez idi yaʿnī dāʾimā güler idi. *Rūzgārī ber-āmed,* bir rūzgār geldi yaʿnī bir zamān geçdi *ki ittifāḳ-ı mülāḳāt neyüftād,* ki ittifāḳ ol cüvān ile mülāḳāt **[M225b]** düşdi. *Baʿd ez-ān dīdemeş,* andan ṣoñra yaʿnī bir zamān ṣoñra anı gördüm *zen ḫ ̌āste,* evlenmiş *ve ferzendān ḫ ̌āste,* ve ferzendleri ḥāṣıl olmış *ve bīḫ-ı neşāṭeş bürīde,* ve anuñ neşāṭı güni gelmiş yaʿnī biʾl-külliye anuñ neşāṭ u sürūrı gitmiş *ve gül-i heveset pejmürde,* ve anuñ hevesi güli ṣolmış yaʿnī hevā vü hevesi ḳalmamış. *Pürsīdemeş ki ez-īn çi ḥāletest,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol cüvāna suʾāl eyledüm ki bu ne ḥāletdür ḳanı evvelki neşāṭ u sürūr. *Güft,* ol cüvān eyitdi: *Tā kūdekān biyāverdem,* tā ki kūdekler getürdüm[2] *diger kūdekī nekerdem,* girü kūdeklik eylemedüm.

Beyt[3]

ما ذا الصبى والشيب غير لمتى

[N193b] Nedür bu oġlanlıḳ yaʿnī hevā vü hevese meyl ü ārzū ḥālbuki pīrlik teġayyür eyledi. Benüm lemmemi limmi kişinüñ başından çekeler yine ṣarḳan ṣaçdur ammā bundan muṭlaḳā ṣaç u ṣaḳal murāddur gūyā Ḥażret-i Şeyḫ bu beyt ile kendüsine ḫiṭāb ider.

وكفى بطغيير الزمان نذيرا

Ḥālbuki zamānuñ bir ḥālden bir ḥāle münḳalib ü müteġayyir olması kāfī oldı neẕīr yönünden yaʿnī neẕīr olması yeter.

[1] anuñ gönlinde: +yaʿnī gönline N.

[2] getürdüm: +yaʿnī ferzendlerüm oldı N.

[3] Beyt: Şiʿr-i ʿArabī N.

Beyt[1]

چون پیر شدی ز کودکی دست بدار

Çünki pīr olduñ kūdeklikden el çek

بازی و ظرافت بجوانان بگذار

Oyunı ve ẓarāfeti cüvānlara ḳo![2] **[M225b]**

Meṣnevī

طرب نوجوان ز پیر مجوی

Nev-cüvānuñ ṭarab u neşāṭını pīrden isteme ki yoḳdur

که دگر ناید آب رفته بجوی

Zīrā aḳıtmış ṣu girü ırmaġa gelmez

زرعرا چون رسید وقت درو

Zer'üñ çün biçme vaḳti irişür bu ma'nā daḫı laṭīfdür zer'e çün toḫm vaḳti irişdi

نخرامد چنان که سبزه نو

Ol zer' ṣalınmaz ancılayın ki tāze sebze ṣalınur.

Ḳıṭ'a

دور چوانی بشد از دست من

Cüvānlıḳ zamānı benüm elimden gitdi

آه و دریغ آن زمن دلفروز

Āh u dirīġ ol göñül şu'lelendirici[3] laṭīf zamānuñ hergiz anuñ ḳadrini bilmedüñ

قوت سر پنچه شیری برفت

[1] Beyt: -M.

[2] cüvānlara ḳo: +sen ferāġat eyle N.

[3] şu'lelendirici: +ya'nī sürūr virici N.

Arslanlıḳ ser-pençesinüñ ḳuvveti gitdi yaʿnī cüvānlıḳ ʿālemi geçdi ve pīrlik ʿālemi irişdi

راضیم اکنون بپنیری چو یوز

Şimdi pārs gibi hemān bir penīre rāżī[y]em yaʿnī yalñuz anuñ ile ḳanāʿat iderüm.

Ḳıṭʿa

پیره زنی موی سیه کرده بود

Bir ḳurı ʿavret ṣaçını siyāh eylemiş idi **[N194a]** nitekim ʿavretlerüñ ʿādetidür

گفتمش ای مامک دیرینه روز

Ḥażret-i Şeyḫ eydür ben ol pīr-zene eyitdüm ey eski günlü yaʿnī yaşlu anacuġum!

موی بتلبیس سیه کرده گیر

Ṣaçunı telbīs ve ʿilāc ile siyāh eylemiş ṭut yaʿnī siyāh eyledüñ farż eyle

راست نخواهد شدت این پشت گوز

Ammā bu minmeni arḳañ rāst olmayısardur yaʿnī mümkin degüldür yā buña ne çāre **[M226a]** idersin.

Ḥikāyet

Rūzī be-cehl-i cüvānī, bir gün cüvānlıḳ cehl ile *bāng ber-māder zedem,* māderem üzre bāng urdum yaʿnī ġaḍab ile bir iki söz söyleyüp bī-ḥużūr oldum. *Dil-āzürde ez-men,* benden dil-āzurde olduġı ḥālde[1] yāḫūd maʿnā böyle ola benden dil-āzurde olup *be-küncī nişest,* bir bucaḳda oturdı *giryān hemī güft,* giryān olup eydür idi: *Meger ḫurdī ferāmūş kerdī,* meger ṭıfllıġı ferāmūş eyledüñ *ki dürüştī mī künī,* ġalaṭāt ve yavuzluḳ eylersin.

Şiʿr[2]

چه خوش گفت زالی بفرزند خویش

Bir ḳarı kendü ferzendine ne laṭīfe didi

[1] dil-āzürde ez-men benden dil-āzurde olduġı ḥālde: -N.

[2] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

چو دیدش پلنگ افکن و پیلتن

Çünki ferzendi peleng yıḳıcı yaʿnī pehlūvān idi cismlü gör maḳūl ḳavl budur

گر از عهد خردیت یاد آمدی

Eger ṭufūliyyet zamānında senüñ yāduña geleydi[1]

که بیچاره بودی درآغوش من

Ki ol zamān benüm ḳucaġumda çāresiz idüñ[2]

نکردی درین روز بر من جفا

Bu günde[3] bańa cefā eylemez idüñ

که تو شیر مردی و من پیره زن

Ki şimdi sen şīr-i merd ü ḳavīsin ve ben pīr-zen ü żaʿīfüm.

Ḥikāyet

[N194b] *Tüvāngerī baḫīl-rā püserī rencūr būd,* bir baḫīl ġanīnüñ bir oġlı ḫaste oldı. *Nīk-ḫ ̌āhāneş güftend,* ol baḫīlüñ dostları aña eyitdiler: *Maṣlaḥat ānest,* maʿḳūl oldur *ki ez-behr-i ū,* ki andan ötri yaʿnī ferzendinüñ ṣıḥḥatinden ötri *ḫatm-i Ḳur'ān künī yā beẕl-i ḳurbān,* Ḳur'ān-ı **[M226b]** ʿaẕīmi ḫatm idesin yāḫūd ḳurbān beẕl idesin. *Bāşed ki Ḫudāy teʿālā şifā dihed,* Allāhu teʿālā ḫażreti şifā vire. *Laḫtī be-endīşe fürū reft,* bir zamān ṣoñra ṭaldı *ve güft* daḫı eyitdi: *Ḫatm-i muṣḥaf be-ḥużūr evlāterest,* ḥużūr-ı ḳalb ile[4] muṣḥaf-ı ʿazīzi ḫatm eylemek ki şimdi muṣḥaf-ı ʿazīz ḥāżırdur evlārekdür *ki galle dūrest,* zīrā süri ıraḳdur. *Ṣāḥib-dilī bişenīd ve güft,* bir ṣāḥib-dil[5] işitdi ve eyitdi: *Ḫatmeş be-ʿillet-i ān iḫtiyār āmed,* ol baḫīle ḫatm-i Ḳur'ān ol sebeb ile iḫtiyār geldi[6] *ki Ḳur'ān ber-ser-i*

[1] geleydi: +yaʿnī ḫāṭır ki getüreydüñ N.

[2] çāresiz idüñ: ki hīç bir nesneye ḳādir degül idüñ N.

[3] bu günde: +benüm üzerüme yaʿnī N.

[4] *Ḫatm-i muṣḥaf be-ḥużūr evlāterest* ḥużūr-ı ḳalb ile: -N.

[5] ṣāḥib-dil: +bu sözi N.

[6] iḫtiyār geldi: +yaʿnī iḫtiyār eyledi N.

zebānest, zīrā Ḳur’ān-ı ʿaẓīm dil ucındadur *ü zer der-miyān-ı cān,* ammā altun cān ortasındadur.

Şiʿr[1]

دریغا گردن طاعت نهادن

Ey dirīġ anuñ ṭāʿat boynını ḳomasına yaʿnī ṭāʿatine

گرش همراه بودی دست دادن

Eger ol ṭāʿat boynını ḳomasına virmek ālā yoldāş olaydı yaʿnī ṭāʿati gibi seḫāsı daḥı olaydı ġāyet eyü olur idi ammā ḥayfā anuñ ṭāʿatine ki seḫāsız hīç bir ʿamel yaramaz

بدیناری چو خر درگل بماند

Bir dīnār ile ḫar balçıḳda ḳaldıġı gibi ḳalur yaʿnī bir dīnār virmege ḳādir olmaz

ور الحمدی بخواهی صد بخواند

Ammā eger bir fātiḥa ṭaleb idesin yüz oḳur.

Ḥikāyet

Pīr-i merdī-rā güftend: Çirā zen nekünī, bir pīr-i merde eyitdiler niçün evlenmezsin **[M227a] [N195a]** *Güft,* ol pīrmerd eyitdi: *Bā-pīrezenānem ülfetī nebāşed,* pīrezenler ile bañа bir ülfet olmaz yaʿnī üns ḥāṣıl olmaz zīrā ṭabīʿat ḥaẓẓ itmez. *Güftend,* ol pīrmerde eyitdiler: *Zen-i cüvān biḫˇāh çün miknet dārī,* genc ʿavret iste çünki cimāʿa ḳudret ṭutarsın. *Güft,* ol pīr eyitdi: *Merā ki pīrem bā-pīrezenānem ülfet nebāşed,* bañа ki pīrem ḳurı ʿavretler ile ülfet ve maḥabbet olmaz *ū-rā ki cüvān bāşed bā-men ki pīrem çūn dūstī ṣūret bended,* ol ʿavret ki genc ola anuñ benüm ile ki pīrüm dostlıḳ nice ṣūret bağlasın[2].

Beyt

زور باید نه زر که بانورا

Ḳuvvet gerek cimāʿa altun gerekmez zīrā ḫātūna

[1] Şiʿr: Meşnevī N.

[2] ṣūret bağlasın: +yaʿnī ol genc ʿavret ben pīr ile dost olmaḳ nice mümkindür N.

گزری دوستتر که ده من گوشت

Bir hevdec maḳbūlrekdür ki on batman et yaʿnī etden.

Ḥikāyet-i Manẓūme

شنیده ام که درین روزها کهن پیری

İşitmişüm ki bu günlerde yaʿnī bu yaḳīn zamānda yaşlu bir pīr

خیال بست بپیرانه سر که گیرد جفت

Ḫayāl baġladı ki pīrlik vaḳtinde çift ṭuta yaʿnī evlenmek fikr eyledi

بخواست دخترگی خوب روی گوهرنام

Gevher adlu ḫūb-rūy bir ḳızcaġız istedi yaʿnī nikāḥ idüp aldı

چو درج گوهرش ازچشم مردمان بنهفت

Ol duḫter ādemlerüñ gözinden gevher ḥoḳḳası gibi maḫfī idi yaʿnī mestūr idi

چنان که رسم عروسی بود تماشا بود

Ancılayın ki dügün ʿādetidür yaʿnī lāzımdur **[M227b]** bī-ḳuṣūr ḥamle müheyyā oldı

ولی بحمله اول عصای شیخ بخفت

Ammā evvel ḥamlede Şeyḫ'üñ **[N195b]** ʿaṣāsı uyurdı yaʿnī āleti ḳalḳmadı

کمان کشید و نزد برهدف که نتوان دوخت

Kemān çekdi ammā nişāna urmadı yaʿnī cimāʿa ḳaṣd itdi ammā ḳādir olmadı zīrā dikmek mümkin degüldür

مگر بسوزن پولاد جامه هنگفت

Ṣıḳ ve muḥkem doḳunmış cāmeyi meger pulād-ı sūzen ile yaʿnī bekāretini izāleye ḳādir olmadı[1]

[1] ḳādir olmadı: +neuzübillāh N.

بدوستان گله اغاز کرد و حجت ساخت

Teʿayyüb itmesinler diyü[1] ol pīr dostlarına şikāyet itmege başladı daḫı[2] ḥüccet düzdi yaʿnī bahāne peydā eyledi böyle diyü

که خانمان من این شوخدیده پاک برفت

Ki benüm ḫān-mānumı bu küstāḫ pāk süpürdi yaʿnī nem var ise anası babası evine iletdi

میان شوهر و زن جنگ و فتنه خاست چنان

ʿĀḳıbet zevc ile zevce ortasında ceng ve fitne ḳalḳdı ancılayın

که سر بشخنه و قاضی کشید و سعدی گفت

Ki ṣevki şaḥneye ve ḳāḍīyaçekildi yaʿnī ʿāḳıbet şaḥneye ve ḳāḍīya vardılar ve Saʿdī ol pīre ṭaʿn ṭarīḳi ile eyitdi bu ḥikāyet Ḥażret-i Şeyḫ zamānında vāḳiʿ olmışdur ġaflet olınmaya

پس از خلافت و شنعت گناه دختر نیست

Senüñ muḫālefetüñden ve ḳabāḥatüñden ṣoñra ḳızuñ günāhı nedür yaʿnī bu ḥuṣūṣda ḳabāḥat senüñdür ḳızuñ bunda aṣlā günāhı yoḳdur

ترا که دست بلرزد گهر چه دانی سفت

[M228a] Senüñ ki elüñ ditrer güher delmek ne bilürsin bu mıṣrāʿda ihām-ı laṭīf vardur maʿlūmdur luṭfına ṭabʿ olına.

BĀB-I HEFTÜM: DER-TEʾŞĪR-İ TERBİYET

Ḥikāyet

[N196a] *Yekī ez-vüzerā püserī kevden dāşt,* vezīrlerden birinüñ bir kūdek püseri var idi. *Pīş-i yekī ez-dānişmendān firistād,* ol püsere taʿlīm içün[3] dānişmendlerden birinüñ ḳatına

[1] diyü: içün N.
[2] daḫı: -N.
[3] taʿlīm içün: taʿlīm itsün diyü N.

gönderdi[1] *ki merīn-rā terbiyetī mīkün,* ki bu püsere bir terbiyet eyle *meger ʻāḳil şeved,* ola ki ʻāḳil ola. *Müddetī taʻlīmeş kerd,* danişmend bir müddet eger ol püsere taʻlīm eyledi *müʼeṣṣir nebūd taʻlīm,* aña müeṣṣir olmadı. *Pīş-i pedereş kesī firistād,* ol püserüñ babası ḳatına bir kimse gönderdi böyle diyü *ki īn ʻāḳil nemī şeved,* ki bu püser ʻāḳil olmaz *ve merā dīvāne kerd,* ve beni daḫı dīvāne eyledi.

Naẓm[2]

چون بود اصل جوهری قابل

Çünki bir ẕātuñ aṣlı ḳābil ola

تربیترا دراو اثر باشد

Terbiyetüñ anda eṣeri yaʻnī teʼṣīri olur

هیچ صیقل نکو نداند کرد

Hergiz ṣayḳal eyü eylemek bilmez yaʻnī eyü itmez

آهنیرا که بد گهر باشد

Bir āheni ki bed-güher ola yaʻnī cins ve maḳbūl āhen olmaya

سگ بدریای هفتگانه مشوی

Kelbi yedi dürlü deryāda yuya yaʻnī yedi deryāda yuyup pāk itmek ve ḳaṣdın eyleme

که چو تر شد پلیدتر باشد

Zīrā çünki kelb aṣlında evvelkinden tā pākrek olur **[M228b]**

خر عیسی گرش بمکه رسد

ʻĪsā peyġamberüñ ḫarını eger Mekkeʼye iledeler *şerrefaʼllāhu teʻalā*

چون بیاید هنوز خر باشد

[1] gönderdi: böyle diyü N.

[2] Naẓm: Ḳıṭʻa N.

Çünki Mekke'den gele evvelki gibi henūz yine ḫardur.

Ḥikāyet

Ḥakīmī püserān-rā pend hemī dād, bir ʿāḳil püserlerine naṣīḥat virür idi böyle diyü *ki cānān-ı peder,* ey babanuñ cānları *hüner āmūzīd,* hüner ögreniñüz ve kemāl ḥāṣıl idiñüz *ki milk-i devlet-i dünyā,* **[N196b]** zīrā dünyānuñ salṭanatı ve devleti *iʿtimād-rā neşāyed,* iʿtimāda lāyıḳ degüldür *ve cāh ez-dervāze be-der nereved,* ve manṣıb dervāzeden ṭaşra gitmez zīrā ġurbetde senüñ ile bile olmaz *ve sīm ü zer der-maḥall-i ḫaṭarest,* ve sīm ü zer ḫaṭar u ḫavf maḥallindedür *yā düzd be-yek bār bibered,* yā budur ki bir uġrudan düzd iledür[1] *yā ḫʷāce be-tefārīḳ biḫored,* yāḫūd ṣāḥibi azar azar yir. *Ammā hüner çeşme-i zāyendeest,* ammā ṭoġrıcı çeşmedür yaʿnī nāḳıṣ olmayup ziyāde olıcıdur *ü devlet-i pāyende,* ve bāḳī devletdür. *Ve eger hünermend ez-devlet biyüfted ġam nebāşed,* ve eger hünerlü devletden düşe aṣlā aña ġam olmaz *ki hüner der-nefs-i ḫod devletest,* zīrā hüner kendü nefsinde devletdür[2]. *Hünermend her cā ki reved,* hünerlü her yire ki gider *ḳadr bīned,* ḥürmet ve ʿizzet görür *ve der-ṣadr nişīned,* ve ṣadrda oturur. *Ve bī-hüner her cā ki reved,* ammā hünersiz her yire ki gider *loḳma çīned,* loḳma dirür yaʿnī suʾāl ü minnet ile ḫalḳdan ṭaleb ider **[M229a]** *ve saḫtī bīned,* ve saḫtlıḳ ve meşaḳḳat görür iḫtiyāc u faḳrdan.

Beyt

سختست پس ازجاه تحکم بردن

Manṣıbdan ṣoñra kimseden ḥükm ü ḥikmeti[3] iletmek müşkildür yaʿnī ḥükm ü ḥükūmete muʿtād olmış kimse bende gibi kimsenüñ hükmi altında olmaḳ ziyāde emr-i ġayrdur

خو گرده بناز جور مردم بردن

Nāz u sürūra ḫūy eylemiş kimse ḫalḳuñ cevrini iletmek ve cefāsını çekmek müşkildür.

Şiʿr[4]

وقتی افتاد فتنه ای در شام

[1] iledür: +yaʿnī alur N.

[2] devletdür: hünerdür N.

[3] ü ḥikmeti: -N.

[4] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

Bir vaḳt Şām'da fitne düşdi ya'nī vāḳi' oldı

هر کس از گوشه ای فرا رفتند

Her kimse bir köşeden gitdiler[1] **[N197a]**

روستازادگان دانشمند

Dānişmend olmış rūstā-zādeler ya'nī köy ḫalḳınuñ dānişmend olmış oġulları

بوزیری پادشا رفتند

Pādişāhuñ vezīrligine gitdiler[2] ya'nī pādişāha vezīr olmaġa gitdiler

پسران وزیر ناقص عقل

Vezīrüñ nāḳıṣ-'aḳl püserleri

بگدایی بروستا رفتند

Köye dilencilige gitdiler zīrā ne i'tibār 'ilm ü[3] kemāledür nisbet u māla degüldür.

Beyt

میراث پدر خواهی علم پدر آموز

Babanuñ mertebesini ya'nī manṣıbını eger ister iseñ babanuñ 'ilmini ögren ya'nī ancılayın ehl-i kemāl ol

که این مال پدر خرج توان کرد بده روز

Zīrā bu babañ mālını ol günde yā'nī azıcuḳ zamānda ḫarc eylemek mümkindür.

Ḥikāyet

Yekī ez-fużalā ta'līm-i melikzāde kerdī, fużalādan biri bir pādişāh-zādeye ta'līm eyler idi *ve ḍarb-ı bī-muḥābā zedī,* ve ol pādişāh-zādeye teraḥḥumsuz ḍarb urur idi *ve zecr-i bī-ḳıyās kerdī,* ve ḳıyāssız zecr ü cefā ider idi. *Püser ez-bī-ṭāḳatī,* püser[4] ṭāḳātsizliġinden

[1] gitdiler: +ya'nī oradan perākende oldılar N.
[2] gitdiler: -N.
[3] 'ilm ü: -N.
[4] püser: +ya'nī şeh-zāde N.

şikāyet pīş-i peder bürd[1], babası ḳatına şikāyet iletdi[2] *ve cāme ez-ten-i derdmend ber-dāşt,* **[M229b]** ve derdlü cisminden cāmesini ḳaldurdı ki üstāduñ ḍarbından teninde ḳızarmış yaraları gösterdi. *Peder-rā dil behem ber-āmed,* pederüñ[3] göñli bu ḥuṣūṣdan munḳabıż ve mükedder oldı. *Üstād-rā biḫ ̔ānd,* ve üstādı oḳudı[4] tā ki sebebi su'āl eyleye *ve güft,* daḫı[5] eyitdi: *Ber-püserān-ı āhād-ı ra'iyyet-rā,* lā 'ale't-ta'yīn **[N197b]** āhād-ı ra'iyyetüñ püserleri üzre *çendīn cefā vü tevbīḫ revā nemī dārī,* bu ḳadar cefā ve tevbīḫi revā ṭutmazsın *ki püser-i merā,* aña benüm püserüm üzre revā ṭutarsın ya'nī benüm püserüme anlardan ziyāde cefā ve tevbīḫ idersin *sebeb çīst,* sebebi nedür. *Güft,* üstād[6] eyitdi: *Süḫan be-endīşe bāyed güften,* sözi fikr ile söylemek gerek *ve ḥareket pesendīde bāyed kerden,* ve ḥarekātı maḳbūl eylemek gerek ya'nī edeb üzre olmaḳ gerek *heme ḫalḳ-rā,* dükeli ḫalḳa *ḫāṣṣa pādişāhān-rā,* ḥuṣūṣen pādişāhlara ki ziyāde lāzımdur *ki herçi ber-dest ü zebān-ı mülūk refte şeved,* zīrā her ne ki pādişāhlaruñ dest ü zebānı üzre gitmiş ola ya'nī anlaruñ elinden ve dilinden her ne ki ṣādır ola *her-āyīne be-efvāh güfte şeved,* elbette aġızlarında söylenmiş olur ya'nī meşhūr olur *ve ḳavl ü fi'l-i 'avām-rā çendān i'tibār nebāşed,* ammā 'avāmuñ ḳavl ü fi'line ol ḳadar i'tibār olmaz.

Beyt[7]

اگر صد ناپسند آید ز درویش

Eger dervīşden bu yüz nā-ma'ḳūl gele[8]

رفیقانش یکی ازصد ندانند

Anuñ refīḳleri yüzden birini bilmezler zīrā iltifāt eylemezler[9] **[M230a]**

اگر یک ناپسند آید زسلطان

---

[1] bürd: +üstādından N.

[2] şikāyet iletdi: +ya'nī şikāyet eyledi N.

[3] pederüñ: +ya'nī pādişāhuñ N.

[4] ve üstādı oḳudı: pādişāh üstādı kendü ḳatına oḳudı N.

[5] daḫı: +pādişāh üstāda N.

[6] üstād: +çünki pādişāhdan bu su'āli işitdi cevāp virüp N.

[7] Şi'r: Ḳıṭ'a N.

[8] gele: +ya'nī ṣādır ola N.

[9] iltifāt eylemezler: +aña aṣlā N.

Ammā eger sulṭāndan bir nā-maʿḳūl gele yaʿnī ṣādır ola

ز اقلیمی باقلیمی رسانند

Ol nā-maʿḳūli bir iḳlīmden bir iḳlīme irişdirürler.

Pes der-tehẕīb-i aḫlāḳ-ı ḫudāvendzādegān, eyleye ḫudāvend-zādelerüñ aḫlāḳınuñ tehẕībinden ve anlaruñ terbiyesinden [1] ﴿ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ﴾ Allāhu teʿālā ḥażreti anları **[N198a]** nebāt-ı ḥüsn bitürsin yaʿnī nebāt-ı ḥüsn gibi ḥāṣıl ve ber-ḫˇüdār itsün *ictihād bīş ez-ān bāyed kerd ki der-ḥaḳḳ-ı ʿavām,* ictihādı andan ziyāde eylemek gerek ki ʿavām ḥaḳḳında ḳılınur.

Şiʿr[2]

هر که درخردیش ادب نکنند

Her kim ki ṭufūliyyet ḥālinde aña teʾdīb eylemezler

در بزرگی فلاح ازاو برخاست

Cüvānlıḳ ʿāleminde felāḥ u ṣalāḥ andan ḳalḳdı yaʿnī gitdi ki artuḳ ıṣlāḥa ḳābil degüldür

چوب تررا چنان که خواهی پیچ

Yaş ve tāze çubuġı ancılayın ki istersin bük

نشود خشک جز بآتش راست

Ammā çūb-ı ḫuşk āteşden ġayrı ile ṭoġrı olmaz yaʿnī āteşden ġayrıya yaramaz.

Beyt[3]

ان الغصون اذا قومتها اعتدلت

Taḥḳīḳ tāze budaḳlar ḳaçan sen anları müstaḳīm eylesen yaʿnī müstaḳīm itmek murād idersüñ muʿtedil ü müstaḳīm olurlar

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, 3/37*. " …ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi…"
[2] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.
[3] Beyt: Şiʿr-i ʿArabī N.

Taḥḳīḳ şān budur ki ḳurı çūbları sańa müstaḳīm eylemek mümkin degüldür.

Melik-rā ḥüsn-i tedbīr-i edīb, pādişāha üstāduñ ḥüsn-i tedbīri[1] *pesendīde āmed,* maḳbūl geldi. *Ḫil'at u ni'met baḫşīd pādişāh, ańa* ḫil'at u māl bağışladı *ve bargāheş ez-ānçi ki būd,* ve anuñ mertebesini ol nesneden ki var idi ya'nī evvelkiden **[M230b]** *berter gerdānīd,* yücerek eyledi.

Ḥikāyet

Mu'allim-i küttābī-rā dīdem der-diyār-ı Maġrib, Maġrib diyārında bir mekteb ḫ˘ācesini gördüm *türş-rūy ve telḫ-güftār,* ekşi yüzlü acı sözlü *ve bed-ḫūyī ve merdüm-āzār,* ve yaramaz ḫuylu ve ādem incidici*ve gedā-ṭab' ve nā-perhīzgār,* **[N198b]** ve cāhil ü fāṣıḳ *ki 'ıyş-ı müselmānān be-dīden-i ū tebeh geştī,* ki müslümānlaruñ 'ayşı anı görmek ile ḫarāb olur idi *ve ḫ˘ānden-i Ḳur'āneş dil-i merdüm siyeh kerdī,* ve anuñ Ḳur'ān-ı 'aẓīm oḳuması ḫalḳuñ göñlini siyāh eyler idi. *Cem'ī püserān-ı pākīze,* bir bölük pākīze püserler *ve duḫterān-ı dūşīze,* ve bākire ḳızlar *be-dest-i cefā-yı ū giriftār,* anuñ cefāsı eline giriftār idiler *ne zehre-i ḫande vü ne yārā-yı güftār,* anuñ ḫavfından ne gülmege zehreleri ne söylemege[2] ḳudretleri var idi. *Geh 'āraż-ı sīmīn-i yeki-rā tabānca zedī,* gāh birinüñ sīm gibi beyaż ve nāzik 'ārıżına ṭabanca urur idi *ve gāh sāḳ-ı bilūrīn-i dīgerī-rā,* ve gāh birinüñ billūr gibi laṭīf ve beyaż sāḳına[3] *şikence kerdī,* şikence eyler idi ya'nī falaḳaya ṣarar idi. *El- ḳıṣṣa şenīdem ki ṭarfī ez-ḫıyānet-i ū ma'lūm kerdend,* muḥaṣṣal-ı kelām işitdüm ki anuñ ḫayātından bir miḳdār ma'lūm eylediler *bizeden ve birāndend,* ol mu'allimi dögdiler ve mektebden ḳovdılar *ve mekteb-i ū-rā,* ve anuñ mektebini *be-muṣliḥī dādend,* bir muṣliḥe virdiler. *Pārsāyī selīm,* ol kimse selīm bir pārsā idi *ü nīk merdī* **[M231a]** *ḥalīm,* ve ḥalīm bir nīk merd idi *ki süḫan-ı cüz be-ḥükm-i żarūret negüftenī,* ki żarūret ḥükminden ġayrı ile söz söylemez idi *ve mūcib-i āzār-ı kes ber-zebāneş nereftī,* ve anuñ lisānı üzre kimsenüñ incinmesine sebeb bir nesne gitmez idi[4]. *Kūdekān-rā heybet-i* **[N199a]** *üstād-ı nüḫustīn ez-ser be-der reft,* evvelki üstāduñ heybeti oġlancıḳlaruñ başından gitdi *ve mu'allim-i*

[1] üstāduñ ḥüsn-i tedbīri: *+taḳrīr-i süḫan dād* ve anuñ söz taḳrīr itmesi N.

[2] söylemege: +ya'nī biri biri ile muşāḥabet itmege N.

[3] laṭīf ve beyaż sāḳına: laṭīf ve beyaż ve nāzik 'ārıżına ṭabanca urur idi N.

[4] gitmez idi: +ya'nī kimseye rencīde olıcaḳ söz söylemez idi N.

düvümīn-rā aḫlāḳ-ı melekī dīdend, ikinci mu'allimi melek ḫuylu gördiler *dīv-i yekdiger şüdend,* biri birinüñ şeytānı oldılar ya'nī żabṭsız oldılar *ve be-i'timād-ı ḥilm-i ū terk-i 'ilm kerdend,* ve anuñ ḥilmine i'timād eylemek ile 'ilmi terk eylediler *ve der-aġleb-i evḳāt,* ve ekṣer vaḳtlerde *bebāzīçe ferāhem nişestend,* bir yire cem' olup oynamaġa otururlar idi *ve levḥ dürüst nā-kerde,* ve levḥlerini dürüst eylememiş iken ya'nī levḥde mestūr olan sibaḳlarını ḥıfẓ itmezden evvel *der-ser-i yekdiger şikestendī,* biri birinüñ başında ṣırlar idi.

Naẓm[1]

استاد معلم چو بود بی آزار

Üstād u mu'allim çünki āzarsız ola ya'nī şākirdlerine ziyāde ḥilm göstereler

خرسک بازند کودکان در بازار

Oġlancıḳlar bāzārdan ḫırsek oynarlar üstādlarından ḫavf itmediklerinden.

Ba'd ez-dü hefte, iki haftadan ṣoñra *ber-der-i ān mescid güẕer kerdem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol mescidüñ ḳapusı üzre güẕer eyledüm. *Mu'allim-i evvelīn-rā dīdem ki dil ḫoş kerde būdend,* gördüm evvelki mu'allimüñ göñlini ḫoş eylemiş idiler **[M231b]** *ve be-maḳām-ı ḫ ̌īş bāz āverde,* ve anı girü maḳāmına getürmiş idiler. *İnṣāf birencīdem,* el-ḥaḳ bu ḥuṣūṣa ziyāde incindüm *ve lā ḥavle-künān güftem,* ve-lā ḥavle iderek ya'nī *lā ḥavle ve lā ḳuvvete illā billāhi'l-'aliyyü'l-'aẓīm*[2]*,* diyüp eyitdüm: *İblīs-rā mu'allim-i melā'ike-i dīger bār çirā kerdend,* İblīs girü bir kerre daḫı melā'ikeye niçün mu'allim eylediler. *Pīrmerdī cihān-dīde,* **[N199b]** cihān görmiş bir pīr kişi *bişenīd ve biḫandīd ve güft,* benüm sözimi işitdi ve ta'accüb idüp güldi ve eyitdi: *Neşenīde'ī ki güfteend,* işitmemiş misin ki eyitmişlerdür:

Şi'r[3]

پادشاهی پسر بمکتب داد

Pādişāh ferzendini mektebe virdi

[1] Naẓm: Beyt N.
[2] Güç ve kuvvet, sadece yüce ve büyük olan Allāhu Teâlâ'nın yardımıyladır.
[3] Şi'r: Meşnevī N.

لوح سیمینش برکنار نهاد

Ol püserüñ kenārında ya‘nī ḳoltuġunda sīmden düzilmiş levḥ ḳodı

برسر لوح او نوشته بزر

Anuñ levḥinüñ başı üzre altun ile yazılmış idi bu mıṣrā‘

جور استاد به که مهر پدر

Üstāduñ cevri yeg ki babanuñ maḥabbeti ya‘nī pederüñ maḥabbetinden üstāduñ cevri yegdür zīrā bu ‘ilme sebeb ol cehle sebebdür.

Ḥikāyet

Pārsāzāde’ī-rā ni‘met-i bī-ḳıyās ez-terike-i ‘ammān be-dest üftād, ‘ammilerinüñ terekesinden bir pārsā-zādenüñ eline ḳıyāssız ni‘met düşdi[1]. *Fısḳ u fücūr-rā āġāz kerd,* fısḳ u fücūra şürū‘ eyledi *ve mübeẕẕirī pīşe girift,* ve müsrifligi ṣan‘at ṭutdı[2]. *Fi’l-cümle,* muḥaṣṣal-ı kelām *çīzī* **[M232a]** *nemānd ez-sāir-i ma‘āṣī ve münker ki nekerd,* sā’ir ma‘ṣiyetlerden ve münkerden bir nesne ḳalmadı ki eylemedi *ve müskirī ki neḫord,* ve bir sekr virici ḳalmadı ki anı içmedi[3]. *Bārī be-naṣīḥateş güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir kerre ol pārsā-zādeye naṣīḥat ile[4] eyitdüm: *Ey ferzend! Daḫl āb-ı revānest,* Ey Ferzend! Kişinüñ gelüri āb-ı revāndur ya‘nī āb-ı revān gibidür *ü ‘ayş āsiyā-yı gerdān,* ve ‘ıyş dönici degirmendür ya‘nī dönici degirmen gibidür *ya‘nī ḫarc-ı fırāvān gerden,* **[N200a]** ya‘nī vāfir ḫarc eylemek *müsellem-i kesī-rā bāşed,* bir kimseye müsellem olur *ki daḫl-i mu‘ayyen dāred,* ki muḳīn gelür ṭuta[5].

Beyt[6]

چو دخلت نیست خرج آهسته تر کن

[1] ni‘met düşdi: +ya‘nī vāfir māl u mīrāṣ idi N.
[2] ṣan‘at ṭutdı: +ya‘nī müsriflige başladı N.
[3] içmedi: +ya‘nī içdi N.
[4] naṣīḥat ile: +ya‘nī naṣīḥat idüp N.
[5] ṭuta: +ya‘nī ola N.
[6] Beyt: Ḳıṭ‘a N.

Çünki gelürüñ yoḳdur ḫarcı āhesterek[1] eyle

که می گویند ملاخان سرودی

Zīrā mellāḥlar bir served iderler servedden murād beyt- şānīdür

اگر باران بکوهستان نبارد

Eger ṭaġlarda yaġmūr yaġmaya

بسالی دجله گردد خشک رودی

Bir yılda Dicle ırmağı bir ḳurı dere olur anda bu ḳadar vāfir āb var iken.

ʿAḳl u edeb pīş gīr, ʿaḳl u edebi öñüñe ṭut *ü lehv ü laʿib bigüẕār,* ve lehv ü luʿbı ḳo[2] *ki çün niʿmet süpürī şeved,* zīrā çünki niʿmet tamām ola *saḫtī berī,* saḫtlıḳ iledürsin *ve peşīmānī ḫorī,* ve peşīmānlıḳ yirsin[3]. *Püser ez-leẕẕet-i nāy u nūş,* püser[4] boġaz leẕẕetinden yaʿnī boġaz derdinden ve ʿıyş u nūş leẕẕetinden *īn süḫan der-gūş neyāverd,* bu sözi kulaġına getürmedi[5] **[M232b]** *ve ber-ḳavl-i men iʿtirāż kerd,* ve benüm sözüm üzre iʿtirāż eyledi *ve güft* ve eyitdi: *Rāḥat-ı ʿācil,* şimdi ḥażır olan rāḥatı *be-teşvīş-i miḥnet-i ācil,* gelici miḥnetüñ teşvīşi ile *munḳabıż kerden,* mükedder eylemek *ḫilāf-ı reʾy-i ḫıredmendānest,* ʿāḳillerüñ reʾyine ḫilāfdur.

Beyt[6]

خداوندان کام و نیکبختی

Murād ve nīk-baḫtlıḳ ṣāḥibleri

چرا سختی برند از بیم سختی

Saḫtlıḳ yaʿnī faḳr u **[N200b]** iḫtiyāc ḫavfından niçün saḫtlıḳ iledürler ve müteʾellim olurlar

[1] āhesterek: +yaʿnī azrek N.
[2] lehv ü lüʿbi ḳo: +yaʿnī terk eyle N.
[3] yirsin: +yaʿnī peşīmān olursın N.
[4] püser: +yaʿnī pārsā-zāde N.
[5] getürmedi: +yaʿnī ḳabūl itmedi N.
[6] Beyt: Meşnevī N.

برو شادی کن ای یار دل افروز

Yüri sevinmeklik ile ey[1] göñle sürūr virici yār

غم فردا نشاید خوردن امروز

Yarınuñ ġamını bugün yimek maʿḳūl ve lāyıḳ degüldür.

Beyt

غم نیامده خوردن به تقدم رنجه می دارید

و همان بهتر که یافردا گذارم کار فردا [2]

Fekeyfe merā ki der-ṣadr-ı mürüvvet nişesteem, ḫuṣūṣen bañа ki mürüvvet ṣadrında oturmışam *ü ʿaḳd-i fütüvvet beste,* ve fütüvvet ʿaḳdini baġlamışam *ve ẕikr-i inʿāmem,* ve benüm inʿāmum ẕikri *der-efvāh-ı ʿavām üftādeest,* ʿavāmuñ aġızlarına düşmişdür.

Şiʿr[3]

هر که علم شد بسخا و کرم

Her kimse ki seḫā ve kerem ile meşhūr oldı[4]

بند نشاید که نهد بردرم

Lāyıḳ degüldür ki ol kimse direm üzre bend ḳoya yaʿnī bendeyi māl itmeye[5]

نام نکویی چو برون شد بکوی

Çünki eyülük ve seḫāvet adı ṭaşra maḥalleye gitdi yaʿnī fāş oldı

در نتوانی که ببندی بروی

[1] ey: +göñül şuʿlelendirici yaʿnī N.

[2] Henüz gelmemiş bir gamı önceden çekmek insanı yorar/ En iyisi, yarının işini yarına bırakmaktır.

[3] Şiʿr: Meşnevī N.

[4] meşhūr oldı: +ziyāde N.

[5] bendeyi māl itmeye: beẕl itmeye ve seḫāyı terk ide lāyıḳ degüldür N.

[M233a] Ḳādir olmazsın ki ḳapuyı yüzüñe bağlayasın ya‘nī seḫāveti terk idemezsin zīrā şöhret aña māni‘ olur.

Dīdem ki naṣīḥat nemī peẕīred, Ḥażret-i Şeyḫ eydür gördüm ki benüm naṣīḥatümi ḳabūl itmez *ve dem-i germ-i men,* ve benüm ıssı nefesüm *der-āhen-i serd-i ū eṣer neküned,* anuñ ṣovuḳ āheninde eṣer eylemez ya‘nī benüm sözlerüm aña sirāyet itmez *terk-i münāṣaḥat kerdem,* ol pārsā-zādeye **[N201a]** naṣīḥat itmegi terk eyledüm *ve rūy ez-muṣāḥabet-i ū bigerdānīdem,* ve anuñ muṣāḥabetinden yüz döndürdüm[1] *ve be-künc-i selāmet binişestem,* ve selāmet bucaġında oturdum *ve ḳavl-i ḥukemā-rā kār bestem,* ve ‘āḳillerüñ sözini iş bağladum[2] *ki güfteend,* ki eyitmişlerdür: *Belliġ mā ‘aleyke,* senüñ üzerüñe lāzım olan nesneyi irişdür *fein lem yaḳbelū femā ‘aleyke,* eger ki senüñ sözüñi ḳabūl itmeyeler senüñ üzerüñe nesne yoḳdur zīrā [3] ﴿ مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ ﴾

Naẓm[4]

گرچه دانی که نشنوند بگو

Egerçi bilürsin ki sözüñi ḳabūl itmezler ammā sen söyle

هرچه می دانی از نصیحت و پند

Naṣīḥat ü pendin her ne ki bilürsin

زود باشد که خیره سر بینی

Tīz ola ki ol serāsīme ve lecūci göresin

بدو پای افتاده اندر بند

İki ayaġı ile bende düşmiş ya‘nī giriftār olmış

دست بردست می زند که دریغ

Peşīmān olduġından ve eleminden elini eline urur ki ḫayf

---

[1] yüz döndürdüm: +ya‘nī andan ferāġat eyledüm N.

[2] iş bağladum: +ya‘nī anlaruñ sözi ile ‘amel eyledüm N.

[3] *Kur’ân-ı Kerîm, Mâide Sûresi, 5/99.* “Peygamberin görevi, tebliğ etmekten ibarettir.”

[4] Naẓm: Ḳıṭ‘a N.

نشنیدم حدیث دانشمند

ʻĀlimüñ sözini yaʻnī pendini ḳabūl itmedüm ammā ol vaḳt ne fā'ide.

Pes ez-müddetī, **[M233b]** bir müddetden ṣoñra *ānçi endīşe kerde būdem,* anı ki fikr eylemiş idüm *ez-nekbet-i ḥāleş,* anuñ ḥālinüñ nekbetinden *be-ṣūret bidīdem,* ṣūretā yaʻnī āşikāre gördüm ki anı *ki pāre pāre ber-hem mī dūḫt,* ki biri biri üzre pāre pāre yama diker idi *ve loḳma loḳma hemī endūḫt,* ve ziyāde faḳrından[1] dilenmek ile *nān u ṭaʻāmı,* **[N201b]** loḳma loḳma[2] ḳazanur idi. *Dilem ez-żaʻf-ı ḥāleş behem ber-āmed,* göñlüm anuñ ḥālinüñ żaʻfından ve ziyāde faḳrından munḳabıż ve mükedder oldı. *Mürüvvet nedīdem,* mürüvvet görmedüm *der-çünān ḥālet,* ancılayın ḥālde *rīş-i derüneş-rā,* anuñ içünüñ pāresini *be-melāmet ḫırāşīden,* ve melāmet ṭırnağı ile ḳaşımaḳ *ve nemek pāşīden,* ve ṭuz ṣaçmaḳ *bā-dil-i ḫod güftem,* kendü göñlüme eyitdüm:

Naẓm[3]

حریف سفله در پایان مستی

Sifle ve bī-ʻaḳl olan kimse mestlik nihāyetinde yaʻnī tamām mestlikde

نیندیشد ز روز تنگدستی

Teng-destlik ve faḳr güninden fikr ü ʻāḳıbet ḥāl nice olıcaġını añlamaz

دراخت اندر بهاران بر فشاند

Dıraḫt bahārlarda meyvesini niṯār ider yaʻnī seḫā gösterür

زمستان لاجرم بیبرگ ماند

Ol sebebden ḳış yapraḳsız ḳalur.

Ḥikāyet

Pādişāhī püserī be-edībī dād, bir pādişāh ferzendini edībe virdi *ve güft,* daḫı eyitdi: *Terbiyeteş çünān kün ki yekī ez-ferzendān-ı ḫod,* ol püsere ancılayın terbiyet eyle ki kendü

[1] faḳrından: +münḳabıż loḳma loḳma N.

[2] loḳma loḳma: -N.

[3] Naẓm: Meṯnevī N.

ferzendlerüñden birine idersin. *Sālī ber-ū ṣa'y kerd,* ol **[M234a]** edīb bir yıl ol püsere ya'nī ol püser üzre sa'y eyledi ya'nī ta'līmde tām ihtimām eyledi *ve be-cāyī neresīd,* ammā bir yire irişmedi ya'nī nesne ḥāṣıl itmedi *ve ferzendān-ı edīb,* ammā üstāduñ ferzendleri *der-faż̈l u belāġat müntehī şüdend,* faż̈l u belāġatde müntehī[1] oldılar. *Melik dānişmend-rā mu'āḫaẕe kerd,* pādişāh dānişmendi **[N202a]** mu'āḫaẕe eyledi ya'nī añа 'itāb itdi *ve güft,* daḫı eyitdi: *Va'de-rā ḫilāf kerdī*[2], va'deye ḫilāf eyledüñ *ve şarṭ-ı vefā be-cā neyāverdī,* daḫı vefā şarṭını yerine getürmedüñ. *Güft,* üstād[3] eyitdi: *Ey melik! Terbiyet yeksānest,* Ey pādişāh! terbiyet yeksāndur[4] *velīkin isti'dād muḫtelif,* ammā isti'dād muḫtelifdür.

Naẓm[5]

گرچه سیم و زر زسنگ آید همی

Egerçi sīm ü zer ṭaşdan gelür ya'nī andan ḥāṣıl olur

از همه سنگی نباشد زر و سیم

Līkin dükeli ṭaşdan zer ü sīm gelmez[6]

بر همه عالم همی تابد سهیل

Süheyl yılduzı dükeli 'ālem üzre yıldurur ve pertevirür

جایی انبان می کند جایی ادیم

Böyle iken bir yerde enbān bir yirde adīm olur ya'nī Süheyl'üñ te's̱īri levndedür ẕātda degüldür ol sebebdendür ki meşīni saḫtiyān ve saḫtiyānı meşīn itmege ḳādir degüldür.

Ḥikāyet

Yekī-rā şenīdem ez-pīrān-ı mürebbī, terbiyet idici pīrlerden ya'nī meşāyiḫ-i 'aẓāmdan birini *ki mürīd-rā mī güft,* ki bir mürīde eydür idi: *Çendān, ki* ol ḳadar ki *ta'alluḳ- ı ḫāṭır-ı ādemīzād be-rūzīst,* ādem oġlınuñ ḫāṭırınuñ ta'alluḳı ve meyli rızḳadur *eger be-rūzī-dih*

[1] müntehī: +ve kāmil N.

[2] *va'de-rā ḫilāf kerdī:* +ferzendüme ta'līm itmekde N.

[3] üstād: +pādişāha N.

[4] terbiyet yeksāndur: terbiyet yeksān ve berāberdür N.

[5] Naẓm: Ḳıṭ'a N.

[6] gelmez: +ya'nī ḥāṣıl olmaz N.

būdī, **[M234b]** eger rezzāḳ-ı ʿālem olaydı *be-maḳām ez-melāʾike der-güẕeştī,* mertebede melāʾikeden geçer idi.

Naẓm[1]

فراموشت نکرد ایزد دران حال

Ol ḥālde seni Allāhu teʿālā ḥażreti ʿ*azze ismuhu* ferāmūş eylemedi

که بودی نطفه مدفون و مدهوش

Ki anuñ ḳarnında defn olınmış yaʿnī mestūr ve bī-ʿaḳl nuṭfe idüñ ki hergiz bir şeyʾe **[N202b]** ʿilm ü ḳudretüñ yoḳ idi

روانت داد و عقل و طبع و ادراق

Saña luṭfundan ol Allāh rūh u ṭabʿ daḫı ʿaḳl u idrāk virdi

جمال و نطق و رای و فکرت و خوش

Cemāl ü nuṭḳ ve reʾy daḫı[2] fikret ü ḫoş virdi

ده انگشتت مرتب کرد بردست

Elüñ üzre on parmaḳ müretteb eyledi

دو بازویت مرکب ساخته بردوش

Omzuñ üzre iki bāzū terkīb eyledi

کنون پنداری ای ناچیز همت

Şimdi ẓann ider misin ey himmetsiz

که خواهی کردنت روزی فراموش

Ki saña bu ḳadar inʿām u iḥṣān itmiş iken senüñ rızḳuñı unutsa gerekdür ki aña bu ḳadar tevaġġul ü iştiʿāl gösterürsin ol ḫod rızḳı ferāmūş itmez.

[1] NaNẓm: Ḳıṭʿa N.
[2] daḫı: -N.

Ḥikāyet

A‘rābī-rā dīdem ki püser-rā mī güft, bir ‘Arabī gördüm ki püserine eydür idi: *Yā büneyye!* Ey benüm oġulcuġum! *İnneke mes’ūlün yevme’l-ḳıyāmeti,* taḥḳīḳ sen ḳıyāmet güninde su’āl olursın böyle diyü *mā ẕā ektesebte,* dünyāda ḫayr u şerden ne kesb itdüñ *ve lā-yuḳālu* **[M235a]** *bimeni intesebte,* kime müntesibsin dinilmez. *Ya‘nī türā ḫ̬āhend pürsīden,* ya‘nī ḳıyāmet güni sañа su’āl itseler gerek *ki ‘amelet çīst,* ki senüñ ‘amelüñ nedür *ve negūyend ki pederet kīst,* ve sañа dimezler ki senüñ pederüñ kimdür.

﴿ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُم ﴾[1]

Naẓm[2]

جامه ای کعبه را که می پوشند

Ka‘be-i şerīfüñ örtisini ki öperler belki ta‘ẓīmen yüzlerine gözlerine sürerler

او نه از کرم پیله نامی شد

O ya‘nī Ka‘be örtisi ipek ḳordondan adlu ya‘nī meşhūr ve maḳbūl olmadı zīrā añа olan ri‘āyet ipek ḳordona olmaz **[N203a]**

با عزیزی نشست روزی چند

Belki Ka‘be’nüñ cāmesi birḳaç gün bir ‘azīz ile oturdı ki murād Ka‘be-i şerīfdür

لا جرم همچو او گرامی شد

Ol ecilden Ka‘be-i şerīfüñ örtisi Ka‘be-i şerīf gibi hürmetlü ve ‘izzetlü oldı.

Ḥikāyet

Der-teṣānīf-i ḥukemā āverdeend, ḥukemānuñ taṣnīflerinde getürmişlerdür *ki kejdüm-rā vilādet-i ma‘hūd nīst,* ki ‘aḳrebüñ velādet-i ma‘hūdası yoḳdur *çünān ki sā’ir ḥayvānāt-rā,* ancılayın ki sā’ir ḫayvanātuñ velādet ma‘hūdesi vardur zīrā her birine bir müddet ta‘yīn olunmışdur ammā ‘aḳrebde yoḳdur. *Belki aḥşā-yı māder-rā biḫorend,* belki māderlerinüñ

[1] *Kur’ân-ı Kerîm, Mü’minûn Sûresi, 23/101.* “Sûra üflendiğinde artık ne aralarında akrabalık bağları kalacak…”

[2] Naẓm: Ḳıṭ‘a N.

içlerini yirler *ve şikemeş-rā biderend,* ve māderlerinüñ ḳarnını yararlar *ve birūn āyend,* daḫı ṭaşra gelürler *ve rāh-ı ṣaḥrā gīrend,* ve ṣaḥrā yolını ṭutarlar. *Ve ān pūstīhā ki der-ḫāne-i kejdüm bīnend,* ve ol pūstlerine ki ʿaḳrebüñ yuvasında görürler *eşer-i ānest,* anuñ eşeridür. **[M235b]** *Bārī īn nükte-rā,* bir kerre bu nükteyi *pīş-i büzürgī güftem,* bir ulunuñ ḳatında eyitdüm *güft,* ol ulu eyitdi: *Dil-i men be-ṣıdḳ-ı īn ḥadīṯ güvāhī mī dihed,* benüm gönlüm bu sözüñ ṣıdḳına ṭanıḳlıḳ virür *ve cüz çünīn neşāyed būd,* ve bunuñ gibiden ġayrı olmaġa yaramaz *ki der-ḥālet-i ḫurdī,* zīrā küçeklik ḥālinde *bā-māder ü peder çünīn muʿāmele kerdeend,* anaları ve babaları ile buncılayın nā-maʿḳūl muʿāmele eylemişlerdür *lā-cerem,* ol ecilden *der-büzürgī,* büyüklükden *çünīn maḳbūlend ü maḥbūb,* buncılayın maḳbūlller ve maḥbūblardur bu söz istihzā **[N203b]** ṭarīḳi iledür yaʿnī maḳbūl degüldür.

Beyt[1]

پسریرا پدر وصیت کرد

Bir püsere babası vaṣiyyet eyledi

که ای جوانمرد یاد گیر این پند

Ki ey cüvānmerd bu pendi yād ṭut yaʿnī ḫāṭıruña al

هر که با اصل خود وفا نکند

Her kim ki kendü aṣlına vefā eylemeye yaʿnī peder ü māderine riʿāyet itmeye

نشود دوست روی دولتمند

Ol kimse dost yüzlü ve devletmend olmaz yaʿnī maḳbūl ve saʿādetlü olmaz.

Ḥikāyet[2]

Kejdüm-rā güftend, ʿaḳrebe eyitdiler: *Çirā be-zemistān bīrūn nemī āyed,* niçün ḳışda ṭaşra gelmezsin. *Güft,* ʿaḳreb eyitdi: *Be-tābistānem çi ḥürmetest,* yazda ne ḥürmetüm vardur bu vechle daḫı cā'izdür yazda bāña ne ḥürmet **[M236a]** vardur *ki be-zemistān nīz biyāyem,* ki ḳışda daḫı ṭaşra gelem.

[1] Beyt: Ḳıṭʿa N.
[2] Ḥikāyet: Laṭīfe N.

Ḥikāyet

Faḳīre-i dervīşī, bir dervīşüñ ḫatunı *ḥāmile būd,* ḥāmile oldı. *Müddet-i ḥamleş be-ser āmed,* anuñ ḥamli zamānı başa geldi yaʿnī ḳarīb oldı. *Dervīş-rā derheme ʿömr ferzend neyāmede būd,* dervīşüñ dükeli ʿömrinde ferzendi gelmemiş idi yaʿnī ferzendi olmamış idi yaʿnī ferzende ziyāde iştiyāḳı var idi. *Güft,* ol dervīş eyitdi: *Eger Ḫudāy ʿazze vü celle,* eger ʿazīz ve celīl Allāh *merā püserī dihed,* bana bir püser vire *cüz-īn ḫırḳa ki pūşīdeem,* bu ḫırḳadan ġayrı kim giymişüm[1] *herçi mülk-i menest,* her nesne ki benüm mülkümdür *beẕl-i īşār-ı dervīşān künem,* dervīşlere beẕl idem. *İttifāḳen zeneş püserī āverd,* ittifāḳ anuñ ʿavreti püser getürdi[2] **[N204a]** *şādmānī kerd,* dervīş şādmānlıḳ eyledi *ve süfre-i yārān be-mūceb-i şarṭ binihād,* ve şarṭuñ vücūdı sebebi ile yārāna sofra ḳodı yaʿnī ẓiyāfet eyledi. *Pes ez-çend sāl,* birḳaç yıldan ṣoñra *ez-sefer-i Şām bāz āmedem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür Şām seferinden girü geldüm *be-maḥalle-i ān dervīş güẕer kerdem,* ol dervīşüñ maḥallesine güẕer eyledüm *ve ez-keyfiyyet-i ḥāleş pürsīdem,* ve anuñ keyfiyyet-i ḥālinden suʾāl eyledüm. *Güftend,* eyitdiler: *Be-zindān-ı şaḫne der-beste* şaḫnenüñ zindānındadur. *Güftem: Sebeb çīst,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür zindānda olmasına sebeb nedür didüm. *Güftend,* eyitdiler: *Püsereş ḫamr ḫordeest,* anuñ püseri şarāb içmişdür *ve ʿarbede kerde,* ve ġavġā eylemişdür *ve ḫūn-ı kesī rīḫte,* ve bir kimsenüñ ḳanını dökmişdür **[M236b]** *ve ez-şehr gürīḫte,* ve ḳışāṣ ḫavfından şehrden ḳaçmışdur. *Eknūn peder-rā be-ʿillet-i ān girifteend,* şimdi pederini ol sebeb ile[3] ṭutmışlardur *silsile der-gerden ve bend-i girān ber-pāy nihādeend,* daḫı boynına zincīr ve ayaġı üzre aġar bend ḳomışlardur. *Güftem*[4], ben anlara eyitdüm: *Īn belā-rā,* bu belāyı ol dervīş *beddu ʿā ez-Ḫudāy ḫᵛāsteest,* duʿā ile Allāhu teʿālā ḥażretinden *ʿazze ismuhu* ṭaleb itmişdür.

Beyt[5]

زنان باردار ای مرد هشیار

Ey ʿāḳil kimse! Ḥāmile ʿavretler

[1] giymişüm: +yaʿnī bu üstümde olan ḫırḳadan ġayrı N.
[2] getürdi: +yaʿnī püser doġurdı N.
[3] sebeb ile: +yaʿnī püserinden ötri N.
[4] güftem: +Ḥażret-i Şeyḫ eydür N.
[5] Beyt: Ḳıṭʿa N.

اگر وقت ولادت مار زایند

Eger velādet vaḳtinde ferzend yirine ılan ṭoġuralar

ازان بهتر بنزدیک خردمند

Andan yegrekdür ʿāḳil ḳatında **[N204b]**

که فرزندان ناهموار زایند

Ki nā hem-vār, yaʿnī bed sīretlü ferzendler ṭoġuralar zīrā ılandur diyü helāk iderler.

Terbiyetde zaḥmet çekmezler ammā bed-sīretlü ferzendüñ nice olıcaġını bilmezler terbiyette meşaḳḳat çekerler ṣoñra peder ve māderine nekbeti irişdüginden ġayrı nice kimseye bile żararı irişür.

Ḥikāyet

Ṭıfl būdem ki büzürgī-rā pürsīdem ez-bülūġ, ṭıfl idüm ki bir uluya bulūġdan yaʿnī bāliġ olmaġuñ nişānlarından suʾāl eyledüm. *Güft,* ol ulu eyitdi: *Kütüb mesṭūrest,* kitāblarda mesṭūrdur *ki se nişān dāred,* ki üç nişān ṭutar: *Yekī pānzdeh sālegī,* **[M237a]** birisi on beş yaşluluḳ[1] *ve düvüm,* daḫı ikincisi *iḥtilām,* iḥtilām olmaḳdur *ve sivüm,* ve üçüncisi *āmeden-i mūy-ı zehār,* zehārınuñ mūyı gelmek. *Ammā der-ḥaḳīḳat yek nişān dāred,* ammā ḥaḳīḳatde bir nişān ṭutar *ān ki,* ol bir nişān oldur ki *der-bend-i rıżā-yı Ḥaḳ ʿazze ü celle,* ʿazīz ve celīl Allāhʾuñ rıżāsı ḳaydında *bīş ez-ān bāşed ki der-bend-i ḥaẓẓ-ı nefs,* andan ziyāde ola ki nefsüñ ḥaẓẓına[2] olur. *Her ki der-ū īn ṣıfat mevcūd nīst,* her kim ki anda bu ṣıfat mevcūd degüldür *muḥaḳḳıḳān bāliġ neşumārendeş,* muḥaḳḳiḳler anı bāliġ ṣaymazlar yüz yaşında pīr olur ise de.

Şiʿr[3]

بصورت آدمی شد قطره آب

[1] on beş yaşluluḳ: +yaʿnī on beş yaşına irişmek N.

[2] ḥaẓẓına: ḥaẓẓına ḳaydında N.

[3] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

Ṣūretā ādemī oldı bir ḳatre āb[1]

که چل روزش قرار اندر رحم ماند

[N205a] Ki ḳırḳ gün ol ḳatrenüñ raḥimde ḳarārı ḳaldı

وگر چل ساله را عقل و ادب نیست

Eger ḳırḳ yıla degin anuñ ʻaḳl u edebi olmaya

بتحقیقش نشاید آدمی خواند

Ḥaḳīḳat ile aña ādemī oḳumaḳ lāyıḳ degüldür egerçi ṣūretā ādemī ise de.

Ḳıṭʻa

جوانمردی و لطفست آدمیت

Ādemīlik cüvānmerdlik ve luṭfdur yaʻnī ādemīdür şol kimse ki anda seḫā ve luṭf vardur

همین نقش هیولایی مپندار

Ādemīlik ancaḳ bu ẓāhirde görünen heyūlāyı naḳş ṣanma

هنر باید که صورت می توان کرد

Ādemīde **[M237b]** hüner ü maʻrifet gerek zīrā ṣūret eylemek mümkindür yaʻnī ṣūret naḳş itmek mümkindür

بایوانها در از شنگرف و ژنگار

Eyvānlarda şengerf ü jengārdan

چو انسانرا نباشد فضل و احسان

Çünki insānuñ faẓl u iḥsānı olmaya ancaḳ ṣūret ola

چه فرق از آدمی تا نقش دیوار

[1] bir ḳatre āb: +bu maʻnā daḫı ḳābildür līkin żrūret şiʻrden ötri iżāfetden münḳaṭıʻ iʻtibār olunmaḳ gerek ādemī ṣūretiinde oldı bir ḳaṭre āb N.

Ādemīden dīvār naḳşına degin ya‘nī ādemī ile dīvārda olan naḳşuñ mābeyninde ne farḳ vardur[1]

بدست آوردن دنیا هنر نیست

Dünyā ele getürmek[2] hüner degüldü

یکی را گر توانی دل بدست آر

Eger ḳādir iseñ bir kimsenüñ göñlini ele getür[3].

Ḥikāyet

Sālī nizā‘ der-miyān-ı piyādegān-ı ḥuccāc üftād, bir yıl ḥācīlaruñ piyādeleri ortasında nizā‘ düşdi[4] *ve dā‘ī hem der-ān sefer piyāde būd,* du‘ācıñuz daḫı ol seferde piyāde idi. Dā‘īden murād bunda Ḥażret-i Şeyḫ kendüsidür. **[N205b]** *İnṣāf der-ser ü rūy-ı yekdiger üftādīm,* ancaḳ biri birimizüñ başına ve yüzine düşdük ya‘nī muḥkem ḫuṣūmet itdük *ve dād-ı fısḳ u cidāl bidādīm,* ve fısḳ u cidāl dādını virdük ya‘nī sögüşmekden ve nizā‘dan ḳuṣūr ḳomaduḳ. *Kecāve-nişīnī-rā,* bir maḫfede oturıcıyı *şenīdem,* işitdüm *ki bā-‘adīl-i ḫod mīgüft,* ki kendü ‘adīline eydür idi: *Yāle’l-‘aceb!* Ey kişi! Bu ne ‘aceb ḥāl olur *ki piyādegān-ı ‘āc,* ki fīl üstüḫˇānından düzilmiş **[M238a]** şaṭranc bīdaḳları *çün ‘arṣa-i şaṭranc be-ser mī berend,* çün şaṭranc meydānını başa iledeler *ferzīn mī şevend,* ferzīn olurlar *ya‘nī bih ez-ān mī şevend ki būdend,* ya‘nī andan yeg olurlar ki ayrılar ya‘nī evvelkiden yeg olurlar. *Ve piyādegān-ı ḥuccāc ‘arṣa-i bādiye,* ammā ḥācīlerüñ piyādeleri berriye meydānını *be-ser bürdend,* başa iletdiler *ve beter şüdend,* daḫı beter oldılar.

Şi‘r[5]

از من بگوی حاجی مردم گزایرا

Ādem incidici ḥācīya benden ya‘nī benüm aġzumdan di

[1] ne farḳ vardur: +ya‘nī farḳ yoḳdur N.

[2] ele getürmek: +ya‘nī vāfir genc māl cem‘ eylemek N.

[3] ele getür: +ve murādını ḥāṣıl eyle ki dünyāda hüner budur N.

[4] nizā‘ düşdi: +ya‘nī vāḳı‘ oldı N.

[5] Şi‘r: Ḳıṭ‘a N.

کو پوستین خلق بآزار می درد

Ki ol ḥācī ḫalḳuñ pusetini ezā vü cefā ile yırtar ya‘nī ḫalḳa ziyāde cefā ider

حاجی تو نیستی شترست از برای آنک

Ḥācī sen degülsin belki bindügin şütürdür ḥācī olan ol sebebden ki

بیچاره خار می خورد و بار می برد

Bīçāre şütür ḫār yirü yük iledür ammā sen şütür üzre ḫużūr idüp ḫalḳa cefa idersin.

Rubā‘ī

دل بدست آور که حج اکبراست

هراران کعبه یک دل بهتراست

[N206a]

کعبه بنیاد خلیل آذراست

دل نظرگاه جلیل اکبراست [1]

Ḥikāyet

Hindūyī neft-endāzī hemī āmūḫt, bir Hindū neft-endāzlıḳ ögrenür idi. *Ḥakīmī güft,* bir ‘āḳil aña eyitdi: *Türā ki ḫāne neyīst,* senüñ ki beytüñ neyindür ya‘nī neyden binā olınmışdır **[M238b]** *bāzī ne īnest,* senüñ oyunuñ bu degüldür[2] ya‘nī sańa lāyıḳ olan oyun bu degüldür zīrā āteş ile nīk ne münāsebeti vardur.

Şi‘r[3]

تا ندانی که سخن غیر صوابست مگوی

Mādām ki söyleyicek sözi ‘ayn-ı ṣevāb idügini tamām bilmeyesin söyleme

[1] Kalbi elde et ki o, büyük hacdır/ Bir kalp bin Kabe’den daha üstündür.
Kabe, Hâlil İbrahim’in (Halil’in) temelidir/ Kalp ise, yüce ve büyük olanın (Cenab-ı Hakk’ın) mekanıdır.
[2] bu degüldür: -N.
[3] Şi‘r: Beyt N.

وآنچه دانی که نه نیکوش جوابست مگوی

Ve ol nesneyi ki bilürsin eyü ve maʿḳūl cevāb degüldür söyleme.

Ḥikāyet

Merdekī-rā derd-i çeşm ḫāst, bir merdeke göz aġrısı ẓāhir oldı yaʿnī gözi aġrıdı. *Pīş-i bayṭārī reft,* eblehliginden naʿlbend ḳatına gitdi *ki merā devā kün,* ki bańa ʿilāc eyle diyü. *Bayṭār ezānçi der-çeşm-i çehār-pāyān kerdī,* naʿlbend ol nesneden ki çār pāylaruñ gözinde eyler idi yaʿnī anlaruñ gözine ḳor idi *der-dīde-i ū keşīd,* anuñ gözine çekdi *kūr şüd,* kör oldı. *Ḥükūmet pīş-i dāver bürdend,* ḥuṣūmeti ḳāḍī ḳatına iletdiler yaʿnī ḳāḍīya vardılar. *Ḥākim güft,* ḳāḍī eyitdi: *Ber-ū hīç tāvān nīst,* anuñ yaʿnī bayṭāruñ üzerine żamān yoḳdur ol sebebden *ki eger īn ḫar nebūdī,* eger bu merdek ḫar olmayaydı *pīş-i bayṭār nereftī,* bayṭār ḳatına gitmez idi. *Maḳṣūd ezīn süḫan ānest,* bu sözden maḳṣūd oldur ki *her ki nā-āzmūde-rā,* **[N206b]** ki her kimse ki ṣınanılmamış **[M239a]** ve iş görmemiş kimseye *kār-ı büzürg fermāyed,* ulu ve müşkil iş buyura *bā-ān ki nedāmet bered,* şunuñ birle ki nedāmet iledür yaʿnī nedāmetden faẓla *benezdīki ḫıredmendān,* ʿāḳiller ḳatında *be-ḫıffet-i reʾy mensūb gerded,* ḫıffet-reʾyliḳ eyle yaʿnī ḫıffet-i ʿaḳl ile mensūb ve meşhūr olur.

Şiʿr[1]

ندهد هوشمند روشن رأی

Rūşen reʾylü ʿāḳil virmez

بفرومایه کارهای خطیر

Alçaḳ aṣılluya maḫūf ve müşkil işler zīrā ḥaḳḳından gelmez

بوریا باف اگرچه بافندست

Ḥaṣırcı daḫı egerçi ṭoḳuyıcıdur

نبرندش بکارگاه حریر

Ammā anı ibrişim kār-gāhına iletmezler zīrā aṣlā anuñ bir telini atmaġa ḳādir degüldür.

[1] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

Ḥikāyet

Yekī ez-büzürgān, ululardan biri *püserī şāyeste dāşt,* bir maʿḳūl ü maḳbūl püser ṭutar idi[1] *vefāt yāft,* ol püser vefāt buldı[2]. *Pürsīdendeş,* ol uluya suʾāl itdiler *ki ber-ṣandūḳ-ı türbeteş,* ki ol püserüñ türbesi ṣandūḳı üzre *çi nüvīsīm,* ne yazalum. *Güft* ,ol büzürg eyitdi: *Āyāt-ı kitāb-ı mecīd-rā,* Ḳurʾān-ı ʿazīm āyetlerinüñ *şeref bīş ez-ānest,* şerefi andan ziyādedür *ki revā bāşed der-çünīn cāyhā nüvīsend,* ki buncılayın yirlerde yazmaḳ revā ola yaʿnī revā degüldür *ki be-rūzgār sūde gerded,* **[M239b]** zīrā zamān ile maḥv olur *ve ḫalāʾiḳ ber-ū bigüẕerend,* ve ḫalāyıḳ anuñ üzerine geçerler *ve segān ber-ū şāşend,* ve kelbler anuñ üzerine tebevvül iderler. *Eger be-żarūret çīzī nüvīsīd,* eger żarūret ile bir nesne yazarsuñuz **[N207a]** *īn dü beyt kifāyet mī küned,* bu iki beyt kifāyet ider:

Ḳıṭʿa

وه که هر گه که سبزه در بستان

Vāh ki her ḳaçan ki bostānda sebze bitdi

بدمیدی چه خوش شدی دل من

Ne ḫoş olur idi benüm göñlüm

بگذر ای دوست تا بوقت بهار

Uġra ey dost ki bahār vaḳtinde vefātımdan ṣoñra

سبزه بینی دمیده از گل من

Benüm ḳabrüm üzre sebze bitmiş göresin.

Ḥikāyet

Pārsāyī ber-yekī ez-ḫudāvendān-ı niʿmet güẕer kerd, bir ṣāliḥ[3] aġniyādan birine rast geldi. *Dīd ki bendeʾī-rā dest ü pāy üstüvār beste,* daḫı gördi ki bir bendenüñ elini ve ayaġını muḥkem baġlamış *ʿuḳūbet mīkerd,* ol bendeye ʿaẕāb ider idi. *Pārsā güft,* ṣāliḥ aña eyitdi:

[1] ṭutar idi: +yaʿnī var idi N.

[2] vefāt buldı: +yaʿnī öldi N.

[3] bir ṣāliḥ: +niʿmeylerinden birinüñ üzerine güẕer eyledi yaʿnī N.

Ey püser! Hemçü tü maḫlūḳī-rā, Ey püser! sencileyin bir maḫlūḳı *Ḫudāy ʿazze vü celle,* ʿazīz ve celīl Allāh *esīr-i ḥükm-i tü gerdānīdeest,* senüñ ḥükmüñe esīr eylemişdür yaʿnī seni ḥākim anı maḥkūm itmişdür *ü türā be-rūy-ı faẖīlet nihāde,* ve anuñ üzerine saña faẖīlet ve ziyādelik ḳomışdur yaʿnī seni ḫudāvendānī bende eylemişdür **[M2240a]**. *Şükr-i niʿmet-i Ḫaḳ teʿālā be-cāy ār,* Ḫaḳ teʿālānuñ niʿmetinüñ şükrini yerine getür *ve çendīn cefā ber-vey revā medār,* ve ol bende üzre bu ḳadar cefāyı revā ṭutma *nebāyed ki ferdā der-ḳıyāmet,* gerekmez ki yaʿnī olmaya ki yarın ḳıyāmetde *īn bende ez-tü bih bāşed,* bu bende senden yeg ola *ve şermsārī berī,* daḫı ḫacālet iledürsin.

Şiʿr[1]

بر بنده مگیر خشم بسیار

Bende üzre çoḳ ḫışm ṭutma

جورش مکن و دلش میازار

Aña cevr eyleme ve anuñ göñlini incitme **[N207b]**

اورا تو بده درم خریدی

Nihāyet anı sen on aḳçeye yaʿnī birḳaç aḳçeye ṣatun alduñ

آخر نه بقدرت آفریدی

Āḫir anı ḳudret eyleme yaratmaduñ ki aña bu ḳadar cefā idersüñ

این حکم و غرور و خشم تا چند

Bu ḥükm ü ġurūr ve bu ḫışm nice bir ve niceye degin

هست از تو بزرگتر خداوند

Ey maġrūr senden ulurek efendi vardur ġāfil olma. Ḫudāvend'den murād bunda Allāhu teʿāla ḥażretleridür *ʿazze ismuhu.*

ای خواجه ارسلان و آغوش

[1] Şiʿr: Meşnevī N.

Ey arslan ve āġuşuñ ḫˇācesi!

فرمانده خود مکن فراموش

Kendü fermān dih ki yaʿnī Ḥaḳ teʿālā ḥażreti ferāmūş eyleme.

Ḥikāyet

Der-ḫaberest, ḥadīṯ-i şerīfde vardur *ez-peyġamber ʿaleyhisselām,* peyġāmber *ʿaleyhi's-selāmdan* ki buyurmışlardur[1] *ki büzürgter ḥasretī,* ziyāde ulurek bir ḥasret *der-rūz-ı ḳıyāmet,* ḳıyāmet güninde *ān būd ki bende-i ṣāliḥ-rā be-behişt berend,* oldur ki ṣāliḥ bendeyi cennete iledeler *ü Ḫudāvend-i fāsıḳ-rā be-dūzaḫ,* ve fāsıḳ efendiyi cehenneme iledeler. **[M240b]**

Şiʿr[2]

بر غلامی که طوع خدمت تست

Bir ġulām üzre ki senüñ ḫiẕmetüñe muṭīʿ ve münḳāddur

خشم بیحد مران و طیره مگیر

Ḥadsiz ḫışm sürme yaʿnī ḥadden ziyāde ġażab eyleme ve ṭīre ve perīşān-ḫāṭır ṭutma

که فضیحت بود بروز شمار

Zīrā rüsvāylıḳ olur ḥesāb güninde

بنده آزاد خواجه در زنجیر

Bende āzād ola ve efendi zencīr ü ʿitābda ol.

Ḥikāyet

Sālī ez-Belḫ, bir yıl Belḫ'den *bā-Şāmīyān sefer būd,* Hemedān'a sefer oldı *u rāh ez-ḥarāmiyān ber-ḫaṭar,* ve yol ḫarāmīlerden ḫaṭar üzre idi. *Cüvānī be-bedraḳabir,* cüvān bedraḳa ile *hem-rāh-ı mā şüd,* bize yoldāş oldı. **[N208a]** *Siper-bāz,* siper oynadıcı *u çarḫ-endāz,* ve çarḫ itici *ve silāḥ-şūr daḫı çendī u bīş-zūr* ,ve ziyāde ḳuvvetlü *ki be-deh merd-i*

[1] peyġāmber *ʿaleyhi's-selāmdan* ki buyurmışlardur: -N.

[2] Şiʿr: Ḳıṭʿa N.

tüvānā, ki on ḳuvvetlü merd ile *kemān-ı ū-rā zih nekerdendī,* ol cüvānuñ yayını ḳuramazlar idi *ve zūr-āverān-ı rūy-ı zemīn,* ve yir yüzinüñ zorluları *püşt-i ū-rā der-muṣāraʿa bezemīn neyāverdendī,* güreşmekde anuñ arḳasını yir üzre getürmezler idi. *Ammā mütenaʿʿim būd,* ammā ol cüvān niʿmet ü nāz ile büyümiş idi *u der-sāye-perverde,* ve sürūr u ḫużūrda beslenmiş idi ḫāneden ṭaşra çıḳmış degül idi. *Ne cihān dīde ve ne sefer* **[M241a]** *kerde,* ol cüvān ne cihān görmiş ve ne sefer eylemiş idi. *Raʿd-ı kūs-ı dil-āverān,* dilāverlerüñ raʿda beñzer kūsı yaʿnī kūsuñ āvāzı *be-gūş-ı ū neresīde* ol cüvānuñ ḳulaġına irişmemiş idi *ve berḳ-ı şemşīr-i süvārān nedīde,* ve süvārlaruñ berḳ gibi yaldırıcı şemşīrini görmemiş idi yaʿnī hergiz ceng görmiş degül idi.

Beyt

نیفتاده دردست دشمن اسیر

ʿÖmrinde düşmān eline esīr düşmemiş idi yaʿnī anı düşmān esīr itmemiş idi

بگردش نباریده باران تیر

Anuñ eṭrāfına oḳ yaġmurı yaʿnī yaġmur gibi oḳ yaġmamış idi.

İttifāḳen men ü īn cüvān, ittifāḳ ben ve bu cüvān *der-pey-i hem devān,* biribirimüzüñ ardınca yelici *her ān dīvār-ı ḳadīm ki pīş āmedī,* lā ʿalet'-taʿyīn her ol eski dīvār ki anuñ öñüne geleydi yaʿnī uġrayaydı *be- ḳuvvet-i bāzū biyefkendī,* bāzū ḳuvveti ile anı yıḳardı *ve her ān-dıraḫt-ı ʿaẓīm ki dīdī,* ve bir ʿaẓīm şecer ki gördi **[N208b]** *be-zūr-ı ser-pençe berkendī,* ser-pençe zorı ile ḳoparur idi *ve tefāḫür-künān bigüftī,* ve tefāḫür iderek eydür idi:

Beyt

پیل کو تا کتف و بازوی گردان بیند

Fīl ḳanı tā ki merdlerüñ baġrını ve bāzūsını göre yaʿnī ḳuvvet nice olur göre

شیر کو تا کف و سر پنچه مردان بیند

Arslan ḳanı tā ki bahādırlaruñ kefini ve ser-pençesini göre.

Mā der-īn ḥālet būdīm, bu ḥālde idük *ki dü Hindū,* ki iki Hindū *ez-pes-i sengī ser ber-āverdend,* bir ṭaş ardından baş ḳaldurdılar *ve* **[M241b]** *ḳaṣd-ı ḳıtāl-i mā kerdend,* ve bizüm ile ḳıtāl itmege ḳaṣd itdiler. *Der-dest-i yekī çūbī,* birisinüñ[1] elinde bir çūb var idi *vü der-beġal-i ān dīgerī külūḫ-kūbī,* ve ol birinüñ ḳoltuġunda bir külūḫ kūb var idi. *Cüvān-rā güftem: Çi pāyī,* cüvāna eyitdüm ne tevḳif idersin erlik göster.

Beyt

بیار آنچه داری ز مردی و زور

Getür anı ki ṭutarsın erlikden ve ḳuvvetden

که دشمن بپای خود آمد بگور

Ki düşmān kendü ayaġı ile ḳabre geleńdür zīrā sencileyin bahadıruñ muḳābelesine gelmek kendü ayaġı ile ḳabre gelmekdür.

Tīr ü kemān-rā dīdem ez-dest-i cüvān üftād, ol ḥālde gördüm ḫavf eylemekden lerze vāḳi‘ oldı[2] tīr ü kemān[3] cüvānuñ elinden düşdi *u lerze be-üstüḫˇān,* ve cüvānuñ üstüḫˇānı üzre lerze düşdi ya‘nī ol ḫavfdan bedeni içre olan kemikler[4] ditremege başladı.

Beyt

نه هر که موی شکافد بتیر جوشنخای

Böyle degüldür her kim ki ḳılar yara cevşen-i tīr ile ya‘nī cevşen delici oḳ ile

بزور حمله جنگ آوران بدارد پای

Bahādırlaruñ[5] zūrına ayaḳ ṭuta ya‘nī **[N209a]** ṭutmaz zīrā nice üstād silāḥşor vardur ki ceng güninde ḫavfından ḥamlesi at üstünde oturmaġa ḳādir olmaz ḳanda ḳaldı ki ceng ide.

---

[1] birisinüñ: bunuñ N.

[2] ḫavf eylemekden lerze vāḳi‘ oldı: -N.

[3] tīr ü kemān: +ḫavfından N.

[4] bedeni içre olan kemikler: -N.

[5] bahadurlaruñ: +ḥamlesi N.

Çāre cüz-ān nedīdīm, andan ġayrı çāre görmedüm *ki raḫt u silāḥ-rā rehā kerdīm,* ki esbāb u silāḥı terk eyledük yaʿnī orada ḳoduk *ve cān be-selāmet bürdīm,* ve cānumızı selāmete iletdük[1]. **[M242a]**

Naẓm[2]

بکارهای گران مرد کار دیده فرست

Müşkil işlere iş görmiş kimse gönder

که شیر شرزه درآرد بزیر خم کمند

Şirza arslanı kemendinüñ[3] altına getürür tedbīr ü ḥamle ile aṣlā ḳuvvete iḥtiyāc ḳalmaz

جوان اگرچه قوی بال و پیلتن باشد

Cüvān egerçi mehābetlü ve ḳuvvetlü ve iri gövdelü ola

بجنگ دشمنش ازهول بگسلد پیوند

Ol kimse düşmān cenginde ḫavfından peyvendi ḳırar[4]

نبرد پیش مصاف آزموده معلوم ست

Ceng ṣınamış kimse ḳatında ceng maʿlūm u āsāndur

چنان که مسئله شرع پیش دانشمند

Ancılayın ki şerʿ mes'elesi ʿālim ḳatında maʿlūmdur muḥaṣṣal-ı kelām her nesne ehli ḳatında rūşen ve āsāndur.

Ḥikāyet

Tüvāngerzāde'ī-rā dīdem, Ḥażret-i Şeyḫ eydür bir ġanīnüñ oġlını[5] gördüm *ber-ser-i gūr-ı pedereş nişeste,* pederinüñ ḳabrinüñ başı ḳatında oturmış *ve bā-dervīş-beççe'ī münāẓara der-peyveste,* ve bir dervīş oġlı ile münāẓara ulaşdurmış yaʿnī anuñ ile baḥṣ itmege şürūʿ

[1] selāmete iletdük: +yaʿnī ḳaçduḳ bu maʿnā daḫı laṭīfdür cānımuzı selāmete iletdük N.
[2] Naẓm: Ḳıṭʿa N.
[3] kemendinüñ: +ḥalḳası N.
[4] ḳırar: +eger ayaġında peyvend ola N.
[5] oġlını: ferzendini N.

eylemiş[1] **[N209b]** *ki ṣandūḳ-ı türbet-i pederem,* ki benüm pederimüñ türbesinüñ ṣanduḳı *sengīnest* ṭaşdandur *ü kitābe-i rengīn,* ve renkli[2] kitābesi vardur *ve ferş-i ruḥām endāḫte,* ve anda mermer ferş ḳonmışdur *ve ḫışt-i pīrūze der-ū sāḫte,* **[M242b]** ve andan fīrūze kerpīç düzülmiş ya'nī ḳonmışdur ẓāhir budur ki *ḫışt pīrūzeden* murād kāştī ola[3] *be-gūr-ı pederet çi māned,* senüñ pederüñ ḳabrine ne beñzer ya'nī beñzemez *ki ḫışтī dü ferāhem āverde,* ki bir iki kerpiç bir yire getürilmiş *ve müştī ḫāk,* ve bir avuç ṭopraḳ ya'nī bir miḳdār ṭopraḳ *ber-ān pāşīde,* anuñ üzre ṣaçılmış. *Dervīş-püser īn bişenīd,* dervīş oġlı bu sözi işitdi *ve güft* daḫı eyitdi: *Ḫāmūş,* esem ol *ki tā pederet,* ki tā senüñ babañ *zīr-i īn seng-i girān ber-ḫod,* kendü üzre olan bu ṣaḳīl ṭaşuñ altında *bicünbīde bāşed,* dirilmiş olıncaya degin *pederem be-behişt resīde bāşed,* benüm pederüm behişte yitişmiş olur. *Der-ḫaberest: Mevtü'l-fuḳarā rāḥatun,* ḥadīṯ-i şerīfde vardur ki faḳīrlerüñ mevti rāḥatdur. *Çīzī nedārend ki be-ḥasret bigüẕāred,* dünyāda bir nesne ṭutmazlar ki ḥasret ile ḳoyalar.

Beyt

خر که کمتر نهند بروی بار

Her ki anuñ üzerine yükli erzaḳ ḳoyalar

بره آسوده تر کند رفتار

Yolda reftārı āsūderek ider ya'nī ḥużūr ile gider.

Ḳıṭ'a

مرد درویش که بار ستم فاقه کشید

Dervīş kişi ki faḳr ẓulmetüñ yükini çekdi

بدر مرگ همانا که سبکبار آید

Beñzer ki mevt ḳapusına binicek yüklü gelür ya'nī mevtden ziyāde zaḥmet çekmez **[N210a]**

[1] şürū' eylemiş: +böyle diyü N.

[2] renkli: rengīn N.

[3] ya'nī ḳonmışdur ẓāhir budur ki ḫışt pīrūzeden murād kāştī ola: -N.

وآن که درنعمت و درراحت و آسایش زیست

Ammā ol kimse ki niʿmet ü rāḥatda ve āsāyiş ü ḫużūrda dirildi

مردنش زین همه شک نیست که دشوار آید

[M243a] Bu dükeli nāz u niʿmetden şek yoḳdur ki mevt aña düşvār gelür zīrā bu ḳadar nesneden cezā düşer

بهمه حال اسیری که ز بندی برهد

Dükeli ḥālde bir esīr ki maḥbūs olmaḳdan ḳurtula

بهترش دان ز امیری که گرفتار آید

Ol esīr bir emīrden yegrek bil ki ol emīr giriftār gele yaʿnī benden azād olan esīr bende giriftār olan emīrden yegrekdür.

Ḥikāyet

Büzürgī-rā pürsīdem, bir uluya[1] suʾāl eyledüm sāʾil Ḥażret-i Şeyḫdür *ez-maʿnī-i īn ḥadīṣ,* bu ḥadīṣ-i şerīfüñ maʿnāsından ki[2] ﴿اعدا عدوّك نفسك الّتی بین جنبیك﴾ ki senüñ düşmānuñuñ düşmānregi yaʿnī[3] düşmānlardan ḳavī ve ẓāhir düşmānuñ nefsüñdür ancılayın nefs ki öñüñdedür. *Güft,,* ol büzürg eyitdi: *Be-ḥükm-i ān,* ol sebeb ile ki *her ān düşmen ki bā-vey iḥsān künī,* her ān düşmān ki aña iḥsān idesin *dūst gerded,* dost olur. *Meger nefs,* illā nefs böyle degül *ki çendān,* ki zīrā ol ḳadar *ki müdārā bīş künī,* nefse müdārā ve iḥsānı ziyāde idesin *muḫālefet ziyādet küned,* muḫālefeti ziyāderek ider.

Ḳıṭʿa

فرشته خوی شود آدمی بکم خوردن

Az yimek ile ādemi ferişte-ḫūy[4] olur

[1] uluya: büzürge N.

[2] *Hadîs-i Şerîf,* "Senin en büyük düşmanın, seni çepeçevre kuşatan nefsindir." Beyhâkî.

[3] yaʿnī: +cümle N.

[4] ferişte-ḫūy: melek-ḫūy N.

وگر خوری چو بهایم بیوفتی چو جماد

[M243b] Eger bahāyīm gibi yir iseñ cemād gibi düşersin **[N210b]**

مراد هر که برآری مطیع امر تو شد

Her kimüñ ki murādını ḥāṣıl idesin senüñ emrüñe muṭīʿ olur belki ḳuluñ[1] olur

خلاف نفس که گردن کشد چو یافت مراد

Nefs bunuñ ḫilāfıdur zīrā çünki murādını buldı fermān virür ve nā-meşrūʿ cānibine emr ider.

Cidāl-i Şeyḫ Saʿdī bā-müddeʿī der-beyān-ı tüvāngerī vü dervīşī bāb-ı heşte varınca bu maḥall Şeyḫ Saʿdī'nüñ ve dervīşüñ ve ġanīnüñ ortasında bir müddeʿī ile olan cidāl ü baḫṣini beyān ider:

Ḥikāyet

Yekī der-ṣūret-i dervīşān, bir kimse[y]i dervīşler ṣūretinde *ne ber-sīret-i īşān*[2]*,* anlaruñ sīreti üzre degül *dīdem,* gördüm *der-maḥfilī nişeste,* bir meclisde oturmış *ve şünʿatī der-peyveste,* ve bir şünʿate ulaşmış yaʿnī anda nā-maʿḳūl söze şürūʿ eylemiş *ve defter-i şikāyet bāz kerdī,* ve şikāyet defterini açmış[3] *ve ẕemm-i tüvāngerān āġāze,* ve aġniyānuñ[4] ẕemmine şürūʿ eylemiş. *Süḫan bedīn-cā resānīde,* sözini bir araya irişdürmiş *ki mīgüft,* ki eydür idi *dervīşān-rā dest-i ḳudret besteest,* dervīşlerüñ ḳudreti eli baġlanmışdur yaʿnī ḳudretleri yoḳdur *ve tüvāngerān-rā* **[M244a]** *pāy-ı irādet şikeste,* ve ġanīlerüñ irādet ayaġı şınmışdı yaʿnī ḳudretleri vardur ammā iḥṣān itmezler.

Beyt[5]

کریمانرا بدست اندر درم نیست

Kerīmlerüñ elinde direm yoḳdur tā ki kerem ideler

---

[1] ḳuluñ: ʿabdüñ N.

[2] bir kimse[y]i dervīşler ṣūretinde *ne ber-sīret-i īşān:* -N.

[3] *ve defter-i şikāyet bāz kerdī* ve şikāyet defterini açmış: -N.

[4] aġniyānuñ: ġanīlerüñ N.

[5] Beyt: Ḳıṭʿa N.

درمداران عالمرا کرم نیست

Niʿmet ṣāḥiblerinüñ keremi yoḳdur yaʿnī ḳudretleri vardur ammā[1] kerem itmezler.

Merā ki perverde-i niʿmet-i büzürgānem, baña ki ulularuñ **[N211a]** niʿmetinüñ beslenmişiyem ki anlardan ziyāde iḥsān görmişüm *īn süḫan nā-pesend āmed,* bu söz nā-maḳbūl ve nā-maʿḳūl geldi. *Güftem: Ey yār!* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol kimseye eyitdüm: Ey yār! *Tüvāngerān daḫl-i miskīnānend*[2]*,* ġanīler miskīnlerüñ gelüridür *ve zaḫīre-i kūşe-nişīnān,* ve kūşe-nişīnlerüñ azıġıdur *ve maḳṣıd-ı zāʾirān,* ve ziyāret idicilerüñ ve sāʾillerüñ maḳṣūdı ḥāṣıl olıcaḳ yiridür *ve kehf-i sāfirān,* ve sāfirlerüñ[3] mefāresidür yaʿnī ṣıġınacaḳ yiridür *ve müteḥammil-i bār-ı girān ez-behr-i rāḥat-ı dīgerān,* ve ġayrılaruñ rāḥatından ötri aġar yüke taḥammül idicilerdür[4]. *Dest-i tenāvül be-ṭaʿām āngeh berend,* tenāvül elini ṭaʿāma ol vaḳt iledürler yaʿnī belā ve meşaḳḳat çekicilerdür[5] *ki müteʿallıḳān u zīr-destān biḫorend,* ki kendülerinüñ müteʿallıḳleri ve zīr-destleri yaʿnī bendeleri ve ḫiẕmetkārları yiyeler *faẓla-i mekārim-i īşān,* **[M244b]** ve anlaruñ keremlerinüñ artuġı *bā-erāmil ü pīrān,* dul ʿavretlere ve pīrlere *u eḳārib ü cīrān resīde,* ve aḳrabāya ve hem-sāyelere irişmişdür.

Beyt[6]

توانگرانرا وقفست و نذر و مهمانی

Ġanīlerüñ vaḳf u neẕri ve ḳonuḳlıġı[7] vardur yaʿnī bu ḳadar ṣevāba ḳādirlerdür

زکات و فطره و اعتاف و هدی و قربانی

Zükūt u fitre daḫı ḳurbān vardur yaʿnī buncılayın ḫayrāta ḳādirlerdür [8]

تو کی بدولت ایشان رسی که نتوانی

Anlaruñ devletine sen ḳaçan irişürsin ki ḳādir degülsin

---

[1] ammā: likin N.

[2] *daḫl-i miskīnānend: daḫl-i miskīnān āmed N.*

[3] sāfirlerüñ: +ġarīblerüñ N.

[4] taḥammül idicilerdür: +yaʿnī belā ve meşaḳḳat çekicilerdür N.

[5] yaʿnī belā ve meşaḳḳat çekicilerdür: -N.

[6] Beyt: Rubāʿī N.

[7] ḳonuḳlıġı: mihmānlıġı N.

[8] زکات و فطره و اعتاف و هدی و قربانی/Zükūt u fitre daḫı ḳurbān vardur yaʿnī buncılayın ḫayrāta ḳādilerdür: -N.

جز این دو رکعت و آن هم بصد پریشانی

Bu iki rek‘atden ġayrıya anı daḫı yüz perīşānlıḳ ile edā idersin.

Eger ḳudret-i cūdest, eger seḫā ḳudretidür *ve ger ḳuvvet-i sücūdest,* ve eger ṭā‘at ḳuvvetidür *tüvāngerān-rā bih müyesser şeved,* ġanīlere yeg müyesser olur **[N211b]** *ki māl-ı müzekkā dārend,* zīrā zükūtı virilmişdür pāk māl ṭutarlar *ü cāme’-i pāk,* daḫı[1] pāk cāme’ ṭutarlar ya‘nī pāk libās giyerler *‘ırż-ı maṣūn ve maḫfūẓ,* ‘ırż u vaḳār ṭutarlar zīrā dilencilik eylemezler. *Ve dil-i fāriġ,* ve fāriġ gönül ṭutarlar zīrā her nesneye ḳādirlerdür *ü ḳuvvet-i ṭā‘at der-loḳma-i laṭīfest,* **[M245a]** ve ṭā‘at ḳuvveti laṭīf loḳmadadur *ve ṣıḥḥat-i ‘ibādet der-kisve-i naẓīf peydāst,* ve ‘ibādetüñ ṣıḥḥati pāk libāsda ẓāhirdür zīrā cāme’ pāk olmasa ‘ibādet cā’iz olmaz *ki ez-mi‘de-i ḫālī çi ḳuvvet āyed,* zīrā boş mi‘deden ne ḳuvvet gelür *ve ez-dest-i tehī çi mürüvvet,* ve boş elden ne mürüvvet gelür *ve ez-pāy-ı beste çi seyr āyed,* ve ṣınmış ayaḳdan ne seyr gelür *ve ez-dest-i gürsine çi ḫayr,* ve açık elden ne ḫayr gelür.

Ḳıṭ‘a

شب پراگنده خسبند آن که پدید

Gice perākende ve bī-ḥużūr uyur ol kimse ki ẓāhir olmaya

نبود وجه بامدادانش

Anuñ ‘ale’ṣ-ṣabāḥ lāzım olan ḫarclıġı ya‘nī levāzımına ṣarf idicek ḫarclıġı[2] olmaya

مور گرد آورد بتابستان

Ḳarınca kendüye lāzım olan nesneyi yazdan cem‘ ider

تا فراغت بود زمستانش

Tā ki ḳış aña ferāġat ü ḥużūr ola.

Ferāġat bā-fāḳa nepeyvend, muḥāṣṣıl-ı kelām ferāġat faḳr ile cem‘ olmaz *ve cem‘iyyet der-teng-destī ṣūret nebended,* dest-tenglikden[3] cem‘iyyet ḫāṭır ṣūret baġlamaz ya‘nī manṣūr

[1] daḫı: ve N.
[2] ḫarclıġı: nesnesi N.
[3] *ve cem‘iyyet der-teng-destī ṣūret nebended* dest-tenglikden: -N.

degüldür. *Yekī taḥrime-i ʻışā beste,* bir kimse ʻışā taḥrīmesini bağlamış yaʻnī yatsu namāzına şürūʻ eylemiş *ve dīgerī muntaẓır-ı ʻaşā nişeste,* **[M245b]** bir ġayrısı ʻaşāya muntaẓır oturmış. *Hergiz īn bedān key māned,* **[N212a]** hergiz buña yaʻnī faḳīr ġanīye ḳaçan beñzer zīrā ġanī ḥużūr-ı ḳalb ile ṭāʻate ṭurmışdur faḳīr perīşān ḫāṭır ile ne ṭarafdan bir ṭaʻām gele diyü munṭazır oturmışdur.

Beyt

خداوند روزی بحق مشتغل

Rızḳ ṣāḥibi yaʻnī ġanī Ḥaḳḳa meşġūldür

پراگنده روزی پراگنده دل

Rızḳı perākende olan göñli perākendedür yaʻnī faḳīr elbette perīşān-ḫāṭırdur.

Pes ʻibādet-i īnān be-maḥall-i ḳabūl nezdīkterest, eyleye bunlaruñ yaʻnī aġniyānuñ ʻibādeti ḳabūl maḥalline aḳrebrekdür[1] *ki cemʻend ü ḥāżır,* zīrā anlar cemʻ ü ḫāṭırdur yaʻnī ḳalbleri perākende degüldür *ne perīşān ü perākende-ḫāṭır,* perīşān-dil ve perākende ḫāṭır degüllerdür *ki esbāb-ı maʻīşet sāḫte,* zīrā maʻīşet esbābını dirmişler[2] ve müheyyā olmışlardur *ve be-evrād u ʻibādet perdāḫte,* ve ḥużūr-ı ḳalb ile evrād u ʻibādete meşġūl olmışlardur. *ʻArab gūyed,* ʻArab eyidür: *Eʻūẕü billāhi mineʼl-faḳriʼl-mükibbi,* ben Allāhu teʻālāya ṣığındum kişiyi ziyāde yüzi üzre düşürici yaʻnī ziyāde ḥaḳīr idici faḳrdan *ve mücāvereti men lā-uḥibbu,* ve şol kimsenüñ koñşılığından Allāhʼa[3] ṣığındum ki ben anı sevmezem. *Ve der-ḫaberest,* ve ḥadīṯ-i şerīfde vardur *elfaḳru sevādüʼl-vechi* **[M246a]** *fīʼd-dāreyn,* faḳīr yüz ḳaralığıdur iki ʻālemde. *Güft,* ol dervīş eyitdi: *Neşenīdeʼī ki peyġamber ʻaleyhiʼs-selām güft,* işitmemiş misin ki peyġamber *ʻaleyhiʼs-selām* eyitdi: [4] ﴿ ٱلْفَقْرُ فَخْرِي ﴾ faḳīr benüm faḫrimdür. *Güftem,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür ben dervīşe eyitdüm: *Ḫāmūş, esem* ol ki sen **[N212b]** bu ḥadīṯ-i şerīfüñ maʻnāsını bilmezsin *ki işāret-i Ḫˇāce-i ʻālem be-faḳr-ı ṭāʼifeʼīst,* ki ḫˇāce-i ʻālemüñ *ṣallallāhu ʻaleyhi ve sellem* işāretleri bir ṭāʼifenüñ faḳrinedür

[1] aḳrebrekdür: ḳarībrekdür N.

[2] dirmişler: düzilmiş N.

[3] Allāhʼa: Allāhu teʻālā ḥażretine N.

[4] Metinde hadis olarak verilen bu ifade muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır ve güvenilir bir sahih hadis olarak kabul edilmemektedir.

ki merd-i meydān-ı rıżāend, ki rıżā meydānınuñ erleridür *ü teslīm-i tīr ü ḳażā,* ve ḳażā tīrine rāżı ve[1] teslīmlerdür *ve īnān çīst,* Ekremüñ işāreti bunlaruñ faḳrına degüldür *ki ḫırḳa-i ebrār pūşend,* ki eyülerüñ ḫırḳasın giyerler *ve loḳma-i idrār fürūşend,* daḫı vaẓīfe loḳmasını ṣatarlar ya'nī dünyā-perest olup vaẓīfe ḳabūl iderler.

Rubā'ī

ای طبل بلند بانگ در باطن هیچ

Ey bülend āvāzlu ṭabl ki bāṭınuñda ma'rifet ve fażīletden hīç nesne yoḳdur

بیتوشه چه تدبیر کنی وقت پسیچ

Azıḳsız ne tedbīr idersin sefer ḳaṣdı vaḳtinde

روی طمع از خلق بپیچ ار مردی

Eger merd iseñ ḫalḳdan ṭama' yüzini çevir

تسبیح هزار دانه بر دست مپیچ

Biñ dānelü tesbīḥi elüñde çevirme zīrā buña her kimse ḳādirdür.

Dervīş-i bī-ma'rifet neyārāmed, ma'rifetsiz dervīş diñlenmez ya'nī sākin olmaz *tā faḳreş be-küfr encāmed*[2] *ki kāde'l-faḳru en yekūne küfran,* zīrā ḳarīb oldı ki faḳr kendüsi küfr ola. *Neşāyed cüz be-vücūd-ı ni'met,* ve ni'metüñ vücūdından ġayrı ile mümkin degüldür **[M246b]** *bürehne'ī-rā pūşīden,* bir ġaribāna câme giydürmek *yā der-istiḫlāṣ-ı giriftārī kūşīden,* yāḫūd bir giriftāruñ istiḫlāsına çalışmaḳ ya'nī bir giriftārı benden ḫalāṣ eylemek mümkin degüldür illā māl ile *ebnā-yı cins-i mā-rā* **[N213a]** *be-mertebe-i īşān ki resāned,* bizüm ebnā' cinsimüzi anlaruñ mertebesine kim irişdürür *ve yed-i 'ulyā be-yed-i süflī çi māned,* ve yüksek el alçaḳ ele ya'nī viricinüñ eli alıcınuñ eline nice beñzer ya'nī beñzemez. *Nebīnī ki Ḥaḳ celle ve 'alā,* görmez misin ki celīl ve 'ālī Allāh *der-muḥkem-i tenzīl,* kelām-ı ḳadīmüñ muḥkeminde *ez-ni'met-i ehl-i behişt ḫaber mī dihed,* cennet ehlinüñ ni'metinden ḫaber virür *ki ülā'ike lehüm rızḳun ma'lūmün,* ki cennet ehli içün mu'ayyen

[1] rāżı ve: -N.

[2] encāmed: + tā ki anuñ faḳrı küfre irişmese ya'nī küfre irişmeyince N.

ve maʿlūm rızḳ vardur. *Tā bidānī ki meşġūl-i kefāf,* tā bilesin ki kefāf u kesbe meşġūl olan kimse *ez-devlet-i ʿafāf,* ʿafāf u ʿişmet devletinden *maḥrūmest,* maḥrūmdur *ü mülk-i ferāġat,* ve ferāġat ve ḥużūr mülküñi *zīr-i nigīn-i rızḳ maʿlūm,* maʿlūmdur rızḳ-ı nigīni yaʿnī ḥükmi altındadur ki her kimüñ ki rızḳ maʿlūmı var ferāġat ve ḥużūrı var.

Beyt

تشنگانرا نماید اندر خواب

همه عالم بچشم چشمه آب

Ḫʷābda dükeli ʿālem ṣusuzlaruñ gözine çeşme-i āb görinür yaʿnī faḳr u fenāda[1] ferāġat olmaz zīrā fikri nice yire gider.

Her kücā ki saḫtī-keşīde'ī-rā, her ḳande bir saḫtlıḳ çekmişi *ve telḫī-çeşīde'ī-rā bīnī,* ve bir acılıḳ ṭatmışı görürsin, *ḫod-rā be-şereh der-kārhā-yı maḫūf ʿazīm endāzed,* kendüsini kārhā[2] **[M247a]** ḥırṣ ile maḫūf işlere atar *ve ez-tevābiʿ-i ān neperhīzed,* ve anuñ gibilerden perhīz eylemez *ve ez-ʿuḳūbet nehirāsed,* ve anuñ ʿuḳūbetinden ḫavf eylemez *ve ḥelāl ez-ḥarām neşināsed,* ve ḥelāl ḥarāmdan añlamaz yaʿnī ḳorḳu eylemez.

Naẓm[3]

سگیرا گر کلوهی بر سر آید

Bir kelbüñ başı üzre eger bir külūḫ gele yaʿnī başına ursın **[N213b]**

ز شادی بر جهد کاین استخوانست

Ki bu başına doḳunan nesne üstüḫʷāndur diyü şādlığından ḳalḳar

وگر نعشی دو کس بردوش گیرند

Ve ger naʿşı iki kimse omzı üzre ṭutalar yaʿnī omuzlarında getüreler

لئیم الطبع پندارد که خوانست

[1] faḳr u fenāda: faḳrda N.

[2] kārhā: -N.

[3] Naẓm: Ḳıṭʿa N.

Le'īmü'ṭ-ṭab' olan ṣanur ki ḫˇāndur.

Ammā ṣāḥib-i dünyā, ammā dünyā ṣāḥibi ya'nī ġanī olan kimse *be-'ayn-ı 'ināyet-i Ḥaḳ te'ālā,* Ḥaḳ te'ālānuñ 'ayn-ı 'ināyeti ile *melḥūẓest,* naẓar olınmışdur *ve be-ḥelāl ez-ḥarām maḥfūẓ,* ve ḥelāl sebebi ile ḥarāmdan maḥfūẓdur. *Men hemānā ki īn süḫan taḳrīr nekerdem,* farż idelüm ki ben bu sözi taḳrīr eylemedüm *ve bürhān-ı beyān neyāverdem,* ve bu ḫuṣūṣ içün bürhān u beyān getürmedüm *inṣāf ez-tü tevaḳḳu' dārem,* senden inṣāf ümmīd ṭutarum ya'nī ḳanı inṣāfuñ *ki hergiz dīde-i dest-i deġāyī ber-ketif beste,* ki hergiz gördük mi ki bir deġānuñ eli yaġrını üzre baġlanmış *yā bī-nevāyī der-zindān nişeste,* yā bir ḳararsız[1] ya'nī bir medyūn zindānda oturmış **[M247b]** *yā perde-i ma'ṣūmī derīde,* ya bir ṣāliḥüñ perdesi yırtılmış ya'nī rüsvāy olmış *yā kefī ez-mi'ṣam bürīde,* yā bilekden bir eli gelmiş *illā be-'illet-i dervīşī,* illā dervīşlik ve ḳudretsizlik sebebi ile. *Şīr-merdān-rā be-ḥükm-i żarūret der-naḳbhā girifteend,* arslan gibi bahādır kimseleri żarūret ve faḳr sebebi ile lağımlarda ya'nī kūşelerde ḳabāḥat üzre iken ṭutmışlardur *ve ka'bhā süfte,* ve ṭabanlarını[2] delmişlerdür[3]. *Ve muḥtemelest ki dervīş-rā,* ve iḥtimāldür ki bir dervīşüñ *nefs-i emmāre muṭālebet küned,* **[N214a]** nefs-i emmāresi mücā'abet ve nā-meşrū' ṭaleb eyleye. *Çün ḳuvvet-i iḥṣāneş nebāşed,* çünki kendüsini zinādan ve nā-meşrū'dan ḥıfẓ itmege ḳuvveti olmaya *be-'iṣyān mübtelā gerded,* ve 'iṣyāna mübtelā olur *ki baṭn u ferc,* zīrā baṭn ile ferc *tev'emānend,* ikizlerdür *ya'nī dü ferzend yek şikemend,* ya'nī bir şikemüñ biribirinden ayrılmaz iki ferzendidür. *Mādām ki īn ber-cāst,* mādām ki bu birisi ki murād baṭndur yirindedür ya'nī ekl ü şürb muḳarrerdür *ve ān ber-pāst,* ve ol biri ki murād fercdür ayaġ üzredür ya'nī cimā'a meyl muḳarrerdür ber-pāstda ihām-ı laṭīf vardur. *Şenīdem ki dervīşī-rā,* Ḥażret-i Şeyḫ eydür **[M248a]** işitdüm ki bir dervīşi *ḫubṣī bigiriftend,* bir ḥabṣde ṭutdılar ki murād zinādur nitekim māba'dı añа ḳarīnedür *be-ān ki şermsārī bürd,* şunuñ birle ki ol dervīş ḫacālet iletdi ya'nī ḥacīl oldı. *Bīm-i sengsārī būd,* ṭaşlanmaḳ ḫavfı daḫı var idi. *Güft,* ol dervīş eyitdi: *Ey müselmānān! Zer nedārem ki zen künem,* Ey Müselmānlar! Zer ṭutmazam ki te'ehhül idem *ve ḳuvvet nedārem ki ṣabr künem,* ve ḳuvvet ṭutmazam ki cimā'ına ṣabr idem *çi künem,* nice idem ya'nī ne tebdīr eyleyem ki

[1] ḳararsız: ḳudretsiz N.

[2] ṭabanlarını: ṭopuḳlarını N.

[3] delmişlerdür: +ya'nī başlarına belālar getürseler de N.

kendümi cimā‘dan men‘ itmege ḳādir olam *lā-ruḥbāniyyete fī’l-İslām,* ḥālbuki İslām’da[1] ruḥbāniyyet yoḳdur zīrā Ḥabīb-i ekrem anı men‘ itmişdür. Ruḥbāniyyet, ruḥbāna maḥṣūṣ[2] olan fi‘llerdür devām üzre ṣavm ṭutmaz ve leḥmi bi’l-külliye terk eylemek ve nisādan bi’l-külliye ferāġat idüp ‘uzlet-nişīn olmaḳ gibi. *Ve ez-cümle-i mevācib-i sükūn,* ve sükūn sebeblerinüñ cümlesindendür **[N214b]** *ve cem‘iyyet-i derūn,* ve cem‘iyyet ḫāṭır sebeblerinüñ cümlesinden[3] *ki ḫudāvendān-ı ni‘met-rāst,* ki ni‘met ṣāḥibleri içündür ya‘nī anlara virilmişdür. *Yekī ānest ki her şeb ṣanemī der-ber gīrend,* biri oldur ki her gice bir maḥbūbı sīnelerinde ṭutarlar ya‘nī sīneye çekerler *ve her rūz cüvānī ez-ser gīrend,* ve her gün cüvānlıġı başdan ṭutarlar ya‘nī ol ṣanemüñ viṣālinden ziyāde sürūr ḥāṣıl olup zevḳ[4] itdüklerinden gūyā yine evvelki gibi cüvān olurlar.

Beyt

گرچه پیرم توشبی تنگ دد آغوشم کش

که سحر گه زکنار تو جوان برخیزم[5]

Ki ṣubḥ-ı tābān-rā dest ez-ṣabāḥat-ı ū ber-dilest, ammā eyle ḥüsn-i **[M248b]** ṣanem ki ṣubḥ ṭābānuñ eli anuñ ḥüsninden ḳalbi üzredür ya‘nī ṣubḥ-ṭābān kendüden bu ḳadar raḫşende ve tābende iken anuñ ḥüsninden[6] ṭāḳat ḳalmayup kendüden geçmişdür bu söz ziyāde ḥüsnden kināyetdür ve mübālaġa ṭarīḳi vardur[7] *ve serv-i ḫırāmān-rā pāy-ı ḫacālet der-gi,l* ve serv ü ḫırāmānuñ ḫacālet ayaġı ol ṣanemden balçıḳdadur ya‘nī anuñ ḳatında reftāra ḳudreti yoḳdur[8].

---

[1] İslām’da: dīnde N.

[2] maḥṣūṣ: mensūb N.

[3] *ve cem‘iyyet-i derūn* ve cem‘iyyet ḫāṭır sebeblerinüñ cümlesinden: -N.

[4] olup zevḳ: -N.

[5] Her ne kadar yaşlı olsam da, beni zarifçe bağrına bas/ Ta ki sabah, senin yanından gençle olarak kalkmak isterim.

[6] ḥüsninden: +ḳalbi üzredür N.

[7] vardur: üzredür N.

[8] yoḳdur: +Beyt:

پیش رفتار تو پا بر نگرفت از خمیلت

سرو سرکش که بناز و قد قامت بر خاست

Beyt

بخون عزیزان فرو برده چنگ

Ol ṣanem ʿazīzlerüñ ḳanına pençesini baṭurmışdur

سر انگشتها کرده عنابرنگ

Ol ḳan ile barmaḳlarınuñ ucını ʿināb renglü eylemişdür yaʿnī nice ʿazīzleri helāk idüp anlaruñ ḳanı ile barmaḳlarınuñ uzcını ḥınnā eylemişdür bu söz iddiʿāīdür vuḳūʿī degüldür.

Muḥālest ki bā-vücūd-ı ḥüsn-i ṭalʿat, muḥāldür ki ol ṣanemüñ ḥüsn-i ṭalʿatı ile yaʿnī ancılayın zībā ṣaneme mālik iken *gird-i menāhī gerdend,* **[N215a]** menāhī ve nā-meşrūʿuñ eṭrāfına ṭolanalar yaʿnī meyl ideler yā *ḳaṣd-ı tebāhī künend* yā tebāhī ve zināya ḳaṣd iderler.

Beyt

دلی که خور بهشتی ربود و یغما کرد

Bir göñli ki cennet ḥūrisi ḳapdı ve yaġma eyledi

کی التفات کند بربتان یغمایی

Ḥūblara[1] yaʿnī ortaya düşmiş zenlere ve maḥbūblara ḳaçan iltifāt ider. **[M249a]**

Şiʿr[2]

من کان بین یدیه ما اشتها رطب

Şol kimse ki tāze ḫurma işṭihā itse ol vaḳt nesne anuñ öñünde olsa

یغنیه ذلك عن رجم العناقد

Ol kimsenüñ ārzū itdügi ḫurma öñünde ḥāżır ve mevcūd olmaḳ anı ḫurma salḳımına ṭaş atmaḳdan menʿ ider ve aña aṣlā iḥtiyāc ḳomaz yaʿnī ġanīnüñ ki bu ḳadar cemīle cāriyeleri

[1] ḫūblara: ḫūblar üzre N.

[2] Şiʿr: Şiʿr-i ʿArabī N.

ve zībā ḫatunı vardur anuñ sā'ir zenlere ve maḥbūblara ne iḥtiyāc vardur bu söz temṯīl ṭarīḳi üzredür.

Aġleb-i tehī-destān, faḳīrlerüñ ekṯeri *dāmen-i 'iṣmet be-ma'ṣıyet ālāyend,* 'iṣmet ü ṣalāḥ ile añı ma'ṣiyyet ile mülevveṯ iderler[1] *ve cūnisegān-ı gürsine,* ve aç kelbler gibi *ez yek dīger nān rubāyend,* biribirinden nān ḳaparlar.

Beyt

چون سگ درنده گوشت یافت نپرسد

Çünki yırtıcı kelb et buldı su'āl eylemez böyle diyü

کاین شتر صالحست یا خر دجال

Ki bu Ṣāliḥ peyġāmberüñ devesi midür yā Deccāl'üñ ḫımārı mıdur ya'nī ḥarāmdan perhīzi olmayan faḳīrüñ eline bir nesne girse su'āl itmez ki ḥarām mıdur yā ḥelāl mi? Bu beyt temṯīl ṭarīḳi iledür.

Çi māye mestūrān ne ḳadar ṣāliḥler ve mestūrlar *be-'illet-i dervīşī,* dervīşlik **[N215b]** ve ḳudretsizlik sebebi iledür *der-'ayn-ı fesād üftādeend,* fesād çeşmesine düşmişlerdür *ve 'ırż u dīn-i girāmī bebādı zişt-nāmī dādeend,* **[M249b]** ve ḥürmetlü 'ırż u vaḳārı zişt-nāmlıḳ yeline virmişlerdür ya'nī kendülerini bed-nām itmişlerdür.

Beyt

با گرسنگی قوت پرهیز نماند

Açlıḳ ve ḳudretsizlik ile perhīz ḳuvveti ḳalmaz ya'nī zā'il olur[2]

افلاس عنان ازکف تقوی بستاند

Müflislik taḳvā elinden 'ināānı alur ya'nī taḳvāya ġalebe ider.

Ḥālī ki men īn süḫan bigüftem, ol ḥālde ya'nī hemān ki ben bu sözi eyitdüm *'inān-ı ṭāḳat-i dervīş,* dervīşüñ ṭāḳati dizgini *ez-dest-i taḥammül bireft,* taḥammül elinden gitdi ya'nī ṣabra ṭāḳati ḳalmadı *ve tīġ-ı zebān ber-keşīd,* ve zebān tīġini çekdi ya'nī baḫşe iḳdām u

[1] ile mülevveṯ iderler: -N.

[2] ya'nī zā'il olur: -N.

ihtimām eyledi *ve esb-i feżāḥat der-meydān-ı viḳāḥat cehānīd,* ve rüsvāylıḳ atını viḳāḥat meydānından ḳalḳıtdı *ve ber-men devānīd,* ve benüm üzerüme yeldürdi yaʿnī yüzsüzlige şürūʿ eyledi *ve güft,* dahı eyitdi: *Çendān mübālaġa der-vaṣf-ı īşān kerdī,* anlaruñ vaṣfından ol ḳadar mübālaġa eyledüñ *ve süḫanhā-yı perīşān güftī,* ve perīşān ve nā-maʿḳūl sözler eyitdüñ *ki vehm-i taṣavvur küned,* ki vehm-i taṣavvur ider *ki īn ṭā'ife zehr-i fāḳa-rā tiryāḳend,* ki bu ṭā'ife yaʿnī aġniyā faḳīrliḳ zehrine tiryāḳdür[1] *ve müştī mütekebbir,* bir bölük mütekebbirlerdür *ü maġrūr* **[M250a]** *u muʿcib,* ve maġrūrlar ve ḫodbīnlerdür *ve nüfūr,* ve ḫalḳdan nefret **[N216a]** idicilerdür *ve müşteġıl-i māl u niʿmet,* ve māl u niʿmete meşġūllerdür *ve müfteten-i cāh u ṣervet,* ve manṣıb u ġınāya meftūnlardur. *Süḫan negūyend illā be-sefāhet,* sözler söylemezler illā sefāhet ile *ve naẓar nekünend illā bekerāhet,* ve faḳīrlere naẓar eylemezler illā kerāhet ve ḥaḳāret ile. *ʿUlemā-rā be-gedāyī mensūb künend,* ʿulemāyı gedālıġa nisbet ideler[2] *ve fuḳarā-rā be-bī-ser ü pāy maʿyūb gerdānend,* ve faḳīrleri başsızlıḳ ve ayaḳsızlıḳ ile maʿyūb iderler yaʿnī ḳudretsizdür dirler. *Be-ġurūr-ı mālī ki dārend,* bir māl ġurūrı ile yaʿnī sebebi ile ki ṭutarlar *ve ʿizzet-i cāhī ki pindārend,* ve bir manṣıb ʿizzetinüñ ġurūrı sebebi ile ki ṣanurlar yaʿnī mālik olduḳları ḥāle maġrūr olmaḳ sebebi ile ve taṣarruf itdükleri manṣıb ʿizzetinüñ sebebi ile[3] *berter heme nişestend,* dükeli kimseden yuḳarurek otururlar *ve ḫod-rā bihter ez-heme bīnend,* ve kendüleri dükeli kimseden yegrek görürler *ne ān der-ser dārend,* ve başlarında anı ṭutmazlar *ki be-kesī ser berdārend,* ki bir kimseye baş ḳalduralar yaʿnī baş ḳaldurup kimseye iltifāt eylemezler. *Bī-ḫaber ez-ḳavl-i ḥukemā-rā,* ammā ʿāḳillerüñ sözinden bī-ḫaberlerdür *ki güfteend,* ʿāḳillere eyitdiler: *Her ki be-ṭāʿat ez-dīgerān kemest,* her kim ki ṭāʿatde ġayrılardan kemdür **[M250b]** *ü be niʿmet bīş,* ve niʿmet ü mālda ziyādedür *be-ṣūret tüvāngerānīst ü be-maʿnī dervīş,* ol kimse ṣūretde ġanī ve maʿnāda dervīşdür.

Beyt

گر بیهنر بمال کند کبر برحکیم

Eger hünersiz māl ile ʿāḳil üzre kibr eyleye

---

[1] tiryāḳdur: +yā kilīd-i ḫazīne-i erzāḳ yāḫūd rızḳ ḫazīnesinüñ miftāḥı N.

[2] nisbet iderler: +yaʿnī gedādur dirler N.

[3] ki ṣanurlar yaʿnī mālik olduḳları ḥāle maġrūr olmaḳ sebebi ile ve taṣarruf itdükleri manṣıb ʿizzetinüñ sebebi ile: -N.

کون خرش شمار اگر گاو عنبرست

Sen anı eşek ḳūhī ṣay **[N216b]** egerçi kāv ʻanber ise de yaʻnī her ne olur ise aṣlā añа iʻtibār u iltifāt eylemez.

Güftem: Meẕemmet-i īşān revā medār, Ḥażret-i Şeyḫ eydür ol dervīşden çünki bu sözi işitdüm ben añа eyitdüm anlaruñ yaʻnī aġniyānuñ meẕemmetini revā ṭutma *ki ḫudāvendān-ı ekremend,* zīrā ikram ṣāḥibleridür. *Güft,* ol dervīş eyitdi: *Ḫaṭā güftī ki bende-i diremend,* ḫatā itdüñ[1] anlar direm bendeleridür. *Çi fā'ide ki ebr-i āẕārend,* farż itdüm ki anlar āẕār buludıdur ammā ne fā'ide *ve ber-kes nemī bārend,* kimse üzre yaġmurlar yāḫūd yaġdurmazlar maʻnāsına ola yaʻnī ḳudretleri kemālde ammā kimseye iḥsān itmezler. *Ve çeşme-i āftābend,* ve farż itdüm ki anlar āftāb çeşmesidür *ve ber-kes nemī tābend,* ammā kimse üzre yeldüremezler yaʻnī fā'ideleri irişmez yaʻnī farż itdüm ki aġniyā ḳudretde birāẕer ü çeşme-i āftāb imiş ammā hergiz kimseye kerem itmezler eyleye ne fa'ide. *Ve ber-merkeb-i istiṭāʻat süvārend,* ve ḳudret merkebine süvārlardur *ve nemī rānend,* süremezler yaʻnī ḳudretleri var ammā virmezler. **[M251a]** *Ḳademī behr-i Ḫudā nenihend,* Allāh içün bir ḳadem ḳomazlar *ve diremī bī-menn ü eẕā nedihend,* ve minnetsiz ve eẕāsız bir direm virmezler. *Ve mālī be-meşaḳḳat ferāhem āverdend,* ve bir vāfir mālı meşaḳḳat ile cemʻ iderler[2] *ve be-ḥisset nigeh dārend,* ve ḥisset ile ol mālı ḥıfẓ iderler *ve be-ḥasret bigüẕārend,* ve ʻāḳıbet anı dünyāda ḥasret ile ḳorlar. *Ve ḥukemā güfteend,* ve ʻāḳiller eyitmişlerdür: *Sīmi baḫīl vaḳtī ez-ḫāk ber-āyed,* baḫīlüñ sīm ü zeri **[N217a]** şol vaḳt ḫākden çıḳar *ki vey be-ḫāk reved,* ki ol baḫīl ḫāke gide[3].

Beyt

برنج و سعی کسی نعمتی بچنگ آرد

Renc ü derd ve saʻy ü cehd ile bir kimse bir vāfir niʻmet yaʻnī vāfir sīm ü zer cemʻ ider ele getürür

دگر کس آید و بیرنج و سعی بردارد

[1] ḫatā itdüñ: +yaʻnī nā-maʻḳūl söyledüñ N.

[2] cemʻ iderler: bir yire getürürler N.

[3] ḫāke gide: +yaʻnī öle N.

Ġayrı kimse gelür renc ü sa‘ysız anı yuḳarı ṭutar ya‘nī ḫarc ider.

[1] « بَشِّرِ المَالَ الْبَخِيلَ بِحَديثٍ وَارِثٍ »

Güftem[2], ben aña eyitdüm: *Ber-buḫl-ı ḫudāvendān-ı ni‘met,* aġniyānuñ buḫli üzre *vuḳūf neyāfte’ī illā be-‘illet-i gedāyī,* vuḳūf bulmışsın illā dilencilik sebebi ile ya‘nī anlardan ba‘ż-ı nesne ṭaleb eyledüñ virmediler anlaruñ buḫline bu vechle muṭṭali‘ olduñ. *Verne her ki ṭama‘ yek sū nihed,* yoḫsa her ki kim ṭama‘ı bir cānibe ḳoya ya‘nī terk eyleye *kerīm ü baḫīleş yeksān nümāyed,* kerīm ile baḫīl aña yeksān ve berāber görinür. *Meḥekk dāned ki zer çīst,* **[M251b]** meḥekk bilür ki zer nedür ve nicedür *ü gedā dāned ki mümsik kīst,* ve gedā bilür ki mümsik kimdür[3]. *Güftā,* ol dervīş eyitdi: *Be-tecrübe-i ān mī güyem,* bu sözi ol tecrübe ile eydürüm *ki müte‘alliḳān ber-der bidārend,* ki ḫiẓmetkārlarını ḳapu üzre ṭutarlar *ve ġalīẓān-ı şidād-rā ber-gümārend,* vaḳt-i ġalīẓleri ḥavāle iderler *tā bār-ı ‘azīzān nedihend,* tā ‘azīzlere icāzet ve yol virmeyeler tā ki kendüler ile buluşmayalar *ve dest ber-sīne-i ṣāḥib-i temeyyüzān nihend,* ve ṣāḥib-i temeyyüzlerüñ sīnesi üzre el ḳoyalar ya‘nī faẓl u ma‘rifet ṣāḥiblerine içerü girmege māni‘ olurlar *ve güyend ki kes der-serāy nīst,* ve diyeler ki sarāyda **[N217b]** kimse yoḳdur. *Ve be-ḥaḳīḳat rāst güfte bāşed,* ve fi’l-ḥāḳīḳa gerçek dimiş olurlar.

Beyt

آنرا که عقل و همت و تدبیر و رأی نیست

Ol kimsenüñ ki ‘aḳl u himmeti ve tedbīr ü re’yi yoḳdur

خوش گفت پرده دار که کس درسرای نیست

Ḫoş ve laṭīf didi ḥācib ki sarāyda kimse yoḳdur.

Güftem ben aña eyitdüm: *Be-‘illet-i ān* ki aġniyānuñ ḳapuya bevvāb ḳoması ol sebeb iledür *ki ez-dest-i mütevaḳḳı‘ān be-cān āmedeend* ümmīdlilerüñ[4] elinden cāna

[1] Cimrinin malını bir hadisle (yani bir haberle) mirasçısına müjdele!

[2] güftem: +Ḥażret-i Şeyḫ eydür N.

[3] kimdür: +zīrā nice kerre andan nice dinmişdür nicedür ve nice degüldür anı bilür N.

[4] ümmīdlilerüñ: +ve ḳapularına gelenlerüñ N.

gelmişlerdür[1] *ü ez-ruḳʿa-i gedāyān be-fiġān* ve sā'illerüñ ruḳʿasından fiġāna gelmişlerdür. *Ve muḥāl-i ʿaḳlest eger rīg-i beyābān dür şeved* **[M252a]** ve muḥāl-i ʿaḳldur ki eger beyābānuñ ḳumı dürr ola *çeşm-i gedāyān pür şeved* gedālaruñ gözi[2] pür ola yaʿnī anlara ḳanāʿat gele[3].

Beyt

دیده اهل طمع بنعمت دنیا

Ehl-i ṭamaʿuñ gözi dünyā niʿmeti ile

پر نشود همچنان که چاه بشبنم

Pür olmaz cāh-ı şebnem ile pür olmaduġı gibi.

Ḥātem-i Ṭāyī ki beyābān-nişīn būd, Ḥātem-i Ṭāyī ki beyābān nişīn idi *eger der-şehr būdī,* eger şehrde olaydı *ez-cūş-ı gedāyān bī-çāre geştī,* gedālaruñ cūş u hücūmundan bīçāre olur idi *ve cāme ber-ten-i ū pāre,* ve anuñ cismi üzre cāme pāre pāre olur idi. *Çünān ki der muṭāyebāt āmede est,* ancılayın ki letāyifde gelmişdür.

Beyt

بر من مناکر تا دگران چشم ندارند

Baña naẓar eyleme yaʿnī benden[4] ümmīd ṭutma ġayrılar benden nesne ümmīd ṭutmayalar

کز دست گدایان نتوان کرد ثوابی

Zīrā gedālar elinden bir ṣevāb eylemek **[N218a]** mümkin degüldür.

Güftā, ol dervīş eyitdi: *Men ber-ḥāl-i īşān raḥmet mī berem,* ben anlaruñ ḥāli üzre raḥmet eyledüm yaʿnī anlara terāḥḥum iderüm ki bu ḳadar māl ve niʿmete ḳādirlerdür ammā

[1] cāna gelmişlerdür: +yaʿnī ziyāde mużṭarib olmışlardur N.

[2] gözi: çeşmi N.

[3] ḳanāʿat gele: +muḥāl-ı ʿaḳl terkībi gedāyān-ı pür terkībine maṣrūfdur N.

[4] benden: nesne N.

şevāba ḳaṣdları yoḳdur. *Güftem:*[1] aña eyitdüm sen anlaruñ ḥāli üzre teraḥḥüm itmezsin[2] *ki ber-māl-ı īşān ḫasret mī ḫordī* belki anlaruñ mālı üzre ḥasret yirsin.

Mā der-īn güftār, biz bu sözde *ve her dü behem giriftār,* ve her ikimiz biri birimizi giriftār **[M252b]** *her beydaḳī ki birāndī,* ol müddeʿī her beydaḳ ki sürer idi *be-defʿ-i ān bikūşīdemī,* anuñ defʿine saʿy ider idüm yaʿnī her ne söz ki söyler idi aña cevāb virür idüm. *Ve her şāhī ki biḫ ̌āndī,* ve her kişt ki oḳur idi yaʿnī dir idi[3] *be-ferzīn bipūşīdī,* anı ferzīn ile örter idüm yaʿnī ḳaçan ki bir maʿḳūl söz ile baña ġalebe ider gibi olsa anuñ sözinden maʿḳūl bir cevāb ile aña ġalebe ider idüm. *Tā naḳd-i kīse-i himmet der-bāḫt,* tā ki himmet kīsesinüñ naḳdini dükeli ne var ise ṣarf eyledi yaʿnī söyleyicek sözi ḳalmadı *ve tīr-i caʿbe-i ḥüccet heme biyendāḫt,* ve ḥüccet tīr kişinüñ tīrini dükeli ne var ise atdı yaʿnī delīl ḳalmadı.

Ḳıṭʿa

همان تا سپر نیفکنی از حمله فصیح

Āgāh ol ṣaḳın siper ḳomayasın faṣīḥüñ cümlesinden[4]

کاورا جزان مبالغه مستعار نیست

Zīrā anuñ ol ʿāriyetlenmiş mübālaġadan ġayrı yoḳdur yaʿnī efvāh-ı ricālden ḫāṭır-nişān idinmiş birḳaç sözden ġayrıya ḳādir degüldür faṣīḥden murād bunda ḥaḳīḳatde faṣīḥ degüldür belki bir nice istiʿmāl ü ışṭılāḥ **[N218b]** ḥıfẓ idüp iẓhār-ı feṣāḥat iden kimse murāddur.

دین ورز و معرفت که سخندان سجعگوی

Dīn ü maʿrifete çalış zīrā secʿi gūy olan faṣīḥ

بردر سلاح دارد و کس در حصار نیست

[1] güftem: +Ḥażret-i Şeyḫ eydür N.

[2] teraḥḥüm itmezsin: raḥmet iletmezsin N.

[3] *Ve her şāhī ki biḫ ̌āndī* ve her kişt ki oḳur idi yaʿnī dir idi: -N.

[4] cümlesinden: +yaʿnī ḫavf idüp anuñ ile baḥş itmekden ferāġat itmeyesin zinhār N.

[M253a] Ḳapu üzre silāḥ ṭutar ve ḥiṣārda kimse yoḳdur buncılayın sec'i gūy olan süḫandān daḫı buña beñzer ki 'ilm ü ma'rifet taḥṣīl itmiş degüldür ancaḳ andan bundan bir miḳdār nesne ḫāṭırına almışdur.

'Āḳıbetü'l-emr delīleş nemānd, 'āḳıbetü'l-emr anuñ delīli ḳalmadı *ẕelīleş kerdem,* ġalebe itmek ile anı ḫ̆or ve ḫacīl eyledüm. *Dest-i ta'addī dırāz kerd,* ta'addī elini dırāz eyledi ya'nī ḫuṣūmete şürū' eyledi *ü bīhūde güften āġāz,* ve 'abeş ve nā-ma'ḳūl söylemege āġāz eyledi. *Ki sünnet-i cāhilānest,* zīrā cāhillerüñ ṭarīḳi ve sīretidür *ki çün be-delīl ez-ḫaşm fürū mānend,* ki çün delīlde ḫaşmdan aşaġa ya'nī 'āciz ve zebūn ḳala *silsile-i ḫuṣūmet bicünbānend,* ḫuṣūmet zencīrini deper dirler ya'nī ḫuṣūmete başlarlar *çün Āzer-i büt-terāş,* büt yunıcı ya'nī büt düzici Āzer gibi *ki be-ḥüccet bā-püser ber neyāmed,* ki maḥabbetde püseri ile ya'nī Ḥażret-i İbrāhim *'aleyhi's-selām* ile yuḳarı gelmedi[1] *be-ceng ber-ḫāst* cenge ḳalḳdı *ki ḳāle'llāhu te'ālā:* [2] ﴿... لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ ...﴾ Āzer Ḥażret-i İbrāhim *'aleyhi's-selāma* eyitdi eger sen beni 'aṣnāma 'ibādetüñ men'inden ferāġat itmeyesin elbette ben seni recm iderüm ya'nī lisānum ile ya'nī düşnām u zemm ile yāḫūd ṭaş ile yā budur ki ölesin yāḫūd benden nefret idesin. *Düşnāmem dād,* baña düşnām virdi **[M253b]** *saḳaṭeş güftem,* **[N219a]** ben daḫı aña nā-ma'ḳūl söz söyledüm *girībānem derīd,* benüm yaḳamı yırtdı *zenaḫdāneş giriftem,* anuñ çeñesini ya'nī ṣaḳalını ṭutdum.

Beyt[3]

او در من و من دراو فتاده

O baña ben aña düşmān ya'nī ikimiz biri birimiz ile ḫuṣūmetde

خلق از پی ما دوان و خندان

Ḫalḳ bizüm ardumuzdan yilici ve gülici idi ta'accübden

انگشت تعجب جهانی

Cihān ḫalḳınuñ ta'accüb barmaġı

[1] yuḳarı gelmedi: +ya'nī ġālib olmadı N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm, Meryem Sûresi, 19/46.* "…Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım…"

[3] Beyt: Ḳıṭ'a N.

Bizüm kelimātımuzdan dişlerinde yaʿnī taʿaccüblerinden barmaḳlarını ışırmışlar idi.

El-ḳıṣṣa, muḥaṣṣal-ı kelām *mürāfaʿa-i īn süḫan,* bu sözüñ mürāfaʿasını *pīş-i ḳāḍī bürdīm,* ḳāḍī ḳatına iletdük *ve be-ḥükūmet-i ʿadl rāżī şüdīm,* ve ʿadlüñ yaʿnī ḳāḍī-i ʿādilüñ ḥukūmetine rāżī olduḳ *tā ḥākim-i müselmānān maṣlaḥatī bicūyed,* tā ki müselmānlaruñ ḥākimi bir maṣlaḥat ṭaleb ide yaʿnī bir maʿḳūl ṭarīḳ peydā eyleye *ve der-miyān-ı tüvāngerān u dervīşān farḳī bigūyed,* ve ġanīler ile dervīşler ortasında bir farḳ diye *ḳāḍī çün hey'et-i mā bidīd,* ḳāḍī çünki bizüm ḥālimüzi ve hey'etümizi gördi *ve manṭıḳ-ı mā bişenīd,* ve bizüm sözümüzi işitdi *ser be-ceyb-i tefekkür fürū bürde būd,* başını tefekkür yaḳasına aşaġa iletdi[1] *ve baʿd ez-te'emmül-i bisyār,* ve çoḳ fikrden ṣoñra *ser ber-āverd, ve güft* başını ḳaldurdı ve eyitdi: *Ey ān ki tüvāngerān-rā ṣenā güftī,* ey şol kimse ki aġniyāya **[M254a]** ṣenā itdüñ ve anları dervīşler üzre tercīḥ itdüñ *ve ber-dervīşān cefā revā dāştī,* ve dervīşler üzre cefāyı revā ṭutduñ *bidān ki her cā ki gülest ḫārest,* bil ki her yirde ki gül vardur anda ḫār vardur *veyā ḫamr ḫumārest,* **[N219b]** *ve* ḫamr ile ḫumār vardur *ve ber-ser-i genc mārest,* ve künc başı üzre yaʿnī māl olduġı yirde ılān vardur. *Ve ān cā ki dürr-i şehvārest,* ve şol yirde ki dürr-i şehvār vardur *neheng-i merdüm-ḫˇārest,* ādem yiyici neheng vardur. *Leẕẕet-i ʿayş-ı dünyā-rā ledġa-i ecel der-pes est,* dünyānuñ ʿıyş-ı leẕẕetinüñ ecel ledġası ṣevkindedür yaʿnī egerçi dünyānuñ ʿayş u nūşında leẕẕet vardur ammā ṣevkinde ecel elemi vardur *ve naʿīm-i behişt-rā dīvār-ı mekārih derpī,ş* ve cennet niʿmetinüñ öñünde mekārih dīvārı vardur yaʿnī ṭālib-i cennet olana lāzımdur ki tekālif-i şerʿiyyeye imtiṯāl ide nitekim Ḥabīb-i Ekrem buyurmışdur: [2] ﴿ حُفَّتِ الجَنَّةُ بِالمَكَارِه ﴾ cennet tezyīn olındı meşaḳḳat ve zaḥmetler ile ki murād bunda tekālif-i şerʿiyyedür.

Beyt

جور دشمن چه کند گر نکشد طالب دوست

[1] aşaġa iletdi: +yaʿnī fikr virdi N.

[2] *Hadîs-i Şerîf:* "Cennet (yolu) zahmet ve meşakkatle kaplandı." Tirmîzî, Cennet 31.

Dosta ṭālib olan[1] eger düşmān cevrini çekmeye nice ider ya‘nī neye ḳādirdür elbette düşmānuñ cefāsını çeker hergiz ḫalāṣına maḥāl yoḳdur

گنج و مار و گل و خار و غم و شادی بهمند

Zīrā genc ile mār ve gül ile ḫār **[M254b]**ve ġam ile şādī biri biri iledür ya‘nī böylecedür ki hergiz inḳiṣāle mecāl yoḳdur.

Beyt

عاشق چه کند گر نخورد تیر ملامت

با هیچ دلاور سپر تیر قضا نیست [2]

Naẓar nekünī der-bostān, naẓar eylemez misin bostānda *ki bīd-i müşgest ü çūb-ı ḫuşk,* ki anda müşg rāyiḥalu sükūd ve çūb-ı ḫuşk vardur. *Hemçünān,* ancılayın *der-zümre-i tüvāngerān,* aġniyā bölügünde daḫı *şākirend ü kefūr,* Ḥaḳ te‘ālānuñ ni‘metine şükr idiciler ve şükr itmeyiciler vardur *ve der-ḥalḳa-i dervīşān,* ve dervīşler mecma‘ında *ṣābirend ü żacūr,* belāya ṣabr idiciler ve ṣabr itmeyiciler vardur. **[N220a]**

Beyt

اگر ژاله هر قطره ای در شدی

Eger jālenüñ her bir ḳatresi dürr olaydı

چو خر مهره بازار ازو پر شدی

Ḫar-mühre gibi bāzārāndan pür olur idi[3] nāra muvāfiḳ olduġından līkin böyle degüldür.

Muḳarribān-ı ḥażret-i Ḥaḳ celle vü ‘alā, Ḥaḳ celle vü ‘alā ḥażretinüñ muḳarribleri *tüvāngerānend dervīş-sīret,* dervīş sīretlü ġanīlerdür *ve dervīşānend tüvānger-himmet,* ġanī himmetlü dervīşlerdür yā‘nī Cenāb-ı ḳudsüñ muḳarribleri iki ṭā’ifedür birisi ṣūretde

---

[1] ṭālib olan: +kimse N.

[2] N-: عاشق چه کند گر نخورد تیر ملامت / با هیچ دلاور سپر تیر قضا نیست

Âşık, kınama okuna hedef olmasa ne yapsın/ Hiçbir yiğidin kader okuna karşı kalkanı yoktur.

[3] pür olur idi: +ziyādde çoḳ olduġundan līkin böyle degüldür N.

ġanī sīretde dervīş birisi ṣūretde dervīş sīretde ġanīdür. *Mihīn-i tüvängerān ānest ki ġam-ı dervīşān biḫored,* ġanīlerüñ ulusı oldur ki dervīşlerüñ ġamını yiye *ve bihīn-i dervīşān ān ki kümm-i tüvängerān negīred,* ve dervīşlerüñ eyüsi oldur ki ganīlerüñ yükini ṭutmaya ya'nī iḫtiyāc 'arż **[M255a]** itmeye hemān Ḥaḳ te'ālāya tevekkül üzre ola. *Ḳāle'llāhu te'ālā* nitekim Allāhu te'ālā ḥażreti eyitdi: [1] ﴿ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ﴾ Bir kimse Allāhu te'ālā ḥażretine tevekkül itse ol Allāh aña kāfīdür.

Pes rūy-ı 'itāb ez-men be-dervīş kerd, ṣoñra 'itāb yüzini benden dervīşe eyledi[2] *ve güft,* daḫı eyitdi: *Ey ki güftī,* ey kimse ki eyitdi *tüvängerān müşteġıl-ı menāhīend,* ġanīler tebāhī ve nā-ma'ḳūle müşteġıllerdür *ü mest-i menāhī,* ve menāhīye mestlerdür, *ne'am, ṭā'ife'ī çünīn ki güftī hestend ne'ām,* bir tā'ife böylece ki eyitdüñ vardur *ḳāṣır-himmet ü kāfir-ni'met,* ḳāṣır himmetlü ve kāfir ni'metlü ya'nī himmetsiz ve şükrsüz *biberend ü binihend,* **[N220b]** ki māl cem'iderler ve ḥıfẓ iderler *ve neḫorend ü nedihend,* ve ol ḳadar ki mālı kendüler yimezler ve Allāh içün kimseye virmezler. *Ger be-meṣel,* meṣelā[3] *bārān nebāred,* yaġmūr yaġmaya *veyā cihān ṭūfān ber-āred,* yāḫūd cihānı ṭūfān yuḳarı getüre ya'nī cihānda ṭūfān peydā ola *be-i'timād-ı miknet-i ḫ ̌īş,* kendülerinüñ ḳudretine i'timād eylemek ile *ez-miḫnet-i dervīş nepürsend,* dervīşüñ miḫnetinden ṣormazlar *ve ez- Ḫudāy netersend,* ve Allāhu te'ālā ḥażretinden ḫavf itmezler *ve güyend,* daḫı eyidürler:

Beyt

گر از نیستی دیگری شد هلاک

Eger bu yoḳluḳdan bir[4] kimse helāk oldı ise

مرا هست بطرا ز طوفان چه باک

[M255b] Dir ki[5] benüm vardur baṭık ṭūfāndan ne bāki vardur bu vechle daḫı ma'nā mümkindür baṭa ṭūfāndan ne bāk vardur ḥāṣıl-ı ma'nā baṭık ṭūfāndan ḫavfı olmaduġı gibi ġanīnüñ daḫı yoḳluḳdan ḫavfı yoḳdur.

---

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Talâk 65/3:* "…Her kim Allah'a tevekkül ederse O, ona yetişir…".

[2] eyledi: +ya'nī baña ḫiṭāb itdükden ṣoñra ol dervīşe ḫiṭāb eyledi N.

[3] meṣelā: eger fi'l-meṣel N.

[4] bir: ġayrı N.

[5] dir ki: -N.

Beyt[1]

و راکبات نیاقا فی هوادجها

Nāḳalara binici çoḳ nisā ol nāḳalaruñ üstünde hevdeclerde olduḳları ḥālde

لم یلتفتن الی من غاص فی الکثب

Hevdeclerde olan nisā ḳum içine baṭan kimseye iltifāt eylemezler ve ne zaḥmet çekdügini bilmezler.

Beyt

دنان چو کلیم خویش برون بردند

Alçaḳlar çünki kendü kilīmini ābdan ṭaşra iletdiler yaʿnī belā vü miḥnetden ḫalāṣ buldılar ve āsūde-dil oldılar

گویند چه غم گر همه عالم مردند

Dirler ki ne ġam eger dükeli ʿālem öldiler ise yaʿnī öleler.

Ḳavmī ber-īn ṣıfat ki beyān kerdem, aġniyādan bir ḳavm vardur bu ṣıfat ile ki **[N221a]** beyān eyledüm yaʿnī aġniyānuñ cemīʿi bu ṣıfat ile degüldür *ve ṭā'ife'ī dīger,* ve aġniyādan bir ṭā'ife daḫı vardur *ki ḫᵛān-ı niʿam nihādeend,* ki niʿmetler sofrasını ḳomışlardur *ve ṣalā-yı kerem der-dāde,* ve kerem ṣalāsını virmişlerdür yaʿnī kereme çalışurlar *ve ebrū be-tevāżuʿ küşāde,* ve tevāżuʿ ile ebrūlarını açmışlardur yaʿnī türüş-rūy degüllerdür *ṭālib-i nāmend ü maġfiret nām,* ve maġfirete ṭāliblerdür *ve ṣāḥib-i dünyā vü āḫiret,* ve dünyā ve āḫiret ṣāḥibleridür yaʿnī iki ʿālemde saʿādete irişmişlerdür. *Çün bendegān-ı ḥażret-i pādişāh,* pādişāh ḥażretinüñ bendeleri gibi *ʿālem-i ʿādil mü'eyyed* **[M256a]** ki ol pādişāh-ı ʿālemdür ʿādildür Ḥaḳ teʿālā ḳatında mü'eyyed ve muvaffaḳdur *manṣūr u muẓaffer,* manṣūr ve muẓafferdür *mālik-i ezimmetü'l-enām,* ḫalḳuñ yularlarınuñ mālikidür yaʿnī cümle ḫalḳuñ pādişāhıdur *ḥāmī-i ṣüġürü'l-İslām,* İslām derbendlerini ve kudeklerini yaʿnī İslām'a żarar olan yirleri ḥıfẓ idicidür *vāriṣ-i mülk-i Süleymān,* Süleymān mülkinüñ vāriṣidür *aʿdel-i mülūkü'z-zamān,* zamān pādişāhlarınuñ ʿādilrekidür. *Muẓafferü'd-dīn*

[1] Beyt: Şiʿr-i ʿArabī N.

dīnüñ, muẓafferidür ya‘nī dīn anuñ ile ḳuvvetlenmişdür. *Ebū Bekr Sa‘d,* bu evṣāf ile mevṣūf olan Sa‘d oġlı Ebū Bekr’dür *edāmallāhu eyyāmuhu,* Allāhu te‘ālā ḥażreti anuñ eyyāmını dā’im eylesün ya‘nī ‘ömrini uzun eylesün *ve naṣara a‘lāmehu, ve* Allāhu te‘ālā ḥażreti anuñ ‘alemlerine yardım eylesün ya‘nī aña nuṣret virsün.

Ḳıṭ‘a

پدر بجای پسر هرگز این کرم نکند

Peder püseri ḥaḳḳına ya‘nī püserine hergiz bu keremi eylemez

که دست جود تو باخاندان آدم کرد

Ki senüñ cüduñ eli ādem oġullarına eyledi ya‘nī sen ḫalḳa babalarından ziyāde şefḳat[1] idersin

خدای خواست که بر عالمی ببخشاید

[N221b] Ḥaḳ te‘ālā ḥażreti diledi ki ‘ālem-i ḫalḳ üzre teraḥḥum eyleye

ترا برحمت خود پادشاه عالم کرد

Kendü luṭfı ile seni ‘ālemüñ pādişāhı eyledi.

Ḳāḍī çün süḫan bedīn pāye resānīd, ḳāḍī çünki sözi bu mertebeye irişdürdi *ve ez-ḥadd-i ḳıyās-ı mā,* **[M256b]** ve bizüm ḳıyāsımuz ḥadden *esb-i mübālaġa dergüẕerānīd,* mübālaġa atını geçürdi ya‘nī vāfir söyledi *be-muḳteżā-yı ḥükm-i ḳażā rıżā dādīm,* ḳażānuñ ḥükmi muḳteżāsına rıżā virdük ya‘nī ḳāḍīnüñ ḥükmine rāżī olduḳ *ve ez-mā maḍā der-güẕeştīm,* ve geçenden geçdük *ve be- ‘öẕr-i mā-cerā,* ve mācerādan ya‘nī ḫuṣūmetden ṣoñra *ṭarīḳ-ı müdārā giriftīm,* müdārā ṭarīḳini ṭutduḳ ya‘nī müdārāya başladıḳ *ve ser be-tedārük ber-ḳadem-i yekdiger nihādīm,* ve i‘tiẕār içün tedārük başını biri birimizüñ ḳademi üzre ḳoduḳ ya‘nī biri birimizden ‘öẕr diledük *ve būse ber-ser-i rūy-ı hemdiger dādīm,* ve biri birimizüñ başına ve yüzine būse virdük ya‘nī öpüşüp ṣulḥ eyledük *ve ḫatm-i süḫan bedīn dü beyt būd,* ve sözüñ ḫatmi bu iki beyt ile oldı.

[1] şefḳat: +ve kerem N.

Ḳıṭ'a

مکن ز گردش گیتی شکایت ای درویش

Cihānuñ dönmesinden şikāyet eyleme ey dervīş!

که تیره بختی اگر هم برین نسق مردی

Zīrā tīre-baḫtsın eger hem bu üslūb üzre öldüñ ise ya'nī bed-baḫtsın eger bu ḥāl üzre ölür iseñ

توانگرا چو دل دست کام رانت هست

Ey ġanī çünki senüñ murād süzici dilüñ ve elüñ vardur ya'nī ḳudretüñ kemāldedür

بخور ببخش که دنیا و آخرت بردی

Kendüye ve ġayra bağışla ki bu ṭarīḳ ile dünyā ve āḫiret iletdüñ ya'nī hem dünyā ṣāḥibi ve hem āḫiret ṣāḥibi **[M257a]** olduñ. **[N222a]**

Beyt

به دنیا توانی که عقبی خری

بخر جان من ور نه حسرت بری [1]

BĀB-I HEŞTÜM: DER-ĀDĀB-I ṢOḤBET

Ḥikmet

Māl ez-behr-i āsāyiş-i 'ömrest, māl 'ömrüñ āsāyişi ve istirāḥati içündür *ne 'ömr ez-behr-i gird kerden-i māl,* 'ömr māl cem' itmekden ötri degüldür ki 'ömrüñi aña ṣarf idesin. *'Āḳilī-rā pürsīdend,* bir 'āḳile su'āl eylediler: *ki nīk-baḫt kīst ü bed-baḫt çīst,* ki nīk-baḫt kimdür ve bed-baḫt nedür ya'nī kimdür. *Güft,* ol 'āḳil eyitdi: *Nīk-baḫt ān ki ḫord u kişt* nīk-baḫt

[1] Eğer dünyadayken âhireti satın alabiliyorsan/Benim canımı satın al; yoksa sonunda yalnızca hasret çekersin.

ol kimsedür ki yedi egdi ya‘nī [1] ﴿ اَلدُّنْيَا مَزْرَعَةُ اَلْآخِرَةِ ﴾ ḥasebince Ḥaḳ te‘ālā ḥażreti yolına beẕl eyledi *ve bed-baḫt ān ki mürd u hişt,* ve bed-baḫt ol kimsedür ki öldi ve terk itdi ya‘nī vāfir māl cem‘ eyledi ḥaḳ yolına beẕl itmeyüp anı ṣaḳladı ‘āḳıbet ölüp ḥasret ile yirinde ḳodı.

Beyt

مکن نماز بران هیچ کس که هیچ نکرد

Namāz ḳılma ol sifle üzre öldükden ṣoñra ki dünyāda Ḥaḳ te‘ālā ḥażretinüñ yolında hiç ‘amel-i ṣāliḥ ḫayr eylemedi.

که عمر در سر تحصیل مال کرد و نخورد

Zīrā ‘ömrini taḥṣīl-i māl[2] sevdāsında ṣarf ve telef eyledi ve yimedi.

Pend

Mūsā ‘aleyhi’s-selām Ḳārūn-rā naṣīḥat kerd, Mūsā *‘aleyhi’s-selām* Ḳārūn’a naṣīḥat eyledi böyle diyü ki [3] ﴿ وَاَحْسِنْ كَمَا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ ﴾ ki ḫalḳa iḥsān eyle nitekim Allāhu te‘ālā ḥażreti saña iḥsān eyledi. *Neşenīd ve ‘āḳıbeteş şenīdī,* **[M257b]** Ḳārūn Ḥażret-i Mūsā’nuñ naṣīḥatini ḳabūl eylemedi ammā anuñ ‘āḳibetini işitdük ki nice helāk oldı.

Ḳıṭ‘a

آن کس که بدینار و درم خیر نینداخت

Ol kimse ki dīnār ve direm ile **[N222b]** ḫayr ḳazanmadı

سر عاقبت اندر سر دینار و درم کرد

‘Āḳıbet başını dīnār u direm sevdāsında eyledi ya‘nī ol sevdāda helāk oldı Ḳārūn gibi

خواهی متمتع شوی از نعمت دنیا

İster iseñ ki mütemetti‘ u behremend olasın dünyā ni‘metinden

---

[1] *Hadîs-i Şerîf,* “Dünya, ahiretin tarlasıdır” Buhârî, Rikâk, 3.

[2] temṣīl-i māl: māl taḥṣili N.

[3] *Kur’ân-ı Kerîm, Kasas Sûresi, 28/77.* “Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de insanlara ihsanda bulun…”

با خلق کرم کن که خدا باتو کرم کرد

Ḫalḳa kerem eyle çünki Ḥaḳ teʿālā ḥażreti sañа kerem eyledi

ʿArab gūyed ʿArab eydür: *Cud ve lā-temnün,* seḫā eyle ve minnet ḳoma

[1] « فانَّ الفائدة اليك عائدةً » zīrā taḥḳīḳ anuñ fāʾidesi ʿāḳıbet sañа dönicidür yaʿnī sevābı sañа irişür *yaʿnī bibaḫş u minnet menih,* yaʿnī iḥsān eyle ve minnet ḳoma *ki fāʾide-i ān be-tü bāz gerded,* zīrā anuñ fāʾidesi girü sañа döner.

Ḳıṭʿa

درخت کرم هر کجا بیخ کرد

Kerem aġacı her ḳanda ki kök eyledi yaʿnī minnet ile zāʾil olmadı

گذشت از فلک شاه و بالای او

Ol kerem aġacınuñ budaġı ve boyı ḫalḳdan[2] geçdi yaʿnī ol kerem maḳbūl-i ḥaḳ oldı

گر امیدواری کازو بر خوری

Eger ümmīdlü iseñ ki andan yemiş yiyesin yaʿnī maḳbūl-i Ḥaḳḳ olmış kerem ü iḥsān şevābından āḫiretde maḥrūm ḳalmayasın **[M258a]**

بمنت منه اره بر پای او

Ḳaṭʿ eylemek ḳaṣdına senüñ[3] minnet ile ol kerem aġacınuñ ayaġı üzre erre ḳoma yaʿnī minnet ile keremi bāṭıl eyleme. *Ḳavluhū teʿālā* [4] ﴿ لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى ﴾

Ḳıṭʿa

شکر خدای کن که موفق شدی بخیر

Allāhu teʿālā ḥażretine şükr eyle ki ḫayr ile muvaffaḳ olduñ yaʿnī ḫayr itmege sañа ḳudret virdi bu vechle daḫı cāʾizdür ḫayra muvaffaḳ olduñ

---

[1] Zira her ne iyilik edersen, sonunda (semeresi) sana dönecektir.
[2] ḫalḳdan: felekden N.
[3] Senüñ: -N.
[4] *Kur'ân-ı Kerîm, Bakara 2/264.* "Sadakalarınızı başa kakmak, gönül kırmakla boşa gidermeyin".

ز انعام و فضل او نه معطل گذاشتت

Ol Allāh ki kendünüñ in‘ām u faẕlından **[N223a]** seni mu‘aṭṭal ḳomadı

منت منه که خدمت سلطان همی کنی

Minnet ḳoma ki sulṭān ḫiẕmetini idersin ya‘nī sulṭāna ḫiẕmet iderüm diyü minnet eyleme

منت شناس از او که بخدمت بداشتت

Minnet eyle andan ki seni ḫiẕmete ṭutdı ya‘nī ḫiẕmete ḳabūl eyledi ki bu daḫı ni‘metdür.

Ḥikmet

Dü kes renc-i bīhūde berend, iki kimse ‘abeṣ yire renc ü zaḥmet iletdiler *ve sa‘y-ı bī-fā’ide kerdend,* ve fā’idesiz sa‘y eylediler. *Yekī ān ki māl endūḫt ve neḫord,* biri ol ki māl kesb eyledi ve yimedi. *Dīger ān ki āmūḫt ve ‘amel nekerd,* biri daḫı evvelki ‘ilm ögrendi ve anuñ ile ‘amel eylemedi.

Meṣnevī

علم چندان که بیشتر خوانی

‘İlmi ol ḳadar ki ziyāderek oḳursın

چون عمل در تو نیست نادانی

Līkin çünki sende ‘amel yoḳdur nādānsın **[M258b]**

نه محقق بود نه دانشمند

Ol kimse ne molla ne ‘ālimdür

چار پایی براو کتابی چند

Bir ḥayvāndur ki anuñ üzerinde birḳaç kitāb vardur.

Ḳāle’llāhu te‘ālā [1] ﴿ مَثَلُ الَّذينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا ﴾

[1] *Kur’ân-ı Kerîm, Cuma 62/5:* “Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer”.

آن تهی مغزرا چه علم و خبر

Ol ʿaḳılsızuñ ne ʿameli ve ne ḫayrı vardur

که براو هیزمست و یا دفتر

Ki anuñ üzerinde olan nesne hīzem midür yoḫsa kitāb mıdur zīrā eger andan ḫayrı olaydı anuñ ile ʿamel ider idi.

Ḥikmet

ʿİlm ez-behr-i dīn perverdenest, ʿilm dīni beslemekden ötridür yaʿnī dīni terbiyyet ü taḳviyyet içündür *ne ez-behr-i dünyā ḫorden,* dünyā yemekden ötri degüldür yaʿnī māl ü cāh taḥṣīli içün degüldür.

Beyt

هر که پرهیز و علم و زهد فروخت

[N223b] Her kim ki perhīz ve ʿilmini ve ẕühdini ṣatdı yaʿnī ḥuṣūl-i dünyā içün ḥāṣıl eyledi

خرمنی گرد کرد و پاک بسوخت

Şuña beñzer ki ol kimse bir ḫarmanı cemʿ eyledi ve hep yaḳdı yaʿnī āḫiretde anlardan aña fā'ide irişmez hemān dünyāda çekdügi meşaḳḳat ḳalur.

Ḥikmet

ʿĀlim-i nā-perhīzgār fāṣıḳ ʿālim kūrīst meşʿale-dār, elinde meşʿale ṭutıcı bir kordur yaʿnī buña beñzer *ki yehdī bih ve lā-yehtedī,* zīrā anuñ ile hidāyet bulınur ki ġayrı kimseler andan ʿilm taḥṣīl idüp ʿamel itmek ile hidāyet bulurlar[1] ammā ol **[M259a]** mühtedī olmaz ki ʿilminden kendüsine aṣlā hidāyet irişmez.

Beyt

بی فائده هر که عمر در بخت

[1] hidāyet bulurlarammā ol: hidāyet bulunur ki ġayrı kimseler N.

Her kim ki ʻömrini fāʼidesiz ʻabeş yire ṣarf itdi

چیزی نخرید و زر بینداخت

Eyle itmesi şevke beñzer ki bir nesne ṣatun almaḳdan ötri yanına altun aldı ʻāḳıbet bir nesne ṣatun almadı ve altunı żāyiʻ eyledi.

Ḥikmet

Mülk ez-ḫıredmendān cemāl gīred, salṭanat ʻāḳillerden cemāl ve revnaḳ ṭutar *ve dīn ez-perhīzgārān kemāl yābed,* ve dīn-i İslām ṣāliḥler ile kemāl ü şeref bulur. *Pādişāhān be-naṣīḥat-i ḫıredmendān muḥtācterend,* pādişāhlar ʻāḳillerüñ naṣīḥatine muḥtācreglerdür *ki ḫıredmendān be-taḳarrüb-i pādişāhān,* ki ʻāḳiller pādişāhlaruñ taḳarrübine[1] muḥtāc olduḳlarından yaʻnī pādişāhlaruñ ʻāḳillere iḥtiyācı ziyādedür.

Ḳıṭʻa

پندم اگر بشنوی ای پادشاه

Benüm naṣīḥatümi eger ḳabūl ider iseñ ey pādişāh!

در همه دفتر به از این پند نیست

[N224a] Dükeli defterde salṭanata müteʻalliḳ bundan eyü pend yoḳdur ol pend budur

جز بخردمند مفرما عمل

ʻĀḳilden ġayrı kimseye ʻamel buyurma

گرچه عمل کار خردمندان نیست

Egerçi ʻamel ʻāḳilüñ işi degüldür yaʻnī ʻāḳil olan kimse bunuñ gibi işe ḳarışmaz.

Ḥikmet

Se çīzī se çīz pāy-dār nemāned, üç nesne üç nesnesiz pāyidār ve bāḳī ḳalmaz. *Māl-ı bī-ticāret,* biri ticāretsiz māl *ve ilm-i bī-baḥş,* **[M259b]** biri daḫı baḫşsız ʻilm *ve mülk-i bī-siyāset,* biri daḫı siyāsetsiz salṭanat. *Raḥm āverden ber bedān,* yaramazlar üzre teraḥḥum[2]

[1] taḳarrübine: ḳurbiyyetine N.

[2] teraḥḥum: raḥm N.

getürmek ya‘nī anlara teraḥḥum eylemek *sitemest ber-nīkān,* eyüler üzre ẓulmdür zīrā anları rencīde iderler *ve afv kerden ez-ẓālimān,* ve ẓālimlerden itdükleri ẓulmi ‘afv eylemek *cevest ber-dervīşān,* maẓlūmlar ve faḳīrler üzre cevrdür zīrā anlara cefā iderler.

Beyt

ترحم بر یلنگ تیز دندان

Keskin dişlü ḳaplān üzre teraḥḥum eylemek

ستمگاری بود بر گوسفندان

Ḳoyunlar üzre ẓālimlik olur zīrā añа teraḥḥum eylemek ma‘nāda eyülere[1] ẓulm eylemekdür.

Beyt

حبیثرا چو تعهد کنی و بنوازی

Ḥabīṯe çünki ḥimāyet ü ri‘āyet idesin

بدولت تو گنه می کند بانبازی

Senüñ devletüñ sebebi ile ol ḫabīṯ günāh ider senüñ şirketüñ ile[2].

Ḥikmet

Her ān sırrī ki bidānī bā-dūst der-miyān menih, her ol bir sırrı[3] ki bilürsin dost ile ortaya ḳoma ya‘nī dosta söyleme, *çi dānī ki vaḳtī düşmen gerded,* ne bilürsin ki bir vaḳt **[N224b]** düşmān ola ṣoñra peşīmān olursın. *Ve her güzendī ki tüvānī be-düşmen meresān,* ve her bir żarara ki ḳādirsin anı düşmāna irişdürme *bāşed ki vaḳtī dūst gerded,* ola ki[4] bir vaḳt dost ola.

[1] eyülere: anlara N.

[2] ile: +ya‘nī ol günāhda sen daḫı şerīksin N.

[3] sırrı: +ya‘nī her ḳanḳı sırrı N.

[4] ola ki: +ya‘nī iḥtimāldür ki N.

Pend

Rāzī ki ḫᵛāhī nihān māned, bir rāzī ki istersin nihān ḳala *bā-kesī der-miyān menih,* anı bir kimse ile ortaya ḳoma[1] *egerçi muʿtemed büved,* egerçi ol dost muʿtemed ve ṣādıḳ ola *ki ū-rā nīz dūstān ṣādıḳ bāşed,* zīrā anuñ daḫı ṣādıḳ dostları olur biri **[M260a]** birinden fāş olur *hīçkes ber-sırr-ı tü,* ve hiç kimse senüñ sırruñ üzre *ez-tü müşfiḳter nebāşed,* senden müşfiḳrek olmaz.

Ḳıṭʿa

خامشی به که ضمیر دل خویش

Ḫāmūşlıḳ yeg ki kendü göñlüñ sırrını

باکسی گفتن و گفتن که مگوی

Bir kimseye dimek ve aña tenbīh idüp dimek ki ol sırrı kimseye dime

ای سلیم آب ز سر چشمه ببند

Ey selīm! Ṣuyı çeşme başından bağla

که چو پر شد نتوان بستن جوی

Zīrā çünki pür oldı yaʿnī çoḳ oldı ol vaḳt ırmaḳ olur ırmağı bağlamaḳ mümkin degüldür.

Beyt

سخنی درنهان نباید گفت

Şol sözi tenhāda söylemek gerekmez[2]

که بهر انجمن نشاید گفت

Ki anı her meclisde ve keşretde söylemek lāyıḳ olmaya.

[1] ortaya ḳoma: +yaʿnī kimseye söyleme N.

[2] gerekmez: +yaʿnī maʿḳūl degüldür N.

Ḥikmet

Düşmenī żaʿīf ki der-ṭāʿat āyed, bir żaʿīf düşmān ki ṭāʿate gele yaʿnī muṭīʿ ola *maḳṣūd-ı vey cüz ān nīst,* anuñ maḳṣūdı andan ġayrı degüldür *ki düşmenī ḳavī gerded,* ki mürür-ı eyyām ile bir ḳavī düşmān ola *ve güfteend,* daḫı eyitmişlerdür: *Ki ber-dūstī-i dūstān* **[N225a]** *çendān iʿtimād nīst,* ki dostlaruñ dostluġı üzre iʿtimād yoḳdur *tā be-temellüḳ-i düşmenān çi resed,* ʿaceb düşmānlaruñ temellüḳine irişür yaʿnī ne iʿtibār.

Pend

Her ki düşmen-i kūçek-rā ḥaḳīr şumāred, her kim ki żaʿīf düşmānı ḥaḳīr ṣaya andan ḥazz itmeye *bedān māned ki āteş-i endek-rā mühmel güẕāred,* aña beñzer ki azacıḳ āteşi mühmel ḳor yaʿnī sevindürmez. **[M260b]**

Ḳıṭʿa

امروز بکش که می توان کشت

Düşmānı bugün depele çünki depelemek mümkindür yaʿnī ḳādirsin āteşi bugün söndür çünki söndürmek mümkindür[1]

کآتش چو بلند شد جهان سوخت

Zīrā āteş çünki bülend yaʿnī ziyāde oldı cihānı yaḳdı yaʿnī naʿr-ı düşmān daḫı āteş gibidür ki fırṣat bulıcaḳ ʿālemi ḫarāba virür

مگزار که زه کند کمانرا

Ḳoma ki düşmān yayını ḳura ve cenge ḥāżırlana

دشمن چو بتیر می توان دوخت

Düşmānı ki tīr ile helāk eylemek mümkindür bu vechle daḫı maʿnā cāʾizdür düşmānı ki tīre dikmek yaʿnī helāk eylemek mümkindür bu iki maʿnā maʿnāda birdür.

[1] āteşi bugün söndür çünki söndürmek mümkindür: -N.

Ḥikmet[1]

Ber-dūstī-i pādişāhān i'timād neşāyed kerden, pādişāhlaruñ dostluġı üzre i'timād eylemek lāyıḳ ve ma'ḳūl degüldür[2] *ve ber-āvāz-ı ḫoş-ı kūdekān ġarre nebāyed būd,* ve eṭfālüñ ḫoş āvāzı üzre maġrūr olmaḳ gerekmez[3] *ki ān be-ḫayālī mütebeddil şeved,* zīrā o ya'nī pādişāhlaruñ düşmānlıġı bir ḫayāl ile mübeddil olur *ve īn be-ḫ'ābī müteġayyir gerded,* bu ya'nī eṭfālüñ ḫoş āvāzı ḫūb ile ya'nī bāliġ olmaḳ ile müteġayyir olur.

Beyt

معشوق هزار دوست را ندهی

Biñ 'āşıḳlu maḥbūba göñül virmeyesin

ور می دهی آن دل بجدایی بنهی

Ancılayın maḥbūba eger göñül virür iseñ ol göñli ayrılmaġa ḳoyasın ya'nī **[M261a]** viṣāl ümmīdini ṭutmayasın.

Ḥikmet

[N255b] *Süḫan der-miyān-ı dü düşmen çünān gūy,* sözi iki düşmān ortasında ancılayın söyle *ki eger dūst şevend şerm-zede nebāşī,* ki ol iki düşmān eger biri biri ile dost olalar ḫacil olmayalar.

Meṣnevī

میان دو کس جنگ چون آتشست

İki kimse ortasında ceng āteş gibidür

سخنچین بدبخت هیزمکشست

Bedbaḫt ġammāz hīzem çekicidür ya'nī ḥuṣūmete sebeb olıcıdur

کنند این و آن خوش دگر باره دل

[1] Ḥikmet: Pend N.
[2] i'timād eylemek lāyıḳ ve ma'ḳūl degüldür: maġrūr olmaḳ gerekmez N.
[3] *ve ber-āvāz-ı ḫoş-ı kūdekān ġarre nebāyed būd* ve eṭfālüñ ḫoş āvāzı üzre maġrūr olmaḳ gerekmez: -N.

Bu ve o ya‘nī ol[1] düşmān girü biri biri ile göñül ḫoş iderler ya‘nī ṣulḥ iderler

وی اندر میان کوربخت و خجیل

Ammā ol süḫan çīn ortasında kör-baḫt ve ḫacīl olur

میان دوتن آتش افروختن

İki kimse ortasında āteş şu‘lelendürmek

نه عقلست خود درمیان سوختن

‘Aḳl degüldür ya‘nī ‘āḳıllılıḳ degüldür kendüsini ortada yaḳmaḳ bu vechle daḫı ma‘nā cā’izdür kendüsi ortada yanmaḳ.

Ḳıṭ‘a

درسخن بادوستان آهسته باش

Sözde dostlar ile āheste ol ya‘nī pek söyleme

تا ندارد دشمن خونخواره گوش

Tā ki ḳan içici düşmān ḳulaḳ ṭutmaya

پیش دیوار آنچه گویی هوش دار

Dīvār ḳatında anı ki söylersin ‘aḳl ṭut

تا نباشد در پس دیوار گوش

Tā ki dīvār ardında ḳulaḳ[2] olmaya. **[M261b]**

Ḥikmet

Her ki bā-düşmenān-ı dūstān-ı ḫod ṣulḥ küned, her kim ki kendü dostlarınuñ düşmānları ile ṣulḥ eyleye *ser-i āzār-ı dūstān dāred,* dostlarını incitmek hevesini ṭutar.

[1] ol: +iki N.

[2] ḳulaḳ: +ya‘nī ḳulaḳ ṭutar kimse N.

Beyt

بشوی ای خردمند ازان دوست دست

Ey ġāfil! Ol dostdan el yu ya‘nī terk eyle

که با دشمنانت بود همنشست

Ki senüñ düşmānlaruñ ile bile oturması muṣāḥabeti ola.

Ḥikmet

Çün der-imżā-yı kārī müterediddid bāşī, çünki bir iş işlemekde[1] tereddüd idici olasın *ān ṭaraf iḫtiyār kün ki bī-āzārter ber-āyed,* ol ṭarafı iḫtiyār eyle ki żararsızrek ya‘nī kimseye żarar irişmeksiz ḥāṣıl ola.

Beyt

با مردم سهلگوی دشوار مگوی

Rıfḳ u mülāyemet ile söyleyici kimseye pek söyleme

باآن که در صلح زند جنگ مجوی

Ol kimse ile ki ṣulḥ ḳapusını ḳaḳar ya‘nī ṣulḥ ṭaleb ider ceng isteme.

Ḥikmet

Tā kār be-zerī ber mī āyed, mādām ki iş altun ile ḥāṣıl olur *cān der-ḫaṭar efkenden neşāyed,* cānı ḫaṭara bıraḳmaḳ ya‘nī kişi kendüsini tehlikeye atmaḳ lāyıḳ degüldür.

‘Arab gūyed āḫiri’l-ḥīle es-seyf, ‘Arab eydür ḥīlelerüñ āḫiri ḳılıcdur ya‘nī çünki ḥīleler ile maṣlaḥat ḥāṣıl olmaya elbette çünki mübāşeret lāzım gelür.

Beyt

گر او پای جنگ آوردد درکاب

نخواهد بخشر از تو دارد حساب [2]

[1] işlemekde: geçirmekde N.

[2] Eğer o savaş meydanına at sürerse/ (Bil ki) affetmez; çünkü seninle bir hesabı vardır.

Beyt

چو دست از همه حیلتی درگسست

Çünki ol **[M262a]** dükeli ḥīleden kesildi yaʿnī ḥīle ile maṣlaḥat ḥāṣıl olmadı

حلالست بردن بشمشیر دست

Ol vaḳt eli ḳılıca iletmek yaʿnī ceng eylemek ḥelāldür.

Pend

ʿAcz-i düşmen raḥmet mekün, düşmānuñ ʿaczi üzre teraḥḥum eyleme *ki eger ḳādir şeved ber-tü raḥmet neküned,* zīrā eger düşmān ḳadir ve ġālib ola senüñ üzerüñe teraḥḥum eylemez.

Beyt

دشمن چو بینی ناتوان لاف از بروت خود مزن

Düşmānı çünki ḳudretiz ve żaʿīf göresin kendü bıyıġuñdan laf urma yaʿnī ḳuvvetüñe maġrūr olmaḳ ile bıyıġuñı burup laf urma

مغزیست در هر استخوان مردیست در هر پیرهن

[N225b] Zīrā her üstüḫ̆ānda bir ilik vardur her pīrehende bir ār vardur.

Beyt

Ḫor baḳma her żaʿīfe merd iseñ merdāne baḳ

Bir ḳarıncayı dil-āver gör şehā şīr-āne baḳ.

Pend

Her ki bedī-rā biküşed, her kim ki bir ẓālimi depeleye *ḫalḳ-rā ez-belā-yı ū birehāned,* ḫalḳı ol ẓālimüñ belāsından ḳurtarur *ve ū-rā ez-ʿaẕāb-ı Ḫudāy,* ve ol ẓālimi Ḥaḳ teʿālānuñ ʿaẕābından ḳurtarur.

Ḳıṭ‘a

پسندیدست بخشایش ولیکن

Teraḥḥum maḳbūldür ammā

منه بر ریش خلق آزار مرهم

Ẓālimüñ yarası üzre merhem ḳoma ya‘nī añа teraḥḥum itme

ندانست آن که رحمت کرد بر مار

Ol kimse ki ılan üzre teraḥḥum eyledi bilmedi **[M262b]**

که آن ظلمست بر فرزند آدم

Ki ılan teraḥḥum eylemek ādem oġlı üzre ẓulmdür.

Pend

Naṣīḥat ez-düşmen peẕīreften ḫaṭāst, düşmāndan naṣīḥat ḳabūl itmek ḫaṭādur *velīkin şenīden revāst,* ammā işitmek ma‘ḳūldür *tā be-ḫilāf-ı ān kār künī ki ān ‘ayn-ı ṣavābest,* tā anuñ ḫilāfı ile iş eyleyesin ki ol ‘ayn-ı ṣevābdur.

Meṣnevī

حذر کن زآنچه دشمن گوید آن کن

Ḥaẕer eyle ol nesneden ki düşmān anı eyle dir ya‘nī düşmāna i‘timād idüp anuñ söziyle bir iş işlemekden ḥaẕer eyle

که برزا نو زنی دست تغابن

Zīrā ṣoñra maġbūnluḳ ve peşīmānlıḳ elini dizüñ üzre ururs ın ya‘nī peşīmān olursın ammā ṣoñradan ne fā’ide

گرت راهی نماید راست چون تیر

Eger düşmān saña oḳ gibi ṭoġrı yol göstere ki aṣlā anda ḫaṭā ẓāhir olmaya

ازو بر گرد و راه دست چپ گیر

Andan rücūʿ eyle vuṣūl **[N226a]** anuñ yolını ṭut yaʿnī ol gösterdügi ṭarafuñ ḫilāfına git.

Ḥikmet

Ḫışm-ı bīş ez-ḥadd vaḥşet āred, ḥadden ziyāde ġażab nefret getürür yaʿnī ḫalḳ andan nefret ider *ve luṭf-ı bī-vaḳt heybet bibered,* ve vaḳitsiz luṭf heybet iledür yaʿnī her vaḳt mülāṭafet ve mülāyemet[1] kişinüñ ḥürmetini giderür. *Ne çendān dürüştī kün ki ez-tü sīr gerdend,* ol ḳadar ḥiddet ü ġılẓet eyleme ki senden ṭoḳ yaʿnī müteneffir olalar *ve ne çendān nermī* **[M263a]** *kün ki ber-tü dilīr şevend,* ve ol ḳadar mülāyemet ve rıfḳ eyleme ki senüñ üzerüñe dilīr olalar yaʿnī saña ġalebe ideler.

Meṯnevī

درشتی و نرمی بهم در بهست

Ġılẓet ve mülāyemet biri biri ile olmaḳda eyüdür

چو فاشد که جراح و مرهمنهست

Ḳan alıcı gibi ki yara idici ve merhem ḳoyucıdur

درشتی نگیرد خردمند پیش

ʿĀḳil olan kimse ḫuşūneti öñüne ṭutmaz yaʿnī ʿādet idinmez

نه سستی که ناقص کند قدر خویش

Ne ʿāḳil süstligi öñüne ṭutar ki kendü ḳadrini nāḳıṣ eyleye yaʿnī ol ḳadar mülāyemet ve tevāżuʿ eylemez ki ḥürmet ve ʿırżına noḳṣān irişe

نه مر خویشترا فزونی نهد

Ne yara ve ġūrdan kendüsine ziyādelik ve kibr ḳor yaʿnī ne kibr eyler

نه یکباره تن در مذلت دهد

Ne yara ve ġūrdan tenini meẕellete virür yaʿnī ne kendüsini ẕelīl eyler.

[1] mülāyemet: +eylemek N.

Meṣnevī

شبانی باپدر گفت ای خردمند

Bir çoban babasına eyitdi: Ey ʻāḳil!

مرا تعلیم ده پیرانه یک پند

Bańa pīr-āne bir pend taʻlīm vir yaʻnī bańa bir maʻḳūl naṣīḥat vir

بگفتا نیکمردی کن نه چندان

Babası çobana eyitdi: Nīk-merdlik ve mülāyemet eyle **[N226b]** ammā ol ḳadar eyleme

که گردد چیره گرگ تیز دندان

Keskin dişlü **[M263b]** ḳurd senüñ üzerüñe ḳavī ve ġālib ola ki ḳoyunlaruñı helāk eyleye naṣīḥat ṭaleb iden çoban olduġı içün böyle naṣīḥat itdi.

Ḥikmet

Dü kes düşmen-i mülk ü dīnend, iki kimse mülk ve dīn düşmānıdur yaʻnī biri mülk düşmānıdur biri dīn düşmānıdur. *Pādişāh-ı bī-ḥilm,* ḥilmsiz pādişāh mülk düşmānıdur ki ġażab sebebi ile ḫalḳ andan nefret ider *ve zāhid-i-i bī-ʻilm,* ve ʻilmsiz zāhid dīn düşmānıdur ki nice kimsenüñ ḫalāletine sebeb olur.

Beyt

بر سر ملک مباد آن ملک فرمانده

Mülk başı üzre ol kimse fermān virici pādişāh olmasun

که خدارا نبود بنده فرمان بردار

Ki Allāhu teʻālanuñ emrini ṭutıcı bende olmaya yaʻnī Allāhu teʻālānuñ emrine iṭāʻat itmeyen kimse pādişāh olmasun.

Ḥikmet

Pādişāh bāyed ki tā be-ḥaddī ber-düşmenān ḫışm nerāned, gerek ki pādişāh düşmānları üzre bir mertebede ḫışm sürmeye *ki dūstān-rā iʻtimād nemāned,* ki dostlara iʻtimād

ḳalmaya ya‘nī ḥadden ziyāde ġażab itmeye ki dostlar andan nefret ideler. *Āteş-i ḫışm evvel der-ḫudāvend-i ḫışm üfted,* ġażab āteşi evvel ġażab ṣāḥibine düşer ya‘nī ġażabınuñ żararı evvel ġażab iden kimseye irişür *pes zebāne be-ḫaṣm resed yā neresed,* ṣoñra yalañı ḫaṣma irişür yā irişmez ya‘nī ġażabuñ eşeri aña irişmek muḳarrer degüldür.

Meşnevī

نشاید بنی آدم خاکزاد

[M264a] Ḫākden ḫalḳ olınmış ādem oġlına lāyıḳ degüldür

که درسر کند کبر و تندی و باد

Ki başında kibr ü ḥiddet ve sür‘at ve ‘acele eyleye ya‘nī mütekebbir **[N227a]** ve ḥiddetlü ve ‘acele idici ola

ترا با چنین گرمی و سرکشی

Seni buncılayın yavuzlıḳ ve serkeşlik ile

نپندارم از خاک یا زآتشی

Ẓann eylemezem ki ṭopraḳdansın yoḫsa āteşden misin ki sende bu ḳadar ḥiddet ve kibr ü ‘ucb vardur ya‘nī sen şeyṭān gibi āteşden yaradılmışsın ki sende bu ḳadar aḫlāḳ-ı şeyṭānī vardur.

Ḳıṭ‘a

در خاک بیلقان برسیدم بعابدی

Ḥażret-i Şeyḫ eydür ki Beyleḳān memleketinde bir ‘ābide irişdüm

گفتم مرا بتربیت ازجهل پاک کن

Ol ‘ābide eyitdüm bir beyt ile beni cehlden pāk eyle

گفتا برو چو خاک تحمل کن ای فقیه

‘Ābid baña eyitdi yüri ḫāk gibi taḥammül ü tevāżu‘ eyle ey ‘ālim

یا هرچه خوانده ای همه در زیر خاک کن

Yāḫūd her ne ki oḳumışsın dükelisini ṭopraḳ altına eyle ya‘nī ‘ilmüñe iltifāt ü i‘timād eyleme zīrā ‘ilm ‘amel içündür çünki sende ṣemere-i ‘ilm olmaya eyleye ‘ilmüñe maġrūr olma belki ma‘dūm meṣābesinde ḳo zīrā ol ‘ilmden aṣlā saña fa’ide yoḳdur netīce-i kelām tevāżu‘ u taḥammül gerek kibr ü ‘ucb gerekmez dimekdür[1].

Ḥikmet

Bed-ḫūy der-dest-i düşmenī giriftārest, bed-ḫūy olan kimse bir düşmān elinde giriftādur *ki her kücā ki reved,* ki her ḳanda ki gide *ez-çeng-i* [M264b] *‘uḳūbet-i ū ḫalāṣ neyābed,* ol düşmānuñ ‘uḳūbeti elinden ḫalāṣ bulmaz.

Beyt

اگر ز دست بلا برفلک رود بدخوی

Eger belā elinden ḫalās içün felek üzre gide bed-ḫūy olan kimse

ز دست خوی بد خویش دربلا باشد

Kendünüñ yaramaz ḫuyunuñ elinde belādadur hergiz ḫalāṣ bulmaz.

Pend

Çü bīnī ki der-sipāh-ı düşmen tefriḳa üftād, çün [N227b] göresin ki düşmān ‘askerinde tefrīḳa ve muḫālefet düşdi *tü cem‘ bāş,* sen cem‘ ü ṣafā-i ḫāṭır üzre ol *ve eger cem‘ şevend,* ve ammā eger düşmān ‘askeri cem‘ ve müttefiḳ olalar *ez-perīşān endīşe kün,* perākendelikden ḫavf eyle ki seni münhezim iderler eyleye ġāfil olma.

Ḳıṭ‘a

برو بادوستان آسوده بنشین

Yüri dostlar ile āsūde otur

چو بینی درمیان دشمنان جنگ

Çünki düşmānlar ortasında ceng göresin

[1] dimekdür: -N.

وگر بینی که باهم یک زبانند

Eger göresin ki düşmānlar biri biri ile müttefiḳlerdür

کمانرا زه کن و برباره بر سنگ

Yayını ḳur ve ḥişāruñ burc u bārusı üzre ṭaş ilet yaʿnī cenge ḫāżır ol.

Ḥikmet

Düşmen çü ez-heme ḥīletī der-māned, düşmān çünki dükeli ḥīleden ʿāciz ḳala yaʿnī ḥīle ile fırṣat bulmaya *silsile-i dūstī bicünbāned,* dostlıḳ zincīrini depredür **[M265a]** yaʿnī dostluḳ ṣūretini gösterür. *Pes āngeh,* andan ṣoñra ol düşmān[1] *be-dūstī kārhā küned,* dostlıḳ ile işler eyler *ki düşmen netüvān kerd,* ki hīç düşmān ol işleri eylemege ḳādir olmaz.

Pend

Ser-i mār be-dest-i düşmen bikūb, ılanuñ başını düşmān eli ile dög *ki ez-iḥdāü'l-ḥüsneyn ḫālī nebāşed,* zīrā eyle itmek iki fā'idenüñ birinden ḫālī olmaz. *Eger īn ġālib āmed mār küştī,* zīrā eger bu yaʿnī düşmān ġālib gele ılanı depeledüñ *ve eger ān ez-düşmen restī,* ve eger o yaʿnī ılan ġālib gele düşmāndan ḳurtulduñ.

Beyt

بروز معرکه ایمن مشو ز خصم ضعیف

Ceng güninde żaʿīf düşmāndan emīn olma **[N228a]**

که مغز شیر بر آرد چو دل ز جان برداشت

Zīrā arslanuñ beynini çıḳarur ol żaʿīf ḫaṣm çünki cānından göñül yuḳarı ṭutdı yaʿnī ḥayātından ümmīdini ḳaṭʿ eyledi.

Pend

Ḫaberī ki dānī ki dilī biyāzāred, bir ḥaberi ki bilürsin bir ḳalbi rencīde ider *tü ḫāmūş bāş,* ol ḥuṣūṣda sen ḫāmūş ol *tā dīgerī biyāred,* tā ki ol ḫaberi bir ġayrı kimse getüre.

[1] ol düşmān: -N.

Beyt

بلبلا مژده بهار بیار

Ey bülbül! Bahar muştulığı getür

خبر بد ببوم باز گذار

Yaramaz ḫaberi girü bayḳūşa ḳo.

Pend

Pādişāh-rā ber-ḫıyānet-i kesī vāḳıf megerdān, pādişāhı bir kimsenüñ ḫıyāneti üzre vāḳıf eyleme, *meger āngeh,* meger ol vaḳt vāḳıf eyle **[M265b]** *ki ber-ḳabūl-i küllī vāṯıḳ bāşī,* ki küllī ḳabūl üzre i'timād idici olasın ya'nī sözüñüñ tamām nüfūẕunı añlayasın.*Veger ne der-helāk-i ḫodeş mīkünī,* yoḫsa kendü helāküñ üzre sa'y idersin.

Beyt

پسیج سخن گفتن آنکاه کن

Söz söylemek tedārikini ve fikrini ol vaḳt eyl

که دانی که در کار گیرد سخن

Ki bilesin ki sözüñüñ te'ṯīri vardur.

Pend

Her ki naṣīḥat-i ḫod-re'yī mī küned, her kim ki bir ḫod re'ye naṣīḥat eyleye *ū ḫod be-naṣīḥat digerī muḥtācest,* o kendüsi bir ġayrı kimsenüñ naṣīḥatine muḥtācdur.

Pend[1]

Firīb-i düşmen[2] *meḫor,* düşmānuñ firībini yime ya'nī ḥīlesine aldanma *ve ġurūr-ı meddāḥ meḫor,* ve meddāḥuñ ġurūrını ṣatun alma ya'nī medḥine maġrūr olma *ki īn dām-ı zerḳ nihādeest,* zīrā bu ya'nī **[N228b]** düşmān zerḳ ve nifāḳ ṭuzaġını ḳurmışdur seni ġāfil ḳılmaḳ ister *ve ān kām-ı ṭama' küşāde,* ve o ya'nī meddāḥ ṭama' ṭamaġını ya'nī aġzını

[1] Pend: Ḥikmet N.
[2] Firīb-i düşmen: ḳarīn-i düşmen N.

açmışdur ẓarāfet ile senden bir nesne almaḳ ister. *Aḥmaḳ-rā sitāyiş ḫoş āyed,* aḥmaġa sitāyiş ḫoş gelür *çün lāşe* lāşe gibi *ki der-ka'beş demī ferbih nümāyed,* ki ol lāşenüñ ṭopuġunda üfüresin semīn görinür nitekim ḳaṣṣāblaruñ 'ādetidür eyle iderler[1].

Ḳıṭ'a

الا تانشوی مدح سخنگوی

Āgāh ol ṣaḳın meddāḥuñ medḥini istimā' eyleyesin [**M266a**]

که اندک مایه نفعی از تو دارد

Zīrā senden bir azıcuḳ miḳdārı fā'ide ṭutar ya'nī ḥāṣıl ider ol sebebden seni bu ḳadar medḥ ider

اگر روزی مرادش بر نیاری

Ammā eger bir gün anuñ murādını ḥāṣıl itmeyesin

دو صد چندان عیوبت برشمارد

Ol vaḳt iki yüz ol ḳadar senüñ 'ayblaruñ ṣayar.

Ḥikmet

Mütekellim-rā tā kesī 'ayb negīred, söz söyleyicinüñ mādām ki bir kimse 'aybını ṭutmaya *süḫaneş ṣalāḥ nepeẕīred,* anuñ sözi ṣalāḥ ḳabūl eylemez ya'nī sözi ma'ḳūl ve laṭīf olmaz.

Beyt

مشو غره برحسن گفتار خویش

Kendü ḥüsn-i güftāruñ üzre ġırra olmaz[2]

بتحسین نادان و پندار خویش

Nādānuñ taḥsīni ile ve kendü pendāruñ ile.

[1] eyle iderler: +anuñ ile semiz görinür N.

[2] ġırre olmaz: +ya'nī maġrūr olma N.

Ḥikmet

Heme kes-rā ʿaḳl-ı ḫod be-kemāl nümāyed, ʿālemde dükeli kimseye kendünüñ ʿaḳl-ı kemāli ile görinür yāḫūd kemālde görinür dimek ola *ü ferzend-i ḫ ̌īş be-cemāl,* ve dükeli kimseye kendüsinüñ ferzendi cemāl ile görinür yāḫūd cemālde görinür dimek ola.

[N229a]

Ḳıṭʿa

یکی جهود و مسلمان نزاع می کردند

Bir cehūd ve bir müselmān biri biri ile nizāʿ eylediler

چنان که خنده گرفت از حدیث ایشانم

Ammā ancılayın nizāʿ eylediler ki anlaruñ nizāʿından beni gülmek ṭutdı yaʿnī güldüm

بطیره گفت مسلمان که این قباله من

Müselmān ġażab ile anda eyitdi eger bu benüm ḳabāilüm **[M266b]**

درست نیست خدایا جهود میرانم

Dürüst degül ise ey Ḫudā beni cehūd oldur

جهود گفت بتوریت می خورم سوگند

Cehūd müselmāna eyitdi Tevrāt'a and içerüm

اگر خلاف کنم همچو تو مسلمانم

Eger bu ḫuṣūṣda ḫilāf idersem sencileyin müselmānem

گر از بسیط زمین عقل منعدم گردد

Farażā yeryüzinden eger ʿaḳl münʿadim ola yaʿnī kimsede ʿaḳl ḳalmaya

بخود گمان نبرد هیچ کس که نادانم

Hīç kimesne[1] nādānem diyü kendüsine ẓann iletmez belki ʻālemde benden ʻāḳil yoḳdur diyü ẓann iledür.

Ḥikmet

Deh ādemī ber-süfre'ī biḫorend, on ādemi belki daḫı ziyāde bir sofra üzre ḥużūr ile ġavġāsız ṭaʻām yirler *ve dü seg ber-cīfe'ī be-ser neberend,* ve iki kelb bir cīfe üzre başa iletmezler ġavgā iderler.

Ḥikmet

Ḥarīṣ bā-cihānī gürsineest, bütün cihāna ḥarīṣ olan kimse açdur zīrā iḫtiyācdan ḫalāṣ bulmaz *ve ḳānīʻ be-nānī sīr,* ve bir nāna ḳanāʻat idici ṭoḳdur zīrā kimseye iḫtiyāc ʻarż itmez.

Beyt

روده تنگ بیک نان تهی پر گردد

Ṭar bağırsaḳ bir boş nān ile yaʻnī ḳatıḳsız etmek ile pür olur

نعمت روی زمین پر نکند دیده تنگ

Ammā ṭar ve ṭoymaz gözi yer yüzininüñ niʻmeti pür eylemez

Meṣnevī

پدر چون دور عمرش منقضی گشت

Pederimüñ çünki ʻömri zamānı münḳaṭıʻ oldı yaʻnī ʻömri āḫire **[M267a]** **[N229b]** irdi

مرا این یک نصیحت کرد و بگزشت

Bañа bu bir naṣīḥati eyledi ve geçdi yaʻnī öldi ol naṣīḥat budur

که شهوت آتشست از وی بپرهیز

Ki şehvet āteşdür andan perhīz ve iḫtirāz eyle

بخود برآتش دوزح مکن تیز

[1] Kimesne: -N.

Tīz kendü üzre ki dūzaḫ āteşini tīz eyleme yāḫūd ma‘nā böyle ola kendüñi dūzaḫ āteşi üzre tīz eyleme ya‘nī kendüñi dūzaḫa atma

درآن آتش نداری طاقت سوز

Ol āteşde yanmaġa ṭāḳat ṭutmazsın

بصبر آبی براین آتش زن امروز

Bārī bugün dünyāda ṣabr eyle bu āteş üzre bir ṣu ur ya‘nī şehveti terk eyle.

Ḥikmet

Her ki der-ḥāl-i tüvānāyī nīkūyī neküned, her kim ki ḳudretlüliḳ ḥālinde ġayra eyülik eylemye *der-vaḳt-i nā-tüvānī saḫtī bīned,* ḳudretsizliḳ vaḳtinde saḫtlıḳ ve elem görür.

Beyt

بد اخترتر از مردم آزار نیست

Ẓālim ve mūzīden bed-baḫtrek ‘ālemde kimse yoḳdur

که روز مصیبت کسش یار نیست

Zīrā muṣībet ve belā güni kimse aña yār ve mu‘ayyen degüldür.

Ḥikmet

Cān der-ḥimāyet-i yek demest, cān bir nefesüñ ḥıfẓındadur ya‘nī ḥayāt bir nefes ile ḳā’imdür ki ol nefes münḳaṭı‘ olsa ḥayāt daḫı münḳaṭı‘ olur *ve dünyā vücūdī miyān-ı dü ‘adem,* ve dünyā iki ‘adem ortasında bir vücūddur ol iki ‘ademüñ biri ‘adem-i ḳadīm biri ‘adem-i ḥādisdür. *Dīn bedünyāfürūşān ḫarend,* dīni dünyāya ṣatıcılar ḫarlar ya‘nī aḥmaḳlardur *Yūsuf bifürūşend tā çi* [M267b] *ḫarend,* Yūsuf‘ı ṣatdılar ‘aceb anuñ bahāsı ile andan yeg ne ṣaṭun alurlar.

Beyt

یار مفروش به دنیا که بسی سود نکرد

آن که یوسف به زر ناسره بفروخته بود[1]

[N230a] *Ḳāle'llāhu teʿālā* [2] ﴿ اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ ... ﴾

Ḥaḳ teʿālā buyurur "Ben size ʿahd ü vaṣiyyet itmedüm mi ey ādem oġulları şeyṭāna ʿibādet ve iṭāʿat itmeyesiz."

Beyt

بقول دشمن پیمان دوست بشکستی

Düşmānuñ sözi ile dostuñ peymānını ṣıduñ yaʿnī şeyṭānuñ iġvāsı ile Ḥaḳ teʿālānuñ[3] emrine muḫālefet idüñ

ببین که از که بریدی و باکه پیوستی

Gör ki kimden geldüñ ve kime ulaşduñ yaʿnī Ḫudā'dan dūr olup şeyṭāna ḳarīb olduñ.

Ḥikmet

Şeyṭān bā-muḫliṣān ber neyāyed, şeyṭān-ı racīm muḫlişler iḍlāl itmege ḳādir olmaz *ü sulṭān bā-müflisān,* ve sulṭān müflisler ile yuḳarı gelmez yaʿnī anlardan mālını almaġa ḳādir olmaz el-müflīs fī emāni'llāhdur yaʿnī[4] ʿālimler[5] ve mültezemler gibi ki müflis olduḳlarından maḥbūs olurlar.

Meṣnevī

وامش مده آن که بینمازست

Ḳarż virme ol kimseye ki bī-namāzdur

ور خود دهنش ز فاقه بازست

[1] Dostunu dünyaya satma; çünkü böyle bir ticarette Yusuf'u sahte altına satan kimse kazanç sağlamadı.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm, Yâsin Sûresi 36/60:* "Ey Âdemoğulları! Size "Şeytana kulluk etmeyin dememiş miydim...".

[3] Ḥaḳ teʿālānuñ: Ḥaḳ teʿālā ḥażretinüñ N.

[4] el-müflīs fī emāni'llāhdur yaʿnī: -N.

[5] ʿālimler: ʿāmiller N.

Eger ḫod anuñ aġzı faḳrdan açılmış ise de ya‘nī ziyāde faḳīr olur ise de

کاو فرض خدا نمی گذارد

Zīrā ol bī-namāz Allāhu te‘ālānuñ farżını edā eylemez

ازقرض تو نیز غم ندارد

Ẓāhirdür ki senüñ ḳarżuñdan daḫı ġam ṭutmaz.

Ḥikmet

Her çi zūd ber-āyed dīr neyāyed, her nesne ki **[M268a]** tīz ḥāṣıl olur çoḳ zamān eglenmez.

Ḳıṭ‘a

خاک مشرق شنیده ام که کنند

İşitmişüm ki maşrıḳ ḫākini iderler

بچهل سال کاسه چینی

Ḳırḳ yılda kāse-i çīnī ki murād kāse-i Faġfūrīdür **[N230b]**

صد بروزی کنند در بغداد

Baġdād’da bir günde yüzini iderler ya‘nī düzerler

لا جرم قیمتش همی بینی

Lā-cerem anuñ ya‘nī kāse’-i Çīnī’nüñ ḳıymet ü i‘tibārını görürsin ki nicedür ve sā’ir kāse aña nisbet ne ḳadardur[1].

Ḳıṭ‘a

مرغک از بیضه برون آید و روزی طلبد

Mürġek yumurdadan ṭaşra gelür ve rızḳ ṭaleb ider ya‘nī fevrī aña bu ḳadar ḥiss ḥāṣıl olur

و آدمیبچه ندارد خبر ازعقل و تمیز

[1] ne ḳadardur: nedür N.

Ve ammā ādemī-zāde ʿaḳl u temyīzden ḫaber ṭutmaz ve kendüsini bilmez

آن که ناگاه کسی گشت و بچیزی نرسید

Mürġek ki defʿaten bir kimse öldio bir nesneye yaʿnī bir ḳadre irişmedi

واین بتمکین و فضیلت بگذشت ازهمه چیز

Ammā buña murād ādemoġlıdur ḳudret ve fażīlet ile dükelisinden geçdi yaʿnī ziyāde oldı bu maʿnā daḫı laṭīfdür ḳudret ve fażīletde bu maʿnāya göre bitmeginde olan bāḳī maʿnāsına olur

آبگینه همه جاهست ازان قدرش نیست

Ṣırça dükeli yerde vardur ol sebebden anuñ ḳadri yoḳdur

لعل دشوار بدست آید ازانست عزیز

Laʿl ṣuʿūbet ve meşaḳḳat ile ele gelür yaʿnī ele girür ol ecilden ʿazīz ve maḳbūldür.

Ḥikmet

Kārhā be-ṣabr ber-āyed, işler ṣabr ile ḥāṣıl olur *ve müstaʿcil be-ser der-āyed,* ammā ʿacele idici depesi üzre gelür yaʿnī maṣlaḥatı ḥāṣıl olmaz. **[M268b]**

Meṯnevī

بچشم خویش دیدم دربیابان

Kendüm gözüm ile gördüm beyābānda

که مرد آهسته بگزشت ازشتابان

Ki āheste āheste giden ʿacale idiciden sibaḳ iletdi yaʿnī ḫızla irişmekde anı geçdi

سمند باد پای ازتک فرو ماند

[N231a] Yel ayaḳlu yaʿnī çāpük at yilmekden ḳaldı

شتربان همچنان آهسته می راند

Deveci ancılayın yaʿnī evvelki gibi āheste āheste sürdi aṣlā ḳalmadı.

Pend

Nādān-rā bih ez-ḫāmūşī nīst, nādāna ḫāmūşluḳdan yeg nesne yoḳdur *eger īn maṣlaḥat bidānistī,* eger nādān bu maṣlaḥatı bileydi *nādān nebūdī,* nādān olmaz idi.

Ḳıṭ'a

چون نداری کمال و فضل آن به

Çünki kemāl ü faẕl ṭutmazsın ya'nī çünki bunlar sende yoḳdur ol yeg

که زبان دردهن نگه داری

Ki lisānuñ aġzuñda ḥıfẓ idesin ya'nī söylemeyesin

آدمیرا زبان فضیحه کند

Ādemīyi lisānı rüsvāy eyler

جوز بیمغزرا سبکباری

İçsiz ḳozı yiniceklik rüsvāy ider ki bir kere eline alan bir daḫı almaz.

Ḳıṭ'a

خریرا ابلهی تعلیم می کرد

Bir ebleh bir ḫara söylesin diyü ta'līm ider idi

برو بر صرف کرده عمر دائم

Dāim 'ömrini anuñ üzre ṣarf eylemiş idi

حکیمی گفتش ای نادان چه کوشی

Bir 'āḳil aña eyitdi: Ey nādān! Ne çalışursın?

در این سودا بترس از لوم لائم

Bu sevdāda melāmet idicinüñ melāmetinden ḫavf eyle ki saña ṭa'n u serzenīş eyler

نیاموزد بهایم از تو گفتار

Bu ẓāhirdür ki **[M269a]** behā'im senden nuṭḳ u güftār ögrenmez

تا خاموشی بیاموز از بهایم

Bārī sen behā'imden ḫāmūşluḳ ögren.

Meṣnevī

هر که تأمل نکند در جواب

Her kim ki cevābda ya'nī sözde te'emmül ü fikr eylemeye

بیشتر آید سخنش نا صواب

Ol kimsenüñ ekṣer sözi nā-ṣevāb gelür ya'nī nā-ma'ḳūl söyler

یا سخن آرای چو مردم بخوش

[N231b] Ya ādemī gibi sözi 'aḳl ile beze ya'nī 'āḳil gibi maḳūl söz söyle

یا بنشین همچو بهایم خموش

Yāḫūd behā'im gibi ḫāmūş otur.

Muṭāyebe[1]

Her ki bā-dānāter ez-ḫod baḥṣ küned, her kim ki kendüden 'ālimrek ile baḥṣ eyleye *tā bidānend ki dānāst,* tā bileler ki dānādur ya'nī 'ālim idügini bilsünler içün *bidānend ki nādānest,* bilürler ki nādāndur zīrā kendüsinden a'lam ile baḥṣ ider ol[2] anı elbette mülzem idüp ḫacīl ider.

Beyt

چون در آید به از تویی بسخن

Çünki sözde bir kimse senden yeg gele ya'nī senden a'lam ola

گرچه به دانی اعتراض مکن

Egerçi ol sözi eyü bilürsin līkin i'tirāż eyleme [3] ﴿ وَفَوْقَ كُلِّ ذي عِلْمٍ عَليمٌ ﴾

[1] Muṭāyebe: Ḥikmet N.
[2] ol: +ḫod N.
[3] *Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi 12/76:* "Her bilenin üstünde daha çok bilen biri vardır."

Ḥikmet

Her ki bā-bedān nişīned nīkī nebīned, her kim ki yaramazlar ile otura eyülik görmez zīrā *eṭ-ṭabīʿatü sādiḳatün,* muḳteżāsınca elbette eyülerden eyülik kemlerden kemlik ḥāṣıl olur.

Meṣnevī

گر نشیند فرشته ای با دیو

[M269b] Eger bir ferişte şeyṭān ile otura yaʿnī iḫtilāṭ eyleye

وحشت آموزد و خیانت و ریو

Ferişte iken şeyṭāndan vaḥşet ü ḫıyānet ve ḥīle ögrenür

از بدان نیکویی نیاموزی

Ḥaḳ budur ki yaramazlardan eyülik ögrenmezsin

نکند گرگ پوستین دوزی

Ḳurd kürkçilik eylemez zīrā anuñ ṭabīʿatinde yırtıcılık ḳonmışdur yaʿnī bu nice muḥāl ise ol daḫı böylece muḥāldür.

Pend

Merdümān-rā ʿayb-ı nihānī peydā mekün, ādemīlerüñ gizlü ʿaybını āşikār eyleme *ki mer īşān-rā rüsvā künī,* zīrā anları rüsvāy idersin *ve ḫod-rā bī-iʿtimād,* ve kendüñi iʿtimādsız idersin.

Ḥikmet[1]

Her ki ʿilm ḫᵛānd u ʿamel nekerd, her kim ki ʿilm oḳudı yaʿnī taḥṣīl eyledi ve anuñ ile **[N232a]** ʿamel eylemedi *bedān māned ki gāv rānd u toḫm neyefşānd,* şuña beñzer ki bir kimse çift sürdi ve ṭoḫm şaçmadı yaʿnī ekmedi ʿabeṣ yere bu ḳadar zaḫmet çekdi.

Ḥikmet

Ez-ten-i bī-dil ṭāʿat neyāyed, dilsiz tenden yaʿnī maḥabbet-i ḥaḳ ve fikr-i āḫiret olmayan kimseden ṭāʿat gelmez *ve pūst-ı bī-maġz bıżāʿat-rā neşāyed,* ve içsiz ḳabuḳ bıżāʿate

[1] Ḥikmet: -M.

yaramaz zīrā maḳbūl olan içdür post bir fā'ideye yaramaz zīrā ḥadīṯ-i şerīfde vardur ki Ḥaḳ teʿālā[1] ʿabdüñ ḳalbine naẓar ider ʿameline ve sā'ir aḥvāline naẓar eylemez ten-i bī-dilden ṭāʿat gelmez gelse daḫı **[M270a]** maḳbūl olmaz mürā'ilerüñ ṭāʿati gibi.

Ḥikmet

Ne her ki der-mücādele çüst der-muʿāmele dürüst, her kim ki mücādelede yaʿnī baḫṯ ü nizāʿda cüst ve ḳavī ola muʿāmelede yaʿnī sīret ü ṣalāḥda dürüst ola böyle degüldür.

Ḥikmet

Ne her ki be-ṣūret nīkūst sīret-i zībā derūst, her kim ki ṣūretde eyüdür anda sīret-i zībā yoḳdur yaʿnī hergiz ṣūreti ḫūb olanuñ sīreti ḫūb degüldür *ki kār enderūn dāred ne pūst,* zīrā işi ḳalb ṭutar beden ṭutmaz.

Ḳıṭʿa

توان شناخت بیک روز درشمایل مرد

Bir günde kişinüñ şemā'ilinden añlamak mümkindür

که تا کجاش رسیدست پایگاه علوم

Ḳi anuñ ʿilmlerinüñ mertebesi ḳanda irişmişdür

ولی ز باطنش ایمن مباش و غره مشو

Ammā anuñ bātınından emīn olma ve maġrūr olma

که خبث نفس نگردد بسالها معلوم

Zīrā nefsüñ ḫıyāneti nice yıllarda maʿlūm olmaz.

Ḥikmet

Eger şebhā heme Ḳadr būdī, eger dükeli giceler Ḳadr olaydı **[N232b]** *pes şeb-i Ḳadr bī-ḳadr būdī,* eyleye Ḳadr gicesi ḳadrsiz olur idi.

[1] Ḥaḳ teʿālā: Ḥaḳ teʿālā ḥażreti N.

Ḥikmet

Ger seng heme laʿl-i bedeḫşānī būdī eger dükeli ṭaş laʿl-i Bedeḫşānī olaydı *pes ḳıymet-i laʿl ü seng yeksān būdī* eyleye laʿl ile ṭaşun ḳıymeti berāber olur idi.

Beyt

بس قامت خوش که زیر چادر باشد

Çoḳ mevzūn ḳāmet ki çadır altında olur yāʿnī ẓāhirü'l-laṭīf görinür

چون باز کنی مادر مادر باشد

[M270b] Çünki çārı açasın görür misin ki anasınuñ anasıdur yaʿnī ziyāde yaşlu ʿacūzedür.

Pend

Her ki bā-büzürgān sitīzed, her kim ki ulular ile lecc ü ʿinād ide *ḫūn-ı ḫod rīzed,* kendü ḳanını döker yaʿnī kendü eli ile kendüsini helāk ider.

Ḳıṭʿa

خویشتنرا بزرگ می بینی

Kibrüñden kendüñi ulu görürsin

راست گفتند یک دو بیند لوج

Gerçek didiler şaşı, biri iki görür

زود بینی شکسته پیشانی

Elüñi tīz şınmış görürsin

تو که بازی بسر کنی باقوج

Sen ki başuñ ile ḳoç ile oyun idersin yaʿnī ḳoç ile doḳuşursın bu vechle daḫı maʿnā ḳābildür sen ki ḳoca başun ile oyun idersin.

Ḥikmet

Pençe bā-şīr ü müşt bā-şemşīr kār-ı ḫıredmendān nīst, arslana pençe bıraḳmaḳ yaʿnī arslan ile pençe ṭutuşmaḳ ve şemşīre yumruḳ urmaḳ ʿāḳillerüñ işi degüldür zīrā ʿāḳiller kendülerine żarar irişdürmege ḳaṣd itmezler.

Beyt

جنگ و زور آوری مکن بامست

Mest ile ceng ü zor-āverlik eyleme yaʿnī muḥarebe **[N233a]** vü muḳātele eyleme

پیش سر پنچه در بغل نه دست

Ḳavī kimse ḳatında elüñi ḳoltuġuña ḳo yaʿnī ḫuṣūmet itme

Pend

Żaʿīfī ki bā-ḳavī dil-āverī küned, bir żaʿīf ki ḳavī kimseye dilāverlik eyler yaʿnī anuñ ile ceng itmege iḳdām ider *yār-ı düşmenest der-helāk-i ḫˇīş,* kendüyi helāk itmekde düşmāna yār ve muʿīndür.

Ḳıṭʿa

سایه پرورده را چه طاقت آن

[M271a] Nāz u ḫużūrda beslenmiş kimsenüñ aña ne ṭāḳati ve ḳudreti vardur

که رود بامبارزان بقتال

Ki bahādırlar ile ḳıtāle gide yaʿnī anlar ile ḳıtāl ide

سست بازو بجهل می فکند

Żaʿīf ve ḳuvvetsiz olan kimse cehl ile nice bıraġur yaʿnī nice ṭutuşur

پنچه بامرد آهنین چنگال

Demür pençelü kimse ile ammā ne fā'ide ki kendüye żarar ider.

Ḥikmet

Her ki naṣīḥat neşineved, her kim ki nāṣıḥlaruñ naṣīḥatini ḳabūl itmeye *ser-i melāmet şenīden dāred,* ḫalḳdan melāmet işitmek hevesini ṭutar.

Beyt

چون نیاید نصیحتت در گوش

Çünki naṣīḥat senüñ ḳulaġuña gelmeye yaʿnī[1] ḳabūl itmeyesin

اگرت سرزنش کنم خاموش

Eger saña ṭaʿn idem ḫāmūş ol yaʿnī bī-ḫużūr olma.

Ḥikmet

Bī-hünerān hünermendān-rā netüvānend dīden, hünersizler hünerlüleri görmege yaʿnī anlar ile muḳābele itmege ḳādir olmazlar *hemçün segān-ı bāzārī,* bāzārda olan kelbler gibi *ki seg-i şikārī-rā bīnend,* ki şikāre mensūb olan kelbi görürler *ve meşġale ber-ārend,* ġavgā getürürler yaʿnī ġavġā iderler *ve pīş āmeden neyārend,* ve anuñ ḳatına gelmege ḳādir olmazlar.

Ḥikmet

Sifle çün be-hüner bā-kesī ber neyāyed, sifle çünki hünerde bir kimse ile yuḳarı gelmeye yaʿnī muḳābele ve ġalebe itmege ḳādir olmaya *be-ḫubşeş der-pūstīn üfted,* ḫabāṣet ile ol kimsenüñ ġıybetine düşer yaʿnī ġıybet ider zamānede olan ednā gibi **[M271b] [N233b]**

Beyt

کند هر آیینه غیبت حسود کوته دست

Muvācehede muḳābele idüp söyleşmege ḳudreti olmayan ḥasūd elbette ġıybet ider

چو درمقابله کنگش بود زبان مقال

Çünki muḳābelede ol ḥasūduñ maḳāl dili güng ola yaʿnī söylemege ḳudreti olmaya.

---

[1] ḳabūl itmeye *ser-i melāmet şenīden dāred* ḫalḳdan melāmet işitmek hevesini ṭutar.
Beyt: چون نیاید نصیحتت در گوش Çünki naṣīḥat senüñ ḳulaġuña gelmeye yaʿnī: -N.

Ḥikmet

Ḥakīmī ki bā-cühhāl der-üfted, bir ʻāḳil ki cāhiller ile muṣāḥabet ve iḫtilāt eyleye *bāyed ki ʻizzet ü tevaḳḳuʻ nedāred,* gerek ki anlardan ʻizzet ümmīdi ṭutmayasın. *Ve cāhilī ki bezbān-āverī ber-ḥakīmī ġalib āyed,* ve bir cāhil ki dil-bāzlıḳ ile bir ʻāḳil üzre ġālib gele *aceb nīst,* bu ḥāl ʻaceb degüldür *ki sengest cevherī-rā mī şikend,* zīrā ol cāhil ṭaşdur ki bu cevheri ṣınar.

Beyt

نه عجب گر فرو رود نفسش

ʻAceb degül eger anuñ yaʻnī[1]

عندلیبی غراب همنفسش

Bir bülbül ki ġurāb anuñ hem-nefesidür.

Ḳıṭʻa

گر خردمند ز اوباش جفایی بیند

Eger hüner-mend evbāşdan bir cefā göre

تا دل خویش نیازارد و درهم نشود

Zinhār[2] henür-mend kendü göñlini perīşān ve bī-ḫużūr itmeye ve münḳabiż olmaya

سنگ بد گوهر اگر کاسه زرین شکند

Zātī yaramaz yaʻnī iʻtibārsız ṭaş eger altun kāse[y]i ṣıya

قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود

Ṭaşuñ ḳıymeti ziyāde olmaz ve altunuñ ḳıymeti nāḳıṣ olmaz.

[1] yaʻnī: +ʻandelībüñ nefesi aşaġa gide yaʻnī maġlūb ola N.

[2] zinhār: ki ol N.

Ḥikmet

Ḫıredmendī-rā ki zümre-i eclāf süḫan ṣūret bibended, bir ʿāḳilüñ ki cilfleri ve nā-maʿḳūller zümresinde sözi bağlana yaʿnī söylemege ḳādir **[M272a]** olmaya *şüküft, medār* ʿaceb ṭutma *ki āvāz-ı barbeṭ,* zīrā barbeṭüñ āvāzı *bā-ġalebe-i dühül ber neyāyed,* dühül ġalebesi ile yuḳarı gelmez yaʿnī bunuñ āvāzından **[N234a]** anuñ āvāzı işidilmez *ve būy-ı ʿabīr ez-gend-i sīr fürū māned,* ve ʿabīr rāyiḥası ṣarımsaḳ rāyiḥasından aşağa ḳalur yaʿnī maġlūb olur.

Meṣnevī

بلند آواز نادان گردن افراخت

Bülend āvāzlu nādān boynını yüceltdi yaʿnī iḳdām u hücūm itdi

که دانارا ببیشرمی بینداخت

Ki ḥayāsızlıḳ ile ol ʿāḳili ḫacīl ü maġlūb eyledi

نمی داند که آهنگ هجازی

Līkin ol cāhil bilmez ki Ḥicāza mensūb olan ṣadā yaʿnī Ḥicāz perdesi Ḥicāz on iki maḳāmdan bir maḳāmuñ ismidür ʿUşşāḳ ve Ṣıfāhānī gibi

فرو ماند ز بانگ طبل غازی

Cānbāz ṭablınuñ āvāzından aşağa ḳalur yaʿnī maġlūb olur.

Ḥikmet

Cevher eger der-ḫilāb üfted, cevher eger çer-gāhe düşe *hemçünān nefīsest,* ancılayın yaʿnī evvelki gibi nefīs ve laṭīfdür *ve ġubār eger der-felek resed,* ve ġubār eger felek üzre irişe *henūz ḫasīsest* yine ḫaṣīdür.

Ḥikmet

İstiʿdād-ı bī-terbiyet dirīġest, terbiyetsiz istiʿdād yaʿnī ḳābileyyeti olan kimseye terbiyet eylemek ḥayf u dirīġdür ki żāyiʿ olur *ü terbiyet-i nā-müstaʿidd żāyiʿ,* ve ḳābiliyyeti olmayan

kimseye terbiyet eylemek żāyi‘dür[1]. *Ḫākister egerçi neseb-i ‘ālī dāred,* ḫākister egerçi ‘ālī nisbet ṭutar *ki āteş cevher-i ‘ulvīst,* ki ol neseb-i ‘ālī cevher-i ‘ulvī olan āteşdür ki anda ḥāṣıl olur *velīkin çün* **[M272b]** *be-nefs-i ḫod hünerī nedāred,* ammā çünki kendü zātında bir hüner ṭutmaz ya‘nī yoḳdur *bā-ḫāk berāberest,* ḫāk ile berāberdür. *Ḳıymet-i şeker ne ez-neyest,* şekerüñ ḳıymeti ḳamışından ötri degüldür *ki ān ḫaṣiyyet-i veyest*[2]*,* belki ol ḥāl şekerüñ ḫaṣiyyetidür.

Meṣnevī

چو کنعانرا طبیعت بیهنر بود

[N234b] Çünki Ken‘ān’uñ ṭabī‘ati hünersiz idi ya‘nī zātında hüner yoḳ idi. Ken‘ān Nūh peyġamberüñ *‘aleyhi’s-selām* oġlınuñ ismidür ki kāfirler ile ġarḳ oldı bu āyet-i kerīme anuñ ḥaḳḳındadur [3] ﴿ ... اِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ ۚ ... ﴾

پیمبرزادگی قدرش نیفزود

Peyġamber oġlı olmaḳlıḳ anuñ ḳadrini ziyāde eylemedi

هنر بنمای اگر داری نه گوهر

Hüner göster eger ṭutar iseñ ya‘nī var ise aṣl gösterme ya‘nī ḫaseb ü neseb gösterme ki anuñ fā’idesi yoḳdur

گل از خارست و ابراهیم آزر

Zīrā gül ḫārdan ve İbrāhīm *‘aleyi’s-selām* Āzer’dendür eger aṣla i‘tibār olınıcaḳ olur ise lāzım gelür ki Ḥażret-i İbrāhīm’e ve güle i‘tibār olınmaya ḥālbuki böyle degüldür.

Ḥikmet

Müşg ānest ki bibūyed, müşg oldur ki kendüsi ḳoḳa ya‘nī anda müşg rāyiḥası ola *ne ān ki aṭṭār bigūyed,* müşg ol degüldür ki ‘aṭṭār aña müşg diye ammā anda müşg rāyiḥası olmaya. *Dānā çü ṭabla-i ‘aṭṭārest ḫāmūş,* ve hüner-nümāy ‘ālim ‘aṭṭār ṭablası gibidür ki esīm ve

[1] żāyi‘dür: +zīrā te’ṣīri yoḳdur N.

[2] şekerüñ ḳıymeti ḳamışından ötri degüldür ki ān ḫaṣiyyet-i veyest: -N.

[3] *Kur‘ân-ı Kerîm, Hûd Sûresi 11/46.* “…O senin ailenden değildir…”

hüner göstericidür ya‘nī kendüsini ‘ayān itmege iḥtiyāc yoḳdur zīrā[1] aḥvālinden ẓāhirdür **[M273a]** *ve nādān çün ṭabl-ı ġāzīst,* ve cāhil cān-bāz ṭabl gibidür *bülend-āvāz u miyān-tehī,* āvāzı bülend içi boşdur *yā fīh der-āy,* ve nā-ma‘ḳūl sözlüdür.

Ḳıṭ‘a

عالم اندر میان جاهل

Cāhil ortasında ‘ālim

مثلی گفته اند صدیقان

Bu ḥuṣūṣa ṣādıḳlar bir meṣel dimişlerdür ol meṣel budur

شاهدی درمیان کورانست

Ol ‘ālim körler ortasında bir maḥbūbdur ya‘nī maḥbūb gibidür ki körler maḥbūbı görmedikleri gibi cāhiller daḫı ‘ālimi görmezler ve aña iltifāt u i‘tibār itmezler

مصحفی درمیان زندیقان

[N235a] Ẕındıḳlar sarāyında bir muṣḥafdur ya‘nī bir muṣḥaf gibidür nitekim ẓındıḳlar aña ta‘ẓīm itmezler cāhiller daḫı ‘ālime ta‘ẓīm itmezler.

Ḥikmet

Dūstī-rā ki be-‘ömrī ferā çeng ārend, bir dostı ki bir ‘ömrde ya‘nī bir nice zamānda ele getüreler ve anuñ ile dost olalar *neşāyed ki be-yek dem biyāzārend,* lāyıḳ degüldür ki ol dostı bir nefesde rencīde ve bī-ḫużūr ideler.

Beyt

سنگی بچند سال شود لعلپاره ای

Bir ṭaş nice yılda ya‘nī çoḳ zamān geçmek ile bir la‘l pāresi olur

زنهار تا بیک نفسش نشکنی بسنگ

Ṣaḳın tā ol la‘l bir nefesde ṭaş ile ṣımayasın.

[1] zīrā: +ef‘ālinden N.

Ḥikmet

ʻAḳl der-dest-i nefs çünān giriftārest, ʻaḳl u nefs elinde ancılayın giriftār ve zebūndur *ki merd-i ʻāciz der-dest-i zen-i gürbüz,* ki ʻāciz merd ḳavī ʻavretüñ elinde giriftār ve zebūndur yaʻnī giriftār ve zebūn olduġı gibi **[M273b]**

Beyt

در حرمی بر سرایی ببند

Ḫurremliḳ ḳapusını şol sarāy üzre baġla yaʻnī artıḳ ol ḫānede sürūr ve ḥużūr ümmīdini ṭutma

که بانگ زن از وی برآید بلند

Ki avretüñ āvāzı ol sarāydan bülend yaʻnī[1] yuḳarı gele yaʻnī ṭaşraya işidildi.

Ḥikmet

Reʼy-i bī-ḳuvvet mekr ü füsūnest, ḳuvvetsiz reʼy mekr ü füsūndur yaʻnī ṣāfī reʼy[2] hīç fāʼideye yaramaz *ve ḳuvvet-i bī-reʼy cehl ü cünūn,* ve reʼysiz ḳuvvet cehl ü cünūndur yaʻnī reʼye ḳuvvet ve ḳuvvete reʼy lāzımdur ki ḥuṣūl-i murāda vesīle ola.

Beyt

تمیز باید و تدبیر و عقل آنگه ملک

Evvelā temyīz ü tedbīr ve ʻaḳl gerek andan ṣoñra salṭanat gere

که ملک و دولت نادان سلاح جنگ خداست

Zīrā nādānuñ mülk ü devleti Ḫudānuñ **[N235b]** cengine silāḥdur yaʻnī Ḫudānuñ emrine muḫālefet itmege ve ḥükmini ḳabūl itmemege sebeb ve ḳuvvetdür.

Ḥikmet

Cüvānmerdī ki biḫored ü bidihed, bir cüvānmerd ki kendüye ve ġayrıya vire *bih ez-ʻābidī rūze dāred ü binihed,* yegdür bir ʻābidden ki oruç ṭuta ve ṣaḳlaya.

---

[1] bülend yaʻnī: -N.

[2] ṣāfī reʼy: -N.

Ḥikmet

Her ki terk-i şehvet ez-behr-i ḳabūl-i ḫalḳ kerdeeest, her kim ki maḳbūl-i ḫalḳ olmaḳdan ötri riyā ile şehvet ve arzūyı terk eylemişdür *ez-şehvet-i ḥelāl derşehveti ḥarām üftādeest,* ol kimse ḥelāl arzūdan ḥarām arzūya düşmişdür zīrā ekl ü şürbi terk idüp ṣa'im olması ve dünyāyı terk idüp 'uzlet-nişīn olması Ḥaḳḳ içün **[M274a]** degüldür eyleye ḥarām olur.

Beyt

عابد که نه از بهر خدا گوشه نشیند

'Ābid ki Allāh'dan ötri gūşede oturmaya ya'nī terk-i dünyā itmesi ve 'ibādet ve zühdi Allāh içün olmaya

بیچاره درآیینه تاریک چه بیند

Bīçāre ḳarañu āyīnede ne görür zīrā ol 'ibādetden anuñ ḳalbine ṣafā ḥāṣıl olmaz ki Cenāb-ı ḳuds ile āşinālıġa sebeb ola.

Ḥikmet[1]

Endek endek ḫaylī şeved, az az bir yire cem' olur vāfir olur *ve ḳaṭre ḳaṭre seylī gerded,* ve ḳaṭre ḳaṭre bir yire cem' olur bir seyl olur. *Ya'nī ānān ki dest-i ḳudret nedārend,* ya'nī anlar ki ḳudret elini ṭutmazlar *seng-ḫurde nigeh dārend,* ḫurde ṭaş ṣaḳlarlar *tā be-vaḳt-i furṣat,* tā ki fırṣat vaḳtinde *demār ez-dimāġ-ı ẓālim ber-ārend,* ẓālimüñ dimāġından damār yuḳarı getürürler ya'nī helāk iderler.

Beyt[2]

و قطر علی قطر اذا اتفاقت نهر

Ḳaṭre ḳaṭre üzre ḳaçan müttefiḳ olsa nehrdür ya'nī ḳaṭre ḳaṭre ile cem' olsa nehr olur

و نهر الی نهر اذا اجتمعت بحر

[N236a] Ḳaçan nehr nehr ile müctemi' olsa baḥr olur

[1] Ḥikmet: Beyt N.
[2] Beyt: Şi'r-i 'Arabī N.

Beyt

اندک اندک بهم شود بسیار

Az az biri biri ile yaʿnī bir yire cemʿ olsa çoḳ olur

دانه دانست غله درانبار

Görmez misin ki anbārda olan ġalle dāne dānedür ki bir yire cemʿ olmışdur.

Ḥikmet

ʿĀlim-rā neşāyed ki sefāhet ez-ʿāmī be-ḥilm der-güẕārāned, **[M274b]** ʿālime lāyıḳ degüldür ki ḥilm ile cāhilden sefāhati geçire yaʿnī anuñ edebsizligine taḥammül eyleye *ki her dü ṭaraf-rā ziyān dāred,* zīrā iki ṭarafa bile ziyān ṭutar mābaʿdı anı beyān ider. *Heybet-i ān kem şeved,* bunuñ yaʿnī ʿālimüñ hürmeti nāḳış olur *ve cehl-i īn müstaḥkem,* ve anuñ yaʿnī cāhilüñ cehli muḥkem olur.

Beyt

چو باسفله گویی بلطف و خوشی

Çünki sifleye luṭf ve ḫoşluḳ ile söyleyesin ve mülāyemet idesin

فزون گرددش کبر و گردن کشی

Anuñ kibri ve gerden-keşliği ziyāde olur.

Ḥikmet

Maʿṣiyet ez-her ki ṣādır şeved nā-pesendest, maʿṣiyet her kimden ki ṣādır ola nā-maʿḳūldür *ve ez-ʿulemā nā-pesendter,* ammā ʿulemādan nā-maʿḳūlrekdür *ki ʿilm silāḥ-ı ceng-i Şeyṭānest,* zīrā ʿilm şeyṭān ile ceng itmek silāḥıdur *ve ḫudāvend-i silāh-rā çün be-esīrī berend,* ve silāḥ ṣāḥibini çünki esīrlik ile iledeler *şermsārī bīşter büved,* ḫacāleti ziyāderek olur.

Meṣnevī

عامی نادان پریشان روزگار

Rūzgārı perīşān nādān ʿāmā

به ز دانشمند نا پرهیزگار

Fāsıḳ dānişmendden yegdür

کان بنابینایی از راه افتاد

Zīrā ol nādān nā-bīnālıḳ ile yoldan düşdi ya‘nī güm-rāh oldı ki ḫilāf-ı **[N236b]** şürū‘ olan fi‘l irtikāb eyledi

واین دو چشمش بود درچاه افتاد

Ammā bu ‘ālimüñ iki gözi var idi ya‘nī var iken ḳuyuya düşdi ya‘nī fısḳ iḫtiyār eyledi.

Ḥikmet

Her ki der-zindegī nāneş neḫorend, her kim ki ḥāl-i ḥāyātında **[M275a]** anuñ nānını yimeyeler ve iḥsānını görmeyeler *çün bimīred nāmeş neberend,* çünki ola anuñ nāmını iletmezler ya‘nī yād eylemezler.

Ḥikmet

Yūsuf ‘aleyhi’s-selām der-ḫuşk sālī-i Mıṣr sīr neḫordī, Yūsuf *‘aleyhi’s-selām* Mıṣr ḳoltuġunda ṭoyunca yimez idi *tā gürsinegān-rā ferāmūş neküned,* ki açları ferāmūş eylemeye. *Leẕẕet-i engūr zen-i bīve dāned,* engūruñ leẕẕetini ḍul ‘avret bilür zīrā itmām iḫtiyācı vardur *ne ḫudāvend-i mīve,* meyve ṣāḥibi bilmez.

Meṣnevī

آن که درراحت و تنعم زیست

Ol kimse ki raḥat tena“ümde dirildi

او چه داند که حال گرسنه چیست

Ol ne bilür ki açuñ ḥāli nedür ya‘nī nicedür

حال درماندگان کسی داند

‘Ācizlerüñ ve faḳīrlerüñ ḥālini bir kimse bilür

که باحوال خود فرو ماند

Nice aḥvālde kendüsi ʿāciz ve zebūn ḳala.

Ḳıṭʿa

ای که برمرکب تازنده سواری هش دار

Ey kimse! Ki çāpük ü ḳavī binit üzre süvārsın ʿaḳl ṭut yaʿnī ʿaḳluñ başuña cemʿ eyle

که خر خارکش مسکین درآب و گلست

Zīrā miskīn ḫār çekici ḥimār-ı āb u gil içine düşmişdür cehd eyle tā ki anı ol maḥalden ḫalāṣ idesin

آتش از خانه همسایه درویش مخواه

Yanmaḳda olan dervīş-i hem-sāyenüñ ḫānesinden āteş ṭaleb eyleme

کآنچه بر روزن او می گذرد دود دلت

Zīrā ol tütün ki anuñ revzeninden çıḳar ol dervīşüñ göñli tütünidür yaʿnī āhıdur. [N237a]

Ḥikmet

Dervīş-i żaʿīf-ḥāl der-tengī-i ḫuşksāl mepürs, żaʿīf ḥāllü dervīş yir ṭarlığında yaʿnī ḳaḥṭ şiddetinde ṣorma [M275b]*ki çūnī,* nicesin. *Meger angeh ki,* meger ol vaḳt suʾāl eyle *ki merhemī ber-rīşeş binihī,* anuñ yarası üzre merhem ḳoyasın *ve maʿlūmī der-pīşeş,* ve anuñ öñünde bir maʿlūm ḳoyasın yaʿnī aña bir ḫarçlıḳ iḥsān idesin.

Ḳıṭʿa

خری که بینی و باری بگل در افتاده

Bir ḫarı ki görürsin yüki balçıḳ içine düşmiş ḳalḳmaġa ḳādir degül

بدل برو شفقت کن ولی مرو بسرش

Iraḳdan göñlüñ eyle anuñ üzerine şefḳat eyle ammā anuñ yanına gitme çünki anı ḫalāṣ itmege ḳādir degülsin

ولی چو رفتی و پرسیدش که چون افتاد

Ammā çünki anuñ yanına gitdüñ ve ṣorduñ ki nice düşdi

میان ببند چو مردان بگیر دم خرش

Miyānuñı bağla ya‘nī atkılaruñı bölüge ṣoḳ ve erlerüñi ol ḫaruñ ḳuyruġını ṭut ḫalāṣ itmege sa‘y eyle.

Ḥikmet

Dü çīz muḥāl-i aḳlest ü ḫilāf-ı naḳl, iki nesne muḥāl-i ‘aḳl ve ḫilāf-ı naḳldür *ḫorden bīş ez-rzḳ- maḳsūm,* ol ikiden biri rūz-ı ezelde maḳsūm olan rızḳdan ziyāde yimekdür *ve mordenpīş ez-vaḳt-i ma‘lūm,* ve biri daḫı ma‘lūm olan vaḳtden ya‘nī ecelden evvel ölmekdür ki bu iki nesne ‘aḳlen ve naḳlen muḥāldür.

Ḳıṭ‘a

قضا دگر نشود گر هزار ناله و آه

Ḥaḳ te‘ālānuñ ḳażāsı muġayyir olmaz eger biñ nāle vü āh

بشکر یا بشکایت برآید از دهنی

Şükr ile ya şikāyet ile bir ağızdan yuḳarı gele

فرشته ای که وکیلست برخزینه باد

[M276a] Bir ferişteh ki yel ḫazīnesi üzre vekīldür ki murād Mikā’ildür **[N237b]** *‘aleyhi’s-selām*

چه غم خورد که بمیرد چراغ بیوه زنی

Ne ġam yir ki ḍul avretüñ çerāġı söyüne.

Ḥikmet

Ey ṭālib-i rūzī! Binişīn ki biḫōrī, Ey rızḳ ṭaleb idici! Otur ki yirsin ya‘nī ṭaleb itmezseñ daḫı rızḳuñ saña irişür. *Ve ey maṭlūb-ı ecel,* ve ey ecelüñ maṭlūbı! Ya‘nī ey eceli irişmiş kimse! *Merev ki cān neberī,* gitme ki cān iletmezsin ya‘nī ḳaçma ki cān ḫalāṣ idemezsin.

Ḳıṭ‘a

جهد رزق ار کنی وگر نکنی

Rızḳ içün eger cehd eyleyesin[1]

برساند خدای عز و جل

Elbette ʿazīz ve celīl Allāh[2] irişdürür yaʿnī ol rızḳ saña irişür[3]

ور روی در دهان شیر و پلنگ

Eger arslanuñ ve ḳaplanuñ aġzına gidesin

نخورندت مگر بروز اجل

Seni yimezler meger ecel güninde yirler.

Ḥikmet

Be-nā-nihāde dest neresed, rūz-ı ezelde ḳısmet olınmamış el irişmez *ve nihāde her cā ki hest,* ve ḳısmet olınmış her ḳanda olur ise *biresed,* irişür.

Beyt

شنیده ای که سکندر برفت تا ظلمات

İşitmemiş misin ki İskender ẓulumāta gitdi

بچند محنت و خورد آن که خورد آب حیات

Ne ḳadar miḥnet ile içdi ve ol kimse āb-ı ḥayātı içdi yaʿnī naṣībi olanı içdi ki murād Ḫıżır ʿ*aleyi's-selām*dur.

Beyt

بشنو این نکته که خودرا ز غم آزاده کنی

خون خوری گر طلب روزی ننهاده کنی [4]

[M276b]

[1] cehd eyleyesin: +eger eylemeyesin N.

[2] ʿazīz ve celīl Allāh: +anı saña N.

[3] yaʿnī ol rızḳ saña irişür: -N.

[4] Şu öğüdü dinle ki kendini gamdan kurtarasın/ Takdir edilmemiş (nasibinde olmayan) rızkı istersen kan yutarsın.

Ḥikmet

Ṣayyād-ı bī-rūzī, naṣībsiz ṣayyād *der-Dicle māhī negīred,* Dicle ırmaġında māhī ṭutmaz *ve māhī-i bī-ecel der-ḫüşkī nemīred,* ve ecelsiz māhī ḳurıda ölmez.

Beyt

مسکین حریص در همه عالم همی دود

Miskīn ḥarīṣ dükeli ʿālemde yaʿnī cemʿ-i cüvānīler **[N238a]**

او در قفای رزق و اجل در قفای اوست

Ol ḥarīṣ rızḳ ardında ve ecel anuñ ardında ammā ecelden ġāfildür.

Ḥikmet

Tüvānger-i fāsıḳ, fāṣıḳ ġanī *külūḫ-ı zer-endūdest,* altun ile ṣıvanmış külūḫdur *ve dervīş-i ṣāliḥ,* ve ṣāliḥ dervīş *şāhed-i ḫāk-ālūd,* ṭopraġa bulanmış maḫbūbdur. *Īn delḳ-ı Mūsīst, muraḳḳaʿ* bu yaʿnī ṣāliḥ dervīş Mūsā *ʿaleyhi's-selāmuñ* delḳidür ki yamalanmışdur *ve ān rīş-i Firʿavnest muraṣṣaʿ,* ve o yaʿnī fāsıḳ ġanī Firʿavn *ʿaleyi'l-laʿnenüñ* ṣaḳalıdur ki cevāhir ile muraṣṣaʿdur. *Şiddet-i nīkān rūy der-ferec dāred,* eyülerüñ şiddeti yüzini fercde ṭutar yaʿnī eyüler belādan tīz ḫalāṣ olurlar[1] *ve devlet-i bedān ser der-nişīb,* ve yaramazlaruñ devleti başını inişde ṭutar yaʿnī zevāli ziyāde sürʿat üzredür.

Ḳıṭʿa

هر کرا جاه و دولتست و بدان

Her kimüñ ki manṣıbı ve devleti vardur līkin anuñ ile

خاطر خسته در نخواهد یافت

Ḫastenüñ ḫāṭırını bulmaḳ istemiye yaʿnī ol manṣıb anuñ elinde iken bīçārelere riʿāyet ve iḥsān itmeye **[M277a]**

خبرش ده که هیچ دولت و جاه

[1] olurlar: bulurlar N.

Ol kimseye ḫaber vir ki hīç devlet ü cāh

بسرای دگر نخواهد یافت

Ġayrı sarāyda yaʿnī āḫiretde bulmasa gerekdür.

Ḥikmet

Ḥasūd ez-niʿmet-i Ḥaḳ baḫīlest, ḥasūd Ḥaḳ teʿālānuñ niʿmetinden yaʿnī niʿmetine baḫīldür *ve merdüm-i bī-günāh-rā düşmen,* ve günāhsız kişiye düşmāndur.

Ḳıṭʿa[1]

مردکی خشکمغزرا دیدم

Bir ʿaḳlsız ercegizi gördüm

رفته در پوستین صاحب جاه

Bir ṣāḥib-i devletüñ ġaybetine **[N238b]** gitmiş yaʿnī şürūʿ eylemiş

گفتم ای خواجه گر تو بدبختی

Ḥażret-i Şeyḫ eydür aña eyitdüm: Ey kişi![2] Eger sen bed-baḫt iseñ

مردم نیکبخترا چه گناه

Eyü baḫtlu kişinüñ ne günāhı var?

Ḳıṭʿa

الاتا نخواهی بلا برحسود

Āgāh ol ṣaḳın ḥasūd üzre belā istemeyesin

که بدبخت برگشته خود دربلاست

Zīrā ol baḫtı dönmiş yaʿnī ol bed-baḫt kendüsi belādadur

چه حاجت که باوی کنی دشمنی

[1] Ḳıṭʿa: Beyt N.
[2] aña eyitdüm: Ey kişi: -N.

Ne ḥācet ki ol ḥasūda düşmānlık idesin

که اورا چنان دشمنی درقفاست

Zīrā ol ḥasūduñ ḳafasında ancılayın bir düşmān vardur.

Ḥikmet

Tilmīẕ-i bī-irādet ʿāşıḳ-ı bī-zerest, üstādına maḥabbeti ve ʿilme meyl ü raġbeti olmayan şākird altunsız ʿāşıḳdur ki maḳṣūdına vuṣūl bulmaz. *Ve revende-i bī-maʿrifet murġ-ı bī-per,* ve maʿrifetsiz seyyāḥ ḳanadsız ḳuşdur ki murādına sühūlet ile irişür *ve ʿālim-i bī-ʿamel dıraḫt-ı bī-ber,* ve ʿilmsiz ʿālim meyvesiz dıraḫtdur ki ʿilmüñ añа nefʿi olmaz **[M277b]** *ve zāhid-i bī-ʿilm ḫāne-i bī-der,* ve ʿilmsiz zāhid ḳapusız evdür ki şeyṭān anı ṣırāṭ-ı müstaḳīmden cüdā ider.

Ḥikmet

Murād ez-nüzūl-i Ḳur'ān, Ḳur'ān-ı ʿazīmüñ nüzūlinden murād *taḥṣīl-i sīret-i ḫūbest,* ḫūb sīret taḥṣīl itmekdür *ne tertīl-i sūre-i mektūb,* mektūb olan sūreyi tecvīd ile oḳumaḳ degüldür. *ʿĀmī-i müteʿabbid piyāde-i refteest,* ʿ ibādet idici bir cāhil piyāde[1] yola gitmiş[2] idi ki ʿāḳıbet menzile irişür *ve ʿālim-i mütehāvin süvār-ı ḫufte,* ve ʿamelde kāhil olan ʿālim yolda uyumış süvārdur ki menzile irişmesi ziyāde ṣuʿūbet iledür. *ʿĀṣī ki dest berdāred,* bir ʿāṣī ki tażarruʿ içün Ḫudā'ya el ḳaldura **[N239a]** ve ʿiṣyānına muʿterif ola *bih ez-ʿābidī ki kibr ber-ser dāred,* yegdür bir ʿābidden ki başında kibr ṭuta yaʿnī ʿibādetine iʿtimād idüp maġrūr ola.

Beyt

سرهنگ لطیف خوی دلدار

Göñül mütesellī idici laṭīf ḫūylu serheng

بهتر ز فقیه مردم آزار

Ādem incidici ʿālimden yegrekdür.

---

[1] piyāde: -N.

[2] yola gitmiş: +piyādedür N.

Ḥikmet

Yekī-rā güftend, bir kimseye eyitdiler: *ʿĀlim-i bī-ʿamel be-çi māned,* ʿamelsiz ʿālim neye beñzer. *Güft,* ol eyitdi: *Be-zenbūr-ı bī-ʿasel,* ʿaselsiz zenbūra beñzer bu teşbīh ziyāde ḫūb vāḳiʿ olmışdur ve murād ne idügi rūşendür.

Beyt

زنبور درشت بیمروترا گوی

Mürüvvetsiz yavuz zenbūra di

باری چو عسل نمی دهی نیش مزن

Çünki ʿasel virmezsin bārī nīş urma yaʿnī ṣoḳma.

Ḥikmet

Merd-i bī-mürüvvet zenest, mürüvvetsiz er ʿavretdür *ü zāhid-i bā-ṭamaʿ reh-zen,* ve ṭamaʿkār ve dünyā-perest zāhid ḫalḳuñ yolını urıcıdur. **[M278a]**

Ḳıṭʿa

ای بناموس کرده جامه سپید

Ey nāmūs ile cāmesini sepīd eylemiş yaʿnī riyā ile ṭāʿat eylemiş kimse[1]

بهر پندار خلق و نامه سیاه

Ḫalḳuñ pindārından yaʿnī ḥüsn-i ẓannından ötri ve nāme-i aʿmālini keşret-i zünūb ile siyāh eylemiş[2]

دست کوتاه باید ازدنیا

Dünyādan el ḳaṣa gerek yaʿnī dünyāyı terk itmek gerek ki erlik[3] budur

آستین چه دراز و چه کوتاه

[1] kimse: kişi N.

[2] eylemiş: +kişi N.

[3] erlik: eyülik N.

Ne farḳ ki āstīn uzun ve ne farḳ ki ḳıṣa olmış bundan saña ne nef‘ ne żarar vardur ya‘nī bāṭınuñı ma‘mūr eyle ki ẓāhirüñi **[N239b]** ma‘mūr eylemekden ol mühimdür.

Ḥikmet

Dü kes-rā ḥasret ez-dil be-der nereved, iki kimsenüñ gönlinden ḥasret ṭaşra gitmez[1] *ve pāy-ı teġābun ez-gil ber neyāyed,* aldanmaḳ ya‘nī peşīmānlıḳ ayaġı balçıḳdan yuḳarı gelmez ya‘nī hergiz peşīmānlıġı gitmez. *Yekī tācirī keştī-şikeste,* birisi deryā seferine giden gemisi şınmış ṭācir ki niçün deryā seferini itdüm diyü peşīmānlıġı gitmez *ve düvüm vāriṣī bā-ḳalenderān-nişeste,* ikincisi bir vāriṣ ki ḳalenderler ile[2] cūrīde mālımı niçün[3] ṣarf itdüm diyü peşīmānlıġı gitmez.

Ḳıṭ‘a

پیش درویشان بود خونت مباح

Ẓāhiren dervīş olanlaruñ ḳatında senüñ ḳanuñ mübāḥ olur

گر نباشد درمیان مالت سبیل

Eger senüñ māluñ anlaruñ ortasında sebīl ü mebzūl olmaya

یا مرو بایار ازرق پیرهن

Yāḫūd göñlü kilklü yār ile gitme ya‘nī nā-ma‘ḳūl yār ile baş ḳoşma **[M278b]**

یا بکش برخانمان انگشت نیل

Yāḫūd ki ḫān-ı mānuñ üzre cūyīd bir ma‘nī çek ya‘nī māluñdan ümmīd ḳaṭ‘ eyle[4]

یا مکن باپیلبانان دوستی

Yāḫūd filciler ile dostluḳ eyleme

یا بنا کن خانه ای درخورد پیل

[1] ṭaşra gitmez: +ya‘nī çıḳmaz N.

[2] ḳalenderler il: +oturmış ya‘nī vāriṣ eline irişdügi malı ḳalenderler ile N.

[3] niçün: +anlara N.

[4] ḳaṭ‘ eyle: +dimekdür N.

Yāḫūd file lāyıḳ bir ḫāne bünyād eyle ki geldügi vaḳt filini anda bağlaya.

Ḥikmet

Ḫil'at-i sulṭān egerçi 'azīzest, sulṭānuñ ḫil'ati egerçi 'azīz ve laṭīfdür *cāme-i ḫalḳān-ı ḫod ez-ān be-'izzetter,* līkin kendü köhnelerüm andan 'azīzrek iledür ya'nī andan maḳbūlrekdür zīrā minnet yoḳdur. **[N241a]** *Ve ḫ'ān-ı büzürgān egerçi leẕīẕest,* ve ulularuñ ṭa'āmı egerçi leẕīẕdür *ḫurde-i enbān-ı ḫod ez-ān be-leẕẕetter,* līkin kendü ṭaġarcıġum ḫurdesi andan leẕẕetrek iledür ya'nī andan leẕẕetlürekdür.

Beyt

سرکه از دسترنج خویش و تره

Kişinüñ kendü kesbinden sirke ve tere ya'nī bunlar ile ḳanā'at eylemek

بهتر ازنان دهخدا و بره

Köy keṯudāsınuñ nān virmesinden yegrekdür.

Ḥikmet

Ḫilāf-ı rāh-ı ṣavābest, ma'ḳūl ṭarīḳüñ ḫilāfıdur *ve naḳż-ı 'ahd-i uli'l-elbāb,* ve 'aḳl ṣāḥiblerinüñ fikrinüñ 'aksidür ya'nī ma'ḳūl degüldür *dārū be-gümān ḫorden,* şübhe ile dārū yimek *ve rāh-ı nā-dīde bī-kārvān reften,* ve görünmemiş yola kervānsız gitmek zīrā cā'iz ki yol aza daḫı varup bir yirde helāk ola. *Ez-imām-ı mürşid Muḥammed Ġazzālī,* mürşid olan imāmdan ki *Muḥammed Ġazzālī*'dür *pürsīdend ki bedīn,* su'āl eylediler böyle diyü ki *bedīn* **[M279a]***menzilet der-'ulūm çi güne resīdī,* ki 'ulūmda bu mertebeye nice irişdüñ. *Güft,* Muḥammed Ġazzālī [1]eyitdi: *Bedānçi,* ol nesne ile irişdüm *ki her çi nā-dānistem,* ki her nesne[y]i ki bilmedüm *ezpürsīdeni ān neng nedāştem,* anı ṣormaḳdan 'ār ṭutmadum.

Ḳıṭ'a

امید عافیت آنکه بود موافق عقل

Ṣıḥḥat ümmīdi ol vaḳt 'aḳla muvāfıḳ u mülāyim olur

[1] Muḥammed Ġazzālī: +anlara cevap virüp eyitdi N.

که نبضرا بطبیعتشناس بنمایی

Ki nabżuñı bir ḥāẕıḳ ṭabībe gösteresin

بپرس هرچه ندانی که ذل پرسیدن

Her neyi ki bilmezsin ehlinden anı su’āl eyle zīrā su’āl-ḫˇārlığı

دلیل راه تو باشد بعز دانایی

Dānālıḳ ‘izzine senüñ yoluña **[N241b]** delīl olur ya‘nī ‘izzetüñe sebeb olur.

Pend

Her ānçi dānī ki her-āyīne ma‘lūm-ı tü ḫˇāhed şüd, her ol nesneyi ki bilürsin ki elbette senüñ ma‘lūmuñ olsa gerekdür *be-pürsīden-i ān ta‘cīl mekün,* anı su’āl itmege ta‘cīl itme *ki ḥikmetet-rā zīyān dāred,* zīrā heybetüñe ziyān ṭutar ki idrāksizdür dirler.

Ḳıṭ‘a

چو لقمان دید کاندر دست داود

Çün Loḳmān ḥażreti gördi ki Dāvūd peyġamber *‘aleyih’s-selāmuñ* elinde

همی آهن بمعجز موم گردد

Āhen mu‘cize ile mūm olur ya‘nī mūm gibi mülāyim olur

نپرسیدش چه می سازی که دانست

Loḳmān Ḥażret-i Dāvūd’a su’āl eylemedi ki ne düzersin çünki bildi

که بپرسیدنش معلوم گردد

Ki su’āl itmeksiz ol nesne ma‘lūm u rūşen olur.

Ḥikmet

Ez-levāzım-ı ṣoḥbet yekī ānest, ḫalḳ ile muṣāḥibüñ levāzımından biri oldur **[M279b]** *ki ḫāne biperdāzī,* ki ḫāneyi boşaldasın ya‘nī kimsenüñ ḫānesinde olmayasın *yā bā-ḫāneḫudāy der-sāzī,* yāḫūd ṣāḥib ḫāne ile mümtezic ü muḫtalaṭ olasın ki aña muḫālefet itmeyesin.

Ḳıṭ‘a

حکایت بر مزاج مستمع گوی

Ḥikāyeti müstemi‘üñ mizācı üzre ya‘nī mizācuña muvāfiḳ söyle

اگر دانی که دارد باتو میلی

Eger bilür iseñ ki saña bir meyl ṭutar ve kelāmuñı işġā ider zīrā böyle olıcaḳ sözüñ żāyi‘ olmaz

هر آن عاقل که بامجنون نشیند

Her ol ‘āḳil ki Mecnūn ile otura ya‘nī muṣāḥabet eyleye

نگوید جز حدیث روی لیلی

Leylīnüñ yüzinüñ sözinden **[N242a]** ġayrı söylemez zīrā Mecnūn’uñ murādı dünyāda hemān oldur.

Ḥikmet

Her ki bā-bedān nişīned, her kim ki yaramazlar ile otura *egerçi ṭabī‘at-ı īşān negīred,* egerçi anlaruñ ṭabī‘atını ṭutmaya *līkin be-fi‘l-i īşān müttehem gerded,* ammā anlaruñ fi‘li ile müttehem olur ki anlardandur dirler. *Çünān ki egerçi şaḫṣī be-ḥarābāt reved,* ancılayın ki eger bir kimse meyḫāneye gide *be-namāz güzārden,* namāz edā itmege *mensūb şeved be-ḫamr ḫorden,* şarāb içmege mensūb olur ya‘nī şarāb içmege gitdi dirler zīrā namāz ḳılmaḳ murādı olan mescide varur idi dirler.

Meṣnevī

رقم برخود بنادانی کشیدی

Kendüñ üzre nādānlıġa raḳam çekdüñ[1]

که نادانرا بصحبت برگزیدی

Ki nādāna muṣāḥabete iḫtiyār ve ḳabūl eyledüñ

[1] raḳam çekdüñ: +ya‘nī nādānlıġuña iḳrār eyledüñ N.

طلب کردم ز دانایی یکی پند

ʻĀḳillerden **[M280a]** bir naṣīḥat ṭaleb eyledüm

مرا گفتا که بانادان مپیوند

Bańa eyitdiler nādān ile muṣāḥabet ve iḫtilāṭ eyleme

که گر دانای عصری خر بباشی

Zīrā eger zamānenüñ ʻālimi iseñ anuñ muṣāḥabeti ile ḫamār olursın

وگر نادانی ابلهتر بباشی

Ve ger nādān iseñ anuñ muṣāḥabeti ile daḫı eblehrek olursın.

Ḥikmet

Ḥilm-i şütür çünān ki maʻlūmest, devenüñ ḥilmi ancılayın ki maʻlūmdur yaʻnī ziyāde ḥalīmdür *eger ṭıflī mehāreş gīred,* farażā eger bir ṭıfl anuñ yularını ṭuta *ve ṣad ferseng bibered,* ve yüz ferseng ilede[1] *gerden ez-mütābaʻat-ı ū ne pīçīd,* anuñ mutābaʻatından boyun çevirmez. *Ammā eger dereʾī hevlnāk pīş āmed,* ammā eger şütrüñ öñüne bir maḫūf dere gele *ki mūcib-i helāk bāşed*[2], helāk sebebi ola *ve ṭıfl be-nādānī ān cā ḫˇāhed reften,* ve ṭıfl nādānlıḳ ile **[N242b]** ol dereye gitmek isteye *zimām ez-kefeş der-güsilāned şütür,* ol ṭıflüñ elinden yularını urur *ve dīger muṭāvaʻat neküned,* ve girü aña muṭāvaʻat eylemez[3] *ki hengām-ı dürüştī mülāṭafet meẕmūmest,* zīrā ḫaşūnet vaḳtinde mülāṭafet ḳabīḥdür *ve güfteend ki düşmen be-mülāṭafet,* ve eyitmişler ki düşmān mülāṭafet ile *dūst negerded,* dost olmaz *belki ṭamaʻ ziyāde küned,* belki ṭamaʻ ziyāde ider fırṣat bulmaġa.

Ḳıṭʻa

کسی که لطف کند با تو خاک پایش باش

Bir kimse ki saña luṭf eyleye sen anuñ ḫāk-i pāyi ol

[1] ilede: +yaʻnī yede N.

[2] helāk bāşed: +ki aña gitmek N.

[3] muṭāvaʻat eylemez: +yaʻnī uymaz N.

وگر خلاف کند دردو چشمش آگن خاک

[M280b] Ve ger saña muḫālefet ü ʿadāvet eyleye anuñ iki gözine ṭopraḳ ṭoldur

سخن بلطف و کرم بادرشتخوی مگوی

Dürüst-ḫūy ve bed-ḫūy olan kimseye sözi luṭf u kerem ile söyleme

که زنگخورده بنرم سوهان پاک

Zīrā paslanmış demür egenüñ mülāyetemi ile pāk olmaz belki şiddeti ile pāk olur.

Ḥikmet

Her ki der-miyān-ı süḫan-ı dīgerān üfted, her kim ki ġayrılaruñ sözi ortasına düşe yaʿnī ġayrılar sükūnet itmedin ol kimse söze şürūʿ eyleye *tā māye-i faẓleş bidānend,* tā anuñ faẓlınuñ miḳdārını bileler *pāye-i cehleş bişināsend,* anuñ cehlinüñ pāyesini añlarlar.

Ḳıṭʿa

ندهد مرد هوشمند جواب

ʿĀḳil kimse cevāb virmez

مگر آنگه کازو سؤال کنند

Meger ol vaḳt cevāb virür ki andan suʾāl ideler

گرچه برحق بود مزاج سخن

Egerçi ol kimsenüñ sözinüñ mizācı yaʿnī aṣlı ḥaḳ üzre ola aṣlā anda kiẕb ü ḫaṭā olmaya

حمل دعویش برمحال کنند

Anuñ daʿvāsını ve sözini maḥall üzre ḥaml iderler zīrā münāsebetsiz söz söylemişdür.

Ḥikmet

[N243a] *Rīşī derūn-ı cāme dāştem,* câme içinde bir yāre ṭutar idüm yaʿnī mestūr yirimde bir çıbanum var idi. *Ḥażret-i Şeyḫ raḥmetu'llāhi ʿaley* Ḥażret-i Şeyḫ Allāhu teʿālānuñ raḥmeti anuñ üzerine olsun *her rūz pürsīdī ki demānet çūnest,* her gün baña suʾāl ider idi ki çıbanuñ nicedür *ve negüftī ki kücāst,* ve dimez **[M281a]** idi ki ḳandadur. *Dānistem ki*

ez-ān iḥtirāz mī küned, Ḥażret-i Şeyḫ'üñ murādını bildüm ki böyle su'ālden maḳṣūdı ol imiş ki andan iḥtirāz eyler *ki ẕikr-i her ʿużvī revā nebāşed,* ki her bir ʿużvuñ ẕikri var olmaz zīrā ekṣer edeb yirini ẕikr eylemek edebdür ve maʿḳūl degüldür. *Ve ḫıredmendān güfteend,* ve ʿāḳiller eyitmişlerdür: *Her ki süḫan nesenced,* her kim ki sözini ṭartmaya yaʿnī fikr ile söylemeye *ez-cevābeş birenced,* ol kimse sözinüñ cevābından bī-ḫużūr olur zīrā sözine göre cevāb işidür.

Ḳıṭʿa

تا نیک ندانی که سخن عین صوابست

Mādām ki eyü ve ṣaḥīḥ bilmeyesin ki söyleyicek sözüñ ʿayn-ı ṣevābdur

باید که بگفتن دهن ازهم نکشایی

Gerek ki ol sözi söylemege aġzını yaʿnī leblerüñ biri birinden açmayasın yaʿnī maʿḳūl olan budur ki ol sözi söylemeyesin

گر راست سخن گویی و دربند بمانی

Eger ṭoġrı söz söyleyesin ve ḥabsde ḳalasın

به زانکه دروغت دهد ازبند رهایی

Yegdür andan ḳiẕb saña bendden ḫalāṣlıḳ vire yaʿnī ṭoġrı söyleyüp ḥabsde ḳalmaḳ yegdür yalan söyleyüp ḥabsden ḳurtulmaḳdan **[N243b]** bu söz ile keẕẕablığı fā'ide ve żarūret olduġına göredür.

Ḥikmet

Dürūġ güften be-ḍarbet-i lāzib māned, yalan söylemek cerāḥatüñ eṣeri ḳalmış ḍarbeye beñzer *ki cerāḥat egerçi dürüst şeved,* ki yara egerçi dürüst olur *līkin nişān bimāned,* līkin anuñ nişān ve eṣeri ḳalur *çün birāderān-ı Yūsuf ʿaleyhi's-selām,* Yūsuf *ʿaleyhi's-selāmuñ* birāderleri gibi *ki be-dürūġ mevsūm şüdend,* **[M181b]** ki yalancılıḳ ile mevsūm ve meşhūr oldılar. *Ber-rāst güften-i īşān nīz iʿtimād nemānd,* anlaruñ[1] ṭoġrı sözi üzre daḫı iʿtimād

[1] anlaruñ: +artuḳ N.

ḳalmadı zīrā Binyāmin ḳışṣasında sözleri ḥaḳ[1] iken Ḥażret-i Yaʿḳūb *ʿaleyhi's-selām* iʿtimād eylemedi ve eyitdi: *Ḳāle'llāhu teʿālā:* [2]﴿ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْراً فَصَبْرٌ جَميلٌ ﴾ Belki nefisleriñüz size bir nesneyi tezyīn eyledi yaʿnī size ḫoş ve maʿḳūl gösterdi ki ol sebebden kiẕbi iḫtiyār eyledüñüz līkin bu ḥuṣūṣa ṣabr iderüm zīrā ṣabr gökçekdür ümmīdüm vardur ki murāduma vesīle ola.

Ḳıṭʿa

کسیرا که عدت بود راستی

Bir kimsenüñ ki ʿādeti rāstlıḳ ola[3] yaʿnī ṭoġrı söylemek ola

خطا گر کند درگذارند ازو

Ol kimse eger bir ḫaṭā eyleye yaʿnī bir yalan söz[4] söyleye andan geçerler yaʿnī ol sözden ötri aña yalancı dimezler

وگر نامور شد بناراستی

Ammā eger yalancılıḳ ile meşhūr u maʾmūr oldı ise

وگر راست باور ندارند ازو

Artıḳ o kimseden ṭoġrı söze iʿtiḳād ṭutmazlar yaʿnī ṭoġrı söylese[5] tekẕīb iderler.

Ḳıṭʿa

دروغی نگیرند صاحب دلان

[N244a] Ṣāḥib-diller bir yalanı ṭutmazlar

برآن کس که پیوسته گفتست راست

Ol kimse üzre ki dāʾim gerçek söylemişdür

---

[1] ḥaḳ: ṣaḥīḥ N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm Yûsuf Sûresi 12/18: "…*Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir…"

[3] ola: -N.

[4] söz: -N.

[5] söylese: +daḫı N.

وگر مشتهر شد بناراستی

Eger bir kimse yalancılıḳ ile meşhūr oldı ise

اگر راست گوید تو گویی خطاست

Ol kimse eger gāhī gerçek söyleye sen aña i‘timād itmeyüp ḫaṭādur dirsin zīrā **[M282a]** ‘ādeti yalan söylemek idi girü aña ḥaml idersin.

Muṭāyebe[1]

Ecell-i kā’ināt ez-rūy-ı ẓāhir ādemīst, maḥlūḳatuñ ḥalīlreki ve maḳbūlreki ‘āḳillerüñ ittifāḳı ile ādemīdür *ve ezell-i mevcūdāt seg,* ve mevcūdātuñ ḥaḳīrreki kelbdür. *Ve beittifāḳ ḫıred-mendān,* ve ‘āḳillerüñ ittifāḳı ile *seg-i ḥak-şinās,* yedügi loḳmanuñ ḥaḳḳını bilici kelb bih ez-ādemī nā-sipās şükrsüz ādemīden yegdür.

Ḳıṭ‘a

سگیرا لقمه ای هرگز فراموش

Bir kelbe bir loḳma virseñ hergiz ol loḳma ferāmūş olmaz ya‘nī ferāmūş eylemez[2]

نگردد گر زنی صد نوبتش سنگ

Eger yüz nevbet ol kelbe ṭaş urasın ya‘nī yüz kere eger anı ṭaş ile urasın

وگر عمری نوازی سفله ای را

Eger bir ‘ömr ya‘nī çoḳ zamān bir süfle[y]i oḫşayasın[3]

بکمتر چیزی آید باتو در جنگ

Bir kemter ü ḥaḳīr nesne sebebi ile senüñ ile ceng itmege gelür.

Şi‘r[4]

لقد ربيت جروًا طول عمري

[1] Muṭāyebe: Ḥikmet N.
[2] ya‘nī ferāmūş eylemez: -N.
[3] oḫşayasın: +ya‘nī ri‘āyet idesin N.
[4] Şi‘r: Şi‘r-i ‘Arabī N.

فلما صار كلبا عضّ رجلي[1]

Ḥikmet

Ez-nefs-perver hünerverī neyāyed, nefs-perverden ya'nī çoḳ yiyiciden hünerlülik gelmez ya'nī hünerver olmaz *ve bī-hüner serverī-rā neşāyed,* ve hünersiz olan kimse[2] serverlige lāyıḳ olmaz. **[N244b]**

Meṯnevī

مكن رحم بر گاو بسيار خوار

Ziyāde ḥaḳīr[3] çoḳ ḫorluḳ çekici kāve üzre teraḥḥum eyleme

كه بسيار خسبست بسيار خوار

Zīrā çoḳ uyuyucı ve çoḳ yiyicidür.

Beyt

خردمند مردم هنر پرورند

كه تن پروران از هنر لاغرند[4]

چو گاو ار همی بايدت فربهی

[M282b] Gāv gibi eger saña ferbihlik gerek ise

چو خر تن بجور كسان در دهی

Ḫar gibi cismüñi kimselerüñ cevrine viresin ya'nī anlaruñ cefāsını çekesin.

[1] Bir köpek yavrusunu ömrüm boyunca büyüttüm/ Büyüyüp köpek olunca beni bacağımdan ısırdı.

[2] kimse:- N.

[3] ziyāde ḥaḳīr: +ya'nī N.

[4] Akıl sahibi insanlar sanatı ve hüner besler/ Sadece bedenine düşkün olanlar ise hüner bakımından zayıftırlar.

Ḥikmet

Der-İncīl āmedeest, İncīl'de gelmişdür bu sözler *ki ey ferzend-i ādem!* Ki ey Ādem oġlı! *Eger tüvāngerī dihemet,* eger sañа ġanīlik virem *ez-men müşteġıl şevī bemāl,* benden ya'nī benüm ẕikrümden ġāfil olup māla meşġūl olursın *ve eger dervīş künemet,* ve eger seni dervīş idem *teng-dil nişīnī,* teng-dil ve bī-ḫużūr otururs ın. *Pes ḫalāvet-i ẕikr-i men kücā yābī,* eyleye benüm ẕikrümüñ leẕẕetini ḳanda bulursın *ve be-'ibādet-i men key şitābī,* ve benüm 'ibādetüme ḳaçan uyarsın.

Ḳıṭ'a

گه اندر نعمتی مغرور و غافل

Gāhī ni'met ı ġınāda maġrūr ve ġāfilsin

گه اندر تنگ دستی خسته و ریش

Gāhī faḳr u 'ġınāda ḫaste vü mecrūḥsın

چو در سرا و ضرا حالت اینست

Çünki sürūr u ġamda ve faḳr u ġınāda senüñ ḥālüñ budur ki beyān olındı

ندانم کی بحق پردازی ازخویش

Bilmem ḳaçan kendüñden ferāġat idüp Ḥaḳḳ'a meşġūl olursın.

Ḥikmet

İrādet-i bī-çūn yekī-rā ez-taḫt-ı şāhī fürū āred, Ḥaḳ te'ālānuñ irādeti birini şāhlıḳ taḫtından aşaġa getürür ya'nī pādişāhlıġı elinden alur **[N245a]** *ve dīgerī-rā der-şikem-i māhī nigeh dāred,* ve bir ġayrısını māhīnüñ ḳarnında nigeh ṭutar ya'nī helāk itmeyüp ḥıfẓ ider ki murād Yūnus *'aleyhi's-selāmdur* ki bu āyet-i kerīme anuñ ḥaḳḳındadur[1] **[M283a]**

[2] ﴿ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴾.

[1] ki bu āyet-i kerīme anuñ ḥaḳḳındadur:- N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm Sâffât Sûresi* 37/142. "Kendisini (büyük bir) balık yuttu. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı."

Beyt

وقتست خوش آنرا که بود ذکر تو مونس

Vaḳti ḫoş ve laṭīfdür ol kimsenüñ ki senüñ ẕikrüñe mūnis ola bu vechle ma‘nā cā’izdür ki senüñ ẕikrüñ anuñ mūnisi ola[1]

ور خود بود اندر شکم حوت چو یونس

Eger ḫod Yūnus peyġāmber *‘aleyih’s-selām* gibi balıḳ ḳarnında olsa.

Ḥikmet

Eger tīġ-i ḳahr ber-keşed, eger Ḥaḳ te‘ālā ḥażreti ḳılıcını çeke ya‘nī celāl göstere *nebī vü velī ser der-keşed,* nebī ve velī ḫavfdan başını içerü çeker ki aṣlā dem urmaġa mecāli olmaz.

Beyt

به تهدید اگر برکشد تیغ حکم

بمانند کروبیان صم و بکم [2]

Ve eger ġamze-i luṭf bicünbāned, ve eger Ḥaḳ te‘ālā ‘azze ismuhu luṭf ġamzesini deprede *bedān-rā be-nīkān der-resāned*, şaḳīleri sa‘īdlere irişdürür.

Beyt

وگر زره بخشد ز خوان کرم

عزازیل گوید نصیبی برم [3]

Ḳıṭ‘a

گر بمحشر خطاب قهر کند

Eger ḳıyāmetde ḳahr ḫiṭābını ya‘nī ḳahr ile ḫiṭāb eyleye

انبیارا چه جای معذیرتست

[1] bu vechle ma‘nā cā’izdür ki senüñ ẕikrüñ anuñ mūnisi ola: -N.

[2] Eğer (o) tehdit ile hükmün kılıcını çekerse/ Melekler gibi sağır ve dilsiz kalırlar.

[3] Eğer kerem sofrasından bir zırh verirlerse/ Azazil der ki: Benim de bir payım var.

Enbiyāya ne maʿzeret yiridür yaʿnī iʿtirāza ḳādir degüllerdür

پرده از روی لطف گو بردار

Luṭf yüzinden perde[y]i defʿ eylesün di yaʿnī luṭf eyle dimekdür

کاشقیارا امید مغفرتست

Zīrā şāḳīlere yarlıġanmaḳ ümmīdi vardur sen maġfiret itmeyicek kim ider.

Ḥikmet

Her ki be-teʾdīb-i dīnī rāh-ı ṣavāb negīred, her kim ki dünyā teʾdībi ile ṣevāb **[N245b]** yolını ṭutmaya yaʿnī ıṣlāḥa gelmeye *be-taʿẕīb ʿaḳabī giriftār āyed,* āḫiret ʿaẕābına giriftār gelür yaʿnī giriftār olur.

Ḳāleʾllāhu teʿālā Ḥaḳ teʿālā ḥażreti eyitdi: **[M283b]**

﴿ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ ﴾[1] Elbette biz anlara ṭatdururuz ʿazāb-ı ednādan ki murād ḳatl ü ḥadd ve bunlaruñ emṡālidür ʿazāb-ı ekberden ġayrı ki murād āḫiret ʿazābıdur.

Beyt

پندست خطاب مهتران آنگه بند

Ulularuñ sözi evvel naṣīḥatdür andan ṣoñra bend ü ḥabsdür

چون پند دهند و نشنوی بند نهند

Çünki pend vireler ḳabūl itmeyesin elüñ ayaġuñ üzre bend ḳorlar.

Ḥikmet

Nīk-baḫtān be-ḥikāyāt u emṡāl-i pīşīniyān pend gīrend, nīk-baḫtlar geçmiş ḳavm ve ümmetlerüñ ḥikāyetleri ve meṡelleri ile naṣīḥat ṭutarlar *ki pes ez angeh,* ki andan evvel *ki pesīnīyān* ṣoñra gelenler *be-vāḳıʿa-i īşān meṡel zenend,* anlaruñ vāḳıʿası ile meṡel uralar ve mütenaṣṣıḥ olalar.

[1] *Kur'ân-ı Kerîm, Secde Sûresi 32/21:* "… onlara o büyük azaptan önce daha yakın azaptan muhakkak tattıracağız."

Ḳıṭ'a

نرود مرغ سوی دانه فراز

Murġ dāne cānibine yaḳın gitmez ḫavf ider

چون دگر مرغ بیند اندر بند

Çünki anda ġayrı murġı bendde göre

پند گیر از مصائب دگران

Ġayrılaruñ muṣībetlerinden pend ṭut

تا نگیرند دیگران ز تو پند

Ki ġayrılar senden pend ṭutmayalar.

Ḥikmet

Ān-rā ki gūş-ı irādet girān āferīdeend, ol kimsenüñ ki irādet ḳulaġını ṣaḳīl ḫalḳ itmişlerdür[1] ya'nī ezelde göñül ḳulaġı ṣaġar ḳılınmışdur *çünki küned ki bişneved,* nice eyleye ki istimā' ide ya'nī istimā' idüp ḥaḳḳı bāṭıldan **[N246a]** farḳ itmez. *Ve ān-rā ki bekemendi sa'ādet keşīdeend,* ol kimseyi ki sa'ādet kemendi ile çekmişlerdür ya'nī ezelde anı **[M284a]** maḳbūl ve sa'īd ḫalḳ itmişlerdür.

Beyt

نه خود می رود هر که جویان اوست

به عنفش کشان می برد لطف دوست[2]

Çün küned ki nereved nice eyleye ki gitmeye ve ṭālib-i ḥaḳḳ olmaya

Ḳıṭ'a

شب تاریک دوستان خدای

Allāh dostlarınuñ ḳara gicesi

[1] ḫalḳ itmişlerdür: ḫalḳ olınmışdur N.

[2] Onu arayan kimse kendi başına gitmez/ Dostun lütfu onu zorla sürükleyerek götürür.

می بطابد چو روز رخشنده

Yaldırıcı gün gibi yaldırur[1]

واین سعادت بزور بازو نیست

Bu saʿādet bāzū zorı ile degüldür belki ṭāʿat ile daḫı degüldür

تا نبخشد خدای بخشنده

Mādām ki bağışlayıcı Allāh bağışlaya.

Rubāʿī

از تو بکه نالم که دگر داور نیست

Senden kime nāle idem ve seni terk idüp ḳanda gidem ki senden ġayrı ḥākim yoḳdur

واز دست تو هیچ دست بالاتر نیست

Ve senüñ elüñden yücerek hiç el yoḳdur [2] ﴿ يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْديهِمْ ﴾

آنرا که تو رهبری کنی گم نشود

Ol kimseye ki sen rehberlik eyleyesin ol kimse hergiz kem ve ḍāll olmaz

وانرا که تو گم کنی کسش رهبر نیست

Ammā ol kimseyi ki sen kem ve ḍāll idesin kimse aña rehber degüldür[3] yaʿnī hergiz aña ḥādī yoḳdur [4] « مَن يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَن يُضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ »

Ḥikmet

Gedā-yı nīk-encām, ʿāḳıbeti eyü gedā **[N246b]** *bih ez-pādişāh-ı bed-fercām,* ʿāḳıbeti yaramaz pādişāhdan eyüdür.

---

[1] yaldırur: +az şuʿle virür N.

[2] *Kur'ân-ı Kerîm Fetih Sûresi 48/10:* "…Allah'ın eli onların elleri üzerindedir…"

[3] rehber degüldür: rehberlik itmege ḳādir degüldür N.

[4] Kehf Sûresi 17. ayetten alıntılanmıştır. Manası şudur: *"Allah (C.C) bir kimseyi hidayete erdirirse, kimse onu saptıramaz. O kimi de dalâlete iterse, kimse onu hidayete getiremez."*

Beyt

غمی کاز پیش شادمانی بری

Bir ġam ki andan ṣoñra şādmānlıḳ iledürsin ya‘nī şād olursın

به از شادیی کاز پسش غم خوری

Yegdür bir şādlıḳdan ki andan ṣoñra ġam yirsin **[M284b]** ya‘nī evvel ġam ṣoñra sürūr yegdür evvel sürūr ṣoñra ġam olmaḳdan.

Ḥikmet

Zemīn-rā ez-āsmān niṣārest zemīn, āsmāndan niṣār vardur murād bārāndur ki cemī‘ ni‘am-ı ẓāhireye sebebdür *ve āsmān-rā ez-zemīn ġubār,* ve āsmāna zemīnden ġubār vardur. « كُلُّ إِنَاءٍ يَتَرَشَّحُ بِمَا فِيهِ »[1] her ẓarf müteşerriḥ olur şol nesneyi ki ol ẓarfda vardur ya‘nī ẓarfuñ içinde ne var ise ol ṣızar.

Beyt

گرت خوی من آمد ناسزاوار

Eger benüm ḫuyum saña nā-ma‘ḳūl geldi ise

تو خوی نیک خویش ازدست مگذار

Sen kendü eyü ḫuyuñı elden ḳoma ya‘nī terk eyleme.

Ḥikmet

Ḥaḳ te‘ālā mī bīned ü mī pūşed, Ḥaḳ te‘ālā ḥażretleri bendelerinüñ ma‘āṣīsini görür ve luṭfı ile setr ider *ve hem-sāye nemī bīned ü mī ḫurūşed,* ve hem-sāye görmez ve ḥaḳīḳatine muṭṭali‘ olmaz ve ḫurūş ider ya‘nī bī-bāksın filān diyü ḫalḳa āşikāre söyler ve ‘aybını fāş eyler.

Beyt

نعوذ بالله اگر خلق غیبدان بودی

[1] Her kap içindekini sızdırır.

Neūzübi'llāh eger ḫalḳ ġayb bilici olaydı

کسی بحال خود از دست کس نیاسودی

Kendü ḥālinde ve tenhāsında bir kimse kimsenüñ elinden diñlenmezdi[1].

Ḥikmet

Zer ez-ma'din be-kān kenden be-der āyed, altun ma'denden ma'deni ḳazmaḳ ile ṭaşra gelür **[N247a]**[2] *ve ez-dest-i baḫīl be-cān kenden,* ve ammā sencileyin elinden ölmek ile ṭaşra gelür[3] zīrā ol vaḳt anuñ elinden ḫalāṣ bulur.

Ḳıṭ'a

دونان نخورند و گوش دارند

[M285a] Alçaḳlar yimezler ḥıfẓ iderler

گویند امید به که خورده

Dirler yimek ümmīdi yegdür yinmiş olmaḳdan bu söz lisān-ı 'Arabda ḍarb-ı meṣeldür ki dirler [4] « الماءِ المَقولُ خَيْرٌ مِنَ المأكول »

روزی بینی بکام دشمن

Līkin bir gün düşmānuñ murādı ile görürsin

زر مانده و خاکسار مرده

Altun ḥāli üzre yirinde ḳalmış ve ol sifle olmış.

Meṣnevī

بخیل توانگر به دینار و سیم

طلسمی است بالای گنجی مقیم

[1] diñlenmezdi: +āsūde olmaz idi N.

[2] N247a: +ya'nī çıḳar N.

[3] ṭaşra gelür: çıḳar N.

[4] Söylenen (söz) yenilenden (yemekten) daha hayırlıdır.

ازآن سالها می بماند زرش

که لرزد طلسمی چنین بر سرش

به سنگ اجل ناگهش بشکنند

به اسودگی کنج قسمت کنند[1]

Ḥikmet

Her ki be-zīr-destān nebaḫşāyed, her kim ki eli altında olanlara ve ża'īflere teraḥḥum itmeye *be-cevr-i zeber-destān giriftār āyed,* ḳavīlerüñ cevrine giriftār gelür ya'nī giriftār olur.

Meşnevī

نه هر بازو که دروی قوتی هست

Her bāzū ki anda bir ḳuvvet vardur

بمردی عاجزانرا بشکند دست

Merdlik ve ḳavīlik ile 'ācizlerüñ elini ṣaya ya'nī anlara cefā eyleye ve aña ḳala böyle degüldür bu beytüñ ibtidāsında olan edāt-ı nefy beytüñ cümlesine maṣrūfdur ol sebebden bu vechle şerḥ olındı

ضعیفانرا مکن بردل کزندی

Ża'īflerüñ göñli üzre bir żarar eyleme ya'nī anları rencīde-ḫāṭır itme

که درمانی بجور زورمندی

[1] Altın ve gümüşle zengin olan cimri kimse/ Bir hazinenin üzerine yerleşmiş bir tılsımdır
İşte bu yüzden onun altını yıllarca yerinde kalır/ Çünkü başında böyle bir tılsım titremektedir
Ansızın onu ecel taşıyla kırarlar/ Rahatça nasip köşelerine (malını) pay ederler.

Ki ʿāḳıbet bir ḳavīnüñ cevrine giriftār olup ʿāciz ḳalursın [1] « مَنْ لا يَرْحَمْ لا يُرْحَمْ » **[M285b]**

Ḥikmet

Āḳil çün ḫilāf der-miyān bīned, ʿāḳil çünki **[N247b]** ḫilāf u ġavġā göre *bicehed,* ṣıçrar yaʿnī kenāre çıḳar. *Ve çün ṣulḥ bīned,* ve çünki ṣulḥ göre *lenger binihed,* lenger ḳor yaʿnī ortaya gelür *ki ān cā selāmet der-kerānest,* zīrā anda yaʿnī ceng olan yirde selāmet kenārdadur *ve īn cā ḥalāvet der-miyān,* ve burada yaʿnī ṣulḥ olan yirde ḥalāvet ortadadur.

Ḥikmet

Muḳāmir-rā se şeş mī bāyed, ḳumar-bāza yaʿnī ḳumār ṭarīḳi üzre nezr oynayıcı kimseye se şeş gerek zīrā anuñ lüʿbine fāʾidelüdür *velīkin se yek mī āyed,* ammā se yek gelür yaʿnī ḥuṣūl murād ṭalebe göre degüldür.

Beyt

هزار بار چراگاه خوشتر از میدان

Otlaḳ meydānından biñ kerre ḫoşrekdür

وليكن اسب ندارد بدست خويش عنان

Ammā at ʿinānı kendü elinde ṭutmaz ki murādı cānibine gide.

Ḥikmet

Dervīşī der-münācāt mī güft, bir dervīş münācātda eyitdi: *Yā Rabb! Ber-bedān raḥmet kün!* Ey benüm Rabbüm! Yaramazlar yaʿnī şaḳīler üzre raḥmet eyle *ki nīkān-rā ḫod raḥmet kerde,* zīrā eyülere yaʿnī saʿīdlere ḫod raḥmet itmişsin *ki īşān-rā nīk āferīde,* zīrā anları saʿīd ḫalḳ itmişsin.

Evvel kesī ki ʿalem ber-câme, evvel bir kimse ki câme üzre tamġa ve nişān ḳodı *ve engüşterī der-dest behāda,* ve eline yaʿnī barmaġına ḫātem ḳodı. *Cemşīd būd,* Cemşīd idi *güftendeş* **[M286a]** *künc-i kanāʿat heme zīnet çirā be-çep dādī,* Cemşīde eyitdiler dükeli zīneti niçün

[1] Merhamet etmeyene merhamet edilmez.

" مَنْ لاَ يَرْحَمِ النَّاسَ لاَ يَرْحَمْهُ اللَّهُ" İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez, hadīs-i şerīfinden iktibastır. (Müslim,Fedâil,66; Tirmizî,Birr,16.)

ṣola virdüñ *ve faẕīlet rāst-rāst,* ve ḥālbuki faẕīlet saġ ṭarafuñdur. *Güft,* Cemşīd[1] eyitdi: *Rāst-rā zīnet-i* **[N248a]** *rāstī tamāmest,* rāsta rāstlıḳ zīneti kāfīdür.

Ḳıṭ'a

فریدون گفت نقاشان چینرا

Ferīdūn Çīn naḳḳāşlarına eyitdi:

که پیرامون خرگاهش بدوزند

Anuñ otaġınuñ eṭrāfını dikeler ya'nī lāzım[2] yiri mürüvvet ve naḳş ideler pādişāhlaruñ otaġı nice idügi ma'lūmdur

بدانرا نیک دار ای مرد هشیار

Yaramazları eyü ṭut ya'nī anlara eyü du'ā ve ri'āyet eyle ey 'āḳil kişi!

که نیکان خود بزرگ و نیکروزند

Zīrā eyüler ḫod ulular ve sa'ādetlülerdür senüñ du'āna ve ri'āyetüñe aṣlā iḥtiyācları yoḳdur.

Ḥikmet

Büzürgī-rā güftend, bir uluya eyitdiler: *Bā-çendīn faẕīlet ki dest-i rāst dāred,* bu ḳadar faẕīlet ile ki ṣaġ el ṭutar ya'nī anda vardur *ḫātem çirā der-desti çep mī künend,* ḫātemi niçün ṣol elde eylerler. *Güft,* ulu eyitdi: *Nedānī ki hemīşe ehl-i faẕl maḥrūm bāşed,* bilmez misin ki ehl-i faẕl dā'imā maḥrūm olur.

Beyt

آن که خظ آفرید روزی سخت

Ol Allāh ki naṣīb yaratdı ve rızḳ düzdi ya'nī bendelerinüñ rızḳını müheyyā eyledi

یا فضیلت همی دهد یا بخت

Ya faẕīlet ve 'ilm virür ya baḫt u taḫt virür. **[M286b]**

[1] Cemşīd: +anlara cevap virüp eyitdi N.

[2] lāzım: +olan N.

Beyt

گنج زر گر نبود کنج قناعت باقیست

آن که آن داد به شاهان به گدایان این داد[1]

Ḥikmet

Naṣīḥat-i pādişāhān kerden, pādişāhlara naṣīḥat eylemek *müsellem kesī-rāst,* bir kimseye müsellem ve lāyıḳdur *ki bīm-i ser nedāred,* ki baş ḳorḳusını ve altun ümmīdini ṭutmaya. **[N248b]**

Meṯnevī

موحد چه در پای ریزی زرش

Ne farḳ eger mevḥuduñ ayaġına altun dökesin yaʿnī riʿāyet idüp vāfir altun viresin

چه شمشیر هندی نهی برسرش

Ne farḳ eger[2] başı üzre Hindī ḳılıc ḳoyasın[3]

امید و هراسش نباشد ز کس

Ol mevḥuduñ kimseden ümmīdi ve ḫavfı olmaya

برینست بنیاد توحید و بس

Mevḥuduñ bünyādı ancaḳ anuñ[4] üzredür.

Ḥikmet

Pādişāh ez-behr-i defʿ-i sitemgārānest, pādişāh ẓālimleri defʿ itmekden ötridür *ve şaḫne berāy-ı ḫūn-ḫˇārān,* ve şu-başı ḳan içicilerüñ yaʿnī ādem ḳatl idiciler içündür ki anları tecessüs ide ve ḥaḳḳından gele[5]*ve ḳāḍī maṣlaḥat-cūy-ı ṭarrāzān,* ve ḳāḍī ẓararlaruñ

[1] Altınla dolu bir köşe yoksa, kanaat köşesi kalır/ O zaman bu diyar, krallara değil, zalimlere zarar verir.

[2] eger: +mevḥuduñ N.

[3] ḳoyasın: +yaʿnī helākine ḳaṣd idesin N.

[4] anuñ: bunuñ N.

[5] ve ḥaḳḳından gele: -N.

maṣlaḥatını ṭaleb idicidür ya‘nī anlaruñ aḥvālini tefaḥḥuṣ itmek aña lāzımdur. *Hergiz dü ḫaṣm rāżī pīş-i ḳāḍī nerevend,* ‘ālemde ḥaḳḳa rāżī iki ḫaṣm hergiz ḳāḍī ḳatına gitmezler[1].

Ḳıṭ‘a

چو حق معاینه دانی که می بباید داد

Çünki yaḳın ve āşikāre bilürsin ki ḥaḳḳı ṣāḥibine virmek gerek ya‘nī virmesi lāzımdur

بلطف به که بجنگ آوری و دلتنگی

[M287a] Luṭf ile virmek yegdür ki ḫuṣūmet ve ceng-āverlik ve bī-ḥużūrlıḳ ve dil-teng ile virmekden

خراج اگر نگذارد کسی به طیبت نفس

Bir kimse eger ḫaracı eger göñül ḫoşluġı ile edā itmeye ‘inād ide

به قهر از او بستانند مزد سرهنگی

Bir serheng kişi elbette ḳahr ile ol ḫarāc-güzārdan ḫarāc alur.

Beyt

چو کاری بر آید به لطف و خوشی

چه حاجت به تندی وگردن کشی[2]

Ḥikmet

Heme kes-rā dendān be-turşī künd gerded, dükeli kimsenüñ dişi ekşi yimek ile künd olur **[N249a]** ya‘nī ḳamaşur kesmez olur *meger ḳāḍī-rā be-şīrīnī,* meger ḳāḍīlaruñ ki ṭatlu yimek ile kesmez olur[3].

Beyt

قاضی که برشوت بخورد پنج خیار

[1] gitmezler: +meşhūrdur N.

[2] Bir iş sevgi, nezaket ve hoşlukla sonuçlanıyorsa/ Sert davranmaya ve zorlamaya ne gerek var.

[3] kesmez olur: +ya‘nī rüşvet almaḳ ile ḫilāf şer‘ ḥükm ider N.

Ḳāḍī ki rüşvet ile senden beş ḫıyār yiye yaʿnī ala

ثابت کند از بهر تو ده خربوزه زار

Ḫilāf-ı şerʿ senden ötri on ḳavun ḳarpuz bostānı ṣābit ider.

Ḥikmet

Ḳaḥpe-i pīr ez-nā-bekārī çi küned ki tevbe neküned, pīr ḳaḥpe nice eyleye ki nā-bekārlıḳdan tevbe eylemeye yaʿnī görür ki hiç işe yaramaz zinādan tevbe ider *ve şaḫne-i maʿzūl ez-merdüm-āzārī,* ve maʿzūl olmış subaşı nice eyleye ki merdüm-āzārlıḳdan tevbe eylemeye yaʿnī tevbe ider.

Beyt

جوان گوشه نشین شیرمرد راه خداست

Hevā vü hevesi terk idüp güşe-nişīn olan cüvān Allāh yolınuñ arslanlarıdur yaʿnī maḳbūl-i ḥaḳdur ki[1] **[M287b]**

که پیر خود نتواند ز گوشه ای بر خاست

Zīrā kendüsi bir güşeden ḳalḳmaġa ḳādir olmaz eyleye pīrüñ güşe-nişīn olması ıżṭırārıdur.

Beyt

جوان سخت می باید که از شهوت بپرهیزد

Nefsini maġlūb u zebūn itmiş saḫt u ḳavī cüvān gerek ki şehvetden perhīz eyleye

که پیر سسترغبترا خود آلت بر نمی خیزد

Zīrā mest raġbetlü pīrüñ ḫod āleti ḳalḳmaz ki nā-meşrūʿ iş işleye anuñ terk itmesi żarūrīdür ki ol ḳadar maḳbūl degüldür.

Ḥikmet

Ḥakīmī-rā pürsīdend, bir ʿāḳile suʾāl eylediler böyle diyü *ki çendīn dıraḫt-ı nāmver,* ki bu ḳadar nām-ver ve meşhūr dıraḫt *ki Ḫudāy teʿālā āferīdeest,* ki ʿazīz ve celīl Allāh ḫalḳ

[1] yaʿnī maḳbūl-i ḥaḳdur ki: -N.

eylemişdür *bülend ü berūmend,* yüksek ve yemişlü *hīç yekī-rā āzād neḫ̱ ʿānend meger serv-rā,* **[N249b]** hiçbir nesne āzād oḳumazlar meger serve *ki ş̱emere nedāred,* ḥālbuki serv bir meyve ṭutmaz *derīn çi ḥikmet* bunda ne ḥikmet vardur. *Güft,* ol ʿāḳil eyitdi: *Her yekī-rā daḫ̱lī muʿayyenest,* her bir dıraḫ̱tuñ muʿīn bir gelüri vardur *gāhī be-vücūd-ı ān,* gāhī ol duḫ̱lüñ vücūdı ile *tāzeend,* tāzelerdür *ve gāhī be-ʿadem-i ān pejmürde*[1], ve gāhī anuñ ʿademi[2] ile ṣolmışlardur *ve serv-rā hīç ez-īn çīzī nīst,* ve servüñ bunda hiç bir nesnesi yoḳdur *ve der-heme vaḳt tāzeest,* ve dükeli vaḳtde tāzedür *v'īn ṣıfat-ı āzādegānest,* ve bu āzādelerüñ ṣıfatıdur[3].

Ḳıṭʿa

بر آنچه می گذرد دل منه که دجله بسی

[M288a] Ol nesne üzre ki geçer dil[4] ḳoma yaʿnī fenāsı olan nesneye maḥabbet itme zīrā Dicle ırmaġı çoḳ zamān

پس ازخلیفه بخواهد گذشت در بغداد

Ḫalīfeden ṣoñra Baġdād'a geçse gerekdür

گرت زدست برآید چو نخل باش کریم

Eger senüñ elüñden gelürse ḫurmā aġacı gibi kerīm ol

وگر زدست نیاید چو سرو باش آزاد

Eger elüñden gelmez ise ki naḫ̱l gibi kerīm olasın bārī serv gibi āzād ol kimseye cefā eyleme.

[1] gāhī ol duḫ̱lüñ vücūdı ile *tāzeend* tāzelerdür *ve gāhī be-ʿadem-i ān pejmürde: -N.*

[2] ʿademi: yoḳluġı N.

[3] *v'īn ṣıfat-ı āzādegānest* ve bu āzādelerüñ ṣıfatıdur: -N.

[4] dil: göñül N.

Vaʿẓ[1]

Dü kes mürdend ve teḥassür bürdend, iki kimse öldiler ve ḥasret iletdiler *yekī ān ki dāşt ü neḫord,* biri ol ki māl[2] ṭutdı yaʿnī māl cemʿ eyledi ve yimedi *ve dīger ān ki dānist ü nekerd,* biri daḫı evvelki bildi yaʿnī taḥṣīl-i ʿilm eyledi[3] ve anuñ ile ʿamel eyledi.

Ḳıṭʿa

کس نبیند بخیل فاضلرا

Kimse fāżıl baḫīli görmez

که نه درعیب گفتنش کوشد

Ki anuñ ʿaybını söylemege çalışa yaʿnī her kim ki bir fāżıl baḫīl göre anuñ fażlına iʿtibār itmeyüp baḫlinden ötri anı zemm ider yaʿnī baḫl bir mertebede ḳabīḥdür ki fażl bu mertebede laṭīf ü şerīf iken anuñ ḳabḫini setr itmez

ور کریمی دو صد گنه دارد

Ammā eger bir kerīm iki yüz **[N250a]** günāh ṭuta yaʿnī nice günāhı ve ʿuyūbı ola

کرمش عیبها فرو پوشد

Kerem anuñ ʿayblarını setr ider.

ḪĀTİMETÜ'L-KİTĀB[4]

Tamām şüd Kitāb-ı Gülistān, Gülistān kitābı tamām oldı *v'allāhü'l-musteʿān* **[M288b]** ḥālbuki Allāhu teʿālā ḥażreti Musteʿāndur ki ʿavn andan ṭaleb olınur yaʿnī musteʿānuñ ʿavnı ile bu kitāb-ı laṭīf āḫir oldı. *Der-īn cümle,* bu cümlede yaʿnī bu kitābda *çünān ki resm-i mü'ellifānest,* ancılayın ki mü'elliflerüñ ʿādetidür *telfīḳī nereft,* bir telfīḳ gitmedi yaʿnī kimsenüñ sözini bu kitāba żamm itmek vāḳiʿ olmadı.

[1] Vaʿẓ: Ḥikmet N.
[2] māl: -N.
[3] taḥṣīl-i ʿilm eyledi: ʿilm taḥṣīl eyledi N.
[4] Ḫātimetü'l-Kitāb: Ḫātimetü'l-Kitāb-ı Gülistān N.

Beyt

كهن خرقه خويش پيراستن

Kendü köhne ḫırḳam ile bezenmek ve anı giymek

به از جامه عاريت خواستن

Ġayrıdan ʿāriyeti câme ṭaleb eylemekden yegdür.

Ġālib-i güftār-ı Saʿdī, Saʿdī'nüñ ekṣer sözi *ṭarab-engīzīst,* ṭarab ḳoparıcı ve şevḳ viricidür *ü ṭıybet-āmīz,* ve laṭîfe ile muḫṭalatdur yaʿnī bu kitābda nice leṭāyif derc olınmışdur *ve kūteh-naẓarān-rā,* ve kūteh-naẓarlaruñ yaʿnī üslūb-ı süḫandan ḫayrı olmayan bī-baṣarlaruñ *bedīn ʿillet,* bu leṭāyif sebebi ile *zebān-ı ṭaʿn dırāz kerded,* ṭaʿn dili dırāz olur böyle diyü *ki maġz-ı dimāġ-ı bīhūde bürden,* ki ʿabeṣ yire dimāġuñ maġzını iletmek yaʿnī ʿaḳla elem ve ıżṭırāb virmek *ve dūd-ı çerāġ-ı bī-fāʾide ḫorden,* ve fāʾidesiz çerāġuñ tütünini yimek[1] *kārı ḫıredmendān nīst,* ʿāḳillerüñ işi degüldür yaʿnī kūteh-naẓar **[N250b]** olanlar Ḥażret-i Şeyḫ'üñ bu ḳadar maʿrifet ü naṣīḥat iẓhārını fāʾidesiz meşaḳḳat ʿadd iderler.

Beyt

حافظ تو ختم كن كه هنر خود عيان شود

با مدعی نزاع ومحاكا چه حاجت است[2]

Velīkin ber-reʾy-i rūşen-i ṣāḥib-dilān, ammā ṣāḥib-dillerüñ rūşen ü laṭîf reʾyi ḳatında *ki rūy-ı süḫan der-īşānest,* ki sözüñ yüzi anlaradur yaʿnī sözüñ ḥaḳīḳati nice idügini anlar bilürler maġrifetden bī-behre olan ḥased idici cāhiller bilmezler *pūşīde nemāned,* mestūr ve maḫfī ḳalmaz ki bu benüm **[M289a]** sözlerüm ḥaḳīḳatde *ki dürr-i mevʿiẓhā-yı şāfī,* ki şifā virici mevʿiẓa ve naṣīḥatlerdür *dürri der-silk-i ʿibāret keşīde,* ʿibādet silkinde çekilmişdür *ve dārū-yı telḫ-i naṣīḥat,* ve naṣīḥatüñ acı dārūsı *be-şehd-i ẓarāfet ber-āmīḫte,*

[1] yimek: +yaʿnī bī-fāʾide zaḥmet ve meşaḳḳat çekmek N.

[2] Ey Hâfız! Sözü bitir; hüner zaten kendiliğinden ortaya çıkar/ İddiacı ile çekişmeye ve tartışmaya ne gerek var?

ẓarāfet-i ʻālī ile ḳarışmışdur *tā ṭabʻ-ı melūl neşeved,* tā ki ṣāfī nāṣīḥatden pür olmış[1] *Gülistān*'a ṭālib olanlaruñ ṭabʻı melūl ve bī-ḫużūr olmaya [2] « اَلْحَقُّ مَرٌّ » *ve ez-devlet-i ḳabūl maḥrūm nemāned,* ve melālet sebebi ile ḳabūl-i devletden maḥrūm ḳalmaya.

Beyt[3]

ما نصیحت بجای خود کردیم

Biz naṣīḥati kendü yirinde eyledük yaʻnī bize lāzım olan naṣīḥat idi anı yirine getürdük

روزگاری دراین بسر بردیم

Bu kitābuñ taṣnīfinde bir rūzgārı başa iletdük yaʻnī ʻömrden bir miḳdārını bunun ḥuṣūline ṣarf eyledük

گر نیاید بگوش رغبت کس

Bu benüm naṣīḥatüm eger kimsenüñ raġbeti ḳulaġına gelmeye yaʻnī raġbet idüp ḳabūl eylemeye

بر رسولان پیام باشد و بس

Resūller üzre ancaḳ peyām **[N251a]** irüşdürmekdür ḳabūl itdürmek degüldür nitekim Ḥaḳ teʻālā ḥażreti Ḥabīb-i ekremine ḫiṭāb idüp eyitmişdür: [4] ﴿ وَمَا عَلَيْنَآ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴾

Şiʻr[5]

یا ناظرا فیه سل بالله مرحمة

Ey bu kitāba naẓar idici yaʻnī kitābı oḳuyıcı kimse Allāhu teʻālā ḥażretinden merḥamet ṭaleb eyle

علی المصنّف واستغفر لکاتبه

---

[1] pür olmış: -N.

[2] Hak (doğru) acıdır.

[3] Beyt: Ḳıṭʻa N.

[4] *Kur'ân-ı Kerîm Yâsîn Sûresi 36/17.* "Bize düşen, açıkça tebliğ etmekten ibarettir."

[5] Şiʻr: Şiʻr-i ʻArabī N.

Muṣannif üzre ve anuñ kitābı içün maġfiret ṭaleb eyle du‘āya baḫl olmaz luṭfuñdan bu kitāb-ı şerīfüñ lisān-ı Türkī üzre şāriḥi olan **Şem‘ī**-i faḳīr üzre daḫı maġfiret ṭaleb eyle

و اطلب لنفسك من خير تريده بهى

[M289b] Ve kendü nefsüñ içün ḫayr ṭaleb eyle ḫayr murāddan ki anı istersin

من بعد ذلك غفرانا لصاحبه

Bu cümleden ṣoñra anuñ ṣāḥibi içün maġfiret ṭaleb eyle.

Temmetü’l-kitāb bi-‘avni’l-Melikü’l-Vehhāb fī şehr-i İstanbul ba‘de’l-‘işā mine’s-sābi‘ min şehr-i Muḥarremü’l-muḥterem fī sene tis‘a ve seb‘īn ve tis‘a mi’e mütercimü’l-faḳīr Şem‘ī [1]

[1] *Temmetü’l-kitāb bi-‘avni’l-Melikü’l-Vehhāb fī şehr-i İstanbul ba‘de’l-‘işā mine’s-sābi‘ min şehr-i Muḥarremü’l-muḥterem fī sene tis‘a ve seb‘īn ve tis‘a mi’e mütercimü’l-faḳīr Şem‘ī:* Temmet Ḥaẕe’l-kitāb bi-‘avni’l-Meliki’l-Vehhāb ‘an-yedi ‘abdü’ż-ża‘īfi ibādullāh Yaḥyā bin Muḥammed b. ‘Abdu’r-raḥmān el-ḥaḳīr en-naḳşibendī es-sākinu fī ẕāviyeti Emīrü’l-Buḫārī ‘aleyhi’r-rahme el-Bārī yevmü’l-ehad ḳable vaḳti’ẕ-ẓuhr fī şehri Cumāde’l-ūlā min şuhūri sene 981 N.

KAYNAKÇA

Abbâs İkbâl-i Âştiyânî. "Zemân-i Tevellud ve Evâil-i Zindegânî-i Sa'dî." *Mecelle-yi Sa'dî Şinâsî* 1 (1377), Şîrâz.

'Abbâs Îmâniyân, Bîdgulî. *Berresî ve Tehlîl-i İşârât der Dîvân-i Sa'di.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dânişgâh-i Kâşân, Kâşân, 1390.

'Abdulhuseyn Zerrînkûb. *Bâ Kârvân-i Hulle.* Tahran: İntişârât-i Âryâ, 1343.

ADAMSON, Peter, ve Richard C. Taylor. *İslam Felsefesine Giriş.* çev. M. Cüneyt Kaya. İstanbul: Küre Yayınları, 2007.

'ALÎ, Âgâyî. "Câygâh-i Belâgat der Gazeliyyât-i Sa'dî". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dânişgâh-i Yezd, Yezd, 1376.

ALTAF, Huseyin Halî. *Hayât-i Sa'dî.* Çev. Seyyid Nasrullah-i Surûş. [Yayın yeri yok]: Neşriye-i Bungâh-i Dâniş, 1316.

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim. "Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nadir Eserler Üzerine Notlar-I." *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3, no. 1 (1987).

ABDÜRREZZAK, Kâsânî. *Tasavvuf Sözlüğü.* çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayınları, 2004.

AÇIKGÖZ, Namık. "Fuzulî'nin Bir Beyiti Etrafında Düşünceler". *Azerbaycan Türkleri Dergisi*, 1990.

AÇIL, Berat, vd.. *Tenkitli Neşir Kılavuzu.* İstanbul: İSAM Yayınları, 2022.

AKALIN UYAR, Berrin. *Za'îfî, Gülşen-i Si-Murg (İnceleme–Metin).* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara, 2001.

AKAR, Metin. *Su Kasidesi Şerhi.* 3. baskı. Ankara: TDV, 2002.

AKARSU, Kâmil. *Adına Aşk Dediler (Dîvân Şiirimizden Metin Şerhi Örnekleri).* Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

AKARSU, Kamil. *Rumelili Za'îfî: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanından Seçmeler.* İstanbul: MEB Yayınları, 1993.

AKAT, Davut. *Şem'î Şerh-i Baharistan (Giriş–Metin).* Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 1999.

AKAY, Hasan. *Şiiri Yeniden Okumak (Bir Yapıçözümleme Girişimi).* İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.

AKAY, Hasan. *İslâmî Terimler Sözlüğü.* Ankara: İşaret Yayınları, 1995.

AKBAYAR, Nuri; Kahraman Seyit Ali (Hzl.). Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî,* cilt 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

AKGÜNDÜZ, Cansu. *Zâhid Bin Muhammed'in Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız Adlı Eseri (İnceleme–Metin 52a–103b vr.).* Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, Mardin, 2019.

AKKOYUN, Şükrü. *Şem'î Saâdetnâme (Giriş–Metin).* Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 1999.

AKSOY, Recep. *Osmanlı Türkçesinde İmlâ Sorunları Çerçevesinde Bir Yazım Kılavuzu.* Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi SBE, Denizli, 2021.

AKSOY, Hasan. *Şemseddin Sivasî Gülşen-âbâd.* İstanbul: İslâm Medeniyeti Vakfı Yayınları, 1999.

AKSOY, Hasan. *Derviş Şemseddin, Kuşların Münazarası: Deh Murg.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.

AKSOYAK, İ. Hakkı. "Metin Şerhi". *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Hzl. Mustafa İsen, Muhsin Macit, Osman Horata, Filiz Kılıç ve İ. Hakkı Aksoyak. Ankara: Grafiker Yayınları, 2002.

AKKUŞ, Metin. "Metin Şerhi Geleneği: Tarlan Mektebinden Haluk İpekten'e". *Yedi İklim* 32 (Kasım 1992).

ALPARSLAN, Ali. "Gazel Şerhi Örnekleri II". *Türk Dili Dergisi* 415–416–417 (Temmuz–Eylül 1986).

ALPTEKİN, Turan. "Yunus Şiirlerinin Stilistik ve Yapısal Çözümleme Denemesi İçin Bir Prolegomen". *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları* 24 (2000).

'Alî, Âgâyî. *Câygâh-i Belâgat der Gazeliyyât-i Sa'dî.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dânişgâh-i Yezd, Yezd, 1376.

ANAY, Harun. “Bir Osmanlı Düşüncesinden Bahsetmek Mümkün mü?” *Dergâh* 7, no. 76 (1996).

ANDREWS, Walter G. *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

ANDREWS, Walter, ve diğerleri. “Osmanlıca Metinlerin Transkripsiyonunu Yeniden Düşünmek: Geri Dönüştürülebilir Transkripsiyon”. *Turkish Studies* 5, no. 2 (2010).

ASLAN, Üzeyir. “XVIII. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Fahrî Ahmed ve Elif-name Şerhi.” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 19, 2008.

ARSLAN, Mehmet, ve AKSOYAK, İsmail Hakkı. “Gelibolulu Âlî’nin Şerh Muhtevâlı Dört Risâlesi”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 6, 1998.

ARSLAN, Sami. *Osmanlı’da Bilginin Dolaşımı-Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak.* İstanbul: Ketebe Kitap ve Dergi Yayınları, 2020.

AŞKAR, Mustafa. “Molla Fenârî’nin ‘Şerhu Dîbâceti’l-Mesnevî’ Adlı Risâlesi ve Tahlîli”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 14, 2005.

ATEŞ, Ahmed. "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman münasebeti ile)". *Türkiyât Mecmuası* 7–8, no. 1 (1942).

AVCIOĞLU, Gamze Gizem. *Sa‘dî-yî Şîrâzî’nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2018.

AVŞAR, Ziya. “Tenkitli Metin Nesrinde İmlâ Sorunu Üzerine Düşünceler”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3/6 (Sonbahar 2008).

AYAN, Gönül. “Lâmiʾî Çelebi’nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no. 1.

AYIK, Hasan. *Ebheri'nin Hayatı, Eserleri, Fikirleri.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1991.

AYNUR, Hatice; ÇAKIR, Müjgan, ve diğerleri. *Eski Emtinlere Yeni Bağlamlar: Osmanlı Edebiyatı Çalışmalarında Yeni Yönelimler.* İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

AYYILDIZ, Erol. “Makâme”. TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

AZAK, Necmettin. “Molla Fenârî’nin Şurûtu’s Salât Eseri Etrafındaki Literatürün Belirlenmesi ve Analizi”. *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2025).

Babek, Reşnûzâde. "Seyrî der Âsâr-i Kutbeddîn Şîrâzî". *Mecelle-yi Keyhân-i Ferhengî*, no. 250, 1386.

Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-Ârifîn, Esmâru'l-Müellifîn, Âsâru'l-Musannıfîn.* Edited by Nâil Bayraktar. II, 438.

BAŞTÜRK, Şükrü, Rüşdî. *Şerh-i Dîbâce-i Gülistân (İnceleme-Metin).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 1997.

BAŞTÜRK, Orhan. *Surûrî'nin Mesnevi Şerhi (Tanıtım-İndeks-Tenkitli Metin, vr.1b-40a).* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1997.

BATİSLAM, Hanife Dilek. *Divan Edebiyatı Bahçesinden (Örneklerle Türler).* İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2016.

BEHZAD, Sara. *Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr (İnceleme-Tenkitli Metin-Özel İsimler Sözlüğü).* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2017.

BENLİ, Mehmet Sami. "Miftahu'l Ulum". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.

BERBERCAN, Mehmet Turgut. "Sibîcâbî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.*

https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sibicabi [erişim tarihi: 27.07.2025]

BİLGİN, Orhan. "Cüveynî, Atâ Melîk". TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi,1993.

BİLGİN, Azmi. "Eski Türk Edebiyatında Şerh". 1. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (12–13 Nisan 2001) Bildiriler, c. 1. Kayseri, 2001.

BİLKAN, Ali Fuat. *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar.* İstanbul: L&M Yayınları, 2006.

BİRIŞIK, Abdülhamit (Hzl.). "Tefsir ve Kur'ân İlimleri Terimlerinin Kaynağı ve Oluşumu". *İslâmî İlimlerde Terminoloji Sorunu Sempozyumu*, Ankara, 2006.

BROWNE, Edward G. *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân Ez Firdevsî Tâ Sa'dî.* (çev. Gulâmhuseyin Sadrî Efşâr). Tahran: İntişârât-i Morvârîd.

Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri.* Hzl. İsmail Özen and Ali Fikri Yavuz. c. 2. İstanbul: Meral Yayınları, 1972.

CANIM, Rıdvan, ed. *Latifî, Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ*. Ankara: AKMB Yayınları, 2000.
CANIM, Rıdvan. "Metin Şerhi Geleneğimiz Çerçevesinde Tarlan ve İpekten'in Kaleminden Fuzulî'nin Sana Redifli Gazeli". *Fuzulî Kitabı, 500. Yılında Fuzulî Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı, 1996.
CANPOLAT, Hülya. *Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelemesi*. Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir, 2006.
CEBECİOĞLU, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2004.
CERRAHOĞLU, İsmail. TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.
CEYHAN, Adem. "Kânûnî'nin Bir Gazelinin Düşündürdükleri". *Yağmur Dergisi*, Sayı 1, Ekim-Kasım-Aralık 1998
CEYHAN, Semih. "Mesnevî". TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.
CEYLAN, Ömür. *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.
CEYLAN, Ömür. *Böyle Buyurdu Sûfî (Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları)*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
CEYLAN, Ömür. "Mânâ Şairin Karnında(mı)dır?!" *Böyle Buyurdu Sûfî (Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları)*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
COŞKUN, Menderes. "Son Klasik Dönem-Estetik Nesir". *Türk Edebiyat Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2006.
CUNBUR, Müjgân. *Gülşehrî ve Mantıku't-Tayr'ı*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara, 1957.
ÇALIŞKAN, Adem. *Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999.
ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. "Bir Divan Neşri Üzerine Notlar". *Erdem*, c. I, no. 3, 1985.
ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. *Divanlar Arasında*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi, 2001.
ÇELEBİOĞLU, Âmil. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.
ÇELEBİOĞLU, Âmil. *Türk Edebiyatında Mesnevî (XV. yy.'a kadar)*. İstanbul:

Kitabevi, 1999.
ÇELEBİOĞLU, Âmil. "Fuzûlî'nin Bir Beyti Üzerinde Düşünceler". *Osmanlı Araştırmaları The Journal of Ottoman Studies*, no. 7-8, 1988.
ÇELEBİOĞLU, Amil. "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi". *Yunus Emre Sempozyumu Bildiriler*. İstanbul: 73. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1991.
ÇELEBİOĞLU, Âmil. "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler". *Selçuk Üniversitesi Milli Mevlânâ Kongresi*, Tebliğler 3-5 Mayıs, Konya, 1985.
ÇELİK, Ahmet Faruk. *Sürûrî'nin Hâfız Divânı Şerhi'nin İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1996.
ÇELİK, Aysun. "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurûtu's Salât'ın Manzum Tercümesi". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD)*, no. 3/1, 2020.
ÇEVİRME, Hülya. "Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Göstergebilim Açısından İncelenmesi". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 17 (Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz Özel Sayısı), 2000.
ÇINAR, Bekir. *Taşlıcalı Yahya Gencine-i Râz İnceleme Metin İndeks*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 1995.
ÇINARCI, Mehmet Nuri. *Mustafa Şem'î'nin Şerh-i Divan-ı Şâhî Adlı Eseri: İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük*. Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van, 2011.
ÇIPAN, Mustafa. *Muğlalı İbrahim Şahidi Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri, Divan ve Gülşen-i Vahdet (Tenkitli Metin)*. Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 1985.
ÇİÇEKLER, Mustafa. "Sa'dî-i Şirazi". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008.
ÇÖĞENLİ, M. Sadi. "Hızır Bey'in (ö. 863/1459) 'el-Kasîdetü'n Nûnîyye' İsimli Manzum Risalesi ve Türkçeye Çevirisi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 52, 2015.

DAĞLAR, Abdülkâdir. *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî* (I. cilt) (İnceleme- Tenkitli Metin- Sözlük). Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2009.
DAĞLAR, Abdülkadir. "Klâsik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrâhim Efendi'nin Şerh-i Belâgat'ına Dâir". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2 (Osman Nedim

Tuna Armağanı), Spring 2007.
DAĞLAR, Abdülkadir. "Vassâf Tarihi Şerhinden Hareketle Şerh Kaynakları Meselesi". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), Fall 2007.
DAĞLAR, Abdülkadir. "Kâmil-i Mevlevî'nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: *Adem Kasîdesi* ve Şerhi". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/4 (Fahrettin Kırzıoğlu Armağanı), Summer 2008.
de FOUCHECOUR, Charles-Henri. *Akhlāqiyyāt*. Translated by Mohammad-Ali Amir Moezzi and Abdolmohammad Ruhbakhshan. Tahran: Üniversite Yayınları (Markaz-e Nashr-e Dâneshghâhî), 1998.
DEĞİRMENCİ, Tülün. *İktidar Oyunları ve Resimli Kitap II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
DEMİREL, Şener. *Dinle Neyden*. Elazığ: Manas Yayıncılık, 2009.
DEMİREL, Şener. *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
DEMİRCİ, Mehmed. "*Mesnevî Şerhleri ve Şârihleri Hakkında Birkaç Not*". *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak 2004
De VAUX, Carra. "Şerh". *İslâm Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul: MEB Yayınları, 1979.
Derviş Mahmud Dede. *Tercüme-i Sevâkıb-ı Menâkıb*. Süleymâniye Ktp. Pertevniyâl 419, vr. 3b.
DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Yayınları, Ankara 2001.
DİLÇİN, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
DİLÇİN, Cem. "Fuzulî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi". *Türkoloji Dergisi*, c. 9, 1991.
DİLÇİN, Cem. "Mantıku't-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1993.
DOĞAN, Muhammet Nur. "Metin Şerhi Bakımından Klâsik Türk Edebiyatı Kaynaklarına Toplu Bir Bakış." I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, Ankara 17-18 Ocak 1992.
DOĞAN, Muhammed Nur. *Fatih Divanı ve Şerhi* (Metin, Nesre Çeviri ve Şerh). İstanbul: Yelkenli Yayınevi, 2006.

DOĞAN, Muhammed Nur. "Metin Şerhi Üzerine". *Osmanlı Dîvân Şiiri Üzerine Metinler*, haz. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

DONUK, Suat. "Fazla Sayıda Yazma Nüshası Bulunan Hacimli Bir Eserin Nüsha Ailesinin ve Tenkitli Metninin Kurulması Hakkında Değerlendirmeler: Künhü'l-ahbâr Örneği". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21, İstanbul 2018.

DURU, Rafiye. *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2007.

DÜNDAR, Seyhan. *Şem'î Şem'ullâh'ın Şerh-i Gülistân'ı*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1998.

Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Ebi'l-Hayr Zerkûb-i Şîrâzî. *Şîrâznâme.* Der. Behmen Kerîmî. Tahran: Matbaa-i Rûşenâyî, 1310–1350.

ECE, Selami. *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri* (I-II). Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, 2015.

ECKMANN, Janos. "Sadî *Gülistân*'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi". TDK *Belleten* 1968, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969.

ELBİR, Bilal. *Surûrî'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i: Metin-İnceleme.* Doktora Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir, 2003.

ELBİR, Bilal. "Türk Edebiyatında Mu'ammâ ve Surûrî'nin Bir Mu'ammâ Şerhi". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 4/6 (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına - Serh/Annotation), Fall 2009.

ERAYDIN, Selçuk. *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları.* İstanbul: Mavi Yayınları, 1997.

ERDOĞAN, Mustafa. "Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* no. 1, 1997.

ERGENE, Oğuz. *Sibicâbî Gülistân Çevirisi (Giriş–Dil İncelemesi–Metin–Çeviri–Dizin–Tıpkıbasım).* Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, Adana, 2012.

ERİŞEN, Gülgün. "Bursalı Rahmî ve Gül-i Sad-berg'i". *Türkoloji Dergisi* 10, no.1, 1992.

ERTEK, Morkoç, Yasemin. "Hâfız-ı Şîrâzî'nin Bir Gazelini Yapısal Yönden İnceleme Denemesi". *Dergâh Dergisi* 16, no. 190, Aralık 2005.

ERZEN, Mehmet Halil. "Şem'î Şem'ullah'ın *Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrâr*'da İzlediği Şerh Metodu". *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 9/12, Fall 2014.

ERZEN, Mehmet Halil. *Şem'î Şem'ullâh'ın Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrâr'ı (İnceleme-Tenkitli Metin).* İstanbul: Kesit Yayınları, 2018.

FAZLIOĞLU, İhsan. "Hülasatü'l-Hisab". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.

FİLİZOK, Rıza. "Metin Şerhi, Metin Tahlili ve Mehmet Kaplan". *Dergâh Dergisi* 17, Sayı 194, Nisan 2006.

GACEK, Adam. *Arapça Elyazmaları İçin Rehber.* (çev. Ali Benli, M. Cüneyt Kaya). İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

GENÇ, İlhan. *Esrâr Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.

GENÇ, İlhan. "Klasik Türk Edebiyatı Metinlerini Anlamada Modern Yaklaşımlar". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 2/4 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), Fall 2007.

GENÇOSMAN, Mehmed Nuri. *Pendnâme Tercümesi.* İstanbul: MEB Basımevi, 1968.

GOTTFRIED, Hagen. "El Yazmasının Kenarındaki Hayat: *Cihannüma* Müellif Hatları ve Coğrafyacının Atölyesine Bakış". *Doğumunun 400. Yılında Katip Çelebi,* ed. Bekir Karlığa ve Mustafa Kaçar, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.

GÖK, Taner. *Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr (İnceleme-Tenkitli Metin).* Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale 2014.

GÖK, Taner. "Şârihin Manzum Tercümesi: Şemʿî'nin *Terceme-i Kasîde-i Emâlî*'si." *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* no. 10, 2017.

GÖLPINARLI, Abdülbâkî. *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Katoloğu.* Ankara, 1971, II.

GÜLEÇ, İsmail. *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri.* İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008.

GÜLEÇ, İsmail. "Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı". *Turkish Studies, International Periodical for the*

Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/6 (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına - Serh/Annotation), Fall 2009.

GÜLEÇ, İsmail. "Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* c. 42, S. 42, 2011.

GÜLTEKİN, Hasan. "Metin Şerhi". *Söylem* 5, no.1, Haziran 2020.

GÜMÜŞ, Zehra. "Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 2/4 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), Fall 2007.

GÜNDOĞDU, Mehmet. "Çeviride Kuram- Uygulama İliskisi". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Uluslararası IV. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri*, Çanakkale 2005, (Hzl. Ali Osman Öztürk vd.).

GÜNDÜZ, Kezban. *Ravzatü't-Tevhid Adlı Mesnevinin İncelenmesi ve Tenkidli Metni.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2006.

GÜZEL, Bilal. "Gülistân Şerhi (Hevâyî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü.*

https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulistan-serhi-hevayi[erişimtarihi: 03.08.2025]

Hâfız-ı Şîrâzî. *Hâfız Divanı.* Çev. Abdülbâkî GÖLPINARLI, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Hamdullâh Mustevfî-i Kâzvînî. *Târîh-i Guzîde.* İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1364.

Hamîdiyân, Sa'id. *Dîvân-ı Emîr Şâhî (Ez-Şu'arâ-yı Büzürg Sede-i Nühüm Hicrî).* Tahran: İntişarât-ı İbn-i Sînâ, 1348.

HAMMER, Joseph V. *Osmanlı Tarihi,* c. II. çev. Memed Ata, Bugünkü Dile Özetleyen: Abdülkadir Karahan. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.

Hasan-ı Enverî. *Şûrîde ve bî-Karâr der Bâre-yi Sa'dî ve Âsâr-i Û.* Tahran: Neşr-i Katre, 1384.

H.Hatîb Rehber, *Gülistân.* Tahran 1348.

HOLBROOK, Victoria Rowe. *Aşkın Okunmaz Kıyıları.* İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

HOLBROOK, Victoria Rowe. “Klasik Sonrası İmge, Okyanussal Benlik”. *Toplum ve Bilim Dergisi,* no. 70 (Kıs 1996).

HORATA, Osman. “Klâsik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlâ ile İlgili Bazı Problemler”. *Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu İLESAM*, Ankara 17-18 Ocak 1992.

HORATA, Osman. *Klasik Türk Edebiyatının Yerlilikle İmtihanı.* Klasik Türk Edebiyatında Yerlilik, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 2020.

HORATA, Osman. “Necâtî Bey’den Bâkî’ye Döne Döne”. *Bilig Dergisi,* no. 7, 1998.

Husrev Mu‘tezâd. *Zindegî ve Renchâ-yi Muslihiddîn Sa‘dî.* Tahran 1384.

Huseyin Mîr Ca‘ferî. “Salguriyân ve Câygâh-i Ânân der Târîh-i Îrân”. *Câmi‘e-Şinâsî-i Kârbordî,* no. 9, 1377.

Hüseyin Kâzım Kadri. *Büyük Türk Lügatı.* cilt 3. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1943.

İLAYDIN, Hikmet. *Sa’dî Hayatı, Sanatı ve Eserleri.* İstanbul: Varlık Yayınevi, 1954.

IŞINSU DURMUŞ, Tuba. *Şair Ve Sultan.* İstanbul: Muhit Kitap, 2021.

İNCE, Muhammet. *Şem‘î’nin Mantıku’t-Tayr Şerhi: İnceleme-Metin.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2012.

İNCE, Adnan. “Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri”. (*Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu İLESAM*, Ankara 17-18 Ocak 1992).

İPEKTEN, Haluk, vd. *Şair Tezkireleri.* Ankara: Grafiker Yayıları, 2002.

İPŞİRLİ, Mehmet (hzl.). *Nâimâ, Tarih.* Ankara: TTK Yayınları, 2007, c. IV.

İPEKTEN, Haluk. “Gazel Şerhi Örnekleri II”. *Türk Dili Dergisi,* no. 415-416-417 (Türk Şiiri Özel Sayısı II / Divan Şiiri), Temmuz-Ağustos-Eylül 1986.

İPEKTEN, Haluk; İSEN, Mustafa; Diğerleri. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.

İSEN, Mustafa. “Başlangıçtan XVIII. yy’a kadar Türk Edebiyatı”. *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi,* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

İSEN, Mustafa. *Tezkireden Biyografiye.* İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.

İsmail Hakkı Bursevî. *Bitmedik Ot Dibinde Doğmadıcak Bir Göcen: Şerh-i Nazm-ı Ahmed.* (Hzl. Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatcı.) Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

İZ, Fahir. *Eski Türk Edebiyatında Nesir.* Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.

İZGİ, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim.* İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

KALKIŞIM, Muhsin. "Osmanlı Devleti'nde Şair ve Yazarları Himaye Kriterleri". *Millî Folklor* 15, no. 57 (2003).

KANAR, Mehmet. *Büyük Farsça Türkçe Sözlük.* İstanbul: Birim Yayınları, 1998.

KANAR, Mehmet (çev.). *Gülistân.* İstanbul: Şûle Yayınları, 2011.

KANAR, Mehmet. "Nizâmî-i Gencevî". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.

KANAR, Mehmet. *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi.* İstanbul: Say Yayınları, 2013.

KAPLAN, Mahmut. *Deh-Murg-ı Şemsî (İnceleme-Metin-Sözlük).* Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları, 2003.

KARA, İsmail. "Unuttuklarını Hatırla! Şerh ve Haşiye Meselesine Dâir Birkaç Not". *Divan, Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi,* Bilim ve Sanat Vakfı, c. 15, no. 28, 2010/1.

KARA, İsmail. *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.

KARABEY, Turgut. "Metin Şerhi". *I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu*, Ankara 17-18 Ocak 1992.

KARACA, Hasan. "Mensur Bir Şurûtu's Salât Tercümesi: *Kitâbu Şurûtu's Salâti li Mevlânâ Fenârî*". *Edebi Eleştiri Dergisi* 9, no. 2 (2025).

KARACA, Songül. "Minhuvât Kayıtlarının Tenkitli Metin Neşirleri İçin Önemi: *Fütûhu'l-Mücâhidîn* Örneği". *Türkiyat Araştırmaları* 71, Mayıs 2021.

KARADÜZ, Sıddık. *Derviş Şemsî'nin Deh Murg'unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2000.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan. "Bostâ." TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992.

KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi. *Gülistân Tercümesi: Kitâbu Gülistân bi't-Türkî.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.

KARAVELİOĞLU, Murat Ali. *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.

KARAVELİOĞLU, Murat Ali. "Klasik Türk Edebiyatında Şem'î Mahlaslı Şairler ve Prizrenli Şem'î". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* no. 32, 2005.

KARSLI, İbrahim Halil. "Çeviri Kuramları Açısından M. Hamdi Yazır'ın Meal Yöntemi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. 9, no. 1.

KARTAL, Ahmet. "Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostân İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* no. 5, İstanbul: KOCAV, Güz 2001.

KARTAL, Ahmet. "Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eseri'nin Türkçe Tercümeleri". *Bilig,* no. 16, Kazakistan: Hoca Ahmed Yesevî Üniversitesi, Kış 2001.

KARTAL, Ahmet. *Tuhfe-i Remzî.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Kâtib Çelebi. *Fezleke.* İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1286-1287, c. I-II.

Kâtib Çelebi. *Fezleketü Akvali'l-ahyâr fî İlmi't-târîh ve'l-ahbâr.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009.

Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn.* Çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2012.

Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-Zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-funûn.* I–II. Edited by Kilisli Muallim Rifat and Şerefeddîn Yaltkaya. İstanbul: Maârif Matbaası, 1360/1941, II, 7.

Kâtip Çelebi. *Fezleketü't-Tevârîh.* C. 2. İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1287.

KASKA, Çetin. "Sa'dî-i Şîrâzî ve Salgurlular". *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Sayısı 4, no.1, Bahar 2019.

KASKA, Çetin. "Hümâm-ı Tebrîzî, Dîvânı ve Memduhları". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, no. 1 (Haziran 2019).

KAVAKÇI, Yusuf Ziya. *İslam Araştırmalarında Usûl.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1982.

KAVRUK, Hasan. *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler.* İstanbul: MEB Yayınları, 1998.

KAYA, İ. Güven. *Derviş Şemsi and his Mesnevi Deh Murg, Textual Analysis, Critical Edition and Facsimile (Derviş Şemsi ve Deh Murg Mesnevisi, İnceleme, Tenkitli Metin ve Tıpkıbasım).* Department of Near Eastern Languages & Civilizations, Harvard University, 1997.

KEKLİK, Murat. *Üsküplü İshâk Çelebi Divan (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin).* Doktora Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi SBE, Bişkek 2014.

KEYİK, Sevgi Elif. *XVI. Yüzyıl Sanatçılarından Şem'î'nin Şerh-i Pendnâme'si.* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2001.

KILIÇ, Atabey. "Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler". *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni*, 8-10 Ekim 2003, Bildiriler, (Hzl. Ahmet Günsen), Kırşehir 2004.

KILIÇ, Atabey. *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler.* Ankara: Turkish Studies Publication, 2007.

KILIÇ, Atabey. "Dağılan İncileri Toplamak: Bir Şerh Tasnifi Denemesi". *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler,* Ankara: Turkish Studies Publication, 2007.

KILIÇ, Atabey. "Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu". Tuhfe-i Mîr, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/3 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı I),* Summer 2007.

KILIÇ, Filiz (hzl.). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ.* İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010.

KILIÇ, Hulûsi. "Belâgat". TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992.

KIRLANGIÇ, Hicabi. *Ârîflerin Tesbihi (Subhatü'l-Ebrâr).* çev. Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2021.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir. *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi.* Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.

KOÇİN, Abdülhakim. *Za'îfî ve Bostân-ı Nesâyih'i (İnceleme-Tenkitli Metin).* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 1995.

KOÇOĞLU, Turgut. *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük).* Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2009.

KORKMAZ, Zeynep. "Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler". *Türkoloji Dergisi,* c. VIII.

KORKMAZ, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, 2003.

KORTANTAMER, Tunca. "Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları". *Türklük Araştırmaları Dergisi,* İstanbul 1993, c. VII.

KORTANTAMER, Tunca. "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi". *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Arastırmaları Dergisi,* no. 8, 1994.

KORTANTAMER, Tunca. *Eski Türk Edebiyatı Makaleler.* Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.

KÖKSAL, M. Fatih. *Klasik Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori.* İstanbul: Kesit Yayınları, 2012.

KULOĞLU, Nazan. "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Yapısal İncelenmesi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* c. 6, no. 1-2, 1994.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. (Hzl. Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıcı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut). Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

KURU, Selim S. "Rumi Edebiyat: Bir Yazınsal Geleneğin Oluşumu, 1450-1600". *Türkiye Tarihi 1453-1603: Bir Dünya Gücü Olarak Osmanlı İmparatorluğu* (c. 2), (Hzl. Suraiya Faroqhi ve Kate Fleet), (çev. Bülent Üçpunar), İstanbul 2016.

KUT, Günay. "Gülşehrî". *Büyük Türk Klasikleri,* c. I, İstanbul 1985.

KUTLUER, İlhan. "Muhammed b. Eşref es-Semerkandî". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâam Araştırmaları Merkezi, 2009.

KUTLUK, İbrahim (Hzl.). Kınalı-zâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü'ş-şu'arâ,* c. 1. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

KÜLEKÇİ, Numan. *Şâhidî İbrahim Dede Gülşen-i Vahdet.* Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.

LEVEND, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi,* c. 1 (Giriş), 4. Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

LEVEND, Agâh Sırrı. *Gülşehrî-Mantıku't-Tayr* (Tıpkıbasım). Ankara 1957.

Leylâ Sâyegânî. *Sebk Şinâhtî-i Gazelhâ-i Hümâm-i Tebrîzî.* Yüksek Lisans Tezi, Dânişgân-i Sîstân ve Belûçistân, 1387.

LEWIS, Franklin. "Golestân-e Sa'dî". *Encyclopaedia Iranica,* vol. XI. New York: Encyclopaedia Iranica Foundation, 2003.

MACİT, Muhsin. "Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları". In *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı.* Ankara: Grafiker Yayınları, 2002.

MASS, Paul. *Textkritik.* 4th ed. Leipzig, 1960.

MASSE, Henri. *Tahkîk der Bâre-yi Sa'dî.* Çev. Muhammed Hasan Mehdivî-yi Erdebîlî ve Gulâm Huseyin Yûsufî. Tahran: İntişârât-i Tûs, 1364.

MAZIOĞLU, Hasibe. "Mesnevi'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri". Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısı ile Uluslararası Mevlâna Semineri, Ankara 15-17 Aralık 1973, Bildiriler, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, Tarihsiz.

Mehmed Bahaeddin. *Yeni Türkçe Lûgat.* Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i meşâhir-i Osmâniyye.* (Hzl. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülâgü). İstanbul: Sebil Yayınları, 1996.

MENGİ, Mine. "Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili". *Turkish Studies* 2/3 (Summer 2007).

MENGİ, Mine. *Divan Şiiri Yazıları.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

MENGİ, Mine. "Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine". *Divan Şiiri Yazıları.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

MERÇİL, Erdoğan. *Fars Atabegleri Salgurlular.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

MERÇİL, Erdoğan. "Salgurlular". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c.36. İstanbul: İSAM, 2009.

MERHAN, Aziz. *Die 'Vogelgespräche' Gülşehris und die Anfänge der türkischen Literatur [Gülşehrinin Mantıkuttayrı ve Anadoluda Türk Edebiyatının Başlangıcı].* Göttingen: Pontus Verlag, 2003.

Minûçihr Dânişpejûh. *Ustâd-i Suhen Sa'dî.* Tahran: Neşr-i Hemşehrî, 1388.

Muallim Nâcî. *Lugat-ı Nâcî.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987.

Muslihiddîn Sa'dî. *Kulliyyât-i Sa'dî.* Der. Muhammed 'Alî Furûgî. Tahran: İntişârât-i Hermes, 1385.

Msutafa Nâimâ. *Nâimâ Târihi (Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati ahbâri'l-hafikayn).* çev. Zuhûri Danışman. İstanbul 1967.

Mustafa b. Şemseddîn el-Karahisarî. *Ahterî-i Kebîr.* İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1321.

Muhammed Huseyin Keremî ve Ruhullâh Hademî. "Berresî-i Sebk-i Şi'r-i Mecd Hemger-i Şîrâzî ez Dîdgâh-i Mesâil-i Edebî." *Faslnâme-yi Tahassus-i Sebk Şînâsî-i Nazm u Nesr-i Fârsî,* no. 17, Tahran 1391.

Muvahhid, Ziyâ. *Sa'dî.* İntişârât-i Nîlûfer, Tahran 1392.

Mütercim Asım Efendi. *Burhân-ı Katı.* (Hzl. Mürsel Öztürk, Derya Örs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Naʿîmâ, Mustafa. *Naʿîmâ Târîhi (Ravzatu'l-Hüseyn fî hulâsati ahbâri'l-hafîkayn).* çev. Zuhuri Danışman. c. 1. İstanbul 1967.

Nazif, M. Sûdî. *Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesi'nin Metni.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.

Nev'îzâde Atâyî. *Hadîkatü'l-Hakâyık fî Tekmiletü'ş-Şakâyık Zeyli.* (Hzl. Suat Donuk). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.

Nev'izâde Atayî. *Sohbetü'l-Ebkâr.* (Hzl. Muhammet Yelten). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1999.

OCAK, Ahmet. "Nizâmiye Medreseleri" *Türk Maârif Ansiklopedisi.* https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/nizamiye-medreseleri#yazar-1

[erişim tarihi:11.09.2025]

OKUYUCU, Cihan. "Gazel Şerhi Örnekleri (I)". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* no. 4 (Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e Armağan), 1990.

OKUYUCU, Cihan. *Divan Edebiyatı Estetiği.* İstanbul: L&M Yayıncılık, 2004.

OKUYUCU, Cihan, Ahmet Kartal, ve Fatih Köksal. *Klasik Dönem Osmanlı Nesri.* İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.

ONAN, Necmettin Halil. *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi.* İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.

ONAY, Ahmet Talât. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar.* (Hzl. Cemal Kurnaz). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

ONAY, Ahmet Talat. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı.* (Hzl. Cemal Kurnaz). İstanbul: Berikan Yayıncılık, 2019.

ÖGEL, Bahaeddin. *Fars Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963.

ÖKTEN, Sadettin. "Çağmînî". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.

ÖKTÜMÜŞ, Ömer. "Bahâristân". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992.

ÖZ, Yusuf. *Sûfilere Armağan Tuhfetü'l-Ahrâr.* İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.

ÖZAYDIN, Abdülkerim. "Nizamiye Medresesi". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.

ÖZBEK, Durmuş. "El-Ûşî ve Kasîdetü'l-Emali". *İlahiyat Dergisi,* no. 5, 1994.

ÖZCANAR, Sel, Gözde. *Hüseyin Kefevî ve Bustân-Efrûz-ı Cinân Der-Şerh-i Gülistân: (İnceleme-Tenkitli Metin).* Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Eskişehir, 2020.

ÖZKAN, Mustafa. "Mayasoğlu Mahmud". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

ÖZKIRIMLI, Atilla. "Şem'î". *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi,* c. 4. İstanbul 1984.

ÖZTAHTALI, İbrahim İmran. *Lami'î Çelebi Şerh-i Dibace-i Gülistan.* Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1997.

ÖZTOPRAK, Nihat. "Yensiz Gömlek Giyip Ağaç Ata Binmek: Yunus Emre'nin Ölüm Konulu Bir Gazelinin Şerhi". *Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu,* Marmara Üniversitesi, İstanbul 25-26 Kasım 2004.

ÖZTÜRK, Furkan. “Osmanlı Şiirine Sanat Ontolojisiyle Yaklaşmak Üzerine”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 2/4 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), Fall 2007.

ÖZTÜRK, Furkan. *Bâkî Dîvânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük).* Ankara Üniversitesi SBE, 2007.

ÖZTÜRK, Şeyda. “Şem’î”. TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.

ÖZTÜRK, Şeyda. *Şem‘î’nin (15.-16 yy.) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi).* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2007.

ÖZUYGUN, Ali Rıza. *Za’îfî Pir Mehmed ve Gülşen-i Si-murg (Tenkitli Metin ve İnceleme).* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 1993.

PAKALIN, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü.* Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.

PAKER, Saliha. “Tercüme, Telif ve Özgünlük Meselesi”. *Metnin Halleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh: Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 9.* İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

PALA, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü.* Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.

PALA, İskender. *Şi’r-i Kadîm.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.

PALA, İskender. *Ve Gazel Yeniden.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001.

PALA, İskender. *Âh Mine’l-Aşk.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.

PEHLİVAN, Gürol. “Müstensihin Edebi Eserin Yaratımındaki Rolü-Dede Korkut Kitabı Örneğinde”. *Millî Folklor,* no. 101, Bahar 2014.

PEKOLCAY, Neclâ. “Metin Şerhi”. I. *Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu,* Ankara 17-18 Ocak 1992.

PEKOLCAY, Necla. *İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1994.

POLAT, Salahattin. *Metin Tenkidi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.

REDHOUSE, Sir James W. *Müntehabât-ı Lügât-ı Osmaniyye.* Ankara: TDK Yayınları, 2016.

RESÛL TEVAZU'İ. "Beyân der Gazeliyyât-i Sa'dî". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şîrâz: Dânişgâh-i Şîrâz, 1374.

RYPKA, Jan. *History of Iranian Literature.* Holland: D. Reidel Publishing Company, 1968.

RUKANCI, Fatih vd. *Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi.* İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2016.

Sa'îd Nefîsî. *Târîh-i Nazm u Nesr der-Îrân ve der-Zebân-ı Fârisî,* c.1. Kitâbfürûşî-i Fürûğî, Tahran 1344.

Sa'di-yi Şîrâzî. *Bostan Sadi.* çev. Hikmet İlaydın. İstanbul: MEB Yayınları, 1992.

Sa'dî-i Şirâzî. *Bostan.* ter. Kilisli Rifat. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1942.

Sa'dî-i Şirâzî. *Gülistan.* ter. Kilisli Rifat. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1956.

Sa'di-yi Şîrâzî. *Bostan.* çev. Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.

Sa'di-yi Şîrâzî. *Gülistan.* çev. Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.

Sa'di-yi Şîrâzî. *Bûstân.* der. Muhammed 'Alî Furûgî. Tahran: Neşr-i Pervân, 1389.

Sa'di-yi Şîrâzî. *Gulistân-i Sa'dî.* der. Gulâmhuseyin Yûsufî. Tahran: İntişârât-i Hârezmî, 1391.

Sa'di-yi Şîrâzî. *Bûstân-i Sa'dî.* der. Gulâmhuseyin Yûsufî. Tahran: İntişârât-i Hârezmî, 1392.

Sa'di-yi Şîrâzî. *Bostan ve Gülistan.* çev. Kilisli Rıfat Bilge. İstanbul: Meral Yay.

Sahih Ahmed Dede. *Mevlevilerin Tarihi (Mecmu'atü"t-Tevârihil Mevleviyye).* (Hzl. Cem Zorlu). İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

SAFA, Vildan S. "Zaî'fî". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013.

SAK, Vesile A. *Kadıoğlu Şeyh Mehmed ve İnşirahu's-Sadr Mesnevisi (İnceleme-Metin).* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2009.

SARAÇ, M. A. Yekta. “Divan Tahlilleri Üzerine”. *İlmî Araştırmalar Dergisi,* c. 8, 1999.

SARAÇ, M. A. Yekta. “Şerhler”. *Türk Edebiyatı Tarihi,* c. 2. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.

SARAÇ, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye).* İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.

SARAÇ, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi (Belâgat).* 5. Basım, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.

SUCU, Nurgül. “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* no. 19, Bahar 2006.

SEFERCİOĞLU, M. Nejat. *Nev’î Divanı’nın Tahlili.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

ŞERBETÇİ, Azmi. “Kutbüddîn-i Şîrâzî”. TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, İstanbul: İSAM, 2002.

SEVGİ, Ahmet. “Mantıku’t-Tayr”. TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

SCHIMMEL, Annemarie. “The Genius of Shiraz: Sa‘di and Hâfez, Sa‘di, The Master of Love Poetry”. In *Persian Literature,* New York: edited by Ehsan Yarshater, 216. Bibliotheca Persica, 1988.

SHAYEGAN, Daryus. *Penc İklim-i Ḫuzūr (Beş Varlık İklimi).* Translated by Zeynep Özel and Nazanin Nigehbal. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2024.

SOLEİMANZADESHEKARAB, Naser. *Şem‘î Şem’ullâh ve Şerh-i Divân-ı Hâfız.* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2019.

ŞAHİN, Hatice. *Eski Anadolu Türkçesi.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

ŞAHİN, Ebubekir Sıddık. *Kasîde-i Bürde’nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 1997.

ŞAHİN, Elif Beyza. *Şem‘î Şem’ullâh’ın Şerh-i Divân-ı Hâfız’ı (İnceleme-Metin-Sözlük).* Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2015.

ŞAHİN, Oğuzhan. “Klasik Edebiyat Ekseninde Anlamdan Anlam Bulanıklığına Bir Yolculuk”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and*

History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), Fall 2007.

ŞAHİN, Oğuzhan. *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (III-IV. Ciltler) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük).* Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2012.

ŞANAL, Mustafa. "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, no. 1 (2003).

Şem'î. *Şerh-i Gülistân.* Tr. Sûdî-i Bosnevî-Şem'ûllah Şem'î. İstanbul: Ali Bey Matbaası, 1876.

Şem'î Şem'ullâh Efendi Türbesi, Üsküdar Belediyesi.

https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/turbeler/1_3/sair-semi-semullah-efendi-turbesi/1248 [erişim tarihi: 17.07.2025]

Şemîsâ, Sîrûs-i. *Sukût-i Sa'di.* Bâ Kâfile-yi Şevk. İntişârât-i Sutûde, 1393.

Şemseddîn Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.

ŞENSOY, Sedat. "Ta'lîkat". TDV *İslâm Ansiklopedisi,* c. 39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, and Ahmet Kartal. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.

Şeyh Sa'dî, Şîrâzlı. *Gül Suyu Gülistân Tercümesi.* çev. Niğdeli Hakkı Eroğlu. (Hzl. Azmi Bilgin ve Mustafa Çiçekler). İstanbul: Kurtuba Kitap, 2011.

ŞEŞEN, Ramazan, Mustafa Haşim ALTAN, and Cevat İZGİ. *Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu.* İstanbul: İSAR Yayınları no. 2, 1995.

Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi. *Lehçetü'l-Lügat.* (Hzl. Ahmet Kırkkılıç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.

ŞİMŞEK, Tacettin. *Fedâyî Dede Mantık-ı Esrâr (Tenkitli Metin-İnceleme).* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum, 1993.

Şîrîn Beyânî. "Zindegînâme-yi Sa'di-yi Şîrâzî". *Faslnâme-yi Yezd ve Yezdîhâ,* no. 3, Pâyîz, 1388.

Şîrîn Beyânî. “Zindegî ve Rûzigâr-i Sa‘di”. *Dânişnâme-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî,* c.3, 1388.

ŞÜKÛN, Ziya. *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya,* 1-3. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1984.

TANSEL, Fevziye Abdullah. *İyi ve Doğru Yazma Usulleri III.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1978.

TANYOLDIZ, Ahmet. “Süreli Yayınlar Bağlamında Bazı Çevriyazı Sorunları”. *Turkish Studies* 2/3, Summer 2007.

TANYILDIZ, Ahmet. “Şem‘î, Ankaravî ve Bursevî Serhleri ve Mesnevî’nin İlk 18 Beytini Yorumlama Yöntemleri”. *Marife Dergisi*, no. 3 (Mevlânâ Özel Sayısı), 2007.

TARLAN, Ali Nihad. *İran Edebiyatı.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1944.

TARLAN, Ali Nihad. *Edebiyat Meseleleri.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1981.

TARLAN, Ali Nihad. “Metinler Şerhine Dair”. *Edebiyat Meseleleri,* İstanbul, 1981.

Uşşâkîzâde İbrâhîm Hasîb Efendi. *Zeyl-i Şakâ’ik.* (Hzl. Ramazan Ekinci). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.

TOKATLI, Ümit. *Pîr Mehmed b. Evrenos b. Nureddin Za’îfî, Kitâb-ı Bostân-ı Nesâyih.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996.

TOLASA, Harun. *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.

TOPRAK, Funda. “Seyf-i Sarayî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.*

https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyfi-sarayi [erişim tarihi: 27.07.2025]

TÖKEL, Dursun Ali. “Ontolojik Analiz Metodu ve Bu Metodun Bâkî’nin Bir Gazeli’ne Uygulanışı”. *Yedi İklim Dergisi,* no. 74, Mayıs 1996.

TÖKEL, Dursun Ali. “Bir Gazel Anlambilimle Nasıl Anlaşılır”. *Dergâh Dergisi,* no. 150, Ağustos 2002.

TÖKEL, Dursun Ali. “Divan Şiirine Modern Metin Çözümleme Yöntemlerinden Bakmak”. *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Kayseri, 10-12 Nisan 2006, Bildiriler. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2007.

TULUM, Mertol. “Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri üzerine Görüş ve Tenkitler”. *Türk Dünyası Araştırmaları,* Aralık 1983.

TULUM, Mertol. *Tarihî Metin Çalışmalarında Usûl (Menâkıbü'l-Kudsiyye Üzerine Bir Deneme).* İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000.

TUMAN, Mehmed Nâil. *Tuhfe-i Nâ'ilî,* c. II. (Hzl. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı). Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

TURAN, Muhittin. *Şem'î Şem'ullah Şerh-i Mantıku't-Tayr.* Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, Adana, 2014.

TÜRCAN, Zişan. *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2008.

TÜRKOĞLU, Serkan. "Şem'î'nin Manzum Kasîde-i Nûniyye Tercümesi". *Dedekorkut: Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* no. 32, 2023.

UĞURLU, Süreyya. *Gülistan'ın İki Tercümesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme (Mahmud b. Kadî-i Manyas'ın Eski Anadolu Türkçesine ve Hikmet İlaydın'ın Türkiye Türkçesine Yaptığı "Gülistan Tercümesi").* Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Aydın, 2012.

ULUDAĞ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.

USTA, Seda. *XVI. Asır Osmanlı Mutasavvıfı Şem'î Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkin İsimli Eseri (Metin ve İnceleme).* Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2017.

UZUN, Salih. *Mehmed Sâmî'nin Gül-efşân adlı Gülistân Tercümesi (İnceleme-Metin).* Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi SBE, Manisa, 2021.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

ÜNVER, İsmail. "Şem'î Mustafa". *Türk Ansiklopedisi*, c. 30. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1981.

ÜNVER, İsmail. "Şem'î Şem'ullah". *Türk Dili*, c. 49, no. 397, Ocak 1985.

ÜNVER, İsmail. "Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevrisinde Karşılaşılan Yanlışlar". Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, İLESAM, Ankara, 17-18 Ocak 1992.

ÜNVER, İsmail. "Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Sorunlarımız". *Türk Dili*, no. 500.

ÜNVER, İsmail. "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *Türkoloji Dergisi*, c. 2, no. 1, 1993.

ÜST, Sibel. “Fuzûlî’nin ‘Usanmaz mı’ Redifli Gazelinin Yapısalcılık Açısından İncelenmesi”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/3 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı I), Summer 2007.

ÜZGÖR, Tahir. “Metin Şerhi Usûlüne Dair, I”. *Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu*, Ankara, 17-18 Ocak 1992.

VERİM, Hidayet. *Şem‘î Efendi’nin Şerh-i Bostan’ı (Transkripsiyonlu Metin) [1b-200b]*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Samsun, 2014.

YAKUPOĞLU, Kenan. *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 1997.

YAŞAR, Önder. *Şem‘i Şem'ullah Tuhfetü'l-Aşıkin Adlı Eseri: İnceleme Metin.* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Çanakkale, 2016.

YAYLA, Mustafa Altuğ. “Minhuların Osmanlı Elyazmalarındaki Rolü: Lâmiî Çelebi Evliyâ Tabakâtı Tercümesini Neden ‘Dipnot’landırdı?. *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, no. 51, 2021.

YAVUZ, Yusuf Şevki, and Casim Avcı. “İbnü’l-Cevzî- Ebu’l-ferec”. TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 20. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.

YAVUZ, Kemal. *Gülşehrî’nin Mantıku’t-tayr’ı (Gülşennâme)–Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma.* c. II, Ankara, 2007.

YAZAR, Sadık. *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2011.

YAZICI, Tahsin. “Sa‘dî”. *İslâm Ansiklopedisi*, c. 10. İstanbul: MEB Yay., 1980.

YAZICI, Tahsin. “Gülistân”. TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.

YAZICI, Tahsin. “Cüveynî, Şemseddin”. TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.

YAZICIOĞLU, M. Sait. “Hızır Bey ve Kasîde-i Nûniyye’si”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 26, no. 1, 1984.

YEKBAŞ, Hakan. “Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 23, Bahar 2008.

YENİTERZİ, Emine. “Metin Şerhi İle İlgili Görüşler”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 5, 1999.

YILDIRIM, Aydın, and YILMAZ, Edip. “İlk Osmanlı Şeyhülislâmı Molla Fenârî.” *Diyanet İlmi Dergi*, no. 3, c. 31.

YILDIRIM, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü.* İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006.

YILDIRIM, Nimet. *Fars Edebiyatında Kaynak Bilim.* İstanbul: , 2020.

YILDIRIM, Nimet. *Sorularla İran Mitolojisi.* İstanbul: Bilge Kültür-Sanat, 2021.

YILDIZ, Alim. “Sâfî, Üsküdarlı”. TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008.

YILMAZ Büyükkarcı, Fatma. *Za‘îfî’nin Manzûm Gülistân Tercümesi: Kitâb-ı Nigâristân-ı Şehristân-ı Dırahtistân-ı Sebzistân.* 2 cilt. Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2001.

YILMAZ, Mehmet. *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük).* İstanbul: Enderun Yayınları, 1992.

YILMAZ, Mehmet. *Kültürümüzde Arapça Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü.* İstanbul: Sütun Yayınları, 2009.

YILMAZ, Mehmet. *Kültürümüzde Âyet ve Hadisler.* İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.

YILMAZ, Okan Kadir. *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu.* 4. Basım, İstanbul: İSAM Yayınları, 2023.

YILMAZ, Ozan. *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân’ı (İnceleme-Tenkitli Metin).* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.

YILMAZ, Ozan. “Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, no. 9 (Eski Türk Edebiyatı Tarihi I), 2007.

YILTER, Sait. *Şem‘î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî (VI. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük).* Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2016.

YİĞİZ, Uğur. *Babadağlı İbrâhîm Efendi ve Terceme-i Gülistân Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin).* Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi SBE, Diyarbakır, 2023.

YORMAZ, Abdullah. *Ebheri'nin Hidayetü'l-hikme'si ve Osmanlı Türk Düşüncesindeki Yeri.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2003.

Zârî‘ ‘Alîbâz. *Berresî-i Ûvzâ-i Ferhengî-i Fârs der Devre-i Salguriyân*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bîrcend: Dânişgâh-i Bîrcend, 1390.

Zebîhullâh-ı Safâ. *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân,* c. II. Tahran: İntişârât-i Firdevs, 1372.

ZERRÎNKÛB, ‘Abdulhuseyin. *Bâ Kârvân-i Hulle.* Tahran: İntişârât-i Âryâ, 1343.

Ziyâ Muvahhid. “Sa’dî”. *Dânişnâme-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî,* Tahran, 1388.

EK-1

Üsküdar'da bulunan Şem'î Efendi Türbesinin kitâbesi.

EK-2

Üsküdar'da bulunan Şem'î Şem'ullah Efendi türbesindeki tabela.

